

Қазақстан Республикасы
Ғылым және жоғары білім
министрлігі

Атырау облысы
әкімдігі

«БІЛІМДІ ҰРПАҚ: ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ»

ұстаз, ғалым, қоғам қайраткері, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Асхат Сәлімұлы Иманғалиевтің

70 жасына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

материалдар жинағы

21-22 ҚЫРКҮЙЕК 2023 ЖЫЛ
АТЫРАУ ҚАЛАСЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

Х. ДОСМҰХАМЕДОВ АТЫНДАҒЫ АТЫРАУ УНИВЕРСИТЕТІ

ҰСТАЗ, ҒАЛЫМ, ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ, ПЕДАГОГИКА
ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР АСХАТ
СӘЛІМҰЛЫ ИМАНҒАЛИЕВТІҢ 70 ЖАСЫНА АРНАЛҒАН
**«БІЛІМДІ ҰРПАҚ: ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ
ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ»** АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ–
ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛДАРЫ

Атырау, 2023

УДК 001+37
ББК 72+74
Б94

Редакция алқасы: Идрисов С.Н., Утепкалиева К.М.,
Базарғалиев Г.Б., Муханбетжанова А.У., Казиев К.О., Мугауина Г.О.

ISBN 978-601-262-531-8

Ұстаз, ғалым, қоғам қайраткері, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиевтің 70 жасына арналған **«Білімді ұрпақ: ғылым мен білімнің тәжірибесі және келешегі»** атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, 21-22 қыркүйек 2023 жыл/ Құраст.: Қазиев Қ.О., Мугауина Г.О., Қожрақова А.С. – Атырау: Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің баспасы, 2023. – 699 б.

Жинақта педагогика ғылымдарының докторы, профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиевтің 70 жасына арналған **«Білімді ұрпақ: ғылым мен білімнің тәжірибесі және келешегі»** атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияға ұсынылған баяндамалар мен мақалалар жарияланған. Мақалалар мен баяндамалар қазіргі білім беру үдерісіндегі педагог қызметінің трансформациясы: қиындықтар, перспективалар және мамандарды инклюзивті білім беру ортасында жұмысқа дайындаудың психологиялық-педагогикалық аспектілеріне арналып жазылған. Сонымен қатар, ғалым А.С. Иманғалиевтің педагогикалық, ғылыми және қоғамдық қызметін сипаттайтын мәліметтері баяндалды.

Ғылыми конференцияның мақсаты - жаһандық өзгерістер жағдайында жоғары білім сапасын қамтамасыз ету үшін ғылым мен білім саласындағы өзекті мәселелерді талқылау.

ISBN 978-601-262-531-8

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің баспасы
©Издательство «ASU Press»

Асхат Сәлімұлы Иманғалиев
педагогика ғылымдарының докторы, профессор
70 жаста

Иманғалиев Асхат Сәлімұлы 1953 жылы 21 тамызда дүниеге келген. Гурьев облысы Ембі ауданының (қазіргі Атырау облысы, Жылыой ауданы, Құлсары қаласы) А.С.Пушкин атындағы орта мектебін бітіргеннен кейін, Гурьев педагогикалық институтына оқуға түскен.

1975 жылы тарих-филология факультеті бойынша «Тарих» мамандығын бітірген соң, алғаш еңбек жолын Гурьев қаласындағы теміржол транспорты техникумында оқытушы болып бастайды. 1977-1979 жылдары техникумның бастапқы комсомол ұйымының хатшысы қызметін атқарды.

1979 жылы Атырау педагогикалық институтына қызметке келіп, 1979-2009 жылдар аралығында қазіргі Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінде оқытушылықтан бастап, кафедра меңгерушісі, декан, университет ректоры лауазымдық қызметтерін атқарды.

«Жалпы және халықтық педагогика» кафедрасының аға оқытушысы, доценті, профессоры, 1986-1989 жылдары педагогика және тарих-филология факультеттерінің деканы, 1989-2000 жылдары ғылыми істер және халықаралық байланыстар жөніндегі проректор қызметтерін атқарды.

2000 жылы қаңтар айында Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің ректоры болып тағайындалды. Бұл жауапты қызметте 2008 жылға дейін басшылық еткен Асхат Сәлімұлы жоғары оқу ордасындағы біліммен ғылым саласының дамуына, материалдық-техникалық базасының нығаюына өлшеусіз үлес қосты.

Асхат Сәлімұлының бастамасымен педагогикалық мамандықтар бойынша докторлық, кандидаттық диссертацияларды қорғайтын арнайы кеңестің ашылып, нәтижелі қызмет етуі ерекше атауға тұрарлық. Соның арқасында көптеген оқытушылар кандидаттық, докторлық диссертация қорғап, жоғары оқу орнының ғылыми потенциалы өсті.

2009-2011 жылдар аралығында «Каспий аймағы Академиясы» қоғамдық бірлестігінің Президенті қызметін атқарды.

Жоғары білім беру саласындағы қызметте мол тәжірибесі бар білікті басшы, белгілі ғалым Иманғалиев Асхат Сәлімұлы 2011 жылғы 27 шілдеде М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің ректоры болып тағайындалды.

Асхат Сәлімұлы Иманғалиев 120-дан астам ғылыми еңбектердің авторы. Ғылыми жұмыстарының негізгі бағыты – жоғары мектеп педагогикасы, педагогикалық валеология және қазақ ұлттық педагогикасы мен ұлттық тәрбие мәселелері. «Развитие идей валеологии и физического воспитания детей в казахской этнопедагогике», «Прогрессивные идеи опыт народного воспитания у казахов», «Педагогическая валеология» монографиялары, «Валеология. Учебник для школ», «Валеология. Оқулық» және «Валеология» - жоғары сынып оқушыларына арналған электронды оқулықтары авторы.

Асхат Сәлімұлы қалалық, облыстық, республикалық деңгейдегі қоғамдық жұмыстарға да белсене араласады. Ол 1998-2018 жылдар аралығында бірнеше шақырылым Атырау және Батыс Қазақстан облыстық мәслихатының депутаты ретінде ел экономикасының дамуына сүбелі үлесін қосты.

Көрнекті ғалым, қоғам қайраткері Асхат Сәлімұлының жарты ғасырға жуық атқарған қызметінің нәтижесінде «Ы.Алтынсарин», «А.Байтұрсынов» медальдарымен, «Қазақстан Республикасының білім беру үздігі», «Қазақстан Республикасының білім беру ісінің құрметті қызметкері», «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға қосқан үлесі үшін» төсбелгілері мен және бірнеше рет ҚР Тұңғыш Президенті-Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың, ҚР Президенті Қ.К.Тоқаевтың Алғыс хаттарымен, мемлекеттік «Парасат» орденімен марапатталған.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРІ

МИНИСТР
НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Астана қаласы,
«Министрліктер үйі»

город Астана,
«Дом министерств»

Құрметті Асхат Сәлімұлы!

Сіз Еліміздің жоғары білім саласында ұзақ жылдар қызмет етіп, іскер ұйымдастырушы әрі беделді басшы ретінде танылдыңыз. Білікті кадр даярлаумен қатар, ел ғылымының үздік дәстүрлерін әлемдік білім беру кеңестігіне көрсетуде елеулі үлес қосып келесіз. Ел дамуының негізі – білім мен ғылым саласында болса, бұл салада атқарған жұмысыңыз ұшан теңіз.

Ғылымсыз, жаңа технологиялар мен білімді енгізбестен экономикада да, әлеуметтік салада да табысқа жету мүмкін емес, сондықтан ғылымның дамуына өз өмірін арнаған және барлық күш-жігерін жұмсаған білікті мамандардың бірігейі өзіңіз.

Сіздің дәрісіңізді тыңдаған жастар мен бірге еңбек еткен әріптестеріңіз білікті басшы, өз ісінің қас шебері, ұйымдастырушылық пен шығармашылық ортаның адамы екеніңізді мақтан тұтады.

Бойыңызға мұқалмас жігер, қайтпас қажыр мен таусылмас табыс тілеймін. Еңбегіңіз еленіп, мәртебеңіз асқақтай берсін.

70 жас мерей тойыңыз құтты болсын!

Құрметпен,

Саясат Нұрбек

ҚҰРМЕТТІ АСХАТ СӘЛІМҰЛЫ!

Сізді мерейлі 70 жасыңызбен шын жүректен құтықтаймын!

Әлемнің екінші ұстазы атанған данышпан бабамыз Әбу-Насыр әл-Фараби:

«Ғылыммен айналысам деген адамның ақыл-ойы – айқын, ерік-жігері – зор, мақсаты – ақиқат пен адалдыққа қызмет етуге талап жолында болуы шарт» деген екен.

Осы сөздерге Сіздің ғибратты ғұмырнамаңыз айғақ.

Дүниедегі мамандық атаулының төресі – ұстаздық.

Қай заманда болсын, ел құрметі қашанда жоғары.

Әсіресе, Сіздің отандық жоғары білім саласындағы жасампаз еңбек жолыңыз өскелең ұрпақ үшін өнеге, артыңыздан өрген шәкірттерге тағылым болғаны ақиқат.

Ұзақ жылдарғы лауазымды қызметіңіз қайраткерлік қасиетіңізді айшықтай түсті, еліміздің педагог кадрларын даярлау мен ұлттық ғылымды дамыту ісінде айрықша жарқырай көрінді.

Табанды еңбегіңізбен талантты ізденісіңіздің арқасында әлі де талай асуларды бағындыраыңызға бек сенеміз.

Лайымда игі ісіңіз баянды, мерейіңіз биік, мәртебеңіз үстем болсын.

Жігерлі де қуатты қалпыңыздан таймай, асқақ арман-мұратыңызға жете беріңіз!

**Құрметпен,
Атырау облысының әкімі**

С.ШӘПКЕНОВ

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ВКЛАД ПРОФЕССОРА ИМАНГАЛИЕВА А.С. В ЦИФРОВУЮ ТРАНСФОРМАЦИЮ ОБРАЗОВАНИЯ

Нургалиева Г.К.

доктор педагогических наук, профессор,
академик Казахстанской Национальной Академии естественных наук,
экс-президент Национального центра информатизации,
профессор кафедры послевузовского образования КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Международная конференция, посвященная 70-летию юбилею доктора педагогических наук, профессору Имангалиеву Асхату Салимовичу, является знаковым событием Атырауского государственного университета имени Халела Досмухамедова. Это чествование человека, посвятившего всю свою жизнь родному университету от студенческого возраста до ректорского статуса.

Профессионально-карьерная лестница Асхата Салимовича начиналась с должности преподавателя кафедры педагогики и психологии, после защиты кандидатской диссертации он работал в должности доцента, затем декана историко-филологического факультета, проректора по научной работе и в должности ректора – Атырауского государственного университета имени Х. Досмухамедова.

Можно сказать, жизнь навсегда слилась с Альма-матером! И это действительно вызывает восторг и может служить не одному поколению молодежи примером профессиональной устойчивости и преданности родному университету!

Безусловно, Асхат Салимович, занимая активную жизненную позицию, не мог не быть узнаваемой Личностью в родном краю, на своей малой Родине. Земляками он признан активным общественным деятелем, многократно избирался депутатом Атырауского областного и городского маслихатов, председателем Атырауского областного общественного штаба партии «Нур-Отан», руководителем научно-экспертной группы Ассамблеи народа Казахстана.

Еще одной фундаментальной гранью Личности Асхата Салимовича Имангалиева является его признание как Ученого-педагога. Он прошел все ступени научно-педагогической подготовки: 3-х летнюю очную аспирантуру при НИИ педагогических наук им. Ы. Алтынсарина, завершив ее в 1985 году защитой кандидатской диссертации по истории. В 1999 году Асхат Салимович защитил докторскую диссертацию по педагогике.

Докторская диссертация – это показатель высокого научно-педагогического профессионального уровня, дистанция его достижения составляет целых 17 лет! И это не просто время, а время профессионального взаимодействия и сотрудничества с коллегами разных университетов и кафедр – АГУ имени Абая, Академии туризма и спорта, Казахской Академии Образования имени Ы. Алтынсарина. Именно таким было научное сообщество, в котором формировались ученые. Соискатели проходили многократные стажировки, обучались в докторантуре, становились активными членами научных школ и, что особенно важно – без отрыва от производства.

Научная школа – это социум, культурно-образовательная среда ученых, где идет становление ученых. Наша научная школа, к которой я с гордостью причисляю Асхата Салимовича Имангалиева, корнями уходит в ленинградскую психолого-педагогическую научную школу известного советского и российского ученого, заслуженного деятеля науки Российской Федерации, доктора педагогических наук, профессора, академика АПН СССР и РАО Зинаиды Ивановны Васильевой.

Исследования нашей научной школы характеризуются тремя направлениями: в области ценностного ориентирования личности; профессионального образования и цифровой трансформации образования. Каждое из этих направлений имеет самостоятельный характер и в то же время все исследования в той или иной мере решают вопросы информатизации и цифровизации образования.

Диссертационное исследование Имангалиева А.С. осуществлялось на стыке двух проблем. Он поднял на защиту важнейшее направление педагогической науки – валеологическое образование, направленное на формирование ценностного отношения школьников к своему здоровью и показал возможности дистанционного обучения в индивидуальном развитии детей.

Асхат Салимович одним из первых в Казахстане разработал электронный учебник по «Валеологии» на основе разработанной им модели валеологически ориентированной личности, включающей 60 критериев, показателей и признаков мотивированно-активного отношения старшеклассников к своему здоровью и степени осознания ими ценности здоровья [3].

Теоретические и практические проблемы валеологии продолжают изучаться в ряде академических учреждений России, Белоруссии, Казахстана и Чехии, что отразилось в появлении целого ряда монографий, учебников. С 1996 до середины 2018 года на базе Южного федерального университета издавался научно-практический журнал «Валеология», который в период входил в список журналов ВАК РФ. Преподавание валеологии на факультативной основе сохранилось в некоторых российских школах, а также в некоторых странах СНГ. При Балтийской педагогической академии наук создано отделение валеологии и психофизиологии. В Казахстане инициативно открыто ОО «Региональная Академия валеологии Республики Казахстан». В Восточно-Казахстанской области при департаменте образования был создан областной центр валеологии.

Асхат Салимович не просто написал учебник для старшеклассников «Валеология», рекомендованный Министерством образования и науки РК к использованию в учебном процессе, но он один из первых авторов, который перевел авторский учебник в цифровой формат. Это была не отсканированная версия бумажного учебника, а компьютерная обучающая программа. Конечно, в то время – а это было в конце 90-х годов – программирование педагогической продукции только начиналось, языки программирования были далеко несовершенные. Но важно то, что появление первых электронных учебников положило начало созданию цифрового образовательного контента в Казахстане. Это был новый тренд в образовании!

Научно-практический опыт, полученный Асхатом Салимовичем в период выполнения докторского исследования, позволил ему в будущем, как ректору, вплотную подойти к проблеме информатизации как основы цифровой трансформации образования.

Основываясь на методологическом положении о содержательной и функциональной структуризации информатизации как педагогической системы, он понимал, что ее эффективность зависит от нормативно-правового, инфраструктурного, программного, контентного и кадрового обеспечения, что трансформация каждого из этих компонентов осуществляется в тесной взаимосвязи и взаимообусловленности.

Под руководством ректора Имангалиева А.С. ученым советом университета 11 марта 2001 года была принята программа информатизации университета на 10 лет. Такая стратегия ученого совета оказалась дальновидной и дала импульс к развертыванию компьютеризации и интернетизации как материальной основы новой инфраструктуры университета.

Компьютеризация университета начиналась с приобретения первых компьютерных классов, интерактивных досок, лазерных принтеров, копировальных аппаратов, сканеров. Особую ценность имел типографический информационный центр, который издавал методические и учебные пособия, монографии и сборники областных, республиканских, международных научно-теоретических конференций.

В настоящее время компьютерный парк университета значительно увеличился как по количеству, так и по техническим характеристикам, что соответствует современному уровню развития цифровых технологий. Но, чествуя юбиляра, мы отдаем дань уважения его личному вкладу и тем первым шагам, которые стали импульсом к дальнейшему обновлению инфраструктуры университета.

Интернетизация в период работы Имангалиева А.С. ректором университета начиналась с электронного адреса почтового сервера "Казахтелеком", открытия электронного читального зала, создания единой информационной образовательной среды через сайт университета. Это были маленькие шаги, которые привели к современной инфраструктуре университета, теперь уже характеризующейся наличием высокоскоростного Интернета на основе оптоволоконной связи и большого количества беспроводных Wi-Fi точек по университету. Как стремительно развиваются технологии, а вместе с ними преобразовывается инфраструктура университета, что закономерно ведет к реальному процессу трансформации образования!

Глава государства Касым-Жомарт Токаев в своем Послании народу Казахстана на открытии сессии Парламента 2023 года ориентирует страну именно на цифровую трансформацию всех отраслей экономики. Именно цифровая трансформация является определяющим фактором конкурентоспособности не только отдельных компаний, но и целых стран и регионов. По прогнозам экспертов, через десять лет до 70% продукции и услуг в мире будет базироваться на цифровых платформенных моделях. В связи с этим обозначена новая парадигма экономического развития Казахстана, основанная на использовании конкурентных преимуществ страны, а также на раскрытии потенциала всех ключевых факторов производства – труда, капитала, ресурсов и технологий [1].

Казахстан уже входит в топ-30 рейтинга самых оцифрованных государств ООН, занимает 28 место среди 193 стран по Индексу развития электронного правительства (E-governmentDevelopmentIndex, EGDI), в рейтинге электронного участия граждан – 15 место. В других рейтингах наша страна занимает также достойные места: Индекс развития ИКТ (ICT DevelopmentIndex, IDI) – 52 место среди 176 стран мира; Индекс готовности к сетевому обществу (NetworkReadinessIndex, NRI) - 61 место из 130 стран. Представленные достижения характеризуют не только высокий уровень программирования, но и высокую степень активности граждан в использовании предоставленных государством цифровых услуг.

В утвержденной Правительством Республики Казахстан «Концепции развития высшего образования и науки на 2023-2029 годы» намечен переход организаций высшего и (или) послевузовского образования (ОВПО) к модели "smart-университетов" с цифровой экосистемой на основе пилотных моделей цифрового университета. Будет запущен проект "Coursera" – қазақтілінде" и перевод курсов международной платформы Coursera на казахский язык. Приоритетной задачей станет цифровая трансформация библиотек и их систем, использование платформ открытого образования в общем процессе (OpenUniversity, Coursera и др.), перевод бизнес-процессов в цифровой формат. При этом будут учитываться технологические тренды (искусственный интеллект, Blockchain, BigData и Internet-of-Things, кибербезопасность), внедряемые в рамках цифровой трансформации и перехода на Индустрию 4.0. [2].

Четвертая индустриальная революция – это переход на полностью автоматизированное цифровое производство, управляемое интеллектуальными системами в режиме реального времени в постоянном взаимодействии с внешней средой, выходящее за границы одного предприятия, с перспективой объединения в глобальную промышленную сеть вещей и услуг. Это объективный процесс, который уже трансформировал экономику многих стран. Реальность сегодняшнего времени!

Самым трудоемким процессом в намеченных стратегиях является создание качественного прикладного программного и контентного обеспечения, отвечающего нашим стандартам образования. Поставленная государством задача по подготовке к 2025 году не

менее 100 тысяч высококлассных IT-специалистов навряд ли, решит эту проблему без синергетического подхода, интеграции взаимодействия программистов и ученых в области педагогики, предметных областей знаний. Поэтому обоснованным является положение Концепции о цифровых компетенциях, которые станут обязательным элементом всех образовательных и профессиональных стандартов. Тем более, что цифровые компетенции также будут обязательными для ППС с целью разработки учебно-методических материалов в цифровом формате [2]. Однако, педагогическая наука должна четко определить границы этой компетенции, чтобы не сделать уклон в сторону обучения учителей языкам программирования, как это было с учителями, которых начали обучать в возрасте английского языка в области предметных знаний.

30-летний опыт нашей научной школы свидетельствует о том, что впереди – самый сложный процесс цифровой трансформации – цифровая трансформация учебного процесса. Мы прошли этот путь – путь создания электронных учебников, которые являются только одним из видов цифрового образовательного контента. Каждый может себе представить количество людей, участвовавших в разработке 489 электронных учебников, в том числе для дошкольного образования – 20, для среднего общего – 319, для ТиПО – 49, для вузов – 101.

Мы считаем настоящим кладом для студентов педагогических специальностей – будущих учителей созданную нами полную базу электронных учебников по всем предметам с 1 по 11 классы на казахском и русском языках <https://e-booksgkn.kz/>. Это 254 электронных учебников! Они полностью соответствуют структуре урока и отражают все компоненты учебного процесса от цели до результата. Главное – они легко и просто могут в приложении ZOOM для проведения дистанционного обучения в режиме онлайн.

Создание такой системы электронных учебников стало возможным благодаря ученым, аспирантам и докторантам в сотрудничестве с опытными педагогами школ и колледжей, профессорско-преподавательскими составами университетов. Замысел создания электронных учебников состоял в том, чтобы вначале запрограммировать весь объем содержания образования как цифровой базы фундаментальных знаний и потом выйти на новый уровень совершенствования цифрового образовательного контента для организации дистанционного обучения на основе методологии ценностного ориентирования студентов через проектирование профессиональной культурно-образовательной среды. Однако, университеты далеки от массового использования готовых электронных учебников в подготовке будущих учителей, несмотря на рекомендации Мажилиса парламента РК от 2013 года. Мы готовы их предоставить любому университету с доступом каждому студенту и преподавателю с надеждой их дальнейшего обновления на основе развивающихся педагогических и инфокоммуникационных технологий.

Вся наша научная школа была объединена идеей педагогизации процесса информатизации образования. Мы разрабатывали концепции информатизации образования, новых форм обучения: дистанционной (Д.М.Джусубалиева, дисс. ... д.п.н., 1997.), электронной (Имангалиев А.С. дисс. ... д.п.н. 1999, Макатова Ж.А. дисс. ... д.п.н., 2000, Тауланов С.С. дисс. ... д.п.н., 2005, А.И. Тажигулова, дисс. ... д.п.н., 2010, Е.В.Артыкбаева, дисс. ... д.п.н., 2010), сетевой (Ахметова Г.Б. дисс. ... д.п.н., 2009).

Наряду с этим создавались различные системы управления: электронная методическая система для учителей начальных классов (Ш.Х. Курманалина, дисс. ... д.п.н., 2002, Абдукаликова А.Ж. дисс. ... к. п. н. – Алматы, 1995), научно-исследовательская система по педагогике (Р.Ч. Бектурганова, дисс... д.п.н., 2004), система мониторинга начального профессионального образования (А.Ж.Арыстанова, дисс... к.п.н., 2003), интернет-портал для профессионального ориентирования школьников (О.З. Имангожина, дисс... к.п.н., 2002), электронная культурологическая программа (Ж.Ш. Бахтыбаев, дисс... к.п.н., 2006), система дистанционного взаимодействия субъектов управленческого процесса в образовании (А.А. Бисенбаева, дисс... к.п.н., 2004, Г.М. Саматокина, дисс... к.п.н., 2010) и другие значимые для образования научно-обоснованные

цифровые продукты и методики их использования [3], представленные на сайте <https://e-booksgkn.kz/>.

Фактически, разрабатываемая нашей научной школой педагогическая продукция была цифровой, отвечающей психолого-педагогическим, техническим и эргономическим требованиям. За этими разработками стояли соискатели, которые во взаимодействии со всей научной школой, с IT-специалистами, видео-сценаристами, художниками, дизайнерами, дикторами впитывали в себя не только накопленный опыт, создавали инновационные методики, но продвигали их в массовую педагогическую практику [4,5].

Апробация осуществлялась через конкретные проекты международного, национального и областного уровней:

- Дистанционное обучение для сельских школ;
- Спутниковый канал дистанционного обучения;
- Казахстанско-сингапурский проект полиязычного обучения;
- Снижение информационного неравенства;
- Проект «e-Learning» для школ и колледжей;
- Проект КазУМОиМЯ имени Абылай хана по разработке ЭУ;
- Проект КазНТУ имени К.Сатпаева – Сатпаев университета;
- Проект Лицея «Арыстан» по внедрению цифрового контента;
- Проект высшего колледжа имени Кумаша Нургалиева;
- Проект по технологизации учебного процесса на основе электронных учебников

как условие массового качественного образования на базе 11 школ Восточно-Казахстанской, 16 школ Северо-Казахстанской и 3 школ Алматинской областей.

Интерес к идее электронных учебников и других видов цифрового образовательного контента был колоссальный, причем на международном уровне и это можно рассматривать как результат наших научных исследований и, в полной мере, Асхата Салимовича Имангалиева.

В 2001 году наш опыт разработки электронных учебников обобщали в Институте ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании. В 2003 году мы выступали на коллегии издательства «Просвещение» (Москва, Россия). В 2006 году нас пригласили участвовать в проекте АБР на базе 6-ти государств (Манила, Филиппины). В 2010 году интерес к нашей идее электронных учебников проявил Мерилендский университет и выдал нам копирайты на право продажи математики с 1 по 11 классы (США). А в 2013 году наши электронные учебники были отмечены дипломом IT EUROPA на Международной выставке BETT-2013 (Лондон, Великобритания) [6].

В нарастающих условиях развития искусственного интеллекта как прогрессивного технологического прорыва, например, запуска в Интернете ChatGPT, возникают новые противоречия учебного процесса. С одной стороны, обобщенная полноценная информация по любому вопросу становится доступной в считанные минуты, но с другой стороны, такой подход исключает собственную активность студентов в поиске–оценке–выборе–проекции информации. Нужен поиск решения этой проблемы, нужны конкретные научно-обоснованные методики работы по использованию возможностей искусственного интеллекта в учебном процессе.

На наш взгляд, понимая значимость искусственного интеллекта, важно сохранить концептуальные подходы к организации учебного процесса с учетом закономерностей познавательной деятельности студентов, методологии личностно-деятельностного подхода. Особенно это важно при создании в университетах МООК. Не просто дать силябусы к лекции, запрограммировать тестовые вопросы, а сделать открытые курсы «живыми», персонифицированными, площадкой делового предметного общения. Однако, эта задача интеграции педагогических и инфокоммуникационных технологий под силу не отдельному соискателю PhD, чаще всего, не имеющему практического опыта, а, как показал наш опыт – только многоуровневому и многопрофильному коллективу целой научной школы.

К сожалению, с 2010 года в Казахстане, в единственной стране постсоветского пространства остановлена научно-педагогическая аттестация на соискание ученых степеней кандидата и доктора наук. Вместе с этим потеряна традиция преемственности, что является важным фактором в решении актуальных задач не только в сфере образования, но и в любой сфере развития общества и экономики.

Очевидно, что ключевым ресурсом цифровой трансформации образования как смены парадигмы в целом образования и учебного процесса является подготовка кадров с новой ментальностью и инфокоммуникационной культурой. Это означает полное обновление методики проведения уроков, лекций, семинарских занятий, основанных на полноценном использовании цифрового образовательного контента как мирового, так и национального уровня. Главным в этом процессе является интеграция педагогических и инфокоммуникационных технологий. На наш взгляд, это возможно только при условии личностного принятия всем профессорско-преподавательским составом инфокоммуникационной парадигмы образования и обучения как новой философии и методологии педагогической деятельности. Такой подход не позволит нашей стране отставать от мировых трендов и обеспечит готовность выпускников университетов к новым вызовам развития экономики и общества.

Резюмируя доклад, хочу констатировать, что фундаментальной основой цифровой трансформации образования явилась государственная широкомасштабная политика информатизации образования.

Асхат Салимович был одним из первых управленцев в системе высшего образования, кто активно проводил в жизнь государственную политику информатизации образования. Научное понимание информатизации образования как целостной педагогической системы и деятельное отношение к кардинальному обновлению инфраструктуры университета, созданию корпоративного информационно-образовательного пространства, разработке цифрового образовательного контента и подготовке кадров к работе в условиях информатизации и цифровизации образования – все это были конкретные результаты управленческой деятельности ректора, доктора педагогических наук, профессора Имангалиева Асхата Салимовича.

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ВКЛАД ПРОФЕССОРА ИМАНГАЛИЕВА А.С. В ЦИФРОВУЮ ТРАНСФОРМАЦИЮ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В докладе, посвященном юбилею доктора педагогических наук, профессора Имангалиева Асхата Салимовича анализируется цифровая трансформация образования как целостный педагогический процесс. Показаны роль и значение научной школы как культурно-образовательной среды, обеспечивающей преемственность педагогических взглядов и теоретических положений и главное – становление личности ученого.

Ключевые слова: научная школа, информатизация образования, цифровой образовательный контент, электронные учебники.

SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONTRIBUTION OF PROFESSOR IMANGALIYEV A.S. INTO THE DIGITAL TRANSFORMATION OF EDUCATION

Abstract: The report dedicated to the anniversary of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Askhat Salimovich Imangaliyev analyzes the digital transformation of education as an integral pedagogical process. The role and significance of the scientific school as a cultural and educational environment is shown, ensuring the continuity of pedagogical views and theoretical positions and, most importantly, the formation of the personality of a scientist.

Key words: distance learning, informatization of education, digital educational content, e-learning books, website, model of students' infocommunication culture, scientific school, continuity.

Список литературы

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». Электронный ресурс. Режим доступа: <https://akorda.kz/>
2. Концепция развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023-2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 248. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/>
3. Нургалиева Г.К. Преемственность в развитии научной школы. – Алматы: АО «НЦИ», 2015. – 310 с.
4. Сборники научных статей I-II-III-IV-V Международных форумов «Информатизация образования Казахстана и стран СНГ» / под общей редакцией. Г. К. Нургалиевой – Алматы: НЦИ, 2001, 2002, 2004, 2006, 2011 гг.
5. Ценности и смыслы современного образования: Васильевские чтения в Казахстане-2015. Сборник научных статей /под ред. Г.К.Нургалиевой. – Алматы: АО «Национальный центр информатизации», 2015.– 346 с.
6. Нургалиева Гуль Кумашевна. Биобиблиография //Биобиблиография ученых Казахской Национальной Академии Естественных Наук (КазНАЕН). – изд. «Центр Элит», 2019. – 219с.

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ БОЛАШАҚ ҰРПАҚ ҮШІН РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ

Құрманалина Шалқыма Хайроллақызы

Қазақстан педагогика ғылымдары академиясының академигі,
педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Президент Қ.К. Тоқаев биылғы жолдауында «Менің цифрландыру ісіне және инновацияны енгізу мәселесіне баса мән беретінімді баршаңыз білесіздер. Біздің маңызды стратегиялық міндетіміз – Қазақстанды ІТ мемлекетке айналдыру. Цифрландыру ісінде нақты жетістіктеріміз де жоқ емес. Біз электронды үкіметті және финтехті дамыту индексі бойынша әлем көшбасшыларының қатарында тұрмыз» деген болатын [1]. Біздің ғылыми мектептің күш-жігері, мүмкіндіктері осы стратегиялық міндетті орындауға бағытталған. Мен, 1990 жылдан бастауыш сынып математика, математиканы оқу әдістемесінің, 1998 жылдан бері дәстүрлі және инновациялық электронды оқулықтардың, электрондық-әдістемелік кешеннің авторы, ретінде өзімнің кейбір пікірлеріммен бөліскім келеді. Біздің ғылыми жетекшіміз, кеңесшіміз жасаған талдауды қайталамай-ақ, оның тұжырымдамалық ұстанымын анықтайтын негізгі тезиске тоқталғым келіп тұр. Гүл Құмашқызы Нұрғалиеваның ғылыми мектебінде білім беруді ақпараттандыру және цифрландыру бағытында педагогика ғылымдарының докторы, профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиев лайықты орын алады.

Бүкіл оқу үрдісін, әсіресе әрбір жеке сабақты цифрлық түрлендірусіз, білім берудің цифрлық трансформациясы мүмкін емес! Цифрлы ұрпақтың тұлғасын қалыптастыру әрбір нақты сабақта жүзеге асады және олардың саны жылына 1000-нан асады! [2]

Біріншіден, конференцияға қатысушыларды электронды оқулықтар бойынша барлық ақпарат берілген біздің ғылыми мектептің сайтымен таныстырғым келеді: олардың құрылу тарихы, халықаралық деңгейде тәжірибе алмасу, ғылыми мектептің әрбір өкілінің

электронды оқулықтар әзірлеуге және жалпы алғанда білім беруді ақпараттандыруға қосқан жеке үлесі./<https://e-booksgkn.kz/>

Екіншіден, қазір мектеп білімінің мазмұны толығымен цифрлық форматқа көшірілді: қазақ тілінде 127 электрондық оқулық әзірленді, 1-11 сыныптар аралығында орыс тілінде сонша оқулық әзірленді! Бұл қағаз оқулықтарының сканерленген нұсқалары және TSOR (цифрлық білім беру ресурстары) емес, оқулық теориясы мен модульдік оқытудың авторлық технологиясы негізінде пәндер бойынша мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес мақсаттан нәтижеге дейінгі онлайн оқу үрдісі ретінде әзірленген компьютерлік оқыту бағдарламалары, олар әр жылдары «Оқулық» ұлттық ғылыми-практикалық орталығында сараптамадан өткен. [3]

Үшіншіден, «Математика бойынша электронды оқулықтар білім беруді цифрлық түрлендіруді шешуге қандай әсер етуі мүмкін?» деген сұраққа жауап беру. **Бірінші кезекте**, электронды оқулықтар оқушының математикалық білім жүйесін түсінуін қамтамасыз етеді. Оған қалай қол жеткізілуде? Әрбір мұғалім мен оқушының компьютерінде 1-11 сыныптар аралығында барлық электрондық оқулықтар болуы тиіс.

Электронды оқулықтардың арқасында оқушы кез келген уақытта өткен материалды қайталай алады. Мысалы, оқушылар теңдеулерді бірінші сыныптан бастап үйрене бастайды. Сыныптан сыныпқа білім күрделенеді, бірақ олқылықтарды болдырмау маңызды. Тек электронды оқулықты ашып, өткізіп алған тақырыпты таба отырып, оқу материалын оңай және жай қайталауға болады, оқыту үрдісінде Интернеттің болуы талап етілмейді.

Бірақ оқушылар электронды оқулықтар туралы біле ме? Біз оларды электронды оқулықтармен жұмыс істеуге үйреттік пе? Олар электронды оқулық - білім алу көзі, өз бетінше жұмыс істеу мүмкіндігі екенін түсінеді ме? Оқытуды цифрлық түрлендіру мәселесі осында жатыр. Классикалық дәстүрлі оқулықтармен осындай тәсілді қамтамасыз етуге бола ма? [4]

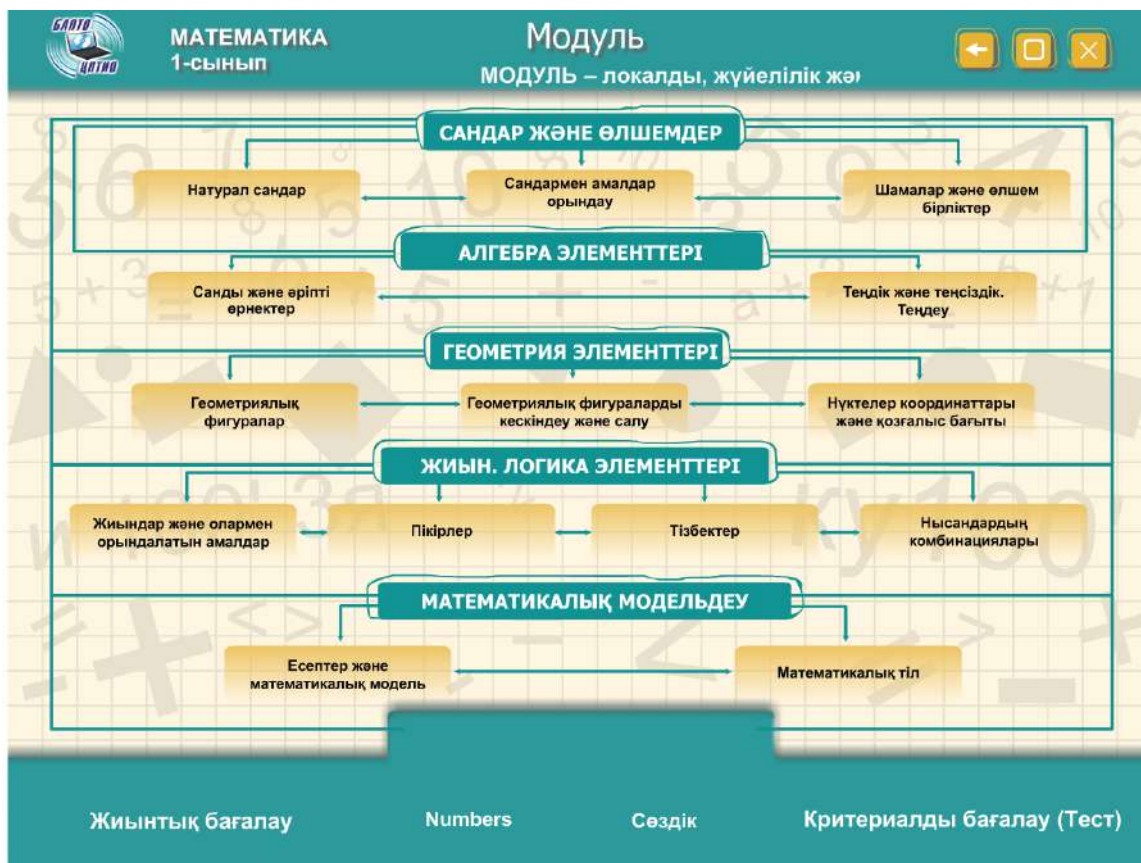
Оларға қарағанда, электронды оқулықтар «тірі», мұғалім әр тақырыпты түсіндіреді, мәселені қалай шешетінін көрсетеді, оқушы интерактивті тапсырмалар мен виртуалды тренажерлардың көмегімен жаттығады. Тағы да маңыздысы, оқушы тесттер бойынша зерделенген тақырып бойынша дұрыс баға алады және СОЧ және СОР-дан ғана өтпей, халықаралық PISA бағдарламасының функционалдық сауаттылық критерийлері бойынша міндеттерді шеше алады[5]. Егер бұл электронды оқулықтарды мұғалімдер қолданса, онда пандемия кезеңінде онлайн оқыту проблемасы болмас еді. "Біз мұғалімдерді электронды оқулықтарды пайдалануға дайындаймыз ба? Олар ККМ ұсынған ғой. Модульдік технология бойынша электронды оқулықтарды құрастыру математикалық білім берудегі сызықтық проблемасын шешеді [6].

ТЖКБ және жоғары білім беру жүйесінде қабылданған модульдік оқытудың негізін қалаушы Ж. Расселдан айырмашылығы, біз модульді әртүрлі пәндерден алынған оқу пакеті ретінде емес, бір пән шеңберіндегі жергілікті және функционалдық білім жүйесі ретінде анықтаймыз. Біздің тәсілдеріміздің бірлігі оқу материалының тұжырымдамалық бірліктерін және оқушыларға ұйғарылған іс-қимылдарды айқындаудан тұрады [7].

Бізге модульді П.А. Юцявиченмен «мақсатты функционал» ретінде түсіну жақын. Электрондық оқулық модулі оқушылар үшін оларды оқытудың маршруттық картасы болып табылады және тұтастықтың жоғары деңгейін қамтамасыз етеді.

Электронды оқулықтар интерактивті оқытуға негізделген[8]. Электронды оқулықтардың осы ерекшелігін дәлелдеу үшін қытайлық оқыту тәжірибесіне жүгінуге болады. **Қытайлық оқушылар математиканы неге соншалықты жақсы біледі?** Өйткені олардың әдістері интерактивті оқытуға негізделген. Соңғы жылдары интерактивті оқытудың қытайлық әдістері көпшіліктің қызығушылығына айналды, PISA тестінің қорытындысына сәйкес, қытайлық оқушылар оқи білу мен санай білу жағынан басқа елдердің құрдастарынан асып түсуде.

Британияның Саутгемптон университетінің ғалымдары зерттеу жүргізді. Олар өздерінің қорытындылары туралы Conversation журналына арналған бағанада айтып берді. "Біз қытайлық сыныптарда барлық сыныпқа арналған интерактивті жаттығулардың 72% уақытты алып жатқанын байқадық. Англияда оларға оқу сағаттарының 24% -ы ғана бөлінген. Бұл ретте 47%, яғни барлық уақыттың жартысына жуығын ағылшын оқушылары жеке немесе топтық өз бетінше жұмыс жүргізеді. Қытайда жаттығуларды орындауға сабақтың 28% кетеді"[9].

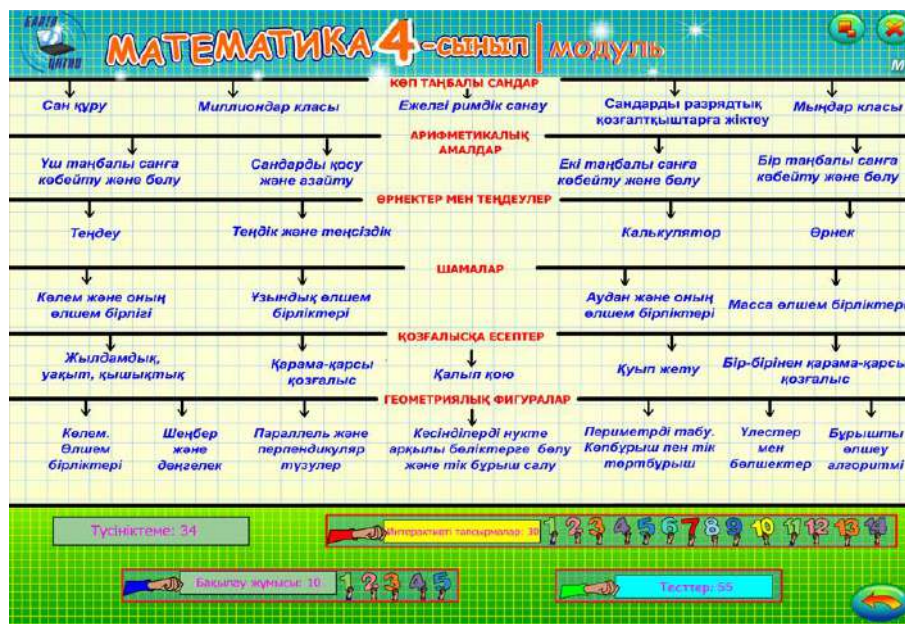

МАТЕМАТИКА 2-сынып модуль						
Жүз көлеміндегі сандар						
Сандарды салыстыру	Ондық құрамы негізінде есептеу	Ондықтан аттау арқылы есептеу	Кестелік қосу және азайту	100 көлеміндегі сандарды салыстыру	Амалдардың орындалу тәртібі	11-ден 20-ға дейінгі сандар
Арифметикалық амалдар						
Екі таңбалы сандарды қосу	Ондықтан аттап қосу және азайту	Баған түрінде қосу және азайту	Жазбаша есептеу	Кестеден тыс қосу және азайту	32+24, 56-32	
Санды және әріпті өрнектер						
Өрнектің мәні	Қосудың қасиеттері	Қосындыдан санды азайту	Саннан қосындыны азайту	Теңдеу		
Шамалар						
Ұзындық	Масса	Сыйымдылық	Уақыт			
ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ФИГУРАЛАР						
Кесінді	Сынық сызық	Бұрыштар	Төртбұрыш	Көпбұрыш		
1000 көлеміндегі сандар						
Үш таңбалы сандар	Жүздік	Сандарды салыстыру	Ауызша есептеу	Жазбаша есептеу		
КӨБЕЙТУ ЖӘНЕ БӨЛУ						
Көбейту	Көбейтудің қасиеті	Бөлу	Кестелік көбейту	Амалдардың орындалу реті	Периметр	
ЕСЕПТЕР						
Жанама сұрақты есептер	1-ші мен 2-ні бірге қосқанда ...	Үшінші қосылғышты ...	Есеп шығару	Құрама есептер	Қосындыларды есептеу	Құрамда с есептер
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ						
Түсініктеме: 45 Интерактивті тапсырма: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 Тест: 1 2 3 4 5						

МАТЕМАТИКА 3-сынып модуль						
БІР ТАҢБАЛЫ САНДАРҒА КӨБЕЙТУ және БӨЛУ						
Көбейту кестесі	Сандарды 0 санына және 1 санына көбейту	Сандарды 0 санына және 1 санына бөлу	Санның үлесін және үлесі бойынша санды табу			
ӨРНЕК және ТЕНДЕУ						
Теңдеу (көбейту амалына байланысты)	Теңдеу (бөлу амалына байланысты)	Санды және әріпті өрнектер	Арифметикалық амалдардың орындалу реті			
ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ФИГУРАЛАР. КӨЛЕМ						
Тіктөртбұрыштың периметрі (шаршы)	Аудан	Тіктөртбұрыштың ауданы (шаршы)	Шаршы және текше	Көлемнің өлшем бірліктері	Ұзындық өлшем бірліктері	Масса өлшем бірліктері
1000 КӨЛЕМІНДЕГІ САНДАРДЫ ҚОСУ және АЗАЙТУ						
246 + 342, 588 - 246	362 + 456, 818 - 362	923 - 236	903 - 286	Қосу және азайту амалдарын тексеру		
100 КӨЛЕМІНДЕГІ САНДАРДЫ АУЫЗША КӨБЕЙТУ және БӨЛУ						
Көбейтудің терімділік қасиеті	Көбейтудің үлестірімділік қасиеті	Қосындыны санға көбейту	Қосындыны санға бөлу	34*2; 18*6 түріндегі ауызша көбейту	91:7, 48:12 түріндегі ауызша бөлу	
100 КӨЛЕМІНДЕГІ САНДАРДЫ ЖАЗБАША КӨБЕЙТУ және БӨЛУ						
Жазбаша көбейту	Жазбаша бөлу	Атаулы сандарды көбейту және бөлу	Қалдықпен жазбаша бөлу	Үш таңбалы санды бір таңбалы санға көбейту		
Түсініктеме: 31 Математикалық диктанттар: 1 2 3 4 5 6 Тесттер: 1 2 3 4 5 6						
Өздік жұмыс: 1 2 3 4 5			Үй тапсырмасы: 1 2 3 4 5			
Интерактивті тапсырмалар: 1 2 3 4 5 6			Бақылау жұмысы: 1 2 3 4 5 6			

Біздің электронды оқулықтарымызда әр тақырыпқа интерактивті тапсырмалар бар. Мысалы, 1-сыныпта біз мемлекеттік бағдарлама бойынша 14 тақырыпқа 400-ден астам

тапсырма дайындадық. Әрбір тақырып дескрипторлармен СОРмен, ал әрбір бөлім СОЧ мен аяқталады. Бастауыш мектеп оқушылары өздерінің математикалық білімдерін қалыптастырумен айналысады.

2-сыныптың электронды оқулықтарында 45 тақырыпқа 900 интерактивті тапсырма әзірленді және олардың әрқайсысына 15 сұрақтан, жалпы 675 сұрақтан тест әзірленді. **3 және 4-сыныптарда** мұндай тапсырмалар 1000-нан асады! Оларды оқушылар оңай және жай орындайды, өйткені олар мұғаліммен қашықтықтан қарым-қатынаста болады, орындалған тапсырмаларға бірден жауап алады. «Бастауыш сыныпта математиканы оқыту әдістемесі» электрондық-әдістемелік жүйесі – оқытуды ұйымдастырудың мақсаттылық, мазмұндылық, іс-әрекеттілік, нәтижелік бағалау компоненттері мен құрылымдандырылған пәнаралық байланыста құрылған ашық қор. ЭӘЖ құрастырудағы педагогикалық технологияның негізі – модульдік технология.

Ашық жүйе түсінігіне пәндік білімдер, педагогикалық тапсырмалар мен жаттығулар жүйесі, оқытушы мен оқушының өзінің әдістемелік тәжірибесіне байланысты қосымша қоса алатын тестілер кіреді. Тестілер арқылы білім алушы өзін-өзі бақылай, бағалай алады. Тапсырмаларға анықтамалық материалдар берілген, бұл материалдар арқылы студенттер өзін-өзі тексере алады.

Бұл ашық, дамыту жүйесі педагогика, психология, математиканың теориялық негіздері мен бастауыш класта математиканы оқыту әдістемесі пәндерінің пәнаралық байланысында құрылған. «Арифметикалық ұғымдарды оқыту әдістемесі», «Шамаларды оқыту әдістемесі», «Алгебралық ұғымдарды оқыту әдістемесі», «Геометриялық ұғымдарды оқыту әдістемесі» саласында желілік, жүйелік және функционалдық жиынтықтан тұратын модульдерден құралады.

Электрондық-әдістемелік жүйе /ЭӘЖ / құрамына «Бастауыш білім берудің мұғалімі» біліктілігі бойынша мемлекеттік жалпыға міндетті техникалық және кәсіптік білім беру стандарты, типтік оқу бағдарламалары, «Педагогика», «Психология», «Математиканың теориялық негіздері», «Бастауыш класта математиканы оқыту әдістемесі» оқулықтары енгізілген. Гипермәтін және интерактивті тапсырмалар бастапқы математикалық құрылымдардың құрастыру жолы арқылы, олардың бастауыш математика оқулықтардың мазмұнымен, монографиялар, түрлі теориялық тұжырымдамалар бар ғылыми мақалалармен, бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған оқу құралдары, дидактикалық тапсырмалар мен компьютерлік математикалық ойындармен қанығу арқасында ядро идеяларын меңгеруді қамтамасыз етеді. Модульдің мазмұнына байланысты идеяда үлкен немесе кіші үлес салмағы болуы мүмкін. Тест тапсырмалары модульдің мазмұнына сәйкес құрастырылған. ЭӘЖ құрамындағы интерактивтік тапсырмалармен қатар берілген құзыреттілікті қалыптастыруға арналған тапсырмалар студенттердің танымдық қызығушылықтарын қалыптастырып, ауызша сөйлеуін дамытып, эвристикалық қызметтің тәсілдеріне үйретіп, кеңістік туралы түсініктерін, ойлаудың әр түрлі тәсілдерін қалыптастырады. Білім, білік, дағдылардың, қалыптасқан негізгі құзыреттіліктердің, әлеуметтік дағдылардың негізінде тұлғаның алдына қойған мақсаттарына жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарын тиімді пайдалануға дайындығынан көрінетін құзырет - білім берудің негізгі нәтижесі болып табылады [10].

Оқушылар тапсырмаларды орындауда қиындық көрмейді, себебі олар үшін үйреншікті болады, өйткені олар әр тақырыпты оқыған кезде оларды орындайды.

Мен бүгін оқу үрдісін цифрлық түрлендіруде бірінші орын алған біздің ғылыми мектептің атынан сөйлегеніме қуаныштымын. Асхат Сәлімұлы Иманғалиев білім беруді ақпараттандыру мен цифрландырудың шығармашылық идеясын қолдап, белсенді түрде дамытып келе жатқан алғашқы тұлғалардың бірі болғанын мақтанышпен атап өткім келеді.

Цифрлық дәуірге мамандар даярлаудың табыстылығы жоғары оқу орындары оқытушыларының менталитетіне, олардың білім беру парадигмасының өзгеруіне, құндылық көзқарасына байланысты. Білім беруді цифрлық түрлендіру үрдісінде университеттің профессорлық-оқытушылық құрамының қажетті жаңа құзыреттіліктерін дамыту болып табылады. Смарт университеттердегі оқытушылардың кәсіби қызметі мен тұлғасына қойылатын талаптар цифрландырудың өсіп келе жатқан үрдістеріне сәйкес өзгеруде. Сондықтан осы құзыреттіліктерді негіздеп, одан кейін жүйелі түрде психологиялық-педагогикалық зерттеулер мен жылжымалы көп деңгейлі оқыту курстарын тұрақты түрде жүргізу қажет. Цифрлық трансформацияның нәтижесі оқыту парадигмасының – дәстүрлі оқытудан смарт оқытуға ауысуы, ал тиімділік нәтижесі – цифрлық экономика дәуіріндегі кәсіби қызмет үшін мамандарды даярлау сапасының артуы болмақ. Жоғары білім беру жүйесін цифрлық трансформациялау – мемлекеттік маңызы бар

міндет, оның үдемелі дамуы бізге жаһандық трендтерден артта қалуға мүмкіндік бермейді және экономика мен қоғамның дамуындағы жаңа сын-қатерлерге дайын болуды қамтамасыз етеді. Олардың бірі математикалық білімді цифрландыру болып табылады. Барлығымыз білеміз, «математика - барлық ғылымдардың патшайымы», әсіресе қазіргі заманғы өркениет пен қарқынды дамып келе жатқан технологиялар жағдайында. Өкінішке орай, мектеп бітірушілердің үштен бірі ғана математиканы жақсы біледі, үштен бірі математиканың кесірінен ҰБТ-ға бармайды, үштен бірі емтиханнан өте алмайды. Мәселе қайда жатыр, не істеуіміз керек? Экономиканың табысты болуы тек білікті техникалық мамандардың ғана емес, сонымен қатар ІТ мамандарының болуына байланысты екенін бәріміз түсінеміз. Ел экономикасының болашағы солардың қолында. Сондықтан болашақ педагогтар олардың маңыздылығы мен педагогикалық мүмкіндіктерін бағалай алуы үшін жоғары оқу орындарындағы педагогикалық мамандықтардың оқу үдерісіне электронды оқулықтарды белсенді түрде енгізуді ұсынамын. Бүгінгі таңда ZOOM арқылы кеңейтілген қашықтықтан өзара әрекеттесу жағдайында электронды оқулықтарды әзірлеп қана қоймай, оларды пайдалану жолдарын кеңінен оқытуға болады.

Түйіндеме. Мақала авторы жоғары оқу орындарының цифрлық трансформациясының әдістемесіне назар аударады. Цифрлық трансформация – көп қырлы үрдіс және оның тиімділігі нормативтік қолдауға, цифрлық инфрақұрылымға, құруға байланысты білім беру мазмұны және педагогтардың жаңа құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған.

Мақала ғылыми қызметкерлерге, цифрландыруға жауапты қызметкерлерге, оқытушыларға ұсынылады

Түйін сөздер: цифрландыру, трансформация, білім беру парадигмасы, smart университеттер, онлайн оқыту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы
2. Қазақстандағы цифрлық трансформация: Тоқаев бес басымдықты жариялады. Электрондық ресурс. Кіру режимі: <https://ru.sputnik.kz/>
3. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасына өзгеріс енгізілді - ҚР Үкіметінің 20.12.2019 № 949. Электрондық ресурс. Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/>
4. Қазақстандық университеттер smart университет моделіне көшеді. Электрондық ресурс. Кіру режимі: <https://inbusiness.kz/>
5. Саясат Нұрбек қазақстандық білім берудің жаңа жүйесін құрудың принциптерін атады. Электрондық ресурс. Қол жеткізу режимі:
6. Тихомиров В.П., Днепровская Н.В. Ақылды білім беру ақпараттық қоғамды дамытудың негізгі парадигмасы ретінде. Электрондық ресурс. Қол жеткізу режимі: <https://cyberleninka.ru/>
7. Нұрғалиева Г.Қ. Ғылыми мектептің дамуындағы сабақтастық. – Алматы: «НКИ» АҚ, 2015. – 310 б.
8. Нұрғалиева Гүл Құмашқызы. Биобиблиография //ҚазҰАЭЖ ғалымдарының биобиблиографиясы. – «Центр Элита» баспасы, 2019. – 219 б.
9. Құрманалина Ш.Х. Жаңа педагогикалық технологиялар бойынша оқытушылардың біліктілігін көтеру – маманның кәсіптік құзыреттілігін қалыптастыру жолы // Қазақстан жоғарғы мектебі. – 2001. – №3. – 65 б.
10. Құрманалина Ш.Х. Электрондық әдістемелік жүйе қызметінің педагогикалық алғышарттары. Оқу құралы. – Алматы: Әлем, 2001. – 132 б.

ПАРАСАТ БИГІНДЕ

Қадыр Жүсіп

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау
университеті профессоры, филология ғылымдарының докторы

Атыраудың дархан да кең өлкесі Жылыой ауданның территориясы Аталардың жыры мен әнінің өшпес тақырыбы болып, сүйсіне жырлаған жаймашуақ, көкорай шалғынға бөленіп, аспан жұлдыздарының тамсана да, таңғала көз салған кең шалқар даласы батыс елінің мақтанышпен құшағын жая жайлайтын, шалғыны – бидайығы мен жусаны, көдесі мен ажарығы аяққа оралып, жел соқса ән салып, күй тартып жататын жайлау.

Астында байлығы төгілген, түртсең майы шығатын бір кездегі Жылыойдың еркесіндей, даланың жалғыз перзентіндей Құлсары деген кішкене де болса, даңқы жер жарған елді мекенде біздің кейіпкеріміз мөлдір ауасына тоймайтын сол дархан даланың қақ төріндегі селода Асхаттың балғын балалық шағы өтіпті.

Ол Сәлім ағамен Сәлима ананың үшінші ұлы екен. Сәлім Иманғали ақсақалдан тараған қарапайым шаңырақтың иесі болып, сол мекенде елдің тыныштығын қорғаған ішкі істер бөлімінде жұмыс атқарыпты.

Зайыбымен орташа ғана дәулетпен ғұмыр кешкен отбасында еңбекқорлық деген дәстүрдің жетегінде ғұмыр кешті. Қарапайым шаңырақтың ішкі дүниесі де тәрбиенің үлгілі бағытын жалғастырған. Үлкен сыйластық, адамгершілік, бауырмалдық, тату-тәттілік туы биік болған.

Асхат Сәлімұлы поселкедегі А.С.Пушкин атындағы орта мектепте оқып, үлгілі, тәртіпті оқушы болған екен. Мектепте мұғалімдерден нағыз ұстаздық қарым-қатынастары шәкіртке ерекше әсер етеді. Асхат әуелі өзінің отбасынан және мектептің тамаша педагогтарынан тәлім алады. Соның нәтижесінде мектепті үздік бітіреді. Әкесінің еңбекке деген көзқарасының биіктігінен кәмелетке жаңа толған жас еңбектің дәмін татып, бір жылдай үй-ішіне көмегін тигізуді ойлап, Құлсары автобазасының слесарі және электригі болып жұмыс істейді. Бұлайша мектептен кейін еңбек ету отбасындағы ағалары Жеңіс, Кеңес, апасы Розадан дәстүр болып қалыптасқан көрінеді. Еңбектің дәмін тату азаматтық қалыптасудың жолы болса керек.

Асхат Сәлімұлы жоғары білім алуды мақсат етіп, 1971 жылы Гурьев мемлекеттік педагогика институтына оқуға түсіп, тарих мамандығы бөлімін озық дәрежеде бітіреді.

Талапты жас студент кезінде-ақ өзінің ғылымға икемділігін байқатып, оқытушылардың көзіне түседі. Ол студенттер арасындағы ғылыми конкурстарға қатысып, институттағы ғылыми конференцияларда ғылыми баяндамалар жасайды.

Оқуды бітірісімен Гурьев қаласындағы теміржол транспорты техникумының оқытушысы болып жұмыс жасайды. Кеңес әскері қатарындағы әскери міндетін атқарып келгеннен кейін Гурьев мемлекеттік педагогика институтына педагогика пәнінің оқытушысы ретінде жұмысқа қабылданады.

Ол алғаш институтта жұмыс істегеннен бастап, тек оқытушылықпен айналысып қойған жоқ, сонымен қатар ғылыми-зерттеу жұмысының әдістемесін белсенді меңгерді.

Асхат Сәлімұлы 1982 жылы Ы.Алтынсарин атындағы педагогикалық ғылыми-зерттеу институтының жанындағы аспирантураға оқуға түседі. Жас ғалымның ғылыми-зерттеу жұмысының тақырыбы «Қазақстан мектеп оқушыларының қоғамдық еңбек бірлестігін дамыту» болды. 1985 жылы педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін Абай атындағы Қазақтың мемлекеттік педагогика институтының Ғылыми Кеңесінде кандидаттық диссертациясын ойдағыдай қорғады. Сөйтіп, педагогика ғылымдарының кандидаты дәрежесін алады.

А.С.Иманғалиевтің зерттеулерінде мектеп оқушыларының дене тәрбиесі проблемасы ерекше орын алады.

«V-XI сынып оқушыларының базалық дене мәдениетін бағалаудың талаптарын қолданудың әдістемесі», «Атырау қаласы мектептерінде дене сауықтыру мәдениеті», «Халық педагогикасындағы дене тәрбиесі» және т.б. ғылыми еңбектері жарияланды.

Талантты жас ғалым жалпы және халықтық педагогика кафедрасының аға оқытушысы, кейіннен доценті ғылыми атағына ие болады. Тынымсыз еңбек әрі таңдаулы ұйымдастыру қабілетімен көрінген Асхат Сәлімұлын институт ректораты «Педагогика және психология» факультетінің деканы қызметіне ұсынады.

Асхат Сәлімұлының жоғары оқу орнында ғылыми-зерттеу жұмысын оңтайландырудағы ғылыми белсенділігі, ғылыми мүмкіншілігінің жоғарылығы, жаңашылдық идеялары көп болды. Бұл институт басшылығы тарапынан орынды бағаланды.

Ғалым факультетте нәтижелі жұмысымен жарқ етіп көрінеді. Бірер жылдан кейін, ректорат оған студенттері мен профессор-оқытушылар ұжымы үлкен, ғылыми әлеуеті зор тарих-филология факультетінің декандығын тапсырады. 1986-89 жылдарғы аз уақыт ішінде ғалым ұжымды басқару бағытында тағы да жоғары нәтиже істерімен көрінеді.

Асхат Сәлімұлы ұжымы қомақты факультеттің студенттерінің білім мен ғылымды игеруі және тәрбие жұмыстарының үлгілі болуымен қатар профессор-оқытушылар ұжымының ұйымшылдығы басқа факультеттермен салыстырғанда едәуір алда болды.

Іскерліктің тамаша үлгілерін көрсеткен Асхат Сәлімұлын институт басшылығы ғылыми істер жөніндегі проректор етіп тағайындады.

Асхат Сәлімұлы он жылдан астам жұмыстың осындай өте маңызды саласын басқарды, университетте ғылыми-зерттеу жұмысын дамытуда ерекше еңбек сіңірді.

Оның тікелей басшылығымен әртүрлі ғылымдар бойынша зерттеу жұмыстары нәтижелі және табысты жүргізілді.

Проректорлық жұмыс, әрине, оңай еместігі баршаға белгілі. Ол – институт оқытушылары мен студенттерінің ғылыми ізденістеріне жаңалықтар енгізу, кандидаттық, докторлық диссертация қорғаушыларын қолдау, ғылымға икемді студенттердің талпыныстарын күшейту болатын. Мұндай ұшан-теңіз міндеттер Асхат Сәлімұлының жарғақ құлағын жастыққа тигізбеді. Соның нәтижесінде Қазақстан егемендік алғаннан кейін, жаңа ғасыр алдында ешбір ғылым докторы болмаған, кандидаттық дәрежелері аз институтта доцент – докторлық, 20 шақты аға оқытушы – кандидаттық диссертацияларын қорғады. Ал профессор, доцент, аға оқытушы ғылыми атақтарына ие болғандар қаншама!

1997 жылы Қазақстан Республикасы Жоғары Аттестациялық Комиссиясы А.С.Иманғалиевқа «Қазақ халқының тәрбиедегі озық тәжірибесі мен үлгілері» атты монографиясы үшін профессор ғылыми атағы берілді.

Асхат Сәлімұлы әруақытта да спортқа, дене шынықтыруға ерекше мән берді. Жас кезінде спорттың волейбол, баскетбол, футбол сияқты түрлерімен айналысып, ауданның құрама командасының сапында талай рет ойнаған болатын-ды. Асхат Сәлімұлы жұмыс бастылығына қарамастан, тренажер залында жаттығуға уақыт таба біледі, студенттердің де дене шынықтыру жағынан дамуына ерекше көңіл бөледі.

Асхат Сәлімұлының бастамасымен университет көлемінде әртүрлі бұқаралық сипаттағы спорттық шаралар, бір жағынан оқытушылар мен студенттердің денсаулығын шынықтыруға көмектесе, екінші жағынан ұжымда моральдық ахуалды жақсартуға мүмкіншілік береді. Асхат Сәлімұлының түсінуінше, кез-келген спорт шаралары тынығу мен белсенді дем алуға мүмкіншілік жасап қана қоймайды, сонымен қатар спорттың үлкен тәрбиелік мәні зор деп біледі. Сондықтан да спорттық кездесулерді, жарыстарды, ойындарын ерекше даярлықпен жоғары деңгейде өткізуді талап етеді.

Асхат Сәлімұлының дене тәрбиесін дамыту, салауатты өмір салтын қалыптастыруда әртүрлі ғалымдардың ғылыми тәжірибелерін ескерудің өте өзекті мәселе екендігіне мән беруінің валеология ғылымына қызығушылығын арттырды.

Алғаш рет Ленинград ғалымдарының валеология мәселелері туралы еңбектерімен таныса отырып, Асхат Сәлімұлы осы проблемамен әрі қарай мақсатты түрде валеологиялық

білім берудің әртүрлі бағыттарын зерттей бастады. Салауатты өмір салтын қалыптастыру «Қазақстан – 2030 дамуының стратегиялық бағыттарының» бірі ретінде қарастырылуы оның маңыздылығын айқындай түседі.

Асхат Сәлімұлын педагог, осы саланы зерттеуші ғалым ретінде «Валеология» оқу пәнінің ғылымға негізделген оқу бағдарламасы, оқулықтарының, оқу және әдістемелік құралдарының болмауы ойландырды.

Каспий жағалауы аймағындағы экологиялық жағдай педагогикалық валеологияны дамытудың қажеттілігін айқындай түсетін бірден-бір негізгі фактор болып табылады.

Ғалым педагог жаңа ғылыми бағыт педагогикалық валеологияны алғаш рет зерттеушілердің бірі ретінде 1999 жылы Туризм және спорт академиясының жанындағы педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация қорғау туралы арнаулы кеңесінде «Жоғары сынып оқушыларының дене мәдениетін шынықтыру жүйесінде педагогикалық валеологияны дамыту» тақырыбында докторлық диссертациясын ойдағыдай қорғады.

Бұл диссертация Қазақстан педагогика ғылымына қосылған сүбелі үлес болып табылады. Оны Қазақстанда алғашқы рет докторлық деңгейде қорғалған ғылыми-зерттеу еңбек деп бағалауға болады. Докторлық диссертация Қазақстан халқына, оның ішінде жас жеткіншектерге валеологиялық білім берудің өзекті проблемасына арналған.

Асхат Сәлімұлы монографиялық зерттеуінде жүргізілетін денешынықтыру жұмысы валеологиялық білім беруді бірге дамытқан жағдайда ғана тиімді екендігін айқындайды.

Көптеген өзекті мәселелер алғаш рет Асхат Сәлімұлының диссертациялық еңбегінде өз шешімін тапты. Алғаш рет денешынықтыру мен мектеп оқушыларына валеологиялық білім берудің байланысы анықталды, валеологиялық білім берудің мазмұны ғылыми негізделді, «Валеология» бойынша оқу бағдарламасы мен оқулықтың ғылыми негізделген тұжырымдамасы жасалды, мұғалімдердің білім беру жүйесінде валеологтарды және дене тәрбиесі мұғалімдерін даярлаудың бағдарламасының мазмұны жетілдірілді.

Бұл еңбектің қорытындылары мен материалдарына оқулықтар мен оқу-құралдарының қажет тарауларын жазуға негіз болды: «Валеология, дене тәрбиесі мен даму негіздері» курсы бойынша практикалық жұмыстар; «Студенттерге арналған оқу құралы» (Алматы, 1997), «Валеология»: мектептерге арналған оқулық (Алматы, 1998), «Педагогикалық валеология» (Алматы, 1998).

Ғалым-автор республикада валеологиялық көзқарастың қалыптасуына ерекше әсер еткен «Валеологиялық білім берудің мазмұны», «Педагогикалық валеологияны дамыту», «Валеологиялық білімнің қажеттілігі туралы», «Кәсіби валеологиялық білім беруді дамыту» атты еңбектерін жариялады.

Асхат Сәлімұлының ғылыми қызметінің негізгі бағыттарының бірі – электрондық оқу құралдарын жасау еді. Әр кезеңдердегі және ақпараттық технологияның дамуын қадағалай отырып, озат тәжірибеден хабардар болып, оны зерттеп отырды. Қазіргі күннің талаптарына сәйкес Асхат Сәлімұлы валеологиядан электрондық оқулық жасады. Оның электрондық оқулықтарын университет кітапханасында студенттер, мектеп мұғалімдері пайдалануда.

А.С.Иманғалиев көп жылдардан бері педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Атырау университетінің жалпы және халықтық педагогика кафедрасының меңгерушісі Қ.Б.Сейталиевпен жемісті ғылыми және шығармашылық байланыста жұмыс істеп, онымен бірлесіп, «Болашақ мұғалім даярлау жүйесінде халықтық педагогика элементтерін пайдалану», «Білім беруді реформалау жағдайында ауыл мектебі мұғалімдерін даярлау мен мамандығын арттыруға жоғары оқу орындары мен облыстық білім департаментінің өзара байланысының негізгі бағыттары», «Атырау университеті: өткені мен бүгіні, болашағы» атты еңбектер жазды.

А.С.Иманғалиев ғалым ретінде өзінің ғылыми еңбектерін педагогика ғылымы саласына арнады. Оның ғылыми еңбектері тек педагогика ғылымы саласымен шектеліп қойған жоқ, сонымен қатар жаңа ақпараттық технологияның педагогикалық

мүмкіндіктеріне, Қазақстан тарихы, білім беру мен педагогика тарихына арналған еңбектері де баршылық: «Инженер мамандарды даярлауда жаңа ақпараттық технологияны пайдалану», «Білім беру: өткені, бүгіні, ертеңі», «Батыс Қазақстан тарихының проблемалық мәселелері» т.б.

А.С.Иманғалиев жас ғалымдарды даярлауға ерекше мән берді. Оның ғылыми жетекшілігімен бірнеше аспиранттар мен ізденушілер жұмыс істейді. Асхат Сәлімұлының тікелей бастамасымен университетте «Жалпы педагогика» мамандығы бойынша диссертациялық кеңес ашылып, өзінің төрағалығымен жемісті жұмыс атқарды.

Соңғы кездегі еңбектерінің ішінде А.С.Иманғалиевтың төмендегі зерттеулерін ерекше атауға болады: «Валеологиядан оқу бағдарламасын іс жүзіне асырудың шарттары», «Жас жеткіншектермен жастардың дене дамуы және экологиялық жағдай», «Экологиялық орта және денсаулық көрсеткіштері», «Валеология».

А.С.Иманғалиевтың еңбектері алыс шетелдерде де белгілі. Оның валеология туралы көптеген ғылыми мақалалары АҚШ-тың Сиэтль қаласында Вашингтон университетінің ғылыми басылымында жарық көрді.

Асхат Сәлімұлы университеттің ғылыми-зерттеу жұмысына көп жылдар бойына ғылыми жұмыстар жөніндегі проректор болғанда ерекше мән берген болса, университет ректоры болғанда да бұл мәселені назарынан тыс қалдырған емес.

2000 жылдың қаңтарынан Білім және ғылым министрлігінің бұйрығымен А.С.Иманғалиев Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің ректоры болып тағайындалды. Батыс Қазақстандағы ең ірі оқу орындарының бірі – Атырау университетінде ректорлық қызметінде Асхат Сәлімұлы жоғары дәрежелі ұйымдастырушы, университетте ғылыми-зерттеу, оқу-әдістемелік жұмыстардың реформаторы ретінде жан-жақты таныла білді.

Сөз жоқ, қазір Атырау университетінде іске асып жатқан жағымды өзгерістер А.С.Иманғалиевтың есімімен тығыз байланысты.

Жаңаша ойлайтын, білікті де талап қойғыш, демократтық көзқарастағы, уақыт талабына сай келе жатқан ректор басқарған коллектив ұжымы өздерінің бар күш-жігерін алда тұрған міндеттерді ойдағыдай шешуге жұмылдырды.

Университет ректоры А.С.Иманғалиевтың қызметінің негізгі басты бағыттарының бірі университеттің материалдық-техникалық базасын жақсарту болып табылады.

Университет территориясы шарбақпен мұқият қоршалып, университет көліктерінен басқа бейсауат көліктер жүрістерін тоқтатты. Университет шарбағынан шұбырып өтетін жаяу жүргіншілердің де жүрісі тоқтады. Бұл үлкен қауіпсіздік шараларының бірі еді.

Университеттің «Буревестник» деп аталатын стадионын күрделі жөндеумен қалыпқа келтірілді.

Спортқа ерекше мән беруді дамытқан басшылық студенттер үшін ашық аспан астында спорттық жарыстар өткізу қиын болғандықтан, жаңа жабық спорт комплексін салу идеясы туындап, енді соны салдыртуды қолға алды. Бұл идея Асхат Сәлімұлы жұмыс істеген кезде жүзеге асты деуге болады.

Университет ауласындағы жалаңқай жерлерге теректер отырғызылып, гүлдер өсетін алаңдар пайда болды. Бұл үшін орман, көкөніс шаруашылығын жүргізетін агроном жұмысқа қабылданып, жылма-жыл шарбақ көгілдір желекке бөленді.

Ішкі жолдар асфальтталып, адамдар жүретін және жиналатын алаңдарға шақпақ тас плиталар төселді.

Университеттің ішкі әлеміне көз салсақ, жаңаша жарқыраған кабинеттер жаңа мебельдермен жабдықталып, профессор-оқытушылар мен студенттердің жұмыс бабы мәнді де мазмұнды өтіп жатты.

1999 жылы жаңа ғасыр алдында Атырау облысының Әкімі болып келген Иманғали Нұрғалиұлы Тасмағамбетов республика астанасынан ғалымдар мен өнер қайраткерлерін жұмысқа алдырды. Бәріне де Атырау қаласында тұруға, жұмыс істеуге мүмкіндік жасады. Олар облыс ғылымы мен өнерін, жалпы мәдениетін биікке көтеруге қызмет етті.

Солардың ішінен академик-жазушы Зейнолла Қабдолов, күйші-композитор Қаршыға Ахмедияров, ғалым-композитор, музыка зерттеушісі Илья Жақанов университетте жұмыс істеді. Олардың атқарған жұмыстары ерекше құбылыс болды деп айтуға болады. Оларға жұмыс істеуге, дәрістерін жүргізуге бар мүмкіндік жасалды.

Облыс әдебиеті мен мәдениеті, өнері мен ғылымы биікке көтерілді.

Жаңа ғасырдағы жасалған жаңа жағдайлар профессор-оқытушылар мен студенттерге жұмыс істеу мен оқу жөнінде жаңаша шабыт сыйлады.

Оқу-тәрбие жұмысы әлдеқайда жақсарып, ғылым докторлары мен кандидаттары, профессорлары мен доценттері көбейіп, университеттің ғылыми әлеуеті қомақтанды.

2000 жылы үлкен жаңа оқу ғимараты іске қосылды. Ректор А.С.Иманғалиев оқу үрдісін жаңа құралдарымен жабдықтауға күш жұмсады. Университетте Жаңа ақпараттық технология орталығы ұйымдастырылды. Қазіргі кезде университетте 300-ге тарта жаңа буын компьютері бар лабораториялар жұмыс істейді. Автоматты басқару үшін оқу орнының барлық бөлімшелері жеке компьютерлермен қамтамасыз етілген: деканаттар, кафедралар, оқу бөлімі, кітапхана, кадр бөлімі және т.б.

Университет ғалымдары мен студенттерінің ақпараттық қызметін қанағаттандыру мақсатын түсіне отырып, А.С.Иманғалиев телекоммуникациялық орталық құруда және Атырау университетін халықаралық телекоммуникациялар «Интернет» жүйесіне қосуда ерекше жұмыстанды.

Атырау мемлекеттік университеті – Батыс Қазақстандағы ғылыми және оқу-әдістемелік орталықтардың бірі. Сондықтан да университет ректоры оқытушылардың сапалық құрамын арттыруға және жақсартуға да көңіл бөлді.

Университет оқытушы-профессорлар құрамының ғылыми әлеуеті артып, ғылым докторлары мен профессорлар, ғылым кандидаттары мен доценттер саны 150-ге жетті.

Атырау мемлекеттік университеті профессор А.С.Иманғалиевтің жетекшілігімен Каспий жағалауы университеттерінің Ассоциациясының мүшесі болып табылады.

А.С.Иманғалиевтың тікелей қатысуымен университет Атырау облысында жұмыс жасап жатқан «Шеврон», «ОКИОК», «АДЖИП» және басқа да шетел компанияларымен тығыз қарым-қатынас жасалды.

Атырау университетінде 8 оқу ғимараты, жатақханалар, Ғылыми-зерттеу институты, қоғамдық зерттеулер орталығы, педагогикалық валеология орталығы, «Экология» және «Лингва» орталықтары, «Халелтану» лабораториясы, Қабдоловтану ғылыми орталықтары жұмыс істейді.

Университет оқытушыларының, қызметкерлері мен студенттерін әлеуметтік қорғау мәселелері ректордың әруақытта да назарында болып келеді. Қазіргі кезде Атырау университетінің студенттері 33 мамандықтар бойынша білім алды. Жоғары оқу орнында «Менеджмент және маркетинг», «Мемлекеттік және муниципалдық басқару», «Журналистика», «Аударма ісі», «Табиғатты пайдалану экологиясы», «Ихтиология, өнеркәсіптік балық аулау кәсібі және балық шаруашылығы», «Актерлік шеберлік», «Агроэкология», «Агрохимия және өсімдіктерді қорғау», «Дәстүрлі музыкалық өнер» атты жаңа мамандықтар ашылды.

Университет басшылығы Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының, яғни еліміздің жоғары оқу орындарының көрнекті ғалымдарын шақыруды тәжірибеге енгізіп келеді.

Университеттік білім беру жүйесін реформалау – болашақ мамандарды даярлаудың жаңа жолы болып табылады, сондықтан да болашақ мамандарды тәрбиелеуде қолданылатын жан-жақты әдіс-түрлерімен қатар негізгі тәрбие құралы ретінде оқу үрдісінің жаңа бағыттары кеңінен қолданылады.

Университетте оқу-тәрбие жұмысы әр факультеттің ерекшелігін және болашақ маманның кәсібі бағытын ескере отырып жүргізіледі.

Университетте әртүрлі студенттік және қоғамдық ұйымдар жұмыс істейді. Жас ғалымдардың кеңесі, Тәлімгерлер кеңесі, студенттердің ғылыми қоғамдары, жастар

комитеті, жатақханадағы студенттер кеңесі, старосталар кеңесі, дебат клубы, КВН командасы, «Сәукеле» қыздар клубы, Студенттердің құрылыс отряды.

Мемлекеттік университет ұжымы бірнеше Халықаралық және республикалық деңгейде ғылыми-практикалық конференциялар өткізді:

- «Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық даму жағдайында жоғары педагогикалық білім беруді реформалау: тәжірибе, проблемалар мен перспективалар»;

- «Сұлтан Бейбарысқа – 775 жыл» тақырыбында шетел және Қазақстан ғалымдарының қатысуымен Халықаралық конференция, ТМД елдері мен Қазақстанның көрнекті ғалымдарының қатысуымен «Қазақстан мұнайының 100 жылдық» мерейтойына арналған республикалық ғылыми-практикалық конференция;

- Қазақстанның батыс аймағы ғалымдарының қатысуымен «Ахмет Байтұрсынов» аймақтық конференциясы;

- Республикалық Досмұхамедов оқулары өткізіліп, Досмұхамедов оқуларының материалдары негізінде «Алты алаштың мақтанышы» атты ғылыми жинақ та жарық көрді;

- «Білім беру жүйесін реформалау жағдайында жоғары оқу орындары мен жалпы білім беретін ауыл мектептерінің байланысы» тақырыбында республикалық ғылыми-методикалық конференция; «Махамбет – ерлік пен елдіктің өшпес рухы» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы өткізілді;

2008 жылы ректорлық жұмысты тапсырғаннан кейін, Каспий аймағы академиясының президенті болып сайланып, оны 2008-2011 жылдары атқарды. Академияның жарғысы жасалып, қалыпты жұмыс жүргізілді және ғылымда қомақты еңбектер жазып, ғылыммен терең айналысып жатқан ғалымдарды академияның мүшелігіне қабылдады, сөйтіп Атырау ғылымның дамуына белгілі дәрежеде үлес қосылуда.

ҚР Білім және Ғылым министрлігі 2011 жылы Асхат Сәлімұлын Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің ректоры етіп тағайындады. А.С.Иманғалиев 2011-2018 жылдары бұл іргелі университетке жемісті де абыройлы еңбек етіп, облыс халқының ризашылығына бөленді.

Ғалым Атырауға оралып, 2018 жылдан университет ректорының кеңесшісі қызметін атқаруда. Ол өзінің мол тәжірибесін ортаға салып, ұжым жұмысының табыстарға ие болулары жолында қызмет етуде.

Қазір Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті республика бойынша таңдаулы оқу орындарының қатарына енді, дүние жүзі университеттерінің тізіміне ілінгендігінің өзі ұжым үшін үлкен мақтаныш.

Қазіргі заманауи экономиканы жеке объектілерсіз елестету мүмкін емес. Білім беру жүйесі мұндай үдерістен тыс қалмайды. Білім беру – барлық тараптардың, соның ішінде мемлекеттік емес білім беру субъектілерінің де жан-жақты үйлесімді жұмысы маңызды болып табылатын стратегиялық сала.

Қазақстанда жекеменшік мектептер де Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдендірілген орта білімге қол жеткізуді қамтамасыз етуге жәрдемдеседі. Осындай мектептер елімізде күннен күнге көбеюде.

Бүгінгі күні 200 мыңнан астам қазақстандық оқушылар жекеменшік мектептерде білім алуда. Осынша оқушылардың ішінде Асхат Сәлімұлы өзі мұрындық болып 2014 жылы ашқан «Сенім» атты мектебінің 500 оқушысы білім алып жатқаны сүйсінерлік іс.

Республика бойынша мемлекеттік мектептер үш ауысымда оқып жатқан шағында бұл жұмыстың өте игілікті екендігін айтуымыз керек.

А.С.Иманғалиевтің педагогтік еңбегін бастағаннан бергі атқарған қоғамдық жұмыстары ұшан-теңіз.

Солардың ішінде ерекше аталатындарын екі университетте ректор болған кездеріндегі үздіксіз атқарған депутаттық дәрежелері, Республика бойынша өткізіліп жататын Президент, Сенат, Мәжіліс, Мәслихат депутаттардың сайлауы міндетті түрде атқарылатын оның әрқашан маңдайына жазған жұмыстар болып есептелді.

Ал қазіргі 2022 жылдан бастап атқарып жатқан өте жауапты қоғамдық қызметі – «Облыстық қоғамдық кеңесінде» сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, қоғамдық бақылау, азаматтардың құқығын қорғау комиссиясының Төрағасы.

Табиғаты Алла Тағаладан мұғалімдік, тәлімдік, үйретушілік, баланы ұстаздық терең сезіммен аялаушылық мінезімен жаратылған болмысы бөлек.

Асхат Сәлімұлының парасаттылық қасиетін оны алғаш көрген адам бірден байқар еді. Қарапайым адамдармен қарым-қатынасы, оларды бауырына тартып сөйлесуде жаратылысы ерекше. Университет ұстаздарымен тіл таба білетіндігі, олардың үздіктерін марапаттап жылы сөз айта білетіндігі, әр факультеттің шәкірттерімен кездесулер өткізіп, хал-жағдайларын сұрап, қандай талап-тілектері бар екендігін біліп отыратындығы нағыз биік дәрежедегі педагогтық қасиеттен.

Асхат Сәлімұлының ұзақ жылғы ғылыми-педагогикалық еңбегі үкіметтің «Парасат» ордені, «ҚР 10 жылдығы», «ҚР Конституциясының 10 жылдығы» мерейтойлық медальдары, ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитетінің «Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі үлесі үшін» ескерткіш медалі, ҚР Президентінің «ҚР Білім мен ғылым» корпоративі қорының Алғыс хаттарымен марапатталса, Білім және Ғылым министрлігі тарапынан: «ҚР Білім беру ісінің үздігі», «ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері», «ҚР ғылымын дамытудағы үлесі үшін», А.Байтұрсынов атындағы және Ы.Алтынсарин атындағы медальдарымен және әртүрлі деңгейдегі грамоталармен марапатталды.

«Сүйер ұлың болса, сен сүй, сүйінерге жарар ол» дейді дана Абай. Иә, ұлының бұл сөзі кейінгі ұрпағына арналған жақсыны бағалай білу керектігі туралы ескерту.

Яғни өздерін ел үшін кескілескен майданда, отан үшін жанқиярлық еңбекте, басқа да кенеттен кездесетін алуан жағдайларда ойланбастан бас қойып, ерлік іс атқарған жандар сүйіспеншіліктерінен құр қалмасын деген сөз.

Асхат Сәлімұлы Иманғалиев – сондай адамдардың бірі. Оның еңбегі жайында жеткілікті баяндалды деп білеміз.

Батыс Қазақстан өлкесі білім қара шаңырақтарының бірі Х.Досмұхамедов атындағы университетінің аса құрметті ардагер ұстазы, парасатты педагогі еліміздің жарқын болашағы болып саналатын сан мыңдаған жастарды ғылымның сара жолына салуда және адамгершілікке, отансүйгіштікке тәрбиелеу жолында өзінің бүкіл саналы ғұмырын арнаған, сан жылдар бойына талмай ізденіп, әрқашан өз ісінде биіктік пен тазалықты көздеген педагогика ғылымдарының докторы, профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиев биылғы жылы мерейлі 70 жасқа толады.

Асхат Сәлімұлы парасатты педагогтар әулетінің иесі Жары Гүлшат Қажыкенқызы көп жылдардан бері орта мектептің тарих пәнінің мұғалімі болып жұмыс істеген. Ұлдары Талғат та, қыздары Әнел де жоғары оқу орындарын бітіріп, мамандықтарын алған. Өздерінің отбастары бар. Немерелері өсіп қанат жайған, әулетке бақыт, саулық, ұзақ ғұмыр тілейміз.

ҒТАМР 14.09.25

АСХАТ СӘЛІМҰЛЫ ИМАНҒАЛИЕВ-КӨРНЕКТІ ПЕДАГОГ-ҒАЛЫМ, ҚР ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІНІҢ ШЕБЕР ҰЙЫМДАСТЫРУШЫ

Нагимов Шахман Нағымұлы

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, «Ерен еңбегі үшін» медалінің иегері.

Біздің бүгінгі әңгімеміз батыс өлкенің Атырау мен Орал қалаларында орналасқан Х. Досмұхамедов және М. Өтемісов аттарындағы мемлекеттік университеттерін 15 жыл бойы шебер басқарып, аталған оқу орындары қызметін замана талаптарына сай дәрежеге

көтерген, биыл мерейлі 70-жасы атап өтілмекші педагогика ғылымдарының докторы, профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиев туралы болмақ. Мен Асхат Сәлімұлымен өткен ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап таныспын. Ол кезде мен облыстық білім басқармасында, кейін 1994 жылдан бастап, облыстық мұғалімдер білімін жетілдіру институтының директоры болып еңбек еткен жылдары Асхат Сәлімұлы білім басқармасының коллегия мүшесі ретінде білім саласы бойынша өзекті мәселелерді талқылауға үлкен белсенділікпен араласып жүрді. 2000 жылы Асхат Сәлімұлы Халел Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің ректоры болып тағайындалғаннан кейін біздің еңбек жолдарымыз бұрынғыдан да жақын түйісті. Өйткені, 2002 жылы ол кісі маған үлкен сенім артып, Тарих-Филология Факультетінің Қазақстан тарихы кафедрасының меңгерушісі етіп тағайындаған болатын. Сол уақыттан бері біз бір ұжымда қоян қолтық еңбек етіп келеміз. Менің жеке басым Асхат Сәлімұлынан көп нәрсе үйрендім деп айта аламын. Ол кісінің университет ұжымын басқару ісінде басқа басшылардың ешқайсысына ұқсамайтын өзіндік стилі болды. Біріншіден, Асхат Сәлімұлы университеттің басты-басты қызметтеріне қолдарынан іс келетін, жауапкершілігі мол талантты адамдарды ұжым мүшелерінің арасынан іздеп тауып, сол жұмысқа пайдаланудың шебері деп айтар едім. Екіншіден, университетте еңбек тәртібінің мүлтіксіз орындалуын еш уақытта ол кісі өзінің назарынан тыс қалдырмай ұстап, ұжымның ілгері бір қалыпты дамуын қамтамасыз ететін еді. Үшіншіден, ол кісі оқытушылар мен студенттердің мәселелерін әрқашан өз назарында ұстауға тырысып, қалыптасқан жағдайға сай дұрыс, әділ шешімдер қабылдайтын еді. Ол кісінің тағы бір ерекшелігі- өзі басқарған жылдары оқытушылардың тарапынан студент жастарға байланысты әртүрлі әділетсіздіктерді болдырмаудың алдын алып отыруға ерекше мән беретін еді. Сонымен қатар, университет оқытушылар құрамының ғылыми әлеуетінің сапасын жоғарлатуға ерекше мән бере отырып, осы бағытта кешенді шараларды жүзеге асырғанының өзіміз куәсі болдық. А.С.Иманғалиев жас ғалымдарды даярлауға ерекше мән берді. Оның ғылыми жетекшілігімен бірнеше аспиранттар мен ізденушілер жұмыс істеп, ғалымдар қатарын толықтырды. Асхат Сәлімұлының осы бағыттағы көпсалалы қызметінің арасынан ерекше бөліп көрсетуге лайықты еңбегі- өзі 2000 жылы университет ректоры болып тағайындалғаннан кейін үлкен жауапкершілікпен қолға алып жүзеге асырған шаруасы- «Жалпы педагогика және педагогика тарихы» мамандығы бойынша ашқан Диссертациялық Кеңес болды деп айтар едім.

Асхат Сәлімұлы төрағалық еткен өзінің бел баласы, осы Кеңес арқылы қаншама жас ғалымның бағы ашылды, десеңізші! Мен сол кеңестің құрамында 5 жыл болып, 20-ның үстінде жас ғалымдардың «педагогика ғылымдарының кандидаты» ғылыми атақтарын иеленуінің куәсі болып ғана қоймай, олардың сәтті қорғауларына ықпал еткенімді мақтан етемін. Ол ғалымдардың бірқатары қазір басшылық қызметтерді абыроймен атқарып келеді. Олардың арасынан университеттің тәрбие және әлеуметтік мәселелер жөніндегі проректоры Л. Е. Қойшығұлованы, Каспий маңы колледжінің директоры М. Х. Мұқтаровты, педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі Г. Шұғаеваны, белгілі халелтанушы Ғ. Базарғалиевты ерекше айтуға болады. Әрине, Асхат Сәлімұлы университет ректоры болғанға дейін үлкен өмір жолынан өтті.

Ол кісі Құлсары поселкесіндегі А.С. Пушкин атындағы орта мектепті үздік аяқтағаннан кейін өзінің жүрегінің қалауымен 1971 жылы Гурьев қаласындағы педагогикалық институттың тарих-филология факультетінің орыс тілінде дайындайтын «тарих» мамандығын түсіп, оны бітіргеннен кейін өзінің білім алған жоғары оқу орынына жұмысқа шақырылып, ұзақ жылдар бойы осында нәтижелі, сапалы еңбек етті. Асхат Сәлімұлы институтта қатардағы оқытушылық қызметтен бастап, аға оқытушы, бірнеше факультеттердің деканы қызметтерін абыроймен атқара білді. Ол алғаш институтта жұмыс істегеннен бастап, тек оқытушылықпен айналысып қойған жоқ, сонымен қатар ғылыми-зерттеу жұмысының әдістемесін белсенді меңгерді.

Асхат Сәлімұлы 1982 жылы Ы.Алтынсарин атындағы педагогикалық ғылыми-зерттеу институтының жанындағы аспирантураға оқуға түсіп, «Қазақстан мектеп оқушыларының қоғамдық еңбек бірлестігін дамыту» тақырыбы бойынша тынымсыз еңбектенудің нәтижесінде 1985 жылы педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін Абай атындағы Қазақтың мемлекеттік педагогика институтының Ғылыми Кеңесінде кандидаттық диссертациясын ойдағыдай қорғап, педагогика ғылымдарының кандидаты дәрежесін алады.

А.С.Иманғалиевтің ғылыми зерттеулерінде мектеп оқушыларының дене тәрбиесі проблемасы ерекше орын алды. Осыған орай, ғалымның қаламынан «V-XI сынып оқушыларының базалық дене мәдениетін бағалаудың талаптарын қолданудың әдістемесі», «Атырау қаласы мектептерінде дене сауықтыру мәдениеті», «Халық педагогикасындағы дене тәрбиесі» және т.б. ғылыми еңбектері жарияланды.

Талантты жас ғалым жалпы және халықтық педагогика кафедрасының аға оқытушысы, кейіннен доценті ғылыми атағына ие болады. Тынымсыз еңбек әрі таңдаулы ұйымдастыру қабілетімен көрінген Асхат Сәлімұлын институт ректораты «Педагогика және психология» факультетінің деканы қызметіне ұсынады.

Асхат Сәлімұлының жоғары оқу орнында ғылыми-зерттеу жұмысын оңтайландырудағы ғылыми белсенділігі, ғылыми мүмкіншілігінің жоғарылығы, жаңашылдық идеялары көп болды. Бұл институт басшылығы тарапынан орынды бағаланды. Бірер жылдан кейін, ректорат оған студенттері мен профессор-оқытушылар ұжымы үлкен, ғылыми әлеуеті зор тарих-филология факультетінің декандығын тапсырады. 1986-89 жылдарғы аз уақыт ішінде ғалым ұжымды басқару бағытында тағы да жоғары нәтиже істерімен көрінді.

Асхат Сәлімұлы ұжымы қомақты факультеттің студенттерінің білім мен ғылымды игеруі және тәрбие жұмыстарының үлгілі болуымен қатар профессор-оқытушылар ұжымының ұйымшылдығы басқа факультеттермен салыстырғанда едәуір алда болды. Институттың екі бірдей факультетінің жұмысын жоғары деңгейге көтере білген Асхат Сәлімұлын институт басшылығы ғылыми істер жөніндегі проректор етіп тағайындады.

Асхат Сәлімұлы он жылдан астам жұмыстың осындай өте маңызды саласын басқарды, университетте ғылыми-зерттеу жұмысын дамытуда ерекше еңбек сіңірді. Оның айқын дәлелі- Қазақстан егемендік алғаннан кейін аз уақыттың ішінде жаңа ғасыр алдында ешбір ғылым докторы болмаған, кандидаттық дәрежелері аз институтта бірнеше ғалым докторлық, 20 шақты аға оқытушы – кандидаттық диссертацияларын қорғады.

1997 жылы Қазақстан Республикасы Жоғары Аттестациялық Комиссиясы А.С.Иманғалиевқа «Қазақ халқының тәрбиедегі озық тәжірибесі мен үлгілері» атты монографиясы үшін профессор ғылыми атағы берілді.

Ғалым педагог жаңа ғылыми бағыт педагогикалық валеологияны алғаш рет зерттеушілердің бірі ретінде 1999 жылы Туризм және спорт академиясының жанындағы педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация қорғау туралы арнаулы кеңесінде «Жоғары сынып оқушыларының дене мәдениетін шынықтыру жүйесінде педагогикалық валеологияны дамыту» тақырыбында докторлық диссертациясын ойдағыдай қорғады.

А.С.Иманғалиев ғалым ретінде өзінің ғылыми еңбектерін педагогика ғылымы саласына арнады. Оның ғылыми еңбектері тек педагогика ғылымы саласымен шектеліп қойған жоқ, сонымен қатар жаңа ақпараттық технологияның педагогикалық мүмкіндіктеріне, Қазақстан тарихы, білім беру мен педагогика тарихына арналған еңбектері де баршылық: «Инженер мамандарды даярлауда жаңа ақпараттық технологияны пайдалану», «Білім беру: өткені, бүгіні, ертеңі», «Батыс Қазақстан тарихының проблемалық мәселелері», «Валеологиядан оқу бағдарламасын іс жүзіне асырудың шарттары», «Жас жеткіншектермен жастардың дене дамуы және экологиялық жағдай», «Экологиялық орта және денсаулық көрсеткіштері», «Валеология» т.б.

А.С.Иманғалиевтың еңбектері алыс шетелдерде де белгілі. Оның валеология туралы көптеген ғылыми мақалалары АҚШ-тың Сиэтль қаласында Вашингтон университетінің ғылыми басылымында жарық көрді.

2000 жылдың қаңтарынан Білім және ғылым министрлігінің бұйрығымен А.С.Иманғалиев Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің ректоры болып тағайындалды. Батыс Қазақстандағы ең ірі оқу орындарының бірі – Атырау университетінде ректорлық қызметінде Асхат Сәлімұлы жоғары дәрежелі ұйымдастырушы, университетте ғылыми-зерттеу, оқу-әдістемелік жұмыстардың реформаторы ретінде жан-жақты таныла білді.

Сөз жоқ, қазір Атырау университетінде іске асып жатқан жағымды өзгерістер А.С.Иманғалиевтың есімімен тығыз байланысты. Университет ректоры А.С.Иманғалиевтың қызметінің негізгі басты бағыттарының бірі университеттің материалдық-техникалық базасын жақсарту болып табылады. Университеттің «Буревестник» деп аталатын стадионын күрделі жөндеумен қалыпқа келтірілді.

Спортқа ерекше мән беруді дамытқан басшылық студенттер үшін ашық аспан астында спорттық жарыстар өткізу қиын болғандықтан, жаңа жабық спорт комплексін салу идеясы туындап, енді соны салдыртуды қолға алды. Бұл идея Асхат Сәлімұлы жұмыс істеген кезде жүзеге асты деуге болады.

1999 жылы жаңа ғасыр алдында Атырау облысының Әкімі болып келген Иманғали Нұрғалиұлы Тасмағамбетов республика астанасынан ғалымдар мен өнер қайраткерлерін жұмысқа алдырды. Бәріне де Атырау қаласында тұруға, жұмыс істеуге мүмкіндік жасады. Олар облыс ғылымы мен өнерін, жалпы мәдениетін биікке көтеруге қызмет етті.

Солардың ішінен академик-жазушы Зейнолла Қабдолов, күйші-композитор Қаршыға Ахмедияров, ғалым-композитор, музыка зерттеушісі Илья Жақанов университетте жұмыс істеді. Олардың атқарған жұмыстары ерекше құбылыс болды деп айтуға болады. Оларға жұмыс істеуге, дәрістерін жүргізуге бар мүмкіндік жасалды.

Оқу-тәрбие жұмысы әлдеқайда жақсарып, ғылым докторлары мен кандидаттары, профессорлары мен доценттері көбейіп, университеттің ғылыми әлеуеті қомақтанды.

2000 жылы үлкен жаңа оқу ғимараты мен « Жайық» спорттық кешені іске қосылды. Ректор А.С.Иманғалиев оқу үрдісін жаңа құралдарымен жабдықтауға күш жұмсады. Университетте Жаңа ақпараттық технология орталығы ұйымдастырылды. Қазіргі кезде университетте 300-ге тарта жаңа буын компьютері бар лабораториялар жұмыс істейді.

Университет ғалымдары мен студенттерінің ақпараттық қызметін қанағаттандыру мақсатын түсіне отырып, А.С.Иманғалиев телекоммуникациялық орталық құруда және Атырау университетін халықаралық телекоммуникациялар «Интернет» жүйесіне қосуда ерекше жұмыстанды. Атырау мемлекеттік университеті – Батыс Қазақстандағы ғылыми және оқу-әдістемелік орталықтардың бірі. Сондықтан да университет ректоры оқытушылардың сапалық құрамын арттыруға және жақсартуға да көңіл бөлді. Университет оқытушы-профессорлар құрамының ғылыми әлеуеті артып, ғылым докторлары мен профессорлар, ғылым кандидаттары мен доценттер саны 150-ге жетті.

Асхат Сәлімұлы ұзақ жылғы ғылыми-педагогикалық еңбегі үшін үкіметтің «Парасат» ордені, «ҚР 10 жылдығы», «ҚР Конституциясының 10 жылдығы» мерейтойлық медальдарымен, ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитетінің «Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі үлесі үшін» ескерткіш медалімен, ҚР Президентінің «ҚР Білім мен ғылым» корпоративі қорының Алғыс хаттарымен марапатталса, Білім және Ғылым министрлігі тарапынан: «ҚР Білім беру ісінің үздігі», «ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері», «ҚР ғылымын дамытудағы үлесі үшін», А.Байтұрсынов атындағы және Ы.Алтынсарин атындағы медальдарымен және әртүрлі деңгейдегі грамоталармен марапатталды.

СЕКЦИЯ I.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ПЕДАГОГТІҢ ҮЗДІКСІЗ КӘСІБИ ДАМУЫ

ҒТАМР 9-05

ПРОФЕССОР А.С.ИМАНҒАЛИЕВ «АТА МЕКЕН» ҒЫЛЫМИ-ӨЛКЕТАНУ БІРЛЕСТІГІНІҢ ЖАНАШЫРЫ, ҚОЛДАУШЫСЫ

Шамғонов Амангелді Шамғонұлы

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің профессоры

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор академик А.С.Иманғалиев соңғы 40 жыл уақыт ішінде Қазақстанның батыс аймағындағы жоғарғы оқу орындарының- соның ішінде Батыс Қазақстан мемлекеттік және Атырау мемлекеттік университеттерінің дамуына зор үлес қосқан ұйымдастырушы-ұстаз, ғалым-қайраткер. Асхан Сәлімұлы-1975 жылғы Гурьев педагогикалық институтының түлегі, тарих-филология факультетінің жоғарғы білімді тарихшы мамандығы бойынша бітірген. Студент А.С.Иманғалиевтің тек сабақты жақсы оқығанымен бірге факультеттегі, институттағы қоғамдық жұмыстарға белсене араласқандығын кезінде ұстазы ретінде куәсі болдық. Ол факультеттегі КСРО тарихы кафедрасы жанынан құрылған «Атамекен» атты студенттердің ғылыми үйірмесінің (кейін бірлестігінің) мүшесі бола жүріп, студенттердің ғылыми-теориялық конференцияларында тарих ғылымдарының кандидаты Мидельскийдің ғылыми жетекшілігімен бірнеше баяндамалар жасады. Оның «Гурьев уезінде білім беру ісінің дамуы» тақырыбында дайындаған баяндамасы жүлделі орын алды.

Әуелі тарих-филология факультетінің деканы, кейін пединституттың ғылыми жұмыстар жөніндегі проректоры ретінде мен жетекшілік ететін «Ата мекен» атты студенттердің ғылыми бірлестігінде жылма-жыл атқарылған жұмыстар туралы есеп талап ететін. Ал, Гурьев пединституты Халел Досмұхамедов атындағы университетке айналғаннан кейін, проректор А.С.Иманғалиев «Ата мекен» үйірмесінің жұмысын қайта құру жөнінде кеңес берді. Осыдан кейін көп кешікпей «Ата мекен» атты студенттердің ғылыми үйірмесі «Профессор Х.Досмұхамедов атындағы жалпы университеттік студенттердің ғылыми бірлестігі» болып қайта құрылды. Ғылыми жұмыстар жөніндегі проректор А.С.Иманғалиевтің ұсынысымен пединституттың тарихында тұңғыш рет «Ата мекен» тарихи-өлке тану бірлестігі мүшелеріне арнайы билет тапсырылатын болды.

1990 жылы «Ата мекен» тарихи-өлкетану үйірмесі мүшелерінің саны 50 ге жетті. Ендігі жерде үйірме мүшелері жазғы каникул кездерінде археологиялық қазба жұмыстарына қатысатын болды. «Ата мекен» ғылыми зерттеу бірлестігінің мүшелері соңғы курста өлкетану тақырыбында диплом жұмыстарын жазып, қорғауға үлкен көңіл бөлді. Атап айтқанда, 1990-2000 жылдар аралығында «Ата мекен» ғылыми-өлкетану бірлестігінің 77 мүшесі өлкетану тақырыбында орындаған диплом жұмыстарын сәтті қорғады. Солардың ішінен Әділбек Тұрдалиев, Финиятолла Қарабалин, Ғабит Базарғалиев, Айнұр Мұғауова, Ғабит Қабекенов және басқалары кейін ғылым жолына түсіп, кандидаттық диссертацияларын ойдағыдай қорғады. Жалпы алғанда, студенттік шақта «Ата мекен» ғылыми-өлкетану бірлестігінде мүше болып, ғылыми жұмыстың әліппесісін оқып үйренгендер арасынан кейін 15 адам докторлық, 35 адам кандидаттық диссертацияларын ойдағыдай қорғағандығын айта келе, мұның өзі сол ғылыми бірлестік жұмысының нақты нәтижесі екендігін мақтанышпен айтуға болады. Сол 15 докторлардың ішінде «Ата мекеннің» бұрынғы мүшесі А.С.Иманғалиевтің де бар екендігін айтқанымыз жөн.

Асхат Сәлімұлы 1995 жылы осы ғылыми бірлестіктің 25 жыл толатындығына байланысты өлкетану тақырыбында студенттердің жалпы университеттік ғылыми

конференциясын өткізу туралы кеңес берді және сол ғылыми конференцияға дайындық пен оның өтуін өз бақылауында ұстады.

2000 жылы Х.Досмұхамедов атындағы студенттердің жалпыуниверситеттік ғылыми бірлестігіне (бұрынғы «Ата мекен» ғылыми үйірмесі) 30 жыл толатындығын ескеріп, біз университет ректоры, бұрынғы «Ата мекен» ғылыми үйірмесінің мүшесі.

А.С.Иманғалиевке өтініш жасап, студенттердің ғылыми конференциясын өткізуге рұқсат сұрадық. Асхат Сәлімұлы бұл өтінішімізді қуана қарсы алып, юбилейдің жоспарын жасауды тапсырды. 30 жылдық қарсаңында осы тақырыпта республикалық ғылыми-практикалық конференцияларда баяндамалар жасалып, олардың мәтіндері «Жинақтарға» енді. Ғылыми журналдарда және «Қазақстан мұғалімі», «Коммунистік еңбек», «Прикаспийская коммуна», «Атырау», «Университет» газеттерінде мақалалар жарияланды. Жалпы алғанда, студенттердің «Ата мекен» атты ғылыми үйірмесі (кейін бірлестігі) туралы ғылыми жинақтарда, журналдар мен газеттерде 30 дан астам мақалалар жарияланды (2 кітап шыққан).

Х.Досмұхамедов атындағы студенттердің жалпыуниверситеттік ғылыми бірлестігінің 30 жылдығы университетімізде кең көлемінде аталып өтілді. Университет ректоры А.С.Иманғалиевтің атына облыстағы жоғарғы лауазым иелерінен және бұрынғы «Ата мекен» ғылыми үйірмесі мүшелері атынан құттықтаулар келіп жатты. Мысалы, Атырау облыстық Мәслихатының хатшысы Х.Б.Табылдиевтен, ғылыми бірлестіктің бұрынғы мүшелері-Атырау облысы әкімінің орынбасары Т.А.Каримовтен, Атырау облысы білім басқармасының басшысы С.Испусиновадан, Атырау облыстық Мәдениет басқармасының басшысы Иманғалиевтен және басқалардан құттықтаулар келіп түсті.

Ректор А.С.Иманғалиевтің кіріспе сөзінен кейін Х.Досмұхамедовтың дәрігерлік, ағартушылық, ғылыми-педагогикалық және қоғамдық қызметтері туралы студенттер Қалуова Сәнім, Шахаев Манарбек, Хамидуллина Самал, сонымен бірге Мақаш әкім Бекмұхамедов, Құрманғазы Сағырбаев өмірбаянындағы жаңа деректер, «Ата мекен» ғылыми бірлестігіне-30 жыл» т.б тақырыптарда мазмұнды баяндамалар жасалды.

Ректор А.С.Иманғалиевтің ұсынысымен «Ата мекен» ғылыми үйірмесінің кейбір бұрынғы және қазіргі белсенді мүшелері университеттің Құрмет грамоталарымен марапатталды. Олардың қатарында үйірменің белсенді мүшелері Гүлшат Мальгиждарова, Айгүл Қарасаева, Гүлбарам Абдірахманова, Гүлжамал Қаленова және басқалары, сол сияқты қазіргі мүшелері «Құрмет грамоталарымен» марапатталды. Бір студентке берілген грамотаның мәтінін келтірсек: «Педагогика факультетінің 3-курс студенті Хамидуллина Самал «Ата мекен» ғылыми-зерттеу бірлестігінің 30 жылдығына арналған студенттердің ғылыми-теориялық конференциясында жасаған терең мазмұнды баяндамасы үшін Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің Құрмет грамотасымен марапатталады. Ректор, профессор А.С.Иманғалиев». Кейін осы студент экономика ғылымдарының кандидаты дәрежесіне дайындаған диссертациясын сәтті қорғады.

Өкінішке орай, қазіргі уақытта осындай ғылыми үйірмелер, бірлестіктер жоқтың қасы деуге болады. Кезінде кафедраларда осындай нәтижелі жұмыс жасаған ғылыми бірлестіктер болғандығы студенттер арасында насихатталмай жатыр. Ғылым докторларымен, кандидаттармен студенттердің кездесулері де өте аз. Кафедрада, факультетте, ФЗИ де, университетте «Өлкетану Қоғамын» құру туралы жасаған ұсыныстарымыз да бүгінгі күнге дейін қолдау таппай жатыр. Археологиялық зерттеулерді қоспағанда, бүгінде өлкеміздің тарихын жан-жақты зерттеу ісіне студенттердің қатысы нашар. Өлкеміздің тарихындағы ұлы тұлғалар композитор Құрманғазы Сағырбайұлының, жауынгер-ақын Махамбет Өтемісұлының ғұмырнамасына қатысты жансақ деректерден әлі күнге дейін арыла алмауымыз-соның әсері деуге әбден болады. Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің түлегі, ғылым докторы, профессор, академик-бұрынғы проректорымыз, ректорымыз бүгінде өмірінің 7 қырының биігіне шығып отырған

А.С.Иманғалиевтің осындай мерей жасына арнап студенттердің ғылыми практикалық конференциясын ұйымдастырса да артық болмас еді.

«Үмітсіз-шайтан» демекші, әлі де үміттенуге болатын болар деп ойлаймын. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, академик «Парасат» орденінің иегері, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетін проректор, ректор лауазымындарында басқарған. Асхат Сәлімұлы Иманғалиевтің жарқын да ғажайып істері туралы болашақта кітаптар да жазылатыны күмәнсіз. Ал, біз бүгін өз мақаламызда 70 жастағы мерейтой иесі Асхат Сәлімұлының бүгінге дейінгі ұланғайыр қызметтерінің бірі ғана – оның студенттердің ғылыми жұмыстарына басшылығын сөз еттік.

БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДА ПЕДАГОГИКА САЛАСЫНЫҢ ҒАЛЫМДАРЫН ДАЙЫНДАУДАҒЫ ПРОФЕССОР А.С.ИМАНҒАЛИЕВТІҢ ҮЛЕСІ

Джанзакова Шолпан Исағалиқызы

п.ғ.д., профессор, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., Қазақстан

Қазақстанның Батыс өңірінде педагогикалық кадрлар дайындауда орасан зор үлесі бар қара шаңырақ Х.Досмұхамедов атындағы университетін 2000-2008 жылдары педагогика ғылымдарының докторы, профессор А.С.Иманғалиев басқарды. Ол білікті, іскер, стратегиясы мықты басшы ретінде бірнеше жылдар бойы факультет деканы, ғылыми істер жөніндегі профессор қызметін орындай отырып, университетті басқаруға үлкен дайындықпен келген болатын.

2002 жылы Асхат Сәлімұлының бастамасымен Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің жанынан педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін беру жөніндегі 13.00.01 жалпы педагогика, педагогика және білім тарихы, этнопедагогика шифрымен диссертациялық кеңес ашылды.

Асхат Сәлімұлы диссертациялық Кеңестің басшысы болып, орынбасары п.ғ.д., профессор Қ.Б.Сейталиев, ғалым хатшысы п.ғ.к., доцент Ж.С.Хасанова тағайындалды.

Бұл диссертациялық Кеңестің ашылуына және оның толыққанды жұмыс жасауына осы аталған ғалымдардың еңбектері орасан зор болды.

Диссертациялық кеңестің құрамында: А.М.Мұханбетжанова, Ж.И.Сардарова, Ш.Н.Нагимов, Ш.И.Джанзакова, Д.Р.Муталиева, А.А.Калюжный, М.Х.Каламкалиев, А.Қ.Ахметов және т.б. болды.

Кейін 2008 жылы бұл диссертациялық Кеңес 13.00.01 шифры бойынша педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін беру жөніндегі БД 14.61.02 диссертациялық Кеңес болып құрылды.

Бұл Біріккен Кеңесте Қазақстан, Ресей ғалымдары: Сейталиев Қ.Б., Қазмағамбетов А.Г., Қозыбаев Е.Ш., Құрманалина Ш.Х., Аренова А.К., Сардарова Ж.И., Муханбетжанова А.М., Джанзакова Ш.И., Волынкин В.И., Давыдова Л.Н., Ботағариев Т.Б., Ахметов А.К., Хасанова Ж.С., Каламкалиев М.Х. және т.б. жұмыс жасады.

Жалпы 2002-2010 жылдар аралығында Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің педагогика ғылымдарының кандидаты, соңынан докторы беру жөніндегі БД 61.02 біріккен диссертациялық Кеңесі Батыс өңіріне ғалымдар дайындайтын ұстахана болды. Бұл Кеңестен 71-ден аса оқытушы соның ішінде 63 кандидаттық, 8 докторлық диссертация қорғалды.

Соның ішінде Атырау өңірінен 5 докторлық, 27 кандидаттық диссертация қорғады.

1.Хасанова Ж.С.-п.ғ.д.

2.Муханбетжанова А.У.-п.ғ.д.

3.Сайлауова Н.С.-п.ғ.д.

4.Өмірбекова Ж.Б.-п.ғ.д.

- 5.Қаражігітова Т.А.-п.ғ.д.
- 6.Базарғалиев Ғ.Б.-п.ғ.к.
- 7.Шугаева Г.Қ.-п.ғ.к.
- 8.Қойшығұлова Л.Е.-п.ғ.к.
- 9.Идрисов С.Н.-п.ғ.к.
- 10.Мұхтаров М.Х.-п.ғ.к.
- 11.Абуова А.Е.-п.ғ.к.
- 12.Утешқалиева А.М.-п.ғ.к.
- 13.Жұмашева Н.С.-п.ғ.к.
- 14.Туленова У.Т.-п.ғ.к.
- 15.Жаналина Р.А.-п.ғ.к.
- 16.Нұржанова Ш.-п.ғ.к.
- 17.Ищанова Г.-п.ғ.к.
- 18.Қабекенов Ғ.У.-п.ғ.к.
- 19.Сарсенова Н.С.-п.ғ.к.
- 20.Тыныбаева Б.Қ.-п.ғ.к.
- 21.Ғалымжанова М.Ә.-п.ғ.к.
- 22.Бисенова А.Ә.-п.ғ.к.
- 23.Нұржанова Ж.Ж.-п.ғ.к.
- 24.Абдол Э.-п.ғ.к.
- 25.Ризуанова А.Қ.-п.ғ.к.
- 26.Қоянғалиев Е.С.-п.ғ.к.
- 27.Сырбаева Ш.-п.ғ.к.
- 28.Даумов Н.Ғ.-п.ғ.к.
- 29.Жалғасова А.А.-п.ғ.к.
- 30.Уталиева Р.Б.-п.ғ.к.
- 31.Қайыржанова Б.С.-п.ғ.к.
- 32.Баймукашева Ғ.К.-п.ғ.к.

Ақтау университетінен 5 кандидаттық диссертация қорғады:

- 1.Қалиева Г.А.-п.ғ.к.
- 2.Айтжанова З.-п.ғ.к.
- 3.Мамаева Ж.М.-п.ғ.к.
- 4.Кушербаева Г.Қ.-п.ғ.к.
- 5.Кашкынбаева Қ.-п.ғ.к.

Астана, Алматы, Шымкент, Түркістан университеттерінен 1 докторлық, 5 кандидаттық диссертация қорғады:

- 1.Баубекова З.-п.ғ.д.
- 2.Еділбаева –п.ғ.к.
- 3.Құдайбергенов – п.ғ.к.
- 4.Палымбетов З.-п.ғ.к.
- 5.Ортаева К.А.-п.ғ.к.
- 6.Сыздықов К.Ә.-п.ғ.к.

Ақтөбе университетінен 1 докторлық, 17 кандидаттық диссертация қорғады:

- 1.Төребаева К.Ж.-п.ғ.д.
- 2.Альмурзаева Б.К.-п.ғ.к.
- 3.Исламғалиева В.Ж.-п.ғ.к.
- 4.Кусаметова Ғ.К.-п.ғ.к.
- 5.Дүйсенбаев А.К.-п.ғ.к.

- 6.Корганбеков С.М.-п.ғ.к.
- 7.Шаштыгарин М.М.-п.ғ.к.
- 8.Чкетайқызы Г.-п.ғ.к.
- 9.Сибагатова Г.К.-п.ғ.к.
- 10.Тенеряднова С.П.-п.ғ.к.
- 11.Казетова А.З.-п.ғ.к.
- 12.Досжанова С.Е.-п.ғ.к.
- 13.Менкешова Ф.М.-п.ғ.к.
- 14.Молдашева Б.-п.ғ.к.
- 15.Жусупова Ж.А.-п.ғ.к.
- 16.Каплиева А.К.-п.ғ.к.
- 17.Тоғайбаева А.Қ.-п.ғ.к.

Батыс Қазақстан Орал университетінен 1 докторлық, 10 кандидаттық диссертация қорғады:

- 1.Бахишева С.М.-п.ғ.д.
- 2.Медешова А.Б.-п.ғ.к.
- 3.Ергалиева Г.А.-п.ғ.к.
- 4.Қасымова А.Х.-п.ғ.к.
- 5.Муханбетова Ш.Т.-п.ғ.к.
- 6.Казетова А.Х.-п.ғ.к.
- 7.Иргалиев А.С.-п.ғ.к.
- 8.Бабенко О.А.-п.ғ.к.
- 9.Джонисова Г.К.-п.ғ.к.
- 10.Измуханбетова С.С.-п.ғ.к.
- 11.Муханбетчина А.Г.-п.ғ.к.

Көрегенді, алысты жақыннан болжайтын қасиетімен, адамдармен қарым-қатынас жасау, олардың мінез-құлық ерекшеліктеріне қарай педагогикалық мүмкіндіктерімізбен әлеуетімізді ашу арқылы, біздерге жұмыс жасауды үйретті.

Сол кезде бәріміздің ұстазымыз п.ғ.д., профессор Қ.Б.Сейталиев басқарған «Жалпы және халықтық педагогика» кафедрасының ғылыми әлеуеті 90% құрды. Бұл біз үшін үлкен мақтаныш болатын, бұндай жетістіктің жолы үлкен еңбек еді.

Профессор Асхат Сәлімұлының тұлғатану қасиеті жоғары болатын. Ғылымға бейім, орнықты, жауапкершілігі жоғары оқытушыларға жағдай жасап, үнемі жиналыстарда оларға ақ жол тілеп, баталарын беріп отыратын.

Міне осындай уақытта Ж.И.Сардарова, мынадай уақытты Ш.И.Джанзакова докторлық диссертацияларын сәтті қорғайды,- деп қамшылап, алдын-ала нұсқау беріп, шегінуге шамаңды келтірмейтін жағдай жасайтын.

Сол кезде біздер басшымызға іштей ренжіп жүретінбіз. Елдің алдында біздерді жоспарланбаған уақытқа өз бетімен жариялап қойды. Енді не істейміз?... Ұятқа қалмау керек, ұятқа қалдырмау керек деп намысқа тырысатынбыз.

А.С.Иманғалиев университетіміздің ғылыми-педагогикалық, ғылыми-техникалық, ақпараттық-техникалық әлеуетін күшейтуге аянбай жұмыс жасады.

Онымен бірге қоян-қолтық қызмет жасаған проректорлардың, бөлім басшылары мен декандар, кафедра меңгерушілерінің еңбегі өте зор болатын.

Асхат Сәлімұлы басшылық, ұстаздық, ғалымдық еңбекті бір-бірімен ұштастырып отырған біліктілігі жоғары, шебер маман деп бағалауға болады.

Оның 1999 жылы **«Развитие педагогической валеологии в системе оздоровительной физической культуры старшекласников»** тақырыпты қорғаған докторлық диссертациялық жұмысы күні бүгінгі дейін өзектілігін жоймаған мәселені қамтиды. «Салауатты өмір салты бізбен бірге туып, бізбен бірге өшуі керек» дегендей бұл

бағыттағы Асхат Сәлімұлының жұмысы өте терең және ауқымды. Оның бірі «Жайық» кешенінің ірге тасының қалануы. Сонымен бірге А.С.Иманғалиевтің рухани-адамгершілік, еңбек тәрбиесі, салауатты өмір салты, ұлттық және тәрбие бағытында жазған көптеген көлемді еңбектері тәрбие теориясы мен тәжірибесінде ғылыми педагогикалық айналымдағы өте құнды ғылыми еңбектер болып саналады. Оның дайындаған ғылым кандидаттары мен магистрлары жан-жақта еліміздің жастарының білімін көтеруге атсалысуда.

2005 жылдың маусым айында университетімізде «Білім беру жүйесіндегі этнопедагогика: әдіснамасы, тәжірибесі, болашағы» тақырыбында докторлық диссертацияның апробациясы ретінде халықаралық конференция өтті.

Конференцияға Ресей ғалымдары Москвадан атақты этнопедагогика корифейі, этнопедагогика ғылымының негізін салушы ғалым, академик Г.Н.Волков, Қалмақ елінен п.ғ.д., профессор О.Д.Мукаева, п.ғ.д., профессор Г.Э.Настина, өзіміздің ғалымдарымыз п.ғ.д., профессор К.Ж.Қожахметова, п.ғ.д., профессор Ш.Т.Таубаева, п.ғ.д., профессор С.Т.Иманбаева, ф.ғ.д., профессор А.Т.Тайжанов және т.б., ғалымдар қатысқан үлкен конференция болды.

Ректорымыз атақты педагог ғалымдарымызбен қоян-қолтық жүріп, жұмыс жасады. Асхат Сәлімұлымен кездескен академик Г.Н.Волков: «...Ректорларыңыз өте білімді, сауатты, ішкі дүниесі қарапайым, өзгермеген ректор екен», -деп баға берген болатын.

Асхат Сәлімұлының қайраткерлік, іскер басшылық, ғалымдық қасиетімен қатар адамгершілік, дос бола білу қасиетін ерекше бағалауға болады. Оның ең жақын достарының көпшілігі – жас кезінде институтта бірге оқыған, Совет Армиясын бірге өткерген бала кездегі достары.

Ұстаз – тек білім нәрін себуші емес, адамды өмірге бейімдейтін, оның заңдылықтарын үйрететін тұлға. Білімді, өнегелі, өмір тәжірибесі бай адам ғана ұстаз бола алады. Асхат Сәлімұлы ғылымдағы ұшқыр ойларымен, тың әрі жаңашыл идеясымен, адами асыл қасиеттерімен, ақыл-парасатымен, өзінің мағыналы өмір жолымен бізге өмірлік ұстаз болып жүрген тұлға.

Абайдың «Ақырын жүріп анық бас...» нұсқауын ұстанған профессор Асхат Сәлімұлының бүгінгі жайма-шуақ 70-тің шыңына шыққан жасында зор денсаулық, шығармашылық табыс, Гүлшат апаймен әдемі, ұзақ, сәтті өмір сүруін тілейміз. Ұрпақтарыңызбен мың жасаңыз!

ҒТАМР 14.09.91

УНИВЕРСИТЕТ ЖӘНЕ АУЫЛ МЕКТЕБІ

Сабыров Айдар Рамазанұлы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің доценті,
Атырау қ., Қазақстан

Ермекова Элеонора Шамсутдинқызы.

Жамбыл орта мектебі, сарапшы мұғалім, Атырау қ., Қазақстан

Сексен жылдан астам тарихы бар Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті Қазақстандағы жоғары оқу орындарының арасында іскер, білікті мамандар мен кәсіби шеберлігі келіскен ұстаздар даярлайтын білім ордасына айналды. Осындай іргелі оқу орнының Атырау облысындағы ауыл мектептеріне қамқорлықты күшейту туралы Үндеу жариялауы заңды құбылыс болып табылды. Аталмыш үндеу, Асхат Сәлімұлы Иманғалиев ректор болып тұрған кезде (2000-2008 жылдары) жарияланған

болатын. Себебі, осы жылдары университетте оқу-әдістемелік, ғылыми-зерттеу, тәлім-тәрбие жұмыстарын қайта құруда, оқу-материалдық базасын жетілдіруде заман ағымына сай шаралар іске асырылды. Сол кезеңдегі игілікті істерді атап көрсетер болсақ: біріншіден, профессор-оқытушылардың өз білімін көтеруі, кәсіби шеберлігін шыңдай түсуі ұдайы назарда ұсталынды; екіншіден, университеттің материалдық-техникалық базасының үнемі жаңа жабдықтармен қамтамасыз етілуі табиғи үрдіске айналды; үшіншіден, қазіргі уақыт талабына сәйкес жаңа мамандықтардың ашылуы дәстүрлі түрде іске асырылды. Тек, 2000 жылдардың басында Атырау облысының жастарына аса қажет журналистика, экология және табиғатты пайдалану, аудармашылық іс мамандықтары ашылса, ал, 2005 жылдан бастап ихтиология, балық аулау өндірісі және балық шаруашылығы, информатика, қолданбалы математика, дәстүрлі музыкалық өнер:халық аспаптары мамандықтары бойынша студенттер қабылданып, білім алды;төртіншіден, университетте жаңа буындағы мемлекеттік стандартты басшылыққа алып, оқытудың жаңа ақпараттық технологиясын қолдану кеңінен орындалды; бесіншіден, университетіміз 2002 жылы мемлекеттік аттестациядан, одан кейін мемлекеттік аккредитациядан жоғары талапқа сай өтіп, еліміздегі 18 мемлекеттік университет қатарынан орын алуы нәтижесінде әлемдік білім беру жүйесінің тәжірибелерін пайдалана отырып, әрбір студенттің іргелі кәсіби дайындығына және шығармашылық мүмкіндігіне ерекше назар аударды.

Сонымен қатар, ректор А.С.Иманғалиевтің тікелей ықпалымен университет Атырау облысында еңбек ететін Теңізшевройл, ОКИОК және тағы басқа шетелдік компаниялармен тығыз қарым-қатынас орнатты. Әсіресе, 2003-2004 оқу жылында Теңізшевройл кәсіпорны біздің университетімізге спутниктік байланыс арқылы Интернет- кафе ашып берді. Бұл интернет-кафе тек университет студенттері ғана емес, болашақта ауыл жастарының да әлемдік ақпаратпен толықтай сусындап, жаһандану процесіне белсенді араласуына мүмкіндік берді.

Ал, енді ауыл мектебі мен университет арасындағы байланысты сөз еткенде, оның да өзіндік сұрлеуі қалыптасқандығын байқаймыз. Атырау университетінде жиырма бес жылдан бері «Университеттік білім беру жүйесін реформалау жағдайында болашақ мұғалімді ауыл мектебіне даярлауды жетілдіру» бағдарламасы (ғылыми жетекші, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Қ.Б.Сейталиев) бойынша, жалпы университеттік проблеманы зерттеуге ғалым-ұстаздар белсенді қатынасты. Атап айтар болсақ, осы бағдарлама негізінде 1978, 1989 және 1998 жылдары (соңғысы А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетімен бірлесіп) ауыл мектебінің келелі мәселелерін талқылаған республикалық ғылыми- практикалық конференциялар Атырау университетінің базасында өткізілді. 2002 жылдың наурыз айында Атырау мемлекеттік университеті мен облыстық білім беру департаменті ұйымдастырған «Ауыл мектептерінің білім сапасын көтеру жолдары» атты тақырыптағы облыстық ғылыми-әдістемелік конференцияда нақты баяндамаларды талқылаумен қатар, ауыл мұғалімдері мен университет оқытушы- профессорлары білім беру жүйесіндегі көкейкесті мәселелері бойынша ашық пікірсайысқа қатысты. Осы ауқымды шараларға да А.С.Иманғалиев әріптес-ғалым әрі ректор ретінде жан-жақты қолдау білдірді.

Университеттегі жалпы және халықтық педагогика кафедрасының жанында «Университет және ауыл мектебі» жоғары педагогикалық білім беру проблемаларының лабораториясы қызмет істеді. Осы лаборатория көлемінде «Университет-колледж-гимназия» оқу, ғылыми-педагогикалық кешені жұмыс жасады. Университетімізде екі жылда бір рет өткізілетін «Досмұхамедов оқулары» республикалық ғылыми-практикалық конференцияда ауыл мектебі мен мұғалімінің мәртебесі назардан тыс қалмады. Ел тарихын, жер тарихын кеңінен танып, Х.Досмұхамедов мұраларын өскелең ұрпақтың санасына тереңірек сіңіру мақсатында университеттен «Х.Досмұхамедов лабораториясы» ашылды. Осы кезеңде ғылыми-зерттеу жұмысымен ауыл мектебінің мұғалімдері де белсенді айналысты. Педагогика ғылымынан тақырып алуға, кандидаттық емтихан тапсыруға, ғылыми семинарларды сапалы өткізуге, диссертациялық зерттеуді жүйелі

жүргізуге университеттегі педагогика ғылымдарының докторлары, профессорлар А.С.Иманғалиев, Қ.Б.Сейталиев ғылыми бағыт-бағдар беріп отырды.

Университет ректоры Асхат Сәлімұлы Иманғалиевтің кезінде Халел Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің алдына Алаштың ардақты қайраткері Халел Досмұхамедовтің еңселі ескерткіші орнатылды. Ескерткішті тұрғызуға Атырау облыстық маслихаты 6 миллион теңге қаражат бөлуге шешім шығарды. Облыстық әкімшілік алдын-ала конкурс жариялап, оған Алматы, Атырау, Маңғыстау облыстарының мүсіншілері қатынасты. Алматылық мүсінші Дәулет Бектеміровтің жобасы үздік деп танылды. Ескерткішті тұрғызған «АБИС-Атырау» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі болып табылады. Хакім Халелдің ескерткіші салтанатты жағдайда 2003 жылдың 25 – желтоқсанында ашылған болатын.

Әрине, осындай игілікті шаралар және ауыл мектебі мен университет арасындағы ізгілікті істердің орындалуы Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті ректоратының толыққанды жұмысының нәтижесі болып табылды. Алдағы уақытта да университет тарапынан ауыл мектебіне деген қамқорлықтың жарасымды жалғасын таба беретіндігі сөзсіз.

Университет және ауыл мектебі.

Түйіндеме: мақалада Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің 2000-2008 жылдар аралығында атқарылған оқу-әдістемелік, ғылыми-зерттеу, тәлім-тәрбие жұмыстары туралы және ауыл мектептерінің білім сапасын көтеруде жан-жақты қолдау білдіргендігі туралы баяндалады.

Кілт сөздер:тәрбие, ғылым, білім, университет, мектеп.

Университет и сельская школа.

Резюме: в статье сообщается об учебно-методической, научно-исследовательской, учебно-воспитательной работе Атырауского университета имени Х.Досмукхамедова в 2000-2008 годах и о всесторонней поддержке в повышении качества образования сельских школ.

Ключевые слова:воспитание, наука, образование, университет, школа.

University and rural school.

Summary:the article reports on the educational, methodological, research, educational work of Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov in 2000-2008 and on comprehensive support in improving the quality of education in rural schools.

Keywords:upbringing, science, education, university, school.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сейталиев Қ.Б. Университеттік білім беру жүйесін реформалау жағдайында болашақ мұғалімді ауыл мектебіне даярлауды жетілдіру бағдарламасы. Атырау, 2000.
2. Ауыл мектептерінің білім сапасын көтеру жолдары. Облыстық ғылыми-әдістемелік конференция. Атырау, 2002.

**ПРОФЕССОР А.С. ИМАНҒАЛИЕВ – КОПОРАТИВТІ БАСҚАРУШЫ,
БІЛІКТІ ҒАЛЫМ**

Дүйсенбаев Абай Қабақбайұлы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, педагогика және білім беру менеджменті
кафедрасының доценті, п.ғ.к., Алматы қаласы

Ел мұраты, ел амандығы жолында аянбай еңбек етіп, тынбай ізденіп, белсене жұмыс істеп жүрген азаматтарды ел ағасы деп құрметтейміз. Кең байтақ еліміздің қай жерінде де ел мен жердің амандығы үшін тер төккен сондай тау тұлғалардың ерен еңбегі мен ақ тілеуінің арқасында Отанымыз бай бақуатты даму үстінде. Қазақстан атты құлашы кең еліміздің әрбір тасы бәрімізге қаншалықты қымбат болса, сол тас пен топырағын қадірлеп, ел мен жердің тыныштығы үшін талмай еңбек етіп, елі үшін, ұрпақтың бақытты өмір сүруіне жағдай жасады. Осы орайда Атырау облысына, тіпті республикамызға танымал азамат, қоғам қайраткері, ғалым, ел ағасы Асхат Сәлімұлы Иманғалиев туралы жүрек түкпіріндегі жылы лебізімді арнағым келеді.

Халықтың тағылымдық тарихында ұлттық саулығын ғылыми негіздегі санаға сіңіру, тәрбие құралдарын пайдалану арқылы ата-бабамыз, абыз аталарымыз рухани сананың тәрбиешісіне айналды. Қазіргі жаһандану үрдісінде білім, ғылым, ұлт саулығын, ұлттық құндылықтар мен халықтық тағылымдарды сақтай отырып, әлемдік деңгейден көріну мақсатында халқымыздың сан талайлы тағдырының айнасы – жан-жақты жетілген тұлғаны тәрбиелеу ғылыми педагогиканың алдында тұрған басты міндеттердің бірегейі болып отыр. Біз ғалым, қоғам қайраткері, елдің азаматы, профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиев туралы сөз еткелі отырмыз. Яғни: «Ел тарихын әйгілі тұлғалар арқылы зерделеу – қазақтың таным-түсінігінде ертеден қалыптасқан үрдіс. Қазақтың таным сөздерінде, яғни шежірелік зердесінде тарих ұдайы тұлғалардың өмір дерегі арқылы танылып отырады. Қоғамның саяси-әлеуметтік, мәдени-рухани ахуалы ұдайы жеке тұлғалар болмысы арқылы көрініс табады. Содан болу керек, қазақтың дәстүрлі философиялық пайымдауында өмірді өзгертуден бұрын, алдымен адам санасын шынға көбірек мән беріледі. Дәл сол сияқты қоғам дамуының жалпы ахуалынан бұрын, алдымен адам туралы мағлұмат беру басты нысана болып отырады» деген дәстүрге сәйкестендіреміз [1, 3-б.].

Ғылым жолындағы жетістіктері: Қазақстан Республикасы көлемінде валеологияның теориялық-әдіснамалық тұрғыдан зерттеудің қоғамдық, әлеуметтік, тарихи-педагогикалық маңызы зор. Осы бағытта ғалым Асхат Сәлімұлы Иманғалиев елімізге белгілі ғалымдар Г.Қ.Нұрғалиева мен Қ.Х.Закарьяновтың жетекшілігімен ұлт саулығы мен балалар денсаулығын тұңғыш рет ғылыми тұрғыдан тыңғылықты зерттеуді қолға алды. Көптеген ғалымдар арасында қызу пікірталас тудырған күрделі тақырыпты зерттеу оңай болған жоқ. Ол аталған тақырыпты жан-жақты зерттеп, 1999 жылы Алматы қаласындағы Спорт және туризм академиясының жанында құрылған докторлық кеңесте «Жоғары сынып оқушыларының сауықтыру дене тәрбиесі жүйесіндегі педагогикалық валеологияның дамуы» тақырыбында докторлық диссертациясын сәтті қорғады. Осы салада көптеген халықаралық және республикалық ғылыми-теориялық және ғылыми-практикалық конференцияларды ұйымдастырып, валеология ғылымын ұлттық аспектіде дамытып, өз идеясын ғалымдар арасында талқыға салды. Сонымен қатар болашақта шешуді қажет ететін проблемалардың бірі болып табылатын «Білім беру жүйесіндегі этнопедагогика: тәжірибесі, мәселелері мен болашағы» секілді түйінді мәселені 2005 маусым айында Атырау қаласында халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция түрінде ұйымдастырып, ТМД және Қазақстанның этнопедагогика саласындағы көрнекті ғалымдарының басын қосты. Аталған конференцияда:

- Үздіксіз этнопедагогикалық білім берудегі ұлт саулығы;

- Этнопедагогика – кәсіптік-педагогикалық білім беру жүйесінің негізі;
- Мұғалім кадрларын даярлау және біліктілігін арттыру жүйесінде валеологиялық құндылықтарды пайдалану секілді келелі мәселелер қаралды [2].

Қазақ этнопедагогикасы ғылымын әлі де терең зерделеуді керек ететін жеке пән ретінде енгізудің ғылыми бағыты бүгінгі күні де негізгі мәселелердің бірі болып қалып отыр. Қазіргі этнопедагогиканы зерделеушілердің халық тәрбиесін кеңінен әлеуметтік-философиялық мазмұндауға ұмтылу бәсеңдемей келеді. Яғни этнопедагогиканың тағылымдық бағыты өткен заманның тәлімдік тәжірибесін, сол кезеңдегі тәрбие өнегелерінің өміршеңдігін мәдени, моральдық, психологиялық факторлардың ролі мен мәнін ашып көрсету болып табылады. Сондықтан осы салада жазыған «Развитие идей валеологии и физического воспитания детей в казахской этнопедагогике», «Прогрессивные идеи и опыт народного воспитания у казахов», «Педагогическая валеология» монография мен оқу құралдары және «Валеология. Учебник для школ», «Валеология» деп аталатын жоғары сынып оқушыларына арналған электронды оқулықты айтуға болады. Әрбір отбасында, білім беру мекемелерінде жас ұрпақты қазақ этнопедагогикасы негізінде салауатты өмір салтына тәрбиелеу маңызды болып табылады.

Жоғарыда келтірілген қағидаларды негізге ала отырып, Асхат Сәлімұлы Иманғалиев «Валеологияны» жеке оқу пәні ретінде орта білім жүйесінде қолданылып, оны ғылыми айналымға енгізді. Сонымен бірге Атырау, тіпті Батыс аймақтың, қала берді бүкіл елімізде ғылыми кадрларды дайындау үшін Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті жанындағы педагогика ғылымдарының кандидаты, кейін докторы ғылыми дәрежесін беру жөніндегі БД 14.61.02 біріккен диссертациялық кеңесін ашып, елдің ғылыми потенциалын дамытуға үлес қосты. Тағы бір атап айтар маңызды жетістік – тұңғыш рет «Университет хабаршысы» атты ғылыми еңбектер жиынтығы мен көп таралымды «Университет» газетінің 2000 жылдың қыркүйек айынан бастап жарыққа шыға бастағандығы. Сондай-ақ ректордың жанкешті еңбегінің арқасында «Университет хабаршысы» атты ғылыми журналы 2004-2008 жылдары Жоғары аттестациялық комитеттің тізімінен орын алды.

Ғылыми-қоғамдық қызметі: Асхат Сәлімұлы Иманғалиев өзінің жемісті еңбегінің нәтижесінде қарапайым оқытушыдан, доцент, кафедра меңгерушісі, декан, проректор, ректор қызметіне дейін баспалдақтан өткен ғалым және қоғам қайраткері. Атап айтар, болсақ 2000-2008 жылдары Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті ректоры қызметінде болған кезде, оқу ордасының білім, ғылым, тәрбие, оқу базасын нығайту, ғылыми кадрлар дайындаудағы тынымсыз еңбегінің арқасында университетті еліміздегі ең мықты университет қатарына енгізді. Сонымен қатар Атырау облысын қоғамдық-саяси өміріне де белсенді араласып, маслихат депутаты болып, елдің рухани, мәдени, ғылыми дамуына ықпал жасады. Оның дәлелі: «Әйтсе де, осы керемет кешен туралы әңгіме бола қалса, ол өзінен гөрі, өзге азаматтарды, атсалысқан, қолұшын бергендерді аузынан тастамайтын. «Облыс орталығындағы жалғыз университеттің ғимаратын мен емес, ел салды. Иманғали Нұрғалиұлы, Дүйсенбай Тұрғанов және басқа да азаматтар бел шешіп кірісті, олар «осы университет әлемдік дәрежеде болу керек, кемдік көрмеуі қажет, төрт құбыласы сай болуы тиіс» деп шауып жүрді» деп еске алады бүгінде Асекең. Әсіресе, құрылысты салған уақыттағы әр ғимараттың архитектуралық жобасын сызып, күні-түні құрылыс басында Иманғали екеуі түнімен жүріп, «прораб» атанып кеткені – аңызға бергісіз әңгіме. Ақыры, сөз бен істің бірлігі көрінді. Үлкен жауапкершіліктің, үлкен мақсаттың үдесінен шыға білді. Жұмған жұдырықтай болған ел азаматтары, әсіресе, Асхат Сәлімұлы сол бас оқу ғимаратын және университет территориясынан бес қабатты (ішінде 200 студент бір мезгілде тамақтанатын асханасы бар) тағы бір оқу корпусын салдыруы арқылы артына үлгі қалдырды. Бұл оқу ғимаратына сол кезде жаңадан ашылған «Әлем тілдері факультеті» жайғасты» деген жолдарды Атырау газетінде жарық көрген мақаладан көре аламыз [3].

Шын мәнінде Асхат Сәлімұлы басқарған жылдары Атырау мемлекеттік университеті үлкен жетістіктерге жеткізді. Университеттің материалдық-техникалық базасы күрт жаңартылғаны өз алдына, профессор-оқытушылар құрамы мен студенттердің алыс-жақын шетелдік жоғары оқу орындарымен тәжірибе алмасуы жоғары деңгейде жақсартылды. Университетте моральдық-психологиялық климат жақсарып, профессор-оқытушылардың жұмысқа деген белсенділігі артты. Оның үстіне, Асхат Сәлімұлы басқарған сегіз жылда осы профессор-оқытушылар құрамы алдында атқарылған жұмыс жөнінде үнемі есеп беріп, күн тәртібіне қойылған көкейкесті мәселелерді бірлесе талқылап отырды. Бұл да Асхат Сәлімұлының көрегендігі мен білікті бәсші екендігінің белгісі. Яғни, қазіргі кездегі біздің айтып жүрген корпоративті басқару, корпоративті менеджмент дегенді сол кездің өзінде-ақ қолданған деп білеміз.

Атырау университетінде 8 оқу ғимараты, жатақханалар, Ғылыми-зерттеу институты, Қоғамдық зерттеулер орталығы, Педагогикалық валеология орталығы, «Экология» және «Лингва» орталықтары, «Халелтану» лабораториясы, Қабдоловтану ғылыми орталықтары жұмыс істейді. Университет оқытушыларының, қызметкерлері мен студенттерінің әлеуметтік қорғау мәселелері ректордың әр уақытта да назарында болып келеді. Қазіргі кезде Атырау университетінің студенттері 33 мамандық бойынша білім алады. Жоғары оқу орнында «Менеджмент және маркетинг», «Мемлекеттік және муниципалдық басқару», «Журналистика», «Аударма ісі», «Табиғатты пайдалану экологиясы», «Ихтиология, өнеркәсіптік балық аулау кәсібі және балық шаруашылығы», «Актерлік шеберлік», «Агроэкология», «Агрохимия және өсімдіктерді қорғау», «Дәстүрлі музыкалық өнер» атты жаңа мамандықтар ашылды.

Студенттер үшін көптен ашық аспан астында спорттық жарыстар өткізу қиын болып жүрген еді. Спортқа ерекше мән беретін басшылық бұл мәселені шешуді көздеп, жаңа жабық спорт комплексін салу идеясын туындатты. Енді оның құрылысын бастауды қолға алды. Бұл идея Асхат Сәлімұлы жұмыс істеген кезде жүзеге аса бастаған болатын. Барлық игілікті бастамалар дер кезінде орындалып, жүзеге асырылып отырды.

ҚР Білім және Ғылым министрлігі 2011 жылы Асхат Сәлімұлын Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің ректоры етіп тағайындады. А.Иманғалиев 2011-2018 жылдары бұл іргелі университетте жемісті де абыройлы еңбек етіп, облыс халқының ризашылығына бөленді. Бұл университетті де үлкен жетістіктерге жеткізген болатын.

А.С.Иманғалиевтың педагогтік еңбегін бастағаннан бергі атқарған қоғамдық жұмыстары да ұшан-теңіз. Соның ішінде ерекше аталатыны – екі университетте ректор болған кезіндегі үздіксіз атқарған депутаттық дәрежелері, республика бойынша өткізіліп жататын Президент, Сенат, Мәжіліс, Мәслихат депутаттардың кезекті сайлауы міндетті түрде оның маңдайына жазылған міндеттер болып есептелді.

Елге жасаған қызметі мемлекеттік деңгейде ескеріліп, «Парасат» ордені, «ҚР білім беру ісінің үздігі», «ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері», «ҚР ғылымын дамытудағы үлесі үшін» төсбелгілері, А.Байтұрсынов атындағы және Ы.Алтынсарин атындағы медальдары, «ҚР 10 жылдығы», «ҚР Конституциясының 10 жылдығы» мерейтойлық медальдары, ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитетінің «Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі үлесі үшін» ескерткіш медалі, ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың, ҚР білімі мен ғылымы корпоративті қорының Алғыс хаттары және әртүрлі деңгейдегі грамоталармен марапатталды.

Аннотация. Мақалада профессор А.С.Иманғалиевтің корпоративті басқарушы, білікті ғалым ретіндегі педагогикалық, қоғамдық қызметі қарастырылып, жан-жақты ғылыми-педагогикалық талдау беріледі.

Түйін сөздер. Тұлға, ғалым, педагогикалық қызмет, қоғамдық қызмет, корпоративті басқару, менеджмент.

Аннотация. В статье рассматривается педагогическая, общественная деятельность профессора А.С.Имангалиева как корпоративного управляющего, квалифицированного ученого и дается всесторонний научно-педагогический анализ.

Ключевые слова. Личность, ученый, педагогическая деятельность, общественная деятельность, корпоративное управление, менеджмент.

Annotation. The article examines the pedagogical and social activities of professor A.S.Imangaliev as a corporate manager, a qualified scientist, and provides a comprehensive scientific and pedagogical analysis.

Keywords. Personality, scientist, pedagogical activity, social activity, corporate governance, management.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Елтұтқа. Ел тарихының әйгілі тұлғалары /Оқу құралы. Құрастырушылар: М.Жолдасбекұлы, Қ.Салғараұлы, А.Сейдімбек. – Астана: «KULTEGIN», 2001. – 356 б.
2. Қазақ этнопедагогикасы – дербес оқу пәні // «Білім беру жүйесіндегі этнопедагогика: тәжірибесі, мәселелері мен болашағы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. – Атырау, 10-11 маусым 2005, 24-28 бб.
3. Базарғалиев Ғ. Парасат пен пайым. Атырау газеті//<https://atr.kz/zhanalyqtar/parasat-pen-pajym-2/>

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР А.С.ИМАНҒАЛИЕВТЫҢ ӨМІРІ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Базарғалиев Ғабит Бағытжанұлы
педагогика ғылымдарының кандидаты
Х.Досмұхамедоватындағы Атырау университеті

*«Еңбек - бәрін де жеңбек».
«Білімдінің қолында жанған шырақ».*

Ал осы екі қасиетті ұштастырған адамның шығар биігі де, алар асуы да мол. Оқығанын тоқыған жанның, алған ілімін іске жаратқанның жетістігі көзге көрінеді, ауызға ілігеді. Өйткені, білімді игерген бар да, оны кәдеге жаратқан бар. Бұл екінің бірінің қолынан келеді деу қиын. Біздің осы мақаламыздағы кейіпкеріміз осы үдеден шыққан, қос қасиетті қатар меңгерген. Өмір дейтін бұралаң соқпақтың бел ортасына келгенше бірсыпыра өткелді басқан, машақатты басынан өткерген, білім жолында маңдай терін сарқа төккен[2]. Асхат Иманғалиевтің еңбек жолын ұрпаққа өнеге етуге, замандастарына үлгі етуге әбден болады.

Адам байлығының ішіндегі ең тамашасы - «білім» деген екен шығыс ғұламасы Әбу-р-Райхан әл Бируни. Сондай адамның бірі емес бірегейі Асхат Иманғалиев дер едім. Мұндай дарынды дара туған адамның өмір жолын сан рет оқып санасына сіңіретін кейінгі ұрпақ болса, қайта-қайта жаңғыртып жазғанның артықтығы жоқ деп ойлаймын. Ендеше дарынды дара тұлға жөнінде бір үзік сыр...

Иманғалиев Асхат Сәлімұлы - 21.08.1953 жылы Гурьев облысы Ембі ауданында (қазіргі Атырау облысы Жылыой ауданы Құлсары қаласы) дүниеге келген.

Асхат Сәлімұлының білімпаздығына мектеп өмірінің әсері үлкен болды. Құлсары поселкесіндегі А.С.Пушкин атындағы орта мектебінің орыс класына барған бүлдіршін кезінен-ақ үйренуге, білуге деген құштарлығы шексіз болған. Ол өмір жолына сабақ алған ұстаздарын қашанда еске алып, ұлылықтың бастауы - деп пір тұта білген.

«Маған білім берген мұғалімдерімнің зердемді оятуы арқасында бойымда білімге, ғылымға деген құштарлық оянды. Себебі: білімінің сараланатын жері- бұл мектеп» [3].

Туған жерге деген сүйіспеншілігі де жоғары болғаны соншалық. Себебі: «Әркімнің туған жері- мысыр шаһары». Бұған дәлел Атырау топырағында туып өскен, атамекенге жаны ашитын айтулы адамдардан тәрбие алғаннан да шығар, Асхат Сәлімұлының институтты бітіргеннен кейін еңбек жолын қарапайым ғана қызметтен бастап, теміржол техникумына жұмысқа орналасты. Сол бір тарих пәнінен сабақ берген алғашқы оқытушылық жұмысы

-үлкен өмір бастауындағы айтарлықтай сәтті қадамы болды. Ортада таныла бастаған білікті маман 1979 жылы Атырау педагогикалық институтына жұмысқа шақырылады. Өзіне студент шағында дәріс берген оқытушысы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор «Жалпы және халықтық педагогика» кафедрасының меңгерушісі, Қадыржан Біләуұлы Сейталиев бұрынғы тиянақты студентін сыртынан бақылап, жұмыстарына үнемі риза болып жүретін. «Түбінде институтқа орналасасың, сенің жолың ғылымда» дейтін. Осы сөз Асхат Сәлімұлының тағдырында үлкен маңыз атқарды. Ұстаз сенімі көкейде жүрген көп арманның қақпасын ашты. Ол өмір жолында бір сәтте төмендеген жоқ, ұшқыр ойы мен табанды мінезі, ата-анадан дарыған даралық пен дарындылықта болса керек сірә [4].

Сонымен қатар басшы, ғалым, қоғам қайраткері ретінде иеленген марапаттаулар да дәлелдей түседі.

Марапаттары:

1990 ж. «Ы.Алтынсарин атындағы» медалі;

1998 ж. «Қазақстан Республикасының білім беру үздігі» төсбелгісімен;

2001 ж. «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 10 жыл» мерейтойлық медалі;

2003 ж. «А.Байтұрсынов атындағы» медалі;

2003 ж. «Қазақстан Республикасының білім беру ісінің құрметті қызметкері» төсбелгісі;

2005 ж. «Қазақстан Конституциясына 10 жыл» мерейтойлық медалі;

2005 ж. «Парасат» ордені;

2006 ж. «10 лет Ассоциации вузов» төсбелгісі;

2007ж. «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға қосқан үлесі үшін» төсбелгісімен марапатталды. Білікті тұлға, білімді ұстаздың әлі де шығар шыңы биік, алар асуы ауқымды деп білемін. «Елімізде экономика заңдылықтарына сай білімді де, білікті маман даярлау - басты міндет.

Жастар - елдің болашағы, тірегі, келешек тізгіні - солардың қолында. Ендеше, бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу ұстаздар қауымына аса жауапты да қиын міндеттер жүктейді. Мұғалім кадрларын даярлауда жоғары мектептің даму тарихында қазіргі Атырау университетінің де өзіндік орны бар екендігі, соған азды-көпті өзімнің де үлес қосқанымды мақтан етемін» дейді бүгінде профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиев[5].

Асхат Сәлімұлы ғылымға мықтап ден қойды. Көрші Ресейде 1990 жылы валеология деген атаумен өз орнын тапқан ғылым саласы - есігін енді ғана ашқан жаңалық болатын. Денсаулық туралы осы ғылыммен айналысуды Қазақстанда тұңғыш рет қолға алған жерлесіміз Асхат Сәлімұлының алдында мүлдем тың тақырып, оны зерттеу тұрды. Бұған дейін халықтық педагогика проблемаларымен айналысып, тақырыптық кітаптар шығарып, үлгерген ғалым енді адамның жеке денсаулығы туралы ғылымға қызыға араласты. Тағы да кітіпханадағы ұзақ ізденістер, жолсапарлар, уақытпен санаспай жұмыс істеу өз жемісін берді[6].

Жаңа Қазақстанның стратегиясының басым бағыттарының бірі халыққа салауатты өмір салтын дамыту қоғамның әлеуметтік-экономикалық нығайуының және азаматтардың әл-ауқатын арттыруда салауатты өмір салты маңызды орын алады және мемлекеттік саясаттың бір бөлігі болып табылады. Міне, қайтпас қара нардай рухы мықты басшы Асхат Сәлімұлы қай кезеңде де өзінің алға қойған ұстанымынан танған емес. Әрі өзі алға қойған үлкен мақсаттарының бәрін де табандылығымен іске асыра білді. Өткен XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басындағы аласапыран заманда проректор бола жүріп, өзінің докторлық

диссертациясын қорғап алғаны да оның қажымас қайратының бір қыры деп айтуға тұрарлық. Оның ғылыми- зерттеу жұмыстарының өзі бір төбе. А.С.Иманғалиевтің жетекшілік етуімен валеология ғылымы қарқынды дамып, сол кездің өзінде университетте «Валеология» ғылыми-зерттеу орталығы құрылды. Асекеңнің бастамасымен 2000-2001 оқу жылынан бастап «Валеология» мамандығы ашылып, валеологиялық білім берудің тұжырымдамасы жасалды. Қазақстанда алғаш рет қазақ тілінде «Валеология» оқулығын, «Педагогикалық валеология» атты монография мен электрондық оқулықтарын тарту еткен тұңғыш ғалымдардың бірі десем қателеспеймін[7]. Валеология адам денсаулығы ретінде өз мәні бойынша денсаулықты қалыптастыру, сақтау және нығайту туралы ғылыми білімдердің жиынтығы болып табылады. Педагогикалық валеологияның дамуының өзектілігі өмірдің өзі және халық ауруларына байланысты. Валеологиялық білімнің бастауы адамзат тарихының тереңінде жатыр. Ғасырымыздың 60- жылдарында ғылыми білімнің жаңа саласы - валеология денсаулықтуралы ғылым ретінде қалыптасты. Валеологияның педагогикалық шеберлігі- денсаулықты сақтау, нығайту және жақсарту, адамның барлық теориялық және әдістемелік негіздерін жасау болып табылады. Гиппократ өзінің « Ауа, су және елді мекендер туралы» эссесінде аурулардың көпшілігі адамның іс- әрекетіне, ой-өрісіне, өмір сүру жағдайларына және табиғи факторларға байланысты екенін дәлелдеген. Ал, Әл- Фараби «Адам денесінің мүшелері туралы» трактатында медицина адам ағзасындағы және оның әрбір мүшесінің денсаулығының қызметін зерттейді, өйткені медицина денсаулықты сақтауға ықпал ететін шынайы принциптерге негізделген өнер екенін айтады. «Бірінші байлық денсаулық» дейді атам қазақ. Дені сау болу үшін, мектеп жасынан бастап оны сақтау қажет. Дені саудың болашағы бар, ал қазірдің өзінен бастап ұрпақтардың денсаулығын сақтасақ, дұрыс тәрбие берсек, болашақта салауатты өмірмен алшақ басатынымызға сенуге болады[8].

Қорыта айтқанда, Қазақстан мемлекеттік университетінің ректоры болған, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиевтың биіктеп бара жатқан баспалдақтарының әр сатысы оның ғылымға қосқан мол үлесі мен табанды еңбегінен қаланғанын біз жерлестері әрі әріпестері мақтаныш етеді.

Пайдалынылған әдебиеттер тізімі:

- 1.ҚАЙРАТКЕР - Атырау газеті // <http://aig.kz/hanaluy^iag/aygaiker/>
- 2.КА/ІБҒАМ.к/ // <http://kagI8Iat.kg/8I:ag-a1yt-agatal-ba-yl:2hap-8aier8hip/>
- 3.Таізоідап.к/ // http://iaI8oідап.к//шкһапіуаі/агіісіе_ро8I/a8һаI-ітапдаIіеMі%2%A3-дуIуғда-к%CB%8Co8к%CB%8Сап-%2%AF1e8Іп-так%CB%8Cіап-eletі/
- 4.Өркен газеті // [http://h11p8://уки.есІи.к//тіаде8/да/e1aогкеп/2\(.\)13/7-2013.рдҒ](http://h11p8://уки.есІи.к//тіаде8/да/e1aогкеп/2(.)13/7-2013.рдҒ)
- 5.«БҚМУ ғылымдары»сериясы// <http://meбсacһe.доод1ей8егсоп1еп1.сот/8eаrсһ?дсacһe:Ғут6СкЬСК3I/:1ІбҒаг.^кi.еһи.к//ітаде8/81огіе8/ЫІІіодға1~ика//ітапдаIіеу%2520a.һос-&ch4&h1=ги&c1=c1пк&d1=к/>
- 6.Таізоідап.к/ // http://lai8oідатк/тікһапіуаI/агіісіе_ро8I/a8һаI-тіапдаIіеуIі%P2%A3-дуIуіпда-к%CB%8Co8Ік%CB%8Сап-%P2%AF1e8Іп-так%CB%8Cіап-eletі/
- 7.Атырау газеті №39 // <http://ah.kz/hanaluy^iag/paga8ai-rep-pa^yt-2/>
8. Қазақстан жоғарғы мектебі журналы - «Валеология - как один из путей решения проблемы по формированию здорового образа жизни», - №2, 2000ж. - 117 б.

БОЛАШАҚҚА ҚАРЫМДЫ ҚАДАМ ЖАСАҒАН ҰЛАҒАТТЫ ҒАЛЫМ - ҰСТАЗ

А.М.Утешкалиева

Педагогика ғылымдарының кандидаты

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Ұстазы жақсының - ұстамы жақсы деген сөз тегіннен-тегін айтылмаса керек. Ұлағатты ұстаз, кемеңгер басшы, ғылыми жетекшім - Асхат Сәлімұлының менің еңбек жолымдағы жетістіктеріме қосқан үлесі үшін қадір тұтамын. Университет қабырғасында оқытушылық қызметіммен бірге ғылым жолына түсуіме себепкер болған жанашыр ғылыми жетекшім туралы том-томдап кітап жазуға болады.

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан педагогикалық ғылымдар академиясының академигі Иманғалиев Асхат Сәлімұлының өмір жолы мен қызметі біз үшін үлгі - өнеге. Асхат Сәлімұлы қарымды еңбек етіп, білімді де парасатты шәкірт тәрбиелеп жүрген қайыспас қара нардай рухы мықты, қоғам қайраткері, ғалым - ұстаз және саясаткер. Өткен XX ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басындағы қиыншылықтарды өткеріп, өзінің ғылыми, қоғамдық- саяси мансабын ары қарай жалғастырып, докторлық диссертациясын қорғап, университет ректорына дейін көтерілгені, ол кісінің қажымас қайратының бір қыры деп айтуға тұрарлық.

Асхат Сәлімұлы тәуелсіздік алғаннан кейінгі қайта құру кезеңінде алдыңғы қатарлы жоғары оқу орындарының үздік тәжірибесін зерттеумен айналысты. Қазақстанның жоғарғы мектебі күрделі кезеңдерді бастан өткізіп, білім беру жүйесі жаңа заманауи талаптарды қанағаттандыра алмай тұрған кезеңде, еліміздің батыс өңірінде жоғары білім ордаларын басқарып, көптеген игі істерге бастау болып, оларды іс жүзінде жүзеге асырғандығы Асхат Сәлімұлының жан-жақтылығының бірден-бір дәлелі.

Асхат Сәлімұлы – көрнекті ғалым. Көршілес Ресейде 1990 жылы алғаш рет «валеология» деген атаумен өз орнын тапқан ғылым саласы - біз үшін есігін енді ғана ашқан жаңалық болатын. Денсаулық туралы осы ғылыммен айналысуды Қазақстанда тұңғыш рет қолға алған жерлесіміз Асхат Сәлімұлының алдында мүлдем тың тақырып, оны зерттеу тұрды. Бұған дейін халықтық педагогика проблемаларымен айналысып, тақырыптық кітаптар шығарып, үлгерген ғалым енді адамның жеке денсаулығы туралы ғылымға қызыға араласты. Салалас әріптестерін тауып, байланыс орнатуы тақырып шеңберін кеңейте түсті. А.Сәлімұлының ғылыми жұмыстары бірнеше деңгейден тұрады. Олардың проблемалық маңыздылығының деңгейі денсаулық сақтау саласындағы жаңа бағыт негізін қалыптасуымен сипатталады. Валеология тақырыбында жазылған екі монография мен екі оқулығы және бірнеше оқу-әдістемелік құралдары күні бүгінге дейін мектептер мен жоғары оқу орындарында пән ретінде пайдаланылуда.

Асхат Сәлімұлы үшін университеттегі негізгі тұлға - ол студент. Жас оқытушыларды, аспиранттарды, магистранттарды және студенттерді терезесі тең адамдардай қабылдауға шақырды. Педагог мамандарын дайындайтын білім ордасының мүмкіндіктерін кеңейтіп, заманға сай мамандық топтарын ашып, жаңа бір тынысының ашылуына септігін тигізген Асхат Сәлімұлы - талантты басшы, өз ісінің нағыз білгірі, басқару менеджментін мықты меңгерген, іскер ұйымдастырушысы екені баршаға мәлім. Сондай-ақ университеттің тыныс-тіршілігіндегі бірде-бір шара А.Сәлімұлының назарынан қалған емес. Профессор-оқытушылар құрамының біліктілігін көтерумен бірге, студенттер тынысы, олардың қоғамдық жұмысқа атсалысуы, болашақ маман ретінде қалыптасуын үнемі қадағалайтын. Ата-ананың үкілеп әкелген баласының оқу ордасынан адам болып кетуі үшін бар жағдайды жасап қойды. Студенттердің бастамашылдығына қанат бітіріп, әр түрлі ұйымдардың құрылуына, олардың өзгелеріне пайдалы, өмірге бейім, жан-жақты дамыған, ұжымды басқара білуге қажетті қасиеттерді баулуға қалыптастыратын тәрбиелік

істерге ұйытқы болып, жастардың сүйіспеншілігіне бөлегенгендігі айқын. Айталық, Асхат Сәлімұлының басшылығымен «Көңілді тапқыштар» клубы, «Дебат» клубы, түрлі спорттық клубтар, «студенттер Альянсы» және тағы басқа ұйымдар студенттердің өз мүмкіндіктерін, білімдерін көрсетуге үлкен септігін тигізді. Жасалған еңбек өз нәтижесін беріп “Стоп кадр” КВН клубы сонау Ресейдің сахнасын бағындырып келсе, «Дебат» клубы Ұлттық пікір-сайыс жарыстарының жүлдегерлері атанды.

Студенттердің көркемдік шығармашылық, спорттық дарындарын оятып, жүзеге асыруды қолдау жастардың рухани жан дүниесін дамытудың бір бөлігі болып табылады. Білім алушылардың жанына жақын істермен айналысуына, көркем өнер әлеміне тартылуына, өздерінің дарындары мен қабілеттерін ашуына тамаша мүмкіндіктер жасалды. Студенттерден құралған хор, "Сәуле" би ансамблі, "Сәукеле" этнографиялық клубы, "Жерұйық" студенттердің көңілді тапқыштар клубы, "Дебат" пікір алысу, жарыссөз орталығы ұйымдастырылды. Көп таралымды газет шығарылды, студенттік театр бастау алды.

Жоғарыда айтылғандар ғалымның белсенді және өте жемісті ғылыми, педагогикалық, ұйымдастырушылық және әлеуметтік қызметтерінің айқын дәлелі, азаматтық келбетін айрықша айқындап, мерейін өсіретін игі жетістіктер екендігі сөзсіз. Университеттің дамуына сүбелі үлес қосқан А.Сәлімұлын университет ұжымы ғылым саласында шыңдалған ғалым, білім саласында жауапкершілігі жоғары тұлға ретінде құрметтейді

Бүгінде 70 жасқа шыққалы отырған Асхат Сәлімұлы өмірден тоқығаны мол, кең ойлап, қамқор қолын ұсынып жүретін ақылшы ұстазымыз. Өзі таңдаған саланы дамытуға сіңірген белсенді қызметі, озық ойлайтын кемел қабілеті жұртты тәнті етпей қоймайды. Жастарға ұлағатты ұстаз, өнеге болып табылады.

Біз - шәкірттері, Асхат Сәлімұлының жеткен жетістіктеріне тілеулес, тілектес бола отырып, жетпіс жасқа толған мерейтойыңыз құтты болсын деп, Сізге ұзақ өмір, зор денсаулық, қажымас қайрат, отбасыңызға баянды бақыт, жаңа шығармашылық табыстар тілейміз!

А.С.ИМАНГАЛИЕВТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАЛАРЫ

Қарабаева Айжан Сәрсенқызы

Қ.Дүтбаева атындағы Атырау гуманитарлық колледжі директоры,
магистр облыстық маслихат депутаты

Дамудың негізі білім мен ғылымға келіп тіреледі. Сондықтан да әлемдегі дамыған елдер сияқты тәуелсіз елімізде білім жүйесі сапасын жетілдіру ең негізгі өзекті мәселелердің бірі болып отырғаны белгілі. Білім беру жүйесінде жас ұрпаққа сапалы білім беріп, олардың үйлесімді дамуы мен тұлға ретінде қалыптасуында ұстаздың кәсіби шеберлігі басты қызмет атқарады. Осы орайда, жалпы педагогикалық және ғылыми-теориялық, әдістемелік жаңалықтар мен озық тәжірибені жетік меңгерудің маңызы зор.

Халықтың ел болып жасамағы, ұлт болып өсіп-өркендемегі сол халықтың өз ішінен шыққан ұлы тұлғаларға байланысты. «Сүйер ұлың болса, сен сүй,сүйінерге жарар ол» - деген екен, данышпан Абай атамыз. Сол айтпақшы, еліміздің өсіп-өркендеуіне, білім саласының дамуына сүбелі үлес қосып, кемел ой мен терең білімнің иесі атанған, адамгершілік рухы биік, есімі облыс қана емес, республикаға танымал тұлғалар Атырау жерінде де жетерлік.

Солардың бірі-бүгінде жетпіс жасқа толып отырған Асхат Сәлімұлы Иманғалиев. Ол - «Ы.Алтынсарин», «А.Байтұрсынов» медальдарымен марапатталған, «Қазақстан Республикасының білім беру үздігі», «Қазақстан Республикасының білім беру ісінің

құрметті қызметкері», «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға қосқан үлесі үшін» төсбелгілері және мемлекеттік «Парасат» орденінің иегері.

Алғаш еңбек жолын Гурьев қаласындағы теміржол транспорты техникумында оқытушы болып бастаған ол 1977-1979 жылдары техникумның бастапқы комсомол ұйымының хатшысы қызметін атқарды. 1979 жылы Атырау педагогикалық институтына қызметке келіп, 1979-2009 жылдар аралығында қазіргі Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінде оқытушылықтан бастап, кафедра меңгерушісі, декан, кейін университет ректоры лауазымдық қызметіне дейін өседі.

Осы жылдарда қызмет атқарған Асхат Сәлімұлы Х.Досмұхамедұлы атындағы Атырау мемлекеттік университетінің қарыштап дамуына, материалдық-техникалық базасының нығаюына өлшеусіз үлес қосты. Оның бастамасымен педагогикалық мамандықтар бойынша докторлық, кандидаттық диссертацияларды қорғайтын арнайы кеңестің ашылып, нәтижелі қызмет етуі ерекше атауға тұрарлық.

Соның арқасында көптеген оқытушылар кандидаттық, докторлық диссертация қорғап, жоғары оқу орнының ғылыми потенциалы өсті.

Асхат Сәлімұлының педагогиканы оқыту әдістемесі мен технологиясын жетілдіруге қосқан ерен еңбегі мен жаңашыл ізденістері, ғылыми-әдістемелік оқу құралдары, оқулықтары, кітаптары, мақалалары - бүгінде педагогика саласында оқып жатқан білім алушылар мен ұстаздар үшін теңдесі жоқ көмек құралы.

Рухани байлық, ең алдымен әр халықтың ұлттық әдет-салты, көзқарасы, шыққан түп - тамырында жататыны белгілі. Асхат Сәлімұлы мақаласында жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыру үшін, ең алдымен, әр халық өзінің салт-дәстүрі мен түп-тамырын білуі қажет екендігін нақты мысалдармен дәлелдеген.

Әсіресе, бүгінгі жас ұрпаққа білім бере отырып, жалпыадамзаттық ұлттық құндылықтарға тәрбиелеуде халық педагогикасының берерінің көп екендігі ғылыми мақалаларында жан-жақты көрсетіледі. Қай-қай мақаласында көтерілген мәселелер бүгінгі күн өзектілігімен астасып жатады.

Атап айтсақ, «Болашақ мұғалім даярлау жүйесінде халықтық педагогика элементтерін пайдалану» мақаласы - осының дәлелі.

Асхат Сәлімұлының тағы бір ерекшелігі – оның ескі білім беру үрдісімен шектеліп қалмай, жаңа заманғы ғылыми технологияларға негізделген электронды оқулықтарды бүгінгі талапқа сай лайықтап жасай білуінде.

Ол дайындаған электронды оқулықтар білім алушылардың ой-өрісін дамытып қана қоймай, оларға тілдің ұлттық мәдени мұра – тіршіліктің өзегі, танымның көзі екендігін сезіндіруде бағдарлам болып, ақпараттық технология ресурстарын, мультимедиялық құралдарды, ғаламтор материалдарын, бейнероликтерді, электронды оқулықтарды оқу-тәрбие үрдісінде кеңінен қолдануға сара жол салып берді.

Оның валеология саласында жазған еңбектері салауатты өмір салтының маңыздылығын түсінуге және денсаулықты нығайтатын әдеттерге дағдылануға бағыттайды. Сол себептен де мектеп бағдарламасында осы бағытта түрлі жобалар қорғау, шаралар өткізу, байқаулар ұйымдастыру дәстүрге айналған.

Әрбір баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, инклюзивті орта құрудың да тиімді жолдары мақалаларында көрініс тапқан.

Инклюзивті білім беру ортасы барлық балалардың табысты әлеуметтенуі мен жұмысқа орналасуы мақсатында олардың білім беру қажеттіліктерін барынша қанағаттандыру үшін оңтайлы жағдайлар жасауды көздейді.

Тәуелсіз еліміздің жан-жақты дамып, көреюі үшін талантты да қабілетті білім алушыларға барынша жағдай жасап, қолдау көрсету - Асхат Сәлімұлының басты ұстанымы. Талантты және дарынды балаларды оқыту - мұғалімдерден едеуір күрделі ойлауды, терең білімді, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап етеді. Өз жұмысына қалтқысыз берілген Асхат Сәлімұлы қаншама талантты дарындарды танып, тауып, оқу орнында жұмыс жасауына мүмкіндік туғызды.

Еліміздің білім беру саласында болып жатқан түбегейлі өзгерістер жайын сол кездің өзінде-ақ ол сезе біліп, қазақ мектептерінің, соның ішінде ауыл мектептерінің мәселелеріне қатты аландаушылық білдірген. Білім стандартының жасалуы, бағдарламалардың өзгеруі сияқты жауапты кезеңдерден оқу орнын алып шыққан - Асхат Сәлімұлының терең білімділігі мен табандылығы.

Оның еңбектерінен қазіргі нақты нәтижеге бағытталған оқу мақсаттарды анық байқауға болады.

Бүгінгі күннің басты ерекшелігі – білімді дайын қалпында қабылдамай, оны өздігінен құрастырудың өзі тұлғаны дамытатындығында. Оның мақалаларында қазіргі функционалдық сауаттылық деп жүрген өмірмен байланысқа көп көңіл бөлінген. Қазіргі заманда білім алушылардың барлық салада табысты болуы үшін оларға қажетті дағдыларды игерту маңызды. Білім алушылардың бойындағы қабілеттерді танып, дамытып, болашаққа жетелеу мақалаларындағы өзектілік болса, оны іске асыру игі істерге, келешекке жол ашары сөзсіз.

Қазіргі уақытта педагогика ғылымының басқа ғылымдардан өзгешелігі - баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Білім беру жүйесіндегі жаңаша оқытудың негізгі бағыты - жеке тұлғаның дамуы. Білім алушының жан-жақты дамып, жетілуіне, шығармашылыққа бейімделуіне, топта, жұпта, жекелей жұмыс істеуіне жол сілтейтін Асхат Сәлімұлының педагогика саласында жазған мақалалары көп-ақ.

Оның әдістемелік еңбектерін, монографияларын оқи отырып, терең білімді, өз мамандығына деген адалдықты, салт-дәстүрге деген зор құрметті анық байқайсың.

Ол білім алушыларға педагогиканың қыр-сырын игерту үшін, жай білім беріп қана қоймай, адам бойындағы рухани құндылықтарды, кісілік қасиеттерді ұялата біліп, эстетикалық сұлулықты, тазалықты, үлкен мәдениеттілікті сіңіре білді. Ұстаздың педагогикалық еңбек жолындағы ұстаздық келбеті, тынымсыз еңбек жолы мен ғылыми еңбектері - педагогика саласында сарқылмас қазынамыздай.

Қорыта келгенде, «Ұстаздың биігі ойлана қарасаң биіктей береді, үңіле қарасаң, тереңдей береді, қол созсаң қарсы алдында, айналсаң артында тұрғандай», - деп Сократ айтқандай, «Қазақстан Республикасының білім беру үздігі» А.С.Иманғалиев оқу орнында білім берудің өзгеше жүйесін қалыптастырған, өзіндік дара жолы бар санаулы тұлғаларымыздың бірі.

Қазіргі ұстаздар алдындағы міндет - ғылым мен техниканың дамуына сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын күздіретті тұлғаны қалыптастыру. Мұндай талапқа сай қызмет істеу үшін ұстаз үздіксіз ізденісте, кәсіби білікті болуы тиіс.

Инновациялық оқыту нәтижелері оқушының өз бетінше әрекет етуі арқылы білімді меңгеруіне ықпал етеді. Білім алушының ой-өрісін кеңейтіп, дүниетанымдық көзқарастары мен танымдық белсенділігін арттыруда, зерттеушілігі арқылы шығармашылық икемділігін дамытуда, біліктілікке ұмтылуда, яғни тұлғаны жан-жақты дамытуды жүзеге асыруда оқу үдерісіне инновациялық технологияларды енгізу шешуші роль атқарады, оң нәтиже береді.

Түптеп келгенде, басшылықтың шыңын бағындырған бірегей тұлға А.С.Иманғалиевтің педагогикалық мұралары республика аумағында жас ұрпақтың білім алуына оң ықпалын тигізері анық.

Аңдатпа. Бұл мақала бүкіл саналы ғұмырын оқу-ағарту ісіне арнаған ұлағатты ұстаз "ҚР Білім беру ісінің үздігі", білікті басшы А.С.Иманғалиевтің педагогикалық мұраларына арналған. Мақалада көтерілген мәселелер бүгінгі заман талабына сай өзектілігі мен құндылығын жоймай, әлі де жас ұрпаққа жол көрсететін басты бағдарлам болмақ. Автор мақаласынан ұлттық тәрбиенің қайнар көздері - әдет-ғұрып пен салт-дәстүрлерді

насихаттаған ғалымның мамандығына деген адалдығын, терең білімі мен тұлғаны танып білу мен жан-жақты дамытудағы философиялық ойларын анық байқауға болады.

Кілт сөздер: педагогика, инновация, электронды оқулық, инклюзивті орта

Аннотация. Данная статья посвящена педагогическому наследию великого педагога «Отличника образования Республики Казахстан», квалифицированному руководителю А.С.Иманғалиеву, посвятившего всю свою сознательную жизнь образованию. Вопросы, поднятые в статье не потеряют своей актуальности и ценности в соответствии с требованиями сегодняшнего дня, но по-прежнему будут основным маяком, который укажет путь поспевающему поколению. Из статьи автора отчетливо видна лояльность ученого, пропагандировавшего истоки воспитания – обычаи и традиции, глубокие знания и философские мысли о признании и всестороннем развитии личности.

Ключевые слова: педагогика, инновация, электронный учебник, инклюзивная среда.

Annotation. This article is dedicated to the pedagogical heritage of the great teacher "The Excellence of Education of the Republic of Kazakhstan", the qualified leader A.S. Imangaliev, who devoted his entire conscious life to education. The issues raised in the article will not lose their relevance and value in accordance with the requirements of today, but will continue to be the main beacon that will show the way to the younger generation. The author's article clearly shows the loyalty of the scientist who promoted the origins of national education - customs and traditions, deep knowledge and philosophical thoughts about the recognition and comprehensive development of personality.

Keywords: pedagogy, innovation, e-book, inclusive environment.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. А.С.Иманғалиев «Валеология. Оқулық
2. А.С.Иманғалиев «Валеология»- Жоғары сынып оқушыларына арналған электронды оқулық
3. К.Б.Сейталиев, А.С.Иманғалиев «Болашақ мұғалім даярлау жүйесінде халықтық педагогика элементтерін пайдалану»

ҒТАМР 14.09.03

АСХАТ ИМАНҒАЛИЕВТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ

Мендекенова Бекзада

Педагогика ғылымдарының магистрі

Асхат Иманғалиев – қазақстандық педагогикаға «валеология» терминін тұңғыш әкелген, аталған тақырыпта алғаш рет докторлық диссертация қорғаған ғалым. Ол педагогикалық валеологияның ғылыми анықтамасын халықтық этногенезге сәйкес негіздей отырып, бұл саланы мемлекеттік мектептерде арнайы оқу пәні ретінде енгізуге жағдай жасады.

Ғалым өз еңбектерінде педагогикалық валеологияның іргетасы дене тәрбиесінде екенін тұжырымдайды. Осы тақырыпқа арналған бірқатар еңбектері басылып шықты. Олар: «Халық педагогикасындағы дене тәрбиесі» әдістемелік құралы, «5-11 сынып оқушыларының базалық дене мәдениетін бағалаудың критерияларын қолдану әдістемесі», т.б.

Ғалым дене тәрбиесінің және денсаулықтың қазақ халықтық мәдениетіндегі рөлін бағамдау мақсатымен бірқатар еңбектер жазды. Олар: «Балабақшаның оқу-тәрбие үрдісінде

қазақтың халық педагогикасының идеясын пайдалану» атты әдістемелік құрал, «Қазақ этнопедагогикасында валеология идеясы мен балаларға дене тәрбиесін беруді дамыту» тақырыбында монография, «Қазақстанда халықтық идеяның прогрессивтік идеялары мен тәжірибесі» монографиясы, «Педагогикалық валеология» оқу құралы, орта және жоғары сынып оқушыларына арналған «Валеология» электронды оқулықтары[1].

Асхат Сәлімұлының педагогикалық мұрасы өзінің жаңашылдығымен және мәселеге бағытталғанымен ерекшеленеді. Ғалымның негізгі педагогикалық идеялары отандық және ресей ғалымдары тарапынан жоғары бағаланды. Сонымен қатар балабақша тәрбиешілері мен мектеп оқытушылары, әдіскерлер ғылыми прогрессивті идеялардың күнделікті оқу-тәрбие үдерісіндегі практикалық өміршендігін көрсетті.

Ғалым өзінің ғылыми зерттеу еңбектері мен мақалаларында қазіргі оқушылар мен білім алушылардың өткен 20-30 жыл шеңберіндегі жастармен салыстырғанда көбірек ауруға шалдығуын басты назарға алады. Оның негізгі себебін дене қимылының аздығымен байланыстырады, оқу ордаларында дене тәрбиесіне жіті көңіл бөлінбегенінен деп есептейді. Педагогикалық үдерісте педагог балаға білім беруден бөлек, оның менталды, психикалық саулығына да жауапты болып табылады. Индивидуалдылық педагогикасының концепциясы бойынша, оқушы интеллектуалды, уәждемелік, эмоционалды, еріктік, заттық-практикалық, экзистенционалды және өзін-өзі басқару салалары түгел қамтылғанда ғана индивид тұлға болып есептеледі. Оқу-тәрбие үдерісін валеологиямен байланыстыра жүргізу тұлғаның ең басты қажеттілігі – оның денсаулығын сақтау мен дамытуды қамтамасыз етеді. Өйткені денсаулықты сақтау тәрбиенің де, өмір сапасының да басты көрсеткіші болып табылады. Сондықтан да денсаулық сақтау саласы мемлекеттік, құқықтық, жеке тұлғалық қажеттілік ретінде танылады. Ғалым дене тәрбиесі мәселесін алдыңғы қатарлы мәселелердің бірі ретінде қарастырады.

Денсаулықты сақтауға бағытталған оқу-тәрбие үдерісі туралы анықтама берген ғалым С.Палий былай дейді: «Бұл – арнайы ұйымдастырылған, басқарылатын, мектеп ұжымын толық қамтитын үдеріс.» [2, 48-б.] Оқу-тәрбие үдерісінде денсаулық сақтау шараларын ұйымдастыру оқу мекемесінің нақты мақсат пен міндеттерді қоюы, аталған тақырыпта педагогтердің білімін жетілдіру, валеологиялық сауаттылықтың маңызын түсіндіру, субъектілерге бағытталған іс-шараларды ұйымдастыру және жүргізуге бағытталады. Ғалым аталған іс-шаралар барысында білім алушылардың денсаулығындағы өзгерістер мониторингіленіп отыруы қажет деп есептейді.

Ғалым адамның орташа есеппен 120 жыл өмір сүруі керек, бірақ өзінің эволюциядағы «жетістіктерінің» әсерінен тек жартысына ғана жететінін айтады. Өркениеттік қоғамның аурулары күйзеліс, мөлшерден көп тамақтану немесе аз тамақтану, гиподинамия, ақыл-ойға салмақ түсіру, электромагниттік бөліністер, темекі, анаша шегу, алкогольді ішімдіктерді тұтыну, т.б. себептерден болатынын алға тартады. Ал дамуы төмен елдерде кедейліктен, соғыстан, аштықтан, обалардан қаза табу қаупі жоғары. Ғылыми тұрғыда дәлелденбеген көптеген жалған ғылымға сенушілер мен оны ұстанушыларды сөге келіп, ғалым басты міндет балалардың, жасөспірімдер мен жастардың санасына өз денсаулығы үшін жауапты екенін және денсаулықты сақтаудың жолдарын түсіндіру екенін тұжырымдайды. Қазіргі заманда көбейіп кеткен секталар мен ағымдардан балалардың санасын алшақ ұстауды көздейді. Ол үшін адам денсаулығы туралы ғылым – валеологияны терең зерттеуді, оны жастарға насихаттауды көздейді. Бұл ғылым балалар мен жастардың физикалық, моральдік, рухани тұрғыда жұтанданбауына көмектесетінін айтады.

Сау қоғамды, дамыған мемлекетті дені сау адамдар құрады, дамытады. Сондықтан да денсаулық индивидуалды ғана емес, экономикалық, әлеуметтік, жалпыұлттық құндылық болып табылады. Дегенмен мемлекет әр жеке тұлғаның салауатты өмір салтын ұстануын толық бақылауға ала алмайды. Бұл әр адамның жеке шекарасы болып табылады. Ғалым шетел және Қазақстанның тамақтану мәдениеті мен әдебіндегі бірқатар ерекшеліктерді салыстырып өтеді. Көптеген ұлы адамдардың өмірінен мысалдар келтіре отырып, денсаулықтың тек физикалық емес, рухани саулықты да қамтитынын негіздейді. Осы

орайда валеология ғылымының денсаулықты сақтаудан бөлек, моральдік тұрғыда сау болудың жолдарын үйрететінін айтады. Соның ішінде мейірімділікке, жауыздық пен қызғаныш сезімдерінен қашуға, еңбекқорлыққа, рухани және физикалық күшті болуға тәрбиелейді.

Валеология пән ретінде енгізілген кезде студенттер бұл сабақты баға үшін ғана оқып қоймай, өздеріне өмірлік сабақ алып, жан-жақты дамыған тұлғаға айналуы көзделген. Бұл балалар, жасөспірімдер мен жастарға денсаулықпен қатар рухани саулық мәселесін үйрететін, жан-жақты тәрбие беретін пән болды. А.Иманғалиев осы мақсатта әдістемелік құралдар, оқулықтар, монографиялар, электронды кітаптар жазып шығарды.

А.Сәлімұлы ұсынған педагогикалық идеялардың бірі болашақ педагог мамандарды даярлау мәселесінде этнопедагогика элементтерін пайдалану болып табылады. Ғалымның аталған тақырыпта жазылған «Болашақ мұғалім даярлау жүйесінде халықтық педагогика элементтерін пайдалану» еңбегі де зор маңызға ие. Сонымен қатар ғалым ауыл мұғалімдері мен қалалық, облыстық деңгейдегі мектептер педагогтері арасындағы берік байланысты қамтамасыз ету идесын ұсынды. Ауыл мектебіне мұғалім даярлау мемлекеттің жарқын болашағы үшін аса маңызды іс ретінде танылады. Дарынды, зерек оқушыларды даярлап шығу ауыл мектебі мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігін жоғарылатуға, олардың біліктілігін арттыратын іс-шараларды көптеп жүргізудің маңыздылығына тоқталады. Сондықтан да аталған тақырыпта «Білім беруді реформалау жағдайында ауыл мектебі мұғалімдерін даярлау және мамандығын арттыруда жоғары оқу орындары мен облыстық білім департаментінің өзара байланысының негізгі бағыттары» еңбегін жазып шығарды.

Ғалым аталған тақырыпты қазақ халқының дүниетанымымен қатысты зерттеді. Сонымен қатар тағы бір жаңашылдығы ретінде прогрессивті идеяларын таныстыру мақсатында электронды оқулық жасап шығарды. Бұл еңбегі мемлекет тарапынан оң бағаланып, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы медальді иеленді. Асхат Иманғалиев бірнеше жоғары оқу орындарында абыройлы қызмет атқарып қана қоймай, ақпараттық технологиямен бірге үнемі дамып, жетіліп отыруды көздеді. Осы бағытта ақпараттық технологияның тың мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оны білім беру және дамыту мәселесінде ұтымды жүзеге асыруға ұмтылды. «Инженер мамандарды даярлауда жаңа ақпараттық технологияны пайдалану», «Білім беру: өткені, бүгіні, ертеңі» сынды еңбектері осы ойды айшықтайды.

Ғалым «Білім-ғылым-өндіріс» мақаласында «Қазақстан-2030», «Қазақстан-2050» стратегиялық даму бағдарламаларын басшылыққа ала отырып, Елбасы көрсеткен өңірлерді дамыту, халықтың сауаттылығын көтеру, әлеуметтік өмір сүру сапасын арттыру сынды мәселелерді қозғайды. Мектептерді жаппай компьютерлендіру арқылы кәсіпорындар, зауыттар мен цехтарда жұмыс істейтін мамандардың еңбегін жеңілдету, өндірістер жұмысын бір орталыққа тоғыстыру мәселелеріне көңіл бөледі. Елбасы қалағандай интеллектуалды ұрпақты тәрбиелеу арқылы интеллектуалды ұлт қалыптастырудың қадамдарын ұсынады. Соның ішінде ақпараттық технологияларды меңгеру, атап айтқанда өңірлерді, мектептерді интернетпен қамтамасыз ету, интербелсенді такталарды енгізуді дұрыс деп есептейді. Осы өзі ұсынған және дұрыс деп тапқан идеяларын жүзеге асыруға көп көңіл бөлді. Соның ішінде өзі басшылық еткен мемлекеттік университеттерде аудиториялардың интернетпен қамтылуына, оқу үдерісінің жаңашыл форматта өткізілуіне атсалысқан.

Ғалым мемлекет тарапынан берілген мүмкіндіктің бірі ретінде жас ғалымдар мен оқытушылардың шетелде біліктілігін арттыруын, дарынды талапкерлердің мемлекет тарапынан шетелде білім жетілдіруін алға тартады. Бұл іс-шаралардың барлығы ұлттың интеллектуалды біліктілігін қалыптастыруда зор маңызға ие екендігін атап көрсетеді. Ұлттың білім және ғылым деңгейі бойынша жетілдіруге тиісті салаларын да ескерген: химия, физика, биология, микробиология, инженерия салалары. Еліміздің білікті өнертапқыштары тарапынан ашылған жаңалықтар мен қолданысқа берілген өнеркәсіптік табыстарды да алға тартады. Мемлекет инвестицияны білімге, ғылымға, өндіріске бөліп

құйып жатыр, бірақ басты мәселе осы үш тіреудің басын біріктіруде екенін алға тартады. «Бұған дейін ғылым «қаражаттан шөлікесе», ғалымдар ашқан жаңалықтар өндіріске жолдама алудан ысырылып келсе, енді ондай тоқырау болмайтын болды», - дейді ғалым. [3, 2-б.]

Ғылымды инвестициялау мәселесінде техникалық мамандықтарға мемлекеттік білім беру гранттарын бөлу, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге қаражат бөлу, ашылған жаңалықтарды өндіріске енгізу маңызды екенін алға тартады. Өйткені кез-келген ашылған жаңалықтың практикалық қолданысқа енуі, әсіресе өндіріс пен өнеркәсіптің жұмысын жеңілдетуі және жеделдетуі аса маңызды. Сол уақытта адам күшін алмастыратын роботтарды өндіріске енгізу мәселесі қозғалған болатын. Ғалым аталған мәселеге оң көзқарас білдіріп, білім-ғылым-өндіріс ұштағанының жақтаушысы екенін мақаласында да атап өтеді. Бәсекеге қабілетті ұлттың білім сапасы ғана емес, ғылыми тұрғыда дамыған өндірістері де болуы қажет. Мақалада шетелдік алпауыттар АҚШ, Жапония мемлекеттерінің тәжірибесін игеру мәселесі де алға тартылады. Осы бағытта өзі басшылық еткен Атырау мемлекеттік университеті, Батыс Қазақстан мемлекеттік университеттерінде ғылыми технологиялық жабдықталған орталықтар құру, студенттердің өз бетімен зерттеу жұмыстарын жүргізуіне мүмкіндік беру мақсатында ақпараттық технологиялар орталығын ашуды қолға алды. Түптеп келгенде, білім-ғылым-өндіріс аталатын ұштағанның бір-бірісіз шала дамитынын алға тартып, үшеуіне де теңдей қаражат бөліп, мемлекеттік тұрғыда қолға алу қажет екенін негіздейді.

Ғалым университеттер ұжымында тек іргелі ғылыми идеялары мен жаңалықтарымен танылып қана қоймай, өзі айтқан ұсыныстар мен ойларын күнделікті оқу-тәрбие үдерісінде қолдануға да көп көңіл бөлген. Дене мен мидың шынығуын қатар жүретін, бір-бірінен ажырамайтын үдеріс ретінде қарастырады. Еңбек жылдарында барлық ұжымдастарына спорттық іс-шаралар ұйымдастырудың университет өмірінің ажырамас бөлігі екенін түсіндірді. Спорттық іс-шаралар, түрлі тақырыптағы спортакиадалар, жарыстар, салауатты өмір салтын ұстану тақырыбындағы ағартушылық іс-шараларды ұйымдастырып отырды.

Атырау мемлекеттік университетінде ректорлық қызмет атқарған жылдары А.Сәлімұлы білім ордасын жаңғырту және көшбасшылық позицияға шығару үшін алдына 92 тармақтан тұратын мақсат қойды. Университет басшылығында болған үш жылда сол мақсаттың 86-сы орындалды. Сол жұмыстарға университет үшін жаңалық болған дебат клубын, студенттер театры мен көңілді тапқырлар клубын, халық аспаптар оркестрі мен хорды жатқызуға болады. Осы іс-шаралардың барлығы А.Сәлімұлының басшылығымен жүргізіліп отырды. Университет базасында компьютерлермен жабдықталған оқу лабораторияларын, полиграфиялық, типографиялық, интернет клубтарды біріктірді. [4, 5-б.]

БҚМУ-де басшылық еткен жылдары университет студенттерін академиялық ұтқырлық бойынша шетелдерге тағылымдамадан өтуге жіберді. Еуропаның, Ресейдің алдыңғы қатарлы университеттерімен келіссөз жүргізу арқылы Қазақстанның батысына тән экологиялық, әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешуге үлес қосты. Аталған тақырыптарға қатысты ғылыми-техникалық зерттеу жобаларына грант ұтып алды. Университетте электронды оқытуды енгізді. [4, 5-б.]

Ғалым өзінің жан-жақтылығымен, түрлі тақырыптарда жазған мақалалары, ғылыми еңбектерімен танымал. Ол адамның өзін-өзі тануы тақырыбына да ден қойған. Бұл тақырыпты психологияның күрделі салаларының бірі ретінде қарастырады. Адамның өзін тануы нақты психологиялық, практикалық қадамдар көмегімен жүзеге асырылады. Соның ішінде алдына нақты мақсат қою, сол мақсатқа жету жолындағы әрекеттері және нәтижені анализдеу, соңында өзіне деген бағасының қалыптасуы секілді әрекеттер тізбесіне тоқталып өтеді. Заттық сананың объектісі ретінде объективті шындық, ал өзін танудың субъектісі өзінің жеке тұлғасы деп танылады. Адам өзінің «Менін» тануы үшін оның барлық сезім мүшелері әрекетке қосылады, жады, ойлауы, қиялы, зейіні, түйсігі- барлығы бірге әрекет етуі тиіс. Заманауи мектеп оқушысы өзінің «Менін» тануға қауқарлы деп танылды. Себебі ол ақпараттық қоғамда өмір сүріп жатыр. Өзінің осыдан 60-80 жыл

бұрынғы қатарластарымен қатар қойсақ, қазіргі заман жеткіншектері ақпаратты қайдан және қалай табудың жөнін біледі, ол үшін мемлекетте барлық жағдай қарастырылған.

АСХАТ ИМАНҒАЛИЕВТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ

Түйіндеме: Мақалада белгілі ғалым, 100-ден астам ғылыми жұмыстардың авторы, жаңашыл педагог, п.ғ.д., профессор Асхат Сәлімұлы Иманғалиевтің педагогикалық идеялары жарияланған. Ғалымның Қазақстанға алғаш болып «Валеология» ғылымын әкелуі, оқулықтар мен еңбектер жариялауы және сол ғылым саласына қосқан үлесі сараланған. А.Сәлімұлының мемлекеттік университеттерде басшылық қызмет атқарған жылдары жеткен жетістіктері мен озық педагогикалық идеялары көрсетілген.

Валеология ғылым ретінде 1980 жылдары қалыптаса бастады. Бірақ бұл ғылымды қазақ этнопедагогикасына сай өзгертіп енгізу Асхат Сәлімұлының басты еңбегі болып саналады. Ғалым еңбектерінде балалар, жасөспірімдер мен жастардың валеологиялық сауаттылығын арттыруды көздейді. Соның ішінде дене тәрбиесі мен салауатты өмір салтын ұстану, моральдік-этикалық құндылықтар мен жан саулығына да көңіл бөлген. Жастар арасындағы «денсаулыққа» қатысты түсініктерді өзгерту көзделген.

Өзі ұстаздық еткен жылдарда жинаған тәжірибелерін түрлі тақырыптағы педагогикалық мақалаларына арқау еткен. Мақалада ауыл және қала мұғалімдеріне қатысты ойлары, білім-ғылым-өндірісті дамытуға қатысты пікірлері және де мемлекет саясатына сәйкес білім беру жүйесіне арнаған ұсыныстары сарапталды. Мақалада жарияланған материалдар «Валеология» пәнін зерттеуде және оқытуда қолдану үшін өзекті болып табылады.

Кілт сөздер: Асхат Иманғалиев, педагогикалық валеология, оқу-тәрбие үдерісі, педагогикалық идея, этнопедагогика, индивидуалды педагогика.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ АСХАТА ИМАНГАЛИЕВА

Резюме: В статье опубликованы педагогические идеи известного ученого, автора более 100 научных работ, педагога-новатора, д. п. н., профессора Асхата Салимовича Имангалиева. Впервые ученый привез в Казахстан науку «Валеология», опубликовал учебники и труды и внес свой вклад в эту область науки. Отражены достижения и передовые педагогические идеи А.Салимовича за годы руководящей работы в государственных университетах.

Валеология как наука начала формироваться в 1980-х годах. Но это главная заслуга Асхата Салимовича-изменить науку в соответствии с казахской этнопедагогикой. В трудах ученого предусматривается повышение валеологической грамотности детей, подростков и молодежи. В частности, уделялось внимание физическому воспитанию и здоровому образу жизни, нравственно-этическим ценностям и здоровью души. Планируется изменить восприятие «здоровья» среди молодежи.

Опыт, накопленный за годы его преподавания, он опирался на педагогические статьи на различные темы. В статье были проанализированы мнения сельских и городских учителей, мнения, касающиеся развития образования-науки-производства, а также предложения, которые они направили в систему образования в соответствии с политикой государства. Материалы, опубликованные в статье, актуальны для использования в изучении и преподавании дисциплины «Валеология».

Ключевые слова: Асхат Имангалиев, педагогическая валеология, учебно-воспитательный процесс, педагогическая идея, этнопедагогика, индивидуальная педагогика.

PEDAGOGICAL LEGACY OF ASKHAT IMANGALIEV

Resume: The article contains pedagogical ideas of the famous scientist, author of more than 100 scientific papers, teacher-innovator, PhD, Professor Askhat Salimovich Imangaliev. For the first time, the scientist brought the science of "Valeology" to Kazakhstan, published textbooks and works and made his contribution to this field of science. The achievements and advanced pedagogical ideas of A.Salimovich over the years of leadership work at state universities are reflected.

Valeology as a science began to take shape in the 1980s. But this is the main merit of Askhat Salimovich-to change science in accordance with Kazakh ethnopedagogy. In the works of the scientist, it is envisaged to increase the valeological literacy of children, adolescents and youth. In particular, attention was paid to physical education and a healthy lifestyle, moral and ethical values and the health of the soul.

The experience gained over the years of his teaching, he relied on pedagogical articles on various topics. The article analyzed the opinions of rural and urban teachers, opinions concerning the development of education-science-production, as well as proposals that they sent to the education system in accordance with state policy. The materials published in the article are relevant for use in the study and teaching of the discipline "Valeology".

Keywords: Askhat Imangaliev, pedagogical valeology, educational process, pedagogical idea, ethnopedagogy, individual pedagogy.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Электронды ресурс: <https://asu.edu.kz/university/people/Rector/309/>
2. Палий С.Г. Организационно-педагогические условия валеологизации педагогического процесса в общеобразовательной школе: Дис. ... канд. пед. наук. - Калининград, 1999.
3. Егемен Қазақстан.-2013.-№65.-12 ақпан.
4. Электронды ресурс: <https://wku.edu.kz/images/gazetaorken/2013/7-2013.pdf>

МРНТИ 77.03.05

КОРРЕКЦИОННОЕ ВЛИЯНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ

Буров А.Э.

доктор педагогических наук, доцент

«Астраханский государственный технический университет»

Кафедра «Физическое воспитание и спорт», Россия, г. Астрахань

Введение.

Развитие наукоемких и высокотехнологичных производств требует обеспечения кадрами практико-ориентированных специалистов, обладающих профессиональной квалификацией, многофункциональными умениями. В связи с этим в качестве стратегической и методической задачи высшей школы на первый план выдвигается проблема формирования и развития профессиональных компетенций будущих специалистов, т.е. активность знаний, умений, способностей, готовность применить их на практике.

Сущность современного профессионального образования видится прежде всего в формировании культуры мышления, творческих способностей студента на основе

глубокого понимания истории культуры и цивилизации, всего культурного наследия. Вуз призван подготовить специалиста, способного к постоянному саморазвитию, самосовершенствованию, способного эффективно осуществлять профессиональную деятельность.

«Формирование профессионала – это не столько создание благоприятных внутренних и внешних условий деятельности, сколько воспитание профессионала как личности», - считают по этому поводу А.А. Деркач и В.Г. Асеев.

Реформирование системы образования и смена образовательной парадигмы существенно обострила проблему социальных деформаций будущих специалистов на всех образовательных уровнях. Выбор рискованного поведения, в том числе и в период получения профессионального образования стал одной из составляющих стиля жизни современной молодежи [1], [2].

При этом проблема усугубляется кризисом социальной мотивации и слабостью профессиональных ориентаций будущих абитуриентов, что предопределяет случайный и ошибочный характер выбора будущей специальности многими студентами и неготовность выпускников трудиться в соответствии с этой специальностью [3], [4]. Это в большей степени относится к университетской молодежи.

Наличие факторов риска максимально затрудняет развитие профессионально важных качеств, навыков и умений в процессе обучения и негативно сказывается на профессиональном становлении будущего специалиста. Это в свою очередь, влияет на успешность будущей профессиональной деятельности [5], [6], [7].

По мнению специалистов [8], [9], одно из важных мест в данном направлении должно принадлежать физической культуре вообще, и профессионально ориентированной, в частности, т.к. физическая культура в системе профессионального образования направлена на формирование целостной личности, гармонизацию ее духовных и физических сил, активизацию готовности полноценно реализовывать свои потенциальные возможности в здоровом и продуктивном стиле жизни, профессиональной деятельности.

При этом использование в учебном процессе различных форм и средств профилированной двигательной активности способствует не только повышению уровня развития профессионально значимых компетентностей будущих специалистов, но и минимизации и преодолению негативных проявлений факторов риска в функционировании большинства систем организма, имеющих прикладное значение для изучаемой профессии, что, несомненно, актуализирует коррекционно-формирующую роль физической культуры личности.

В связи с вышеизложенным одной из задач данного исследования стало выявление различных форм дезадаптаций среди первокурсников и особенностей их проявлений в профессиональном развитии будущих специалистов.

Материалы и методы исследования.

В исследовании приняли участие студенты I курса, обучающиеся на факультете морских технологий Астраханского государственного технического университета. Все принимавшие в эксперименте студенты дали добровольное согласие на участие и дальнейшую обработку результатов тестирований.

Педагогический эксперимент проводился в течение двух курсов обучения в период с 2021 г. по 2023 г. По окончании первого года обучения и завершению экспериментального цикла проводилось промежуточное и итоговое тестирование испытуемых.

Двухгодичный цикл разработанной и апробированной учебной программы состоял из трех взаимосвязанных этапов: общей прикладности, коррекционно-формирующего и коррекционно-совершенствующего.

Для каждого этапа были предложены рекомендованные соотношения средств общей и профессионально-прикладной физической подготовки с целью коррекционного воздействия на профессиональное развитие личности студентов.

Для решения поставленных перед исследованием задач были применены следующие методы: психодиагностика склонности к отклоняющемуся поведению, различных психологических функций и психических состояний; профессиография; оценка работоспособности; изучение уровня развития профессионально важных физических и психофизиологических качеств и профессионально значимых психических процессов.

1. Первичная диагностика групп социального риска проводилась с помощью методики СОП (А.Н.Орел), позволяющей измерить готовность (склонность) к реализации различных форм отклоняющегося поведения [10].

2. Исследование психологических характеристик дезадаптированных студентов включало в себя: изучение степени выраженности тревожности (по Спилбергеру-Ханину), изучение ригидности и направленности личности по методике локализации контроля. Все использованные методики являются общепризнанными, имеют высокий уровень валидности и часто применяются в практике психологических исследований.

3. Для изучения условий труда, квалификационных требований, наличия профессиональных компетентностей, определение степени напряжения отдельных систем и функций организма, характерных для морских профессий был применен метод профессиографии, позволяющий определить наиболее общие и существенные положения профессионального обучения студентов определенной группы вузов и факультетов. С учетом особенностей Астраханского региона морские инженерные специальности ориентированы на подготовку специалистов широкого профиля. Наличие схожих условий труда, профессионально важных качеств и т.д. позволило составить обобщенную характеристику требований (профессиограмму), предъявляемых к исследуемой нами специальности.

4. Исследование уровня развития профессионально важных физических и психофизиологических качеств студентов I курса проводилось с использованием авторской комплексной тестовой программы, составленной на основании обобщенной профессиограммы специальностей, связанных с морскими технологиями.

Общая работоспособность студентов, как физиологический показатель эффективности проявления устойчивости и надежности профессиональных рефлексов, определялась с помощью Гарвардского степ-теста.

Для оценки силовой выносливости использовался тест Юхаша, состоящий из шести разноплановых упражнений. Оценка реакции на движущийся объект проводилась с помощью электросекундомера.

Степень развития вестибулярной функции оценивалась по показателям статического (проба Роберга на полу) и динамического (активная вращательная проба) равновесия.

Сенсомоторная координация (статическая и динамическая треметрия), время сложной сенсомоторной реакции (ВССМР) и быстрота реагирования (на видимые сигналы) определялась с использованием аппаратно-программного комплекса «Спортивный психофизиолог» НМИЦ «Аналитик».

5. Степень сформированности профессионально значимых психических процессов оценивалась по уровню развития различных функций внимания: переключения (корректирующая проба Ландольта) и распределения внимания (тест отыскания чисел).

Результаты и их обсуждение. Анализ качественных соотношений готовности к отклоняющемуся поведению показал, что среди 94-х опрошенных первокурсников (49 юношей и 45 девушек) дезадаптирующие нарушения социализации выявлены более чем у половины (51%) юношей и 28,9% девушек. Склонность к нарушению общепринятых норм и правил, к делинквентности и саморазрушению характерна, соответственно, для 55,1%, 28,6, 18,4% молодых людей и 26,7%, 11,1%, 8,9% студенток. Повышенную агрессию проявляют 36,7% юношей и 15,6% девушек при снижении волевого контроля за эмоциональными реакциями у 42,9% студентов и 22,2% студенток. Склонность к зависимому поведению выявлена у 34,7% юношей, притом, что у девушек таковых обнаружено не было. Для дальнейших исследований были отобраны только юноши, т.к.

среди них выявлен наибольший процент готовности к отклоняющемуся поведению и созданы две группы испытуемых: экспериментальная – группа риска ($n=14$) и контрольная – группа «благополучных» студентов ($n=35$).

Известно, что личности, относящиеся к группе социального риска, характеризуются значительной выраженностью негативных психических состояний [5.-218], [10.-142]. Поэтому следующим этапом стало определение у первокурсников уровня тревожности, ригидности и направленности локуса контроля, которое проводилось с использованием общепринятых и часто применяемых в психолого-педагогической практике методик.

Исследование уровня психологических характеристик студентов I курса, определяемых структурой личности показало, что степень выраженности тревожности у испытуемых группы риска значительно выше по всем качественным составляющим и эти различия статистически достоверны ($p<0,01$). Так, в группе риска высокий уровень ситуативной тревожности характерен для 14,3% выборки, низкий зарегистрирован у 64,3% юношей и только 21,4% обладает средним уровнем тревоги, в то время как в группе «благополучных» высокий и средний уровни зарегистрированы у 4% испытуемых в каждом случае, средний у 92%.

По показателям личностной тревожности высокий уровень обнаружен у тех же 14,3% дезадаптированных студентов, низкий уровень характерен для 7,1% испытуемых, у большинства же студентов группы риска (78,6%) выявлен средний уровень личностной тревожности, а в контрольной группе соответственно, у 4,0%, 12,0% и 84% исследуемой выборки.

Изучение ригидности, т.е. способности адекватно реагировать на меняющуюся ситуацию, также засвидетельствовало достоверные различия между двумя группами в пользу группы «благополучных» ($p<0,01$). При этом наибольший процент ригидных юношей зарегистрирован в группе социального риска (57,1%) при 24,0% таковых в группе «благополучных» студентов.

Локализация контроля также является важнейшим интегральным показателем личности, характеризующим различные проявления незрелости и асоциальное поведение [7. -45]. В начале педагогического эксперимента достоверно более высокий уровень экстернальности отмечается в группе социального риска ($p<0,01$) и составляет 52,7% от всей выборки в сравнении с группой «благополучных», где данный показатель характерен для 32,3% студентов.

На следующем этапе определялся исходный уровень профессиональной психофизической готовности студентов обеих исследуемых групп.

Динамика показателей ЧСС в период восстановления и индекса степ-теста «благополучных» студентов превышают аналогичные показатели в группе риска, однако эти различия статистически не достоверны ($p>0,05$). Результаты индекса степ-теста в обеих группах соответствуют среднему уровню физической работоспособности.

Полученные результаты силовой выносливости (по тесту Юхаша) свидетельствуют о значительном преимуществе «благополучных» испытуемых по большинству составляющих компонентов теста ($p<0,01$; 0,05). По сумме всех упражнений юноши контрольной группы также достоверно превышают ($p<0,01$) показатели сверстников из экспериментальной группы в начале педагогического эксперимента. Это говорит о низкой способности к длительной работе испытуемых группы риска, что проявилось в быстрой утомляемости и снижении продуктивности выполняемой физической деятельности.

Достоверно более низкие значения в группе риска были получены также по тестам, оценивающим динамическую выносливость мышц спины ($p<0,05$), пространственную дифференцировку мышечных усилий ($p<0,05$) и точность двигательных реакций ($p<0,05$).

Оценка реакции на движущийся объект показала, что результаты испытуемых экспериментальной группы достоверно ниже ($p<0,05$), что характеризует худшую скорость реакции реагирования и подвижность нервных процессов. Интересно соотношение типа реакций, характеризующих баланс нервных процессов. Так, в группе риска количество

преждевременных реакций составляет 76,9%, а запаздывающих реакций 23,1%, в группе «благополучных», соответственно, 62,1% и 37,9%. Это свидетельствует о значительном доминировании у проблемных юношей реакции возбуждения над реакцией торможения.

Исследование степени развития вестибулярной функции показало, что достоверно более низкие значения в группе риска получены при оценке динамического равновесия ($p < 0,05$), при отсутствии значимых различий в статическом равновесии ($p > 0,05$).

Сенсомоторная координация является важным показателем, характеризующим деятельность и психическую сферу человека. Данные тестирования динамического и статического тремора позволяют утверждать, что испытуемые группы риска имеют достоверно более низкие показатели по частоте касаний при определении статической тремометрии ($p < 0,05$) и по времени выполнения теста и количеству касаний при оценке динамической тремометрии ($p < 0,05$; $p < 0,01$). Эти данные говорят о худшем уровне развития координационных качеств у дезадаптированных студентов.

При изучении быстроты реагирования на видимые команды достоверные межгрупповые различия были выявлены только в показателях скорости зрительного реагирования, и эти отличия в пользу «благополучных» студентов ($p < 0,05$), что подтверждает утверждения некоторых исследователей о низкой силе и подвижности нервных процессов лиц, относящихся к группе социального риска.

Далее нами определялась степень развития профессионально значимых психических процессов, и в первую очередь, различных функций внимания.

По показателям функции переключения внимания наблюдается некоторое преимущество «благополучных» юношей в продуктивности работы, особенно на 2-й и 3-й минуте, что говорит об их меньшей утомляемости. Это способствовало получению достоверно большего количества просмотренных знаков студентами контрольной группы ($p < 0,05$).

В тесте отыскания чисел, оценивающим функцию распределения внимания также выявлены достоверные отличия в пользу «благополучных» в показателях затраченного времени на выполнение задания в наиболее важном 3-м квадрате и степени вработываемости ($p < 0,05$), что, несомненно, характеризует слабую психическую устойчивость студентов экспериментальной группы, о чем свидетельствует низкий результат эффективности работы.

Важнейшей задачей нашего исследования стало экспериментальное выявление влияния дезадаптирующих факторов на формирование и развитие профессиональных качеств, навыков и умений, определяющих профессиональную готовность к трудовой деятельности.

Для этого полученные в группе риска показатели профессионально значимых качеств и психофизические особенности, характерные для социально-дезадаптированных студентов, были подвергнуты корреляционному анализу с целью выявления взаимосвязи между процессом формирования профессиональной психофизической готовности и коррекцией факторов дезадаптации. В таблице 1 представлены наиболее значимые связи, полученные при корреляционном анализе.

Таблица 1

Значимые связи ($p < 0,05$) между дезадаптирующими факторами и профессионально важными качествами студентов

Факторы Дезадаптации	ПВК	Коэффициент корреляции*
Ригидность	Статическая выносливость (вар 2)	$r = -0,42$
	Динамическая выносливость	$r = -0,38$
	Пространственная дифференцировка м/у	$r = -0,30$
	Избирательность внимания	$r = -0,31$
	Пространственная дифференцировка м/у	$r = -0,33$

Ситуативная Тревожность	Динамическое равновесие	$r = -0,64$
	Переключение внимания (кол-во)	$r = -0,29$
Личностная Тревожность	Статическая выносливость (вар 2)	$r = -0,37$
	Динамическая выносливость	$r = -0,41$
	Пространственная дифференцировка м/у	$r = -0,50$
	Точность двигательных реакций	$r = -0,52$
	Динамическое равновесие	$r = -0,48$
	Переключение внимания (кол-во)	$r = -0,30$
Неадекватная самооценка личности	Статическая выносливость (вар 2)	$r = 0,32$
	Пространственная дифференцировка м/у	$r = 0,42$
	Силовая дифференцировка м/у	$r = 0,32$
	Точность двигательных реакций	$r = 0,47$
	Избирательность внимания (ошибки)	$r = -0,53$
	Переключение внимания (кол-во; ошибки)	$r = 0,61; r = -0,30$
Экстернальный локус контроля	Силовая выносливость	$r = -0,55$
	Силовая дифференцировка м/у	$r = -0,33$
	Статическое равновесие	$r = 0,42$
	Избирательность внимания (ошибки)	$r = 0,34$
	Переключение внимания (кол-во; ошибки)	$r = -0,29; r = 0,53$

* приведены данные при 5% уровне значимости

Как видно из данной таблицы, полученные результаты убедительно свидетельствуют о возможности снижения проявлений различных форм молодежных девиаций через развитие профессиональных компетентностей будущих специалистов. Это позволяет утверждать, что процесс формирования и развития профессиональных функций в ходе занятий профессиональной физической культурой объективно связан с коррекцией факторов риска. Повышение уровня развития профессионально важных психофизических и психофизиологических качеств способствует снижению уровня дезадаптации студентов группы риска.

Профессионально ориентированная физическая культура является составной частью программы физического воспитания студентов вуза. Однако, учитывая специфичность учебного процесса со студентами группы социального риска, она должна включать в себя не только средства и методы развития профессиональных компетентностей будущей профессии, но и педагогические приемы коррекции негативных психических состояний занимающихся, влияющих на процесс формирования целостной личности будущего профессионала.

Рекомендуемое соотношение средств ОФП и ППФП: на *этапе общей прикладности*: ОФП – 70% (40% - выносливость, 20% - сила, 10% – гибкость), ППФП – 30% (20% - быстрота, 10% - вестибулярная устойчивость); на *коррекционно-формирующем этапе*: ОФП – 40% (20% - сила, 10% - общая выносливость, 10% - гибкость, ловкость), ППФП – 60% (20% - психофизиологические функции, 30% - психические функции, 10% - специальные виды выносливости); на *коррекционно-совершенствующем этапе*: ОФП – 30% (сила, быстрота, координация), ППФП – 70% (20% - психофизиологические функции, 15% - профессионально значимые кондиционные качества, 15% - специальная выносливость, 10% - психические функции, 10% - устойчивость к укачиванию).

Для определения эффективности коррекционной программы на повышение уровня профессионально значимых качеств и снижение факторов риска, по окончании занятий нами был проведен сравнительный анализ исходных и конечных результатов в динамике данного исследования.

Ретестирование выявило, что в группе риска отмечается значительный рост показателей функционирования большинства психофизиологических и психических

характеристик, являющихся профессионально значимыми для данной специальности. Так, внутригрупповые достоверные различия и наибольший процент роста результатов получены при исследовании общей работоспособности ($p<0,01$) на 4,6%, силовой выносливости ($p<0,01$) на 7,7%, статической выносливости по обоим испытаниям ($p<0,05$), соответственно на 6,1% и 55,4%, динамической выносливости ($p<0,01$) на 11,2%, силовой дифференцировке мышечных усилий ($p<0,05$) на 20% и точности двигательных реакций ($p<0,05$) на 45,8%.

Анализ показателей профессионально важных психофизиологических качеств и психических процессов свидетельствует о достоверном преимуществе результатов, полученных в экспериментальной группе по окончании исследования в сравнении с аналогичными показателями на предыдущих этапах (таблица 2).

Таблица 2

Показатели профессионально значимых психофизиологических характеристик и психических процессов студентов группы риска в динамике исследования

Показатели	Контингент испытуемых		Р
	I курс (конец)	II курс (конец)	
	X ± m		
Реакция на движущийся объект			
Скорость реакции (мс)	2,24 ± 0,07	1,64 ± 0,05	<0,01
Оценка статического равновесия			
Проба Ромберга на полу (с)	19,1 ± 1,7	28,3 ± 2,0	<0,01
Оценка динамического равновесия (проба Яроцкого)			
Активная вращательная проба (с)	42,4 ± 1,8	55,8 ± 1,3	<0,01
Статическая треметрия (за 20 с)			
Частота касаний (1/с)	0,21 ± 0,07	0,14 ± 0,08	>0,05
Количество касаний	4,1 ± 1,3	2,8 ± 0,8	>0,05
Динамическая треметрия			
Частота касаний (1/с)	2,60 ± 0,09	1,98 ± 0,05	<0,01
Количество касаний	42,2 ± 2,2	34,7 ± 2,5	<0,05
Время сложной сенсомоторной реакции (ВССМР) на свет			
Среднее время латентного периода реакции (мс)	0,0853±0,006	0,0831±0,009	>0,05
Быстрота реагирования (за 20 с)			
Количество допущенных ошибок	1,7 ± 0,4	1,6 ± 0,8	>0,05
Скорость реагирования (кас/с)	1,70 ± 0,03	1,89 ± 0,05	<0,01
Переключение внимания (корректируная проба Ландольта)			
Продуктивность работы	54,0 ± 0,9	57,5 ± 1,6	>0,05
Кол-во допущенных ошибок	0,20 ± 0,1	0,31 ± 0,8	>0,05
Избирательность внимания (тест Мюнстерберга)			
Количество найденных слов	21,3 ± 1,3	25,7 ± 0,9	<0,05
Количество допущенных ошибок	0,50 ± 0,06	0,37 ± 0,08	>0,05
Распределение внимания (тест отыскания чисел)			
Эффективность работы t _{вып} (с)	69,1 ± 1,5	42,0 ± 1,2	<0,01
Степень вработываемости	1,07 ± 0,008	1,04 ± 0,005	<0,01
Психическая устойчивость	0,88 ± 0,03	0,93 ± 0,07	>0,05

Так, итоговое тестирование позволило обнаружить ярко выраженные различия между психофизиологическими показателями реакции на движущийся объект ($p<0,01$),

статического и динамического равновесия ($p < 0,01$), динамической тремометрии по количеству касаний ($p < 0,05$), а также скорости реагирования ($p < 0,01$).

Изучение функции переключения внимания не выявило достоверных отличий между сравниваемыми показателями ($p > 0,05$) при увеличении продуктивности работы на 6,5%. Аналогичные заключения можно сделать по тесту Мюнстерберга по количеству допущенных испытуемыми ошибок, которые уменьшились на 26%. При этом количественный показатель выполненных заданий достоверно увеличился на 20,7% ($p < 0,05$).

При исследовании распределения внимания также отмечается значительное достоверное преимущество итоговых результатов над промежуточными по эффективности работы и степени вработываемости ($p < 0,01$). Темпы прироста составили в среднем 39,2% и 2,8%.

Таким образом, итоговые результаты студентов II курса группы риска, полученные после завершения занятий, значительно превосходят аналогичные показатели контрольной группы. Это позволяет говорить о высокой эффективности проводимых в группе риска коррекционных профессионально ориентированных занятий.

Анализ повторного тестирования уровня психических состояний, свидетельствует о положительных изменениях в группе риска по всем исследуемым показателям и эти различия достоверны ($p < 0,01$). Так, у студентов экспериментальной группы средний уровень ситуативной тревожности снизился на 16,5% ($p < 0,01$), а личностной тревоги на 30,3% ($p < 0,01$), что соответствует, согласно методике Спилбергера-Ханина, нормальным значениям уровня тревожности. Количество ригидных студентов в данной выборке уменьшилось в среднем на 32,5% ($p < 0,01$).

В структуре уровня локализации контроля испытуемых группы риска после завершения экспериментальных занятий также выявлены позитивные изменения. Достоверно более высокие значения получены по интернальности локуса контроля, проявления которого в данной группе увеличились на 31,9% ($p < 0,01$) при одновременном снижении количества студентов с экстеральной оценкой на 24,5% ($p < 0,01$).

Заключение.

Полученные в данном исследовании результаты, на наш взгляд, убедительно доказывают эффективность использования направленно-профилированной физической культуры на процесс профессионального развития будущих специалистов. При этом формирование и развитие профессионально значимых функций статистически значимо связано с коррекцией факторов риска, что неоспоримо подтверждают гипотезу о влиянии профессиональной физической культуры на снижение проявлений поведенческих рисков в ходе профессионального обучения студентов.

Таким образом, проведенное исследование уровня развития профессиональных компетенций студентов группы «риска» позволяет сделать следующие выводы:

1. Студенты, относящиеся к группе социального риска в период начального профессионального обучения обладают рядом индивидуально-типологических особенностей, а именно: повышенной тревожностью, более низкими проявлениями социальных эргичности и эмоциональности, худшими показателями общей выносливости, динамической выносливости, реакции на движущийся объект и дифференцировки мышечных усилий.

2. Наличие факторов риска максимально затрудняет развитие профессионально важных качеств, навыков и умений в процессе обучения и негативно сказывается на профессиональном становлении будущего специалиста.

3. Процесс формирования и развития профессиональных компетенций в ходе занятий профессиональной физической культурой объективно связан с коррекцией факторов «риска». Повышение уровня развития профессионально важных психофизических и психофизиологических качеств способствует снижению уровня дезадаптации студентов группы «риска».

Особо следует подчеркнуть, что в условиях современных реалий профессиональная физическая культура (ПФК) приобретает новую функцию – коррекционно-профилактическую, имеющую огромное практическое

Аннотация.

Развитие современных технологий и их применение в производственной сфере влечёт за собой необходимость обучения практико-ориентированных специалистов с качественным набором профессионально значимых качеств, умений и навыков. Решение этих задач возложено на образовательные профессиональные учреждения различного уровня и, прежде всего, систему высшего профессионального образования. Именно вуз призван подготовить специалиста, способного к постоянному саморазвитию, самосовершенствованию, способного эффективно осуществлять профессиональную деятельность. Однако в период профессионального существует высокий риск возникновения и проявления рискованного поведения.

Среди множества причин, затрудняющих профессиональное становление будущих специалистов, наличие различных форм девиантного поведения занимает ведущее место. В данном исследовании изучены возможности применения в условиях профессионального обучения специфичных и соответствующих направленных физкультурных воздействий на паттерн поведенческих рисков студентов плавательных специальностей. Экспериментально выявлены индивидуальные психологические характеристики и психофизиологические особенности функционирования профессионально значимых психофизиологических качеств и психических процессов студентов группы риска. Выявлена статистическая взаимозависимость между дезадаптирующими факторами и профессионально важными качествами. Предложена коррекционная программа применения средств профессионально-прикладной физической культуры. Определены рекомендованные соотношения использования средств ОФП и ППФП на каждом этапе учебно-коррекционного процесса.

Ключевые слова: профессиональное развитие личности, дезадаптирующие факторы, психофизическая готовность, профилированная двигательная активность, коррекция факторов риска.

КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖЕКЕ БАСЫНЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

А.Э. Буров

педагогика ғылымдарының докторы, доцент
«Астрахан мемлекеттік техникалық университеті»,
«Дене тәрбиесі және спорт» кафедрасы
Ресей, Астрахань қ.

Аңдатпа. Заманауи технологияларды дамыту және оларды өндірістік салада қолдану кәсіби білімді қасиеттер, дағдылар мен дағдылардың сапалы жиынтығы бар тәжірибеге бағытталған мамандарды оқытудың қажеттілігіне әкеледі. Бұл міндеттерді шешу әртүрлі деңгейдегі білім беру кәсіптік мекемелеріне және, ең алдымен, жоғары кәсіптік білім беру жүйесіне жүктелген. Бұл үнемі өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге, кәсіби қызметті тиімді жүзеге асыруға қабілетті маман дайындауға арналған университет. Алайда, кәсіби кезеңде қауіпті мінез-құлықтың пайда болу және көріну қаупі жоғары.

Болашақ мамандардың кәсіби қалыптасуын қиындататын көптеген себептердің ішінде девиантты мінез-құлықтың әртүрлі формаларының болуы жетекші орын алады. Бұл зерттеу кәсіптік оқыту жағдайында жүзу мамандықтары студенттерінің мінез-құлық тәуекелдерінің үлгісіне нақты және тиісті бағытталған

дене шынықтыру әсерлерін қолдану мүмкіндіктерін зерттеді. Тәуекел тобындағы студенттердің кәсіби маңызды психофизиологиялық қасиеттері мен психикалық процестерінің жұмысының жеке психологиялық сипаттамалары мен психофизиологиялық ерекшеліктері эксперименталды түрде анықталды. Бейімделмейтін факторлар мен кәсіби маңызды қасиеттер арасындағы статистикалық өзара тәуелділік анықталды. Кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру құралдарын қолданудың түзету бағдарламасы ұсынылды. Оқу-түзету процесінің әрбір кезеңінде ҚПҚ және ЖПҚҚ қаражатын пайдаланудың ұсынылған арақатынасы анықталды.

Түйінді сөздер: тұлғаның кәсіби дамуы, бейімделмейтін факторлар, психофизикалық дайындық, Профильді қозғалыс белсенділігі, қауіп факторларын түзету.

CORRECTIONAL INFLUENCE OF PROFESSIONALLY ORIENTED PHYSICAL CULTURE FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS' PERSONALITY

A.E. Burov

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Astrakhan State Technical University

Department of Physical Education and Sport

Russia, Astrakhan

Annotation. The development of modern technologies and their application in the industrial sphere entails the need to train practice-oriented specialists with a high-quality set of professionally significant qualities, skills and abilities. The solution of these tasks is assigned to educational professional institutions of various levels and, above all, the system of higher professional education. It is the university that is designed to prepare a specialist capable of constant self-development, self-improvement, able to effectively carry out professional activities. However, during the professional period there is a high risk of occurrence and manifestation of risky behavior.

Among the many reasons that complicate the professional development of future specialists, the presence of various forms of deviant behavior occupies a leading place. In this study, the possibilities of applying specific and appropriate directed physical culture influences on the pattern of behavioral risks of students of swimming specialties in the conditions of vocational training are studied. The individual psychological characteristics and psychophysiological features of the functioning of professionally significant psychophysiological qualities and mental processes of students at risk have been experimentally identified. The statistical interdependence between maladapting factors and professionally important qualities is revealed. A correctional program for the use of professionally applied physical culture is proposed. The recommended ratios of the use of OFP and PFP funds at each stage of the educational and correctional process are determined.

Keywords: professional personality development, maladapting factors, psychophysical readiness, profiled motor activity, correction of risk factors.

Использованные литературы:

1. Илькевич Б. Формирование профессиональной мотивации. Вестник высшей школы - 2001. - № 8. - С. 11-15.
2. Константинов С.А., Константинова Л.В. Профессиональные предпочтения молодежи: методические рекомендации по проведению социо исследований - Саратов: Изд-во Поволж. межрегион. учеб. центра, - 1997. - С. 8-12.

3. Социология молодежи: учебник / под ред. д-ра социол. наук, проф., чл-корр. РАН В.Н. Кузнецова - М.: Гардарики. - 2005. - С. 189-193.
4. Медик В.А., Осипов А.М. Университетское студенчество: образ жизни и здоровье - М.: Логос. - 2003 - С. 11-36.
5. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения: учебное пособие - СПб.: Речь. -2005. – С. 216-223.
6. Регуш Л.А. Проблемы психического развития и их предупреждение (от рождения до пожилого возраста) - СПб.: Речь. - 2006. – С. 207-210.
7. Батаршев А.В., Алексеева И.Ю., Майорова Е.В. Диагностика профессионально важных качеств – СПб.: Питер. -2007 - С. 44-49.
8. Туревский И.М., Малыгин В.Л. Социально-педагогические и психологические технологии профилактики обращения к психоактивным веществам - Волгоград. -2003. – С. 106-108.
9. Жуков М.Н. Социально-педагогические и оздоровительные технологии в физическом воспитании детей и подростков с девиантным поведением: автореф. дисс. ...докт. пед. наук - М. - 2005. - 47 с.
10. Клейберг Ю.А. Социальная психология девиантного поведения: учеб. пособие для вузов - М.: ТЦ Сфера. - 2004. - С. 141-154.

ОБУЧЕНИЕ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Жакыпова Зарина Жакыповна

к.п.н. кафедры педагогики Кыргызского Государственного
Университета им. И. Арабаева
Кыргызская Республика, город Бишкек

Сыдыкова Чынаркуль Жумабаевна

Старший преподаватель Педагогического Колледжа Кыргызского
Государственного Университета им. И. Арабаева
Кыргызская Республика, город Бишкек

Введение. Изучение языка отличается от овладения самим языком. В этом контексте Крашен говорит: “Овладение языком - это бессознательный процесс, в то время как изучение второго языка является сознательным” [1]. Абсолютно правильно, что дети овладевают родным языком с самого рождения, и, с другой стороны, они изучают второй язык, как только овладевают другими предметами. Студенты должны изучить структуру, а также ее использование в реальных ситуациях при изучении иностранного или второго языка.

Поскольку обучение в сотрудничестве предполагает совместную работу групп учащихся над выполнением задачи, решением проблемы или созданием конечного продукта, можем сказать, что это образовательный подход. Герлах говорит: “Совместное обучение основано на идее, что обучение - это естественный социальный акт, в ходе которого участники общаются между собой. Именно через разговор происходит обучение” [2].

Обучение в сотрудничестве - это обобщающий термин для различных образовательных подходов, предполагающих совместные интеллектуальные усилия либо самих студентов, либо с преподавателями вместе. Довольно часто студенты работают в группах по два или более человека, взаимно ища смыслы, понимание или решения поставленных задач. Смит и Макгрегор утверждают, что “совместное обучение широко

варьируется, но оно фокусируется на изучении студентом или применении материала курса, а не на представлении или экспликации его преподавателем” [3].

Сотрудничество - это многообещающий способ взаимодействия людей, который стал тенденцией двадцать первого века. Возросла потребность в совместном мышлении и совместной работе по важнейшим вопросам, что привело к переходу от индивидуальных попыток к командной работе и от автономии к сообществу [4,5].

Студенты несут ответственность как за обучение друг друга, так и за свое собственное. Таким образом, успех одного студента помогает другим студентам быть успешным [6]. Согласно Джонсону, Johnson и Голубеку, основной компонент обучения включает в себя обучение студентов социальным навыкам, необходимым для совместной работы. CL развивает навыки социального взаимодействия [7].

Значительное преимущество обучения в сотрудничестве заключается в том, что группы работают вместе достаточно долго в течение курса.

Студенты в командах познакомятся друг с другом и расширят свою деятельность за пределами занятий. Студенты будут контактировать друг с другом, чтобы получить помощь в решении возникающих у них вопросов или проблем, и они часто будут продолжать свое общение в более поздние сроки [8]. Обучение в сотрудничестве помогает развивать учебный процесс внутри занятий и в учебных заведениях [9].

Цель исследования: теоретически обосновать и разработать занятия с применением метода обучения в сотрудничестве в процессе обучения иностранного языка и методические рекомендации по их реализации.

Метод исследования: Эта статья начинается с концепции обучения в сотрудничестве, описывает основные преимущества, создаваемые обучением по этому методу, и распределяет преимущества по основным категориям с дальнейшим подразделением каждой области на конкретные темы, обеспечивая учет основных преимуществ. Ключевые проблемы выявляются на основе обзора литературы по теме и преимуществ обучения в стиле сотрудничества.

Основное содержание. В современную эпоху преподаватели иностранного языка вовлекают учащихся в различные виды деятельности, а не просто позволяют им выучить что-то наизусть. Поскольку они осознали важность группового обучения, они проводят несколько мероприятий, способствующих эффективному обучению в своих классах. Благодаря этим занятиям учащиеся узнают много нового от членов своей группы, а также обучение проходит в дружественной обстановке, ориентированной на студента. Поскольку групповая работа значительно повышает уровень обучения учащихся и развивает их критическое мышление, учащиеся будут решать любые трудные задачи, а также развивать критическое мышление. Более того, студенты легко общаются со своими сверстниками, совершенствуют свои разговорные навыки и делятся с знаниями.

Одной из наиболее актуальных и сложных проблем современной преподавании иностранного языка является обучение устному общению. Научить студентов общаться на иностранном языке в условиях учебного процесса - задача достаточно сложная. Ведь естественную речь стимулирует не необходимость, а потребность в реальном общении.

Недостаток активной устной практики на уроке иностранного языка, стремление повысить эффективность обучения, побуждает к использованию групповых работ (обучать в сотрудничестве) студентов. Так как в процессе обучения они обмениваются идеями, мнениями, информацией, учатся друг у друга. В настоящее время в естественных коммуникативных ситуациях студент гораздо чаще сталкивается с диалогической и полилогической формами общения. Поэтому преподаватель должен отводить значительное место в учебном процессе работе в парах и группах. При таких формах работы студенты добиваются поставленной цели, сотрудничая друг с другом. На таких уроках работают все студенты. Они учатся слушать и слышать. Каждый чувствует себя свободно. Работая в малых группах, каждый получает возможность реализовываться в том, что является его сильной стороной, и получать помощь в том, в чём он слабее других. Сотрудничая,

студенты учатся работать без контроля преподавателя, совместно с другими студентами, стремясь к поставленной цели. Обучение групповому взаимодействию на занятиях стало не только методом обучения устной речи, а естественным компонентом учебного процесса.

Работа в этом направлении и наблюдения показали, что групповая форма организации учебного процесса обладает рядом достоинств: она способствует повышению мотивации к учению, учит объективно оценивать себя и других, повышает деловой статус студента в коллективе, коммуникации, социализации а также разнообразит занятия. Работая в группе, студенты проявляют речевую самостоятельность. Они помогают друг другу, успешно корректируют высказывания собеседников, даже если преподаватель не дает такого задания. Чтобы групповое речевое сотрудничество было эффективным, можно сделать вывод о необходимости целенаправленно обучать студентов технологии общения, четко соблюдая основные принципы обучения в сотрудничестве.

Организацию группового общения можно начинать с формирования речевых групп с учётом психологической совместимости студентов. Оптимальный состав группы – четыре-пять человек. При этом в каждой группе есть сильный, средний и слабый студенты, обязательно девочки и мальчики. Если группа на протяжении нескольких уроков работает слаженно, то она работает в этом составе постоянно.

Практика показала, что наиболее удачными оказываются группы, где их члены дополняют друг друга: один работоспособен, но не эмоционален; другой обладает личным опытом, но слабо успевает; третий мало знает, но интересуется данным вопросом. В процессе работы возникает чувство сотрудничества, взаимной поддержки.

Участие в речевом общении предполагает владение мотивом деятельности, задаваемым коммуникативным заданием, и совершение речевого поступка в соответствии с этим мотивом.

Если всем группам предстоит обсуждать одну и ту же проблему, то нужно сообщить о цели задания после организации речевых групп. (Для обсуждения разных проблем задания лучше объявлять до формирования групп, тогда студент, интересующиеся одной темой, смогут объединиться для совместного творчества.).

Обычно оценивается работа не одного студента, а всей группы. На таких занятиях можно оценивать не столько знания, сколько старания и усилия студента. Очень часто на промежуточном этапе работы результаты труда каждого студента в группе оценивает лидер группы.

Как правило, преподаватель может выбирать студента из каждой группы, который должен отчитаться за выполненную работу.

Существует много разнообразных вариантов обучения в сотрудничестве. При обучении можно придерживаться индивидуально-группового варианта. Но иногда нужно разнообразить этот вариант творческим подходом применительно к своим студентам.

На примере пяти уроков, можно изложить систему своей работы по формированию у студентов навыков чтения с извлечением основной информации, совершенствованию навыков чтения, обучению письму, монологической, диалогической и речи при обучении в сотрудничестве.

На первом уроке преподаватель обучает студентов чтению с извлечением основной информации из текста, который ляжет в основу монологического высказывания, а в дальнейшем диалогического и группового общения. Студенты привыкают работать в трёх группах постоянным составом. Они прекрасно знают своих «преподавателей», помнят названия своих групп. Студенты занимают свои места и начинают один за другим по вертушке читать и переводить текст в трёх группах одновременно. Консультанты («преподаватели») координируют работу, исправляют ошибки при чтении, при затруднении в переводе помощь оказывают все члены группы. После завершения этой работы, каждая из трёх групп отвечает на основной вопрос текста: «Why English is taught and studied in almost all countries of the world?» Оценки получает та группа, которая первой смогла ответить на поставленный перед чтением текста вопрос. Затем следует более детальное извлечение

информации из текста. Студенты отвечают на вопросы упражнения, следующего после текста. Весь первый урок из пяти, описанных выше, учащиеся обучаются в сотрудничестве.

На втором уроке совершенствуется навык чтения и письма, продолжая работать над текстом. В начале занятия проводится контроль домашнего задания. Студенты читают вопросы и проверяют свои ответы на них, работая в парах. Затем, опираясь на ключевые фразы (записанные на доске), они письменно излагают основное содержание текста. Работают снова в парах. Остальную часть урока студенты работают в группах. Они работают над чтением и переводом основного содержания текста, изложенного письменно. Весь второй урок студенты работают в сотрудничестве.

Цель третьего урока – обучение студентов монологической речи. Студенты весь урок работают в группах, обучаясь в сотрудничестве. Они получают на отдельных листах целую серию упражнений, которые помогут им к концу третьего урока пересказать текст. Работая в группах, студенты отвечают на вопросы, пытаются закончить предложения, имея перед ними лишь их начало, затем они составляют предложения, опираясь на ключевые слова, играют в игру «Do you know that...» (излагают факты из текста).

На следующем этапе работы студенты, опираясь на ключевые русские слова, и пересказывают текст в группах. В конце урока группы делятся на пары, и пытаются пересказать друг другу текст, опираясь на ключевые русские слова.

На четвёртом уроке студенты обучаются диалогической речи по теме, работая снова в парах и группах. В начале занятия проводится контроль домашнего задания. Студенты играют в игру «Учитель – ученик» (взаимопроверка, выставление оценок).

Затем начинается работа в группах, каждая группа получает задания со специально разработанными упражнениями, которые в конце занятия помогут студентам уметь задавать вопросы по теме и даже составить диалог. На первом этапе студенты составляют вопросы из данных слов. Затем они проверяют их по ключу, записанному на доске, при наличии ошибок, исправляют их, потом отвечают на эти вопросы. После этого студенты должны представить, что они находятся на уроке по истории английского языка. Они должны задать своим «преподавателям», то есть лидерам групп, как можно больше вопросов. В конце студенты представляют, что они находятся на научной конференции по истории английского языка. В качестве учёных на этой конференции выступают лидеры групп (их три). Они занимают места перед аудиторией, а все остальные студенты задают им вопросы. Весь четвёртый урок студенты обучаются в сотрудничестве.

На пятом уроке студенты обучаются общению в группах, то есть они обучаются полилогу. В начале урока контроль домашнего задания: студенты в парах воспроизводят диалог. Преподаватель слушает пары, оценивает их.

Затем предлагает поработать в группах.

Вне всякого сомнения, самым сложным является обучение групповому общению. Считается, что для начального этапа обучения иностранным языкам наиболее эффективными и доступными являются такие формы группового общения, как драматизация и ролевая игра.

Еще одной формой группового общения, близкой к подлинному общению, является дискуссионная игра, в ходе которой обсуждаются актуальные и интересные для студентов вопросы.

Каждый студент выбирает удобную для себя роль и высказывается от имени выбранного им персонажа. Таким образом, снимается психологический барьер страха перед языковой ошибкой, и предоставляется возможность высказать свое мнение. На начальном этапе обучения преподаватель обычно берет на себя роль организатора общения, поддерживая обсуждение уточняющими репликами, наводящими вопросами, обращая внимание на оригинальные мнения участников, спорные проблемы, снимая возникающее напряжение. Со временем роль ведущего (лидера) передается одному из учащихся каждой группы.

Содержанием таких дискуссий обычно служит любая проблема реальной жизни. Например, выбор профессии, планы на будущее, отношения с родителями, защита окружающей среды, роль женщин в обществе и другие.

Дискуссия как форма работы считается сложной и требует проявления многих качеств коммуникантов, от которых требуется владение достаточным уровнем речевой компетентности, т.е. готовности включиться в реальную коммуникацию. С помощью специальных упражнений можно учить студентов запрашивать информацию, уточнять полученную информацию, вступать в разговор, вовлекать в него других участников, адекватно эмоционально реагировать на реплики партнеров по общению, соглашаться или не соглашаться с мнениями других.

Упражнения такого типа стимулируют условно-коммуникативную, неподготовленную и частично инициативную речь студентов на иностранном языке. Для достижения желаемых результатов необходимо учить студентов сочетать эти реплики в естественной речи, непринужденно развертывая общение. Поэтому старайтесь использовать беседу на различных этапах обучения иностранному языку.

Примерные темы групповых дискуссий:

1. What are the advantages or disadvantages of cooking?
2. What hobbies did you used to have and which ones you would like to do?
3. What is your dream job and why?
4. What are serious environmental problems?
5. What is your opinion about television?
6. An ideal family - fact or fiction?
7. What are your plans for learning English?
8. What kind of dreams do you usually dream?
9. Do you like shopping? If don't, why?
10. What are (dis)advantages of online shopping?
11. What is the meaning of our lives?
12. The country expects every man to do his duty.

Примеры ролевых ситуаций:

1. You are a new pupil; you talk with your classmates about the timetable.
2. You were absent from school yesterday. Talk with your friends about what they did yesterday. Start the conversation.
3. You invited your friends to the birthday party. Start the conversation at birthday dinner.
4. You have just returned from a trip to Moscow. Start the conversation with your parents.
5. You are the shop assistant suggesting Christmas gifts to a group of schoolchildren.
6. You are a police officer in the street. Three members of a school group from the U.S.A. have become separated from their group. Help them to find the way to the hotel.
7. You are at your grandparent's house watching television. You don't like the programme. Try to convince your grandmother and grandfather to change to another one.
8. You are a librarian. Try to convince the boys who are not very much interested in reading to choose some interesting books for their English class.
9. You are customers talking with a waiter at a cafe.
10. You are two passengers talking with a stewardess on a plane.

В заключении можно отметить: опыт работы и наблюдения по данному вопросу показали, что технология обучения в сотрудничестве способствует повышению эффективности овладения иностранным языком и является одним из источников интенсификации учебного процесса, так как повышает мотивацию учащихся и улучшает результативность их учебного труда.

Заключение. В этой статье была показана, как происходит совместное обучение в классах иностранного языка. Прежде всего, была обсуждена важность обучения, и особенно изучения языка. Позже была четко разъяснена важность совместного обучения.

Затем был обсужден смысл и масштабы совместного обучения. Кроме того, были подробно обсуждены преимущества совместного обучения. Наконец, было дано несколько полезных советов как преподавателям, так и студентам изучающим иностранный язык. В совместном обучении роль преподавателей иностранного языка очень важна, и они должны помогать студентам всякий раз, когда они обращаются за помощью. Более того, они должны выступать в качестве фасилитаторов, а не инструкторов. На каждом этапе преподаватели должны наблюдать за прогрессом своих групп, а также мотивировать всех членов различных групп участвовать в выполнении поставленных задач. Когда студенты выполняют свои задачи, разделяя обязанности, данные задания будут легко выполнены в дружественной к студентам и веселой обстановке. При совместном обучении даже студенты которые отстают у повышается работа способность и могут внести большой вклад и хорошо выполнять свои групповые задания.

ОБУЧЕНИЕ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация: В данной статье говорится о преимуществах совместного обучения, об их использовании в классах английского языка. А также, четко разъясняется важность совместного обучения и роль преподавателей и студентов в обучении сотрудничестве. Эта статья в основном посвящена данной теме на уроках иностранного языка, и в ней подробно описывается, насколько это полезно для студентов при выполнении поставленных задач. Наконец, дается несколько полезных советов преподавателям, а также студентам по внедрению этой методики на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: иностранный язык, обучение, методика преподавания, групповая работа, умение и навыки, преподаватель, дискуссия

LEARNING IN COLLABORATION IN ENGLISH LESSONS

Abstract: This article talks about the advantages of co-education, about their use in English classes. And also, the importance of co-education and the role of teachers and students in learning cooperation is clearly explained. This article is mainly devoted to this topic in foreign language lessons, and it describes in detail how useful it is for students when performing assigned tasks. Finally, some useful tips are given to teachers and students on the implementation of this technique in foreign language lessons.

Keywords: foreign language, teaching, teaching methods, group work, skills and abilities, teacher, discussion

Использованные литературы:

1. Krashen, S.D. (1982) Principles and Practice in Second Language Acquisition Oxford: Pergamon Press.
2. Gerlach, J. M. (1994). "Is this collaboration?" In Bosworth, K. and Hamilton, S. J. (Eds.), Collaborative Learning: Underlying Processes and Effective Techniques, New Directions for Teaching and Learning No. 59.
3. Smith, B. L., & MacGregor, J. T. (1992). What is collaborative learning? Collaborative Learning: A Sourcebook for Higher Education, 9-22.
4. Austin, J. E. (2000). Principles for Partnership. Journal of Leader to Leader. 18 (Fall), pp. 44-50.
5. Leonard, P. E., & Leonard, L.J. (2001). The collaborative prescription: Remedy or reverie? International Journal of Leadership in Education, 4(4); pp. 383-99.
6. Johnson, D.W., Johnson, R.T., Holubec, E.J. (1984). Cooperation in the Classroom. Edina, Minnesota; USA. Interaction Book Co. publishing.
7. Cohen, B.P. & Cohen, E.G. (1991). From group work among children to R & D teams: interference, interaction and productivity, In Lawler, E.J.,

8. Bean, J. (1996). Engaging ideas, the professor's guide to integrating writing, critical thinking, and active learning in the classroom, San Francisco; USA. Jossey Bass Publishing.
9. Tinto, V. (1997). Enhancing learning via community. Journal of Thought and Action, 6 (1), pp53-54.

ГРНТИ 14.01.11

АКТУАЛЬНОСТЬ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Т.А. Каражигитова

Атырауский университет имени Халела Досмухамедова, Атырау, Казахстан

Над вопросом развития функциональной грамотности учащихся работают ученые не первый год, и все же тема остается актуальной в связи с расширением возможности использования в учебном процессе IT технологий и искусственного интеллекта. Понятие «функциональная грамотность» менялось с развитием и изменением приоритетных направлений развития личности и ее социализации. Известный проект PISA определяет качество образования во всем мире. Рейтинг составляется проверкой в том числе и функциональной грамотности, включающей читательскую, математическую и естественнонаучную грамотность. Что касается математики, математическая грамотность оценивает способность выпускника формулировать, применять и интерпретировать математику в различных областях науки и жизненных ситуаций. Основные направления оценки это:

- умение распознавать и решать проблемы по ходу жизнедеятельности средствами математики;
- умение формулировать проблему математическим языком;
- обладать аналитическими приемами для анализа методов решения проблем и интерпретации полученного результата;
- оформлять задачу и ее решение.

В школах Казахстана усиление методической направленности учебного процесса на развитие функциональной грамотности личности отражено в Инструктивно-методическом письме НАО им. И. Алтынсарина. Здесь это направление представлено как главная задача для «гармонического становления и развития личности», которая: «... обладает навыками функциональной грамотности и может быть конкурентоспособна в окружающей действительности» [1]. Исследования в этой области проводятся и казахстанскими учеными. А.А. Жайтапова [2; с.10–15], считает, что в эпоху глобализации, компетентностное обучение является условием, а функциональная грамотность результатом образования.

Для проверки прикладной направленности обучения, в контексте математических знаний, на международном уровне используются тестовые задания двух видов – чисто математические и практико-ориентированные. Аналитические способности определяют задания направленные и на развитие компетентности учащихся в работе с информацией. Связывающим элементом между теорией и практикой выступает математическое моделирование.

А.Н. Иманова в статье «Практико-ориентированные задачи в курсе математики» говорит о том, что «Центр тяжести при решении задач такого типа лежит в области построения самой модели реальной ситуации. Именно составление модели требует высокого уровня математической подготовки и является результатом обучения, который целесообразно назвать общекультурным (общеобразовательным)» [3],

Вопрос функциональной грамотности и включает в себя не только обще-учебные компетенции, фундаментальные знания основ наук и прикладную направленность обучения, но и воспитание учащихся, что очень важно в контексте использования Искусственного интеллекта. Применение ИИ несет в себе много вызовов. На это обратил внимание К. Токаев в своем выступлении на онлайн конференции «ArtificialIntelligenceJourney»: «... успех новой эры будет зависеть от того уровня человечности, который мы заложим в новые технологии. Мыслительные процессы машин и роботов должны развиваться исключительно в конструктивном направлении» [4].

АОО НИШ в инструктивно-методическом письме направляет образовательный процесс 2022–23 гг. [5], на ценностно-ориентированный подход и отмечает, что развитие функциональной грамотности остается актуальным. Образовательный процесс в контексте духовного развития рассматривают многие ученые. Среди них В. С. Безрукова [6; с. 24–25], которая считает, что в первую очередь важно учитывать духовное развитие личности, необходимо воспитывать человека в духе доброжелательности и дружелюбия, что обеспечивает культуру общения; личностно-профессиональную и профессионально-технологическую подготовленность.

Все составляющие функциональной грамотности взаимосвязаны, при этом её фундаментом является привитие ценностей и освоение общеобразовательных и обще учебных знаний, умений и навыков, в которых выделяют познавательные, коммуникативные, личностные и регулятивные основные блоки универсальных учебных действий, они и являются предметом оценивания. Контент многих интернет-ресурсов можно использовать для проверки развития функциональной грамотности, это и материалы Министерства просвещения РК, открытые задания PISA, всевозможные программы генерирующие вопросы для тестов [7].

Остановимся на математической грамотности, которая включает в себя тематическое содержание, проявляющееся в когнитивных процессах. Они описывают деятельность ученика при решении конкретной проблемы, представленной для ее решения с помощью математики. Это, сформированные с помощью математического языка ситуации в которых используются математические факты, понятия, логика доказательств.

Для демонстрации применения математических знаний в реальной жизни важны задачи разного направления. Очень важно использовать межпредметные знания, показать важность математических знаний и умений. Так в технических науках и инженерии используют задачи на решение систем уравнений. Моделирование сложных физических процессов используется физиками и инженерами, и многие другие задачи в различной профессиональной деятельности человека.

В учебном процессе, который предусматривает современные технологии обучения, направленные на развитие критического мышления, активное участие всех участников учебного процесса, необходимо выделить направление на развитие обще учебных компетенций, в данном случае предусмотреть очень важный воспитательный контекст в любом уроке. Он должен быть основан на ценностях, традициях и уникальности много национального, толерантного общества Казахстана.

Еще один важный аспект, это вопрос использования и оценивания результата образовательной деятельности. Оцениваться должны не только заданиями, решаемыми письменно, но и устные рассуждения, логика построения этих рассуждений, где задача обычно имеет математическое содержание. В этой связи отметим роль геометрии в развитии логического мышления, построения аргументированной базы критического мышления.

Работая над вопросом развития функциональной грамотности мы не могли не уделить внимание вопросу недалекого будущего школы и организации образовательного процесса в ней в условиях активно развивающегося использования Искусственного Интеллекта (далее ИИ). Несмотря на очень быстрое развитие нейро сетей, а скорее всего благодаря этому, на наш взгляд, следует уделить особое внимание умению

систематизировать, обобщать и критически оценивать результат. На это указывает опыт работы в ChatGPT, где важно: правильно формулировать вопросы и критически относиться к полученной информации; анализировать полученную информацию, оценить её качество и актуальность. Гибкость ума, уровень развития как раз и характеризуется этими качествами. Эта составляющая функциональной грамотности является основой многих компетенций, где не только поиск и обработка информации, но и умение критически оценить работу ИИ и довести ее под собственный «взгляд». Так как искусственный интеллект, такой как ChatGPT, только начинает использоваться в педагогической деятельности возникает много вызовов. Можно рекомендовать студентам педагогических специальностей разработку промтов (разработка формулировок задач, поставленных ИИ) для составления задач с практической направленностью. У учителей вызывает беспокойство использование искусственного интеллекта учащимися в связи с тем, что творческие работы учащиеся не выполняют сами, а пользуются материалами, составленными ИИ. В этом направлении методисты только разрабатывают применение ИИ такого как ChatGPT для развития критического мышления школьников и студентов. Поэтому педагогические проблемы, которые возникают перед учителем математики связаны с тем, что необходимо самим разработать приемы, позволяющие ученику и учителю использовать искусственный интеллект для развития логики, критического мышления. Помимо этого, необходимы исследования в вопросах влияния коммуникативных навыков, интерактивных образовательных платформ на развитие функциональной грамотности.

Таким образом, учитывая различные составляющие функциональной грамотности и ценностно-ориентированную направленность, мы считаем, что в этой системе связующей основой является умение работать с информацией, критически её оценивать, систематизировать, и обобщать. В то же время, как и многие исследователи, мы поддерживаем использование ИИ в педагогике и считаем важным подчеркнуть усиление исследований направленных на развитие ценностных характеристик личности. Они определяются учеными как система установок, убеждений и поведенческих предпочтений личности, ее отношение к духовным и материальным ценностям. Формирование ценностных характеристик требует наибольшего внимания в школьные годы. Нами разработана программа работы с учителем, внедряющим ИИ в учебный процесс, и курс обучения студентов «Использование искусственного Интеллекта в образовательном процессе вуза и школы», для магистрантов и бакалавров.

В анализе исследования развития у учащихся умения систематизировать и обобщать изучаемый материал на уроках геометрии [8] обобщены и выделены этапы погружения в такую работу, через современные приемы и методы обучения в контексте системно деятельностного подхода. Продолжая исследование, нами разрабатываются приемы использования ИИ для развития этих компетентностей. В качестве примера можно привести использование нескольких вариантов ответов ИИ и анализ их с позиции ученика. Обобщение представленного материала по теме ИИ и учеником, сравнение их и совместное определение лучшего варианта ответа. Такую работу можно организовать с учащимися 9–10 классов. А вот в 7–8 классах следует обратить внимание на основу, фундамент такой деятельности, - усвоение понятий. Это та компетенция, которая помогает как в систематизации и обобщении знаний, так и в формировании ценностных ориентиров школьников. «В основе действий с информацией лежат понятия, поэтому важно начинать с их освоения» [8, С.50]. На актуальность данного вопроса указывают многие психологи. Наиболее полно суть проблемы охарактеризовала Н. Ф. Талызина: «Главный недостаток школьного усвоения понятий – формализм» [9; с. 157]. Ученик заучивает определение, но не может его применить при решении задачи и не понимает, где это может ему пригодиться, при решении каких задач из окружающей действительности. Работая в группе, не успевает уловить основную мысль других. Этому способствует и развитие так называемого «клипового мышления», связанного с постоянным использованием социальных сетей, и требует отдельного исследования.

Выделяют два направления работы над освоением понятий: конкретно – индуктивный и абстрактно – дедуктивный. Суть наших исследований лежит в области ценностного подхода обоим и возможности оптимального их использования. При этом учебный процесс строится через современные приемы и методы обучения. Мы применяем в 7–9 классах такие приемы как составить набор, схему, сводку основных формул или понятий, составить схему иллюстрирующую взаимосвязь понятий, определений, теорем и т. п. В качестве примера можно рассмотреть определения по разделу четырехугольники, где взаимосвязь четко прослеживается. Хорошо использовать задачи, имеющие несколько способов решения, тогда обсуждение их дает наглядное представление о логике выбора решения.

Подводя итог аналитического исследования вопроса теории развития функциональной грамотности учащихся на уроках математики, можно говорить о том, что из всех проблем, стоящих перед педагогическим сообществом, мы выделили как одну из главных – разработку приемов и методов направленных на развитие навыков систематизации и обобщения знаний через критическое мышление и построение урока в контексте воспитательной направленности на развитие ценностей с использованием ИИ и современных технологий обучения математике.

АКТУАЛЬНОСТЬ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация: В статье дан анализ актуальности развития функциональной грамотности учащихся на данном этапе развития образования в Казахстане. Приведены направления исследований и источники, которые можно использовать при составлении и проверке уровня развития функциональной грамотности. Выделены ряд проблем, требующих исследования, в частности использование Искусственного Интеллекта и усиление методической работы направленной на развитие компетентности в вопросах систематизации и обобщения информации через современные приемы и методы обучения. Указано, что критическое мышление и привитие ценностей – это главный акцент в образовательной деятельности педагога.

Ключевые слова: Функциональная грамотность, систематизация и обобщение информации, Искусственный Интеллект.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫ ДАМУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Түйіндеме: Мақалада Қазақстанда білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың өзектілігіне талдау берілген. Функционалдық сауаттылықтың даму деңгейін жасау және тексеру кезінде пайдалануға болатын зерттеулер бағыттары мен көздері келтірілген. Зерттеуді талап ететін бірқатар проблемалар, атап айтқанда, заманауи оқыту тәсілдері мен әдістері арқылы ақпаратты жүйелеу және қорыту мәселелерінде құзыреттілікті дамытуға бағытталған Жасанды Интеллектті пайдалану және әдістемелік жұмысты күшейту ерекшеленді. Сыни ойлау және құндылықтарды сіңіру – педагогтың білім беру қызметіндегі басты екіпін екендігі көрсетілген.

Негізгі сөздер: Функционалдық сауаттылық, ақпаратты жүйелеу және синтездеу, Жасанды интеллект.

THE RELEVANCE OF FUNCTIONAL LITERACY DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE DEVELOPMENT

Abstract: The article provides an analysis of the relevance of developing students' functional literacy at this stage of educational development in Kazakhstan. The directions of research and sources that can be used when compiling and checking the level of development of functional literacy are given. A number of problems requiring research have been identified, in particular the use of Artificial Intelligence and strengthening methodological work aimed at developing competence in matters of systematization and generalization of information through modern teaching techniques and methods. It is indicated that critical thinking and instilling values are the main emphasis in the educational activities of the teacher.

Keywords: Functional literacy, systematization and synthesis of information, Artificial Intelligence.

Список литературы:

1. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2022–2023 учебном году». – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2022. – 333 с.
2. Жайтапова А.А. Функциональная грамотность и образование: инновационные направления и методы педагогической практики. /Жайтапова А.А.-Текст: непосредственный //Функциональная грамотность и образование: инновационные направления и методы педагогической практики: Материалы межд. научно-практконф., (г. Алматы-Актюбе, - 2017) С.10-15 – URL: <https://pps.kaznu.kz/> (Дата обращения 18.05 2023 Г)
3. Иманова А. Н. Использование практико-ориентированных заданий при обучении математике с целью развития математической грамотности школьников //Коллеги - педагогический журнал Казахстана. URL: <http://collegiy.ucoz.ru/publ/39-1-0-16692> (Дата обращения 26.05. 2023)
4. Касым-Жомарт Токаев выступление на онлайн-конференции «ArtificialIntelligenceJourney», посвященной вопросам искусственного интеллекта и анализу данных. https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/prezident-kazahstana-vystupil-na-onlain-konferencii-artificial-intelligence-journey (дата обращения 10.09.2023)
5. Инструктивно-методическое письмо об организации образовательного процесса в Назарбаев интеллектуальных школах в 2022–2023 учебном году. - Нур-Султан: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», Филиал «Центр образовательных программ», 2022.- с. 250.
5. Безрукова В. С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога), 2000. - С.24-25.
7. Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение Черкутинская основная общеобразовательная школа имени В. А. Солоухина [Электронный ресурс] <http://t152439.sch.obrazovanie33.ru/funktsionalnaya-gramotnost/> (дата обращения 10.05.2023)
8. Каражигитова Т. А. Развитие компетенций к обобщению и систематизации информации. Система методических приемов на примере преподавания геометрии. Учебно-метод пособие, Алматы: ЛантарBooks, 2022. 96с.
9. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений – М.: изд. центр «Академия», 1998. – 288 с.

БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ-ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ

Барсай Бақыт Телжанқызы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің профессоры,
педагогика ғылымдарының докторы, Атырау қаласы, Қазақстан

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің мазмұны қоғам дамуындағы, педагогикалық қызметтегі жаңа парадигманы, оның өзгерісі мен жалпыға міндетті білім беру жүйесі мен оның дамуы тенденцияларын, жаңа білім мазмұнын, педагогиканың дамуындағы парадигма тарамдарын саналы түсініп, қабылдау үшін қажетті білімнен тұрады. Осыған байланысты мұғалімнің кәсіби – дидактикалық құзыреттілігінің мазмұны мен моделін құру үшін философиялық және әдіснамалық білім қажет.

Мұғалімнің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігі білім беру теориясын түсіну үшін қажетті философиялық білім мен өзінің идеясын тәжірибеде жүзеге асыратын практикалық-бағдарлы сипаттағы әдіснамалық білім негізінде қалыптасады. Әдіснамалық білім жалпы ғылыми білім әдіснамасын және арнайы (педагогикалық) білім әдіснамасын қамтиды.

Педагогикалық білім беру теориясының негізін қалаушылардың бірі А.И. Пискунов жоғары оқу орындарында мұғалімдерді кәсіби – педагогикалық дайындаудың маңызды міндеттерінің бірі олардың шығармашыл тұлғасын қалыптастыру және дамыту болып табылады деп есептейді. Мұнда ол болашақ мұғалімдердің тек теориялық білімді меңгеріп қана қоймай, бірінші кезекте өзі өмір сүріп отырған ортадағы адамдармен, қоғаммен байланысты, кәсіби мәдениетті меңгеруін айтып отыр. Болашақ мұғалімдер меңгеруге тиіс жалпы адами құндылықтарға кәсіби мәдениет, яғни педагогикалық ойлау мәдениеті, педагогикалық еңбек және қарым – қатынас мәдениеті, сөйлеу мәдениеті жатады. А.И. Пискунов мұғалімнің педагогикалық дайындығын былайша анықтайды: іргелі теориялық білім (тәрбиенің, білім беру мен оқытудың жалпыфилософиялық мәселелері, білім беруді ұйымдастыру аспектілері), технологиялық білім, базалық кәсіби -педагогикалық біліктілік (диагностикалық, жобалау, құрастырушылық, коммуникативтік, аналитикалық) [1].

Әдіснамалық білім – бұл ғылым тарихы, дүниеге көзқарас, ғылымның нақты аймақтағы теориялық-танымдық, әлеуметтік-мәдени негіздері туралы, негізгі логикалық формасы және заңдары, ғылыми ойлауды негіздеушілер туралы білім. Әдіснамалық білімге жалпы ғылыми білімнің әдіснамасы (дүниетанымдық алғышарттық білім; танымның жалпы ғылыми әдістері; жалпы ғылыми тұғырлар) және арнаулы білім (дидактиканың) әдіснамасы: таным әдістерін меңгеру мүмкіндіктерін нақтылау мақсатындағы оқу курсына талдау; оқытудың әрекеттік аспектілерін айқындау; ғылыми – педагогикалық ойлау белгілері жатады.

Әдіснамалық білімнің құрылымы ретінде В.И. Загвязинский әрекет кезінде нақты іске асатын заңдар мен заңдылықтар, зерттеу амалдарынан тұратын ұстанымдар мен талаптарды қарастырады. Оның ойынша, ұстанымның терең ғылыми негізі және зерттеудің барлық жағдайлары мен нұсқаларында қолданылатындай жалпы сипаты болу керек. В.И. Загвязинскийдің пайымдауынша, педагогикалық әдіснама – педагогикалық білімдер және оны іздеп табу үдерісі жайлы ілім. Оның құрамына 1) педагогикалық білімнің құрылымы мен қызметі, оның ішіндегі педагогикалық мәселе турасындағы ілім; 2) әдіснамалық мәні бар бастапқы, іргелі, философиялық ілімдер, тұжырымдамалар, болжамдар; 3) педагогикалық таным әдістері туралы ілімдер жатқызылады [2].

Ол педагогикалық зерттеудің негізгі ұстанымдары ретінде ғылымилық, логикалық және тарихи бірлік, тұжырымдамалық бірлік, нақтылық пен болуға тиістінің ара қатынасы, оқу – тәрбие жұмысының зерттеушілік және практикалық бірлігін атайды, зерттеудің тұжырымдық бірлігі ұстанымының құрылымында педагогикалық үдерісті зерттеуге жүйелілік және тұтастық тұрғысынан келудің мәнін ашады.

Әдіснамалық білім мұғалімнің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігінің мазмұндық базасы болып табылады. Әдіснамалық білім пәндік білімнен кендігімен ерекшеленеді. Педагогикалық қызмет кәсіби негізделген, дәстүрлі емес, жаңашыл шешімдерді жылдам қабылдауға жол ашатын әдіснамалық білімдер базасында жүзеге асырылуы қажет. Сондықтан болашақ мұғалімді педагогикалық үдерістің ұстанымдары мен қағидаларының, мақсаты мен өзара байланыстары заңдылықтарының күрделі сипаты туралы ұғымды түсінуге даярлау керек. Педагогикалық білім берудің міндеті - болашақ мұғалімдерге теориялық білім беру, мәдени байыту ғана емес, сонымен қатар оларға өзін - өзі тану, басқа да мәдениетке қарым – қатынасын қалыптастыруға көмектесу.

Адамның айналамен қатынасы практикалық және абстрактілі – теориялық тұғырлармен шешіледі. Біріншісі адамның өзгермелі ортаға тез бейімделуі, екіншісі ақиқаттың заңдылығын тану мақсатын көздейді. Соңғы жылдары педагогика ғылымында «тұғыр» ұғымы білім беру үдерісінің стратегиясы және тактикасын белгілеуде қолданылып келеді. Тұғыр – қойылған зерттеу міндеттемелерін шешудің негізгі жолы, ол осы шешімдердің бағыты мен стратегиясын ашады.

Ғалымдар педагогикадағы әдіснамалық тұғырларды жіктеп, оларға жеке сипаттама берген. Көптеген ғалымдар тұғырды білім беру үдерісінің тиімділігін арттыратын кешенді педагогикалық құрал деп түсіндіреді.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерделей келе болашақ математика пәні мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінде зерттеудің әдіснамалық тұғырлары төмендегіше іріктелді:

- жүйелілік тұғыр;
- тұлғалық тұғыры;
- әрекеттік тұғыр;
- мәдениетнамалық тұғыр;
- ақпараттық тұғыр.

Болашақ мұғалімнің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары 1 кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Математика пәні мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары

Тұғырдың атауы	Болашақ математик мұғалімнің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастыру мазмұны
Тұлғалық	Тұлғаға субъект ретінде қарау. Тұлғаның өзіндік ерекшелігіне бағыттап отырып, оның әлеуетін, өзіндік сапаларын аша білуге және дамытуға бағдарлау.
Әрекеттік	Тұлғаның өздігінен мақсат қоя білуі, іс-әрекетін жоспарлауы, орындауы, нәтижеге жете білуі.
Құзыреттілік	Тұлғаның нақты әрекет пен үдерістерде тиімді, өнімді әрекеттер жасай алу қабілетін, дара тұлға сапаларын қалыптастыруға мүмкіндік жасай алуы.
Мәдениетнамалық	Тұлғаның мәдени қалыптасқандығы, дамығандығы, білімділігі, адамдар арасындағы қатынастағы мәдениеттілік нәтижесі.
Ақпараттық	Тұлғаның ақпараттық сауаттылығы, ақпараттық -телекоммуникативтік технологияларды қандай ма болсын істе қолдана білуі.
Жүйелілік	Тұлғаның кәсіби дайындығын жүйелі және кәсіби компоненттер бірлігінде жүргізуі.

Біздің ойымызша, әдіснамалық тұғыр – сәйкес теорияның басты ережелеріне негізделген және зерттеу пәнін қарастыруда қолданылатын анықтаушы бағыт стратегиясы.

С.И. Архангельскийдің, Ю.К. Бабанскийдің, Т.А. Ильинаның, В.В. Краевскийдің, И.Я. Лернердің еңбектерінде студенттердің дидактикалық дайындығының мазмұнын анықтауда жүйелілік тұғыр қолданылған. С.Д.Смирнов мұғалім дайындау мәселесін қарастырған кезде біртұтастық тұғыр арқылы мұғалім дайындығының педагогикалық үдерісінің моделін құрған.

Қазіргі педагогикада тұлғаға бағдарлану тұғыры түрлі бағыттарда көрініс тауып отыр. Әдіснамалық ұстаным ретінде Е.В. Бондаревская, В.В. Сериков, В.А. Сластенин және т.б.; даралап оқытудағы субъектілердің өзара әрекеттестігінің сипатын ашатын оқыту типі ретінде Н.В.Алексеев, И.С.Якиманская және т.б.; психологиялық технологиялардың біріктірілу інегізінде құрылған психотерапиялық үдерісретінде М.Е. Кузнецованың еңбектері қолданылып келеді.

Тұлғағабағдарлану тұғырын әдіснамалық тұрғыда негіздеген И.С. Якиманская оқуәрекетінде оқушының субъектілі тәжірибесіне сүйену керек депесептейді. Оның тұжырымдамасында тұлғалық бағдарлы педагогикасының білім берудегі мақсаты – баланың жеке тұлғалық қасиеттерін мақсатты түрде анықтап, дамыту үшін қажетті жағдайларды (әлеуметтік, педагогикалық) тудыру, ол қасиеттерді «мәдениеттендіру», әлеуметтік мәнді іс - әрекеттерге айналдыру [3].

Біз өз зерттеуімізде И.С. Якиманскаяның пікіріне сүйене отырып, төмендегі негізгі қағидаларды айқындадық:

- педагогикалық жоғары оқу орындарында арнайы ұйымдастырылған оқуға дейін қалыптасқан субъектілі тәжірибесі бар студенттің даралығына, өзіндік құндылығына, өзіндік ерекшелігіне баса көңіл бөлу қажет;

- оқу үдерісін жобалауда әлеуметтік маңызды нормативтерге сай өзгерту енгізгенде жеке іс-әрекет ретінде қайта жаңғырту мүмкіндігі қарастырылуы тиіс;

- білім беру үдерісін жобалап, жүзеге асырған кезде әрбір студенттің тәжірибесін анықтау бойынша ерекше жұмыс жүргізіп, оны әлеуметтендіру қажет, оқу әрекетінің қалыптасып жатқан тәсілдерін бақылап отыру керек;

- түрлі мазмұндағы тәжірибе алмасуға бағытталған студент пен оқытушының ынтымақтастығын іске асырған жөн, білім беру үдерісіне қатысушылардың арасында ұжымдық жұмысты арнайы ұйымдастыру қажет;

- білім беру үдерісінде оқытумен берілетін қоғамдық тарихи тәжірибе мен оқуда жүзеге асырылатын студенттің субъектілік тәжірибесі «кездеседі»;

- екі түрлі тәжірибенің (қоғамдық – тарихи және жеке) өзара әрекеттестігі жеке тәжірибені ығыстырып, оның орнына қоғамдық тәжірибені «толтыру» бағытында емес, олардың үйлесімділігі негізінде студент таным субъектісі ретінде жеке өмірінен жинағандарын пайдалану бағытында жүзеге асырылуы тиіс;

- студенттің тұлға ретінде дамуы (әлеуметтенуі) оның нормативтік әрекеттерді меңгеруі арқылы ғана емес, сондай – ақ өзіндік дамудың маңызды негізі ретіндегі субъектілі тәжірибенің үнемі байып, өзгеріп отыруы арқылы жүзеге асырылады;

- оқытудың негізгі нәтижесі тиісті білімдерді меңгеру негізінде танымдық қабілеттерін қалыптастыру болуы тиіс [4].

Тұлғалық бағдарлы білім беру негізінен құндылықтарға бағытталатынын болашақ математика мұғалімі дұрыс түсінгенде ғана бұл бағыттағы жұмысы нәтижелі болады.

Сонымен қатар оқу үдерісіндегі қойылған мақсаттың икемділігі және оған жетудегі әдістердің студенттердің қызығушылығына, мамандықтың ерекшелігіне сайтандалуы, педагогикалық үдерістің субъект-субъект қатынасында құрылуы ізделінді сапаны қалыптастыруда нәтижеге жетудің алғышарттары ретінде, студентке тек білімді меңгертіп қана қоймай, тәжірибе жинауға, болашақ мамандығына қажетті құзыреттіліктерге қол жеткізуге септігін тигізеді. Мұндай жағдайда студент ізденіп, алға қойған мақсатқа жетудің амалдары мен тәсілдерін таңдайды, оның орындалуын және нәтижесін бақылайды, өзін-өзі

дамытады. Университет қабырғасында алған білімі мен дағдысын, тәжірибесін болашақта оқушыларды оқытып-тәрбиелеуде қолданады.

Адам - барлық мүмкіндіктер үшін ашық жүйе. Онда есейе келе сыртқы детерминаттардың «ішкі күштерге ауысуы» немесе ішкі күштердің дамудың көзі болуы басым келеді. Сондықтан да өткен XX ғасыр басындағы экзистенционалды философия, егер индивидтің өзі белсенділік танытпаса немесе әрекеттенбесе ешқандай сыртқы күш, оны өзгерте алмайтындығы туралы мәселе көтерді. Бұл қазіргі әдіснамадағы әрекеттік ұстанымның туындауы мен дамуына жол ашты[5].

Философия ғылымында әрекет адамды зерттеудің әдіснамасы ретінде қарастырылады. Әрекетте адам субъект ретінде танылып, оның жасампаздығы, іскерлігі, қайраткерлігі қалыптасады.

Әрекет – іс-қимыл бірлігі, саналы түрдегі, мақсатқа жетуге бағытталған тікелей жасалатын, еркін ниеттілік, белсенділік.

Кәсіби әрекет-адамның рухани және материалдық, жеке, қоғамдық қажеттіліктеріне жауап беретін, нәтиже алуға бағытталған адамның белсенді әрекеті. Кәсіби әрекет құрамына жалпы әрекеттің құрамындағы мотивтер, мақсаттар, құралдар, әрекеттің тәсілдері мен түрлері, алынған нәтижелер мен өнімдер енеді. Кәсіби әрекет осыған сәйкес адамнан кәсіби білімді, арнайы дағдылар мен кешенді біліктерді және маңызды кәсіби сапаларды қажет етеді. Сондықтан, болашақ математика мұғалімінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудағы жүйелілік тұғыр сананың объективті логикалық сұранысының бейнесі ретінде субъектіні ұйымдастыру мәнін ашады және кәсіби-дидактикалық құзыреттіліктің бүкіл әрекеттік кешенін қарастыруды талап етсе, мәдениетнамалық тұғыр болашақ мұғалімнің тұлға ретінде қалыптасып, дамуы, білімін көтеруінің, қоғамда адамдармен қарым-қатынаста өркениетілік пен мәдениеттің нормаларын сіңруінің негізі болады. Ақпараттық тұғыр болашақ математика пәні мұғалімінің ақпараттық сауаттылығын, өздігінен білім алуын, өзіндік дамуын қамтамасыз ететін ақпараттық телекоммуникативтік технологияларды қолдана білуін реттейді.

Түйіндеме. Мақалада болашақ математика пәні мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары туралы қарастырылып, әдіснамалық білім, әдіснамалық білімнің құрылымы, оның пәндік білімнен ерекшеленуі және оның мұғалімнің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігінің мазмұндық базасы болып табылатындығы туралы қарастырылған. Сонымен қатар, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерделей келе және осы бағыттағы ғылыми ізденістер нәтижесінде алынған болашақ математика пәні мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінде зерттеудің жүйелілік тұғыр; тұлғалық тұғыр; әрекеттік тұғыр; мәдениетнамалық тұғыр және ақпараттық тұғыр секілді әдіснамалық тұғырлар мәселесі талданған.

Кілттік сөздер: болашақ математика пәні мұғалімі, кәсіби - дидактикалық құзыреттілік, қалыптастыру, әдіснамалық тұғырлар, әдіснамалық білім, әдіснамалық білімнің құрылымы, болашақ математика пәні мұғалімі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пискунов А.И. Педагогические образование: цель, задачи и содержание//Педагогика. -1995.-№4. -С.59-60.
2. В.И. Загвязинскийдің «Дидактикалық зерттеудің әдіснамасы мен әдістемесі». - М.,1982
3. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современном школе. М., 1996. -286 с.
4. Барсай Б.Т. Болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін университеттік білім беру жүйесінде қалыптастыру. -Атырау, "Атырау - Ақпарат" ЖШС, 2016. -325 б.
5. Кузнецова М.Е. Личностно- ориентированное обучение школьников. –Брянск: Изд-во БГУ, 1999. -375 с.

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ МӘДЕНИ ОРТАНЫ ҚҰРУДАҒЫ РӨЛІ

Джанзакова Шолпан Исағалиқызы

п.ғ.д., профессор, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., Қазақстан

Білім беру жүйесінде мәдени ортаның құруда әлеуметтік педагогтың қызметіне тоқталатын болсақ, қазіргі заман талабына сай әр тұлғаның бойында құзіреттілікпен қатар, даму үдерісінде мәдениетті, зиялы ортаны құруға бағытталады. Әлеуметтік педагог әлеуметтік ортада оқушыларды өзін өзі таныту арқылы, құндылық қасиеттерін көрсете отырып, болашақ кәсіби мәдениетін, мәдени құндылықтарын дамытуға ықпал етеді. Әлеуметтік педагогтың білім беру жүйесінде атқаратын қызметіне, алдына қойған мақсат, міндеттерге сәйкес әр тұлғаның бойындағы мінез құлықты жақсы жаққа бағыттау арқылы, оның бүгінгі қоғамда болып жатқан іс әрекеттерге еркін араласуына мүмкіндік жасайды. Әлеуметтік педагог кәсіби құзыретті, кәсіби мәдениетті болуы шарт.

«Кәсіби мәдениет - жалпы мәдениеттің бір бөлігі, ол қоғамның, ортаның, әлеуметтік прогрестің адамгершілік саулығы мүддесінде ғылыми ойлар мен практикалық тәжірибеге қол жеткізу арқылы көрінетін маманның меңгерген және күнделікті байқалатын кәсіби іс-әрекеті өнерінің деңгейі», -деп атап көрсеткендей тұлғаның адамгершілік және эмоционалдық көріністерімен сипатталады, кәсіби мәдениетін оның кәсіби шеберлігімен теңдестіру кездесіп отырады [1]. Білім беру жүйесінде мәдени ортаның құрудатұлғаны жалпы мәдениетін, педагогикалық мәдениетті меңгеруге бағыттайды.

«Педагогикалық мәдениет дегеніміз – адам бойында өзіне, басқа адамдарға, балаларға қарым-қатынаста меңгерілген және күнделікті өмірде көрінетін педагог өнерінің деңгейі. Адамның педагогикалық қасиеттерінің өмір сүру ортасында көріну сферасының барынша кең екенін ескере отырып, әлеуметтік педагогикалық мәдениетті атап көрсету керек. Ол - адамның жасына және өмір сүру сферасына сәйкес меңгерген және күнделікті көрінетін педагогикалық іс-әрекетінің әлеуметтік тәжірибесі [2].

Педагогикалық мәдениеттің ішкі және сыртқы құрамдас бөліктерін жіктеуге болады. Оларды әдетте маманның ішкі және сыртқы мәдениеті деп атайды.

Жалпы педагогикалық *ішкі мәдениетті* тұлғаның педагогика, әлеуметтік педагогика саласындағы білімі, білігі, дағдысын, практикалық іс әрекеті әртүрлі жағдайдағы, кәсіби іс-әрекеттегі мәдени қарым қатынасы негізге алынады. Сондықтан ғалымдар мәдениетті құрайтын бөліктерді төмендегідей көрсетеді:

а) маман тұлғасының, оның жеке психологиялық және әлеуметтік-педагогикалық жетістігі мен кемшілігі ескерілген маман тұлғасының ішкі өзгешелігі – *жекелік-тұлғалық деңгейі*.

б) кәсіби іс-әрекет кезінде жинақталған педагогикалық тәжірибені маманның меңгеру көлемі мен деңгейі. Бұны педагогикалық мәдениеттің *теориялық деңгейі* деп те атайды. Ол рационалды деңгейді айқындайды және әлеуметтік қызметкер қандай психологиялық-педагогикалық білімді меңгерді және қалай игерді, оны кәсіби іс-әрекетте қандай дәрежеде қолдана алатынын көрсете алады.

в) маманның объектіге, әлеуметтік жұмысқа, оның нәтижесіне сезімтал қарым-қатынасы. Бұл құрамдас бөлік педагогикалық мәдениеттің *сезімтал деңгейі, эмоционалды компоненті* деп аталады. Бұл компонент әлеуметтік педагогикалық іс-әрекет кезінде тәжірибе жинақтау барысында қалыптасады, дамиды және бекиді. Осылайша маманның әлеуметтік жұмыс объектісіне өз іс-әрекетіне деген сезімін; әлеуметтік жұмыс үдерісіндегі толқынысын; әлеуметтік педагогикалық іс-әрекет тәжірибесі үшін қажетті білімді дамытумен сипатталады. Сезімтал деңгей әлеуметтік қызметкердің педагогикалық іс

әрекетке деген ішкі қатынасын, педагогикалық өзін-өзі жетілдіруге қажеттіні анықтайды», - деп нақтылайды [1].

Әлеуметтік педагогтың *педагогикалық мәдениетін сыртқы құраушы бөліктер* - бұл маманның объектіге, әлеуметтік жұмысқа, әлеуметтік педагогикалық іс-әрекетке, оның нәтижесіне деген күнделікті байқалатын қарым-қатынасын сипаттайды. Оған енетіндер:

а) *маманның адам ретіндегі сыртқы қасиеттері мен кемшіліктері* (сыртқы келбеті, әдеттері, мәнері және т.б.) - педагогикалық мәдениет көрінісінің тұлғалық деңгейі;

б) әлеуметтік жұмыс барысында көрінетін *маман іс-әрекетінің педагогикалық аспектілері* (обектіге педагогикалық әсер ететін мінез-құлық, іс әрекет)- педагогикалық мәдениеттің мінез-құлықтық деңгейі. Бұл деңгей маманның адамдармен, клиенттермен қарым-қатынасындағы күнделікті педагогикалық көріністі сипаттайды.

в) маманның педагогикалық технологияны, әдістеме мен әдістерді, тәсілдер мен құралдарды меңгеру деңгейі – маманның педагог ретінде *практикалық- педагогикалық деңгейі*. Ол маманның нақты педагогикалық тәжірибені, педагогикалық іс-әрекет өнерін игеру дәрежесін, клиентпен жұмыстағы педагогикалық мүмкіндіктерді, сонымен бірге педагогикалық іс-әрекет нәтижелігін көрсетеді.

г) маманның әлеуметтік жұмыс объектісіне қарым-қатынасы - *сыртқы қарым-қатынас деңгейі*. Ол белгілі бір әлеуметтік жұмысты тиімді орындап, оның педагогикалық аспектілерін жүзеге асыра алады, бірақ әлеуметтік жұмыстың нәтижелігі нақты өмірлік жағдайларға және жеке тұлғалық ұстанымына байланысты болады. Сыртқы қарым-қатынас маманның объектіге, басқа адамдармен қарым-қатынасының ерекшелігін, өз іс- әрекетінің нәтижелігіне қызығушылығын немесе селсоқтығын көрсетеді. Практика көрсеткендей, маманның сыртқы қарым-қатынасы оның сезімтал деңгейінің, яғни ішкі педагогикалық мәдениетінің көрінісі болып табылады[1].

Қазіргі таңда маманның объектіге әлеуметтік жұмысқа және оның нәтижелігіне деген көзқарасы өзекті болып отыр. Әлеуметтік жұмыс көп жағдайда коммерциялық емес, мемлекеттік және ерікті түрде жүргізілетін іс- әрекет болып табылады.

Анықтап айтқанда, маманның ішкі педагогикалық мәдениеті оның меңгерген әлеуметтік педагогикалық тәжірибесі болып табылады; ал сыртқы педагогикалық мәдениеті осы маманның кәсіби іс-әрекеттегі өзіндік стилі болып табылады.

Әлеуметтік маманның *педагогикалық мәдениетін құрайтын негізгі құрылымдық компоненттер* мазмұны: маманның *жеке әлеуметтік педагогикалық тәжірибесі*, *маман тұлғасы*, *теориялы- әлеуметтік тәжірибе*, *практикалық тәжірибе* - қарастырайық.

Әлеуметтік педагогтың әлеуметтік педагогикалық мәдениетін қалыптастырудың жолдары өте көп.

Бірінші жолы- *маманның жалпы мәдениетін жоғарылатуға жағдай жасау*. Себебі ол жеке тұлғаны анықтайды және оның педагогикалық мәдениетінің көрінуіне көмектеседі.

Екінші жолы- *әлеуметтік қызметкердің жеке педагогикалық тәжірибесін кеңейту және тереңдету*. Оған енетіндер:

а) маманның медицина, психология, педагогика және әлеуметтік саладағы *теориялық дайындығын көтеру*. Бұл білімдер маманның педагогикалық дайындығын сипаттайды және жұмыстағы кәсіби құзіреттілігін анықтауға мүмкіндік береді;

б) маманға әлеуметтік салада практикалық қолдануға қажетті педагогикалық технологияларды, әдістер мен әдістемелерді, тәсілдер мен құралдарды *меңгеру*;

в) *педагогикалық техниканы дамыту*, бұл маманға әлеуметтік жұмыс кезінде өзінің педагогикалық мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруына жағдай жасайды: өз-өзін басқарудың, адамға вербальды және вербальды емес әсер ету біліктерін, қарым-қатынас және сөйлеу мәдениетін жетілдіру;

г) әлеуметтік салада өзінің педагогикалық дайындығын жүзеге асыру *тәжірибесін жинақтау*.

Үшінші жолы- әлеуметтік жұмыс үдерісінде әлеуметтік педагогикалық дайындықты барынша белсенді қолдануға жағдайлар жасау .

Төртінші - әлеуметтік жұмыс үдерісінде педагогикалық аспектілерді жүзеге асыру барысында маманның өз дербестігін көрсете алуы.

Бесінші - өз тәжірибесінде педагогикалық дайындығын белсенді жүзеге асыратын жетекші мамандар тәжірибесін зерттеу және қолдану.

Алтыншы- әлеуметтік педагогтың педагогикалық және кәсіби өз-өзін жетілдірудегі табандылығы мен мақсаттылығын қамтамасыз ету [3].

Жоғарыда айтылған жолдардың бәрі әлеуметтік сала қызметкерінің педагогикалық мәдениетінің арттыру проблемаларын жекелей шеше алмайды, тек кешенді түрде және маманның өзінің қызығушылығы ғана оның әлеуметтік педагогикалық мәдениетін көтеру. Әлеуметтік педагогтың негізгі міндеттерінің бірі білім беру мекемелерінде мәдени ортаны қалыптастыру болып табылады. Әлеуметтік педагог мектептегі мәдени ортаны дамыту мен қалыптастыру оқу үдерісіндегі барлық кезендерді қамтиды, яғни төрт этаптан тұратынына баса назар аударылған:

1-этап. Мектептің алдындағы даму қызығушылықтарына негізделген командалардың, топтардың, топ белсенділерінің *пайда болуы*: білім беру мекемелерінің қазіргі және болашақтағы атқаратын жұмыстардың үлгісінің қалыптасуы, оның мәдени ортасы, мәдени ортаның дамуының мақсаттылығына байланысты оқушы- ата- ана - мұғалім арасындағы бірлігі.

2-этап. Белсенді даму этапы: білім беру мекемелерінде мәдени орта үлгісін құруға бағытталған іс әрекет жоспарын дайындау; нақты іс - әрекет жоспарын сәйкес жалпы жобадағы идеяларды жинақтау; мектеп ісі жүйесі бойынша, әртүрлі балалар, педагогикалық, ата аналар қоғамдастығы бойынша мұғалімдердің білімін көтеру жүйесін ұйымдастыру және ата аналардың сауатын ашу.

3-этап. Формальдық этап. Тәжірибені жүйелеу және жинақтау, оны жалғастыру, жаңашыл үдерістерді сақтау.

4-этап. Қайта түрлендіру. Бұрыннан қалыптасқан идеялардың орнына жаңа идеялардың пайда болуы [4, 11].

Білім беру жүйесіндегі әлеуметтік педагог мәдени ортаның құрумен қатар, отбасындағы тәрбиелік кеңістікпен байланысы әлеуметтік мәдени ортаның ықпалы арқылы тұлғаны қалыптастыруда ықпалы мол. Білім беру жүйесіндегі мәдени орта мен отбасындағы мәдени орта байланысы тұлғаның бойындағы мәдени құндылықтарды қалыптастыруға негіз болады. Әлеуметтік педагогтың жұмысы тікелей ата-ана, әлеуметтік орта, қосымша білім беру жүйелерімен бірлесе отырып жобалау арқылы тұлғаның бойындағы құнды қасиеттерді дамытуға тікелей байланыста болады.

Білім беру жүйесінде мәдени ортаны құруда әлеуметтік педагогтың қызметі бүгінгі күн талабына сай әр тұлғаның мәдениетін қалыптастырумен қатар, әлеуметтік мәдени ортаны құруға негізделеді. Әлеуметтік педагогтың негізгі міндеті тұлғаның өзін-өзі тануы, өзін-өзі көрсете білуіне жағдай жасау, әлеуметтік ортаға бейімделуі деп түсінеміз. Қоғамда болып жатқан іс-әрекеттерге еркін араластыра отырып, тұлғаның бойындағы жағымсыз қасиеттерді жоя білу, олардың іс-әрекетін, мінез-құлықын жақсы жаққа бағыттауға болатынын көре білдік.

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ МӘДЕНИ ОРТАНЫ ҚҰРУДАҒЫ РОЛІ

Түйіндеме: Мақалада білім беру жүйесінде мәдени ортаның құруда әлеуметтік педагогтың орны және қазіргі заман талабына сай әр тұлғаның бойында кәсіби күзіреттілікпен қатар мәдени құндылықтары қатар даму үдерісінде ғана мәдениетті, зиялы ортаны құруға мүмкіндік бар екеніне тоқталады. Тұлға әлеуметтік ортада өзін өзі таныту арқылы, құндылық қасиеттерін көрсете отырып, кәсіби мәдениетін дамыту үдерісінде болатынын еңбектерге сүйене отырып талданады.

Кәсіби мәдениет, педагогикалық мәдениет жалпы мәдениеттің бір бөлігі, ол қоғамның, ортаның, әлеуметтік прогрестің адамгершілік құндылық мүддесінде ғылыми

ойлар мен практикалық тәжірибеге қол жеткізу арқылы көрінетін маманның меңгерген және күнделікті байқалатын кәсіби іс-әрекеті, өнерінің деңгейі екеніне, адамгершілік және эмоционалдық көріністерімен сипатталатыны, кәсіби мәдениетін оның кәсіби шеберлігімен теңдестіру қамтылған.

Педагогикалық мәдениеттің ішкі және сыртқы құрамдас бөліктерін жіктей отырып, маманның ішкі және сырқы мәдениеті жан - жақты ашып көрсеткен.

Кілт сөздер: Мәдени орта, кәсіби құзіреттілік, мәдени құндылықтар, кәсіби мәдениет, педагогикалық мәдениет.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В СОЗДАНИИ КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ

Резюме: В статье рассматривается роль социального педагога в создании культурной среды. Приведены, что каждый человек в современную эпоху, наряду с его профессиональной компетенцией, имеет возможность создать культуру интеллекта только в процессе культурного развития. Проанализированы труды ученых, посвященной к данной тематике и выявлены, что человек находится в процессе развития своей профессиональной культуры, проявляя себя в социальной сфере, отражая его ценность.

Профессиональная культура, педагогическая культура, часть культуры в целом, это в интересах общества, окружающей среды, социального прогресса, здоровья человека путем обеспечения доступа к научным идеям и практическим опытом, специальными знаниями и видимым ежедневно наблюдали, что уровень профессиональной деятельности, искусства, морального и эмоционального видения, характеризуется профессиональным культуры с ее профессионализмом.

Классифицируя внутренние и внешние компоненты педагогической культуры, он имеет полное понимание внутренней и внешней культуры специалиста.

Ключевые слова: Культурная среда, профессиональная компетентность, культурные ценности, профессиональная культура, педагогическая культура.

THE ROLE OF A SOCIAL TEACHER IN THE CREATION OF A CULTURAL ENVIRONMENT

Summary. The role of the social teacher in creating a cultural environment is considered in the article. It is reported that every person in the modern era, along with his professional competence, has the opportunity to create an intellectual culture only in the process of cultural development. The works of scientists dedicated to this subject have been analyzed and it is revealed that a person is in the process of developing his professional culture, showing himself in the social sphere, reflecting his value.

Professional culture, pedagogical culture, part of culture in general, it is in the interests of society, the environment, social progress, human health by providing access to scientific ideas and practical experience, special knowledge and visible daily observed that the level of professional activity, art, moral and emotional vision, characterized by a professional culture with its professionalism.

Classifying the internal and external components of the pedagogical culture, he has a full understanding of the internal and external culture of the specialist.

Keywords: Cultural environment, professional competence, cultural values, professional culture, pedagogical culture

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Әлеуметтік педагогика. Оқулық. ҚазМемҚызПУ-нің РОӘК ұсынған. Алматы, «Полиграф - сервис и К°». 2012. - 340 б.
2. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика. Полный курс: учебник. 5-е издание. М.: Издательство Юрайт. 2011. -797 с. –Серия: Основы наук.

3. Истоки становление социальной педагогики. Сборник. /Материалы круглого стола посвященного 70-летию Л.В.Мардахаева. М.: Издательство Российского государственного социального университета, 2014.- 180 с.

4. Ресурсы социальной педагогики в формировании нового человека и общества. /Всероссийский научный круглый стол, посвященный Международному дню социального педагога. 2 октября, 2013 г. – С. - 11 .

FTAMP 14.15.01

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ -ИНКЛЮЗИВТІ ҚОҒАМ ҚҰРУДЫҢ АЛҒЫШАРТЫ

Абильдина С.К.

педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Академик Е.А.

Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтерді даярлау мәселесі жөнінде сөз қозғамас бұрын, жалпы «Инклюзивті білім беру дегеніміз не?» сұрағына жауап беріп көрсек.

Инклюзивті білім беру жаңа концепция емес. Осы уақытқа дейін инклюзивті білім беруге жаһандық көзқарас бірқатар өзгерістерді бастан кешірді. Бастапқыда бұл концепция тек мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға қатысты ғана қолданылды. Бірақ уақыт өте келе инклюзивті білім беру кең мағынаға ие болып, барша білім алушылардың сапалы білімге қолжетімділігі философиясын қамти бастады.

Десе де, бүгінгі таңда инклюзивті білім беру идеясы кең тарағанымен, іс жүзінде әлі де бірізділік байқалмауда. БҰҰ-ның 2020 жылғы білім беруді мониторингілеу бойынша «Инклюзивтілік және білім беру» дүниежүзілік баяндамасында бірыңғай консенсусқа келмеудің келесідей себептері келтірілген:

1. мүмкіндігі шектеулі топтардың қызығушылығын қорғайтындардың инклюзивті білім беруді баршаны қамтитындығымен келіспеуі, тек мүмкіндігі шектеулі топтарға қатысты түсінуі;

2. инклюзивті білім беруді тек материалдық ресурстармен қамту секілді шектеулі түсініктің қалыптасуы [1].

Инклюзивті білім берудің іс жүзінде әртүрлі формада қате іске асырылуы – жоғарыда аталғандай шектеулі түсініктердің нәтижесі.

«Инклюзивті білім беру дегеніміз не?» сұрағына жауапты Стокгольм университетінің профессоры Ульф Янсон сөзімен аяқтасақ, инклюзия – әлеуметтік-педагогикалық сипаттағы құбылыс. Ол бір баланы түзетуге немесе өзгертуге емес, керісінше, оқу және әлеуметтік ортаның баланың мүмкіндіктеріне қарайбейімделуіне бағытталған[2].

Барша педагогикалық қауымдастық инклюзивті білім берудің негізгі идеясы кез келген баланың игілігін қамтамасыз ететін білім беру ортасын құру екенін естен шығармауы қажет. Кез келген бала өзін мектепте қауіпсіз, қоғамның толыққанды мүшесі екенін сезінуі тиіс. Барлығына бірдей қатынас, тең көзқарас орын алуы керек. Ешқандай әлеуметтік, экономикалық, психологиялық, эмоциялық және т.б. дискриминация орын алмауы тиіс. Қоғамда, мектепте бір-бірінің ерекшеліктеріне қарамастан құрметпен қарайтын ортаны құру керек. Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы – осы. Ал балаларды кемсіту, оларға мүсіркеп қарау, диагнозымен атау, алалау, басқа балалармен салыстырып,

төмендету инклюзивті білім беру идеясына қайшы келетін әрекеттер екенін естен шығармау қажет.

Сондай-ақ инклюзивті білім беру идеясын жете түсінбеудің және іс жүзінде іске асырмаудың жеке шығындармен шектелмей, әлеуметтік, экономикалық, саяси шығындарға алып келетінін естен шығармау қажет.

Сол себепті де сапалы білімнің баршаға тең қолжетімді болуын қамтамасыз ету және өмір бойы білім алу мүмкіндігін ынталандырудың БҰҰ Бас Ассамблеясының 2030 жылға дейінгі күн тәртібінде белгіленгенін атап өту қажет. 2015 жылдың 25 қыркүйегінде 193 мемлекетпен БҰҰ Бас Ассамблеясында барша халықтың жайлы әрі тұрақты болашағына қол жеткізу жоспары ретінде 17 өзара байланысты мақсат қабылданды [3].

Біздің еліміз бұл ұстанымды қолдайды. Мұны әрбір баланың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз етудің білім беру саласын дамытудағы басты міндет болып есептелетіндігі айғақтай түседі.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында: «Біздің білім беру жүйеміз қолжетімді әрі инклюзивті болуға тиіс» деп атап өтті[4].

ҚР «Білім туралы» заңында *инклюзивті білім беру* – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін *білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін* процесс деп анықталған [5].

Сонымен қатар Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында «Сапалы білім» 3-жалпыұлттық басымдығында алғашқы міндет болып «Білім беру саласындағы қолжетімділік пен теңдікті қамтамасыз ету» белгіленді [6].

Сондай-ақ «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасында да *мектептерді жайлы, қауіпсіз және заманауи білім беру ортасымен қамтамасыз ету* міндеті қойылды [7].

2021 жылдың 26 маусымында Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойды [8]. Оған сәйкес төрт заңға:

–Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы»;

–«Білім туралы»;

–«Бала құқықтары туралы»;

–«Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы».

өзгертулер мен толықтырулар енгізілді.

Аталған нормативтік құжаттардың қабылдануы инклюзивті білім берудің екінші кезектегі мәселе еместігін және барлық білім алушылар үшін жоғары сапалы білім беруге қол жеткізуде басты айқындаушы факторлардың бірі екенін алға тартады.

Сол себепті педагогтер барлық білім алушыларды қолжетімді және сапалы біліммен қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік міндет балалардың ешқайсысын жоққа шығармайтынын түсініп, қабылдауы қажет. Инклюзивті білім беру негізінде барлық балалардың жеке мүмкіндіктері кеңейе түседі, өздерін адамгершілікке, төзімділікке баулиды, құрдастарына көмектесуге дайын болуды үйренеді, бір сөзбен айтқанда, әлеуметтік құзыреттерді қалыптастырады.

Жоғарыда атап өткен заңнамалық құжаттағы өзгерістерге тоқталсақ, ерекше білім беруді қажет ететін балалар анықтамасына өзгерістер енгізілді. Бұрын тек денсаулығына байланысты қажеттіліктері бар балалар деп берілсе, бүгінгі қолданыстағы редакцияда арнайы жағдайларға тұрақты және уақытша қажеттіліктері бар балалар деп берілуде.

Сонымен қатар «Білім туралы» заңда білім алу үшін арнайы жағдайлар, ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау анықтамаларына өзгерістер енді.

білім алу үшін арнайы жағдайлар – мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, арнайы оқу және жеке дамыту

бағдарламаларын, оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар деп көрсетілген.

ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау – білім алу үшін қажетті арнаулы жағдайларды айқындау. Сонымен қатар, жаңа заңға сәйкес, *беру ұйымдары ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) оқыту үшін білім беру бағдарламаларын білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жеке даму ерекшеліктеріне және әлеуетті мүмкіндіктеріне сәйкес бейімдейді* секілді жаңа анықтамасы қосылған [8].

Өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес, білім беру ұйымдарының құзыретіне сондай-ақ ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар адамдар (балалар) үшін жеке дамыту бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру жатады.

Сонымен қатар білім беру ұйымының басшысы Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзғаны немесе білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін жауапты болады.

Инклюзивті білім беру бойынша заңнамалық құжаттарға еніп жатқан өзгерістер негізінде білім берудің барлық деңгейлері бойынша даму байқалуда. Еліміздің «Білім туралы» заңы «әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігіне» кепілдік береді. Осы тұста ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қатысты анықтаманың Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы ұсынған анықтамаға сәйкес келе бастағандығын байқаймыз.

Осы жылы «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» ҚР БҒМ 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы қабылданды. Оған сәйкес психологиялық-педагогикалық қолдау балалардың үш тобының білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде жүзеге асырылады [9].

Мұның бәрі сайып келгенде педагогтерден барлық балалардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктерін ескере отырып жұмыс істеуде тиісті құзыреттердің болуын талап етеді.

Мектептегі инклюзия қоғамдағы инклюзияның көрсеткіші болып табылады. Сол себепті инклюзивті білім беру балалардың әртүрлілігін қабылдаудан, балалармен жұмыс істеуге, олардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін анықтауға дайындықтан, олардың отбасыларымен жеке білім беру маршрутын құрудан, мұндайда баланың толыққанды әлеуметтік кірігуі үшін қажетті мамандар мен жергілікті атқарушы органдар тарапынан сыртқы қолдауды қамтамасыз етуден басталуы тиіс. Мұндайда педагогтердің кәсіби құзыреттері білім алушылардың әртүрлілігін ескере отырып оқыта білуі, тұлғалық құзыреттілігі аясында эмпатиясын, эмоциялық интеллектісін қалыптастыруға, дамытуға көңіл аударуы өте маңызды.

Барлық педагогикалық қауымдастық, білім беру жүйесі, ата-аналар өскелең ұрпақтың тығыз байланыста дамуы үшін қажетті мәдени құнарлы қабатты құруы тиіс. Кез келген мектепте барлық балалардың әртүрлі қажеттіліктері мен ерекшеліктері ескеріле отырып, сапалы білім алуы мен табысты әлеуметтенуі үшін жағдай жасалуы тиіс.

Аннотация. Мақалада бүгінгі таңда инклюзивті қоғам құрудың алғышарты ретінде инклюзивті білім беру жағдайында педагогтерді кәсіби даярлау өзектілігі қарастырылған. Аталған мәселе инклюзивті саясатты құру және инклюзивті мәдениетті қалыптастыру тұрғысынан зерделенген. Себебі барша балаға сапалы білім беруді қамтамасыз ету елдің саясатында, яғни басты нормативтік құжаттарында белгіленбей және барша қауымдастықтың санасында қабылданбай, практикада табысты іске асуы екіталай. Сол себепті мақалада инклюзивті қоғам қалыптастырудағы педагогтерді даярлау мәселесі осы тұрғыда қарастырылған.

Название доклада на русском языке: Подготовка педагогов к работе условиях инклюзивного образования как предпосылка создания инклюзивного общества

Название доклада на английском языке: Preparing teachers to work in inclusive education as a prerequisite for creating an inclusive society

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беруді қажет ететін балалар, психологиялық-педагогикалық қолдау, кәсіби даярлау, инклюзивті мәдениет

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, психолого-педагогическое сопровождение, профессиональная подготовка, инклюзивная культура

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, psychological and pedagogical support, professional training, inclusive culture

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Всемирный доклад по мониторингу образования: инклюзивность и образование. Концептуальная записка. 2020. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265329_rus

2. URL: <https://e-koncept.ru/2016/56117.htm>

3. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/>

4. «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауы. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K220002022_1/info

5. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>

6. «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636>

7. «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000726>

8. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 26 маусымдағы № 56-VII ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000056>

9. «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200026513>

579.67 + 602.6

АНТАГЕНИСТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА МИКРООРГАНИЗМОВ ДЛЯ ПРИГОТОВЛЕНИЯ НАПИТКА ИЗ ВЕРБЛЮЖЬЕГО МОЛОКА

Сагындыкова С.З.*, Сагындыков У.**

Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова*,
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева**

Исследования показали, что верблюжье молоко, по своему химическому составу оно уникально, поскольку содержит различные защитные белки, такие как лизоцим, лактоферрин, лактопероксидазу, иммуноглобулины, оказывающие антиоксидантное, антибактериальное, противовирусное, противогрибковое, гипогликемическое,

противопаразитарное действие. Они укрепляют иммунологические свойства организма, стимулируют активность его роста и проявляют противоопухолевую активность [1; 2; 3]. Защитные белки и их иммунологическое действие в верблюжьем молоке оказывают терапевтическое воздействие. Лизоцим принимает участие в работе первичной иммунной системы, против вторжения патогенов, тогда как иммуноглобулины обеспечивают иммунную защиту организма против инфекций, и ещё один защитный протеин в верблюжьем молоке - лактоферрин - предотвращает рост микробов в кишечнике. Лактоферрин, может действовать как бактериостатический, так и как бактерицидный агент [4]. Он обладает ингибирующей активностью в отношении и грамположительных и грамотрицательных бактерий [5].

Показано бактериостатическое действие верблюжьего молока против таких патогенов, как *E. coli* и *Listeria monocytogene*. Молозиво обладает бактерицидным действием в отношении кишечной палочки и бактериостатическим в отношении к *L. monocytogenes*. Были исследованы действия защитных белков - лизоцима, лактоферрина, лактопероксидазы, а также иммуноглобулинов G и секреторных иммуноглобулинов A против грамотрицательных и грамположительных бактерий и ротавирусов и было показано, что лактоферрин из верблюжьего молока обладает бактериостатическим действием против грамположительных штаммов и бактерицидным против грамотрицательных. Чем молоко от других животных, верблюжье молоко из-за его высокой антагонистической активности можно хранить при комнатной температуре дольше [6].

В научных работах Song H. et al., показано, что пробиотические и технологические особенности *Lactobacillus casei*, отличающихся высоким пробиотическим потенциалом, включающим в себя иммунную модуляцию, защиту от индуцированного колита, индуцированного рака толстой кишки и распространения патогенов, находятся в зависимости как от субстрата, используемого для выращивания бактерий, так и от процессов сушки и хранения его биомассы. В этом контексте была разработана среда «2-в-1», используемая, как для выращивания, так и для сушки *L. casei*, состоящая из гиперконцентрированной сладкой сыворотки (до 30% сухого вещества). Эти условия роста, в отличие от изотонической сладкой молочной сыворотки (5% сухого вещества), повысили толерантность *L. casei* к воздействию высокой температуры, кислот и солей желчи, а также способствовали внутриклеточному накоплению полифосфата, гликогена и трегалозы. Глобальный протеомный дифференциальный анализ свидетельствовал о сверхэкспрессии белков, участвующих в реакциях, способствующих адаптации к стрессу, включая передачу сигналов окружающей среды, окислительную защиту, восстановление ДНК, обмен и восстановление белков, метаболизм углеводов, фосфатов и аминокислот, соответственно, культуры HCSW *L. casei* BL23 показали повышенную выживаемость при сушке распылением, процесс, который, как известно, резко влияет на жизнеспособность бактерий. Эта научная работа открывает новые перспективы для устойчивого производства сушеных пробиотических лактобацилл с использованием побочных продуктов пищевой промышленности и снижения энергетических затрат [7].

Как показывают ряд работ, пробиотические бактерии, такие как лактобациллы и бифидобактерии, подвергаются повреждающему воздействию окружающей среды, на этапах промышленного производства, включая сушку и хранение и в процессе пищеварения. Их адаптивные механизмы включают регулирование путей производства энергии в новых условиях, накопление совместимых растворенных веществ, модуляцию оболочки клетки, то есть мембраны, клеточной стенки, поверхностных слоев, а также накопление экзополисахаридов, которые могут быть усилены условиями культивирования. Использование таких адаптивных механизмов повышает устойчивость этих организмов, что открывает новые перспективы повышения эффективности их применения. Адаптивные бактерии, в большой степени зависят от штамма и что они различаются в каждом конкретном случае, а также представлены данные, способствующие повышению

толерантности этих полезных бактерий к технологическим и пищеварительным стрессам [8].

Напиток из верблюжьего молока шубат рекомендуется как профилактическое и лечебное средство при авитаминозах, сахарном диабете, малокровии, истощении, псориазе, хроническом гастрите и колите. Нормализует работу кишечника, печени, поджелудочной железы, укрепляет нервную систему. Шубат обладает свойствами природного иммуномодулятора.

Рисовый отвар содержит фосфор, цинк, кальций, железо, йод, магний, медь, селен и витамины группы В, Е, РР, способствующие укреплению нервной системы и играющие важную роль в преобразовании питательных веществ в человеческом организме в энергию и имеет способность выводить из организма шлаки, токсины, эффективен при лечении хронических заболеваний пищеварительного тракта, бронхита и бронхиальной астмы.

Заквашенное на чистой культуре верблюжье молоко с рисовым отваром дополняют друг друга. Из коровьего молока готовятся различные разновидности напитков, а из верблюжьего молока набор напитков очень скуден. Полезность напитка из верблюжьего молока, обладающего уникальными качествами, на сегодняшний день еще не в полной мере оценена для человечества кисломолочный продукт из верблюжьего молока. Поэтому возникла необходимость создания нового напитка из верблюжьего молока повышенной биологической и пищевой ценности. Кроме этого удой верблюжьего молока в осенне-зимнее время уменьшается. В домашних условиях к этому приготовленному напитку можно добавлять дополнительно рисовый отвар, для утоления жажды. Также имеется изобретения добавление отвара кумарыша на верблюжье молоко с пробиотиками. Антагонизм пробиотиков имеет большое значение при их использовании для приготовления напитка из верблюжьего молока [9 -11].

Задачей нашего исследования является разработка технологии приготовления кисломолочного напитка из верблюжьего молока повышенной биологической и пищевой ценности.

Объект и методы исследования

Объектом исследования служило верблюжье молоко, взятое из КХ «Атамекен», штаммы молочнокислых бактерий *L. lactis* subsp. *cremoris*-7; *L. lactis* subsp. *lactis* 2, *Streptococcus cremoris*-12Б; *Lactobacillus bulgaricus*-25КС, а также дрожжи *Saccharomyces cerevisiae*, взятые из музея научно-исследовательского центра «Биотехнология» Атырауского государственного университета. Для определения антагонизма молочнокислых бактерий были использованы тест-культуры: *E. coli*, *S. aureus*, *B. subtilis*, *M. rubrum*, *S. typhimurium*, *P. aeruginosa*, *M. citreum*.

Молочнокислых бактерий культивирования были использованы среда МРС и модифицированная среда Богданова [10, 12].

Результаты исследования

Нами были исследованы антагонизм к тест – культурам молочнокислых бактерий *L. lactis* subsp. *cremoris*-7; *L. lactis* subsp. *lactis* 2, *Streptococcus cremoris*-12Б; *Lactobacillus bulgaricus*-25КС (таб.1).

Таблица 1 - Антагонизм штаммов молочнокислых бактерий к тест-культурам через 3-е суток /мм/

Штаммы	тест культуры						
	<i>E.coli</i>	<i>S.aureus</i>	<i>B.subtilis</i>	<i>M.rubrum</i>	<i>S.typhimurium</i>	<i>P.aeruginosa</i>	<i>M.citreum</i>

Streptococcus cremoris-12Б; Lactobacillus bulgaricus-25КС	3+_ 0,01	2+_ 0,01	1+_ 0,2	2+_ 0,1	3+_ 0,01	3+_ 0,05	3+_ 0,3
Штамм L. lactis subsp. lactis 2,	3+_ 0,1	3+_ 0,2	3+_ 0,03	3+_ 0,01	3+_ 0,02	4+_ 0,1	3+_ 0,03
L. lactis subsp. cremoris 67MCA L. lactis subsp. cremoris-7;	3+_ 0,1	2+_ 0,1	4+_ 0,02	3+_ 0,01	4+_ 0,02	5+_ 0,3	2+_ 0,03
L. lactis subsp. cremoris-7; L. lactis subsp. lactis 2; Streptococcus cremoris-12Б; Lactobacillus bulgaricus-25КС	4+_ 0,01	5+_ 0,04	4+_ 0,2	4+_ 0,1	4+_ 0,03	5+_ 0,03	5+_ 0,4

Из таблицы №1 видно, что молочнокислые бактерии L. lactis subsp. cremoris-7; L. lactis subsp. lactis 2, Streptococcus cremoris-12Б; Lactobacillus bulgaricus-25КС полиштаммовой закваски являются активными кислотообразователями и обладают широким спектром антагонистической активности к посторонней микрофлоре.

Далее нами были приготовлены кисломолочный напиток из верблюжьего молока, включающем его фильтрование, сквашивание с введением закваски молочнокислых бактерий и дрожжей, перемешивание и выдержку. После выдержки вводят рисовый отвар в соотношении к верблюжьему молоку, равному 0,3: 1.

Добавление рисового отвара к верблюжьему молоку обеспечивает сохранение кислотности и pH 3,3-3,7. Соотношение рисового отвара к верблюжьему молоку, равное 0,3:1.

Используют рисовый отвар, приготовленный следующим образом: На 1л. воды взять 30-50г. промытого риса, добавляем 2-3г. соли, доводим до кипения и варим 45 минут на медленном огне. Отсудить и процедить через сито или марлю (можно использовать и рисовую муку). Кроме этого можно использовать отвар перловки, но при этом изменяется незначительно цвет напитка.

Умеренное использование рисового отвара для приготовления кисломолочного напитка из верблюжьего молока стабилизирует работу нервной системы, поможет ослабшему организму справиться с дезориентацией в пространстве и потерей равновесия, лечит язвы желудка, придаст силы, чтобы выдержать ежедневные нагрузки. Антибиотические свойства чистых культур молочнокислых бактерий и накопленная кислотность в напитке способен бороться с болезнетворными микроорганизмами.

Для приготовления кисломолочного напитка из верблюжьего молока брали свежее верблюжье молоко в количестве 10л фильтровали, охлаждали до 28°C, внесли 1,5л – 15% полиштаммовой молочнокислой закваски L. lactis subsp. cremoris-7; L. lactis subsp. lactis 2, Streptococcus cremoris-12Б; Lactobacillus bulgaricus-25КС, а также дрожжи Saccharomyces cerevisiae. Полученную смесь тщательно перемешивали и выдерживали 10-12 часов при температуре 28°C для брожения.

Рисовый отвар были приготовлены следующим образом: На 1л. воды взяли 30-50г. промытого риса, доводили до кипения и варили 45 минут на медленном огне. Отсудили и процедили через сито или марлю.

Затем исследовали три варианта с рисовым отваром. В 1-ом варианте -3,0л.; 2-вариант-3,3л. и 3-вариант-3,6л рисовый отвар добавили на 10л сквашенного чистыми культурами бактерий верблюжьего молока (шубата) и перемешивали в течение 30 минут. При достижении величины pH, равной 3,6, разливали в стерильную тару и герметично укупоривали. Хранили при температуре 2-6°C в течение 6-12 дней, затем дегустировали.

По органолептическим свойствам наиболее вкусный дегустационный результат получен напиток, приготовленный во 2 –м варианте.

Таким образом, получен более качественный продукт повышенной биологической, питательной и лечебной ценности, который имеет лечебно-профилактическое назначение, кроме этого расширен ассортимент кисломолочных продуктов из верблюжьего молока [12].

Используемые литературы

1. Hailegebrael B., Bayew L. Medicinal and nutritional importance of camel milk:// International journal of current research in biology and medicine. - 2017. – Vol. 2. (10). - P. 1-10.
2. Mona E.Y, Ragia O.M, Abeer A.H, Mosa T.E. Biochemical Effects of Fermented Camel Milk on Diarrhea in Rats // New York Science Journal. – 2010. – Vol. 5. - P. 106-111.
3. Conesa C., Sánchez L., Rota C., Pérez M.D., Calvo M. Isolation of lactoferrin from milk of different species: calorimetric and antimicrobial studies // Biochem Physiol. – 2008. - Vol. 150. - P.131-139.
4. Jenssen H., Hancock R.E. Antimicrobial Properties of Lactoferrin // Biochimie. – 2009. - Vol. 1. - P. 19-29.
5. Konuspayeva G., Serikbayeva A., Loiseau G., Narmuratova M., Faye B. Lactoferrin of camel milk of Kazakhstan // Desertification combat and food safety: the added value of camel producers: proceedings of the NATO advanced research workshop, 19-21 April 2004, Ashgabad, Turkmenistan. – Amsterdam: IOS Press, 2015. – P. 158-167.
6. Yassin M.H., Soliman M.M., Mostafa S.A, Ali H.A. Antimicrobial Effects of Camel Milk against Some Bacterial Pathogens // Journal of Food and Nutrition Research. – 2015. – Vol. 3, No. 3. – P. 162-168.
7. Song H., Floriane G., Chantal C., Julien J., Yves L.L., Romain J., Xiao D.C, Gwénaél J. Growth in Hyper-Concentrated Sweet Whey Triggers Multi Stress Tolerance and Spray Drying Survival in *Lactobacillus casei* BL23: From the Molecular Basis to New Perspectives for Sustainable Probiotic Production // Front Microbiol. - 2018 Oct 22. - Vol. 9. - P. 2548.
8. Gaucher F., Bonnassie S., Rabah H., Marchand P., Blanc P., Jeantet R., Jan G. Adaptation of *Beneficial Propionibacteria, Lactobacilli and Bifidobacteria* Improves Tolerance Toward Technological and Digestive Stresses // Front Microbiol. – 2019. - Vol. 10. – Art. No. 841. doi:10.3389/fmicb.2019.00841
9. Сагындыкова С. «Әртүрлі өнімдердегі сүт қышқылы бактерияларының алуан түрлілігі, қасиеттері және практикалық маңызы» // монография.- Алматы. - ССК баспасы. – 2020. - 336 б.
10. Sholakhov M., Dyusegaliev Zh., Sagyndykova S.Z. Composition of self-fermented shubat samples and biological characteristics of lactic acid bacteria in farms of atyrau region // Science and world. г. Волгоград. - 2021. № 4 (92). Vol. I. – С.4-8.
11. Евразийский патент на изобретение №043740. -19.06.2023. / Сагындыкова С.З., Куспангалиева Х.К.; Сагындыков У.З./ Способ получения кисломолочного напитка из верблюжьего молока
12. Иннов.патент. №26013. - 2014г. Заявка №2013/0953.1 / Сагындыкова С.З., Сагындыков У.З., Дюсекенова А. / Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова. Способ приготовления кисломолочного напитка из верблюжьего молока.

ХАЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНА ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ ҚУДАЛАУ(1937-38 жылдар)

Бердіғожин Л.Б. - тарих ғылымдарының докторы

Алипова Д.Ж. - тарих магистры
(Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті)

Бердіғожина М.Л. - құқық магистры
(Каспий өңірінің қазіргі заманғы жоғары колледжі)

Мемлекет Басшысы Қ.К.Тоқаевтың 2020 жылғы «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау» жөніндегі Жарлығы бойынша жүргізіліп отырған зерттеу жұмыстары, жаңа архив деректері негізінде 1920-30 жылдардағы сталиндік «зұлмат» құрбандарының тағдырлы тұлғалары туралы зерттеулерге жол ашты.

1996, 1998 жылдары Қазақстан аумағында 1930-50-ші жылдары саяси айыппен атылғандардың тізімі енген «Азалы кітап» шықты.

1998 жылы жарық көрген «Азалы кітаптың» алғы сөзінде академиктер М.Қ. Қозыбаев, М. Баймаханов және тарихшы-ғалым Қ. Алдажұманов «30-шы жылдары кінәсіз миллиондаған адам өмірін жалмаған жаппай саяси репрессиялар халықтың жадында сақталып, жазылмастай жара салды. Осы қылмыстардың кең көлемде қанат жаюына тарихи бастау болған Кеңестер Одағындағы Қазан төңкерісі мен азамат соғыстары» деп есептейді.

Саяси репрессия құрбандарын ақтау ондаған жылдарға созылды. Бұл бағыттағы белсенді жұмыс «хрущевтік жылымықта» басталғанымен, толық жүзеге аспай, тек 1980-ші жылдардың соңында ғана қайта қолға алынды.

1920-30 жылдардағы «халықтың қарсылық қозғалысы» туралы Қазақстандық тарихнаманы қалыптастырған тарихшы-ғалым Т.Омарбеков 1930-шы жылдардағы ОГПУ құжаттарының мазмұнына қарай отырып, халық арасындағы беделді мемлекет және қоғам қайраткерлері билік тарапынан осы жылдары қуғын-сүргінге ұшырағанына айғақ бола алатындығын жазады. Олардың ұлт-азаттық қозғалысында жетекші рөл атқарып, кеңес өкіметін орнатуға үлес қосқанын айтады. Осындай тұлғалар «ұлтшыл», «түркішіл», «исламдық» бағыт ұстанды деп айыпталып, «шпиондар» «контрреволюционерлер» деген атақ берілгендігін ашып көрсетеді. 1937-1938 жылдардағы И.В.Сталиннің қолшоқпары, НКВД (Ішкі істер халық комиссариаты басшысы Н.Ежов іске асырған саяси репрессияның орны тіпті бөлек. «Тазалау» деп аталған бұл қырғында «Мемориал» қоғамының есебі бойынша КСРО да 1 млн 710 мың адам тұтқындалып, соның 724 мыңы атылды. Ал шетелдік деректерге сүйенген Калифорния университетінің профессоры Дениэл Ранкур-Лаферрьері бұл санды бес миллионнан тоғыз миллионға дейін жеткен деп көрсетеді.. Қазақстанда репрессияға ұшырағандар саны соңғы уақытта табылған деректермен 118 мың адамға жетті, олардың 25 мыңдайы атылған. 1921-1922 жылдардағы және 1931-1933 жылдардағы аштықта халықтың саны азайса, 1937-1938 жылдардағы «сталиндік нәубет» халқымыздың сапасын құрытты.

«Тазарту» жүргізу туралы бұйрықты Сталин 1937 жылдың ақпан-наурыз айларында болған ОК пленумында сөйлеген «Троцкийшілер және басқа да екіжүзділерді құрту бойынша партиялық жұмыстардың жетіспеушіліктері» атты баяндамасында берген. Осындағы сөздерінде ол «түп орнымен құрту», «көздерін жою» деген сөздерді нақты атайды. Бұл негізінен, қызмет басында жүргендер мен көзі ашық, көңілі ояу, сауаттылар мен білімділерді, соның ішінде ақын-жазушылар мен өнер адамдарын құртуға бағытталды. Зиялы қауыммен қатар дін өкілдерін де түп орнымен құрту мақсат етілді. 1937 жылы 30 шілдеде НКВД ның №00447 ның «Кулактарды, қылмыскерлер мен кеңес үкіметіне қарсы адамдарды қудалау іс шаралары» атты арнайы бұйрығы шықты. Бұйрық бойынша қуғындауға жататын адамдардың тобы көрсетілді.

- 1.Бұрынғы кулактар(бұрын қуғындалған,қуғыннан бой тасалаған,түрмелер мен концлагерлерден қашқандар);
- 2.Бұрынғы қуғындалған дін иелері;
- 3.Кеңес үкіметіне қарсы қарулы күреске қатысқандар;
- 4.Бұрынғы кеңес үкіметіне қарсы саяси партия мүшелері;
- 5.Бұрынғы банды қозғалысына қатысушылар;
- 6.Бұрынғы ақгвардияшылар,жазалаушылар,шетелден қашып келгендер;
- 7.Қылмыскерлер.

Осы бұйрық бойынша, қуғындалатын адамдар екі топқа бөлінді.

1. Өте жау пиғылдағы адамдар.

Олар тез арада тұтқындалып, үштіктің шешімімен атылуы тиіс болды.

2. Жау пиғылы бар адамдар. Олар тұтқындалып,үштіктің шешімімен 8-10 жылға еңбекпен түзету орындарына жіберілді.Осы бұйрық бойынша,қуғындалған адамдардың жанұя мүшелері туралы көрсетілді.Қуғындалған адамдар жанұясы орталық қалаларда тұруға қатаң тыйым салынып, әйел адамдар да түрмелерге қамалды, кәмелетке жетпеген балалары балалар үйіне өткізілді.

1937 жылы 15 шілдеде НКВД бойынша №П51\262 бұйрық шығып, әрбір республикада, облыста арнайы үштіктер құрылды. Оның құрамына: НКВД басшысы төраға, жергілікті прокурор, партия ұйымының бірінші хатшысы мүше ретінде кіргізілді. Гурьев (Атырау) аумағы кірген Батыс Қазақстан облысы бойынша құрылған үштік құрамы төмендегідей болды. Батыс Қазақстан НКВД бастығы М.К.Ромейко (07 сәуір 1938 жылы орнынан алынды.Орнына А.П.Узников бекітілді)-төраға,облыс партия ұйымының 1 ші хатшысы С.Сафарбеков (1937 жылы қазанда қамауға алынды,орнына Ш.Г.Утепов бекітілді,1938 жылдың мамыр айына дейін)-мүше,облыстық атқару кеңесі төрағасы И.А.Спилов-мүше.Облыста құрылған НКВД үштігі мәжілісіне облыс прокуроры Гришин,хатшы Кабанов қатыстырылды.Қарайтын істердің көптігіне байланысты 1938 жылы 21 мамырда НКВД басшысының арнайы бұйрығымен милиция бөлімдерінде де арнайы үштіктер құрылды. Милиция үштіктері «қоғамға қауіпті әлеуметтік топтардың» ісін қарады.Олар 3-5 жылға дейін еңбекпен түзету орындарына жіберуге құқылы болды.1938 жылдың өзінде милиция үштіктері 400 мың адамның ісін қараған.

«Тазарту» жүргізу бойынша өлтірілуге тиісті адамдардың саны жоспарға енгізілген. Жергілікті жердегі жазалаушы органдар жоспарды атқарып болып, сол кездегі ұранмен артық орындау үшін жарысқа түсіп, қосымша тізімдер талап еткен.

«Халық жауларын әшкерелейік», оларды «түп орнымен құртайық» деген ұрандары соқыр тобырды, қалың көпшілікті бірін-бірі көрсетуге, бірінің үстінен бірі жала жабуға айдап салды. Сол-ақ екен, мыңдаған хаттар қарақшы органдардың үстін жауып кетті. Оның ішінде жеке басының жауларын да көрсетіп, көзін құртуды көздеген мақсатпен жазылғандары да көп болды. «Іздегенге сұраған» осы еді, түпкі мақсаты «көсемнің» жеке дара билігін нығайтуды көздеген «үлкен террорды» бастап жіберуіне және оны әрбір аймаққа лимит енгізу арқылы қатаң бақылауға алуға қалың көпшіліктің осы сұранысы бір себеп болды. Сонымен бірге ұрып-соғуға шыдамаған ұсталғандардың өздері де жаным қала ма деп көптеген жазықсыз адамдардың фамилияларын атаған. Өз кезегінде олар да біреулерді көрсеткен, сөйтіп жазаланғандар саны геометриялық прогрессиямен өскен. Оның үстіне «халық жауларын» айыптаған толып жатқан жиналыстардың насихаты «шолақ белсенділердің» құлшынысын арттырып, террордың көрігін қыздыра түскен.

Сотсыз, тергеусіз адамдарды атуға рұқсат беретін НКВД-ның үштігі болды. Бұлар өздерінің бастықтарының талабын мүлтіксіз орындап, кей күндері 2-3 мың адамға дейін атқызып отырған. Жүздеп, мыңдап қамалған адамдар сөйтіп із-түзсіз өлімнің қанды шеңгеліне ілініп жатты. НКВД-ның Ярославль облыстық басқармасының бастығы А.Ершов өзіне Ежовтың былай айтқанын ескеалады: «Если во время этой операции и будет расстреляна лишняя тысяча людей – беды в этом совсем нет. Поэтому особо стесняться в

арестах не следует». 70-80-ге келген қарттарды қайтестірген десол Ежов: «Аяғынан тұрса болды, атыңдар» деген екен. Ұсталғандардың тізімі бірінші және екінші санат деп бөлінген. Соның біріншісі ату жазасын ақсегілендер, ал екіншісі – 10 жыл және одан жоғары мерзімге қамалатындар. Өңірлердің басшылары осы екі өлшемдегілердің тізімдерін Сталинге бекітіріп отырған. Қазақстанға әуелде 2500 адамды бірінші, 5000 адамды екінші санатпен жазалауға жоспар берілсе, біздің жазалаушы органдар оны 10 және 18,6 есе артық орындаған. 118 мың адамды жазаға ілектіріп, соның 25 мыңын атқанын жоғарыда жаздық. Сол кездегі Қазақстанның басшысы, республика партия комитетінің бірінші хатшысы Л.Мирзоянның өз қолымен Мәскеуге партияның орталық комитетіне И.В.Сталинге 1937 жылдың 01 желтоқсанында сағат 18.30 да жазған телефонограммасында (Мәскеуге 1937 жылы 01 желтоқсан 22.00 түсіп, №2748 санымен тіркелген) бірінші топтың лимитін 600 адамға, екінші топты 1000 адамға арттыруды сұрайды. Әрине, Мәскеу 02 желтоқсан күні мақұлдап НКВД басшысы Фриновскийге жолдайды. Елдегі НКВД жетектерінің өрескел заң бұзушылығын сезген И.Сталин 1938 жылдың 17 қарашасында партия орталық комитетінің №4387-ші арнайы қаулысын қабылдатып, репрессияны тоқтатуға мәжбүр болады. Қаулыда «тұтқындар енді тек қана сот пен прокурордың санкциясымен ғана жасалсын, НКВД-ның арнайы бұйрығын іске асыратын «үштіктер» жойылсын, алдағы уақытта барлық істер соттарға өткізілсін, адамды тұтқындауға прокуратурадан санкция алу үшін НКВД органдары өздерінің негізделген қаулыларын ұсынатын болсын, ал прокуратура органдары негіздеменің дұрыстығын мұқият тексерсін» делінген. Бұл қаулы біршама уақыт репрессиялық шаралардың қарқынын азайтқанымен қуғын-сүргінді толықтай тоқтатқан жоқ. Н.Ежовтың орнына НКВД-ның басшысы болған Л.Берия 1940 жылы сот пен прокуратураның адамды жазадан босату туралы барлық шешімі НКВД-мен келісілген соң ғана күшіне енеді деген заңсыз бұйрық шығарды. Конституцияға қарсы болғанымен ол бәрібір іске асты. Сөйтіп, миллиондаған жазықсыз жандарды шәйіт қылған «террор» толықтай болмаса да біршама тоқтатылды. Осы науқанда КСРО бойынша алғанда екі жылдың әрбір тәулігінде орта есеппен 1200-1300 адамды атып отырған. Мұндай қылмыс адамзат тарихында басқа мемлекеттерде ешқашан болған емес. Жазықсыз жазаланғандар саны әлі күнге дейін әртүрлі мөлшерде айтылады. 1937-1938 жылдары 1 миллион адам атылып, 2 миллион адам тұтқында өлген. Гурьев аумағында, 1937-1938 жылдардағы нәубет кезінде кеңес үкіметіне қарсы жасалған халық қозғалысына қатысушыларды, олардың жанұялары мен жақын туыстарын қатаң жазалау шаралары жүргізілді. 1937-1938 жылғы «сталиндік үлкен террор» кезінде 1920-1930 жылдары халық қозғалысына қатысушылар қатаң жазаланды. Гурьев аумағы бойынша халық қозғалысына қатысқан 130 адам қамалса, оның 70-і бірінші категория бойынша ұсталып ең жоғары жазаға атуға тартылған. Ал, 60 адам екінші категория бойынша қамалып, 8-10 жыл мерзімге еңбекпен түзету лагерлеріне жіберілген. 1937 жылы 02 қыркүйекте НКВД үштігі Аманғали бандысына көмектескен, мал ұрлаған деген айыппен сегіз адамды ең жоғары жазаға кессе, оның ішінде ақын Насихат Сүгіров бар.

Тарих парақтарын ақтарған сайын тарих тағылымы мен тәжірибесінің мол мұрасы қалыптасқандығына көз жеткіземіз. 1920 жылдардың аяғында кеңестік дәуірде коммунистік идеологияның ықпалымен қазақ жұртшылығының әлеуметтік құрамына байланысты қабылданған шешімдер бүкіл Ресей мемлекетінде қалыптасқан стереотиптер шеңберінде қабылданды. Қазақ халқының ұлттық ерекшеліктері мүлде ескерілмей, жұртшылықты үстем тап пен қанаушы тапқа бөліп қарастырды. Ал шындығында Қазақ қоғамында Европа мен Ресейдегідей кедейлерді сүліктей сорған бай-феодалдардың болмағандығын орыс зерттеушілері профессор Кушнер мен Полочанский XX ғасырдың 20-жылдары атап көрсеткен болатын. Жерінен, мал мүлкінен айыру қазақ шаруаларын әлеуметтік тап ретінде ғана емес өмір сүру құқығынан айыру сипатында болды. Сондықтан, 1929-1931 жылдары өлкені шарпыған көтерілістер толқыны 18-19 ғасырдағы халқымыздың азаттық үшін күресімен және 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісімен бірдей деңгейде болды десек қателеспейміз. Осы мәні бар саяси оқиғаны тарихи саралағанда, тарих ғылымын зерттеу мен

оған тиісті баға берудегі және оны жас ұрпақ санасына жеткізудегі кеңестік идеология мен пікірлерден, тұжырымдардан арылып әлемдік тарихтың құрамды бөлшегі мен өзіндік ерекшеліктеріміз бен ұлттық болмысымызды ерекше көрсетуге мән беруіміз қажет. Бүгінгі отандық тарих ғылымының басты міндеттерінің бірі қазіргі ұрпағымызды қазақстандық патриотизм рухында тәрбиелеу болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Книга скорби – Азалы кітап: Расстрельные списки. Вып. 2: Алматы, Алматинская (включая Талдыкурганскую) и Жамбылская области. – Алматы: Қазақстан, 1998. – 496 с.
2. Омарбеков Т. XX ғасырдағы Қазақстан тарихының өзекті мәселелері. Көмекші оқу құралы. – Алматы: КАЗАҚПАРАТ, 2001. – 404 б.
3. Батыс Қазақстан полиция департаменті архивы материалдары.

БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БЕЛСЕНДІ ЕНГІЗУ – САПАЛЫ БІЛІМ КЕПІЛІ

С.Ж.Сапанов

«Х.Б. Табылдиев атындағы Каспий өңірінің тарихы, археологиясы және этнологиясы» ҒЗИ директоры, т.ғ.д.

Г.А.Джамбаулова

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
«Қазақстан және дүние жүзі тарихы кафедрасының» аға оқытушысы

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті- ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді [1].

Бұл міндеттерді шешу үшін, әрбір білім беру мекемедегі ұжымының, әрбір мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы, барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды. Осы жайттарды ескере отырып қазіргідей жаһандану дәуірінде сабақ үдерісінде жаңа инновациялық технологияларды қолдана отырып сабақ өткізу оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Қазіргі таңда үздіксіз білім беру жүйесінде білім беруді дамыту, дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында елімізде білім берудің жаңа жүйесі құрылып жатыр. Білім беруді дамыту негізінде жалпы оқыту үрдісіне жүктеліп отырған жаңаша талап, міндеттер жоғарғы оқу орны оқытушыларына да қойылуда. Сондықтан оқытушы іс-әрекетін жаңа талап тұрғысынан ұйымдастыру бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

«Технология» ұғымы соңғы кездері педагогикалық әдебиеттегі ең көп қолданылатын ұғымдардың біріне айналды. Технология ұғымының дидактикалық ұғымдармен байланысы сан алуан: оқытудың технологиясы, педагогикалық технология,білім беру технологиясы.Оқытудың жаңа технологиясын пайдалану- сапалы білім негізі.«Адам ұрпағымен мың жасайды»-дейді халқымыз.Ұрпақ жалғастығымен адамзат баласы мың емес миллиондаған жылдар жасап келеді. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз-оқу. «Надан жұрттың күні –қараң, келешегі тұман»,-деп М. Дулатов айтқандай, егеменді еліміздің тірегі-білімді ұрпақ.

Сусыз, құрғақ, таса көлеңке жерге дән ексең өнбейтіні сияқты, жас ұрпақтарымызды тәрбиелемесек өспейді, өнбейді. Қазіргі мұғалімдердің алдында тұрған басты міндет - оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру. Бүгінгі таңда жас ұрпаққа білім алуды тиімді ұғындырудың бірі - жаңа технология негіздері болып табылады. Сонымен бірге өскелең ұрпақтың ақпарат құралдарымен жұмыстана білуіне назар аударған жөн. Оқушы қызметін белсендірудің негізінде педагогикалық технологияларының бірі - деңгейлік саралау технологиясының элементін қолдану. Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты: әрбір оқушы өзінің даму деңгейінде оқу материалын меңгергенін қамтамасыз етеді.

1. Деңгейлеп оқыту әр оқушыға өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, білім алуына жағдай жасауға мүмкіндік береді.

2. Деңгейлеп оқыту әр түрлі категориядағы балаларға, олармен саралай жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

3. Деңгейлеп-саралап оқыту құрылымында білімді игерудің үш деңгейі қарастырылады: ең төменгі деңгей (базалық), бағдарламалық, күрделенген деңгей сондықтан әрбір оқушы меңгеруі тиіс.

Сонымен қатар, оқытуда мультимедиялық құралдарды пайдалану тиімділігі орасан зор. Бүгінде еліміздің мектептерінде, мүмкіндеріне қарай сабақ барысында ақпараттық құралдар мен электронды оқулықты жиі қолдану тәжірибесі кеңінен қолданылады.

Ақпараттық технологиялардың ішіндегі мультимедиялық құралдарда сабақ кезеңдерінде пайдалану кезіндегі бұл құралдардың тиімді тұстарын атап көрсетсек, олар:

- Оқушының пәнге деген жеке қызығушылығын оятады;
- Тынымдық қабілетін қалыптастырады;
- Оқушыны шығармашылық жұмысқа баулиды;
- Оқытушының уақытын үнемдейді;
- Оқулықтан тыс, қосымша мәліметтер береді.

Білім берудегі мұғалімдер алдындағы басты мақсат жас ұрпақтың білім деңгейін көтеру және жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру.

Дамыған елдердегі білім беру жүйесіндегі ерекше маңызды болып табылатын мәселелердің бірі - оқытуды ақпараттандыру, яғни оқу үрдісінде ақпараттық технологияны пайдалану болып табылады. Осыған орай ақпараттандыру бағдарламасы, жоғары және орта білім берудің мемлекеттік стандарттары, жоғары дамыту стратегиясы жасалып және Қазақстан Республикасы 2010-2020 жылдар аралығындағы білім беру жүйесінің дамуының мемлекеттік бағдарламасы жарияланып іске асырылды.

Мемлекет басшысы Қ. К. Тоқаев «Жаңа Қазақстан» атты халыққа жолдауында «Оқыту үрдісінде – ақпараттық технологияларды білім беру сапасын жақсартуда қолданыс аясын кеңейту керек» деген сөзін басшылыққа ала отырып, қазіргі таңда елімізде білім беру жүйесінде жаңашылдық қатарына ақпараттық кеңістікте құру еніп, көкей тесті мәселе ретінде күн тәртібінен түспей отырғандығы мәлім. Қазіргі таңда білім беру жүйелерінде бірқатар өзгерістер енгізіліп, олардың жаңа ұлттық модельдері құрылуда [2].

Осы бағытта жүргізіліп жатқан жұмыстардың бірі Білім беру үрдісіне жаңа технологияларды белсенді енгізу. Оқу орындарында жаңа ақпараттық технологиялар, мультимедиялық өнімдер - оқытудың сапасын көтеруге жауапты, білімді, шешімді таба алатын, қажетті білімді тез және тиімді қолдана алатын жаңа тұлғаны тәрбиелеудің – бірден бір жолы.

Жаңа технология-мұғалімнің мүмкіндігін қуаттандыру құралы. Жаңа ақпараттық технологияны сабақ барысында қолдану оқушының білім алуға деген қызығушылығын арттырады және оның бірнеше артықшылықтары бар. Осы артықшылықтарды сабақ беру барысында да, сабақ нәтижелерінен де көруге болады.

Бүгінде оқытудың инновациялық технологиялары мен оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мұғалімдердің компьютерлік технологияларды дамытуға қатысу қарқыны артып келеді. Бұл жаңа техникалық құралдар ғана емес, сонымен қатар оқытудың

жаңа нысандары мен әдістері, оқу процесіне жаңа көзқарасты қалыптастыру. Бұл технологиялар тарихи-көрнекті материалдарды, әдістемелік әзірлемелерді дайындау және қолдану кезінде жұмысты жетілдіруге, интеграцияланған курстарды қолдануға, оқушының білімін бағалаудың икемді жүйесін қолдануға, қойылған міндеттерді оқушымен бірлесіп шешуге мүмкіндік береді.

Қазақстандағы білім беру жүйесінде жаңа технологияларды белсенді енгізудің негізгі мақсаты - оқушылардың саяси саналығы мен коммуникативті мәдениетін қалыптастыру мен дамыту, шешім қабылдауға үйрету.

Осыған байланысты 2019 жылығы 31 тамызда Қазақстан үкіметінің № 645 қаулысы «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 17 бабында «Педагогтің біліктілігі туралы» былай делінген:

1. Педагог кәсіби қызметі үшін қажет жаңа құзыретті алу және (немесе) жетілдіру және (немесе) бар біліктілік шеңберінде кәсіби деңгейін арттыру мақсатында кезеңділігін және өту тәртібін білім беру саласындағы уәкілетті орган айқындайтын біліктілікті арттыру курстарынан өтеді.

2. Педагогтің біліктілігін арттыру мақсатында қосымша білімнің білім беру бағдарламалары бойынша біліктілікті арттыру курстарында оқу бір уақытта және үздіксіз, сондай-ақ кезең-кезеңмен (дискретті), оның ішінде жекелеген бағыттарды, сабақтарды, пәндерді (модульдерді) меңгеру, соның ішінде Қазақстан Республикасы Президентінің "Болашақ" халықаралық стипендиясы бойынша тағылымдамадан өту арқылы жүзеге асырылады.

3. Тәжірибе алмасу мақсатында тренингтерге, конференцияларға, семинарларға қатысу, басқа білім беру ұйымдарына бару, шеберлік сыныптарын, жеке және ұжымдық зерттеулер жүргізу, тәлімгерлік, кері байланысты ұсыну арқылы сабақтарды бақылау, әдістемелік құралдар мен жарияланымдар шығару педагогтің кәсіби даму нысандары болып табылады.

4. Біліктілікті арттыру курстарының білім беру бағдарламалары теориялық білімнен басқа, алған білімін практикада сапалы іске асыру үшін педагогтің қызметін курстан кейінгі әдістемелік қолдауды қамтуы тиіс. Біліктілікті арттыру курстарын өткізетін ұйымдар кемінде бір оқу жылы ішінде курстан кейінгі әдістемелік сүйемелдеуді жүзеге асыруға міндетті.

5. Кәсіптік қызметтің жаңа түрін орындау үшін, сондай-ақ аралас мамандық бойынша педагогикалық білім алу үшін қажетті педагог біліктілігін алу мақсатында адамдар Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен қайта даярлаудан өтеді. Қайта даярлау жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында жүзеге асырылады. Қайта даярлау қорытындысы бойынша білім туралы тиісті құжат беріледі.

6. Қайта даярлау тәртібін және шартын білім беру саласындағы уәкілетті орган айқындайды [3].

Мұғалімнің міндеті - әр оқушыға өз отанының тарихын және әлем тарихын меңгеруге жағдай жасау, әр оқушыға өзінің белсенділігі мен шығармашылығын көрсетуге мүмкіндік беретін оқыту әдістерін таңдау.

Мұғалімнің міндеті - оқушының танымдық белсенділігін арттыру. Ал, ынтымақтастықта оқыту, жобалау әдістемесі, жаңа ақпараттық технологияларды, Интернет ресурстарды пайдалану сияқты қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар оқытуда жеке тұлғаға бағытталған тәсілді іске асыруға көмектеседі, балалардың қабілеттерін, олардың оқу деңгейін, бейімділігін және т. б. ескере отырып, оқытуды дараландыру мен саралауды қамтамасыз етеді.

Қазіргі технологиялар - бұл жалпы, оның кез-келген көрінісінде еңбек жағдайларын оңтайландырудың тиімді құралы.

Мәселен тарих сабағында компьютерлік оқыту бағдарламаларымен жұмыс істеудің ең көп қолданылатын түрлеріне көрнекілік құралдарын пайдалану, айтылымды пысықтау,

Case study (Оқытудың интерактивті әдісі ретінде кейс оқушылар мен студенттер тарапынан қолдау табуда: олар мұнда оқу материалының теориялық ережелерін меңгеру мен практикалық игеруді қамтамасыз ететін ойынды көреді. Сонымен қатар, жағдайды сараптама жасау болашақ мамандықты таңдауда, кәсіби жетілуіне өте күшті әсер етеді, олардың есеюіне әкеледі, олардың сабаққа деген қызығушылығы мен оң көзқарасын қалыптастырады). Оқу барысында әртүрлі заманауи технологияларды қолдануға тұрақты назар аудару керек. Сонда ғана оқушының тарихи материалды жақсырақ қабылдауы қамтамасыз етіледі. Жаңа компьютерлік технологиялар тарихи оқиғаларды жандандыру құралы болып табылады. Тарихты оқыту барысында жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың арқасында тарихи шындықты нақты қарым-қатынас жағдайында қабылдауға мүмкіндіктер ашылады: тарихи құжаттар мен деректердің мәтіндік түпнұсқасын, жаңа ақпаратты кез келген уақытта және кез келген жерде алынуы мүмкін. Ал егер мұғалім өзін белгілі бір пән немесе оқу бағдарламасымен байланыстырғысы келмесе, ол нақты мақсаттар үшін қажетті түпнұсқалық материалдар желісінде өз ізденісін жасай алады.

Сонымен қатар, дәстүрлі сабақтардан басқа диспуттар, конференциялар, байқаулар, экскурсиялар мен саяхаттар, викториналар, КВН, урокипроект, тарихи мұражайлар бар. Осы орайда Интерактивті тақтаны пайдалану мүмкіндігі - бұл техникалық жабдықтар тарапынан осындай сабақтарды өткізуге көмектесетін жақсы әдіс.

Мәселен, сабақ жобалары оқушылар мен студенттерге қажетті ақпаратты ойлауға, өз бетінше іздеуге, талдауға, қорытындылауға, өңдеуге мүмкіндік береді. Жобалық іс-әрекет кезінде оқушылар өздерінің шығармашылық қабілеттерін жүзеге асырады. Мұндай сабақтар аудиторияның үлкен қызығушылығын тудырады, оқу процесін күшейтеді, тарихқа деген сүйіспеншілікті оятады, жағымды эмоциялар тудырады, коммуникативті, сонымен қатар жеке және әлеуметтік құзіреттіліктерді қалыптастырады. Мұндай сабақтарда отан тарихы мен дүние жүзі тарихының, халықтар мәдениетіне деген құрмет тәрбиеленеді, елтану көкжиегі кеңейеді, ұлы тарихи тұлғалар насихатталады, тарихқа деген қызығушылық қалыптасады, өз елінің мәдениетіне, тарихына қатысу сезімі, қоғамға деген төзімділік пайда болады.

Бүгінде өз-ара қарым-қатынас тәжірибесі мен Интернет-ресурстарды пайдаланбай коммуникативтік және тарихи, мәдениетаралық құзыреттілікті меңгеру мүмкін емес. Интернеттің виртуалды ортасы уақыт пен кеңістік шеңберінен шығуға және оны пайдаланушыларға өзекті тақырыптар бойынша нақты шынайы тарихи көз-қарасты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кез-келген құзыреттілік тарихи мақсатты жүзеге асыру процесінде алынады, онда мақсат қою және нәтижелерді анықтау, міндеттерді емес, мәселелерді шешу, оларды дайын күйінде алудың орнына шешу жолдарын іздеу қажет. Соңғы жылдары бәріміз өз еліміздің болашағына алаңдаушылықтың куәсі болдық. Президентіміз атап өткендей біздің алдымызда барлық әлеуметтік құрылымды өзгертуге байланысты стратегиялық міндет тұр. Бізге Қазақстан азаматтарының мүддесіне сай келетін реформалар қажет, ел өзгерді және азаматтарымыздың экономикалық жүйеге және жалпы өмірге деген көзқарасы өзгерді, деп атап өткен болатын.

Бұл Қазақстандағы тарихты оқыту үдерісіндегі жаңашылдықтарға тікелей байланысты. Осы орайда жаңа тарихи оқулықтар, оның қатарында түбегейлі жаңа оқулықтар – электронды оқулықтар жасау маңызды болып отыр. Әдетте, электронды оқулықтар қашықтықтан оқыту түрінде қолданылады. Жаңа Қазақстан құруда Қазақстан Республикасының әрбір білім беру саласы мен буындарына тың көзқарас, жеке үлгідегі ізденіс қажет. Өскелең, болашағы зор жас ұрпақты талаптары мен оның мақсат, мүдделеріне сай өмір сүруге бейімдей отырып, оқытып, логикалық ой тұжырымдатып, таңғажайып ғылым саласына тартуда пән мұғалімдерінің рөлі зор. Оқушыларға дүниетанымдық сабақ берумен қатар, олардың алған білімін есте сақтау, ойлау қабілетін, тіл байлықтарын, ой-өрісін кеңейтіп, зеректік, іскерлік және табиғат құбылыстарын жеке бақылағыштық, қоршаған ортаға үлкен жауапкершілікпен қарайтын сезімдерін жетілдіреді.

Оқушылардың қазіргі заман талабына сай жерсерік арнасы арқылы қашықтан оқыту және электрондық оқулықтарды пайдаланып, қоғамдық пәндерге деген қызығушылығын арттыру - әрбір мұғалімнің міндеті. Әрине, электронды оқулықтарды қолданудың әсері мол. Осы талаптарды жүзеге асырудың бірінші талабы оқушының компьютерлік біліктілігіне байланысты.

Қазіргі кезде тарих сабақтарында Интернеттің көмегімен бірқатар методологиялық мәселелерді де шешуге болады: ғаламдық желі материалдарын қолдана отырып, оқу дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру; оқушылардың деректермен жұмыс дағдыларын жетілдіру; оқушылардың сөздік қорын толықтыру; оқушылардың тарихқа деген тұрақты ынтасын қалыптастыру.

Тарихшы мамандығы жас ұрпаққа сабақ беру ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамда кез-келген білімді және білімді тұлғаның ажырамас бөлігі болып табылады. Қоғамдағы жаһандық өзгерістерге байланысты бүкіл әлемде де білім беру жүйесіндегі тарихқа деген көз-қарас өзгерді және қарапайым оқу пәнінен ол қазіргі білім беру жүйесінің негізгі элементіне, жеке тұлғаны кәсіби жүзеге асыру құралына айналды. Бүгінгі таңда еңбек нарығында қажетті білімді игере алатын, интеллектуалды дамыған, көпшіл, бәсекеге қабілетті мамандар сұранысқа ие. Бұл шарт мұғалімдерден оқу-тәрбие үрдісінде заманауи оқыту технологияларын іздеу мен пайдалануды талап етуде. Бұл технологиялар тарихи шындықты білуге деген ынтаны арттыруға және оқушылардың білімі мен мәдениетін жетілдіруге ықпал етеді және белгілі бір жағдайларда оқу үрдісінде тиімді пайдаланылуы мүмкін. Әр түрлі инновациялық әдістер мен стандартты емес технологиялардың көмегімен тарихты оқыту оқу процесін оқушылар мен студенттер үшін қызықты және эмоционалды етеді.

Пайдаланылған деректер тізімі:

1. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.
2. Қ.К. Тоқаев. «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы». 2022 жылғы 16 наурыз.
3. «Педагог мәртебесі туралы» - Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 тамыздағы № 645 қаулысы].

ҒТАМР 16.21.61

ОЙШЫЛ ҺӘМ АҒАРТУШЫ

Сабыров Айдар Рамазанұлы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің доценті,
Атырау қ., Қазақстан

Қожрақова Ақтолқын Саташқызы

педагогика ғылымының магистрі,
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Атырау қ., Қазақстан

*«Адамдық борышың –
Халқыңа еңбек қыл.
Ақ жолдан айнымай,
Ар сақта, оны біл!»
(Шәкәрім Құдайбердіұлы)*

Өткен ғасырдың күрделі кезеңінде өмір сүрсе де, ғаламдық ой-таным дәрежесіне көтерілген – Шәкәрім Құдайбердіұлы мұрасының түп қазығы «адал еңбек» иесі түзу адамды қалыптастыру, сол арқылы қоғамды түзеу. Ар ілімін адамдық сапаның алдына шығарып, бүкіл туындыларына өзек еткен Шәкәрім тағылымы бүгінгі күн үшін де аса қажетті әрі көкейкесті мәселе болып отыр.

Адамгершілік қасиеттің жоғары түрі – ар-ұят сақтау. Қазақта «ақылды болсаң арыңды сақта, ар-ұят керек әр уақытта» деп ар-ожданды қастерлеген, оны адамгершіліктің туы ғып көтерген. Шәкәрім – ең басты адам бойында болу керек қасиеттің бірі – адамгершілік деп санаған. Адамгершіліктің асыл белгілері: ар-ұят, ождан сақтауды, сыпайыгершілікті, әдептілікті, үлкенді сыйлауды, достықты уағыздай отырып, осы тамаша қасиеттерге қарама-қарсы адамды аздыратын өтірік, өсек, еріншек, мақтаншақ сияқты жаман әдет, жаман мінездерден сақтандырады. Жастарға олардың зияндылығын түсіндіреді. Өзі көңіл бөлген адамгершіліктің ең жоғарғы түрі – бауырмалдық, бүкіл адам баласын бауыр, дос тұту, көпшіл болуға шақырған.

Шәкәрім шығармалары – адамды тәрбиелеу, жетілдіру болса, ол қазақ қоғамының азаматын тәрбиелеудің өркениетті үлгісін дәріптеп көрсеткен. Ол: «жеке адамды түзету арқылы қоғамды түзету, адам баласының өмір сүру барысындағы үздіксіз іздену, өзін-өзі жетілдіру» мәселесіне ден қойғанда ғана тіршілікте үйлесім болатындығын көрсете білген.

Өлеңмен жастайынан әуестенген Шәкәрім өмір бойы өз шығармашылығында Абай салған жолды ұстанумен өтті. Сондықтан да, Абайдың шын мәніндегі шәкірті, рухани мұрагері болып саналады. Шығыстың классикалық шығармаларын қазақ тіліне аударған алғаш Шәкәрім, сол кезде «Шығыстың жеті жұлдызы» атанған Физули, Науаи, Фирдоуси, Низами, Сағди, әсіресе Қожа Хафиз шығармаларын көп оқиды, соларға еліктеп өлеңдер жазады. Абай айтқан «Шығысым Батыс болды» дегендей, орыс тілін жақсы меңгерген Шәкәрім, орыс ақындары мен ғалымдарының еңбектерін көп оқып, әсіресе Гоголь, Пушкин, Салтыков-Шедрин шығармаларымен танысып, зерттеп, оларды да қазақшаға аударған. И.А.Крылов мысалдарын оқи отырып, өзі де көптеген мысал-өлеңдер жазған. Л.Н.Толстойдың адамгершілікке үндеген, әділдік әрқашан адам баласына қажет екендігін жазып көрсеткен пікірлерін қазақ балаларына жеткізді. А.С.Пушкиннің «Дубровский», «Боран» атты әңгімелерін өлең түрінде аударған.

Жиырмаға толғаннан кейінгі үш жылын Шәкәрім болыс болып, ел басқаруға арнаған. Бұл жылдарын ол «Еріксіз жемтік шоқыдым», «Ар кетіп, айла жамылдым» деп еске алады. Әйтсе де, елмен қызмет бабында араласу ақынның адам тануына, адамшылдық пен аярлықты айыра білуіне, қоғамдық ортаның тамырын басып, сырқатын анықтауына көмектеседі.

Арнаулы оқу орындарын бітірмесе де, Абайдың басшылығымен және өз бетінше іздену нәтижесінде Шәкәрім сол заманда қазақ арасындағы, бүкіл Түркістан өлкесіндегі ең ғұлама адамдардың бірі болып шығады. Классикалық шығыс поэзиясын, орыс және Еуропа әдебиетінің бірін терең түсініп, оқумен ғана шектелмей, философия мен дін тарихына қатысты еңбектерді де қадағалап отырды. Орта Азия, Қазақстан, Шығыс Түркістан өлкесінде кең танылып, белгілі болған ақын:

«Жасымнан жетік білдім түрік тілін,

Сол тілге аударылған барлық білім.

Ерінбей еңбек еттім, еңбек жанды,

Жарқырап қараңғыдан туып күнім», - деген шумақтың өзі Шәкәрімнің ой-парасатының биік, білім деңгейінің тереңдігін айғақтайды.

Шәкәрім Құдайбердіұлының мазмұнды ойлары, салмақты сырлары XX-ғасырдың басында жарыққа шыққан «Түрік, қырғыз, қазақ һәм хандар шежіресі», «Мұсылмандық шарты» кітаптарында және «Қазақ айнасы» атты өлеңдер жинағы, «Қалқаман-Мамыр», «Еңлік-Кебек» поэмаларында кеңінен орын алды. Бұл туындыларда Шәкәрім негізінен демократияшыл, ағартушылық, гуманистік бағыттағы ақын ретінде танылды. Қазан төңкерісі қарсаңындағы қазақ халқының басынан өткен ауыр жағдайға қатты налыған

Шәкәрім оқуды, білімді, ағартушылықты насихаттаған, бай топтардың ретсіз қылықтарын әшкерелеген гуманистік бағыттағы қайраткер де болды.

Патша үкіметі құлаған тұста Шәкәрім «Бостандық туы жарқырап», «Бостандық таңы атты» деген өлеңдер жазады. Осы кезде Қазақстанның қоғамдық өмірінде болған толып жатқан бағдарсыз өзгерістерді түсіне алмай, ақын олардан өзін аулақ ұстауға тырысады. Алаш қозғалысына әуелде тілектестік танытқанымен, кейін одан да кетеді...

Шәкәрім Құдайбердіұлы Кеңес өкіметінің орнауын, негізінен теріс қабылдағанымен, оны әділет жолы деп ұққан. Бірақ, оған жаңа өкімет те тыныштық бермеген. Өкімет белсенділері Шәкәрімді бандылармен байланысты деп айыптаған. Бай-жуандар оны «ата жолынан безді, алжыды» деп санаған. Ал, дін өкілдері бола тұрып, қым-қуыт наразылықтар ақынның алды-артын жалаңаштап, тұйыққа тіреген. Ол қуғынға ұшыраған. Қазақ елін жайлаған асыра сілтеу оны да сырт қалдырмаған. Ақыры мемлекеттік саяси басқарманың өкілдері ақынды 1931-жылы 2-қазан күні өз жұмысымен оңаша үйінен ауданға бет алып келе жатқан жолда атып өлтіреді. Қарулы тобымен бандыларды іздестіріп жүрген олар, Шәкәрім солармен байланысты деп айып тағады.

Шәкәрім әлеуметтік әділетсіздік пен таптық теңсіздікті жіктеп көрсеткенімен, бай мен кедей деп бөлмей, қазақтың келеңсіз мінездерін түзеуді мақсат тұтқан. «Қазақтың жаманы болмас» өлеңінде:

«Жуаны қылады зорлық,
Момыны көргені қорлық.
Теп-тегіс қулық пен ұрлық,

Ал, енді қайтіп ел болдық?»-деп, ұлтқа тұтас көзбен қарап, сынаған. Оның бірқатар өлеңдерінде жалпы көпке ортақ надандық, ұрлық-зорлық, рушылдық т.б. қылықтар жөнінде айтылады. «Жуандар» өлеңінде ел билеген жуандардың өктемдігі, зорлығы, паракорлығы, жікшілдігі, халықты қой есепті айдап жүрмек, тіпті қарсыласқанның басын да алмақ ойы бейнеленсе, «Қулар» өлеңінде ел билеген қулардың жегіштігін, екіжүзділігін, біреуді-біреуге шабыстырып, пайда табуы мен жағымпаздығын әшкерелейді.

Шәкәрімнің ел бірлігін сақтау, халқының білімді, ғылымды болуын аңсаудан туған өлеңдерінде ел бірлігін сақтау жауапкершілігін алға тартады. Биліктің мақсаты елдің игілігі емес, керісінше оны жаныштап, қорқыту мен тонау екендігін сездірген. Ақын өлеңдері арқылы осы құбылыстарға қарсылық білдіреді. **Біріншіден**, адам бақыты білімде, еңбекте, арда және отбасы ынтымағында екендігін анық айтқан; **Екіншіден**, Шәкәрім қазақ жұртына тән емес еріншектік, қорқақтықтың халыққа тигізетін зиянын басып көрсеткен. Сол себепті өзгеріп жатқан дүниеге жаңа көзбен қарауға және дұрыстыққа ілесе алмай, артта қалып қою мәселесі туындауы мүмкін екенін көре білді және одан сақтандырған; **Үшіншіден**, қазақ халқының дінінің осалдығы. Жаратушыны тану, ақиқатты, жаңашылдықты білуде, оларды өмірлік қажеттілікке айналдыруда қабілетсіздік көрсететін тұстары көп деп ескерткен; **Төртіншіден**, кемшіліктің бірі руға бөліну, татулықтың аз болуы. Бұлар, отаншылдыққа, ел сүйгіштікке кері әсерін тигізуде деп білген; **Бесіншіден**, халықты басқарып отырған төбе топтың халық еңбегін жеп, алдап, сатып отыратындығына қатты қиналып, мұндай керітартпа құбылыстар қазақ болмысына теріс әсерін тигізеді деп қорытынды жасаған.

«Сөз таласы», «Би һәм билік туралы» еңбегінде қазақ қоғамын дамытудың, елді жөндеудің басты жолы билікті жөндеу деп білген. «Әділетті билік қана ел мүддесін көздейтін бір шараларды жүзеге асырады». Сондықтан, «билікке шын таза жандардың, білімділердің отырғаны абзал» деп ұран тастаған. Шәкәрім шығармаларында ерекше ден қоятын тақырып – ғылым. Өмірінің соңына дейін оқу, ізденіске, дүниенің терең тылсымына мән беріп, ой жүгірткен ақын ғылымның маңыздылығына айрықша назар аударады. Сондықтан, Шәкәрім ғылым жөнінде «адамға ең керегі жан тазалығы, ар тазалығы» деп есептеген.

Педагогикалық үрдістің дұрыс жүруінің бір факторы – адамдар арасындағы қарым – қатынас болса, оны тудырудың жағдайы, психологиялық ықпалы – мінез. Мінездің фенотиптік қасиеттерін таным әрекетімен қарастыру теориясын Шәкәрімнің «Дүние мен

өмір», «Анық пен танық», «Құмарлық», «Талап пен ақыл», «Ызақорлар», «Тойымсыз нәпсі, тұрақсыз дүние» т.б. өлеңдерінен табамыз.

Ойшыл әрі ағартушы Шәкәрім Құдайбердіұлы адамның әлсіздігі – өмірімен күресе алмау, яғни саналы ойдың төмендігінен болады деп көрсетеді. Ақыл-ойы дамыған әрбір жеке адам өміріндегі қиындықтарды, басына түскен қайғы-қасіретті сабырлы көңілмен тізгіндеп, «тәуекел жолы кең» екендігіне бас иеді, оны жеңеді. Барлығы «құдай ісі деп қол қусырып қарап отыратындарға» немесе «дүние алдамшы қу» деп өз басын арашалауға, сәтсіздігін елден көріп, өзін-өзі тануға ғылыми білімі жетпейтіндерге «Дүние мен өмір» өлеңі ой жүгіртіп оқыса, жол сілтеуші құрал болар еді. Талаптан «талаптыға нұр жауады», «білмегенді білуге тырысалық», «шын ақылға мойынды бұрысалық» деп, «білгенді, білмегенді анықтап, бір-бірімізден сұрасып, басымызды біріктіріп тырысалық, өзімізді-өзіміз бағыттамасақ, ешкім бізді үйретпейді, ынта, ұмтылушылық жаңа жолға түсіреді», - деп ой тұжырымдайды.

Жастарға айтқан осындай өсиеті – адамгершілік тәрбиесінің барлық бағыттарын көңілге ұялатып, көкірекке қондыратын идеяларға толы. Адалдық пен арамдықтың, жігерлілік пен ынжықтықтың, жақсылық пен жамандықтың ара жігін ашып беріп, Шәкәрім атамыз қазақ баласының болашағына жаны ашып, жігерленсін, оң-солын білсін, өмірде өз орнын тауып, биіктеп өсе берсін деп, осындай терең ойлы тәрбие идеяларын қалдырған. Тек соны ұғар сана болып, түсінер ойлы бала болса...

Шәкәрім еңбек тәрбиесіне ерекше мән бере келіп, өз шығармашылығында еңбекті адам бойындағы қасиеттердің ең керектісі деп түсінген. Ғұламаның жеке басына тән ерекше қасиетін көрсететін терең философиялық еңбегі – «Үш анық». Ойшыл ақынның бұл еңбегі мектепте «Адам және қоғам» пәнінен «XIX ғасырдағы қазақ ойшылдары» деген тарауды өткенде Шәкәрімнің «Үш анық» еңбегі оқытылады. Ғұлама ойшылға дейін қазақ халқында белгілі дәстүр, данышпандыққа баулу мектебі болмағанын, алғаш осындай мектептің есігін ашқан, арнаулы дүниетанымдық еңбек қалдырған – Шәкәрім Құдайбердіұлы екендігін айтуға тиістіміз!

Шәкәрімнің тәлім-тәрбиеге толы еңбектерінде өзі өмір сүрген кезеңнің қоғамдық қайшылықтары, ақыл-ой ізденістері, толғамды тұжырымдары, зерделі ойлары ашық айтылады. Аласапыран заманда «адам» деген атты жоғары ұстап, өмір ағысына қарсы тұру идеясы, қазіргі біздің қоғамымызға нағыз керек тәрбие құралы болып табылады. Қазақта «жаным-арымның садағасы» деген сөз бар, дүниеде адамға ғана ар, ұят, тән, ождан бәрінен де қымбат.

Шәкәрім оқу, білім игеруге ерекше мән берген. Өмірдің тұтқасы ғылыми ілімде, «балаға ғылым үйрет жас күнінде, өнерлі, білімді ғана азамат өзінің өмірден орнын табады, ел билеп, халықтың басын біріктіреді», ғылым таусылмас кең, оны игеру үшін ерінбеу керектігін білдірген. Адамдар арасындағы қарым-қатынастың тууы сенім нышандарының болуынан. «Бір көзің бір көзіңе сенбеген соң, аңдиды ана көздің неқылғанын». Ел бүлінсе, оның бір себебі наным-сенімнің жоқтығы, сенім кеткен жерден береке-бірлік кетеді, «бірлік түгіл иман жоқ, наным кетсе». Махаббат бар жерде сезім тұрақтылығы ашылып, сенім ұялайды, яғни адамға дос, бауыр табылады деген үлкен тәрбиелік теорияны уағыздаған.

«Сен ғылымға» өлеңінде Шәкәрім оқыған, ұстаз адамға ақыл-кеңес береді. «Білгенің бір тоғыз, білмегенің тоқсан тоғыз, білмегенді біле бер, білген ердің шәкірті бол», - дей келіп, «білгеніңді басқаларға үйрет, өзгелер пайдалансын». «Білгенің мен өнерің орнына жұмсалмаса – өлі дүние. Үйренемін дейтін адамды, ғылым-білімге деген ақ жүректі ажырата біл. Ешнәрсе ұқпайтын надан, залым – адал білгенін айлалыққа, арамдыққа жұмсауы мүмкін. Шын пайдалы ғылымды тап. Дүниені бұзушы жалған ғылым да, залым ойлы ғалым да болады. Одан аулақ бол», - деп түйіндейді. «Жайнар көңіл, қайнар өмір, ар білімі оқылса» деп, «ар түзейтін ғылым керек» деген ұран тастаған.

Шәкәрім өлеңдеріндегі өзекті бір мәселе – жастардың еңбекке деген көзқарасы. Еңбек етіп, мал табуға елді шақырады. «Арынды сатпа, теріңді сат, адалдық ізде, еңбекке ерінбе. Құдай ой берді, көз берді, аяқ берді, адам етіп жаратты. Жатып ішер жалқау болма,

харекет қыл. Білім ал, көрінгенге көз сатып жалынба, қол өнерімен пайда тап», - дейді. Адамгершілік пен ар тазалығын бірінші орынға қояды. Ғибрат алуға, ылғи да ақылмен ойлап іс қылуға, құлқынның құлы болмай, «адамдық борыш – ар үшін қызмет етуде», - деп көрсетеді. «...Мал да аяулы, жан да аяулы, жар да аяулы болса, малыңды сат! Ал, жан да аяулы, жар да аяулы болса, жар үшін жаныңды құрбан ет!» - деген екен.

Адам бойындағы ең ізгі қасиет – адамгершілікті өз шығармаларының туы еткен, оны ең өзекті сұрақ, мәселе етіп қойғандардың бірі – Шәкәрім қажы Құдайбердіұлы. Оның кез-келген өлеңдерін, қара сөздерін алсақ, мағынасында үлкен тәлімдік мәні бар адамгершілік мәселелерінің жатқанын көруге болады. Біз, осыдан соң, оның өз шығармаларын жай шабытын шығару үшін ғана емес, үлкен мақсатпен, терең оймен жазғанын байқауға болады. Шәкәрім жастарды білім алуға, адал еңбек етуге, өтірік айтпауға шақырады. Жастарға ұсынған адамгершілік жолы – адалдық пен ғылымды меңгеру. Осы екі жол кісіні қиындықтан құтқарады, надандықтан арылтады, адамгершілік жолына салады. Шәкәрім осы ойды «Арман» өлеңінде әрі қарай жалғастырып, «адам дүниеге келген күннен көз жұмып о дүниеге аттанғанға дейін алдына мақсат қойып, соған жетсем екен деп, арман-тілекпен ғұмыр өткізгені абзал», - деген.

Шәкәрім адам өмірін түзетерлік әділет, ынсап, мейірім сияқты қасиеттердің маңыздылығы – қиянатқа жол бермейтін бірден-бір құрал деп есептеген. Сонымен қоса, ішкі дүниенің мазмұндылығын адамды нәпсі сияқты тән құмарлығын тыюға, одан ойды алшақ ұстауға тиімді жолдың бірі деп санаған. Шәкәрімнің алдына қойған үлкен мақсаттарының бірі – түзу адам мәселесі. Сондықтан, ең бірінші өзіне үлкен талап қойған. Онысы білімін арттыру, көп іздену, еңбектену. Осының барлығы жастардың бойында табылса деген тілегін білдірген.

Шәкәрім Құдайбердіұлы шығармаларының жастарымызға адамгершілік, отаншылдық, еңбексүйгіштік рухындағы тәрбие беруде маңызы өте зор. Болашаққа үміт пен сенім артқан, оптимист Шәкәрім жас ұрпақты ең алдымен – бірлікте, ынтымақта болуға үндеді. Жастардың өзара адал достығы, білімге құштарлығы, өсек-өтіріктен аулақ болуы, көрсеқызарлықтан сақтануы, әдептілікті және ар-ұят пен намысты қасиет тұтуы адамдықтың кепілі екенін өсиет етіп қалдырған. Демек, адалдық пен әділдікті жанына жалау етіп, жаңа Қазақстанды құратын жастарымызға Шәкәрім идеялары мәңгілік рух беретіндігі шүбәсіз шындық!

ОЙШЫЛ ҺӘМ АҒАРТУШЫ

Түйіндеме: мақалада [ақын](#), [жазушы](#), [философ](#), [тарихшы](#), [композитор](#) Шәкәрім Құдайбердіұлының жастарымызға адамгершілік, отаншылдық, еңбексүйгіштік рухындағы тәрбие беру, адалдық пен ғылымды меңгеруге арналған шығармалары туралы жазылған.

Кілт сөздер: тәрбие, ғылым, білім, адамгершілік, еңбек.

МЫСЛИТЕЛЬ И ПРОСВЕТИТЕЛЬ

Резюме: в статье описаны произведения поэта, писателя, философа, историка, композитора Шакарима Кудайбердиулы, посвященные воспитанию нашей молодежи в духе гуманности, патриотизма, трудолюбия, честности и обучения науке.

Ключевые слова: образование, наука, воспитание, нравственность, труд.

THINKER AND EDUCATOR

Summary: The article describes the works of the poet, writer, philosopher, historian, composer Shakarim Kudaiberdiuly, dedicated to educating our youth in the spirit of humanity, patriotism, diligence, honesty and teaching science.

Keywords: education, science, upbringing, morality, labor.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бабаев С.Б., Оразов Ш.Б., Бабаев Қ.С. Педагогиканың жалпы негіздері және тәрбие теориясы. Алматы, 2008.
2. Шәкәрім Құдайбердиев шығармалары. Алматы, 2008.
3. Шәкәрім Құдайбердиев. 3-том. Алматы, 2005.
4. Шәкәрім әлемі, Алматы, 2006.
5. «Мектептегі сыныптан тыс жұмыстар журналы», №6, 2010.
6. «Қазақстан мектебі» журналы, №4, 2009.
7. «Тәрбие құралы» журналы, №2, 2008 ж.; №4, 2009.

ҒТАМР 14.07.01.

ПЕДАГОГТЕРДІҢ КӘСІБИ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ҚАЖУЫНЫҢ ДИНАМИКАСЫ МЕН САЛДАРЛАРЫ

Казиев К.О., Жангазиева Б.С.

PhD доктор қауым. профессор. а., Х. Досмұхамедов атындағы

Атырау университеті, Атырау, Қазақстан

7M01101- Педагогика және психология мамандығының 2 курс магистранты

Соңғы кезде қоғамымыздың білім беру саласында тек дамытушы, білім беруші ғана әлеуетке ие болатын емес, сонымен қатар білім беру үрдісінің барлық қатысушыларының денсаулықтарын сақтайтын қызу реформалар болып жатыр. Бұл, егер педагог кәсіби құзыретті, физикалық және психологиялық тұрғыда денсау, сонымен қатар кәсіби-шартталған жағымсыз жағдайлардың дамуына тұрақты болса ғана, жүзеге асуы мүмкін болады. Қазіргі кезде соңғы міндеттің орындалуы үлкен қиындықтар тудырады. Педагогтың кәсіби іс-әрекетінің эмоционалдыққа уырттылығына, педагогикалық жағдайлардың стандартсыздығына, мұғалім еңбегінің күрделілігі мен жауапкершілігіне байланысты «эмоционалдық қажу» синдромының даму қаупі күшейді. Бұл арада «эмоционалдық қажу» синдромының қалыптасу қаупін төмендетуге және жалпы кәсіби дағдарыстың пайдаболуына жол бермейтін, педагогтердің денсаулықтарын сақтауға бағытталған қолданыстағы тиімді психологиялық-педагогикалық және медициналық технологияларға айтарлықтай мән берілмейді. Күрделі, экстремалдық әлеуметтік-экологиялық жағдайларда, құбылмалы, тұрақсыз әлемде өмір сүретін тұлғаның психологиялық денсаулығы мәселесі адам туралы ғылымдарға сырында - XX ғ. соңында және XXI ғ. басында ерекше өзектілікке ие болды.

Оқу жылының алғашқы күні еліміздің басшысы Қ.К. Тоқаев Қазақстан халқына жолдауында «білім беру мекемелеріндегі психологиялық қолдау қызметін институционалды түрде күшейту қажет...» [1] деп психологиялық қолдау мәселесіне көңіл бөлген болатын. Бүгінгі таңда осы міндеттерді жүзеге асыруда, жоғары білім беру үдерісіндегі болашақ педагогтардың өз кәсібилігі қоғамға қажеттілігін түсіну барысында өзін-өзі маман ретінде дамыту мүмкіндіктерін жетілдіру өзекті мәселе болып отыр. Өйткені бүгінгі күні біздің елімізге әлеуметтік-кәсіби және адами талаптарға жауап бере алатын, жаңа идеяны туындатушы және құнды ойларды тасымалдаушы жаңа типтегі мамандар қажет. Болашақ педагогтардың университет қабырғасында меңгерген білімі, іскерлік дағдысы, өзін-өзі дамытуы заман талабына қаншалықты сай келсе, соншалықты деңгейде кәсіби қызметін сәтті атқарады.

Осы тұрғыдан алғанда, болашақ педагогтарды даярлайтын жоғары оқу орнындағы педагогтердің тұлғалық ерекшеліктерін кәсіби өзін-өзі жетілдіру тұрғысынан алғанда

педагогтердің кәсіби эмоционалдық қажуының алдын-алудың психологиялық механизмдері қазіргі күннің өзекті мәселесіне айналуға.

Кәсіби қажу – бұл созылмалы стресс аясында дамитын және жұмыс істейтін адамның эмоционалдық-энергетикалық және жеке ресурстарының сарқылуына әкелетін синдром. Бұл түсінік «созылмалы шаршау синдромы» деген ұғымға жақын [2].

Қажу мәселесіне арналған жарияланған зерттеулер саны бойынша бірінші орынды педагогтардың еңбегіне қатысты жұмыстар алады. Көптеген авторлардың пікірінше, мұғалімдер – өз қызметінің ерекшелігі салдарынан қажуға бейім кәсіпқойлар санаты. Педагогтардың күйреуіне себеп болатын негізгі факторларға күнделікті психикалық артық жүктеме, оқушылар үшін жоғары жауапкершілік, интеллектуалдық-энергетикалық шығындар мен моральдық-материалдық сыйақы арасындағы теңгерімсіздік (әлеуметтік әділетсіздік факторы), рөлдік жанжалдар, «қиын» оқушылардың мінез-құлықтары жатады [3].

Педагог мамандығы қазіргі уақытта феминизацияланған, сондықтан аталған кәсіби стрессорларға үйде жұмыс істеу және отбасы мен балалар үшін уақыт тапшылығы қосылады. Сонымен қатар, еңбекақы төлеудің төмендігі және мектеп мұғалімдерінің әлеуметтік мәртебесінің төмендігі де қажуға ықпал ететін факторлар болып табылады.

Эмоциялық қажу синдромы (психологиялық, психикалық күйіп кету) — психологияда американдық психиатр және психолог Герберт Фрейденберг енгізуімен 1974 жылы пайда болған ұғым[4].

Өткен ғасырдың 70-ші жылдарының басында Г. Фрейденберг «әлеуметтік мәселелер» («Journal of Social Issues») журналында алғаш рет «қажу» термині қолданылған мақала жариялағандығы, 1974 жылы оның «Burnout: The High Cost of High Achievement» кітабы жарық көргенін, сондай-ақ Фрейденберг өзінің кәсіби қызметіне байланысты клиенттермен тығыз және қарқынды қарым-қатынаста болатын сау адамның жағдайын белгілеу ретінде «қажу» (Burnout) терминін алғаш рет пайдаланғанын әдебиеттерде көп айтылған [5,6,7].

Фрейденбергер бойынша қажу синдромының өз ресурстары мен күштеріне күрт жоғары сұраныстың салдарынан адамда болатын зақымдану, сарқылу немесе тозу ретінде анықталды. «Жұмыста қажу» мағынасында қажу («burnout») термині бастапқыда басқа адамдарға көмек көрсету саласында жұмыс істейтін орта жастағы адамдарда жиі болатын эмоциялық сарқылу жағдайын белгілеу үшін пайдаланылды. Қазіргі уақытта кәсіби қажу феномені жалпы жеке тұлғаны қозғайтын физикалық, эмоционалдық созылмалы шаршау жағдайы ретінде анықталады, ол кәсіби қызметтің тиімділігіне, қызметкердің тұлғалық дамуы мен өмірінің барлық салаларына теріс әсер етеді [8].

Кәсіби қажу – созылмалы стресс жағдайында, қызметкерлердің тұлғалық, эмоционалды-энергетикалық ресурстарының сарқылуына алып келетін синдром және ол негативті эмоцияларды сыртқа шығармай ішке жинаудың нәтижесінде пайда болады. Бұл синдром дистресс немесе жалпы адаптациянды синдромның үшінші, яғни қажу кезеңі ретінде белгілі [9].

Кәсіби қажу – стресстің даму механизмімен толық сәйкес келетін, сатылап пайда болып, дамитын динамикалық процесс. Стресс феноменін зерттеуші Ганс Селье бұл синдромды түрлі қасиеттерге ие психотравмалаушы факторларға ағзаның спецификалық емес жауабы ретінде қарастырды. Эмоционалды қажу да стресс сияқты үш кезеңнен тұрады:

- 1) жүйкелік қысым немесе мазасыздық - созылмалы психоэмоционалды атмосфера, тұрақсыз жағдайлар мен мәселе немесе міндеттің күрделілігінен ағзадағы өзгерістер кезеңі;
- 2) резистенция, яғни қарсыласу - адам қалай да жағымсыз, негативті әсерлерден қорғануға тырысу кезеңі;
- 3) қажу - психикалық ресурстардың сарқылуы және қарсыласудың нәтиже көрсетпеуінен болатын эмоционалды тонустың төмендеу кезеңі [10].

Эмоционалды қажу – басқа адамдардың қажеттіліктеріне, сезімдеріне немқұрайлылық таныту мен деперсонализацияның екінші сатысына өту: эмоцияларды енжарлық, сезімнің өткірлігі және уайымның артуымен басталады, барлығы бірқалыпты, бірақ іш пыстырарлық және бос, оң эмоциялар жоғалады, отбасы мүшелерімен қарым-қатынаста кейбір алшақтық пайда болады, мазасыздық, қанағаттанбаушылық жағдайы туындайды, адам үйге қайтып оралғанда, жиі: "маған жоламаңыз, тыныштықта қалдырыңыз!" - деп қайталайды.

Кәсіби қажудың аспектілерін төмендегі бірінші кестеден көре аласыздар.

Кесте-1. Кәсіби қажудың аспектілері

1	2	3
Өзін-өзі бағалаудың төмендеуі. Нәтижесінде, мұндай "жанып кеткен" қызметкерлер дәрменсіз болады және апатияны сезінеді. Уақыт өте келе бұл агрессияға және үмітсіздікке өтуі мүмкін.	Жалғыздық. Эмоционалды қажудан зардап шегетін адамдар адамдармен қалыпты қарым-қатынас орната алмайды.	Эмоционалды сарқылу, соматизация. шаршау, апатия және депрессия, эмоционалды қажуды алып жүретін елеулі физикалық кемшіліктерге әкеледі-гастрит, мигрень. Кәсіби қажу белгілері.

Осылайша, кәсіби қажу – бұл жеке тұлғаның психологиялық қорғаныс механизмінің эмоцияны толық немесе ішінара алып тастау түрінде (олардың энергетикасының төмендеуі) таңдамалы психотравмалық әсерлерге жауап ретінде көрінетін құбылысы екенін анықтадық, зерттеу жұмысының келесі тақырыпшасында осы синдромды тудырушы факторлары, салдарлары, даму кезеңдеріне теориялық шолу жасалған.

Эмоционалды қажу феноменін әлемдік мойындаудан соң, сәйкесінше зерттеушілердің алдына осы синдромның пайда болып, дамуына немесе тежелуіне алып келетін факторлады зерттеу міндеті қойылды. Дәстүрлі түрде кәсіби қажудың факторлары екі топқа біріктіріледі: кәсіби іс-әрекеттің ерекшеліктері (сыртқы, ұйымдастырушы факторлар); тұлғалық ерекшеліктер (ішкі немесе тұлғалық факторлар).

Т. В. Форманюк педагогтардың «кәсіби қажуда» маңызды рөл атқаратын үш факторды бөледі, біз оны әдебиеттерге сүйене отырып төмендегі (2-кесте) кесте түрінде көрсеттік.

Кесте-2. Кәсіби қажудың пайда болуының негізгі үш факторы

Тұлғалық	Жеке фактор. Мотивацияны, стресстерге бейімділік және басқа да жеке ерекшеліктерді қамтиды. Мысалы, жұмыстың маңыздылығының төмендігі, карьералық қанағаттанбауы және дербестіктің жеткіліксіздігі «қажудың» жедел дамуын көрсетеді. Қажуға көп жағдайда еңбекқорлар ұшырайды, яғни жұмысқа берілуімен және жауапкершілігімен, жұмыста өзбейімділігін тапқан адамдар өз-өзіне алаңдаушылыққа дейін, құмарлықпен, тұрақты жұмыс процесіне орната отырып, еңбекетеді.
Рөлдік	Рөлдік фактор рөлдікжанжал мен рөлдік белгісіздікпен байланысты.
Ұйымдастырушылық	Ұйымдастыру факторына кәсіби міндеттердің сипаттамасы, басшылықсипаты, жауапкершілік дәрежесі кіреді.

Т.В. Форманюк және көптеген зерттеушілер «кәсіби қажудың» дамуына төзімділікте жеке айырмашылықтардың бар екендігі туралы гипотезаны ұсынатынын атап өтті.

Алдыменматериалдық орта жағдайлары, жұмыс мазмұны және қызметтің әлеуметтік-психологиялық жағдайлары кіретін ұйымдастыру факторларының тобын қарастырайық:

- **Жұмыс шарттары.** Осы факторларды зерделеудегі негізгі екпін қызметтің және жұмыс көлемінің уақытша параметрлеріне жасалады. Барлық зерттеулер іс жүзінде қызметте жоғары жүктеме, үстеме жұмыс, жұмыс күнінің өте ұзақтығы қажудың дамуын ынталандыратынын куәландыратын ұқсас көріністі береді. Педагог мамандығы осы параметрлерге жатады: мұғалімнің жұмыс аптасының орташа мөлшері өте жоғары, қалыпты өмір сүруді қамтамасыз етпейтін өте төмен еңбекақы, соның салдарынан үстеме жұмыс, яғни жоғары жүктеме, бұл жиі түрлі психикалық аурулардың алғышарты болатын фрустрацияға, алаңдаушылыққа, эмоциялық босансуға әкеледі.

- **Еңбек мазмұны.** Факторлардың бұл тобы оқыту үрдісінің қатысушыларымен жұмыс істеудің сандық және сапалық аспектілерін қамтиды: олардың саны, қызмет көрсету жиілігі, байланыс тереңдігінің дәрежесі. Педагог мамандығына сыныпта оқушылардың көп саны қарапайым бақылаудың жетіспеушілігіне әкелуі мүмкін, бұл қажуға ықпал ететін басты фактор болып табылады. Сондай-ақ, қазіргі уақытта педагогтарға әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардан шыққан балалармен жиі жұмыс істеуге тура келеді, бұл балалардың проблемаларының өткірлігі әдетте қажудың туындауына ықпал етеді. Бұл факторлардың кәсіби қызмет түрлеріндегі әсері неғұрлым дөңес көрсетілді, мұнда клиенттер мәселелерінің өткірлігі оларды шешу тиімділігінің табыстылығын азайтумен ұштасады, педагогикада бұл түзету сыныптары болуы мүмкін, онда педагог тарапынан барынша күш салғанда нәтиже ең жоғары болмауы мүмкін. Сонымен қатар, оқушының кез келген сыни жағдайы оның ерекшелігіне қарамастан, оған теріс әсер етіп, ақырында, қажуға әкеп соқтыратын педагог үшін ауыр ауыртпалық болып табылады.

Әлеуметтік-психологиялық факторлар. Қызметкерлердің еңбек объектісіне әлеуметтік-психологиялық қарым-қатынасы арасындағы өзара іс-қимылды талдауды екі бағытта жүргізуге болады: қызметкерлердің өз реципиенттеріне қатысты ұстанымдары мен реципиенттердің (оқушылардың) өздерінің мінез-құлқының ерекшеліктері. Бұл сипат пен қажу арасында өзара байланыс бар. Бұл тәуелділік қызметтің өзіндік ерекшелігімен байланысты болуы мүмкін. Сонымен, оқушылармен өзара қарым-қатынаста озық идеологияның болуымен сипатталатын, сондай-ақ репрессивті және ситуациялық тактиканы пайдаланбайтын мұғалімдер қажу деңгейінің жоғары екенін көрсетеді. Екінші жағынан, оқушылар ұжымындағы атмосфера және олардың мұғалімге және оқу үдерісіне деген қатынасы педагогтарда қажудың пайда болуына әкелуі мүмкін. Атап айтқанда, оқушылардың апатиясы мен сыныптағы қолайсыз атмосфера, мысалы, оқушыларды теріс

мінез-құлқы түріндегі мұғалімге белсенді қарсылық көрсету мұғалімдердің қажуын тудырады [11].

Жоғарыда айтылғандардың негізінде, мұғалім мамандығы «өзін-өзі басқаруды және өзін-өзі реттеуді талап ететін стрессогендік дәрежеге» жатқызылуы мүмкін екенін көреміз.

Психологтар қажу синдромының 3 сатысын ажыратады.

○ Бірінші кезең – функцияларды орындау, еркін жүріс-тұрыс деңгейінде: тұрмыстық тілмен айтқанда, қандай да бір сәттерді ұмытпау, жадтағы сәтсіздік (мысалы, қажетті жазба енгізілді немесе құжаттамаға жоқ, жоспарланған сұрақ қойылды ма, қандай жауап алынды), қандай да бір қозғалыс әрекеттерін және т.б. орындаудағы іркілістер. Қызметтің сипатына, жүйке-психикалық жүктемелердің көлеміне және маманның жеке ерекшеліктеріне байланысты бірінші кезең үш-бес жыл бойы қалыптасуы мүмкін.

○ Екінші кезеңде жұмысқа деген қызығушылықтың төмендеуі, қарым-қатынас қажеттілігі (соның ішінде үйде, достарымен) байқалады: «көргім келмейді» маман қызмет түрі бойынша араласатындармен (оқушылар, науқастар, клиенттер), «бейсенбіде жұма күні екенін сезіну», «апта ұзаққа созылмайды», апта соңында апатияның өсуі, тұрақты соматикалық симптомдардың пайда болуы (күш, энергия жоқ, әсіресе апта соңында, кешікпей бас ауруы; суық тиюдін, суық тиюдін және т. б.); жоғары тітіркенгіштік, адам жарты айналымдан, бірақ бұрын ол оны байқамаған. Осы сатының қалыптасу уақыты орта есеппен бес жылдан он бес жылға дейін.

○ Үшінші кезең – жеке қажу. Жұмысқа және өмірге деген қызығушылықтың толық жоғалуы, эмоциялық немқұрайлылық, өтімділік, тұрақты күштің болмауын сезіну тән. Адам жалғыздыққа ұмтылады. Осы кезеңде адамдарға қарағанда табиғатпен қарым-қатынас жасау әлдеқайда жағымды. [12].

Педагог мамандығы «адам-адам» тобына кіретін басқа кәсіптерден ерекшеленеді, ол бір мезгілде қайта құрушы кәсіптер класына және басқарушы кәсіптер класына жатады. Педагогтың қызметі жеке тұлғаның қалыптасуы мен қайта құруына ғана емес, сонымен қатар оның зияткерлік, эмоциялық, рухани және физикалық даму процесін басқаруға да бағытталған. Осылайша, педагогикалық мамандық адамтану және арнайы дайындықты талап етеді. Сонымен қатар, бұл мамандық адамдардың денсаулығы мен өмірі үшін жоғары моральдық жауапкершілік жағдайында жүзеге асырылғандықтан, осы мамандық иелерінде «кәсіби қажу» синдромының жиі пайда болу мен даму қарқынының жоғары болады. Педагогика саласындағы мамандардың кәсіби қажуын қорытындылай келе, осы жағдайдың маман иелерінің тек өздеріне ғана кері әсерін тигізіп қана қоймай, сонымен қатар бұл күйдің олардың айналасындағыларға да, әсіресе отбасы мүшелеріне кері әсер ететінін атап өткен жөн.

Аннотация: Мақалада эмоционалды қажу ұғымы мен педагогтердің кәсіби эмоционалдық қажуының динамикасы мен салдарларына талдау жасалған.

Аннотация: В статье проведен анализ динамики и последствий эмоционального выгорания и профессионального эмоционального выгорания педагогов.

Abstract: The article analyzes the dynamics and consequences of emotional exhaustion and professional emotional exhaustion of teachers.

Тірек сөздер: қажу, эмоционалды қажу, педагогтердің кәсіби эмоционалдық қажуы.

Ключевые слова: выгорание, эмоциональное выгорание, профессиональное эмоциональное выгорание педагогов.

Key words: burnout, emotional burnout, professional emotional burnout of teachers.

Пайдаланылған әдебиеттер Тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2023 жылғы 1 қыркүйек.

2. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 1999. – с. 100-105.

3. Водопянова, Н.Е. Күйіп қалу синдромы: диагностика және алдын алу / Н.Е.Водопянова, Е.С.Старченкова. - Санкт-Петербург: Петр, 2005 ж.
4. Жақыпов С.М. Жалпы психология негіздері. – Алматы: Алла прима, 2012. – 203 б.
5. Намазбаева Ж.Ы. Психология. – Алматы: Print-S, 2005. – 296 б.
6. Шерьязданова Х.Т. Диагностическое исследование эмоционального выгорания преподавателей колледжа // Ученые записки СПбГИ психологии и социальной работы. – 2017. – №1. – С. 128-134.
7. Ерментаева А.Р. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау: методология, теория, практика. – Алматы, 2008. -410б.
8. Джеймс У. Эмоция. // Психология мотивации и эмоций / Под. ред. Б.Ю. Гиппенрейтер. – М.: ЧеРо, 2002. – С. 91-108.
9. Ибашова М.С. Студенттердегі эмоционалды стрессті тудыратын жағдайлар //Абай атындағы ҚазҰПУ-ің Хабаршысы. – 2012. – № 4(33). – Б. 72-80.
10. Акманова Г.Р., Акжалов Б.Т., Кундакова А.Б., Дакина Г.Т. Тұлғаның эмоционалды сферасын зерттеу әдістері // КазГЮИУ Хабаршысы. – 2019. – № 4(44). – Б. 92-97.
11. Байтукбаева Б.Д. Психолого-педагогические условия формирования психоэмоциональной устойчивости будущих педагогов вуза: дис. д-ра философии (PhD) / Б. Д. Байтукбаева. –Алматы, 2014.–150 с.
12. Уоллейс П. Интернет психологиясы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 356 бет.
13. Стивен П.Р., Тимати А.Д. Ұйымдық мінез-құлық негіздері Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019 жыл. – 488 бет.
14. Волынкин В.И. Основы саморазвития личности: Учебное пособие – Астрахань: Издатель: Сорокин Роман Васильевич, 2012 г. - 52с.
15. Семенова, Е.М. Мұғалімнің эмоционалды тұрақтылығын тәрбиелеу: оқу құралы / Е.М. Семенова. - М.: Инта психотерапия баспасы, 2002 ж.

ГРНТИ 29.01.45

РОЛЬ STEM ОБРАЗОВАНИИ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗНОВАТЕЛЬНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Г.Жусупкалиева, Г.Салтанова, Б.Куанбаева, А.Тумышева

Атырауский университет имени Х.Досмухамедова. Атырау, Казахстан

Введение

Глобальная экономика меняется - и очень быстрыми темпами. Некоторые рабочие места исчезают благодаря автоматизации, новые профессии появляются ежедневно в результате технологического прогресса.

Постоянное развитие технологий влияет на способ обучения учеников, меняет его, адаптируя к требованиям современного мира. Поэтому навыки, которые школьники получают, обучаясь по принципам STEM, могут обеспечить им мощную базу для успеха: не только в школе, но и в дальнейшей профессиональной карьере.

Методы преподавания STEM, которые сейчас применяются в учебных заведениях, существенно отличаются от традиционного для постсоветского пространства подхода к естественно-математическому образованию. Они доказывают ученикам, что наука - это не только абстрактное, скучное и большей частью теоретическое занятие. Ведь научные методы можно ежедневно применять в повседневной жизни, если понимать их суть.

Результатом такого подхода к образованию становится логико-критическое мышление, сосредоточенность на творческом аспекте решения стандартных задач, интерес к решению реальных проблем общества.

Сегодня существует определенный дисбаланс: значительная часть школьников и студентов во всем мире еще не изучает STEM и не рассматривает карьеру, связанную с STEM. Это вызывает значительную обеспокоенность, ведь именно сейчас тысячи, миллионы молодых людей получают специальности, которые практически исчезнут или коренным образом изменятся из-за автоматизации уже в течение следующих 10-15 лет.

А вот спрос работодателей на выпускников с квалификациями и навыками STEM растет и будет расти, поскольку становятся важными:

- аналитические навыки: анализ и интерпретация информации и оценка наилучшего направления действий;
- научные навыки: понимание сложных научных понятий и систем;
- математические навыки: точный сбор и анализ данных; применение математического аппарата для решения задач;
- технические навыки: устранение неисправностей и настройка сложной технологической системы или ремонт машины.

Образование STEM воспитывает критическое мышление, повышает научную грамотность и дает возможность для развития следующего поколения новаторов.

Предполагается, что в ближайшие годы примерно 75% всех новых рабочих мест будут требовать квалификации и навыков в области науки техники и математики. Поэтому чтобы достойно конкурировать на международном рынке труда, казахстанские школьники должны учиться на принципах STEM.[1]

В Казахстане STEM-образование активно развивается с 2014 года. Более 1000 школ открыли лаборатории робототехники. Во всех школах открыты кружки робототехники. В стране открыты STEM-лабораторий.

В Казахстане создают экспериментальные школы, в которых разрабатывают и испытывают новые методы обучения. Разрабатываются новые учебные предметы, которые работают в междисциплинарном подходе. Кроме традиционной физики, химии и математики, в школах преподают программирование и робототехнику. Дети изучают криптографию и основы цифровой лингвистики.

В стране создана последовательная цепочка STEM-процессов от детского сада до высшего учебного заведения и далее до рабочего места.

В Казахстане создаются STEM-клубы, которые работают по принципу проектных лабораторий для учеников. Такие центры организывают практические исследования и повышают интерес к изучению точных наук. Здесь менторы направляют своих учеников, отвечают на их вопросы и поддерживают все начинания в научной деятельности. Зачастую в изучении любой дисциплины не хватает человека, который объяснит сложный материал простыми словами. Опытные педагоги используют индивидуальный подход и выстраивают учебный процесс так, чтобы вызвать интерес у ребенка к изучению дисциплины.

Однако до сих пор развитие этого процесса идет очень медленно и STEM-технология мало изучена отечественными учеными. Отсюда вывод:

1. В перспективе в мировой экономике ожидается нехватка высококвалифицированных кадров, связанных с высокими технологиями.
2. Для решения задачи подготовки таких специалистов необходимо использовать в образовании новые технологии, такие как STEM-технологии.
3. Почти все страны с высокотехнологичными отраслями имеют свои стратегии развития STEM-образования.[2]

Основная часть

Знакомство с STEM у младших школьников построено вокруг исследования и понимания окружающего мира и формирования осведомленности с основными направлениями и профессиям STEM. Этот начальный шаг обеспечивает интегрированный

подход к обучению с сочетанием всех четырех STEM-дисциплин (Science - наука, Technology - технологии, Engineering - инженерия, Math - математика). Главная цель — вызвать у детей интерес к учебе и науке, а не выполнить определенное количество заданных опытов. Кроме того, именно в младшей школе важно делать акцент на возможности изучения STEM не только в учебном заведении, но и за пределами школьных стен.

На этапе *средних классов* изучение STEM-отраслей несколько усложняется, требуя от учеников усвоения новых знаний и навыков. Школьники продолжают знакомиться с направлениями и профессиям STEM и узнавать, каких специфических умений и квалификации требует та или иная отрасль. Именно на этом этапе ученики начинают понемногу определяться со своими предпочтениями и приоритетами будущей карьеры.

В *старших классах в высшей школе* программа обучения сосредоточена на практическом применении полученных навыков, углублению знаний по всем четырем направлениям STEM. Опыты усложняются, их выполнение занимает больше времени, а сам проект призван найти решение актуальных для человечества проблем современности: развитию альтернативной энергетики, уменьшению загрязнения планеты, глобального потепления, путей рационального использования ресурсов и тому подобное. Обучающиеся фокусируются преимущественно на возможностях, которые предоставляет STEM-образование за пределами организации образования.

Методика STEM имеет несколько ключевых особенностей.

–*Интегрированное междисциплинарное обучение по темам.* Рассмотрение одного вопроса с точки зрения совершенно разных дисциплин. Например, деление бактерий в стеклянной пробирке можно рассмотреть с точки зрения биохимии, биологии, математики.

–*Применение знаний в реальной жизни.* Обучать детей должны не только педагоги-теоретики, но и специалисты, которые работают на конкретных предприятиях и реальных проектах. Занятия в лабораториях с такими учителями помогут лучше усвоить материал и отработать практические навыки.

–*Командная работа.* Командная работа приучит выдвигать свои идеи свободно, не боясь ошибиться и просить о помощи, слушать чужие идеи. Активное участие в процессе обучения ведет к твердому пониманию изученного материала.

–*Гибкие аудитории.* Парты в три ряда больше не актуальны. Расставлять столы необходимо в зависимости от поставленных задач: в круг, группами по несколько парт или вовсе отказаться от них.

–*Использование современных средств визуализации.* Интерактивные классы с проекторами, плакатами улучшают восприятие материала и повышают вовлеченность учеников в учебный процесс.

–*Пробуждение интереса к инженерным специальностям.* Большинство специальностей, имеющих стремительный рост, требуют знания STEM-дисциплин. Регулярные занятия со STEM-подходом будут стимулировать творческие решения, что приведет к росту числа инновационных проектов обучающихся.

Рассмотрим варианты применения STEM-технологии на некоторых школьных предметах.

STEM-образование на уроках математики.

Чем выше умственная нагрузка на уроках, тем слабее интерес учеников к предмету. Задачи, которые имеют связь с реальными жизненными ситуациями, вызывают у детей интерес и желание решить проблему, потому что такое умение может в дальнейшем пригодиться в реальной жизни.

Интерес к математике помогут поддержать STEM-технологии. На уроках необходимо решать задачи, наглядно показывающие связь математики и истории, биологии, физики, литературы, информатики.

Важно, чтобы преподаватель сформулировал целостное восприятие поставленной задачи и объяснил, как полученные на одном уроке знания, навыки и умения перенести на другую дисциплину.

К примеру, можно провести урок о цилиндре и показать его связь с историей, биологией и информатикой. Для выступлений пригласить преподавателей этих дисциплин. Учитель истории расскажет историю цилиндра, как и для чего его использовали в разные эпохи. Биолог может выступить с темой о центральном осевом цилиндре корня дерева. Преподаватель информатики покажет презентацию о фигурах, вписанных в цилиндр и описанных вокруг него.

STEM-образование на уроках английского языка

Изучение английского языка можно совместить со многими дисциплинами. Например, провести урок, который посвящен выдающимся физикам Марии Склодовской-Кюри и Пьеру Кюри. Предупредить учеников и попросить подготовить небольшие доклады о жизни и научной деятельности ученых.

Можно провести интегрированный урок английского языка и биологии, на котором обсудить вымирающих животных. Ученики подготовят изображения и интересные факты о животных с использованием специальной лексики.

Интегрированный урок английского языка и робототехники поможет ученикам сориентироваться в последних достижениях робототехники и выучить новые английские слова по теме.

STEM-образование на уроках информатики

Существуют возможности проведения интегрированных уроков двух и больше дисциплин.

Например, можно провести интегрированный урок информатики и биологии по изучению строения скелета человека с использованием графических редакторов. Или совместить урок информатики и математики. При изучении тригонометрической функции числительного аргумента предложить ученикам подготовить на урок презентацию.

STEM-образование на уроках физики

Классическая структура физики, как науки, состоит из экспериментальной и теоретической. Это находит свое отражение и в системе обучения в общеобразовательной школе и вузах. Традиционно лабораторные работы имеют одно из важнейших значений в системе обучения физике. Чтобы понять физическое явление, а потом уметь его объяснить, необходимо его визуально представить. Визуальное представление физического явления или процесса позволяет ученику лучше его запомнить и изучить. Именно поэтому на каждом уроке физики должна присутствовать демонстрация, визуальное представление физических явлений. В настоящее время классическая структура физики, как науки, дополняется физикой цифровой, которая позволяет, используя современные компьютерные средства, проводить исследование математических моделей разнообразных физических явлений и процессов. Таким образом, становится очевидным, что в настоящее время компьютерное моделирование может быть использовано как особый вид лабораторных работ по физике.

Во время уроков физики можно не только учить формулы и теории, а с их помощью сконструировать модель моста. Во время строительства ребенок сможет проверить свои

расчеты в реальной жизни. Тестирование и проведение экспериментов способствует формированию инженерных навыков.

Можно совместить уроки физики и биологии при изучении особенностей света и процесса фотосинтеза.

Заключение

Использование STEM-технологии при реализации индивидуального итогового проекта в процессе обучения физике дает возможность работать со школьниками в классе и вне занятий.

Главной целью нашего исследования является содействие развитию естественно-математического образования, как фундамента конкурентоспособности и экономического роста Республики Казахстан. Важной задачей является приобретение учащимися STEM-компетенций и подготовка специалистов нового поколения, способных к усвоению, воплощению и разработке современных знаний и новейших технологий.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ БІЛІМДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА STEM БІЛІМ БЕРУДІҢ РӨЛІ

Г.ЖУСУПКАЛИЕВА, Г.САЛТАНОВА, Б.КУАНБАЕВА, А.ТУМЫШЕВА

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Аннотация. Мақала инженерлік білім беру жүйесін жетілдіру сияқты өзекті мәселені қарастыруға арналған. STEM әдістемесінің негізгі ерекшеліктері атап өтілді.

Мақалада STEM білім берудің күрделілігі мен жан-жақтылығына баса назар аударылады, соның нәтижесінде STEM сауаттылықтың жетіспеушілігімен байланысты мәселелерді шешу үшін әзірленудегі бағдарламалар оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеруі керектігі атап өтіледі.

Сондай-ақ мақалада Қазақстанда STEM білім берудің дамуы туралы айтылады.

Түйін сөздер: пәнаралық оқыту, STEM білім беру, физика.

Бұл жұмысты Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржылай қолдады (грант (AP19678865, 2023–2025))

РОЛЬ STEM ОБРАЗОВАНИИ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗНОВАТЕЛЬНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У ОБУЧАЮЩИХСЯ

Г.ЖУСУПКАЛИЕВА, Г.САЛТАНОВА, Б.КУАНБАЕВА, А.ТУМЫШЕВА

Атырауский университет имени Х.Досмұхамедова. Атырау, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению такой актуальной проблемы, как совершенствование системы инженерного образования. Отмечены ключевые особенности методики STEM.

В статье особо отмечена сложность и многогранность STEM образования, в результате чего для решения проблем, связанных с отсутствием STEM-грамотности, разрабатываются самые разнообразные программы с точки зрения возрастных особенностей обучающихся.

В статье также проведен обзор развития STEM-образования в Казахстане.

Ключевые слова: междисциплинарное обучение, STEM образование, физика.

Эта работа была финансово поддержана Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант AP19678865, 2023–2025)

THE ROLE OF STEM EDUCATION IN FORMING SCHOOLCHILDREN'S COGNITIVE AND RESEARCH SKILLS

G.ZHUSUPKALIEVA, G.SALTANOVA, B.KUANBAYEVA, A. TUMYSHEVA,
Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan.

Abstract. The article is devoted to the consideration of such an urgent problem as the improvement of the system of engineering education. The key features of the STEM methodology are noted.

The article emphasizes the complexity and versatility of STEM education, as a result of which, to solve the problems associated with the lack of STEM literacy, a wide variety of programs are being developed in terms of the age characteristics of students.

The article also provides an overview of the development of STEM education in Kazakhstan.

Key words: interdisciplinary learning, STEM education, physics.

This work was financially supported by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (grant AP19678865, 2023–2025).

Использованные источники:

1. Akerson V. L., Buck G. A. US Next Generation Science Standards: Possibilities, Not Prescriptions for STEM Teacher Education //Reforming Science Teacher Education Programs in the STEM Era: International and Comparative Perspectives. – Cham : Springer International Publishing, 2023.–С.251-263.(in ENG).

2. Г.Жусупкалиева, Б.Куанбаева, Г.Салтанова, А.Тумышева, М.Рахметов. Физикалық есептерді шығару үдерісінде STEM технологиясын қолдану. //ҚР Ұлттық Ғылым Академиясы хабаршысы. №4 (404), 2023. – С. 119-130.DOI <https://journals.nauka-nanrk.kz/bulletin-science/index>

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Шұғаева Гүлшат Қоңыратқызы

Педагогика және психология кафедрасының қауымдастырылған профессоры, п.ғ.к
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қаласы

Педагогикалық қызметке ынтасы жоғары, білім беру саласындағы үнемі жаңарып отыратын өзгерістерге икемді, жаңа технологияларды оқу-тәрбие үрдісінде қолдана алатын мұғалім ғана қоғамдағы өзгерістерге бейім оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруда түйінді тұлға болып табылады. Бүгінгі таңда білім берудегі басты міндет әр түрлі әдіс - тәсілдерді, жаңа технологияларды қолдана отырып оқушының пәнге деген қызығуларын арттыру және білім сапасын жақсарту.

Жаңашылдық - нағыз құрал, ал инновация осы құралды меңгеру үрдісі. Сауатты түрде тандап алынған жаңашылдық барынша мүмкін дәрежеде жаңа енгізілімнің табысқа жетуіне кепілдеме беруі тиіс. Инновациялық үрдіс деп жаңалықты жасау, меңгеру, пайдалану және тарату бойынша жүргізілетін кешенді іс-әрекетті айтады. Бүгінгі жағдайда жаңа ғылыми, тәжірибелік білімді жасау және оларды меңгеру мен іске асыруды инновациялық тұрғыдан қарастыруға болады. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді. Елбасының «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты жолдауында «Ақпараттық технологиялар мен ақпаратты

таратудың жаңа нысандарына бағытталған мамандандырылған білім беру бағыттарын құру міндеті де алдымызда тұр» делінген, сондай-ақ «Онлайн тәсіліне оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу теледидарын құру қажет»-[1]деп атап көрсеткендей бүгінгі күні білім беру жүйесі жаңа педагогикалық технологияға негізделуін және ақпараттық құралдардың кеңінен қолданылуын қажет етеді. Осылайша, оқу-тәрбие үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану заман талабынан туындап отыр. ХХІ ғасыр- бұл ақпараттық қоғам, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір. Кәсіптік оқытуда ақпараттық коммуникациялық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты-білімгерлердің оқу материалдарын толық меңгеруі үшін оқу материалдарының практикалық жағынан тиімді ұсынылуына мүмкіндік беру.

Инновациялық білім беру - іскерліктің жаңа түрі. Инновациялық қызмет оқу ісін дамытуға, пәндердің мәнін тереңдетуге, мұғалімнің кәсіптік шеберлігін арттыруға басқа жаңа технологияларды енгізуге, пайдалануға және шығармашылық жұмыстар жүргізуге бағытталған. Мұндай технологияларды қолдану - оқытушы ұтады, яғни ол сабақты тиімді ұйымдастыруға көмектеседі, оқушының пәнге деген қызығушылығы артады. Білім беру қызметтерінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыруда инновациялық технологияларды, компьютер мүмкіндіктерін пайдалану, интерактивті білім беру, қашықтықтан оқыту, виртуальды педагогика тағы басқаларды тәжірибеге ендіруге баса назар аудару қажет. Ғалым-оқытушылар, зерттеушілер жалпы орта білім беретін мектептің жаңашыл мұғалімдерімен бірлесе отырып мектеп базасында инновациялық технологияларды енгізу арқылы оқушылардың, студенттердің интеллектуалдық қабілеттерін арттыруды көздейді. Еліміздегі жоғары білім беру ордалары әлемдік білім беру жүйесіне көше бастады. Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыра түсетін білікті мамандарды дайындау үшін жоғары оқу орындары да түрлі инновациялық әдістемелерді пайдалана бастады. «Академиялық мобильділік» бағдарламасы еліміздегі бірқатар жоғары оқу орындарында жүзеге асуда. Жоғары білім саласына көп сатылы оқу гранттары жүйесін әзірлеу, қос диплом алу, қолданбалы білім берудің өңірлік мамандықтарды ескеретін мамандандырылған оқу орындары жүйесін құру, оқыту әдістемелерін жаңғырту, оқытудың онлайн жүйелерін дамыту сынды жоғарыдағы бағыттың негізгі тетігі ретінде қарастырылуда. Оқытуды екі түрлі мағынада қарауға болады. Біріншісі - оқу орнында арнайы пәндерді оқыту. Екіншісі - өмірді оқыту, өмірге үйрету. Тәрбиелеу мен оқыту - егіз ұғым. Оқыта отырып тәрбиелейміз, тәрбиелей отырып оқытамыз. Оқыту тәрбиеге қарағанда нақтылау. Оқыту үйрету арқылы іске асады. Бұл оқытудың маңызы. Оқыту - тәрбиенің құрамды бөлігі, қайнар көзі, жүйелі түрі. Оқыту арқылы тәрбиенің саналылығын, руханилығын, әсемділігін, адамгершілікке баулу жолын, еңбекшілігін, т.б. айқындар толықтыруға болады. Оқыту - тәрбиенің интеллектуалды түрі. Оқытудың инновациялық технология бойынша әдістемелік жүйесі, осы мақсатта сапалы нәтижеге жеткізуге мүмкіндік беретін танымдық іс-әрекеттер түрлерінің мазмұнын, белгілі деңгейде белсенділігін көздейді. Осы екі үрдістің өзара сапалы нәтижесінде оқушының өз ісіне сенімділігін, жауапкершілік сезімін, шығармашылық қабілеттілігін қалыптастыру мақсатын жүзеге асыруға жағдай туғызатын оқытудың инновациялық негізгі түрлері анықталады. Болашақ мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру, жоғары оқу орындарының оқу процесінде жаңа білім беру технологияларын пайдалану мәселесімен В.П.Беспалько, Д.М.Жүсібалиева, Ж.А.Қараев, Г.А.Карпова, М.В.Кларин, А.Қ.Құсайынов, М.С.Мәлібекова, В.М.Монахов, Г.К.Нұрғалиева, Қ.А.Сарбасова, Г.К.Селевко, Ш.Т.Таубаева, Г.О.Тәжіғұлова, Л.А.Шкутина, тағы басқа ғалымдар айналысады. Кәсіби оқыту педагогын технологиялық-ақпараттық негізде даярлау, шығармашылық іс-әрекетке баулу, оның кәсіби құзыреттілігі мен кәсіби маңызды сапаларын қалыптастыру мәселелері А.Ш.Манабаева, М.К.Танасейчук, С.М.Ударцева, Н.Р.Шаметов, Г.С.Шрайманова және тағы басқалардың еңбектері негіз болды. Дегенмен, жоғарыда айтылған зерттеулерді теориялық-әдістемелік тұрғыдан талдау кәсіби оқыту педагогын даярлау мәселесінің кәсіби білім беру

теориясы мен әдістемесі саласында инновациялық-технологиялық жағынан әлі де болса шешімін таппай отырғандығын дәлелдейді. Сондықтан да жоғары оқу орындарында білім беру процесін ақпараттандыру мен үнемі жаңашылдықпен қамтамасыз ету жағдайында болашақ кәсіби оқыту педагогының инновациялық-технологиялық даярлығын жетілдіру мәселесі зерттеуді қажет етеді. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіби, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Болашақ кәсіби оқыту педагогының инновациялық-технологиялық даярлығының мазмұнын жоғары оқу орындарында педагогикалық инновацияларды ендіру арқылы политехникалық білім беру және технологиялық оқыту мен тәрбиелеу құрайды. Педагогикалық инновацияларды ендіру оқыту мазмұнына бүгінгі қоғамда білім беру саласында жүріп жатқан реформаларға сәйкес жаңашылдықты енгізуді, оқу-тәрбиесін оқытудың жаңа технологиялары арқылы ұйымдастыруды, сонымен бірге студенттердің технологиялық біліктері мен дағдыларын қалыптастыруда жаңа техникалық құрал-жабдықтарды пайдалануды қамтамасыз етеді.

Жалпы инновацияны модификациялық, комбинаторлық, радикалдық деп үш түрге бөлуге болады.

Модификациялық инновация - бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу. Бұған В.Ф. Шаталовтың математикаға жазған тірек конспектсі және оны көптеген мұғалімдердің пайдалануы мысал бола алады. Комбинаторлық модификация - бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру. Бұған пәндерді оқытудың қазіргі кездегі әдістемесі дәлел.

Радикалдық инновация - білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу жатады. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.

Жаңа технология жүйесінде проблемалық және іскерлік ойын арқылы оқытудың да маңызы зор. Оқушылар әр түрлі проблемаларды талдайды, оның шешу жолдарын іздейді. Мұндай сабақтар оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытады, пәнге қызығуын арттырады, өмірде кездесетін түрлі қиындықтарды жеңуге тәрбиелейді.

Саралап оқыту - оқушының туа біткен ақыл-ой қабілетінің жеке дамуының жан-жақтылығына негізделінген білім беру жүйесі. Барлық педагогикалық жүйе құрам бөліктерінде инновация (жаңашылдық) үрдісі іске асу үшін төмендегідей жұмыстар істелінуі тиіс. Біріншіден, оқытудың дәстүрлі емес сабақ түрлері мен жаңа әдіс-тәсілдерін қолдану. Екіншіден, оқушылардың ойлау қабілетін, жаңалықтарды тез қабылдауын қалыптастыру мен жаңалықтарды өмірде қолдана білуді үйрету.

Болашақ кәсіби оқыту педагогының инновациялық-технологиялық даярлығын жетілдіруге қойылатын талаптарды былай айқындауға болады:

- өндірістің ғылыми-техникалық негіздерін терең білу;
- инновациялық принципті іске асыруға бағытталған жалпы ғылыми, жалпытехникалық білім саласында теориялық даярлықтың жеткілікті деңгейінің болуы;
- санаткерлік-тәжірибелік, жалпы кәсіби біліктер мен дағдылардың жиынтығы ретінде инновациялық-технологиялық даярлықтың құрылымдық компоненттерін игеру;
- педагогикалық және өндірістік еңбекке жаңалық тұрғысынан қарау;
- инновациялық технологияларды меңгеру;
- бірнеше инновациялық технологиялардың ішінен қолайлысын әрі тиімдісін тандай алу және пайдалану білігі т.с.с.

Инновациялық-технологиялық даярлық инновациялық-технологиялық білім, білік, дағды көлемін меңгертуді көздейтін инновациялық-технологиялық оқыту жүйесі болып табылады.

Қорыта келгенде, болашақ кәсіби оқыту педагогының инновациялық даярлығы инновациялық білім мазмұны, инновациялық оқыту және оқытуды инновациялық тұрғыдан ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады. Бірақ болашақ мамандарға инновациялық даярлық беру барысында барлық жаңа нәрсенің үнемі және барлық уақытта дұрыс нәтиже бере бермейтінін есепке алу қажет. Сонымен бірге студенттермен қарым-қатынас жасау біліктілігі мен кәсіби шеберлік те ерекше мәнге ие болады. Оқу процесінің жабдықталуы да жаңалықтардың табысты болуына жағдай туғызады. Оқытушы үшін нәтижеге жету білім алушысының білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдану болып табылады. Бүгінгі бала-ертеңгі жаңа әлем. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде ежеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Онлайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағыт-бағдар беруші - мұғалімдерміз. Білім алушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана
2. Тұрғынбаева Б.А. «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе». - Алматы, 2015.
3. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық амалының негізгі ұғымдары. – Алматы
4. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. - Алматы, 2020

ГТАМР 18.31.51

ФУТУРОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСНАМАСЫН ЖҮЙЕЛЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

ҚОЙШЫҒҰЛОВА Л.Е.¹, АТАШ Б.М.², КАБЕКЕНОВ Г.У.³, ОМАРОВА Г.Р.¹

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті¹,
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті²,
Ұлттық Құндылықтар академиясы³

Қазіргі таңдағы адамзатты алаңдатып отырған ғаламдық мәселелер мен адам мен әлем арасындағы қайшылықтар, болашаққа үміт пен сенімнің бекітілуі мен жоғалуы, келешектің тұңғыш асқақтығы мен көз жетер уақыттың айқындығы сияқты түйткілдер жаңаша таным құруды, дүниені түйсінудің өзіндік тың ұстанымын айғақтауды және оған деген өзгеше көзқарас қалыптастыруды қажет етіп отыр. Эволюциялық тұрғыдан алғанда, өткені, бүгіні, болашағын тұтас қамтитын үш шартты кезең дүниедегі әрбір элемент пен тіршілік иелерін, адамзат пен оның өмір сүріп тұрған ортасын, сайып келгенде, ғарыш пен әлемнің болмысының шынайы мағынасын ашуға септігін тигізетін метахронологиялық парадигмалар болып табылады. Дәстүрлі ғылыми танымдағы әлемнің немесе оның жеке элементтерінің өткені мен бүгінгісін зерттеу біздің дүниетанымымыз үшін қаншалықты маңызды болса, болашағын да зерделеу соншалықты мағыналылықты ғана білдіріп

қоймайды, адамзаттың келешектегі даму бағдарлары үшін аса өзекті және мәнді ұстаным ретінде айғақталады.

Осы орайда, ғарыштың, әлемнің, жер планетасының, адамзат қоғамының дамуының келешек бағдарларын ғылыми-теориялық тұрғыдан анықтау аса маңызды бағдар екендігі сөзсіз. Себебі, адамзатты алаңдатып отырған ғаламдық мәселелерді тек экологиялық тұрғыдан немесе адам болмысының жалаң келешегі бойынша таразылаудың мүмкін еместігі – «ғарыш-әлем-жер-қоғам-мемлекет» болашағының тұтастығы негізінде айқындалатын өзара себептілік пен синергетикалық бірлікті құрайды да, әлемнің органикалық тұтастығы заңдылығына сүйену арқылы шешімін табады.

Осы тұрғыдан алғанда, әрбір ғылым өздігінше болжамдық пайымдауларын ұсына алады. Ал соңғы кездері философия ғылымындағы тиімді және әзірге ақиқатқа қол жеткізудің басты құралы деп түсініліп жүрген интегративтік әдіснама тек жаратылыстану мен қоғамдық ғылымдардың бірлігін ғана емес, миф, дін, оккультизм сияқты ғылыми емес білімдердің де түбірлестік тұтастығын қалайды. Мәселен, М.Изотов миф пен магияның өзі қазіргі ғылыми таным үшін басқа тұрғыдан қиюласатын мүмкіндіктер ашатындығын атап көрсетсе[1, 321б.], Д.Ө. Құсайынов ғылыми емес білімдердің өз құпияларын бойларында сақтап келе жатырғандығын, оларға да үлкен мән беру қажеттігін атап көрсетеді[2, 223 б.].

Сонымен қатар, қазіргі қоғамдағы рухани-экономикалық дискурс аймағында, мәдениеттер мен әлеуметтік идеялардың тоғысуы кезеңінде, жаһандану үрдісі тұсында өзіміз үшін мемлекетіміздің болашағын анықтау, жалпылама жобалар құру кез-келген зиялы Қазақстан азаматын алаңдататын маңызды мәселе екендігі сөзсіз. Осыған орай, мемлекетіміздің даму болашағының негіздерін теориялық-әдіснамалық тұрғыдан зерделеуді де басты мақсат ете отырып, халқымыздың келешегі туралы ілімді қалыптастыруды және оны дамытуды жолға қоюымыз қажет. Осындай мақсаттар аясында «болашақтану» ілімінің дамуының маңыздылығын ғылыми тұрғыдан шешу, бұл мәселелер аймағында нақты нәтижелер ұсыну адамзат үшін кезек күттірмейтін рухани негіздегі ғаламдық мәселелердің бірі деп айта аламыз. Себебі, күн сайын өршіп келе жатырған адамзат пен табиғат арасындағы қайшылық осындай түйткілдерді зерттеуді қажет етеді және теориялық түрде нақты бағдарлар ұсынуды қалайды. Сонымен қатар бүгінгі адамзатты алаңдатып отырған күдік пен үміт, үрей мен сенім туғызатын: «біздің болашағымыз не болады?» деген сауал, өзінің жауабын естуге үнемі құштар.

«Адамды әрқашан да болашақ қызықтырды, бұл заңды да, әрқайсымыз: жылдан және ондаған жылдардан кейін алда бізді не күтіп тұрғандығын, ертеңгі күні қалай өмір сүретіндігімізді, біздің балаларымыз, немелеріміз бен шөберелеріміздің болашағын, адамзат өздерінің әлеуметтік, мәдени және ғылыми-техникалық жеңістерін сақтай ала ма, бұл өмір әсем және бейбітшіл бола ма, олар қандай жаңа мәселелермен кезігетіндігін білгіміз келеді», - деген пікірлер[3], шындығында, баршаның, тіпті ғылыми ғана емес, бұқаралық санадағы алаңдайтын түйткілдер болып табылады. Сондықтан, біздің ғылыми таным дискурсымыздың кезек күттірмейтін ең басты мәселелеріміздің бірі – футурология ілімін дамыту, басқаша айтқанда, адамзат өзінің интеллектуальді және потенциалды рухани қорларын болашақ хақындағы зерттеулерге жұмылдыратын уақыт келіп жетті.

Футурология адамзаттың мәдени тарихи дауындағы жас ілімдердің бірі және барлық ғылымдар мен тұтас рухани мәдениеттің объектісіне ортақ мәселелер ұсынатын пәнаралық бірлікті қажетсінетін зор танымдық бағдар. Себебі, футурологиялық зерттеулер үшін барлық ғылымдардың тарихи танымдық зерттеу нәтижелері және олардың кешені аса қажетті ақпараттар бере алады, сонымен қатар, кез келген барлық ғылыми жаңалықтар мен олардың мазмұндары болашақтану ілімінің теориялық-әдіснамалық жақтарын толықтыра түседі. Мәселен, деректерге сүйенсек, Нобель сыйлығының лауреаты Ричард Фейнман 1959 жылы нанотехнологияны физика заңдарына сүйеніп болжаған[3]. Ғылыми анықтамаларға сүйенсек, «Футурология болашақты болжау ілімі, оның ішінде іске асып жатырған технологиялық, экономикалық немесе әлеуметтік үдерістерді экстраполяция жолымен алу немесе болашақ беталыстарды алдын-ала айтуға ұмтылыс»; «Футурология кең мағынасында

– адамзаттың болашағы туралы ілімдердің жиынтығы, тар мағынасында – әлеуметтік үдерістердің перспективасын қамтитын ғылыми білімдердің аймағы; болжау мен болжам ұғымдарының синонимі ретінде қолданылады. 1960 жылдардың басында бұл термин Батыста «болашақ тарих», «болашақ туралы ғылым» деген мағынада кең тарады», - деген түсіндірмелер жалпылама пайымдалған анықтамалар[4,751б.]. Бұл жерде футурология ілімінің аясын кеңейту қажеттігі туындайды, себебі, оны тек адамзат болашағымен шектеуге болмайды, сондықтан, «футурология дегеніміз – уақыт өлшемінің болашақтағы мазмұнын тұтастай зерттейтін адамзат үшін практикалық тұрғыдан аса маңызы бар ілім», - деп тұжырымдауымызға болады. Сондықтан, жалпыдан жекеге қарай жүріп, оны мынадай салаларға жіктеп алуымыз қажет.

1. *Космофутурология* – болашақты зерделеу әлемнің органикалық бірлігіне сүйенетіндіктен, ғарыштың келешегі туралы зерттеуді міндеттейді. Осыған орай, бұл саланы ғаламның келешегі ретінде арнайы дамыту қажеттілігі туындайды. Бұл – ғарыштың эволюциясы туралы ғылыми-теориялық болжамдар құру, оны модельдеу және адамзат тіршілігіне қатысты қырларын ашып көрсетумен шартталатын жалпылама парадигмалар жүйесін жасайды.

2. *Геофутурология* – адамзаттың ортақ кемесі екендігі мойындалып отырған және ғаламдық мәселерді тудырып отырған – жер планетасының болашағын құру және адамзат үшін туындауы мүмкін қауіп-қатерлердің алдын алу, «жердің келешегі ілімін» арнайы өркендетуді қажет етеді. Планетамыздың болашақтағы даму эволюциясын және ондағы бүткіл тіршіліктің ілгерілеу бағдарын сараптап, оның адамзаттың өркендеу жүйесіне сәйкес және қайшы келетін жақтарын көрсету осы саланың маңызды міндеттерінің бірі болмақ.

3. *Биофутурология* – бүгінгі таңдағы экологиялық мәселелердің бірі – биосфера қабатындағы құлдыраушылық. Осыған орай, адамзат биологиялық ортаның болашақтағы даму үрдістері мен регрессивті жақтарын ескеріп отыруы керек, себебі, табиғаттағы бір түрдің жоғалуы адамзат үшін бір-бірімен тығыз байланысқан жүйе бойынша ірі зардаптар алып келетіндігі сөзсіз. Демек, экологиялық баланс, әлемдік биожүйе үйлесімділігі, синергетикалық және құрылымдық-функционалдық тұтастық жағдайында биологиялық тіршілік иелерінің болашағы ілімінің маңызы зор.

4. *Социофутурология* – қазіргі қоғамдық өркениетте немесе ғаламдық мәселерде тек объективті факторлар ғана емес, адамзаттың өзіне ғана қатысты субъективті факторлар да эволюцияға айтарлықтай ықпалды болып табылатындығы екендігі сөзсіз болғандықтан, әлеумет дамуының болашағын зерттейтін ілімді өркендетіп, оның негізгі нәтижелерін зерделеуіміз қажет. Адамзат қоғамының болашақтағы даму картинасын құру және тиімді өркендеудің жолдарын ұсыну бұл саланың нәтижелі тәжірибелік маңызды ұстанымдарын құрауы тиіс.

5. *Этнофутурология* – әлемдегі болып жатырған сан алуан өзгерістер, жаһандандыру, мәдениеттер күресі, ғылыми-техникалық прогрестің өрлеуі, артта қалған мемлекеттер сияқты күллі әлеуметтік ахуалдар еліміздің даму болашағын және оған әсер ететін сыртқы саяси-рухани-экономикалық факторларды саралап отыруды керек етеді. Осыған орай, ұлт пен мемлекет келешегін айқындайтын арнайы саланы негіздеуіміз қажет. Ұлтымыз бен мемлекетіміздің болашақтағы даму бағдарларын зерттеу, оның жалпы жобасын ұсынып, тиімді және тиімсіз сыртқы ықпалдарды алдын-ала белгілеу еліміз үшін аса қажетті ақпараттар болып табылады.

6. *Антропофутурология* – жалпы адам болмысының тылсым жақтарын ашып көрсетіп, оның болашақта жер планетасындағы және өзге планетадағы тіршілік ету мүмкіндіктерін бағдарлау үшін арнайы сала ретінде адам болашағы туралы ілім ұсыну қажет. Жалпы адам болмысының келешегі хақындағы зерттеулерге сүйене отырып, оның іргелі концептуалды теорияларын құру және адамзат үшін алдағы дамудың тиімді және тиімсіз жақтарын таба білу осы саланың негізгі практикалық мақсаттарының бірі болмақ.

Футурологияның объектісін – болашақтағы болуы ықтимал құбылыстар ретінде белгілеп, пәнін – ғарыштың, жердің, қоғамның, ұлттың, мемлекеттің, адам болмысының

даму болашағы және олардың модельдерін жасау және болжамдық зерттеулердің тарихы мен бүгінгі күйін таразылау деп нақтылап, зерттеудің әдіснамалық және теориялық негіздерін былайша жүйелеп көрсетуімізге болады.

Бірінші, интегративтік әдіснама – жаратылыстанудағы ғылыми білімдер және олардың болжамдары, діни ұстанымдар және «әлеуметтік мифтердің» мазмұндары, ғылыми емес танымдағы көріпкелдік, фантастикалық әдебиеттер, саяси сараптамалар, ғылыми футурологиялық болжамдар мен концепциялар т.б. қамтиды. Қазіргі логоцентристік бағыттағы түсініктердің кейбірі осы ғылыми емес болжамдарды жоққа шығарады. Мәселен, фантастиканың болжамдық қызметі турасында Урсула Ле Гуин өз ойын былайша түйіндейді: «Алдын-ала айту жазушылардың емес, пайғамбарлардың, көріпкелдердің, футурологтардың ісі» [5].

Екінші, болашақты болжау туралы ғылыми дәстүрлі әдістер: экстрополяция, модельдеу, салыстыру, прогностика, тарихилық пен логикалық, кез-келген құбылысты «ретроспекция-интроспекция-перспектива» түзілімі бойынша зерделеу т.б. Бұл жердегі тарихилық қағидасының қолданылу деңгейі кеңірек, ойдың, не идеяның өрбу тарихын ғана емес, болашақ туралы болжамдардың өзі тарихтың екінші медальдік жағы болуымен ерекшеленетіндігімен айғақталады. Осы түйткілді нақтырақ математикаландырып модельдесек, тұтас уақытты минус пен плюске қақ жарып (дихотомиялап), екі жағы шексіз тұзу ретінде ұсынсақ, нөлді қазіргі кезеңмен белгілесек, сол жағы тарих, оң жағы футурология шұғылданатын болашақ уақытқа айналады. Ендеше, тарих та, футурология да, сайып келгенде, уақытты зерттеу ілімі болып шығады. Тарихты субстрат ретінде (бұл мәселелерде, тек әлеуметтік тарих ғана емес, жалпы әлем эволюциясымен тұтастанған ұғым бойынша) мысалға алсақ, қазіргі заманғы әлемдік ой санада атап көрсетіліп жүргендей, «футурология болашақ тарих» [6], ендеше, тарих бұрынғы болашаққа айналады. Себебі, шындыққа тура парапар келген футурологиялық ілімдерге тарихқа айналу, оған сәйкестену тән, ол тарихтың өзіне айналуы (өту емес) арқылы өзінің болашақтанулық деңгейін паш ете алады. Осы мәселенің теориялық жағын онтологиялық тұрғыдан Б.Сатершинов былайша ашып көрсетеді: «Осылайша «өткен шақ-осы шақ» оппозициясы өзінің «осы шақ - болашақ», «өткен шақ - келешек» сынды модификацияларына ие болады» [7,676.]. Ендеше, «өткен-осы-болашақ» тұтастанып парадигмаланады.

Сонымен қатар, болжаудың қолданбалы және тәжірибелік тәсілдерін төрт түрге топтастырып ұсынған, әлеуметтанулық, психологиялық әдістерге ғана басымдылық беретін жүйені үшінші топқа жатқызуымызға болады: «1.Дельфи тәсілі мен сауалнама жүргізу арқылы жалпы пікірді туындатуға бағытталады; 2. Статикалық әдістер, экстрополяция сияқты; мүмкін болатын талдау, регрессивті және корреляциялық талдау; 3. Қазіргі өмір сүріп тұрған жүйемен ұқсас болашақты іздеу және келешектің сценарийін құрастыру; 4. Рольдік ойындар, келіссөздер арқылы болашақты жоспарлау, жобалау бойынша жұмыс» [3]. Бірақ бұл зерттеулерде респонденттердің пікірін шикізат ретінде пайдалану, бұқаралық сананың зерде қорларын қолдану сияқты ғылым этикасына жатыңқырымайтын тәсілдер де бар екендігін атап өтуіміз керек. Мәселен, «миға штурм жасау» әдісі белгілі бір адамдардың ерік шабыты мен еркін фантастикалық қиялдау күшіне сүйеніп, әр бағыттағы, көп нұсқалы идеяларды жинау және оны сұрыптауды басшылыққа алады [8].

Футурологиялық зерттеулердің нәтижесі мен практикалық туындысы немесе өнімі – *Болжам* болып табылатындықтан, оны былайша жіктеп алуды жөн көрдік. Пайымдау тұрғысынан болжамды: сенім мен сезімге басымдылық беретін – *эмоционалдық* сипатты және зерде мен парасатты пайымдауды басшылыққа алатын – *рационалдық* тұрпатты; эмоционалдық сипаттың өзін: *пессимистік* (құлдыраушылық, тоқыраушылық, ақыр замандық), *бейтарап*, *оптимистік* мазмұндарға бөлуге болады.

Проблеманың қойылуы тұрғысынан: *антифутурологиялық* (діни, мистикалық ілімдердегі «болашақ – Абсолюттің, Жаратушының қолында, оны жобалауға адамзаттың ой санасы жетпейді немесе құқы жоқ» деп есептейтін көзқарастар, нигилистік және сыни футурология) *футурологиялық* (ғылыми теориялық), *фантасмифутурологиялық* (шектен

тыс көзсіз сенімділікке сүйену, оккультистік парадигмаларды сынсыз қолдану, фантастикалар мен мифтердің болжамдық қызметтері аясындағы өнімдер).

Амплитудасы бойынша: *тактикалық*– нақты өмірлік практикамен байланысты және көз жетерлік жоспарларды тиімділік тұрғысынан іске асыруды мақсат тұтады, *стратегиялық*– саяси-әлеуметтік мақсаттарға бағдарланған ілгерілеудің нақтырақ жобалары, *жақын болашақтық*– бұл мерзім алыс келешекпен салыстырмалы түрде алынады, сондықтан бұл, көп жағдайда, ұлт пен мемлекеттің және қоғамның алдағы даму немесе кері кету үдерістерінің модельдерінің құрылуымен шартталады, *алыс болашақтық*– қоғам мен әлемнің эволюциясын, бізге мүлде беймәлім, тіпті адамзаттың болуы мен болмауы екіталай болып келетін «алып дәуірлерді» қамтыса, *үмітсіз шексіз келешектік*– тұңғыық белгісіздік пен түпсіз танылмайтындық, абстракті трансценденттік, бұны тұспалды түрде «адамзат эволюциясының аяқталмағандығы тіптен күмәнді болуы өз алдына, осы әлем тәмамдалып, одан соң, баламалы бірнеше әлемдердің дәурені өтіп, жалпы қандай ма болмасын болмыс атаулыдан соң, шексіздік пен мәңгіліктен де кейінгі, уақыт пен кеңістік парадигмаларын аяқтаған априорлы, ақылға сыйымсыз» деп атауға болатын «мерзім тәрізділік» немесе таным субъектісі пайымдауындағы ғана шартты алдағы уақыт. Бірақ бұлардың ешқайсысында нақты, дәйекті хронологиялық уақыт кестесі болмайды, тек шартты түрде ғана осылай ажырату неғұрлым қисынды.

Әрине, біз бұл мақаламызда болашақтану ілімін жаңадан негіздеп отырған жоқпыз, оның қалыптасуы мен бастапқы идеялары көне замандардан бастау алады және ол ой-пікірлер рухани ғылыми дискурс аймағында сұрыпталып, таразыланып, екшеліп келе жатыр. Ендеше, осыған байланысты, футурология ілімін бір-бірінен ажырамас төрт бөлімге бөліп қарастыруға болады: *тарихы, теориясы, сыны, мазмұны*. Тарихын шартты түрде: есте жоқ ескі замандардан бастау алатын, адамзат руханиятымен бірге жасасып келе жатырған, байырғы рухани мәдениеттің тұтас синкретті дәуірлеріне келіп саятын, нақтырақ айтқанда, мифтік кезеңді қамтитын, болашақ туралы идеялар стихиялы құрылған – *протофутурология*, тұтас идеялық түбірлестіктің дифференциацияланып, ғылым дамуы екшеленіп шыққаннан кейінгі мезгіл – *предфутурология*, Рим клубында талқыланған болашақ жөніндегі мәселелерден кейінгі – *ғылыми футурология* және қазіргі заманғы бұл ілімнің арнайы жолға қойылған, ғылымыланған дәстүрі қалыптасып келе жатырған уақыты бойынша – *постфутурология* деп жіктеп көрсетуімізге болады. Сондай ақ, біз шолу жасап отырған отырған мәселелердің өзі, оның теориялық бөлімінің аясына енгізіледі. Ал футурология сыны мәселесіне келсек, негізінен барлық ғылымдарда да сын бар, ал кейбір қоғамдық ғылымдарда ол арнайы ажыратылады, мәселен– әдебиет сыны. Мазмұны – болашақ туралы ілімдер, болжамдар, идеялар мен тұжырымдамалардың ғылыми жүйесі болып табылады.

Эпистемологиялық тұрғыдан, футурология ілімі, тұтастай алғанда, априорлылыққа, абстрактілікке, идеалдылық пен утопиялыққа қарай үнемі маңайлап жүреді. Сондықтан, бұл барынша күрделі, тым жалпы ілім, қателесуі мен адасуға да бейімдеу тұрады, практикалық тұрғыдан тексерілуі келешекте ғана іске асады, болашақ хақындағы теориялар мен пікірлердің ақиқаттығының өлшемін тек уақыт ғана көрсетіп бере алады. Сондықтан футурологиялық идеялар сынға ұшырауға да бейім және оларды сынау да оңай, сыни дәлелдердің өзі қатандық пен дәйектілікті қажет етпейтіндіктен, постпозитивистік-постмодернистік «бәріне де лұқсат етілген» қағидасы көп жағдайда іске асып кетеді. Ендеше, болашақ туралы модельдер, анығырақ, тиянақты, барынша ақылға сиымды, ақиқатқа жақынырақ болып шығу үшін, біздің ойымызша, міндетті түрде сынға алынуы тиіс. Бұндай қайшылықтылық арқылы өрістеу мәселесі қазақстандық зерттеушілердің пайымы арқылы диалектикалық логика аясында жеткілікті зерделенеді. Осы орайда, идеяның терістеу мен даму эволюциясы көп жағдайда, «тезис-антитезис-тезис1» – «тезис1-антитезис1-тезис2» –...» жүйесімен құрылуы тиіс екендігін атап өткіміз келеді. Себебі, футурологияның өзі мазмұны бойынша болашаққа бой сермейтін болғандықтан, формасы да болашаққа ұмтылуы керек.

Антропологиялық тұрғыдан алғанда, футурология ілімі ауқымды және кез-келген қоғамдық мәселелермен шұғылданатын идеяда ол мәтін астарында стихиялы болса да, жиі кездесіп отырады. Себебі, әрбір рухани зияткер қауым өзіндік теориясын ұсына отырып, көп жағдайда ерікті-еріксіз түрде футурологқа айналады, өйткені, болашақ туралы алаңдаудың өзі бұқаралық және теориялық сана үшін ортақ экзистенциялық атрибут. Болашақ жөнінде экзистенциалдық алаңдау толғаныс деңгейіне байланысты; өзі, ұрпағы, туыстары, ұлты, мемлекеті, адамзат т.б. келешегі қамқорлық, үрей, зерігу т.б. психофилософемдерді тудырады. Бұл «болашаққа алаңдау экзистенциясы» ретінде жеке қарастырылуы тиіс және феноменологиялық футурология әдіснамасына сүйенілуі қажет келешектегі маңызды зерттеу мәселелерінің бірі. Бұл алаңдау, шындығында, тек психологиялық қана емес, шындығында, адамның тәндік-биологиялық болмысымен де тұтасады: «Адам өзін-өзі түсінетін, өткенді есте сақтауға, болашақты болжауға, бірақ қазіргі шындықта ғана өмір кешетін бірден-бір саналы қоғамдық жануар. Табиғат адамға ақыл-ой сыйлады, өзінің болашағына ақылмен қарасын...»[9,174б.].

Этнологиялық тұрғыдан алғанда, басқа да мемлекеттер мен ұлыстар тәрізді қазақ халқының да мәдени-әлеуметтік, тарихи-философиялық ойтолғамдар жүйесінде болашақтану мәселелері барынша тиянақты ұсынылады. Сондықтан, бұл орайда, келешек зерттеулерімізде этнофутурология тарихын арнайы сала ретінде ұсыну да қолға алынбақ. Мәселен, түркі дүниетанымына ортақ құбылыстардың, көп жылдар бойы руханияттық салада елеулі орын алып келе жатырған діни сенім –шамандықтың басты қызметтерінің бірі болашақты болжауға кәсіби емес тұрғыдан, мүмкін «кәсіби» негізде маманданған «бақсылардың футурологиясымен» шартталады. Осының негізінде, әрісі, түркі халықтарындағы шамандық, берісі қазақтардағы көріпкелдік пен әулиелік арнайы футурологиялық институт ретінде қалыптасқан үрдіс ретінде сақталды. Бүгінгі күнге дейін ол болжаушылық салт-дәстүрмен, ырым-тиымдармен толықтырылып, өзіндік бір мектеп ретінде сабақтасты. Мәселен, «ай шалқасынан туса, келесі айға дейінгі мерзім малға жайлы болады», «қыз инесінің жібін ұзынырақ қылып сабақтаса, ол алысқа ұзатылады» т.б. сақталып қалған канондар халқымыздың болмысының, Д.Кішібеков пен Т.Кішібеков тұжырымдап жүрген, философиялық пайымдаушылық қабілетке ие болуымен [10,44-48бб.] қатар, тумысынан футуролог екендігін дәйектей түседі. Осы дәстүрлер кейіннен қазақ халқының поэтифилософиясында социоэтнофутурология аясында «заман» категориясы арқылы айқын көрініс тапты және ол өзінен кейінгі кезеңнің әлеуметтік шындығымен сәйкестеніп жатты. Әл-Фарабидің «Қайырымды қала» идеалынан бастап (кейіннен, мүмкін, қазіргі Түркістан қаласы осының барынша іске асқан түрі деп топшылауымызға болады), Асан қайғының, зар заман ақындарының жыраулық дәстүрлерімен жалғасын тауып, Абай және Ыбырайға дейін сабақтасқан бұндай дәстүр, шындығында, әлемдік философия тарихы аясында елеулі орын алуы тиіс концептуализмдер болып табылады.

Осындай болашақтанулық ойтолғамдар бүгінгі қазақстандық ғалымдар туындыларынан да жиі көрініс табуда. XX ғасырдың аяғында елімізде өркендеген диалектикалық логика мектебі прогноз, модельдеу, тарихи салыстырмалы талдау тәсілдерін жетілдіріп[11], футурологиялық зерттеулердің әдіснамаларын өркендете түсті. Кейіннен, осы әдіснамалардың аясында нақты футурологиялық зерттеулер жалғасын тапты. Бүгінгі күні бұл мәселелер жиегінде: ұлттың болашақтағы дамуы мен өркендеуінің тұтас тұжырымдамасын «Қазақтану» мектебі атауымен ұсынып жүрген Ж. Молдабековтің [12], «Ұлттану» деп аталған А. Айталының ұстанымдары – этнофутурологиялық көзқарастарды, Д.Әубәкірдің қоғам мен адам дамуының модельдерін ғарыш дамуымен салғаластырған дәйектемелері [13,191-198бб.] – антропофутурологиялық ой-пікірлерді, футурология ілімінің теориялық жақтарына шолу жасап, еліміздегі саяси әлеуметтік қатынастардың келешектегі жобасын жүйелі құру керектігін пайымдаған [14,24-29бб.] Р.Әбсаттаровтың толғаныстары –социофутурологиялық ізденістерге келіп саятындығын атап өтуімізге болады.

Қорыта айтқанда, әлемдік ғылыми танымдық дискурс аймағында қазіргі заманда айтарлықтай беделге ие болып келе жатырған және соңғы уақытта зерттеушілер атап көрсетіп жүргендей, алдымен, философиялық ойтаным [15] болумен қатар мәдениеттанулық парадигмаға неғұрлым жақынырақ болып табылатын футурологиялық зерттеулерді елімізде де жүйелі қолға алу керектігі, ол үшін барлық ғылым саласының мамандарын, өнер иелерін, тіпті көріпкелдердің басын біріктіріп, арнайы ғылыми зерттеу институтын құру қажеттігі бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі деп айта аламыз.

ФУТУРОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІ ЖҮЙЕЛЕУДІҢ КЕЙБІР ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Авторлар философиялық футурологияның өзекті мәселелерін қарастырды, оның келесі бөлімдерін бөліп көрсетті: космофутурология, геофутурология, биофутурология, антропофутурология, социофутурология, этнофутурология. Мақалада болашақ туралы ғылымның әдіснамалық принциптері талданды, сонымен қатар оның генезисі ашылды. Авторлар протофутурология, предфутурология және постфутурология сияқты футурологиялық идеялардың қалыптасуы мен дамуын қарастырды. Мақалада қазақ философиялық ойының тарихындағы, сондай-ақ қазіргі отандық философтардың еңбектеріндегі футурологиялық аспектілер айқындалды.

Кілт сөздер: футурология, протофутурология, предфутурология, постфутурология

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМАТИЗИРОВАНИЯ ФУТУРОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Авторы рассматривают актуальные проблемы философской футурологии, вычленяя следующие ее разделы: космофутурология, геофутурология, биофутурология, антропофутурология, социофутурология, этнофутурология. В статье анализируются методологические принципы науки о будущем, а также раскрывается ее генезис. Авторы рассматривают становление и развитие таких футурологических идей как протофутурология, предфутурология и постфутурология. В статье определяются футурологические аспекты в истории казахской философской мысли, а также в трудах современных отечественных философов.

Ключевые слова: футурология, протофутурология, предфутурология, постфутурология

SOME THEORIST-METHDOLOGICAL PROBLEMS SYSTEMATIZE FUTURULOGOS STUDIES

The Author considers the actual problems philosophical futurulogos, differentiate following her (its) sections: cosmo-futurulogos, geo-futurulogos, bio-futurulogos, anthropo-futurulogos, socio-futurulogos, ethnic-futurulogos. Methdological principles of the science are analysed In article about future, as well as opens her(its) genesis. The Author considers the formation and development such futurulogos idea, lived futurulogos, before futurulogos and postfuturulogos. Futurulogos aspects are defined In article in histories of the kazakh philosophical thought, as well as in works modern domestic philosopher.

Keywords: futurology, protofuturology, pre-futurology, postfuturology

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Изотов М. Превобытная магия как пролог научного эксперимента//Проблема духовности в современном мире.: сб. материалов международной научно-теоретической конференций, посвященной 70-летию К.Ш.Шулембаева. 16-17 марта 2007 года. КазНПУ им. Абая, ИФиП МОН РК, АСНК, Алматы: «СаГа».-2007.-560с.

2. Құсайынов Д.Ө. Дәстүрлі дүниетаным қазақ философиясының қалыптасуының түпнегізі//Дүниежүзілік философиялық ой дамуы контекстіндегі қазақ философиясының теориясы мен тарихы.-Алматы: «КИЕ» лингвоелтану инновациялық орталығы, 2010.-448 б.
3. <http://www.transhumanism-russia.ru/content/view/39/126>
4. Философский энциклопедический словарь.-М:Сов.энцикл.,1983.-840 с.
5. [http:// ru.wikipedia.org/w/index.php?title=](http://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=)
6. inductor1.ucoz.ru/rubl/28-1-0-224
7. Сатершинов Б.М. Тарихи сана – тәуелсіздіктің рухани тұғыры.-Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФЖСИ КБО, 2011.-291б.
8. <http://ru.wikipedia.org/wiki>
9. Тұрғынбаев Ә.Х. Қазіргі жаратылыстану концепциялары. Оқу құралы. Алматы: Білім, 2003.-188 б.
10. Кішібеков Д., Кішібеков Т. Қазақ философ халық//Ақиқат, №8 тамыз, 2009.-44-48 бб.
11. Диалектическая логика: Форма и методы познания.-Алма-Ата: Наука, 1987.- 408 с.
12. Молдабеков Ж. Қазақтану және жаңару философиясы: Оқу құралы.-Алматы: Қазақ университеті, 2009.-282б.
13. Аубакир Д.А., Пивоваров А.Н. Стандарт качества истины, структура вселенной, как последовательности масштабных инвариантов миров// Дүниежүзілік философиялық ой дамуы контекстіндегі қазақ философиясының теориясы мен тарихы.-Алматы: «КИЕ» лингвоелтану инновациялық орталығы, 2010.-448б.
14. Әбсаттаров Р. Саяси болжамдаудың өзекті проблемалары//Ақиқат, №10 қазан, 2009.-24-29 бб.
15. <http://palomar.wladimirpeople.com/phil17.html>

БІЛІМ БЕРУДІ ЖАҢАРТУ - ЗАМАН ТАЛАБЫ

Аймұратов С.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, ф.ғ.к.

Бүгінде Отанымыздың жетістіктері - әрбір азаматтың ұлттық мақтанышы. Күшті, қуатты мемлекеттер ғана ұзақ мерзімдік жоспарлаумен, тұрақты экономикалық өсумен байланысты. Ата бабаларымыздың мәңгілік арманы, аңсары болатын. Қазақ жері - көп ұлтты мемлекет. Дегенмен, халқымыздың ұлттық салт- дәстүрін, тарихын, елін, жерін таныта отырып білім нәрімен сусындандырудың көздегеніміз дұрыс. Онсыз алға жылжу болмайды. Ұлттық білім берудің өзі - ұлттық қауіпсіздік пен мәдениеттің құрамдас бөлігі. Ал ұлттық білім берудің құндылығы әлеуметтік дамумен, қалыптасқан дәстүрмен анықталған.

Қазіргі кезде әлемдік білімге көшуге байланысты, оқушылардың кәсіби мамандық алуына жете көңіл бөлінуде. Жаһандану заманында өмір талабы, уақыт ағысы жастарды кәсіби мамандық алуына итермелейді. «Өнер көзі - халықта» дей келе, алдымен өнерді халықтан үйреніп, көне мұрасын жаңғыртып, іздеп іске асыру перзенттік парызымыз деп түсіну керек. Осыған орай, қазіргі кездегі қоғамымыздың талабы көлөнер дүниелерін топтастырып, жинақтап, жүйелеп, заман талабына сай түрлендіріп тұтыну қажет.

Бәсекелестік - қашанда дамудың басты құралы, ал қабілеттілік - кез келген іс-әрекеттің тиімді шешілуіне икемділік. Ұлттық білім беру жүйесінде негізгі екі бағытты ұстанғанымыз дұрыс.

М.Дулатовтың ұлттық мектептерде оқу-тәрбие үрдісін ұлттық сипатта жүзеге асыру туралы ой-пікірлерінің маңызы мен мәні ерекше. Ол “Жалғыз құрғақ білім үйрету емес,

біліммен бірге жақсы тәрбиені қоса беру керек”, “балқыған жас баланың бойына ана тілін анық үйретіп шығару қажет”, “оқу кітаптары ана тілімен, өз ұлттық тұрмысымен һәм табиғаттан жазылуы, мектепте алған тәрбиенің күшті, әсерлі, сенімді болуы тиіс. Мұндай балалар мектепті бітіргеннен кейін қай жұрттың арасында жүрсе де, сүйегіне сіңген ұлт рухы жасымайды, қайда болса да, тіршілігінде қандай ауырлық өзгерістер көрсе де ұлт болып қалады” - деп, ұлттық тәрбие берудің әсерін тамаша көрсеткен.

Мектепте оқушыға жан-жақты білім берумен шектелмей, “білім тәрбие - егіз” ұғымын ескеретін болсақ, сол ұлттық тәрбиені бойына сіңіруіміз қажет. Ол мектеп өмірінде алған білімі мен тәрбиесін ертеңгі қоғам дамуына жұмсайтына сөзсіз.

Жас ұрпақтың санасына батыстық тұрмыс-салт үлгілерінің ықпал ете бастағаны да жасырын емес. Академик Г.Волков “Батыстан келген бұл рухани апаттан жастарды аман алып қалудың жолын қарастыруымыз керек. Ол әр халықтың ғасырлар бойы ұрпақ тәрбиесінде қалыптасқан, түрлі сындардан өткен, халықтың бай тәжірибесіне сүйенген халықтық педагогика болмақ” - деп ой түйінделген. Халықтық педагогиканы сабақтарда және сыныптан тыс шараларды қолдаудағы негізгі алға қояр міндеттері төмендегідей болуы тиіс:

- халық педагогикасы элементтерін қолдануға қолайлы жұмыс түрін ұйымдастыру;
- қазіргі оқытудың жаңа технологияларын тиімді қолдану;
- қазіргі заман талабына сай азаматты тәрбиелеу;
- ұлттықнамыс, патриотизмге тәрбиелеу;
- өзхалқының және басқа халықтың салт-дәстүрін сыйлауға тәрбиелеу.

Ал, ұлттық педагогиканың негізгі қағидалары мыналардан тұрады.

1. Келер ұрпақтың ақылды, намысқор, өміршең азамат болуы. Дәлірек айтсақ, ұрпақты тәрбиелейтін халық мектебінің есігі сәбидің дүниеге келген күнінен айқара ашылады.

2. Баланы жастайынан еңбексүйгіш, елгезек азамат етіп тәрбиелеу. Ол бесік жыры, тұсау кесу жыры, бата-тілек, термеде орындалған.

3. Адамгершілік асыл қасиеттерді баланың бойына дарыту. Ізгілікке, имандылыққа тәрбиелеу.

4. Ізгілік пен патриотизм – халықтық тәрбиенің басты қағидасы. “Отан отбасыдан басталады” деп ұққан ата-бабамыз отбасынаң, ананың, Отанның намысын қорғауды отбасының өзекті ұстанымы есептейді. Сондықтан “Ел үшін ең бекет, халқын сүйген қорболмайды” деген өсиет тәрбиеден өзекті орын алған.

Әлемдік білім кеңістігінің даму тарихы, оның әркезеңіндегі айқындалған тенденциялары әрхалықтың гүлденіп өркендеуінің, қоғамдағы прогрессивтік өзгерістердің білімге байланыстылығын, жалпы білім саласының маңыздылығы дәлелдейді. Әрбір мемлекеттің интеллектуалдық, экономикалық, парасаттылық және мәдени қарымы білім саласының күйіне және оның прогрессивтік даму мүмкіндіктеріне тікелей байланысты екендігін педагогика ғылымы мен білімнің даму тарихы айқындайды. Осы тұрғыдан алғанда егемен Қазақстанның ғылымы мен білімінің стратегия білім беру жүйесінің ұлттық білім мен тәлім – тәрбие идеяларын сақтай отырып, әлемдік білім кеңістігіне кірігу мен анықталады. Үшінші мыңжылдық жылнамасын ашып отырған бүгінгі Қазақстанның білім беру саясатындағы өзекті ой – еліміздің экономикасы мен әлеуметтік саласының тұрақты дамуының басты факторларының бірі – білім екендігінде. Осынау ақиқаттың дәлелі – Қазақстан Республикасы дамуының 2030 жылға дейін межелеген стратегиясында, он жүзеге асыруға бағытталған кезең-кезеңмен дамуының стратегиялық жоспарларында білім саласына айрықша басымдылықпен мән берілгендігінде [2].

Қоғамда орын алып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси қатынастар білім беру ісін түбегейлі өзгертіп, оның тарихи тамырын қайта қарап жаңғыртуды талап етеді. Өткеніміз бен болашағымыздың өркендеуіне жол ашады. Өйткені ұлт тағдыры, халқымыздың әл-ауқатын жақсартуы жас ұрпақтың білім деңгейіне, мәдениетіне, өмірде

озтаңдауларын дұрыс жасауға, қоғамдық қатынастарға, оны дұрыс ұйымдастыруға қабілетіне тікелей байланысты. Бұл көзқарастың білім жүйесінде өзіндік маңызы зор.

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасыр басында Қазақстанда кәсіби білім беру негізі қалыптасты. Қазақстандағы білім беру жүйелерінің қалыптасуы Ыбырай Алтынсарин есімімен тікелей байланысты. Оның күш жұмсауының арқасында орыс-қырғыз екі сыныптық училище, әйел тұрғындар үшін оқу мекемесі, қолөнер училищесі құрылды. Экономикалық және әлеуметтік сипаттағы қиыншылықтарға қарамастан кәсіби білім беру негізін оқушылар ауылшаруашылық мектептерде, мұғалімдік семинарияда, фельдшерлік және қолөнер мектептерінде алды.

Жалпы білім беру мәселесі барлық кезде де ғалымдар мен ағартушылардың зор қызығушылығы мен назарын тудырған мәселе болып табылады. Халқымыздың білім беру негізінің қалануына Әл-Фарабидың трактаттары, Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» еңбегі, Ахмет Йүгінекидің «Ақиқат сыйы» дидактикалық поэмасы (өсиетнама), Махмұд Қашқаридің «Диуани лұғат-ат-түрік», Әбілғазының «Түрікпен шежіресі», «Түрік шежіресі», «Көне қыпшақ жазу шежіресі» т.б. көп әсері болды. Мұхаммед-Хайдари Дулати «Тарихи Рашиди», «Жоһаннама», Қыдырғали Қасымұлы Жалайырдың «Жамиғат - Тауарих» (жылнамалар жинағы), халық туындылары «Нысабнами», «Наурыз-бәйіті» қазақ шежіресі т.б. ұрпақтанымы үшін аса зор тәлімдік мәнді шығармалар. Халқымыздың «Оқу - оқу түбі-тоқу», «Білімнен асар байлық жоқ» миға қонатынын жақсы түсінгенін көреміз. «Оқу инемен құдық қазғандай» «Ғалым болып ешкім тумады, оқу мен жетіледі», яғни оқу-адамның аса күрделі әрекеттерінің бірі, көп еңбектену арқылы ғана жан-жақты білімді адам бола алады дейді [3].

Қазақстан Республикасындағы білім беруді жаңарту бір-бірімен тығыз байланысты, әрі өзара шарттас екі қағидамен сипатталады: біріншіден, әлеуметтік ортаның терең демократиялығы, гуманизация және гуманитаризациямен байланысты; екіншіден, тұлғаның тұтас дамуына бағыттылығы. Кеңес дәуірі кезіндегі білім беруде тұлға тек білімді меңгеруші, халықтың мәдениетін тасымалдаушы және көрсетуші болып табылатын. Ал, қазіргі 12 жылдық бейінді білім берудің өзіндік ерекшелігі бар, ол тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасай отырып, денсаулығын нығайту мен өзінің қоғамдағы орны мен рөлін, кәсіби қызығушылығы мен бағыттылығының еркінше таңдау, әрі меңгеру болып табылады.

М.Н. Скаткин мен И.Я. Лернер «Білім берудің негізгі әлеуметтік қызметі-адамдардың жинақталған іс-тәжірибесінің келесі ұрпаққа мұра болуы» деп айтқан. Бұл тұрғыдағы білім беру мазмұны ол оқушының білімді, қабілет пен нышанды меңгеруіндегі арнайы ұйымдастырылуы. Тұлғаның дамуы мен оның мәдени базасының қалыптасуының негізі болып білім берудің мазмұны табылады.

Білім беру мазмұны түсінігі әртүрлі сарапталады. Ю.Бабанский бойынша, «Білім берудің мазмұны-ғылыми білім, қабілет пен нышанның жиынтығы, оны меңгеріп алу оқушының ақыл-ой және физикалыққа білеттерінің жан-жақты дамуын, дүниеге көзқарасын, әдеп пен мінез-құлықты, қоғамдық өмірге және еңбек етуге даярлықты қалыптастырады, қамтамасыз етеді». Бұл жерде білім беру мазмұнына адамның барлық жинақтаған әлеуметтік тәжірибесі енеді. Бірақ білім беру мазмұнын оқыту үдерісінің бір компоненті ретінде қарастырады. Қазіргі кезде 12 жылдық мектепк есептелінген белгілі бір халықтардың білім беру стандарты қалыптасқан. Осыған байланысты, Еуропалық кеңестіктің 1992 жылғы декларациясына сәйкес 12 жылдық білім беру кеңістігіндегі 169 елде жүзеге асырылуда. Олардың ішінде ТМД елдерінен Украина, Белоруссия, Өзбекстан және балтық елдерден АҚШ, Жапония, Германия, Франция, Англия тағы басқа да мемлекеттер бар. Жалпы, 12 жылдық мектепте оқыту құрылымы мен ұйымдастырылуы оқушылардың қызығушылығы мен қабілеттеріне, рухани дамуына, олардың өмірлік жоспарларының жүзеге асырылуына бағытталған, көпвариантты және икемді болуы қажет. Сондай-ақ бұл мәселеде негізгі, орта және жоғары мектептің, өндірістің т.б. өзара сабақтастығы мәселесін ескерген жөн.

Қазіргі жағдайда мектеп түлегіне қойылатын талаптар да өзгеруде:

- қоғам өміріндегі өзгерістерге бейімделгіш, қажетті білімді өзбетінше игере алатын, ізденімпаз, түрлі мәселелерді шешуде өз білімін қолдана алатынын;
- өзіндік ой-пікірі бар, сыншыл, өмірде туындайтын қиындықтарын көре білетін және жаңа технологияны қолдана отырып, мәселені шешудің тиімді жолдарын таба білетін, өзінің алған білімін тиісті жағдайда қолдана алатын, жаңа идеяларын ұсынып, шығармашылық тұрғыда ойлана алатын;
- ақпараттармен сауатты жұмыс істеу, оны талдау, проблеманы шешуде болжам жасау, жалпылау, ұқсас және қарама-қарсы нұсқаларын салыстыру, тұжырым, қорытынды жасау және оның негізінде жаңа проблемаларды табу және шешу;
- қарым-қатынас мәдениетін білу, түрлі әлеуметтік топтардақ арым-қатынас жасай алу, даулы жағдайларды жою және одан шығарылу;
- жеке басының адамгершілік, мәдени деңгейін, шығармашылық әлеуетін үнемі дамыта алатын болуы қажет.

Қазіргі мектепте қалыптасқан білім беру ісі жеке адамның бойына мәдени-тарихи құндылықтарды, нормалар мен дәстүрлерді сіңіруді, оған дайын білім мазмұнын беруді көздейді. Оқу бағдарламаларының, оқулықтар мен әдістемелердің көпшілігі оқушылардың бүгінгі ғылымның әдістері арқылы нақты шындықты меңгеруіне емес, әлі де сол бұрынғысынша бойынша дайын ақпараталуына сүйенеді. Білім берудің мақсаттарына, мазмұны мен технологиясында артық тапсырмалардың басым болуы оқушылардың қызығушылықтарының төмендеуіне, олардың әлеуетінің талап етілмеуіне соқтырады. Бұл проблеманы шешудің жолдары, «оқушыға білім беру» үлгісінен «нәтижелі білім беруге» көшуден көрінеді. Онда оқушы білімінің өсуі оның өз қолымен жасаған білім өнімдерінің – болжамдардың зерттеулердің, шығармалардың, ережелердің, кескіндеме картиналарының, компьютерлік бағдарламалардың және басқалардың негізінде жүреді. Оқушының білімінің, сезімдері мен қабілеттерінің, тәжірибесінің артуы мұндай жағдайда оны ғылыми және мәдени-тарихи процестерге толыққанды қатыстыру арқылы бірізділікте жүргізіледі.

Әлемдік білім кеңістігіне еркін енуді көздейтін жаңа білім беру жүйесіне көшу бүгінгі заман талабы. Жаңаша білім беру жағдайында мұғалім қызметі жаңа мазмұнға ие болды. Оқушы тұлғасына бағытталған білім беру адамның беленділігін, шығармашылық қабілетін, әлеуметтік жауапкершілігін, өмірде өз білімін іске асыру мүмкіндігін дамытуға қолайлы жағдайлар туғызады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасимбекова Б.А. Қазақ сәндік-қолданбалы өнері арқылы жеткіншектердің эстетикалық мәдениетін қалыптастыру. (автореферат) Түркістан, 2018
2. Әлібеков Т. Қазақ мектебінде сапалы білім беруді қамтамасыз ету мәселелері // XX ғасыр мектебі. - №5. - 2022.

АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТА К УЧЕБНОМУ ПРОЦЕССУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ, ЕЁ ВИДЫ И УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ

РИЗУАНОВА А.К.

к.п.н., ст.преп. кафедры психологии и педагогики,
НАО «Атырауский университет им.Х.Досмухамедова»

Адаптация—это результат и процесс взаимодействия индивида и окружающей среды, приводящий к оптимальному приспособлению его к жизни и окружающей действительности.

Адаптация связана с изменением социальной ситуации развития студента. Адаптация—это изменение самого себя (установок, черт характера, стереотипов поведения, др.), относительно новых требований деятельности, социальных условий и нового окружения. Именно на первом курсе происходит глубокая психологическая перестройка личности студента. Этот процесс связан с разрушением ранее сформированных стереотипов, что может приводить к нервным срывам, стрессовым реакциям, снижению уровня успеваемости, появления трудностей в общении. Эти особенности переориентации из школьной жизни на новые принципы, связанные с уменьшением или отсутствием контроля со стороны родителей и учителей, необходимостью самостоятельного решения проблем быта и самообслуживания (особенно при переходе от домашних условий к общежитию), усвоением больших объемов информации, имеют разные последствия для студентов с разным типом нервной системы, темперамента, способностей.

Анализ психолого-педагогических исследований проблем адаптации студентов—первокурсников позволяет выделить такие её основные направления.

1. *Адаптация формальная*, касающаяся информационной осведомлённости о новых реалиях студенческой жизни. Такую информацию студент получает уже с первых дней обучения в вузе и даже раньше, в момент зачисления из выступления перед первокурсниками ректора, проректоров и деканов.

2. *Социально-психологическая адаптация* как процесс внутренней интеграции студентов-первокурсников в группах и интеграция этих групп со студенческим окружением в целом, приспособление к новому социальному окружению (преподаватели, однокурсники, соседи по общежитию, социальная структура большого города, др.).

3. *Адаптация* связана с готовностью студента к овладению новыми (по сравнению со школьными) организационными формами и методами учебно-профессиональной деятельности в высшей школе.

Исследования показывают, что первокурсники не всегда успешно овладевают знаниями не потому, что получили слабую подготовку в средней школе, а по причине несформированности качеств, определяющих готовность учиться в высшей школе, таких как:

- способность учиться самостоятельно;
- умение контролировать и оценивать себя;
- учёт индивидуальных особенностей своей познавательной деятельности;
- умение правильно распределить своё время для самостоятельной подготовки и отдыха;
- самодисциплина.

Дидактическая адаптация может проходить как относительно быстро, так и относительно медленно. Оперативная адаптация зависит, во-первых, от обеспечения связи методов обучения в общеобразовательной и высшей школе, во-вторых, от самостоятельности и творческого мышления, которые должны стать чертами характера личности первокурсников, в-третьих, от ориентации на профессию и устойчивого желания овладения программой высшей школы.

Период адаптации проходят не все студенты-первокурсники одинаково. По результатам исследований, которые проводят Л.И.Подольак и В.И.Юрченко 49% студентов тяжело перестраиваются и приспосабливаются к новой организации учебного процесса; 20% тяжело переживают оторванность от родителей, 12% испытывают трудности вхождения в новый коллектив, 39% не могут охватить весь объем самостоятельной работы.

Для выработки стратегии и тактики, которые обеспечили бы оптимальную адаптацию студентов к высшему учебному заведению, важно знать индивидуально-психологические особенности студента и на этой основе выстраивать систему его вовлечения в новые виды деятельности, новый круг общения, учитывать структуру мотивов, уровень самооценки, способность к саморегуляции своего поведения.

Необходимо иметь в виду то, что первокурсники ещё не сформированы как самостоятельные, морально и социально зрелые субъекты. Т.И.Туркот считает целесообразным выделить несколько групп трудностей в обучении, с которыми сталкиваются студенты-первокурсники.

Первая группа трудностей касается большого числа студентов. Это отсутствие у первокурсников многих специальных учебно-организационных навыков: конспектирования лекций, пользования библиотекой, рационального единения учёбы и досуга. Конечно, подобные умения и навыки быстро приобретаются, но, тем не менее, их отсутствие (особенно на первых порах) оказывает негативное влияние на успехи в учёбе и на показатели адаптации студентов. К этой группе также необходимо отнести отсутствие адекватных коммуникативных навыков. Прежде всего—это особенности общения студентов с преподавателями. Этот процесс очень отличается от процесса взаимодействия со школьными учителями и попытки студентов «перенести» школьный стиль в высшую школу часто приводят к конфликтным ситуациям. К сожалению, в высших учебных заведениях не предусмотрены специальные мероприятия относительно коррекции школьных навыков. Считается, что студент является достаточно самостоятельной личностью, чтобы самому приобретать новый опыт.

Следующая группа проблем, с которыми сталкиваются студенты младших курсов, касается функционирования высших психических процессов, прежде всего—познавательных процессов и эмоциональной сферы. Часто получается, что способы концентрации внимания, запоминания, решения учебных заданий, которыми владеет студент-первокурсник и которые были вполне адекватными в условиях обучения в средней школе, не «работают» в вузовском обучении. Например, можно наблюдать такую картину: студенты применяют способы запоминания, усвоенные в средней школе, и, несмотря на их неэффективность, не могут перейти на управление мнемонической функцией с целью отработки новых, результативных методов. То же самое касается управления вниманием, распределения учебной активности по времени, руководства эмоциональной сферой. Психологически это объясняется тем, что студент не может «войти» в роль человека, адекватно оценивающего собственную активность, человека, ищущего новые способы действий.

Отдельную группу трудностей, с которыми имеют дело, студенты-первокурсники составляют собственно трудности личностного характера. Среди них одной из центральных проблем есть проблема недостаточного самоопределения. Из педагогической литературы мы знаем, что готовность к жизненному самоопределению является центральным психическим новообразованием старшекласников. Основными психологическими компонентами этой структуры являются: жизненные планы, как устойчивое проявление мотивации личности относительно выбора жизненного пути, развития Я-концепции и сознательное управление развитием собственной личности и появление индивидуальности, как высшего уровня её развития. Многочисленные данные экспериментов, которые приводит украинский специалист в области психологии и педагогики высшей школы Т.И.Туркот, показывают, что в таком виде готовность к выбору жизненного пути наблюдается лишь у незначительной части выпускников общеобразовательных школ. Решение о поступлении на учёбу в тот или иной университет, часто бывает не собственной инициативой, а подсказкой родителей, других людей и поэтому интегрированность индивидуальности оказывается далёкой от завершения.

Анализируя трудности, которые возникают у студентов-первокурсников в период адаптации, необходимо выделить отдельные типы адаптации, которые можно классифицировать по тому, с какой скоростью она протекает.

1.Первый тип отличается тем, что студент легко адаптируется к новым условиям, он быстро вырабатывает стратегию своего поведения, легко включается в жизнь коллектива, его поведение эмоционально устойчивое, неконфликтное.

2. Второй тип характерен тем, что адаптация студента полностью зависит от социального окружения. В таких случаях встречаются трудности в организации работы и общении, поэтому здесь большое значение приобретает внешний контроль и поддержка.

3. Третий тип включает студентов, адаптация которых проходит тяжело по причине их индивидуальных особенностей. Поведение таких студентов деструктивно, конфликтно, эмоционально неустойчиво, отличается неадекватной реакцией на требования и условия обучения.

На процесс адаптации студентов-первокурсников влияет целая группа факторов, среди которых: бытовые условия, досуг, умение преодолевать трудности и проблемы адаптационного периода, удовлетворенность от учебного процесса и социального окружения.

Опыт, накопленный украинской высшей школой, свидетельствует о том, что более быстрой адаптации студентов первого курса способствуют комплектование академических групп с учётом психологических особенностей студентов, их психологической совместимости, использование традиций и ритуалов таких, как «Посвящение в студенты», систематические индивидуальные консультации преподавателей и кураторов академических групп, активная деятельность социально-психологических центров. При изучении курса «Введение в специальность» целесообразно ознакомить студентов с историей и структурой учебного заведения, охарактеризовать особенности модульно-рейтинговой системы обучения.

Задача преподавателя в адаптационный период первокурсников помогать им самоопределяться, включать студентов в совместную творческую работу, помогать в организации самостоятельной работы и вхождении в студенческую среду.

В адаптации студента к высшему учебному заведению на старших курсах существенную помощь оказывает студенческая группа, если она стала коллективом с позитивным микроклиматом. В таком случае группа становится референтной (значимой) для студента. Чуткое отношение друг к другу в группе, взаимопомощь сделают процесс вхождения в новую учебно-профессиональную деятельность и новый коллектив более комфортным и успешным для каждого студента.

Хотя каждый отдельно взятый человек как личность является неповторимым в своей индивидуальности, тем не менее, культура определённой социальной среды в конкретный исторический момент накладывает глубокий отпечаток на психологию личности, формирует её индивидуальные отличия и типовые особенности.

В основу одной из типологизаций студентов специалистами было положено их успеваемость по различным циклам предметов. Для каждой типологической группы учёными-психологами был разработан комплексный психологический портрет, включающий характеристики развития интеллекта, черт характера, направленности личности, самооценки и взаимоотношений в группе. Т.И. Туркот в этой связи рассматривает такую типологию современных студентов:

Универсалы (около 8% студентов) имеют достаточно высокий уровень интеллекта, высокую скорость переключения мысленных операций. Такие студенты легко усваивают все предметы, учатся на «хорошо» и «отлично», имеют развитое творческое внимание. В то же время студенты такого типа отличаются тревожностью. «Универсалы», как правило, тяготеют к управленческой, научно-педагогической или научно-исследовательской деятельности.

Теоретики (около 20% студентов), характеризуются тем, что обладают хорошо развитым вербальным интеллектом. Особенно у них развито логическое мышление и несколько хуже конструктивное. «Теоретики» имеют хорошие успехи в изучении теоретических дисциплин, в то же время усвоение прикладных вызывает определённые трудности. Студенты такого типа не любят специальные дисциплины, так как их интересы сконцентрированы на гуманитарных и теоретических науках. По социометрическому статусу «теоретики», как правило, принадлежат к «отчуждённым», что объясняется их

невысоким мнением о способностях других студентов, собственной завышенной самооценкой, низким уровнем адаптированности.

Специалисты (22% студентов) имеют развитый невербальный интеллект, что является позитивным свойством для студентов технических специальностей, поскольку для «специалистов» характерным есть реалистичность, практичность и настойчивость». Такие студенты с удовольствием изучают теоретические дисциплины и в то же время выдвигают повышенные требования к преподаванию специальных и прикладных дисциплин. «Специалисты» чаще всего становятся формальными лидерами, они отличаются конформизмом и завышенной самооценкой.

Практики (40% студентов). Данный тип отличается самоуверенностью. Такие студенты выдвигают повышенные требования к преподаванию специальных дисциплин, они имеют хорошие и отличные оценки за выполнение лабораторных работ. Как и «специалисты», «практики» самым первым делом считают профессиональную направленность обучения. Представители этой группы отличаются социальной и эмоциональной зрелостью, уверенностью в себе, они имеют высокий социометрический статус их отношения со студенческой группой стабильно позитивные.

Слабые студенты, как правило, самоуверенны, независимы, собственные желания ставят выше всего. Они эмоционально стабильны, тревожность у них невысока. Такие студенты учатся в основном удовлетворительно, не очень озабочены будущим трудоустройством, рассчитывают на счастливый случай.

В психологии высшей школы также широко применяется типологизация студентов, предложенная белорусскими исследователями М.Дьяченко, Л.Кандиловичем и С.Кандиловичем.

Первый тип—студенты с позитивной профессиональной направленностью, которая сохраняется в течение всего периода обучения в высшей школе. Такая ориентация основывается на чётком представлении о профессии. Данные студенты характеризуются высоким уровнем активности.

Второй тип—студенты, которые окончательно ещё не определились в выборе профессии. Для большинства студентов этой группы характерным есть компромисс между негативным (или индифферентным), отношением к профессии или учёбе. Поэтому активность таких студентов характеризуется неустойчивостью, чередой спадов и подъёмов.

Третий тип—студенты с негативным отношением к профессии. Мотивация выбора специальности у таких студентов обусловлена преимущественно общепринятыми в социуме ценностями высшего образования. Уровень их представлений о профессии низкий. В профессиональной сфере привлекательным для таких студентов есть материальное вознаграждение, социальные перспективы, которые даёт профессия (возможность работать в городе, быстро продвигаться по карьерной лестнице, иметь продолжительный отпуск, ездить в заграничные командировки, др.).

Л.Г.Подольак и В.И.Юрченко в зависимости от отношения студентов к учёбе и общественной работе предлагают выделить такие типы студентов:

1-й тип: Студенты, для которых характерен комплексный подход к целям и задачам обучения. Студенты такого типа много читают, ориентируются на широкую специализацию и разностороннюю углублённую профессиональную подготовку. Они отличаются широтой познавательных интересов, любознательностью, инициативностью, хорошо успевают по всем предметам. Эти студенты активны в общественной работе, участвуют в культурных мероприятиях, спорте, находят время для посещения театра. Они работают в научных кружках и нередко проводят научные исследования вместе с преподавателем.

2-й тип: Студенты, ориентирующиеся на узкую специализацию. Для этой категории характерно целенаправленное, избирательное приобретение только тех знаний, умений и навыков, которые необходимы (по их мнению) для будущей профессиональной деятельности. Эти студенты хорошо учатся только по тем дисциплинам, которые связаны с

их специализацией. Система духовных запросов таких студентов ограничена рамками профессиональных интересов.

3-й тип: Эту группу составляют студенты лодыри и бездельники. Они пришли в университет по требованию родителей «за компанию» с товарищами, чтобы не служить в армии, др. Сегодня, в силу легкодоступности высшего образования, прослойка студентов данного типа в высшей школе весьма заметна. К учёбе они безразличны, постоянно пропускают занятия, имеют «хвосты». Если таким студентам помогают товарищи по учёбе, родители или преподаватели, то они часто «дотягивают» до получения диплома.

В психологической литературе существуют и другие подходы к типологизации студентов. В.Лисовский и А.Кузьминский выделяют типологические группы на основе отношения юношей и девушек к получаемой специальности и взаимоотношений со студенческой группой.

1.«Гармоничный». Специальность выбирает осознанно, добросовестно относится к учёбе, принимает активное участие в научной и общественной работе. Сфера интересов охватывает литературу, живопись, спорт. Пользуется авторитетом среди товарищей, всегда готов оказать помощь др.

2.«Профессионал». Специальность выбирает по призванию, настойчивый в учёбе, но не проявляет интереса к научно-исследовательской работе. Принимает активное участие во внеучебных мероприятиях на факультете, добросовестно выполняет все поручения. В коллективе таких студентов, как правило, уважают.

3.«Академик». Специальность выбирает осознанно. Учится исключительно на «отлично». Ориентируется на продолжение обучения в аспирантуре, поэтому много времени отводит на НИР, иногда даже в ущерб другим знаниям. К просьбам о помощи или предложению вместе с другими уйти с пары, скорее всего, отнесется безразлично.

4.«Общественный активист». Для такого типа студентов характерной является ярко выраженная склонность к общественно-полезной деятельности, что, как правило, негативно отражается на научной и учебной работе. Такие студенты убеждены в правильности выбора профессии, они интересуются литературой и искусством, выступают хорошими организаторами в сфере досуга, и в то же время склонны подчиняться влечениям толпы.

5.«Старательный». Такие студенты выбирают специальность не вполне осознанно. Учатся они добросовестно, прилагая максимум усилий, хотя и не обладают исключительными способностями. Они не интересуются искусством, но любят бывать на концертах и дискотеках. Чувство товарищества у студентов данного типа выражено слабо. Они могут пропускать учебные занятия без уважительных причин.

6.«Середняк». Учится «как получится», не прилагая усилий, и гордится этим. Профессию выбрал не задумываясь, но в то же время уверен: раз уж поступил в университет, то необходимо учиться до получения диплома. Старается хорошо учиться, но не получает от этого удовольствия. Всегда рад уйти с лекции.

7.«Разочарованный». Студент такого типа, как правило, обладает способностями, но не имеет никакого интереса к избранной специальности. В то же время он осознаёт необходимость закончить университет. Часто пропускает занятия, пытается утвердить себя в хобби, искусстве, спорте.

8.«Лодырь». Учится плохо, не напрягаясь, при этом вполне доволен собой. О своём профессиональном призвании всерьёз не задумывается, не принимает никакого участия в научно исследовательской и общественной работе. Круг интересов сконцентрирован в сфере досуга. Однокурсники относятся к таким студентам как к «балласту».

9.«Творческий». Для студентов такого типа характерен творческий подход в любом деле. Однако занятия, требующие усидчивости, аккуратности, исполнительской дисциплины их не привлекают. Поэтому такие студенты учатся «неровно», разделяя учебные дисциплины на «интересные» и «скучные». Они с лёгкостью пропускают занятия, в то же время всегда имеют своё мнение и игнорируют авторитеты.

10.«Богемный». Такие студенты, как правило, учатся на так называемых, престижных факультетах. К другим студентам они относятся высокомерно, в сфере искусства их интересует только то, что «модно». Мнение таких студентов всегда отличается от мнения «серой массы», поэтому на предложение уйти с занятий они, как правило, не поддаются. Поскольку эти студенты представляют небольшую социальную группу, то своё поведение строят, таким образом, как принято в данной группе, то есть ведут себя не так, как все остальные.

Т.О., при работе со студентами необходимо учитывать закономерности и психологические механизмы их развития, которые обусловлены как своеобразием социальной ситуации развития студенчества, как социальной категории, так и психологическими особенностями юношеского возраста.

В условиях высшего учебного заведения целесообразным будет субъект–субъективное взаимодействие в системе «преподаватель-студент», осуществляемое с учётом типологии студентов и направленное на: -развитие их творческого потенциала; -помощь студентам в их профессиональном становлении; -совершенствование педагогического процесса в русле личностно-ориентированного обучения.

Ключевые слова: адаптация, студент, высшая школа, индивид, др.

Использованные литературы:

1. Столяренко, Л. Д. Психология и педагогика: учебник / Л. Д. Столяренко, В. Е. Столяренко. - М.: Юрайт, 2015. - 671 с. - ISBN 978-5-9916-1281-4.
2. Крылов, А. А. Психология [Текст]: учебник. / А. А. Крылов. - М.: Про-спект, 2017. - 752 с. - ISBN 978-5-482-01849-1.
3. Мещерякова, Б. Психология: Полный энциклопедический справочник[Текст] / Б. Мещерякова, В. Зинченко - СПб. : прайм - ЕВРОЗНАК, 2014. - 896 с. - ISBN 5-93878-288.
4. Тертель, А.Л. Психология в вопросах и ответах [Текст]:учебное пособие./А. Л. Тертель.-М.: Проспект 2018. - 176 с. - ISBN 978-5-482-01786-9.

ҒТАМР 14.25.05

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ҚЫЗМЕТКЕ КӘСІБИ-ТҰЛҒАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ИРГАЛИЕВ А.С., ОРАЗҒАЛИ Ә.Ә.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Қазіргі заманғы ғылымда дарындылық туралы бірімді түсінік жоқ. Бұл терминнің көп мәнді болуы дарындылық феноменінің көп аспектілігін көрсетеді және оны зерттеуге тұтас және кешенді көзқарасты және «балалардың жалпы дарындылығы» санатының ғылыми түсінігін нақтылауды талап етеді. Дарынды балалармен жұмыс істеудің нәтижелілігі көбінесе осы санаттағы балалармен кіші мектеп жасында қандай жұмыс жүргізілетініне байланысты, кіші мектеп жасындағы танымдық мүдделердің бұрмалануы және уақтылы қанағаттандырылмауы балалардың қабілеттілігін дамымаған күйде қалдырады [1]. Танымдық қажеттілік адамның қалыптасуын, оның қабілеттерін табиғи бейімділіктен дамытуды қамтамасыз ететін негізгі қажеттіліктердің бірі екенін көрсетеді. Бастауыш мектеп жасындағы танымдық қызығушылықтардың бұрмалануы және уақтылы қанағаттанбауы балалардың қабілеттерін дамымаған күйде қалдырады.

Бастауыш мектеп жасындағы дарынды балалардың танымдық дамуының маңызды ерекшеліктері: кең қызығушылық пен зерттеушілік мінез-құлық; танымдық қажеттіліктің

жоғарылауы (ситуативті белсенділік) немесе танымдық әуесқойлық; жетістікке жетудің танымдық мотивациясы, құзыреттілік мотивациясы; проблемаларға жоғары сезімталдық; ақыл-ой қызметіне деген қажеттіліктің жоғарылауы, білімді игерудің жоғары қабілеттері; логикалық ойлауды дамытудың жоғары деңгейі; селективтілік, қандай да бір қызмет түріне деген құштарлық (мысалы, таным); интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттердің жоғарылауы; дербестік, икемділік және ойлаудың өзіндік ерекшелігі; дивергентті міндеттерге қызығушылықтың артуы; идеялар мен ассоциациялаудың жеңілдігі; болжау қабілеті; зейіннің жоғары шоғырлануы; тамаша есте сақтау; бағалау қабілеті; кең, тұрақты және саналы қызығушылықтар мен бейімділіктер; оқытудың шығармашылық стилі.

Г.Л. Парфенова отандық және шетелдік ғалымдардың жұмыстарына сүйене отырып, дарынды балалардың әлеуметтік-психологиялық мәселелерін қорытындылады:

- өмірлік қиындықтарды жеңу қабілетінің жеткіліксіз қалыптасуы;
- психологиялық тұрақтылықтың болмауы немесе қиын жағдайларда оны белсендіре алмау;
- шындық сезімін, оның ішінде өзіне деген шынайы қатынасты және осы қатынасты қабылдауды бұзу;
- әлеуметтік рефлексия мен мінез-құлық дағдыларының дамымауы, осыған байланысты бейімделмеуі мүмкін;
- өзінің эмоционалды ерекшеліктеріне бейімделу мәселесі;
- пәндерге қатысты селективтілік, мектепте оқуға деген ынтаның төмендеуі [2, 29-30 б.], бұл жақын достар табуда қиындықтар туғызады.

М.Ф. Глухова мен Н.И. Никитинаның пікірінше, әлеуметтік педагогтың дарынды балалармен жұмысының негізгі бағыттары келесідей:

- мекеменің басқа қызметкерлерімен бірлесіп әлеуметтік педагог дарындылық белгілері бар балаларды анықтайды және есепке алады, осындай баланың отбасымен байланыс орнатады;
- жеке тұлғаның әлеуметтік бағытын («тәуекел топтарына» қатысу, көшбасшылық бағыт, альтруистік көзқарастар және т. б.) және белгілі бір қызмет түрлеріне жеке бейімділігін анықтайды;
- ата-аналармен бірлесіп баланы мамандандырылған мекемеге, секцияға, үйірмеге, клубқа анықтау мүмкіндігін іздейді;
- білім беру мекемесінің әкімшілігімен бірлесіп мекеме базасында әртүрлі шығармашылық топтарды (негізінен тегін оқытумен немесе аз қамтылған отбасылардағы балалар үшін жеңілдікті шарттармен) құру үшін мүмкіндіктер іздейді, балаларға заңнамамен бекітілген жеңілдіктерді іске асыруға қол жеткізеді және балалардың сабақтарына ақы төлеу үшін демеушілік құралдарды іздеу бойынша жұмыс жүргізеді;
- практикалық психологпен бірлесіп дарындылық белгілері бар баланың жеке ерекшеліктеріне кешенді зерттеулер жүргізеді, құрдастарымен, мұғалімдермен өзара әрекеттесу кезіндегі оның күрделілігін анықтайды; тұлғаның әлеуметтік маңызды қасиеттерін дамытудың жеке бағдарламасын әзірлейді және жүзеге асырады [3, 291 б.].

Ю.В. Василькова, Т.А. Василькова дарынды балалармен жұмыс кезінде әлеуметтік педагогқа мыналарды ұсынады:

- дарынды баланы да үйрету керек екенін есте сақтаңыз. Сондықтан оны табандылыққа, еңбекке, шыдамдылыққа, өз бетінше шешім қабылдауға үйрету маңызды;
- белгілі бір балаға деген көзқарасыңызды талдаңыз, содан кейін ғана онымен дұрыс қарым-қатынас жолын таңдаңыз. Баланың таланты ата-ананы таңқалдыратынын да ұмытпау керек.

Отбасындағы қақтығыстар мұндай балаға қысым жасау негізінде пайда болады;

- ата-анасының пікіріне қарамастан баланың бойындағы қабілеттерін анықтау;
- ата-аналарға баланың жеке бейімділігін дамытуға, оны мамандарға жіберуге, кеңес беруді ұйымдастыруға, мұғалімдермен және ата-аналармен үнемі байланыста болуға көмектесу [4, 383 б.].

Дарынды балалармен жұмыс жасауда дарындылықтың жұмыс тұжырымдамасында бекітілген бір қатар принциптерді сақтау қажет: дамытушылық және тәрбиелік оқыту принципі, оқытуды даралау және саралау принципі, жасерекшеліктерін ескеру принципі.

Біздің түсінігімізге сәйкес, әлеуметтік педагогтың дарынды балалармен қызметке кәсіби-тұлғалық дайындығы–бұл когнитивті, операциялық-белсенділік, мотивациялық, жеке рефлексивті компоненттердің тұтастығын көрсететін және оның жалпы дарындылығы бар оқушылармен әлеуметтік-педагогикалық қызметті тиімді ұйымдастыру қабілетін анықтайтын құрылымдық-деңгейлі тұлғалық білім.

Біріншісі-когнитивті компонент (теориялық, білім беру) - дарындылық психологиясы мен педагогикасын белсенді игерудің нәтижесі ретінде психологиялық-педагогикалық білім (дарындылықтың белгілері мен әртүрлі аспектілері, дарынды балаларды анықтау және олармен жұмыс істеу критерийлері, формалары, принциптері, дарынды балалар мен олардың ата-аналарының жеке ерекшеліктері, дарынды балалармен жұмыс істеу стратегиялары мен технологиялары туралы білім, олармен табысты жұмыс істеу шарттары мен ұсынымдары, дарынды балаларды тәрбиелеумен оқыту проблемасына негізгі тәсілдер, дарынды балалармен жұмыс жүйесін жетілдіру бағыттары).

Дарынды балалардың ерекше психологиялық ерекшеліктері көп болғандықтан, кәсіби білімнің психологиялық компоненттеріне әлеуметтік педагогтың кәсіби және жеке дайындығын қалыптастыруға назар аудару қажет. Олар:

- дифференциалды-психологиялық - нақты оқушылардың жеке және жас ерекшеліктеріне сәйкес оқу материалын игеру ерекшеліктері туралы білім;

- әлеуметтік-психологиялық-оқу тобының және нақты оқушының оқу-танымдық және коммуникативтік қызметінің ерекшеліктері, мұғалімнің сыныппен қарым-қатынасының ерекшеліктері, қарым-қатынас заңдылықтары туралы білім [5, 92 б.].

Келесі компонент–операциялық-белсенділік (практикалық, технологиялық)-дарынды балаларды анықтау, оларды тәрбиелеу дағдылары мен икемділіктері; дарынды бастауыш сынып оқушылары мен оларды ата-аналарына делдалдық және әлеуметтік-педагогикалық көмек және қолдау көрсету; дарынды балалармен жұмыс істейтін педагогикалық құрамға кеңес беру; әлеуметтік-педагогикалық көмек пен қолдау көрсету; талдамалық, прогностикалық, коммуникативті, ұйымдастырушылық, проективті, делдалдық, қорғау және қамқорлық көрсету дағдылары.

Мотивациялық компонент танымдық және ішкі кәсіби мотивацияның дамуының жоғары деңгейінен тұрады; жеке өсу қажеттіліктері, балалардың дарындылығын ойдағыдай жандандыруға және дамытуға ұмтылу; оқушыларға білім алуға және дамуға еркіндік беру және т. б.

Жеке компонент әлеуметтік педагогтың кәсіби маңызды жеке қасиеттерімен көрінеді: шығармашылық, эмпатия, коммуникативтілік, әлеуметтік белсенділік (бастамашылық), тәуелсіздік (жалғыз жұмыс істеу қабілеті), объективтілік, төзімділік, балаларға деген сүйіспеншілік, бақылаудың ішкі локусы, жоғары және адекватты өзін-өзі бағалау және т. б.

Рефлексивті немесе аутопсихологиялық компонент-өз қызметінің артықшылықтары мен кемшіліктері, жеке басының ерекшеліктері және оның тән қасиеттері туралы білім.

Әлеуметтік педагогтардың дарынды балалармен жұмыс істеуге кәсіби-тұлғалық дайындығының бөлінген компоненттері, бірқатар функцияларды жүзеге асыруды болжайды: танымдық-психологиялық, интегративті, білім беру-тәрбие, аналитикалық-диагностикалық, болжамдық, үйлестіру-ұйымдастырушылық, рефлексивті, мақсатты реттеуші және коммуникативті [6, 163 б.].

Кәсіби-тұлғалық дайындық компоненттерінің функциялары дарынды балалармен жұмыс жасауда жүзеге асыратын әлеуметтік педагог қызметінің негізгі бағыттары мен функцияларының ерекшеліктерін ескере отырып бөлінді.

Әлеуметтік педагогтардың дарынды балалармен жұмыс істеуге кәсіби-тұлғалық дайындығының когнитивті компоненті танымдық-гнесеологиялық, интегративті және білім беру – тәрбие функцияларын жүзеге асырады:

- танымдық-гнесеологиялық функция-педагогикалық қызмет туралы идеялардың тұтастығын қамтамасыз етеді, ғылыми білімді жинақтауға және жүйелеуге, дарынды балалармен жұмыс саласындағы туындаған мәселелерді ғылыми тұрғыдан түсіндіруге мүмкіндік береді. Ол сонымен қатар педагогтың өзін және оның құзыреттілігін түсінуге бағытталған;

- интегративті функция – білім бірлігіне, өнімді практикалық тәжірибе мен инновациялық әрекеттерге қол жеткізуге мүмкіндік береді;

- білім беру–тәрбие функциясы – дарынды балалардың мінез-құлқы мен қызметіне мақсатты педагогикалық әсер етуді, дарынды балаларды дамыту және тәрбиелеу процесінде әлеуметтік институттар мен жеке тұлғаның барлық құралдары мен мүмкіндіктерін толық пайдалануды қамтамасыз етеді.

Операциялық–белсенділік компоненті мынадай функцияларды іске асыруды көздейді: әлеуметтік педагогтың дарынды балалармен жұмысының негізгі практикалық бағыттарын барынша толық көрсететін аналитикалық-диагностикалық, болжамдық және үйлестіру-ұйымдастырушылық [7]:

- аналитикалық-диагностикалық функция-дарындылық белгілері бар балаларды анықтау және есепке алу, балаға жағымды және жағымсыз әсерлерді, сондай-ақ әртүрлі мәселелерді анықтау, дарындылық белгілері бар баланың жеке ерекшеліктерін зерттеу, құрдастарымен, мұғалімдермен қарым-қатынас кезінде оның қиындықтарын анықтау.

- болжамдық функция-дарынды баланың жеке басын тәрбиелеу және әлеуметтік дамыту бойынша әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың жағдайын талдау негізінде болжау; дарынды баланың жеке даму бағдарламасын жоспарлау.

- үйлестіру-ұйымдастырушылық функция-дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық талаптарды ескере отырып, әлеуметтік пайдалы дамудың әртүрлі түрлеріне қосу, балалардың отбасымен байланыс орнату, Ата-аналармен бірлесіп баланы мамандандырылған мекемеге, секцияға, үйірмеге анықтау мүмкіндігін іздеу, клуб; білім беру мекемесінің әкімшілігі мен оның базасында түрлі шығармашылық топтар құру бойынша бірлескен жұмыс, дарынды балаларды дамыту жөніндегі жеке бағдарламаны әзірлеу және іске асыру бойынша практикалық психологпен бірлесіп жұмыс ұйымдастыру [8].

Мотивациялық компонент мақсатты функцияны, рефлексивті және реттеуші функцияларды жүзеге асырады.

Мақсат қою функциясы жеке тұлғаны дамытудың мақсаттарын, бағыттарын мен мағыналарын анықтаудан тұрады, Әлеуметтік педагогтың кәсіби-педагогикалық қызметінің ерекшелігін анықтайды.

Рефлексиялық функция өзін-өзі зерттеу, өзбетімен жұмыс істеу, кәсіби және өмірлік тәжірибені іздеу және жеке өзін-өзі бағалау қабілетінің болуын болжайды.

Реттеуші функция субъектінің ішкі детерминантының рөлін атқарады, оның әлеуетін қалыптастырудың, дамытудың және іске асырудың реттелген және мақсатты сипатын қамтамасыз етеді, өзін-өзі жетілдіруде көрінеді.

Жеке компонент келесі функцияларды қамтиды: болашақ әлеуметтік мұғалімнің жеке басының даму процесінің тұтастығын қамтамасыз ететін интегративті, реттеуші және коммуникативті функциялар.

Коммуникативті функция коммуникативтілік дарынды балалармен жұмыс істей алатын әлеуметтік тәрбиешілердің негізгі жеке қасиеттерінің біріне жататындығына байланысты ерекшеленеді және тұлғааралық қарым-қатынас мәдениетін меңгеруді, байланыс орнатуды, ақпаратты іздеуді және баланың дарындылығын анықтауға және оның проблемаларын түсінуге қажетті фактілерді жинауды, оң қарым-қатынастарды құруды және дамытуды, баланың ауызша және вербалды емес мінез-құлқын бақылау және түсіндіру.

Рефлексивті компонент рефлексивті, коммуникативті және танымдық-гносеологиялық функцияларды жүзеге асырады.

Әлеуметтік педагогтардың дарынды балалармен жұмыс істеуге кәсіби-тұлғалық дайындығының компоненттерін қалыптастырудың негізгі критерийлері [9]:

- танымдық компоненттің қалыптасу критерийі – дарындылық психологиясы мен педагогикасы туралы психологиялық-педагогикалық білімнің оңтайлы деңгейі. Оны «Студенттердің әлеуметтік-педагогикалық қызметке дайындығын анықтау» (И.К. Шалаевтың әдістемесі негізінде құрылған) диагностикалық әдістемесінің көмегімен анықтауға болады. Бұл әдістеменің параметрлерін қолдана отырып, дарынды балалармен жұмыс істеуге теориялық, операциялық және жеке дайындық деңгейін өлшеу үшін өзгерттік. Әдістеме студенттердің өзбілімін, дағдыларын және жеке қасиеттерін өзін-өзі бағалауды қамтиды.

- операциялық-белсенділік компонентін қалыптастыру критерийі-студенттердің дарынды балалармен әлеуметтік педагог жұмысының негізгі практикалық бағыттарын жүзеге асыру қабілетінің болуы. Бұл дағдыны бі өзгерткен әдістеменің көмегімен анықтаймыз «Студенттердің әлеуметтік-педагогикалық қызметке дайындығын анықтау» - «Студенттердің дарынды балалармен әлеуметтік-педагогикалық қызметке дайындығын анықтау». Сондай-ақ, осы дайындық компонентінің қалыптасуы туралы сенімді нәтижелерге қол жеткізу үшін біз студенттерге дарынды балалармен жұмыс істеу технологияларының барлық дағдылары мен білімдерін қолдануды талап ететін бірқатар практикалық жағдайларды шешуді ұсындық.

- мотивациялық компоненттің қалыптасу критерийі-танымдық және ішкі кәсіби мотивацияның дамуының жоғары деңгейі; балалардың дарындылығын ойдағыдай жандандыруға және дамытуға, оқушыларға білім алуға және дамуға еркіндік беруге, оларда бар қабілеттер мен бейімділіктердің барынша толық ашылуына және дамуына жан-жақты ықпал етуге, ата-аналарының дарынды балаларын дамыту жөніндегі жұмысқа қосылу есебінен делдалдық функцияны орындауға ұмтылуға негізделген әлеуметтік педагогтардың жеке өсуіне, ерекше кәсіби-жеке ұстанымына қажеттіліктің болуы және басқа мамандар. Дайындықтың бұл компонентін Е.И. Бараеваның «Мұғалімдердің дарынды оқушылармен жұмыс істеуге дайындығы туралы түсініктерін талдау» әдісімен анықтауға болады.

Бұл тест-сауалнама педагогтың дарынды оқушылармен жұмыс істеуге деген ынтасын, дарынды балалармен педагогикалық өзара әрекеттесу процесіндегі қиындықтардың сипатын; дарынды баланың жеке қасиеттерінің ауырлығы туралы мұғалімдердің идеяларын анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, осы компоненттің қалыптасуын анықтау үшін «Кәсіби қызметке мотивациясы» атты тесті қолданылады (А.А. Реанның модификациясындағы). Сондай-ақ, дайындықтың осы компонентін анықтау үшін біз студенттердің дарынды оқушылармен жұмыс істеуге бейімділік деңгейін және осы мәселедегі кәсіби және жеке ұстанымын анықтау үшін Е.И. Бараеваның «Педагогтың дарынды оқушылармен жұмыс істеуге бейімділігі атты диагностикалық әдістемені қолдандық. Біз бұл әдісті мұғалімнің мес, атап айтқанда әлеуметтік педагогтың дарынды балалармен жұмыс істеу ерекшелігіне назар аударатырып, ішінара өзгерттік.

Сондай-ақ, осы компоненттің қалыптасуын анықтау үшін «Мұғалімнің кәсіби рөлін түсіну» тесті қолданылады;

- жеке компоненттің қалыптасу критерийі - болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби маңызды жеке қасиеттерінің болуы: шығармашылық, эмпатия, коммуникативтілік, әлеуметтік белсенділік (бастамашылық), объективтілік, толеранттылық, балаларға деген сүйіспеншілік, бақылаудың ішкі локусы; жоғары және адекватты өзін-өзі бағалау және т.б.;

- рефлексивті немесе аутопсихологиялық компоненттің қалыптасу критерийі - болашақ әлеуметтік педагогтардың, әсіресе дарынды балалармен жұмыс саласындағы, олардың жеке басының ерекшеліктері мен оның сипаттамалық қасиеттері туралы өзінің кәсіби қызметінің артықшылықтары мен кемшіліктері туралы объективті түсінік. Осы

компоненттің қалыптасуын талдау үшін тұлғаның рефлексивті қасиеттерін зерттеуде А.В. Карповтың «Рефлексивтілік диагностикасы» атты әдістеме қолданылады.

Әлеуметтік педагогтардың жалпы дарындылығы бар бастауыш сынып оқушыларымен жұмыс істеуге кәсіби жеке дайындығының барлық компоненттерін қалыптастырудың белгіленген критерийлері негізінде диагностикалық процедуралар жиынтығының көмегімен осы дайындықтың қалыптасуының төрт деңгейі анықталды:

1) оңтайлы (жүйелі-шығармашылық) - дайындықтың барлық компоненттерінің қалыптасуының жоғары көрсеткіштері, дарынды балалармен жұмыс істеуге үлкен бейімділіктер мен қабілеттер, осы саладағы білімнің, іскерліктің және әлеуетті мүмкіндіктердің жеткілікті көлемі, әртүрлі кәсіби міндеттерді шешуде шығармашылық, авторлық;

2) жеткілікті (локалды-алгоритмделген) - дайындықтың барлық компоненттерінің қалыптасуының орташа көрсеткіштері, стандартты жағдайларда дарынды балалармен жұмыста нақты кәсіби міндеттердің сапалы орындалуы, бірақ тек дайын технологиялар мен әдістемелер бойынша, қызметтің әлсіз шығармашылық сипаты, стандартты емес жағдайларда белгілі бір қиындықтардың болуы;

3) төмен (дәйекті емес-ситуациялық) - дайындықтың барлық компоненттерінің қалыптасуының төмен көрсеткіштері, педагогикалық жағдайларда кәсіптік міндеттердің толық орындалмауы, дарынды балалармен жұмыс істеуге мотивтер мен дайындықтың әлсіз көрінісі (осы саладағы қабілеттер мен бейімділіктер одан әрі дамуды қажет етеді), кәсіптік іс-әрекеттер нақты жағдайдың шегінен шықпайды;

4) жеткіліксіз (интуитивті) - дайындықтың барлық компоненттерінің қалыптасуының өте төмен көрсеткіштері, нақты кәсіби міндеттердің тар орындалуы, дарынды балалармен жұмыс істеуге деген құлшыныстың болмауы, ал егер бұл сөзсіз болса, осы саладағы педагогикалық әзірлемелерге емес, тек өз тәжірибесі мен түйсігіне сүйене отырып, жүйесіз және аз саналы әрекеттер жасау.

Түйіндеме. Мақалада кіші мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық дамуының ерекшеліктеріне талдау жасалған. Кіші мектеп жасындағы балалармен әлеуметтік педагог қызметінің негізгі бағыттары қарастырылады. Дарынды балалармен жұмыс істеудегі әлеуметтік педагог жұмысының принциптері сипатталады. Әлеуметтік педагогтың дарынды балалармен жұмыс істеуге кәсіби-тұлғалық дайындығының компоненттері, өлшемдері мен деңгейлері келтіріледі.

Кілт сөздер: дарындылық, дарынды кіші оқушылар, әлеуметтік-педагогикалық даму, кәсіби-тұлғалық дайындық.

Аннотация. В статье представлен анализ особенностей социально-педагогического и психологического развития детей младшего школьного возраста. Рассмотрены основные направления деятельности социального педагога с детьми младшего школьного возраста. Описаны принципы работы социального педагога в работе с одаренными детьми. Приведены компоненты, критерии и уровни профессионально-личностной готовности социального педагога к работе с одаренными детьми.

Ключевые слова: одаренность, одаренные младшие школьники, социально-педагогическое развитие, профессионально-личностная готовность.

Summary

The article presents an analysis of the peculiarities of the socio-pedagogical and psychological development of primary school children. The main activities of a social teacher with primary school children were considered. The principles of the social teacher's work in working with gifted children are described. The components, criteria and levels of professional and personal readiness of the social teacher to work with gifted children are given.

Key words: giftedness, gifted junior schoolchildren, social and pedagogical development, professional and personal readiness

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Иргалиев А.С. Социальная педагогика. Учебное пособие. 3-е изд. - Уральск, 2023. - 242 с.
2. Парфенова Г.Л. Одаренные девочки: психолого-педагогическое сопровождение // Начальная школа. - 2007. - №6. -Б. 28–32.
3. Никитина Н.И., Глухова М.Ф. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студентов. - М.: Владос, 2007. - 399 с.
4. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика: курс лекций: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - 5-е изд., стер. - М.: Академия, 2006. - 440 с.
5. Лосева А.А. Психологическая диагностика одаренности: учеб. пособие для вузов. - М.: Академический Проект; Трикта, 2004. - 176 с.
6. Штинова Г.Н. Социальная педагогика: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Г.Н. Штинова, М.А. Галагузова, Ю.Н. Галагузова. - М.: Владос, 2008. - 447 с.
7. Телина И.А. Социальная педагогика: учебное пособие. - 3-е изд. - М.: Флинта, 2019. - 191 с.
8. Мустаева Ф.А. Социальная педагогика: учебник для вузов. - М.: Академический Проект, 2020. - 528 с.
9. Московцева Е.А. Социальная педагогика: учебное пособие. - Хабаровск: ТОГУ, 2021. - 155 с.

ТҮРКІ ТІЛІНДЕГІ САН ЕСІМ КАТЕГОРИЯСЫ

Кәрімова Гүлсезім Қуандыққызы

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Тұрақты тіркестердің біршама бөлігі, мақал-мәтелдер сан есімдермен келетіні белгілі. Бұл сан есімдердің тұрақты тіркестерге тірек сөз болу себебі халықтың ежелгі дәуірдегі ұғым-түсінігімен, салт-санасымен ұштасып жатады. Тұрақты тіркестер ішінде кей сан есімдер тұрақты тіркестер құрамында нақты сан мағынасында қолданылғанымен, кей тұрақты тіркестер құрамында сан мағынасында қолдануы шарт емес. Мысалы, жеті ғылым тілін біледі, қырық ру дегендерде нақты саннан гөрі «көп» деген ұғымды білдірсе, жеті қазына, қырқынан шығару деген тұрақты тіркестерде сандар өз мағынасында.

Халқымыздың есте жоқ ескі заманнан бастап, күні бүгінге дейінгі өмір жолында белгілі бір жүйеге түскен көптеген қымбат қазыналары бар. Өзін қоршаған ортамен қатынас жасаудың негізінде туған қымбат қазыналар елмен қатар жасасып, халықтың өзіндік наным-сенімі мен таным-түсініктерін тудырған. Сан ғасырлық уақытқа созылған сол таным-түсініктер бірте-бірте дами келіп, ұзақ практикалық нәтижелі ізденістердің негізінде халықтың салт-санасын, сол арқылы халықтық педагогиканы қалыптастырған. Ата-бабаларымыз халықтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын, дүние тану сырларын ұрпақтан-ұрпаққа жемісін үзбей жеткізіп отыруына бірден-бір себепкер – сандар, сандар негізінде пайда болған фразеологиялық тіркестер. Мәселен, *үш қайнаса сорпасы қосылмайды; маңдайының соры бес елі; он ойланды, тоғыз толғанды; жеті жұртқа әйгілі; отқа келген әйелдің отыз ауыз сөзі бар; тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні; екі елі ауызға бір елі қақпақ; мың құбылды*, т.б. Математикалық ұғымды білдіретін сандар сөйлем ішінде не сөйлеу барысында сандық ұғымнан гөрі көбінесе ауыспалы мағынада жұмсалады.

Сан жөніндегі ұғым – адамзат мәдениетінің тууымен және оның дамуымен тығыз байланысты. Егер осы ұғым болмаса, біздің рухани өміріміз бен практикалық қызметімізді өз дәрежесінде көрсете алмас едік.

Алғашқы қоғам адамдары дүние, сыртқы дүние жөніндегі өздерінің саналарын табиғаттың құбылыстарын байқау арқылы дамытты. Бұл кезде алғашқы қоғам адамы табиғатты сырттай мегзеуші есебінде болады. Ақиқатында адам өзінің өмірлік ісін теориялық болжаудан немесе табиғатты тікелей бақылаудан бастаған жоқ, ол оны еңбек етіп, өмір сүру және табиғатты түрлендіріп, өзіне бағындыру күресінде бастады [2, 7].

Дүние жүзіндегі халықтардың тілдері мен әдет-ғұрыптарында айырмашылық болып, алшақ жатқанымен, сандар туралы ұғым-түсінігі бір арнадан басталады. Осы сандар туралы ой қозғап, оның құпия сыры төңірегінде көп еңбек сіңірген академик Н.Я.Марр: «Халықтар қандай болса да, бәрі де бүкіл адамзат еңбек етіп, жасап шығарған сандарды пайдаланады», - деген пікір айтады. Сондықтан барлық халықтардың күнделікті тұрмыста қолданылып жүрген сандар жүйесінде ұқсастық жиі ұшырап, кейбір сандар туралы түсінігі де бірдей болып келеді.

Сан ұғымы, сондай-ақ жалпы мөлшер категориясы материалдық тәжірибе негізінде қалыптасты. Кейбір ғалымдардың пікірі бойынша, мәселен, неміс математигі М.Кантор хайуандардың да санай алатындығын ескертеді. Ал кей ғалымдардың пікірінше, «сан – адам санасының ойдан шығарған жемісі», не «әр сан құдай белгілеген белгілер».

Бұл көзқарастардың қателігі мынады: хайуанаттар санай білгеннен гөрі әр затты түр-түсінен ажыратады дегеніміз дұрыс болар. Сандық категорияны математика тұрғысынан зерттеушілердің де, философия, тіл білімі тұрғысынан зерттеушілердің айтуында, санның түп атасы – санаға сәулесі түскен материал [3, 112]. Санның тегі зат екендігін орта ғасырдың ойшыл философы, математигі, астрономы Әбунасыр әл-Фараби дұрыс көрсете білді:

«Сан, - дейді әл-Фараби өзінің «Ғылымдардың шығуы туралы» атты әйгілі еңбегінде, - бірліктерден құралған жиын болып табылады, ол субстанцияның алуан түрлі жолмен әр түрлі бөліктерге бөлінуінен шығады деп білемін. Субстанция өзінің жаратылысына тән қасиеттер бойынша шексіздікке шейін бөліне береді, сондықтан сандар да шексіз болады. Сан жөніндегі ғылым – субстанцияның бір бөлігін екінші бір бөлігіне көбейту туралы, бірін екіншісіне бөлу туралы, біріне бірін қосу, бірінен бірін алу, түбірі бар бөліктерінің түбірін табу, олардың пропорцияларын табу т.с.с. туралы ғылым. Бұдан санның дүниеге қалай келгендігі, қайдан шығып, неліктен көбейіп кеткендігі, мүмкіндіктен шындыққа, жоқтан барға көшіп, болмысқа айнарудың себебі айқын көрініп тұр. Бұл ғылымды грек даналары арифметика деп атайды» [3, 112].

Алғашқы адамдардың санау қабілетінің қаншалықты болғандығы туралы нақты деректер жоқ, өйткені жазу-сызу санаудан көп кейін шыққандығы мәлім. Сондықтан біздер оны білу үшін жанама төмендегіше мәліметтерге сүйенеміз:

1. Мәдени дамудан артта қалған халықтар туралы этнологиялық, этнографияның көрсеткіші. Жер шарының кей жерінде – Африкада, Орталық Америка, Автралияда, сондай-ақ кей аралдарды дамудың өте төмен сатысын кешіріп жатқан тайпалар сақталғандығы мәлім. Олар бізге дейінгі бес немесе он мың жылдар бұрынғы адамдар секілді. Осындай тайпалардың тілін, өнерін зерттеу көне дәуірдегі өзімізге нақты емес мәселелердің ашылуына көмегін тигізеді.

2. Бізге дейінгі жазба ескерткіштер, сондай-ақ алғашқы адамдар паналаған үңгірлерден табылған археологияның мәліметтері.

3. Санаудың алғашқы үлгілері халық ауыз әдебиетінде, атап айтқанда, ертегі, мақал-мәтелдерде сақталуы мүмкін.

4. Жас балалардың сөйлеу мен санауды алғаш үйрене бастаған кезін зерттеген педагогика-психологиялық мәліметтер. Кез-келген жас сәби адамзат дамуын қайталайды. Әрине, «қайталаудың» мерзімі өте қысқа, дегенмен, адамның санауды алғаш қалай меңгергені туралы түсінуге көмектеседі.

Жас бала санауды жаңа үйрене бастағанда, сандарды саналушы заттарға ажыратпайды, оларды бір-бірімен біріктіріп қарайды, мәселен, бес саусақ, бес асық, бес қарындаш, т.б. Міне, осы сияқты «алғашқы» адамдар да саналушы объектілермен біріктіріп қарады [2, 9]. Жас баладан ойыншықтарының санын сұрай қалсақ, санын айтпай, ойыншықтарын түр-түсі арқылы түгелдеп шығады. Қай халықтың баласы болмасын санауды саусақтары арқылы үйренеді. Кіші санды табиғи рет бойынша, үлкен саннан бұрын үйренеді.

Сан және мөлшер категориясы барлық тілдерде грамматикалық және лексикалық жолдармен беріледі. Лексикалық берілу барлық тілдерде сандардың сөзі арқылы көрінеді. Сан ұғымдары және негізгі қасиеттері сыртқы әлемнің (дүниенің) реалды заттарының қасиеттері мен сол қасиеттерінің суретін береді.

Грек математикасының іргесін қалаушылардың бірі - Пифагор: «Сан - дүниенің заңы және оның байланысы барлығын анықтайтын және танып білетін құрал: заттар дегеніміз сандарға еліктеу, заттардың түпкі мәнісі және олардың жаратылысы сан, әртүрлілікті бірлікке келтіруші және гармонияны туғызушы – сан» [4, 5],- деп заттық ұғымның негізі – сан деп түсіндіреді.

Сан ұғымы мейлінше баяу дамыды, таза сан болып қалыптасуға дейін белгілі бір кезеңдерді өткерген.

Алғашқы кезеңі - сандық, мөлшер категориясының тікелей сезімдік қабылдау арқылы көрінуі. Алғашқы қоғам адамы сыртқы ортаны танып- білу барысында топтан элементтерді тез айыра білді. Осы көзқарас этнограф Л. Леви-Брюль пікірімен дамытылды.

«Уже у некоторых животных в отношении очень простых случаев отличие на способность подобного рода... Если мы вспомним, что, по словам большинства наблюдателей, память первобытных людей «феноменальна» (выражение Спенсера и Гиллена), «граничит с чудом» (Шарльвуа), то тем больше оснований думать, что они легко могут обходиться без имен числительных. Благодаря привычке каждая совокупность предметов, которая их интересует, сохраняется в их памяти с той же точностью, которая позволяет им безошибочно распознавать след того или иного лица. Стоит появиться в данной совокупности какому-нибудь недочету, как он тотчас будет ими обнаружен. В этом столь верно сохраненном в памяти представлении число предметов или существ еще не дифференцировано: ... Ничто не позволяет выразить его отдельно. Тем не менее, качественно воспринимается или, если угодно, ощущается.

Когда они собираются на охоту, они, сидя уже в седле, осматриваются вокруг, и если не хватает хотя бы одной из многочисленных собак, которых они содержат, то они принимают звать ее...» [5, 121].

Л.Леви-Брюль көрсетілген еңбегінде алғашқы ойлау таза мағынада сандарды бермей, заттардың жинақ-саны (совокупности-числа) ретінде, зат немесе құбылыстың жиынтығы ретінде ұғынылғанын айтады. Дегенмен, сол жиыннан (жалпыдан) жекені айыру қабілеттері сезіну арқылы жүзеге асады; осы көзқарас математиктер арасынан да қолдау тапты. И.Г.Башмакова мен А.П.Юшкевич Л.Леви-Брюль пікірін негізге ала отырып, сан категориясының қалыптасуының бірінші стадиясында сандық ұғым зат жиынтығының, өзіне тән белгілері: түрі, түсі, мөлшер т.б. негізінде белгілі болды. [6,18]

Ағылшын саяхатшысы У. Паридің (1790-1855) келтірілген мәліметтері бойынша XIX ғасырда Гренландияның эскимостары балаларының санын білмеген, оларды тек түрлерінен айыратын болған. Жегетін иттерін де түс-түрі бойынша түгендеген.

Сан категориясының алғашқы сатысы – тікелей сезімдік қабылдау арқылы жүзеге асуы бұл әлі сапаның санға ауыспағандығын көрсетеді.

Сан мағынасының берілу тәсілдері. (Этап установления равночисленности множества) [7, 239.]Сан, мөлшер категориясы бұл кезеңінде зат немесе құбылысқа байланысты, яғни мағына байланысы арқылы берілген; мәселен, өмірде әрқашан жеке күйінде кездесетін зат, құбылыс бір санының ұғымын білдіреді. Ай, күн алғашқы қоғам адамының өзі. Сонымен бірге, «бір» мағыналы «бір қол», әдетте «сол қол». «Екі» санының

алғашқы мағынасы – «екі қол», «екі көз», «құстың екі қанаты», «ешкінің екі мүйізі». Осы сияқты мыңдаған жылдар бойы сан ұғымы саналатын заттардан айырылмай немесе санның орнында зат есімнің қолданылып келген. XVI ғасырда Африканың кейбір тайпаларында 3 санының дербес атауы болмаған, 3 адам, 3 ағаш, 3 жолбарыс деген сияқты әртүрлі сөздер арқылы айтылған. Бертін шаруашылық күрделеніп, халықтардың ой-өрісі өскен кезде сан атауларының әуелгі мағыналары сирек қолданылып, ақыры ұмтылып, сан есім ретінде дерексіз тұлғалары ғана қалған.[3, 111].

Жоғарыдағы пікірді дәлелдейтін фактілер Л.Леви-Брюльдің «Первобытное мышление» еңбегінде келтірілген. Соның бірі:

«Гэддор,- деп жазады Л.Леви-Брюль, - отлично видел, что... здесь нет ни числительных, не чисел в собственном смысле. Здесь речь идет о своего рода памятной книжке, об особом методе, позволяющем в случае падобности получить данную сумму. «Существовал,- говорит он,- другой способ счета: нчинали с мизинца левой руки, от него переходили к безымянному пальцу, затем к среднему, к указательному, к большому, потом к кисти, к сочленениям плеча, к плечу, к левой стороне груди, к грудной кисти, к правой стороне груди и кончали мизинцем правой руки (всего получалось 19). Названия для чисел являются просто названиями частей тела, а отнюдь не числительными. На мой взгляд эта система могла употребляться лишь в качестве вспомогательного средства для счета, подобно тому, как пользуются веревочкой с узелками, но отнюдь не в качестве ряда действительных чисел. Локтовое сочленение (худу) может означать «семь» или «тринадцать...» [5, 124.]

Бастапқы кезде сан, мөлшер мағыналарының заттың нақты мазмұнымен тікелей байланысты болғандығын әртүрлі халықтардың тілдерінде сақталып келе жатқан ескілікті сөздерден де, кей тілдердегі қазіргі сан есімдерден де аңғаруға болады. Әрине, ол кезде толық, таза мағынасындағы сан есім емес, Мәселен, қытай тілінде «екі» ұғымын беретін «пу» сөзі «екі құлақ» мағынасында да қолданылады. Тибетте «патша» деген сөз - әрі «екі», әрі «құстың екі қанаты». Готентоттар (Африка) екі санын да, екі қолды да «тукам» дейді. Сол сияқты орыс тіліндегі пять сөзі мен түркі сөзіндегі «бес» сөздерінің де этимологиялық талдауы, «қол» зат есіміне алып келеді.

Сан есімдердің көпшілігі түбірлер өзінің қалыптасу негізі жағынан басқа сөз таптарымен (есімдер, етістіктер) тығыз байланысты болып келеді. Бір кезде зат (елу – қол, бес – қол) және қимыл әрекетті білдірген (алты, жеті, алтымыш) сөздердің кейбірі адам баласының айналадағы дүние жайлы ұғымының дифференсациялануына, адам ойының анализдік қасиетінің артуына қарай сан, зат пен құбылыстың сандық мөлшерін, шамасын білдіре бастауы есте жат құбылыс емес [8, 71].

Сан есім дамуының бұл сатысы санның есімдер, етістіктерге байланысты айтылуы, кейін сан есім болып қалыптасуы – мағыналық, яғни, зат немесе құбылыстың сапалық, сандық мағыналарына байланысты.

Математик ғалым М.Ысқақов сандардың меңгерілу дәуірін екіге бөледі, дәлірек айтқанда үшке дейінгі сандарды меңгеріу – бірінші дәуірде, үштен жиырмаға дейінгі сандарды меңгеру – екінші. «Осы екінші дәуірде адамның саусақтары тарихи роль атқарды. Онға дейінгі сандар қолдың саусақтары, оннан жиырмаға дейінгі сандар аяқтың башайлары арқылы саналады. Екінші дәуірді дүние жүзіндегі мәдениетті халықтардың бәрі бастарынан кешірді» [3, 112].

Белгілі бір санды, жинақты білдірудің эталоны, эквиваленті ретінде адам саусақтары, аяқ башайлары, сондай-ақ т.б. адам дене мүшелері қолданылды. «Касеирер отличает, что исходным пунктом для установления различит числовых, равно как и пространственных отношений, является человеческое тело и отсюда они переносятся на весь чувственно-наглядный мир» [7, 240].

Эталон, эквивалент арқылы санның берілуі нақты санның, сан есімнің қалыптасуына негіз болады. Осы ойымызды дәлелдей түсу үшін американ этнографы Э.Тэйлордың пікірін пайдалануымызға болады.

Сөйлей алмайтын мылқау адамға дейін санай білетінін, санауды тек саусақтары арқылы игеретінін айта келіп: «Егер зулусқа алты санының қалай екенін сұрасаң, «татизитупа» дейді, яғни, «келесі қолдың үлкен саусағын алу» деген сөз... Ол (зулус) жетіге дейін санап келсе, мәселен, қожасы жеті өгіз сатып алды деу керек болса, «у комбиле» деп сұқ саусағы арқылы түсіндіреді [9, 184].

Зерттеушілердің пікірімен санассaq, түркі тілдерінің сан есімдерінің саусақтарға байланысты берілетіні белгілі: алты – келесі қолдан бір саусақ алу, осы етістіктің барысында алты қалыптасты; жеті – сұқ саусақ икемділігіне қарай, тамақ жеу икемділігінен жеті – жеті; тоғыз – тоғызыншы саналатын саусақтың икемсіздігінен, дөкірлігінен дөкір – тоғыз қалыптасты.

Дегенмен, адам ойлауы бірте-бірте санды заттан (саусаққа байланысты) дерексіздендіреді. Сандық ұғымды білдіретін сөздер о бастағы заттың мағынасынан ажырап, таза сан есімге айналды. Сан есімді тұрақты тіркестердің мағыналық, грамматикалық белгілерін ашу міндетті түрде кейбір сан есімдердің этимологиясына тоқталуды қажет етеді.

Сан есімдердің этимологиясы сан есімдердің көне түркі жазба ескерткіштерінде қолданылу ерекшеліктерімен байланысты.

Көне түркі жазба ескерткіштерінің тіліндегі сан есімдер қазіргі түркі тілдеріндегі сан есімдермен бәрі дерлік ұқсас. Тек дыбыстық өзгерістермен ерекшеленеді.

Бір (бір), екі (екі), үч (үш), торт (төрт), бес, бис (бес), алты (алты), йеті (жеті), секіз (сегіз), тоқуз (тоғуз), он (он), йегірмі (жиырма), отуз (отыз), қырк (қырық), еліг (елу), алтымыш, йетіміш, секіз он, тоқуз он, йуз (жүз), бың (мың), түмен (он мың).

Көне түркі ескерткіштерінің тілінде оннан әрі санау тәртібі қазіргі кездегі түркі тілдеріндегіден өзгеше: 27 дейтін болса, йеті отуз, яғни алдымен бірлікті, сонан соң айтылатын ондықты емес, келесі ондық айтылады.

С.Е.Малов мұндай санауды есептеудің екі системасы деп қарайды, жаңа системасы ХІ ғасырдағы «Құтадғу білігтен» басталады, екінші ығыстыру Баласағұн мен Қашқари арқылы белгілі.

Санаудың екі системасы түркі тілдерінде тек сары ұйғыр тілдерінде сақталса, моңғол тілі о бастан осы системада.

Ескі түркі жазба ескерткіштері тіліндегі сан есім қазіргі сан есімдер дедік, енді осы сандардың шығуының алғы шарты, шығу тегін, яғни этимологиясын сөз етеміз.

Сан есімдердің этимологиясы - әлі дәлелді, бір негізге түспеген мәселе.

Түркі тілдеріндегі есептік сан есімдердің саны, бүкіл халықтық тілдерге ортақ атаулар миллион, миллиардты қосқанда, 22 сөз. Басқа сандардың бәрі осы 22 санның негізінде жасалады.

Сан есімнің этимологиясы туралы айтқанда, санның түпкі тамыры – зат немесе саусақтар, адамның дене мүшелері дегенді жетекшілікке алуымыз керек.

Түркі тілдеріндегі сан есім сөздер о баста ескі үнді, қытай тілдерінен ауысқан деген жорамал ескі дәуірлердегі мәдениет үндестігіне, немесе сол ежелгі дәуірлердегі саяси және әскери байланыстар тарихын ескеруден туындаған. Көне түркі жазба ескерткіштеріне үңілсек, қазіргі сан есімдерімізбен салыстырсақ, олардың үнді, қытай тілдерінен емес, төл тіліміздің жемісі екеніне көзімізді жеткіземіз.

Сан есімдердің жасалуына қарай: жай және күрделі сан есімдер етіп жіктейміз. Жай сан есімдерге бірден тоғызға дейін, яғни бірліктер, ондықтардан: он, отыз, қырық, елу, жүздіктен – жүз, мыңдықтардан – мың, сондай-ақ, халықаралық сан есімдер – миллион, миллиард жатады. Дөңгелек ондықтар атауы – жиырма (20), алпыс – алтымыш (60), жетпіс – жетіміш, сексен (80), тоқсан (90) этимологиялық жағынан күрделі сан есімнен, яғни екі санның бірігуінен жасалып тұр: екі, алты, жеті, сегіз, тоғыз бірліктерінен -мыс, -пыс, -піс (-мыш, -миш), -ен, -ан (он сөзінің варианттары) морфологиялық элементтер.

Сан есімдердің тағы бір ерекшелігі – тіл-тілде киелілік мәнге ие болуы. Ертедегі мифопоэтикалық дәстүрлерде сан ұғымдарына киелі мән беріп, он бойына космоникалық

мағыналар жинақтағандығына ерекше назар аударған ғалым Р.Авакова адамзат қоғамында сандар діни, тәңірлік және әлемдік символдар ретінде қарастырылатынын, адам санасы жете қоймайтын құдіретті құпиялар мен сырлар жатқандығын баса көрсетеді. Сан есімдер бойындағы мифопоэтикалық семантика мен символикалық қолданыстар олардың магиялық қасиеттерімен тікелей байланысты деп есептейді [10, 72].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Жұбанов Қ. Қазақ тіліндегі зерттеулер. –Алматы: «Ғылым», 1999
- 2 Жәутіков О. Жай санаудан машиналық математикаға жету. Алматы, 1959
- 3 Ысқақов М. Түркі тілдес халықтардың ежелгі арифметикасы. Кітапта: Ежелгі мәдениет куәлары. Алматы, 1966
- 4 Жәутіков О.А. Ақиқатты танып-білудегі математиканың ролі. Алматы, 1975
- 5 Леви-Брюль Л. Первобытное мышление. М., 1930
- 6 Башмакова И.Г. и А.П.Юшкевич. Происхождение систем счисления. В книге: Энциклопедия элементарной математики, М., 1951
- 7 Панфилов В.З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания, М., 1982
- 8 Томанов М. Сан есімдер тарихынан. Жинақта: Қазақ тілі мен әдебиеті, Алматы, 1973, 3-шығуы
- 9 Тэйлор Э. Первобытная культура. М., 1939
- 10 Авакова Р. Фразеологиялық семантика. Алматы: «Қазақ университеті», 2002

ҒТАМР 06.77.61

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫНЫҢ КАДРЛАРДЫ ДАЯРЛАУ ӘЛЕУЕТІ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН БАҒАЛАУ

Жамбылова Г.Ж.

э.ғ.м., Каспий өңірінің қазіргі заманғы жоғарғы колледжінің аға оқытушы,

Аграрлық сектор экономиканың негізгі секторларының бірі болып табылады және Қазақстан Республикасының экономикасын дамытуда стратегиялық маңызы бар. Бүгінгі таңда Қазақстан ауыл шаруашылығының рөлі өте зор. Ауыл шаруашылығы жалпы ішкі өнімнің өндірісіне айтарлықтай үлес қосады, оның үлесі шамамен 40% құрайды [1].

Аграрлық сектордағы кадрлық әлеуетті жүйелендіру ауыл шаруашылығын жетілдіру ерекшеліктеріне байланысты ауқымды процесс болып табылады. Осыған байланысты кадрлық әлеуетті дамыту проблемасы өзекті және маңызды болып қала береді.

«Қалыптасқан жаңа геосаяси жағдайларда және әлемдік экономикалық жүйеде дағдарыстың күшеюі Қазақстан экономикалық өсуді, ішкі және әлемдік нарықтарда ұлттық өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін болады, неге аграрлық сектор қазақстандық экономиканың басты драйверлерінің бірі болуы тиіс» - деп ҚР президенті Қ.К.Тоқаев 2022 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында - «Геосаяси ахуалдың қатты ушығып кетуіне байланысты Қазақстан қазіргі тарихымызда болып көрмеген қаржылық-экономикалық қиындықтарға тап келіп отыр. Қатаң санкциялық тайталас қазірдің өзінде жекелеген елдерді ғана емес, тұтас жаһандық экономиканы елеулі шығынға ұшыратуда. Осыған орай, егін егу науқанын сапалы өткізуге бас назар аударылады. Ауыл шаруашылығы техникаларының дайындығын, тұқым мен тыңайтқыш қорларын қайта тексерген жөн. Бірқатар өңірлердегі жауын-шашынның аздығы егіннің шығымын мандытпай, жемшөптің жетіспеуіне әкеп соқтыруы мүмкін екенін ұмытпайық. Жалпы,

фермерлер қауымдастығымен бірлесіп, агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік қолдау тәсілдерін қайта қарау керек» [2]. Қ.К.Тоқаевтың ойынша, аграрлық сектордағы тауарды өндірушіден тұтынушыға дейінгі жеткізуді мемлекеттік бақылау қажет.

Аграрлық салада кадрлық әлеуетті пайдалану тиімділігін арттыру үшін нақты жоспарланып талданған кадрлық саясат жүргізу қажет. Ауылдық елді мекендерде еңбек әлеуетін жетілдіру мәселелері әрқашан өзекті болды. Бұл байланысты ауыл шаруашылығының белгілі бір ерекшеліктері бар, тек осы салаға тән.

Аграрлық еңбек рыногындағы сұраныс пен ұсыныс арасындағы теңгерімсіздік әрқашан тиімді жұмыспен қамтудан ауытқуды білдіреді. Егер ұсыныс сұраныстан асып кетсе, онда айқын жұмыссыздық орын алады, ал сұраныс ұсыныс пен нақты қажеттіліктен асып кетсе, жасырын жұмыссыздық орын алады. Демек, жұмыспен қамту және жұмыссыздық өзара байланысты әлеуметтік-экономикалық категориялар болып табылады[3].

Кадр әлеуетін дамытудың алғышарттары- ғылыми зерттеулер, кадрлар даярлау және АӨК жаңа технологияларды енгізу арасындағы өзара байланыстың дамымауы, қызметкерлерді моральдық және материалдық ынталандыру кадр әлеуетінің резервтік құрамын ұйымдастыру, аграрлық сала қызметкерлері мен мамандарының біліктілік деңгейін арттыру бойынша үздіксіз жұмысты жетілдіру жөніндегі шараларды жүзеге асыру, кадрларды аттестаттаудан өткізу сияқты шараларын енгізу.

Зерттеу материалы мен әдістері.

Зерттеу барысында кадрлық мониторинг қолданылды. Оның басым мақсаттары- кадрлармен қамтамасыз етуді талдау, персоналды диагностикалау және бағалау әдістерін қолдану, сондай-ақ екі әдісті қолдана отырып, кадрлық жағдайды талдау: қала мен ауыл халқының арақатынасы туралы статистикалық деректерді ескере отырып статистикалық, экономикалық қызметтің негізгі түрлері бойынша қызметкерлер саны, басым салалар бойынша орташа жалақы, атап айтқанда ауыл шаруашылығы; сондай-ақ абсолютті және салыстырмалы көрсеткіштердің ауытқуларын, көрсеткіштердің орындалу пайызын есептеу түріндегі математикалық әдістерді көздейтін математикалық.

Кадрларды даярлау саласында АӨК білім алушылардың жартысынан астамын ауыл шаруашылығы бейініндегі үш университет дайындайды: 1) ҚАТУ (Нұр-Сұлтан қ.); 2) Қазақ ұлттық аграрлық университеті (Алматы қ.); 3) Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті (Орал қ.). Қосымша АӨК саласындағы білім беру бағдарламаларын Қазақстанның 20-ға жуық өңірлік ЖОО ұсынады. Негізгі проблема мамандарды даярлау сапасының жұмыс берушілердің үміттеріне сәйкес келмеуі болып табылады. Атап айтқанда, жұмыс берушілер: 1) бітірушілердің әртүрлі өндірістік жағдайларда оңтайлы шешімдерді өз бетінше табуға мүмкіндік бермейтін, арнайы бағыттағы, негізінен теориялық білімі; 2) бітірушілер құзыретінің өзектілігі жоғалған, ескірген, АӨК-дегі озық инновациялар туралы білім жетіспейді; 3) бітірушілердің алған білімдерін нақты өндірісте қолдану бойынша практикалық дағдылары дамымаған. Жоғары білімі бар мамандарды даярлау сапасына теріс әсер ететін себептер: 1) әлемде қолжетімді озық білім мен технологияларды игеру үшін ОПҚ пен білім алушылар мүмкіндіктерінің шектеулілігі; 2) белгілі фактілерді үйренуге және теориялық білімге негізделген ескірген оқыту технологиялары; 3) бітірушілерді нақты, арнайы мамандандырылған жұмысты орындауға даярлауға бағытталған және шығармашылық қызмет пен басқа салаларда жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін шектейтін оқыту траекториясының икемсіздігі; 4) технологиялық жарақтандыру деңгейі жетекші агроқұрылымдардан едәуір кем университеттердің ескірген материалдық-техникалық базасы, бұл қазіргі заманғы талаптарға сай келетін мамандарды даярлауға мүмкіндік бермейді; 5) практикалық оқытудың жеткіліксіз көлемі, оның ішінде университеттерде практикалық оқыту үшін инфрақұрылым тапшылығына байланысты.

Кадрлық қамтамасыз етуді қалыптастыру кезінде Кадрлық жоспарлауға ерекше назар аудару керек, оның негізгі функциясы қажетті қызметкерлер мен мамандарға қатысты

жұмыс берушілердің сұранысы мен сұраныстарының ғылыми негізделген нормаларын зерттеу болып табылады. Кадрлық жоспарлау еңбек нарығына қажеттілігін ескере отырып, саланың басым бағыттары бойынша аграрлық сала үшін мамандар шығару санын ғылыми деңгейде айқындауға тиіс.

Нәтижелер және оларды талқылау. Аграрлық саланы дамытудың негізгі әлеуметтік-экономикалық сипаттамаларының бірі кадрлық әлеуетті қалыптастыру болып табылады, өйткені сапалы еңбек әлеуетінсіз Ауыл шаруашылығын дамыту мүмкін емес.

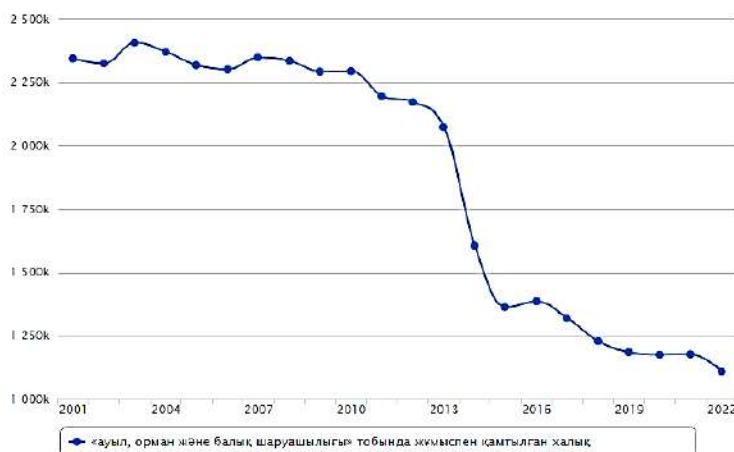
Қазіргі заманғы шаруашылық жағдайында білікті кадрлар басым өндірістік ресурс болып табылады, өйткені инновациялық экономика және өндірістік және технологиялық процестерді цифрландыру жағдайында тек жоғары білікті мамандар ғана жаңа озық технологияларды енгізу және қолдану бойынша білімдері мен дағдыларына ие [3].

Алайда, соңғы жылдары экономиканың аграрлық секторындағы кадрлармен қамтамасыз етудің негізгі проблемасы адамдардың, атап айтқанда, ауыл шаруашылығында жұмыс істегісі келетін жастардың санын азайту болып табылады.

Аграрлық сала білікті ауыл шаруашылығы кадрларының тапшылығын, соның салдарынан еңбек өнімділігінің төмендігін, жалақының төмен деңгейін және т. б. бастан кешуде.

Нәтижесінде адамдардың көпшілігі жұмыс іздеу үшін ауылдық жерлерден қалаларға көшеді [4].

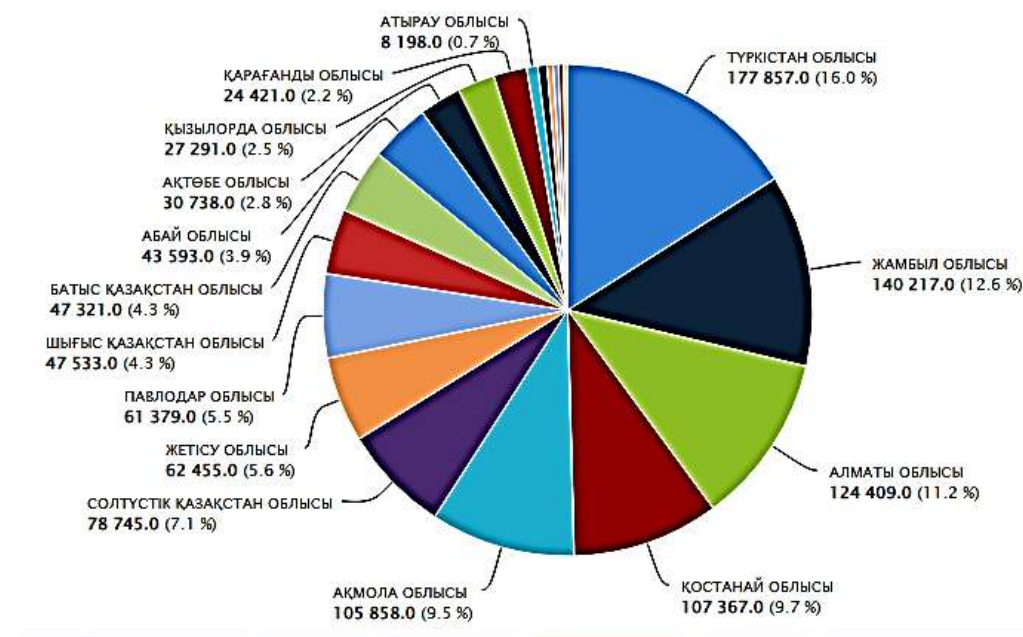
ҚР статистика департаментінің деректері бойынша 1-суретте жалпы Қазақстанның аграрлық секторындағы жұмыспен қамтылған халық санының деректері көрсетілген.

Сурет – 1. Қазақстанның аграрлық секторындағы жұмыспен қамтылған халық саны [4]-Мәлімет көзі: ҚР статистикалық мәліметтері

1-суретте мәліметке сүйенсек жалпы 2022 жыл қорытындысы бойынша ауылдық жерлерде жұмыспен қамтылған халық – 1.108.900 мың адам (12,4%) болса, 2021 жылы – 1.176.382 адам жасады, оның 16-24 жасқа аралығын 18,9 мың адамды (8,8%), 25-34 жас 60,8 мың адам (28,4%), 35-44 жасты – 50 мың адам (23,4%), 45-54 жасты - 44,0 мың адамды (20,6%), 55-64 жас – 31,4 мың адам (14,7%) және 65 жоғары жұмыс күшінің құрамына - 8,9 мың адам (4,1%) кірген.

Жалпы Қазақстанның аграрлық секторындағы жұмыспен қамтылған халық саны көбінесе Түркістан облысы, Жамбыл облысы, Алматы обл., Қостанай обл., көп жұмыс жасайды. Себебі бұл аймақтарда жайылымды жерлер көп. Бірақ жұмыс жасайтын адам саны мардымсыз болып тұр.

Сурет – 1. Қазақстанның аграрлық секторындағы жұмыспен қамтылған халық саны [4]-Мәлімет көзі: ҚР статистикалық мәліметтері

Ауыл шаруашылығы саласындағы кадрларды тарту мақсатында мемекет тарапынан келесідей бағдарламалар құрылды:

-Дипломмен ауылға!"ауылға түрлі мамандықтар бойынша түлектерді тартуға және оларды жұмыспен және тұрғын үймен қамтамасыз етуге, әлеуметтік қолдау көрсетуге баса назар аударыла отырып. Бұл ретте үміткерлерге көтерме ақша төленеді, тұрғын үй беріледі және т. б. [3].

-Жұмыспен қамту - 2020 Жол картасы, оның негізгі мақсаты-өндірісті, оның ішінде Ауыл шаруашылығын құруға және дамытуға гранттар бөлу арқылы жұмыссыз халықты жұмыс орындарымен қамтамасыз ету [5];

-Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, онда АӨК саласындағы кадрлық әлеуетті нығайтуға көп көңіл бөлінді [5];

Алайда, мемлекет деңгейінде Ауыл шаруашылығын дамыту үшін түрлі жобалар мен бағдарламалар әзірленіп, енгізіліп жатқанына қарамастан, ауыл шаруашылығы кадрларының тапшылығы мәселесі әлі шешілмеген және бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала береді.

Жастардың көпшілігі экономиканың бұл саласын келешегі жоқ және инвестициялық саланы тартымды емес деп санай отырып, ауылдық жерлерде жұмыс істегісі келмейді. Зерттеу жүргізу кезінде ауылдық жерлерде жұмыс істегісі келмеу себептерін анықтау үшін респонденттер жауап беруі тиіс бірнеше сұрақтардан тұратын сауалнамаларды толтыру арқылы сауалнама жүргізілді. Сауалнама жүргізу кезінде 200 респонденттен сұхбат алынды.

1-кестеде жастардың ауылдық жерлерде жұмыс істеуден және ауыл шаруашылығымен айналысудан бас тартуының негізгі себептері қарастырылған.

1-кесте- Ауылдық елді мекендеріндегі жұмыс істегісі келмеудің негізгі себептері

Себебі	Респонденттер саны, адам	Пайызбен%
Ауылда жұмыс істеуге құлықсыздық	21	10,5

Әлеуметтік инфрақұрылымның жеткіліксіз деңгейі	14	7,0
Жалақының төмен деңгейі	15	7,5
Аграрлық мамандықтардың тартымсыздығы	18	9,0
Одан әрі кәсіби өсуге перспективасының болмауы	20	10,0
Ойын-сауық орталықтары мен жастардың бос уақытын өткізу орындарының болмауы	18	9,0
Жұмыс үшін қалыпты жағдайлар	17	5,8
Құру болып табылатын төмен еңбек құйымы	13	6,5
Ескерту: жүргізілген зерттеулер негізінде құрастырылған		

Аграрлық сектордағы кадрларды даярлауды жетілдірудің негізгі бағыттары айқындау аграрлық еңбек рыногын мемлекеттік реттеуді жетілдіру қажеттілігі кәсіпкерлердің, кәсіподақтардың және мемлекеттің әрбір саладағы еңбек рыногын, жұмыспен қамтуды және жұмыссыздықты қалыптастыру проблемаларын шешуге мүдделілігімен айқындалады.

Бұл қызметтегі басымдықтар: – жұмыспен қамтуды арттыру, ауылда, әсіресе қызмет көрсету және қайта өңдеу салаларында жұмыс орындары санының өсуі; – жұмыссыздарды қоса алғанда, жұмыс күшін кәсіби даярлау және қайта даярлау; – ауыл шаруашылығынан босатылатын қызметкерлерді жұмысқа орналастыруды ұйымдастыру; – ауылда тұру үшін қолайлы жағдай жасау; – АӨК әлеуметтік әріптестікті дамыту; – ауылдық жұмыссыздарды әлеуметтік қорғау және т.б.

Экономиканың аграрлық секторы кәсіпорындарының кадрлық әлеуетін дамыту және жетілдіру агроөнеркәсіптік кешен кәсіпорындары тиімділігінің және ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі шарттары болып табылады. Қазіргі заманғы шаруашылық жағдайында экономиканың барлық салаларында ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктері қолданылады, жаңа инновациялық технологиялар енгізіледі, оларды игеру үшін білікті және бәсекеге қабілетті мамандар қажет.

Қорытынды

Ауыл шаруашылығы жас мамандарды тарту мақсатында мынадай шаралар ұсынылады:

1. Экономиканың аграрлық секторындағы жұмыссыздықты азайтудың, жұмыс күшін дамытуға бағытталған негізгі бағыттары айқындау
2. Ауыл шаруашылығы техникасының жоғары дәрежеде тозуы салдарынан Аграрлық сала кәсіпорындарының материалдық-техникалық базасын жаңғырту.
3. Саланың инвестициялық тартымдылығын жақсарту үшін аграрлық секторды дамытуды тиімді қолдау.
4. Кадрлардың біліктілігін тұрақты арттыруға бағытталуы тиіс Ауыл шаруашылығын дамыту стратегиясын әзірлеу.
5. Ауылдық жерлердің инфрақұрылымын жақсарту.
6. Білім беру мекемелері мен ауыл шаруашылығы кәсіпорындары арасындағы байланысты нығайту жөніндегі жұмысты жетілдіру.

Түйін. Зертеудің мақсаты- аграрлық еңбек рыногында кадрларды даярлау әулиетін қалыптастыру мен дамытудың теориялық әдіснамалық негіздерін, оның институционалдық саласын дамыту, ауыл халқын жұмыспен қамтудың алғышарттарын жасау жөніндегі ұсыныстарын әзірлеу болып табылады.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, ауыл шаруашылығы, аграрлық экономика, кадрлар әулиеті, агроөнеркәсіптік кешен, ауылдық аумақтар.

Аннотация. Целью исследования является разработка теоретических методологических основ формирования и развития системы подготовки кадров на аграрном

рынке труда, предложений по развитию его институциональной сферы, созданию предпосылок занятости сельского населения.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, аграрная экономика, кадры, агропромышленный комплекс, сельские территории.

Abstract. The purpose of the study is to develop theoretical methodological foundations for the formation and development of a system of personnel training in the agricultural labor market, proposals for the development of its institutional sphere, the creation of prerequisites for employment of rural population.

Keywords: agricultural sector, agriculture, agricultural economy, personnel, agro-industrial complex, rural areas.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президенті Қ.Қ. Тоқаевтың "Жаңа Қазақстан: жаңарту және жаңғырту жолы" атты Қазақстан халқына жолдауы [Электрондық ресурс]. – 16.03.2022. - URL: <https://www.akorda.kz>. (өтініш берген күні: 16.03.2022).
2. Ивановна О. Сельское хозяйство Казахстана: отрасли, проблемы, развитие. Сельское хозяйство Южного Казахстана: // <http://fb.ru/article/257986>.
3. Белоусов В.М. Инновационная деятельность в аграрном секторе экономики // Теория и практика мировой науки. – 2017. – №1. – С. 12-16
4. ҚР статистикалық мәліметтері. <https://talda.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/702886?keyword=>
5. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі 2021 – 2025 жылдарға арналған ұлттық жоба, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 732 қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000732>
6. "Бизнестің жол картасы-2025" бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 2 ақпандағы № 43 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P19000000968>
7. 2021 – 2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба, «Дипломмен ауылға» мемлекеттік бағдарламасы, 2021 жыл <https://www.gov.kz/situations/18/94?lang=kk>

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТІ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ РЕФЛЕКСИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ

Чандыбаева Гулнур Даутовна

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
7М01101 -Педагогика және психология мамандығының 2 курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Қазиев Қарас Оржанұлы**

Рефлексияны зерттеуді тәжірибеден сабақ алу мақсатында жүзеге асырылатын когнитивті процесс ретінде анықтауға болады. Рефлексиямен мұғалімдер өздерінің кәсіби тәжірибелерін түсіндіру және жетілдіру үшін үнемі айналысуы керек. Өз ісінің маманы болу – әр маманның кәсіби міндеті. Ал қазірде сол сапалы маманды дайындау мәселесі өзекті мәселе. Осы мәселені шешуде болашақ маман даярлаудағы рефлексивті құзыреттіліктің орны ерекше. Ал, құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір тәжірибелік және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі [1]. Болашақ педагогтарды даярлау кезінде құзыреттілік тәсілді жүзеге асыру білім беру сапасының проблемасын жаңа тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді. Осы тәсілмен осы сапаны бағалаудың негізгі критерийлері теориялық

білімге, сондай-ақ өмірлік тәжірибеге, құндылықтар мен жеке ерекшеліктерге сүйене отырып, нақты кәсіби қызмет жағдайында туындайтын мәселелерді шешу маманның кәсіби құзыреттілігі болып саналады. Болашақ педагогты кәсіби дайындауға келетін болсақ, рефлексия әдетте мұғалімдер өздерінің кәсіби тәжірибелерін түсіндіру және жетілдіру үшін үнемі айналысуы керек интроспекция және өзін-өзі бағалау процесі ретінде қарастырылады. Педагогтың кәсіби әрекетінде рефлексияның орнын көптеген ғалымдар өз зерттеулерінде қарастырып өтеді. Дж.Дьюи рефлексия адамдардың жеке және интеллектуалды өсуін бағалайтын қатынасты қажет етеді деп тұжырымдаса, Роджерстің пікірінше, рефлексия-бұл жүйелі және тәртіпті ойлау тәсілі, ол келесі кезеңдерді қамтиды: тәжірибені өздігінен түсіндіру, тәжірибеден туындайтын мәселелер мен сұрақтарды белгілеу, туындаған мәселелерге ықтимал түсініктемелер жасау, түсіндірмелерді әзірлеу және сынау, сонымен қатар түсіндіруге күш салу, немесе туындаған мәселелермен өмір сүру [2].

Педагогикалық процесс педагог пен оқушылардың іс-әрекет функцияларымен алмасуды көздейтіндіктен, педагогикалық процестің рефлексиясы келесі компоненттерден тұрады:

- педагогтың оқушылардың іс-әрекетіне педагогикалық рефлексиясы;
- педагогтің өзінің педагогикалық іс-әрекетінің рефлексиясы;
- педагогтің педагогикалық өзара іс-қимылының рефлексиясы;
- оқушылардың (тәрбиеленушінің) өз іс-әрекетінің рефлексиясы;
- оқушылардың (мұғалім) қызметіне рефлексия жасау;
- оқушылардың педагогикалық өзара іс-қимыл қимылының рефлексиясы [3].

Болашақ педагогтарды кәсіби дамуында дәлірек айтқанда, семинар сабақтарында рефлексия арқылы болашақ педагогтардың өзін-өзі бақылауға, өздерінің жеке дара ерекшеліктерін тануына, жеке даму траекториясын анықтауға, өз жұмыстарын өңдеуге және жоғары нәтижеге жетуге мүмкіндік берілетінін аңғардым. Педагогтардың пайымдауынша, рефлексия тиімді өйткені ол практиктерге сыныптағы күрделі мәселелерді анықтауға, талдауға және басқаруға мүмкіндік береді. Төрт түрлі диалектпен рефлексияның төрт түрлі деңгейін жіктеп көрсетуге болады. Тәжірибеші 1-деңгейден 4-деңгейге дейінгі рефлексия деңгейлерінен өткен сайын олардың рефлексиялық процеске қатысуы артады және олардың рефлексия тереңдігі күрделене түседі.

1-деңгей: Бастапқы рефлексия: рефлексияның бұл деңгейінде заттар әдеттегідей қабылданады және сұрақсыз қабылданады. Мұғалімдер олардың бақылауынан тыс деп санайтын жағдайларға жауап береді және рефлексиялар үстірт сипатта болады. Мұғалімдер баламаларды саналы түрде ескермей, оқушыларға және сыныптағы жағдайларға автоматты түрде әрекет ететін рефлексияның «нөлдік» деңгейін білдіреді. Мысалы: студенттердің алдыңғы білімдерін белсендендіру, тәжірибелері туралы болжам жасауы және басқаша ойлануы үшін бағыттаушы сұрақтарды пайдалану. Кейбір студенттер тапсырмаға байланысты тәжірибесіне дейін (және кейін) K-W-L кестесін толтыру мүмкін.

2-деңгей – Үстірт рефлексия: бұл деңгейде рефлексиялар нақты мақсаттар мен стандарттарға қалай жетуге болатынына бағытталған. Рефлексия деңгей бойынша оқушылар қажеттілігінің ескерілуі.

3-деңгей – Педагогикалық рефлексия: бұл деңгейде мұғалім сыныпта не істейтінін бағалайды және оның оқушының оқуына әсер ететінін қарастырады. Бұл жерде оқытушы сабақ барысында таныстырылған тақырып бойынша тапсырмалар жүйесі беріледі. «Келесі кім?, пазл құрастыру, сағат тілі, электронды тапсырмалар quizizz.com т.б» өте көп әдістер тиімді қолдануға болады.

4-деңгей – Сыни рефлексия: бұл деңгейде үздіксіз рефлексия және оқыту әрекеттері мен ойлау процестеріне сыни зерттеу маңызды болып табылады. Мұғалімдер моральдық және этикалық салдары мен сыныптағы тәжірибесінің студенттерге тигізетін салдары туралы ойлайды [4].

1-деңгейде рефлексия табиғатта өте тез әрі үстіртін болады, ал 4-деңгейде ол тез қабылданбайтын және ізденістегі рефлексия түрі. 1-деңгейде рефлексия орындалуы керек міндеттеме немесе орындалуы керек тапсырма болып саналады, бірақ 4-деңгейде бұл тәжірибешінің қалай үйренетіні үшін негіз болып табылады. Бұл бірегей жобаның мақсаты мұғалім оқушысын 4-деңгейге жылжыту және оларды «сыни рефлексияның» толық процесін қабылдауға ынталандыру болды. Мұғалімнің кәсіби рефлексиясын дамытудың шарттарына мыналар жатады: рефлексиялық ортаның болуы; мұғалімнің рефлексивтілігін өзектендіру; мұғалімнің арнайы ұйымдастырылған рефлексиялық әрекеті; рефлексиялық әрекетке қатысушылардың тұлғааралық қарым-қатынастарын арттыру; білім беру бағдарламалары арқылы кәсіби рефлексияны дамыту. Педагогикалық рефлексияны қалыптастыру үлгісін енгізу кәсібилендіру үдерісін тұлғалық маңызды деп түсінуді арттыруды қамтамасыз етеді. Әр болашақ маман педагогикалық білім беруде рефлексияны жан-жақты зерделеу жүргізе отырып, нәтижелі болуына жұмыстану керек. Атап айтсақ,

- Рефлексия тек техникалық дағдыларды тексерумен шектелмеуі керек; ол оқыту жүзеге асырылатын этикалық, әлеуметтік және саяси контекстке бірдей қатысты болуы керек;

- Рефлексия мұғалімдердің оқыту туралы жеке рефлексия жасауымен шектелмеуі керек; оның да ұжымдық және бірлескен өлшемі болуы керек.

Сонымен, болашақ маманның педагогикалық рефлексиясы жайлы мынадай қорытындылар жасауға болады:

1. Болашақ маманның өзін-өзі талдап, кері байланыс жасай алуы оның кәсіби шыңдалуына, кәсіби тұрғыда жетілуіне мүмкіндік беретін ерекше тұлғалық сапалардың бірі болып табылады.

2. Мұғалімнің сәтті жүргізе алған рефлексиясы оқушының оқу әрекетіндегі жетістікпен тығыз байланысты. Себебі, рефлексия арқылы әр сабақ сайын оқушылардың нені түсініп-түсінбегенін бақылайды, олай болса болашақ маман өзінің кәсіби әрекетін жоспарлауды үйренеді.

3. Рефлексия педагогикалық мәселелерді шешу кезінде болашақ маманның зерттеушілік қабілетін дамытуға ықпал етеді.

4. Рефлексия жасауды ойлау үдерісінің жоғары деңгейіне көтерілу деп түсінуге болады, себебі рефлексия арқылы болашақ маман өзінің ойын жүйелеп, бақылауды және басқаруды үйренеді.

Педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру қазіргі жағдайда мұғалімдердің кәсіби қызметтегі өзгерістерге бейімделуіне, өзін-өзі және қоршаған ортаны түсіне білу қабілетін қалыптастыруына, үнемі өз бетінше білім алуға және тәжірибелік қызметке дайын болуына мүмкіндік беретіндей оқыту ортасы мен жағдайды ұйымдастыру басты назарда.

Аңдатпа.Рефлексия мәселесін зерттеу, әсіресе мұғалімнің кәсіби әрекеті ретінде қарастыру мәселесі қазіргі уақытта көп зерттелмеген тақырыптардың бірі. Бұл мақалада болашақ мұғалімдердің педагогикалық рефлексияны қалыптастыру процесінің ерекшеліктерін қалыптастыруға арналған. Оқу және оқыту үдерісінде рефлексия мұғалімнің өзін-өзі бақылауының, өзін-өзі танудың, өз бетінше ізденіп, өзін жетілдірудің кілті болып табылады. Мұғалімнің бойындағы рефлексиялық қабілет арқылы оқу үдерісін табысты жүзеге асыруға болады. Сол арқылы оқушылардың оқу нәтижелерін жақсарту үшін сыныпта тиімді, жағымды әрекеттер жасай алуы керек. Өзінің кәсіби қызметінде кері байланыс жасай алған мұғалім оқу мақсаттарын шешудің жолын түсінеді. Ол үшін болашақ педагогтер когнитивті қабілеттерге ие және кездесетін мәселелер туралы өз көзқарастарын сыни және аналитикалық түрде талдауы керек. Бұл тұрақты, шынайы ойлауды қажет етеді. Оқыту мен оқудағы педагог рефлексиясының маңыздылығы проблемаларды әр түрлі тұрғыдан қарастыру және шешу жолдарын саралау үлкен маңызға ие.

Түйінді сөздер: рефлексия, құзыреттілік, өзіндік бағалау, өзін анықтау, педагогикалық рефлексияны қалыптастыру, жеке тұлғалық даму, рефлексивті оқыту, тренинг, өзін-өзі жетілдіру.

Аннотация. Исследование проблемы рефлексии, особенно рассмотрения ее как профессиональной деятельности учителя, на данный момент является одной из малоизученных тем. Данная статья посвящена формированию особенностей процесса формирования педагогической рефлексии будущих учителей. В процессе обучения и преподавания рефлексия является ключом самоконтроля, самопознания, самоисследования и самосовершенствования учителя. Благодаря рефлексивным способностям учителя учебный процесс можно реализовать успешно. Для улучшения результатов обучения, будущий педагог, используя их, должен научиться эффективно и позитивно действовать. Учитель, сумевший обеспечить обратную связь в своей профессиональной деятельности, понимает, как решать учебные цели. Для этого будущие учителя должны иметь когнитивные способности и уметь критически и аналитически анализировать свои взгляды на проблемы, с которыми они сталкиваются. Это требует постоянного и конкретного мышления. Важность рефлексии учителя в преподавании и обучении имеет большое значение при рассмотрении проблем с разных точек зрения и дифференцировании путей их решения.

Ключевые слова: рефлексия, компетентность, самооценка, самоопределение, формирование педагогической рефлексии, личностное развитие, рефлексивное обучение, тренинг, самосовершенствование.

Abstract. The study of the problem of reflexion, especially its consideration as a teacher's professional activity, is currently one of the understudied topics. This article is devoted to the formation of the peculiarities of the process of formation of pedagogical reflexion of future teachers. In the process of learning and teaching, reflexion is the key of self-control, self-knowledge, self-research and self-improvement of a teacher. Thanks to the teacher's reflexive abilities, the learning process can be realised successfully. To improve learning outcomes, the future teacher, using them, must learn to act effectively and positively. A teacher who has managed to provide feedback in his professional activity understands how to solve learning objectives. To do this, future teachers must have cognitive abilities and be able to critically and analytically analyse their views on the problems they face. This requires continuous and concrete thinking. The importance of teacher reflection in teaching and learning is significant in considering problems from different perspectives and differentiating ways of solving them.

Keywords: Reflection, competence, self-appraisal, self-determination, formation of pedagogical reflection, personality development, reflection educating, training, self-perfection.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Анисимов О.С. Жаңа оқу үдерісіндегі оқытушының рефлексивті-ойлау мәдениеті А., 1990.- 32 б.
2. Васильев И.А. Шығармашылық ойлауды зерттеуге және дамытуға рефлексивті көзқарас, 1991.-103-104 бб.
3. Маркова А.К. Мұғалімнің еңбек психологиясы. М.: Ағарту, 1993.-87 Б.
4. Республикалық ақпараттық-әдістемелік журнал / Жауапты ред. Г.К.Ахметова.
5. Ф. Каена Мұғалімнің үздіксіз кәсіби дамуындағы сапа (2011)

БІЛІМ САПАСЫН БАҚЫЛАУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Калжан Әсима Адилжанқызы

Х.Досмұхаммедов атындағы Атырау Университеті

«Білім сапасы – бұл маманның экономиканың қазіргі кезеңінің талаптарына сәйкес, тиімділік пен кәсіби табыстың шексіз деңгейінде, кәсіби қызметте кәсіби қызметті жүзеге асыру қабілетін көрсететін кәсіби сананың сипаттамаларының жиынтығы. кәсіби қызмет нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілікті түсіну».

Білім сапасы мәселесі оқу процесін басқару мәселесімен тығыз байланысты. Бірақ оқу процесін басқарудың өзі білім берудің кепілдендірілген жоғары сапасын қамтамасыз ете алмайды. Сапа – жұмыс нәтижелерінің белгіленген стандарттарға сәйкестігі. Ал бұл білім сапасының өзін де жеке процесс ретінде басқару керек дегенді білдіреді [1].

Үлкен өзгерістер мен инновациялар дәуірінде педагогикада көптеген мәселелер мен шешілмеген мәселелер пайда болды. Оқыту процесінің маңызды компоненттерінің бірі болып табылатын оқу нәтижелерін бақылау және бағалау мәселесі өткір тұр. Оқу процесінде оқушыларда қалыптасатын ұғымдар мен білім арасында нақты "көпірлер" салынуы керек.

И. Ф. Харламовтың пікірінше, бақылау оқытуда зерттелетін материалды игеру сапасына және оқушыларды өзін-өзі бақылауға ынталандыруда маңызды реттеуші және ынталандырушы рөл атқарады. Әр тақырыптан кейін бақылау жүргізілуі керек. Оқушыларды өзін-өзі бақылауға шақыру керек [2].

Бағалау, әдетте, педагогикада шартты белгілердегі-ұпайлардағы Анықтама және өрнек ретінде, сондай-ақ мұғалімнің бағалау өрнектерінде мақтау мен мақұлдау ретінде түсіндіріледі. Оқушылар белгілі бір іс-әрекеттерді, мейлі ол қандай да бір жазбаша жұмыс болсын, ауызша жауап болсын, міндетті түрде бағалануы керек. Мұғалім жауаптардың дұрыстығын, олардың хабардарлығын, үйлесімділігін, логикасын, тереңдігін, дәйектілігін, дәлдігін, білімді игеру дәрежесін, оларды іс жүзінде қолдана білуін бағалауға тырысады. Оқушының оқуға деген көзқарасы да үлкен маңызға ие.

Көбінесе бағалау білімді игерудің нақты процесінен алшақтайды. Сонымен қатар, бірдей бағалау әртүрлі оқушылар туралы мүлдем басқа ақпаратты алып жүруі мүмкін. Бағалау көбінесе салыстырмалы болып табылады: мысалы, бір баламен салыстырғанда, екіншісі жақсы біледі, сондықтан оның бағасы жоғары болуы керек, бірақ бұл оның алған баллына баламасы бар білімді объективті меңгергенін білдірмейді [3]. Білім берудің жоғары деңгейіне қол жеткізу үшін білім беру процесінде нәтижелерді бағалаудың сенімділігі мен барабарлығына кепілдік беретін бақылаудың айқын объективтілігін қамтамасыз ету қажет. Ол үшін білім беруді басқару органдарына тәуелсіз білім беру сапасын бағалау жүйесі қажет.

Білім сапасы – жүйелі зерттеуді қажет ететін іргелі, көп қырлы категория, ал білім саласында – сапа, бұл білім саласының «өнімдері» сәйкес болуы тиіс нормативтік деңгей.

Әрбір оқу орны үшін тар мағынада білім сапасының көрсеткіштері әрқашан нақты болып келеді. Олар берілген оқу орнындағы білім берудің мақсаттарын, міндеттерін, мазмұнын, оның кадрлық ресурстарын, ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету мен білім беру шарттарын анықтайтын дипломдық модельге сәйкес келеді.

Білім сапасы, кең мағынада, өнімнің сапасы ғана емес, сонымен қатар процестің сапасы және оны жүзеге асыру шарттары: кадрларды дайындау сапасы, технология сапасы, материалдың сапасы. және қаржылық жағдайлар, басқару сапасы және т.б.

Бұл жағдайда көрсеткіштер:
тар мағынадағы білім сапасы;

білім берудің мақсаттарын, міндеттерін, мазмұнын басқару сапасы; кадрлармен қамтамасыз ету; ғылыми – әдістемелік қамтамасыз ету, білім беру жағдайлары (санитарлық – гигиеналық, экономикалық, материалдық-техникалық, ақпараттық, психологиялық, құқықтық, әлеуметтік, тұрмыстық, эстетикалық, кеңістіктік, уақыттық);

оқу үдерісін жүзеге асыру сапасы;

мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкестік сапасы;

оқушылардың және олардың ата-аналарының қажеттіліктерін сақтау сапасы;

мемлекеттік мекемелердің қажеттіліктеріне сәйкестік сапасы;

білім берудің жоғары сапасына кепілдік беретін оқу орнының имиджі.

Сонымен, сапа дегеніміз белгілі бір белгіленген стандарттарға сәйкестік, сапаны басқару жүйені белгілі бір стандартқа жеткізу процесі деп айта аламыз [4].

Білім сапасын қамтамасыз етуде білім беру технологиялары маңызды рөл атқарады. Жаңа сапаға тек дәстүрлі оқыту әдістерін қолдану арқылы қол жеткізу мүмкін емес. Жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларды қолдану қажет. Бұл, ең алдымен, тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары – ынтымақтастықта оқыту, көп деңгейлі оқыту, жобалық әдіс т.б.

Басымдықтар оқытудың белсенді, интерактивті, зертханалық, эксперименттік әдістері болуы керек. Басқару шешімдерін қабылдау және жүзеге асыру үшін әртүрлі, уақтылы, дәл және барабар ақпарат қажеттілігі мониторингтің әртүрлі жүйелерін пайдалану қажеттілігін тудырады. Бұл диагностика мақсатындағы жаңа заманауи бақылау құралы, ол бүкіл оқу үдерісіне басқаша көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Ақпаратты жинау жүйелері неғұрлым әртүрлі болса, алынған материалдардың сенімділігі соғұрлым жоғары болады. Әртүрлі көздерден алынған деректерді салыстыру, оларды тексерудің сыналған және шынайы әдісі.

Білім беруді дамытуда жаңа үлгідегі ақпараттық ресурстарды, бірінші кезекте ғаламдық компьютерлік желілер арқылы алынған қашықтан қол жеткізудің электронды көздерін пайдалану маңызды рөл атқаратыны сөзсіз. Білім сапасы оқулықтар мен кітапханаларда шоғырланған жергілікті ақпаратқа тікелей тәуелді болудан қалды. Ашық электрондық каталогтар, толықмәтінді мәліметтер базасы, мамандандырылған білім беру порталдары ақпарат алудың принципті жаңа тәсілдерін жасайды. Сирек кездесетін, бұрын қол жетпеген білім беру ақпараттық ресурстарымен жұмыс істеу мүмкін болды.

Соңғы ақпараттық технологиялар мен қолданыстағы білім берудің үздік дәстүрлерін үйлестіру ресурстардың салыстырмалы түрде аз шығынымен мамандарды дайындау сапасын айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді. Билл Гейтстің ақпараттық технологиялардың экономикалық артықшылықтарына қатысты пікірінше, «электрондық әлемнің өсуі белгілі бір инвестициялардан кейін оқу материалдарын пайдаланатын адамдар шеңберін кеңейтуге қосымша шығындардың іс жүзінде нөлге тең болуынан да көрінеді». Кейбір мәліметтерге қарағанда, жаңа білім беру технологиялары білім беру құнын 30-40 пайызға төмендетіп, оның ұзақтығын 20-40 пайызға қысқартады.

Бүгінгі таңда ақпараттық технологияны іс жүзінде жүзеге асыруда үш негізгі функция бар:

тұрақты бақылау мониторингі режимінде зерттелетін объектілердің сапасы туралы ақпаратты жинау;

жүріп жатқан процестерді ақпараттық қамтамасыз ету;

аналитикалық өңдеу және басқару шешімдерін қабылдау. Айта кету керек, автоматтандыру құралдары білім сапасын арттыру үшін қолданылады [5].

Бұл бақыланатын білім беру үдерісі құрылымының айтарлықтай өзгеруінің дәлелі, себебі мен салдары, студенттердің оқытушымен өзара әрекеттесуінің жаңа механизмдерін құрастыру және пайдалану, кері байланыс арнасында бастапқы мәліметтерді алудың жаңа формалары мен әдістері. Бұл жағдай кешенді ақпараттандыру – оқу процесін автоматтандыру жағдайында жүзеге асырылатын оқу тәжірибесіне тән. Бұл жерде «кешен» сөзі тікелей байланыс арнасында да (білім беру ақпаратын көрсету) де, кері байланыс

арнасында да (диагностика) ақпаратты автоматты түрлендіру құралдарымен мұғалімнің толық «жарақталуы» ғана емес екенін ерекше атап өткен жөн. танымдық іс-әрекет нәтижелері), керісінше оқу процесінің әдістемелік, технологиялық және әдістемелік негіздерін қайта қарау және өзгерту фактісі.

Білімді бақылау- оқушылардың алған білім көлемінің мемлекеттік білім беру стандарты мен оқу бағдарламасының талаптарына сәйкес дұрыс құрылған және жүзеге асырылатын қатынасы, сонымен қатар дағдылар мен дағдыларды игеру деңгейін анықтау.

Бақылау жүйелі болуы керек және тек бақылауда ғана емес, оның барлық функцияларында жүзеге асырылуы керек. Бақылау функцияларын практикалық іске асыру оны тиімдірек етеді, сонымен қатар оқу процесінің өзі тиімдірек болады. Білімді, іскерлікті және дағдыларды бақылаудың мақсаты-мұғалімдердің ғана емес, оқушылардың да атқаратын жұмысы үшін жауапкершілікті арттыру, дәлдікті дамыту және жағымды адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру және ұжымда жұмыс істеу мүмкіндігі [6].

Аңдатпа. Елбасының Жолдауында Қасым Жомар Кемелұлы Қазақстан халқына Жолдауында ұлттың бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде білім деңгейін арттыру бірінші кезектегі міндет болып табылады.

XXI ғасырдың басты міндеті – өмір сүру сапасын, оның ішінде білім сапасын арттыру, сондықтан білім беру жүйесін реформалау мен жетілдіру жаһандану жағдайында мәселелерді шешудің айқындаушы факторы болып табылады.

Кілт сөздер: білім сапасы, білім, ақпарат, бақылау, оқу процесі.

Аннотация. В Послании Главы государства Касым-Жомар Кемелұлы в Послании народу Казахстана отметил, что повышение уровня образования как фактора конкурентоспособности нации является первоочередной задачей.

Главной задачей 21 века является повышение качества жизни, в том числе качества образования, поэтому реформирование и совершенствование системы образования является определяющим фактором в решении проблем в условиях глобализации.

Ключевые слова: качество знаний, знания, информация, контроль, учебный процесс.

Annotation. In the Address of the Head of State, Kassym Zhomar Kemeluly stated in his Address to the people of Kazakhstan that raising the level of education as a factor of the nation's competitiveness is the first priority.

The main task of the 21st century is to improve the quality of life, including the quality of education, therefore reforming and improving the education system is a determining factor in solving problems in the context of globalization.

Keywords: quality of education, education, information, control, learning process.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Зайцева Ж.Н., Тихомиров В.П., Хорошилов А.В. Ашық білім – XXI ғасырдың объективті парадигмасы / Ред. В.П.Тихомирова – М.: МЕСИ баспасы, 2000.-288 б.
2. Харламов И.Ф. Педагогика. – М.: Гардарики, 1999. - 520 Б.
- 3.Моисеев Н.Н. Ақпараттық қоғам қазіргі тарих кезеңі ретінде. - М.: «Ақпараттық технологиялар және есептеу жүйелері». 1996. № 1. - С. 3-8.
4. Асимов Э.Г., Щукин А.Н. Әдістемелік терминдер мен ұғымдардың жаңа сөздігі (тілдерді оқыту теориясы мен практикасы). - М.: ИКАР баспасы, 2009. - 448 б.
5. Роберт И.В. Білім берудегі заманауи инновациялық технологиялар: дидактикалық мәселелер, қолдану перспективалары. – М.: Мектеп – Баспасөз, 1994.-205 б.
6. Шамова Т.И., Белова С.Н., Ильина И.В. Поддалимова Г.Н., Худин А.Н. Мектептегі оқу нәтижелерін бағалаудың заманауи құралдары: Оқу құралы. - М.: Ресейдің педагогикалық қоғамы, 2007. – 192 с

ЖАҢА БІЛІМ САЯСАТЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІ ДАЯРЛАУ ЖОЛДАРЫ

Кургамбеков Мергембай Сейплмаликович

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің көркем еңбек және дизайн кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., доцент

Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі болашақ педагогтің колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейді.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі саласы жаңа тәсілдер аясында кеңеюде. Ол - пәнаралық және жобалық қызмет, оқыту мен басқаруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, білім беру қажеттіліктері ерекше балаларды интеграциялау және ата-аналарды консультациялық қолдау. Білім беруде оқыту мен тәрбиелеудің жеке тұлғаға бағытталуы басты орынға шығуына байланысты, мұғалім баланың қызығушылығын, бейімін, таным процестерінің даму деңгейін білуі маңызды. Негізгі мақсат-қазіргі таңдағы өзгермелі ортада өмір сүруге қабілетті, өз ойын еркін айта білуге, өз қалауы мен қоғам талабына сай өзін-өзі көрсете білуге бейім, зерттеушілік қабілеті, функционалдық сауаты, бағалау құзыреттіліктері қалыптасқан, жоғары білімді шығармашыл тұлғаны қалыптастыру.

Еркін әрі белсенді ойлауға, оқу тәрбие үрдісін модельдеуге, жаңа идеяларды өзі туындатып, іске асыруға қабілетті мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің деңгейін көтеру проблемасы - қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда өзекті проблемалардың бірі болып табылады.

Педагогикалық инновация дегеніміз - білім беру ортасына, біртұтас білім беру жүйесінің жекеленген бөлімдерінің сипатын жақсартатын жаңалықтарды мақсатты түрде енгізу.

Инновациялық үрдіс деп жаңалықты жасақтау, меңгеру, пайдалану және тарату бойынша жүргізілетін кешенді іс-әрекет қарастырылады.

Инновациялық іс-әрекет — педагогикалық еңбектің сапасын арттыратын оқу-тәрбие үрдісін жаңа бағытта құру бойынша түбегейлі өзгерістермен ерекшеленетін жаңаша іс-әрекет.

Жаңа технологиялар - педагогтың мүмкіндігін күшейтетін құрал, бірақ ол тәрбиешіні алмастыра алмайды. Жалпы білім беретін мектептерде оқытуды технологияландыру бағытындағы отандық ғылыми-педагогикалық теориялық және практикалық тәжірибеге талдау оқытуды технологияландыру нәтижесін бағалау жүйесіндегі ішкі баға инструментарийлерін қолданудың тұжырымдамалық негізін жасақтауға мүмкіндік берді.

Педагогикалық технологиялар мақсатқа талпыну, мақсатқа бағытталу сияқты сапаларымен сипатталады. Соның әсерінен олар белгілі бір мақсаттарға қызмет атқарады. Ал мақсатқа қол жеткізу әрекеттерінің вариативтілігі оларды икемді ете түседі.

«Технология» дегеніміз - қандай да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың немесе әдістемелік құралдардың жүйелі жиынтығы», -деп түсіндіреді В.Кларин.

Мұғалім сабақта әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызылуы қажет. Инновациялық әдіс-тәсілдер арқылы өткізілген әр сабақ балалардың ойлауына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып, оларды бейнелеуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әр түрлі балалардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан-жақты тануды ойлап, балалардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру- әрбір мұғалімнің негізгі міндеті.

«Технология» ұғымы латын сөздерінен-“техне”-өнер, шеберлік, кәсіп және “логос”-ғылым дегенді білдіреді. Технология - ғылыми жетістіктерді енгізудің тәсілі мен нәтижесі ретінде, ғылымда қол жеткізілген деңгейдің жинақталған көрінісі ретінде анықталады.

Білім беру жүйесінде соңғы жылдары “білім берудің инновациялық технологиялары” ұғымы жиі қолданыла бастады, педагогикалық қызметтің жан-жақтылық сипатына орай, бұл ұғымды бір жақты түсіну мүмкін емес. Энциклопедиялық сөздікте: “Білім берудің инновациялық технологиясы-бірыңғай мақсатпен біріккен және оқыту мен тәрбиелеудегі инновациялық технологияларды қамтыған, оқыту, тәрбиелеу және басқару түрлерінің, әдістері мен оқу құралдарының жиынтығы”- деген анықтама берілген. Ол әрқашанда даму жағдайында жүзеге асырылады, инновациялық технология шығармашылық ізденісті талап етеді, туындаған инновациялық жағдаятқа сай, әртүрлі тәсілдерді қолдануды көздейді.

Егеменді еліміздің болашақ маман кадрлары білікті де білімді, іскер де тәрбиелі, саналы да сауатты, ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім болып қалыптасуы оқу-тәрбие процесінің нәтижелі, сапалы ұйымдастырылуымен және жаңа түрпатты оқытушылар құзыреттіліктеріне байланысты.

Жаңа мазмұндағы білім жүйесін енгізуде тәрбиеші педагогикалық, психологиялық, физиологиялық ғылым салаларының тиімді зерттеу идеяларын басшылыққа алады. Ғалымдардың ойынша, білім беру технологиясын өзгерту қажеттігі Қазақстанның жаңаруына себеп болмақ. Осының бәрі оқытушылар білім беруде, білім алушыларды жан-жақты дамыту мәселесінде инновациялық технологиялар мен білім парадигмаларын бірлікте қарастыруға негіз болып табылады.

Бұл мақсатты жүзеге асыруда теориялық білімді іс-әрекетте пайдалану жолдарын үйретудің орны ерекше. Өйткені тәжірибе-ақиқаттың негізі, әрі дәлелі болып табылады.

Оқу кешенің ұстаздары іс-тәжірибеде ақпараттық-коммуникациялық технологияны, атап айтқанда Ооодіе формаларын, Каһооі, Рііскеге бағдарламаларын тиімді қолдануда.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқытуда пайдаланудың көрсетілім, модельдеу, бағалау мен талдау, ұсыну, қайталай ұсыну және қарым-қатынас, тестілеу және растау сияқты үлгілерімен танысады; өз іс-тәжірибесімен байланыстырып, өзін-өзі реттеу үдерісі жүзеге асады; өз бойларында технологиялық, педагогикалық және пәндік білімдерді ұштастыруға ұмтылады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзыреттілігі базалық АКТ дағдылар негізінде құрылады және жұмысқа, қарым-қатынасқа, бос уақытқа арналған технологияларды дұрыс шығармашылықпен қолданудан тұрады. Білім алушылар өздерінің АКТ бойынша дағдыларын білім алу процесіндегі барлық оқу пәндері арқылы дамытады, яғни ақпаратты табу, құру, мәліметтермен, идеялармен алмаса отырып, кең спектрлі жабдықтар мен қосымшаларды пайдалану арқылы бірлесіп қызмет жасау барысында өзінің жұмысын бағалайды және жетілдіреді.

Ұжымда АКТ-ні БАҚ және мультимедиялық құралдарды пайдалануға қойылатын талаптар: дерекқордан және интернеттен ақпаратты іздеу, табу; сандық, интернет жүйелері арқылы алынған ақпараттарды өңдеу және оның нақтылығын, сенімділігін, құндылығын бағалай алу; сандық, мәтіндік және визуалдық ақпаратпен және дерекқормен, оның ішінде гиперсілтемелерді, электрондық кестелерді, графикалық және басқа да қосымшаларды пайдаланып жұмыс істеу арқылы мәліметті жүйелеу; заңдылықтар мен үрдістерді зерттеу; модельдер мен модельдеуді пайдалану мүмкіндіктерін зерделеу, сонымен қатар жылжымайтын және қозғалыстағы бейнелерді, дыбыстарды және мәтіндерді мультимедиялық таныстырылымдар құру үшін біріктіру, басқа нұсқаларды зерделеуде, нақтылауда және нәтижелерді жақсартуда сандық ақпараттың икемділігін толығымен пайдалану; электронды байланыс арқылы басқа білім алушылармен және оқытушылармен ынтымақтаса онлайн форумдарға, виртуалдық оқыту орталарына қатысып, қарым-қатынас жасау және ақпарат алмасу; интерактивті тақтаны белсенді оқытуға техникалық қолдау

көрсету мақсатында қолдану; аяқталған жұмыс бойынша мектептің шеңберінде немесе одан тыс жерде мультимедиялық таныстырылым жасау болып табылады.

Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, болашақ мұғалімдер тынымсыз ізденіске даяр болуы керек. Отандық білім саласының жаңашылдығы болашақ мұғаліммен тұлғалық жаңашылдықты талап етеді.

Олай болса, жаңартылған мазмұн жағдайында болашақ мұғалімдерді даярлау жұмысы тұлғаны дамыту қағидаларына негізделуі шарт.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР жалпы білім беретін мектептер мұғалімдерінің біліктіліктерін арттыру курстарының бағдарламасы. Астана, 2020ж.
2. Халперн Д. Психология критического мышления.— СПб.: Питер, 2020.— 512 с.
3. С. Мерсеитова Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде. Қарағанды, 2019ж. 201 б.
4. Қонқабаева Г.Қ. Қазіргібілім беру технологияларының әдіснамалық негіздері. Ақтөбе, 2012.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Шолпанқұлова Г.К. – педагогика кафедрасының профессор м.а.,
педагогика ғылымдарының кандидаты

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан.

Ермекова М. – 8D01103 «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы
бойынша 2 курс докторанты,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан.

Мектептер, орта кәсіптік және жоғары білім беру ұйымдары ұсынатын білім барған сайын цифрлық сипатқа ие болуда. Бұл көптеген мұғалімдер мен мұғалімдердің алдында студенттерге жоғары сапалы білім беру және білім беру қызметтерінің тез өзгеретін талаптарына өздерінің бейімделуі сияқты жаңа мәселелермен бетпе-бет келуіне әкеледі. Білім беру және басқа ақпараттарды цифрландыру деп аталатын цифрлық түрге көшіру педагогикалық дағдылар мен құзыреттерді өзгерту қажеттілігін тудырады. Педагогтардың пікірінше, педагогикалық цифрлық құзіреттілік қарым-қатынастарды, дағдыларды, сондай-ақ технологияларды, оқыту теориясын, пәнді, контекст пен оқытуды, оларды дәйекті түрде қолдану қабілеті ретінде түсініледі. Бұл құзіреттілік мұғалімнің тәжірибесі артқан сайын дами алады.

Қазақстанда цифрлық құзіреттіліктің орнына ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік термині қолданылады, ол білім беру міндеттерінің кең ауқымын шешу үшін педагогикалық қызметте заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды өз бетінше пайдалануға дайын болу және қабілеттілік деп түсініледі [1].

Бүгінгі таңда көптеген сандық білім беру ресурстарын пайдалану арқылы берілетін білім әлемнің көптеген елдерінде кеңінен талқылануда. Осылайша, көптеген оқу орындары мұндай курстарды енгізді және оқытудың басым бөлігі онлайн режимінде жүзеге асырылады, ал онлайн курстардағы білім алушылардың саны үнемі өсіп келеді.

Дегенмен, білім алушылар арасында айырмашылықтар бар, мысалы, бүкіл бағдарламаға онлайн жазылудың орнына білім алушылар белгілі бір құзыретті тереңірек

дамыту немесе ағымдағы жұмысын сақтай отырып, қосымша кәсіби білім алу мақсатында тәуелсіз курстарды тандай алады.

Осылайша, цифрландыру жоғары сапалы білім беру үшін университет оқытушыларына жаңа сұрақтар мен міндеттер жүктейді [2]. Сонымен қатар, барлық білім беру жүйелерінің негізгі міндеті – кең ауқымды іскерлік пен дағдыға ие мамандарды дайындау.

«Цифрлық сауаттылық» термині халықаралық деңгейде кеңінен қолданылғанымен, «цифрлық құзыреттілік» ұғымы бұрынғысынша қолайлы термин болып табылады, өйткені ол кеңірек және тұтас мағынаға ие, мұнда «бақылау мұғалім мен субъектінің өзіне аударылады. Ал техникалық дағдылар осы күрделі цифрлық құзыреттілік тұжырымдамасының бір бөлігі ғана» [3].

Сондай-ақ ол «цифрлық құзыреттілік – бұл мұғалімдердің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) кәсіби контексте жақсы педагогикалық (дидактикалық) түсінумен және оның оқу стратегиялары мен оқушылардың цифрлық базасы үшін маңыздылығын ұғынумен ұштастыра пайдалану қабілеті деп есептейді».

Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігі негізінен бір-біріне тәуелді үш негізгі компонентті қамтиды. Олар негізгі АКТ дағдыларын қамтиды [4]:

- жалпы пайдаланушы құзыреті, яғни, қолданушы дағдылары, оның ішінде бейне – фотосуреттерді пайдалану, жедел хабар алмасу жүйелерін пайдалана білу, АКТ-ны пайдаланудың этикалық және құқықтық нормаларын сақтай отырып, интернет пен мәліметтер базасын іздеу дағдылары;

- оқыту әдістері мен оқу мазмұнын терең қайта құрумен байланысты жалпы педагогикалық құзыреттілік;

- мұғалімнің қызмет саласына сәйкес келетін және дидактикалық материалдар мен жұмыс құжаттарын өз бетінше дайындаудың озық әдістерін меңгеру қажеттілігімен айқындалатын пәндік-педагогикалық құзыреттілік, ол оқытуда АКТ құралдарын кешенді пайдалануды жоспарлауға және ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Оқытушылардың «АКТ-ның негізгі дағдыларына» қол жеткізуі үшін қолданылатын технология азды-көпті ашық болуы керек. Педагогтың оқу стратегиясын анықтау кезінде білімге көзқарасымызды өзгертудің педагогикалық салдарларына назар аудару маңызды. Сондай-ақ, технологияның адам дамуындағы рөлі және ақпарат көздерін сыни тұрғыдан бағалау қабілеті туралы этикалық сұрақтарды ескере отырып, цифрландырудың қоғамға әсеріне назар аудару керек. Бұл цифрлық құзыреттілікті дамыту екі бағытты, бір жағынан практикалық білім мен екінші жағынан өзіндік рефлексияны зерттеу барысында жүзеге асады.

Алғашқы екі кезең қазіргі уақытта қолданылатын технологияларға және АКТ қолдайтын оқыту мен дамытуға бағытталған.

Білім берудегі инновацияларды құру және енгізу мүмкіндіктері АКТ-ны пайдалана отырып, педагогикалық және дидактикалық жаңалықтарды дамыта алады.

Сонымен, педагогикалық цифрлық құзыреттіліктің негізгі сипаттамасы кәсіби контексте, ең алдымен веб-курста-онлайн оқытуда цифрлық технологияның көмегімен педагогикалық жұмысты дамыту-жетілдіру қабілеті болып табылады. Дегенмен кең мағынада педагогикалық цифрлық құзыреттілік сандық технологиялар қолданылатын кәсіби контексттегі педагогикалық жұмыстың барлық түрлерін қамтиды. Сонымен қатар, ол өзінің дамуын үш құрылымдық деңгейде жүзеге асырады деп айта аламыз:

- оқушылармен педагогикалық қарым-қатынасты қамтитын микро деңгей (өзара әрекеттестік деңгейі);

- курстарды әзірлеу мен енгізуді, сондай-ақ білім беру инфрақұрылымын (мысалы, кітапхана немесе оқулық сияқты ресурстарды біріктіру) қамтитын мезодеңгей (курс деңгейі);

- оқу процесін басқаруға және ұйымның дамуына бағытталған макродеңгей (ұйымдық деңгей).

Осылайша, стратегиялық педагогикалық көшбасшылық барлық үш деңгейдегі педагогикалық цифрлық құзіреттіліктің орталық құрамдас бөлігі ретінде болады.

Педагогикалық цифрлық құзыреттілік практикалық білімді де, концептуалды білімді де, сонымен қатар гносеологиялық мағынада да қамтиды.

Мектеп мұғалімдері де, университет оқытушылары өз студенттерінің оқу жағдайына, яғни белгілі бір пәнді оқу барысында студенттерге бағыт-бағдар беретін сәттерге үлкен әсер етеді. Осылайша, олар өздері оқытатын немесе үйлестіретін курстарды, сондай-ақ курсты бір немесе басқа оқытушының қалай өткізетінін тікелей бағалауға, курстың мақсаттарын талқылау арқылы өз курстарының мазмұны туралы пікір білдіруге, білім беру әдебиеттер және күтілетін оқу нәтижелері.

Курстарды дамыту қабілеті АКТ саласындағы арнайы біліммен тікелей байланысты. курс ретінде сіз оқуды жүзеге асыратын әртүрлі құралдарды, соның ішінде олардың көмегімен дизайнды жақсартуды пайдалана аласыз. бұл процесте ықтимал АКТ ресурстарын білу маңызды. Қандай ресурстар бар екенін, оларды қалай пайдалануға, біріктіруге және өзгертуге болатынын біле отырып, олардың жақсы және жағымсыз жақтары туралы ақпаратқа ие бола отырып, мұғалімдер курстың дизайнын, оқу материалдарын саналы түрде таңдай алады, оқу процесін реттей алады, кері байланыс жасай алады.

Осыған байланысты АКТ-ны білу өзекті және маңызды. АКТ ескі педагогикалық идеялардың жаңа аренасы ғана емес. Бұл технологиялар қоғамымызды, жастардың қандай жағдайда тәрбиеленетінін, нені және қалай оқытатынын түбегейлі өзгертті. АКТ педагогикалық теорияларға да әсер етті.

Кездейсоқ емес шығар, сандық құралдарға бағытталған педагогикалық теориялар күнделікті қарым-қатынастан бастап жаһандық қарым-қатынасқа дейінгі өмірдің барлық салаларында жоғары сұранысқа ие.

Педагогикалық цифрлық құзыреттілікке жету үшін белгілі немесе жаңа ұғымдарды түсіну жеткіліксіз, қазіргі зерттеулерден хабардар болу және қандай цифрлық технологиялар бар екенін білу қажет. Сондай-ақ, мұндай технологияларды тәжірибеде қолдана білу, студенттермен үнемі кездесіп, білім берудегі жетістіктерге жету үшін оларға нақты қолдау көрсету сияқты дағдылар қажет.

Педагогикалық цифрлық құзыреттілігі бар педагог білім алушыларға күтілетін оқу нәтижелеріне қол жеткізу жолында қолдау көрсете алады, бұл процестің қалай жүретінін түсінеді.

Педагогикалық цифрлық құзыреттілігі бар және оны оқу процесінде белсенді түрде пайдаланатын мұғалім АКТ саласындағы практикалық білімін тезірек жетілдіреді, білім алушыларға кәсіби қолдау көрсете алады, жаңа курстар жасай алады, бір нәрсенің неліктен берілген жағдайда жұмыс істейтінін түсіндіре алады.

Қорытындылай келе, қазіргі кездегі басты мәселе мұғалімдер арасында цифрлық жұмыс дағдыларының жоқтығы деп қорытынды жасауға болады. Бұл мәселені шешу үшін, біздің ойымызша, АКТ саласындағы практикалық дағдыларды жетілдірудің негізгі бағыттарын әзірлеу қажет. Осылайша, педагогикалық цифрлық құзіреттілікке ие болу мұғалімдерге бар педагогикалық құндылықтар, өздерінің білімдері мен игерілген АКТ дағдылары арасындағы теңгерімді табуға мүмкіндік береді.

Аннотация: мақалада «педагогикалық цифрлық құзыреттілік» анықтамасының терминдері мен тәсілдері талқыланады. АКТ саласындағы мұғалімдердің педагогикалық шеберлігі мен құзыреттіліктеріне қойылатын жаңа талаптар айқындалды. Педагогикалық цифрлық құзіреттілік білім, білік және дағдыларды, сондай-ақ технологияларды, оқыту теориясын, пәнді, контекстті және оқу үдерісін, сондай-ақ олардың арасындағы өзара әрекетті білдіретіні көрсетілген.

Түйін сөздер: білім беру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, педагогикалық құзыреттілік, цифрлық құзыреттілік.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Шаматов Д. «Білімге құштарлық». Бішкек; 2020 жыл.
2. Сүйлейменова З.Е. «Білім берудегі менеджмент». Оқу құралы. Алматы; 2021 жыл.
3. Жапбаров А. «Оқытудың жалпы әдістемесі». 4-кітап. – Алматы: 2021 – 224 бет.
4. Лиходедова Л.Н. «Инклюзивті білім берудің теориясы мен практикасы». Оқу құралы. – Қарағанды: 2020. – 194 бет.

ҒТАМР 376.112

ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ӨШУ СИТУАЦИЯСЫНЫҢ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Умбетова Гаухар Маратовна

Батыс Қазақстан инновациялық технологиялық университеті

Ел болып еңсеміз көтеріліп, дамыған елдің қатарына қосылуға ниет етіп жатқанда олқы тұсымызды толтыруды қолға алдық. Соның бірі – педагог беделі. «Алты Алаштың баласы бас қосса, төрдегі орын мұғалімдікі», деп Мағжан Жұмабаев айтқан еді. Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев ел арасындағы осы сөзді қайта тірілтіп, 2019 жылғы 30 желтоқсан күні «Педагог мәртебесі туралы» заңға қол қойып, педагог мәртебесін заңмен бекітті. Жаңа заңда қарастырылған позициялардың барлығы мұғалімнің жеке дамуына және оқу процесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Атап айтқанда, педагогтың оқыту мен тәрбиелеудің авторлық әдістерін әзірлеу және қолдану, оқу құралдарын таңдау, ақпараттық ресурстарды тегін пайдалану, біліктілікті арттыру және тағылымдамадан өту формаларын таңдау бойынша кәсіби құқықтары кеңейтілді. Педагогке тән емес функцияларға тартуға, шамадан тыс есеп беруге, негізсіз тексерулер жүргізуге тыйым салу арқылы жүктемені азайту бойынша жеке нормалар көзделген [1].

Осы заңнаманы қабылдаудың өзі қазіргі таңдағы педагогтың қоғамдағы орнын айқындап отыр.

Осыған орай, кәсіби мамандарды дайындау мәселесін шешудің де жаңа жолдары қарастырылуда. Кәсіби даму - (лат. *profiteor* – өз ісімді хабарлаймын) – еңбек әлемінде, соның ішінде жекеленген кәсіби ролдердің, кәсіби мотивацияның, кәсіби білімдер мен дағдылардың әртүрлі аспектілерін игеруге бағытталған адамның онтогенезде болып жатқан әлеуметтену үрдісі. Кәсіби дамудың негізгі қозғаушы күші әлеуметтік топтар мен институттарға идентификациялану негізінде әлеуметтік контекстке интеграциялануға тұлғаның талпынысы болып табылады [2].

Еліміздің бүгінгі мен ертеңі өскелең ұрпақ еншісінде. Ал осы ұрпақты бүгінгі таңда жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары, өзбетімен ізденуге қабілетті етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы – оқушыны шығармашылыққа жетелеу. Бұл мұғалімнен терең біліктілікті қажет етеді. Себебі шығармашыл ұстаз ғана шығармашыл тұлғаны қалыптастыра алады.

Бүгінгі қазақстандық мектептерге қоғамның қарқынды дамуына ілесе алатын, заман талабына сай ойлайтын, ғылыми-әдістемелік білімі жеткілікті, педагогика мен психологияны терең меңгерген ізденімпаз мұғалім қажет. Бұл мұғалімнің кәсіби шеберлігінен көрінеді. Басқаша айтқанда, білім беру үдерісі мұғалімнің дайынды деңгейі мен мамандық сапасына үлкен талап қояды. Ол мұғалімнің өзін-өзі дамытуына, өзіндік

білім алуына және өздігінен шығармашылық түрде қызметтерін іске асыруға мүмкіндік береді. Мұғалім – бүгінгі оқушы – ертеңгі қоғамның, елдің тірегін өмірге дайындаушы [3].

Кәсіби мұғалім - құзырлығы жоғары, әлеуметтік тұрғыдан жетілген, әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істейтін, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге ұмтылған маман. Мұғалім, педагог мамандығы, зиялылар ішіндегі көп топтасқан мамандықтардың ірі тобына жатады. Білім беру жүйесінде педагогтар мемлекеттік қызметкерлер болып табылады. Педагог өз мамандығының сапасын, біліктілігін арттыруды психологиялық тұрғыдан қамтамасыз етуі үлкен роль атқарады.

Кәсіби өшу – педагогтың эмоционалдық тұрғыдан құлдырауын, тұлғалық шеттетілуін, оқушылардың жекелік ерекшеліктерін ескермей, өмірдегі әртүрлі жағдайларға бей-жай қатынас орнату болып табылады. Қазіргі уақытта білім беру саласында өзгерістер көп, сол өзгерістерге лайық педагог болу үшін қойылатын талаптар да күрделене түсуде.

Бұл адамның шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту қажет дегенге әкеледі. Оған білім беруді гуманизациялау сай келеді. Білім берудегі гуманизация да тұлғаның ақыл – ой, эмоционалдық, еріктік және адамгершілік әлеуетін байыту, өзін – өзі көрсету, өзін – өзі дамыту шекарасын кеңейту және өзіндік қалыптасу үшін ақиқат жағдайлар туғызуды талап етеді. Мұны білім берудің гуманистік мақсаты деп санаған философ Э.В. Ильенков еді. Аталған гуманистік мақсат әр адамның жеке дамуының адамдық мәдениетінің шегін, танылған және танылмаған, жасалған және жасалмаған аймағын анықтауға мүмкіндік береді. Адамды мәдениеттің жаңа деңгейін меңгеруге көшіру, оның әлемге, басқа адамдарға және өзіне деген қатынасын өзгерту, өзі – әрекеттері және оның әкелер жағдайына деген жауапкершілігін арттыру – білім беруді гуманизациялаудың басты нәтижесі.

Қазіргі таңда жұмыстың кәсіби зиянды әсері зерттелуі психологиялық тұрғыдан маңызды мәселе болып отыр. Алайда химиялық, физикалық немесе биологиялық зиянды әсері емес, эмоционалдық және стресс әсері. Кәсіби стрессогендік факторлар, маманның тікелей жұмысына байланысты болғандықтан, әр түрлі неврологиялық бұзылулардан психосоматикалық бұзылуларға әкелуі мүмкін. Тұлғаның кәсіби деформациясы – бұл кәсіпқой маман иесінің жұмысының әсерінен тұлғаның мінез-құлқының өзгеруі.

Кәсіби өшудің себептері, яғни оған әкелетін стрессогенді факторлар: эмоционалды күй синдромы, моббинг, субъективті моббинг, кәсіби өшу синдромы, қажу, жұмыс қарбаластығы және қақтығыстар, жұмыстың бірқалыптылығы және т.б. себептерден пайда болуы мүмкін. Осы аталған факторларға қысқаша тоқталып кетсек:

Жағымсыз алаңда жұмыс істеу – кез келген мамандықта жағымсыз материалмен жұмыс істеуге тура келеді, осы жағдайда жағымсыз эмоциялар пайда болады. Өз кезегінде олар жинақталып, кәсіби деформацияға әкеледі[6].

Эмоционалды күй синдромы – бұл когнитивті және физикалық энергияның біртіндеп жоғалтуын, жұмыстың орындауымен зерделі жүдеу, физикалық қажу, жеке аластатушылық және қанағаттанудың төмен деңгейін көрсететін процесс.

Жұмыс қарбаластығы және қақтығыстар – әріптестер арасында түсініспеушілік, олардың тым сынағыштығы. Педагог тәжірибесінде әріптестерімен кейбір жағдайда келіспеушіліктер, түсініспеушіліктер болып тұрады.

Моббинг – психология ғылымында жаңа терминдердің бірі болып табылады, ол жұмыста қыспаққа алуы және қудалауды қайғыру күйімен сипатталады.

Субъективті моббинг – тұлғаның жұмысқа бейімделуінің деструктивті формасы. Тексеріс, емтихан, комиссия және т.б. себептерден қобалжу болып табылады.

Ургентті аддикция – өзі байқамай, міндеттемелердің орындалмайтын санымен жүктеу.

Экстремалды жағдайлар – педагогтар жұмыс барысында тез әрі жауапты шешімдер қабылдауы қажет.

Мұғалімнің жұмысы адам өміріне байланысты болғандықтан жеке де, кәсіби де өте қызу шығынды, тұрақты жетілдіруді талап етеді.

Д.Магнуссон әртүрлі деңгейдегі ситуацияларға талдау жасап, талдау бірліктерінің арасындағы нақты шектің жоқтығын көрсете келіп, идеологиялық, әлеуметтік, мәдени деп бірнеше типтерге жіктеп, оның бес түрлі факторларын ажыратады:

- оңды және толықтырушы;
- кері тартушы;
- жігерлендіруші;
- әлеуметтік өзара байланыстырушы;
- белгісіздік.

Ғалымдар У.Томас пен Ф.Знанецкий өздерінің еңбектерінде кәсіби өшу синдромының субъект қағидасы арқылы түсінудің қажеттілігін ашып көрсетіп, жағдаят – бұл құндылықтар жиынтығы деп оларды белгілеріне қарай үш типке топтастырады [7].

Қазақстандық зерттеушілер Никитенкова Л.В., Хан Н.Н., Абенова Ш.Н., Есенова М.И., Неустроева Н.А. [4], Жақсылыкова Н.Е., Жүкенова К.А. және т.б. ғалымдар Хмель Н.Д. тұтас педагогикалық процесс тұжырымдамасына сүйене отырып мұғалімнің кәсіби іс-әрекеттегі өшу ситуациясының қалыптасуы мәселесін зерттейді.

Л.В.Никитенкова болашақ мұғалімдердің педагогикалық құбылыстарды түсінуге даярлықты зерттей келе, бұл даярлыққа мұғалімнің ақыл-ой даярлығының әр түрлі аспектілерін сипаттайтын тұлға қасиеттерін, кәсіби-тұлғалық сапалар ретінде анықтама береді.

Н.Н. Неустроева мұғалімдердің педагогикалық үдеріске қатысушыларды іскерлік қарым-қатынасқа ұйымдастыруға даярлауды зерттей келе, оны мұғалімдердің жоғары оқу орнында оқыту мен тәрбиелеудің нәтижесі ретінде қарастырады.

Н.Д.Хмельдің кәсіби білім беру теориясына сүйене отырып, кәсіби өшу ситуациясының мотивациялық, мазмұндық және операциялық компоненттерін бөліп көрсетеді.

К.А. Жүкенова болашақ мұғалімдерді қиын балалармен жұмысқа даярлығын оқу және оқудан тыс әрекеттер барысында тұлғааралық қарым-қатынасты реттеуге қажетті білім, білік, дағды жүйесін сипаттайтын кәсіби іс-әрекеттің аспектілерін жүзеге асыруға даярлық нәтижесі ретінде түсіндіріледі.

К.Левин еңбектерінде педагогтың кәсіби өшу ситуация жалпы өмірлік жағдайларға да, жеке әп-сәтте болатын жағдайға да қатысты делінген. Осы тұрғыдан алғанда автор ситуация мәнін нақты бір сәттегі мінез-құлықты сипаттайтын барлық фактілер жинағын «психологиялық өмір кеңістігі» терминін пайдалана отырып ашады.

М.Мороудың айтуынша кәсіби әрекеттегі өшу іштегі жағымсыз эмоцияның жинақталуынан пайда болады.

Сурет 1.

А.Н. Моховиков кәсіби өшу ситуациясының қалыптасуы тұлға ішілік кикілжің және психологиялық стресске байланысты деп атап өткен болатын.

В.В.Бойко тұлға психологиялық жарақаттаушы жағдайларда қорғаныс мезанизмі ретінде эмоцияны қолданудан бас тарту салдарынан кәсіби өшу қалыптасады деген болатын.

Д.Г. Трунов кәсіби өшу ситуациялары кезінде өзіндік басқару қабілетінің төмендейтінін айтқан болатын. Ал өзіндік басқару үш негізгі нәтиже арқылы жүзеге асады:

- тынышталу;
- қайта қалыптасу;
- белсендену.

1982 жылдан бастап ағылшын әдебиеттерінде «эмоционалды өшу» бойынша көптеген мақалалар жарық көре бастады. Ол мақалалар негізінен сипаттамалық мазмұнда болды. Мақалаларда «эмоционалды өшуге» жиі ұшырайтын мамандардың тізімдері көрсетілді. Оларға медициналық ұйым қызметкерлері, полиция қызметкерлері, мұғалімдер, саясаткерлер, менеджерлер енгізілді.

Кәсіби өзіндік дамуда, басқа да әрекет сияқты, мотивтердің күрделі жүйесі мен белсенділіктің қайнар көздерінің өзіндік негізі бар. Педагогтың өзін – өзі тәрбиелеудің қозғаушы күші мен қайнар көзі – өзін – өзі жетілдіру қажеттілігі болып табылады. Өзіндік дамуда өзін – өзі бағалау деңгейі үлкен мәнге ие.

Психологтар дұрыс өзін – өзі бағалаудың қалыптасуының екі әдісін бөліп көрсеткен: біріншісі – өзінің жеткен жетістіктерінің деңгейімен мақтану, ал екіншісі – өз жетістіктерін қоршаған ортадағылардың көзқарастарымен салыстыру.

Кәсіби өзіндік бағалауда педагог әрекеті, кім алдына жоғары міндеттер қойса, онда қиындықтар болатынын көрсетті. Қиындықтармен күресу педагогикалық – психологиялық жағдайды реттеп, түзетіп, дамуға әкеледі. Бұл әрине шығармашыл педагогтарда кездесетін жағдай. Егер педагог өз алдына жоғары міндеттер қоймай жеткен жетістіктерімен шектеліп қана қойса, олардың кәсіби өшу ситуациясы арта берері сөзсіз. Сондықтан да педагогикалық кәсіпті таңдаған әрбір адам өз санасында педагог бейнесін қалыптастыра алуы қажет [8].

«Педагогтардың кәсіби өшу ситуациясы кезінде психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін педагогтарға төмендегідей ұсыныстар қатарын көрсету тиімді:

1. Педагогтардың патенциалын ашып, әрі қарай білім алып дамуына қолдау көрсету.
2. Педагогтардың басышылықпен, әріптестерімен қарым-қатынасын жақсартатын, қысымнан, үрейден арылтатын әдістемелік сабақтар ұйымдастыру.

ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ӨШУ СИТУАЦИЯСЫНЫҢ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада педагогтардың кәсіби өшу ситуациясы кезінде психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің маңызыдылығы атап көрсетілген. Себебі бүгінгі қазақстандық мектептерге қоғамның қарқынды дамуына ілесе алатын, заман талабына сай ойлайтын, ғылыми-әдістемелік білімі жеткілікті, педагогика мен психологияны терең меңгерген ізденімпаз мұғалім қажет. Басқаша айтқанда, білім беру үдерісі мұғалімнің дайындық деңгейі мен мамандық сапасына үлкен талап қояды. Осы орайда педагогтар арасында кәсіби өшу ситуациясы кең етек алып отырғандықтан, алдын алу шараларын өткізудің маңызы зор болып табылады.

Кілт сөздер: Педагог, кәсіби өшу, мектеп, қолдау, эмоционалды күй.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЗАДАПТАЦИОННОЙ СИТУАЦИИ ПЕДАГОГОВ

В этой статье подчеркивается важность оказания профессиональной психолого-педагогической поддержки педагогам. Потому что в казахстанской школе требуется

любопытный учитель, который умеет идти в ногу со временем, мыслить в соответствии с требованиями времени, имеет глубокие корни в науке, педагогике и психологии. Другими словами, образовательный процесс предъявляет большие требования к уровню подготовки учителя и качеству профессии. В связи с тем, что педагоги получают профессиональные консультации, важно проводить мероприятия по опережению.

Ключевые слова: Педагог, профессиональная деятельность, школа, поддержка, эмоциональное выгорание.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL MALADAPTATION SITUATION OF TEACHERS

This article emphasizes the importance of providing professional psychological and pedagogical support to teachers. Because a Kazakh school requires an inquisitive teacher who knows how to keep up with the times, think in accordance with the requirements of the time, has deep roots in science, pedagogy and psychology. In other words, the educational process places great demands on the level of teacher training and the quality of the profession. Due to the fact that teachers receive professional advice, it is important to take measures to be ahead of the curve.

Keywords: Teacher, professional burnout, school, support, emotional burnout.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2019 жылы 27 желтоқсанда Дереккөз: <https://primeminister.kz/kz/news/reviews/pedagog-m-rtbesi-turaly-zan-mu-g-alimderdin-zhalak-ysyn-koteru-k-u-k-yk-taryn-k-org-au-zh-ne-leumettik-k-oldau>
2. Мұқашева Ф. Кәсіби біліктілік биік болсын. // Қазақстан мектебі. – 2004.-№ 3. –32-35 б.
3. Мәшенбаев Т. Мұғалім іс-әрекетіндегі дәстүрлі мәселелер.// Қазақстан мектебі. – 2004.-№ 11 –11-13 б.
4. «Педагогтің кәсіби құзыреттілігі – оқу мен оқытудың тиімділігін арттыру негізі» тақырыбындағы республикалық ғылыми-практикалық онлайн конференция.шымкент-2019
5. Жампеисова К.К., Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж., .Хан Н.Н., Жампеисова К.К., Колумбаева Ш.Ж. Профессиональный стандарт как условие эффективной деятельности современного учителя//Педагогический диалог. - № 1. – 2012. – С.176-181.
6. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. М., Просвещение, 2009г.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М., Педагогика,2011г.
8. Трунов, Д.Г. "Синдром сгорания": позитивный подход к проблеме / Д.Г. Трунов - Журнал практического психолога, № 5, 2008. - С. 7-10.

ПОНЯТИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТА К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Демешева Гульмира Утемисовна

Атырауский государственный университет им Х.Досмухамедова

Формирование готовности студентов к педагогической деятельности - это процесс создания условий для овладения педагогами вуза ценностью содержания

профессионального образования, нравственного и профессионального воспитания на уровне личности.

Одно целевое направление в профессиональном обучении, воспитании и самовоспитании - интегральная подготовка к профессиональной деятельности. Она является структурной составной частью психологической и практической подготовки будущего педагога к выполнению профессиональных функций, а также его готовности к самосовершенствованию после окончания вуза (которую можно считать культурой профессионального самовоспитания) [1].

Психологический компонент этого сложного интегрального качества состоит из:

- а) установки на профессионализм;
- б) смысловых мотивов качественного выполнения профессиональных функций;
- в) ориентации сознания личности студента как будущего педагога в целом.

Практическая готовность будущего учителя к педагогической деятельности составляет комплекс профессиональных компетенций различной функциональной принадлежности -диагностико-прогнозной, ценностно-ориентированной, организационно - развивающей, профессионально-созидательной, управленческо-коммуникативной, социально-педагогической.

Подготовка к самосовершенствованию в узком смысле состоит в способности будущего бакалавра (магистра) разрабатывать программы самостоятельного и творческого самовоспитания и осуществлять весь комплекс жизненно важных для их выполнения. Эта подготовка связана с потребностью личности педагога в творческом самосовершенствовании в профессиональной деятельности и потребностью общества в культурном подходе и непрерывном развитии.

Очень важен методический аспект формирования готовности студентов к педагогической деятельности. В условиях развития Республик Казахстан, ее становления как демократического правового государства актуальна задача, связанная с формированием ведущей идеи - развитие учителя новой формации.

Сегодня общество очень нуждается в педагогическом переосмыслении и яркой индивидуальности, фундаментальных знаниях, профессионально-педагогических способностях, качествах и навыках самообразования и самовоспитательной деятельности, опыте творческого решения педагогических задач, большой духовной щедрости, безграничной любви к детям и знанию своей профессии.

Без единого подхода к решению этой сложной проблемы, учитывающей преемственность подготовки учителя во всех основных звеньях системы непрерывного образования и воспитания - "ДОУ - Школа -Профессиональное образование - ВУЗ" - трудно достичь проектируемого результата.

Процесс подготовки будущего учителя-это единый объект, который является предметом определенного компонента и связи, очень важно определить его важные характеристики.

С точки зрения целостности следует выделить целые его свойства, чтобы определить сущность процесса подготовки педагога. К ним можно отнести:

1. Полное соответствие функции этого процесса целям подготовки учителя.
2. Целостность множества взаимосвязанных элементов деятельности, к которой привлекается будущий педагог.
3. Единство следующих четырех компонентов, составляющих целостное понимание готовности учителя к выполнению социальных функций:

А-мотивационная (осознание необходимости работы с детьми, желание формировать человека, отвечающего требованиям общества, интерес к литературе психолого-педагогического содержания, уверенность в дальнейшем развитии своих профессиональных способностей, стремление применять полученные знания и умения в руководстве формированием личности.);

В- содержание (понимание сущности задач и принципов обучения и воспитания учащихся, знание комплекса профессионально значимых педагогических умений и навыков, индивидуальных и возрастных особенностей детей, основных приемов профессионального самосовершенствования и самовоспитания.);

С- овладение устойчивой системой профессионально-педагогических умений-диагностическое прогнозное, ценностно-ориентированное, организационно-развивающее, профессионально-созидательное, управленческо-коммуникативное и социально-педагогическое; умение заинтересовать учащихся изучаемой дисциплиной или проводимым мероприятием, ставить цели образования, воспитания и развития, планировать, организовывать и корректировать процесс их достижения, оказывать помощь учащимся в преодолении различных трудностей.);

Д- оценка (умение адекватно оценивать свою работу и поведение учащихся в различных видах деятельности, коррекция процесса обучения, воспитания и развития детей).

4. Все педагогические процессы, формирующие готовность педагога к профессиональной деятельности, составляют целостность на основе единства их особых функций, целей, содержания, методов; указанная единица не должна нарушаться самостоятельностью каждого процесса - процессов подготовки учителя в детском саду, школе, вузе.

5. Динамика функционирования единой системы подготовки будущих педагогов последовательно развиваются в зависимости от дошкольного и старшего школьного возраста, затем подросткового возраста (студенческие годы)[2].

Роль условий учебной деятельности описал П. Я. Гальперин: "при использовании полной системы необходимых условий процесс формирования навыков идет гораздо легче и быстрее, а рассеяние по успеваемости приравнивается к лучшим показателям. Знания и умения будут доступны, вследствие чего изменяется соотношение обучения и умственного развития. Система полноценного состояния, обеспечивающая формирование новых знаний и умений, дает единый процесс формирования чувственных образов, понятий, умственных и перцептивных действий, позволяет систематически применять проблемное обучение и определяет основные виды мотивации в процессе обучения"[3].

По нашему мнению, полная система договоров должна включать следующие аспекты:

- наличие комплекса предварительных знаний и умений;
- наличие различных инструментов;
- применение различных форм и методов;
- формирование дополнительных навыков, стимулирующих интеллектуальное развитие студента;
- снижение барьеров;
- наличие системы педагогического эмоционального стимулирования.

С практической точки зрения, важным является вопрос о наличии у обучающихся начальных знаний и умений, необходимых для освоения нового материала. Дидактический принцип системности и последовательности требует непрерывного формирования знаний, умений и навыков в определенной последовательности и логике. Если по предыдущему материалу нет достаточной базы знаний, из этого принципа возникает невозможность качественного изучения нового.

Важным условием учебного процесса является развитие интеллектуальных, волевых и эмоциональных качеств обучающегося. Научные основы развивающего обучения были заложены в трудах Л. С. Выгодского, Д. П. Эльконина, В. В. Давыдова, Н. Ф. Талызина и др. Конкретные принципы развивающего обучения сформулировали Ю. К. Бабанский. Главное из них-принцип развития навыков и умений учебно-познавательной деятельности. Как саморегулируемый процесс, активная познавательная деятельность в делах студента. Навыки познавательной деятельности очень важны для эффективного использования

умственных способностей в любых учебных или проблемных ситуациях. Обучающимся необходимы такие навыки. Они должны знать возможность их применения при решении любых задач и комплекса новых проблем. Поэтому необходимо отметить каждый этап в цепочке действий при овладении навыками и навыками. Существуют следующие этапы овладения умениями и навыками:

- задачи приема;
- понимание необходимости приобретения навыков (мотивация деятельности);
- овладение навыками, последовательностью и характером действий, необходимых для их освоения;
- выполнение практических действий, операций, упражнений по отработке навыков;
- текущий самоконтроль в степени усвоения навыков;
- коррекционные действия по отработке навыков;
- применение навыков в типовых ситуациях;
- применение навыков в нестандартных ситуациях;
- углубление и дальнейшая автоматизация навыков с использованием в практической деятельности[4].

Учебная деятельность, как разная, проходит в определенных ситуациях. Это два аспекта, определяющие основу педагогического воздействия для повышения его эффективности.

Анализ учебной деятельности с точки зрения мотивации и условий показывает, что оба этого компонента управляются педагогом. Поэтому успешность обучения является функцией компонентов учебной деятельности, предусмотренных выше. В определенном сочетании условий и уровня мотивации возникает познавательная активность студентов, характеризующаяся повышением качества знаний.

Движущей силой учебного процесса являются противоречия между предлагаемым учебным процессом, познавательными и практическими задачами и уровнем знаний, умений, навыков и умственного развития студентов, необходимостью знаний и конкретных знаний. Эти противоречия решаются за счет выбора ситуаций и формируются положительные мотивации учебной деятельности. Знания, составляющие учебную деятельность педагога, позволяют выявить противоречия с ним, а затем решить технологию их обучения с умелым проектированием.

Целостность педагогического процесса состоит в непрерывном управлении мотивационными знаниями обучающихся, в результате чего формируется позитивная мотивация и создается оптимальный комплекс для создания благоприятных условий учебной деятельности.

Формирование положительной мотивации и создание комплекса благоприятных условий приведет к повышению качества решения задач развития в технологии обучения и делает ее квалифицированными.

Профессиональная подготовка к труду педагога, формирующаяся в целостном процессе, является целостным образованием. В процессе его формирования определенная периодичность, ступенчатость определяется приоритетностью одного из четырех компонентов в каждом конкретном периоде. Например, в начале формирования этой подготовки у учащихся начальных классов есть мотивационный компонент в первом плане. Подготовку старших учащихся к профессии учителя следует направлять на углубленное изучение содержания системы знаний, умений и навыков, своих способностей и качеств, необходимых учителю. Но в этот период старшеклассники должны овладеть некоторыми профессионально-педагогическими умениями. Только в высшем учебном заведении студенты, будущие учителя углубленно осваивают функциональный и оценочный компоненты подготовки. В вузе развивается и мотивационный и содержательный, хотя преобладают деловые и оценочные компоненты.

Использованные литературы:

1. Глузман А.В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования. - К.: Поисково-издательское агентство. - 2021 - С.171 - 203.
2. Тажигулова Г.О. Дидактические основы формализации знаний в условиях интеграции информационных технологий в образовательный процесс вуза: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. - Караганда, 2018. - 44 с.
3. Ярмакеев И.Е., Г.Г. Габдуллин Воспитательный потенциал педагогических дисциплин в формировании личности будущего учителя: монография,. Казань: Изд-во Казан.пед. ун-та, 2022. 464 с.
4. Ипполитова Н.В. Развитие личности будущего педагога в контексте профессиональной подготовки: монография. - Шадринск : ШГПИ, 2020. - 244 с

ҒТАМР 15.41.21

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІҢ РОЛІ

Орынғалиева Ш.О.

PhD доктор, педагогика және психология кафедрасының доцент м.а.,
«Alikhan Bokeikhan University» ББМ

Жоғары педагогикалық білім беру жүйесіне құзіреттілікке негізделген тұғырды енгізу жаңа білім беру парадигмасына сәйкес динамикалық сипаттамаларға жауап беретін мобильді болуға мүмкіндік беретін педагогтерді даярлауға жаңа талаптар қояды. Заманауи әлеуметтік-экономикалық жағдайлар мен инклюзивті білім беру идеяларын қабылдауға бәсекеге қабілетті мамандардың даярлау болуы, педагогтердің құзіреттілігін жетілдіру мәселелері қазіргі қоғамда өзекті.

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың маңызды бағыты ерекше қажеттілігі бар балаларды, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау және сүйемелдеуді жетілдіру болып табылады.

ҚР БҒМ 2011 жылғы 12 желтоқсандағы №524 бұйрығымен бекітілген «Мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру жөніндегі әдістемелік ұсыныстар» мүмкіндігі шектеулі балаларды мектепке дейінгі және мектеп жасында дамытуда психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру жолымен білім беру қызметіне тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге жағдай жасау үшін дайындалғаны белгілі [1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «инклюзивті білім беру - ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін үрдіс» деп көрсетілген [2].

Отандық ғылымда инклюзивті білім беруді дамыту жолының көшбасшысы танылған ғалым Р.А. Сүлейменова өз еңбектерінде инклюзивті білім беру деген жасына, жынысына, этникалық және діни көзқарасына, даму және экономикалық статусына қарамастан барлық балаларды жалпы білім беру үрдісіне кіріктіру және әлеуметтік бейімделуіне бағытталған кедергілерді жоюға негізделген мемлекеттің саясаты делінген [3].

Сонымен қатар, инклюзивті білім берудің зерттеуші ғалымы З.А. Мовкебаева еңбектерінде инклюзивті білім беру - қажетті материалдық-техникалық және

психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау арқылы даму мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды (есту, көру, ойлау, тіл, тірек-қимыл қабілеттері тежелген) жалпы білім үрдісіне кіріктіру [4] деп анықталған.

Дж. Ньюман [5] мүгедектерге деген көзқарас пен оларға қатысты әлеуметтік саясат тарихи процестердің нәтижесінде қалыптасады деп есептейді. Автор бұл процестер утилитаризм, гуманизм және адам құқығы деген философиялық концепцияларды басшылыққа алатынын атап көрсетеді. Бұл ұғымдар ерте заманнан бері батыс мәдениетінің бір бөлігі болды және бүгінгі таңда саясат пен қоғамдық моральға қатысты.

Л. Спенсер мен С. Спенсер (Lyle M. Spencer, Signe M. Spencer) «Жұмыстағы құзіреттілік: ең жақсы өнімділік модельдері» (1993) атты еңбегінде «Құзіреттілік айсбергінің» моделін құрастырды. Формальды критерийлерге сәйкес құзіреттілікке жататын, бірақ мінез-құлық теориясының арсеналымен түсіндірілмейтін құбылыстарды қарастыра отырып, білім, дағды, есте сақтауды жатқызды. Іс жүзінде инструменталды түрде көрінетін, бірақ бихевиоризммен түсіндіруге бейім емес, адамның ішкі және сыртқы әлемінің өзара әрекеттесуі, ол маңызды интегралды, кейбір жағдайларда индивидтің жеке басының мазмұндық элементтерін оның қабілеттілігі мен қоршаған ортамен тиімді өзара әрекеттесу ниеті анықтайды. Олар айсбергінің көрінетін бөлігіне білім мен жадыны негізі етіп қарастырды [5].

Л.А. Павлова заманауи көп факторлы әлеуметтік-саяси, нарықтық-экономикалық, ақпараттық және коммуникациялық бай кеңістіктің құзіреттілікке негізделген тұрғыны енгізу дағдыларды қалыптастырудан құзіреттер кешенін меңгеру үшін жағдай жасауға, педагог әлеуеті мен қабілеттерін іске асыруға біртіндеп көшуді білдіреді деп санайды. Құзіреттілікке негізделген тұғырды жүзеге асырудың нәтижесі, оның ойынша, құзіреттіліктерге ие (ол не істей алады, неге дайын) маман болып табылады [7].

В.А. Болотов пен В.В. Серіков те қазіргі білім беру парадигмасына құзіреттілікке негізделген тұрғыны енгізу идеяларын теориялық тұрғыдан негіздейді [8].

Құзіреттілікке негізделген тұрғы өзектілігі Е.О.Иванованың жұмысында көрсетілген, ол дәстүрлі білімге бағытталғаннан келесі айырмашылықтарды көрсетеді:

- білім беру нәтижесі – құзіреттілікті қалыптастыру – білім берудің жалпы мақсаты – белсенді әлеуметтік бейімделуге, өз бетінше өмір таңдауға, еңбекті бастауға, үздіксіз кәсіптік білім алуға, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті азаматты дайындауға неғұрлым сәйкес келеді;

- бұл тәсіл білім берудің интеллектуалдық, практикалық және эмоционалды-құндылық компоненттерін біріктіреді;

- білім берудің мазмұны мен білім беру стандарттары тиімділік критерийіне сәйкес болуы керектігі алға тартылады.

Автор «құзіреттілік тұрғы қызметтің кең салаларына қатысты тиісті дағдылар мен білімдерді, сондай-ақ мақсатқа жету үшін білімді тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін жеке қасиеттерді біртұтас тұтастыққа біріктіретін айқын интегративті сипатқа ие» деп қорытындылайды [9].

Көптеген зерттеулерге талдау жасай келе, білімге, дағдыға және іскерлікке негізделген дәстүрлі көзқарастың түбегейлі қарсы еместігін атап өтеді. Олардың пікірінше, құзіреттілікке негізделген тұрғы оң әлеуеті оның білім беру мазмұнына қатысты дәстүрлі көзқарасты жоққа шығармауында, бірақ прагматикалық аспектіні өзекті етуінде: білім алушы нені қалыптастырып, дамыту керек? т.с.с.

М. Армстронг (N. Armstrong) бойынша [10], құзіреттілікті талдау жұмыс құзіреттілігін анықтайтын функционалды талдаумен және еңбек көрсеткіштеріне әсер ететін мінез-құлық аспектілерін белгілейтін мінез-құлық талдауымен байланысты. Жұмыс немесе кәсіби құзіреттілік жұмыс орнындағы күтілетін еңбек көрсеткіштеріне – жұмысшылар не істей алуы керек – және белгілі бір міндеттерді орындау кезінде қол жеткізуге тиісті стандарттар мен нәтижелерге қатысты. Мінез-құлық немесе жеке

құзіреттілік қызметкердің жеке басының ерекшеліктеріне байланысты өз жұмысына не әкелетінін білдіреді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығынан мынадай қорытынды жасауға болады: құзіреттілікке негізделген тұғырды жүзеге асыру білім беру нәтижелерін де, білім беру процесінің өзін де және оны басқару механизмін де жаңаша жобалауды, демек, оның ең тиімді жолдарын іздеуді қажет етеді. Құзіреттілікке негізделген тұғырды енгізуді көптеген зерттеушілер білім берудің өзекті және уақытылы мәселесі ретінде қарастырады, бұл өз кезегінде осы мәселе бойынша одан әрі теориялық, әдістемелік және эмпирикалық зерттеулердің қажеттілігін анықтайды.

Сондықтан да, инклюзивті білім беруде құзіреттілік, оның ішінде психологиялық құзіреттілігін жетілдіру өзіндік ерекшелікке ие. Психологиялық құзіреттілік мазмұнын өз зерттеуімізде тұлғаның өзіне қатынасын, мінез-құлықты реттей алу қабілетін, өзін-өзі өзектендіру және эмоциялы қатынасты негізге алған болатынбыз [11].

А. Маслоудың «мақсат қою» қасиеттерінің жиынтығы білім беру мақсатын социоцентрлік түсінуді қолдаушылар арасында осындай идеалды «портреттен» айтарлықтай ерекшеленетінін байқауға болады. Өзін-өзі өзектендірудің негізі тұлға қабілетінің пайда болуымен байланысты өмірлік белсенділікті практикалық қайта құру тақырыбына байланысты қолдану. Өзін-өзі өзектендіру өзіне деген көзқарасты өзгертуді қамтиды. Өзін-өзі өзектендіру тұжырымдамасы жеке тұлғаның жалпы өзін-өзі дамытудың жеке аспектілерін түсінуден байланысты. Бұл құбылыс бірнеше аспектілерде зерттеледі: мотив ретінде (жеке тұлғаның тенденциясы), процесс ретінде (өзін-өзі тану механизмдері), жағдай ретінде (өмір сүру құндылықтарының тәжірибесі), нәтижесінде (өзін-өзі тануды жеке дамыту). Көптеген зерттеулер тұлғаның жеке қасиеттерін барынша толық көрсетуге және дамытуға деген ұмтылысын анықтайтын мотивациялық аспектіге назар аударады. Психологиялық кедергілерді оңтайлы жеңуге ықпал ететін және қызметтің тұрақтылығын қамтамасыз ететін кәсіби қызметтің құндылықтарын сезіну процесі ретінде өзін-өзі жетілдіру тұжырымдамасына сүйенеміз.

Эмоциялы қатынас – адамның қоршаған әлемге, қоғамға және өзіне деген қарым-қатынасының белгісін немесе сипатын білдіретін тақырыптың формальды-динамикалық компоненті. Мұның өзектілігі қазіргі қоғамның мәдени нормалары адамнан сезімдерді көрсетуде ұстамдылықты талап ететіндігімен байланысты, сондықтан бүгінгі күні тұлға өзінің тәжірибесіне, көңіл-күйіне иелік ету және басқару қабілетін дамытуы керек. Эмоциялар мен сезімдерде тұлғаның айналасындағылармен қарым-қатынасының тәжірибесі жасалады және көрсетіледі. Позитивті тәжірибелер қандай да бір объектіге деген қызығушылықтың дамуына ықпал етеді, оны тартады, ал теріс тәжірибелер оны итермелейді, алыстауға, оларды өз өмірінен жоюға деген ұмтылысты тудырады. Демек, эмоциялар әрекетке итермелейтін ішкі қозғалтқыштың бір түрі болып табылады. Эмоциялар адамның мінез-құлқы мен іс-әрекетіне, оның іс-әрекетіне, қарым-қатынасына, адамның дамуына және қол жеткізген нәтижелеріне ынталандырушы әсер етеді.

Қазіргі уақытта тұлғаның өзіне қатынасын ұсынған тұжырымдама А.Н. Леонтьевтің белсенділік, сана және тұлға туралы, ең алдымен, сананың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі ретінде жеке мағына идеясы туралы теориясын негізге алған В.В. Столин және С.Р. Пантеев концепциясы [12]. Қарастырылып отырған концепцияға сәйкес, өзіне қатынасты «Мен»-нің жеке мағынасының санада тікелей бейнеленуі, яғни «өзіндік қасиеттерді тұлғаның мотивтерге қатысты бағалауы өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігін білдіреді» деп тұжырымдауға болады.

Өзін-өзі реттеу стилі тұлғаның өмірлік мақсаттарына жетуді жоспарлау, бағдарлау, маңызды ішкі және сыртқы жағдайларды есепке алу, саналы өзін-өзі ұйымдастыру үдерісінің қандай да бір қолайлы нәтижелердің субъективті жетістіктері үшін өзінің белсенділігін түзету және нәтижелерін бағалаудан көрінеді.

А.Д. Алферов [13] психологиялық құзіреттілікті болашақ педагогтерді кәсіби дайындаудың құрамдас бөлігі деп қарастыра отырып, психологиялық құзіреттілік мазмұнын төмендегі компоненттермен көрсетеді:

- психология бойынша білім, іскерлік және дағдылардың жиынтығы;
- педагогтың кәсіби қызметіндегі психологияның рөліне қатысты ұстанымның айқындығы;
- баланың мінез-құлқынан оның жай-күйін, танымдық үрдістердің, эмоционалды, ерік-жігер аймағын, мінез ерекшеліктерінің даму деңгейін бақылай алу;
- баламен немесе балалар тобымен қарым-қатынаста психологиялық жағдайларды бағдарлау, бағалау және қарым-қатынастың тиімді тәсілдерін таңдау қабілеті.

Жоғарыда айтылған тұжырымдарды негізгі ала отырып, инклюзивті білім беру жағдайында оқу-тәрбие үдерісінің мәнін нақты түсінуге, дамуында әртүрлі патологиясы бар оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін білуге, білім беру ортасының барлық субъектілері арасындағы сындарлы педагогикалық өзара әрекеттесуді жүзеге асыруға міндетті педагогтердің кәсіби және тұлғалық дайындығына ерекше талаптар қоятыны белгілі. Әр педагог өз кәсіби қызметінде мүмкіндігі шектеулі балаларды және олардың нормативті түрде дамып келе жатқан құрдастарын бірлескен оқытуды ұйымдастыру қажеттілігі жағдайында психологиялық құзіреттілігі маңызды рөл атқарады, өйткені ол оқу процесін тиімді болжауды және жоспарлауды қамтамасыз етеді. Бұл үдерістің тиімді және ойластырылған құрылысы, өз кезегінде, білім беру ортасының жұмыс жағдайлары өзгерген кезде бір немесе басқа жолмен туындайтын қолайсыз жағдайлардың қаупін азайтады.

Қазіргі уақытта білім беруде құзіреттілік тұрғыны енгізу кезінде тұжырымдамалық және категориялық аппараттың сәйкес келмеуі, жаңа оқу-әдістемелік кешендер мен оқу-әдістемелік кешендердің құрылуы, толық нормативтік-құқықтық актілердің жоқтығы сияқты әдістемелік сипаттағы кейбір мәселелер атап өтілуде. Жаңа буын стандарттарына көшу жағдайында қолдау, құзіреттілікті бағалаудың нормативті түрде белгіленген жүйелерінің жоқтығын да айта кеткен жөн. Педагогтің психологиялық құзіреттілігінің тұжырымдамасын нақтылай отыра, білім, қабілет, дағды және кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттерді практикалық іс-әрекетте оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруды қамтамасыз етудің психологиялық мәні оны практикада қолдана алу білу кәсібилігін жетілдіруде маңызды деп болжай аламыз.

Психологиялық құзіреттілікті жүзеге асыру педагогтің қызметіндегі мотивация түрін өзгертуге, рефлексия деңгейін арттыруға, кәсіби білім, қабілет, дағды деңгейін (педагогикалық іс-әрекетті ұйымдастыру бойынша) және кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етеді. Жалпы алғанда педагогтердің психологиялық құзіреттіліктерін жетілдірумен байланысты екенін алға тартамыз.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Берілген мақалада педагогтердің кәсіби жетілуіндегі өзекті мәселелерінің бірі - психологиялық құзіреттіліктің ғылыми-әдістемелік негіздері баяндалған. Қазіргі кезде педагогтің кәсіби қызметінің жетістігі оның психологиялық құзіреттілігінің дамуымен анықталады. Психологиялық құзіреттілік педагогке жалпы психологиялық дайындықты ғана емес, сонымен қатар, кәсіби өзін-өзі танудың жоғары деңгейін, өзінің психикалық күйін басқара білуді қамтамасыз ететін білім, білік және дағдылар жүйесі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, инклюзивті білім берудегі маңыздылығы баяндалады.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, психологиялық құзіреттілік, өзін-өзі өзектендіру, өзін-өзі реттеу, эмоциялы қатынас, құзіреттілік тұрғы

РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье изложена одна из актуальных проблем профессиональной зрелости педагогов - научно-методические основы психологической компетентности. В настоящее время успех профессиональной деятельности педагога определяется развитием его психологической компетентности. Психологическая компетентность рассматривается как система знаний, умений и навыков, обеспечивающая педагогу не только общую психологическую подготовку, но и высокий уровень профессионального самосознания, умение управлять своим психическим состоянием. Кроме того, раскрывается важности психологической компетентности в инклюзивном образовании.

Ключевые слова: инклюзивное образование, психологическая компетентность, самоактуализация, саморегуляция, эмоциональные отношения, компетентностный подход

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE IN IMPROVING THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TEACHER IN INCLUSIVE EDUCATION

Annotation. This article describes one of the urgent problems of professional maturity of teachers - scientific and methodological foundations of psychological competence. Currently, the success of a teacher's professional activity is determined by the development of his psychological competence. Psychological competence is considered as a system of knowledge, skills and abilities that provides the teacher not only general psychological training, but also a high level of professional self-awareness, the ability to manage their mental state. In addition, the importance of psychological competence in inclusive education is revealed.

Keywords: inclusive education, psychological competence, self-actualization, self-regulation, emotional relations, competence approach

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР БҒМ Бұйрығымен бекітілген «Мүмкіндігі шектеулі балаларды психолого-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар» (12.12.2011 жылғы №524).
2. 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-ІІІ Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (24.11.2015 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).
3. Сулейменова Р.А. Методологические подходы к развитию инклюзивного образования Республики Казахстан//Открытая школа.-№7.-Сентябрь, 2012.
4. Мовкебаева З.А. Вопросы подготовки педагогических кадров в Республике Казахстан к работе в условиях инклюзивного образования // Педагогика и психология.- 2013.-№2.-С. 6-11.
5. Спенсер Л.М., Спенсер С.М. Компетенции на работе / пер. с англ. – М.: НРРО, 2005. – 384 с
6. Чапаев Н.К. Педагогическая интеграция: методология, теория, технология / Н. К. Чапаев. 2-е изд., испр. и доп. Екатеринбург: Изд-во РГППУ; Кемерово: Изд-во КГППУ, 2005. 325 с.
7. Павлова Л.А. Компетентностный подход в системе СПО / Л. А. Павлова // Среднее профессиональное образование. 2006. № 8. С. 58–61.
8. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. 2003. № 10. С. 8–14.

9. Иванова Е.О. Компетентностный подход в соотношении со знаниево-ориентированным и культурологическим [Электронный ресурс] / Е. О. Иванова // Эйдос. 2007.

10. Армстронг М. Анализ и описание работ и ролей // В кн.: Практика управления человеческими ресурсами / пер. с англ. – СПб.: Питер, 2004. – С. 291-317.

11. Орынғалиева Ш.О. Болашақ педагогтердегі психологиялық кұзіреттіліктің даму ерекшеліктері: 6D010300: док. PhD ... дис. – Астана, 2023. – 168 б.

12. Пантилеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 100 с.

13. Алферов А.Д. Опыт и проблемы повышения психологической компетентности учителя // Вопросы психологии. – 1999. – №4. – С. 116-120.

ҚАЗІРГІ МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ДӘСТҮРЛЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР

Г.Б.Алимбаева, А.Ж.Кенжеғалиева

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Бүгінгі таңда елдің саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени дамуының алға қойылған мақсаты - Қазақстанның әлемдік көшбасшылық дәрежесін тұрақты жоғары деңгейге жеткізу. Бұл үрдісте мәдениет пен өнер ерекше орын алады, себебі олар осы тұрғыда жаңа сапалық қасиеттер мен рухани мағыналарға ие. Мәдениет пен өнердің осындай саласын түсіну кәсіби музыкалық білім сияқты өзекті болып табылады. Бұл тұрғыда музыкалық білім адамның ақыл-ой қабілеттерін дамытып, эмоциялар арқылы санасына әсер ете отырып, рухани-адамгершілік құндылықтардың, дүниетанымдық көзқарастар, жауаптылық пен төзімділіктің, дамыған көркемдік талғам мен шығармашылық белсенділіктің қалыптасуына ықпал ететіндігіне байланысты.

Музыкалық білімнің ғасырлық тарихы кәсіби музыканттарды даярлаудың және жас ұрпақты музыкалық мәдениет пен шығармашылық жұмыспен таныстырудың бірегей жүйесін қалыптастырды, оның мазмұны отандық музыкалық оқыту мен тәрбиелеудің тарихи қалыптасқан дәстүрлеріне негізделген.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің міндеттері – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдармаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану» деп атап көрсетілген [1]. Осыған байланысты музыкалық білім берудің тұрақты дамуын қамтамасыз ете алатын инновациялық үрдістер мен инновациялық қызметтер ерекше маңызға ие.

Бүгінгі таңда «инновациялық қызмет» ұғымының түсіндірілуі әртүрлі. Музыкалық білім беру аясында біз оны музыкалық білім берудің оңтайлы нәтижелеріне қол жеткізу үшін әртүрлі өзара байланысты жұмыс түрлерін қамтитын мақсатты және ұйымдастырылған шығармашылық қызмет ретінде түсінуге болады деп есептейміз. Инновациялық музыкалық қызмет құрылымында тиісінше технологиялық инновацияларды (музыкалық-білім беру үрдісін іске асырудың жаңа әдістері мен технологияларын енгізу); музыкалық білім берудің ұйымдастырушылық құрылымдарының өзгеруіне байланысты ұйымдастырушылық инновацияларды; қызметкерлердің құзыреттерін, олардың мәдениеті мен ұстанымын анықтайтын және

өзгертетін басқарушылық инновацияларды бөліп көрсетуге болады. Ол үшін музыкалық білім бір уақытта белгілі бір тұтас және қоғамның бір саласы ретінде, оның экономика мен мәдениеттің басқа салаларымен әр түрлі қатынастарында қарастырылуы керек. Мұндай көп қырлы тәсіл заманауи музыкалық білім берудің талаптары мен белгіленген өлшем жүйесін анықтауға және негіздеуге, соның негізінде музыкалық білім берудегі инновацияларды анықтауға және оларды бағалау критерийлерін жасауға мүмкіндік береді. Біздің осы мәселеге жүгінуіміздің мақсаты-дәстүрлердің рөлі мен инновациялардың әсерін көрсету, сонымен қатар әлеуметтік және кәсіби маңызды тұлғаны қалыптастырудағы музыкалық білім берудің келешегін анықтау.

Қазіргі таңда білім беру қызметіндегі «инновация», «дәстүр» және «заманауи» ұғымдарының арақатынасы мен түсіндіру мәселесі негізгілердің біріне айналды. Бұл әсіресе музыкалық білім беру саласында өзекті, себебі музыкалық мәдениеттің дамуындағы инновациялар мен дәстүрлердің өзара байланысы мен ерекшеліктерінің өзектілігін ескеру қажет. Бұл мәселені зерттеудің ерекшелігі сол инновациялар мен дәстүрлерді музыкалық білім беру үрдісінің екі баламалы құрамдас бөлігі ретінде қарастыру керек болғанымен, іс жүзінде олардың тепе-теңдігі үнемі өзгеріп тұрады.

«Дәстүр» ұғымын алатын болсақ латын тілінен аударғанда «traditio» сөзі «мұра», «кейінге беру», «сабақтастық» дегенді білдіреді. Қазіргі уақытта «дәстүр» термині ұрпақтан-ұрпаққа берілетін және қоғамдық қатынастарды реттеуші ретінде әртүрлі тарихи қалыптасқан әдет-ғұрыптар, идеялар, қоғамдық және саяси қызмет дағдылары ретінде түсіндіріледі.

Сәйкесінше, мәдениеттегі немесе мәдени дәстүрлердегі құндылықтарға келетін болсақ, бұл белгілі бір халықтың даму кезінде жинаған рухани және көркем эстетикалық тәжірибесі. Бұл адамдардың халық шығармашылығының белгілі бір жанрларында, кейінірек өнерде дамытқан шеберліктері мен дағдылары. Бұл тұрғыда «дәстүр» термині қоғамдық қатынастарды мәдениет пен өнер тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік береді. Осылайша музыкалық білімдегі дәстүрлер туралы айта отырып, олар әрқашан білім беру қызметін қалыптастырудың негізі болғанын атап өткен жөн, өйткені олар өмірлік тәжірибенің салдары болып табылады. Қазіргі музыкалық білім беруде дәстүрді өткенмен байланыстыру деңгейін үлгілік өлшем тәсілі ретінде түсіну керек. Музыкалық мәдениетте мәдени ұжымдық тәжірибені сақтауға, білімді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге, дәстүрлі және инновациялық тәсілдер негізінде музыкалық мәдениетті дамытуға сенімділік беретін дәстүрдің әлеуметтік функциялары өте маңызды. Музыкалық білім берудің қазіргі жағдайында дәстүр осы қызметті реттеудің маңызды құралдарының бірі болып қала береді.

Музыкалық білім берудегі педагогикалық дәстүрдің мазмұны әртүрлі сипатта. Ол педагогикалық шынайылық, нақты тәжірибе және музыкалық қызметтің нәтижелері, сонымен қатар ұрпақ сабақтастығы. Осылайша, педагогикалық дәстүр педагогикалық шынайылықтың барлық жеке қызметін реттейді және үйлестіреді.

Педагогикалық дәстүрдің дамуы күрделі үрдіс. Ол кезеңдік динамикамен сипатталады: пайда болу, қалыптасу және жойылу кезеңдері. Дамудың үш кезеңінен өтіп, дәстүр сапалы түрде өзгереді: ескісі жаңасымен ауыстырылады және бұл қолданыстағы құрылымды жаңа біліммен алмастыруға әкеледі (дәстүрлерді алмастыру үрдісі).

Музыкалық білім және музыкалық қызмет- бұл шығармашылық үрдіс. Тек шығармашылық бізді жетістікке жетелейді. Бірақ алға жылжу тек алдыңғы оң тәжірибе негізінде мүмкін болады.

Адамзат тарихы бүгінгі таңда дәстүрлерді сақтаумен ғана шектелмейтінін, оларды шығармашылықпен дамыту қажет екенін дәлелдеді: кез-келген дәстүр шығармашылықпен дамып, уақыт талабына сай болса, прогресске жетелейді. Тек дәстүрлерді қайта қарау музыкалық білім беруді жаңартуға және жетілдіруге әкеледі.

«Инновация» ұғымына келетін болсақ, «Инновация» ұғымын латын тілінен аударғанда «жаңалық, жаңалық енгізу, өзгеріс» дегенді білдіреді. Ал барынша кең мағынасында – жүйедегі барлық өзгеріс деген ұғымды береді. Біз новацияны құрал ретінде (жаңа әдіс, бағдарлама және т.б.), ал инновацияны осы құралды игеру үрдісі ретінде түсінеміз. Инновация - бұл музыкалық білім жүйесі дамуының жоғары деңгейіне өтуіне себеп болатын жаңа тұрақты компоненттерді енгізуі керек мақсатты өзгеріс. Қоғамдағы, білім беру саласындағы инновациялық үдерістер мен реформалар педагогика ғылымына «инновациялық білім», «педагогикалық технология», «инновациялық іс-әрекет», «инновациялық технология», «мұғалімнің іс-әрекетке инновациялық даярлығы» және т.б. жаңа ұғымдарды өмірге алып келді.

Инновациялық үдерістерді зерттеу барысында жүйенің бір жағдайдан екінші жаңа жағдайға көшуі және жаңалықты енгізу үдерісіне басшылық жасау мәселелерін зерттеу маңыздылығы алыс және жақын шетел ғалымдарының К.Ангеловски, О.Г.Хомерики, М.В.Кларин, Н.Р.Юсуфбекова, А.К.Маркова және т.б. еңбектерінде қарастырылған. Отандық білім беру саласындағы педагогикалық инновация мен оқытудың жаңа технологиясы мәселерін Ш.Т.Таубаева, Ж.А.Қараев, К.Бұзаубақова, М.Жадрина, Н.Нұрахметов және т.б. педагог ғалымдар зерттеген. Білім беру саласындағы қазіргі жағдай педагогқа педагогикалық іс-әрекеттің өзгертушілік, зерттеушілік функцияларының рөлін анағұрлым арттыруға мүмкіндік беретін білім беру үдерісін ұйымдастырудың дәстүрлі формалары мен әдістерін қайта қарау және жетілдірудің күрделі жағдайында кәсіби іс-әрекетті жүзеге асырумен байланысты жаңа міндеттерді шешу қажеттілігін шарттайды. Бұл мұғалімнен арнайы даярлықты талап етеді, өйткені мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінде тек арнайы, пәндік білімдер ғана емес, сонымен қатар педагогика, психология, оқыту мен тәрбие берудің инновациялық технологиялары салаларындағы замануи білімдер де жүзеге асырылады. Бұл жеке тұлғаның дамуының жоғары деңгейін, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі дамыту қабілетін, өз жұмысының сапасын бағалай білу мүмкіндігін көрсетеді, яғни бұл негізгі құзыреттердің болуы.

Музыкалық білім берудегі инновациялық үрдіс қолданыстағы білім беру жүйесінің негізгі компоненттерін өзгертуге бағытталғандықтан, біз негізгі инновациялық идеяларды дәстүрге бай мәдени өткенімізден аламыз.

Осыған сәйкес дәстүр мен инновацияның арақатынасын келесі формуламен көрсетуге болады: дәстүр – белгілі өлшем дәрежесін көбейту тәсілі, инновация – өлшем дәрежесін өзгерту тәсілі. Дәстүрді мәдениеттің сабақтастығы жүйесі, ал инновацияны мәдениеттің даму жүйесі деп түсінуге болады. Олар бір-бірін толықтыратын және өзара байланысу құбылыстары ретінде ерекшеленеді.

Білім беру саласындағы инновациялық үдеріс-бұл білім беру тұжырымдамаларын, оқу бағдарламаларының мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеу әдістерін жаңарту және өзгерту. Педагогикалық инновацияларды әртүрлі негіздер бойынша жіктеуге болады: қызмет түрлері, енгізілген өзгерістердің сипаты мен ауқымы, пайда болу көзі және т.б. Алайда, жаңашылдыққа негізделген инновациялардың жіктелуі бізге музыкалық білім беру үшін ең қолайлы болып көрінеді. Музыкалық білім берудегі маңызды инновацияның мысалы ретінде ақпараттық және медиа технологияларды қолданудың соңғы жетістіктерін қарастыруға болады. Ақпараттық-компьютерлік оқыту технологияларын қолдану бүкіл оқыту үрдісін түрлендіруге, оқушыға бағдарланған оқыту моделін жүзеге асыруға, сабақтарды белсендіруге, ең бастысы, оқушылардың өзіндік дайындығын жақсартуға мүмкіндік береді. Білім берудің қазіргі ақпараттық технологияларының негізгі міндеті – танымдық іс-әрекет үрдісін басқарудың интерактивті орталарын дамыту, заманауи ақпараттық және білім беру ресурстарына (мультимедиялық оқулықтар, әртүрлі мәліметтер базасы, оқу сайттары және басқа да көздер) қол жеткізу. Компьютерлік технологияның артықшылықтары-оқытуды белсендендіру, оқу-тәрбие үрдісін дараландыру және ізгілендіру, оқытудың шығармашылық, дамытушылық сипатын жүзеге асыру жұмыстарында қарастырылады.

Музыкалық білім беруде ескінің бәрі бір кездері жаңа болғаны және бұрын инновациялық деп саналған әдістер мен құралдар дәстүрге айналғаны анық. Мысалы, XX ғасырдың 70-80 жылдарында жаңашыл болған Д.Б.Кабалевскийдің негізгі тұжырымдамалық идеялары бүгінде дәстүрге айналды. Ал, Б.В.Асафьевтің көптеген жылдар бұрын айтқан және сол кездегі музыкалық білім беру саласындағы реформаларды жүзеге асыруға бағытталған педагогикалық идеялары бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала береді. Оларға сүйене отырып, мыналарды нақтылауға болады: Музыкалық білім беру үрдісі тек руханилықты, эстетикалық сананы және білім алушылардың көркемдік-шығармашылық тәрбиесін дамытуға ғана емес, сонымен қатар кәсіби ұтқырлық, ұйымдастырушылық дағдылар, еңбекқорлық, бастамашылық, табандылық, және т.б. сияқты жеке тұлғаның кәсіби және әлеуметтік маңызды қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл бүгінгі таңда музыкалық білім беруде тарихи қалыптасқан дәстүрлер негізінде құзыреттілік көзқарастың заманауи идеялары мен кәсіби тұлғаның үздіксіз дамуының толығымен жүзеге асырылуының нақты дәлелі.

Тарихи құрылған және бүгінде классикалық музыкалық білім беру жүйесі «мектеп – колледж – университет» көп сатылы құрылымды қамтиды. Бұл жүйе жан-жақты, сапалы, заманауи және заман ағымына сай дәстүрді жаңашылдықпен үйлестіреді. Мұндағы оқыту сабақтастық, өзара байланыс және байланыс құрылымдарын толықтыру принциптері негізінде құрылады. Бұл «Музыкалық өнер» саласы бойынша білікті мамандарды даярлау, дарынды студенттерді анықтау, жастардың музыкалық шығармашылығын қолдау мәселелерін шешуге толық ықпал етеді. Дегенмен, бүгінгі күні мәдениет пен өнер білім беру ордаларының дәстүрді сақтай отырып жұмыс істеуі үшін жаңа саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайда музыкалық білім беруді жаңарту және дамыту мүмкіндіктерін іздеуіміз керек. Осылайша, көптеген бұрынғы көзқарастарды, ұстанымдар мен дәстүрлерді қайта қарау музыкалық білім берудегі инновациялық үрдістердің дамуына, оның әртүрлілігі мен жетілдірілуіне әкеледі.

ҚАЗІРГІ МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ДӘСТҮРЛЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР

Аңдатпа: Мақалада заманауи білім беру кеңістігіндегі музыкалық білім беруде дәстүрлі және инновациялық білім берудің өзара байланысы мәселелері қарастырылады. Музыкалық білім беру жүйесіндегі дәстүрлі және инновациялық білім берудің орны мен рөлі көрсетіледі. Қазіргі білім беру үрдісін ұйымдастыруда білім беру саласындағы инновациялық үдеріс ерекшеліктері айқындалады.

Кілт сөздер: музыкалық білім, үрдіс, дәстүр, инновация.

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы взаимосвязи традиционного и инновационного образования в музыкальном образовании в современном образовательном пространстве. Показано место и роль традиционного и инновационного образования в системе музыкального образования. В организации современного образовательного процесса определяются особенности инновационного процесса в сфере образования.

Ключевые слова: музыкальное образование, процесс, традиция, инновация.

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN MODERN MUSIC EDUCATION

Abstract: The article deals with the issues of the relationship between traditional and innovative education in music education in the modern educational space. The place and role of

traditional and innovative education in the system of music education is shown. In the organization of the modern educational process, the features of the innovation process in the field of education are determined.

Keywords: music education, process, tradition, innovation.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. // Егемен Қазақстан. 15 тамыз 2007.

ҒТАМР 14.85.01

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯНЫҢ БІЛІМ САПАСЫНА ӘСЕРІ

Бөгетбаева Аружан Темірханқызы

Қ.Жұбанов атындағы АӨУ

Сапалы білімі мен озық ғылымы бар елдер көшінде болу - кез келген елдің басты мақсаты. Сол қатардан қазақстандық білім мен ғылым қалыспауда. Алайда, бүгінгі таңда оқыту үдерісі жаңа заман талабына сай түрлі өзгерістерге ұшырап, инновациялық технологияларға тез бейімделуге бағытталып отыр.

Батыс елдерінде білім инновациялық процесстерін сонау XIX ғасырда зерттей бастады. Біздің республикамызда қоғамның, саяси-әлеуметтің, экономиканың сатылай дамуына байланысты көздеген мақсатқа жету үшін талай жылдар кеш қалды. Осы орайда, білім беру жүйесіндегі инновацияларға жаңа көзқарас танытқым келеді. Модернизация педагогтардың алдына жаңа мақсат пен міндет қоя отырып, реформадан нәтиже күтеді. Әрине, жүктелген талаптар негізінде білім деңгейінде және тұлға тәрбиелеуде концепциялар құрылады, жаңа әдіс-тәсілдер пайда болады. Бірақ бұл білім сапасына қаншалықты игі әсерін тигізеді?

Сапа – бұл сауатты, мәдениетті халық дәріптеуде мемлекеттік стандартқа құрылатын тапсырмалардың деңгейі. Білім сапасы педагог сана-сезімі мен престижінен, жаңа технологияларды игере алуы секілді қасиеттерінен тура бастама алады және ол мына 3 бөлімнен тұратын жүйеге негізделеді:

1. Оқытуда жеткен нәтиже
2. Оқыту процесі
3. Оқыту жүйесі және оның нәтижеге бағытталған талаптары.

Сонымен қатар, оқытудың мақсаты мен шартының, негізгі процесс пен нәтиженің сапасын да басты назарға алуымыз керек.

Н.Ә. Назарбаев «Мұғалімдердің жаңа ұрпағы білім деңгейі жөнінен әлдеқайда жоғары болуы керек. Ол үшін формацияның педагогы қажет» – деген болатын. Нағыз педагог өз кезегінде жүйелі жұмыс жасап, сыни, жаңаша ойлай алады әрі жаңа өзгерістерді тез қабылдайды және өз ісінің шебері болуы тиіс.

Оқытуда инновациялық процесстерді қолдану, ең алдымен, тұлғаның жан дүниесі мен жеке қажеттіліктеріне содан кейін әлеуметтік, саяси, қоғамдық дүниелерге сүйенеді. Сол себепті, қазақстандық білімнің сапасын арттыруда педагогикалық системаны қадағалай отырып, мектеп мұғалімдерінің кәсіби дамуына үнемі көңіл аударылады. Бірақ, мұғалімдердің біліктілігін дамытуда, дифференциалды педагогтар дайындығында, кәсіби құзыреттілікті арттыруда әртүрлі формаларды кіріктіруде көптеген проблемалар орын алып отыр. Мұғалімнің өз қажеттіліктері мен дайындығы сәйкес келмейді, сабақ өткізу барысында білімінің аздығы да сапаға кері әсерін тигізеді.

Қазақстандық мектептерде жүргізіліп жатырған реформа көбінесе назардан тыс қалып кетеді. Өйткені, оқыту нәтижесінің пайыздық шағымының төмен болуы (оқушы санына шаққанда), педагогикалық құрамның әртүрлі категориялы болуы, статистика мен документалды жұмыстардың көптігі педагог-бағдарлаушыға толыққанды инновациялық біліктілікті дамытуға мүмкіндік бермейді.

«Жаңа педагогикалық технология» – әрбір сабақта пайдаланатын, өте қажетті, сол тақырыпты оқушыға жеткізудің, түсіндірудің мұғалім тарапынан ең тиімді тәсілі [1,51 б.]. Қолданылатын жаңа технологияны сабақтың мақсатына сай талдап, таңдай білу – мұғалімнің іскерлігінің бейнесі. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында оқытудың түрлі әдістерін, құрылғыларды оңтайлы пайдаланудың, оқыту формаларын өзгертуде, инновациялық технологияларды қолдануда көп нұсқалық қағидасы бекітілген, тіпті, педагог авторлық үлгі құрып, сабақ беруге құқылы. Өкінішке орай, ауылдық мектептерде педагогтар жаңа технологияны, инновациялық құрылғыларды жетік игермей, мақсатсыз қолданады. Бұл педагог функциясының толық іске асырылмауының бірден бір себебі болып отыр. Технологиялық инновациялардың мүмкіндігі көп. Олар бірнеше бағыттағы әрі әртүрлі деңгейдегі оқыту жүйесіне топтасырылған. Онлайн курстар, жаңартылған оқыту бағдарламасы, оқу құралдары, әлеуметтік желілер, жасанды интеллект және тағы басқа технологиялар дәстүрлі сынып ортасын жойды. Тіптен жаңа деңгейге көтерілді. Оқыту және тәрбиелеуде педагог мына бағыттар бойынша инновациялық құрылғыларды қолдана алады:

1. Еңбекке баулуда;
2. Шығармашылық және эстетикалық құндылықтарға дәріптеуде;
3. Қарым-қатынас жасауда;
4. Пәндік-практикалық қызметте;
5. Эксперименттік, лабораториялық жұмыстарда;
6. Зерттеу, ғылыми жоба жұмыстарында;
7. Бейінділік сағаттарында

Компьютерлік технологияны қолдану көптеген педагогикалық тапсырмаларды жеңілдетеді. Жасанды интеллекттің өзі мұғалім үшін көмекші, оқушы үшін бағыт-бағдар беруші бола алады. Инновациялық компьютерлік құрылғыларды мектеп жұмыстарына енгізудің мақсаты – ақпаратты тез әрі тиімді жинақтау, ашық алу, сараптау, бөлісу. Сыныпта сабақ барысында тақырыптың толық ашылып, демократты жетуіне, оқуды дифференциаландыруға көмектеседі. Заманауи педагогикалық технологиямен жұмыс істеу үшін төмендегідей шарттар керек:

- оқу үдерісін интенсивтендіруді жаппай қолға алу;
- оқушылардың сабақтастығын болдырмау шараларын кешенді түрде қарастыру

[1,22 б.].

Осы негізде психологиялық, әлеуметтік, нормативті инновациялық процесстер бөлінеді. Бұл аспектер жалпы сынып ішінде мұғалім мен оқушы арасындағы климатты құрайды. Инновациялық процестің саналы түрде адам арқылы жүзеге асатынын байқаймыз. Ол өздігінен пайда болмайды.

Қазіргі таңда қазақстандық білім беру мекемелерінде педагогиканың екі басты проблемалары аталып жүр, олар:

1. Инновациялық технологияларды оқытудағы қиындықтар, оқытуды жалпылау мен сапалы жүзеге асыру;
2. Инновацияны оқу жүйесіне толық кіріктіре алмау.

Осы орайда айтқым келетіні, барлық инновациялық технологияларды педагогтар мен ғылым, білім орталықтары ойлап табады және жүзеге асырады. Тек процессті жоспарлау мен программаны сәтті құруда қателіктер жіберіліп жатады. Мұғалімдердің қолданып жүрген технологияларының тиімді не тиімсіздігіне мониторинг жасалмауы да уақытша нәтиже беріп отыр. Педагог иннотехник дәрежесіне көтерілу үшін инновациялық

технологияларды меңгеру керек, содан кейін пән бойынша қандай тақырыпқа пайдалану керектігіне тиімді зерттеу жүреді. Яғни әрбір инновациялық технологияларды меңгереді, содан кейін меңгерген технологияларды апробациядан (сабақ барысында қолдану) өткізеді, мұғалім талдау жасай отырып, тақырыпқа сай технологияны тандайды. Оқытушы білім алушының табиғи дарын, қабілетін ашу жасерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдалана алу керек [2].

«Педагогика» атты еңбегінде айтқан М.Жұмабаевтың мына сөзі де ойымызды дәл растай кетеді: «Сабақ барысында мұғалім оқушыға тақырыпты жеткізу үшін алдымен жаңа беретін білімді жат күйінше емес, баланың бұрынғы таныс біліміне байлап берсін» [3].

Жоғарыда атап көрсетілген барлық критерий, аспектілерден байқайтынымыз инновациялық педагогиканы жобалауда технологияның дәрежесі жоғары болған сайын, ғылыми-практикалық тәжірибе мен кәсіби біліктілікке қоятын талаптар да көбейеді. Алдағы уақытта педагогтардың өз мамандығына аса жауапкершілікпен қарауы да талап етілуі тиіс. Сол кезде жаңашыл оқыту үрдісінің өзі негізгі пән болып, оның мазмұны мен механизмі өзара байланыста болады. Яғни, бұл инновацияны жетік меңгерген ұстаз ғана оқушы үшін сапалы білім беріп, жемісті нәтижесін көреді. Берілген түсініктемелер мұғалімнің оқытудатехнологияларды құрастыруда, пайдалануда және зерттеуде шектемейтінін көрсетеді. Педагог қызметі жан-жақты болғандықтан, ол инновацияның жобалаушысы, іске асырушысы, тұтынушысы болады алады. Барлық зерттеушілер білімнің инновациялық үдерістердің болмысын жаңа теориялық жағынан талдап, түсінік беруге, үздіксіз инновациялық қозғалысты қамтамасыз етуге қажеттілігін атап өтеді [2]. Ескерілу керек жәйт арнайы мамандарды даярлау барысында қарыштап дамып келе жатқан заманнан қалыс қалмайтын құзыретті педагогтерді даярлау проблемасын актуалды етеді.

Мақалада педагогикалық инновацияның дамуына әсер ететін факторлардың тізбегін жуықтадық. Өз кезегінде инновация білімсапасының дамуына бірден бір себепкері болып отыр. Инновациялық процесстер білім саласында қатысушылардың қажеттіліктеріне және мүмкіндіктерді қолданылу, бөле отырып жұмыстану ерекшеліктеріне сүйенеді. Осының барлығын саралай келе, жаңа технологияның механизмін жүйелеуде мұғалімнің сауаттылығы, алғырлығы, шеберлігі көрінетінін айтудан жалықпаймын.

Жеке тұлғаның сауатты болуы – білім сапасын айқындайтын оқыту процессі және педагог оқушылармен жұмыс жасау барысында инновациялық технологияларды дұрыс пайдалана алу қасиеті. Білім сапасы әр білім беру мекемесінің алдына қойған мақсатына тәуелді екенін көрсетеді. Мақсатқа жету үшін барлық сұранысты қамтитын заманауи әдістер мен инновациялық технологияларды құрастыру керек.

Ал білім сапасын педагог тарапынан қарастыратын болсақ, бұл – білім берудің бағыттарының сапасы. Жаңа заманның оқытуы педагог функциясының қазіргі күнгі перспективасы мен оған қайшы келетін шындығынан құрылып, жаңа дәуір құрып отыр. Бірінші орынға стандартты емес, керісінше, шынайы білім – өзінді жеке тұлға ретінде дамыту қойылды. Дұрыс әрі саналы құрылған мақсат пен білім бағдарламасында мықты, тәрбиелі, алғыр оқушылар тәрбиеленіп, олардың дамуы ақпараттық қоғамға сәйкес келетін болады.

Қорытындылай келе, педагогтар үшін инновациялық құрылғыларды қолданып білу өте маңызды. Жаһандану процессі үш фазада болады:

1. Идеяның дамуы;
2. Идеяны жүзеге асыру және оның жолдары;
3. Жаңа идеяны педагогикалық практикаға қолдану.

Жоғарыда атап көрсетілгендей, инновациялық процесс – ғылыми идеяны жүзеге асырып, практикалық қолданысқа енгізу процесі. Ол әлеуметтік-педагогикалық ортаға тиімді болуы керек. Педагогтар осы ретте жаңа технологияны меңгеруге, онымен жұмыс жасаудан қашпауы қажет. Шығармашылық қабілеттерін дамытып, реформадан нәтиже

көруге үлесін қоса алады. Қазақстандық білім сапасына игі әсер ететін сан түрлі программа жобалауда жан-жақты педагогтардан артар үміт зор.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа: Білім беру сапасын арттыруда педагогикалық инновацияның алатын орны зор. Мақаланың өзектілігі: оқытуда жаңа технологияны игерудің маңызын көрсету. Педагогтардың жұмыстарына сараптама жүргізу арқылы жаңа технологияларды игерудің факторларын аталды. Заманауи әдіс-тәсілдерді қолдануда проблемалар жинақталды. Соның ішінде негізгі аспектітер мен факторларға сүйене отырып педагог қызметінің перспективалары айтылды.

Кілт сөздер: инновация, білім сапасы, жаңа технология, педагогика, кәсіби құзыреттілік.

ВЛИЯНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: Педагогические инновации занимают важное место в повышении качества образования. Актуальность статьи: показать ценность освоения новых технологий в образовании. Факторы освоения новых технологий были отмечены путем проведения экспертизы работы учителей. Накопились проблемы в использовании современных методов. Среди них, исходя из основных аспектов и факторов, были отмечены перспективы деятельности учителя.

Ключевые слова: инновации, качество образования, новые технологии, педагогика, профессиональная компетентность.

IMPACT OF PEDAGOGICAL INNOVATION ON THE QUALITY OF EDUCATION

Annotation: Pedagogical innovations play an important role in improving the quality of education. Relevance of the article: to demonstrate the value of mastering new technologies in education. The factor of mastering new technology was determined by conducting an examination of teachers' work. Collected problems in the use of modern methods. Among them, based on the main aspects and factors, the perspective of the teacher's activity was noted.

Key words: innovation, quality of education, new technology, pedagogy, professional competence.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық.– Алматы, 2014. - 360 б.
2. Инновациялық технологияларды кәсіби білім беру орындарында инновациялық әдістер мен технологияларды оқу үдерісіне қолдану.//URL:<http://edunews.kz/sciense/1545-innovaciya-ly-tehnologiyalardy-ksbi-blm-beru-oryndarynda-innovaciya-ly-dster-men-tehnologiyalardy-ou-dersne-oldanu.html>
3. Инновациялық технология мұғалімнің кәсіби шеберлігін дамытудың негізі.//URL:<https://adisteme.kz/innovatsiya-lyik-tehnologiya-mugalimning-kasibi-sheberligin-damytudyng-negizi.html>

БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ МАМАН ДАЯРЛАУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Алипова Дана Жемғалиқызы

Қазақстан және дүниежүзі тарихы кафедрасының меңгерушісі,
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Қазіргі таңда кәсіби білім берудің негізгі мақсаты кәсіби маманды еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, құзыретті, жауапты, үнемі үздіксіз білім алуға дайын сапалы маман етіп даярлап қою ғана емес, ең алдымен білім алушыны тұлға етіп қалыптастыру болып табылады. Біздің түлектеріміз үнемі дамып отыратын қоғамда, қазіргі проблемалардың туындауы мен өсуі жағдайында, жаңартылатын ақпарат ағынында өмір сүріп, жұмыс істеуі керек. Сондықтан өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі тек білімді, дағдылар мен дағдыларды игерумен қатар, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі тәрбиелеуге қабілетті, қазіргі қоғамның өзгеріп жатқан жағдайларына тез және нақты жауап бере алатын, уақытында жауапкершілікпен шешім қабылдай алатын мамандарда болады. Қоғамдағы өзгерістердің қазіргі, тез өзгертін қарқыны мұғалімдерден өз ісіне шығармашылықпен, ізденіспен қарауды талап етеді.

Педагог, шығармашыл тұлға ретінде білім берудегі инновациялық көзқарастардың тасымалдаушысы болуы керек, ізденіс пен сындарлы жұмыс, кәсіби мақтаныш, ортақ мүдделер, әлеуметтік маңызды іс-шаралар мен қарым- қатынастармен біріктірілген шығармашылық бастамаға негізделген білім беру процесін қалыптастыра білуі керек. Адамның бірегей тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ете алу да педагог құзыретінде. Сондықтан кез-келген сабақты тереңнен ойлап, жоспарлау, оны білімгер үшін қызықты етудегі басты құрал инновациялық технологиялар болып табылады.

Инновацияның басты өлшемі - ол жаңалық және өзектілік. Білім берудегі жаңалықтар төмендегі мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді: гуманизациялау, білім беру үрдісін демократияландыру, білім алушылардың танымдық әрекетін пәрменділендіру, оқу және тәрбие жұмысын ұйымдастыруда белсенділікті арттыру. Бұл қойылған мақсаттарды жүзеге асыруда педагогикалық үрдіске белсенді енгізілетін жаңа қатынастар /тәсілдер/ көмектеседі. [3].

Қазіргі замандағы білім беру талаптары білім алушыларға мүмкіндігінше көп білім беру емес, оларды өздігінен білім алуға үйрету, алған ақпаратты біліп қана қоймай, оны дұрыс қолдана алу. Қазіргі заманғы педагогика әрбір оқушының жеке дарынын, оның мінезін ескеріп, дамытып отырады. Мысалы, жобалық жұмыс, бұл оқушылардың шығармашылық қабілетін, олардың ұжымда жұмыс жасау қабілеттерін дамытады. Жобаның мақсаты - алған білімді тәжірибеде қолдана отырып, білімді дамыту, тереңдету. Жобамен жұмысты жеке де, шағын топта да жүргізуге болады. Олар белгілі бір мәселені шешеді, бірігіп оның жолдарын қарастырады. Бұл жерде пәнаралық байланыстарды да жүзеге асыруға болады. Сол кезде бұл инновация кешенді ойлауды қалыптастырады және дамытады, жаңа идеяларды тудырып, жаңа байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Әрбір педагог технологияны жасаушы, мейлі ол дайын технология элементтерін пайдаланса да. Ал, технологияны шығармашылықсыз жасау мүмкін емес. Оқыту технологияларының ең бастысы – бұл танымдық үрдіске бағыт. Өйткені, таным үрдісі баланың ой- өрісін, шығармашылық қабілетін дамытуға бағытталады.

Тарих пәні сабақтарында түрлі технологияларды пайдаланып, сабақты қызықты әрі мазмұнды өткізуге бүгінде мүмкіндік мол. Солардың ішінде тарих пәнінде сын тұрғысынан ойлау технологиясын пайдалану арқылы белгілі бір процестерге, кезеңдерге өзіндік көзқарасын қалыптастыруға, оларды сараптама жасауға үйретуге әбден болады.

Сыни тұрғыдан ойлау дегеніміз не? Сыни тұрғыдан ойлау-кез-келген мәлімдемеге сыни тұрғыдан қарауға, дәлелсіз ештеңе қабылдамауға, сонымен бірге жаңа идеялар мен

әдістерге ашық болуға көмектесетін ойлау түрі. Сыни тұрғыдан ойлау – таңдау еркіндігінің, болжамның сапасының, өз шешімдеріне жауапкершіліктің қажетті шарты.

Бүгінгі таңда проблемалық оқыту дегеніміз - мұғалімнің басшылығымен проблемалық жағдайларды құруды және оларды шешуде студенттердің белсенді, тәуелсіз қызметін қамтитын сабақтарды ұйымдастыру, нәтижесінде кәсіби білімді, дағдыларды шығармашылықпен игертіп, ақыл-ой қабілеттерін дамытуға болады.

Проблемалық оқыту технологиясы мұғалімнің басшылығымен оқу мәселелерін шешу үшін оқушылардың өзіндік іздеу қызметін ұйымдастыруды қамтиды, оның барысында студенттер жаңа білім, дағдылар қалыптастырады, қабілеттері, танымдық белсенділігі, қызығушылығы, эрудициясы, шығармашылық ойлау және басқа да маңызды қасиеттері дамиды.

Тарих пәнінде оқушыларға арналған проблемалық тапсырмалар оқу тапсырмалары, сұрақтар, практикалық тапсырмалар және т.б. болуы мүмкін. Проблемалық тапсырманың өзі проблемалық жағдай емес, ол белгілі бір жағдайларда ғана проблемалық жағдайды тудырады. Жалпы алғанда, проблемалық оқыту технологиясы студенттерге проблема туғызады және олар мұғалімнің тікелей қатысуымен немесе оны шешудің жолдары мен әдістерін өзбетінше зерттейді, яғни:

- гипотеза құрады,
- оның ақиқатын тексеру жолдарына нықтап, талқылайды,
- дәлелдейді, бақылаулар жүргізеді, олардың нәтижелерін талдайды.

Оқушылардың танымдық тәуелсіздігі дәрежесі бойынша проблемалық оқыту үш негізгі формада жүзеге асырылады: проблемалық презентация, ішінара іздеу және тәуелсіз зерттеу қызметі. Бұл жерде білімгерлер берілген тапсырма бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізіп, өз пікірлерін ортаға салады, дәлелдейді. Осы кезде олардың пәнге қызығушылығы, тақырыпты барынша зерттеу арқылы, меңгеруі жүзеге асады.

Тарих пәні сабақтарында мультимедиялық технологияларды пайдаланудың да өзіндік ерекшеліктері бар. Атап айтар болсақ:

- Мультимедиялық технологиялар кең таралған және қолжетімді;
- Сабақта уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік зор;
- Оқушылар берілген ақпаратты жақсы қабылдайды.

Мультимедиялық технологияларды қолдану интерактивті тақтада сабақ туралы ақпаратты визуалды түрде ұсыну арқылы кез – келген қабылдау түрі бар студенттерге ақпаратты сәтті жеткізуге мүмкіндік береді, өйткені бұл кезде көру, есту, эмоционалды, механикалық сияқты қабылдау арналарының барлық түрі қатысады. Қазіргі таңда тарих сабақтарында оқушылардың назарын аударуға, көрсетілген материалды тиімді игеруге, оларды қызықтыруға, ынталандыруға және табысты нәтижелерге бағыттауға мүмкіндік беретін түрлі мультимедиялық презентациялар кеңінен қолданылады. Мысалы, мультимедиялық презентацияларды қолданатын сабақтар мультимедиялық проекторларды немесе интерактивті тақтаны қолдана отырып, компьютермен жабдықталған сыныптарда өткізіледі. Сабақта презентацияларды қолдану студенттерге қабылдаудың барлық арналары арқылы ақпараталуға мүмкіндік береді, бұл күрделі оқу материалын жақсы игеруге ықпал етеді, өйткені аудио және видео құралдарды қолдану кезінде балаларда ақпаратты ест есақтау процесі 40-50% дейін артады [4]. Сондай-ақ, білім алушылар пәнге деген қызығушылығын арттырып, пәндік білімдерін тереңдетеді. Сабақты дайындаудағы заманауи мұғалімнің маңызды дағдыларының бірі- PowerPoint бағдарламасында жұмыс істеу, ол сабақ пен сыныптан тыс жұмыстарға мультимедиялық презентациялар жасауға мүмкіндік береді.

Тарих сабақтарында мультимедиялық презентацияларды қолдану сабақтың мақсаттарын жүзеге асыруда көп нәтижеге қол жеткізуге көмектеседі. Мультимедиялық презентацияларды жасай отырып, әр мұғалім өз сабағын шығармашылық түрде жоспарлауға мүмкіндік алады, ал оны сабақта қолдану мәтінді, интерактивті карталарды, кестелерді,

диаграммаларды, бейне немесе аудио үзінділерді және т.б. сияқты әртүрлі формаларда ақпаратты пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл жерде мұғалім өзінің мультимедиялық сабағын жобалау кезінде қандай мақсаттарды көздейтінін, бұл сабақтың зерттелетін тақырыпта қандай рөл атқаратынын, берілген сабақ неге арналғанын, сабақтың мақсатына жетуге мүмкіндік беретін мультимедиялық құралдарды қолданудың қайсысы тиімді екенін ескеруі керек [6]. Мысалы, жаңа материалды зерттеген кезде мұғалімге проектор, интерактивті тақта сияқты мультимедиялық құралдар көмектеседі. Яғни, оқу материалын ойша көруге мүмкіндік беретін демонстрациялық құралдар. Тарих сабақтарында интерактивті тақтаны пайдалану фотосуреттерді, картиналарды, тарихи тұлғалардың фрескаларын, артефактілерді, шайқастардың сызбалары мен карталарын, белгілі бір дәуірдегі адамдардың сыртқы келбетін және т.б. суреттеуге мүмкіндік береді.

Қазақстан тарихы сабақтарында мультимедиялық технологияларды қолдану оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін жақсарту арқылы білім беру процесінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді, оқытуды даралау арнасына бағыттайды, оқушылардың өздігінен білім алуын ұйымдастыруға негіз жасайды және мультимедиялық құралдарды қолдана отырып, ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысу үшін ұжымды біріктіруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, мультимедиялық технологиялар оқушыларға желілік викториналарға, олимпиадаларға және шығармашылық интерактивті жобаларға қатысуға мүмкіндік береді [6].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР «Білім туралы» Заңы. 2007 жыл.
2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012- 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту туралы. ҚР Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 Қаулысы.
3. Апатова Н.В. Информационные технологии в школьном образовании.- М.: изд-во РАО, 1994 г.
4. Громов Г.Р. Очерки информационной технологии.- М., 1993г.
5. Информатизация общего среднего образования: Научно-методическое пособие / под ред. *Д.Ш.Матроса*.- М.: Педагогическое общество России, 2004г.
6. Зорина Н.А. Проблемно-развивающее обучение иностранному языку. - Гродно. 2000г.
7. "Использование мультимедийных технологий на уроках истории и обществознания" [электронный ресурс]. -2019 г.
8. Быкова Е. А. «Использование икт на уроке. -М.: 2004 г.

СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ КҮЗІРЕТТІЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Канатбаева Роза Аблаевна

Дене шынықтыру және бастапқы әскери дайындық кафедрасының
аға оқытушысы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Қазақстанның жалпы әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялануы, білім беру парадигмасының ауысуы, оның жаңа ұлттық моделінің қалыптасуы педагогикалық кадрларды даярлау сапасы, жас ұрпақты тәрбиелеудің міндеттерін инновациялық ойлау түрімен, дамыған дүниетанымдық мәдениетімен және көпмәдениетті санасымен шешетіндер мәселелерін назардан тыс қалдырмайды. Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін Инновациялық процестерді жүзеге асыруға, жаңа формациядағы педагогты

калыптастырудың кәсіби білім беру жүйесін дамытуға қабілетті шығармашылық педагогтарды қалыптастыру қажет.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев: "Біздің басымдықтарымыз ғылым мен білімнің инновациялық жүйесін дамытуға, ұлттың мәдениеті мен рухани әлеуетінің өркендеуін қамтамасыз етуге негізделеді"- деп айта келе ғылым мен білімнің адам дамуындағы маңызын атап өтті [1].

Өз еңбектерінде педагогтың кәсіби құзіреттілігінің қалыптасу ерекшеліктерін зерттеген отандық зерттеушілер: Меңлібекова Г.Ж., Кенжебеков Б.Т., Төлеубекова Р.К., Егешов Е.Е., Лесова Ж.С., Беков А.А., Тазабек А.К., Байманова Л.М және т.б.

Педагогтың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру ерекшеліктерін зерттеген шетелдік зерттеушілер: Е.А.Климов Е.А., Маркова А.К., Крутецкий В.А., Кузьмина Н. В., Аминов Н.А. Веденский В.Н., Дорофеев А., Гурина Р., Рапакова Т.Б., Алдашева А.А., Никитина Л., Шавеева Ф., Иванов В және т.б.

Қазіргі таңда ғылымда кәсіби құзіреттілік жайлы біржақты көзқарас қалыптасқан жоқ. Шетелдік әдебиеттерде кәсіби құзіреттілікке "терең білім", "тапсырманы барабар орындау", "қызметті өзекті орындау қабілеті" және т.б. анықтамалар көрсетілген. Отандық ғалымдардың тұжырымдары бойынша бүгінде кәсіби құзыреттілік маманның міндеттерді орындау қабілетіне ие болу секілді дербес және белгілі бір еңбек функцияларына жауапты әрекет етуіне мүмкіндік беретін психикалық күй ретінде анықталады[2].

Сол себепті «құзыреттілік» ұғымы негізгі педагогикалық категориялардың бірі ретінде ғана қарастырылмайды. Бұл ұғымға анықтама беру философтардың, психологтардың, педагогтардың және т.б. мамандардың арасында өзара келіспеушілік туындатып отыр.

Жаңа ғылыми әдебиеттерді талдау барысында біз «құзыреттілік» ұғымының құрылысы мен мазмұнын толықтыруда бірліктің қалыптаспағандығына көз жеткіздік. Көп жағдайда бұл ұғымды педагог- ғалымдар біліктілік пен кәсіпқойлықтың жоғары шыңын сипаттау мақсатымен қолданады. «Кәсіби құзыреттілік» ұғымын түсіндіруде кейбір авторлар кәсіби қызметке дайындық тұжырымдамасымен (В.А. Сластенин, Н.Н. Лобанова, А.И. Панарин және т.б.), сондай -ақ педагогикалық кәсіпқойлық тұжырымдамасымен (А.И. Пискунов, В.В. Косарев және т.б.) байланыстырады.

Г.Ж.Меңлібекова болашақ педагогтардың әлеуметтік құзіреттілігіне анықтама бере отырып, оған кіретін бірқатар компоненттерді атап көрсетті. Зерттеушінің берген анықтамасы бойынша, әлеуметтік құзыреттілік- субъектінің өзін-өзі анықтай алу қабілеті, әрекетті басқару ретінде нақты әлеуметтік білім категорияларын, әлеуметтік болмысты толығымен өзіне біріктіретін адамның интегративті қасиеті және адамның өмірлік әрекетіндегі негізгі аймақтардың әлеуметтік технологияларын жүзеге асыра білу іскерлігі - деп тұжырымдады [3].

Автордың анықтамасына сүйене отырып, біз болашақ педагогтардың әлеуметтік құзіреттілігінің қалыптасуы олардың өзін-өзі анықтайтындығына, оның өз кезегінде болашақ педагогтың кәсіби құзіреттілігінің қалыптасуына айтарлықтай әсер ететіндігін байқаймыз.

Б.Т.Кенжебековтың кәсіби құзіреттілік темініне берген анықтамасы бойынша «Кәсіби құзіреттілік-адам еңбегінің нәтижесі. Кез-келген маман құзіретті болу үшін кәсіби іс-әрекеттің түпкі нәтижесіне сай талаптарға жауап беретін жұмыстарды орындай білуі қажет»-леп есептейді [4].

Т.Е.Исаева көптеген зерттеу жұмыстарын талдауға байланысты «құзыреттілік» түсінігін жан- жақты зерттелгенін анықтайды, оны екі топқа бөліп көрсетеді: философиялық және практикалық. Бұл ұғымды философиялық тұрғысында зерттеушілер құзыреттіліктің жеке тұлға құрылысында алатын орны, оның дамуындағы атқаратын ролі, өмір әрекетінен тәжірибе алуы, әлемдік мәдениет деңгейіне қатыстыру және өнегелі-этикалық байланысты меңгеру немесе қабылдау жағынан қарастырады. Ал практикалық тұрғысындағы зерттеушілер құзыреттілікті бағалауға немесе өлшеуге түскенде анықтау

үшін қолданады. Бірақ бұл екеуі де «әрекет» ретінде ғана белгілейді және оның күрделі мәнін ашуға тырыспайды [5].

Жоғарыда көрсетілген анықтамаларға сүйене отырып, біз студенттерді еңбек іс-әрекетіне жұмылдыру арқылы, яғни практикалық білім беру арқылы кәсіби құзыреттілігін қалыптастыра алатындығымызға көз жеткізе аламыз.

Жоғары оқу орнындағы оқытушылардың кәсіби құзыреттілігін бірнеше топтарға жіктеуге болады және ол күрделі міндеттердің бірі болып есептеледі. Құзыреттілік жеке тұлға құрылысында өзінің мазмұны мен не үшін арналғанына (коммуникативті, әдістемелік, ұйымдастырушылық және т.б.) байланысты ғана ажыратылмайды, сонымен бірге жеке тұлғаның даму процесінде алатын роліне де байланысты жіктеледі.

Көптеген ғылыми жұмыстарды талдайтын болсақ, оларда базалық және негізгі құзыреттерді бөліп қарастырады. *Базалық құзыреттер* - білім, іскерлік пен қабілеттілік негізінде қалыптасатын белгілі бір іс-әрекет түрлерінде байқалатын және жеңіл белгіленетін құзыреттер. Негізгі (Е.В.Бондаревская, И.А.Зимняя, Г.Халаж, А.В.Хуторский және тағы басқалар) құзыреттер жеке тұлғаның барлық әлеммен қатынасында орындаған іс-әрекетінің мәні мен оның рухани әлемін бейнелейтін, сонымен қатар іс-әрекеттің барлық түрінде байқалатын, өлшеу және есептеу үшін өте күрделі болып табылатын құзыреттер.

Кейбір зерттеулерде құзыреттер басқаша жіктеледі, олар: стандартты, негізгі және жетекші. Мұнда стандартты құзыреттер дегеніміз - жеке тұлғаның қызмет етуінсіз немесе ұйымдастыруынсыз мүмкін болмайтын құзыреттер; негізгі - әлеуметтік-экономикалық нарықтағы бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ететін құзыреттер; жетекші - бұл болашақта инновациялық, диалог түрінде және динамикалық негізінде жаратуға, іске асыруға мүмкіндік беретін құзыреттер [6].

Көптеген ғалымдардың пікірінше, жалпы маманның кәсіби құзыреттілік түрлеріне келесілер жатады:

- практикалық (арнайы) құзыреттілік - кәсіби еңбегінде қолданылатын техника мен технологияларды білуі, білімінің жоғары деңгейде болуы мен маманның кәсіби өсуіне қатысты мүмкіндіктерді қамтамасыз ету және шығармашылық іс-әрекетінің нәтижесі;

- әлеуметтік құзыреттілік - өзіне жауапкершілікті ала білу мен шешімді қабылдау қабілеті, топтасып бірлесе шешім қабылдауға қатысу, зорлық-зомбылықсыз жолымен дауды реттеп отыру, басқа де мәдениет пен дін өкілдерімен тиімді өзара әрекеттесу;

- психологиялық құзыреттілік - қызу, жалынды мәдениетін қабылдаусыз, рефлексия іскерлігі мен дағдысынсыз, жеке тұлғалар арасындағы өзара әрекеттестік пен өздігінен іске асыру тәжірибесінсіз, онда кәсіпшілік жеке, толық емес болып қалатындығын түсінеміз;

- ақпараттық құзыреттілік - жаңа ақпараттық технологияларды меңгеруін қарастырады;

- коммуникативтік құзыреттілік - бұл шет тілдерді білуін жобалау, сөйлеу мәдениетінің жоғары деңгейде болуы;

- экологиялық құзыреттілік - қоғам мен табиғаттың жалпы даму заңдылықтарын білуге негізделген және кәсіби іс-әрекетіндегі экологиялық жауапкершілік;

- валеологиялық құзыреттілік - салауатты өмір сүру денсаулықты сақтау аумағындағы білім мен іскерліктің бар болуын білдіреді.

Ал Б.Т.Кенжебеков кәсіби құзыреттіліктің келесідей түрлерін ажыратып көрсетеді:

- арнайы құзыреттілік - өзінің кәсіби қызметін жеткілікті дәрежеде меңгеру, өзінің кәсіби дамуын жобалай білу;

- әлеуметтік құзыреттілік - бірлесе қызмет атқару, ынтымақтасу мен кәсіпке қатысты қарым-қатынасты меңгеру, кәсіби еңбегінің нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілік;

- жеке тұлға құзыреттілігі - өзін көрсете білу мен дамытудың амалдарын, құралдарын игеру және кәсіби еңбектегі даралық;

- дара құзыреттілік - өзінің қабілетін жүзеге асыру, кәсіп аясында өз даралығын дамыту қабілеттігі, кәсіби тұрғыдан өсуге деген дайындық, өзінің даралығын сақтау

қабілеті, еңбегін ұтымды ұйымдастыруға икемділігі, еңбекті қиындықсыз, шаршаусыз, тіпті сергіту арқылы нәтижеге жеткізу [7].

Шетелдік сарапшылардың педагогикалық құзыреттіліктің құрамдас бөліктері туралы көзқарасына келетін болсақ, мысалы, АҚШ-та қоғамның мектептерде жоғары білікті мамандарды көруге деген ықыласын қолдай отырып, мұғалімдер тест нәтижелері бойынша жұмысқа қабылданады, олардың мазмұны бес негізгі аспектіні анықтайды: 1) негізгі дағдылар; 2) жалпы дүниетаным (өнер, әдебиет, тарих саласындағы Білім); 3) оқытылатын пәнді білу; 4) педагогика, психология және философия саласындағы Білім; 5) мұғалімнің шеберлігі (бұл аспект, алайда, жиі сынға ұшырайды және жеткіліксіз деп танылады, өйткені шеберліктің барлық элементтерін ескеру қиын) [8].

Кейбір ғалымдар мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін ескере отырып, оның бірнеше түрлерін ажыратады. Өз зерттеулерінде коммуникативті құзыреттілікті Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, Е. С. Кузьмин, Ю. А. Емельянов және т.б. қарастырады.. [9].

В.А. Адольф мұғалімнің пәндік, психологиялық-педагогикалық және әдістемелік құзыреттілігін ажыратады, олар бірігіп функционалды құзыреттілікті құрайды [10].

Н.В. Кузьмина бұл тізімді педагогикалық қызметтің жеке түрлері ретінде кеңейтеді құзыреттіліктің мынадай түрлерін ажыратады:

- 1) оқытылатын пән саласындағы арнайы құзыреттілік;
- 2) білім, білік және дағдыларды қалыптастыру тәсілдері саласындағы оқушылардың әдістемелік құзыреттілігі;
- 3) оқыту саласындағы психологиялық-педагогикалық құзыреттілік;
- 4) мотивтер, қабілеттер саласындағы дифференциалды-психологиялық құзыреттілік;
- 5) педагогикалық қызметтің рефлексиясы немесе аутопсихологиялық құзыреттілік.

Сонымен қатар, педагогикалық құзыреттіліктің әр түрінің мазмұнында Н. В. Кузьмина педагогикалық қызметте қажетті білім мен дағдыларға басымдық береді.

Көріп отырғанымыздай, педагогикалық құзыреттілікті зерттей отырып, кейбір ғалымдар мұғалімнің жалпы және арнайы білімін, басқалары - кәсіби дағдыларды игеруді, үшіншілері - қажетті білім мен дағдыларды белгілі бір психологиялық қасиеттермен толықтырады, төртіншілері мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің мазмұнында жеке қасиеттерін баса көрсетеді. Осы уақытқа дейін маманның құзыреттілігі, атап айтқанда, педагогтың кәсіби құзыреттілігі туралы мәселе ғылымда біржақты шешілмегендіктен, бұл тұжырымдаманы студенттердің кәсіби құзыреттілігінің қалыптасу ерекшеліктеріне байланысты қарастыру қажеттілігі туындап тұр.

Жоғарыда көрсетілген педагог-ғалымдардың «кәсіби құзыреттілік» терминіне берген анықтамаларын, кәсіби құзыреттіліктің түрлерін негізге ала отырып біз студенттердің кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуының мынадай ерекшеліктерін бөліп көрсете аламыз:

- Студенттердің кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуы олардың бойындағы коммуникативтік, іскерлік дағдылардың дамуымен бірге жүреді;
- Студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін олардың кәсіби маңызды сапаларын дамыту маңызды;
- Болашақ педагогтарға өзінің кәсіби қызметін жеткілікті дәрежеде меңгеру, өзінің кәсіби дамуын жобалай білу іскерліктері қажет;
- Студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру барысында бірлесе қызмет атқару, ынтымақтасу мен кәсіпке қатысты қарым- қатынасты меңгеру, кәсіби еңбегінің нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілікті дамыту қажет;
- Студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру барысында өзінің кәсіби қызметін жеткілікті дәрежеде меңгеру, өзінің кәсіби дамуын жобалай білу қабілеттіліктерін дамыту қажет.

Ойымызды қорытындылай келе, студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру олардың бойындағы іскерлік, коммуникативтік, жеке және тұлғалық қасиеттерін дамытуды,

студенттердің оқу іс әрекетіне деген жауапкершілікті қатынасты талап етеді. Сонымен қатар студенттердің кәсіби құзіреттілігінің қалыптасу қарқыны олардың жас, дара және әлеуметтік ерекшеліктеріне тікелей байланысты деген тұжырымға келдік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2030: ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы» Егемен Қазақстан №194, 1994.
2. Гарфинкель Г. Концепция и экспериментальные исследования «доверия» как условия стабильных согласованных действий / Пер. с англ. А. М. Корбута. - Социологическое обозрение, 2009.
3. Менлибекова Г.Ж. Социальная компетентность, сущность, структура, содержание // Высшая школа Казахстана. - 2012. - № 4-5.
4. Кенжебеков Б.Т. Университет студенттерінің кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориясы мен практикасы. - Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Ун-ті, 2001. - 275 б.
5. Исаева Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя // Педагогика. - 2022. - №

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАН ТҮЛҒАСЫН АҚПАРАТТЫҚ ҚҰРАЛДАР КӨМЕГІМЕН ДАМУ

Мурзагалиева С.А.

Дене шынықтыру және бастапқы әскери дайындық кафедрасының
аға оқытушысы

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Қазіргі заманда егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үрдісінде елеулі өзгерістерге тікелей қатысты болып отыр. Себебі, білім беру үрдісіндегі парадигмасы өзгеруде, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі [1].

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында: “Жоғарғы білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандар даярлау сапасын арттыру, қарқынды ғылыми-зерттеу қызметімен ықпалдастырылған инновациялық білімді дамыту, білім беру мен ақпараттық технологияларды жетілдіру болып табылады”, - деп атап көрсетілген.

Білім беру саласында болып жатқан ауқымды өзгерістер түрлі ынталы бастамалар мен түрлендірулерге кеңінен жол ашуда. Осы тұрғыдан алғанда ұрпақ тәрбиесімен айналысатын әлеуметтік-педагогикалық қызметтің тиімділігін арттыру, оны жаңа сапада ұйымдастыру қажеттігі туындайды. Бұл үшін оқытушылардың инновациялық іс-әрекеттің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі мақсат етіледі.

Ал жаңа технологияны пайдалану міндетті деңгейдегі білімді қадыптастыра отырып мүмкіндік деңгейге жеткізеді. Сондықтан оқытушының біліктілігін көтеру мен шығармашылық педагогикалық әрекетін ұйымдастыруда қазіргі педагогикалық технологияларды меңгерудің маңызы зор.

Кез келген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылығы, дүние жүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы сол елдің технологиялық даму деңгейімен анықталады. Жалпы қоғам дамуы мен жаңа технологияны енгізу сапалығы осы елдегі білім беру ісінің жолға қойылғандығы мен осы саланы ақпараттандыру деңгейіне

келіп тіреледі. Ал білім беру саласындағы технологиялық идеялар бұдан бірнеше жылдар бұрын пайда болған. Бұл күнде заманауи даму оқыту технологиясы үлкен өзгеріскерге көрсетіп отыр. Оқытушылар мен студенттерге әртүрлі дидактикалық материалдармен қоса оқытудың техникалық құралдары көмекке келеді.

Оқытушы, білім берудегі үрдісінің өзекті мәселесі болып қала береді, алайда оның қызметі біраз өзгереді. Енді ол ақпарат қайнар көзі ғана емес, сонымен қатар оқушылардың шығармашылық жоба жұмыстарының ұйымдастырушысы болып табылады. Әр мұғалім кез келген оқу пәндерін сандық оқу қорларын пайдалана отырып сабақ даярлап және оны өткізе алуы керек. Сондықтан АКТ саласындағы құзырлық, кәсіби педагогикалық қызметтің басты шарты болып табылады.

Ең біріншіден, мұғалім қарапайым компьютерлік сауаттылықтан хабардар болуы тиіс. Оның ішіне компьютермен жұмыс жасай білу, компьютердің нақты бағдарламаларын білу, Интернет-технологияларды меңгеру т.с.с.

Қазіргі ақпараттық әдебиеттерде ақпараттық білімді дамыту жүйесін әдіснамалық және практикалық тұрғыда талдауларды, сондай-ақ оқытудың және тәрбиенің психологиялық-педагогикалық міндеттелген мәселелерін шешуге бағытталған қазіргі ақпараттық технологияларды тиімді қолдануды қамтамасыз ететін процес есебінде қарастырып отырмыз.[2].

Қолайлы режимде жұмыс істейтін мұғалімнің өзі бәрібір белгілі уақытта немесе оқу уақытының бір бөлігінде әрбір оқушыны көруі мүмкін емес, әрбір оқушының оқытуының және дамуының жеке қарқынын қамтамасыз ету жағдайы болмайды. Бұл жерде компьютер мұғалімге де, оқушыға да маңызды көмек көрсете алады және көрсетуі қажет.

Сондықтанда, болашақ мұғалім іс - әрекетінде ақпараттық технологияны қолданудың нақты пәндердегі орнын, психологиялық, педагогикалық, эргономикалық талаптарын білу-мен қатар, кәсіби іс - әрекетінің ерекшеліктеріне жататын кәсіби дағдыларды нақтылау қажет:

- іс - құжаттарын даярлаудың, мәліметтер (педагогикалық тәжірибелер) қорын жасап өңдеудің және дидактикалық тірек - құралдар жасауға қажет саймандық бағдарламалық қамсыздандырумен жұмыс істеу дағдысы;
- пәнге арнайы құрылған бағдарламалық қамсыздандырумен жұмыс істеу дағдысы;
- жергілікті және Интернет желісінде жұмыс жасау дағдысы;
- мультимедиялық және ақпараттық технологиялардың қызмет етуінен хабардар болып, кәсіби қажеттілік шеңберінде қолдану дағдысы.

Демек, оқыту процесінде компьютерді қолдану білім мен біліктілікке қоятын талаптарды қайта қарап, жетілдіріп, жүйелеуді талап етеді.

Студенттердің жалпы оқу біліктілігіне жататын оқу-компьютерлік біліктіліктерін «клавиатурамен жұмыс, программа тізу, принтермен жұмыс істей білу, дайын программаларды қолдана білу, тексттік, графикалық редакторлармен жұмыс істей білу» жүйелі түрде қалыптастыру бүгінгі күннің кезек күттірмес талабына айналууда. Адамдарды әртүрлі әлеумет-тік ортада өмір сүруге дайындау үшін білім беру ісіндегі шығармашылық бастауды (креатив-тілікті) арттыру (дамыта білім беруді қамтамасыз ету), қазіргі білім беру жүйесіндегі академиялық жұртшылық білім беру жүйесін дамытудың маңызды және перспективалық, ақпарат-тық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалану негізінде қашықтықтан оқыту әдістерін кеңінен енгізу керек екенін мойындап отыр[3].

Білім беруді ақпараттандыру процесі пән мұғалімдеріне, әдіскерлерге жаңа ақпараттық технологияны өз қызметтеріне жан-жақты пайдалану саласына үлкен талап қояды.

Мұғалім - ақпараттанушы емес, оқушының жеке тұлғалық және интеллектуальды дамуын жобалаушы. Ал бұл мұғалімнен жоғары құзырлылықты, ұйымдастырушылық қабілеттілікті, оқушыларды қазіргі қоғамның түбегейлі өзгерістеріне лайық бейімдеу, олардың зерттеушілік дағдыларын дамыту бағыттарын талап етеді.

Білім беруді ақпараттандыру - бұл ақпараттық-коммуникациялық технологияның құралдарын білім беру саласына қолданудың методологиялық және тәжірибелік құндылықтарын зерттеп, оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық және педагогикалық мақсаттарына бағыттап қамтамасыз ету процесі. Бұл процесс мынабағыттарбойыншажетілдіріледі:

- білім беру жүйесінде басқару механизмінде ғылыми-педагогикалық ақпараттардың және ақпараттық-әдістемелік материалдарға автоматтандыру негізінде оның қолданылу аясын жетілдіру және басқару ісіне коммуникациялық желілерді қолдану;

- ақпараттық қоғам жағдайында жеке тұлғаның даму бағыттарының міндеттерін негізге ала отырып, оқытудың мазмұнында, әдістері мен оны ұйымдастыруда формаларын таңдау мен оның методологиялық жетілдіру;

- үйренушілердің интеллектуальдық қабілетін дамытуға, өздігінен білім алуға, түрлі ақпараттарды өздігінен өңдеу сияқты әрекеттерге бағытталған оқытудың әдістемелік жүйесін ақпараттық-коммуникациялық технология арқылы құру;

- үйренушілердің білім деңгейін бағалауда мен бақылауда әдістерін талдау бағытында компьютерлік тестілеуді құру мен оны қолдануды ұйымдастыру.

Білім беруд езаманауи ақпараттандыру процесі жағдайында жеке тұлғаны интеллектуальдық, қоғамдық, экономикалық, коммуникациялық және ақпараттық сияқты іс-әрекеттерінің түрлі салаларда қолдану арқылы құзырлықты қалыптастыру негізгі талаптардың біріне айналады.

Өткізілген айқындаушы эксперимент барысында студенттерді ақпараттық технологиялар арқылы оқыту деңгейлерінің жеткіліксіз екендігін анықтадық. Соған орай ақпараттық технологиялар арқылы оқытудың педагогикалық шарттар жүйесі енгізілді. Енгізу және пайдалану процесі теориялық және практикалық оқытудың өзара байланысында жүзеге асады;

- экспериментті жұмыста математикалық статистика әдістерін қолдана отырып, біз болашақ мамандарды ақпараттық технологиялар оқытудағы болып жатқан өзгерістерді анықтадық.

- Өзіміз көріп отырғандай, жоғары нәтиже біздің жасаған ақпараттық технологиялар арқылы оқытудың педагогикалық шарттар жүйесін қолданғаннан кейін ғана қолжеткіздік. Қалыптастырушы эксперименттің нәтижелері жасалған технологиядан кейін ғана оқушылардың ақпараттық технологиялар арқылы оқыту барысында білімдерінің, біліктерінің және дағдыларының айтарлықтай жоғарлағанын көрсетті. Эксперименталды жұмыс қорытындысына қарай жоғары дәрежеге ие болашақ мамандардың саны мәнді жоғарлады, яғни бақылау тобымен салыстырғанда орташа есеппен алғанда 14,2%-ға тең болды. Осы нәтиже тәжірибелі жұмыстың шынайылығына негіз болды, ақпараттық технологиялар арқылы оқытудың педагогикалық шарттар жүйесін пайдалану оқытуды жақсартуда енгізілуі мүмкін.

Зерттеубарысындаалынғаннәтижелерболашақмамандардыақпараттыққұралдаркөмегі мендаярлаужүйесіндеқолдануғаболады.

Бүлмәселекелешектеоқытудажаңаәдістердіжәнеформалардыізвестіруде, ақпараттықтехнологияларарқылыоқытуда, жоғарыоқуорнындаболашақмамандардыақпараттыққұралдаркөмегіменоқытудаәрқилыпәнді к сала мазмұныныңинтеграциясындаөзжалғасынтабуымүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

2. Сыдықов Б.Д. Болашақ мұғалімдерді ақпараттық-компьютерлік және математикалық модельдеу негізінде кәсіби дайындау жүйесі, автореф. - Түркістан: 2010. - 17.

3. «Ақпараттық технология және қашықтық таноқыту» Мұхамбетжанова С.Т. п.ғ.к.,

4. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. - А.: Білім, 2008.

5. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. - //Қазақстан мектебі, №4, 2018

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІ МЕКТЕПТЕ ЖӘНЕ ЖОО ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Жұбанғалиева Гүлден Ғалымжанқызы

Психология және педагогика кафедрасының аға оқытушысы,

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Жаңартылған оқу бағдарламасының негізгі бөлімдерінің бірінде интерактивті әдістерді қолдану күзіндеттілігін нақтылап көрсетілген "XXI ғасыр-ақпараттандыру ғасыры" деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі-қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді.Қазіргі кезде білім беру саласын,оқытудың әртүрлі техникалық құралдарын пайдаланусыз елестету мүмкін емес.Білім беру үдерісінде көп қолданыста жүрген АКТ құралдары: Интерактивті тақта, электрондық оқулықтар, компьютер, ғаламтор желілері. АКТ құралдары оқушылар үшін оқу материалдарын желі түрде қабылдауына мүмкіндік беретін құрал болса, мұғалім үшін сабақ барысында қолданылатын көмекші құрал. Себебі, сабақта уақытты үнемдеу, демонстрациялық материалды дайындау мақсатында АКТ құралдарын қолданады. Сабақтың басталуы ең маңызды сәттердің бірі. Мұғалім сабағының мәнді өтуіне сыныпта ынтымақтастық атмосферасын қалыптастырудың да ықпалы зор. Оқушыларды сабаққа ынталандырушылық сәт орындалады.Осы мақсатта сабақта балаларды бөлудің түрлі әдіс-тәсілдерін қолданып отырған жөн.Оқыту мен оқу үдерісінде АКТ-ны қолданудың тиімділігі топтық жұмыс барысында тақырыпқа сай жаңа терминдермен жұмыс жасауға тура келгенде осы АКТ мүмкіндігін қолданып ғаламтор желісі арқылы электрондық анықтамаларды қолдануға болады. Бұл АКТ құралдарын бірнеше мақсатта қолдануға болады: Көрнекілік ретінде суреттер, диаграммалар, бейнероликтері қолдануға болады. Сабақ барысында оқушылардың қызығушылығын арттырудың тиімді тәсілдерінің бірі-интерактивті жаттығуларды пайдалану. Мұндай интерактивті жаттығуларды сабақта оқушылардың білімін бекіту,тексеру үшін қолданылған тиімді. Бұл интерактивті жаттығулар оқушылардың сыни-ойлау дағдыларын қалыптастыруға, сабақ тақырыбын терең түсінуге, материалды жақсы есте сақтауға мүмкіндік береді. Пәндерді оқытуды технологияларда интерактивті әдістер пайдаланудың маңызы зор.Ол білім беру іс-әрекетінде оқушылардың белсенділігін, өз бетінше жұмыс істеуінде пайдалы (Рөлдік ойындар, миға шабуыл, дебат, дискуссия, жаттығу, топтық жұмыс).

Білім берудің негізгі мақсаты-білім мазмұнын жаңарту мен қатар,оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап еді. Оқушы тұлғасының дамуына, қабілетінің артуына жаңа технологиялар айтарлықтай ықпал жасайтыны сөзсіз және бұл қазіргі таңдағы білім жүйесінің дамуындағы елулі бағыт. Сондықтан әрбір әдіс-тәсілдің ұстаздар үшін маңызы зор. Бұл ақпараттық технологиялардың әдістері және оларды оқыту дүйесінде қолдану туралы талдауда келесі қорытындыларды жасауға болады:ақпараттық технологиялар бізде қалыптасқан оқыту формаларының ақпараттық көлемін ұлғайтып қосымша ретінде бола алады, сонымен қатар, оқыту үрдесін ықшамдап, сабақтарды әр түрлі әдіспен өткізуге болады.

Интерактивті әдіс дегеніміз - оқытудың өзара белсенді жұмыс істеу әдісі.

Интерактивті әдістің мақсаты:жай ақпарат беріп қоймай оқушыларды өздіктерінен жауап іздеуге бейімдеу.

Интербелсенді әдіс:

1. Оқушылар көп уақыт бойы белсенді, тапсырманы талқылайды.

2. Мұғалім-бағыттаушы. Пікірталас кезінде көмектеседі, сұрақтар қояды.

3. Оқушының өзі сұраққа жауап іздейді.

1. Бағалаудың жаңа түрлерінен пайдаланылады.

2. Жұппен және топпен жұмыс.

Оқудың интерактивті әдісінің артықшылығы: -оқушылардың қызығушылығын туғызады;

- Оқу материалдарын тиімді меңгеруге бейімдейді;

- оқушыларға көп жоспарлы әрекететуге әсер етеді;

- кері байланысты жүзеге асырады;

- оқушылардың пікірлері мен қарым-қатынастарын қалыптастырады;

- мінез-құлықтардың өзгеруіне көмектеседі.

Интерактивті оқытудың міндетті шарттары:

- Оқытушы мен оқушылар арасында сенімді қарым-қатынас:

- Демократиялық стиль:

- Оқытушы мен оқушылар арасындағы әріптестік қарым-қатынас:

- Оқушылардың жеке тәжірибесіне сүйеніп, оқу процесіне жақсы мысалдар мен рөлдерді қосу:

- Ақпарат берудің формасы мен тәсілдерінің әртүрлілігі. Оқушылар іс-әрекеті мен жеке белсенділігінің әртүрлілігі.

Интерактивті әдіс-тәсілдерді жиі пайдалану, әр сабақта оның мүмкіндіктерін түрлендіріп отыру – педагогтар қауымының басты міндеті. Әрбір технология өзіндік жаңа әдіс-тәсілдерімен ерекшеленеді. Әдіс-тәсілдерді мұғалім ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктелініп, қолданылады. Тиімді, пайдалыларын жетілдіре түседі. Көрнекті педагог В.А. Сухомлинский «сабақ жасөспірімдердің интеллектуалды өміріне құрған сабақ болып қоймас үшін, ол қызықты болуы шарт. Осыған қолжеткенде ғана мектеп жасөспірімдер үшін рухани өмірдің тілеген ошағына, мұғалім осы ошақтың құрметті иесі мен сақтаушысына айналады» деп айтқан. Өйткені жай ғана сабақ құнарсыз тағам секілді адам бойына жұқпайды. Қызықты сабақтар мұғалімнің ашқан жаңалығы, өзіндік қолтаңбасы, әдістемелік ізденіс, қолданған әдіс-тәсілдері арқылы ерекшеленіп, шәкірт жүрегінен орыналады. Сабақ барысында қолданылған интерактивті оқытудың негізгі формаларына тоқталайын.

Рөлдік ойындар – тиімді интербелсенді әдістердің бірі. Адам жадында бірінші мезетте өзінің жасағаны мен бастан кешкен әсерлері қалады. Ал рөлдік ойындар оқушылардың өздерін басқа адамдардың орнына қойып, мәселе немесе проблеманы солардың тұрғысынан қарастырып өз қолдарымен жасауды меңзейді.

Қорытындылай келе, бүкіл оқыту барысында оның әртүрлі жақтарын қамтамасыз ететіндей бір мезетте бірнеше технология қолдану керектігін мұғалім назар аударуы қажет. Бұл оқыту тәсілі әртүрлі технологиямен жан-жақты қамтылуды талап етеді, сонда ғана технология педагогикалық тұрғыдан әсерлі болады. Қазіргі заман мұғалімнен тек өз пәнінің терең білгірі болуы емес, тарихи танымдық, педагогикалық-психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқу мен тәрбие ісіне еніп, оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда ғана білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару» Алматы, 2014жыл.

2. «Электронды мектеп» оқу-әдістемелік. «Білім беруде білім мазмұнын жетілдірудің жаңаша әдістерін қолдану» А. Ракишеваның мақаласы.

ПРОФИЛАКТИКА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ ПЕДАГОГА

Бисенова Шынар Нурболатовна

магистр Атырауский университет им. Х.Досмухамедова
кафедра психологии и педагогики

ВВЕДЕНИЕ

Одной из наиболее распространенных преград к профессионализму, творчеству и самореализации педагога является возникновение синдрома профессионального выгорания.

По данным исследований Н.А. Аминова, через 20 лет работы в школе у подавляющего числа педагогов наступает эмоциональное выгорание, а к 40 годам эмоционально сгорают все учителя.

Эмоциональное выгорание - это состояние физического, эмоционального, умственного истощения, это выработанный личностью механизм психологической защиты в форме полного или частичного исключения эмоций в ответ на психотравмирующие воздействия.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Выгорание - это относительно устойчивое состояние, однако при наличии соответствующей поддержки с ним можно успешно бороться.

Основными признаками эмоционального выгорания являются: истощение, усталость; психосоматические осложнения; бессонница; негативные установки по отношению к ученикам, коллегам; негативные установки по отношению к своей работе; пренебрежение исполнением своих обязанностей; увеличение объема психостимуляторов, уменьшение аппетита или переедание, негативная самооценка, усиление агрессивности, усиление пассивности, чувство вины.

Развитие синдрома носит стадийный характер. Сначала наблюдаются значительные энергетические затраты. По мере развития синдрома появляется чувство усталости, которое постепенно сменяется разочарованием, снижением интереса к своей работе.

Распространенной является модель синдрома выгорания К. Маслач и С. Джексона (1981 г.). Они выделяют три его основных составляющих:

1. Эмоциональное истощение обнаруживает себя в чувствах беспомощности, безнадежности, в эмоциональных срывах, усталости, снижении энергетического тонуса и работоспособности, возникновении физического недомогания. Возникает чувство «приглушенности», «притупленности» эмоций, наступает безразличие к потребностям других людей.

2. Деперсонализация проявляется в деформации отношений с другими людьми. В одних случаях это может быть повышение зависимости от других. В других случаях – повышение негативизма по отношению к людям. При появлении деперсонализации педагог перестает воспринимать воспитанников как личностей. Он дистанцируется, ожидая от них самого худшего. Негативные реакции проявляются по-разному: нежелание общаться, склонность унижать, игнорировать просьбы.

3. Сокращенная профессиональная реализация (или редукция личных достижений) – третий компонент выгорания. Может проявляться либо в тенденции к негативному оцениванию себя, своих профессиональных достижений и успехов, негативизме относительно служебных достоинств и возможностей, либо в редуцировании собственного достоинства, ограничении своих возможностей, обязанностей по отношению к другим.

1. Факторы вызывающие синдром профессионального выгорания

Можно выделить три группы факторов, оказывающих влияние на развитие синдрома выгорания:

1. К личностным факторам риска «выгорания» относятся склонность к интроверсии; реактивность; низкая или чрезмерно высокая эмпатия; жесткость и авторитарность по отношению к другим; низкий уровень самоуважения и самооценки и др.

В ряде исследований обнаружилось, что наиболее подвержены «выгоранию» трудоголики – те, кто решил посвятить себя реализации только рабочих целей, полностью поглощен работой, постоянно трудится без отдыха, ежедневно работает с полной самоотдачей и ответственностью, в ущерб другим личным интересам и потребностям.

2. Статусно-ролевые факторы риска выгорания включают ролевой конфликт; ролевую неопределенность; неудовлетворенность профессиональным и личностным ростом (самоактуализацией); низкий социальный статус; ролевые поведенческие стереотипы, ограничивающие творческую активность; отверженность в значимой (референтной) группе; негативные полоролевые (гендерные) установки, ущемляющие права и свободу личности.

3. К корпоративным факторам риска выгорания относятся: нечеткая организация и планирование труда, монотонность работы, вкладывание в работу больших личностных ресурсов при недостаточности признания и положительной оценки, строгая регламентация времени работы, особенно при нереальных сроках исполнения; негативные или «холодные» отношения с коллегами. А так же отсутствие сплоченности, то есть напряженность и конфликты в профессиональной среде, недостаточная поддержка со стороны коллег, конфликты, конкуренция, дефицит административной, социальной и профессиональной поддержки; др.

Следует отметить, что ни один из факторов сам по себе не может вызвать выгорания. Его возникновение – это результат действия совокупности всех факторов как на профессиональном, так и на личностном уровне.

Каждый человек имеет индивидуальный, изменчивый профиль ресурсов противодействия выгоранию.

Под ресурсами понимаются внутренние и внешние переменные, способствующие психологической устойчивости в стрессогенных ситуациях. Ресурсы подобны иммунитету, имея который можно избежать не только синдрома выгорания, но и других негативных сторон профессии и современной жизни.

Синдром выгорания представляет собой совокупность стойких симптомов, проявляющихся в негативных психологических переживаниях, мотивационно-установочной деформации и ухудшении психофизического самочувствия. Выгорание как проявление профессиональной дезадаптации ведет к снижению работоспособности и качества профессиональной жизни людей. При этом наличие выгорания отрицательно сказывается не только на психофизическом самочувствии отдельных работников, но также на здоровье.

2.Профилактика синдрома эмоционального выгорания у педагогов

Возможные меры профилактики синдрома эмоционального выгорания.

Эмоциональное выгорание – процесс довольно коварный, поскольку человек, подверженный этому синдрому часто мало осознает его симптомы. Он не может увидеть себя со стороны и понять что происходит. Поэтому он нуждается в поддержке и внимании, а не конфронтации и обвинении. К. Маслач (1978г.) считает, что “сгорание” не является неизбежным. Скорее должны быть предприняты профилактические шаги, которые могут предотвратить, ослабить или исключить его возникновение. Она подчеркивает, что многие из причин эмоционального выгорания содержатся не только в личностных особенностях людей, но и так же в определенных социальных и ситуативных факторах.

На сегодняшний день используются разнообразные подходы в разрешении обозначенных выше трудностей. Эти подходы могут быть использованы и в педагогической деятельности. Рассмотрим некоторые из них. Наиболее распространенным средством является непрерывное психолого-педагогическое образование педагога, повышение его квалификации. Это связано с тем, что знания, полученные в период обучения в ВУЗе быстро устаревают. В зарубежной литературе фигурирует даже единица

измерения устаревания знаний специалиста так называемый “период полураспада компетентности”, заимствованный из ядерной физики. В данном случае означает продолжительность времени после окончания ВУЗа, когда в результате устаревания полученных знаний по мере появления новых знаний и новой информации компетентность специалиста снижается на 50%.

Со стороны администрации нужна система поощрений, должны использоваться методы психологической разгрузки, релаксация прямо на работе, акцент должен быть сделан на том, каким образом руководители могут структурировать работу и организовать рабочие места, чтобы дело стало более значимым для исполнителей.

Важным аспектом в профессиональной деятельности педагога является саморегуляция. Необходимость саморегуляции возникает тогда, когда педагог сталкивается с новой, необычной, трудноразрешимой для него проблемой, которая не имеет однозначного решения или предполагает несколько альтернативных вариантов. В ситуации, когда педагог находится в состоянии повышенного эмоционального и физического напряжения, что побуждает его к импульсивным действиям. Или в случае если он находится в ситуации оценивания со стороны детей, коллег, других людей.

Психологические основы саморегуляции включают в себя управление, как познавательными процессами, так и личностью: поведением, эмоциями и действиями. В настоящее время для саморегуляции психических состояний используется так называемое нейролингвистическое программирование. В русле данного направления Г. Дьяконовым (1993г.) разработан цикл упражнений ориентированных на восстановление ресурсов личности. Зная себя, свои потребности и способы их удовлетворения, человек может более эффективно, рационально распределять свои силы в течение каждого дня, целого учебного года. Аутогенная тренировка используется в таких видах деятельности, которые вызывают у человека повышенную эмоциональную напряженность. Педагогическая работа связана с интенсивным общением как с детьми, так и с их родителями, что требует от педагога эмоционально-волевой регуляции. Сам аутотренинг представляет собой систему упражнений для саморегуляции психических и физических состояний. Он основан на сознательном применении человеком различных средств психологического воздействия на собственный организм и нервную систему с целью их релаксации и активизации. Использование приемов аутотренинга позволяет человеку целенаправленно изменить настроение, самочувствие, что положительно отражается на его работоспособности, здоровье.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Эмоциональное выгорание инициируется комплексом факторов, включающих индивидуально-психологические особенности педагога и специфические особенности профессиональной деятельности эмоционального характера. Факторы, способствующие наступлению синдрома профессионального выгорания – это, прежде всего, систематическая перегрузка, неудовлетворенность своим профессиональным ростом, отсутствие положительных оценок, поощрений в работе, неопределенность объема работы из-за нечеткости функционала, превалирование в подколлективе духа конкуренции при отсутствии работы по интеграции усилий учителей. Эмоциональное выгорание – это динамический процесс и возникает поэтапно, в полном соответствии с механизмом развития стресса. Различают психофизические, психосоциальные и поведенческие симптомы профессионального выгорания.

В качестве мер профилактики синдрома эмоционального выгорания предлагается: непрерывное психолого-педагогическое образование педагога, административные меры по организации рабочих мест с учетом психологической разгрузки и релаксации, системы поощрения педагогов, овладение педагогами системой саморегуляции психических состояний, аутогенной тренировкой, приемами психокоррекции.

Аннотация. В данной статье рассмотрены синдром выгорания который представляет собой совокупность стойких симптомов, проявляющихся в негативных психологических переживаниях, мотивационно-установочной деформации и ухудшении психофизического самочувствия. Выгорание как проявление профессиональной дезадаптации ведет к снижению работоспособности и качества профессиональной жизни людей. При этом наличие выгорания отрицательно сказывается не только на психофизическом самочувствии отдельных работников, но также на здоровье.

Ключевые слова: Выгорание, дезаптация, самочувствие, здоровье.

Использованные литературы

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. – М.: – Информационно-издательский дом «Филинь», 2015.
2. Казарина В.В. Преодоление личностно-профессиональных деформаций учителя через его включение в инновационную деятельность. //Методист. 2015.№6.с 2-5.
3. Карабекова Н.В. Синдром «эмоционального сгорания» в работе специалистов психолого-педагогического профиля.// Индивидуальность в современном мире/под ред. Н.Е. Мажара, В.В.Селиванова: в 3 т. – Т.2. – Смоленск, 2016. с.137-141.
4. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются. Статья 2015. Интернет. festival.1september.ru/articles/527419/
5. Орел В.Е. Феномен “выгорания” в зарубежной психологии: эмпирические исследования. Журнал практической психологии и психоанализа. 2015. сентябрь.
6. Поташник М.М. Управление профессиональным ростом учителя в современной школе.

МРНТИ 159.9.019

ПУТЕШЕСТВИЕ В КОНЦЕПЦИЯ ТРЕХ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ БЛОКОВ МОЗГА ПО ТЕОРИИ А.Р. ЛУРИЯ

Турегаалиева Венера Сулейменовна

Магистр кафедры психологии и педагогики
Атырауский университет имени Х.Досмухамедова

I

II

III

А.Р. Лурия выделил три основных функциональных блока мозга:

I. блок, обеспечивающий регуляцию тонуса и бодрствования

II. блок получения, переработки и хранения информации, поступающей из внешнего мира

III. блок программирования, регуляции и контроля психической деятельности

Системные принципы работы мозга

- Принцип системной локализации функций. Каждая психическая функция опирается на сложные и взаимосвязанные структурно-функциональные системы мозга;
- Принцип динамической локализации функций. Каждая психическая функция имеет динамическую, изменчивую мозговую организацию, различную у разных людей и в разные периоды их жизни
- Принцип иерархической соподчиненности. Одна из систем, доминирующая в конкретный период времени в той или иной психической деятельности, осуществляет управление другими системами и контролирует это управление на основе прямых и обратных связей.

I. Энергетический: блок, обеспечивающий регуляцию тонуса и бодрствования «Я хочу»

Блок наследственных программ действия (безусловные рефлексy), отвечает за **тонус мозга, необходимый для выполнения любой психической деятельности, уровень бодрствования.**

Строение:

1. Мозолистое тело
2. Средний мозг
3. Медиобазальные отделы правой лобной доли мозга
4. Мозжечок
5. Ретикулярная формация ствола
6. Медиальные отделы правой височной доли мозга
7. Таламус

Ретикулярная формация включает восходящую и нисходящую части. Через восходящие волокна сигналы направляются вверх и оканчиваются в образованиях, расположенных выше (древней коре и новой коре, гипоталамусе). Обратное направление имеют нисходящие волокна: они начинаются от новой коры, передавая сигналы к структурам среднего мозга и ствола мозга. В связи с этим первый блок мозга воспринимает и перерабатывает разнообразную интероцептивную информацию о состоянии внутренних органов и регулирует эти состояния.

Таким образом, первый блок мозга участвует в обеспечении психической деятельности (в организации внимания, памяти, эмоционального состояния и сознания в целом), в регуляции эмоциональных (страх, боль, удовольствие, гнев) и мотивационных состояний. Лимбические структуры мозга, входящие в этот блок, занимают центральное место в организации эмоциональных и мотивационных состояний.

II. Блок получения, переработки и хранения информации, поступающей из внешнего мира «Я могу» Блок - приема, переработки и хранения информации. Блок с условно-рефлекторными связями

Строение: Основные анализаторные системы (зрительную, кожно-кинестетическую, слуховую), корковые зоны которых расположены в задних отделах больших полушарий:

1. Теменная область (обще-чувствительная кора)
2. Затылочная область (зрительная кора)
3. Височная область (слуховая кора)
4. Центральная борозда

Структурно-анатомическая особенность этого блока мозга- шестислойное строение коры. Она включает: Первичные зоны (которые обеспечивают прием и анализ поступающей информации извне), они наиболее модальноспецифические, т.е. воспринимают либо только звуковую информацию, либо только зрительную. Вторичные зоны (которые выполняют функции синтеза информации от конкретного анализатора), Третичные зоны (основная задача которых - комплексный синтез информации).

Закон убывающей модальной специфичности иерархически построенных корковых зон предполагает, что по мере перехода от первичных зон к третичным снижается проявление их модальной специфичности.

Закон прогрессивной латерализации функций объясняет связь функций с определенным полушарием (по мере перехода от первичных зон к третичным зонам). Первичные зоны обоих полушарий мозга равноценны. На уровне вторичных зон - функции, выполняемые левым и правым полушариями, различаются частично. Функции же третичных зон функции левого и правого полушария отличаются уже коренным образом.

Аппараты второго функционального блока мозга принимают и анализируют информацию, поступающую от внешних рецепторов и синтезируют эту информацию, обеспечивая совместную работу различных анализаторов и выработку надмодальных (символических) схем, лежащих в основе комплексных форм познавательной деятельности.

III. Блок программирования, регуляции и контроля психической деятельности «Я должен»

Строение: Включает моторные, премоторные и префронтальные отделы мозга с их двусторонними связями:

1. Префронтальная область
2. Премоторная область

3. Моторная область (прецентральная извилина)

4. Центральная борозда

Связан с организацией сознательной, целенаправленной психической активности, включающей в свою структуру мотив, цель, программу действий, направленную на достижение целей, отбор средств, контроль за выполнением действий, коррекция итогового результата.

Аппараты этого блока мозга располагаясь спереди от центральной лобной извилины, имеют в своем составе моторные, премоторные и префронтальные отделы коры лобных долей мозга. Отличительная особенность лобных долей - сложное строение и большое число двусторонних связей со многими корковыми и подкорковыми структурами.

Специфические особенности этого блока:

- проведение процессов возбуждения от третичных зонах к вторичным, затем к первичным;

- отсутствие модально-специфических зон (состоит из аппаратов только двигательного типа);

- наличие обширных двусторонних связей не только с нижележащими образованиями ствола мозга, но и со всеми остальными отделами коры больших полушарий.

По своей структуре и функциональной организации

- моторная кора относится к первичным,
- премоторная - к вторичным,
- а префронтальная - к третичным зонам коры больших полушарий.

Поэтому они выполняют функции, характерные для этих зон. Нейроны моторной коры передают возбуждение к мышцам, отсюда начинается большой пирамидный путь.

Именно эти зоны имеют ярко выраженную соматотопическую организацию.

Премоторная кора обеспечивает двигательные программы, т. е. объединяет отдельные движения в единую кинетическую мелодию.

Префронтальные отделы играют решающую роль в формировании намерений, программ, в регуляции и контроле наиболее сложных форм поведения человека. Они состоят из мелкозернистых клеток с короткими аксонами и обладают мощными пучками восходящих и нисходящих связей с ретикулярной формацией. Поэтому могут выполнять ассоциативную функцию, получая импульсы от первого блока мозга и оказывать интенсивное модулирующее влияние на образования ретикулярной формации, приводя ее активирующие импульсы в соответствие с динамическими схемами поведения, которые формируются непосредственно в префронтальной (лобной) коре. Префронтальные отделы фактически надстроены над всеми отделами мозговой коры, выполняя функцию общей регуляции поведения.

Заключение

Проведенное исследование с помощью нейропсихологических методов показало, в состоянии высших психических функций в период взрослости имеет место межиндивидуальная неравномерность. На основе нейропсихологического подхода были выделены варианты взрослой нормы

с точки зрения функциональных особенностей блоков мозга и предпочтения стратегий переработки информации. Особенностью предлагаемой нами типологии является то, что она описывает индивидуально-типологические характеристики высших психических функций здоровых взрослых людей. Как отмечалось выше, высшие психические функции ранее исследовались лишь на ранних или поздних этапах онтогенеза или же у больных с локальными поражениями мозга.

Выделенные нами подгруппы существенно отличаются друг от друга по функциональным возможностям характеру взаимодействия трех основных блоков мозга, а также в зависимости от предпочтения право-либо левополушарных стратегий переработки информации. В подгруппе 1 на фоне высокого уровня функционирования всех

мозговых структур наблюдается незначительное отставание со стороны функций III блока мозга. Подгруппа 2, выделенная на основе относительной слабости левополушарных функций, характеризуется некоторым снижением функций тонуса и бодрствования. Вероятно, есть связь между функциональными возможностями левого полушария и I блока мозга у взрослых. У испытуемых подгруппы 3 снижен индекс правополушарных функций, а также в зоне отрицательных значений оказался индекс функций III блока мозга. В подгруппе 4, напротив, все показатели снижены, особенно негативный дефицит энергетического блока отражается на функциональных возможностях левого полушария. Результаты исследования дополняют данные, полученные отечественными и зарубежными психологами, психофизиологами, намечают перспективы для дальнейших исследований в области акмеологии и нейропсихологии нормы.

Поскольку факторы когнитивного развития очень разнородны и оказывают вариативное влияние, для понимания их кумулятивного эффекта необходимы междисциплинарные лонгитюдные исследования. Результаты таких исследований могут быть использованы при разработке прогностической модели когнитивного старения, построенной на основе учета биологических (психофизиологических, биохимических, молекулярно-генетических), поведенческих и социокультурных факторов.

Аннотация. Теория описывает макроструктуру психологических систем как вертикальную организацию подкорково-корковых взаимодействий структурно-функциональную модель, в которой каждая высшая психическая функция выполняется за счет работы трех мозговых блоков на основе системных принципов работы мозга:

Ключевые слова: Нейропсихология, А.Р. Лурия, функциональных блок, энергетический блок, программирования, переработки и хранения информации.

Использованная литература:

1. Ахутина Т.В., Пылаева Н.М. Преодоление трудностей учения. Нейропсихологический подход: учебное пособие. – М.: Академия, 2015. – 288 с.
2. Балашова Е.Ю. Особенности пространственной организации произвольных движений при старении // Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. – 1996. – Т. 1, № 2. – С. 37–46.
3. Балашова Е.Ю. Роль пространственных расстройств в формировании нарушений психической деятельности при деменциях позднего возраста // I Международная конференция памяти А. Р. Лурия: сб. докладов / под ред. Е.Д. Хомской, Т.В. Ахутиной. – М., 1998. – С. 273–276.
4. Балашова Е.Ю. Пространственная организация произвольных движений при нормальном и патологическом старении // Психологические исследования. – 2015. – Т. 8, № 41. – С. 1 [Электронный ресурс]. – URL: <http://psystudy.com/index.php/num/2015v8n41/1133-balashova41.html>
5. Корсакова Н.К. Нейропсихология позднего возраста: обоснование концепции и прикладные аспекты // Вестник Московского университета. – 1996. – Т. 14, № 2. – С. 32–37.
6. Корсакова Н.К. Нейрогеронтопсихология: развитие идей школы А.Р. Лурия // I Международная конференция памяти А.Р. Лурии. Тезисы докладов / под ред. Е.Д. Хомской, Ж.М. Глозман, Д. Таппера. – М., 1997. – С. 50–51.
7. Корсакова Н.К. Типология нормального старения и факторы риска декомпенсации: нейропсихологический подход // Нейрореабилитация – 2011. Материалы III-его Международного конгресса. – М., 2011. – С. 77–78.

ЦИФРЛАНДЫРУ- ДАМУДЫҢ ОЗЫҚ ҮЛГІСІ**Карабаева Нургуль Бакбергеновна**

«Психология және педагогика» кафедрасының оқытушысы, магистр

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Атырау қ., Қазақстан

Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) білім беру мазмұнын анықтайтын электрондық оқыту жүйесі компоненттерінің бірі болып табылады. Білім берудің жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін, оқу үдерісінде өскелең ұрпақтың ЦБР белсенді қолдану, бүгінгі таңда берілген бағдарлама аясындағы педагогикалық қоғамдастықтың алдында өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Цифрлық трансформациялау идеясын әлемдік тренд деуге болады. Цифрлық технологиялар көптеген елдердің экономикасын дамытуда маңызды рөлге ие. ХХІ ғасыр – ақпараттандыру ғасыры екені белгілі. Ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда мемлекетіміздің болашағы – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беріп, жан-жақты дамуына ықпал ету педагогтерге шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты талап етеді. Компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі білім алушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде – өздерінің кәсіби потенциалдарының қалыптасуына жол ашады.

ХХІ ғасыр – әлем дамуының жаңа ғасыры, технологиялар мен тың жаңалықтардың, білім мен ғылымның заманы. Уақыт өте заман қарқынды дамуда. Соған орай әр күн өзгерістерге, жаңа бір тың ақпараттар мен жаңалықтарға толы. Қазіргі кезең озық идеяларды, тың шешімдерді, үлкен еңбек пен білімнің мол қорын қажет етеді. Қазіргі кезең – білімділердің кезеңі. Сол үшін де заман ағымынан қалмау, ашылып жатқан жаңалықтарға ілесу, жаңа заман көшбасшыларының қатарынан болу, бәсекеге қабілетті болу үлкен білімді талап етеді. Бүгінгі күнде басты назарда тұрған мәселе – ол білімді, ой өрісі кең, жан-жақты тұлғаларды дамыту. Себебі тәуелсіз елді өркениетті әлемге танытатын, дамыған елдер қатарында терезесін тең ететін күш – білім және білімді ұрпақ. Келер ұрпақты білімді ету үшін ең алдымен білім сапасын арттыру қажет. Осы орайда ұққаным- педагогтердің жауапкершілігі зор. Ол білім алушының пәнге деген қызығушылығын арттыра отырып, білім сапасын арттыруды көздеуі тиіс. Бұл көп ізденісті, жаңа технологияларды пайдалану шеберлігі мен жаңашылдықтың болуын талап етеді. Қазіргі цифрлық даму кезеңінде цифрлық ресурстарды пайдалану қажеттілігі де осыдан келіп туындайды. Кез келген сабақ өз мақсатына толық жету үшін оған белгілі бір әдіс-тәсілдерді таңдап, саралап қолдану керектігін тәжірибе көрсетіп отыр. Сабақ мақсатына жетуі үшін ең алдымен тиімді әрі дұрыс жоспарланып, сол жоспарға сай ұтымды әдіс-тәсілдердің, ресурстардың таңдалғаны жөн. Әсіресе қазіргі жаңа инновациялық технологиялар кезеңінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың тиімділігі зор. Цифрлық білім беру ресурстары арқылы жасалып жатқан оқыту процесі оқушылардың жаңашыл ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға итермелейді. Өз сабағымда көптеген цифрлық технолгияларды пайдаланамын. Атап айтсам, learning apps, quizizz, kahoot, classMarker, canva, animoto, animaker, padlet және т.б. Learning apps, quizizz, kahoot, classMarker сервистері – интерактивті оқу-әдістемелік қосымшалар жасауға, кері байланыс алуға мүмкіндік беретін тиімді сервистер. Ал canva, animoto, animaker платформаларын сабақты түсіндіруді, сабақты өткізуді тиімді әрі қызықты етіп ұйымдастыру үшін қолданамын. Осылардың ішінде тиімділігі зор – «word wall» ресурсы. Ол интерактивті модульдердің көмегімен оқыту және оқыту процесін қолдауды, модульдерді жылдам құру мен өзгертуді, тапсырмалар базасын жинақтап, қолжетімді етуді қамтамасыз етеді. Бұл сервисте тапсырмаларды орындатудың, ұйымдастырудың сан алуан түрлері мен жолдары

бар. Онда тест, салыстыру, жұбын табу, бос орындарды толтыру, мәтін енгізу, хронологиялық кесте, жіктеу, топтастыру тапсырмалары бар. Сонымен қоса ол арқылы суреттермен жұмыс жасатып, оқушылардың қызығушылығын оятатын, сабақта сергітетін тапсырмаларды да құрастыруға болады. Бұдан бөлек викториналық сұрақтар, пазл, аудио/видео контент, сөзжұмбақ т.б. модульдерін ұсынады. Педагогтің міндеті – осылардың арасынан қайсысын қай тапсырмаға қолдану тиімді екенін саралап алып, берілген тапсырманы орындауда ұтымды әрі тиімді болатынын алу. Цифрлық білім беру ресурсындағы «бос орындарды толықтыру» модулін қолдану ұтымды. Білім алушыларға қосымшаларды түсіндіргеннен кейін практикалық жұмыс ретінде алуымызға болады. Білім алушылар осы модульдің көмегімен бос тұрған орындарға интербелсенді тақта арқылы қажетті қосымшаларды қойып жазады. Ең басты тиімділігі әр модульде тапсырманың шарты жазылып, оқушылар барлық тапсырмалардан соң қанша қате жібергенін, қайсысы дұрыс емес екенін біліп, кері байланыс жасай алады.

Білім беру үдерісін ақпараттандырудың негізі тек техникалық жағынан ғана емес, сонымен қатар шығармашылықты да талап етеді. Сабақ барысында мұғалімге көмекші болатын презентациялар, бейнероликтер тағы басқа да материалдар сапалы дизайнды, заманауи графикалық дизайнның ерекшеліктерін түсінуді қажет етеді. Сабақта бір сарынды презентациялар мен бейнематериалдарды көрсете беру білім алушының қызығушылығын төмендетіп, ынтасын түсіреді. Сондықтан сабақта canva, animoto, animaker сияқты цифрлық ресурстарды қолданудың пайдасы зор. Жаңа тақырыпты түсіндіруде де, түсіндіріп болған соң кері байланыс алуда да «canva» платформасын пайдалану ұтымды болады. Ондағы әр санат, мысалы, «жаттығу парағы» немесе «диаграмма» ондаған тақырыптық үлгілерден тұрады. Тиімділігі де осыдан көрінеді. Қазіргі қарыштап дамып келе жатқан цифрлық заманда біздің басты мақсатымыз ақпараттық -коммуникациялық технологияны жетік меңгеру және білім алушыларға меңгерту. Ақпараттық коммуникациялық технологияны қолдану педагогке де білім алушыға да қолайлы. Сол кезде ғана сабақта теория мен практиканы ұштастыра аламыз. Тәжірибелік жұмыс жасау барысында бала теориялық білімін шыңдайды. Кез келген пәнінде ақпараттық- коммуникациялық технологияны жүйелі қолдану - пәнді оқытуда дүниенің заңдарын терең меңгертіп қана қоймайды, оның логикалық ойын дамытып, эмоциясына, сезіміне қозғау салады. Білім алушы ешкімнің көмегінсіз өз бетінше ойланып, шешім қабылдауға тырысып, дағдыланады.

Тәуелсіз мемлекетіміздің басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ол өркениетке жетуде жан – жақты дамыған, рухани бай ұрпақтың алатын орны ерекше. Сондықтан заман талабына сай оқыту үрдісін жетілдіре отырып, қоғам сұранысына сай жеке тұлға қалыптастыру мәселесі бойынша ақпараттық - коммуникациялық технологияларды сабақта көптеп қолдану тиімділігі артып отыр. Білім алушылардың сабаққа белсенді қатысуы, сабақты түсінуі олардың сол сабаққа деген ынтасын, қызығушылығын арттырумен тығыз байланыста. Түрлі әдіс-тәсілдер мен ресурстарды қолданып, сабаққа деген назарын аударып алу маңызды. Егер білім алушыға үшін сабақ қызықсыз әрі түсінуге қиындық туғызса, тақырыпты түсінуі де, тақырыпқа енуі де қиын болады. Осы үшін педагогке жаңашылдық, шығармашылық ізденіс пен жаңа технологияларды меңгеру шеберлігі қажет. Ол түрлі сипаттағы жаңа цифрлық білім беру ресурстарын ұтымды пайдалана алуы керек. Сондай сипаттағы қолдануға болатын және өзім де жиі қолданатын, тәжірибемде зерделеп жүрген ресурс – animaker. Ол бейнені анимациялық сипатта жасап, оқушылардың назарын бірден аударады. Жаңа тақырыпты түсіндіру барысында, грамматикалық жаңа ережені өткенде осы ресурс арқылы жаңа анимациялық бейнені жасап, сол бейне арқылы түсіндіру өте тиімді.

Қорыта келгенде, цифрлық білім беру ресурсы педагогтерге қосымша материалдар ұсынып, сабақты шығармашылық бағытта жүргізуге жағдай жасайды. Тапсырманы тиімді ұйымдастырып, оқу мақсатына жетуге мүмкіндік береді. Сабақ мазмұнын ақпараттық коммуникациялық технологиялардың жаңа мүмкіндіктерімен толықтыруға, назарын аударуға, ақпараттарды көрнекі түрде көрсетуге бағыттайды.

Цифрландырудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Біздің балаларымыз халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және ауқымды деректер жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Мемлекет басшысы атап көрсеткендей, елді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы. Сондықтан қазіргі цифрлық білім беру – заманауи оқыту кілті деп есептеймін.

Аңдатпа: Бұл мақалада білім беру үдерісінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы маңызы, әдістемелік ерекшеліктердің сипаттамасы, электронды оқыту жүйесі жобасы аясында жасалған ЦБР мазмұны мен құрылымын талдау қарастырылған. Сонымен қатар, ЦБР-ге қойылатын талаптар, қағидалар, топтамалардың мазмұны, және оны қолданудың әдістері көрсетілген.

Түйінді сөздер: цифрлық білім беру ресурсы, электрондық оқыту жүйесі, электронды оқулық, ақпараттық технология.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, 2018 жылғы 31 қазандағы №604 бұйрығы

2. Савелова Е.В. Цифровые образовательные ресурсы в школе: методика использования. Обществознание. Сборник учебно-методических материалов для педагогических вузов. – Москва, 2008.

3. Қадірбаева Р.І. Жаңа ақпараттық білім технологиясын пайдаланып оқытудың ерекшеліктері. Шығармашылық іс-әрекетті дамыту арқылы бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру мәселелері: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Шымкент, 2009.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ ГУМАНИСТІК ПОЗИЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Хамзина Райгул

Дене шынықтыру және бастапқы әскери дайындық кафедрасының
аға оқытушысы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Қазіргі өркениеттің дағдарысы әлемдік қауымдастықты өмірдің барлық жақтарын, соның ішінде білім беру саласын ізгілендіру қажеттілігін түсінуге алып келді. Гуманистік білім беру парадигмасының негізгі бағыттары: жеке тұлғаның өзіндік құндылығын тану, тұлғаға бағытталған білім беру, жеке тұлғаны рухани байыту. Қазіргі уақытта ғылымда ізгілендіру мәселесін әртүрлі аспектілерде зерттеуге мүмкіндік беретін білімнің едәуір көлемі жинақталған. Гуманизмнің философиялық негіздерін Н.А.Бердяев, В.С. Библер, В.С. Соловьев, Р. Штайнер және т.б.; психологиялық - А.А. Бодалев, Л.С. Выготский, А.В. Петровский, А. Маслоу, К. Роджерс және т.б. қазіргі заманғы мектеп пен университеттік білім беруді ізгілендіру мәселелерін А.П. Азаров, Ш.А. Амонашвили, Е.В. Бондаревская т.б. ғалымдар қарастырған. [1]

Қоғамда білім беру процесінде жеке тұлғаның немесе оның ұстанымының ішкі бағыттарын дамыту қажеттілігі туралы көзқарас қалыптасады. Тұлғаның позициясы

мәселесі жаңа емес және оны психологтар Б.Г. Ананьев, К.А. Әбілханова-Славская, Л.И. Божович және басқалар, мұғалімдер Г.И. Аксенова, С.Г. Вершловский, Т.В. Шадрина және басқалар зерттеді.

Философтар "позиция" ұғымын кез-келген мәселе бойынша жеке тұлғаның көзқарасы ретінде түсіндіреді; фактіні, құбылысты белгілі бір бағалау; осы көзқарасқа, бағалауға байланысты іс-әрекет, мінез-құлық мәселесі (Э.В. Ильенков, М.С. Каган, В.В. Поляхова, Б.А. Эренгросс). Бағалау, іс-әрекет және қарым-қатынас позициясындағы комбинация мұғалімдерге оны өмірлік белсенділікке қосу жолдарын анықтайтын жеке тұлғаның интегративті білімі ретінде қарастыруға мүмкіндік берді (С.Г.Вершловский, Н.В. Кузьмина, К. М. Левитан, Т. В. Шадрина және т.б.). Психологиялық ғылымда жеке тұлғаның ұстанымы оның қызметінде басшылыққа алатын қатынастардың, көзқарастардың, мотивтердің, мақсаттар мен құндылықтардың күрделі жүйесі болып көрінеді (Б.Г. Ананьев, К.А. Абулханова-Славская, Л.И. Божович және т.б.) [2].

Болашақ мұғалімнің гуманистік ұстанымын қалыптастыру туралы ғылыми идеяларды одан әрі тереңдету үшін, біздің ойымызша, оның мәнін, мазмұнын, әр түрлі оқу пәндерінің көмегімен педагогикалық университет студенттерінің қалыптасу сипатын толығырақ зерттеу қажет. Ғылымда гуманистік ұстанымды қалыптастыру әдістемесі әзірленуде: тұлғаға бағытталған білім беру (Е.В. Бондаревская, В.В. Сериков, И.С. Якиманская), интегративті-мәдени тәсіл (Л.А. Волович, Л.Б. Соколова және т.б.), қарым-қатынастың диалогтық тұжырымдамасы (М.М. Бахтин, В.С. Библер) және т.б.

Соңғы онжылдықтарда педагогикада болашақ мұғалімнің гуманистік ұстанымын, бағытын, көзқарасын қалыптастыру құралдары қарқынды зерттелуде: қарым-қатынас атмосферасы, "мұғалім-оқушы" субъективті өзара әрекеті, өзара әрекеттесу тәсілдері, жалпы педагогикалық дайындық, шығармашылықты дамыту және т.б. (А.П. Азаров, Т.Н. Мальковская, О.К. Позднякова, В.Г. Рындак, А.В. Толстых және т.б.). Олардың арасында өнерге ерекше орын беріледі, өйткені ол адамды рухани тұрғыдан көтереді (Н.А. Ветлугина, Д.Б. Кабалевский, В.В. Мушевский, В.Г. Ражников және т.б.), гуманистік бағытта "өркениет пен мәдениеттің барлық салаларын, оларды адамгершілік ағартумен және ізгілендірумен" (О. Шпенглер). Зерттеушілер болашақ мұғалімнің кәсіби, эстетикалық дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру маңыздылығын атап өтті (М.М. Берлянич, З.И. Гладких, В.Г. Лысенко, Е.И. Юдина және т.б.) [3]. Сонымен бірге, өзін-өзі тану пәні бойынша білім беру процесінде болашақ мұғалімнің гуманистік ұстанымын қалыптастыру мәселесі жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр. Болашақ мұғалімнің гуманистік ұстанымын қалыптастырудың тиімділігін едәуір қиындататын қарама-қайшылықтар бар: гуманистік ұстанымы бар мұғалімге қоғамның объективті қажеттілігі мен педагогика ғылымында бұл мәселенің жеткіліксіз дамуы арасындағы; мұғалімдердің оқушыларды гуманистік бағытта өзін-өзі тану бойынша ұмтылысы мен университеттегі оқу процесінің ғылыми-әдістемелік жабдықталуының жеткіліксіздігі арасындағы мәселе.

Білім беру процесінде болашақ мұғалімнің гуманистік ұстанымын қалыптастырудың тиімділігі келесі педагогикалық жағдайлармен анықталады:

- * болашақ мұғалімнің балаға білім берудің құндылығы ретінде бағдарлануы;
 - * өзін-өзі тану мұғалімінің гуманистік әлеуетін өзектендіру;
 - * болашақ мұғалімнің шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған оқыту технологияларын пайдалану;
 - * болашақ мұғалімнің педагогикалық іс-әрекеттегі рефлексивті қабілеттерін дамыту
- [4].

Қоғамдағы қарқынды өзгерістер мен білім берудегі инновациялық процестер педагогикалық білім беру жүйесінде айтарлықтай өзгерістерді талап етеді. Қазіргі мектепке гуманитарлық типтегі мұғалім қажет. Гуманитарлық идеялар, болашақ мұғалімді кәсіби қызметтің субъектісі, оның жүйесінің авторы, педагогикалық мәдениеттің тасымалдаушысы ретінде кәсіби даярлаудың мазмұны мен әдістері тұрғысынан байыпты қайта қарау қажет. Осыған байланысты болашақ мұғалімдердің өзін-өзі тану тәжірибесін

жинақтауы ерекше рөл атқарады, бұл кәсіби тәжірибенің барлық басқа түрлері үшін негіз, педагогикалық құзиреттіліктің негізі болып табылады. Педагогикалық жоғары оқу орнының студенті қандай құзиреттіліктерді (ақпараттық, коммуникативтік, арнайы-пәндік, зерттеушілік, тұлғалық және т.б.) меңгерсе де, ол үшін өзін - өзі-осы құзиреттіліктің иесі кім болу керектігін түсіну маңызды.

Бүгінгі таңда мұғалімді дайындаудағы кемшіліктердің бірі, В.И. Слободчиков айтқандай, студенттер болашақ кәсіби қызметтің мазмұнымен емес, ғылыми пәндермен айналысатын білім тәсілінің диктатурасы болып табылады [5]. Пән мұғалімін ("сабақ беруші") дайындау-мұндай мақсат енді жаңа уақыттың сұраныстарына жауап бере алмайды. В. В. Сериков тұжырымдайтын сұраққа жауап айқын: "не үшін ... егер компьютерге ақпарат беру және дағдыларды дамыту нашар болмаса, бірақ қандай да бір қарым- қатынаста өзінен жақсы болса, мұғалім қажет пе?" [6]. Оқу процесінде зияткерлік және эмоционалды салалар арасында, сондай-ақ теориялық және практикалық оқыту арасында алшақтық жиі байқалады.

Болашақ мұғалімдерді даярлау жүйесін талдау өзін-өзі тану тәжірибесі білім беру мазмұнына үзінді және жүйелік емес түрде енетіндігін растауға мүмкіндік береді. Педагогикалық практиканың мазмұны негізінен пәндік-әдістемелік компонентпен байланысты. Бірқатар зерттеулерде атап өтілгендей [7], педагогикалық жоғары оқу орындарының түлектері өз мүмкіндіктерін толық білмейді, мамандықтағы өз ұстанымын нақты тұжырымдай алмайды, "педагогикалық құрал"ретінде өзінің жеке басы туралы түсініксіз түсініктерге ие. Студенттермен педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі ретінде өзін-өзі тану туралы барабар түсінік қалыптастыру бойынша жұмысты мұғалімнің кәсіби қалыптасуының алғашқы кезеңдерінде, кәсіби өзіндік тұжырымдама қалыптасу сатысында болған кезде және студенттер өздері туралы жаңа тәжірибе мен жаңа ақпарат ашқан кезде бастаған жөн. Мұндай жұмыс үшін студенттердің педагогикалық тәжірибесі үлкен мүмкіндіктер береді [8].

Мұғалімнің оқушының жеке басын тану және өзін-өзі тану процесінде алған білімі мен дағдылары жүйесі педагогикалық мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешудің маңызды шарттарының бірі болып табылады және мұғалімді кәсіби қызмет субъектісі ретінде жетілдірудің алғышарты болып табылады [9]. Педагогтің кәсіби өзін-өзі тануы мен оның кәсіби деңгейі арасындағы байланыс А.К. Маркованың (1995), Л.М. Митинаның (2004), В.А. Кан-Каликтің және Н.Д. Никандровтың (1990) еңбектерінде негізделген.

Мұғалімнің кәсіби өзін-өзі тану мәселесіне арналған көптеген зерттеулерге қарамастан, өзін-өзі тану туралы сұрақтар болашақ мұғалімнің жеке тұлғаға бағытталған кәсіби білім беру мазмұнына енгізілген нақты тәжірибесі ретінде, студенттер арасында осындай тәжірибені қалыптастыру туралы түсініксіз болып қалатынын атап өткен жөн. Педагогикалық теория мен практиканың қазіргі жай-күйін талдау педагогикалық іс-әрекеттің субъектілері бола алатын болашақ педагогтарды кәсіби даярлаудың маңыздылығы мен кәсібиліктің негізі ретінде өзін-өзі тану тәжірибесі туралы педагогикадағы білімнің фрагментациясы; болашақ мұғалімдердің өзін-өзі тану тәжірибесін олардың педагогикалық практикасының мазмұнына қосу қажеттілігі мен осындай енгізудің ерекшелігін нақты түсінудің болмауы арасындағы қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді; болашақ мұғалімдердің педагогикалық практика жағдайында өзін-өзі тану тәжірибесін қалыптастырудың орындылығы және осы процесс моделінің әзірленбеуі [10].

Өзін-өзі тану тәжірибесі - бұл "сыртқы объектілік әлемді логикалық емес түсіндірудің нәтижесі" ретінде көрінетін жеке тәжірибенің бір түрі ... ал қоршаған орта құндылықтарының мағынасын беру нәтижесі, өз тәжірибесі мен іс-әрекетін көрсету және өз ұстанымының қайнар көзі, аксиологиялық кеңістіктегі мінез-құлықтың бағдарлы негізі, басқа тұлғалар әлеміндегі өз орнын анықтау" [11]. Бұл болашақ мұғалімге өз мамандығын терең түсінуді және қажетті кәсіби құзиреттіліктерді қалыптастыруды қамтамасыз ететін негізгі тәжірибе.

Өзін-өзі түсіну студентке педагогикалық іс-әрекеттегі "адам факторы" туралы түсінік береді және өзінің өзіндік тұжырымдамасын құруға мүмкіндік береді, ол өзі туралы, өзінің жеке басына қатысты көзқарастар жүйесі туралы жалпылама түсінік береді; оған өмірдің белгілі бір кезеңінде адамның өзі туралы білімі негізінде қалыптасатын "мен бейнесі", ол қандай болуы мүмкін, ол қандай болуы керек, өзін қалай бейнелейтіні туралы білім, ол басқаларға қалай әрекет ететіні туралы білім кіреді [12].

Өзін-өзі тану ұғымына қатысты психологиялық зерттеулердің нәтижелеріне, сондай-ақ тәжірибе, жеке тәжірибе ұғымдарының мазмұны туралы білімге сүйене отырып, болашақ мұғалімнің өзін-өзі тану тәжірибесі өзін педагогикалық практика жағдайында іс-әрекет субъектісі ретінде түсінуге қатысты білім, ойлау және тәжірибе жүйесі деп қорытынды жасауға болады. Өзін-өзі тану тәжірибесінде осы мәселе бойынша зерттеулерді талдау нәтижесінде келесі компоненттерді бөлуге болады:

1) өзін құндылықтардың, қатынастардың және тәжірибенің тасымалдаушысы ретінде зерттеу тәжірибесі (өзін ішкі әлемнің тасымалдаушысы ретінде білу);

2) өзінің қарым-қатынас тәсілдерін және педагогикалық ықпалын зерттеу тәжірибесі (әңгімелесуші, қарым-қатынас субъектісі ретінде өзі туралы білу);

3) пәндік-әдістемелік қызметті зерделеу тәжірибесі (өз пәнінің маманы ретінде өзі туралы білу).

Зерттелетін тәжірибенің функцияларын түсіну мұғалімнің жеке басын өзінің кәсіби қызметінің субъектісі ретінде түсінумен және осы іс-әрекеттің ерекшелігімен байланысты. Мұғалімнің субъективтілігі оның белсенді, тұтас, өз бетінше шешім қабылдау қабілетінде көрінеді.

Педагогикалық қызмет көптеген басқа әрекеттерді қамтиды: аналитикалық, коммуникативті, ұйымдастырушылық және басқалар. Осыған байланысты келесі функцияларды бөліп көрсетуге болады:

1) рефлексивті саланың дамуына және өз іс-әрекеттерін, ойлау, іс-әрекеттері мен іс-әрекеттерін талдай білуге ықпал ететін рефлексивті-дамытушы;

баламен диалог орнатуға байланысты дағдыларды жинақтауға мүмкіндік беретін коммуникативті-дамытушы;

2) өз кәсібінің субъектісі позициясын қалыптастыруға бағытталған субъективті-дамытушы;

3) өзін-өзі реттеуге және өз іс-әрекеттерін жобалауға мүмкіндік беретін реттеуші-басқарушылық.

Осылайша, болашақ мұғалімдердің өзін-өзі тану тәжірибесін дамыту шеңберіндегі тәжірибелік-эксперименттік жұмыс педагогикалық практиканың дамыған моделі студенттердің өзін-өзі тану тәжірибесін қалыптастыруға ықпал ететінін көрсетті. Студенттердің мамандыққа деген қызығушылығы артты, педагогикалық тәжірибеге қатысты алаңдаушылық азайды. Коммуникативті, шығармашылық және зерттеу қабілеттерін дамытуды атап өткен жөн. Педагогикалық практика барысында болашақ мұғалімдер өздері үшін жұмыс істеудің маңыздылығын және қиын балалар, мамандықтың қиындықтары туралы ғана емес, сонымен қатар өздері туралы сұрақтарға жауап іздеу қажеттілігін түсінді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Манифест гуманной педагогики. Бушети. Грузия, 2020.
2. Основы гуманной педагогики и самопознания: Учебник /П. Ш. Амонашвили, Г.А. Омарова, Н. Анарбек. - Алматы:ННПООЦ «Бөбек», 2019. -128 с.
3. Алпыскызы Сара. Өмірәдебі: Әдеби эссе, толғаныстар. -Алматы, 2003. - 104 бет.
4. Амонашвили Ш. А. Воспитание и образование. Истина школы. - М., 2017.
5. Әл-Фараби Әлеуметтік-этикалық трактаттар. - Алматы, Ғылым, 2022
6. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения в 2-х т.Т. 2. - М.:

Педагогика, 1982.

7. Ы.Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары. 3 томдық. - Алматы, 1943, 1953.

8. Абдуллина О.А. Жоғары педагогикалық білім беру жүйесіндегі мұғалімді жалпы педагогикалық даярлау. М., 1990. – 144 б.

БІЛІМ БЕРУДЕ ПӘН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Наурызалиева В.С.

Аударма ісі және шетел тілдері кафедрасының аға оқытушысы,
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Ағылшын тілі әлемдегі ең кең тараған тіл. Шамамен бұл тілде жер бетінде бір миллиардтан астам адам сөйлей алады. Әлемдегі экономикасы дамыған мемлекеттер - Ұлыбритания мен АҚШ-тың мемлекеттік тілі. Сонымен қатар, ондаған мемлекеттердің ресми тілі. Дүниедегі барлық аударма шығармалардың, ақпараттардың 33%-ы ағылшын тілінен аударылса, 15% - француз тілінен, ал 1%-ы ғана неміс тілінен аударылады. Бұл статистикалардан-ақ, ағылшын тілін меңгерудің қаншалықты маңызды екенін, ақпарат пен білімнің барлығы да сол тілде екенін түсінуге болады. Ағылшын тілін білетін адам, жер жүзінде бір миллиард адаммен еркін коммуникацияға түсе алады деген сөз.

Шет тілдердің арасында ағылшын тілі ешкімге шаң жұқтырмай, алғашқы орынды бермей келеді. Бизнес, туризм, ғылым, білім беру жүйесі, интернет, кинематографт.б. әлемнің түрлі саласында дәл осы ағылшын тілі қолданылып, көптеген әлемдік жобалар, саяси кездесулер мен жиындар, спорттық жарыстар мен олимпиадалар ағылшын тілінсіз өткен емес. Біздің президентіміз Н.Назарбаев бостан босқа бұл тілге көңіл бөліп жатқан жоқ, әлемдік деңгейде мойындалған елбасымыз ағылшын тілінің қаншалықты маңыздылығын бізден әлдеқайда жақсы біледі. Сондықтан, еліміздегі білім мен ғылымды т.б. саланы дамытамын деген әрбір жас, әрбір патриот ағылшын тілін білуі міндетті. Оның пайдасы да шаш етекпен.

Ағылшын тілін білген адам, болмаса кадрдың еңбек нарығындағы бағасы өседі. Бүгінде елімізде жұмысқа қабылдағанда ағылшын тілін білетін жастарға ерекше құрметпен қарайды. Ал, кейбір шетелдік компанияларда бұл тіпті талап ретінде қарастырылып жатқаны өтірік емес. Бес аспап, яғни әмбебап маман болам десеңіз, өз ісіңіздің іскері болам десеңіз оған ағылшын тілінсіз айналып бару мүмкін емес [1].

Сол лингвистика ғылымының тілімен сөйлейтін болсақ, екі тілді білетін адамды «қостілді», ал 3 немесе одан да көптілді білетін адамды «полиглот» дейді. Дүниежүзі тарихына көз жіберсең, жаһанға атағы жайылған дара тұлғалардың, ғалымдар мен ақындардың барлығы дерлік кемінде 2 немесе 3 тілді меңгергенін байқауға болады. Мәселен, шығыс ғұламасы, Аристотельден кейін екінші ұстаз атанған, қазақ топырағынан шыққан Әбу Насыр Әл-Фараби 70-ке жуық тілді меңгерген. Бүгінде бұл ғалым тарих парақтарынан өшпестей орыналған. Ал, орыстың классигі, ақыны А.С.Пушкин француз, ағылшын, неміс, итальян, испан, латын, грек, славян тілдерін білген. Тіпті, көне еврей тілін зерттеп үлгеріпті. Бүгінде орыс десең - Пушкин, Пушкин десең – орыс есіңе түседі. Яғни, Пушкин Ресейді жер жаһанға танытуда ақындығымен қатар, бірнеше тілді меңгергенінің көмегі де болған.

Қазақ поэзиясының атасы - Ұлы Абай орыс-қазақ тілдері мен қатар парсы, араб тілдерін меңгеріп, сол тілдерде бірнеше кітаптарды оқыған. Орыс тілін орта жастан асып барып, кеш меңгерген. Дегенмен, ештен кеш жақсы ұстанымын ұстанған ұлы данамыз, ғылым игеруде тіл білудің маңыздылығын өте жақсы ұққан. Сонымен қатар, қазақ халқының ұлы перзенті, Абылай ханның немересі Шоқан Уәлиханов араб, шағатай және

түркі тілдерінің біразын білген екен. Кадет корпусында оқып жүргенде орыс тілін жетік біліп үлгерген. Сол тұстарда қазақтан шыққан жалғыз зерттеуші ғалым Шоқан болғанына ешкім күмән келтіре алмас. Оның ғылымға, зерттеушілікке деген қызығушылығы көптілді меңгергенінен кейін пайда болғаны да жасырын емес. Көптілді адам білім мен ғылымға құштар болатыны бүгінгі күнде де талай дәлелденіп отыр

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісі негізінде сабақта берілетін тапсырмалар мен жұмыстар тілді дамыту бағытында жүреді. Яғни, тілді кемес пән оқытушылары тек пәннің мазмұнына ғана емес, сонымен қатар сол пән арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын дамытады. Бұл әдіс арқылы бірдене мақсатқа жетуге болады: ағылшын тілі арқылы сабақ мазмұнын түсіндіру және пәндерді меңгеру арқылы ғылыми тіл дағдыларын дамыту.

Бала оқытып, тәрбиелеумен айналысатын барша педагог қауымының басты міндеті – әр оқушының қабілетін ашуға жағдай жасау, жеке тұлға қалыптастыру. Ал оқушы жеке тұлға ретінде қалыптасу үшін міндетті түрде білім негіздерін өз еркімен үйреніп, іс-әрекеттің мақсатын, міндетін, түрін, тәсілін, жағдайын өзінше түсініп, алған білімін өмірде қолдана алатындай жағдайға жетуі тиіс. Ол үшін, менің ойымша, әрбір шәкірт төмендегідей психологиялық талаптарға ұмтылуы керек.

1. "Мен істеймін" деу арқылы өзінің көңілі ауған адамдарға ұқсауға тырысып, еліктеу, яғни, өз ортасында жақсы қасиеттері мен көрінугет ырысу, осылайша, жіберген қателіктер мен жетістіктеріне талдау жасау, атқаратын жұмысының тетігін табу.

2. "Мен үшін керек" деп талаптану арқылы өз іс-әрекетін бағалай білу, ізденсе, оқыса өзі қойған мақсатына жете алатынына көзін жеткізу, өзіндік түйсігін ояту.

3. "Мен істей аламын" деу арқылы өз іс-әрекетіне сенімділікпен қарау, қоғам талабына бағыну керектігін сезіну, өзін және өзгені сыйлау қажеттігін ұғыну. Алға қойған мақсатына жету үшін өзін төзімділікке тәрбиелеу.

Ұсынылып отырған тұжырым үлгісін басшылыққа алған жағдайда, оқытушының басты педагогикалық міндеті орындалып, оқушылардың дарындылыққа еліктеу, жіберілген кемшіліктің себебін табу, қоғамдық тәртіпті сыйлау және оған бағыну, жан-жақты даму мақсатында талаптану және төзімді болу сияқты тұлғалық қасиеттері қалыптасады деп ойлаймын.

Жалпы қабілеттілікті дамыту үшін көп жағдайлар керек. Мен олардың бастыларына мыналарды жатқызамын:

- туа біткен қасиетін дамыту;
- отбасының жағдайы, ата-анасының қолдауы;
- оқушы мен оқытушыарасындағы қарым-қатынас;
- ұстаз біліктілігі;
- оқу ордасындағы оқыту мен тәрбиелеу деңгейі.

Міне, осы айтылғандар ұштасқан кезде ғана қабілетті, дарынды, талантты оқушылар жетіле түседі, күш-қуатын толық жұмсап, тынымсыз еңбек етеді [2].

Үш тілде оқытудың тиімділігі Халықаралық зерттеулері бойынша үш тілде жүргізетін оқу бағдарламалары бойынша білім алатыно қушылар:

- жұмысқа ұқыпты, мотивациялары жоғары, бірнеше тіл білудің артықшылықтарын түсінеді;
- бір тілде ғана білім алатын оқушыларға қарағанда, үш тілді қосқанда барлық пәндерден үлгерімі жақсарады;

Зерттеу жүргізген мұғалімдердің пікірінше, аталмыш бағдарлама оқушылардың білім алу дағдылары мен үлгеріміне кері әсерін тигізбейді.

Сонымен қатар, оқушылардың бойында мынадай дағдылар дамиды:

- Оқушылардың коммуникативтік дағдылары дамиды;
- Оқушылардың сын тұрғысынан ойлау дағдысы дамиды;
- Оқушыларды өмір бойы білім алып үйретуге ықпал етеді;
- Мұғалімдерге әртүрлі оқыту ресурстарын қолдануға мүмкіндік береді;

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту – сабақта берілетін тапсырмалар мен жұмыстарда тілді дамыту қамтылады, яғни тілдік емес пән мұғалімі тек пәннің мазмұнына ғана жауап бермейді, сонымен қатар сол пән арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын дамытады. Пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісі арқылы 2 мақсатқа бірдей жетуге болады: **пән екінші немесе үшінші** тіл арқылы оқытылады және де пәндерді меңгеру арқылы **ғылыми тіл** дамиды.

Қорытындылай келе, Қазақстанның азаматы, атақты қазақстандық аудармашы, публицист, әдебиеттанушы, қазақ тілінің дамуына өлшеусіз үлес қосып жүргені неміс ұлтының өкілі Г.Бельгер: «Неміс тілі, қазақ тілі, орыс тілі – шабытымның үш қайнар бұлағы» - деген екен. Қазақ халқының «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген мақалы - Елбасымыздың «Үш тұғырлы тіл» саясатын жүргізудің негізі бола алады. Ал, А.П.Чеховтың «Шет тілін білмеген адам өзін паспортсыз жандай сезінеді» деген қанатты сөзі, бір тіл меншектелген адам өзін еркін, бостандықта жүргенін сезіне алмайтынын нұсқап отыр. Ендеше, «Үш тұғырлы тілді» меңгеру - еркіндіктің, бостандықтың, бүкіл әлем бойынша жүріп-тұрудың кепілі.

Тіл өмірдің қажеттілігі. Бұл бүгінгі елдің тыныс-тіршілігін айқындайды және жалпыға ортақ қалыпты норма болып саналады. Тілдерді қатар меңгеру бәсекеге қабілетті ел азаматының міндеті. Қазақстанның білікті, білімді әр азаматын ғаламдық ақпараттар мен инновациялық ағынына ілесу ағылшын тілін үйренуге жетелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Д. Аязбеков. «Үш тұғырлы тілді» меңгеру - еркіндіктің, бүкіл әлем бойынша жүріп-тұрудың кепілі, 2017ж
2. Сарсенбаева А.С. Шымкент қаласы физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебі биология пәнінің магистрі, 2022

ПЕДАГОГТЫҢ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КӘСІБИ ДАМУЫ

Темирғалиева Гита

Дене жынықтыру және бастапқы әскери дайындық кафедрасының
аға оқытушысы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Ұстаздар қауымы алдына мемлекетіміз жай білім беру ғана емес, сонымен қатар өркениет көшінің сүбелі тұсынан орын алып, жол бастауға қабілетті, әрі ұлттық рухта сусындаған білімді, дарынды азаматтар тәрбиелеп шығару міндетін қойып отыр. Білім беру мазмұнының жаңару жағдайында мұғалімнің кәсіби шеберлігін дамыту, біліктілігін арттыру арқылы жоғарғы сапа мен бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізе отырып, кәсіби дамуын қамтамасыз ету мәселелері біліктілік арттыру саласындағы басым бағыт болып отыр.

Мұғалімнің кәсіби даму шеберлігі мұғалімнің алған дипломына сай тынбай еңбектенуі арқылы келетін жетістік. Бұл жетістік, В.И. Нефедованың пікірінше, жас қызметкердің аяқтануы мен кәсіби дамуы маманның кәсіби және тұлға ретіндегі дамуы үрдісі нәтижесінде мүмкін болады. Т.Ю. Ломакина дипломанан кейінгі білім алу үрдісін сипаттай келе, оның маманның көзқарасының нақтылана бастауы мен жан - жақты тұлғаның қалыптасуы ретіндегі үздіксіз білім алу үрдісі ретінде бөліп көрсетеді. Қазіргі кездегі зерттеу нәтижелерін пайдалана отырып, жас маманның кәсіби дамуы оның білім деңгейінің жоғарылауы, дайындықтың жетілуі, педагог санаты деңгейінің жоғарылауы тәрізді сапалы өзгерістермен дәйектеліп отыратындығын көреміз. Бұл бес жылда бір рет

мұғалімнің міндетті өтуі тиісті білім жетілдіру курстары мен аттестация арқылы қарапайым жете қоятын меже емес. Аталған мәселелерден басқа, мұғалім үздіксіз білім алу нәтижесінде өз бетімен теориялық білімін жетілдіре отырып, әріптестерінің жұмыс нәтижесін мүмкіндігінше зерделей келе, өзінің күнделікті еңбек нәтижесін талдауға үйренсе, сол нәтижелер негізінде жасалған арнайы жоспар бойынша еңбектене бастаса, байқала бастайтын жеке жетістіктерін көре біліп, соған жету жолын сипаттауға тура келетін ұзақ мерзімді ауыр жұмыс. Бұл бағытта жүйелі өтетін ашық сабақтар, түрлі сайыстар, байқаулар, конкурстар, сыныптан тыс жұмыстар, пәндік олимпиада, ғылыми жоба, семинарлар және ғылыми - тәжірибелік конференцияға қатысу жұмыстары да кіреді.

Қазіргі жас мамандардың белгілі бөлігінің кәсіби қалыптасуына кедергі келтіріп отырған қиыншылықтардың туындау себептері неде? Көптеген мұғалімдермен әңгімелесу, жұмыс барысындағы жетістіктері мен қиыншылықтарын талдау барысындағы байқалатын басты кемшілік - мұғалімдердің жыл сайынғы заманауи өзгерістермен бірге түрленіп отырған оқушы психологиясындағы айырмашылықты көре білу мен соған қатысты қызмет саласындағы бетбұрыстарды уақытында енгізіп отырудан сәл кеш қалуы немесе осы басымдықтарға толық мән бермеуі тәрізді. Бұл жерде көптеген мұғалімдердің басты қателігі - тек қана өз пәніне оқушыларды қызықтыруды, жеке пәні бойынша әріптестері арасында жоғары көрсеткіштерге жетуді ғана ойлап, жоғарыда аталған педагогикалық - психологиялық ерекшеліктерге толық мән бермеу нәтижесі екендігін көрсету. Мектептегі білім сапасы мұғалімнің кәсібилігі мен мұғалімдер қызметінің сапасына тікелей байланысты. Мұғалім жайлы Ахмет Байтұрсынов былай деген: «...Мұғалім қандай болса, мектеп те сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі білімді, педагогикадан, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім». Демек, мектептен балалардың көбірек білім алып шығуы, немесе білім сапасын көтеру арқылы нәтижелілікті арттырудың басты тетігі - кәсіби ұстаз, ұстаздың білім мазмұнының жаңаруы жағдайындағы педагогикалық, психологиялық, дидактикалық, әдістемелік жаңалықтарды өз тәжірибесіне ендіре отырып, кәсіби дамуын, оның теориялық білімі мен кәсіби шеберлігінің, педагогикалық - психологиялық дайындығы мен шығармашылық қызметке бейімділік деңгейінің заманауи талаптарға сай өзгеруіне, жетіліп отыруына біліктілік арттыру нәтижесінде қол жеткізу болып табылады.

Қазіргі мемлекетіміздің білім беру саласындағы алдына қойып отырған басты мақсаты - заман талабына сай кәсіби мұғалімді қалыптастыра отырып білім берудің ұлттық моделін қалыптастыру. Бұл бағытта қазіргі гиперактивті балалардың энергиясын керекті бағытқа икемдеу, сол энергияны тұрақты, берік білім негізін қалыптастыруға бейімдеу, білім алу барысында меңгерген теориялық материалды өмірдің өзгермелі ситуацияларына қолдануға дайын жас ұрпақты дайындау - білім саласының басты мақсаты.

Бүгінгі мұғалім кәсібилігінің қажеттілігінің негізгі мақсаты мектеп оқушыларының білімді тек қана қабылдап, сол білімін теориялық көрсете білуден оны практикада пайдалану дағдысына көшіру. Бұл жерде мұғалімнен оқушының тек танымдық мүмкіндіктерін ғана емес, сонымен бірге эмоционалдық, психомоторлық қабілеттерінің де іске қосылып, оқушыдағы проблеманы шеше білу, ақпаратты талдай білу, коммуникативтік, әлеуметтік құзырлылық негізінің де пайда болып, тұрақты қажеттілікке айналуын қадағалау талап етіледі. Бұл оқушы тарапынан материалдың игерілу деңгейіне де, оны өз қажеттіліктеріне қатысты пайдаланылу деңгейінің де арта түсуіне әсер ететіндігі байқалды. Қазіргі кездегі «Өрлеу «Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамы мен оның филиалдары тарапынан тарапынан жүргізіліп отырған жұмыс толықтай осы міндеттерді шешуге бағытталған. Сондықтан «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, өйткені мұғалім - мектептің жүрегі» - деп Ыбырай Алтынсарин айтқандай, қазіргі білім беру мазмұнының жаңару жағдайында мұғалімнің кәсіптік мәдениетін көтеру, кәсіби деңгейде жұмыс жасауға баулу білім беру ұйымдары мен біліктілік арттыру институттары алдындағы басты міндет болып табылады. Бұл өрлеулік тренерлердің күні кешегі пандемия

жағдайындағы мұғалімдерге қашықтан оқыту бойынша жүргізіп отырған көмегінен де көрінеді.

Жас ұрпақты жан - жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары түрде қалыптастырудың бірден бір жолы - оқушыға білімді терең игертудің тиімді әдіс - тәсілдерін іздестіру, шығармашылыққа жетелей білу. Бұл жұмысты атқаруда мұғалімнің терең біліктілігі қажет. Біліктілік - бұл білімдегі, тәжірибедегі, берілген білімді меңгертудегі бейімділік, құндылықты бейнелейтін жалпы қабілеттілік. Бұған мұғалім бойындағы келесі қасиеттерді қосуға болады:

- білім беру үрдісіндегі жауапкершілікті сезіне білу;
- оқушы жұмысын проблеманы шеше білуге бейімдей білу қабілеті;
- білім беру технологияларын пайдаланудан бұрын толық түсіну, меңгеру, қолдануда жоғары шеберлік таныта алуы;

- өз жұмысының қоғамдық маңызын түсінуі;
- өз саласында үнемі ізденісте бола білуі.

Бұл қабілеттілікке жетудегі мұғалім үшін ең басты таптырмас жолдың бірі – өз сабақтарын өткен күні-ақ талдай отырып, сабақтағы сәтті шыққан кезеңдер мен нәтижелілігі төмен болған сабақ бөліктерінің себептерін табу қажеттігі. Адам санасындағы сабақ жүру барысы туралы ақпарат көмескіленбей тұрғандағы талдаудың басты ерекшелігі, оң, теріс нәтиженің барлығының санадан өтіп, мынау жаман, мынау жақсы деген толық бағаға ие болмай тұрғандағы алғашқы нәтижені жазып үлгеру мүмкіндігінің болуында.

Кәсібилікке жетудегі мұғалім бойынан табылуға тиісті келесі қабілеттің бірі – оқып үйрену қасиеті. Бұл қабілеттің басты қажеттілігі кез-келген материалды оқи отырып, мұғалімнің талдау нәтижесінде өз теориялық багажын толықтыра білу немесе оны өзгерте алу мүмкіндігіне жете білуі. Тек осындай жағдайда ғана мұғалім оқушы алдында берілген, дайын ақпаратты, материалды ұсынушы емес, керісінше оқушыға ой салушы, бағыт беруші роліне ене алады. Оқып үйренудің негізгі қағидаларын төмендегі түрде құрастыруға болатын тәрізді:

- мұғалімнің өзін-өзі дамыту, өзіндік үздіксіз білім алу және оны жаңартып отыру қабілеті;

- барлық жинақталған ақпаратты жүйелеу, материалдар арасындағы сабақтастықты таба білу қабілеті;

- дүниежүзілік білім беру тәжірибесіндегі кең тараған педагогикалық тәжірибелердің өз тәжірибесіне қажетті тұстарын таңдай білуі мен сол элементтерді өз тәжірибесіне енгізе білу қабілеті;

- үздіксіз білім алу нәтижесіндегі алынған ақпаратты талдап, жүйелеп, пайдалану мүмкіндіктерінің ең тиімді тұстарын таба білуі қабілеттері түрінде алуға болады.

Кәсібилікке, табыстылық пен нәтижелілікке ұмтылған пән мұғалімдері үшін кез – келген ақпаратты немесе материалды іздестіру және өз қажетіне сай бейімдей білу қабілеттері де басты роль атқарады. Барлық бұқаралық ақпарат құралдары ең жаңа ақпаратты басылымға дайындау барысында материалдың жинақылығы мен ұшқырлығын арттыру үшін кестелерді, графиктер мен диаграммаларды жиі қолданады. Ол ақпарат мемлекеттік ұйымдар тарапынан кітап, электрондық оқулық т.б. түрде дайындалып шығуы үшін ұзақ уақыт кетеді. Осы жағдайда мұғалімнің керекті ақпаратты аталған ақпарат көздерінен ала білу мүмкіндігі, сол материалды бүгінгі ақпарат тарағынында көре білу қасиеті, кездескен толық емес материал көздерін тиянақты жүйелеу қабілеті, бірнеше көзден алынған деректерді бір – біріне икемдей алу шапшаңдығы, кез-келген кездескен қиыншылықтардан шыға білуі мен оларды жеңе білу, соңғы шешім қабылдай алу қабілеттері жатады.

Қазіргі заман мектебіндегі мұғалімнен талап етілетін кәсібилікке бастар қабілеттің бірі - кез-келген ортада тіл табыса білу мен ынтымақтастық жағдайда жұмыс жасай білу. Бұл бағытта мұғалім бойынан табылуға тиіс ерекшелік – оқушы психологиясындағы

заманауи өзгерістерді меңгеру деңгейі және сол психологиялық білімді практикада тиімді қолдана білу қабілеті. Мұғалім тәжірибесіндегі барлық жетістіктер де, барлық кемшіліктер де осы психологиялық-педагогикалық ынтымақтастықта жұмыс жасауға үйрену, әр оқушының және әріптестерінің пікірлеріне сыйластықпен қарау, әртүрлі (тіпті қарама-қарсы) пікір айтылған кездегі шыдамдылық пен көрегенділік, пікірлесушіге деген тілектестік, ең бастысы шешім қабылдау мен айтылған мәселені орындаудағы дәлділікке байланысты болатындығы қазір психологтар да, педагогтар да тараптарынан дәлелденіп отыр.

Жаңа заманның кәсіби мұғалімінің қалыптасуында қызметкердің өз міндеттері мен жауапкершілігін сезіне білу мүмкіндігінің де ролі зор. Мұғалімнің қоғам алдындағы, мемлекет алдындағы, ата-аналар мен қарапайым оқушы алдындағы өз міндетін біліп, сол міндетті мүлтіксіз орындауға деген, тек қана қоршаған орта алдындағы сыртқы бейнесімен ғана емес, пәк күйдегі ішкі сезімінің болуы арқылы – қазіргі замандағы қарапайым мұғалім мен «патриот», яғни шығармашыл, кәсіби мұғалім арасындағы басты айырмашылығын көреміз. Осының нәтижесі мұғалімнің өз жұмысын ұйымдастыра білу мүмкіндігі, өткен мен жаңаның байланысы арқылы тиімді тәсілдердің өміршеңдігін көрсете білуі, қоғам дамуына сын көзбен қарай отырып, оқушы бойындағы қиындықтарға және сенімсіздіктерге қарсы тұра білуі мен кез-келген құбылысқа (табиғи, әлеуметтік) жеке көзқарасын білдіру дайындығынан көрініп отырады, яғни мұғалімнің жұмысқа деген ниеттілігі деген тағы бір қабілеті байқалады.

Бұл қабілеттілік түрлерінің іргетасының мұғалім бойында қалана бастауы мұғалім бойындағы кәсіби құзіреттіліктің пайда бола бастағанының белгісі. Л.М. Митинаның пікірінше [3] «Кәсіби құзіреттілік - білім, біліктілік, дағды мен оның тұлға қызметіндегі, қарым-қатынасы мен дамуы (өзіндік дамуындағы) барысындағы аталған мүмкіндіктерді пайдаға асыру тәсілдері мен әдістерін тыңғылықты меңгеру» болып табылады. Немесе басқаша айтатын болсақ, «Кәсіби құзіреттілік – бұл мұғалімнің қызметтік міндеттерін атқару барысында коммуникативтік, проблеманы шеше білу, ақпараттық және технологиялық білімі мен біліктілігін оқушы бойында болжамды нәтижені қалыптастыру жолдарын таңдай білуде тиімді пайдалана білуі» болып табылады.

Аталған анықтамамызды пайдалана отырып, құзіретті мұғалім қалыптасуындағы келесі құрауыштарды бөліп көрсетуге болатын тәрізді. Бұл:

1. мұғалімнің өз еңбегінің мемлекеттік деңгейдегі білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі ретіндегі қажеттілігін түсінуі;
2. кәсіби қажетті педагогикалық және психологиялық білімі;
3. кәсіби қажетті педагогикалық біліктілігі;
4. кәсіби мамандығына қажетті мұғалімнің негізгі психологиялық ұстанымдары, мұғалімдік көзқарасы;
5. оқушы білімі нәтижесі мен оның мінез-құлық өзгерістерінің себеп-салдарлық себептерін анықтау мүмкіндігі;
6. кәсіби білім мен біліктіліктің қалыптасуын қамтамасыз етуші мұғалімнің жеке тұлғалық ерекшеліктері;
7. өз мерзімінде педагогикалық, психологиялық және әдістемелік басым бағыттарды меңгертуге арналған біліктілік арттыру курстарынан өтуі.

Осы құрастырушыларының мұғалім бойындағы қалыптасуы мұғалімнің шығармашылдыққа бет бұрғандығының көрсеткіші бола алады. Алғашында оқушы алдындағы сенімге ие болу мен танылу, жаңашылдық пен шығармашылыққа ұмтылу, өзіндік жетілу мен өзіндік даму, баламен жұмыс жасау барысындағы қиыншылықтарды оңтайлы шешу, балада білімге деген талпынысты қалыптастыру өз ісінің шебері ретінде таныту мен адал қызмет жасау түрінде байқала бастаған қызмет түрткілері құзырлылықтың, кәсібиліктің негізіне айналады. Кәсіби құзырлылық деңгейіне жеткен маман шығармашылық жұмыс нәтижесінде өзіндік тәжірибесінің ерекшеліктерін көруге, өз тәжірибесінің мақсатқа жетудегі артықшылықтарын, оған жетудің тиімді жолдарын және

болжамды нәтижені сипаттап, ұзақ уақыт тиімді де, жоғары нәтижені ұстап тұру мүмкіндігіне ие болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ».
2. Захарова Е. А. Требования к профессиональному развитию педагогов в условиях после дипломного образования // Молодой ученый. - 2011.- №3
3. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя. М., Академия, 2004
4. Егоров С. Ф. К. Д. Ушинский. М., Просвещение, 1977

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Карпекова Г.С.

Дене жынықтыру және бастапқы әскери дайындық кафедрасының
аға оқытушысы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатыны» атап көрсетілген [1].

Қазіргі таңда педагог мамандарының кәсіби біліктілігі мен құзыреттілігін дамыту үшін біршама жағдайлар жасалған. Мұның дәлелі ретінде елімізде білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан реформаларды айтуға болады. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаты - қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттырып, жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту. Алайда отандық білім және ғылым жүйесінде бірқатар өзекті мәселелер бар. Солардың ішіндегі ең негізгісі - педагог мамандарын даярлау мәселесі. Теориялық білімін практикамен ұштастыра отырып, әр оқушының танымдық іс-әрекетін тиімді ұйымдастырып, шығармашылыққа баулу инновациялық әрекет арқылы жүзеге асады. Инновациялық әрекетті маман өз педагогикалық әлеуетін жетілдіру үшін және өзінің оқу іс-әрекеті барысында тиімді қолдануы қажет. Өйткені, болашақ педагог мамандарды жаңа технологиялармен білім беру ортасына біріктіру оқытудың негізгі мақсаттарына жатады

Елбасының Қазақстан халқына арнаған 2012 жылғы «Қазақстан - 2050 стратегиясы» -қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» жолдауында «Балапан» бағдарламасын жүзеге асыруды жалғастыру [2], «Білім мен кәсіби машық - заманауи білім беру, кадрларды даярлау мен қайта даярлау жүйесінің негізгі бағдарларын» атап өтті [3].

Аталған міндеттерді жүзеге асыруда Қазақстанда болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың қазіргі кезеңдегі жай-күйіне талдау жасауда жоғары оқу орындарының алдына әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастыру-басқарушылық, кәсіби құзіретті, сауатты мамандарды даярлау міндеті қойылып отырғандығы анықталды. Педагог мамандардың кәсіби іс- әрекетінің өзіндік ерекшеліктері бар. Мұның өзі оларды жаңа ғылыми- педагогикалық идеяларды шығармашылықпен қабылдай алатын, оқыту теориясы мен әдістемесін игерген кәсіби-педагогикалық құзіреттіліктің жоғары деңгейін меңгерген маман ретінде даярлау мәселесін шешу көзделуде.

Бүгінгі таңда білім беруді жаңғырту - заманның талабы. Болашақ мамандарды даярлауда олардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы қазіргі таңда жаңа технологиялармен оқыту жүйелі түрде жүргізілуде. Ол үшін студенттердің кәсіби құзіреттілігін теориялық және тәжірибелік тұрғыдан жетілдіру қажет және білім беру ұйымдарында қызмет жасайтын мамандарды қайта оқыту, интерактивті білім беру, түрлі технологиялық тәсілдер арқылы оқуға деген қолжетімділікті арттыру, білім беруді жаңғырту сынды мысалдарды айтуға болады. Біздің елімізде білім беру жүйесін жаңғырту үш басым бағыттар бойынша жүзеге асуда. Біріншісі, білім беру ұйымдарын оңтайландыру және оқыту үдерісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу.

Екіншісі, оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту және педагогтар құрамының сапасын арттырудың маңызы зор. Арнаулы педагогикалық білім берудің үлгі- қалыптарын, мектептер мен жоғары оқу орындарының оқытушыларының біліктілігін арттыруға талаптарды күшейту қажет. Әр өңірде педагогтардың біліктілігін арттыратын интеграцияланған орталықтар жұмыс істеуі тиіс.

Үшіншісі, білім беру қызметтершің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыру және біліктілікті жетілдірудің тәуелсіз жүйесін құру қажет.

Мамандар даярлауда оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту білім саласына ене бастады. Мәселен, бүгінгі таңда академиялық еркіндікті дамыту білім беру жүйесін түбегейлі өзгертті деп айтуға болады. Білім алушының таңдаған пәні бойынша, мамандығына қатысты сабақтарды меңгеруі - академиялық еркіндіктің басты қағидаты болып саналады. Элективті курстар еңбек нарығы сұраныстары негізінде оқытылады. Оқыту үдерісін жаңғырту бағыты бойынша сұранысқа ие, болашағы бар бағыттарды күшейтудің маңызы зор. Сонымен қатар, тілдерді меңгеруге, электронды оқытуға, инклюзивті білім беруге, шағын кешенді мектеп мәселелері, 12 жылдық мектепке арналған маман даярлауға баса мән беріле бастады. Жоғары интеллектуалды әлеуеті қалыптасқан, инновациялық технологияларды еркін меңгерген, ғылыми- зерттеушілік қызметке бағытталған болашақ педагогтарды даярлау, қайта даярлауды да айта кету керек. Мектеп мұғалімдері, ғалым-оқытушыларды елдегі және шетелдегі біліктілікті арттыру орталықтарында жүйелі түрде оқыту қолға алынуда.

Болашақ мамандардың негізгі құзіреттіліктерінің қалыптасу деңгейін бағалау белгіленген міндеттерді іске асыра алуымен тікелей байланысты. Педагогтардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру жаңа білім беру стандартының төмендегідей талаптарына сәйкес болуы шарт:

- жаңа білім беру стандартының мазмұны мен әдіснамасын қабылдауға;
- білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік тұрғыдан өзгертуге;
- педагог қызметінің мақсаттары мен тәсілдерінің өзгеруіне;

• білім берудің дәстүрлі және тың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдануға даярлануы керек. Мұнда білім беру жүйесін ақпараттандыру мәселесіне көңіл бөлу де болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Ақпараттық- коммуникативтік технологияның білім беру үдерісінің ресурсына айналуы болашақ мамандардың өзіндік жұмысқа арналған тапсырмалар жүйесін пайдалануына және түрлі педагогикалық жағдаяттар арқылы ақпараттық- коммуникативтік технологияның (АКТ) мүмкіндіктерін қолдануға бағдарлау қабілетіне тікелей байланысты. Ол АКТ озық қолданыс деңгейінде игеруін және ақпараттық ортада болашақ мамандардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру әдістері мен дидактикалық тәсілдерін меңгеруі маңызды.

Кәсіби педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіруде: жоғары және орта кәсіби педагогикалық білім беру жүйесіндегі жаңарту бағыттарының ортасынан ең алдымен, педагогикалық мамандар даярлаудағы ресурстарға қойылатын талаптарды бөліп алуға болады:

- құзіреттілік-бағдарлы білім беруге көшу негізгі кәсіби құзіреттіліктерді

қалыптастыру;

- тар мамандандырудан түлектің кәсіби белсенділігінің базасын құратын кең профильді даярлыққа өту;

- кәсіби білім беру мен еңбек нарығы арасындағы байланысты күшейту.

Білім беру жүйесін жаңарту жағдайында кәсіби қызметтің жаңа тәсілдерін, педагогикалық үдеріске қатысушылар арасындағы жаңа қатынас құрылымын игерген маман даярлануы қажет. Кәсіби құзіреттердің білім беруді ақпараттандыруға байланысты талаптарға сәйкестігі - педагогикалық оқу орындарының түлектері соңғы уақыттарда бастапқы қолдану дағдыларын игергенін көрсетіп жүр. Біліктілікті арттыру жүйесі мен түрлі серіктестіктер жобалары жалпы алғанда қызметкерлердің компьютерлік сауаттылығын қамтамасыз ету міндеттерін орындауға көңіл бөлгендігімен, болашақ мамандар ақпараттық ортадағы өзіндік жұмысты ұйымдастыруға жеткілікті дәрежеде дайын болуы керек.

Кәсіби құзіреттіліктерді меңгеруде болашақ мамандардың теориялық білімін тереңдетумен қоса шеберліктің жиынтығын, яғни, кәсіби қызметті орындау әдістеріне үйрену аса маңызды болмақ. Болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруда төмендегі мәселелерге: кәсіби құзіреттілікті қалыптастырудың тиімді жолдарын айқындай алуға, іс-әрекетті ұйымдастыруға қызығушылықтарының басым болуына; қажеттіліктері, белсенділіктері, ізденістері мен білім берудің әдістемесін толық меңгеруі; білім, білік, дағдылардың дәрежесіне сәйкес болуын қадағалай білуі; мектепте берілетін білім мазмұнын жаңарту мәселесіне қатысты теориялық, әдістемелік дайындығының жеткілікті деңгейде болуы; шығармашылықпен болжам жасай білуі мен нәтижеге жетуге ұмтылысының болуына баса назар аударуы қажет.

Педагогтердің идеясы, ойлап шығарулары мен ашулары сияқты кез келген инновациялық қызметінің нәтижесі мектептер мен педагогика ғылымының прогрессивті дамуына ықпал етуі керек. Бұл қызметті күнделікті тіршілік әрекеті мен психологиялық және тағы да басқа стресс сияқты нәрселерден құтқарып, шығармашылық ой заңдылығы бойынша және ғылымның өзіне тән дамуының кең өріс алуына мүмкіндік беруі керек.

Инновациялық оқыту білімді тереңдетумен қатар оқушының оқу әрекетіне жетелеп, олардың оқуға деген ынтасын оятады. Қазіргі кезде педагогикалық технология ұғымы педагогикалық лексиконымызға берік еніп келеді. Технология - бұл қандай да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың жиынтығы деген ұғымды білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана,

2. Тұрғынбаева Б.А. «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе». - Алматы, 2019.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНТЕГРАЦИЯЛАНУ ҮДЕРІСІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Изтелеуов Бердібек

Дене шынықтыру және бастапқы әскери дайындық кафедрасының
аға оқытушысы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Өркениетті елдерінің білім беру жүйесінде білім берудің мақсатын, мазмұнын мен технологияларын оның нәтижесіне қарап бағалайтын болды. Білім берудің қазіргі негізгі

мақсаты білім алып, білік пен дағды-машыққа қол жеткізу ғана емес, білімнің қолданбалы бағыты негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке қол жеткізу, яғни ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам қарқынмен өзгеріп жатқан бүгінгі өзгермелі дүниеге бейімделе алу, өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады.

Қазіргі кезде білім берудің сан алуандылығы, жаңа типтегі мектептердің көбеюі, оқыту мазмұнына жаңашыл элементтердің енгізілуі, заманауи үлгідегі технологияларды пайдалану, мектеппен ғылымның тығыз байланысты болуы, болашақ ұстаздың инновациялық және интеграциялық қызметке дайын болуын талап етеді.

Президентіміз Қ.К.Тоқаевтің мемлекетіміздің болашақта дамуына арналған бағдарламасында жоғары білімнің сапалылығы, адам сүйгіштігі және ғаламдануы арқылы мәдениет жасауға, интеграцияға ерекше мән бергені белгілі. Интеграциялық оқытуды жүзеге асыру, оның ғылыми деңгейін арттыру, тұтастай алғанда оқушылардың танымдық әрекетіне тән дағдыларды қалыптастыру, тіл, мәдениетін дамыту міндеті күн тәртібіне қойылған өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Осыған орай интеграция, интеграциялық оқыту мәселесі сан қырынан зерттелуде. Оқыту мен тәрбиелеудегі пәнаралық байланыс мәселесін және білім берудегі интеграцияны әртүрлі деңгейде зерттеулер жүргізген ғалымдар Н.В.Малахов, И.А.Лошкарева, В.Н.Максимова, тағы басқалар зор үлес қосты.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті - оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді интеграциялауға, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау», - деп атап көрсетілген. Демек, қазіргі кезеңде әрбір мұғалімнің алдына қойып отырған басты міндеттерінің бірі - оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және интеграциялық үрдісті мектептің оқу-тәрбие үрдісінде кеңінен пайдалану болып табылады [1].

Жалпы білім беру бағдарламасының негізгі құрлымына сай, мектепке дейінгі ұйымда педагогикалық жұмысы білім беру салаларының мүмкіндіктерін, тәрбиеленушілердің жас ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, білім беру салаларының кіріктірілген қағидаларының негізінде құрылуы қажет. Ғалымдар М.В.Крулехт, А.Г.Погоберидзе, М.В.Лазереваның зерттеулерінше интеграциялау қағидаларын жүзеге асыру арқылы балаларда әлемнің біртұтастығын, өзін ойын еркін жеткізуге және қарым-қатынас дағдыларын, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Интеграциялық үрдістің қағидасы білім беру мазмұнының таңдау мен талдауын қажет, сондай-ақ балаға қоршаған орта құбылыстарын қабылдауға мүмкіндік береді. Ең бірінші «интеграция» түсінігін анықтау маңызды. Интеграция ұғымын ғылыми терминдер қатарына жатқызады. Отандық ғылымда 1980 жылдан бастап өз зерттеулерінде жан- жақты қолдана бастады. *Философиялық анықтамалық сөздікте*: «Интеграция» ұғымы ([лат.](#) «іпіедгаію» - байланыс, қарым-қатынас, кешенді әдіс, жүйе, біртұтастық) - түсінік беріледі. Ол негізінен ғылыми дүниетанымның байланыс жүйесін құрайды [2, 193]. Қазіргі уақытта философтар интеграцияны байланыс жасау арқылы қалыптасқан қандайда бір кері түсініктердің шешімінің нәтижесі ретінде қарастырады.

Аталған ғылыми ұғымның теориялық және практикалық мағынасы уақыт өткен сайын тереңдей түсті. *Педагогика және психологиялық анықтамалық сөздікте*: «Интеграция ([лат.](#) «іпіедгаію» - біріктіру, қосылу) - негізінен педагогикалық тұтастықты қалыптастырып, білімді жүйелеу мен жинақтауда әртүрлі ғылымдарды біріктіру» деп сипаттама берілген [3, 127].

Профессор С.А.Смирнованың пікірінше: «педагогикалық интеграция бұл педагогикалық мақсатта, педагогикалық әдістермен қатынас және байланыс жасауды орнықтыру» деп келтіреді [4, 180]. Ол педагогикалық теория және тәжірибе шеңберінде жүзеге асады, сондықтанда интеграцияның әдіс-тәсілдерін, педагогикалық қағидаларын

қолданады. Педагогикалық интеграция бірнеше мағынаға ие болып табылады. Яғни, интеграция бұл үрдістің нәтижесі ретінде қарастырылады. Дегенмен кейде интеграция педагогикалық тәжірибенің және педагогиканың даму қағидасы ретінде сипатталады. Интеграция үдерісі, оны жобалау екі кезеңнен тұрады. *Бірінші кезең* интеграция үдерісіне дайындық, оған:

- интеграция үдерісінің бағытын (мақсатын) анықтау;
- объектілерін таңдау және оларға зерттеу жасау;
- формальды-логикалық белгісіне қарай интеграция үдерісінің нысанын таңдау;

Екінші кезеңде таңдалған интеграция формасын тікелей талдама жасау, атап айтқанда:

- жүйесінің пайда болу факторларын таңдау;
- жаңабілім беру жүйесін құру;
- байланысты құру және тәуекелді компоненттердің интеграциясы;
- интеграциялаудың тәсілін қолдану;
- жаңа интегративті білім беруді жүзеге асыру;

Осыған сәйкес, біз өз ұғымымызды ұсынғанды жөн деп білеміз. *Интеграция деп*, - жалпы мағынада біріктіру, өзара байланысты пәндерді бір мағыналас проблемаларын әртүрлі пәндер нысанында зерделеу және әртүрлі элементтердің немесе бөліктердің бір «тұтас» болып бірігуі деп білеміз.

Интеграциялық қызмет педагогикалық үдерісті қызық әрі мазмұнды етеді. Мектеп тәжірибесіндегі дәстүрлі емес сабақтың түрлерінің бірі: Интеграциялық сабақ – пәнаралық байланысты жетілдіру мақсатында пайда болды. Мұндай сабақтарда бір тақырыпты түрлі пәндерден беретін мұғалімдер оқытады. Кіріктірілген сабақтың негізгі мақсаты – оқу материалдарын байланыстырып, сабақта оқушыларға терең білім беру, ойлау қабілетін дамытуға бағытталды. Оқу материалдарын бағдарламаларға сай пәндер бойынша біріктіріп беру, оқушылардың жан-жақты тұтас, терең және берік білім алуына мүмкіндік жасайды. Сондықтан жыл сайын әрбір мұғалім пәндердегі ұқсас оқу материалдарын біріктіріп, яғни пәнаралық байланыс принципін қолданып, интегралдық жоспар жасайды. Ондағы материалдарды дер кезінде сабаққа пайдаланып, жүзеге асырады.

Интеграция мектепке дейінгі білім беруде балаларға білім беру компоненттерінің жалпылама ықпалын тигізеді, бұл әрқайсысына бөлек ықпал жасағаннан әлдеқайда белсенді және қолайлы, білім беру барысында жақсы нәтижелерге әкеледі. Білім беру жүйесінің интеграциясының ішіне бастапқы мақсаттарды жүзеге асыру және тәрбиелеу тапсырмалары және айналадағы дүниеге көзқарасын толықтай қалыптастыру негізінде жеке тұлға ретінде қалыптасуы; мазмұнын жүзеге асыру ғана емес формальды мақсаттары мен тәрбиелеумен дамыту тапсырмалары; әртүрлі бөлімдердің (тұраралық интеграция) және бөлім ішінде (ішкі түрлі интеграция) байланыс компоненттерін нығайту; тәсілдердің өзара әрекеттесуі және тәрбиелік тәсілдері және балаларға білім беру жұмыстарын тікелей ұйымдастыру (әдістемелік интеграция); балалар шығармашылық түрлерінің синтезі; үлкендер мен балалардың және оқушылардың өзіндік жұмысына интеграция түрлерін енгізу болып табылады.

Мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытуға арналған бағдарламада белгіленген білім берудің бес саласы белгіленген. Балалардың жасы мен жеке ерекшеліктеріне байланысты басты бағыттарымен дене шынықтыру, әлеуметтік - жеке, танымдық – сөйлеу мәдениеті және көркем-эстетикалық тұрғыда жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді.

Бұл бізге білім беру жүйесінің интеграцияның екі дәрежесін көрсетеді. Алдымен ол интеграцияның басты бағыты баланың дамуы және білім беру саласының интеграциясы болып табылады. Интеграцияның басты бағыты баланы дамыту дәрежесінде әртүрлі элементтердің (бөліктердің) бір «тұтас» болып бірігуі, бала дамуының әртүрлі бағыттарының категориясы түсініктерінің бірігуі, педагогикалық үрдісті қызықты және мазмұнды деңгейге жетілдіреді. Оқу мен тәрбиенің тиімді тәсілдері мен әдістерін

ізвестіруде мұғалімнің өз тәжірибесін зерттеп, жинақтау ісі әрі қиын, әрі күрделі мәселелердің бірі. Бұл мәселені ойдағыдай зерттеп, практикада дәлелдеу тікелей мұғалімнің өзіне байланысты. Мұғалім оқыту мен тәрбие әдістеріне байланысты басты мәселелерді таңдап алады да, олардың тиімділігін сабақтың арысында бақылайды, терең ерттейді. Мұғалім әрбір сабақтың немесе тәрбие жұмысының өзіне тән ерекшелігін, әртүрлі әдістерді қолданудың тиімді жолдарын, оқыту мен тәрбие үдерісінде оқушылардың ынтасы мен таным қабілетін дамытуды шығармашылықпен байланыстырады. Осының нәтижесінде мұғалім өз жұмысындағы жетістіктер мен елеулі кемшіліктерді көре бастайды. Сөйтіп, оларды жоюдың тиімді жолдарын қарастырады.

Білім беру саласының интеграциясының дәрежесінде білім беру саласының мақсаттары мен тапсырмалары мен екінші білім беру саласының мақсаттары мен тапсырмалары арасында байланыста болады. Интеграциялық тапсырмаларды шешу барысында, бала үлкендердің көмегімен ассоциялық байланыстарды «тізбектеп» және түсінігі қалыптасады, тек өзі ғана емес, басқа ерекшеліктер жүйесінде және интеграциялық білім беру саласын байланыстырып, талдаудың негізі болады. Жүйелі зерделеу нәтижесінде білім беру саласын жан-жақты танып басты талдамаларды қолдана отырып (оқушы көреді, естиді, сезеді), яғни оқушы бір білім саласын танудан екінші білім саласын тануға оңай қайта бағдарлана алады. Неғұрлым маңызды белгілерін бөлу үрдісі сәтті болса, соғұрлым баланың білім саласында тұспалдауы кеңірек болады. Нақты бір немесе басқа білім саласын толығырақ және тереңірек танығанда керек белгілерді талдауда қиын проблемаларды жеңілдетеді. Интеграциялық сабақтар оқушыларды жалықтырмайды, жұмыстың түрі өзгеру барысында біртұтастық пен тақырыпты жан-жақты жетілдіреді. Әрине ол мұғалімніңше берлігіне оқу материалдарын өткізуге сабаққа мұқият әзірленуіне байланысты болып табылады.

Оймызды жинақтай келе, *интеграция дегеніміз* – іс әрекетті алмастыру және бір пәннен басқасына білімді кіріктіру ғана емес, қазіргі ғылыми білімнің тенденциясын бейнелейтін жаңа дидактикалық эквивалентті құру үдерісі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы /Баптары бойынша түсіндірмелерімен/ және оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар. - Астана, 2007 - 56 б.
2. Философиялық сөздік /Ред. колл: Р.Н.Нұрғалиев, Ғ.Ғ.Ақмамбетов, Ж.М.Әбілдин, т.б. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2018. - 525 б.
3. Дүйсенбаев А.Қ. Педагогика және психологиядан анықтамалық сөздік. - Алматы: «Отан», 2015. - 285 б.
4. Педагогика: теории, системы, технологии: учебник для студ. высш. и сред. учеб. заведений /Под ред. С.А.Смирнова. 7-е изд. - М.: Издательский центр «Академия», 2022. - 515 с.

МИНЕРАЛОГИЯ И ЕЕ СВЯЗЬ С ДРУГИМИ НАУКАМИ О ЗЕМЛЕ

Ризуанова Г.К.

магистр, ст.преп. Нефтегазового факультета

НАО «Атырауский университет нефти и газа им. СафиУтебаева»

Минералогия (от лат. Minera «руда»+ др.греч. логос «учение, наука») наука о минералах, изучает их внешний вид, геометрические формы (кристаллография), физические свойства (кристаллофизика) и химические состав и свойства (кристаллохимия). Современная минералогия изучает особенности структуры минералов, процессы и условия

их образования и изменения, закономерности их совместного нахождения в природе, а также условия и методы их синтеза и использования.

Минералогия принадлежит к числу геологических наук, изучающих минералы, вопросы их генезиса, классификации. Минералогия изучает состав, свойства, структуры и условия образования минералов.

Минералог – учёный, занимающийся минералогией; специалист по минералогии.

Минералогия – древнейшая из наук геологического цикла. Она появилась задолго до оформления геологии в самостоятельное научное направление. Первые описания минералов были сделаны древнегреческими философами. В дальнейшем развитию минералогии способствовало горное дело.

Термин минералогия был гораздо шире (универсальнее (и энциклопедичнее) современного понятия. В 1636 году его ввел в литературу итальянский натуралист Бернард Цезиус (BernardCesius) для науки о всех природных ископаемых телах.

А.Г.Вернер (1749-1817) создал описательную диагностическую минералогия, и выделил минералогия (как науку в современном понимании) из тогда формально единого геолого-минералогического направления в естествознании. В 1780 году он разделил это направление на: Геогнозия – общая и динамическая геология, в современном понимании.

Ориктогнозия – минералогия и петрология (петрография), в современном понимании.

Минералогия получила конкретный объект исследования (от минералов были отделены горные породы и окаменелости), созданы новые описательные методы изучения, классификация, номенклатура и курсы обучения студентов. Благодаря 42-летней работе А.Г.Вернера во Фрайбергской горной школе и множеству учеников из разных стран его учение минералогии стало общепризнанным.

Первым минералогом в России был В.М.Севергин (1765-1826), продолжатель идей М. В. Ломоносова. Он разделил ископаемые тела на: простые ископаемые тела – минералы, сложные ископаемые тела – горные породы и фоссилии.

В 1804 году В.М. Севергин издал учебник минералогии для гимназий. По современному учебнику минералогии А. Г. Бетехтина (1897-1962) учились многие отечественные минералоги.

Минералогия оказала огромное влияние на развитие других естественных наук. Химия (в древности алхимия) развивалась на основе изучения химических свойств различных минералов и руд; на минералах отрабатывались методы аналитической химии, большинство химических элементов было обнаружено при изучении химического состава минералов.

Многие физические свойства и явления первоначально были открыты на природных кристаллах. С них же началось развитие представлений о строении кристаллического вещества. Именно в недрах минералогии зародились и в дальнейшем получили самостоятельное развитие кристаллография, кристаллохимия, петрография, геохимия, учение о полезных ископаемых и др.

Современная минералогия находится в тесном взаимодействии с естественными науками – физикой и химией. В минералогии широко используются теоретические и методические достижения этих наук. Учение о минералах служит своеобразным проводником научно-технического прогресса в смежные геологические и прикладные науки, связанные с изучением минерального состава пород и руд, с поисками, разведкой и переработкой минерального сырья. Минералогические методы изучения минералов широко используются в петрологии, литологии, геохимии, при изучении почв и грунтов, криологии, при изучении состава окаменелостей и каустобиолитов, в медицине, археологии и других науках.

В минералогии активно используются достижения физики, химии и других естественных наук. Так, минералогическое изучение метеоритов и образцов с других планет позволило узнать много нового об истории Солнечной системы и процессах

формирования планет. Изучением минерального состава и минералов комет, метеоров, и других небесных тел, а также астрономической спектроскопией астероидов, комет и пыли околозвёздной среды в целом, занимается молодая наука на стыке минералогии, физики и астрономии – астроминералогия.

В рамках минералогии сформировались, а затем выделились в самостоятельные науки:

Кристаллография

Петрография / Петрология

Учение о полезных ископаемых

Геохимия

Кристаллохимия

Генетическая (устар. Динамическая) минералогия – онтогенция минералов.

Экспериментальная минералогия

Минералогия – наука о минералах, природных кристаллических телах.

К объектам минералогии относятся минеральные индивиды, минеральные агрегаты, горные породы, а также сыпучие, аморфные стеклообразные массы.

Развитие и постепенная дифференциация минералогии в ходе развития наук привела к обособлению и становлению самостоятельных наук: геологии, петрографии, геохимии, учения о полезных ископаемых, кристаллографии, кристаллохимии, биоминералогии.

Наука минералогия ведет много направлений исследований, частными примерами могут служить парамагнитная минералогия, занимающаяся ассоциациями и порядком кристаллизации минералов; описательная минералогия (собственно первоначальная диагностика минералов по физическим свойствам), таксономическая минералогия, классифицирующая минералы по химическому типу и типу кристаллической решетки). В настоящее время интенсивно развиваются генетическая и экспериментальная минералогия.

Для точных и локальных исследований используются достижения микро- и нанотехнологий, что позволяет более глубоко объяснять внутреннее строение минералов и их связь с историей Земли, для этого в минералогии важны математический аналитический аппарат, применяются достижения физики и химии, количественные данные, так как для адекватного описания минералов необходимы тонкий химический анализ и точные физические измерения.

К объектам минералогии относятся минеральные индивиды, минеральные агрегаты, горные породы, а также сыпучие, вязкие или аморфные минеральные массы, находящиеся в скрытокристаллическом, стеклообразном или коллоидно-дисперсном состоянии, минеральные частицы нано- и микронных размеров суспензий или взвесей в природных водах и газах, в атмосфере планет и безвоздушном космическом пространстве.

Важнейшая задача минералогических исследований в настоящее время состоит в расширении минерально-сырьевой базы за счет открытия новых видов минерального сырья и типов месторождений, поисков и разведки промышленных концентраций минералов, изучения физических и физико-химических свойств минералов, выявления в известных минералах высоких концентраций элементов примесей, открытия новых промышленных минералов. Другой прикладной задачей является разработка методов искусственного выращивания и облагораживания кристаллов ценных минералов, а также экспериментальное моделирование природных процессов минералообразования и реконструкция условий и факторов образования минералов.

Познание минерального мира, возникновение и развитие минералогии тесно связано с практической деятельностью человечества, с непосредственным использованием минералов или извлекаемых из них ценных компонентов – благородных, цветных, черных и редких металлов и неметаллов, рассеянных элементов, разнообразных химических соединений.

В настоящее время в практических целях используют около 10% всех минеральных видов, и число их благодаря современным минералогическим исследованиям растет. За последние четверть века приобрели промышленное значение такие минералы как фенакит, берtrandит, бадделеит, а также такие недавно открытые минералы, как кордероит, гагаринит и др.

Умение правильно определять минералы, знать их поисковое и промышленное значение – необходимое условие высокой квалификации не только минералогов, но и геологов. Эффективное использование минералогических знаний на всех стадиях геологических работ (геологическая съемка, геологоразведочные работы, ревизия рудопроявлений и аномалий, выявленных геохимическими и геофизическими методами) имеет большое практическое значение, служит оценке перспективности оруденения на глубину и позволяет оценить возможности комплексного использования минерального сырья. Дальнейшие задачи минералогии в этом направлении состоят в разработке надежных минералогических признаков промышленного оруденения и критериев технологического качества руд на основе теоретических и методических успехов физики минералов.

Методы минералогии. Минералогия, как наука фундаментального и прикладного характера использует так называемые полевые и лабораторные методы изучения минералов. Основной полевой метод – это визуальная диагностика. Лабораторные исследования проводятся в целях определения химического состава, физических свойств, кристаллических особенностей, дефектности и других неоднородностей кристаллов.

Основные методы лабораторного исследования: просвечивающая электронная микроскопия (растровая и сканирующая), электроно- и нейтронография, электронно-зондовый (микрорентгеноспектральный) и локальный спектральный (лазерный) анализ, рентгеноструктурный анализ, рентгеноспектральный микроанализ, оптическая спектроскопия, люминесцентная спектроскопия, ИК- спектроскопия, УФ- спектроскопия, КР- спектроскопия, мессбауэровская спектроскопия, электронный парамагнитный резонанс (ЭПР), ядерный магнитный резонанс (ЯМР). Реже используются радиометрические магнитостатические (метод Фарадея) термомагнитные измерения, электрофизические методы.

С внедрением новейших технологий стало возможным исследование состава минералообразующих сред по индивидуальным включениям в минералах (с возможностью анализа состава жидкой и газовой фаз), для этого применяются современные изотопические и термобарогеохимические методы.

Попыткам создания классификации минералов на химической основе противостояла в начале XIX физическая классификация минералов, предложенная А.Г. Вернером из авторитетная школа Фрейбергской горной академии уступила место химической классификации только после того, как И.Берцелиус (1826) выделил среди минералов классы оксидов, силикатов, сульфатов, галоидов, карбонатов и других солей. В дальнейшем этот принцип систематики с различными дополнениями и уточнениями остается ведущим во всех классификациях минералов вплоть до наших дней.

На химической основе развивались и первые научные представления о происхождении минералов, опиравшиеся на дательные исследования псевдоморфных превращений минералов, взаимосвязь минеральных парагенезисов и на эксперименты по получению синтетических аналогов минералов. Большое влияние на развитие генетических идей в минералогии оказали успехи коллоидной и физической химии. К началу XX столетия из них сложилось новое химико-генетическое направление в минералогии (геохимию), основоположником которого по праву считается В.И. Вернадский (1863-1945), рассматривавший минералогию как «химию земной коры», а минералы как продукты природных реакций. Его труды об изоморфизме структуре силикатов, парагенезисе, радиоактивных элементах, распределении химических элементов земной коры, химическом

составе воды и живого вещества легли в основу современной минералогии, геохимии, гидрохимии и биогеохимии.

Морфология минералов и минеральных агрегатов. Морфология минералов и минеральных агрегатов – это изучение и характеристика минералов и их формы (внешнего вида). Морфология минералов и их агрегатов зависит от химического состава, кристаллической структуры минералов и от условий и способа их образования. Это позволяет использовать морфологические особенности для диагностики минералов и судить об их генезисе (происхождении).

Морфология минеральных зерен неправильной формы характеризуется степенью изометричности и выражается в различном соотношении их длины, ширины и толщины (высоты). По степени изометричности выделяют следующие морфологические типы минеральных зерен – изометричные, удлинённые, уплощенные и переходные.

Изометричные зерна, имеющие равновеликие размеры по трём взаимно перпендикулярным направлениям в пространстве.

Удлинённые или вытянутые в одном направлении зёрна, среди которых по соотношению длины и поперечника различают следующие разновидности: столбчатые, шестоватые, игольчатые, волокнистые.

Уплощенные (сплюснутые) зёрна, одинаково вытянутые в двух направлениях, при сохранении третьего короткого. По толщине различают: таблитчатые, пластинчатые, листоватые, чешуйчатые зёрна.

Существуют формы зёрен переходные между основными тремя типами:

- Досковидные зёрна имеют промежуточную форму между вторым и третьим типами (столбчатые и одновременно уплощенные индивиды).

- Бочёнковидные зёрна – промежуточная форма между первым и вторым типами.

По условиям образования и распространённости различают две группы минеральных агрегатов: зернистые и особые.

Зернистые агрегаты представляют собой скопление кристаллических минеральных зерен, иногда в сочетании с хорошо образованными кристаллами. Зернистые агрегаты принято классифицировать по нескольким параметрам.

По абсолютному размеру кристаллических зерен выделяют следующие агрегаты:

явнотернистые – размер зерен больше 0,1 мм, они легко различимы глазом;

скрытотернистые – размер зерен меньше 0,1 мм, зерна неразличимы глазом, зернистое строение агрегата надежно устанавливается только при исследовании под микроскопом.

По относительному размеру зерен зернистые агрегаты делятся на:

- равнотернистые – зерна приблизительно одного размера;

- неравнотернистые – зерна различны по размерам.

В зависимости от количественного содержания минералов в полиминеральном агрегате минерал может образовывать сплошной зернистый агрегат или присутствовать в виде вкрапленных зерен в массе другого минерала. Вкрапленность может быть равномерной или неравномерной. По степени заполнения пространства различают плотные и рыхлые зернистые агрегаты.

Морфологию зернистых агрегатов при выполнении лабораторных работ необходимо характеризовать одновременно по ряду параметров. В полиминеральных зернистых агрегатах, которые могут слагаться различными по форме и размеру зерна минералами, необходимо описывать агрегат каждого минерала в отдельности.

Особые минеральные агрегаты имеют значительно меньшее распространение в земной коре, чем зернистые агрегаты. Это объясняется тем, что для их возникновения требуются специфические условия минералообразования.

Дендриты – агрегаты, напоминающие ветки дерева или ветвящиеся ростки мха. Дендриты образуются при быстрой кристаллизации, а также при кристаллизации по тонким

трещинкам или в вязкой среде. В виде дендритов встречаются некоторые самородные элементы (золото, серебро, медь), оксиды Mn, лед.

Друзы – агрегаты хорошо образованных кристаллов, прикрепленных одним концом к общему основанию. Образуются при кристаллизации минералов в свободном пространстве: в открытых трещинах, пустотах. Если кристаллы друзы тесно соприкасаются и вытянуты приблизительно параллельно друг другу, то агрегат будет называться гребенчатым или кристаллической щеткой. Наросты мелких, тесно сросшихся кристалликов, именуются кристаллическими корочками.

Секреции – образуются в результате заполнения минералами неправильных, чаще округлых пустот, полостей в горных породах. Заполнение полости может быть полным или частичным. Мелкие секреции (до 10 мм в поперечнике), нацело, заполненные минеральным веществом называются миндалинами, более крупные, нередко с пустотой внутри, – жеодами.

Конкреции – представляют собой шаровидные или неправильной формы образования (желваки), образующиеся за счет стяжения минерального вещества к какому-либо центру кристаллизации, при этом рост кристаллов в отличие от секреций направлен противоположно – от центра к периферии, в результате чего, нередко, возникает радиально-лучистое внутреннее строение конкреции. Наиболее часто в виде конкреций встречаются: фосфорит, сидерит, марказит и др. минералы.

Оолиты – это сферические образования небольших размеров (от долей миллиметра до 10–15 мм) с ясно выраженным концентрически-скорлуповатым, реже радиально-лучистым строением. В виде оолитов встречается кальцит, гидроксиды Fe и Mn, железистые хлориты.

Натечные агрегаты возникают в пустотах горных пород путем выпадения из медленно испаряющихся коллоидных растворов.

При свободном стекании в крупных полостях под действием силы тяжести возникают натечные образования в виде сосулек – сталактиты и растущие им навстречу за счет падающих капель сталагмиты. Медленно продвигающиеся коллоиды при высачивании на стенки пустот обволакивают их, постепенно теряют воду и затвердевают, образуя почковидные и гроздевидные агрегаты. Натечные формы образуют опал, кальцит, малахит, лимонит, псиломелан и др.

Землистые агрегаты (порошковатые) – это мягкие мучнистые образования, в которых отдельные минеральные зерна неразличимы невооруженным глазом. Своим видом они напоминают куски рыхлой почвы и обычно пачкают руки. В зависимости от цвета эти агрегаты называются сажистыми (черного цвета) или охристыми (коричневого и бурого цвета). Землистые агрегаты образуют глинистые минералы, гидроксиды Fe и Mn (лимонит, псиломелан) и др.

Минералы часто выделяются в виде налетов, примазок, выцветов, покрывающих пленкой или корочкой поверхность минералов, горных пород, почв. Они образуются в экзогенных условиях.

Псевдоморфозы – это минералы, состав которых не соответствует той кристаллографической форме, которую они имеют. Они имеют точную копию формы другого минерала или органических остатков. Псевдоморфозы возникают в результате замещения одного минерала другим с сохранением внешней формы замещаемых кристаллов или при последующем заполнении пустот, образующихся при растворении существующих ранее минералов. Так образуются псевдоморфозы лимонита по кубическим кристаллам пирита или псевдоморфозы опала, кальцита по обломкам дерева и др.

Ключевые слова: минералы, минералогия, наука, петрография, др.

Базовая (фундаментальная) литература:

1. Байбатша А.Б. Кристаллография, минералогия, петрография Алматы, Даур 2012
2. Касенова А.Т. Основы кристаллографии и минералогии Алматинская Эпоха 2012
- Миловский А.В., Кононов О.В. Минералогия. М., Изд-во МГУ, 2013.
3. Бетехтин А.Г. Курс минералогии. Учебник/наука.2010
4. Шаскольская М.А. Высшая школа кристаллографии 2011
5. Лапинская Г.А., Прошляков Б.К. Основы петрографии М. Недра 1981 г.

Дополнительная литература

1. Касенова А.Т. Основы кристаллографии и минералогии Алматы 2012
2. Булла А.Г. Минералогия с основами кристаллографии. - М.: Недра, 2000.
3. Годовиков А.А. Минералогия. - М.: Недра, 2011.

Интернет-ресурсы

<http://www.geokniga.org/bookfiles/geokniga-baybatshageologiyampi.pdf>
<http://www.iagod.org/>
https://kpfu.ru/geologiya-mestorozhdenij-poleznyhiskopaemyh_241970.html

КРАТКАЯ ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ НЕФТЯНОЙ ГЕОЛОГИИ

Ризуанова Г.К.

магистр, ст.преп. Нефтегазового факультета
НАО «Атырауский университет нефти и газа им.Сафи Утебаева»

Развитие нефтяной промышленности в основном зависит от непрерывного открытия новых месторождений и увеличения разведанных запасов. Поиски и разведка месторождений нефти и газа требуют изучения сочетаний разнообразных геологических условий. Для правильной разработки нефтяных и газовых залежей и месторождений требуется знать объем промышленных запасов нефти и газа и гидродинамические условия, в которых находится нефтяная залежь. Для того, чтобы добывать нефть в больших количествах с наименьшими затратами, в настоящее время составляются генеральные схемы и проекты, в которых комплексно рассматриваются геологические, гидродинамические и экономические условия разработки.

Слово «геология» происходит от греческих слов «гео»-земля и «логос»-наука. На современном уровне знаний геология – это наука, изучающая вещественный состав литосферы, ее строение и процессы, происходящие в ней и на ее поверхности, причины и закономерности возникновения и развития этих процессов, а также состав, строение и закономерности развития Земли в целом. Геология является теоретической основой для поисков, разведки и разработки всех месторождений полезных ископаемых, в том числе нефти и газа. Геология как наука возникла недавно, в конце 18 века, в результате развития горного дела. Потребность в минеральном сырье и металлах заставила человека заняться изучением недр Земли. В первую очередь встала необходимость изучения входящих в состав земной коры природных элементов и химических соединений, которые называются минералами.

Учение о составе земной коры дало начало минералогии – науке изучающей отдельные минералы, и петрографии – науке о горных породах, которые представляют собой различные сочетания минералов слагающих мощные толщи земной коры. Впоследствии внутри геологии как науки о Земле стали обособляться самостоятельные отрасли науки. Так, выделилась динамическая геология – которая освещает явления

горообразования, разрушения, переноса и отложения горных пород; историческая геология – которая изучает эволюцию земной коры; палеонтология – которая занимается исследованием окаменелостей, остатками древних организмов и вопросами органической жизни на Земле.

Преследуя научные цели, геология в тоже время служит практической деятельности человека. Соответственно этому получили большое развитие инженерная геология, геология нефтяных и газовых месторождений и месторождений других полезных ископаемых.

Глубокое влияние на геологическую науку оказали исследования А.П. Карпинского, А.Е Ферсмана, В.И. Вернадского, А.Д. Архангельского. Академик В.И.Вернадский является основоположником науки – биогеохимии.

Широкий расцвет геологии нефти как самостоятельной науки связан с именем выдающегося ученого И.М. Губкина в том, что он наметил пути решения многих проблем в нефтяной геологии, в том числе, таких как происхождение нефти и формирование нефтяных месторождений, создал научные основы поисков нефтяных и газовых месторождений.

Экономика (хозяйственная жизнь) нашей страны неразрывно связана с недрами Земли как сырьевой базой, поэтому геология представляет огромный практический интерес, так как геологические знания помогают нам отыскать в недрах Земли всевозможные виды минерального сырья, металлы, топливо, материалы для химической промышленности, минеральные удобрения.

На основании исследования физических свойств Земли установлено, что Земля состоит из 4-х зон или оболочек: 1) газовая оболочка-атмосфера; 2) водная – гидросфера, называемая мировым океаном; 3) наружная каменная оболочка – литосфера; 4) внутренняя оболочка – мантия.

1. Тропосфера – самый нижний слой атмосферы – располагается над экватором до высоты 17 км. В тропосфере находятся около 90% массы атмосферы и сосредоточен весь водяной пар. Газовый состав тропосферы: 78,08% азота, 20,95% кислорода, 0,93% аргона и около 0,03% углекислого газа. Остальные газы – водород, неон, гелий, криптон, ксенон, аммиак – составляют не более 0,01%. Таков состав воздуха остается до 20км.

Выше тропосферы до высоты 80 км простирается стратосфера, составляющая 9% общей массы атмосферы. Стратосфера характеризуется наличием в ней слоя озона, который поглощает ультрафиолетовые лучи, благодаря чему падение температуры прекращается и на высоте 60 км, отмечается ее повышение до + 75⁰С, после чего на высоте 80км. Убывает до минимума (-75⁰С), а затем повышается.

Выше стратосферы – ионосфера, состоящая из нескольких ионизирующих слоев, отражающих короткие радиоволны. Температура в ионосфере на высоте 200 км – 600-700⁰С, а на высоте 11000км возрастает до 4000⁰С. В ионосфере наблюдаются полярные сияния – свечение газов.

Роль атмосферы в развитии геологических процессов, исключительно велика, главным образом, как фактор разрушения горных пород. Кроме того, благодаря воздушным течениям в тропосфере поддерживается круговорот воды в природе.

2. Гидросфера - это водная оболочка земного шара, состоящая из океанов и морей, озер и всех вод суши (болота, реки и ручьи). Распределение температур в океане происходит таким образом: до глубины 200км, в так называемой зоне возмущений, отмечаются суточные и годовые колебания температуры. Ниже до глубины 1300 км. Следует зона водной тропосферы, где температура снижается до 1,3⁰С, а еще глубже располагается водная стратосфера совершенно одинаковой температурой, близкой к 0⁰С, и давлением свыше 1000 атм. Главная роль гидросферы в цикле геологических явлений – в образовании осадочных горных пород.

3. Наружная каменная оболочка (земная кора): под континентами ее толщина от 30-70км, под океанами до 7-9км. Земная кора состоит из множества геологических тел, разнообразных по составу, форме и размерам.

Мантия состоит из 3 оболочек:

а) базальтовой – толщиной от 60 до 80-100км,

б) перидотитовый – толщиной 1000-1100км, в) рудной – богатой железом, хромом, магнием, толщиной 1700км. Граница между земной корой и мантией называется поверхностью Мохоровичича. Ядро Земли представляет собой шар радиусом 3470км и состоит из никелистого железа. Средний радиус Земли – 6378км.

Современная геология и другие науки располагают данными, доказывающие что звезды, Солнце, Земля и другие планеты состоят из одних и тех же химических элементов. Так по химическому составу метеориты делятся на 3 группы: 1) железные – сидериты; 2) каменные – хондриты; 3) стекловатые – тектиты. Из известных на Земле минералов в метеоритах встречаются оливин, авгит, полевой шпат и редко кварц. В последнее время в метеоритах было установлено наличие углеводов, и даже живых бактерий. Это доказывает, что метеориты являются частями разрушенных планет. Спектральный анализ отдельных светил и непосредственно химический анализ метеоритов доказывает, что химический цикл или вещественный состав всех мировых тел один и тот же.

Исаак Ньютон высказал предположение о том, что Земля не является идеальным шаром, а сплюснута по оси вращения, т.е. представляет собой эллипсоид вращения – сфероид, но сфероид является приближенным к истинной форме Земли. Чтобы определить истинную форму Земли надо мысленно представить, что уровень неподвижной поверхности океанов и каналов прорезает материки и соединяют все океаны. Это уровненная поверхность не совпадает ни с поверхностью эллипсоида, ни с поверхностью Земли, она обрисовывает геометрическое тело, форма которого характерна для нашей планеты. Это тело называется геоидом. Расстояние в метрах, на которое надо углубиться в землю, чтобы получить прирост температуры на 1°C , называется геометрическим градиентом.

В глобальном масштабе разрез земной коры подразделяется на две части: верхний – осадочный – слой, состоящий из неизменных или слабо измененных осадочных пород (иногда с включением вулканогенных образований), и консолидированную кору, сложенную магматическими и метаморфическими породами.

Вся совокупность геологических процессов ведет к образованию разнообразных горных пород, и, соответственно, к формированию различных, сложенных этими породами, форм рельефа. В зависимости от энергетического источника и места протекания, все геологические процессы можно разделить на *внешние (экзогенные)* и *внутренние (эндогенные)*. Необходимо представлять, что процессы породообразования слагаются из, казалось бы, противоположных явлений: с одной стороны – образования горных пород, а, с другой стороны – их разрушения. При этом, как формирование, так и разрушение неразрывно связаны друг с другом: разрушение магматического происхождения гранитов ведет к образованию осадочных щебня или гальки, а дальнейшее изменение обломков обеспечит возникновение гнейсов – пород метаморфического происхождения. Таким образом, в литосфере непрерывно идут процессы обновления вещества, обуславливающие формирование главных тектонических структур и рельефа земной поверхности.

Экзогенными (внешними) называются процессы, протекающие на земной поверхности или на небольших глубинах в земной коре. Названные процессы осуществляются, например, текучими водами. Ледниками, ветром и т.д. Деятельность этих процессов включает два важнейших вида работы: разрушение горных пород и их накопление (аккумуляцию).

Очевидно, что характер производимой работы определяется, с одной стороны, скоростью движения и массой геологического агента, а с другой – характером горных пород (их вещественным составом, плотностью и т. Д.). Так, чем выше скорость движения

и масса геологического агента, тем активнее идет разрушение горных пород и транспортировка обломков. С падением скорости начинается процесс аккумуляции, причем в начале на поверхность оседают самые крупные частицы, а затем все более мелкие. Главными энергетическими источниками экзогенных процессов являются солнечная радиация и сила тяжести. Поскольку солнечная радиация по земной поверхности распределяется зонально и неравномерно, ее приход изменяется по сезонам года, то и деятельность внешних процессов подчиняется тем же закономерностям. Влияние гравитации наиболее ярко сказывается в том, что чем больше угол наклона поверхности, тем активнее происходит снос материала. Самое главное в том, что, чем выше расположена территория, тем активнее разрушение и вынос обломков горных пород, а чем ниже поверхность, тем активнее аккумуляция, и, соответственно, больше мощность накапливающихся осадочных горных пород. Следовательно, наибольшие объемы осадочных горных пород накапливаются в океанах (морях).

Таким образом, работа внешних сил ведет к такому изменению земной поверхности, которое направлено на изменение форм, созданных процессами внутренними. В конечном итоге, такое изменение ведет к перераспределению горных пород и выравнивание рельефа. То есть, созданные внутренними силами выступы суши разрушаются и понижаются, а сносимые с них обломки горных пород накапливаются в океанах и уменьшают их глубину.

В зависимости от конкретных сил, определяющих характер происходящих явлений, все экзогенные процессы можно разделить на две группы:

1) процессы выветривания,

2) процессы работы внешних динамических сил. Различие между ними заключается в следующем:

- выветривание зависит от климата; осуществляется силами, воздействующими на земную поверхность стационарно и равномерно; выветривание не вызывает перераспределения масс горных пород по земной поверхности;

- внешние динамические силы работают избирательно (зависят от энергии воздействующей силы, от рельефа, состава горных пород и др.), осуществляются подвижными агентами, ведут к перераспределению масс горных пород.

Накапливающиеся на поверхности Земли горные породы объединяются в генетические типы отложений, которые, в свою очередь, подразделяются на фации.

Генетический тип отложений – это совокупность горных пород, накопленных определенным геологическим агентом.

Фация – это комплекс отложений какого-либо генетического типа, накопленный в определенных физико-географических условиях. Фации характеризуются закономерными условиями залегания, строением и составом горных пород. Отличия между фациями объясняются, прежде всего, разной динамикой условий осадконакопления. По условиям осадконакопления всю земную поверхность можно разделить на две главные области: континентальную и морскую. В континентальной, гипсометрически поднятой области, господствуют разрушение горных пород и слагаемых ими форм рельефа, а также снос продуктов разрушения. Поэтому процессы аккумуляции на суше представлены на небольших площадях, и ведут к накоплению маломощных осадочных толщ. Наоборот, в пределах гипсометрически низко расположенных океанов, процессы аккумуляции господствуют, в силу чего морским отложениям характерны огромные площади и мощности. Соответственно, более 95% объема осадочных пород, распространенных на поверхности суши, накапливалось в океанических условиях, т.е., во время морских трансгрессий (этапов наступления моря). Очевидно, что важнейшим фактором, определяющим протекание на земной поверхности процессов либо денудации, либо аккумуляции, является тектоника – восходящие тектонические движения ведут к установлению континентальных условий денудации, а нисходящие – океанических условий аккумуляции. При смене тектонического режима, т.е. при переходе от морских условий к

континентальным (или наоборот), на какое-то время на поверхности устанавливаются переходные условия (например, мелководных морских заливов).

Таким образом, можно выделить три главных обстановки осадконакопления:

- морскую (океаническую)
- континентальную
- переходную.

В составе каждой из них представлены различные генетические типы отложений:

- морские отложения: шельфовые, батинальные, абиссальные;
- континентальные отложения: элювиальные и склоновые, коллювиальные (обвально-осыпные), аллювиальные, озерно-болотные, золовые и др.;
- переходные отложения: осадки устьевые и лагунные.

Горными породами называются значительные по размерам минеральные скопления, строение и состав которых отличается более или менее однородным составом. Любая горная порода состоит из одного или нескольких минералов.

Порода, состоящая из одного минерала, (мрамор, известняк) называется простой горной породой, а порода, в составе которой имеется несколько минералов, называется сложной горной породой.

Внутреннее строение горных пород характеризуется их структурой и текстурой. Структура – это совокупность признаков строения породы, обусловленных размерами, формой и взаимоотношениями её составных частей. Текстуру породы определяет распределение её составных частей в пространстве.

Все перечисленные характеристики тесно связаны с происхождением горных пород. По способу и условиям образования горные породы делятся на магматические (изверженные), осадочные и метаморфические.

Магматические горные породы обязаны своим происхождением затвердеванию природных, в подавляющем большинстве силикатных расплавов как внутри Земли, так и на её поверхности.

Осадочные горные породы образуются на поверхности Земли в водной, реже воздушной среде из продуктов разрушения других пород, а также из химических и органических осадков.

Метаморфические горные породы возникают в результате коренного преобразования магматических, осадочных и ранее существовавших метаморфических пород под влиянием высоких температур и давлений, чаще всего в глубоких зонах земной коры. Не переходя в расплав эти породы теряют первоначальный облик и приобретают новый минеральный, а в ряде случаев и химический состав, иную структуру и текстуру.

В качестве главных классификационных признаков магматических пород используется их химический состав и условия залегания.

Общепринятой и наиболее распространенной является классификация осадочных пород по происхождению. Так различают следующие типы:

1. породы механического или обломочного происхождения.
2. породы химического происхождения.
3. породы органического происхождения.

Проницаемые горные породы способны вмещать в своих порах, кавернозных и трещинных пространствах нефть, газ и воду носят название коллектора. Пластовые флюиды – нефть, газ, вода – аккумулируются в пустотном пространстве породы – коллектора, представленном порами, кавернами и трещинами. По преобладающему виду пустот породы-коллекторы делятся на три основных типа – поровые, кавернозные и трещинные. Фильтрационно-емкостные свойства пород-коллекторов характеризуются основными параметрами: пористостью, проницаемостью и нефтегазонасыщенностью. Пористостью называют долю пустотного пространства в общем объеме породы. По сообщаемости пор друг с другом различают открытую пористость и закрытую. Коллектора нефти и газа отличаются большим разнообразием литологического состава. Среди них

имеются различные пески, песчаники, алевролиты, известняки, доломиты и другие плотные воды.

Для того чтобы коллекторы могли удерживать нефть и газ, они должны быть окружены (сверху и снизу) плотными слабопроницаемыми или не проницаемыми породами. К ним относятся глины, мергели, плотные известняки, гипс, соль, ангидрит.

Наибольший интерес представляет открытая пористость – доля сообщающихся между собой пустот. Другой важный фактор – это проницаемость – способность горной породы пропускать через себя флюиды при условии наличия перепада давлений.

Различают абсолютную проницаемость – проницаемость пористой среды для газа или однородной жидкости при условии полного заполнения пор этим газом или жидкостью и отсутствие полного воздействия между ними и пористой средой. Эффективная проницаемость – проницаемость горных пород для данного газа или жидкости при одновременном присутствии в порах другой неподвижной жидкости или газа.

Ключевые слова: геология, нефть, наука, др.

Использованные литературы:

1. Ковалев С.Г., Хабибуллин Р.Р., Лапиков В.В., Абдюкова Г.М. Общая геология с основами гидрогеологии и гидрологии. Учебное пособие для студентов экологических, географических и геологических специальностей высших учебных заведений, 2006 г.

2. Ковалев С.Г. **Основы исторической геологии** Учебное пособие для студентов естественнонаучных факультетов высших учебных заведений. 2010 г.

3. Ковалев С.Г., Хабибуллин Р.Р., Лапиков В.В., Абдюкова Г.М. Практикум по общей геологии с основами гидрогеологии и гидрологии Учебное пособие для студентов экологических, географических и геологических специальностей высших учебных заведений, 2007 г.

ҒТАМР 37.015.3

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ СӨЙЛЕУ ҚАРЫМ –ҚАТЫНАСЫ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Сабитқызы Самал

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің магистранты (Орал қ.)

Қарым-қатынас қоғамның маңызды бір бөлігі болып табылады. Қарым-қатынас арқылы адамзат қоршаған әлеммен өзінің байланысын құрып, қарым-қатынас арқылы ақпаратты, білімді беру және жинақтау үдерісі жүзеге асып, әлеуметтік мәдениеттің тәжірбиесінің игерілуі жүзеге асып отырады. Қарым-қатынас адамның тұлға ретінде қалыптасу және мінезінің негізгі сипаттарының қалыптасу үрдісінің ажырамас бөлігі ретінде көрінеді. Қарым-қатынас адамдардың әлеуметтану үрдісінде маңызды роль атқарады: адамның бойында моральдық, этикалық және мінез-құлығындағы нормаларын, ережелерін қалыптастырады. Әңгімелесу үдерісі барысында адам бірін-бірін түсінеді немесе қарама-қарсы ойға келеді, болмаса конфликтік жағдайлар туындайды. Сондықтан, сөйлеу қарым-қатынасы адамдар арасындағы қарым-қатынасты құратын құрал ретінде қарастырылады, дегенмен әңгімелесу үнемі әлеуметтік қарым-қатынас жүйесіндегі маңыздылығымен анықталады және қарым-қатынас дәстүрлі қалыптасқан әлеуметтік қажетті формаларына сәйкес келеді [1]. Яғни, қарым-қатынаста сөйлеу (әңгімелесу)

өмірдің барлық саласымен тығыз байланысты, ол көптеген әлеуметтік пәндердің зерттеу тақырыбына жатады, мысалы: психология, педагогика, лингвистика, мәдениеттану, әлеуметтану, философия пәндерінде көрініс табады.

Қарым-қатынастағы сөйлеу ол жан-жақты ұғымға ие және оның мағынасын толық ашуымыз үшін осы құбылыстың бірнеше теориялық тәсілдерін қарастырамыз.

Қарым-қатынастығыәнгімелесудің мағынасы Ежелгі ұлы ойшылдардың (Платон, Аристотель) пікірінше, ол адамның қоршаған ортамен (табиғат пен қоғамның) байланысының ерекше түрі деп қарастырады және адамның іс-әрекетінің маңызды шарттары ретінде көрсеткен [3]. Қарым-қатынастағы сөйлесудің құрылымы адамдар арасындағы қарым-қатынасты құру үшін әртүрлі коммуникацияның құралдары арқылы ақпараттармен алмасу болып табылады [2]. Заманауи ғылымда қарым-қатынастағы сөйлеу әлеуметтік және тұлғаға бағытталған үрдіс ретінде ұғынады. Мұнда тұлғаның жеке қарым-қатынасы іске асырылатыны ғана емес, сонымен қатар қоғамдық өмір ережелері және қағидаларында да жүзеге асады.

Мәдениет - адам өмірінің барлық саласына енетін жан-жақты ұғым болып табылады. Мәдениеттің шығу көзі адамның қоршаған ортадағы шындығының өзгерістерінің іс-әрекеті болып табылады. Мәдениеттің қалыптасуы мен дамуы қоғамның тәжірибие жинақтау барысындағы дамуы және көптеген ұрпақтардың білімінің жинақталуымен параллельді жүзеге асты. Мәдениет тұлғаның әлеуметтік, интеллектуалды, рухани-адамгершілік, көркем эстетикалық деңгейлердің дамуын анықтайды, сонымен қатар әлеуметтік әрекеттесу арқылы тәжірибиелерінің игеруінде қамтиды. Осыған қарап мынадай қорытынды жасауға болады: қарым-қатынас пен мәдениет тығыз байланысты. Қарым-қатынас мәдениеттің ерекше формасы ретінде көрінеді. Адамзат өркениеті (мемлекеттің, халықтың) адамдар арасындағы қарым-қатынастың өзінің даму тарихының белгілі бір сатыларында өздеріне ғана тән қағидалар, ережелер, дәстүрлер және әдет-ғұрыптар жасайды. Бұл әрмен қарай әлеуметтану, психология және философияда «қарым-қатынастағы сөйлеу мәдениеті» ұғымы ретінде қалыптасуы мен зерттелуіне әкелді.

Заманауи ғылымда қарым-қатынас мәдениеті ұғымының бірнеше теориялық тәсілдері бар:

- 1) нақты әлеуметтік тарихи байланыстар жүйесінде қарым-қатынастың орны қарастырылады
- 2) адам іс-әрекетінде қарым-қатынастың мазмұны, оның нысандары, түрлері зерттеледі.
- 3) ұлтаралық қарым- қатынас мәселелерінде зерттеледі.
- 4) педагогикалық мәдениет шеңберінде педагогикалық қарым-қатынастың мәселелері қарастырылады.
- 5) заманауи қоғамның контекстінде тұлғаның қарым-қатынас мәдениетінің мәселелері көтеріледі.

Психологияда қарым-қатынас мәдениетінің мәселесін шешуде қоғамның даму деңгейін көрсетеді. Қарым-қатынас мәдениеті тұлға мәдениетінің дамуымен тығыз байланысты, себебі дәл осы қарым-қатынас мәдениеті тұлғаның рухани-адамгершілік және құндылық бағдарын анықтайды. Көпшіліктің түсінігінде қарым-қатынас мәдениеті іс-әрекет мәдениетімен бірдей [4].

Педагогика ғылымында қарым-қатынастағы мәдениеті сөйлеу қарым-қатынастың әртүрлі жағдайында білім, білік және дағды жүйелі ретте ұсынылады [5]. Сонымен қатар, қарым-қатынастағы сөйлеу мәдениеті педагогикада коммуникативті сауаттылықпен анықталады, ол өзалдына өмірдегі нақты жағдайларда қарым-қатынастың ережелері мен қағидаларының дағды ретінде қолданылуын көрсетеді. Коммуникативті сауаттылыққа мынадай құрамдар бар екенің көрсетеді, ол сөйлеу сауаттылығы, қарым-қатынастағы сөйлеу педагогикасы мен психологияның білімділігі, логикалық білімділігі мен сөйлеу этикасы.

Осылайша сөйлеу мәдениеті бұл әртүрлі сөйлесу жағдайларында өзін-өзі дұрыс және сол жайдайға сәйкес ұстауы.

Сөйлеудегі қарым-қатынас мәдениеті жалпы оқыту орталықтарында және отбасында қалыптасады.

Қарым-қатынастағы сөйлеу мәдениеті бұл қоғамда бар қағидалары, оған сөйлеу қарым-қатынасына қатысты, мінез-құлаққа қатысты барлық әдістері жатады: сөйлеу үшін ұйымдастырылған сөздер, интонация, ишара, мимика, пантомимика және т.б. адамдар арасындағы әрекеттесудің барлығы жатады.

Қарым-қатынастағы сөйлеу мәдениеті бірнеше қызметі (функциялары) бар. **Аксиологиялық қызметі** адамгершілік үрдістерді жинақтау және адамгершілік құндылықтарды игеру. **Нормативті қызметі** қоғамда қабылданған эталон, нормалар, мінез-құлық ережелері белгілі бір бекітулерден көрінеді. **Тәрбиелік қызметі** басқа адамдармен әрекеттесу барысында адамда белгілі бір тұлғалық сапалардың көрінуімен анықталады. Қарым-қатынас мәдениеті тұлғаның белгілі бір сапаларының жүйесін көрсете отырып, **реттеушілік қызметін** көрсетеді. Бұл құндылықтыр жүйесінен қоғамдағы іс-әрекеттер тікелей әсері көрінеді.

Қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу еліміздің жалпы білім беретін мекемелерінде білім беруінде маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Әсіресе, оны ана тілін үйренуде өте маңызды, себебі қарым-қатынастағы сөйлеу мәдениеті адамның сөйлеуінде айқын және дәл көрініс табады. Сонымен қатар, студенттер үшін қарым-қатынас мәдениеті оның болашақ маман ретінде, біліктілігі мен ортаға жеңіл сіңуіне де үлкен әсер етеді.

Қарым-қатынастағы сөйлеу мәдениеті адамның сөйлеуіне белгілі бір талаптар қояды. Осының ішіндегі ең негізгілері: мазмұндылығы, логикасы, негізділігі, сенімділігі, дәлдігі, түсініктілігі. Логикалық сөйлеуде қарама-қайшылықтың жоқтығы, ол негізделген және реттілігі бар, мұнда барлық пікірлер бір ойға бағынышты және бір-бірімен байланысты. Сөйлеудің негізділігі мұндағы аргументтердің сенімділігінде көрінеді және талқыланытын тақырыптағы әңгімелесудің нысаны объективті – оңды сипатқа ие бола отырып, дәлдігімен анықталады. Әңгімелескен адамды сендіре алу дәлелдеулі әңгімелесу екендігін көрсетеді. Сөйлеу – нақты және анық болуы қажет, ал тым жай пікірлер күңгірт және мәнерсіз болады, әңгімелескен адаммен қабылданбайды.

Сөйлеу мәдениетінің феномені зерттеулер үшін өте маңызды, себебі сөйлеу қарым-қатынасы алдыңғы ұрпақтағы адамдардың әлеуметтік мәдени тәжірибелері, жүйеленген дайын түрде интеллектуалды және материалдық мәдениеттен алынған әдістер болып табылады, нәтижесінде адам әлеуметтенеді, дамиды және оның мінез-құлқы реттеледі. Қарым қатынастағы сөйлеу мәдениетінің қалыптасуының көрсеткіші ретінде адамның ішкі сенімдерінен құндылыққа бағытталған жүйесінен көрініп, адамның іс-әрекеті мен қимылында көрініс табатын тұлғаның негізгі сипаты болып табылады.

Қазіргі кезде оқу орындары мен мекемелерінің негізгі мәселесі болып қарым-қатынастағы сөйлеу мәдениетті қалыптастыру маңыздылыққа ие болып тұр. Тұлғаның оқу орнында және оқу орнынан шыққаннан кейін де өзіне сенімді, жетік меңгерген, білікті маман ретінде сезінуі үшін де қарым-қатынас мәдениетінің мәселелерін қолға алып, жас мамандарға жеткізу және жетілдіру маңызды.

Түйіндеме: Бұл мақалада автор қарым-қатынас ұғымы мен қарым - қатынас мәдениеті ұғымдарына анықтама береді, осы екі ұғымның өзара байланысын қарастырады және қарым-қатынас мәдениетінің психологиялық және педагогикалық маңыздылығын анықтауға назар салады. Сонымен қатар, студенттердің дағдыларын тәрбиелеу және өздерін мәдениетті ұстаулары бойынша жұмыстар жоғары оқу орнына түскен бойда мақсатты түрде бастауын алып, жүйелі түрде жүргізіліп отырылады. Баланың оқушы кезеңінен-ақ сыртқы ортада, үйде және қоғамдық орындарында өздерін ұқыпты, сыпайы, мәдениетті мінез-құлық пен өзін-өзі мәдени ұстану дағдылары қалыптасады. Диалог арқылы мұғалім іс-

әректің концептуалды тәрбиелілік және білім беруге бағыттылығын айқындайды, осы арқылы білікті және әлеуметтік белсенді тұлғаны қалыптасуына мүмкіндік жасайды.

Кілт сөздер: қарым-қатынас, мәдениет, қарым-қатынас мәдениеті, сөйлеу мәдениеті.

Аннотация: В данной статье автор дает определение понятию общения и понятиям культуры общения, рассматривает взаимосвязь этих двух понятий и делает акцент на определении психолого-педагогического значения культуры общения. Кроме того, работа по воспитанию навыков студентов и их культурному поведению ведется систематически, с целенаправленным началом по поступлению в вуз. У ребенка с учебного периода формируются навыки бережного, вежливого, культурного поведения и самокультурной приверженности дому и общественным местам. Посредством диалога учитель определяет направленность деятельности в концептуальном воспитании и образовании, тем самым создавая возможность формирования квалифицированной и социально активной личности.

Ключевые слова: коммуникация, культура, культура общения, культура речи.

Annotation: In this article, the author gives a definition of the concept of communication and the concepts of communication culture, considers the relationship between these two concepts, and draws attention to the definition of the psychological and pedagogical significance of communication culture. At the same time, the work on the education of students' skills and cultural behavior is carried out systematically, starting with the goal as soon as they enter the University. From the very beginning of the school year, the child develops the skills of careful, polite, cultured behavior and self-discipline at home and in public places. Through dialogue, the teacher determines the orientation of the activity in the cognitive education and education, thereby creating an opportunity for the formation of a qualified and socially active person.

Keywords: Communication, Culture, Communication Culture, speech culture.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания.-СПб.: Наука, 2017.- 272 б.
2. Боголюбская М. К., Шевченко В.В. Художественное чтение и рассказывание в детском саду: опыты работы.- М.: Просвещение, 1970.- 238 б.
3. Буре Р.С. Социально-нравственное воспитание дошкольников: методическое пособие.-М.: Мозаика-Синтез, 2018.- 76 б.
4. Гогоберидзе А. Г., Солнцева О.В. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. 2-е изд.-СПб.: Питер, 2019.- 464б
5. Ладыженская Т. А., Сорокина Г.И., Никольская Р.И. Ладыженская Н.В. Детская риторика в рассказах и рисунках: методические рекомендации.-М.: Ювента, 2020.- 64 б.
6. Радина К.К. Метод беседы в воспитательно-образовательной работе с детьми старшей группы детского сада // Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста / Сост. М.М. Алексеева.-М.: Академия, 2019.- 260 б.

АРТ-ТЕРАПИЯ ПСИХОЛОГ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ТИІМДІ ӘДІС

Әділханова Аяулым Ерболқызы

«Педагогика және психология» мамандығының 2 курс студенті
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Қазіргі қоғамда психолог қызметінің маңыздылығы артып отыр. Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер кез келген білім беру ұйымдары мен әрбір отбасы мәселесіне өзіндік әсерін берері сөзсіз. Кез келген сыртқы әсерлердің тұлғаның жан дүниесіне ықпалын оңтайлы шешу үшін арт-терапия әдістерін қолданған орынды. Арт-терапия өзінің саналуандылығымен, адам психологиясына жанаса әсер етуімен ерекшеленеді.

Арт-терапия – психотерапияның маңызды салаларының бірі болып табылады. Бүгінде арт-терапия түрлері кеңейіп, көптеген елдерде адам психологиясына жайлылық әсер беретін әдіс ретінде кеңінен қолданылады. Бұл қазіргі көпшіліктің көңілінен шыққан, әсерлі әдіс ретінде қабылданады [1].

Арт-терапия деп психоэмоциялық көңіл-күйге әсер ету мақсатындағы терапияны түсінуге болады. Арт-терапия әдістері заманауи сауықтыру жүйелерінің, дербес және рухани дамыту жөніндегі авторлық әдістемелердің бір бөлігіне айналып отыр. Олар түрлі жастағы және әлеуметтік санаттағы адамдармен жұмыс кезінде белсенді түрде қолданылады.

Арт-терапия – агрессияны және жиналып қалған теріс эмоцияны қайтарудың қауіпсіз және әлеуметтік қолайлы тәсілі. Ішкі күйзелістер мен соқыр сезімнің шиеленісуі көру бейнелерінің көмегімен жеңіл және ауыртпашылықсыз білінеді. Адам өзі аңғара бермейтін ең терең сезімдерді білдіруге мүмкіндік береді, өйткені соқыр сезім шығармашылық үдеріске белсене қатысады.

Орасан зор ақпарат саны терапия үдерісі кезінде барлық диагностикалау жұмысын түсінуге негіз болып табылады [2]. Эмпатияның топтануына, дамуына және терапиялық өзара әсердің нығаюына ықпал етеді.

Шығармашылық үдеріс кезінде түрді, түсті және текстураны таңдау және пайдалану қажеттілігі белгілі бір шоғырлануды және ұйымдастырушылықты талап етеді және ішкі бақылауды қалыптастыруға көмектеседі.

Осы уақытқа дейін жасырын болып келген дағдылар мен дамуды анықтау үдерісі кезінде пайда болатын қанағаттанушылық сезімі арт-терапияның жанама тиімділігі болып табылады. Бұл адамға өзінің дербес құндылығын сезіну әсерін күшейтуге мүмкіндік береді.

Психолог қызметінде баламен, әсіресе мүмкіндігі шектеулі балалармен психологиялық-коррекциялық жұмыстар жүргізудегі арт-терапияның маңызы зор. Соңғы жылдары мүмкіндігі шектеулі балалардың саны артып келеді. Осыған орай осы топтағы балаларға психологиялық қолдау көрсету қажеттілігі туындап отыр. Мүмкіндігі шектеулі балалармен психологиялық өзара әрекеттесу немесе белгілі бір бұзылыстың немесе аурудың белгілерін жеңілдету, азайту немесе жою мақсатын жүзеге асыру тактикалық тәсілді қажет етеді. Бұл талаптар психотерапияның арт-терапиялық бағытын қамтамасыз етеді.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жүргізу барысында арт-терапияны қолданудың өзіндік алгоритмін қарастыру қажет. Арт-терапия әдісін қолданбас бұрын, ең алдымен баламен жағымды, әрі сенімді қарым-қатынас орнатқан жөн. Мамандар балалардың шығармашылық жұмыстармен өте қызыға айналысатынын, өз жұмысынан шабыт алып, шаттыққа бөленетінін байқаған. Олар сурет салғанды, жапсыру, бейнелеу, қиялдан бейнелер желімдеуді үлкен ынта, қызығушылықпен орындайды. Дәл сол

себептенде арт-терапия балалармен жүргізілетін аса тиімді әдіс болып табылады. Бұл әдістің негізгі мақсаты – өзін-өзі тану мен өз ойын білдіру арқылы психикалық күйді үйлесімді ету [3].

Балалық шақта бала өзін қоршаған әлемді танып білуге аса құштар болады. Олар айналыны бақылап, ұстап-көру арқылы тәжірибе жасау әрекетіне құлшына кірісіп кетеді. Бала үшін зерттеу-шығармашылық әрекеттер аса маңызды. Шығармашылық әрекет – адамды қоғамның бір мүшесі ретінде дербес, еркін әрі белсенді іс-әрекет орындауға бағыттайды. Арт-терапия осы шығармашылық әрекетке қызықтыра елітіп алып кететін әдіс. Бұрын арт-терапия: әр түрлі психикалық ауытқулары бар адамдарға, мүгедек-балалар (көру, есту, қимыл-қозғалыс) әлеуметтік ортаға бейімделуіне мүмкіндік беретін әдіс ретінде қарастырылса, бүгінде әр адамның өзін өзі сезінуіне, өзін басқаруға, өзіне сенімділік ұялатуға көмектесетін құрал десе де болады [4].

Балалармен жұмыс кезінде арт-терапияны дұрыс қолдану жақсы нәтижелер беруі мүмкін. Өйткені, адам психикасы, оның ішінде балалар психикасы саналы және санасыз болып бөлінеді. Барлық күйзелістер, қатты әсер ететін оқиғалар, жайсыз эмоциялар, егер олар бастан үйлесімді түрде өтпеген болса, біраз уақыт өткеннен кейін саналы күйден санасыз күйге ауысады. Ол жақта олар қорқыныш, үрей, бастырылу, шектен тыс қыңырлық немесе әсерленгіштік түрінде пайда болады.

Психолог арт-терапия түрлерін баланың психологиялық ерекшеліктеріне, түзету жұмыстарына қарай іріктеп қолданады. Арт-терапияның әртүрінің өзіндік құралдары мен ұйымдастыру ерекшелігі болады. Шығармашылық бейнелеу терапиясының құралдармен қоса, балалармен құм терапиясын, фитотерапия, ертегі терапиясы т.т.б техникаларды қолдану әдістемесіне жете көңіл бөліне керек.

Әр түрлі эмоционалды күйлер бала әлемінің бір бөлігі. Ал, бала өмірінің үйлесімді болуы ересектерге жүктеледі. Әр эмоция адамның денсаулығымен байланысты болғандықтан, көптеген аурулар психосоматикалық сипатта болады. Арт-терапиямен түрлі психологиялық қиындықтарды шешуде: әуен, би, бейнелеу, сурет салу, жапсыру, драмалау сияқты өнердің суреттеу құралдарын пайдалана алатын мамандар айналыса алады.

МенХ.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінде «Психология» мамандығы бойынша білім алушы студентпін. Болашақ мамандығыма қажетті алғашқы теориялық білім алумен қатар, психолог қызметін бақылап, лауазымдық міндетімен, психологиялық қызмет барысымен танысуға оқу-танысу практикасы барысында мүмкіндік туды.

Алғашқы оқу-танысу практикамы Атырау облыстық балалар ауруханасының балаларды оңалту орталығында өткіздім. Онда психологтың жұмыс бағыттарымен және емделуші балалардың диагноздарымен таныстым. Оңалту орталығында денсаулығына орай мүмкіндігі шектеулі балаларға медициналық және психологиялық көмек беріледі. Ең қызығы, ауруханада ем алушы балалармен арт-терапияны сантүрлі формаларын қолдануға болатынын бақыладық, ол баланың денсаулығына, көңіл-күйіне, эмоционалды ерік саласының дамуына оң ықпалын тигізеді.

Психолог арт-терапиямен қалай жұмыс жасайды? Ол - психикалық және физикалық оңалту мақсатында танымдық және моторлы дағдыларды дамытуға арналған жұмыстар ұйымдастырады; тұлғаның өзіндік құндылығы, өз ойын білдірумен қарым-қатынасты жақсартуға арналған коммуникативті байланыс жасайды; ішкі және сыртқы шиеленістерді босатуға ықпал етуші өзгерістерге жетеді; тұлғалық шығармашылық тәжірибе диапазонын кеңейтеді; орындалған шығармашылық іс-әрекеттен табысты сезінуге жағдай жасайды; үнемі өзгерістегі шынайы өмірге психологиялық бағыт береді.

Арт-терапиялық жұмыстарға музыка, көркем сурет, кескіндеме және бейнелеу өнері, қимылды ойын-жаттығулар, драмалық ойындар, шығармашылық құрастыру секілді әрекеттік шаралар жатқызылады [5].

Көп жағдайда, адам жүрегінің түбінде жатқан ішкі сезімдерін, көңіл- күй, алаңдау, әсерлерін сөз арқылы емес, түрлі қимыл, бейнелер арқылы білдіріп жатады. Балалармен жүргізілетін арт-терапия барынша еркін түрде: ойын немесе шығармашылық әрекет

арқылы орындалады. Бала бір сәтте өзіндік шығармашылық қабілеттерін көрсетеді, әрі психологиялық қиындықтарды жеңуді үйреніп, өз қолымен орындаған әрекеттен рахат, ләззат алады.

Арт-терапия қарым-қатынас дағдыларын дамыту үшін де қолданылуы мүмкін және өзін-өзі бағалауды арттырудың және өзіне деген сенімін нығайтудың (бұлардың екеуі де оқу барысында балалардың қателіктер жасау және жаңаны байқап көру «тәуекеліне» ниет етуінің негізінде жатыр) тамаша құралы болып табылады.

Психотерапияның басқа да түрлері сияқты арт-терапия – шығармашылық әрекет барысындағы бала мен ересек адамдардың негатив эмоциялары, ойлары, сезімдерінен арылудың бірден-бір әдісі болып табылады. Ем алушы баланың абстрактылы ойлауы әлі де әлсіз болғандықтан, психолог арт-терапия әдістерін нақты түсіндіре отырып жүргізеді. Жұмыс соңында баланың шығармашылық жетістігін бағалап, олардың ішкі сезімдерін білдірудегі іс-әрекеттеріне түткі (стимул) болады. Көбінесе балаларға ұжымдық шығармашылық әрекеттер аса ұнайды. Ұжымдық шығармашылық іс-әрекеттер барысында бала өзара түсіністікке келуді, басқалардың ойын, сөзін құрметтеуді, бастамашылдық көрсетуді, өз ойын сақтап қалуды үйренеді. Жағымды көңіл-күй балаларды біріктіреді. Бала сол үрдістен қанағат алады. Арт-терапия үрдісінде гипербелсенді, сенімсіз, жасқаншақ, ұяң баладан тұлға туындайды. Сондықтан арт-терапия психологиялық жұмыстағы аса тиімді әдіс болыптабылады.

Терапия сәтті, нәтижелі болу үшін не қажет? Сіздің ашық қатысуыңыз және қолдауыңыз керек, алайда басшылық етіп, бірақ тікелей араласпау қажет.

Арнайы таңдалған уақыт. Маңыздысы, сіздің уақытыңыз шектелмеуі тиіс, балада да қалағанынша жұмыс жасауға мүмкіндік болуы тиіс. Сабақты мынадай шартпен бастау керек: балалар жарты сағаттан соң сендер тамақтануларыңыз немесе ұйықтауларыңыз қажет деп ескерткен жөн.

Алдын ала дайындалған кеңістік. Жұмыс жасалатын орын арнайы дайындалуы тиіс. Егер сурет салу жұмысы жасалатын болса, онда еденге төсеніш төседуі керек, балалар бүлдіруге болатын киім киюі қажет, ал бағалы заттарды жинап тастаған жөн.

Сіздің жүргізілетін жұмыстардың балалардың қиындықтарын жеңеді деген сеніміңіз. Балалар оның шынымен де көмектесетініне сенеді. Сондықтан, балалардан өзіңіздің үйренгеніңіз жөн.

Осылайша, арт-терапия балаларға жағымды әсер етіп, жан-жақты дамытуға, денсаулығын оңалтуға ықпал етеді деп тұжырым жасаймыз. Балалар ауруханасында психолог маманның арт-терапия әдістерін қолдану тәжіриесі өз нәтижесін береді. Психолог мамандар бала психологиясына бағдар жасауда, түзету жұмыстарын жүргізуде қандай терапияның тиімді болатынын анықтап алғаны жөн. Оңтайлы қолданылған арт-терапия нәтижелі көрсеткіштерге жетуге мүмкіндік береді.

Аңдатпа. Мақалада арт-терапияның мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуына, денсаулығына оңтайлы ықпал ету мәселесі қарастырылған. Автор практика барысында осы терапияны жүзеге асыратын коррекциялық-дамытушы жұмыстардың ролін айқындаған.

Кілт сөз: психолог, психотерапия, арт-терапия, мүмкіндігі шектеулі бала, түзету-дамыту жұмысы.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос оптимального влияния арт-терапии на развитие, здоровье детей с ограниченными возможностями. Автором определена роль коррекционно-развивающей работы, осуществляющей данную терапию в ходе практики.

Ключевое слово: психолог, психотерапия, арт-терапия, ребенок с ограниченными возможностями, коррекционно-развивающая работа.

Abstract. The article discusses the problem of the optimal impact of art therapy on the development and health of children with disabilities. The author identified the role of corrective and developmental work in the implementation of this therapy in the course of practice.

Keyword: psychologist, psychotherapy, art therapy, child with disabilities, correctional and developmental work.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Киселева М.В. Арт-терапия в работе с детьми. – СПб.: «Речь», 2007. – 160 с.
2. Колягина В. Арт-терапия и арт-педагогика. Учебно-методическое пособие. Издательство: Прометей, 2016 г. – 164 с.
3. Корсакова Н. А. Музыкальная терапия в музыкальном благополучии детей // Воспитатель ДОУ. - 2016. - №2. - С.29.
4. Эдит Крамер. Арт-терапия с детьми. Издательство: «Генезис», 2013. – 320 с.
5. Ушакова В.Р. Сухонина Н.С. Психолого-педагогическая помощь детям с ограниченными возможностями здоровья методами арт-терапии. Учебно-методическое пособие. Симферополь: ИП Хотеева, 2019

ГТАМР 98 9760

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Нурпеисова Эльмира Серикбаевна

Қызылорда медициналық жоғары колледжінің тарих пәні оқытушысы, п.ғ. магистрі.

Қызылорда медициналық жоғары колледжі, Қызылорда қаласы

Жаңа қадамдарымен жаңа кезеңге аяқ басқан еліміздің білім беру саласында жастарды заманға сай біліммен қаруландырып, бәсекеге қабілетті, ғылыми зерттеу жұмысын өз бетінше жүргізе алатын, отаншылдық рухта тәрбиеленген білімді азамат етіп шығару үшін көптеген жаңа технологиялар мен әдіс-тәсілдер қолданылуда. Соның бірі – жобалап оқыту технологиясы. Бұл технологияның қолданылу, шығу тарихына келер болсақ, ХІХ ғасырдың ІІ жартысында АҚШ ауылшаруашылығы мектептерінде пайда болған. Оның негізін қалаған психолог, педагог, философ Джон Дьюи. Дьюидің ілімін жалғастырушы профессор Уильям Херд Килпатриктің ойынша, балаларды өз жұмысының жемісін көруге ынталандыру арқылы үлкен өмірге дайындау – бұл технологияның негізі. У.Х. Килпатрик бұл технологияның мәнін қысқаша мына мысалмен түсіндіреді: «Өзіне көйлек тігіп киген бойжеткенді мысалға алайық. Егер ол кейін өзі киетін көйлегі үшін жанын аямай, ерінбей, аса қызығушылықпен көйлек үлгісін өзі ойлап тауып, өз бетімен өлшеп, пішіп, тігіп кесе – бұл мысал жобалау технологиясының нағыз типтік үлгісі – деп тұжырымдайды. Жобалап оқыту технологиясы жөнінде бұл ғалымдардан бөлек Торндайк, Лай сынды американдық ғалымдар негізгі идеяларын ұсынды. Ондағы негізгі идеяларға келетін болсақ, Дьюи: Бала өзі таңдаған іс-әрекетті жоғары қызығушылықпен орындауы тиіс. Торндайк: Балалар таңдаған іс-әрекеттерін бірігіп, ұйымшылдықпен топтасып орындауы тиіс. Лай: Балада қызығушылықтың пайда болған сәтін қалт жібермеу, тек біржақты ойланып қана қоймай, қосымша мәліметтер іздену. Сонымен қатар танымдық прагматизм философиясының өкілі Девей жобалық жұмыстың ғылыми және саяси концепциясының іргетасын қаласа, оның әріптесі Килпатрик жобалау әдісін ауқымды мағынасына қарай тәрбиеге қатысты философия ретінде бағалады. Осыған байланысты Килпатрик жобаны «әлеуметтік ортада өткізілетін жүректен шыққан мақсатты әрекет»

ретінде қарастырады. Рейхвейн (1951) теория мен тәжірибенің байланысын «жоба» деп атады. Балаларды қолдауға негізделген биылғы жылда облыстық, республикалық, халықаралық мәдени іс-шаралар арқылы көптеген жеткіншектерге қолдау жасалып, еліміздің түкпір түкпірінен өзінің жетістіктерімен танылған дарынды жастарымыздың қатары жетерлік екенін байқадық. Міне осы пәндік олимпиадалар, ғылыми тәжіри-белік конференциялар белгілі бір білім саласында қабілеті бар балаларды анықтауға мүмкіндік береді. Пән оқыту зерттеу жұмыстарының тақырыптарын таңдау бойынша дарынды балалармен жұмыс жүргізеді, тақырып бойынша жұмыс траекториясын, ғылыми жұмыстың зерттелу мерзімдерін анықтайды. Білім алушылардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру үшін оқытушылардан балаларды пәндік олимпиадаларға дайындауда заманауи педагогикалық технологияларды қолдана білуді, дарынды балалармен жұмыс істеудің стандартты емес түрлерін іздеуді талап етеді және «Қазақстан Республикасының Білім туралы» Заңында жазылғандай, «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуын жеке адамның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту» өзекті болып отыр. Дарынды білім алушылардың бойындағы қабілетін жоғалтпай, интеллектуалдық дамуына қолдау жасау, психологиялық тұрғыда дамыту білікті ұстаздарымыздың қолында. Бүгінгі таңдағы білім беру саласындағы «Дарынды бала» түсінігі – басқа балаларға қарағанда ой-өрісі алғыр, жүйрік білімді, озық ойлы жастарымыз. Топтағы білім алушылар арасынан ерекше қабілетті, білуге құштар, еркін ойлы осы қасиеттері арқылы дарынды білім алушылар өзгелерден ерекшеленіп байқалады. Ерекше дарын иелерінің зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру – бүгінгі күннің талабы. Сол себепті педагог қызметкерлерді дарынды балалармен жұмыс туралы хабардар ету, олардың біліктілігін арттыру мақсатында колледж әдістемелік басшылығы оқытудың белсенді нысандарын қолданады: проблемалар бойынша іскерлік ойындар, семинар-практикумдар, тренингтер, вебинарлар, әдістемелік шеберлік сағаттары, дарынды балалармен жұмыс тәжірибесін зерделеу, әдістемелік кабинет материалдарын пайдаланады. Колледж басшылығының оқытушыларға қоятын талаптары жеке және кәсіби сипаттамалардан тұрады. Кәсіби сипаттамаларға мыналар жатады: кәсіби құзыреттілік, жобалау және зерттеу қызметінің дағдыларын меңгеру, диагностикалық әдістемелер мен озық педагогикалық технологияларды меңгеру, жұмыстың әртүрлі нысанда-рын (шығармашылық шеберханалар, факультативтер, қызығушылықтар бойынша үйірмелер, конкурстар, зияткерлік марафондар, пәндік олимпиада-лар, арнайы курстар және т.б.) ұйымдастыру және өткізу дағдыларын меңгеру. Оқытушыларға қойылатын негізгі кәсіби талаптардың бірі – авторлық оқыту бағдарламаларын құру мүмкіндігі. Дарынды білім алушылармен ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізу барысы, ерекшелігі жөнінде өз авторлық зерттеу жұмысымызды жасау үстіндеміз. Сонымен қатар білім беру сапасын бағалау көрсеткіштерінің бірі - білім алушылардың зияткерлік конкурстар мен олимпиадаларға қатысуы болып табылады. Бүгінде Қызылорда медициналық жоғары колледжінде үздіксіз жыл сайын білім алушыларды пәндік олимпиадалар мен конкурстарға, түрлі тақырыптардағы ғылыми – теориялық конференцияларға дайындап, қатыстырып, дарынды шәкірттеріміз жоғары нәтижелерді көрсетіп келеді.

«Зерттеу» - жаңа білім алу үдерісі және танымдық әрекет түрлерінің бірі. Оның негізінде баланың ізденушілік белсенділігі мен қоршаған ортаны танып- білуге құштарлығы жатыр. Білім алушының зерттеуі мынадай кезеңдерден тұрады: проблеманы анықтау, проблеманы шешу жолдары, мәліметтерді жинау, мәліметтерді өңдеу, қорытынды жасау. Зерттеушілікке баулу әдісі – білім алушының зерттеу нысанын өз бетінше танып білуге деген табиғи ынтасы негізінде құрылған тәсіл. Зерттеушілікке оқытудың негізгі мақсаты – білім алушының өз бетімен шығармашылық жаңа іс-әрекет тәсілдерін игеруге дайындығы мен қабілетті қалыптастыру. Зерттеу ісі қазіргі кезде аясы тар мамандырылған қызмет емес, ғылыми қызметкерлердің белгілі топтарына ғана тән емес, сондай-ақ бүгінгі заман адамының өмір сүру тәсіліне енген, кәсіби шеберлігін танытуда өзіндік көзқарасына сәйкес қызмет болып саналады.

Зерттеу жұмыстары жалпы жүйесінің негізгі кезеңдеріне тоқталсам, 1) проблеманың өзектілігі (болашақ зерттеулерді анықтау, проблеманы табу), 2) зерттеу саласын анықтау (негізгі мәселелерді белгілеу), 3) зерттеу тақырыбын таңдау (зерттеу шеңберін белгілеу), 4) шешімге келу тәсілдерін анықтау, жүйелеу (зерттеу әдістерін таңдау), 5) зерттеу жүргізу-дің жүйелілігін анықтау, 6) ақпаратты жинау, реттеу (алған білімдерін есепке алу), 7) алған материалдарды жинақтау, талдау, (белгілі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, материалдарды жинақтау), 8) есеп беруге дайындалу (негізгі түсініктерге анықтама беру, зерттеу нәтижесі бойынша хабарлама дайындау), 9) баяндама (зерттеу нәтижелерін құрбылары алдына баяндау, сұрақтарға жауап беру). Сонымен қатар, білім алушының зерттеушілік әрекетінің жетекшісі мына ережелерді сақтауы тиіс: білім алушыларды өз бетінше әрекет етуге үйрету, нақты нұсқаулардан гөрі баланың ұсынысына көңіл аудару, талқылау кезінде баға беруге асықпау, білім алу барысында білім алушыларға көмектесу, өз бетінше проблеманы шығару, проблеманы өз бетінше шешу дағдыларын қалыптастыру, пәндер мен құбылыстар арасындағы байланысты бақылау, ақпаратты талдау, талқылау, жүйелеу, топтау және жинақтау, өзіндік пікірін ешбір қорқынышсыз ұсыну, оқушыларды өз идеяларын ұсына білуге және қате пікірінен бас тартуға, шыдамдылық танытуға үйрету.

Білім алушылардың шығармашылығын, зерттеу дағдылары мен құзырет-тіліктерін қалыптастыру мақсатында колледжіміздің «Әлеуметтік экономикалық пәндер бірлестігінің» оқытушысы ретінде өзімнің тарих пәнім бойынша үйірме жұмысымның жоспары бойынша үйірме мүшелерімен өткізілетін «Зерттеу жұмысын қалай жүргізу керек?» атты курсым бар. Бұл курста білім алушыны ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін игерту, нақты бір өзекті мәселені зерттеу, оны іс-жүзінде немесе тәжірибе түрінде жүзеге асыру білім алушылардың өз бетінше білім игеру белсенділігі-нің қалыптасуы жөнінде ақпараттар беріледі. Білім алушылар өздерінің шығармашылық тәжірибелік іс-әрекет нәтижесінде жаңа білім мен құзыреттіліктердің қалыптасуына қол жеткізеді. «Зерттеу жұмысын қалай жүргізу керек?» курсының негізгі мақсаты: білім алушының дербес, шығармашылық, зерттеу дағдылары мен құзыреттіліктерін қалыптастыру, ал міндеттері: білім алушының теориялық білім деңгейін арттыру, білім алушының өзбетінше зерттеу біліктерін қалыптастыру, білім алушының танымдық қабілеттерін арттыру,

оқу- зерттеу жұмыстарын жүргізе білу дағдысын қалыптастыру, зерттеу нәтижелерін объективті бағалауға тәрбиелеу, талдай білуге және күтпеген жағдайлардан шығуға жол таба білуге үйрету, пәнге, ғылыми ізденуге қызығушылығын ояту, білім алушының жеке «ішкі қабілетін» ашу, сөйлеу мәдениетін дамыту. Білім алушылардың әрекеті зерттеушілік әрекет болу үшін нақты мақсаттар қоя білу керек, білім алушыларға ғылыми зерттеудің әдістерін, формаларын, принциптерін үйрету, яғни жеке бір тақырыпта ғылыми сұрақтарды шеше отырып, білім алушының ғылыми көзқарасы қалыптаса бастауы тиіс және де қандай нәтижеге жететіндігін елестете білу керек. Осы мәселелер өз шешімін тапса, білім алушының да қызығушылығы оқуға артады. Орыс ғалымы И.П. Павлов «Жақсы әдіспен онша талантты емес адамның өзі көп жұмыс тыңдыра алады. Ал жаман әдіспен данышпан адамның өзі түк бітіре алмауы мүмкін» деген. Олай болса, еліміздің болашақ мамандарының ғылыми-зерттеушілік мәдениетін, ғылыми көзқарасын қалыптастыруда жаңаша тың әдіс-тәсілдерді әлі де іздестіре береміз деп ойлаймын. Ғылым мен біліммен қаруланған рухты, намысшыл еліміздің ертеңі болар өскелең ұрпағымыздың саналы, сапалы жастары көп болсын. Дара жолда дараланған дарындыларымыз көбейе берсін. Сол дарындарды дер кезінде айқындап, психологиялық-педагогикалық қолдап, жарыққа шығарып, көптеген ғылыми ізденіс жұмыстарына өз бетінше қызығушылықпен шұғылдана білуіне атсалысамыз деп ойлаймын.

Аңдатпа. Бұл мақалада автор Техникалық және кәсіптік білім беру орындарындағы білім алушылардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудағы жобалап оқыту технологиясының ролін түсіндіруді мақсат тұтқан. Білім алушылармен зерттеу жұмысын

жасау үшін қандай кезеңдерден өту керек және қандай тәсілдерді қолдану керек екенін түсіндірген. Нәтижесінде, білім алушы өзі еңбектеніп, жұмысының жемісін қандай сезімде қабылдады және зерттеушілік мәдениеті қалыптасқандығы баяндалады.

Кілт сөздер: Жобалап оқыту, зерттеушілік мәдениет, зерттеу, ғылыми, жоба.

Аннотация. В данной статье автор ставит задачу объяснить роль технологии проектом обучения в формировании исследовательской культуры студентов учреждений технического и профессионального образования. Она объяснила, какие этапы нужно пройти и какие методы использовать для выполнения исследовательской работы студентам. В результате сообщается, как много работал обучающийся, как он ощущал плоды своего труда, как формировалась исследовательская культура.

Ключевые слова: обучение по проектом, исследовательская культура, научный проект, проект.

Abstract. In this article, the author sets the task of explaining the role of technology as learning project in shaping the research culture of students of technical and vocational education institutions. She explained to the students what step to go through and what methods to use to complete the research work. As a result, it is reported how much the student worked, how he felt the fruits of his labor, how the research culture was formed.

Keywords: project training, research culture, study, science project, project.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012 жыл.
2. Әлімов А. Интербелсенді оқуды ЖОО-да қолдану мәселелері. – Алматы, 2013
3. Тұрғынбаева Б. А. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы, 1997
4. Гильбух. Ю. З. Умственно одаренный ребенок. – Киев, 1993
5. Балалардың дарындылығы оқу тәжірибесінің мақсаты, құралы және нәтижесі ретінде / Ред. В.Б. Новичков. - М., 2002 ж.

ТЖКБ ЖҮЙЕСІНДЕ WORLDSKILLS СТАНДАРТТАРЫ БОЙЫНША ДЕМОНСТРАЦИЯЛЫҚ ЕМТИХАН АСПЕКТІЛЕРІ

Иманалиева Самал Тулеушовна

Каспий өңірінің қазігі заманғы жоғары колледжі

Қазіргі пән оқытушыларының негізгі міндеті - білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни инновациялық жаңа технологияны меңгеру екені баршамызға мәлім. Оқу үдерісіне қоғамның жаңа қажеттіліктеріне сәйкес инновациялық тәсілдерді енгізу, оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісін талап етеді. Осыған орай кез-келген білім алушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын заманауи инновациялық технологияны меңгеруге ұмтылу керек. Себебі мемлекеттік білім стандартына сәйкес оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды, білім алушылардың білімін қадағалаудың инновациялық бақылау-өлшеу құралдарын енгізуді жүктейді. Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясы – оқытуды ізгілендіру, өзін-өзі дамытып, тәрбиелей білетін, заман ағымына ілесе алатын білікті, жан-жақты жеке тұлға қалыптастыруды мақсат етеді. Білім алушылардың кәсіби білім сапасын арттырумен бірге өз қабілетіне қарап, өзін-өзі дамыта отырып, өзіне сын көзбен қарауға мүмкіндік береді. Танымдық белсенділігін

арттырып, шығармашылық қабілетін дамытады. Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, дамыту міндеттерін көздейді. Оқытушының жеке тұлғаны зерттеуіне, оны толық танып, білуге және оқытудың мақсатына жетуге тиімді, әрі нақты жол ашады.

Мониторинг – «педагог – білім алушы» жүйесіндегі білім алушының білімге жылжуын бақылауға мүмкіндік беретін үздіксіз бақылау әрекеттері. Мониторинг – бұл оқу процесінде білім мен дағдыларды игеру сапасын үнемі бақылау.

Білімді тексерудің және бағалаудың нақты әдісі – бұл емтихан, оның ішінде *демонстрациялық әдіс*. Оқыту нәтижелерін бағалаудың қазіргі заманғы әдісі: ТЖКБ үшін демонстрациялық емтихан өте өзекті. Осы орайда демонстрациялық емтиханның енгізілуі ТЖКБ жүйесінде еліміздің әлеуметтік-экономикалық жаңғыруына қатысты құрылымдық өзгерістердің орын алуымен байланысты, бұл құзыретті мамандарды сапалы дайындамайынша мүмкін емес. WorldSkills стандарттары бойынша демонстрациялық емтихан - бұл орта кәсіптік білім беру бағдарламалары бойынша түлектерді мемлекеттік қорытынды аттестаттау нысаны. WorldSkills стандарттары бойынша демоемтихан студенттер мен түлектердің белгілі бір салада кәсіби қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік және дағды деңгейін анықтау үшін өткізіледі. Жоғары колледж түлектері қорытынды аттестаттауды қандай нысанда тапсыратынын таңдауға құқылы: дәстүрлі немесе демоемтихан форматында. Демоемтихан тапсырған және SkillsPassport алған барлық түлектер жұмыс берушілер мен оқу орындарының әлеуметтік серіктестеріне қолжетімді жас мамандардың деректер базасына енгізіледі.

WorldSkills Kazakhstan талаптары бойынша демонстрациялық емтихан нақты қызметтерді және/немесе өндірістік процестерді модельдеу жағдайында емтихан тапсырушылардың білім, білік және практикалық дағдылар деңгейін анықтау мақсатында өткізіледі. Колледждерде демонстрациялық емтихан білім алушылардың білім беру бағдарламасын меңгеру деңгейін бағалау мақсатында мынадай пішіндерде өткізіледі: – негізгі қызмет түрлеріне сәйкес келетін жалпы және кәсіби құзыреттер түлектерінің қалыптасу деңгейін анықтау және бағалау үшін ТЖКБ білім беру бағдарламалары бойынша қорытынды аттестаттау рәсімі ретінде; – білім алушылардың білім беру бағдарламасында көзделген кәсіптік модульдерді меңгеру нәтижелеріне қол жеткізу деңгейін анықтау және бағалау үшін ТЖКБ білім беру бағдарламалары бойынша біліктілік емтиханы түрінде аралық аттестаттау рәсімі ретінде.

Жоғары колледжіміз демонстрациялық емтиханды өткізу үшін EDUWSK-DEMO жүйесінің порталына тіркеліп, демонстрациялық емтихан тапсырмалары «Talar» КеАҚ мамандарымен құжаттар қаралып, нәтижесінде демонстрациялық емтиханды өткізу үшін келісім алынды. Демонстрациялық емтиханды ұйымдастыру және өткізу үшін емтихан өткізу алаңдарын жабдықтап, талап етілетін қажетті материалдарын, емтихан құжаттарын алдын-ала дайындау үшін бірқатар жұмыстар атқарылды. Демонстрациялық емтихан – жаңа форматтағы инновациялық қорытынды аттестаттау. Емтихан CIS жүйесін (Competition Information System) – демонстрациялық емтихан немесе WorldSkills чемпионаты кезінде ақпаратты өңдеуге арналған мамандандырылған бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы өткізіледі. Нәтижесінде бірнеше модульден тұратын жұмыс, баллдық шкала бойынша сараланып, ұпайлар көптеген аспектілер үшін беріліп, объективті түрде бағаланды.

Білім алушылар орындаған тапсырманы тәуелсіз сарапшылар атап айтсақ, «Атырау жылу электр орталығы» АҚ, «Атырау обылыс - Су Арнасы» ККМ-нің мамандары, өндірістік оқыту шеберлері бағалады. Қорытынды бойынша демонстрациялық емтихандарды сәтті тапсырған бітірушіге дипломмен қатар Skills Passport электрондық паспорты беріледі және әлеуметтік серіктестер сұранысқа ие құзыреттер бойынша үздік жас мамандарды жұмысқа шақырады. Еңбек нарығының қазіргі заманғы талаптарын ескере отырып, білім беру бағдарламаларының мазмұнын объективті бағалау, материалдық-техникалық базаның өндірістің қазіргі заманауи талаптарға сәйкестеу, сонымен қатар

педагогикалық құрамның біліктілік деңгейін арттыру мүмкіндігі болып табылады. Соның нәтижесінде сұранысқа ие құзыреттер бойынша үздік жас мамандарды жұмыспен қамтамасыз ету, колледжге абитуриенттер шақыру, яғни кәсіби бағдар жұмыстарын жүзеге асыру және білікті кадрларды даярлау саласындағы ынтымақтастық үшін жоғары колледжіміздің базасы қалыптасады.

Міне, сондықтан жеке тұлғаны оқыту мен дамытудағы әдіс тұлғаның келесі қасиеттерін дамытады: аналитикалық іскерліктерін, практикалық іскерліктерін, шығармашылық іскерліктерін, қарым-қатынас іскерліктерін, әлеуметтік іскерліктерін, пікірталастардың, аргументтердің болуы қатысушыларды талқылауға жаттықтырады, кәсіби қоғамдастықта қарым-қатынас нормалары мен ережелерін сақтауға үйретеді. Бағалаудың заманауи әдістері пән оқытушының көзқарасы бойынша – бұл проблема түрінде тұжырымдалған тапсырма; бұл білім алушылардың мақсатты, қызметі және мәселелерін шешудің тәсілі ретінде қызмет нәтижесі; бұл даму, оқыту және тәрбиелеу құралы. Білім алушылардың көзқарасы бойынша бұл өз бетінше қызықты нәрсе жасау мүмкіндігі; бұл өзін көрсетуге, өз білімін қолдануға, қол жеткізген нәтижесін көрсетуге мүмкіндік беретін қызмет болып табылады.

Бұл болашақта халықаралық жарыстарға қатысуға мүмкіндік береді. Жоғары колледжіміз «Электрмен қамтамасыз ету» мамандығының бітіруші түлектері «Электромонтаж жұмыстар» құзыретлігі бойынша демонстрациялық емтиханды тапсыру кезінде төрелік ету біраз қиынға түсті. Сонымен қатар, электромонтажда прибордың жұмысын реттейтін ұсақ бөлшектер өте көп. Бірақ біздің балалар оны да игерді. Кәсіптік-техникалық білім деңгейі көтеріліп келеді, жабдықтар да заманға сай, балалар халықаралық стандарттарға сәйкес дайындалған», — деп санаймын.

WorldSkills «**Электромонтаж жұмыстар**» құзыреттілігі бойынша демонстрациялық емтиханның рәсімдері мен материалдарын талдау негізінде келесі қорытынды жасауға болады: демонстрациялық емтихан қолданыстағы дәстүрлі форматқа қайшы келмейтін мемлекеттік қорытынды аттестаттаудың жаңа стандартталған форматы ретінде әрекет етеді; бағалау бірыңғай бағалау материалдарын пайдалана отырып, бірыңғай қағидаларға сәйкес жүргізіледі; емтихан барысында алынған жекелеген құзыреттердің қалыптасу бағалары бірыңғай форматтағы құжатта – дағдылар паспортында белгіленген кәсіби қызметті меңгеруді бағалауда жинақталады; барлық мүдделі тараптар үшін демонстрациялық емтихан форматында сертификаттау құралдары мен нәтижелерінің ашықтығы қағидаты іске асырылды.

Демонстрациялық емтиханды өткізудің артықшылығы: демонстрациялық емтиханды сәтті өткізу білім беру мекемесінің беделін арттыруға ықпал етеді. Ұлттық чемпионат критерийлері бойынша өткізілетін орта кәсіптік білім беру жүйесінің түлектерін мемлекеттік қорытынды аттестаттау шеңберіндегі демонстрациялық емтихан жаңа құбылыс болып табылады. Сондықтан, демонстрациялық емтиханды мемлекеттік қорытынды аттестаттаудың міндетті элементі ретінде өткізу және білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру үшін келесі шарттарды орындау қажет.

Демонстрациялық емтиханды ұйымдастырумен байланысты орта кәсіптік білім беру сапасын бағалау нормативтік-құқықтық құжаттарға сәйкес жүзеге асырылуы тиіс, олар уақтылы өзектендіріледі. Педагогикалық кадрларды ДЕ өткізуге, сондай-ақ сарапшыларды арнайы даярлау қажет. Емтихан өткізу уақытының, сарапшылар (мемлекеттік емтихан комиссиясы мүшелерінің) санының және ДЕ материалдық-техникалық қамтамасыз ету шығындарының ұлғаюына байланысты мемлекеттік қорытынды аттестаттау рәсімін өткізуді қаржылық қамтамасыз ету жөніндегі мәселені шешу маңызды.

Осы бағыттағы қызметті жалғастыру және жандандыру қажет, өйткені мемлекеттік қорытынды аттестаттауды өткізудің жаңа форматы студенттерге алған дағдыларын, жұмыс берушілердің талаптарын ескере отырып, кәсіби құзыреттерін іске асыруға мүмкіндік береді және болашақ түлектердің кәсіби мансабын құруға әсер етеді.

ТЖКБ ЖҮЙЕСІНДЕ WORLDSKILLS СТАНДАРТТАРЫ БОЙЫНША ДЕМОНСТРАЦИЯЛЫҚ ЕМТИХАН АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесіндегі ең басты міндеті – білім берудің ұлттық модуліне көшу арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Қазіргі заман талабына сай пән оқытушысы ғана болу аз, оқытушы - ұстаз, инноватор, иннотехник болуы тиіс.

Түйінді сөздер: Мониторинг, демонстрациялық емтихан, WorldSkills стандартты, CIS жүйесін (Competition Information System), Демоемтихан тапсырған және SkillsPassport алған барлық түлектер жұмыс берушілер мен оқу орындарының әлеуметтік серіктестеріне қолжетімді жас мамандардың деректер базасына енгізіледі. «Атырау жылу электр орталығы» АҚ, Еңбек нарығының қазіргі заманғы талаптары, Бірнеше модульден тұратын жұмыс, емтиханды ұйымдастыру және өткізу үшін емтихан өткізу алаңдарын жабдықтау, **сарапшыларды арнайы даярлау**, «Электромонтаж жұмыстар» құзыретлігі, аналитикалық іскерліктерін, практикалық іскерліктерін, шығармашылық іскерліктерін, қарым-қатынас іскерліктерін, әлеуметтік іскерліктерін.

АСПЕКТЫ ДЕМОНСТРАЦИОННОГО ЭКЗАМЕНА ПО СТАНДАРТАМ WORLDSKILLS В СИСТЕМЕ ТЕХНИЧЕСКОГО И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье подчеркивается, что главная задача современной системы образования страны - довести уровень образования подрастающего поколения до международного уровня путем перехода на Национальный модуль образования. В соответствии с современными требованиями преподаватель дисциплины должен быть не просто преподавателем, а преподавателем - учителем, инноватором, иннотехником.

Ключевые слова: Мониторинг, демонстрационный экзамен, стандарт WorldSkills, система CIS (Competition Information System), Демоемтихан и получившие Skills Passport, включаются в базу данных молодых специалистов, доступных работодателям и социальным партнерам учебных заведений. АО «Атырауский теплоэлектроцентр», современные требования рынка труда, оснащение площадок для проведения экзаменов для работы, организации и проведения экзаменов, специальная подготовка экспертов, компетенция «Электромонтажные работы», аналитические умения, практические умения, творческие умения, умения общения, социальные умения.

ASPECTS OF THE WORLDSKILLS STANDARDS DEMONSTRATION EXAM IN THE TECHNICAL AND VOCATIONAL EDUCATION SYSTEM

Abstract. The article emphasizes that the main task of the modern education system of the country is to bring the level of education of the younger generation to the international level by switching to the National Education Module. In accordance with modern requirements, the teacher of the discipline should be not just a teacher, but a teacher - teacher, innovator, innotekhnik.

Keywords: Monitoring, demonstration exam, WorldSkills standard, CIS (Competition Information System) system, Demoemtihan and those who have received Skills Passport are included in the database of young professionals available to employers and social partners of educational institutions. Atyrau Heat and Power Plant JSC, modern requirements of the labor market, equipment of exam sites for work, organization and conduct of exams, special training of experts, competence "Electrical work", analytical skills, practical skills, creative skills, communication skills, social skills

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі No 319-III заңы;
2. «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы Заңы;

3. Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарын бекіту туралы» Жарлығы;

4. «Цифрлық Қазақстан мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысы;

5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

6. «Педагогтердің біліктілігін арттыру курстарының білім беру бағдарламаларын әзірлеу, келісу және бекіту қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 4 мамырдағы № 175 бұйрығы;

7. Техникалық және кәсіптік білімі бар кадрларды даярлауды, «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!» («Серпін») жобасы бойынша қысқа мерзімді кәсіптік оқытуды, еңбек ресурстарын және қысқартылатын жұмыскерлерді қайта даярлауды, «100/200» қағидаты бойынша «Жас маман» жобасы шеңберінде еңбек нарығында сұранысқа ие білікті кадрлар даярлауды, сондай-ақ техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында кәсіпкерлік негіздеріне оқытуды ұйымдастыру және қаржыландыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 26 қарашадағы № 646 бұйрығы;

8. «Жас маман» жобасын шетелдік серіктесі әзірлеген техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының педагогтерін оқыту бағдарламасы «Teacher training and capacity building» және «Жас маман» жобасын жүзеге асыру шетелдік сарапшымен әзірленген «Кәсіптік білім беру мен оқытудағы заманауи трендтер» бағдарламасы.

СТЕМ БІЛІМ БЕРУ: ҒЫЛЫМИ ДИСКУРС ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ

Бисенов У.К.

Биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Қазақстан, Атырау қаласы

А.Сәлімжанқызы

Магистрант, 7M01505-Білім берудегі биология, 2 курс

Қазақстан, Атырау қаласы

Жаңа заман талабына сай болу адамның басқа тәжірибелі мамандармен ғана емес, жасанды мамандармен де бәсекеге қабілетті болуын болжайды. Бұл шығармашылық жұмыс күшін қажет етеді, атап айтқанда, нақты әлемдегі мәселелерді инновациялық шешуге дайын, өмір бойы өз қабілеттерін дамытатын, жаңа талаптарға, критерийлерге, бағалауларға, қоғамның құндылықтарына тез және икемді бейімделуге қабілетті адамдар қажет болған жағдайда, кәсіптік қызмет аясын түбегейлі өзгертуге қабілетті болады, өйткені ғылым мен техниканың қарқынды дамуы жағдайында салалардың өзгеру жылдамдығы айтарлықтай тез жүруде.

«Оқыту технологиясы» түсінігі бір оқу пәні немесе оқу іс-әрекетінің жекелеген түрлері шеңберінде белгілі бір оқыту мазмұнын жүзеге асырудың әдістері мен құралдарының жиынтығы ретінде анықталады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, «оқытудың инновациялық технологиялары» мақсатты бағытталған деп түсінілетін болады, оқыту іс-әрекетінің тәжірибесіне өзіндік, жаңашыл әдістер мен әдістерді жүйелі және

дәйекті енгізу.педагогикалық іс-әрекеттердің әдістері мен құралдары, оның мақсатын анықтаудан бастап күтілетін нәтижеге дейінгі барлық оқу-тәрбие процесін қамтиды.

Қазіргі заманғы әлеуметтік мобильділік, дүниежүзілік жаһандану, экономикалық, саяси және мәдени интеграция жағдайында инновациялық қызметке бағытталған жаңа ұрпақ мамандарын даярлаудың ең перспективалы заманауи тәсілдерінің қатарында STEM – және STEAM – білім беру тұжырымдамалары дамыған елдердің көпшілігінде танылған. 21 ғасырдағы әлемнің педагогикалық инновациясы ретінде танылған. Ол (STEM білім беру) білім берудің барлық түрлері арқылы жүзеге асырылады, атап айтқанда: ресми, бейресми, бейресми (онлайн платформаларда, STEM зертханаларында), экскурсиялар, жарыстар, олимпиадалар, фестивальдар арқылы жүзеге асады. Сонымен қатар, әрбір STEM пәні бойынша бағдарламалық қамтамасыз ету мен компьютерлік бағдарламаларды әзірлеу үшін мамандарды тарту міндетті болып табылады.

STEM білім берудің тұжырымдамалық негіздері:

- белсенді байланыс және командамен жұмыс
- техникалық пәндерге қызығушылықтарын дамыту
- технологиялық инновациялық өмірге дайындық
- тақырыптар бойынша интеграциялық оқыту
- ғылыми-техникалық білімдерді шынайы өмірде қолдану

Жоғарыда айтылған STEM білім берудің тұжырымдамалық негіздеріне сүйене отырып, мен өз сабақтарымда биология пәнін оқытуда қолданып келемін. 10-сыныпқа биология пәнінен өткен сабақ жоспарымды ұсынамын.

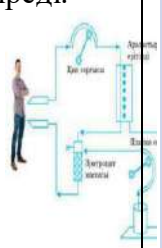
Қысқа мерзімді (сабақ) жоспары

Адам денесіндегі қан мен басқа сұйықтықтарды жасанды тазарту. Диализ әсерінің себептері. Диализ әдістері: перитонеальды, гемодиализ (сабақтың тақырыбы)

Бөлім:	10.2 Бөліп шығару
Педагогтің аты-жөні:	А.Сәлімжанқызы
Күні:	
Сыныбы:10	Қатысушылар саны: Қатыспағандар саны:
Сабақтың тақырыбы:	Адам денесіндегі қан мен басқа сұйықтықтарды жасанды тазарту. Диализ әсерінің себептері. Диализ әдістері: перитонеальды, гемодиализ
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаты	10.1.5.3 – диализ механизмін түсіндіру
Сабақтың мақсаты:	<u>Барлық оқушылар үшін:</u> Адам денесіндегі қан мен басқа сұйықтықтарды жасанды тазартудың диализ әдісін түсіндіре алады.

Сабақтың барысы:

Сабақ кезеңі/ Уақыты	Педагогтің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Сабақтың басы Қызығушылықты ояту	(Ұ). Ұйымдастыру кезеңі: 1. Оқушылармен амандасу, түгендеу. 2. Ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру 3. bouncy balls платформасы арқылы сыныпты ұйымдастыру 4. flippity.net қосымшасы арқылы сыныпты топқа бөлу Мақсаты: Оқушылар бір-біріне, тыңдау дағдыларын дамытуға бағытталады, сондай-ақ барлық оқушылардың қатыстырылуы арқылы сабаққа белсенділігі артады. Саралау: Бұл жерде саралаудың «Жіктеу» тәсілі көрінеді.			

	Оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыру мақсатында мүмкіндігінше оларға таңдау еркіндігі беріледі. Kahoot.it платформасында тест тапсырмасын орындау							
Жаңа сабаққа кіріспе	(Ұ) «Миға шабуыл» әдісі арқылы өткен тақырыппен жаңа сабақты байланыстыру мақсатында видео көрсетіліп, сұрақтарын ұжымдық талқылау.	1. Улану, уытсыздану түсініктеріне анықтама беріндер. 2.Организмді жасанды тазалаудың барлық әдістері неге негізделген? Оларға анықтама беріндер.	Мақсаты: Жылдам әрі функционалды түрде сыни ойлануды дамыту. Тиімділігі: оқушының танымдық дағдысы артады. Саралау: Бұл жерде саралаудың «Диалог және қолдау көрсету» тәсілі көрінеді.	Өз ойын дұрыс мағынада білдіріп, талқылауға белсенділік пен қатысқан оқушыға «Жарайсын!» деген мадақтау сөзімен ынталандыру. Видеоролик				
Сабақтың ортасы Мағынаны ашу.	Оқулықтағы жаңа сабақтың мәтінін оқуға тапсырма береді	Оқулықты оқып танысып шығады. Тірек сөздермен танысады		оқулық				
	Қолдану айдарындағы тапсырмаларды орындатады, бақылайды, мысал, үлгі көрсетеді.	1.Қанды жасанды тазалау әдістерінің әрқайсысының маңызын түсіндіреді. 	Дескриптор: 1топ	Мәтін, плакат				
			<table><tr><th>Дескриптор (Байланыс шеңбері)</th><th>Бағалау</th></tr><tr><td>Бүйрек жетіспеушілігіне қатысты факторларды және қанды жасанды тазартуға қажетті әдістерді жазады</td><td>2</td></tr></table>		Дескриптор (Байланыс шеңбері)	Бағалау	Бүйрек жетіспеушілігіне қатысты факторларды және қанды жасанды тазартуға қажетті әдістерді жазады	2
		Дескриптор (Байланыс шеңбері)	Бағалау					
Бүйрек жетіспеушілігіне қатысты факторларды және қанды жасанды тазартуға қажетті әдістерді жазады	2							
2. Әр топ өзіне әдіс берілген бойынша баяндама жасайды 3.Қанды тазалау әдістерін	<table><tr><td>Бүйрек жетіспеушілігіне қатысты факторлардың және қанды жасанды тазартуға қажетті әдістердің байланысын</td><td>1</td></tr></table>	Бүйрек жетіспеушілігіне қатысты факторлардың және қанды жасанды тазартуға қажетті әдістердің байланысын	1					
Бүйрек жетіспеушілігіне қатысты факторлардың және қанды жасанды тазартуға қажетті әдістердің байланысын	1							

		талқылайды және организм үшін маңызын түсіндіреді. 4. Қан тазалау емшарасын не үшін жүргізу керек? Пікірлерін айтады. 5. Жасанды тазалау үшін қандай сұйықтықтар және қанша қажет болады? Ойластырады.	<table><tr><td>анықтайды</td><td></td></tr><tr><td>Диализ механизмін түсіндіреді</td><td>2</td></tr></table> Дескриптор: 2 топ <table><tr><th>Дескриптор (Компос)</th><th>Бағалау</th></tr><tr><td>Бүйрек жетіспеушілігінің орнын толтыру үшін қандай әдіс қолданылатынын жазады</td><td>1</td></tr><tr><td>Жасанды қан тазарту әдістері туралы ақпарат жазады</td><td>1</td></tr><tr><td>Диализ әдісіндегі кедергілерді жазады</td><td>1</td></tr><tr><td>Диализ механизмін түсіндіреді</td><td>2</td></tr></table> Дескриптор: 3 топ <table><tr><th>Дескриптор (Сценарий квадранты)</th><th>Бағалау</th></tr><tr><td>Диализ әдісінің мүмкіндіктерін жазады</td><td>2</td></tr><tr><td>Диализ әдісінің тәуекелдерін жазады</td><td>1</td></tr><tr><td>Диализ механизмін түсіндіреді</td><td>2</td></tr></table>	анықтайды		Диализ механизмін түсіндіреді	2	Дескриптор (Компос)	Бағалау	Бүйрек жетіспеушілігінің орнын толтыру үшін қандай әдіс қолданылатынын жазады	1	Жасанды қан тазарту әдістері туралы ақпарат жазады	1	Диализ әдісіндегі кедергілерді жазады	1	Диализ механизмін түсіндіреді	2	Дескриптор (Сценарий квадранты)	Бағалау	Диализ әдісінің мүмкіндіктерін жазады	2	Диализ әдісінің тәуекелдерін жазады	1	Диализ механизмін түсіндіреді	2	
анықтайды																										
Диализ механизмін түсіндіреді	2																									
Дескриптор (Компос)	Бағалау																									
Бүйрек жетіспеушілігінің орнын толтыру үшін қандай әдіс қолданылатынын жазады	1																									
Жасанды қан тазарту әдістері туралы ақпарат жазады	1																									
Диализ әдісіндегі кедергілерді жазады	1																									
Диализ механизмін түсіндіреді	2																									
Дескриптор (Сценарий квадранты)	Бағалау																									
Диализ әдісінің мүмкіндіктерін жазады	2																									
Диализ әдісінің тәуекелдерін жазады	1																									
Диализ механизмін түсіндіреді	2																									

Қолдану	Қолдану айдарындағы тапсырмаларды орындатады, бақылайды, мысал, үлгі көрсетеді.	Оқулықтағы мәтінді пайдалана отырып, сұрақтарға сәйкес жауапты беттестіру арқылы тапсырманы орындайды.	<table><tr><th>Дескриптор</th><th>Бағалау</th></tr><tr><td>Сұраққа сәйкес жауапты дұрыс тауып беттестіреді</td><td>3</td></tr><tr><td>Теңбүйірліүшбұрыш фигурасын құрастырып шығады</td><td>1</td></tr></table>	Дескриптор	Бағалау	Сұраққа сәйкес жауапты дұрыс тауып беттестіреді	3	Теңбүйірліүшбұрыш фигурасын құрастырып шығады	1	Tarsia.make r кима қағаздары, клей, парақ
Дескриптор	Бағалау									
Сұраққа сәйкес жауапты дұрыс тауып беттестіреді	3									
Теңбүйірліүшбұрыш фигурасын құрастырып шығады	1									
Сабақтың соңы Ой толған ыс. Рефлексия	Үй тапсырмасы: 5 тест құрастыру Мұғалім сабақты қорытындылау мақсатында оқушылардың сабаққа деген көзқарасын, рефлексиясын тыңдайды. Тиімділігі: Тақырып бойынша оқушылардың пікірін анықтайды. Сараулау: Бұл кезеңде саралаудың «Қорытынды» тәсілі көрінеді.	Жеке жұмыс: - бүгінгі сабақта мен....түсіндім, ...білдім, ...көзімді жеткіздім. - бүгін сабақта қуантқаны..... - мен өзімді.....үшін мақтар едім. - маған ерекше ұнағаны..... - сабақтан соң маған.....келді - бүгін маған.....сәті түсті. - қызықты болғаны..... - қиындық тудырды. - менің түсінгенім..... - енді мен.....аламын.	Мұғалім оқушыларды «Қолыңнан келеді», «Жарайсың» т.б сөздер арқылы және QR сертификатымен бағалайды. Сонымен қатар 1-10 баллдық жүйе бойынша оқушылардың сабаққа қатысу белсенділігі бойынша бағаланады.							

Топтық жұмыс барысы

Мектеп оқушыларын бастапқы техникалық жобалауды оқытудың негізгі мақсаттарының бірі – жобалау іс-әрекетіне қызығушылықты ояту арқылы жаратылыстану циклінің оқу бағдарламаларын меңгеру сапасын және техникалық қабілеттерін арттыру. Техникалық жобалау сабақтары оқушылардың математика, информатика, физика және т.б. сабақтарында алған білімдері мен дағдыларына негізделеді. Конструктордан модельдермен жұмыс істеу барысында оқушылардың жаратылыстану пәнінің мектеп пәндеріне деген қызығушылығы дамиды. цикл, сабақтарда оқытылатын теориялық материал бекітіліп, оның хабардарлық деңгейі, кеңістік бейнелеуі мен жобалау дағдыларын дамытуға жағдай жасалады.

Осы бағытта шәкірттеріміз ЕСО МЕКТЕП командасы NXplorers «Жасыл ұрпақ бәйгесі 2.0» жобалар байқауына қатысып, жеңімпаз атанды. Жобамыздың идеясы мектебіміздің жанына шағын жылыжай салу. Бұл идеяның жарыққа шығуына NXplorers әдістемесі, байланыстар шеңбері, идеяның туындауы, жүзеге асыру күйғысы, компас, сендіру пирамидасы құрылғылары қолданылды. Жобаның мақсаты оқушыларға өз мектебіндегі, жергілікті жердегі мәселерді шешу жолдарын ұсынуға мүмкіндік беру, су, жарық, тамақ, тұрмыстық қалдықтармен жұмысты тиімді шешу жолдарын ұсыну. Жоба барысында оқушылар командалық жұмысқа дағдыланды, өз жобаларын ұсыну үшін көпшілік алдында сөйлеуге дағдыланды, тәуекелдер мен мүмкіндіктерді жан-жақты саралап, шешім қабылдауға үйренді. Жылыжай мектеп оқушылары үшін тәжірибе орталығы болып қана қоймайды, онда тамшылатып суару технологиясы арқылы 80%-ке дейін су шығынын үнемдеп, көкөністің түсімін арттырып, өнімді тұтынушыға ұсына алады. Электр энергиясын үнемдеу үшін диодты лампалар қолданады. Жобаны жүзеге асыруға қажетті барлық шығынды тәжірибелі кәсіпкермен ақылдаса отырып жоспарлады, жылыжайдың 3D моделін және макетін жасады. Осы жұмыстардың нәтижесінде жоба байқауының жеңімпазы атанып, 700 000тг көлемінде грант ұтып алды.

ЕСО МЕКТЕР командасы

Әдістемелік ұсынымдар:

-Оқу сабақтарын жоспарлауда оқытушылар оқу материалдық мазмұнын таңдауда интеграциялық тәсілді пайдалану керек

-STEM-сабақтарда оқушылардың өзіндік танымдық әрекеттерін ұйымдастыру үшін оқудың интерактивті формалары мен әдістерін пайдалану керек («ми шабуылы», «талқылау», «позиция ұстану», «ДЖИГСО», т.б.).

-Практикалық сабақтарға ғылыми және техникалық білімдерді шындық өмірде қолдануды көрсететін түрлі эксперимент түрлерін қосу ұсынылады.

-Оқушылардың жаратылыстану және техникалық пәндерге қызығуларын дамыту үшін жағдайлар жасау

-STEM орталықтар негізінде мақсатты, жүйелі қосымша айқын жұмыстарды ұйымдастыру

-Оның дамуы жаңа оқу пәндерін, факультативтер мен үйірмелерді дамыту арқылы оқушыларды «таңдау арқылы оқытуға» белсенді түрде тарту арқылы қолдау көрсету керек.

Аннотация. Аббревиатуру "STEM" (S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics) впервые предложил американский бактериолог Р. Колвелл. Но активно STEM начали использовать с 2011 года по инициативе биолога Джудит Рамали. Известно, что сначала использовали аббревиатуру SMET, а затем появилось STEM. Джудит А. Рамали отмечает, что «STEM-образование – это преподавание и обучение в области естественных наук, технологий, инженерии и математики». Германия, как страна, впервые объявившая миру об эре четвертой промышленной революции, делает многое для реализации STEM-технологий в учебных заведениях. Германия выбрала собственный акроним для STEM-это MINT. В переводе означает «математика, информатика, естественные науки и техника».

Ключевые слова: STEM, практика

Summary. The abbreviation "STEM" (S - science, T - technology, E - engineering, M - mathematics) was first proposed by the American bacteriologist R. Colwell. But active use of STEM began in 2011 at the initiative of biologist Judith Ramali. It is known that at first the

abbreviation SMET was used, and then STEM appeared. Judith A. Ramali notes that "STEM education is teaching and learning in the field of natural sciences, technologies, engineering and mathematics." Germany, as a country that first announced to the world about the era of the fourth industrial revolution, is doing a lot to implement STEM technologies in educational institutions. Germany has chosen its own acronym for STEM - MINT. In translation, it means "mathematics, computer science, natural sciences and technology".

Keywords: STEM, practice

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Г.Ахметова, А.Мурзалинова. «Преимущества и перспективы STEM-образования» \ «Білімді ел - Образованная страна» №41 (102) 7 ноября 2017 г
2. Г.Ногайбаева, С.Жумажанова. «Развитие STEM-образования в мире и Казахстане» \ «Білімді ел - Образованная страна» №20 (57), 25.10.2016ж.
3. Интернет ресурс: <https://kk.wikipedia.org>
4. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы.
5. Г. Ногайбаева. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане.
6. «Білімді ел-Образованная страна», №20(57) от 25 октября 2016 г.
7. С.А.Шитыбаев, Н.А.Уакбаева, Э.Ө.Байғұт. Химия сабақтарында STEM оқытудың тиімділігі және оны қолдану. «Өрлеу-Шымкент» Республикалық әдістемелік-педагогикалық журналы. №2 (38), 33-37 б.б.

ҒТАМР 14.33.09

ПЕДОГОГТЕРДІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРМЕН ДАЯРЛАУ – БІЛІМДІ ҰРПАҚҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ

Койшиева Айна Урынбасаровна

Каспий өңірінің қазіргі заманғы жоғары колледжі

Ел ертеңі бүгіннен басталатынын терең түсінген дана халқымыз ежелден «Бала – өмір жалғасы» деп біліп, бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген. Адам баласының ортақ қазынасы білімге терең бойлап, әлемді таң қалдыратындай бәсекеге көтерілу үшін күресуге тәрбиелеу Қазақстанның дамуына үлес қосу үшін күресуге тәрбиелеу, рухани-адамгершілікке тәрбиелеу, жалпы адами қасиеттерге ие болатын тұлға қалыптастыру әрбір ата-ананың, оқытушының міндеті деп білемін. Егеменді еліміздің тірегі – білімді, тәрбиелі ұрпақ екені анық. Егемендігімізді 1991 жылы алғаннан кейін, 70-жыл бойы әміршіл-әкімшіл жүйемен өмір сүрген халқымыз, нарықтық жүйеге өтуде көптеген қиындықтарға тап болғаны мәлім. Олардың бірі-білім саласы болды. Әміршіл-әкімшілік экономикалық жүйе бұл мәселелерді директивалық әдістермен, яғни жоғарыдан түсіріліп жататын бұйрықтармен шешеді. Ал, нарықтық экономикалық жүйеде шаруашылықтың бағдары тауар өндірушілер мен қызмет көрсетушілер арасындағы бәсекеге құрылады. Бәсеке тек нарықта тауар өндірушілер мен қызмет көрсетушілер арасында емес, сонымен қатар білім саласында да болуы керек деп есептеймін. 2015 жылдың қыркүйек айында БҰҰ-дің 70-ші Бас Ассамблеясы шеңберінде БҰҰ саммитінде 2015 жылдан кейінгі даму саласындағы күн тәртібін қабылдау бойынша Қазақстан Республикасының Президенті өзге БҰҰ мүше-мемлекеттердің басшыларымен бірге, Тұрақты даму мақсаттарының (ТДМ) бағдарлары Қазақстанның басымдықтары мен міндеттеріне толық сәйкес келетініне ерекше көңіл

бөліп, бұдан былайғы жаһандық дамуға арналған жаңа құжатқа қол қойды. ТДМ азаматтардың өмір сапасын арттыруға, мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық дамуына және экологиялық тұрақтылығына бағытталған 2030 жылға дейінгі мақсаттар мен индикаторлардың кешенді әмбебап жинағы болып табылады. ТДМ 2030 жылға дейін жетуге тиіс 17 мақсаттан, сондай-ақ, оларға байланысты 169 міндеттерден және 242 индикатордан тұрады. Сол 17 мақсаттың 4-ші пункті, барлығын қамтитын және әділ сапалы білім беруді және өмір бойы білім алу мүмкіндігін ынталандыруды қамтамасыз етуге арналған. Халқымызда «Білім-өміршырағы» деген нақыл сөз бар. Өмірдегі барлық жақсылық білімнен басталады. Демек, тұрақты дамудың да қазығы-білім. Сондықтан да Тұрақты даму мақсаттарының бірі – «Сапалы білім беру» деп аталады. Аталған мақсаттың аясында жаппай біліммен қамтамасыз ету ғана емес, әділ сапалы білім беруге де ерекше мән беріледі. Өйткені бұл мақсаттың орындалу сапасы тұрақты дамудың басқа мақсаттарына тікелей ықпал етеді. Мысалы, ЮНЕСКО-ның деректеріне сәйкес, егер барлық адам толық орта білім алса, әлемдегі кедейшілік екі есе қысқарады екен. Қолға алынып жатқан шараларға қарамастан, әлемдегі мектепке бармайтын балалар саны 265 миллион асады. Ал, дамушы елдерде балалардың 9% бастауыш біліммен қамтылмаған. Сонымен қатар әлемдегі сауатын ашпаған жастар саны 103 миллионды құрайды, олардың ішіндегі әйелдер үлесі 60%-дан асады. 2019-жылдан басталған пандемия уақытында болған қиындықтар да әлемдегі балалардың білім алуына қиындықтар туғызғаны белгілі. Сондықтан қазір басқа елдер сияқты Қазақстанда да балалардың пандемиялық шектеулер кезінде кездескен қиындықтар орнын толтыруға бағытталған қосымша білім алу жөніндегі жан-жақты шаралар қолдануда. Егер мұндай шаралар қолға алынбаса, әлемде пандемияны бастан кешкен мектеп оқушылары болашақ өмірде шамамен 17 триллион доллардан айырылуы мүмкін деген болжам бар.

Болашақта еліміздің мәртебесін көкке көтеріп, экономикасын дамытатын, бүкіл әлемге Қазақстанды паш ететін бүгінгі жас ұрпақ. Қазіргі кезде еліміздің білім беру ісінде түбірлі өзгерістер болып жатқаны мәлім. Ал бүгінгі таңда мектептің, мұғалімнің ең қасиетті міндеті-рухани бай, жан-жақты дамыған, дарынды бойында ұлттық құндылықтар бар, сақталған жеке тұлғаны қалыптастыру. Рухани байлық ең алдымен әр халықтың ұлттық әдет-салты, мәдениеті, өнері және шыққан түп тамырында жататыны белгілі. Сол ұлттық құндылықтарды бүкіл адамзаттың өз ұрпағын тәрбиелеудегі білім берудегі озық ұстанымдармен байланыстыра отырып, әр баланың қабілетін, талантын ашып, өзіне-өзі сенімін нығайтып, сан қилы өмірде аяғынан тік тұрып кететініндей түрткі жасауымыз қажет. Сол себепті барша ұстаздардың, ата-ананың, қоғамның міндеті әдет-ғұрпымызды, салт-дәстүрімізді жандандырып, ұлттық сана-сезімі жоғары тәрбиелі ұрпақты өсіру. Қазақ халқының ағартушысы М.Жұмабаев «...Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті», - деген. Бұл үлкен міндетті орындауда ұстаздардың ролі жоғары болу керек. Ол ең алдымен мұғалімнің даярлығына, оның іс-тәжірибесінің қалыптасып шыңдалуына байланысты.

Тәрбиеші-баланың жеке тұлғасын қалыптастырушы, маңызды тәлім-тәрбие өнегесінің бастаушысы, жарқын үлгісі, бала қиялын самғатып, арманын көкке ұсындырушы басты тұлға. Бүгінгі жас өркеннің ертеңгі әлеуметтік-саяси қоғам мүшесі ретінде қалыптасуында тәлім-тәрбиенің маңызы зор екендігі белгілі. Ендеше қоғамдағы қол жеткен тәрбиелік жақсы дәстүр атаулыны пайдаланып, биік адамгершілік қасиеттерге баулу, тәрбиелеу-тәрбиешінің басты міндеті. Тәрбиеші жан-жақты жетілген білімді, әдістемелік шығармашылық шеберлік иесі, халықтық дәстүр, әдет-ғұрып пен салт-сана ерекшеліктерін әлеуметтік қарым-қатынастар түрлерін кәсіби түрде меңгеруі тиіс. Әсіресе осы кәсіби білік дағдыларын шыңдауы оның ұстаздық тәжірибе жинақтауының ең басты алғы шарты болып табылады.

Келешекте біздің еліміз басқа тәуелсіз елдермен терезесі тең болып өмір сүруі үшін қазақ балаларын ешкімнен кем қылмай, мектеп қабырғасынан-ақ жан-жақты білімді,

тәрбиелі етіп шығару үшін сынып жетекші ұлттық құндылықтарды басшылыққа ала отырып тәрбие жұмысын жүргізген абзал. Сол себепті, педогогтерді даярлауда дәстүрлі және инновациялық әдістерге мән берген жөн.

Педогог, тәрбиеші әрқашан білім беруде орталық тұлға болған. Егер мұғалімдер өздерінің кәсіби қызметін жетілдіруге тырыспаса, білім берудегі қажетті өзгерістер болмайды. Жаңа идеялар мен білім берудің жаңа әдістерінің практикаға енуі үшін қажет уақыт пен күш-жігер көбінесе мұғалімдердің, тәрбиешілердің өз іс-әрекетін өзгертуге, жаңашылдықты игеруге және жаңа практиканы құруға дайындығы мен қабілетіне байланысты. Бүгінгі таңда мұғалімнің жаңа бейнесінің жетілу үрдісі байқалады. Бұл маман туралы, жақсы оқытылған, дайындалған адам ретінде, педагогикалық техниканы шебер меңгерген және педагогикалық жұмыстың көп позициялы құрылымы туралы білімі бар кәсіби ұғымдардың нақты айырмашылығымен байланысты. Педогогтің жаңа педагогикалық құзыреттілігі оның өз іс-әрекетіне қосылу және оған бірқатар кәсіби позицияларды біріктіру қабілетінен көрінеді: әдіскер, жас антропологы, диагностик, педагогикалық жағдайларды жобалаушы. Кәсіби мұғалім дайын идеяны да, технологияны да қабылдамайды — ол оларға қатысты өзін-өзі анықтайды және саналы түрде өз іс-әрекетін жасайды. Жаңа мектеп — бұл барлық жаңалықтарға ашық, балалар психологиясын және оқушылардың даму ерекшеліктерін түсінетін, өз пәнін жақсы білетін жаңа мұғалімдер. Педогогтің міндеті — білім алушыларға болашақта өздерін табуға, тәуелсіз, шығармашылық және сенімді адамдар болуға көмектесу. Білім алушылардың қызығушылықтарына сезімтал, мұқият және барлық мұғалімдерге ашық - болашақ мектептің басты ерекшелігі.

Жалпы білім беру жүйесіндегі құбылмалы жағдай педагогтердің жаңа білім беру қажеттіліктерін қалыптастырады, бұл педагогикалық білім беру жүйесіндегі логикалық өзгерістерге әкеледі. Мұғалімнің кәсіби іс-әрекеті жеткіліксіз, егер ол тек бір рет үйренген жұмыс әдістерін көбейту ретінде құрылса. Мұндай қызмет білімнің жоғары нәтижелеріне қол жеткізу үшін объективті мүмкіндіктерді пайдаланбағандықтан ғана емес, сонымен қатар педогогтің жеке басының дамуына ықпал етпейтіндіктен де төмен. Шығармашылықсыз шебер-мұғалім жоқ демек сияқты, адамның құндылығы оның бірегейлігімен, шығармашылығымен анықталады. Шығармашылық жаңа көзқарасты, жаңа шешімді, жаңа мінез-құлықтың, қабылдау мен ойлаудың әдеттегі схемалары мен стереотиптерінен бас тартуға дайын болуды, өзін-өзі өзгертуге дайын болуды қамтиды. Шығармашылық адам өзін нақты іс-әрекетте ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның дамуын болжауды, болжауды қамтамасыз ететін әлеуетті дизайнда да көрсетеді. Басқаша айтқанда, бұл педогогтердің кәсіби іс-әрекетіндегі шығармашылықтың көрінісі, студенттермен және олардың ата-аналарымен жұмыс істеудің заманауи және тиімді тәсілдерін, әдістерін, технологияларын таныстыру және іске асыру арқылы кәсіби іс-әрекетін жетілдіру қажеттілігін «сезіну», мұғалімнің инновациялық іс-әрекетті жүзеге асыруға дайындығы туралы. Қазіргі білім берудегі мұғалімнің инновациялық іс-әрекеті білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Сарапшылардың пікірінше, инновация білім дағдарысынан туындайды. Инновациялар жинақталған мәселелерді шешуге, оларды шешу жолдарын ұсынуға арналған. Қазіргі білім беру үшін карама-қайшылықтарға тән: – барлық білім алушыларды стандартталған оқыту мен олардың жеке қабілеттері мен қызығушылықтары арасында; – ғылымның қарқынды дамуы мен білім алушылардың нақты танымдық мүмкіндіктері арасында; – оқытудың мамандану тенденциялары мен тұлғаның жан-жақты даму міндеті арасында; – мектептегі репродуктивті білім мен дамыған шығармашылық қабілеттері бар адамдарға қоғамның қажеттілігі арасында. Қазіргі білім берудегі болашақ педогогтің инновациялық іс-әрекеті білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл кәсіби іс-әрекетке жаңа дидактикалық және тәрбиелік бағдарламаларды енгізуді, сонымен қатар оқу орнының студенттері мен оқытушылары үшін психологиялық қолдауды ұйымдастыруды қамтиды .

Инновациялық іс-әрекет алгоритмі:

- өзгерістер қажеттілігін анықтау;
- ақпарат жинау және жағдайды талдау;
- инновацияны алдын-ала таңдау немесе тәуелсіз дамыту;
- енгізу (игеру) туралы шешім қабылдау;
- инновацияны сынамалық пайдалануды қоса алғанда, енгізудің өзі;
- инновацияны ұзақ уақыт қолдану, оның барысында ол күнделікті тәжірибенің элементіне айналады.

Инновациялық қызмет дегеніміз не? Барлық педогогтер бұл тұжырымдамада екі негізгі компонентті көрсетеді: Бұрынғыға қарағанда жаңа нәрсе. Жаңалық білім беру сапасын арттыруға бағытталған. Жалпы, анықтаманың мәні өте дұрыс көрсетілген. Қазіргі мағынада инновация - бұл «бір нәрсенің жаңа формаларының немесе элементтерінің көрінісі, сондай-ақ жаңадан пайда болған форма, элемент». Инновацияның синонимі - «жаңа» ұғымы. Сонымен, педагогикада «инновациялық іс-әрекет» ұғымы біршама тереңірек қарастырылады және кең семантикалық ауқымға ие. Бұл жоғары нәтижелерге қол жеткізу, жаңа білім алу, жаңа педагогикалық практиканы енгізу мақсатында оқу процесін салыстыру және зерттеу арқылы өзіңіздің педагогикалық тәжірибеңізді түсінуге негізделген мақсатты педагогикалық іс-әрекет, яғни бұл білім сапасын арттыруға бағытталған педагогикалық жаңалықтарды жоспарлау мен іске асырудың шығармашылық процесі. Бұл педогогтің шығармашылық әлеуетін көрсететін әлеуметтік-педагогикалық құбылыс. Бұл педогогтің шығармашылық әлеуетін көрсететін әлеуметтік-педагогикалық құжаттама.

Қазіргі таңда педогог болу, тәрбиеші болу оңай жұмыс емес. Басқа ешбір мамандық адамға дәл педогогке қойылғандай талаптар қоймайды. Педагогтық қызметтің жетістігін бағалау да өте қиын. Я.А.Коменский балаларға тәлім-тәрбие беріп ұстаздық көрсететін мұғалімді өте жоғары бағалады: «Мұғалім мәңгі нұрдың қызметшісі. Ол барлық ой мен қимыл әрекетіне ақылдың дәнін сеуіп, нұр құятын тынымсыз лаулаған жалын иесі. Оларға тамаша қызмет тапсырылған, күн астында одан жоғары ешнәрсе болмақ емес». Балалардың санасы мен мінез- құлқының қалыптасуына тәрбиешінің жеке басының, оның моральдық бейнесінің атқаратын рөлі орасан зор. Бұл әсерді өзінің күші жағынан ешнәрсемен салыстыруға болмайды. Бұл- ерекше құдіретті күш. Орыстың ұлы педагогі Д.К.Ушинский «Тәрбие де барлығы да тәрбиешінің жеке басына негізделуге тиіс. Ешқандай жарғы және бағдарлама, ешқандай оқу орнының жасанды орталығы қаншалықты жетілдірілгенімен тәрбие ісінде жеке адамды алмастыра алмақ емес. Тәрбиешінің тәрбиеленушіге тікелей әсерінсіз мінез-құлыққа сіңерліктей шын тәрбие беру мүмкін емес»деп жазды. Сондықтан тәрбиешінің жеке басына ерекше талаптар жүктеледі. Ерік-қайраты күшті, қазіргі заман талабында өмір сүре алатындай мінезге бай жас өспірімдерді қалыптастыру үшін мұғалімнің өзінің жеке басы сол талаптарға сай болу керек. Тәрбиешінің жеке басында сөз бен істің арасында алшақтық болмау керек.

Тәрбие жайындағы белгілі мәліметтер адам баласының тәрбиесіне сүйенеді.

С.А. Назарбаеваның «Ұстаздан ұлағат»атты кітабында: «Тәрбие дегеніміздің өзі, ең алдымен, баланың сезімін оятып, әсершілдігін дамыту сезімді тәрбиелеу-баланы қоғамдық мәні бар, адамдарға жақсылық әкелетін қылық-қасиеттерден рахат, қуаныш табуға баулу деген сөз. Парасаттылық дегеніміз-адамзатқа қызмет ету», -деп жазылған.

Бала тәрбиесі ең алдымен, аға ұрпақтың жас жеткіншекке деген сүйіспеншілігі мен қамқорлығынан, ұрпақтан ұрпаққа жалғасқан адамгершілік ізгі қасиеттердің жиынтығынан туындайды. Атадан балаға ұласатын ұлттық құндылықтар үлкендердің әңгімесінен, іс-қимылынан танылып, сезім арқылы жүректен жүрекке беріліп отырған. Сондықтан егеменді ел жастарының санасына осы ұлттық ұлағатты қасиеттерді сіңіре білудің мәні зор. Адамның адам болып қалыптасуында ата-аналармен қатар, тәрбиеші мен мұғалімнің ролі зор. Яғни, мұғалім мамандығының иелеріне болашақ ұрпақты тәрбиелеуде үлкен жауапкершілік жүктелген. Ф.М.Достоевскийдің «Өзіңнен өзіңді ізде, өзіңе өзің бағын, өзіңді өзің тани біл», -дегеніндей, әр мұғалім өзінің бала болғанын, өзінің ата-ана екенін, өзінің оқытушы болып қалыптасып келе жатқанын ой елегінен жиі-жиі өткізіп отырса, өзге

алдындағы жауапкершіліктің сыры бірден айқындала бастайды. Н.А.Добролюбовтің «Мұғалім өзіне шәкірттердің қаншалықты жоғары бағалап қарайтынын есінде сақтаса,оның балаларға тигізетін ықпалы соншалықты күшті болады, соншалықты оның әрбір мақтауы балаларды шаттандырады, оның әрбір ескертуі баланың жүрегіне терең орнығады, демек, барлық тәрбие жұмысы игілікті болады», -деп айтқанындай, баламен кездескен сәттен бастап, оның үйіне қайтатын уақытына дейінгі кезеңде баламен тікелей қарым-қатынаста екенін, онымен ішкі сезімі байланыста болатынын бір сәт естен шығармағаны абзал. Сонда ғана ел білікті, парасатты, жан-жақты жетілген жеке тұлғаны тәрбиелеу ісінде едәуір табыстарға қол жеткізе алады.

Тәрбие кезеңдеріндегі оның өзіне тән заңдылықтарын сәтті жаңашыл тұрғыда шығармашылықпен пайдалану ұрпақ тәрбиесінің жемісті болуының ең үлкен кепілі болмақ.

Әрбір адам ең алдымен өз халқының перзенті, өз Отанының азаматы болу керегі екенін, ұлттың болашағы тек өзіне байланысты болатынын есте ұстауға тиіс. Оның осындай тұжырымға тоқталуына ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер көптеп көмектеседі. Солар арқылы ол жалпы азаматтық әлемге аяқ басып, өз халқының игілігін басқа халықтарға жақын да, түсінікті ете алады. Сондықтан әрбір ұстаз өз кезі мен өткеннің талаптары, объективті факторлар негізінде жеткіншек ұрпақты өмірге даярлап, оны жинақталған тәжірибе арқылы тәрбиелеп отырып, өзінің ата-бабаларының рухани мұрасын игерте түсуі керек.

Ұлы педагог К.Ушинский «Тәрбиенің қайнар көзі тек адамның жеке басының өнегесіне негізделген. Ешқандай жарғы да, бағдарлама да оның орнын баса алмайды» -деп текке айтпаған.

Ендеше еліміз тәуелсіздікке қолы жеткен қазіргі кезде білім беру жүйесіндегі негізгі міндет-ұлттымыздың таным құндылықтарын бойына сіңіріп, салт-дәстүр, әдет-ғұрып мәйегін ұрпақ санасына егу арқылы тәлім-тәрбие беру.

Ұстаз қолында адам тағдыры, болашақ ел тағдыры тұрады. Сол себепті заман талабына сай шығармашылықпен жаңашылдықпен сан қилы тәрбие жұмыстарын жүргізу – тәрбиешінің басты міндеті екенін ұмытпауымыз керек.

Андатпа. Мақалада болашақ педогогтерді инновациялық педогогикалық іс-әрекетке дайындау – жаңа талпыныс, жаңа ашылған жолдардың бірі қандай маңызды екені және педогогті инновациялық іс-әрекетке дайындаудың жүйелілігі толықтай сипатталған.

Түйінді сөздер: жалпы білім беру жүйесі, инновация, педогогика, оқушы, студент, іс-әрекет, шығармашылық.

Аннотация. В статье подробно описывается, как важна подготовка будущих учителей к инновационной педагогической деятельности – новое требование, один из новых путей открытия и последовательность подготовки учителя к инновационной деятельности.

Ключевые слова: система общего образования, инновация, педагогика, ученик, студент, деятельность, творчество

Abstract. The article describes in detail how important it is to prepare future teachers for innovative pedagogical activity – a new requirement, one of the new ways of discovery and the sequence of teacher training for innovation.

Keywords: general education system, innovation, pedagogy, student, activity, creativity

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кәсіптік оқыту педогогтарын инновациялық іс-әрекетке даярлау. Қарағанды ТОО «Арка», 2015. 183б; Кәсіби оқыту мамандықтарының іс-тәжірибе барысында

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ - РУХАНИ ҰЛТ КӨСЕМІ

Нұржанова Райхан Қанатқызы

Атырау қаласы, №43 орта мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, гуманитарлық ғылымдар магистрі

Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ халқының өркендеуі мен дамуы үшін жан аямай күресе білген алып тұлға. Ол өзінің құдай берген талантын туған халқына деген ерекше сезіммен суғарып, толассыз еңбекпен шыңдаған қайсар да қаһарман ғалым. Ол – қараңғылық тұңғығынан жарық жұлдыздай жарқырап шығып, айналасына нұр, шуақ себумен өткен ағартушы. Не оқыту жүйесі, не өзіндік жазуы қалыптаса қоймаған, мал соңына ерген, малмен бірге ұйықтап, малмен бірге жусаған қалың ұйқыдағы халқының қамын жеп, сауатын ашпақ боп сары масадай ызындаған ақын, «тілім» деп түн ұйқысын төрт бөлген талантты тілші, шебер аудармашы, түркі тілдес халықтар тұлға тұтқан түрколог қоғам ісіне араласқан мемлекет қайраткері. Бұл санамалап отырған атақ, дәреже, лауазымдардың өзінен өзі келмегені мәлім. Ол талмай ізденіптамаша туындылар берген. Өмірдегі өзінің басты мақсатын – туған халқына қызмет ету деп түсінген Ахмет Байтұрсынов небір тар, тайғақ кешулерден өте келе тамаша еңбегімен қазақ халқының ары мен ұятына айналған өте күрделі де, көсем тұлға.

Оның дүниеге келер тұсы патша ағзамның бұратана елдерді билеп төстеудің айла-шарғыларын емін-еркін іске жаратып жатқан кезі болатын. Қазақтың әлденеше ғасырға ұласқан хандық, билік құрылымының быт-шыты шығып, «күштілерім сөз айтса, бас имеймін шыбындап» деп тұрған сәті еді. Ахметтің дүниеге келуі қалыптаса бастаған халықтың тұтастығының берекебірлігінің сәні кетіп, ел-жұрты «балапан басымен, тұрымтай тұсымен» жүріп жатқан дәуір еді. Осы бір-екі шумақ өлеңнен балаң Ахметтің бүкіл өмір бойы істеген ісін, ой-арманын, мақсат-мүддесін аңғаруға болатын сияқты. Оқуды арман еткен зерделі жас алдымен Торғайдағы екі сыныптық орыс-қазақ училищесін үздік бітіріп, одан соң Орынбор қаласындағы мұғалімдер даярлайтын қырғыз (қазақ) мектебін 1895 жылы тамамдайды. Ахмет Байтұрсынұлының ресми алған жүйелі білім осымен шектеледі.

Табиғат силаған дарынның арқасында Ахмет Байтұрсынұлы бір адамның қолынан келер кереметтей істер тындырды. Ол істері сан салалы, сан алуан: ағартушылық, оқу-білім, ғылым, әдебиет, мәдениет, тарих, тағылым т.б. Мұның бәріне тоқталып, саралап айту тұрмақ, санамалап шығудың өзі қиын шаруа. Дегенмен, Ахмет Байтұрсынұлы туралы сөз болған соң, оның өмір жолының ұрымтал тұстарын аттап өтуге болмайтын сияқты. Ахмет Байтұрсынұлы өмірінің алғашқы қадамдарын бала оқытудан бастайды және ол өз мақсатын:

Адамдық диқаншысы – қырға шықтым,

Көлі жоқ, көгалы жоқ құрға шықтым.

Тұқымын адамдықтың шаштым, ектім,

Көңілін көтеруге құл халықтың [2;58] – деп, бейқам жатқан халқын 29 сауаттандырып, өнер-білімге, мәдениетке жетектеу деп біледі. Әрине, бұл тұста Ахмет Байтұрсынұлы тәрізді оқыған, білім алып, әлгіндей мектептерді бітірген, орысша сауат ашқан өзге де қазақтардың қарасы көріне бастаған-ды. Бірақ, бір ғажабы, олардың көбі халық, ел мүддесі деген, сөздерден гөрі ұлыққа жағынып, сол халықты қалай қанап, қалай пайда тапсам екен дейтіндер болатын. Олардың тілмаштыққа қолы жетіп, губернатор кеңселерін жағалап жүргенде, Ахмет Байтұрсынұлы ағартушылық жолына түсіп, «Қайтсем халқыма пайдамды тигізем, қалай көзін ашам, ұйқысынан қалай оятам» деп, күндіз-түні

соның амалын қарастырады. Ұмытылмас өнеге бізге мирас. Осы орайда, қазақтың бірен-саран да болса көзі ашық оқыған жастарын жинап елшілдік ұранын үдетіп, ел мұңы, халық қамы деген күрделі мақсаттардың іске асуын көздей бастайды.

Жалғыз ағартушылық жолмен аса алысқа ұзап кете алмайтынын сезген Ахмет Байтұрсынұлы, біртіндеп күрескерлік жолға түседі. Жан-жақты әрекет етуге талпыну, ізденіс 1896 жылы Ахмет Байтұрсынұлыды Алекторовқа алып келеді. Оған барудың да өзіндік сыры бар еді. Алекторов ол кезде Омбыда отырып Ақмола, Семей оқу жүйесін басқарып тұрған болатын. Онымен қазақ даласындағы бала оқыту жайы туралы кеңеседі. Бұл кездесу оған екі түрлі әсер қалдырып, көп нәрсеге көзін аша түскендей болады. Ол жайында М. Әуезов: «Біреуі – Алекторовтың қазақ турасындағы отаршылдық саясатының басын біліп, көздеп жүрген мақсатын сезген болар, атақты Ильминскийдің жолымен қазақтың көзін ашу үшін осы оқу керек деген саясатты тұтынып жүргендігін сөздерімен білдірген Алекторовтың ниетімен жақын келіп танысқан соң, Ахмет қазақ халқының халінің ауырлығын ұғып, ел турасындағы түкпірлі ойы сол кезде ояна бастаған [2]. Алекторовпен танысудың екінші әсері – Ақаңның жолы ашылып, пікірі ашылып, бұрынғы білім-өнер жүзіндегі шала білініп, көмескілеу түсініп жүрген нәрселерін таза білуінесебеп болған». Бұл жерде Мұхтар Әуезовтің өз кезінде ашып айтуға аузы бармай, астарлап отырған бір жайы бар сияқты. Қазақты өнер, білімге жетектеу өзгелердің емес, өзі тектес оқығандардың халық алдындағы парызы деп түйеді.

Ахметтің осындай мақсатты көздеп, саяси көзқарастарын шыңдай түсуі Қарқаралыда өмір сүрген 1896-1907 кезеңімен байланысты. Осы кезде Ахмет айналасына әлеумет өміріне зер сала бастаған бірен-саран көзі ашық, оқыған қазақ зиялылары топтана бастайды. Семейде сегіз айдай ешқандай тергеусіз, сотсыз тас қамауда жатқан Ахмет Байтұрсынұлы ақыры қазақ өлкесінен бір жарым жыл мерзімге Орынборға жер аударылады. Сол кеткеннен мол кетеді. Ол онда 1917 жылдың аяғына дейін тұрады. Жазалы адам ретінде айдалған Ахмет Байтұрсынұлының бұл сапары оның өміріндегі ең нәтижелі де өнімді еңбек еткен жылдар еді деуге болады. Ол ғылым, білімге бұрынғыдан да тереңірек үңіліп, әділетсіздік жайлаған мына қоғамды бұрынғыдан да бетер ащы тілмен түйрей, шеней түседі. Қазақ балаларын оқытудың әдістерін, қазақ тілі, әдебиеті, өнері, тарихы, мәдениеті туралы өрелі ойлар айтып, бастауыш 30 мектептерге арнап оқулықтар мен оқу құралдарын жаза бастайды. Халық мұраларын, ауыз әдебиет үлгілерін, эпос, ертегі, жұмбақтар жинап бастыру ісімен айналысады. Ғылыми зерттеу жұмыстарымен шұғылданады.

А. Байтұрсынұлының қазақ елінің жоғын жоқтап, санасына сәуле құюға байланысты жасап жүрген еңбектері елге тарай бастайды. Әсіресе сол кезде Уфадағы «Ғалия» медресесінде оқып жүрген қазақ жастарына Ахмет Байтұрсынұлының туындылары, елдік істері қатты әсер етеді. Сол жастардың ұйғаруымен елден қаржы жиналады да, газет шығару мәселесі қозғалады. Ол бейресми газет «Қазақ» деп аталады да, оған редакторлыққа А. Байтұрсынұлы шақырылады.

Жаңадан тәй-тәй басып, Ахмет Байтұрсынұлы сияқты бірен-саран оқыған саналы азаматтардың арқасында оң-солын танып, енді-енді ес жиып келе жатқан қазақ елі үшін «Қазақ» газетінің атқарған қызметі ұшан-теңіз екенін тағы да айтсақ артық емес. Бес жылға таяу уақыт үзбей оқырманымен қауышқан бұл газет кезінде лайықты көкейтесті мәселелерді бірінен соң бірін жариялап, жұртшылық мағлұматын кеңейтумен болды. Жалпы қазақ халқы қазан төңкерісіне өзінің санасын ғана емес, қоғамға, әлеуметтік өмірге деген саяси көзқарастарын да недәуір қалыптастырды дер болсақ, ондай күрескерлік қасиет осы «Қазақ» газетінің арқасында айқындала түскенін айту керек. Кезінде бұл газетті ұлтшыл-буржуазияшыл орган деп тиым салып тастамағанда талай тарихи шындықтың көзін ашып, халқымыздың революцияға дейінгі рухани, мәдени өмірінен мол мағлұмат беретін еді. Газеттің игі мақсат-мүдделері оның бірінші санында-ақ ашық айтылған. Оның негізгі мақсатты жұрт пайдасына тиімді шаруасымен айналысу екенінен бастайды... Қазақ арасына ғылым, өнер жайылуына басшылық ету, басқа жұрттардың халінен хабар беріп, таныстыру. Сол мақсаттарды орнына келтіру үшін заңдарды, хакімдердің

бұйрықжарлықтарын білдіріп тұру. А.Байтұрсынұлының қазан төңкерісіне дейінгі өмір жолының қайсыбір тұстары міне осындай. Бұл жолдың тіпті де оңай болмағанын баяндаған азынаулақ деректерден-ақ байқауға болар. Қит етсе, түрмеге жабу, бостандықта жүргенінің өзін де үнемі аңдуда, тексерісте болу, тіпті басқан қадамын былай қойып, ашқан аузын, жазған сөзін бағып, қия бастырмай тұншықтыруға шыдау үшін адамға қандай күш, жігер, қайрат керек. Өстіп жүріп, тығырықта өмір кешсе де Ахмет Байтұрсынұлы елім, жерім, халқым деп тыныстауын бір сәтке де тоқтатпаған, ол ел мүддесіне жарарлық, халық санасын ашарлық қыруар дүниені берді. Бұл ел деп соққан үлкен жүректің ыстық махаббатынан ғана туындайтын қазына. Халқымыздың жан саулығына өлшеусіз зор зиян келтірер осынау көр мінез бен арам пиғылдан арылмай тәуелсіздігіміздің іргесі нық болмай ма деп қорқамыз. Ол неше алуан түрге еніп құбылады. Ол біресе, қоғамшыл, біресе партияшыл, біресе ұлтшыл, халықшыл бопөрекиді. Міне Ахмет Байтұрсынов жайында әңгіме қозғағанда осындай да ойлар мазалайды. Жалпы Қазақ халқының тәуелсіздігі үшін, оның сауатты да білікті ел қатарына қосылуы үшін ақтық демі біткенше күрескен осынау ұлы адамның аты ұлт жүрегінде мәңгі сақталуы тегін емес. Ендеше ол адамзаттың асыл перзенті, қазақтың ұлы тұлғасы.

Кеңес дәуірінде Ахмет Байтұрсынов есімін атаудың ғезі қылмыс саналса, еліміз тәуелсіздік туын тіккеннен кейін халқымыз ғезінің ұлы перзентімен қайта табысып отыр. Тау сілеміндей мол мұра оқырман қолына тие бастады.

Қазақстан Республикасының арнаулы қаулысы бойынша республикамыздың әр жерінде шаруашылықтарға, мектептерге, көшелерге және Қазақстан Республикасының Ғылым академиясының Тіл білімі институтына Ахмет Байтұрсынов есімі берілді. Сөйтіп, тарихи әділет, шындық салтанат құрды; халқының бостандығы, тәуелсіздігі, еркіндігі үшін тар заманда жан аямай күрескен ұлы замат Ахмет Байтұрсынов ұлт күрескерлерінің сапына келіп қосылды.

Аңдатпа. Баяндамада ұлт ұстазы-Ахмет Байтұрсынұлының елге сіңірген еңбегі, өзінің халқының оқу мен ғылымға деген көзқарасының қалыптасқанын, білімді болғанын қалап асқақ арман жолында күрескерлігі қозғалған. Оның идеясы сол кездегі халықтың тұрмыс-тіршілігіне қарай негізделгенімен жалпы қазақ тарихындағы білім мәдениетінің көкжиегі болды. Тұлғаны тану арқылы біз оның ерлік істерін баяндай отырып, қазіргі уақытта орындалып жатырған жүйемен салыстыратын боламыз.

Кілт сөздер: Ахмет Байтұрсынұлы, оқу-білім, ағартушылық, тұлға, халық, адамдық диханшысы.

Аннотация. В докладе был затронут вклад народного учителя Ахмета Байтурсынулы в развитие страны, его борьба на пути высокой мечты, отношение его народа к образованию и науке, его стремление стать образованным. Хотя его идея основывалась на образе жизни народа того времени, она была горизонтом образования и культуры в казахской истории в целом. Познакомившись с человеком, мы расскажем о его подвигах и сравним их с нынешней системой.

Abstract. The report touched upon the contribution of the people's teacher Akhmet Baitursynuly to the development of the country, his struggle on the path of a high dream, the attitude of his people to education and science, and his desire to become educated. Although his idea was based on the way of life of the people of that time, it was the horizon of education and culture in Kazakh history as a whole. After getting to know the person, we will talk about his exploits and compare them with the current system.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 2003.
2. Әбдіманов Ө. «Қазақ» газеті. – Алматы: Қазақстан, 1993.

3. Абдуллин С. А. Байтұрсынов творчествосы // Коммунизм таңы, 1990, 22 маусым.
4. Алдамжар З. Тарих: пайым мен тағлым. – Алматы: Арыс, 2002.
5. Ахметова К. Сәкен мен Ахмет Байтұрсынұлы // Халық кеңесі, 1994

ГРНТИ 14.34.06

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ И ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ЮРИДИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Туреғалиева Гүлдезин Сулейменовна
Прикаспийский современный высший колледж

Наука обучения – это не искусство заставить.
Это не умение убедить ученика учиться.
Это наука создавать условия, при которых
ученик сам себя убеждает в этом.
Неизвестный

Сегодня в системе образования особое место занимают инновационные методы обучения. Инновационные методы – это новые, современные методы в работе педагога, которые являются эффективным средством развития познавательной, коммуникативной, личностной деятельности обучающихся. Появление инновационных методов обусловлено запросами современного общества, которое находится в состоянии непрерывного развития и изменения. Следовательно, и система образования в таком обществе так же должна изменяться и совершенствоваться, чтобы соответствовать данным запросам.

Существует множество различных инновационных методов в обучении, которые активно используются педагогами в работе, самыми востребованными из них являются:

1. Лекция
2. Семинар
3. Тренинг
4. Кейс-стади
5. Ролевые игры
6. Деловая игра
7. Обмен опытом
8. Мозговой штурм
9. Метод рефлексии
10. Тематические обсуждения

Инновационное обучение правовым дисциплинам представляет собой совокупность нововведений, выраженных в системе действий и операций учебной деятельности, которые позволяют быстро и эффективно достичь диагностируемого результата правовой обученности.

Проблемы приоритета теоретических знаний над практикой, характерны для большинства ВУЗов. Особую специфику эти проблемы приобретают в процессе преподавания юридических дисциплин для студентов неюридических специальностей. Для них абсолютно новы многие правовые термины и применение на практике юридических норм также весьма проблематично. Многие методические инновации связаны сегодня с применением интерактивных методов обучения. Слово «интерактив» образовано от слова «interact» (англ.), где inter - взаимный, act - действовать. «Интерактивность» означает способность взаимодействовать или находиться в режиме диалога. Следовательно, интерактивное обучение – это прежде всего, диалоговое обучение. Интерактивное обучение

- это специальная форма организации познавательной деятельности, когда учебный процесс протекает таким образом, что практически все учащиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой индивидуальный вклад, идет обмен, знаниями, идеями, способами деятельности. Внедрение интерактивных форм обучения – одно из важнейших направлений совершенствования подготовки студентов в современном вузе. Основные методические инновации связаны сегодня с применением именно интерактивных методов обучения. При этом термин «интерактивное обучение» поднимается по-разному. Поскольку сама идея подобного обучения возникла в середине 1990-х годов с появлением первого веббраузера и началом развития сети Интернет, ряд специалистов трактует это понятие как обучение с использованием компьютерных сетей и ресурсов Интернета. Вполне допустимо и более широкое толкование, как способность взаимодействовать или находиться в режиме диалога с кем-либо (например, компьютером) или кем-либо (человеком). В преподавании правовых дисциплин на сегодняшний день приоритет отдается теоретическим знаниям. Это объясняется недостаточной технической оснащенностью образовательных учреждений, т.к. для проведения практических занятий с использованием ИТ-технологий необходимо соответствующее обеспечение оборудованием и программными продуктами, а так же малой заинтересованностью преподавателей в применении инновационных и интерактивных методов в учебном процессе. Использование интерактивных методов требует в 3-4 раза больше времени на подготовку к занятиям и больше затрат энергии при их проведении. В юриспруденции, как и во многих других науках, знание теории и практические навыки тесно переплетены. Если у студента не сформировано умение применить теорию на практике, тогда первая остается невостребованной. Соединение теоретического курса с практической деятельностью позволяет дополнить традиционное обучение и уже на студенческой скамье дать студентам возможность ознакомиться с наиболее важными профессиональными навыками и обучиться им. Таким образом, представляется необходимым, сформировать у студентов навыки юридического анализа ситуации, поиска правовой информации и умения работать со справочно-поисковыми системами, а так же умения составлять различные виды договоров. Процесс формирования навыков является сложной системой последовательных и взаимосвязанных действий. С целью формирования навыков и умений, используются интерактивные и инновационные методы преподавания: демонстрацию отдельных действий и приемов, мозговой штурм, занятия в малых группах, организацию деловой игры с использованием учебного материала, и последующим разбором удач и ошибок. Я применяю по дисциплине «Уголовно-процессуальное право» процесс судебного заседания по делу обвинения по ст.345 УК РК. Представлены роли: Судьи (председатель суда, председательствующий), Суд. Секретарь, Прокурор, Защитник, адвокат, Суд. Пристав, Подсудимый, 3 Свидетеля, Отец ребенка (потерпевший). Учебный суд или метод упрощенного судебного разбирательства позволяет учащимся разыграть судебный процесс в учебных целях.

Необходимым методическим приемом обучения является обратная связь с преподавателем, когда студент может получить консультацию по всем неясным вопросам, перепроверить себя в общении. В опыте преподавания применяются два блока методов преподавания:

- Первый блок условно можно назвать «Все новое - давно забытое старое». В него включены следующие методы: мозговая атака, направляемая дискуссия, использование лекционных плакатов, схем и других наглядных пособий (диапроекторов, распечаток, доски), коротких демонстраций, ролевых игр, работа в малых группах и тренировочные упражнения;

- Второй блок методов – это использование новых информационных технологий и интернет-ресурсов в учебном процессе.

Рассмотрим более подробно каждую из этих групп. В первом блоке, какой бы из методов мы ни выбрали, на всех стадиях учебного процесса общение построено в живой манере, аудитория вовлекается в образовательный процесс, и студент становится активным участником. У обучающихся параллельно вырабатываются и практические навыки. Интерактивная подача материала должна планироваться заранее, поскольку такое обучение требует постоянного контроля над аудиторией. Когда преподаватель обращается к студентам с вопросами или вовлекает их в ролевую игру, он всегда должен знать, в каком направлении следует вести беседу и контролирует ход обсуждения. Направляемая дискуссия: Например, рассказывая о том, как оформляется договор поставки товара, можно задать вопрос: «Возможно ли считать акцептом ответ на оферту, если данный ответ содержит оговорки или встречные предложения?» Необходимо показать, что преподаватель оценил усилия, проявленные студентом. Задача: активизация мышления студентов и вовлечение их в процесс обучения. Указания к составлению вопросов: · задавайте вопросы, · перефразируйте вопрос, · не высказывайте свое мнение, · суммируйте высказанное, · ясно и четко, · не больше одной проблемы в одном вопросе, · вопросы должны быть связаны с опытом студента, · задавайте сложные вопросы, стимулирующие мыслительную активность. Мозговой штурм представляет собой эффективный метод вовлечения всех студентов в группу в анализ поставленной задачи. Преподаватель задает вопрос всей группе и просит студентов предлагать различные варианты. Каждая идея должна записываться концентрированно, при необходимости в видоизмененной форме. Все идеи должны приветствоваться, никакую идею нельзя критиковать или отвергать. Занятия должны быть ограничены по времени 10-15 минутами. Результатом мозговой атаки становится список творческих решений или вариантов решения проблемы, созданный благодаря участию студентов.

1 Ролевые игры - это эффективный метод обучения студентов практическим навыкам работы, так как они основаны на принципе обучения в процессе игры. Студентам предоставляется возможность применить теорию - то, что они изучали на занятиях и по учебникам - на практике. Используя интерактивные методы, мы ставим перед собой задачу не только дать студентам общие знания, но и сформировать определенный уровень умений и навыков с тем, чтобы при работе они могли чувствовать уверенность в себе и демонстрировать зрелость и здравый смысл. Работа в малых группах. Серьезное обсуждение любого вопроса невозможно провести в большой аудитории и за короткое время. Один из лучших способов максимизировать их участие - это работа в малых группах в духе сотрудничества. Оптимальное количество участников 5-7 человек. Чтобы научиться работать в коллективе, лучше периодически менять состав групп. Процедура и правила работы в малой группе. Начинать следует с определения повестки: проверьте, все ли одинаково поняли задание, если нужно, уточните задание, вопрос. Четко определите время на выполнение задания и план работы, если он задан (например: обсуждение вопроса – 5 минут, составление плаката – 3 минуты, подготовка выступления – 2 минуты, всего на выполнение задания – 10 минут). Распределите роли: Ведущий – предоставляет слово, следит за выполнением правил Секретарь – записывает все предложения, идеи, решения Хронометрист – следит за временем, предупреждает, сколько минут осталось до окончания работы Структура занятия и примерное время:

1. Раздача материалов.
 2. Лекция о порядке работы с клиентами – 20-30 мин.
 3. Формулировка задачи занятия – 5 мин.
 4. Ролевая игра «Осуществление приема клиентов» – 20 мин.
 5. Обсуждение достоинств и недостатков проделанной работы – 20 мин.
 6. Подведение преподавателем итогов занятия повторение основных положений – 10 мин.
- Однако для того, чтобы эти методы были эффективными, необходимо использовать для решения учебных и воспитательных задач можно использовать различные

интерактивные формы и методы: мозговой штурм; ролевые и деловые игры; метод проекта; кейс-технологии; дебаты; круглый стол; фокус-группа; учебные групповые дискуссии.

В заключение хотелось бы сказать следующее: чтобы быть успешными и не растерять студентов в конкурентной борьбе, ВУЗы и колледжи должны давать не только знания, но и формировать навыки, умения использования этих знаний, применение теории на практике. С нашей точки зрения использование интерактивных и инновационных методов в обучении позволит оптимизировать образовательный процесс, поможет сделать его более интересным и насыщенным.

Интерактивные методы обучения также обладают обучающими, развивающими и воспитательными возможностями, которые могут реализоваться одновременно. Обеспечение в процессе обучения условий для реализации интерактивных методов обучения является важным показателем эффективности учебно-воспитательного процесса, так как позволяет в единстве осуществлять обучение, развитие и воспитание учащихся.

Таким образом, инновационные технологии правового обучения способствуют формированию правовой активности и обучающихся, и преподавателя, которые в процессе познания правовых дисциплин приобретают умения и навыки правового поведения в реальной жизни.

Аннотация. В данной статье представлены интерактивные и инновационные методы преподавания, которые обеспечивают оптимизацию процесса обучения, повышают его качество и способствуют интеграции теории и практики.

Ключевые слова: интерактивные, инновационные методы, ролевые игры, поиск правовой информации

Андатпа. Бұл мақалада оқыту үдерісін оңтайландыратын, оның сапасын арттыратын және теория мен практиканың интеграциясына ықпал ететін интерактивті және инновациялық оқыту әдістері ұсынылған.

Түйінді сөздер: интерактивті, инновациялық әдістер, рөлдік ойындар, құқықтық ақпаратты іздеу

Abstract. This article presents interactive and innovative teaching methods that optimize the learning process, improve its quality and promote the integration of theory and practice.

Keywords: interactive, innovative methods, role-playing games, search for legal information

Использованные литературы

1. Интерактивное обучение: Новые подходы \Учитель\ 2019, № 1.
2. Воскобитова Л.А. Практические навыки юриста и обучение им. -2015. – № 2.
3. Гутников А.Б. Обучение профессиональным навыкам (интерактивные методики) 2011.
4. Кипнис Н. Использование интерактивных методик в преподавании. -М., 2016
5. Гаджиева П.Д. Интерактивные методы в правовом образовании учащихся 2019
6. Долида В.В. Использование инновационных методов при преподавании юридических дисциплин / В. 2019. - № 20.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ЭКОНОМИКИ**Молдашева Роза Жабиновна**

Прикаспийский современный высший колледж

*Услышишь-забудешь**Увидишь-запомнишь**Построишь-поймешь****Конфуций***

Инновационные технологии преподавания экономических дисциплин заключаются в сочетании традиционных и интенсивных методов обучения, основанных на целостной системе обучения обучающихся. Инновационные методы обучения позволяют формировать опыт творческой и инновационной деятельности студентов, который в конечном счете влияет на компетентность будущего специалиста.

Методика преподавания экономических дисциплин исследует совокупность взаимосвязанных средств, методов, форм обучения экономическим предметам. Обучение тесно связано с экономической жизнью общества. Настоящие знания представляют собой знание экономических законов. Прикладной аспект позволяет наращивать теорию, расширять понятийный аппарат, выявлять новые принципы и законы. Однако чрезмерное увлечение конкретикой может привести к поверхностным, упрощенным знаниям и выводам. Здесь важна «золотая середина», сочетание теории и практики экономического развития. Важнейшей характеристикой методики выступает широкое привлечение данных статистики. Факты и цифры позволяют раскрыть не только отдельные стороны экономических процессов и явлений, но и показать в целом общественное хозяйство. Однако следует помнить, что факты не должны «вырываться» из контакта, представляться изолированно от всей совокупности явлений хозяйственной жизни, не должны быть случайными. Иначе они могут дезинформировать обучающихся, вызвать сомнение в их объективности. Данные статистики должны использоваться системно. Особого внимания и отношения требуют негативные факты. Все вышеназванные особенности взаимосвязаны, так как для этой методики характерна особая роль аргументированности и доказательности. Экономика как сфера человеческой деятельности предназначена обеспечить людей всем необходимым для поддержания жизни. Здесь сталкиваются интересы различных слоев и групп населения. Они ищут средства, аргументы для обоснования своих идей, концепций с целью влияния на социальную активность. Это воздействует на выбор того или иного варианта и модели будущего развития общества.

Важнейшая черта методики – взаимосвязь образовательных технологий с ролью знаний в экономическом развитии. Под технологией обучения понимаются методы, средства, с помощью которых педагог воздействует на обучаемых. Образовательные технологии возникли на определенном этапе экономического развития общества и эволюционировали вместе с ним. В соответствие с этим, преподаватель современного вуза должен разрабатывать инновационные обучающие системы для сопровождения классической лекции, способствующие повышению эффективности обучения студентов.

В настоящее время преобладающими и общепринятыми технологиями обучения в колледже являются традиционные, построенные на представлении материала дисциплины на лекции и последующем закреплении его в процессе практических занятий. Однако, они не обеспечивают адекватную передачу нарастающего объема научных и практических знаний по дисциплине и формирования у будущих специалистов навыков, отвечающих современным требованиям профессиональной деятельности. Поэтому реформирование

высшего образования ставит перед системой профессиональной подготовки специалистов ряд серьезных задач.

Ключевыми из них являются:

- повышение фундаментальности образования в сочетании с усилением практической направленности;

- интенсификация образовательного процесса за счет оптимального сочетания традиционных и инновационных форм, методов и средств обучения, четкой постановки дидактических задач и их реализации в соответствии с целями и содержанием обучения.

Использование преподавателями инновационных методов в процессе обучения способствует преодолению стереотипов в преподавании различных дисциплин, выработке новых подходов к профессиональным ситуациям, развитию творческих, креативных способностей студентов. Изучение любой дисциплины в колледже не сводится только к запоминанию определенного стандартом набора знаний. Дисциплину надо осмыслить в целом, т.е. осознать её роль в профессиональной подготовке специалиста, выделить и усвоить основные ключевые понятия (ядро дисциплины), уяснить связи с другими дисциплинами (межпредметные связи). Эффективными формами учебной работы по внедрению в образовательный процесс инновационных процессов и формированию ключевых профессиональных компетенций будущих специалистов является применение различных активных форм и методов обучения: создание проектов, подготовка публичных выступлений, дискуссионное обсуждение профессионально важных проблем, обучение в сотрудничестве, создание проблемных ситуаций, подготовка профессионально направленных видеофильмов и презентаций и т.д. Переход от информационно-объяснительного обучения к инновационно-действенному связан с применением в учебном процессе новых компьютерных и различных информационных технологий, электронных учебников, видеоматериалов, обеспечивающих свободную поисковую деятельность, а также предполагает развитие и личностную ориентацию. Исходя из этого, на сегодня можно отметить различные инновационные методы обучения студентов, в частности, это проблемная и игровая технологии, технологии коллективной и групповой деятельности, имитационные методы активного обучения, методы анализа конкретных ситуаций, метод проектов, обучение в сотрудничестве, креативное обучение, инновационная образовательная проектная деятельность, лекция-пресс-конференция, лекция-беседа, лекция-визуализация, лекция-диспут и т.д. В игровом имитационном моделировании широко представлены различные игры: деловые, аттестационные, организационно-деятельностные, инновационные, рефлексивные игры по снятию стрессов и формированию инновационного мышления, поисково-апробационные и т.д. При использовании деловых игр преобладает продуктивно-преобразовательная деятельность студентов. Деловые игры в учебных целях получили в настоящее время достаточно широкое распространение в вузах и применяются, в основном, на старших курсах при изучении специальных дисциплин, особенно тех, которые связаны с экономикой, организацией и управлением, бухгалтерским учетом, правоведением, с новыми формами хозяйствования в рыночных условиях.

Инновационная образовательная проектная деятельность является эффективной формой организации учебного процесса, направленной на индивидуальное развитие познавательных интересов и творческих способностей студентов. Данный метод предполагает овладение технологией презентации различных творческих работ (отчетов, обзоров, рефератов, докладов на профессионально ориентированные темы). Смысл и цель педагогических инноваций заключается в осуществлении нового видения методологии обучения, привлечении новых методов, технологий, мультимедийных средств обучения в интересах развития личности будущего специалиста. Метод проектов относится к исследовательским. В его основе лежит развитие познавательных навыков студентов, умений самостоятельно конструировать свои знания, ориентироваться в информационном пространстве, развитие критического мышления и творческих способностей.

Современная педагогика богата целым арсеналом интерактивных подходов, среди которых можно выделить следующие, применяемые мной на занятиях: видео-лекции, творческое задание, разрешение проблем (в начале занятия я использую метод «мозговой штурм» (парный, групповой, фронтальный), мини-лекция, видеофильмы, работа в малых группах, тестирование, публичная презентация проекта, кластеры, обсуждение домашнего задания. Записаны несколько видео-лекций по дисциплинам: Менеджмент, Управление персоналом для студентов специальности «Менеджмент».

Креативное обучение предполагает свободный доступ каждого студента к ресурсам сети Интернет и базируется на следующих принципах:

- основной креативного обучения является предполагаемый образовательный продукт, который будет создан студентом;
 - соответствие внешнего образовательного продукта студента его внутренним потребностям;
 - индивидуальная образовательная траектория учащегося в образовательном пространстве;
 - интерактивность занятий, осуществляемых с помощью телекоммуникаций;
 - открытая коммуникация по отношению к создаваемой студентом образовательной продукции.
- Вместе с тем, электронные лекции имеют свои особенности, отличающиеся от традиционных лекций, и должна выполнять следующие требования: быть наглядной, сочетаться по возможности с демонстрацией аудиовизуальных материалов, макетов, моделей и образцов; иметь четко структурированное содержание; блочная схема построения материала; развитая гипертекстовая структура; использование мультимедиа.

Таким образом, подводя итог, можно отметить, что в основе инновационных методов обучения студентов лежат активные методы, которые помогают формировать творческий, инновационный подход к пониманию профессиональной деятельности, развивать самостоятельность мышления, умение принимать оптимальные в условиях определенной ситуации решения. Как показывает практика, использование инновационных методов в профессионально ориентированном обучении является необходимым условием для подготовки высококвалифицированных специалистов. Я применяю метод (прием) кластер для активизации вовлечения студентов в процесс обучения перед изучением новой темы. кластер возможно использовать в качестве домашнего задания.

Потенциал инновационных технологий в образовании проявляется во многих аспектах учебного процесса. Инновационные технологии обучения открывают новые возможности для оптимизации образовательной практики: индивидуализации и дифференциации обучения, повышения эффективности деятельности участников учебного процесса, организации новых форм взаимодействия в процессе обучения, изменения содержания и характера деятельности обучающего и обучающегося, совершенствования управления учебным процессом, организации его планирования, контроля и т.д. Электронный учебно-методический комплекс - это информационный образовательный ресурс, предназначенный для изложения структурированного учебного материала дисциплины, обеспечения текущего контроля и промежуточной аттестации, а также управления познавательной деятельностью студентов при реализации основных образовательных программ высшего профессионального образования. Применение инновационных технологий несомненно повышает эффективность образовательного процесса, развивает у студентов продуктивные, творческие функции мышления, интеллектуальные способности

Важнейшими факторами реализации современных требований к качественному овладению экономических дисциплин являются обновление его содержания и современная организация процесса его усвоения. Только в этом случае возможна качественная подготовка выпускника, будущего высококвалифицированного специалиста.

Подводя итоги вышеизложенного, можно сделать вывод, что эффективность формирования способности студентов к усвоению экономических знаний, зависит от

совокупности всех средств, приемов, методов, с внедрением новых технологий, что позволяет обучаемым сознательно и системно управлять своей деятельности в достижение более высоких результатов в области теоретической и профессиональной подготовки.

Аннотация. В статье раскрыты актуальные проблемы внедрения, развития и использования инновационных приемов и методов в процессе обучения студентов. Проведен анализ передового и современного инновационного инструментария, который используется преподавателями вузов. Обоснованы преимущества инновационного подхода по сравнению с традиционными формами подготовки студентов.

Ключевые слова: инновационные технологии, электронные лекции, методы обучения, креативное обучение, метод проектов.

Андатпа. Мақалада студенттерді оқыту үдерісінде инновациялық әдістер мен әдістерді енгізу, дамыту және қолданудың өзекті мәселелері ашылған. Университет оқытушылары қолданатын озық және заманауи инновациялық құралдарға талдау жасалды. Оқытудың дәстүрлі түрлерімен салыстырғанда инновациялық тәсілдің артықшылықтары дәлелденді

Түйінді сөздер: инновациялық технологиялар, электронды дәрістер, оқыту әдістері, креативті оқыту, жоба әдісі.

Abstract. The issues of the day of introduction, development and use of innovative receptions and methods in the process of educating of students are exposed in the article. The analysis of front-rank and modern innovative tool that is used by the teachers of Institutions of higher education is conducted. Advantages of innovative approach are reasonable as compared to the traditional forms of preparation of students.

Keywords: innovative technologies, electronic lectures, methods of educating, creative educating, method of projects.

Использованные итературы

1. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: И.В. Роберт. 2018
2. Осмоловская И.М. Инновации и педагогическая практика/ - 2010. - № 6.
3. Скрипко Л.Е. Внедрение инновационных методов обучения: перспективные возможности или непреодолимые проблемы? // Менеджмент качества. - 2019. - № 1
4. Интеграционные методы, формы и средства обучения М.2018
5. Википедия - свободная энциклопедия.

ҮСТЕЛ ТЕННИС СПОРТШЫЛАРЫНЫҢ САРАЛАНҒАН ӘДІСТЕРІ ОЖТ

Ибат.Ә.Қ.

1 жыл оқу магистранты, М.Өтемісов атындағы БҚУ, Орал қ., ҚР

Ғылыми жетекшісі: Испулова Р.Н., ғ.п.к., доцент

М.Өтемісов атындағы БҚУ ,

Дене тәрбиесін оқытудың териясы мен әдістемесі кафедрасы

Басқа спорт түрлері сияқты үстел теннисінде де жоғары білікті спортшыларды дайындау мәселесі тұлға психологиясымен тығыз байланысты. Бірінші дәрежелі спортшыны дайындау үшін тек жаттықтырушы болу жеткіліксіз, тәжірибелі ұстаз және

«нәзік» психолог болу керек. Тек осы жағдайда ғана спортшылардың жеке қасиеттерін барынша дамытуға болады.

Үстел теннисі психологиялық қасиеттерді дамытуға өте жоғары талаптар қояды, мысалы: белгілі бір темпераменттік қасиеттер, жүйке жүйесінің қозғалғыштығы, жоғары ұмтылыс деңгейі, «доп сезімі» сияқты мамандандырылған қабылдаудың нәзік дамуы. , кеңістікте және уақытта бағдарлау қабілеті, коммуникативті дағдылар, сонымен қатар оперативті ойлаудың жоғары деңгейі. Оперативтік зейін, есте сақтау, ойлау – ақпаратты қабылдау, өңдеу, оның негізінде тез және дұрыс шешім қабылдау, әсіресе командалық спорт түрлерінде қажет.

Кәсіби психологиялық сапалар спорттағы іс-әрекеттің табысты болуын және жалпы алғанда, атап айтқанда іс-әрекеттің сәттілігін қамтамасыз етеді. Жеке психологиялық сапалар бұрын зерттелген, бірақ бұл қасиеттер әлі қосылып зерттелмеген.

Профессор Л.К.Серова спорттық іс-әрекеттің кәсіби жұмыс түрі ретіндегі сипаттамаларына сүйене отырып, кәсіби спортшы тұлғасының моделі жасалды. Модель алты блокты қамтиды: мінез-құлық, мотивациялық, интеллектуалдық, эмоционалдық-еріктік, коммуникативті және гендерлік, олардың әрқайсысы спортшының кәсіби жарамдылығы психологиясының құрамдас бөлігін білдіреді. Компоненттердің әрқайсысы өз кезегінде нақты психологиялық қасиеттерді білдіретін үш үлгілік сипаттамаға ие.

Мінез-құлық компоненті психикалық әрекеттің сыртқы жағдайларымен сипатталады. Оған мыналар жатады: жүйке әрекетінің түрі, темперамент және мінез. Мотивациялық компонент спортшыны жетістіктерге жетуге ынталандыратын психикалық әрекеттің ішкі жағдайларын сипаттайды. Ол мыналардан тұрады: қызмет түріне қызығушылық, ұмтылу деңгейі және құндылық бағдарлары.

Интеллектуалдық құрамдас спорт түрін түсінуді қамтамасыз етеді, бұл қасиеттер оның техникасы мен тактикасын меңгеруге ықпал етеді. Келесі үлгі сипаттамаларын қамтиды: психомоторлық дағдылар, арнайы қабылдау, жұмыс жады, зейін, ойлау.

Эмоциялық компонент спорттық әрекеттерді өзін-өзі реттеуді және өзін-өзі бақылауды қамтамасыз етеді. Модельдік сипаттарды қамтиды: эмоционалдық тұрақтылық, психикалық өзін-өзі реттеу, ерікті қасиеттер.

Коммуникативті компонент спорттағы адамдардың қатынасын сипаттайды: жаттықтырушының қарым-қатынасы, серіктестермен, бәсекелестермен қарым-қатынасы.

Гендерлік компонент спортшылардың даралығын қалай көрсететінін көрсетеді. Мынадай қасиеттерді қамтиды: еркектік – еркектік психологиялық қасиеттер, әйелдік – әйелдік психологиялық қасиеттер, андрогиния – тұлғадағы еркек пен әйелдік қасиеттердің жиынтығы.

Спортшының тұлғалық моделінің ұсынылған компоненттеріне сүйене отырып, біз жоғары білікті үстел теннисшілерінің психологиялық кәсіби сапаларының үлгілік сипаттамаларының параметрлерін негіздеу үшін зерттеу жүргіздік. Келесі әдістер қолданылды: М.Снайдердің өзін-өзі бағалаудың диагностикалық әдісі. байланыстағы бақылау; Брангельманның темперамент сауалнамасы, С.Бем сауалнамасы; Люшер түсті сынағы; Киселев термометрі; қызыл-қара Шульте кестесі, психомоторлық тесттер, психологиялық төзімділікті анықтауға арналған тесттер, ақпаратты операциялық өңдеу және жұмыс жады.

ЭКСПЕРИМЕНТТІК БӨЛІМ

Біз 16-18 жас аралығындағы 50 үстел теннисшісін: спорт шеберіне кандидат (КМС) және спорт шебері (МС) санаттарымен зерттедік, сонымен қатар жоғары нәтижеге қол жеткізе алмаған 16-18 жас аралығындағы 50 үстел теннисшісін де зерттедік. Екі топ балалар мен жасөспірімдер спорт мектептерінде жаттығады.

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ОНЫ ТАЛҚЫУ

CMS және MC деңгейдегі үстел теннисшілері зейінді астыруда, шуға тозымдылықте, психомоторлық дағдыларда, жедел жадыда, ақпаратты жедел ондеуде жоғары нәтиже көрсетті. Сондай-ақ жоғары дәрежелі ойыншылардың психологиясы қ төзімділігі жоғары. Жоғары деңгейдегі теннисшілер экстраверсия, лабильдік, реакция жылдамдығы мен белсенділігінің жоғарлығы, онтайлы эмоционалдылық когыштығымен ерекшеленеді. Жынысы жағынан әйелдердің қасиеттері еркектерге тән қасиеттерге жақынырақ; күрескерлік рух, көшбасшылыққа ұмтылу, өзінің эмоционалдык жағдайын басқара білу.

Жоғары деңгейге жете алмаған үстел теннисшілері зейінді ауыстыру, жұмыстық есте сақтау, коммуникативті бақылау және экстраверсияда жоғары нәтиже көрсетті.

Біліктілігі жоғары үстел теннисшілерінің жеке қасиеттері мен жоғары нәтижеге қол жеткізбеген ойыншылардың жеке қасиеттерін салыстыра отырып, төменгі разрядтағы спортшылардың мотивациялық құрамдас бөлігі жоғары спорттық дәрежелі ойыншыларға қарағанда төмен деңгейде екенін атап өтуге болады. CMS және MS. Сондай-ақ ақыл-ой төзімділігі, жалпы ептілік, қолды үйлестіру, шуға төзімділік және реакция жылдамдығының көрсеткіштері бойынша үлкен айырмашылықтар бар, мұнда Мастер және Мастер шеберлерінің спорттық санаттары бар үстел теннисшілері айтарлықтай артықшылыққа ие.

Эксперимент нәтижелері бойынша жынысы бойынша айырмашылықтар табылды. Спорт шебері және спорт шебері спорттық разрядтары бар әйелдер мен жоғары нәтижелерге қол жеткізбеген әйелдерді салыстыра отырып, біріншілердің еркектік қасиеттердің (жауынгершілік, көшбасшылыққа ұмтылу, басқару қабілеті) айқынырақ екенін атап өтуге болады. олардың эмоционалдык күйі, бәсекелестік рухы), ал соңғылары әйелдік қасиеттерге ие (икемділік, нәзіктік, адамдарға қамқорлық, сенімділік, жылылық, мейірімділік және т.б.).

Үстел теннисшілерін маңызды психологиялық кәсіби сапаларына қарай іріктеу және дайындау үшін эксперимент нәтижелері табысты болжау әдістемесін жасауға мүмкіндік береді.

ҒТАМР 14.15.07

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ МӘСЕЛЕСІНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК КӨЗҚАРАС

Бакытова Адеми

Атырау қаласы, Нұрлан Балғымбаев атындағы №42 ЖОББМ мұғалімі

Отандық білім беруді модернизациялау жағдайында педагогикалық қызметті трансформациялау мәселесін қарастыра отырып, тіліміздегі ағылшын тілінен келген «трансформация» терминінің маңызды сипаттамасына жүгіну керек, бұл термин XIV ғасырда француз тілінде пайда болды, ол латын тілінен енген. Дәл осы сөзден алдымен ағылшын тіліндегі **«to transform»** етістігі, ал кейінірек **«the transformation»** зат есімі пайда болды. Мерриам-Вебстер сөздігіне сәйкес, қазіргі мағынада бұл термин XIX ғасырдың ортасынан бастап, оған алдымен етістік ретінде келесі мағыналар берілген кезден бастап қолданыла бастады:

1. құрамын немесе құрылымын өзгерту;
2. сыртқы түрін немесе сыртқы түрін өзгерту;
3. сипатты немесе шартты өзгерту.

Осы негізде бүгінгі күні трансформация ұғымының өзі, «трансформация» зат есімі ретінде, мынадай анықтаманы береді: «...бір конфигурацияны немесе өрнекті басқа

конфигурацияға өзгерту операциясы (толық түрлендіру және сыртқы түрін өзгерту арқылы)...

Трансформациялар (өзгерістер) мәселесін қарастыру, соңғы онжылдықтарда әлемдік ғылымда және, ең алдымен, әлеуметтік саясат пен басқару ғылымында (менеджмент) ерекше ағым қалыптасты – «өзгерістер теориясы» (ағылш. «өзгерістер теориясы»), оның жақтаушылары әлеуметтік-саяси және басқару процестеріне қатысты осы категорияны түсінуге тырысты, олардың ағымының заңдылықтарын анықтауға тырысты және нәтижесінде оларды басқаруды үйренді.

«Өзгерістер теориясының» ең ірі теоретигі және бұл терминнің танымал болуына әсер етуші, XX ғасырдың 90-шы жылдарының екінші жартысында балалар мен отбасылық әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыру бойынша танымал американдық маман – Кэрол Вайсс болды. Ол өткен ғасырдың 90-жылдарында АҚШ-та танымал балалар мен отбасыларды дамытудың муниципалды бағдарламаларын талдай отырып, алғаш рет бағдарламалау теориялары немесе ұйымдастырушылық теориялар әлеуметтік қатынастарға және жалпы қоғамның өзіне өзгерістер енгізу мәселесіне шектеулі қолданылады деген тұжырымды жариялады, өйткені олар көптеген субъективті және объективті факторларды бастан кешіреді, бұл бұрмалануға немесе бағдарламаланған нәтиженің мүлдем болмауына әкеледі.

Бұл тәсілдің мәнін қарастыра отырып, К. Вайстың көзқарасы бойынша, өзгерістер теориясы, бір қарағанда, ақылға қонымды болып көрінеді, өйткені олар келесі кезеңдерден тұратын логикалық қатардан тұрады, атап айтқанда:

- араласу нәтижесінде күтілетін нәтижелер тізбегін көрсету;
- әр түрлі процестердің шындықтарында болжамды нәтижелерге қол жеткізу немесе болмау фактісін анықтаудың аналитикалық процедуралары үшін бағалау стратегиясын жоспарлау.

К. Вайсс ұсынған, Энн Кубиштің және басқа да бірқатар зерттеушілердің бастамасын дамыта отырып, ғылыми білім жүйесінде өзгерістер теориясының үш критерийі тұрақты түрде қалыптасты:

- 1 санат. «Сенімділік».
- 2 санат. «Орындылық».
- 3 санат. «Тексеру мүмкіндігі».

Оларды түбегейлі қарастыра отырып, бірінші критерий – «сенімділік» болжамды нәтижелердің логикасы мен объективтілігінің өзгеру мақсаттарына сәйкестігін білдіретінін атап өткен жөн. Дәл осы жерде мына мәселелер шешіледі:

- Олардың мағынасы бар ма?
- Нәтижелер оларды алу хронологиясына негізделген дұрыс ретпен белгіленді ме?
- Ұзақ мерзімді нәтижелер мен түпкілікті әсерге қол жеткізу үшін қажетті алғышарттар жиынтықта жеткілікті ме?

- Өзгерістер логикасында олқылықтар бар ма? және т. б.

Өз кезегінде, 2-санатты зерттей отырып, бастаманың бағдарламаланған нәтижелерге нақты қол жеткізу және оң әсерді қамтамасыз ету, сондай-ақ келесі сұрақтарға жауап беру қабілеті деп түсіндіріледі:

- Ұйымның тиісті ресурстары бар ма?
- Серіктестер тарапынан көмек қажет пе?
- Қолдану аясын, күтулерді немесе трансформациялардың уақыт шеңберін түзету қажет пе? және т. б.

3-санат «тексерілуді» қамтиды, ол негізінен өзгерістердің қорытындысы ретінде бағдарламаланатын нәтижелердің өлшемділігі мен сенімділігінің көрсеткіштеріне жатады. Олар соңғы сұрақтарға жауап береді, мысалы:

- Олар бастаманың сәттілігін бағалау үшін жеткілікті ақпарат бере ме?
- Олар қажетті аудиторияға сенімді бола ма? және т. б.

Осы үш негізгі критерийден басқа, қолдану аясының «сәйкестік» критерийі сәл кейінірек қосылды, өйткені теориялық тұжырымдалған түрлендірулерді жүзеге асырудың тиімділігі олардың қолданылуының дұрыс аймағын таңдауға және іске асыруға тікелей байланысты. Бұл тұрғыдан алғанда, ол модельде бос орын қалдырмайтындай кең болуы керек және сонымен бірге қолжетімді мүмкіндіктер мен ресурстарға жеткілікті назар аударуы керек. Сондықтан тиісті қолдану аясы «қолжетімділікті» бағалау тұжырымдамасын біріктіреді.

«Өзгерістер теориясындағы» нәтижелерге қол жеткізудің көптеген жолдары «қолжетімділік шегін» қамтиды. Бұл «әділ қоғам» сияқты мақсатқа жете алмайтын жоғары ретті түрлендірулерді қосуды тоқтататын кез келген түрлендірулер арқылы қол жеткізуге болатын нәтижелердің шегі.

Білім беруді дамыту мәселелеріндегі өзгерістер теориясының интеграциясы ХХІ ғасырдың басына жатады, ол кезде арнайы журнал – «Білім берудегі өзгерістер журналы» (ағылш. «Journal of educational changes») білім беру саласына «өзгерістер теориясы» парадигмасын интеграциялаудың флагманы болды.

Э.Харгривс, М.Маклафлин және Д.Митра, П.Солберг, С.Ринкон-Галлардо, Д.Шерли және тағы басқалар сияқты білім беруді дамыту мен модернизациялаудың шетелдік теоретиктері осы журналмен бірден ынтымақтаса бастады және белсенді түрде ғалымдардың ғылыми пікірлері жариялана бастады.

Ағылшын тіліндегі педагогикалық білім берудегі өзгерістер теориясының интеграциясының алғашқы 15 жылын талдау арқылы ғалымдар төмендегіше кезеңдерді ұсынады:

- Ауқымды білім беру өзгерістерінің әмбебаптығын пайдалану мүмкіндігін зерттеуді қамтитын дайындық кезеңі.
- Өзгерістерге қатысушылардың құқықтарының теңдігіне және трансформациялар мәнмәтінін есепке алуға баса назар аударылған бастапқы кезең.
- Орташа кезең, онда PISA көтерілді және оның нәтижелері өзгерістердің сәтті болуының объективті дәлелі ретінде танылды.
- Аралық кезең, оның барысында PISA жүйесінде педагогикалық трансформацияларды рефлексиялаудың кейбір әрекеттері жүзеге асырылды.
- Өзгерістердің жаһандану процестерімен және эмпиризммен ерекшеленетін қазіргі кезеңі.

Әр кезеңді қысқаша сипаттасақ: сонымен, дайындық кезеңінде, 2000 жылдың басында, жоғарыда аталған журналдың бас редакторы - Энди Харгривс білім беру саласына өзгерістер теориясының ең белсенді интеграциясының негізгі жақтаушысы болды. Ол белгілі бір дәрежеде білімге экстраполяцияланған өзгерістер теориясы мектепті және мұғалімнің жұмысын модернизациялауға қабілетті, сондықтан олар тиімдірек болады және жаһандану сын-қатерлеріне барабар жауап береді деп сенді. Қарапайым, олар ондаған жылдар бойы сәтсіз реформалардан кейін мектептің дамуы мен өзгеру бағытын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда, оның пікірінше, білім берудегі өзгерістерді енгізудің ең жақсы және сәтті тәжірибелерін сипаттау, талдау және тарату алдыңғы қатарға шығады.

Жоғарыда аталған міндеттер мұғалімнің нақты оқу процесінде жүзеге асыратын тікелей педагогикалық функцияларымен толықтырылады, оларға өзінің тікелей мақсаты – оқыту. Осы функциялардың алуан түрлілігінің ішінде үш негізгі белгісі ерекшеленуі мүмкін: ақпараттандыру, бақылау, бағалау.

Мұғалім өзінің кәсіби педагогикалық қызметі барысында жүзеге асыратын аталған негізгі функцияларға жан-жақты сипаттама бере отырып, олардың тығыз байланысы мен өзара тәуелділігін атап өту қажет. Шын мәнінде, олар кәсіби мұғалімнің негізгі мақсатын жүзеге асырудың формалары болып табылады - оқушыларды танымдық іс-әрекетке тарту және оны тәуелсіздік формасына келтіру үшін жағдай жасау. Екінші орында қойылған мақсатқа жету үшін оқушылардың іс-әрекеттерін ынталандыру, жұмыс барысында балалардың эмоционалды белсенділігін қамтамасыз ету, әр бала үшін табысқа жетудің

педагогикалық жағдайын құру, жалпы жағымды эмоционалды іскерлік фонды сақтау. Соңында, үшіншісі-оқушылармен бірлесіп алынған нәтижеге объективті сапалы сараптама жүргізу.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ МӘСЕЛЕСІНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК КӨЗҚАРАС

Аңдатпа. Мақалада әдістемелік тұрғыдан білім беруді жаңғырту және реформалау жағдайында мұғалімнің педагогикалық қызметін трансформациялау категориясы қарастырылады; «өзгерістер теориясы» тарихи экскурсиясы жүзеге асырылды; өзінің кәсіби педагогикалық қызметін жүзеге асыру кезінде мұғалімге арналған міндеттер тұжырымдалды; білім беруді цифрландыру жағдайында педагогикалық қызметтің функциялары мен түрлері сипатталды.

Кілт сөздер: өзгерістер, педагогикалық қызмет, цифрлық білім беру ортасы, кәсіби өзін-өзі дамыту траекториясы.

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОБЛЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Аннотация. В статье с методической точки зрения рассматривается категория трансформации педагогической деятельности учителя в условиях модернизации и реформирования образования; осуществлен исторический экскурс «Теории изменений»; сформулированы задачи для учителя при осуществлении своей профессиональной педагогической деятельности; описаны функции и виды педагогической деятельности в условиях цифровизации образования.

Ключевые слова: изменения, педагогическая деятельность, цифровая образовательная среда, траектория профессионального саморазвития.

METHODOLOGICAL APPROACH TO THE PROBLEM OF PEDAGOGICAL TRANSFORMATION

Annotation. In article from the methodical point of view the category of transformation of pedagogical activity of the teacher in the conditions of modernization and reforming of education is considered; historical digression of «The theory of changes» is carried out; tasks for the teacher at implementation of the professional pedagogical activity are formulated; functions and types of pedagogical activity in the conditions of education digitalization are described.

Keywords: changes, pedagogical activity, digital educational environment, trajectory of professional selfdevelopment.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сергеева М.Г., Караванова Л.Ж. Методический подход к проблеме трансформации педагогической деятельности преподавателя в условиях цифровизации образования // <https://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskiy-podhod-k-probleme-transformatsii-pedagogicheskoy-deyatelnosti-prepodavatelya-v-usloviyah-tsifrovizatsii-obrazovaniya/viewer>

ИКЕМДІ DAҒДЫЛАРДЫ ДАМУТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ергалиева Ж.А.

7M01101-Педагогика және психология мамандығының магистранты

Ғылыми жетекші: **Сабирова Ж.Н.** – п.с.ғ.к., доцент

Қазіргі әлем әдетте VUCA деп аталады, оның сипаттамаларының аббревиатурасы бойынша (ағылш.): тұрақсыздық, құбылмалылық (*Volatility*), белгісіздік (*Uncertainty*), күрделілік (*Complexity*), түсініксіздік (*Ambiguity*) [1]. Бүгінгі балаларға ертең сұранысқа ие қандай кәсіби дағдыларды үйрету керектігін және өз бетінше үйренуге, болатынын ешкім айта алмайды. Әлемдік зерттеулерге сәйкес, бүгін бірінші сыныпқа барған балалардың 65% жұмыс іздеу кезінде қазіргі кезде жоқ жаңа позицияларда жұмыс істейтін болады.

Осы уақытқа дейін білім сапасы негізінен білім алушының алған білімінің белгілі бір жиынтығы деп түсінілетін диплом не аттестат куәландырады, онда түлектің қандай пәндерді оқығаны және олар бойынша қандай бағалар алғаны көрсетілген. Алайда, бүгінгі таңда теориялық дайындық деңгейінің және өзбетінше практикалық дағдылардың маңыздылығы ғана емес, сонымен қатар олардың жеке ұйымдастырылу дәрежесі – командада жұмыс істеу, стандартты емес жағдайларды бағдарлау, қауіпсіздік ережелерін саналы түрде сақтау және т.б. мұндай қасиеттер туралы диплом ешқандай түсінік бермейді. Тыңдаған курстардың тізімі бойынша олардың бар-жоғын бағалау да мүмкін емес. Бұл қасиеттер – мамандандырылмаған, кәсіби емес, әмбебап-барған сайын "икемді", "жұмсақ" дағдыларды білдіреді (ағылш. *softskills*), олар қарым-қатынас жасауды, тыңдауды, басқаларды түсінуді, эмпатия көрсетуді және әріптестерді қолдауды, мәселелерді шешуді, жақсы тәлімгер болуды, сыни жүйелік ойлауды (белгілі бі обьектілермен, пәндік білім мен дағдыларға негізделген қызмет салаларымен байланысты кәсіби құзыреттіліктерден айырмашылығы, ағылш. *Hard skills*) тұжырымдаманың жалпы қабылданған анықтамасы *softskills*, олардың тізімі қазіргі уақытта жоқ.

Мысалы, біз көптеген өмірлік жағдайларда пайдалы болуы мүмкін әлеуметтік-психологиялық дағдылар туралы (коммуникативті, көшбасшылық, командалық жұмыс дағдылары, «ойлау» және т.б.), өзгермелі, ситуациялық, өлшенбейтін әмбебап құзыреттер (қарым-қатынас, шығармашылық, командада жұмыс істей білу және т.б.) туралы [2], «жұмсақ» құзыреттіліктер (жұмысты сәтті орындау үшін қажетті әртүрлі саладағы адамның әлеуметтік - еңбек сипаттамасы, жұмысшының тиімді жұмысқа дайындығы), жұмыстың тиімділігін арттыруға және басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға ықпал ететін бірыңғай дағдылар немесе жеке қасиеттер туралы, ішкі (адамның өзіне, оның өзін басқару қабілетіне бағытталған) сезімдік және сыртқы (адамның басқа адамдармен қарым-қатынас жасау және оларды басқару қабілеті). Көптеген контексттерде *soft skills employability skills* (жұмысқа орналасу дағдылары) сияқты ұғымдармен теңестіріледі, синоним ретінде қолданылады, *people skills* (адамдармен қарым-қатынас дағдылары), *non-professional skills* (кәсіби емес дағдылар), *key skills* (негізгі дағдылар), *life skills* (өмірлік дағдылар), жақында – *skills for social progress* (әлеуметтік прогресс дағдылары) енді.

2020 жылы (күрделі мәселелерді шешу, сыни тұрғыдан ойлау, шығармашылық, командалық жұмыс, эмоционалды интеллект) болды. 2016 жылы Давостағы Дүниежүзілік экономикалық форумда ұсынылды. Әмбебап дағдылар жиынтығы олардың "4C's": *creative thinking* (шығармашылық), *collaborating* деген пікір де белгілі (ынтымақтастық), *communicating* (байланыс), *critical thinking* (сыни ойлау)".

Түсіндірулер мен жіктеулердің алуан түрлілігіне қарамастан, авторлар "икемді" дағдылар ХХІ ғасырдың негізгі құзыреттері екендігі туралы бірауыздан айтады. Осылайша, жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, "икемді" дағдылардың анықтамасын келесідей тұжырымдауға болады – бұл қызметтің сәттілігін, тиімдірек орындалуын, жалпы жоғары

өнімділігін қамтамасыз ететін мамандандырылған емес, кәсіби емес әлеуметтік-психологиялық дағдылар кешені, яғни белгілі бір кәсіппен байланысты емес.

Soft skills дамыту қажеттілігі көптеген елдер үшін өзекті және тек жұмыс берушілердің сұраныстарымен анықталады. Өмірде сәттілікке жету үшін, ХХІ ғасырдағы қиындықтарды тиімді жеңу үшін, бүгінгі жас ұрпаққа мақсатқа жетуді, басқалармен тиімді ынтымақтастықты және әртүрлі жағдайларда көрінетін эмоцияларды басқаруды қамтитын когнитивті, эмоционалды және әлеуметтік дағдылардың теңдестірілген жиынтығы қажет. Барлық кезеңдерде – балалық шақта да, ересек өмірде де өзекті [3]. Soft skills туралы 1960-70 жылдары АҚШ-та тұжырымдама пайда болды.

2017 жылы ХІХ Дүниежүзілік жастар және студенттер фестивалінің қатысушыларымен кездесуде Ресей Федерациясының Президенті В.В. Путин былай деп атап өтті: «қазіргі заманғы технологиялармен білім берудегі өзгерістер болашақта маңызды және қызықты білімі барларға емес, soft skills деп аталатын креативті, жоспарлы және басқада ойлау түрлеріне ие болғандарға сұранысқа ие болады, өйткені абсолютті бәсекелестік артықшылықтарға тек қазіргі заманда ғана ойлай алмайтындар ие болады, бірақ ғылымның мүлдем басқа салаларынан білім жинайтындар жасай алады оларды біріктіріп, бәрімізге қойылған міндеттерді шешу үшін қолданыңыз».

2019 жылы Білім және ғылым саласындағы Федералды қадағалау қызметі Ғылым Академиясының бірлескен «ХХІ ғасыр дағдыларын» бағалау бойынша жұмыс тобын құрды – командада жұмыс істеу қабілетінің креативтілігі деп аталады [4].

Қазақстан Республикасында «жұмсақ» дағдыларды қалыптастырудың маңыздылығы әдіснаманы трансформациялаудың және мазмұнын жаңартудың негізгі тенденцияларының қатарында мектептегі білім беру деңгейінде байқалады. 2018/19 оқу жылында жоғары сынып оқушыларына арналған «жұмсақ және берік дағдылар. Жеке және әлеуметтік дағдыларды дамыту негіздері» атты факультативті сабақтар ұсынылды. Мәселенің өзектілігі жоғары мектеп деңгейінде де танылады. Білім алушыларда «икемді» дағдыларды дамытуға қатысты екі негізгі тәсілді бөліп көрсетуге болады. Біріншісі («soft арқылы hard») – оқу жоспарының вариативті компоненті шеңберінде жеке арнайы курстар / модульдер арқылы тікелей «икемді» дағдыларды үйрету. Екінші тәсіл («soft арқылы») – барлық оқытылатын пәндердің әлеуетін қосымша білім берумен, оқудан тыс, тәрбие жұмысымен ұштастыра пайдалану. Softskills даму технологияларын әзірлеу кезінде білім беру процесінің реинжинирингін қолдануға болады, мысалы, коммуникативтік зертханалар, жобалық кеңселер, оқытушылардың зерттеу топтарын құру, желілік кестені пайдалану, әртүрлі қысқы жазғы мектептерді өткізу және т.б. [20].

Студенттік өзін-өзі басқару, еріктілер бағдарламалары, көшбасшылық шеберлік мектептері, студенттік отрядтар, әлеуметтік жобалар, тренингтер және т.б. сияқты танымал формалар өздерін дәлелдеді. Сауалнама барысында білім алушыларға (бакалавриат, мамандық, магистратура, аспирантура) және оқытушыларға «икемді» дағдылар / softskills ұғымымен танысу дәрежесін, оларды білім берудің әртүрлі деңгейлерінде қалыптастыру қажеттілігін бағалау ұсынылды; білім алушыларда қалыптасу дәрежесі (сынға барабар қабылдау, келіссөздер жүргізу, клиентке бағдарлану, бір міндеттен екіншісіне ауысу, коммуникация / қарым-қатынас, кооперация / ынтымақтастық, үйлестіру / іс-әрекеттерді үйлестіру, шығармашылық / шығармашылық сыни ойлау; басқаларды ынталандыру, оқыту және дамыту; алдын ала оқыту / бұрын зерттелгеннен бас тарту қабілеті; шешім қабылдау, тәуекелді қабылдау, белгісіздік жағдайында жұмыс істеу; күрделі, күрделі міндеттерді шешу; әлеуметтік жауапкершілік, уақытты басқару / уақытты басқару, адамдарды басқару, ресурстарды басқару, стресті басқару, өз пікірін қалыптастыру, эмоционалдық интеллект) және қалыптастыру жөніндегі тілектер; оқытудың тиісті нысандарының, тәсілдерінің тиімділігі; қосымша педагогтар үшін – білім алушылардың «икемді» дағдыларын дамыту қажеттілігі туралы хабардар болу дәрежесі, қолда бар әдістемелік даярлықтың жеткіліктілігі және әдістемелік біліктілікті арттыру қажеттілігі).

Алынған нәтижелер көптеген студенттер мен оқытушылар осы дағдылардың маңыздылығы туралы әлі де білмейді, мұғалімдер оқытудың тиісті әдістерін және формаларын анықтауда қиындықтарға тап болады, қажетті оқу-әдістемелік қамтамасыз етілмейді, осы салада өздерінің кәсіби біліктілігін арттырғысы келеді. Мұның бәрі арнайы зерттеу мен түсінуді қажет ететін жаңа білім беру моделіне көшу жолындағы алғашқы адамдар.

Түйіндеме: Мақалада икемді дағдылардың маңызы мен оны дамытудың психологиялық-педагогикалық мәселелері қарастырылады.

Кілт сөздер: «икемді», «жұмсақ» дағдылар, soft skills, hard skills, көшбасшылық.

Резюме: в статье рассматриваются значение гибких навыков и психолого-педагогические проблемы их развития.

Ключевые слова: «гибкие», «мягкие» навыки, soft skills, hard skills, лидерство.

Summary: the article discusses the importance of flexible skills and psychological and pedagogical problems of their development.

Keywords: «flexible», «soft» skills, soft skills, hard skills, leadership

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Авдеенко Н. А., Креативность для каждого: внедрение развития навыков XXI века в практику российских школ // Вопросы образования. 2018. № 4. С. 282-304.
2. Бацунов С. Н., Современные детерминанты развития softskills// Концепт. 2018. № 4. С. 198с.
3. Добрякова М. С., Навыки XXI века в российской школе: взгляд педагогов и родителей. М.: НИУ ВШЭ, 2018. 72 с.
4. Жилин Д. М. Назыки XXI века и наука XXI века - противоречие или соответствие? // Естественно научное образование: взгляд в будущее. М.: Издательство Московского университета, 2016. С. 76-90.

БОЛАШАҚ СПОРТШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Әбіш Асқарбек Оразбекұлы.

Педагогика және психология мамандығының 2-курс магистранты

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Ғылыми жетекшісі: **Қазиев Қарас Оржанұлы** - PhD

Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір адамның сапалы білімге қолжетімділігін, жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейді. Болашақ спортшы тұлғаны қалыптастыратын негізгі факторлар: жаңғырту (ағылш. Модерн-қазіргі заманғы) - өзгерту, жетілдіру. Сондықтан Жаһандық міндеттерді іске асырудағы жетекші фактор мектеп білім беру жүйесі болып табылады. Андрию Барбюстің айтуынша: «мектеп - бұл өскелең ұрпақтың ойы қалыптасатын шеберхана, егер болашақты қолдан шығарғың келмесе, оны қолында берік ұстау керек».

Білім беру жүйесін белсенді жаңғырту жағдайында жалпы білім берудің құрылымы мен мазмұны жетілдіріледі. Оларды оқытудың ескі тәсілдері мен әдістерінің көмегімен таң қалдыру қиын. Нәтижесінде оқушылар оқу пәндерін оқуға деген қызығушылығынан айырылады. Осылайша, білім беру жүйесін жаңғырту - бұл мемлекеттің ауқымды бағдарламасы, оның шеңберінде нақты іс-шаралар жоспары әзірленіп, іске асырылуда.

Олардың ішінде жалпы білім беретін мектепке қатысты негізгі: білім беру мазмұнын жаңарту және оның сапасын бақылау тетіктерін жетілдіру.

Республикамызда мектептегі білім беру жаңа кезеңге көшуде. Жаңартылған білім беру мазмұнын енгізуде дене шынықтыру пәнін жүргізуде тиімді әдіс-тәсілдерді енгізу қажеттілігі туындады. «Дене шынықтыру» бағдарламасының мақсаты оқушыларды дене шынықтырудың негіздері мен таныстыру болып табылады, нақты айтқанда, олардың спорттық-спецификалық қозғалу дағдылары мен дене шынықтыру физикалық қабілеттерін меңгеруімен қатар, салауатты денені шынықтырудың дамуына ықпал етеді. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін оқушыларды оқытуға арналған оқу бағдарламасы келесі міндеттерді іске асырады. Дене денсаулығының және рухани денсаулықтың негізін қалайды.

- Оқушыларды өздерінің физикалық және психологиялық денсаулықтарын түсінуге және нығайтуға ынталандырады.

- Дене шынықтыру және спорт саласындағы теориялық білімдері мен тәжірибелік дағдыларын дамытуға жағдай жасалған.

Оқушылардың қозғалыс дағдыларының дамуы, атап айтқанда, олардың төзімділігін, ширақтылығын, күшін, ептіліктерін және икемділігін дамытуға әсер етеді.

Дене шынықтыру пәні оқушыларға:

- а) пән туралы білімдерін, шеберліктері мен дағдыларын күнделікті өмірлерінде қолдануға;
- б) қимыл-қозғалыс дағдыларын жақсарту және оқушылардың дене дамуын жетілдіру қажеттіліктерін бағалауға;
- в) адамгершілік қасиетін дамытудың маңыздылығын түсінуге және әділ бәсекелестік пен өздерін үздіксіз дамытудың қажеттілігін түсінуге;
- г) жеке гигиена туралы ережелерін сақтау қажеттілігін түсінуге;
- д) дене қимыл-қозғалыс жаттығулары адамның дене жүйелеріне әсерін білуге;
- е) өзінің және басқалардың дене жағдайын бағалауға;
- ж) сыни тұрғыдан, шығармашылық ойлау қабілеттерін және коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Оқушылардың сабақтағы ұжымдық іс-әрекетін ұйымдастыруға бағытталған ойын әдісі арқылы, олардың шағын топтың өзге мүшелерінің пікірін сыйлауына, әртүрлі өнімді іс-әрекет негізінде соңғы нәтижені алдын-ала көре білуіне, өзбетіндік іс-әрекетін жоспарлауына, мақсатқа жету амалдарын таңдауына мүмкіндік беріледі. Соңғы нәтижесінде ойнай отырып, білім көрсеткішіне өз үлесін қосады.

Осы мақсатта оқу жетістіктерін бағалау тәсілдері «Дене шынықтыру» пәнін меңгеру нәтижелері критериалды бағалауды қолдану арқылы жүзеге асырылады. Критериалды бағалау оқыту, оқу және бағалаудың өзара тығыз байланысында негізделген.

Критериалды бағалау нәтижелері білім беру процессін тиімді жоспарлау және ұйымдастыру мақсатында пайдаланылады. Критериалды бағалау қалыптастырушы және жиынтық бағалаудан тұрады. Қалыптастырушы бағалау үздіксіз өткізіледі, оқушы мен оқытушы арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және оқу процесін дер кезінде түзетуге мүмкіндік береді. Қалыптастырушы бағалаудың негізгі функциялары: қалыптастыру - тәжірибе жүзінде құндылықтар жүйесін белгілеу, қалыптастыру және бекіту, ынталандыру - оқушының күтілетін нәтижеге қол жеткізуі, тиімді түрде алға ілгерілеуі үшін қолайлы жағдай жасау; уәждеу - оқушылардың бойында оқуға және нәтижеге қол жеткізуге деген ынтаны ояту.

Дене шынықтыру пәнінде қалыптастырушы бағалаудың міндеттері:

- Оқушылардың өзін-өзі бағалау дағдыларын қалыптастыру;
- Оқушыларға жүйелі түрде кері байланыс ұсыну;
- Оқушыларды мақсатты түрде оқуға уәждеу;
- Оқушыларға олардың жұмысының сапасы туралы ақпарат ұсыну;
- Мұғалімдерге оқушылардың алға ілгерілеуі туралы ақпарат ұсыну.

Сонымен қатар, дене шынықтыру сабағындағы негізгі қағидаттардың бірі- белсенділік. Ол дене шынықтыру мен айналысатындардың ойластырылған негізде, терең түсінуін қамтамасыз етіп, дене шынықтыру-спорт шараларына тұрақты қызығушылық мен қажеттілік тудыруға, сондай-ақ барынша белсенді болуға жетелеуге бағытталған. Бұл қағидатты іске асыру дене шынықтырумен айналысатындардың ойластырылған негізде, терең түсінуін қамтамасыз етіп, дене шынықтыру - спорт шараларына тұрақты қызығушылық мен қажеттілік тудыруға, сондай-ақ барынша белсенді болуға жетелеуге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық, 2020 ж.
2. Дене мәдениеті – оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу жүйесінде. Ізденіс-Поиск. 2019, №2 (2)- Б.262-264

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Р.К.Көсемова

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

7М01101- Педагогика және психология мамандығының 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші –PhD, қауымдастырылған профессор м.а. **К.О.Казиев**

Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір адамның соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін жандардың мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыретін дамыту мүмкіндіктерін көздейді.

Арнайы білім беруді қажет ететін балалар туралы мәселе күні бүгінге дейін қазақстандық білім беру жүйесінде ауқымды түрде талқыланып, арнайы зерттеу пәні ретінде қарастырылып келеді. Ерекше топқа жататын балалардың жалпы білім беру ортасына кіріктіру туралы ғылыми зерттеулер жеткіліксіз. Сонымен қатар, жалпы білім беру ұйымдарындағы ерекше оқытуды қажет ететін балалар туралы мәліметтер қорын жасау мәселесінде, білім беру мекемелерінің материалдық техникалық базасыда қажетті дәрежеде қарастырылмай келеді. Осы ретте, инклюзивтік білім беру жүйесін ұйымдастырып, оның міндеттерін жүзеге асыратын оқушымен бірге маңызды орын алатын тұлға - ол педагог. Жоғары оқу орнында болашақ педагогтардың инклюзивті білім беру мекемелерінде жұмысқа дайындығы мәселесіне жүйелі көзқарастың болмауы қажетті құзыреттіліктің тапшылығына әкеліп соқтыратынын атап өткен жөн, сондықтан болашақ мамандарда осындай балалармен жұмыс мазмұны туралы тұтас түсінік қалыптаспайды.

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мен осы жүйеде қызмет ететін педагогтерді арнайы даярлау – әлі де болса толыққанды игерілмеген тың сала. Осы саланың тұжырымдамалық негіздерін және оны іске асырудың білімдік, ғылыми, оқу-әдістемелік, практикалық және ағартушылық тетіктерін зерттеу - қазіргі күн тәртібіндегі өзекті мәселе.

«Инклюзия» ұғымы ағылшын тілінен аударғанда «inclusion» - «қосу, ендіру, кіріктірілу» деген мағынаны білдіреді, француз тілінен «inclusif» – «ендіру, енгізу» деп аударылса, латын тілінде «include» - «ену» дегенді білдіреді. Инклюзивті білім беру - бүкіл балаларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды білім үдерісіне ендіру және оларды әлеуметтік бейімделуде бөлектейтін кедергілерді жоюға, баланы түзету-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына қарай қолдаулар көрсету, яғни, жалпы білім беру сапасын сақтай отырып, тиімді білім беруге бағытталған мемлекеттік саясат [1].

Қазақстандық ғалымдар Р.А. Сулейменова, А.Н. Алмағанбетова, А.К. Жалмұхамедова, А.А. Баймуратова, Хакимжанова Г.Д., Р.Ж. Жумажанова, К.Ш. Кумаржанова, А.А. Байтұрсынованың, И.Оралканованың зерттеу жұмыстарында

инклюзивті оқытудың кейбір мәселелері қарастырылған. Инклюзивті білім беру тәжірибесін тьюторлық тәжірибемен ұштастыру әлеуметтік білім берудегі мемлекеттің әлеуметтік саясатын жүзеге асыруға, елдің адами капиталының қалыптасуына ықпал етіп, мамандардың бәсекеге қабілеттілігін, инновациялық ептілігін, белсенділігін арттырады. Болашақ болашақ педагог-психологтарды инклюзивті білім беруге даярлауда тьюторлық сүйемелдеу мәселесі бойынша Қазақстандық ғалымдардың еңбектеріне шолу жасайтын болсақ инклюзивті білім беру бойынша А.Б.Айтбаева, А.А.Байтұрсынова, А.Т.Искакова, З.А.Мовкебаева, Р.А.Сүлейменова т.б. ғалымдар зерттеу жүргізсе, М.П.Кабакова, А.Ж.Аплашова, Б.А.Матаевтар психоневрологиялық аурулары бар мүгедектерге үйде қызмет көрсету жағдайында әлеуметтік психологиялық сүйемелдеу, ауытқуы бар балалармен әлеуметтік жұмыс ұйымдастырудың әдістемелік құралын Е.Н.Жуманкуловалар қарастырған[2].

Т. Бут инклюзияны дамытудың 3 аспектісі мен оның бағыттарын ұсынды: 1) Инклюзивті мәдениет құру. 2) Инклюзивті саясатты әзірлеу. 3) Инклюзивті практиканы дамыту [3].

Инклюзивті білім беру субъектілерін психологиялық-педагогикалық қолдау–бір мезгілдік шара емес. Бұл – психологиялық қызмет көрсету барысында жүйелі түрде ұйымдастырылатын және тұрақты орындалатын жұмыс. Психологиялық-педагогикалық қолдау, әсіресе, инклюзивті оқыту жағдайында ерекше маңызды: сынып ұжымындағы әр түрлі категориядағы балалардың даралық ерекшеліктерін ескере отырып, оларға жеке қатынас жасау, даму мүмкіндіктерін болжау және ұжымдағы өзара қарым-қатынас тиімділігіне ұмтылу. Осының барлығы білім беру ұйымдарында қазіргі кезде қалыптасқан психологиялық қызмет жүйесін қайта қарауды талап етеді.

Ерекше білім қажеттігі бар балаға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мынадай бағыттарда іске асырылады:

- оқушының жеке ерекшеліктерін, танымдық қызметін, ерік-жігер саласын, отбасындағы тәрбиелік жағдайдың даму ерекшеліктерін зерттеу;
- жалпы білім беретін мектептің бағдарламасын меңгеру деңгейін анықтау;
- баланың даму деңгейіне әсер еткен әдіс-тәсілдер мен таңдалған бағдарламаның тиімділігін анықтау;
- баламен жұмыстың бағыттарын айқындау мен бала дамуындағы ауытқулардың алдын алу.

Ерекше білім қажеттігі бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды арнайы жоғары білімі бар психолог, логопед, мұғалім-дефектолог мамандар жүзеге асыруы керек. Барлық санаттағы оқушылар логопед пен арнайы психологтың көмегін қажет етеді. Жалпы білім беретін мектептегі ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларға арналған арнайы сыныптарда сол сыныптың бағыты бойынша жоғары дефектологиялық білімі бар педагогтар және де курстық даярлықтан өткен тәжірибелі мұғалімдер жұмыс істеуі керек. Білім беру ұйымдарының басшылары мен педагогикалық қызметкерлерін аттестаттауды жүргізуде педагогтардың арнайы білімі ерекше есепке алынады. Арнайы сыныптар мен ерекше білім қажеттігі бар балалар қосылған жалпы сыныптың педагогтары өздерінің кәсіби деңгейін үнемі жетілдіруге міндетті. Инклюзивті оқытуды ерекше мұқтаждықтары бар балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқыту үрдісі деп түсініп, ата-аналар тарапынан туындаған наразылықтар мен түсінбеушіліктерді жоюмен күресу жағдайлары қазір артта қалды.

Инклюзивті оқыту жағдайында білім беру ұйымының негізгі әрі аса маңызды міндеттері мұғалімдердің сабақ беруі, оқушылардың оқуымен қатар, әлеуметтік-психологиялық қолдау болып табылады. Психологиялық-педагогикалық қолдау – білім беру жағдайында туындаған мәселелерді шешу үшін, белгілі бір даму кезеңінде көмек көрсетуге бағытталған технология, балаға көмек берудің ерекше түрі. Әлеуметтік-педагогикалық қолдау – баланың қоғаммен өзара әрекеттестігі жағдайында баланы

психологиялық дамыту және нәтижелі оқыту үшін әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар жасауға бағытталған маманның кәсіби әрекетінің белгілі бір жүйесі.

Қазіргі Қазақстандық білім беру жүйесінде қолдаудың әр түрлі модельдері әзірленіп, оның инфрақұрылымдары қалыптастырылуда. Оған психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік орталықтар, мектептегі қолдау қызметтері, кәсіптік бағдарлау орталықтары, психологиялық-педагогикалық қолдау, психологиялық-педагогикалық қолдаудың ресурстық орталықтары, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар, сенім кабинеттері және т.б. жатады. Қиын жағдайдағы баланың дамуын әлеуметтік-педагогикалық қолдау қарым-қатынастарды қолдау, яғни оларды дамыту, түзету, қалпына келтіру ретінде қарастырылуы мүмкін. Қазіргі таңда «әлеуметтік-педагогикалық қолдау» түсінігі кеңінен қолданылады.

Әлеуметтік-педагогикалық қолдау туралы түсінік баланы психологиялық дамыту мен нәтижелі оқыту үшін әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар жасауға бағытталған әлеуметтік педагогтың кәсіптік әрекетінің жүйесі ретінде мәнге ие. Бұндай әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың мақсаты баланың жасына сай қалыпты дамуды қамтамасыз ету болып табылады. Бұл әлеуметтік-педагогикалық қолдау бойынша маман тек диагностика, кеңес беру, түзету әдістерін меңгеріп қана қоймай, оның таласты жағдайларды жүйелі талдау, оларды шешуге бағытталған әрекеттерді бағдарламалау және жоспарлау қабілеті болуы керек.

Психолог баланың жақын арадағы даму аймағын және өзекті даму деңгейін анықтайды, құрбылары, ата-аналары және басқа да ересектермен қарым-қатынас сипатын, эмоционалды-еріктік саласының ерекшеліктерін айқындайды. Ерекше баланың әлеуметтік мәртебесін көтеруді болжайтын, әртүрлі топтық психотүзету жұмыстарының технологияларын қолдана отырып, оны құрбылары тарапынан қолдауға бағытталған жұмыс жасайды. Мұндай топтық жұмыс ерекше білім беру қажеттігі бар балалармен бірге оның құрбылары арасында әлеуметтік бейімделу мәселелерін шешуге көмектесуі керек. Психолог баланың ырғағы, жұмысқа қабілеттілігі, нәтижелілігі, белсенді көңіл бөлу деңгейі іс-әрекетінің сипатын бағалай отырып, педагогқа баланың оқу жүктемесінің мөлшері, оқу материалдарының көлемі, сабақты ұйымдастыру үрдісінде әртүрлі іс-әрекет түрлерін алмастыру, сыныптың жұмыс істеу барысында баланың іс-әрекетінің ырғағын ескеру қажеттілігі мен оқу материалдарын ұсыну қарқыны туралы ұсынымдар әзірлейді. Оқушының психологиялық іс-әрекетін ұйымдастыру ерекшеліктерін бағалау сынып бөлмесінде оңтайлы жұмыс орны, сыртқы тіректерді ұйымдастыру, жеке тәсілдемелерді қолдану арқылы оқу материалдарын бекіту мен арнайы әдістерді таңдау сынды баланың оқуын ұйымдастыруға сәйкес жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Жалпы білім беру жағдайында ерекше білім қажеттіліктері бар баланың оқу үрдісі мен әлеуметтік бейімдеуінің табыстылығына таңдап алған оқу бағдарламаның оқушының танымдық және функционалдық мүмкіндіктеріне сәйкестігіне және нақты оқу жетістіктеріне тұрақты бақылау жүргізу арқылы қол жеткізіледі. Бала дамуындағы бұзылыс оның оқу материалын меңгеруіне және қоршаған адамдармен (құрдастарымен, үлкендермен) жеке дара қарым-қатынас жасауына әсер етеді. Сондықтан жалпы білім беретін ортада мұндай оқушыны табысты бейімдеу және оқытудың маңызды шарттарының бірі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу болып табылады. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мамандардың біртұтас, жүйелі ұйымдасқан қызметін білдіретін оқу-тәрбие үрдісінде баланы қолдаудың ерекше түрі ретінде қарастырылады. Оның барысында баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес табысты оқыту мен дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық шарттар жасалады. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің нысаны ретінде оқу-тәрбие үрдісі қарастырылады. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу пәні – баланың әлеммен, айналасындағы ересектермен, құрбыларымен және өзімен қарым-қатынасының жүйесі ретінде оның даму жағдайы. Ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды сүйемелдеу командалық жұмыс стилін,

әр түрлі мамандардың (психолог, логопед, арнайы педагог, әлеуметтік педагог), мұғалімдер мен ата-аналардың өзара тығыз байланысын көздейді.

Ғалымдар, ерекше білім беруді қажет ететін баланың ерекшелігін ескере отырып жеке жұмыс жоспары түзеліп, оқу-тәрбие бағдарламасы дайындалу қажет, дегенмен бұл балалар жалпы мектеп бағдарламасынан шеттеліп қалмауын қадағалауды ұсынады. Л.С.Выготский ерекше білім беруді қажет ететін қалыпты балалар дамудағы дені сау балалар қоғамынан шеттетілмей олармен бірге білім алатын жүйені құру қажеттілігін атап өткен. Ол арнайы (түзету) мектептердің негізгі кемшілігі ретінде «ол баланы тар шеңберде қалдырады, барлығы баланың ақауына бейімделген, бәрі оның назарын өз кемшілігіне аударып, нақты өмірге енгізбейтін жабық әлемді қалыптастырады» - деген болатын. Осылайша, Л.С. Выготский алғашқылардың бірі болып интеграцияланған оқыту идеясын негіздеді [4]. Инклюзивті білім беру ерекше білім беруді қажет ететін балалардың дамуына екі жақты оң әсер ете алады: 1. Баланың интеллектуалды дамуына жағдай жасау. Яғни баланы интеграциялау арқылы оның өз қатарластарымен тең құқылы білім алуына қол жеткізу. 2. Баланың әлеуметтенуіне, эмоциялық дамуына, тұлғалық белсенділігінің артуына, қоршаған әлемге деген сенімін оятуға, мейірімді қарым-қатынас және басқа да жағымды қасиеттерін қалыптастыруға жағдай жасау. Бірінші бағытты сипаттай отырып, кейбір авторлық позицияларды қарастырсақ: Н.В. Борисова: «...инклюзивті білім беруді екі жақты қарастырды: бір жағынан ол мемлекеттің әлеуметтік дамуы мен білім беру саясатымен; екінші, жалпы білім беру саясатынан тыс өзінің спецификалық міндеттерін шешуді көздейді» деген болатын [5].

«Инклюзия саясаты кез-келген адамды ерекшелігіне қарамастан қоғамның оларды мейіріммен қабылдау қажет екенін мәлімдейді [6]. М.И. Никитинаның пайымдауы бойынша ерекше білім беруді қажет ететін балалар өз құрдастарымен бірге білім алуын қамтамасыз ету бүгінгі жаңашыл қоғамға жылдам бейімделудің негізгі шарты деп тұжырымдады. Ол инклюзия ұғымын былай қарастырды: – білім беру мекемелері барлық балаларды оқытуға негізделген білім беру үрдісі ретінде қарастырылады; – Ерекше білім беруді қажет ететін балалар оқыту мен тәрбиелеуді жүзеге асыратын жүйе ретінде [7]. Яғни, автор инклюзивті оқыту бағдарламасын білім беру жүйесіне енгізілген жаңа бағыт ретінде қарастыра отырып, заманауи қоғамдағы жаңа тенденцияларға тез бейімделудің алғышарты деп көрсетуде. Т.А. Силантьева инклюзивті білім беру бағдарламасын жүзеге асыратын мекемелердің ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс жүргізудің мынадай бес белгісін көрсетті:

1. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды түзетуге бағытталған білікті көмек көрсету қажет;
2. Ерекше қажеттілігі бар балаларды бейімдеу міндеттерін қарастыру керек;
3. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға инклюзивті сынып жағдайында білім беруді жүзеге асыруда педагогтарды қайта даярлау қажеттілігі;
4. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға инклюзивті білім беру мекемелерін арнайы техникалық жабдықтармен қамту;
5. Қоғамдағы денсаулығында бұзылысы бар, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға деген төзімділікті насихаттау [8].

А.Д Кошелеваның айтуы бойынша шет елдердің қазіргі білім беру саясатында инклюзивті білім берудің әдісін іздестіруді емес, білім алуға қол жетімділікті кеңейту басты орынға қойылған [9]. Г. Иттерстад тұжырымдамаларына сәйкес инклюзивті білім беру әлеуметтік феномен ретінде инклюзияның философиялық негіздері, құндылықтары мен принциптері, табыс көрсеткіштері, жергілікті және мәдени жағдайда жүзеге асырылуы деп сипаттайды [10, 11]. Ф.Л. Ратнер инклюзивті білім беру үрдісінде білім беру жүйесінің өзі мүмкіндігі шектеулі балалардың әрқайсысының жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, оның қажеттіліктеріне бейімделеді; инклюзивтік орта инклюзивті білім беру үрдісінің барлық субъектілерінің (оның ішінде мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың қалыпты жағдайда дамушы құрдастарының) дамуын қамтамасыз етеді; инклюзивті білім беру

ерекшелігі, оның балалардың кез-келген дискриминациясын жоққа шығаратын идеологиясы, барлық адамдарға деген тең көзқарас, және олардың ерекше қажеттіліктері үшін ерекше жағдайлар жасау болып табылады деп анықтайды [12].

Инклюзивті білім беру негізі балалар арасындағы дискриминацияны жою, ондағы теңдік қатынасты қалыптастыру, сонымен қатар ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуда арнайы жағдай жасау идеологиясына құрылған. Қазіргі таңда осы бағыт балалардың оқуда жетістікке жетуін, қоғамда жеке тұлға ретінде қалыптасып, жақсы өмір салтын құруына кепілдік болатын бірден-бір озық жүйе деп қарастырылуда. Сонымен қатар, бұл отандық және шетелдік ғалымдардың инклюзия және инклюзивті білім беру жүйесін әр түрлі қырынан қарастырып зерттегенін көрсетеді.

Жоғарыда аталған анықтамаларды талдай келе, «инклюзивті білім беру – тең құқылы білім негізінде барлық балалардың сапалы білім алуын қамтамасыз ету, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды ортаның, мектеп пен отбасының қолдауымен жалпы білім үдерісіне ендіру» - деп нақтылаймыз.

Аңдатпа: Мақалада инклюзивті білім берудің ғылыми-теориялық негіздері мен әдістемелік мәселелеріне талдау жасалған.

Тірек сөздер: инклюзия, ерекше білім беруді қажет ететін балалар, психологиялық-педагогикалық қолдау.

Аннотация: В статье проведен анализ научно-теоретических основ и методических проблем инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзия, дети с особыми образовательными потребностями, психолого-педагогическое сопровождение.

Abstract: The article analyzes the scientific and theoretical foundations and methodological problems of inclusive education.

Key words: inclusion, children in need of special education, psychological and pedagogical support.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мовкебаева З.А., Денисова И.А., Оралканова И.А., Жакупова Д.С. Инклюзивное образование. Алматы, - 2014.- 200 с.
2. Инклюзивті білім беру жағдайында даму мүмкіндігі шектеулі оқушыларды психологиялық - педагогикалық қолдау қызметінің ұйымдастырылуы // «Открытая школа» журналы. № 7(128) 09. 2013ж.
3. Тони Бут. Показатели инклюзии. Практическое пособие. - Москва, 2009.
4. Выготский Л. С. Принципы воспитания физически дефективных детей // Собр. соч.: в 6 т. / под ред. Т. А. Власова.- М.: Изд-во Медицина, 1982. - Т. 5.- С. 34.
5. Борисова, Н. В. Социальная политика в области инклюзивного образования: контекст либерализации и российские реалии / Н.В. Борисова // Журнал исследований социальной политики. – 2006. – Т. 4, № 1. – С. 103-120.
6. Включение детей с ограниченными возможностями здоровья в программы дополнительного образования: методические рекомендации / под. ред. А.Ю. Шеманова. – Москва: ГБОУ г. Москвы Центр образования № 491 «Марьино», Институт проблем интегрированного (инклюзивного) образования МГППУ, 2012. – 210 с.
7. Никитина М. И. Дифференцированное и инклюзивное обучение // Специальная педагогика. - 2015. - №6. - С. 84 - 90.
8. Силантьева Т. А. Инклюзивное образование как способ изменения общества // Сборник материалов III Международной научно-практической конференции - М.: МГППУ, 2015. - С. 96 - 99.
9. Кошелева А.Д «Инклюзивное образование»: образование или социализация? Заметки к дискуссии // Новая наука: от идеи к результату. - 2016. No 2-2. С. 80-85.

10. Иттерстад, Г. Инклюзия – что означает это понятие и с какими проблемами сталкивается норвежская школа, претворяя его в жизнь? / Г. Иттерстад // Психологическая наука и образование. – 2011. – № 3. – С. 41-49.

11. Инновации в оценке качества повышения квалификации педагогов: монография / Н.А. Дука, Т.Ю. Дука, Ю.Б. Дроботенко, А.П. Козулина, Н.С. Макарова [и др.]; под ред. Н.В. Чекалевой. – Омск: ЛИТЕРА, 2013. – 334 с.

12. Интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями в обществе здоровых детей / Ф.Л. Ратнер, А.Ю. Юсупов. – Москва: ВЛАДОС, 2006. – 175 с.

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ СПОСОБНОСТИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ УМСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ

Мукатова Жұлдыз Сайранқызы

АРУ имени К.Жубанова 2-курс магистрант, город Актобе (Казахстан)

Научный руководитель: **Тогайбаева А.К.** - к.п.н., доцент

Возраст обучающегося - это этап высшей продуктивной интеллектуальной деятельности человека. Для этого возраста характерно соотношение следующих двух критериев феномена интеллектуального развития:

1) Категория знаний. Накопление базы знаний, так как это условие фонда мышления;

2) Развитие навыков, ловкости. Знания операций, приобретаемых с помощью этих навыков, обобщение отобранных и закреплённых подходов к интеллектуальному развитию [1]. К общим признакам интеллектуального развития относятся спонтанность мышления, быстрота и точность усвоения материала; быстрота мыслительной направленности при решении нестандартных задач; глубокое погружение в сущность изучаемых явлений; отсутствие склонности к односторонним, необоснованным суждениям, быстрота усвоения: извилистость мыслительного процесса (перестройка работы), лёгкость адаптации к изменённым условиям задач; различные уровни аналитико-синтезирующей деятельности; такие признаки, как эффективность мышления. В большинстве случаев эти признаки являются показателями интеллектуального развития субъектов на этапе обучения, так как основным признаком развития их мышления является решение различных задач самостоятельно, переходя от репродуктивных задач к творческим. Важной кульминацией развития мыслительного поля обучающегося, его сознания является наличие высокого познавательного показателя уровня рефлексии, т. е. степени осознания человеком своих действий, на пути к саморазвитию, себя как «я» [2].

Повышение степени саморегуляции, самообразования у обучающихся в процессе деятельности, требующей высокой умственной активности, обуславливается достаточным развитием познавательных способностей и принятием самостоятельных творческих решений. В некоторых случаях лицо, обладающее статусом обучающегося, становится жертвой собственного «Я», неспособности оптимально выйти из подросткового возраста. В результате психолого – педагогических исследований выявлено влияние социально-психологических проблем обучающихся на их формирование, познавательную активность. Кроме того, это влияет на учебно-профессиональную деятельность, общение, развитие личности.

Вышеперечисленные особенности обучающегося, а также все характеристики, позволяющие осуществлять межличностное общение, рассмотрение обучающегося как субъекта учебно-воспитательной деятельности как полностью личности, определяют необходимость качественного общения. Для того чтобы педагогическое общение в учебно-

воспитательном процессе в Высшей школе было на профессиональном уровне, важно иметь в нем равную позицию. Только тогда любая деятельность обучающегося с его познавательными способностями сможет развиваться и совершенствоваться. Преподаватель, со своей стороны, должен рассматривать каждого обучающегося как партнера педагогического общения, потребности в реорганизации организационных основ учебно-воспитательной работы и работать с усилением интерактивных компонентов образовательного процесса в вузе. Интерактивное обучение-процесс, включающий активное взаимодействие, межличностное общение участников обучения. Учебный процесс, основанный на использовании интерактивных форм обучения, организуется с учетом включения всех обучающихся в процесс самостоятельного метакогнитивного познания. Совместные мероприятия означают, что лица, участвующие в каждом образовательном процессе, вносят свой личный вклад, в ходе работы происходит обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Включает индивидуальную, парную и групповую работу, проектные задания, ролевые игры, работы, дополненные документами и различными источниками информации, направленные на развитие интеллектуальных способностей. Интерактивные объекты основаны на принципах взаимодействия, активности обучающихся, опора на групповой опыт, обязательная обратная связь. Создается среда образовательных отношений, которая характеризуется взаимодействием участников процесса, равенством их степеней, возможностью накопления, взаимной оценки и контроля совместных знаний. Преподаватель вместе с новыми знаниями ведет участников образовательного процесса к самостоятельному поиску. Выраженное развитие понятия "я" рассматривается и характеризуется прогрессом как показателей склонности к социальной среде, так и индивидуальных познавательных способностей в процессе развития умственной деятельности. Интерактивное обучение-это деятельность, которая действует как особая форма организации когнитивного обучения. Развитие интеллектуальной ценности обучающегося, что обусловлено результативностью учебного процесса и качественным усвоением в его ходе знаний и умений, является началом профессиональной компетентности будущего специалиста.

Пробуждение интереса обучающихся; эффективное усвоение учебного материала; самостоятельный поиск ответов на вопросы, решение поставленных учебных задач, обучение командной работе, проявление толерантности к любым взглядам, уважение, учитывая, что каждый человек имеет право на свободу слова. Для решения воспитательных и учебных задач преподаватель может использовать следующие интерактивные формы: круглый стол (дискуссия), деловые и ролевые игры, просмотр и обсуждение видеофильмов, тренинги, анализ конкретных ситуаций, анализ ситуационных творческих проектов. Процесс применения интерактивных форм обучения в практике организации самостоятельной работы обучающегося в вузе – активная деятельность умственной деятельности. Развитие познавательных способностей способствует вовлечению в решение обсуждаемых проблем в учебном процессе, придает обучающимся эмоциональный импульс, повышает активность последующих поисков, подталкивает их к конкретным действиям в ходе будущей профессиональной деятельности.

Развитие умственной деятельности обучающегося в вузе заключается не только в освоении академических показателей, т. е. знаний, формировании умений, но и в раскрытии новых возможностей обучающихся, формировании и развитии субъективности личности. В индивидуальном и коллективном опыте, во взаимодействии образовательный процесс деятельность по накоплению опыта, пониманию и принятию ценностей повышает интерес и повышает их мотивацию к учебно-познавательной деятельности. В результате качественного развития познавательных способностей и умения проводить анализ-происходит расширение горизонта метакогнитивного познания. В этом контексте обучающийся характеризуется способностью самостоятельно анализировать и прогнозировать возможности качественных показателей своих знаний. Этот потенциал в

большей степени накапливается в личности, с этим результатом отмечаются высокие показатели развития.

Аннотация. Современный обучающийся - готовый специалист в сфере будущей деятельности, человек, делящийся опытом в профессиональном плане. Поэтому их разносторонность, наряду с академической подготовкой, в оптимальной степени развития духовно – психологических, познавательных способностей является одной из важнейших проблем. Уровень развития познавательных и интеллектуальных способностей личности является актуальным критерием успешности человека во всех важнейших сферах деятельности. Однако концептуальные основы исследований интеллектуальных способностей как результат познавательной деятельности до сих пор недостаточно изучены. Природа умственных способностей, факторы, определяющие их развитие, имеют первостепенное значение в понятиях, рассматривающих закономерности формирования и развития мышления.

Ключевые слова: познавательные способности, развитие, высокая умственная активность, обучающийся, , рефлексия, интерактивное обучение, межличностное общение.

Түйіндеме. Қазіргі таңдағы білім алушы – болашақтағы қызмет саласындағы дайын маман, кәсіби тұрғыдан тәжірибесімен бөлісетін тұлға. Сондықтан, олардың жан-жақтылығы, академиялық даярлығымен қоса, рухани – психологиялық, танымдық қабілеттерінің оңтайлы дәрежеде дамуы өте маңызды мәселелердің бірі. Тұлғаның танымдық және зияткерлік қабілеттерінің даму деңгейі қызметтің барлық маңызды салаларында адамның жетістілігінің өзекті өлшемі болып табылады. Дегенмен, зияткерлік қабілетті зерттеулердің тұжырымдамалық негіздері танымдық қызметтің нәтижесі ретінде осы уақытқа дейін жеткіліксіз зерттелген. Ақыл-ой қабілетінің табиғаты, олардың дамуын анықтайтын факторлар ой-өрісін қалыптастыру және дамыту заңдылығын қарастыратын ұғымдарда басты назарға ие.

Түйін сөздер: жоғарғы ақыл-ой белсенділігі, танымдық қабілет, білім алушы, рефлексия, интерактивті оқыту, тұлғааралық байланыс.

Abstract. A modern student is a ready - made specialist in the field of future activity, a person sharing professional experience. Therefore, their versatility, along with academic training, in the optimal degree of development of spiritual, psychological, cognitive abilities is one of the most important problems. The level of development of cognitive and intellectual abilities of a person is an actual criterion of a person's success in all the most important spheres of activity. However, the conceptual foundations of research on intellectual abilities as a result of cognitive activity are still insufficiently studied. The nature of mental abilities, the factors determining their development, are of paramount importance in concepts that consider the patterns of formation and development of thinking.

Keywords: cognitive abilities, student, interactive learning, high mental activity, reflection, interpersonal communication.

Использованные литературы:

1. Базарбаева К.Қ. Студенттік жастағы тұлғаның базалық қабілеттерін қалыптастыру және дамыту. Монография. – Алматы: CyberSmith, 2017. - 196 бет.
2. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология. Изд.4-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 542с.
3. Ерментаева А.Р. Жоғары мектеп психологиясы: Оқулық – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2012. – 492 бет.
4. Мынбаева А.К. Основы педагогики высшей школы. – Алматы, 2013. – 190с.

СЕКЦИЯ II.

ЖАҒАНДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ МЕКТЕП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІ

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ЖАЛПЫ ДАРЫНДЫЛЫҒЫ БАР БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРМЕН ҚЫЗМЕТ БАҒЫТТАРЫ

А.С.Иргалиев, Ә.Ә.Оразғали

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Қазақстан Республикасының мемлекеттік білім беру саясатының басым міндеттерінің бірі дарынды балаларды анықтау, дамыту және қолдау болып табылады, өйткені олар - елдің серпінді дамуға және қойылған міндеттерді уақтылы шешуге мүмкіндік беретін әлеуеті. Аталған талаптарды орындау - бұл зияткерлік және шығармашылық қызметтің түрлі салаларында дарынды балаларды анықтаудың, дамытудың және атаулы қолдаудың бірыңғай мемлекеттік жүйесін құру үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету. Бұл «Қазақстан Республикасының бала құқықтары туралы» Заңы, «Білім туралы» ҚР Заңы сияқты бірқатар маңызды заңнамалық құжаттармен расталады. Дарында балалар категориясымен әлеуметтендіруші қызметті әлеуметтік педагог жүзеге асырады [1].

Әлеуметтік педагог, микросоциумда балалармен және ересектермен жұмыстың ұйымдастырушы. Ол қоғамдағы балалардың құқықтарын қорғауға, әлеуметтік және кәсіптік қалыптасу кезеңінде оларға жәрдемдесуге, сондай-ақ әлеуметтік-педагогикалық көмекке, өзара іс-қимылға бағытталған педагогикалық, әдістемелік, зерттеу қызметін жүзеге асырады. Балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың басты бағыты жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына ықпал ету - баланың шығармашылық әлеуетін, қабілеттерін, бейімділігін белсендіру, дамыту және іске асыру үшін жағдай жасауға бағытталған. Әлеуметтік педагог балалар мен ересектерді әлеуметтік шығармашылық процесіне, жан-жақты бірлескен әлеуметтік маңызды қызметке, әлеуметтік бастамаларға қосады.

Әлеуметтік педагог әр баланың мүдделері мен табиғи қасиеттеріне, қарым-қатынас жасау қажеттіліктеріне жауап беретін іс-шараларды ұйымдастыруға тырысады [2, 13 б.]. Оның жұмысының негізгі бағыттары Т.А. Шишковаға сәйкес, келесідей: барлық жастағы балалардың әлеуметтік және жеке мәселелерін анықтау мақсатында әлеуметтік-педагогикалық зерттеу, баланың құқықтарын әлеуметтік-педагогикалық қорғау, оқушының жеке басын қалыптастыруда отбасына әлеуметтік-педагогикалық қолдау көрсету, әлеуметтік-педагогикалық кеңес беру, әлеуметтік-педагогикалық профилактика, түзету және оңалту, тұлғаның оңтайлы дамуы үшін педагогикалық бағдарланған ортаны құруға жәрдемдесу балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік құнды қызметін қолдау, ұйымдастырушылық-әдістемелік қызмет [3, 32-34 б.].

М.В. Шакурованың пікірінше, әлеуметтік педагогтың жалпы функцияларының қатарына: білім беру-тәрбие, диагностикалық, ұйымдастырушылық, болжамдық, сараптамалық, ұйымдастырушылық-коммуникативтік, қамқорлық-қорғау, әлеуметтік-компенсаторлық, делдалдық [4, 14-15 б.]. М.А. Галагузова, Ю.Н. Галагузова, Г.Н. Штинованың пікірінше, ұйымдастырушылық-коммуникативтік, профилактикалық немесе алдын алу-профилактикалық, әлеуметтік-терапиялық немесе түзету-оңалту, зерттеу немесе ұйымдастырушылық-әдістемелік жатады [5, 60-62 б.].

Әлеуметтік педагогтың нақты функциялары оның мамандануымен анықталады. Зерттеуге қатысқан студенттердің психология саласында мамандануы – қосымша дайындығы бар, оның негізінде психолог пен әлеуметтік педагогтың функцияларын оқуда қиындықтары бар, тәрбиесінде проблемалары бар, құрдастарымен, мұғалімдермен қарым-

қатынасы бар оқушылармен жұмыс жасау. Сонымен қатар, мұндай мамандығы бар әлеуметтік педагог кәсіби психолог емес, сондықтан оның мүмкіндіктері психологиялық проблемаларды диагностикалау, кеңес беру және түзету саласында шектеулі.

О.С. Гришанованың айтуынша, әлеуметтік-педагогикалық жұмысының нақты бағыттары ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады: оқушының жеке басындағы психикалық ауытқуларды және олардың оқуы мен мінез-құлқына әсерін алғашқы анықтау, қажет болған жағдайда жекелеген оқушылар терең диагностикаға жіберілуі мүмкін; медициналық және әлеуметтік орталықтармен неғұрлым толық диагностиканы қамтамасыз ету және түзету немесе әр түрлі ауытқулары бар жекелеген оқушылармен түзеу жұмыстары; жекелеген оқушылармен және топтармен бағытталған әлеуметтік-педагогикалық жұмыс; әр түрлі орталықтармен өзара әрекеттесу бірлескен тәрбиелік күш-жігерді үйлестіру үшін девиантты мінез-құлық балаларымен жұмыс; оқушымен, сыныппен жұмыс жасауда мұғалімге әлеуметтік-педагогикалық көмек; оқушыларға, мұғалімдерге және ата-аналарға психологиялық-педагогикалық кеңес беру [6, 13-14 б.].

Т.А. Шишковецтің пікірінше, әлеуметтік педагог қызметінің мақсаты баланың жеке басының дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау, оған өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жүзеге асыруға көмек көрсету [3, 31 б.] және оның қызметінің бағыттары, М.В. Шакурованың пікірінше, баланың қабілеттерін дамыту құқығын әлеуметтік-педагогикалық қорғау болып табылады. баланың жеке қабілеттерін диагностикалау, есепке алу және дамыту, бұл үшін отбасы, білім беру мекемесі, бос уақыт және қарым-қатынас ортасында оңтайлы жағдай жасау міндеттерін іске асыру [4, 151-152 б.], әлеуметтік қорғауды қажет ететін оқушыларды анықтау және қолдау, олардың қатарына дарынды балалар кіреді [1, 32 б.]. Біз жүргізген эксперименттің нәтижелері көрсеткендей, дарынды балалармен жұмыс саласындағы болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби дайындық деңгейі қанағаттанарлық емес және бұл салада бірқатар қиындықтар мен қайшылықтар бар.

Дарындылық құбылысының мәнін анықтай отырып, біз дарынды балалардың ерекшеліктерін қарастырып, категориясын анықтаймыз.

Дарынды балалар - бұл белгілі бір қызмет түріндегі жарқын, айқын, кейде ерекше жетістіктерімен ерекшеленетін балалар. О.А. Запотьоктың «Дарынды балалармен жұмыс» еңбегінде көрсетілгендей, дарынды бала - бұл құрдастарына қарағанда жоғары, басқа да тең жағдайларда, ілімге бейімділігі және айқын шығармашылық көріністері бар бала; белгілі бір қызмет түрінде жетістіктері бар (немесе оларға ішкі алғышарттары бар). Мұндай балаларды зерттеу, оқыту және тәрбиелеу бойынша жұмысты үйлестіретін дарындылық және дарынды балалар жөніндегі дүниежүзілік кеңестің тұжырымдамасына сәйкес, дарынды және талантты оқушылар-бұл кәсіби дайындалған адамдар жоғары қабілеттілікке байланысты жоғары жетістіктерге жету мүмкіндігі бар деп анықтаған [7, 54-55 б.].

В.Д. Шадриков «белгілі бір баланың дарындылығы негізінен шартты сипаттама болып табылады. Баланың ең керемет қабілеттері оның болашақтағы жетістіктерінің тікелей және жеткілікті көрсеткіші емес. Балалық шақта көрінетін дарындылық белгілері, тіпті ең қолайлы жағдайларда да, біртіндеп немесе өте тез жоғалып кетуі мүмкін. Бұл жағдайды дарынды балалармен практикалық жұмысты ұйымдастыруда өте маңызды. «Дарынды бала» тіркесін осы баланың мәртебесін қатаң бекіту тұрғысынан қолдануға болмайды, өйткені дамудың келесі кезеңдерінде «дарынды» болуға үйренген бала кенеттен өзінің дарындылық белгілерін жоғалтқан жағдайдың психологиялық драмасы айқын көрінеді. Мамандандырылған білім беру мекемесінде оқуды бастаған, бірақ содан кейін дарынды болып саналмайтын баламен не істеу керектігі туралы ауыр сұрақ туындауы мүмкін» [8, 127 б.].

Осыған сүйене отырып, дарындылықтың жұмыс тұжырымдамасына сәйкес, Н.И. Панютин келтіргендей, дарынды балалармен практикалық жұмыста «дарынды бала» ұғымының орнына «баланың дарындылық белгілері» ұғымын (немесе «дарындылық белгілері бар бала» ұғымын) қолдану керек [9, 5 б.].

Дарындылық белгілері, осы тұжырымдамаға сәйкес, «бұл дарынды баланың нақты іс-әрекетінде көрінетін және оның іс-әрекетінің сипатын бақылау деңгейінде бағалануы мүмкін ерекшеліктері. Айқын дарындылықтың белгілері оның анықтамасында жазылған және іс-әрекеттің жоғары деңгейімен байланысты. Дарындылық белгілері дарынды баланың мінез-құлқының екі аспектісін қамтиды: инструменталды және мотивациялық. Инструменталды-оның жұмыс тәсілдерін сипаттайды. Мотивациялық-баланың шындықтың бір немесе басқа жағына, сондай-ақ оның қызметіне қатынасын сипаттайды [9, 28 б.]. Арнайы дарындылықпен емес, жалпы деп аталатын балаларды оқыту және дамыту мәселесі ерекше өзектілікке ие деп санаймыз. Бұл, М.Ф. Глухова мен Н.И. Никитинаның пікірінше, жалпы дарындылық әр түрлі іс-шараларға қатысты көрінеді және олардың өнімділігінің негізі ретінде әрекет етеді, сонымен қатар арнайы дарындылықтың болуы қабілеттердің үйлесімі ретінде жалпының болуын жоққа шығармайды [10, 140 б.]. Жалпы дарындылықтың психологиялық өзегі-бұл адамның эмоционалды, мотивациялық және ерікті қасиеттері қалыптасатын ақыл-ой қабілеттері (немесе жалпы танымдық қабілеттер) [149, 284-бет].

Әлеуметтік тәрбиешінің балаға жалпы дарындылықты дамытуға көмектесу мүмкіндігі көбірек, арнайы емес, өзін нақты қызмет түрлерінде анықтайтын және одан тиісті салада қосымша мамандануды талап ететін жекелеген салаларға (көркемдік, математикалық, музыкалық және т.б.) қатысты анықталатын [9, 10 б.]. Әлеуметтік педагогтар арнайы дарындылықты дамытуға тек делдалдық функцияны орындай отырып, көмек көрсете алады. Мұндай балаларды қосымша білім беру мекемелеріне, үйірмелерге, секцияларға және т.б. бағыттай алады [11, 140 б.].

Осыған байланысты, біз атап өткендей, жалпы дарындылығы бар балаларды дамытудың психологиялық-педагогикалық жүйелерін дамытудың өзектілігі айқын. Бұл жүйелер мұндай балалардың дамуының психологиялық ерекшеліктерін, олардың танымдық қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескеруі керек.

Н.Б. Шумакованың пікірінше, ХХІ ғасырдың маңызды өзгерістердің бірі - зияткерлік және шығармашылық қабілеттері жоғары балаларды оқыту проблемасы. Әр баланың жеке мүмкіндіктерін ашуға бағытталған мектеп оқушылардың шамамен 30%-ы бастауыш мектепте оқып жүргенде өздерінің шығармашылық дамуының бастапқы көрсеткіштерін төмендететіндігімен сипатталады. Егер оқушылардың осы 30% интеллектуалды және шығармашылық сұраныстары қанағаттандырылмаса, онда баланың ең құнды қасиеттері – «ашық ақыл мен балалық шақтың икемді қызығушылығы» жойылады (Дж. Дьюи) [12, 34 б.]. Н.Б. Шумакова, «Дарынды бала: оқу ерекшеліктері» жұмысында «ерекше дарындылықпен емес, жалпы деп аталатын балаларды оқыту» мәселесі ең өзекті екенін дәлелдейді. Себебі, жалпы (ақыл-ой) дарындылығы бар оқушылар өздерінің танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыруға және мектепте де, қосымша білім беру жүйесінде де жоғары қабілеттерін көрсетуге мүмкіндігі жоқ оқушылардың ең кең санаты болып табылады» [12, 34 б.]. Осыған байланысты даму көрсеткіштерінің төмендеуі көбінесе осы балалар тобында байқалады. «Психологиялық зерттеулердің деректері мұндай төмендеудің себебін дарынды балалардың кез-келген биологиялық ерекшеліктерінен емес, олардың дамуы үшін қажетті жағдайлардың болмауынан көруге мүмкіндік береді, өйткені мектепқарапайым оқу дағдыларын қалыптастыруға шамадан тыс назар аудара отырып, көбінесе дарынды баланың дамуына тосқауыл болады [12, 34 б.].

Кез-келген арнайы таланттарды ерте тапқан балалар, көп жағдайда өздерінің нақты сұраныстарын қанағаттандыруға және қосымша білім беру жүйесінде өз дарындылығын дамытуға мүмкіндік алады.

Балалардағы дарындылықты дамыту мәселесін шешу үшін, біздің ойымызша, олардың даралығын ашу үшін қолайлы жағдайлар жасау қажет; білім беру ресурстарын интеграциялау, базалық білімге интегративті дамыту курсын енгізу қажет. Бұл жүргізілген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мектеп жағдайында балалардың жалпы дарындылығын дамыту үшін өзі ұсынған шығармашылық пәнаралық оқытудың моделін жүзеге асыруда ең

тиімді болып табылады, ол дарынды балалардың жалпы дарындылығын дамытудың шарты мен факторы ретінде зерттеу ұстанымын қалыптастыруға әсер етеді, бұл олардың танымдық мотивациясының дамуына және бастауыш мектеп жасында мектепте оқуға деген көзқарасына пайдалы әсер етеді.

Дарынды балаларға, Н.Б. Шумакованың пікірінше, оқытудың күрделілігі мен қарқындылығының жоғары деңгейі, материалды зерттеудің тереңдігі, фактілерден принциптерге, теориялар мен жалпылауға көшу, жалпыға белгілі әдістерден ерекшеленетін оқытудың жаңа, балама әдістері қажет. Оқыту олардың ерекше танымдық қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне бағытталған жағдайларда, бұл балалардың қабілеттерінің айтарлықтай өсуі ғана емес, сонымен қатар олардың жеке және тұлғааралық проблемалары шешіледі, оқу мотивациясы артады, мінез-құлқындағы ауытқулар азаяды [12, 18 б.].

Дарынды балаларға «олардың жоғары танымдық мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес келетін жағдайлар қажет және онсыз олардың әлеуеті іске асырылмай қалуы мүмкін. Бұл жағдайлар аралас сыныпта ішкі саралау және оқытуды даралау арқылы жасалуы мүмкін. Бірақ жоғары дарындылықты дамыту үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар дарынды балалардың жалпы сипаттамаларына арнайы бағытталған және сонымен бірге олардың жеке ерекшеліктерін ескеретін бағдарламаларды қамтамасыз етеді», дарынды балалардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттеріне оқытудың сәйкестігін қамтамасыз етеді, бұл олардың табысты когнитивті дамуын және оларда жағымды жеке қасиеттердің қалыптасуын анықтайды.

«Дарынды балалар» бағдарламасының әзірленген жобасында дарынды балалармен жұмыстың сәттілігі көбінесе бастауыш мектеп жасындағы балалардың осы санатымен қандай жұмыс жүргізілетініне байланысты екендігі көрсетілген, сондықтан біз болашақ әлеуметтік педагогтардың жұмысқа кәсіби-жеке дайындығын қалыптастыру моделін құру мәселесін қарастырамыз бастауыш сынып кезеңіндегі балалардың осы санатымен жұмыс істеу стратегиясын қарастыруды қажет ететін кіші оқушылармен [13, 70-76 б.].

Бастауыш сыныптарда дарынды балалармен тәрбие-білім беру жұмысының негізгі мақсаттары:

- баланың жалпы қабілеттерін барлық арнайы қабілеттердің негізі ретінде дамыту («жалпы интеллект факторы» немесе «базальды дарындылық факторы»), өйткені қабілеттердің табиғи бейімділігін осы қолайлы жас кезеңінде дамытуға болады;
- баланың интеллектісін дамыту (ойлау, есте сақтау, сөйлеу және басқа интеллектуалды функциялар).

Жұмыстың негізгі міндеттері: дарынды балаларды анықтау, олардан өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі өзгертудің негізгі қабілеті ретінде үйрену қабілетін қалыптастыру, қарым-қатынас дағдыларын тәрбиелеу, оқу ынтымақтастығын жасау, балалардың психикалық денсаулығы мен эмоционалдық әл-ауқатын қамтамасыз ету және сақтау кез келген іс-әрекеттің сәттілігінің қажетті шарты.

Дарынды балалармен жұмыс істеудің осы мақсаттары мен міндеттері бастауыш мектеп жасындағы балалармен жұмыс істейтін кез келген маманның (оның ішінде әлеуметтік педагогтың) қызметіндегі жалпы бағдар болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларын оқытуды ұйымдастыру кезінде олардың келесі ерекшеліктерін ескеру қажет:

1. Икемділік-дарынды баланың белгілі бір іспен айналысуға бейімділігі кестеде белгіленген уақыттан артық шыдамдылықты қажет етеді, ал сабақтың белгіленген өзгерісін таңдамайды.

2. Әлеуметтік дамуға баса назар аудару - олардың озық интеллектуалды дамуына байланысты дарынды балалар өздерінің сүйікті іс-әрекеттерінде құрдастарынан оқшауландуды жиі іздейді. Олар ерте жастан бастап қарым-қатынас дағдыларын игеруге, ынтымақтастық пен ұжымшылдық рухын білуге көмекке мұқтаж, олар достасуды, жеңістер мен жеңілістерді басқа балалармен бөлісуді үйренуі керек: мұның бәрі оларға жалпы білім беретін мектептің әлеуметтік қиын (олар үшін) атмосферасында пайдалы болады.

3. Академиялық сабақтарға аз көңіл бөлу-мектеп тапсырмаларын орындау қабілеті міндетті түрде баланың мектепке ертерек түсуі керек екендігінің көрсеткіші емес. Бастауыш мектеп жасындағы баланың дарындылығының айрықша критерийі, ол оқуға және шығармашылық жұмыстарға жоғары белсенділігі, психикалық белсенділік процесінің қажеттілігімен ақыл-ой еңбегінен ләззат алуымен ерекшеленеді. Бұл таңғажайып қызығушылықта көрінеді, оның қабілеттерін дамыту үшін маңызы өте зор, сүйікті ісімен үнемі айналысуға, белгілі бір тақырыпты зерттеуге, ол үшін ойын-сауықтан бас тартуға дайын болу, шаршамау. Бұл жаста қабылдаудың жоғарылауы, жаңа білімді игеруге деген сенімділік, үйретілген нәрсенің ақиқатына сенуінің байқалады.

Түйіндеме. Мақалада дарынды балалармен әлеуметтік педагог қызметінің негізгі бағыттары көрсетілген. Дарынды балалармен әлеуметтік педагог жұмысының негізгі функциялары мен міндеттері талданды. Кіші мектеп жасындағы дарынды балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың мазмұны анықталды. Әлеуметтік-педагогикалық аспектідегі дарындылық феноменін және дарынды балалармен әлеуметтік педагог жұмысының бағытын түсінуге талдау келтірілген.

Кілт сөздер: әлеуметтік-педагогикалық қызмет, жалпы дарындылық, дарынды бала, әлеуметтік-педагогикалық қорғау.

Аннотация. В статье представлены основные направления деятельности социального педагога с одаренными детьми. Проанализированы основные функции и задачи работы социального педагога с одаренными детьми. Определено содержание социально-педагогической работы с одаренными детьми младшего школьного возраста. Приведен анализ понимания феномена одаренности в социально-педагогическом аспекте и направления работы социального педагога одаренными детьми.

Ключевые слова: социально-педагогическая деятельности, общая одаренность, одаренный ребенок, социально-педагогическая защита.

Summary. The article presents the main areas of activity of a social teacher with gifted children. The main functions and tasks of the work of a social teacher with gifted children were analyzed. The content of social and pedagogical work with gifted children of primary school age is determined. An analysis of the understanding of the phenomenon of giftedness in the socio-pedagogical aspect and the direction of work of a social teacher by gifted children is presented.

Key words: social-pedagogical activity, general giftedness, gifted child, social-pedagogical protection.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Иргалиев А.С. Тұлғаны әлеуметтендіру (цифрлық білім беру кеңістігі). Монография. - 3 басылым. - Орал, 2023. - 118 б.
2. Шептенко П.А. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В.А. Сластенина. - 2-е изд., стер. - М.: Академия, 2007. - 272 с.
3. Шишковец Т.А. Справочник социального педагога: 5-11 классы. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ВАКО, 2007. - 336 с.
4. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - 4-е изд., стер. - М.: Академия, 2007. - 208 с.
5. Штинова Г.Н. Социальная педагогика: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Г.Н. Штинова, М.А. Галагузова, Ю.Н. Галагузова. - М.: Владос, 2008. - 447 с.
6. Гришанова О.С. Справочник социального педагога. - Волгоград: Учитель, 2010. - 210 с.
7. Запотьлок О.А. Работа с одаренными детьми. - Мн.: КрасикоПринт, 2006. - 176 с.

8. Шадриков В.Д. Введение в психологию: способности человека. - М.: Логос, 2002. - 160 с.
9. Панютина Н.И. Система работы образовательного учреждения с одаренными детьми. - Волгоград: Учитель, 2007. - 204 с.
10. Никитина Н.И., Глухова М.Ф. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студентов. - М.: Владос, 2007. - 399 с.
11. Галкина Л.А. Развитие профессионально-личностной готовности социальных педагогов к работе с одаренными детьми // Ярославский педагогический вестник. Т. II (Психолого-педагогические науки). - 2013. - №4. - Б. 139-143.
12. Шумакова Н.Б. Одаренный ребенок: особенности обучения: пособие для учителя / Н.Б. Шумакова, Н.И. Авдеева, Л.Е. Журавлева. - М.: Просвещение, 2006. - 239 с.
13. Галкина Л.А. Психолого-педагогические особенности развития одаренности у детей младшего школьного возраста // Вестник Волжского института экономики, педагогики и права. Сер. 3: Педагогика и психология. Вып. 6. - Волгоград: ООО «Бланк», 2007. - Б. 70-76.

WAYS OF EARLY VOCATIONAL EDUCATION IN PRESCHOOL ORGANIZATIONS

Khassanova A., Abitova G.

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Theory of development of abilities in Russian psychology. In order for the child's initiative to be adequate, it must fit into the context of the culture that is supported by adults and in which the child's life takes place.

The general abilities that are formed as the child develops act as a tool for analyzing culture. The concept of developing children's abilities as a tool for analyzing culture has been developing for a long time under the guidance of psychologists such as A.B. Zaporozhets, L.A. Wenger, O.M. Dyachenko. Scientists understood that mental development in preschool childhood is characterized by dynamism and that during this period there are significant changes in the most diverse areas of the child's psyche: in the development of cognition, personality, communication with others, the development of children's activities. Scientists have realized that mental development in preschool childhood is characterized by dynamism and the fact that during this period there are significant changes in the most diverse areas of the child's psyche: in the development of cognition, personality, communication with others, the development of children's activities. Therefore, it became necessary to identify the most significant aspects of such changes that determine the key directions of a child's mental development. This element of reality becomes the central part of the new image. For example, if a child is asked to finish drawing a circle, then he will draw a flower or a sun, that is, the circle will be the central figure around which the image is being completed. The results of the research conducted by O.M. Dyachenko have shown that the level of development of productive imagination can be improved by specially organized training, which is based on the idea of mastering the means of imagination optimal for each age: the means of creating an idea of a creative product and a holistic plan works that organize the images of the imagination. Let's give an example. The teacher shows the child a schematized (in the form of circles and sticks) image of a person and suggests supplementing it. Firstly, through multiple variable representation of traumatic influences, in the process of which there are ways to resolve conflict situations, and secondly, through the creation of an imaginary situation that removes frustration (a negative mental state caused by the inability to meet certain needs). According to the predominance of "cognitive" or "emotional" imagination, two groups of children can be distinguished. At the same time, each type of imagination has its own specific features.

More original images in children with "emotional" imagination are combined with the worst organization of their activities.

A greater consistency in the organization of images of imagination in children with "cognitive" imagination is combined with their less originality. The predominance of "cognitive" or "emotional" imagination is associated with the personal characteristics of children, such as: stability, awareness and orientation of motives, evaluative structures of the self image; the specifics of communication with others; the degree of independence in the regulation and evaluation of their own activities. As for planning the products of imagination, it is practically absent at this age.

The proposal to draw up an activity plan in advance, and then act on it often leads to its destruction or rejection. The second stage in the development of imagination occurs at the age of 4-5 years. At this age the child is aimed at mastering norms, as well as rules and patterns of activity. The creation of a creative group should be initiated by the senior educator with the support of the head. To do this, it is necessary to identify the degree of readiness of teachers to participate in project activities, paying attention to whether the educator wants:

- master additional literature;
- organize new forms of children's activity;
- participate in special meetings with colleagues;
- systematically analyze and record the results of their activities (keep a diary, etc.).

It is necessary to assess the teacher's ability to work in a situation of uncertainty, abandon the usual patterns of activity. When selecting teachers for a creative group, you can rely on the already existing experience of working with them, as well as on a written or oral survey that reveals the degree of consent of the educator to be included in new activities. As a result, all teachers of an educational institution can be divided into three conditional groups.

The first will be teachers who will declare they consider themselves active supporters of project activities, ready to search for new, non-standard solutions. The second group will include passive supporters of project activities, that is, those teachers who are willing to follow a leader

who achieves successful results. Such teachers are most likely to join the creative group when the first tangible results of its activities appear. But since they do not actively reject the new technology, it is possible to offer them to occupy various auxiliary positions. The third group will include teachers who are not ready to implement project activities. It is important to emphasize that belonging to this group does not mean negative professional characteristics of the teacher. Perhaps he realizes himself in other productive forms of educational activity. The formed creative group should be positioned in a special way as among educators (as a group that is engaged in the development of the educational space of the kindergarten), and in the eyes of parents (as a group engaged in the development of initiative of children and their socialization). When we talk about creating a creative group, we don't mean forming a list of teachers, each of whom will be engaged in project activities with their group of children. We are talking about the creation of a professional association, within the framework of which the development of project technology and the design of a strategy for its implementation in the life of a preschool institution takes place. To do this, you need to help children determine the content of the upcoming game, the sequence of events, game actions, as well as characters and their interaction. In the process of career-oriented story-role play, production plots, situations, professional social environment, models of professional behavior, models of interpersonal professional relationships are simulated.

Career-oriented story-role-playing game, in general, does not give new knowledge. In the course of such a game, previously acquired knowledge about the professional activities of adults is transformed into an experience accessible to the child, through which this knowledge is appropriated by the child. In the age aspect, the plot-role-playing game of a career-oriented nature is gradually becoming more complicated in content. In the second younger group, in the game of children, labor actions are still imitative, imitative in nature, little attention is paid to the result of labor. The teacher should stimulate children during career-oriented story-role

- playing games:

- reproduce the most characteristic labor actions and labor results (the driver drives the car, monitors the serviceability of the car; the seller weighs, releases the goods);

- take on a professional gaming role, participate in a simple role

- playing dialogue;

- correctly call yourself in a game role ("I am a driver), call game actions ("I start the engine, go to the gas station, fill up the car with gasoline");

- convey the plot of several professional actions (hairdresser washes his hair, haircuts), evaluate the quality of work (works quickly, accurately);

- independently use the details of costumes to perform a particular role (a white coat and a cap for a doctor, a cap and binoculars for a sailor);

- to agree on joint actions ("Let's play with dolls"), on roles ("I'll be a doctor, bring me your children").

In the middle group, games with a more complex plot appear, the number of labor actions depicted increases: building a house (the work of builders), transporting passengers and cargo (bus drivers and trucks), treating children (the work of doctors, nurses), selling goods (the work of sellers). Children begin to come up with simple plots themselves, choose the objects and toys necessary for games. In the course of career-oriented plot-role-playing games, the teacher should encourage children to:

- build a plot of 4-6 semantic episodes;

- perform different roles in the same game in accordance with the meaning of the unfolding plot;

- independently assign roles taking into account each other's capabilities, interests and desires;

- find substitute items and use them as attributes depicting tools and household appliances.

It is in story-role-playing games that information about the professional activities of adults is assimilated, the knowledge gained in the course of directly educational and collaborative activities. The fact that this knowledge is sufficiently formed is indicated by the fact that children

willingly take on a leading role, correctly perform role-playing actions, can independently choose equipment and game attributes. The successful implementation of the above forms of work with children is impossible without the organization of a proper and age-appropriate career-oriented subject-spatial development environment.

Equipping the subject-developing environment for early career guidance implies:

- selection of fiction, encyclopedias, homemade baby books related to the topic of "Profession" in the book corner;

- creation of a file of proverbs and sayings about work, riddles, poems and songs about professions and tools of labor;

- selection of illustrations, reproductions of paintings, colorings with professions in the corner of visual activity;

- selection and production of didactic games for familiarization with professions;

- selection of demonstration material on the topic of "Profession" (an annotated list of recommended demonstration material is in the appendix);

- selection of cartoons, videos, videos related to the topic "Professions";

- issue of a wall newspaper dedicated to adult professions;

- making an album about the professional dynasties of pupils;

- making an album with photos of "The profession of our parents";

- materials for story-role-playing games. Examples of materials for equipping a career-oriented subject-development environment are given in the appendix. Invaluable assistance in replenishing the subject-spatial development environment of a preschool educational organization can be provided by parents who it is necessary to actively involve adults in the work of familiarizing children with the work of adults. Thus, the formation of preschool children's ideas about the work of adults is a necessary activity of a preschool educational organization.

Abstract. This article reveals the topic of Early Career Guidance work in preschool organizations. At present, theoretical aspects of preparing children to take a concrete step into the future through their morning subjects have been presented, and we have studied the authors with their works. Through this, a reflection on the difficulties and results of early professional education is shown. This topic will remain relevant. Deep search in professional education deep opportunity is greatly reflected.

Key words: preschool, organizations, professional, education, demonstrated

Аннотация. В данной статье раскрывается тема ранней профориентационной работы в дошкольных организациях. В настоящее время представлены теоретические аспекты подготовки детей к конкретному шагу в будущее с помощью утренних предметов, и мы изучили авторов с их работами. Таким образом, демонстрируется размышление о трудностях и результатах раннего профессионального образования. Эта тема останется актуальной. Глубокий поиск в профессиональном образовании в значительной степени отражается на глубоких возможностях.

References

1. Yelkina O.Y. Journey into the world of professions: a manual for parents of students in grades 1-4. – M.: Publishing Center "Academy", 2012.
2. Yelkina O.Y. Journey into the world of professions: textbook for students of grades 3-4. – M.: Publishing center "Academy", 2012.
3. Chistyakova S.N. Stories about professions: a book for reading on the subject of "Technology". – M.: Publishing Center "Academy", 2012.4
4. Chistyakova S.N. Who I want to be: a textbook on the subject "Technology" for students of grades 5-6. – M.: Publishing Center "Academy", 2012.

БАСҚАРУ МӘДЕНИЕТІНІҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰЖЫМДЫ БАСҚАРУ

Н.Г. Дауымов

Қазақстан Республикасы Педагогикалық ғылымдар академиясының академигі,
Атырау қаласы

Білім беру саласындағы адамдардың басқару мәдениеті олардың кәсіби-педагогикалық мәдениетінің бөлшегі болып табылады. Кәсіби-педагогикалық мәдениет, әдетте дәстүрлі түсінік бойынша нормаларды көрсетумен педагогикалық әрекеттің ережелерімен, педагогикалық технологиямен және шеберлікпен байланысты. Соңғы жылдары педагогикалық мәдениетті психологиялық-педагогикалық тұрғыдан зерттеу мәселесі маңызды болып келеді. Оның негізі педагогикалық құндылықтар, педагогикалық технологиялар және педагогикалық шығармашылық категориялар арқылы айқындала түсуде.

Мектеп басшысының басқару мәдениеті – басшының басқару қызметінің сан-саласында өзін шығармашылық тұрғыдан жүзеге асыруы. Бұл үдеріс мектепті басқарудағы құндылықтар мен технологияны меңгеруге және құруға бағытталған. Басқару мәдениетінің компоненттері: аксиологиялық, технологиялық және тұлғалық шығармашылық деп шартты түрде бөлінеді.

Басқару мәдениетінің аксиологиялық компоненті басқарудағы педагогикалық құндылықтардың жиынтығынан құралады. Басқару қызметінде мектеп басшысы жаңа теориялар мен концепцияларды меңгереді, іскерлік пен дағдыны үйренеді, практикада қолдану дәрежесіне орай мәнділігі бағаланады.

Мектепті басқарудың мәні оқыту мен тәрбиелеудегі оңтайлы нәтижені алу мақсатында оқушылар мен олардың ата-аналарына педагогтардың мақсатты бағытталған ықпал етуінен тұрады. Адамдар жеке жұмыс жасай алмайтын немесе жекелеп істеу тиімсіз болғанда жұмыла еңбек ету үшін басқару қажеттігі туындайды.

Профессор В.Г.Афанасьевтің пайымдауынша: «Басқару қоғамның, оның кез келген даму сатысындағы өзіне тән ішкі қасиеті. Бұл қасиеттің жалпылық сипаты бар және ол қоғамның жүйелілік табиғатынан, адамдардың қоғамдық, ұжымдық еңбегінен, еңбек пен өмір барысында қарым-қатынас жасау, өзінің материалдық және рухани өмірінің жемісімен алмасу қажеттігінен бастау алады».

XX-XXI ғасырлар тоғысындағы басқару - білімінің қарқынды өсуі мен өзгеру уақыты. Бұл эволюцияның бастапқысы ретінде басқарудың классикалық мектебінің негізін салушы А.Файольдің еңбектерін атауға болады, ол 1916 жылы басқарудың жалпы принциптерін ұсынған. «Басқарудың классикалық теориясы» 1930 жылдарға дейін ең басты орында болған. XX ғасырдың 30 жылдарында басқарушылық ғылым дамуында «басқарушылық қатынастар теориясы» атты жаңа бағыт қалыптасты. Аталған классикалық теория бірлескен іс-әрекет нәтижесінің негізгі шарттары не?, қашан?, қайда? және қалай? істеу керектігін анықтайтын басқарудың нақты ресми құрылымы, жемісті жұмысты (ең бастысы, материалдық жағынан) қамтамасыз ету деп санаған. Ал адамдар қатынасының теориясы адамның ұйымдағы мінез-құлқын анықтайтын факторларды, мақсаттылық пен жеке тұлғалар арасындағы қатынастарды бірінші орынға қояды. Бұл теория Батыс Еуропада, әсіресе АҚШ-та кең өріс алған, тәжірибеде оң нәтиже бере алмаған, дегенмен басқарудың демократиялық әдістерін кеңінен енгізу әрекеті де осы теориямен байланысты болып табылады.

Мұның негізін біз «Адами қарым-қатынас теорияларының» орнына, басқарудың жүйелік теорияларымен, жағдаяттық теорияларымен, басқарудың рационалдық (ақыл-ой талабына негізделген) және мінез-құлықтың жағымды жақтарын біріктіруге ұмтылған, ұйымдастырушылық даму теорияларымен түсіндіреміз. Жеке тұлғаның құндылық бағдарының танымдық саласы, жеке тұлғаның қоғамдық болмысы, еңбек пен мәдениет

құндылықтары туралы білімдерді саналы түрде ұғынып, меңгеруімен анықталады. Ал бұл үдеріс адамның санасына, зейініне тікелей байланысты.

Сол сияқты айта кетерлік жайт, жеке тұлғаның құндылық іс-әрекеті саласы жеке тұлғаның құндылық бағдарын, жеке тұлғаның құндылық бағдар үдерісін, құндылық бағдарының педагогикалық диагностикасын және жеке тұлғаның құндылық бағдар үдерісінің ғылыми-әдістемелік жүйесін қалыптастыруға қажетті іскерлік пен дағдылардың оқушылардың бойынан көрініс табуымен анықталады.

Адам психикасының айрықша ерекшелігі адамда сананың болуымен тікелей байланысты. Сана - адамға тән нәрсе. Сана деп еңбек арқылы пайда болып, адамның жаратылысқа және басқа адамдарға мақсатты түрде қалыптасуында орын алатын психикалық әрекетті айтады. Адамда сана болу үшін ол өзін айналасындағы дүниеден ажырата біліп, сол дүниеге және өзінен басқа адамдарға қарым-қатынасын анықтап, өзінің кім екенін саналы түрде ажырата білуі керек. Сана - әлеуметтік тұрмыстың, тарихи қоғам дамуының жемісі. Адам белгілі нақты қоғамдық жағдайларда өмір сүріп, оның санасы қоғам тұрмысының ықпалында болып, сол тұрмысты сәулелендіріп отырады. Қоғамдық тәжірибенің өзгеруімен бірге адамның санасы да өзгеріп отырады. Олай болса, сананы меңгеруші және оның иесі – жеке тұлға басқару мәдениетінің негізгі компоненті.

Басқару мәдениетінің технологиялық компоненті мектеп директорының педагогикалық үдерісті басқарудың әдістері мен тәсілдерін енгізеді. Мектепшілік басқару технологиясы ерекше педагогикалық міндеттерді шешуді көздейді. Берілген міндетті шешу басқарушы менеджердің педагогикалық талдау және жоспарлау, педагогикалық үдерісті ұйымдастыру, бақылау және реттеу саласындағы іскерлігіне негізделеді.

Мектепті басқару мәселесіне арналған көптеген зерттеулерде (Ю.А. Конаржевский, В.П. Стрезикозин, П.В. Худоминский, Т.И. Шамова, Н.Д. Хмель, Н.Н. Тригубова, т.б.) мектепті басқарудың мәні ашылады.

Басқарушылық еңбекті ғылыми ұйымдастырудың жүйесін енгізу бойынша (И.П. Раченко, Г.Т. Хайруллин, Г.А. Уманов, т.б.); мұғалімдердің шығармашылық-зерттеушілік және эксперименталды қызмет әрекетін ұйымдастыру бойынша, ғылымды практикаға енгізу бойынша (А.А. Бейсенбаева, Л.И. Гусев, В.И. Журавлев, В.И. Загвязинский, В.В. Краевский, Г.Л. Лукпанов және т.б.) ғалымдардың зерттеулерін негізге алуға болады.

Басқару мәдениетінің тұлғалық шығармашылық компоненті педагогикалық жүйені басқаруды шығармашылық акт ретінде аша түседі. Басқарудың алгоритмдік сипаты болғанымен, мектеп басшысының қызметі шығармашылықты қажет етеді.

Басқару қызметінің мәдениеті. Басқару қызметі – мән-мағынасы бар қызмет, мақсаты – ұйымдастырудың нәтижелілігін арттыру. Иелік етудің жаңа шарттары, менеджерлердің білім деңгейін көтеру және жетілдіру басқару мәдениетінің дамуына түрткі болды.

Басқарудағы басты элементі – тұлға болып табылады. Оның білімі, біліктілігі, тәжірибесінен басқару еңбегінің қызметін және өндірістің соңғы нәтижесін көруге болады. Өндіріс пен басқарманың мәдениет деңгейі басқару кадрларының даярлық деңгейіне байланысты болады. Өндірістің экономикалық және әлеуметтік дамуы осымен тығыз байланысты. Өндірісті басқару мәдениеті мен өндіріс мәдениеті түрлі ұғымдар болып табылады. *Өндіріс мәдениеті* – өндірістің техникалық-экономикалық деңгейіне қойылатын нормативтік талаптар жиынтығы, яғни жаңа техника мен технологияларды енгізу, кәсіпорынның барлық саласында тиімді еңбек пен тұрмыстың әлеуметтік жағдайларын жақсарту, эргономика, экология және қауіпсіздік техникасы талаптарын сақтау.

Қазіргі заман өндірісін басқару мәдениеті элементтерінің іріленген жиынтығына мыналар жатады:

- 1) басқару қызметкерлерінің жеке басының мәдениеті;
- 2) басқару үдерісі мен еңбек шарттарының мәдениеті;
- 3) құжаттармен және ақпараттармен жұмыс жасау мәдениеті.

Барлық элементтер органикалық өзара байланыста болады, алайда соның ішіндегі ең бастысы - басқару аппараты қызметкерлерінің жеке мәдениеті.

Жеке бас мәдениетінің бірнеше сипаты болады: жұмыскердің жалпы мәдениеті, жеке адамгершілік-саяси және іскерлік қасиеттерінің болуы, экономика дамуының замануи талаптарына сай келуі, яғни басқару ғылымын және озат тәжірибелерді білу, қазіргі заман техникасы мен технологиясын қолдана білу. Жұмыскерлердің жеке бас мәдениетінен басқару әдістерін тиімді меңгеру және белгілі бір қызметті табысты орындау үшін қажетті түрлі әлеуметтік қасиеттер кешенін байқауға болады.

Ұйымдастыру мәдениеті, жоғарыда айтып өткендей, жеке элементтерден тұрады. Бұл элементтер қызметінің материалдық жағын көрсететін субъективті, объективті болып келеді.

Субъективті элементтерге мыналар жатады:

1) ұйымдастырушылық құндылықтар (экономикалық, саяси, технологиялық, әлеуметтік және басқалар), атап айтқанда, кез-келген үрдістер мен құбылыстардың адамдар үшін эмоционалды жағымды қасиеттері болуы шарт. Бұл құндылықтар жүйесі мәдениеттің ішкі негізін қалыптастырады;

2) жұмыс кестесін тиімді пайдалану, яғни ұйым үшін ең маңызды не деген сауалға жауап беретін, сол арқылы өзін, өзінің міндетін көрсететін өзекті құндылықтар жүйесі, маңызды қызмет принциптері мен сапалы мақсаттар жиынтығы. Жұмыс кестесі, бұл ұйым қызметінің басты бағыттарын, басшылық ету стилін, мотивация негізін, дауларды шешу тәртібін, персоналдардың өздерін ұстау ережесін құрайды;

3) салт, яғни белгілі бір уақытта, арнайы себеппен өткізілетін стандартты іс-шара, мысалы, зейнеткерлікке шығарып салу кеші;

4) рәсім, ұйымның мүшелеріне психологиялық әсер ететін әрекеттер жиынтығы, оның мақсаты - ұйымға адалдығын нығайту, бірлігін арттыру, психологиялық жағымды жағдай жасау, қажетті құндылықтар мен сенімдерін қалыптастыру. Бірақ олар кейбір жағдайларда жеке бастың қамына айналып кетеді;

5) аңыздар мен мифтер, қажетті жерде және шартты белгі түрінде ұйым тарихының, мұраға қалған құндылықтардың, белгілі қайраткерлерінің портреттерінің сөзбен бейнеленген көрінісі;

6) әдет-ғұрып, бұрыннан және өзгеріссіз ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіліп келе жатқан адамдардың қызметі мен қарым-қатынастарын әлеуметтік реттеу формалары;

7) субъективтік нормалары (әлеуметтік стандарттар, нақты мінез-құлық үлгілері) және мінез-құлық стилі (бір-бірімен, сыртқы ортамен қарым-қатынастары, басқару қызметін жүзеге асыру және т.б.);

8) ұрандар – үндеулер, ұйымның негізгі міндеттерін қысқаша түрде беру. Қазір ұран ретінде ұйымның миссиясы тұжырымдалады;

9) менталитет – ұйым мүшелерінің ойлау дағдысы, ол қызметкерлердің күнделікті мінез-құлқына және өз міндеттерін атқаруда үлкен әсері бар сана-сезімдерімен, дәстүрлермен, құндылықтармен анықталады.

Ұйымдастырушылық (корпоративтік) мәдениетінің мақсатты қалыптасуында мыналарды қолдануға болады:

- адами ресурстарды оның стратегияларын жүзеге асыру үшін тиімді пайдалану;
- басқару деңгейін көтеру;
- команда бірлігін нығайту;
- қызметкерлерді мақсаттарына жетуге бағыттайтын стратегиялық дәлелдеу факторларын пайдалану.

Ұжым мәдениетін құру ұйымның сыртқы ортасымен байланысты, бұған тұтастай іскер орта және кейбір салалар, ұлттық мәдениет үлгілері жатады.

Корпоративтік мәдениеттің әлеуметтік мәдениет феномені сияқты көптеген көріністері (корпоративтік құндылықтары, қызметкерлердің өздерін ұстау нормалары мен

ережелері, ұйымның дәстүрі, ұйымның қалыптасу және даму кезеңдері туралы «мифтер мен аңыздар» және т.б.) бар.

Іс жүзінде бұл көріністердің әрқайсысы бір уақытта корпоративтік мәдениетті қолдау және қалыптастыру факторлары ретінде жүреді. Зерттеушілер менеджменттің корпоративтік мәдениетке персоналдарды басқару құралы ретінде көңіл бөліп отырғанын атап өтеді.

Әрбір ұжымда корпоративтік мәдениеттің болатынын ескеру керек. Ұжым басшылығы белгілі бір құндылықтарды ресми түрде жариялап, ережелер мен стандарттар кіргізеді, бірақ қызметкерлер оны елемейді, сондықтан ұйымның корпоративтік мәдениеті ресми емес құндылықтармен және «жазылмаған» ережелермен сипатталады. Дәлірек айтқанда, бұл жерде корпоративтік мәдениет «қос стандартпен» сипатталады.

Корпоративтік мәдениеттің басқарманы қызметкерлердің өздерін ұстау нормаларымен қамтамасыз ететін «толық» элементтері ғана емес, сонымен қатар осы нормаларды (құндылықтарды) сақтауға бағытталған ішкі сана-сезімі де болуы керек. Сонымен бірге корпоративтік мәдениет құрамында қызметкерлер санасына құндылықтарды (рәсім, дәстүрлер, ұйымның «мифтері мен аңыздары», оның «кейіпкерлері», кеңістікті рәсімдеу және толтыру ерешелігі) қалыптастыруды қамтамасыз ететін элементтер де болады. Бұл элементтер кездейсоқ немесе мақсатты түрде қалыптасады және ұйым мүшелерінің (басшылықтың және қатардағы қызметкерлердің) санасындағы құндылықтарды көрсетеді.

Корпоративтік мәдениетті жүйе ретінде қарастырсақ, оның жүйе құрайтын факторы басқа элементтерден (нормалар, ережелер, стандарттар, мифтер мен аңыздар, мінез-құлық үлгілері, қарым-қатынас үлгілері және т.с.с) басым құндылықтар болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардан корпоративтік мәдениеттің ұйым өмірі үшін маңызын көруге болады. Ол персоналдардың жұмысқа, клиенттерге, әріптестеріне, басшылыққа және ұйым жұмысының табыстылығына ықпал ететін басқа факторларға қарым-қатынасын анықтайды. Сондықтан басшылық корпоративтік мәдениетті ұйымның бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде қолдануға тырысады.

Корпоративтік мәдениетті ұйымдастырудағы жиі қолданылатын құралдарды атап өтейік: ұйымның миссиясын, құндылықтарын формалау, корпоративтік тарих, аңыздар мен мифтерді жағымды, жағымсыз кейіпкерлерімен бірге тарату, дәстүрлер мен рәсімдерді қалыптастырып, жалғастыру, қызметкерлердің өздерін ұстау және қызмет ережелері мен стандарттарын әзірлеп енгізу. Әрбір жаңа қызметкерге берілетін корпоративтік кодекс, корпоративтік радио, интернет, корпоративтік газет, фирманың стилі, киімі – мұның бәрі корпоративтік мәдениеттің бейнесі, қалыптасу факторы.

Корпоративтік мәдениетті құру және оны жалғастыру үшін мына себептерді шебер қолдана білу кере, бұған жұмысқа қабылдау кезінде әңгімелесу, үміткерлерді корпоративтік мәдениетке сәйкестігіне қарап іріктеу, жұмыстан босату, корпоративтік білім, корпоративтік мерекелер, қиындықтар мен проблемалар, бәсекелестік жатады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мескон М.К., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М: «Дело», 2022. С-12-19.
2. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2017. – 147 б.
3. Рахимбаев А. Б. Менеджмент. – Алматы, 2016. – 150 б.
4. Теория и практика государственно – общественного управление образованием: «Круглый стол». // Педагогика. -2022. – №3. – С. 55-69

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ ӘДІСТЕРІ МЕН ЖОЛДАРЫ

Мұханбетжанова А.У.

педагогика ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор,
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Қабдиева Ә.Б.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің 2 курс магистранты

Инклюзивті білім беру Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында белгіленіп, қоғам өміріне және білім беру тәжірибесіне заңды және нормативті бекітілген түрде енді [1]. Инклюзивті білім беру баршаның сапалы білімге қол жетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған білім беру жүйесін тарату процестерінің бірі болып табылады.

XX ғасырдың аяғынан бастап инклюзивті білім беруді дамыту әлемнің АҚШ, Ұлыбритания, Дания, Испания, Финляндия, Германия, Италия, Австралия және т.б. елдерінде, оған қоса Қазақстан Республикасында да, білім беру саясатының жетекші бағдарына айналды. Бұл елдерде балалардың дамуы мен әлеуметтік бейімделуі үшін тиісті психологиялық-педагогикалық жағдай жасалған жалпы білім беру ұйымдарында психикалық және дене бұзылыстары бар, дамуында артта қалушылығы бар балалар қалыпты дамыған құрдастарымен бірге табысты білім алуда.

Инклюзия әлеуметтік құбылыс ретінде терең жүретін процестердің, құндылықтардың, қатынастардың, өзара әрекеттесудің мәнін қозғайды. Бұл құбылыс қоғамды, білім беру жүйесін қайта қарауды талап етеді. Инклюзивті білім беру «барлығы үшін» принципіне сай балалардың дене, психикалық, зияткерлік, мәдениетникалық, тілдік және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, сапалы білім беру ортасына айрықша білім алу қажеттіліктері бар балаларды қосуды, барлық кедергілерді жоюды, олардың сапалы білім алуы үшін және олардың әлеуметтік бейімделуін, социумға кірігуін көздейді. Осылайша, бұл шектеулері мүмкіндігінше аз, барлығы үшін ең жайлы дамытушы білім ортасын әрбір білім беру ұйымында ұйымдастыруды қажет етеді. Зерттеуші В.Хитрюк білім ұйымындағы психологиялық орта, физикалық орта, педагогикалық ортаны инклюзивті білім берудің басты шарты ретінде қарастырды [2].

Осы талаптарға сай инклюзивті білім ортасы өздігінен пайда болмайды. Оны жасақтауға арналған жұмыстар білім берудің мазмұнын игеруге арналған оқыту модельдерін өзгертуге бағытталады. Оның ішінде стандартты оқу жоспарына, стандартты оқу бағдарламасына, стандартты оқу-әдістемелік кешенге, оқу әрекетінің стандартты жылдамдығына өзгерістер енгізу қажеттілігі туындайды. Осылайша, инклюзивті білім беру мектеп ұжымының кәсіби қызметіне жаңа шарттарды анықтайды.

Бастауыш мектепке инклюзивті білім беруді ендірудің нәтижелілігі оқытудың жаңа жүйесін білім беру субъектілерінің қабылдауға қаншалықты дайын екендігімен айқындалады. Әсіресе, осы бастауыш мектепте мұғалімдер мен оқушылардың ерекше білім алуға қажеттілігі бар балаларға қатынасы және сол балалардың мектепте алатын орны инклюзивті білімнің табыстылығын бірден белгілейді.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар баланың сапалы білім алу құқығын қамтамасыз ету үшін оның арнайы білім алуға ерекше қажеттіліктерін, медициналық және әлеуметтік қызметке мұқтаждығын нақты және жанжақты зерттеу керек. Бұл оның оқу процесіне қосылуына барынша тиімді жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Баланың білім алуға ерекше қажеттілігін бағалау мамандардың кешенді тексеруінің нәтижесінде, диагнозы анықталғаннан кейін, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияда (ПМПК) жүзеге асырылады.

Бұл жұмыс келесі бағытта жүргізіледі: 1) медициналық, әлеуметтік қызмет көрсету мен білім алуға қажеттіліктерін анықтау және растау; 2) баланы оңалтудың кешенді бағдарламасын жасау және жеке даралап оқыту бағдарын (маршрут) белгілеу; 3) кеңес беру, үйрету және ата-аналарды педагогикалық түзету процесіне қатыстыру; 4) педагогтарға, психологтарға және мектеп ұйымының басқа да мамандарына ерекше қажеттілігі бар балаларды оқыту мен тәрбиелеуде кеңестік-әдістемелік көмек көрсету; 5) психикалық даму мониторингі және білім беруде ерекше қажеттілігі бар балаларды медициналық-әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық тұрақты қолдау [3].

Қазақстандық зерттеушілер оқыту және тәрбиелеу мәселелерін шешу барысында баланың қызығушылығына басымдылық беретін ізгілік қағидасын басшылыққа алуды қажет деп көрсетеді [4]. Сонымен қатар, бұл қағида, әр баланың өз қабілетін барынша дамытуына уақытында қажетті жағдай жасау керектігін білдіреді. Бұл жағдайлар инклюзивтілік принципінің негізінде дамып келе жатқан жалпы білім беру ұйымдарында жасалады. Ерекше жағдайлар қызметкерлермен, қаржылай, материалды-техникалық және басқалай мектептегі білім беру процесін қамтамасыз етуге қойылатын жалпы талаптар жүйесі дегенді білдіреді. Аталған талаптарды іске асырудағы кіріктіру нәтижесі болып табылатын орта: жалпы және ерекше білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыратын, арнайы қажеттілігі бар оқушыларды қосқанда барлық білім алушыларға бірдей физикалық және эмоционалдық тұрғыдан жайлы, ата-аналарға (олардың заңды өкілдеріне) ашық, балалардың физикалық және психологиялық денсаулықтарын сақтап және нығайтуға кепілдік беретін болуы қажет.

С.В.Алехина, Н.Н. Малофеев, Л.М.Шипицынаның зерттеулерінде дені сау балалар мен ерекше қажеттілігі бар балалар арасындағы қатынастар мен өзара әрекеттестік инклюзивті білімнің табысты болуын қамтамасыз ететіндігі дәлелденген [5, 6, 7]. Сондықтан бастауыш мектепте қарым-қатынасты дамыту жұмыстарына ерекше мән беріледі. Бала дамуындағы бұзылыс оның оқу материалын меңгеруіне және қоршаған адамдармен (құрдастарымен, үлкендермен) жеке дара қарым-қатынас жасауына әсер етеді. Сондықтан жалпы білім беретін ортада мұндай оқушыны табысты бейімдеу және оқытудың маңызды шарттарының бірі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу болып табылады [8].

Мовкебаева З.А. өз зерттеулерінде дамуы бұзылған әрбір баланың мүмкіндіктері мен спецификалық ерекшеліктеріне сәйкес мектеп пәндерінің бағдарламалық мазмұны мен мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының талаптарын бейімдеу; жекеленген оқытуды ұйымдастыруда және бағалау критерийлерін таңдауда нақты әдістерді қолдану; дамуы қалыпты балалармен және басқалармен нәтижелі тұлға аралық қарым-қатынасты орнату; даму мүмкіндігі шектеулі балаларды нәтижелі оқыту мен дамытуды қамтамасыз ететін дидактикалық материалдарды жасау бойынша кәсіби біліктілікті қалыптастыру қажеттілігін баса [10; 61].

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мамандардың біртұтас, жүйелі ұйымдасқан қызметін білдіретін білім беру-тәрбие процесінде балаға көмектің (немесе қолдаудың) ерекше түрі ретінде қарастырылады. Оның барысында баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес табысты оқыту мен дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық шарттар жасалады. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің нысаны ретінде білім беру (оқу-тәрбиелік) үдерісі қарастырылады. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің тақырыбы - баланың әлеммен, айналасындағылармен (ересектер, құрбылар), өз-өзімен қарым-қатынасының жүйесі ретінде оның даму жағдайы.

Ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды сүйемелдеу командалық жұмыс стилін, әр түрлі мамандардың (психолог, логопед, арнайы педагог, әлеуметтік педагог), мұғалімдер мен ата-аналардың өзара тығыз байланысын көздейді. Арнаулы сүйемелдеу ішкі және

сыртқы (мектепте қажетті мамандар болмаған жағдайда штатында, мысалы, сурдопедагог, тифлопедагог, емдік дене шынықтыру жөніндегі маман) болуы мүмкін. Іштей сүйемелдеу командалық жұмыс ретінде консилиумді пайдаланатын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандарымен жүзеге асырылады. Сыртқы сүйемелдеу аудандық психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінің мамандарымен жүзеге асырылады.

Мамандардың өзара әрекеттестігі ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушыларды оқыту мен дамыту проблемаларын еңсеруге бірыңғай тәсілдерді жүзеге асыру мен жасау, оның отбасына көмекті ұйымдастыру, сонымен қатар күнделікті сыныпта балалармен жұмыс істейтін педагогтарға бағытталуы керек.

Мамандар командасы әрекетінің мазмұны айтарлықтай әртүрлі:

- мектепке келген балалардың қажеттілігі мен оқытуын қолдауға дайындықтарын айқындау;

- мектепке бейімделуі мен оқуда қиыншылығы, зейінді және эмоционалды, физикалық дамуында ауытқушылығы бар оқушыларды анықтау, егер қажет болған жағдайда ПМПК кеңесіне жіберу;

- оқуда белгілі бір жетістікке жетуін қамтамасыз ететін ПМПК қорытындысы бар оқушылардың танымдық әрекетіндегі ерекшеліктерді зерделеу, психологиялық-педагогикалық түзету, алдын алуын анықтау ішаралары үшін жеке және эмоционалды-ерікті дамуын зерделеу;

- мектепке келген балалардың оқуға дайындығы мен қажеттілігін қолдауды анықтау мақсатында кешенді зерделеу;

- мектепке бейімделуі мен оқуда қиыншылығы, зейінді және эмоционалды, физикалық дамуында ауытқушылығы бар оқушыларды уақытылы анықтау, егер қажет болған жағдайда ПМПК кеңесіне жіберу;

- оқуда белгілі бір жетістікке жетуін қамтамасыз ететін әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық түзету, алдын алуын анықтау іс-шаралары үшін жеке және эмоционалды-ерікті дамуын зерделеу, ПМПК (сөйлеу, есте сақтау, зейін, жұмысқа қабілеттігі және басқа да психикалық функциялар) қорытындысы бар оқушылардың танымдық әрекетіндегі ерекшеліктер мен деңгейін анықтау;

- ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын әзірлеу және жүзеге асыру;

- жеке, жұптық, топтық түзете-дамыту сабақтарын жүргізу; - психологиялық-педагогикалық мониторингті жүзеге асыру;

- жалпы және арнайы сынып жағдайында білім алушыларға саралап және жеке оқыту тәсілдерін қамтамасыз ету үшін мұғалімдерге ұсынымдар әзірлеу;

- консультациялық және ағартушылық қызмет.

Психолог баланың жақын арадағы даму аймағын және өзекті даму деңгейін анықтайды, құрбылары, ата-аналары және басқа да ересектермен қарым-қатынас ерекшеліктерін, эмоционалды-еріктік саласының ерекшеліктерін айқындайды. Психолог баланың әлеуметтік мәртебесін көтеруді болжайтын, әртүрлі топтық психотүзету жұмыстарының технологияларын қолдана отырып, баланы құрбыларын ескеруге бағытталған жұмыс жасайды. Мұндай топтық жұмыс ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалармен бірге оның құрбылары арасында әлеуметтік бейімделуі мәселелерін шешуіне көмектесу керек.

Психолог баланың ырғағы, жұмысқа қабілеттілігі, нәтижелілігі, белсенді көңіл бөлу деңгейі іс-әрекеті мінездемесін бағалай отырып, педагогқа баланың жұмысқа қабілетін ескере отырып оқу жүктемесінің мөлшері, оқу материалдарының көлемі, сабақты ұйымдастыру процесінде әртүрлі іс-әрекет түрлерін алмастыру, сыныптың жұмыс істеу барысында баланың іс-әрекетінің ырғағын ескеру қажеттілігі мен оқу материалдарын ұсыну ырғағы туралы ұсынымдар әзірлейді.

Оқушының психологиялық іс-әрекетін ұйымдастыру ерекшеліктерін бағалау баланың оқуы үшін дәлме-дәл ұйымдастыру жағдайын жасауға мүмкіндік береді: сынып

бөлмесінде оңтайлы жұмыс орны, сыртқы тіректерін ұйымдастыру, жеке тәсілдемелерін қолдану арқылы оқу материалдарын бекіту мен арнайы әдістерді беруін таңдау.

Арнайы педагог білім, білік, дағдыларын меңгеру және оқу қызметін іске асыруда белгілі қиындықтар тудыратын қызметі бұзылуының салдарын еңсеру болып табылатын ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушылармен түзету жұмыстарын жүргізеді. Есту қабілеті бұзылған оқушылармен жұмыс барысында арнайы педагог сондай-ақ есту арқылы қабылдау, сөйлесім әрекеті, коммуникациялық қызметін дамытуға бар күш жігерін салады. Көру қабілеті бұзылған оқушылар көру арқылы қабылдауын дамытуға, кеңістікті тұспалдау, әлеуметтік-тұрмыстық тұспалдауға мұқтаж. Тірек-қозғалыс аппараты бұзылған балалармен жұмыс мазмұны коммуникативтік қызметінің қалыптасуы, көру-моторлы үйлестіру және моторика, кеңістікті тұспалдау, танымдық қызметін дамыту болады.

Логопед-мұғалім қызметінің негізгі міндеттері оқылым және жазылым процесіне қатысатын коммуникациялық дағдыларын қалыптастыру, жоғары психикалық қызметін дамыту, оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеу тілінің кемістіктерін еңсеру болып табылады.

Мамандар командасының толыққанды жұмыс істеуі үшін балалармен психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз ететін дефектолог-мұғалім, педагог-психолог, логопед-мұғалім, т.б. мамандардың арнайы жабдықталған кабинеті қажет. Кабинеттер арнайы оқу-әдістемелік және дидактикалық әдебиеттермен, оқыту құралдары (оның ішінде техникалық), түзету-дамыту жабдықтарымен жарақтандырылуы керек.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының өзара кәсіби әрекеттестігінің формасы мектептің психологиялық-педагогикалық консилиумы болып табылады. Мектептің психологиялық-педагогикалық консилиумы мектеп директорының бұйрығымен құрылады. Оның құрамына логопед, арнайы педагог, психолог, дәрігер, сынып мұғалімі, тәрбиеші кіреді. Консилиумдердің отырыстары жоспарлы және жоспардан тыс деп бөлінеді. Консилиумнің жоспарлы отырыстары жылына 3-5 рет өткізіледі.

Жоспарлы консилиум қызметінің бағыттарына оқушылардың ерекше білім беруге қажеттіліктерін талқылау; ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау мазмұнын әзірлеу; қажет болған жағдайда ертерек болжанған оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламаларын өзгерту және түзету-дамыту міндеттерін жүзеге асыру табыстылығын динамикалық бағалау; оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау тиімділігін бағалау кіреді.

Консилиумдардың жоспардан тыс отырыстарын білім беру процесін жүзеге асырушылардың бір мүшесінің, сонын ішінде білім беру ұйымдарының әкімшілігі, ата-аналардың сұранысы бойынша өткізіледі. Консилиумның жоспардан тыс отырыстарын өткізуге баланың оқуы мен дамуына кері әсер ететін басқа да жағдайлардың шығуы себеп болуы мүмкін. Ата-аналар мен мамандар сұранысының сипаттамасы әртүрлі болуы мүмкін, қалай болғанда да ол баланың немесе педагогтың, олардың баламен өзара әрекеттестік мәселелері (оқу мен дамуда) көрінуі тиіс.

Консилиум мүшелерінің психологиялық және арнайы педагогикалық зерделеуінің деректері негізінде мамандардың сабақ барысында және жұмыста балалармен жеке тәсілдемелерін жүзеге асыру бағыттарының ұсынымдамаларынан тұратын оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасы жасалады. Бағдарламада пән мұғалімдері мен сынып жетекшілерін қоса алғанда әр маманның баламен жұмыс барысындағы қатыстылық үлесі белгіленеді. Қолдаудың жеке бағдарламасына бейімдей отырып, оқу-тәрбие процесінде оқушыға жеке тәсілдемелерді жүзеге асырады: қол жетімділігі мен көлеміне қарай оқу тапсырмаларын іріктейді; техникалықты қоса алғанда оқытудың қосымша құралдарын қолданады. Оқыту процесін дараландыру әр оқушының нақты оқу нәтижесі негізінде және танымдық мүмкіндіктеріне қарай таңдалған оқу бағдарламаларының сәйкестігі жиі бақылануы арқылы қол жеткізіледі. Білім беру салалары бойынша білім, біліктіліктерін меңгеру жетістіктерін үздіксіз зерделеу мақсатында мұғалімдерге білім беру мониторингісі жүзеге асырылады. Бұл білім беру мониторингісі

мұғалімдерге балаларда оқыту процесінде пайда болған білім беру олқылықтарын толықтыру, еңсеруге қажетті іс-шараларын ұйымдастыру, қиындықтарға дер кезінде әрекет етуге мүмкіндік береді. Осылайша оқушылардың білім алу сапасын жетілдіру үшін жағдай жасалады. Білім беру мониторингісі арқылы мұғалім сыныптың әр оқушысының білім деңгейін анықтайды, сол арқылы оқушының жеке білім алу маршрутын құрады. Оқушының білім жетістіктері әр оқу жылының аяғында арнайы психологиялық-педагогикалық карточкада көрсетіледі. Ерекше білім алуды қажет ететін оқушылармен толық жұмысты қамтамасыз ету үшін білім беру ұйымдарының кітапханасы арнайы білім және түзетеді дамыту бағдарламаларымен, арнайы оқу және әдістемелік әдебиеттермен, дидактикалық құралдармен жабдықталады.

Қорыта айтқанда, бастауыш мектепте инклюзивті білім беруді педагогикалық-психологиялық сүйемелдеуде сынып мұғалімі арнайы мамандардың жұмысын біріктіретін негізгі тұлға болып табылады.

Аңдатпа. Мақалада бастауыш мектепте инклюзивті білім беруді педагогикалық-психологиялық сүйемелдеудің нысаны ретінде білім беру үдерісі қарастырылды. Сынып мұғалімінің психолог, арнайы педагог, логопед-мұғаліммен бірлескен жұмысының әдістері мен консилиумды өткізу жолдары баяндалды.

Тірек сөздер: бастауыш мектеп, инклюзивті білім беру, педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу, консилиум.

ПУТИ И МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье рассматривается образовательный процесс в начальной школе как объект педагогическо-психологической поддержки инклюзивного образования. Излагаются методы совместной работы учителя начальной школы с психологом, специальным педагогом, логопедом, так же особенности проведения консилиума.

Ключевые слова: начальная школа, инклюзивное образование, педагогическо-психологическая поддержка, консилиум.

WAYS AND METHODS OF PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR INCLUSIVE EDUCATION IN ELEMENTARY SCHOOL

Abstract: The article deals the educational process in elementary school as an object of pedagogical and psychological support for inclusive education. There are analyzed methods of collaboration of an elementary school teacher with a psychologist, special teacher, speech therapist, as well as the features of the consultation.

Key words: elementary school, inclusive education, pedagogical and psychological support, consultation.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Білім туралы» ҚР-ның 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы. 3-бап, 1, 2-тармақтары // URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> (қаралған күні: 11.11.2019 ж.)
2. Хитрюк В.В. Инклюзивная готовность педагогов: педагогическая система формирования: монография/В.В.Хитрюк; М-во образования Респ. Беларусь, Барановичский государственный университет. – Барановичи: БарГУ, 2015. – 176 с.
3. Инклюзивтік білім беру жағдайында 8 санат бойынша ерекше білім беруде қажеттіліктері бар балалардың оқытуын ұйымдастыру. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016. – 64 б. URL: <https://nao.kz/blogs/fromorg/2/22> (қаралған күні: 11.11.2019 ж.)

4. Мұханбетжанова Ә.М., Мұханбетжанова А.У. Жаңартылған білім берудегі кіріктірудің ғылыми негіздері // БҚМУ Хабаршысы, №4 (72), 2018. – 3-13 бб.
5. Алёхина, С. В. Инклюзивное образование и психологическая готовность учителя / С. В. Алёхина // Вестн. МГППУ. Сер. «Педагогика и психология». — 2012. — № 4. — С. 118—127.
6. Малофеев, Н. Н. Интеграция и специальные учреждения: необходимость перемен / Н. Н. Малофеев, Н. Д. Шматко // Дефектология. — 2008. — № 2.
7. Шипицина, Л. М. «Необучаемый» ребёнок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л. М. Шипицина. — СПб. : Речь, 2005. — 477 с.
8. Формирование позитивного психологического климата в инклюзивном классе общеобразовательной школы: метод.рекомендации/сост. Айдарбекова А.А., Ермекбаева Л.Х., Дербисалова Г.С., Самигулина З.Р. – Алматы, ННПЦ КП, 2014.-116с
9. Формирование социальной компетентности детей с ограниченными возможностями, обучающихся в инклюзивной (интегрированной) среде: метод.рекомендации/ сост. А.А.Айдарбекова, Л.К.Ермекбаева, Г.С.Дербисалова, З.Р.Самигулина. – Алматы: ННПЦ КП, 2015.- 71 с.
10. Мовкебаева З.А. Роль высших учебных заведений в модернизации процесса образования лиц ограниченными возможностями в развитии// Вестник КазНПУ имени Абая (Серия «Специальная педагогика». - № 1-2 (28-29). – 2012. – С. 34-38.

ГТАМР 15.03.135

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

С.Г. Нуртасова

Қорқыт-ата атындағы Қызылорда университетінің
2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: Ерментаева А.Р. – профессор, п.ғ.д.
Қызылорда қаласы, Қазақстан

30.01.2020 жылы кеңінен белең алған Коронавирус (COVID-19) пандемиясы бүкіл әлемнің білім беру жүйесі үшін ауыр сынаққа айналды. Балалардың мектеп қабырғасында дәстүрлі форматта білім алуы мүмкін болмай қалды. Адамзат мұндай жаһандық проблемамен алғаш рет айналды.

Әлем бойынша оқытудың балама түрлері ойластырылды. Қашықтан білім беру үшін сабақтарды телеарналар арқылы трансляциялау, видеосабақтарды арнайы платформаларға жүктеу, радио арқылы сабақтарды аудиотрансляциялау, электрондық пошта және т.б. тәсілдер пайдаланылды. Әр мемлекет қашықтан оқыту процесінің оқушылар мен студенттерге неғұрлым қолжетімді болуын мақсат етті. Ол үшін Интернеттің, техникалық инфрақұрылымның қолжетімділігін анықтап, білім беру бағдарламаларының мазмұнын бейімдей бастады, барлығын ескере келе тиімді нұсқасын алдын ала сынап көріп, таңдау жасады.

Біз халықаралық тәжірибені, ЮНЕСКО мен Дүниежүзілік банктің ұсынымдарын зерделегеннен кейін, туындаған мәселелер мен мүмкіндіктерімізді ескере отырып, қашықтан оқытудың бірнеше технологиясын бірден қолдану қажет деп білдік. Олар:

- 1) интернет арқылы оқыту;
- 2) телеарналар мен радио арқылы білім беру;

3) шалғай ауылдарда штаттық режимде оқыту, сондай-ақ мектебі жоқ елдімекендерге пошта арқылы оқу материалдарын жіберу.

Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев 2020 жылдың 11 мамырында өткен төтенше жағдай жөніндегі мемлекеттік комиссияның қорытынды отырысында сөйлеген сөзінде: «Білім беруді неғұрлым икемді ету керек, балалар мен студенттерді қашықтық режимінде оқытудың хаттамалары мен әдістемелерін әзірлеу, еліміздегі оқу орындарын іс жүзінде цифрландыруды аяқтау маңызды. Қазіргі заманғы қашықтан оқыту технологияларын жеделдетіп енгізу қажет. Алдымызда білім беру бағдарламаларының мазмұнын қайта қарау, оларды қолжетімді және интерактивті ету міндеті тұр», - деп ерекше атап өтті [1].

Дәстүрлі білім беру формасынан ешкім бас тартқан жоқ. Балалар, ата-аналар, мұғалімдер мен министрлік қызметкерлері – бәріміз бүгінгі таңда мектеп қабырғасында дәстүрлі форматта оқыту ең тиімді әрі қолайлы екенін түсіндік. Қашықтан оқыту технологиялары қосымша мүмкіндік, балама ретінде, бағдарламалардың икемділігін қамтамасыз ету шарты ретінде қарастырылды. Осыған байланысты, оқушылардың оқу мотивациясының зерттеу өзектілігі мәселелердің бірі болып табылады. Оқушылар қандай жағдай болмасын білім алу қажет. Әртүрлі жағдайдан шығуға болатынын ескерілді.

Оқу мотивациясын зерттеген көптеген шетелдік, кеңестік және отандық ғалымдардың еңбектері жарық көрді. Атап өтетін болсақ, А.Маслоу [2], С.Л. Рубинштейн [3], Қ. Жарықбаев [4], және т.б.

Мотивация (ағылш. motivation) – қолданылу ыңғайына қарай қазақша "ниет", "түрткі", "кірісу", "жігерлену", "ынталану" сөздерінің мағынасына жақын келетін, қазіргі заман мәдениеті мен гуманитарлық ғылымдарында кең қолданылатын ұғым.

А.Маслоудың мотивация теориясын ұсынсақ, адам қажеттіліктерін белгілі бір орынға біріктіруге болады. Ең үлкен қажеттілік бұл өзін-өзі көрсету. Себебі адам әлеуметтік ортада өскісі келеді, сондықтан бұл процесс шексіз. А.Маслоу бұл қажеттіліктерді бес категорияға бөледі.

1. Физиологиялық қажеттілік өмір сүру үшін керек. Бұған тамақ, су, баспана, демалу және жыныстық қатынас қажеттіліктер жатады.

2. Қауіпсіздік, қорғану, және болашаққа сенімділік қажеттіліктеріне қоршаған орта тарапынан болатын физикалық және психологиялық қауіп қатерден қорғану қажеттілігі, болашақта физиологиялық қажеттіліктің қанағаттандырылуы мүмкін.

3. Әлеуметтік қажеттілік – бұл бір нәрсеге немесе біреулерге қатыстылық сезімі, өзінді біреулерден құрметтеу сезімі, әлеуметтік қарым-қатынас, құштарлық және сүйемелдеушілік сезімі.

4. Құрметтеу қажеттілігіне өзін-өзі құрметтеу, жеке басының жетістіктері, біліктілігі, басқа біреулердің оны құрметтеуі, мақұлдауы жатады.

5. Өзін-өзі көрсету қажеттілігі – өзінің потенциалды мүмкіндігін жеке басының өсіп жетілуін жүзеге асыру қажеттілігі. А.Маслоу көзқарасы «қажеттілік иерархиясы» әдістемесі деп аталады. Ол қажеттіліктің қатаң иерархиялық құрылымды орналастыруға болады деп есептеді. А.Маслоу бойынша қажеттілік иерархиясы жорамалдауынша, төменгі деңгейдегі қажеттілік қанағаттандырылған жағдайда ғана едәуір жоғары деңгейдегі қажеттілік пайда болады да, адамдардың назарында осы жоғары деңгейдегі қажеттілікті қанағаттандыру ой ниеті туындайды, әрбір нақты уақыт кезеңіне орай адамдар өзіне аса маңызды немесе күшті қажеттілікті қанағаттандыруға ұмтылады [2, 352 б].

Белгілі психолог С.Л. Рубинштейн де мотивацияға маңызды ден қойып, оны іс-әрекетпен бірлікте қарастырды. «Психология негіздерінде» жалпы мотивтердің ішінен ол оқу мотивтерін ерекше бөліп қарастырды, себебі ол оқуды «үйрену, білімдер мен дағдыларды игеру, ол үшін тек нәтиже ғана емес, мақсат та болатын» іс-әрекеттің ерекше түрі ретінде қарады [3, 458 б].

Қ.Жарықбаевтың, О.Саңғылбаев пікірінше бойынша мотивация – өмірге қажетті мақсаттарды туғызатын қажеттілікті қанағаттандыруға бағыттайтын қылықтардың барлық факторлары, механизмдері және үрдістерінің жиынтығы. Мотивтердің таластары – адам

мотивтерінің, қажеттіліктерінің, ұмтылыстарының үйлеспеушілігінің негізінде туындайтын көтеріңкі эмоциялық толқулар және қарама-қарсы әрекеттерін сипаттайтын оның ішкі психологиялық ахуалы [4, 380 б].

Оқушылардың оқу мотивациясын анықтау мақсатында Қызылорда қаласындағы Абай атындағы *үш тілде оқытатын дарынды балаларға арналған мамандандырылған сыныптары бар мектепте 5-9 сыныптарда* эксперименттік жұмыс жүргізілді. Эксперимент жұмысында Уфимцева Л.П. әдістемесі қолданылды. Экспериментке барлығы 102 оқушы қатысты.

Қорытындылай келе, оқушылардың білім деңгейі көтеріліп қана қоймай, есте сақтау қабілеті де жақсарып, ынтасы 15-20 пайызға жоғарылады (тиісінше 5–9 сыныптар) деген қорытындыға келдік.

5–9 сыныптар оқушылардың жауаптары негізінде біз оқудың басым мотивін анықтадық: - оқуға, мектепке деген жалпы көзқарастың жоғары деңгейі; оқудың когнитивтік мотивтерінің басымдылығы – 56,3%, – оқуға, мектепке жалпы қатынастың орташа деңгейі; оқудың әлеуметтік мотивтерінің басым болуы – 31,2%, - оқуға, мектепке жалпы қатынастың төмен деңгейі, оқудың әлеуметтік мотивтерінің басым болуы (негізінен жалтару және бас тарту мотивтері) – 12,5%.

Диагностикалық нәтижелер эксперименттік бақылау сабақтарынан кейін оқушылардың ынтасының деңгейі жоғарылағанын көрсетті.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. Бұл мақалада оқушылардың оқу мотивация мәселесі қарастырылады. Оқу мотивация ұғымына анықтама беріледі. Оқу мотивациясы жөніндегі ғалымдардың теориялары, зерттеулері қарастырылады. Мектептегі оқушылардың оқу мотивациясы эксперименттік тұрғыда зерттеліп, нәтижелері көрсетіледі.

Кілт сөздер: Мотивация, оқу мотивациясы, оқу мотивациясының нәтижелері.

ПРОБЛЕМЫ МОТИВАЦИИ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос об учебной мотивации учащихся. Определение о понятии мотивации обучения. Рассмотрены теории и исследования ученых по мотивации обучения. Экспериментально изучена учебная мотивация школьников и показаны результаты.

Ключевые слова: Мотивация, мотивация обучения, результаты мотивации обучения.

PROBLEMS OF STUDYING MOTIVATION OF PUPILS

Annotation. This article deals with the issue of pupils' learning motivation. The concept of learning motivation is defined.

The theories and researches of scientists on learning motivation are considered.

Study motivation of school pupils is studied experimentally and results are presented.

Key words: Motivation, learning motivation, results of learning motivation.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тоқаев Қ.К. Қазақстан Республикасың Президентінің ресми сайты
2. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб: Питер, 2002, 352 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб, 1999, 458с.
4. Жарықбаев Қ.Б. , О.Саңғылбаев «Психология» Энциклопедиялық сөздік– Алматы, 2011, 380 б.

«БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІНҚАЛЫПТАСТЫРУ»

Туленова Улдай Талкашовна

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Қазақстанның жаһандық білім кеңістігіне енуге талпынысы, білім беру парадигмасының өзгеріп, жаңа ұлттық модельдің қалыптасуы болашақтың жаңаша ойлайтын, бәсекеге қабілетті және санасы дамыған ұрпағын оқытып, тәрбиелейтін педагогикалық кадрларды дайындаудың сапасын арттыруды талап етіп отыр.

Қазақстан Республикасында білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарындағы жалпы орта білім берудің ұлттық деңгейдегі басты мақсаты – еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, кәсіби шебер тұлғаның қалыптасуына ықпал ету деп анықтап көрсетілген [1].

Әлемдік және ұлттық тәжірибеге сүйеніп жасалған бұл ресми құжатта әрбір оқушының жас ерекшеліктерін ескере отырып, білімнің мазмұнын меңгеруге бағытталған үш түрлі кәсіби шеберлік жиынтығын игеруі мақсат етілген. Олар: өзіндік менеджментке жататын өмірде кездесетін проблеманың шешімін табу шеберлігі; ақпараттық шеберлік; білімді игерумен бірге жүретін коммуникативтік шеберлік.

Көптеген оқу жүйесі қарыштаған елдерде кеңінен қолданыла бастаған «кәсіби», «шеберлік» терминдері біздің еліміздің білім беру жүйесіне жаңа білім стандарты ұстанған басты бағыт ретінде ене бастады. Осындай аса жауапты жоғары білім деңгейіне жету үшін оқу үдерісін соған сай ұйымдастыра білетін, берілетін білімді мектеп оқушыларына өз бетінше еңбек етіп алатындай жағдайға жеткізе алатын, өзі де осы аталған шеберліктерді меңгерген, кәсіби шеберлігі қалыптасқан мұғалімдер даярлау міндеті тұр.

Мұғалімдерді дайындау үдерісінде олардың кәсіби шеберлігін қалыптастыру мәселесіне аса мән берілетіні белгілі. Мұғалім шеберлігі қай кезде де күн тәртібінен түспеген, өте өзекті мәселе болып табылады. Себебі, жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесінің деңгейі мұғалімнің біліміне, білігіне, мәдениетіне және педагогикалық қызметіне байланысты.

Осыған орай қазіргі жағдайда педагог кадрларды дайындаудағы педагогикалық білім берудің мақсаты, мазмұны және технологиясы жетілдіріліп, олардың кәсіби тұлғасының дамуына қажетті жағдай жасалу талап етіледі.

Сондықтан білім беру, оқу үдерісін ұйымдастыруға деген көзқарасты қайта қарап, білім, білік және дағдыны меңгертуде мұғалім кәсіби – шеберлігін дамытуға, оқушыға оқу ақпаратын беруде оқушылардың күтілетін нәтижелерге қол жеткізуіне мүмкіндік беретін оқу үдерісін жобалауға, оқушының әр пәнді меңгеру икемділігін қалыптастыруға қарай өзгерту қажеттілігі туып отыр [2].

Соңғы жылдары мамандардың кәсіби – шеберлігі туралы пікірлер кәсіби маман даярлау мәселелерімен айналысып жүрген ғалымдар, педагогтар, психологтар еңбектерінде көрініс табуда. «Маманның кәсіби шеберлігі» ұғымы Платонның, Аристотельдің заманынан бері түрлі ұғымда, түрлі терминдермен аталып, маман дайындау түрлі жолдармен жүзеге асырылып келгенмен, барлық кезде де маманның біліктілігі, кәсіби – шеберлігі өте көкейтесті болғаны мәлім. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттердегі ғалымдардың зерттеулеріне қарағанда кәсіби шеберліктің қалыптасуы мен даму үдерісінде екі ұғым: шеберлік (компетенттілік) және құзырет (компетенция) ұғымдары пайдаланылып келеді. Біріншісі, С. Ожегов сөздігі бойынша, белгілі бір кәсіби қызметке байланысты, «қандай да болсын мәселеден хабардарлық, беделділік», ал екіншісі, «қандай да бір істі жүргізетін жеке адамның, мекеменің мәселелерді шешуге, іс - әрекет етуге, бір нәрсені істеуге құқықтылық шеңбері».

Құзырет (Компетенция) – нақты әрекет пен процестерге байланысты тиімді, өнімді әрекеттер жасай алатындай дара тұлға сапаларының өзара байланысқан бірлестігі (білім, білік, дағдылар, қызмет түрлері) [3].

Зерттеу мәселемізді әдіснамалық тұрғыда негіздеу барысында жас мұғалімдердің кәсіби шеберлігін қалыптастыруға байланысты «шеберлік», «кәсіби шеберлік» «мұғалімнің кәсіби шеберлігі» ұғымдарына берілген әртүрлі түсініктемелердің бар екендігіне көзіміз жетті.

«Шеберлік» термині әдетте белгілі бір әлеуметтік - кәсіби статус иесіне байланысты қолданылады және оның сол істі атқарудағы түсінігі, білімі, білігінің орындалуға тиіс мәселенің нақты өз деңгейінде шешілуімен сәйкестілігі арқылы сипатталады.

XXI ғасырда сауаттылықты неғұрлым кең мағынада – оқытудың мақсатын нақтылауға әкелетін білім қоғамы ретінде түсіне бастады.

«Методикалық терминдер сөздігінде» «Шеберлік (Компетенттілік) (латынның *competentis* – бейім сөзінен) – қандай да бір оқу пәнін оқу үдерісінде қалыптасатын білім, білік, дағдылар жиынтығы, сонымен қатар, қандай да бір қызметті орындай алу қабілеттілігі» – делінген.

Орыс тілінің сөздігінде «шеберлік» термині «әлдекімнің жақсы хабардар болуы мәселесі төңірегінде» берілген [4].

«Шеберлік» терминін XX ғасырдың ортасында Н.Хомский енгізген болатын, алғашында ол ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіктер ұғымын берген.

Білімнің тұлғалық және әлеуметтік мәнін байланыстырудағы шеберліктің маңыздылығына тоқтала келе, А.В.Хуторской оны қазіргі білім берудегі дағдарыстан шығудың бір жолы және жеке тұлғаның өзара байланысты сапаларының үйлесімі ретінде қарастырады [6].

Шеберлік және құзырет ұғымдары мәселесін талдаған ғалымдардың (Дж.Равен, Р.Уайт, Н.Хомский, А.В.Хуторской, Н.В.Кузьмина, А.К.Маркова т.б.) пікірлеріне сүйене отырып, И.А.Зимняя білім берудегі шеберліктің мынандай кезеңдерін ұсынады:

Бірінші кезең (1960-1970) ғылыми аппаратқа «шеберлік» категориясының енуімен, шеберлік, құзырет ұғымдарының шектеулілігінің алғы шартының жасақталуымен сипатталады. Осы кезден бастап грамматиканың өзгерушілік қызметі мен тілдерге оқыту теориясында тілдік шеберліктің әртүріне зерттеу жүргізіле бастады, «коммуникативті шеберлік» ұғымы енгізілді.

Екінші кезең (1970-1990) тілдерге оқыту теориясы мен практикасында және басқарудағы, жетекшіліктегі, менеджменттегі кәсібилікке, қарым – қатынас мәдениетіне үйретудегі «әлеуметтік шеберлік» ұғымының мазмұнының анықталуымен байланысты.

Бұл кезеңде шеберліктің мәнін ашуға ұмтылыс жасалды. И.А.Зимняя Дж.Равеннің еңбегіне сүйене отырып, бұл ұғымның мазмұны бір - біріне байланыссыз, біреулері когнитивтік, біреулері эмоционалдық сфераға жататын көптеген шеберліктерден тұратынын анықтады. Бұл компоненттер тиімді тәртіп түрі ретінде бір – бірін ауыстыруы да мүмкін. Ол өз еңбектерінің бірінде үш топқа біріктірілген он негізгі шеберліктерді қарастырады:

1. Адамның жеке тұлғалық іс-әрекет пен қарым-қатынас субъектісі ретіндегі шеберліктер;
2. Адамның өзара іс-әрекеті мен әлеуметтік саласына қатысты шеберліктер;
3. Адамның іс-әрекетіне қатысты шеберліктер [7].

Дж.Равеннің тұжырымдамасы кәсіби шеберлікті қалыптастырудың ішкі және сыртқы шарттарын жасау, кәсіби маман тұлғасын тәрбиелеу мәселелерін қарастырады. Шеберліктің жетекші компоненттерін анықтай отырып, ол адамның алдына қойған мақсатын орындауға көмектесетін қырыққа жуық сипаты мен икемділігін атайды [8].

Дж.Равен шеберлік қатарына мыналарды жатқызады:

- құндылықты және оның нақты мақсатқа қатынасын неғұрлым анық түсіну тенденциясы;

- өзінің іс - әрекетін бақылап отыру тенденциясы;
- іс - әрекеттегі эмоция;
- өз бетінше оқуға икемділік және дайын болу;
- кері байланысты іздеу және қолдану;
- өзіне өзінің сенімі;
- өзін - өзі бақылау;
- бейімділік;
- шарасыздық сезімінің болмауы;
- болашақ туралы ойларға бейімділік;
- мақсатқа жетуге байланысты мәселеге көңіл аудара білу;
- өзіндік ой, жекелік;
- сын тұрғысынан ойлау;
- күрделі мәселелерді шешуге дайындық;
- мазасыздық туғызатын және даулы мәселелерді шешуге дайындық;
- қоршаған ортаның мүмкіндіктері мен ресурстарын анықтау мақсатында зерттеу

(материалдық және адами тұрғыда);

- мақсатқа жету жолында жаңа идеялар мен инновацияларды пайдалануға дайындық;
- қайсарлық;
- ресурстарды пайдалану;
- сенім;
- шешім қабылдауға қабілеттілік;
- жеке жауапкершілік;
- мақсатқа жету жолында бірігіп жұмыс істеуге қабілеттілік;
- басқа адамдарды тыңдай білу;
- жұмыстастардың жеке бас әлеуетін субъективті бағалауға ұмтылыс;
- басқаларға өзбетінше шешім қабылдауға рұқсат беруге дайындығы;
- дау – жанжалды шеше білу және әртүрлі көзқарасты жұмсартуға икемділік;
- бағыныштылық жағдайында тиімді жұмыс істей білуге қабілеттілік;
- басқа адамдардың өмір сүру дағдысына төзімділікпен қарау;
- ұйымдастырушылық және қоғамдық жоспарлаумен айналысу дайындығы.

Тұлғаның негізгі біліктілігі дегеніміз - тұлғаның белгілі бір кәсіби сала бойынша орындалатын жұмысқа қажетті жалпыкәсіби білімі, іскерлігі, дағдысы және қабілеттілігі мен қасиеттері.

Педагогика тарихы мен педагогикалық - психологиялық еңбектерге жасаған тарихи шолу болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау мәселесі жан - жақты қарастырылғанын байқатады. Белгілі педагог Ю.К.Бабанский мұғалімнің кәсіптік маңызды және жеке тұлғалық қасиеттерін үш топқа бөліп қарастырады:

1. Жеке тұлғалық (балалармен жұмыс жасауға қабілеттілігі, саяси - идеялық және мәдени өрісі, жұмысқа табандылығы; педагогикалық такт, педагогикалық бағдары, жаңаны сезе білуі, оған ынтымақпен кірісуі; өзіне және басқаларға талап қоя білуі).

2. Оқу іс - әрекетіне байланысты қасиеті (пән бойынша білімі; білім, іскерлік пен дағды сапасын бағалай білуі; жұмысты жоспарлай білуі, ойды дамыта алуы, қызығушылықты қалыптастыру, жоспарды уақтылы, сапалы орындау іскерлігі, пән аралық байланысты орнату, балаға жеке ықпалы, әр баланың қабілетіне, жеке қасиеттеріне орай қарым - қатынас жасай білуі, оқушылардың оқу еңбегіне дағдысын қалыптастыру; оқытудың педагогикалық - психологиялық негізі жөніндегі білімі).

3. Мұғалімнің тәрбие жұмыстарына байланысты сапасы (нәтижені бағалай білу іскерлігі; тәрбие жұмысын жоспарлау; тәрбиелеу барысында жекелей ықпал ету, жоспарланған жұмыстарды тиімді ұйымдастыру, мұғалімдер мен ата - аналардың іс -

әрекеттерінің тұтастығы; тәрбие теориясының психологиялық - педагогикалық негізі бойынша білімі; пән бойынша сыныптан тыс жұмыстарды тиімді ұйымдастыра білуі) [9].

Бұған шығармашылық жеке тұлғаның іскерлігін сипаттайтын төмендегі сапаларды қосуға болады: проблеманы көре білу іскерлігі және оны нақты материалдармен қамтамасыз ету; нақты танымдық мәселелерді шеше білу іскерлігі; таныс әдістерді пайдалана отырып, жаңа әдістерді шығару, альтернативті шешімдерді іздеу, болжам жасай білу және ойша жаттығулар орындау.

Мұғалімнің іскерлігі оның даярлығының негізгі компоненті болып табылады. Сондықтан, мұғалімнің кәсіби - педагогикалық іскерлігі қоғамдық - саяси, жалпы ғылыми, арнайы, психологиялық - педагогикалық және кәсіби - әдістемелік білім жүйесінің негізінде қаланады және осы сапалардың бір - бірімен ұштаса қалыптасуы педагогтың кәсіби іс - әрекетін атқаруға қабілеттілігі деп түсінеміз.

Н.В.Кузьмина шеберлікті жеке тұлғаның қасиеттері ретінде қарастырады. Оның пікірінше шеберліктің бес түрі бар:

1. Оқытатын пән бойынша арнайы және кәсіби шеберлік.
2. Оқушылардың білім, біліктерін қалыптастыру тәсілдері бағытындағы әдістемелік шеберлік.
3. Қарым – қатынас аясындағы әлеуметтік – психологиялық шеберлік.
4. Оқушылардың ынтасы, қабілеті аймағындағы дифференциалды – психологиялық шеберлік.
5. Тұлғаның өзінің және өзіндік іс - әрекетінің жетістіктері мен кемшіліктері айналасындағы аутопсихологиялық шеберлік [10].

Үшінші кезең мұғалімнің кәсіби іс - әрекетін психологиялық тұрғыда ғылыми категория ретінде сипаттайды.

Білім беруді жаңарту негіздерінің бірі ретінде шеберлік тұрғыдан келуді жақтаушылар күтілетін нәтижелер тұжырымдамасын құруда. Бұл тұрғыдағы көзқарасты М.В.Рыжков өз еңбегінде:

-«шеберлік» ұғымы тек танымдық (когнитивтік) және технологиялық құраушы ғана емес, әрі мотивациялық, әлеуметтік және мінез – құлықтық, яғни оқыту нәтижелерін (білім, білік, дағды), құндылық бағдар жүйелерін қамтиды;

- шеберлік – алған білім, білік, тәжірибе, мінез-құлық тәсілдерін нақты жағдаятта, нақты іс - әрекет жағдайында жұмылдыру қабілеті;

- шеберлік ұғымында «нәтижеден» қалыптасатын білім мазмұны интеграциясы;

- шеберліктер тек білім беру мекемелеріндегі оқыту үдерісінде ғана емес, яғни дәстүрлі және дәстүрден тыс білім алу жағдайында да қалыптасады [11].

Э.Ф.Зеердің еңбегінде базалық шеберліктер: жалпы ғылыми ұғымдар, қоғам мен адам іс-әрекетінің негізгі заңдары, ақпараттық – коммуникациялық, әлеуметтік – экономикалық, азаматтық – құқықтық шеберліктерді қамтиды.

Маманның кәсіби шеберлігін, мәдениетін жетілдірудің психологиялық – акмеологиялық негіздерін ашу барысында К.А.Абульханова кәсіби шеберлікті субъектінің күнделікті қызметтік міндетін орындауына кәсіби даярлығы және оның инновациялық – акмеологиялық мәдениетінің түйінді буыны дей келіп, шеберліктің құрылымының компоненттері қажетті білім, білік, дағды; адамның жеке психологиялық ерекшеліктері болып табылады дейді [12].

Б.Т.Кенжебеков кәсіби шеберлік ұғымына мынадай анықтама береді: кәсіби шеберлік – бұл кіріктірілген іргелі білімдер, адамның қабілеттері мен жинақталған біліктіліктерінің, оның кәсіби маңызды сапаларының, технологияны жоғары деңгейде меңгеруінің, мәдениеті мен шеберлігінің, ұйымдастырудағы шығармашылық әрекетінің, өзін - өзі дамытуға дайындығының бірігуі [13].

Г.Ж.Меңлібекова болашақ мұғалімнің әлеуметтік кәсіби – шеберлігінің қалыптасуына үлкен мән береді. Оның пікірінше, әлеуметтік шеберлік- адамның әлеуметтік шындықты құндылық ретінде түсінуінің, әрекетті басқарудағы нақты әлеуметтік білімінің,

өзін анықтаудағы субъективтік қабілетінің, әлеуметтік технологияны жүзеге асыру біліктілігінің бірігуі ретіндегі кіріктірілген сапалық қасиеттері [14].

К.С.Құдайбергенова «құзырлылық – адамның өздік даму жолындағы ізгілік идеялар мен ұстанымдарға негізделген кіріктірілген сипаттамасы, ол құзыр – адамның тұлға болып қалыптасуындағы қызмет барысында байқалатын мінез - құлқы» деп анықтама береді [15].

Б.А.Тұрғынбаева шығармашыл мұғалімге тән құзырлылықты былайша сипаттайды: «педагогикалық ақиқаттағы проблеманы көре білу; оны тиімді шешу үшін қажетті ақпаратты тез арада таба білу, ондағы негізгіні анықтай алу; нәтижені болжай білу; жаңалықты тәжірибеге енгізе алу; әрекетін зерттеп талдай алу; нәтижеге шығармашылықпен сыни баға бере алу» [16].

М.Жадрина, С.Мұқанова, Н.Н.Нұрахметов, Р.А.Сүлейменова және басқалар білім берудегі шеберлікті зерделеу негізінде төмендегідей анықтама береді:

Базалық шеберлік дегеніміз оқушылардың ересек өмір сүруге, азаматтың рөлін ойнауға және білім алуды өмір бойы жалғастыруға дайындығы;

Түйіндік шеберлік – барлық әлеуеттік мүмкіндіктерді проблемалық жағдаяттарды шешуге жұмылдыру; алған білім, білік және дағдыны және өмірлік тәжірибені белгілі бір мақсатқа қол жеткізуге шоғырландыруға қабілеттілік.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби даярлығы өз алдына дербес, бір – бірімен тығыз байланысқан, ғылыми – теориялық, қоғамдық – саяси, психологиялық – педагогикалық және арнайы даярлықты біріктіретін біртұтас жүйе болып табылады.

Бастауыш сынып мұғалімдердің кәсіби шеберлігін қалыптастыруды біз әдіснамалық, теориялық және ғылыми-әдістемелік білімдер жүйесінің бірлігінде қарастырдық. Әдіснама дерексіз - қисындылық, категориялы - ұғымдық аппаратты қалыптастыру ұстанымдары мен әдістерінің жүйесі, таным объектісі мен субъектісінің өзара әрекеттестігін, сонымен қатар осы жүйе туралы ілімді ашып мазмұндайтын талдаудың ең жоғары формасы, яғни әдіснама-тікелей түйсінуден дерексіз ойлауға, әлемді сезіммен көрнекі қабылдаудан, ол туралы дерексіз ойдың қалыптасуына дейінгі қозғалыс механизмін түсіндіретін ұстанымдар жүйесі.

Бастауыш сынып мұғалімдердің кәсіби шеберлігін қалыптастыруға бағытталған іс-әрекет жалпыдан, яғни кәсіптік білім берудің әдіснамалық білімдерінен (заңдылықтар, ұстанымдар, теориялар, тұжырымдамалар, әдістер, ұғымдар және түсініктер) жекеге - оқытудың жалпы әдістемесіне, яғни жалпы орта және жоғары педагогикалық білім беру дидактикасына бағытталады.

Әдіснамалық білім деңгейлеріне жасалған талдау бастауыш сынып мұғалімін кәсіби шеберлігін қалыптастырудың тұжырымдамасы ретіндегі жүйені жасаудың қажетті шарты болып табылады, ол бүгінгі таңда қазіргі қоғам сұранысының талаптарына сай бастауыш сынып мұғалімін терең әдіснамалық және жалпы теориялық тұрғыда даярлау қажеттілігі мен бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-дидактикалық кәсіби – шеберлігін қалыптастырудың қажеттілігі; бастауыш сынып мұғалімін дайындаудың қазіргі жағдайы мен педагогикалық шеберлігін қалыптастыру мүмкіндіктерінің толық пайдаланылмауы арасында кездесетін бірқатар қайшылықтардың шешімін қамтамасыз ететін әдістер мен құралдарды теориялық тұрғыда негіздеуге бағытталады.

Мұғалімдерді дайындау белгілі бір заңдылықтар мен педагогикалық үдеріс ерекшелігін ескере, ғылым негізделген бағдарларға сүйену қажеттігін тудырады. Олар теориялық ізденісті практикамен байланыстыратын оқыту ұстанымдары болып табылады. Оқыту ұстанымдары оқытудың мазмұнына, ұйымдастырылуына және әдістемесіне қойылатын талаптар жүйесін анықтайтын негізгі жағдайлар.

Осы айтылғандарды негізге ала отырып, біз бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігін қалыптастыру жүйесінің негізін құрайтын ұстанымдарды былайша белгіледік: маманды даярлауға саралы көзқарас негізінде жүзеге асатын *педагогикалық үдерістің мақсаттылығы* ұстанымы; мұғалімді терең әдіснамалық және теориялық тұрғыда даярлау қажеттілігі мен осы даярлықтың практикалық-қолданбалық бағыттылығын күшейту арасындағы қайшылықты шешуге бағытталған *теорияның практикамен өзара оңтайлы*

байланысы ұстанымы; бастауыш сыныпмұғалімін кәсіби шеберлігін қалыптастырудың үздіксіздігін сипаттайтын *үздіксіздік және сабақтастық* ұстанымы және мамандық таңдаудың баламасы ретінде барлық білім жүйесінде (жалпы білім беретін мектептер, шағын комплектілі мектептер, гимназиялар, лицейлер) басқарушылық, психологиялық-педагогикалық, дидактикалық және әдістемелік сипаттағы шаралар жүйесін жүзеге асыру негізінде жетілетін *жас маманның кәсіби бейімделуі* ұстанымы.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін қалыптастырудың ұстанымдарын айқындауда мынадай екі компонентке сүйену керек деп есептейміз: инварианттық (болашақ қандай ма болмасын пән мұғалімінің) және вариативтік (бастауыш сынып мұғалімінің). Инварианттық компоненттерге жалпы болашақ мұғалім меңгеруге тиіс: әдістемелік дайындық, оқушылардың сабаққа ынтасын, қызығушылығын тудыра білуге дайындығы, оқытудың түрлі әдіс-тәсілдерін, жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларды қолдана білуге дайындығы, оқушылармен қарым-қатынас мәдениетіне дайындығы, оқушылар білімін тексеруге және бағалауға дайындығы, сабақтың тәрбиелік мақсатын жүзеге асыруға дайындығы жатса, вариативтік компонентке бастауыш мектепте оқытылатын барлық пәннің теориялық мазмұнын меңгергендігі, бастауыш сыныптың тәжірибелі мұғалімдерінің іс-тәжірибесінен үйреніп, оны қолдана білуге дайындығы, бастауыш оқытудың ерекшеліктеріне сай оқытудың әдістері мен құралдарын, жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларды іріктей және қолдана білуге дайындығы, бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне орай зерттеушілік жұмыс ұйымдастыра білуге дайындығы жатады.

Жоғарыда айтылған мәселелерге қорытынды жасай келе, бастауыш сынып мұғалімдерінің ерекшелігіне орай мынадай ұстанымдарды бөліп қарастыруымыз керек деп есептейміз:

1. Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігін қалыптастырудың негізгі және орта мектептер мұғалімін дайындаумен сабақтастығы.

2. Теориялық білім берудің біртұтастығын оқытудың, тәрбиенің және дамытудың жиынтығы ретінде қарастыру.

3. Пәндік даярлаудың жүйелілігі, ол мынадай кезеңдер бойынша жүзеге асады: жалпы ғылыми – жалпы кәсіби – тереңдетілген кәсіби даярлау – біліктілік

4. Оқытудың дамытушылық сипаты.

Түйіндеме. Бұл мақаладағылыми-педагогикалық зерттеулерге талдау жүргізу арқылы оны дамытудың көкейкесті бағыттары, қазіргі кезде бастауыш сынып мұғалімін даярлауға кәсіби шеберлік тұрғыдан қараудың педагогикалық-психологиялық мәселесі, «кәсіби шеберлік» ұғымының мазмұны, кәсіби шеберлікті қалыптастыру жүйесінің негізін құрайтын ұстанымдарды қарастырылды.

Тірек сөздер: шеберлік, құзыреттілік, іскерлік, педагогикалық үдеріс, кәсіби бейімделу.

Резюме. В данной статье на основе анализа научно-педагогических исследований, важных направлений их развития, педагогико-психологической проблемы рассматривается подготовка учителей начальных классов с точки зрения профессионализма, содержание понятия «профессиональное мастерство», а также были рассмотрены позиции, составляющие основу системы формирования профессионального мастерства.

Ключевые слова: мастерство, компетентность, дело, педагогический процесс, профессиональная подготовка.

Resume. In this article, based on the analysis of scientific and pedagogical research, important directions of their development, pedagogical and psychological problems, the training of primary school teachers from the point of view of professionalism, the content of the concept of

"professional skill" is considered, and the positions that form the basis of the system for the formation of professional skills were considered.

Key words: mastery, competence, business, pedagogical process, professional training.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы

2. Рапацевич Е.С. Словарь – справочник по научно – техническому творчеству. – Мн.: ООО «Этоним», 1995. -384 с.

3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. -М., 1987. -921 с.

4. Словарь русского языка: В 4-х томах, АН СССР, институт рус. яз. /Под ред. А.П. Евгеньевой – 2-е издание. –М.: Русский язык, 1985. -Т.2. -348 с.

5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции: технология конструирования. //Народное образование. -2003. -№5.-С.58-62.

6. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования// Высшее образование сегодня. – 2003. -№ 5. -С. 34-42.

7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: Пер.с англ., -М., 2002. -396 с.

8. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды. -М.: Педагогика, 1989. -560 с.

9. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. –М., 1990. -119 с.

10.Зеер Э.Ф. Личностно - ориентированное профессиональное образование. – Екатеринбург, 1998.-125 с.

11.Психология и педагогика. Учебное пособие /Под ред. К.А.Абульхановой, Н.В.Васиной, Л.Г.Лаптевой, В.А.Сластенина. –М.: Изд-во «Совершенство», 1998. -320 с.

12.Кенжебеков Б.Т. Университет мұғалімдерінің кәсіби кәсіби – шеберлігін қалыптастырудың теориясы мен практикасы (монография).–Астана,2001.-275 б.

13.Меңлібекова Г.Ж. Социальная компетентность, сущность, структура, содержание // Высшая школа Казахстана.- 2001.-№4-5. –С.153-159.

14. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық – білім сапасының критерийі: әдіснамасы және ғылыми теориялық негізі. –Алматы, 2008. -328 б.

15.Тұрғынбаева Б.А. Оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамыту: пед.ғыл.канд. ...автореф.-Алматы, 1998.-26 б.

ҒТАМР 37.018

ИНКЛЮЗИВТІ СЫНЫПТАРДА ЖҰМЫС ЖАСАЙТЫН ҰСТАЗДАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛІСТЕРІНІҢ АЛДЫН АЛУ

Қаженбаева А.Е.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев Ұлттық қоғамдық Сенім кеңесінің VI отырысында: «Қазақстанда ерекше білім беруді қажет ететін балалар саны көбейіп келеді. Олар кезегі келген кезде толық оңалтудан өтуге мәжбүр. Балалар сапалы

білім алулары керек. Мемлекет тарапынан арнайы психолог – мамандардың даярлануына назар аударылуы керек» - деген болатын.

Инклюзивті білім беру – ерекше оқытуды қажет ететін балалардың сапалы білімге қол жетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған білім беру жүйесін ұйымдастыру процесі. Ол баланың дене, психикалық, зияткерлік, мәдениетникалық, тілдік және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, сапалы білім беру ортасына қосуды, барлық кедергілерді жоюды, олардың сапалы білім алуы үшін әлеуметтік бейімделуін, әлеуметтік ортаға енуін көздейді.

Қазіргі таңда қоғам алдындағы басты мақсат – инклюзивті білім берудің негізінде балалардың арасындағы қандай да бір дискриминацияны жою, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай жасау, инклюзивті білім беруге қатысатын ерекше оқушыларда кездесетін кедергілер мен қиыншылықтарды біртіндеп жою, ол үшін халықтың инклюзивті білім беру туралы түсініктерін арттыру, қоғамдағы инклюзивті мәдениетті дамыту жолдарын жетілдіру.

Бұл мәселе көпшілік жағдайда инклюзивті сініптарда жұмыс жасайтын ұстаздардың білімі мен ізденісімен, педагогикалық шеберлігімен тығыз байланысты.

Немістің педагог- дефектологы П.Шуман: «Баланың психикалық даму деңгейі неғұрлым төмен болса, мұғалімнің біліктілік деңгейі соғұрлым жоғары болуы керек» - деген болатын.

Инклюзивті сыныптарда ұстаз бір өзі ғана емес, ол бірнеше арнайы мамандармен жұмыс жасайды: әлеуметтік педагог, психолог-педагог, логопед, пән мұғалімдері, т.б. мамандар. Ерекше білім қажеттілігі бар балалардың категорияларының әртүрлілігін, олардың науқастық диагноздарының ерекшелігін ескере отыра жұмыс жасау – ұстаздардан терең білімділік пен қатар кәсіби шеберлікті, асқан төзімділікті, зор жауапкершілікті қажет етеді.

Бес арысымыздың бірі М.Жұмабаевтың: «Білімдінің сөзі ем, мейірімі мол, өзі кең жүректі» деген пікірі ерекше балалармен жұмыс жасайтын ұстаздарға бағытталып айтылса керек немесе М.Жұмабаев: «Бала аурулы, зағип болса, баладан емес, тәрбиешіден, бала тар ойлы, ақымақ болса, бала кінәлі емес, тәрбиеші кінәлі. Бала сұлулықтан ләззат ала білмейтін мылқау жанды болса, бала айыпты емес, тәрбиеші жазалы. Бала істеген жауыздықтың жазасын тәрбиеші көтерсін» - деген болатын.

Бұдан шығатын нәтиже - инклюзивті сыныптарда педагогикалық қабілеттің барлығын қамтыған ұстаз ғана ерекше балалармен олардың өзіндік даралық-психологиялық ерекшеліктеріне сай жұмыс жасай алады.

Дидактикалық қабілеттерді меңгерген ұстаз, яғни балаларға оқу материалдарын шеберлікпен жеткізе білуі, ерекше балалардың пәнге деген қызығушылығын арттыру, сабақта балалардың ойлау қабілеттерін туғыза алу, ұстаздың дидактикалық шеберлігі бар болған жағдайда ғана кез-келген оқу материалын қажеттілігіне қарай ауырды жеңіл етіп, күрделіні қарапайым түрде, түсініксізді түсінікті етіп жеткізуіне көмектеседі, бұл ұстаздан кәсіби шеберлікті қажет етеді. Кәсіби шеберлікке білімді жай баяндау ғана емес, қазіргі заманға сай және балаға түсінікті тілмен жеткізуі, баланың өздігінен тапсырманы түсініп орындауына жағдай жасау, ерекше оқушыны өздігінен білім алуға дұрыс бағыттай алу шеберлігі жатады. Ал осы қасиеттер бойынан табылмаған ұстаздар ерекше баламен де қалыпты балалармен де толық жұмыс жасауда көптеген қиындықтарға тап болады.

Соның бірі – ұстаздың эмоционалды күйзелісі, ол дәрменсіздік, қажу мағынасында қолданылады.

Бұл терминді американдық психиатр Дж.Фрейденбергер енгізді, тұлғаның өзі айналасындағы түрлі қиыншылықтарға бейімделе алмауы және эмоционалдық тұрақтылықты сақтай алмауы салдарынан туындайтын күй.

Адам ағзасының күш-қуатын қалпына келтіріп үлгермеуі жүйке жүйесінің әлсіреуі мен қажуына жеткізеді, ол түрлі психосоматикалық аурулардың алғы шарттары.

Кәсіби күй – жағымсыз эмоциялардың ішке жиналып қалуы мен оларды уақытылы босатпау салдарынан туындайды. Оның сыртқы көріністері: шаршағыштық, жүдеу, ұйқының қашуы, денсаулықтың төмендеуі, тыныс алудың ауырлауы, жүректің айнуы, бастың айналуы, тершендік, дірілдеп-қалшылдау, қан қысымының көтерілуі, созылмалы аурулардың қозуы, жүйкенің сыр беруі, т.б.

Егер мамандықты таңдау жүрек қалауымен болмаса, әрі оны толық меңгермесе, адам рахаттанбайды, нәтижесінде уайым пайда болады, ал үнемі уайымдап жүру күйзеліске әкеледі, ол адамның жалпы болмысын бұзады.

Кәсіби күйзеліс қазіргі қоғамның басты кеселі болуда, бұл дертке көбінесе адамдармен жұмыс жасайтын мамандық иелері шалдығады. Олардың бірі – тәрбиешілер мен мұғалімдер. Мұғалімдердің күйзелістерінің басты себептері:

- Еңбек мазмұнының өзгермелілігі;
- Педагогикалық үрдісті басқара алмау;
- Ата-аналардың талаптары мен оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыра алмау;

- Заманауи сұраныстарды орындай алмағандықтан ішкі қақтығыстардың болуы;
- Ұжым ішілік психологиялық ахуалдың өзгермелілігі;

Кәсіби күйзелістер келесі эмоциялық белгілер арқылы көрініс береді:

- Шын жүректен қуана алмау;
- Пессимизм;
- Ештеңеге қызықпау;
- Фрустрация жағдайлары;
- Үмітсіздік, агрессия, мазасыздықтың артуы;
- Ойдың шашыраңқылығы, депрессия;
- Өзін кәналі сезіну, кәсіби перспективаның болмауы;
- Сенімсіздік;
- Қызығушылықтың төмендеуі;
- Мәселені шеше алмау;
- Өмірге деген құштарлықтың азаюы;
- Талғамның төмендеуі;
- Сары уайымға салыну;
- Жаңалыққа немқұрайлы қарау;
- Жұмысты үстірт орындау;

Эмоционалды синдромның алдын алу үшін:

- Қысқа және ұзақ мерзімді мақсаттарды айқындау;
- Психикалық және денсаулық жағдайларын жақсарту үшін демалыс алу;
- Өзін-өзі реттеу дағдыларын меңгеру: медитация, аутотренинг, аффирмация т.б.
- Кәсіби дамуға тырысу, білімін жетілдіру;
- Өзгелермен жағымды эмоционалды қарым-қатынас орнату;
- Дене шынықтыру жаттығуларымен айналысу;
- Демалу, саяхатқа шығу, шығармашылық жұмыстармен айналысу;

Мұғалімнің жаңа ортаны тануға бағытталған жұмыстары, түрлі жаңа құбылыстарды қызықтау, өзге мәдениетті үйрену, табиғат аясында демалу – осы жұмыстардың барлығы адамның көзқарасын өзгертеді, мінез-құлқы орнықты, сабырлы мұғалім ерекше білімді қажет ететін балалармен жұмыста тиімді нәтижелерге қол жеткізе алады.

Ғалымдар: «Барлық адамдарда шығармашылық бастама бар, тек оны аша білу керек» - дейді, ұстаз да өз бойында белгілі бір қасиеттерді аша отыра, өзін өзге қырынан көре бастайды, өзіне өзінің көңілі толып, ерекше балалармен қарым-қатынасы жақсара бастайды, эмоционалды күйзелісті болдырмаудың бірі – өзін өзі қолға алу, реттеу екендігін түсінеді. Ұстаз бен оқушының арасында жағымды психологиялық жағдай орнау үшін ұстаз үнемі мына жағдайларды естен шығармауы керек:

- Сыныпқа бірқалыпты көңіл-күймен кіріңіз!

- Алдымен үйрет, сосын талап қой!
- Оқушының білімі мен тәртібін бағалауда әділ бол!
- Оқушыға берген уәдеге берік бол!
- Әрқашан сабырлы, шыдамды бол!
- Оқушыға сенім арта біл!
- Оқушының құпиясын сақтай біл!
- Оқушының ата-анасын сыйла, ол туралы жаман сөз айтпа!
- Оқушыларды бөлмей, барлығын жақсы көр, оларға жүрек ылуын сыйла!
- Оқушының жан-дүниесін танып, оның болашағына кеңес бере біл!

Жаңа қоғамның жаңа тұрпатты ұстазы ретінде оқушылармен қарым-қатынасыңызды өзгерте алыңыз, оқушыны:

- Бақылаудың орнына – ынталандырыңыз!
- Мәжбүрлеудің орнына – кеңес беріңіз!
- Үйретудің орнына – түсіндіріңіз!
- Дауыс көтерудің орнына – әзілдеңіз!
- Кінәлаудың орнына – қорғаңыз!
- Талап етудің орнына – бірігіп жұмыс жасаңыз!
- Нәтижені талап етпей – нәтижеге бірге бағыттаңыз!
- Оқушыны үйрете отыры өзіңіз де үйреніңіз!

Американ жазушысы Уильям Атрур Уорд айтқандай:

Орташа мұғалім баяндайды,
Жақсы мұғалім түсіндіреді,
Тәжірибелі мұғалім көрсетеді,

Ұлы мұғалім шабыттандырады – дегендей ерекше оқытуды қажет ететін оқушыларды шабыттандыра алатындай шебер, әрбір оқушыға жүрек жылуын сыйлай білетін мейірімді ұстаз ғана ерекше оқушымен де, қалыпты оқушымен де шеберлікпен жұмыс жасай алатынын естен шығармайық!

Андатпа: Мақалада инклюзивті сыныптарда жұмыс жасайтын ұстаздардың эмоционалдық күйзелістерінің алдын алу, оны жоюдың жолдары көрсетілген.

Түйінді сөз: инклюзия, психика, эмоционалды күйзеліс, кәсіби күй, дәрменсіздік, қажу

Әдебиеттер тізімі:

1. М.Жұмабаев «Педагогика» Алматы, 1922
2. Мовкебаева З.А. Алматы, 2019
3. Оспанбаева Инклюзивті білім берудің мазмұны мен әдістемесі Алматы, 2019
4. Қажанбаева А., Қарабаева Н. Инклюзивті білім беру Атырау, 2022

ҒТАМР 15.21.45

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Мугауина Гулбарам Олжағалиевна

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Психология және педагогика кафедрасының аға оқытушысы, PhD

Қазіргі таңда дүниежүзінің назарын аударып отырған мәселе ол - балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның және отбасының қатысуымен білім беру

үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру болып табылады. Яғни, инклюзивті білім беру - ол баршаның сапалы білімге қол жетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған білім беру жүйесін тарату процестерінің бірі. Инклюзивті білім беру балалардың әртүрлі дене, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, тілдік және өзге де ерекшеліктеріне қарамастан, сапалы білім беру ортасына айрықша білім алу қажеттіліктері бар балаларды қосуды, барлық кедергілерді жоюды, олардың сапалы білім алуы үшін және олардың әлеуметтік бейімделуін, социумға кірігуін көздейтін оқыту түрі.

Осыған орай, еліміздің білім беру мекемелерінде бастауыш сыныптағы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу тұрғыда бастауыш сынып мұғалімінің теориялық-әдіснамалық негіздерін анықтау барысында Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы: Қазақстан халқына жолдауы», Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы, Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы», Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың нормативтік құжаттары (ҚР мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты, Білім беру бағдарламалары, оқу-әдістемелік кешендері және т.б.), Қазақстан Республикасының үздіксіз кәсіби педагогикалық білім беруді дамыту тұжырымдамасы, «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау» туралы, «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, **«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы**, «Баланың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы болып табылады. Сонымен бірге, медицина сараптаулардан өткен балалардың дамуындағы ауытқуларды ерте диагностикалау және дененің компенсаторлық функциялары арқылы осы ауытқуларды ерте түзету міндеттерін қоюы керек. Білім беру жүйесі өз кезегінде ерекше балаларды мүмкіндігінше балабақшаларда, жалпы білім беретін мектептерде, жоғары оқу орындарында оқыту процесіне енгізуі тиіс. Осы тұрғыда, инклюзивті білім берудің мақсаты - білім алуда ерекше балалар үшін тең бастапқы мүмкіндіктерді қамтамасыз ету болып табылады.

Алдымен инклюзив сөзінің мағынасын ашатын болсақ, аталған ұғым француз тілінен аударғанда «өзімді қосқанда», ал латын тілінен аударғанда «қосамын» деген мағынаны білдіреді. Ал, инклюзивті білім берудің мақсаты-жасына және жынысына, этникалық тегіне, қабілеттеріне, даму ерекшеліктерінің болуына немесе болмауына қарамастан, қоғамға қатысуға және оның дамуына үлес қосуға мүмкіндік беретін қоғамды қайта құру.

Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдан бастау алады, ал 90 жылдары АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына инклюзивті білім беру бағдарламасын толық енгізді. Біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы туралы ресми дерек «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» көрсетілді. Инклюзивті білім беруді дамыту ең алғаш АҚШ, Ұлыбритания, Дания, Испания, Финляндия, Германия, Италия және Австралия елдерінде білім беру саясатының жетекші бағдарына айналды. Жоғарыда аталған елдерде балалардың дамуы мен әлеуметтік бейімделуі үшін тиісті психологиялық-педагогикалық жағдай жасалған жалпы білім беру ұйымдарында психикалық және дене бұзылыстары бар, дамуында артта қалушылығы бар балалар қалыпты дамыған құрдастарымен бірге табысты білім алуда. Инклюзивті білім берудің халықаралық тәжірибесін қарастырсақ, 1991 жылдан бастап Ресейде «Мүмкіндігі шектеулі балаларды интеграциялау» жобасын іске асырудан басталады.

Бұл елде мүгедек балаларды оқытудың инклюзивті білім беруден басқа да нұсқалары бар: арнайы мектептер мен интернаттар, коррекциялық мектептер, интернат-үйлер, үйден оқыту және қашықтықтан оқыту.

Ал, Швецияда ерекше қажеттілікке мұқтаж балалар қарапайым сыныптарға орналастырылған және юалалар онда қажетті қолдау алуда. Әр сыныпта арнайы педагогтың

немесе ассистенттің көмегі және көмекші арнаулы құралдарды қолдану арқылы білім беріледі. Америка Құрама Штаттарын қарастырсақ, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту жалпы және арнайы оқытуды біріктіру ұсыныстарынан тұрады. Оның 3 негізгі жолдары бар: яғни, «негізгі бағыт», «жалпы білім инициативасы», «енгізу». Алайда, бұл арнайы білім беру алаңында үлкен дау тудыруда.

Ал, біздің елімізде мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан басталды. Сол жылы Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғаш рет «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медицина-педагогикалық тұрғыдан қолдау» туралы заңды қабылдады. Осы заң аясында балаларға ерте бастан білім беру мәселесіне мән берілген. Оларды білім беру, әлеуметтік, медициналық тұрғыда қамтамасыз ету қарастырылған. Сонымен бірге, білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес елімізде 2011 жылдан бастап инклюзивті білім беру кезең-кезеңімен енгізілуде. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарына сәйкес ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді қамтамасыз ету көзделеді.

Білім беру мекемелерінің бастауыш сыныбындағы инклюзивті білім беру саласында кәсіби педагогикалық іс-әрекетті жоғары ғылыми деңгейде жоспарлауға, жобалауға және іске асыруға қабілетті, ерекше қажеттіліктері бар балалардың дамуының ғылыми, психологиялық-педагогикалық мәселелерін шеше алатын, оқытудың, тәрбиелеудің және әлеуметтендірудің заманауи технологияларын, сонымен қатар инклюзивті білім беру жағдайында түзету, дамыту және оңалту іс-әрекетінің дағдыларын меңгерген бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби тұрғыдан дайындау болып табылады.

Сонымен бірге, бастауыш сынып мұғалімдеріне ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытудың арнайы жағдайларын жасау және әдістемелік ұсынымдар әзірлеу, дені сау балалар қатарына қосу, тәрбиелік шараларға қатыстырып, әлеуметтендіру сынып ішінде буллингке жол бермеу жолдарын қарастыру болып табылады.

Зерттеу нәтижелері бастауыш сыныптағы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу негізінде бастауыш сынып мұғалімдерінің алатын орны маңызды болып табылады. Инклюзивті білім беруді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу - бұл бастауыш сынып мұғалімдерінің, оның ішінде тьюторлардың, әлеуметтік педагогтардың, психологтардың, логопедтердің біртұтас қызметі және оның үш міндетті өзара байланысты компоненттерді қарастырамыз:

1. Баланың психологиялық-педагогикалық мәртебесін және оның мектептегі оқу процесіндегі психикалық даму динамикасын жүйелі түрде қадағалау. Баланың мектепте болған алғашқы минуттарынан бастап оның психикалық өмірінің әртүрлі аспектілері мен даму динамикасы туралы ақпарат мұқият және құпия түрде жиналып, жинақтала бастады, бұл әр оқушының табысты оқуы мен жеке өсуіне жағдай жасау үшін қажет. Осындай ақпаратты алу және талдау үшін педагогикалық және психологиялық диагностика әдістері қолданылады. Сонымен қатар, психолог бала туралы нақты не білуі керек, оқытудың қандай кезеңдерінде диагностикалық араласу шынымен қажет және оны қандай минималды құралдармен жүзеге асыруға болатындығы туралы нақты түсініктерге ие болуы керек. Ол сондай-ақ, осындай психологиялық-педагогикалық ақпаратты жинау және пайдалану процесінде көптеген маңызды этикалық және тіпті құқықтық мәселелер туындайтынын ескере алады.

2. Оқушылардың жеке басын дамыту және оларды табысты оқыту үшін әлеуметтік-психологиялық жағдайлар жасау. Психодиагностика деректері негізінде баланың психологиялық дамуының жеке және топтық бағдарламалары жасалады, оның сәтті оқу шарттары анықталады.

3. Психологиялық дамуда, оқуда проблемалары бар балаларға көмек көрсету үшін арнайы әлеуметтік-психологиялық жағдайлар жасау. Сонымен бірге, ерекше балаларға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету үшін туындаған проблемаларды жеңуге немесе арнайы іс-шаралар жүйесі ойластырылады.

Олай болса, бастауыш сынып оқушыларына психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді жүзеге асыру әрбір баланың бейімделу мүмкіндіктерінің шегін кеңейтеді, оқытудың тиімділігін анықтайтын және ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың ғана емес, сонымен қатар білім беру процесінің барлық қатысушыларының өмір сүру сапасын жақсартуға әкелетін қазіргі мектептегі салауатты жинақ инклюзивті білім беру ортасының бөлігі болып табылады.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Түйіндеме: Мақалада бастауыш сыныптағы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық тұрғыда қолдау көрсетіледі. Қазіргі білім беру мекемелеріндегі инклюзивті білім беруді психологиялық-педагогикалық қолдауда бастауыш сынып мұғалімдерінің, оның ішінде тьюторлардың, әлеуметтік педагогтардың, психологтардың, логопедтердің біртұтас қызметі және оның үш міндетті өзара байланысты компоненттері ұсынылады.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, инклюзив, бастауыш сынып

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В статье представлена психолого-педагогическая поддержка детей с особыми образовательными потребностями в начальной школе. В психолого-педагогической поддержке инклюзивного образования в современных образовательных учреждениях предлагается целостная деятельность учителей начальных классов, в том числе тьюторов, социальных педагогов, психологов, логопедов и три ее обязательных взаимосвязанных компонента.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзив, начальный класс.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN PRIMARY SCHOOL

Abstract: The article presents psychological and pedagogical support for children with special educational needs in primary school. The psychological and pedagogical support of inclusive education in modern educational institutions offers a holistic activity of primary school teachers, including tutors, social educators, psychologists, speech therapists and its three mandatory interrelated components.

Keywords: inclusive education, inclusive, primary class.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. // Егемен Қазақстан. 15 тамыз 2007.
2. Хитрюк В. В. Готовность педагогов к инклюзивному образованию: Ценностный аспект // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия Педагогика и психология. 2013. №4 (26). С. 102-111.
3. Алхатова Т.С., Бейсембаева А. Подготовка будущих преподавателей предмета «Самопознания», как фактор динамического развития общества Стандарты нового поколения, 2017. № 9. 68 с.

КАК ДИРЕКТОР ШКОЛЫ МОЖЕТ СПОСОБСТВОВАТЬ РАЗВИТИЮ РЕФЛЕКСИВНЫХ НАВЫКОВ УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ НАБЛЮДЕНИЯ УРОКА?

Гапуова Бибигуль Бахтигалиевна, Колесова Людмила Геннадьевна
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

В рамках реализации задач внутришкольного контроля директор современной школы должен посетить и проанализировать не менее трёх-четырёх уроков в неделю у педагогов своей школы. Цели таких посещений связаны с реализацией задач внутришкольного контроля и развития профессиональных компетенций учителей. Однако, в андрагогике отсутствует термин «посещение», само понятие приравнивается к синониму «визит». При несоблюдении этических норм педагогического взаимодействия визиты администрации на урок или на внеклассное мероприятие нередко становятся источником стресса для учителей, вызывает их противодействие и создаёт конфликтную ситуацию.

В нашей практике управления школьным коллективом мы используем термин «наблюдение» урока/внеклассного мероприятия, включающий в себя широкий спектр психологических и педагогических возможностей для изучения и поддержки практики педагогов. Мы будем исходить от трактовки «наблюдения» как целенаправленного, организованного и особым образом фиксируемого восприятия исследуемого объекта; метода сбора первичной психологической информации об изучаемом объекте путём непосредственного восприятия и прямой регистрации событий (единиц наблюдения), значимых с точки зрения целей исследования [1]. Особый акцент сделаем на необходимости фиксации восприятия наблюдаемого объекта. Если руководитель не определил характерные признаки, которые ожидает увидеть в работе учителя, то он их и не увидит. Только хорошо зная сущность процессов планирования учебного процесса, преподавания, обучения и оценивания, руководитель будет понимать, какие именно поведенческие признаки он увидит и как их зафиксировать. [2]

Наблюдение урока позволяет руководителю школы реализовать право учителя на осуществление его педагогической деятельности в благоприятных условиях, способствующих обеспечению непрерывного профессионального развития непосредственно на рабочем месте. В ходе наблюдения урока реализуется также и миссия наставничества [3].

Казахстанские исследователи Албытова Н.П. и Асубаев Б.К., видят несколько причин для актуальности «непрерывного образования через науку и практику» в настоящее время:

- во-первых, это объясняется тем, что за последние годы существенно возрос объём технологических нововведений в практике работы школы;
- во-вторых, в связи со сменой образовательной парадигмы саморазвитие учителя является приоритетной сферой профессиональной деятельности;
- в-третьих, профессионально-личностное самосовершенствование связано с самореализацией в практической деятельности.

В следствие названных причин, меняется позиция учителя: из транслятора знаний и опыта он становится организатором развивающей учебно-воспитательной среды, тьютером, скаффолдером. В связи с этим, ему необходимо воспринимать педагогическую реальность в системном ракурсе и действовать в ней творчески, постоянно проектируя, рефлексирова, конструируя и реализуя инновационную педагогическую деятельность. Ключевую роль в этой работе выполняет степень владения рефлексивными навыками. [4]

Изучив целый ряд научных исследований, рассматривающих требования и ожидания к работе современного учителя, Абишева Р.Б., Абдраманова К.С., Ислямова С.А. и

Мельникова Ю.Г. выделили ряд ключевых навыков, которыми, на их взгляд, должен обладать современный учитель [5]:

- мастер технологии в классе;
- навыки тайм-менеджмента;
- командная работа;
- умение адаптироваться к изменениям;
- умение непрерывно учиться и переучиваться;
- общение;
- умение рефлексировать.

Сложность в организации процесса наблюдения урока заключается в том, что он должен «запускать» процесс рефлексии как у учителя, так и у директора школы. Рефлексивный подход к процессу наблюдения и анализа урока способствует постоянному обновлению и расширению базы профессиональных знаний, а также он позволяет улучшать или пересматривать практику, чтобы удовлетворить стремительно меняющиеся образовательные потребности учеников.

По мнению Брукфилда, рефлексивная практика для учителя содержит в себе ряд преимуществ [6]:

- *помогает:*
 - ✓ предпринимать осознанные действия, которые можно обосновать и объяснить другим, а также использовать для руководства дальнейшими действиями;
 - ✓ осознать свои основные убеждения и предположения относительно обучения и преподавания;
 - ✓ понять, что на обучение влияет множество факторов.
- *позволяет:*
 - ✓ адаптироваться к изменениям и реагировать на возникающие проблемы;
 - ✓ создавать позитивную учебную среду;
 - ✓ сознательно разрабатывать пакет соответствующих и контекстно-зависимых стратегий и методов обучения.

Иначе говоря, рефлексивная практика включает в себя размышление о действии и о внутренних процессах. Поиск информации с разных точек зрения на урок способствует дальнейшему развитию рефлексивной практики учителя. Использование вопросов для рефлексии помогает поддержать размышление в действии.

Трудно себе представить выполнение любого аспекта педагогической деятельности без инструментов. В определении понятия «инструменты» мы исходим из трактовки свободной энциклопедии «Википедия», в которой он понимается как предмет, устройство или машина, используемые для воздействия на объект, приводящее к изменению, измерению или изучению. В практике наблюдения урока преследуется дидактическая задача по формированию у учителя определённых знаний, понимания, навыков, компетенций. Директор использует определённый набор дидактических инструментов для воздействия на практику учителя [7]. Поскольку само наблюдение урока, по сути, выполняет и функции оценки, то мы воспользуемся классификацией групп дидактических инструментов, предложенной Колесовой Л.Г. (таблица 1). Классификация весьма условная, при этом она отвечает задачам наблюдения урока, стоящим как перед директором школы, так и перед учителем [8].

Таблица 1. Инструменты развития рефлексивных навыков в процессе наблюдения урока

<i>Инструменты для сбора информации о практике учителя</i>	<i>Инструменты для развития рефлексивной практики учителя</i>
<i>Взаимодействие в режиме «лицом к лицу»</i>	
Прямое педагогическое наблюдение на	Профессиональные беседы, обсуждение

регулярной основе	наблюдаемой практики, использование открытых вопросов.
Анкеты, опросы, изучение документов (планы, ресурсы) и продуктов образовательной деятельности обучающихся.	Обратная связь на основе стандартных, предварительно согласованных с учителем форм наблюдения, рубрик, чек-листов.
«Пирамиды» доказательств аутентичности практики преподавания.	Листы обратной связи, листы самонаблюдения, записи в рефлексивном дневнике.
Фото-, видео-, аудио –записи, протоколы наблюдения.	«Маршрутные карты» развития практики учителя.
<i>Отслеживание эффективности внесённых изменений, дополнений, осуществлённых идей</i>	

Бесспорно, обсуждение урока может состояться только в результате его прямого целенаправленного или опосредованного наблюдения (видеозапись). И наоборот, если наблюдение практики проводилось, то учитель обязательно должен участвовать в обсуждении своего урока и получить конструктивную обратную связь от руководителя.

Прямое взаимодействие директора школы с учителем в режиме «лицом к лицу» является весьма эффективным инструментом для формирования мировоззренческих позиций, переживания инсайтов, вдохновения к кардинальным преобразованиям личной практики. Если директор школы с помощью вопросов и визуализации обсуждения позволяет учителю выговориться, при этом демонстрирует сам навыки заинтересованного слушания, то в результате может быть создана открытая восприимчивая рабочая среда, которая помогает учителю адаптироваться в стрессовой для него ситуации.

С точки зрения учителя, который взаимодействует с директором школы по поводу планирования или анализа своего урока, слушание представляет собой многомерную конструкцию, которая включает в себя:

- внимание,
- понимание
- и позитивные намерения.

Внимание включает в себя невербальные сигналы, известные как общение по обратным каналам, такие как кивки головой, постоянный зрительный контакт и ориентация тела по отношению к собеседнику, которые передают, что слушатель сосредоточен на говорящем.

Понимание означает степень, в которой директор школы понимает когнитивную и эмоциональную точку зрения говорящего и передаётся через вербальные сигналы, такие как перефразирование, отражение чувств говорящего и задавание открытых вопросов. Наконец, *позитивное намерение* относится к степени, в которой директор школы способствует удовлетворению потребностей учителя, избегая при этом осуждающей реакции. Чем больше директор в ходе профессиональных бесед с учителем выражает внимание, понимание и позитивные намерения. Тем больше он сигнализирует о том. Что он хорошо слушает говорящего и заинтересован в его прогрессе.

В процессе наблюдения и анализа урока, развивающих рефлексивную практику учителя, сам директор школы предъявляет себя как творческую личность, способную преодолевать стереотипы и находить нетрадиционные пути решения, создавать и использовать инновационные технологии управления; работать над собой, своими профессиональными и личностными качествами; вдохновлять своим примером учителя. Все эти личностные качества руководителя способствуют созданию благоприятной атмосферы взаимодействия с учителем, порождают в нём положительные эмоции, вдохновляют и мотивируют к преобразованию собственной педагогической практики.

Представим модель наблюдения урока, максимально способствующую, как показала практика, развитию рефлексивных умений не только у учителя, но и у самого руководителя школы (таблица 2.)

Таблица 2. Модель развития рефлексивных навыков в ходе наблюдения урока

Этап наблюдения урока	Рефлексивные навыки учителя	Рефлексивные навыки руководителя
Согласование встречи для беседы по планированию урока.	*Выбор класса, предмета, раздела, темы, которые будут отвечать цели наблюдения урока. *Проектирование концепции урока, определение его целей, ожидаемых результатов, методов преподавания, обучения и оценивания на уроке.	*Анализ плана развития школы. *Беседа с завучами, руководителем МО, лидерами школы по поводу прогресса данного учителя. *Изучение учебной программы по предмету, который ведёт учитель.
Беседа по планированию.	*Демонстрация понимания образовательных потребностей и особенностей учеников класса. *Обоснование выбранных стратегий преподавания, их соответствие целям урока и ожидаемым результатам.	*Соответствие плана урока учебной программе. * В каких ресурсах нуждается учитель? * С кем учителю нужно проконсультироваться? *Какая организационная, методическая и технологическая помощь может быть оказана учителю на этапе подготовки и проведения урока?
Наблюдение урока	*Умение следовать плану урока. *Умение гибко реагировать в ходе преподавания на возникающие ситуации.	*Выбор стратегии наблюдения, ведения записей, фиксирования фактов преподавания, обучения, оценивания в ходе наблюдения. * Демонстрация включённости в процесс урока. * Невмешательство в ход урока.
Согласование времени для совместного анализа урока.	*Осуществление саморефлексии результатов урока. * Сбор и анализ доказательств эффективности проведённого урока.	*Систематизация материалов наблюдения. *Подготовка «маршрутных карт» для анализа урока и проектирование ближайших целей развития практики учителя. *Проведение необходимых консультаций с руководителем МО, ответственным завучем, наставником.

.	Анализ урока.	*Анализ достижения намеченных целей урока. *Анализ эффективности планирования. *Анализ эффективности выбранных стратегий преподавания, обучения, оценивания. *Определение областей развития практики, стратегий развития, сроков внесения изменений в практику.	* Демонстрация навыков активного слушания. *Определение области развития практики. *Определение группы поддержки развития практики. * Определение области успешности учителя. *Выбор способов поощрения учителя за развитие практики. *Определение сроков внесения изменений в практику учителя.
.	Анализ реализации намеченных изменений практики	*Самоанализ эффективности выбранных стратегий преобразования практики.	* Анализ эффективности выбранных стратегий поддержки развития практики учителя.

Предложенная нами система наблюдения и анализа уроков учителей позволяет максимально активизировать процесс саморазвития практики учителя по планированию, преподаванию, обучению и оцениванию в классе. Визуализировать ход анализа урока и развития практики в соответствии с намеченными учителем направлениями нам помогает «Маршрутная карта», предложенная Колесовой Л.Г. [8] В аутентичной работе с учителем такая карта разрабатывается синхронно учителем и директором школы и заполняется цветными ручками (по принципу заполнения карт мышления). Приведём табличный вариант матрицы «Маршрутной карты» (таблица 3).

Таблица 3. «Маршрутная карта» развития практики учителя

Направления деятельности	Анализ направления деятельности по схеме «3 звезды и 1 пожелание»	Когда планируется внести изменения в практику?	Как будут вноситься изменения?
Удалось ли достичь поставленной цели урока и намеченных результатов?			
планирование	3 успешных момента на этапе планирования; 1 позиция в планировании, которую необходимо развить.	Дата	1. 2. 3.
преподавание	3 успешных момента в процессе преподавания; 1 позиция в преподавании, которую необходимо развить.	Дата	1. 2. 3.
Обучение	3 успешных момента в процессе обучения; 1 позиция в обучении, которую необходимо развить	Дата	1. 2. 3.
оценивание	3 успешных момента в процессе оценивания; 1 позиция в оценивании, которую необходимо развить	Дата	1. 2. 3.

Опыт показывает, что такое управление наблюдением и анализом урока позволяет директору школы точно содействовать развитию практики преподавания учителей, не пытаясь охватить сразу все области и вопросы. При анализе успешности и затруднений учителя в ходе проведения наблюдаемого урока директор отдаёт приоритет мнению самого учителя. Конечно, директор наблюдал и зафиксировал в своих записях наблюдаемого урока много больше эффективных моментов и затруднений, чем эта схема предлагает сделать учителю. Но в том и суть рефлексии, что учитель проранжирует все факторы и выберет ключевые. Директору не следует указывать учителю с высоты своего опыта, что у него получилось удачно, а что- не очень. Такие внешние оценки, как правило, вызывают сопротивление со стороны учителя и желание оспорить. Взрослые люди не оспаривают только свои собственные решения.

Таким образом, преподавание- это интенсивная и многогранная профессия, и дать чёткое определение многим формальным задачам их работы довольно сложно. Поэтому важно в процессе наблюдения и анализа уроков воспитывать в учителях навык и привычку рефлексировать. Это поможет им качественно работать на каждом уроке, в том числе и на тех занятиях, которые не будут наблюдаться коллегами.

КАК ДИРЕКТОР ШКОЛЫ МОЖЕТ СПОСОБСТВОВАТЬ РАЗВИТИЮ РЕФЛЕКСИВНЫХ НАВЫКОВ УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ НАБЛЮДЕНИЯ УРОКА?

Абстракт. В статье рассматриваются вопросы развития рефлексивных умений учителя в процессе наблюдения его урока директором школы. Определено место и роль наблюдения уроков в системе реализации внутришкольного контроля. Выявлены специфические особенности выбора дидактических инструментов для каждого этапа наблюдения урока. Раскрыта связь между техникой наблюдения урока и развитием рефлексивных навыков учителя. Изучена фактическая деятельность директора школы и учителей. Представлена модель наблюдения урока.

Ключевые слова: наблюдение, урок, дидактические инструменты, директор школы, учитель, рефлексивные навыки.

HOW DOES A SCHOOL PRINCIPAL CAN FACILITATE REFLEXIVE SKILLS OF A TUTOR WHILE MONITORING A LESSON?

Abstract: the article considers facilitation of reflexive skills of a tutor while the lesson is monitored by a school principal. Lesson monitoring place and role within internal control system is defined. Specifics for selecting didactic tools for each monitoring phase is determined. Connection between lesson monitoring techniques and tutor's reflexive skills facilitation is studied. Activity of a school principal and tutors is analysed. Lesson monitoring model is provided.

Key words: monitoring, lesson, didactic tools, school principal, tutor, reflexive skills

Использованные литературы:

1. Юренков В.Н. Основные понятия психодиагностики и экспериментальной психологии. Словарь. – Минск., БГПУ.- 2006.- 34 с.]
2. Наблюдение как метод педагогического исследования и методика его проведения- https://educentr-kudrovo.vsevobr.ru/images/Documents/metod-raboty/material_medianar.pdf
3. Закон РК «О статусе педагога». 01.01.2022 г.
4. Албытова Н.П., Асубаев Б.К. Исследование учителем собственной практики. Методическое пособие/Сагинов К.М., Ермагамбетова Г.Н., Атейбек С.Т.- Астана, «Центр педагогического мастерства», АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»,-2014.- 147 с.

5. Наблюдение урока: методические рекомендации/Р.Б.Абишева, К.С.Абдраманова. С.А.Ислямова, Ю.Г.Мельникова. - Нур-Султан: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», «Центр педагогического мастерства», 2021.- 52 с.

6. Brookfield. Model of Reflection: four lenses.-<https://www.toolshero.com/personal-development/brookfield-model-of-reflection/>

7. Овчинникова К.Р. Дидактические инструменты вчера и сегодня.// Образование и наука, 20011.-№4 (83).- с.97-107.

8. Колесова Л.Г. Как разработать инструменты для оценивания педагогической практики./Астана, Назарбаев университет, Сборник материалов Первой международной конференции KERA, 2017, 09-11 февраля, с. 58-69

ҒТАМР 14.23.07

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

**Абилова Орынгуль Асылбековна,
Уразова Гулназым Татангалиевна**

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қаласы

Цифрлық технологияның жаһандық деңгейде қарқынды дамуы және адам қызметінің барлық саласына етене енуіне орай STEAM білім беру маңызды және өзекті мәселеге айналып отыр. STEAM білім беру (ағылшын тілінен аударғанда – жаратылыстану ғылымдары, технология, инженерлік өнер, математика) төрт академиялық облысты біріктірген. Бұл технология балалардың ой-өрісін, өнертапқыштық міндеттерді шеше, құрастыра білуін кеңейтеді, сыни ойлауын дамытады.

STEAM немесе STEM жүйесі бүкіләлемді жаулап келе жатқан инновация болып табылады. Келешекте барлық білім беру салалары осы жүйе мен жұмыс жасауы әбден мүмкін. Өйткені, оқыту барысында теориялық білім мен ғана шектелмей, меңгерген теориялық білімді тәжірибе мен ұштастыра отырып, жобаларды жасау және жаңартылған білім беру жағдайында қолдану әлдеқайда тиімді болып келеді.

Жалпы, STEAM дегеніміз – оқытудың біріктірілген тәсілі. STEM тәсіл – бұл қоғам және кез келген жеке адамды болашаққа дайындауға мүмкіндік беретін іс-әрекеттердің, тәсілдердің, тәжірибенің өте кең, ауқымды кешені. STEM білім берудің теориялық негізі қарастырылып, тәжірибелік тұрғыда әліде жетілдіруді қажет етеді, өйткені әліде STEM-білім берудің шектерін нақты және бір мәнді анықтайтын нақты тұжырымдама жоқ. Дегенмен соңғы жылдары түрлі елдерде бұл бағытта үлкен тәжірибелер іске қосылды. Жүргізілген арнайы зерттеулер, талдау, рефлексия осы тәсілдің ең маңызды қасиеттерімен ерекшеліктерін жинақтап көрсетуге мүмкіндік берді [1].

Көптеген елдерде STEM білім беру келесі себептерге байланысты басымдыққа ие, яғни STEM технологиясының артықшылықтары мынада:

- STEM - білім беру күшейтілген қаржыландыру аймағына айналады: әртүрлі коммерциялық емес білім беру ұйымдары технологиялық-бағытталған жобаларды іске асыруға көңіл бөледі.

- Білім алушылардың технологияларға қолжетімділігі. Бүгін, әлемде компьютерлік желілердің қарқынды дамуы кезінде, балалар сандық контент жасайды, олармен алмасады және тұтынады. Олар веб-сайттарды іске қосып, телефондарға фильм түсіреді және өздері ойындар жасай алады.

- STEM технологиясы білім алушыларға белсенді болуға мүмкіндік беретін оқыту ортасы, оқыту үдерісінде білім алушылар өзіндік оқуға белсенді тартылады. Нәтижесінде білім алушы тек енжар бақылаушы болмай, өзі үдеріске белсенді қатысу арқылы үйренгенін жақсы есте сақтайды.

- STEM технологиясы білім алушылардан сыни ойлау, командада да, өз бетіншеде жұмыс істей алу қабілетті талап етеді.

- Әр баланың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, балалардың қызмет түрлері арқылы техникалық шығармашылыққа ынталандыру.

Білім беру жүйесі шеңберінде STEM-тәсілін іске асыру бірқатар талаптарды қамтиды:

Білім беру ұйымдарының оқыту үрдісінде STEM компонентін қосу. Осы мақсатта ең әуелі білім беру бағдарламаларын реформалау немесе түзету жүргізілуі тиіс. Мысалы, АҚШ-тың білім бағдарламасына STEM-пәндер енгізген, ал орта және жоғары мектепте мамандандыру жүргізіледі. Ресей мектеп тәжірибесіне «Технология» білім беру саласы енгізілген, ал АҚШ-та «Ғылым» жалпы пәні әзірленген [2].

Қазіргі таңда жоба жұмыстарын жүргізу тәжірибесін дамыту, инженерлік және технологиялық құрылғылар жасау, мәселелердің шешімін табу және т.б. маңызды болып отыр. Осыған орай Қазақстан жағдайында педагогтердің зерттеу жүргізу қабілеттері мен тәжірибесін дамыту, білім беру бағдарламаларына осындай дағдылары мен тәжірибесі бар мамандарды қосу өзекті болып табылады [3].

Білім беру жүйесі, оның ішінде мектепке дейінгі білім беру бағдарламасы деңгейінде STEM білім беру қалай жүзеге асады? STEM білім берудің қандай келешегі мен бағыттары бар? Енді осы сұраққа жауап іздеп көрейік.

Мектеп дейінгі ұйымда STEM білім беру МЖМБС-на бағдарланады. Бұл мектеп жасына дейінгі балалардың сан алуан іс-әрекет түрлеріне деген танымдық қызығушылығын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осындай бағдарламалардың құндылығы сол оны негізгі бағдарлама аясындағы оқу қызметінде және одан тыс уақытта қолдану мүмкіндігі бар.

STEAM технологиясын мектепке дейінгі ұйымдарда қолдану тиімділігін қазіргі тәжірибелерден байқап отырмыз. «Естігенімді - ұмытамын, көргенімді – есте сақтаймын, өз істегенімді - меңгеремін» деген Конфуцийдің пікірін негізге алсақ, балаға түсіндіріп, көрсеткеннен гөрі, өзінің іс-әрекетін тәжірибе жүзінде іске асыруына жағдай жасау керек. Жаратылыстану ғылым бөлімінде бала өзбетімен ғылыми тәжірибе жасап, көптеген сұрақтарға жауап тауып қана қоймай, танымдық ойлау процесін дамытады. Балалар ғылыми, сыни ойлау қабілеттері ашылады. Дәлірек айтсақ, жоғары техникалық жабдықтар әлеміне бағдарлай алатын және жаңа техникалық формаларды өзбетінше жасай алатын шығармашылық ойлау қабілеті бар жеке тұлға тәрбиелеуге, жаңаша білім беруге көңіл бөлу қажет.

Қазіргі балалар белсенді ақпараттандыру, компьютерлендіру және робототехника дәуірінде өмір сүруде. Бүгінгі таңда мемлекет зияткерлік қабілеті жоғары, жоғары білікті мамандарға зәру. Болашақ инженерлерді даярлауды университеттерде емес, мектеп жасына дейінгі балалар техникалық шығармашылыққа ерекше қызығушылық танытқан кезде бастау керек. Ойлаудың техникалық қызығушылығын, аналитикалық ойлауды және тұлғаның басқада қасиеттерін дамыту қажет. Сондықтан біздің алдымызда балаларда дизайн, қарапайым эксперименталды зерттеу және шығармашылық белсенділік дағдыларын дамыту міндеті тұр.

Осы міндеттер STEAM технологиясының 6 модулі арқылы жүзеге асады [4].

«Ф.Фребельдің дидактикалық жүйесі» білім беру модулі:

- қоршаған әлемдегі заттармен эксперименттер жасау;
- геометриялық денелермен фигураларды қолданып әрекет ету арқылы математикалық шынайылықты меңгеру;
- кеңістік қатынасын игеру;
- сан алуан қырлы және түрлі проекциядағы құрастырулар.

«Тірі және өлі табиғатпен эксперимент жасау» білім беру модулі:

- тәжірибелік-эксперимент әрекетінде қоршаған әлем туралы түсініктерін қалыптастыру;

- көрнекі-сезімдік қабылдау барысында барлық тіршіліктің біртұтастығын ұғыну;
- экологиялық сананы қалыптастыру

«LEGO - құрастыру» білім беру модулі:

- практикалық және ақыл-ой тұрғысынан эксперимент жасауға, жалпылауға, себеп-салдарлық байланыстарды орнатуға, іс-әрекетті ауызша жоспарлауға, іс-әрекет барысын және оның нәтижесін ауызша түсіндіруге қабілетті болу;

- заттарды топтастыра білуі;
- өмірдің сан алуан саласынан хабардарлығын көрсете білуі;
- ана тілін еркін меңгеруі (сөздік құрам, тілдің грамматикалық құрылымы, фонетикалық жүйе т.б.);
- талдау және жинақтау тәсілі негізінде жаңа бейне құра білуі, қиялдай білуі.

«Математикалық даму» білім беру модулі:

- балалардың жас және даралық ерекшеліктерін ескере отырып, көлем, форма, кеңістік, уақыт, сан мен санау бағыттары бойынша математикалық даму міндеттерін кешенді шешу

«Робототехника» білім беру модулі:

- логика мен алгоритмдік ойлауды дамыту;
- бағдарламалау негіздерін қалыптастыру;
- жоспарлау, модельдей білу қабілетін дамыту;
- ақпараттарды өңдеу;
- заңдылықтарды таба білу қабілетін дамыту;
- практикалық тапсырмаларды тез шеше білуі;
- назар аудару, сызба құру біліктілігін игеруі;
- әмбебап таңбалық жүйелерді (символдарды) білуі және қолдануы;
- өзіндік іс-әреке тбарысын және оның нәтижесін бағалау қабілетін дамыту.

«Мультстудия «Мен әлемді құраймын» білім беру модулі:

- АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технология) мен цифрлық технологияны меңгеру ;
- медиалық технологияларды игеру;
- көркем және техникалық шығармашылық синтезі негізінде өнімді іс-әрекетті ұйымдастыру.

Әрбір модуль арнайы міндеттерді шешуге бағытталған, олардың кешенді шешімін табу барысында STEM-білім беру мақсаттарын жүзеге асыру: танымдық-зерттеу іс-әрекетінде интеллектуалдық қабілеттерін дамыту және кіші жастағы балаларды ғылыми-техникалық шығармашылыққа баулу қамтамасыз етіледі [4.16-26 б]. Осыған орай педагогтардың біліктілігін арттыру, STEAM білім беру, STEAM технологиясы туралы теориялық білімі мен практикалық дағдыларын ұштастыру қажеттілігі туындайды. Кез келген ұйымда STEAM технологиясын тәжірибеге енгізу үшін педагогтар арнайы дайындық курстарынан өтеді, өзара тәжірибе алмасады. Жоспарлы және жүйелі жүргізілген жұмыстардың нәтижесін облыстық, республикалық көлемде насихаттау STEAM технологиясының тиімділігіне дәлел болады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда STEM білім беруді енгізу мектеп жасына дейінгі балаларды ақпарат тарағынында тез бағдар жасай білуге, өзінің білімін тәжірибеде қолдануға көмектеседі. Мектеп жасына дейінгі балалар заманауи қоғам талап етіп отырған қосымша практикалық дағдылар мен білікті меңгереді. Ойын түріндегі қызықты оқу қызметі не қызықты іс-әрекеттер баланың шығармашылық әлеуетін ашады.

Сонымен, мектепке дейінгі білім беруде STEM технологиясын қолданудың маңызы зор. STEM технологиясы мектепке дейінгі жастағы балаларға әлемді жүйелі түрде тануға,

айналасындағы оқиғалардың логикасын білуге, олардың қарым-қатынасын ашуға және түсінуге, жаңа, ерекше және өте қызықты жаңалықтарды табуға мүмкіндік береді.

Аңдатпа. Мақалада мектепке дейінгі білім беру жағдайында STEAM технологиясын қолдану мүмкіндігі мен маңыздылығы қарастырылған. STEAM білім беру модульдерін жаңашыл бағыт ретінде іске асыру мақсат-міндеттері ашып көрсетілген.

Кілт сөздер: STEAM білім беру, технология, модуль, дидактикалық жүйе, эксперимент, робототехника, математикалық даму.

Аннотация. В статье рассматривается возможность и важность применения технологии STEAM в условиях дошкольного образования. Раскрыты цели и задачи реализации образовательных модулей STEAM как инновационного направления.

Ключевые слова: STEAM образование, технология, модуль, дидактическая система, эксперимент, робототехника, математическое развитие.

Abstract. The article discusses the possibility and importance of using STEAM technology in the context of preschool education. The goals and objectives of the implementation of STEAM educational modules as an innovative direction are disclosed.

Keywords: STEAM education, technology, module, didactic System, experiment, robotics, mathematical development.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. STEM білімді енгізу бойынша әдістемелік ұсынымдар. –Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2017. – 160 б.
2. Бактыбаева К.С. STEM білім беруді жүзеге асырудың өзектілігі және халықаралық тәжірибе. «STEM» - білім беруді жаңғырту, әлеуметтік көзқарас, стратегиялық бастамалар, технологиялық шешімдер» халықаралық ғылыми-тәжірибелік on-line конференция материалдары. Атырау, 2019. 225 б.
3. Ногайбаева Г. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане. Білімді ел - Образованная страна, №20 (57) от 25 октября 2016 г.
4. Волосовец Т.В. STEM – образование детей дошкольного и младшего школьного возраста. М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2019г

ҒТАМР 15.21.51

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТЕЛЕФОНҒА ТӘУЕЛДІЛІК СЕБЕПТЕРІН ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ОНЫ ЕҢСЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Оспанбаева М.П., Тилеубаева М.С., Жумадилова А.С.

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Айтулы ақын Қасым Аманжоловтың «Өзім туралы» өлеңінде «Сен неткен бақытты едің, келер ұрпақ! Қараймын елесіңе мен таңырқап...» деген жолдар бар [1]. Бұл – қазіргі балаларға қолжетімді мүмкіндіктер аясына деген қызығушылықты білдіреді. Кез-келген мәселені қарастыруда «таяқтың екі ұшы бар» екенін есте ұстау ләзім. Сондықтан да, гаджетке тәуелділікті мәселе ретінде талдамас бұрын, оның қызметін және оқушыларды өзіне құмар ету жолдарын сипаттайық. Ол үшін «Гаджет неліктен тартымды?» сауалына жауап іздеген жөн. Тиісті зерттеулер гаджеттің қандай түрі болмасын, интернетсіз, жеке өзінің еш тартымдылығы жоқ екенін көрсетті. Сиясы таусылған қаламсаптың еш кәдеге

жарамайтыны сынды, ғаламтор байланысы болмаса, телефон, смартфон, компьютер, ноутбук, макбук, планшет т.б. гаджет түрлері мектеп оқушыларын аса қызықтырмайды. Сондықтан, гаджетке тәуелділікті интернетке құштарлықтың жемісі деп тану қажет. Ал, интернет, әуелі жедел ақпарат алу көзі. Бұл – оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру мақсатында қолданылатын және құпталатын даму тетігі. Олай болса, оқушының гаджетке телміруіне ықпал ететін кім? Әрине, мұғалім! Жеке бастамаларды былай қойғанда, мектеп оқушысының белгілі бір пәндерді меңгеру аясында, берілген тапсырмаларды орындауы, өз бетінше іздену жұмыстарын жүргізгені үшін жазғыру дұрыс па?

Зерттеу барысындағы тағы бір қайшылық – оқушының гаджетке тәуелділігі туралы мәселе қозғағанда, оқытудың коллобараациялық технологиясының ескерілмейтіндігі. Заманауи білім беру жүйесі балалардың бірлескен әрекетін ұйымдастыруды міндеттейді. Мәселен, жаңартылған білім беру бағдарламасына сай, оқушылардың топтық және жұптық жұмыстарына басымдық беріледі. Ал, егер оқыту онлайн немесе аралас форматта ұйымдастырылған болса ше? Қашықтықтан білім алудың өзі оқушыны гаджетке тәуелді етпей ме?! Демек, мектеп оқушысы қарым-қатынастың оңтайлы жолдарын меңгеруі және қолдануы үшін, интернетке қосылған гаджетті пайдалануы қажет [2].

Қазіргі даму жүйесі, адамзат баласын барынша ресурстарды үнемдеуге шақырады. Бұл ретте қуат көзі, ғаламтор желісі және гаджеттер арқылы ғана жүзеге асырылып жатқан ақпараттық тасымалдаудың орасан зор әлеуеті мен ғаламат ғажайыбын қалайша жоққа шығарамыз?! Ресурсты үнемдеудің механикалық тәсілін алмастырған электронды қызметсіз, өзіміздің бір күнімізді елестетіп көрейікші! Тоқтаусыз үрдіс ағынына тосқауыл қойылмай ма? Ал, осыдан кейін мектеп оқушысын гаджетке тәуелділік үшін қалай айыптауға болады? Аталған мәселелер шеңберінде, оқушылардың гаджеттерге тәуелділіктерінің шынайы себептері әлі күнге «бүркемеленіп» отырғандығын, сондықтан да жеткілікті зерттелмегеніне назар аудару қажеттілігі ұсынылады. Білім беру ұйымдары тәрбиеленушілерінің гаджеттерге таңылуы мәніс пе, әлде мәселе ме? Ал, егер оны қажеттілік немесе қызығушылық салдары деп қарайтын болсақ, жасөспірімдер арасында белең алған түрлі дабылды жағдайларды қалай түсіндіреміз? Мұндай келеңсіздіктердің алдын алу үшін, гаджеттерді қолдану үрдісінде, оқушылардың ақпаратты сұрыптау құзыреттілігін қалыптастыру қажеттігі бой көтереді. Бұл – білім беру үрдісінің назарға алуын міндеттейтін фактор [3].

Біз, өз зерттеуімізде, мәселенің психологиялық себептеріне басымдық бердік. Бала бойында туа біткен қорғаныш рефлексі және сақтану нышаны, сондай-ақ кішкентай кезінен қалыптасатын «жамандыққа қарсылық» иммунитеті, оның қауыпсіздік түйсігінің негізін құрайды. Ал, бұдан да маңызды психологиялық фактор – ол когнитивтік сала. Оқушы танымын жеке басының қауыпсіздігіне байланысты білімдермен толықтыру, қандай да бір қатер аймағынан құтылу немесе белгісіздіктерден шығу іс-әрекетіне сәйкес алгоритмдерді меңгеру – машықтануды талап етеді. Оқушы кез-келген дағдарысты жағдайда, білместіктен жапа шекпеуі үшін, оның танымдық дамуымен қатар, сезімдік сфераны, яғни психиканы жетілдіру қажет. Бұлардан өзге, баланың өзіне беймәлім жағдайларды жақындарынан сұрау, көмекке шақыру сынды аса маңызды қадамдар, оның айналасымен қарым-қатынасының тығыздығы мен қиындықта сүйене алатын ересектердің болуынан хабардар етеді және ерік-эмоция сапасының белгісі болып табылады [4].

Сондықтан, мектеп оқушыларының гаджеттерге тәуелділіктерінің психологиялық себептері мен оны еңсеру стратегияларын зерттеу үшін, жасөспірімдердің тұлғалық-әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін бақылау, сыналушыларды іс-әрекет барысында бақылау және олардың жақын айналасындағы ересектермен сұхбат, құжаттық-өмірбаяндық тәсіл сынды ғылыми-зерттеу әдістері қолданылды. Зерттеу Тараз қаласының екі орта білім беру ұйымында жүргізілді және бұл үрдіске өндірістік практика кезеңінде, Педагогика және психология мамандығының бітіруші-түлектері тартылды. Әртараптандырылған зерттеу жұмыстары білім беру ұйымдарының педагог-психологтарының «қатер топтары»

тізімдеріндегі оқушылар туралы деректерге мониторинг жасаудан басталды. Зерттеу тобына ұсынылған құжаттар: оқушының әлеуметтік-психологиялық картасы, оқу үлгерімінің жиынтық тізбесі және сынып жетекшісінің психологиялық-педагогикалық мінездемесі. Барлық құжаттар соңғы екі оқу жылындағы мәліметтерді қамтыды. А. білім беру ұйымында 10 жеткіншектің және Б. білім беру ұйымында 8 жасөспірімнің, барлығы 18 сыналушы құжаттары зерттелді. Ескеретін жайт – бұл жерде білім беру ұйымдары шартты түрде нөмірленіп, мектеп оқушыларының есімдері өзгертіліп алынды. Сыналушылардың әлеуметтік-психологиялық карталарын зерттеу нәтижелері бойынша 6 жеткіншектің толық емес отбасында – жалғызбасты ананың қарауында тәрбиеленіп отырғаны, 3 оқушының кедейшілік шегіндегі тұрмысы төмен отбасы балалары екені анықталды. Яғни, сыналушылардың 50% сәтсіз отбасы өрендері. Сынып жетекшілерінің психологиялық-педагогикалық мінездемелерін талдау барысында 3 оқушының үлгерімі төмендеп кеткені, 5 оқушының сабаққа қатысуы нашар екені және 2 оқушының сыныптастарымен қарым-қатынастары күрделі екені айқындалды. Сынып жетекшілерінің субъективті қорытындылары бойынша, 10 сыналушының (56%) келеңсіз мінездемелері белгілі болды. Жасөспірімдердің оқу үлгерімдерінің соңғы екі оқу жылындағы жиынтық тізбелері әр тоқсан аясында талданды және олардың салыстырмалы көрсеткіші келесі мәліметті құрады: төмендеу деректері – 7 оқушы (39%), бірқалыпты үлгерім – 11 оқушы (61%), жоғарылау – 0. Сыналушылар туралы деректерді құжаттамалық тексеру нәтижесі 1-кестеде бейнеленді: телефонға тәуелділіктен үлгерімнің төмендеуі, сабаққа нашар қатысу, өзара қарым-қатынастардың күрделенуі, т.б. келеңсіздік факторлары және бірқалыпты жағдайлардың арақатынасы.

1-кесте: «Қатер тобындағы» оқушыларды құжаттық зерттеу әдісінің нәтижесі

Сыналушылар көрсеткіштері	Зерттеу құжаттары					
	Әлеумет.-психол. карта бойынша		Психол.-педаг. мінездеме бойынша		Оқу үлгерімі бойынша	
	N	%	N	%	N	%
Келеңсізд. факторл.	9	50	10	56	7	39
Қалыпты жағдай	9	50	8	44	11	61

Келеңсіздік көрсеткіштерінің орта есебі сыналушылардың жалпы санының 48% құрады. Демек, телефонға тәуелділер қатарында тізімделіп, «қатер тобына» ендірілген оқушылардың жартысынан көбінің оқу-тәрбие үрдісіне қатысы және нәтижелері өзгеріссіз. Бұл – диагностикалық іс-шаралар және бағалау үрдісіндегі субъективизм салдарынан болуы мүмкін деген болжам жасалды. Осы жорамалды тексеру үшін, сыналушыларды іс-әрекет барысында бақылау және олардың жақын айналасындағы субъектілермен сұхбаттасу жүзеге асырылды.

Сыналушылардың сабаққа қатынасы, мұғаліммен және сыныптастарымен өзара қарым-қатынастары, сондай-ақ өзін-өзі ұстау ерекшеліктерін сабақ үстінде, үзілістерде бақылау үрдісі 10-дық шкалалау арқылы жүргізілді. Оның нәтижесі: 10/8, 1/7, 2/6, 3/5. Мұндағы 10, 1, 2, 3 – оқушылар саны, ал 8, 7, 6, 5 – шкала баллдары. Демек, 5-7 баллмен бағаланған 6 оқушының «қатер тобында» болуын орынды деп тауып, қалған 10 жасөспірімді бұл «тізімнен» шығарса болмас па деген сауал қойылды. Мәселенің байыбына жету үшін, жағдайды зерделеу сұхбаттасу әдісі арқылы жалғасын тапты. Үрдіс барысында келесі сауалдарға басымдық берілді: «Оқушы өзіне берілген тапсырманы қаншалықты сапалы орындайды?», «Оқушының сабаққа ынтасы қандай?», «Оқушы үй тапсырмасын үнемі әрі толық орындайды ма?», «Оқушының қоғамдық жұмыстарға араласу белсенділігі қандай?», «Оқушыда басқаларға көмектесу дағдысы қаншалықты қалыптасқан?» Сұхбаттасу үрдісіне 9 сынып жетекшісі, 24 пән мұғалімі, 4 педагог-психолог және 32 оқушы, барлығы 69 адам қатысты. Оның нәтижесі бойынша 7 сыналушы «проблемалы»

ретінде анықталды. Оның екеуі А. білім беру ұйымының және бесеуі Б. білім беру ұйымының тәрбиеленушілері.

Сонымен, зерттеу нәтижелерін жинақтау үрдісі келесі мәліметтерді көрсетті: құжаттамалық зерттеу бойынша 8 оқушы, бақылау әдісі бойынша 6 оқушы, сұхбаттасу әдісі бойынша 7 оқушы. Бұл балалардың гаджетке тәуелділіктерінің психологиялық факторларын анықтау негізінде, олардың объективті себептері нақтыланды. Мәселені ғылыми-зерттеу барысында, мектеп оқушыларының гаджеттерге тәуелділіктерінің басты себептері ақпарат тартымдылығы мен ғаламтор шырғауынан «шыға алмай қалу» еместігі, бұл факторлардың салдар ғана екендігі анықталды. Жасөспірім жақын айналасындағылардан қолдау таппай, сенімі мұқалып, жалғыздық күйін кешкенде, тұйықталады. Өзін өзгелердің құрмет тұтпауы өзіндік бағаның кемуін тудырып, нәтижесінде толымсыздық кешені пайда болады. Әлі толық қалыптасып үлгірмеген нәзік психика тұрақсыздығы артып, оқушы өзін қолдауға деген зәруліктің орнын толтырудың басқа көздерін іздейді. Ол, әрине, гаджеттен оңай табылады! Осылайша ата-ана, туыс-бауыр, дос-құрбы, ұстаздардың орнын гаджеттер басады. Бұл жағдайға баланың қашан және қалай кезіккенінен бейхабар орта, мәселенің салдарларымен бетпе-бет келгенде, өкінішке орай, көп нәрсені түзету тым кеш болады.

Практикалық зерттеу нәтижелері гаджетке шынайы тәуелділікті және жаңсақтықты (ұқсас жайт) анықтады: 18 оқушының 8-і дабылды жағдайда, қалған 10-ы психологиялық-педагогикалық қызмет «құрбандары». Зерттеу қорытындысы бойынша А. білім беру ұйымында «телефонға тәуелді» деп танылған 2 жеткіншекпен жұмыс 1 педагог-психологқа міндеттелді. Ал, Б. білім беру ұйымындағы 6 жасөспірімнің гаджетке тәуелділігін еңсеру іс-шаралары сол ұжымның психологиялық-педагогикалық қолдау қызметіне тапсырылды. «Қатер тобындағы» аталған мәселе анықталмаған 10 оқушы «қара тізімнен» алынды.

Сонымен, мектеп оқушыларының телефонға тәуелділігін психологиялық-педагогикалық зерттеу барысында анықталған әлеуметтік-тұлғалық факторлар мыналар:

- отбасындағы жылулықтың тапшылығы,
- педагогикалық назардан тыс қалу,
- баланың бос уақытын ұйымдастырмау,
- еңбекке араласуды ынталандырмау,
- сенімінің төмендігі, өзін-өзі жеткілікті бағаламау

Баланы табиғи ортасында бақылау, үйреншікті іс-әрекеттері барысында бақылау және «тосын сыйлар» ұйымдастыру кезінде бақылау арқылы жоғарыда аталған факторлардың көріністерін ажыратуға болады: шешім қабылдауға қиналу, жауапкершіліктен қашу, шынайы болмыстан аулақтау болу; зейінді шоғырландыру, ырықты есте сақтау сынды ерікті-когнитивті дамудағы мәселелер және алаңдағыштық; ортаға бейімделудегі қиындықтар, жаңаны баяу қабылдау, қарым-қатынастың нашарлауы, ұйқының бұзылуы; бас ауруы, көру-есту қабілетінің нашарлауы, жиі мазасыздану. Осы аталған көріністер аясында «Бақылау картасы» құрылып, оны балалармен қоян-қолтық араласатын қызметкерлерге, ата-аналарға түсіндіріп, таратып, мәліметтерді уақтылы жинап, шынайы талдап тұру – мәселенің алдын-алуға едәуір ықпал етеді. Үш апта бойы жүзеге асырылған практикалық зерттеу нәтижелерін өңдеу және сапалық талдау негізінде, мектеп оқушыларының гаджетке тәуелділіктерін еңсерудің психологиялық стратегиялары құрылды және білім беру ұйымдарының педагог-психологтарының қолданыс арсеналына ұсынылды. Аталған стратегия практикалық психологиядағы инновациялық құралдарды, ықпал ету мазмұндарына қарай, үш бөлімге топтастырды:

- 1) оқушының жүйке жүйесін тыныштандырып, ойды реттеу стратегиялары (ребефинг және медитация);
- 2) оқушыны іс-әрекетке жұмылдыру арқылы, көңілін аулап, зейінін басқа жаққа бағыттау стратегиялары (ойын терапиясы, арт-терапия және нейрографика);

3) оқушыларды жауапкершілікке жетелеу арқылы, тәуелділіктен саналы түрде бас тартып, гаджетті қолдану уақытын реттеу стратегиялары (коучинг, генезис-терапия, "20 сауал" техникасы).

Телефонға тәуелді мектеп оқушысын мазасыздықтан арылтып, жүйкені тыныштандыру және зейіннің алаңдағыштығын тұрақтандыру мақсатында, білім беру ұйымдарының педагог-психологтары баламен күніне 2 реттен, 2 ай көлемінде, ребефинг және медитациялық жаттығулар жасауды үзбеуі керек. Тәуелділікті еңсеруді белсенді іс-әрекетке жұмылдыру көмегімен жүзеге асыру үшін, педагог-психолог 1 тоқсан бойы, күнделікті, жасөспірім оқитын сыныпта арт-терапия, ойын терапиясы техникаларын және нейрографика алгоритмдерін қолданып, тренингтер өткізіп отыруы шарт. Аталған психологиялық іс-шаралар өз мәресіне жетіп, аралық нәтижелер алына бастаған кезде, сыналушымен жеке жұмысқа көшуге рұқсат етіледі. Жеке жұмыс 0,5 – 1,5 сағат көлемінде 2-4 сеансты қажет етеді; барлығына 1-2 аптадай уақыт жұмсалады. Жеке жұмыс үшін «Декарт координаты», «Не үшін?», SWOT-талдау сынды коучингтік технологиялар, «эмоция-бейне терапиясы» психоаналитикалық сеанстары, қазақстандық психотерапевт Ж.Даненова, Қ.Матайдың генезис-терапиясы және (немесе) итальян психологы Джо Виталионың «20 сауал» техникасы ұсынылады [5].

Мұндағы мақсат – оқушының гаджетке тәуелділігіне түрткі болған психологиялық мәселені өздігінен, саналы түрде еңсеруіне ықпал ету. Баланың жақын айналасындағы ересектер, оның қолдауға зәру екендігін үнемі есте ұстағандары жөн. Қолдау – оқушының жеке басын шынайы құрметтеу әрі қабылдау, оған сену және сенім арту, шартсыз (есепсіз) жақсы көру арқылы жүзеге асырылады. Педагогикалық ұжым мұндай оқушыларды ынталандыру үшін қызықтыра алулары қажет.

Телефонға тәуелділіктің психологиялық себептері және оны еңсеру стратегиялары бойынша жүзеге асырылған ғылыми-зерттеу жұмысы қолданбалы сипатта орындалды. Зерттеу тақырыбының осы форматта анықталуына түрткі болған білім беру ұйымдарының педагог-психологтарынан түскен сұраныстар және жалпы жұртшылықтың дәл осы мәселеге қызығушылық танытулары еді. 2023-жылдың басында, ақыры қасіретпен аяқталған суицидтік оқиғаның, гаджетке тәуелділіктен бастау алғаны туралы дерек, Жамбыл облысының тұрғындары арасында едәуір толқыныс тудырған-ды. Уағынан кеш қағылған дабыл негізінде, шұғыл зерттеу жұмыстары ұйымдастырылып, оған жергілікті жердегі академиялық қауымдастық тартылды. Орын алған мәселенің әлеуметтік-психологиялық астары жөнінде, ақпан айында, мемлекеттің бас басылымы «Егемен Қазақстан» газетіне мамандандырылған сұхбат берілді [6].

Артынша өндірістік практикада жүрген ІҮ-курстың бітіруші-түлектерінің ұйымдасуымен (М.Х. Дулати ат. Тараз өңірлік университетінің Педагогика және психология мамандығы) және білім беру ұйымдарының педагог-психологтарынан құралған еріктілер тобының бірігуімен кешенді зерттеу жұмыстары жүргізілді. Тараз қаласының екі орта мектебінде жүзеге асырылған ғылыми-зерттеу жұмыстары, психология тарихында сыналушылардан зерттеушілері көп зерттеу ретінде есте қалары анық. Пәнаралық интеграциялар жаппай белең алған жаһандану жағдайында, мектеп оқушыларын гаджетке тәуелділіктен арылту жолдарын зерттеу жұмыстарын тек психология ғылымы шеңберінде қарастыру, берілген мәселенің аясын тарылтатыны сөзсіз болатын. Сондықтан, білім беру мен әлеуметтану тетіктері, психология ғылымымен қатар қарастырылды. Жарты жылға созылған ғылыми-академиялық ізденістер мен экспериментті-тәжірибелік зерттеулер, әуел баста қойылған ғылыми жорамалды растап, гаджетке тәуелділіктің психологиялық себептерін ашты. Ғаламтор, ақпарат, гаджеттер шынайы себептердің салдары ғана екені және тәуелділік жағдайында олардың қосалқы рөл атқаратыны анықталды. Мектеп оқушыларының түрлі тәуелділіктерін, оның ішінде гаджетке тәуелділікті еңсерудің психологиялық стратегиялары зерттелді. Алынған нәтижелер Тараз қаласындағы «Анаға тағзым» орталығында өткен «Отбасым – бақыт мекенім» тақырыбындағы ғылыми-

тәжірибелік конференцияда, Жамбыл облысының педагог-психологтарының алдында, сондай-ақ әлеуметтік желілерде талқыланды.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТЕЛЕФОНҒА ТӘУЕЛДІЛІК СЕБЕПТЕРІН ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ОНЫ ЕҢСЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Түйіндеме. Мақалада оқушылардың телефонға тәуелділіктерін зерттеу және одан арылтудың психологиялық тәсілдері қарастырылды. Телефонға шектен тыс құмарлықтың психологиялық себептері: отбасындағы жылулықтың тапшылығы, педагогикалық назардан тыс қалу, баланың бос уақытын ұйымдастырмау, еңбекке араласуды ынталандырмау, өзіне сенімнің төмендігі және өзін бағаламау. Мектеп оқушыларының телефонға тәуелділіктерін еңсерудің психологиялық стратегиялары: жүйке жүйесін тыныштандырып, ойды реттеу; іс-әрекетке жұмылдыру арқылы, зейінін бағыттау; жауапкершілікке жетелеу арқылы, саналы түрде таңдау жасау. Құрал ретінде келесі тәсілдер ұсынылды: ребефинг, медитация, ойын терапиясы, арт-терапия, нейрографика, коучинг, генезис-терапия, "20 сауал" техникасы.

Кілт сөздер: телефон, тәуелділік, себеп, еңсеру, стратегия.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЧИН ЗАВИСИМОСТИ УЧЕНИКОВ ОТ ТЕЛЕФОНОВ, И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Аннотация. В статье рассмотрены психологические подходы к изучению и преодолению от телефонной зависимости. Психологические причины чрезмерной тяги к телефону, учащихся, это – дефицит внимания со стороны близких, педагогическая запущенность, неорганизованный досуг, отсутствие мотивации к трудовому воспитанию, неуверенность и заниженная самооценка. Психологические стратегии преодоления телефонной зависимости школьников: регуляция нервной системы; мобилизация мыслительной деятельности; развитие осознанности. В качестве инструментов были предложены следующие психотехники: ребефинг, медитация, игровая терапия, арт-терапия, нейрографика, коучинг, генезис-терапия, техника «20 вопросов».

Ключевые слова: телефон, зависимость, причина, преодоление, стратегия.

INVESTIGATION OF THE CAUSES OF STUDENTS' DEPENDENCE ON PHONES, AND PSYCHOLOGICAL STRATEGIES FOR OVERCOMING THEM

Annotation. The article examined the study of students' phone addiction and psychological approaches to getting rid of it. Psychological reasons for excessive craving for the phone: lack of warmth in the family, pedagogical neglect, lack of Organization of the child's free time, lack of incentive to engage in work, low self-confidence and low self-esteem. Psychological strategies for overcoming the dependence of schoolchildren on the phone: calm the nervous system and regulate thoughts; by mobilizing to action, directing attention; by leading to responsibility, making conscious choices. The following approaches were proposed as tools: rebefing, meditation, game therapy, art therapy, neurographics, coaching, Genesis therapy, technique "20 questions".

Key words: phone, addiction, reason, overcoming, strategy.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қарағанды. Қарағанды облысы: Энциклопедия [Мәтін] / Қасым Аманжолов. – Алматы: Атамұра, 2006. – 345б.
2. Жусупбекова Г.Г. Бастауыш сыныптарда қашықтықтан оқыту кезінде интерактивтік коллаборацияны құру үшін қолданылатын платформалар [Мәтін] / Жусупбекова Г.Г., Омарова А.Ж. // Педагогика және психология. – 2022. – № 2 (51). – С.88-96 бб.

3. Емельянов Д.А. Фильтрация сетевого контента в образовательных учреждениях [Текст] /Д.А. Емельянов // Педагогическое образование в России. – 2018. – № 8. – С. 75-82.
4. Сигел Д.Д. Растущий мозг. Как нейронаука и навыки майндсайт помогают преодолеть проблемы подросткового возраста? [Текст] / Сигел, Д.Д. – М.: Эксмо, 2016. – 272с.
5. Млодинов Л.М. Неосознанное. Как бессознательный ум управляет нашим поведением? [Текст] / Млодинов, Л.М. – М.: Livebook Publishing, 2022. – 297с.
6. Мұсылманқұл Т.А. Суицид кеселі өршіп тұр [Мәтін] / Мұсылманқұл, Т.А. // Егемен Қазақстан. – 2023, 3-ақпан. – № 23 (30502). – 12 б.

МУҒАЛІМДЕРДІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Т.Т. Мақсотова

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Әрбір адамзат баласы жарық дүние есігін ашқаннан кейін, өмір сүруге, білім алуға құқылы. Қазіргі таңда біздің қоғамымызда инклюзивті білімді қажет ететін жандар көп. Олар белгілі бір ортаға, қоғамға тәуелді. Бұндай балалардың денсаулығы дәрігерлердің құзырында болса, білім беру мен тәрбиені қатар ұйымдастыру педагогтар мен тәрбиешілердің және психологтардың міндеті.

Инклюзивті білім беру - барлық тұлғалардың бірегейлігін, құндылығы мен алуан түрлілігін мойындай отырып, оларды кемсітуге жол бермейтін қолжетімді білім беру үдерісі [1; 15б.]. Инклюзивті білім беру жағдайындағы жалпы білім беретін ұйымдарда педагог жұмысының басты міндеттерінің бірі - ерекше білім беруге қажеттілігі бар баланы және оның отбасын жалпы білім беру ортасына енгізуді реттейтін үдерісті сапалы түрде басқару болып табылады. Бұл бағыттағы алғашқы қадам білім беру үдерісінің барлық қатысушыларын, ең алдымен, өзін өзгерістегі әлеуметтік жағдайға дайындау болуы керек. Педагогтар тыңдауға үйреніп, дәйекті, шыдамды болып, әр баланың оқу мәнеріне сыйластықпен қарау керек. Сонымен қатар, оларға қажет:

- балалар әр түрлі оқитынын, әр түрлі қарқынмен білім алатынын мойындау және осы ерекшеліктерді ескере отырып сабақты жоспарлау;
- әрекеттерді бекітілген оқу жоспарына емес, жағдайға байланысты жоспарлау;
- барлық балалар мектепке келу үшін және оқу үдерісін тиімді ету үшін ата-аналармен өзара әрекеттесу;
- сыныптағы барлық балалардың және жеке әрқайсысының сұраныстарын икемділікпен, шығармашылықпен орындау;
- әр сыныпта оқушылардың белгілі бір бөлігінің оқуында қиындықтары болатындығын білу.

Сонымен бірге, З.А. Мовкебаева мен И.А. Оралканова балаға бағдарланған оқытудың белсенді әдістерін қолдануды ұсынады. Бұл әдістер:

- барлық балаларға ойнауға, оқуға және жауапкершілікті бөлуге көмектесу;
- оқудағы қиындықтардың дәрежесі мен ауырлығын төмендетіп, қиындықтың ары қарай дамуына жол бермеу;
- мінез-құлық проблемаларын шешу;
- оқу жоспарында күнделікті өмірде қолданатын дағдыларды пайдалану;
- оқуды қызықты түрде жасау;
- өткен материалды мектептегі және үйдегі жағдайлармен байланыстыру;
- балалардың қызығушылығын сақтау және оларға өздерінің жеке темптерімен сәйкес оқуға мүмкіндік жасау үшін оқыту жылдамдығы мен әдістерін түрлендіру;

- сыныпта өзара қарым-қатынасты жақсарту;
- мұғалімге өз дағдыларын жетілдіруге көмектесу [2; 466].

Тағы бір ресейлік автор М.М. Панасенкованың пікірінше, жақсы, түсінікті сөйлесу де оқыту мен білім беруде маңызды болып табылады. Оның ойынша, педагогтар:

- қарапайым, түсінікті тілде сөйлеп, материалды логикалық, дәйекті түрде түсіндіруге;
- вербалды емес тілдің тәсілдерін білу және дұрыс өңдеу, дене тілін түсіну, дауыстың ырғағын, бет әлпетінің өзгерісін айыруға, т.б.;
- көбіне сөйлесуде бақылайтын емес, қолдайтын және мадақтайтын тәсілдерді қолдануға;
- сөйлеу тілімен қолдана алмайтын, нашар еститін немесе ана тілі оқу тілінен басқа даму мүмкіндігі шектеулі балаларға көмектесу үшін сөйлесу әдістерін қолдануда иілгіштік танытуға;
- балалардың шаршауын алдын алу үшін үнемі үзілістер жасап отыруға;
- оқу материалының барынша аудиовизуалды қолжетімділігін қадағалауға тырысу керек [3;756].

Мамандар арасында жалпы қабылданған талап спецификалық терминдерді қолдануда белгілі ережелерді сақтау болып табылады:

✓ Қолдануға болады	X Қолданбаған жөн
Көру қабілеті зақымданған	соқыр
Есту қабілеті зақымданған	саңырау
Ерекше білімді қажет ететін оқушы	мүгедек
Оқуында қиындықтары бар	оқытылмайтын
Интеллектуалды бұзылыстары бар	ақыл-ойы кем

Инклюзивті білім беру жағдайындағы педагог:

- оған берілген балалардың денсаулығы мен өмірі үшін тікелей жауапты;
- мектеп сабақтарын, экскурсиялар, сыныптан тыс шаралар мен ойын-сауықты балалардың жасына сай, мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына және бағдарламалық материалдарға сәйкес жоспарлайды және жүзеге асырады;
- сыныпта типтік білім беру бағдарламасын нәтижелі іске асыру үшін жағдай жасайды;
- басқа мамандармен және мұғалімдермен бірге мерекелер, ойын-сауық және спорттық іс-шараларды дайындайды;
- барлық оқушылардың біріккен іс-әрекетін жоспарлайды және ұйымдастырады (басқа мамандармен бірге);
- мамандардың ұсыныстарын ескере отырып әрбір оқушыға жеке ыңғай жасайды;
- балаларды отбасында тәрбиелеу сұрақтары бойынша ата-аналармен жұмыс жүргізеді және оларды мектеппен белсенді әрекеттестікке тартады;
- балалардың жеке ерекшеліктерін біледі, балалардың жеке дамыту бағдарламасын жасауда және жүзеге асыруға қатысады;
- баланың әр түрлі әрекет түрлерінің даму деңгейін, коммуникативті белсенділік ерекшеліктерін, мақсатқа бағытталған әрекет деңгейін, өзіне өзі қызмет көрсету, мәдени-гигиеналық дағдыларын анықтайды;
- мамандардың ұсыныстарын орындайды.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы мектеп мұғаліміне қойылатын тағы бір маңызды талап – медициналық, психологиялық және дефектологиялық саладағы мамандармен бірге әрекет етуге дайындығы мен қабілеті. Бұндай әрекеттестіктің басты мақсаты - даму ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды дамыту, оқыту, тәрбиелеу және әлеуметтендіру екендігін түсіну қажет. Сонымен қатар, қазіргі таңда педагогтардың барлығы өздерінің белгілі бір салада «білмейтіндіктерін» мойындап, әріптесінің көмегін

қабылдай алмайды. Инклюзивті білім берудің «алтын ережесі» - топта жұмыс жасау, осыған педагогтарды даярлауда ерекше мән беру керек. Арнайы педагогика саласында өзінің кемшіліктерін мойындау, әріптестері мен мамандардың көмегін қабылдау, мамандармен тұрақты байланысуға дайын болу қабілеті – топтағы жұмыстың негізі болып табылады.

Инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін мектеп мұғаліміне кейбір кездері жалпы білім беру үдерісіне баланы нәтижелі енгізу үшін қосымша кеңес пен қолдау керек болуы мүмкін. Кеңесті әр түрлі дереккөздерден алуға болады:

- *Консультативті-әдістемелік орталықтар, педагогтарды қолдау орталықтары немесе ресурстық орталықтарда* балаға бағдарланған нәтижелі, инклюзивті білім беру әдістері, материалдар мен сабақтағы әрекеттер бойынша кеңестер алуға болады.

- *Әлеуметтік педагог немесе бала психологы* психологиялық жарақат алған немесе оқудағы қиындықтар туындаған жағдайда, баланың әлеуметтік немесе мінез-құлық проблемалары оның отбасымен немесе/және құрдастарымен байланысты үзуге әкелген жағдайларда көмек көрсете алады.

- *Арнайы (түзету) білім беру ұйымдарының педагогтары мен логопедтер* нақты әрбір балада негізгі дағдыларының (күнделікті өмір, ойын, араласу, оқыту) даму ерекшеліктерін практикалық түсінуді қалыптастыруға, бұл балалармен жұмыс жоспарын жасау мен бағалауда көмектесе алады.

- *Медициналық қызметкерлер, әр түрлі маманданған дәрігерлер, диетологтар* әр түрлі органикалық немесе қызметтік себептерден болған бой өсуінің тежелуі, көруі немесе естуі нашарлаған, оқуы мен мінез-құлқында проблемалар туындаған жағдайда елеулі көмек көрсете алады.

Қазақстандық зерттеуші И.А.Оралканова өзінің бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлығын қалыптастыруға арналған диссертациялық зерттеуінде мұғалімдердің инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлығын қалыптастырудың келесі компоненттерін, критерий мен деңгейлерін бөліп көрсетіп, сипаттайды:

- Адаптивті;
- Репродуктивті;
- оптималды.

Адаптивті деңгейге, автор инклюзивті білім берудің идеологиясы мен философиясын толыққанды қабылдау және жеткіліксіз түсінуді, даму мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуге құлықтың болмауын, балаларға нәтижелі инклюзивті білім берудің формалары, әдістері мен құралдары туралы түсініктің фрагменттілігін жатқызды.

Репродуктивті деңгей мұғалімдердің инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлығының критерийлеріне шартты түрде сәйкес келумен сипатталады: даму мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беру саласында білімін жетілдіруге мотивацияның әлсіз болуы, инклюзивті білім беру ұйымы туралы дифференциалды теориялық түсініктерінің болмауы, инклюзивті білім беру үдерісінде кәсіби міндеттерді шешу жолдарын нашар меңгеру.

Оптималды деңгей мұғалімдердің инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлығының критерийлері мен көрсеткіштеріне сәйкестігін қамтып көрсетеді: оқу-кәсіби міндеттерді шешуде саналылық, өз беттілік, рефлексивтілік байқалады, инклюзивті білім берудің идеологиясын түсіну мен қабылдау, балаларға инклюзивті білім беруге сананың бағыттылығы мен тұлғалық бағдарлығы. Бұл деңгейдегі мұғалімнің мотивациясының дәрежесі едәуір жоғары, олар эмпатия мен толеранттылық танытады, инклюзивті білім беру мен балалардың мүмкіндіктеріне қарамастан олардың құндылығын мойындайды, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың қабілеттері өзінше ерекше және шексіз екендігіне сенеді, олармен жұмыстың ерекшеліктері туралы білімдері терең, толық, тұтас және жүйелі, инклюзивті білім беру жағдайында балаларды оқыту нәтижесін бағалау, сипаттау,

болжау, құрастыру қабілеттері бар, ата-аналармен және басқа мамандармен «топта» жұмыс істеуге дайын болып келеді [4;516.].

Осылайша, ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалармен жұмысты жүзеге асыруға мектеп мұғалімдерінің кәсіби даярлығын қалыптастырудың үш негізгі бағытын бөлуге болады:

1. Өзара сыйластық, шыдамдылық және оптимизм негізінде «педагог-бала» өзара индивидуалды жүйеде әрекеттесу қабілетін қалыптастыру.

2. Мектеп мұғалімдерінде өнімді әрекет жағдайына бейімділікті қалыптастыру.

Олар

- психологиялық бейімділік – даму мүмкіндігі шектеулі балаға пәнаралық өзара әрекетті ұйымдастыру мақсатында педагогикалық үдерістің барлық субъектілерімен («мектеп мұғалімі – арнайы педагог (дефектолог)», «мектеп мұғалімі – психолог», «мектеп мұғалімі – даму мүмкіндігі шектеулі баланың ата-анасы»және т.б.) өзара әрекеттесу, байланысу, сөйлесе алу қабілеті.

- технологиялық бейімдік – жалпыпедагогикалық қабілет (оқушылардың әрекеттерін дұрыс жоспарлау және ұйымдастыра алу), теориялық білімді нақты баланың мүмкіндіктері мен типологиялық ерекшеліктеріне айналдыра алу және т.б.

- білім беру ұйымының әкімшілік-педагогикалық әрекет жүйесінде педагогтарды өзара нәтижелі әрекеттесуге бейімдеу.

3. Педагогтарда ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалармен нәтижелі педагогикалық әрекетке әсер ететін тұлғаның кәсіби-маңызды сапаларын қалыптастыру: түрлі ерекшеліктерге қарамастан әрбір адамға құрмет, жанашырлық таныту және болашаққа оптимизммен қарау және т.б.

Мұғалімдерді инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа даярлау мазмұнына міндетті түрде ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқытудың анатомиялық-физиологиялық негіздерін, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың психологиялық ерекшеліктерін, осы санаттағы балаларды оқытудың спецификалық әдістері мен тәсілдерін, жеке және топтық оқыту бағдарламаларын координациялау тәсілдерін меңгертуді қарастыратын кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруды енгізу керек. Соның барысында кәсіби құзыреттіліктің мотивациялық компонентін (өмірлік ұстанымның позитивтілігіне әсер ету, кәсіби қызығушылықтарын нақтылау және дамыту, т.б.) және тұлғалық компонентін (таңдаудың саналығы, тұлғалық қасиеттарін қалыптастыру және т.б.) дамытуға көп көңіл бөлу қажет.

Сонымен, қорыта айтқанда, инклюзивті білім беру үдерісіне қатысушыларға педагогикалық-психологиялық қолдау көрсетіп, біліктілік деңгейін көтерсе, мамандардың өз еңбектеріне қызығушылығы еселеніп, инклюзивті балалармен жұмыстануда сенімділіктері артар еді.

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме. Мақала мазмұнында мұғалімдердің инклюзивті білім беруге психологиялық және инклюзивті дайындығын қалыптастыруын баяндайды.

Кілт сөздер. Инклюзивті білім беру, адаптивті, репродуктивті, оптималды.

ФОРМИРОВАНИЕ ИНКЛЮЗИВНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. Содержание статьи отражает формирование психологической и инклюзивной готовности учителей к инклюзивному образованию.

Ключевые слова. Инклюзивное образование, адаптивное, репродуктивное, оптимальное.

FORMATION OF INCLUSIVE TEACHER TRAINING

Annotation. The content of the article reflects the formation of psychological and inclusive readiness of teachers for inclusive education.

Keywords. Inclusive education, adaptive, reproductive, optimal.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Инклюзивное образование: построение и организация инклюзивного образовательного пространства» I часть Е.В. Шестакова, Т.В. Сорокина. Ақтөбе 2011.
2. Брызгалова С.О., Зак Г.Г. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға инклюзивті көзқарас және интеграцияланған білім беру / С.О. Брызгалова, Г.Г. Зак // Арнайы білім. - 2010. - № 3.
3. Инклюзивное обучение (дидактический материал к лекционному курсу) РИПКСО. Кафедра коррекционной педагогики. Алматы, 2002.
4. Организационные основы формирования позитивной культуры инклюзивной школы: Методические рекомендации/ под ред. А.А.Айдарбековой, Л.Х.Ермекбаевой, Г.С.Дербисаловой, З.Р.Самигулиной. – Алматы: Национальный научно-практический центр коррекционной педагогики, 2013.

ЗАМАНА КӨШІН БАСТАҒАН КӨШБАСШЫ МҰҒАЛІМНІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Аскарова Армангул Каленовна

Қ.Дүтбаева атындағы Атырау гуманитарлық колледжі, Атырау қ.

«Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді», -деп «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» атты мақаласында Тұңғыш Президентіміз Н.Ә.Назарбаев атап айтқандай, қай заманда болсын білім беру қоғамдағы ең маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Өйткені болашақ ұрпақты дұрыс тәрбиелеу, оларға негізгі құндылықтарды дарыта алу, сонымен қатар жалпы білім бере отырып, жастардың бойында көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру бүгінгі көшбасшы мұғалімнің басты міндеттерінің бірі.

Мұғалім өз өмірін оқушыларға арнайды, бұған ықпал ететін- әр мұғалімнің жүрегіндегі адамгершілік құндылықтары деп айтсақ артық емес деп ойлаймын. Ол қандай құндылықтар? Оның маңыздылығы неде?

Білім беру. Көшбасшы мұғалімдердің көпшілігі берік ұстанатын құндылықтардың бірі- білім беру және олар осы құндылықты оқушыларға дарытуға ұмтылады. Оқушылардың көпшілігі білім алу үдерісін «қызықсыз», «бірсарынды» деп қабылдап жатса, көшбасшы мұғалімдер үнемі оқушылардың білім алу, оқу үдерісін жақсы көріп, ізденуге, үйренуге итермелеп, үгіттеп отырады. Көшбасшы мұғалімдер білім алуға үгіттеп қана қоймай, сонымен бірге өздері де ізденуге, үйренуге дайын тұрады. Олар өзара тәжірибе алмасады, түрлі оқу бағдарламаларына қатысады.

Еңбектену- бұл көшбасшы мұғалімдердің өздерінде дамытуды ғана емес, сонымен қатар оқушыларына да дарытып отыруда мақсат ететін негізгі құндылықтардың бірі. Мұғалімдер еңбекті бағалайтындықтан, оқушыларға сыныпта немесе сыныптан тыс қандай да бір жетістікке жету үшін көп еңбектену қажеттігін түсінуге көмектеседі. Көшбасшы мұғалімдер мұның маңыздылығын өз тәжірибелері арқылы көрсетіп отырады. Олар сыныптан тыс жағдайларда да әртүрлі жұмыстарды атқарып, оқушылармен қосымша жұмыстар жүргізеді, ата-аналармен байланыста болып, түрлі шараларға қатысады. Әрі өздері ұйымдастырып отырады.

Табандылық көшбасшы мұғалімдердің өз бойында да бар және өз оқушыларына да дарытып отыратын негізгі құндылықтардың бірі болып табылады. Мұғалімдер бұл құндылықты оқушыларға күрделі тапсырмаларды орындау барысында, кез келген ақпаратты өмірмен байланыстыра отырып қиындықтан мойымай орындауға үйрету арқылы дарытады. Сонымен қатар көшбасшы мұғалімдер өмірде де кез келген кедергілерге төзе отырып, өз жұмыстарын әрі қарай табандылықпен жалғастырады.

Рақымдылық көшбасшы мұғалімдер өзгелерге рақыммен қарауды негізгі құндылықтар деп есептейді. Олар сыныпта да, сыныптан тыс уақытта да оқушыларына мейірімділікпен қарап олардың бойына да осы құндылықтарды дарытып отырады. Бұл маңызды, себебі рақым мен мейірімділік оқушылардың адами құндылықтарын қалыптастыратын, адам ретінде қалыптасуына ықпал ететін негізгі ұстанымдар болып табылады. Көшбасшы мұғалімдер сыныпта оқушыларды бір-бірін тыңдауға, көмек көрсетуге, шынайы, әділ бағалауды тек көмек беру мақсатында жүргізу қажет екендігін түсінуге көмектеседі.

Бүгінгі таңда мұғалім көшбасшылығы туралы түсінік аса маңызды болып табылады. Егер бұрынғы мен бүгінгіні салыстырар болсақ, бұрын мұғалім ролі тек оқыту аясымен шектеліп, ал мектеп әкімшілігі көшбасшылық рөлді атқарған. Мұғалімдер ұзақ уақыт бойы топтың, бірлестік жетекшілері және оқу бағдарламаларын құрастырушы ретінде болған. Мәселен, бұл рөлдердің өзінде мұғалімдер көшбасшы емес, тек өзгеріс енгізуші рөлін ғана атқарған. (Livingston,1992). Негізінен мұғалім тек мұғалім рөлінен шығып, әкімшілік рөлін алған кезде ғана өзіне жауапкершілікті ала алған. Соңғы уақытта білім берудегі көшбасшы мұғалімдердің рөлі түбегейлі өзгерді. Қазіргі кезде мұғалімнен тек басқарушы емес, нағыз көшбасшы болу талап етілуде.

Либерман, Саксл және Майлз (1988) мұғалім көшбасшылығына арналған ауқымды зерттеулерінде мұғалімдердің өзге мұғалімдерге көмек көрсету барысында өздеріне көшбасшылық рөлді алатынын атап өткен. Авторлар көшбасшы мұғалімдердің жұмыстары оқу орнының ерекшеліктеріне қарай әр алуан болатынын көрсеткен. Өзге әріптестеріне тиімді тәжірибе бере алу үшін көшбасшы мұғалімдердің жұмыс барысында көшбасшылық дағдыларын дамыту қажетігін атап, бұл жұмыста олар үшін маңызды нақты құндылықтарды қарастырады. Осы құндылықтарды атап айтсам;

- Сенімді қарым-қатынас орнату және өзара түсіністікті дамыту
- Түрлі үдерістермен жұмыс жүргізу
- Ұйымдастыру шараларын қадағалау, диагностика жүргізіп отыру
- Жұмысты басқару
- Өзге мұғалімдердің өзіне деген сенімін нығайту.

Бұл құндылықтарды алдыңғы орынға қоюда не маңызды? Әрине, өзара көмекке келу, бірлесіп жоспарлау, мұғалімдердің өзін-өзі бағалауын арттыру, мұғалімдерді қолдау және олардың үздіксіз білім алуына ықпал ету.

Құндылықтарды алдыңғы орынға қойып үйренбейінше, білім беру толыққанды бола алмайды. Қазақстан Республикасының «Білім беру» Заңында: «білім беру жүйесінің басты міндеті- ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» деп көрсетілген. Ендеше, бүгінгі таңда алдымызға келген әр жас маманның бойына осындай құндылықтарды дарыту басты мақсатымыз болып табылады.

Сабақ барысында осы мәселелерді анықтап алған соң студенттермен бірлесіп әр мұғалімнің бойында болуы шарт құндылықтар кез келген мәселенің бастамасы ретінде болуы қажет деген пікірге келдік.

«Оқытуды жақсы көретін мұғалім ғана оқушыға оқуды жақсы көруді үйрете алады» деген дәйек сөзге сүйенетін болсам, әр ұстаз өз ісін сүйетін, табанды, білімді, еңбекқор және де ең бастысы жүрегі мейірімге толы болуы тиіс екендігін ұмытпауы керек.

Аннотация. Бұл мақалада көшбасшы мұғалімнің құндылығы туралы баяндалады. Білім берудегі жаңашылдықтың жас маман, студент үшін маңызы сөз болады.

Түйін сөздер: құндылық, білім беру, табандылық, еңбектену, рақымдылық, көшбасшы

Аннотация. В этой статье описывается ценность ведущего учителя. Важность изменений в образовании подчеркивается для молодого специалиста и студента

Ключевые слова: Ценности, образование, стойкость, трудолюбие, сострадание, лидер

Abstract. In this article is described the value of the future teacher. The importance of changes in education is emphasized for the young specialist and the student.

Key words: Values, education, hard working, perseverance, empathy,

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласы 12.04.2017ж
2. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. Бірінші (ілгері) деңгей. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген гуманитарлық колледждердің бітіруші курс студенттеріне арналған қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2012.
3. Педагогикалық диалог. Ақпараттық-әдістемелік журнал. №1(23),2020ж

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мухамбеталиева Айнур Куанышевна
Каспий өңірінің қазіргі заманғы жоғары колледжі

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесі қазіргі таңда өзгермелі және өскелең талаптар мен қажеттіліктерді қанағаттандыра отырып,отандық білім саласын әлемдік білім кеңестігіне кіріктіруге бетбұрыс жасауда. Бұл білім жүйесін жетілдіру және сапалы

деңгейге көтеруді алға тартады. Осыған орай ғылыми – зерттеу барысында әлемдік озық тәжірибелер мен отандық білім жүйесіндегі ерекшеліктер қарастырылуда.

Білімді реформалаудың басты міндеті мемлекеттік білім беру жүйесін әлемдік үздік үлгіге сәйкес деңгейге көтеру, жеке тұлғаның білім алу және рухани қажеттіліктерін, оның мүмкіндіктерін ескере отырып қанағаттандырып қалыптастыру. Адам білім үшін емес, білім алам деген үшін оқу тәрбие процесін ізгілендіру, ізгілік принциптерінің қайта түлеуі арқылы жүзеге асырылуы тиіс, сонда ғана білімнің беделін арттыруға, білім беру саласының мемлекет пен қоғам өміріндегі басым мәртебесін нақты орнатуға болады.

Осыған орай жеке тұлғаның сұраныстары мен мүмкіндіктерін ескере отырып, нәтижеге бағдарланған білім жүйесін қалыптастыру қолға алынуда. Атап айтқанда, жаңа мазмұнға сай білім беруді демократияландыру негіздері мен жалпы ұлттық базалық құзыреттіліктер айқындалып, білім аймақтары нақтылап, түйінді және пәндік құзыреттіліктер айқындалуда. Жалпы орта білім жүйесінде құрылымдық және білім мазмұндық өзгерістер енгізілуде.

Бүгінгі күні техникалық және кәсіптік білім беру оқу орындарында дарынды студенттерді іріктеп, даярлау қажеттілігі – басты ашық мәселе. Соның ішінде шет тілінің берілуі жағдайында оқытушылардың басты мақсаты: білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, өз ана тілін біліп, өзге тілдерді құрметтеуге, қадірлеуге үйрету. Студенттерді ізденуге дағдыландыру. Мемлекеттік тілді білу – парыз, өзге тілдерді үйрену – құқық. Қазіргі таңда ағылшын тілін колледждерде жаңартылған бағдарлама бойынша ағылшын тілі 1-2 курстарда оқытылуда. Негізінен ағылшын тілі ерте жастан оқытудың мақсаты – студенттердің ағылшын тілін оқыту білім алушылардың коммуникативті даму біліктілігін арттырады, студенттердің қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді, бірден көп тілдерде сөйлеуге мүмкіндік алады. Ал әлемдік тіл ретінде бейресми түрде орныққан ағылшын тілін меңгеру ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шыңдай түседі. Қазір ағылшын тілін білу – уақыт талабы.

Шет тілін оқытуда мотивацияның басты рөлін түсіну үшін, білім беру мекемелерінде мұғалімдерге оның негізгі әдіс – тәсілдерін, құрылымын жақсы білуі қажет. Шетел тілін оқытуға Веб 2.0 технологиясының ішінде Quizlet бағдарламасын ұсынуға болады. Quizlet бағдарламасы тіл үйрену барысында жаңа технологияларды қолдана отырып, педагогикалық қалыптасқан жазу, тыңдау, түсіну, сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға әбден болады. Бұл бағдарлама мүмкіндіктері студенттерге оқу бағдарламаларын оқып тіл үйренуде де сәтті қолданылатын түсіндіруге мүмкіндік беріп, шығармашылық белсенділікті дамытуға, пәнге деген қызығушылықты арттыруға, тыңдау мен сөйлеу дағдыларын үйренуге ең жақсы жағдайларды жасауға әсер етіп, нәтижесінде сапалы білім алуын қамтамасыз етеді.

Бұл бағдарламада жаңа сөздер енгізу арқылы студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттыра аламыз, сонымен қатар суреттерді енгізу арқылы студенттердің жақсы еске сақтау қабілетін қалыптастыра аламыз. Quizlet бағдарламасына 7 жаттығу түрлерін ұсынамын.

1. Кеспелер. Бұл кеспеде сөздер енгізілген, бір жақ бетінде шет тілінде, бір жақ бетінде оның аудармасы. Бұл тапсырма жаңа сөздермен таныстыруға көп мүмкіндік тудырады.

2. Жатқа айту. Бұл жерде шет тілінде сөз беріледі және оның 4 варианты ұсынылады, яғни бұл жерде дұрыс жауабын таңдай алады.

3. Жазба. Тапсырмада таңдалған тілде сөз енгізіледі, ол сөздің аудармасын бірден шет тіліне аударып жазады.

4. Дұрыс жазба. Бұл тапсырмада ағылшын тілінде сөз айтылады, студент тыңдалған сөзді жазады, бұл жерде студенттің шет тілінде дұрыс жазбасы тексеріледі.

5. Тестпен жұмыс. Тест жұмысына дұрыс жауаптарымен тесттің 4 түрі енгізіледі, студенттің білім шыңдалады.

6. Таңдалым. Бұл жаттығу жұмысы уақытқа байланысты болып келеді, бұл жерде студент шапшаңдық байқатады, берілген сөздердің аудармасымен нақты тауып уақытты жеңу керек, бұл жерде студент бір - бірінің уақыттарының шапшаңдылығын байқайды, нәтижесін нақты көріп отырады.

7. Гравитация. Тапсырмада берілген астероидтағы ағылшын тілінен аударылатын сөздерді енгізу арқылы ғаламшарды қорғау болып саналады.

Оқу материалдарының мазмұнын іріктеу барысында тез жатталатын, эмоционалды, бояуы қанық материалдарды алғаны дұрыс. Сабақ тапсырмаларына нақты кейіпкерлерді енгізген жөн. Жұмыс барысында студенттермен, оқулықтағы мәтіндерді ғана қолданбай, оқытушы бейнесабақтарды, түрлі сайтқа шығып отырған ойын түрлерін, грамматикалық жаттығуларды қосымша қолдануға мүмкіндігі бар. Өзге тілдегі қарым – қатынасқа байланысты коммуникативтік тапсырмалар білім алушыларда үлкен қызығушылық тудырады. Егерде сөйлеу барысында жаңа заманауи сөздерді көп қолдансаң, студенттер жақсы жаттай алады. Шет тілі сабағындағы диалогтар жаңа сөздерді игеруге көмегін тигізуде, нәтиже көрсеткеніндей коммуникативтік әдістер – білім алушылардың сабақ барысындағы сүйікті ең көп қолднылатын әдістерінің бірі. Сонымен бірге қарым– қатынас қабілеттерін дамытудағы негізгі қиындықтарды, мынадай мотивациялық мәселелерді де жатқызуға болады:

–Қойылған міндеттерді шешуде студенттерді тілдік және сөйлеу құралдарының жетіспеушілігі;

–Студенттер сабақта ұжымдық талқылауға кейбір себептерге байланысты қатыспайды;

–Білім алушылар шет тілінде байланыс жасау ұзақтығына шыдай алмайды, әсіресе, үлгерімі төмен студенттерге қатысты.

Таңдамалы сабақ (дәстүрлі емес сабақ) әр түрлі болады, яғни, оқытудың дәстүрден тыс әдіс – тәсілдері қолданылады және мұнда балалардың оқыту деңгейін ғана көтеріп қоймайды, сонымен бірге басқа да қабілеттерін ашуға септігін тигізеді. Атап айтсақ, сөйлемдерді саралау қабілеті, сөйлеу дағдыларын дамыту, жағдайды көрсету, шетел тілінде диалог құрастыру, сөйлеу барысында өзіндік көзқарасын беру, болып жатырған жағдайлар туралы ақпарат беру, сөйлеу мәдениетін сақтау, ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің салт – дәстүрлерімен, мәдениетімен жан – жақты танысады. Тек студенттердің сабақ шығармашылығындағы, яғни, сабақ барысында, негізгі түрлері – шет тілінде айтылым, оқылым, жазылым мақсаттары болып қана қоймай оқытушымен жеке бір – бірімен жанды, белсенді қарым – қатынас болуы керек. Білім алушылардың шет тіліне деген қызығушылығын арттыру үшін оқу үрдісінде сабаққа деген белсенділігін жақсы ұйымдастыра білу керек. Аталып өткен әдіс тәсілдер 1-2 курс студенттерінің танымдық қызығушылығын дамытуға септігін тигізеді. Әсіресе, танымдық қызығушылығын дамыту осы жас ерекшелікке тиімді болмақ.

Collaborative learning – екі немесе одан да көп адамның бірнәрсені бірге білуге немесе білуге тырысатын жағдай. Жеке оқудан айырмашылығы, бірлескен оқумен айналысатын адамдар бір–бірінің ресурстары мен дағдыларын пайдаланады (бір–бірінен ақпарат сұрау, бір–бірінің ойларын бағалау, бір–бірінің жұмысын бақылау және т.б.). Нақтырақ айтсам, бірлесіп оқыту білім алушылар арасында тәжірибе алмасу және ауызекі сөйлесудегі рөлдерді алу арқылы белсенді өзара әрекеттесетін білім құруға болатын модельге негізделген. Басқаша айтқанда, Collaborative learning дегеніміз студенттер әр адамға тәуелді және бір біріне есеп беретін ортақ тапсырманы орындайтын әдіснамалар мен ортаға қатысты. Оларға бетпе бет сөйлесулер де және компьютерлік талдаулар да жатады. Collaborative learning оқу үдерістерін зерттеу әдістері әңгемелесуді және дискурсты статистикалық талдауды қамтиды.

Сонымен , Collaborative learning студенттердің бірлесіп түсінуі, мән немесе шешеімдер іздеуде немесе оқудың түрлерін немесе өнімін жасауда бірлесіп жұмыс істеген кезде бейнеленеді. Сонымен қатар, бірлескен оқыту топтағы дәстүрлі студенттер мен

оқытушылар арасындағы қарым-қатынасты анықтайды, нәтижесінде бұл оқытудың түрі пайдалы екендігі туралы айта кетуге болады. Collaborative learning оқыту тәсілдеріне бірлесіп жазу, топтық жобалар, мәселені шешу, пікірталастар, оқу топтары және басқа да жаттығу түрлерін қамтиды. Бұл тәсіл оқумен тікелей байланысты екеніне көз жеткізуге болады.

Active learning – студенттерді курстық тапсырмаларын талқылауды, мәселелерді шешу, кейстер, рөлдік ойындар және басқа әдістер арқылы белсенді түрде тартуды көздейтін тәсіл. Active learning тәсілдері білім алушыға дәрістер сияқты пассивті тәсілдерге қарағанда үлкен жауапкершілікті жүктейді. Бірақ белсенді оқыту сабағында білім алушыларға басшылық жасау әлі де шешуші болып табылады. Белсенді оқу іс– әрекеті екі минуттан бүкіл топ сессияларына дейін болуы мүмкін немесе бірнеше сабақтарды орын алуы мүмкін.

Active learning – Білім алушыларға тәжірибе жасауға, мағынаны терең түсінуге мүмкіндік береді, жаңа білімді барлық біліммен байланыстырады, қателіктерді түсінуге және тексеруге мәжбүр етеді, нәтижесінде терең жаттықтыруға әкеліп соғады.

Cross – curricular learning әр түрлі оқу пәндері арасында ақпарат үлгілерін орнатуды көздейді. Бұл өзара байланысты тақырыптарды зерттеу арқылы білімді, түсінікті және практикалық дағдыларды дамытудың шығармашылық әдісін ұсынады. Белгілі бір пән бойынша білімді кеңейтудің кең тараған тәсілі, бір тақырыпты зерттей отыра, сол білімді басқа оқыту сабақтарына қолдану болып табылады.

Қорыта келгенде , «Тілдің үштұғырлылығы» бағдарламасының негізгі мақсаты мемлекеттік тіл – қазақ тілін, орыс және ағылшын тілдерінің деңгейіне дейін көтеріп, бәсекелестілігін арттыру болып табылады. Өскелең ұрпақтың үш тілді: қазақ тілін– мемлекеттік тіл, орыс тілін ұлтарлық қатынас тілі және ағылшын тілін халықаралық тіл ретінде оқып үйренуге ұмтылыс жасауы– заман талабы, болашақ ұрпаққа қажеттіліктен туындап отыр. Осыдан келе , көптілді білім беру бағдарламасы аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейде көтерілуіміз керек. Бұл білім алушылардың халықаралық жобаларға қатысуын кеңейту , шетелдік әріптестермен ғылыми байланыстарын нығайтуға, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Елдің ертеңі өресі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы азаматтарын өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой– пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие берілуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1) «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы Тренерге арналған нұсқаулық. 2020ж, 8 бет
- 2) Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2020ж. 5 бет
- 3) Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне арналған критериялды бағалау басшылығы Астана 2021ж, 3 бет

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ПЕДАГОГ-ТӘРБИЕШІЛЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ

Жумашева Н.С, Ермаш Ә.Қ

Халел Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ.

Кіріспе. Призидентіміз Қасым Жомарт Тоқаев өзінің 2020 жылғы қыркүйектегі жолдауында «Білім беру жүйесінде ең алдымен, кадрлар саясатында білікті мамандарды даярлаумен қатар, өз бетінше шешім қабылдау жүйесіне және оларды тиынақты

орындауда жауапкершілік деген көзқарасты өзгертуден бастау керектігін атап өтті»

Жас ұрпаққа саналы тәрбие және сапалы білім беру деңгейі ең алдымен мектепке дейінгі тәрбие мамандарына, олардың іс-тәжірибесінің қалыптасып, кәсіби шеберлігінің шыңдалуына байланысты болмақ. Мектепке дейінгі ұйымдарда баланың жеке басының дамуын қамтамасыз етуші, маңызды тәлім - тәрбие өнегесінің бастаушысы, жарқын істердің үлгісі, бала қиялын самғатып, арманын көкке ұмсындырушы басты тұлға тәрбиеші. Бала тәрбиесінде тәрбиеші жан-жақты жетілген білімді, әдістемелік шығармашылық иесі, халықтық дәстүр, әдет ғұрыппен, салт - сана ерекшеліктерін, әлеуметтік қарым-қатынастар түрлерін кәсіби түрде меңгеруі тиіс, әсіресе осы кәсіби біліктілік дағдыларын шыңдау олардың тәжірибе жинақтауының ең басты негізі болып табылады. Педагогтің кәсіби біліктілігі өз кезегінде оның жеке педагогикалық мәдениетін көрсететін өлшем. Оған әрбір маманның жеке мәдени деңгейі, адамгершілігі, таным түсінігі, тәрбиесі, ізденімпаздығы, зерттеушілігі т.б жатады. Олар жаңалықтың жаршысы ретінде оқытудың тәсілдерін, озық тәжірибелерін сараптап, үнемі шығармашылық ізденіс үстінде болуы талап етіледі.

Негізгі бөлім. Тәрбиешілердің рухани адамгершілік қасиеттері, психологиясы, кәсіби даярлығы, қарым-қатынас мәдениеті қай кезеңде болсын білім саласының алғы шарты ретінде бағаланады. Осыған сәйкес мамандарды қайта даярлау, біліктілігін арттыру кезек күттірмейтін көкейкесті мәселе. Ол үшін тәрбиеші педагогтардың кәсіби біліктілігін арттыруда олардың кәсіби даярлығын, шеберлігін, педагогтардың кәсіби құзіреттілігін, мәдениетін қалыптастыруға ықпал ету көзделеді. Мамандардың кәсіби қалыптасуы, бағыт-бағдар алуы, балабақша өміріне бейімделуі мен машықтануы және педагогикалық интелект, қызметтің жеке өзіндік стилі, кәсіби шеберлігінің шыңдалуы мен еңбекке шығармашылық қабілеттері, ынта-ықыластарының арта түсуіне байланысты болмақ. Өйткені, ынтымақтастық педагогикасы негізінде тәрбие екі жақтан: отбасы және балабақшаның бірлескен іс-әрекетінің нәтижесі болуы тиіс. Білім беру реформасын жүзеге асырудағы негізгі тұлға педагог болып табылады. Мемлекеттің педагог мамандарға бағдарланған әлеуметтік тапсырысы ең алдымен, балабақша, мектеп таңдау жағдайында өз бетімен жауапты шешім қабылдай алатын, ынтымақтастыққа икемді, ел тағдырына жанашырлықпен қарайтын жоғары құзіретті адамдарды қалыптастыруды көздейді. Тәрбиеші педагогтардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың негізгі бағыттары: мектепке дейінгі білім беру мазмұнын жаңарту – қазақстандық білім беру жүйесін өзгертудің негізгі бөлігі болып табылады.

Білім беру саясатындағы басым бағыттардың бірі-білім беру үдерісін құзіретті тәсілге бағдарлау. Білім мазмұны мен оны жүзеге асыру жолдарындағы жоғары сипатқа ие, өзгерістердің жалпы бағыты мен оны іске асыру жолдарын қамтамасыз ететін маңызды міндеттер: - педагогтарды білім берудің жаңа технологияларын меңгеруден, кәсіби рөлдерді (кеңесші, топтық талдауды ұйымдастырушы, фасилитатор, тьютор) сәйкесінше игеруден тұратын құзіретті тәсілдері аясындағы жұмыстарға даярлау; - педагогтарды баланың және өзінің денсаулығын сақтау технологиясымен қамтамасыз ету; - білім беру үдерісін барынша дараландыру жағдайындағы іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру; Баланың негізгі құзіреттіліктерінің қалыптасу деңгейін бағалауға дайындық педагогтың негізгі

құзыреттіліктерінің деңгейімен тікелей байланысты. Педагогтарды кәсіби құзіреттілігін жетілдіруде жаңа білім беру стандартының талаптарына сәйкес даярлау қажеттілігі жалпы алғанда педагогтың: - жаңа білім беру стандартының мазмұны мен әдіснамасын қабылдауға; - білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік өзгертуге; - педагог қызметінің мақсаттары мен тәсілдерінің өзгеруіне; - білім берудің дәстүрлі және тың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдануға даярлығының қалыптасуын көрсетеді. Мұнда мектепке дейінгі білім беру жүйесін ақпараттандыру мәселесіне көңіл бөлу қажет. Ақпараттық-коммуникативтік технологияның білім беру үдерісінің ресурсына айналуы тәрбиеші педагогтың өзіндік жұмысқа арналған тапсырмалар жүйесін пайдалануына және түрлі педагогикалық жағдаяттар арқылы ақпараттық-коммуникативтік технологияның мүмкіндіктерін қолдануға бағдарлау қабілетіне тікелей байланысты. Ол АКТ озық қолданыс деңгейінде игеруін және ақпараттық ортада тәрбиешінің өзіндік жұмысын ұйымдастыру әдістері мен дидактикалық тәсілдерін меңгеруге тікелей байланысты болмақ.

Білім беру мазмұнын жаңартуда инновациялық технологияларды пайдалану арқылы тәрбиеші педагогтардың кәсіби құзіреттіліктерін жетілдірудің басым бағыттарына тоқталамыз. Тәрбиеші педагогтың мектепке дейінгі ұйымдарда оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруда тікелей басшылыққа алатын негізгі құзіреттілік түрлері: инновациялық технологияларды пайдалана білу құзіреттілігі, құндылық түсінігі құзіреттілігі, жалпымәдени құзіреттілігі, танымдық-тәрбиелік құзіреттілік, коммуникативтік құзіреттілік, әлеуметтік-қызмет құзіреттілігі, жеке тұлғалық өзін-өзі жетілдіру құзіреттілігі, ақпараттық құзіреттілік. Енді бұлардың әрқайсысына жеке тоқталамыз. 4 Кәсіби құзіреттілікті жетілдірудің басым бағыттарына инновациялық технологияларды пайдалана білу құзіреттілігі жатады. Мұнда білім беру саласындағы жаңа технологияларды тиімді пайдалану арқылы тәрбиелеу мен білім беру үдерісінде қарапайым ойын-зерттеу іс-әрекеті дағдыларын қалыптастыруы, түрлі тіршілік проблемаларын немесе жағдайларын сапалы және табысты шешу әрекетін қамтамасыз ете алуы, жеке тәжірибеге енген жанжақты білімі, икемділігі, дағдысы, қабілеттер жүйесі, кәсіби біліктілік деңгейін арттыру көзделеді. Кәсіби құзіреттілікті жетілдірудің бағыттарына танымдық-тәрбиелік құзіреттілік жатады. Мұнда тәрбиеленушінің дербес танымдық іс-әрекеті арнасындағы құзіреттіліктер жиынтығы: қарапайым білім мазмұнын меңгеру, жоспарлау, талдау, танымдық-тәрбиелік әрекетке өзіндік бағалау жасай алу, қарапайым тәжірибе жасау әдісінде–баланың өзінің шығармашылық ізденісінің болуы. Оның негізгі құрамы–мәселені айқындау, болжам жасау және қалыптастыру, бақылау, тәжірибе, эксперимент және осылардың негізінде пайымдау мен қорытынды жасау. Мектеп жасына дейінгі кезеңдегі қарапайым тәжірибе жасау, үлкендердің жүргізген зерттеулері сияқты келесі кезеңдерден тұрады: зерттеу тақырыбын таңдау; пікірлерді іздеу және мүмкін нұсқаларды шешу; ақпараттарды жинау; оларды талдап қорыту, зерттеу кезіндегі ақпараттарды қорғауға дайындалу (хабарлау); қорғау; Кәсіби құзіреттілікті жетілдіру бағыттарына жеке тұлғалық өзін-өзі жетілдіру құзіреттілігі жатады. Бұл тәрбиешінің дене, рухани және интеллектуалдық өзіндік дамуы, эмоционалдық тұрғыда өзін-өзі реттеу мен жүзеге асыру тәсілдерін меңгеруіне бағытталады. Ол өз қызығушылығы мен мүмкіндіктері арқылы өзіндік танымын, қазіргі кезеңдегі қажетті жеке тұлғалық қасиеттерін дамытып, психологиялық сауаттылығын, ойлау мәдениеті мен мінез-құлық мәдениетін меңгереді, сондай-ақ, бұған жеке бас гигиенасы, өз денсаулығы мен экологиялық мәдениеті де кіреді. Кәсіби құзіреттілікті жетілдіру бағыттарына әлеуметтік-қызмет құзіреттілігі жатады. Бұл тәрбиешінің қоғамдық ұйымдар шеңберіндегі (меңгеруші, тәрбиеші, дәрігер, психолог, музыка жетекшісі, ата-ана т.б. рөлін орындау), әлеуметтік-қызмет аумағында (тұтынушы, сатып алушы, өндіруші), отбасы қатынастары мен міндеттері көлемінде, экономика және құқық сұрақтарында, кәсіби бағдар бойынша білімдері мен тәжірибелерін меңгеруін көрсетеді. Кәсіби құзіреттілікті жетілдіру бағыттарына құндылық түсінігі құзіреттілігі жатады. Бұл тәрбиешінің білім мазмұны арқылы балаларға құндылық бағдар беруі, қоршаған әлемді көре білуі мен түсіну қабілетін

дамытуы, өзінің ондағы рөлін сезінуі, өз іс-әрекетінің мәнділік және мақсатты ұстанымының болуы, шешім шығара білуі. Бұл құзіреттілікті меңгерген тәрбиеші оқу-тәрбие жұмысында өз білімі мен біліктерін жүзеге асыра білу қабілетіне ие болады, нәтижесінде баланың жеке білімдік кеңістігі және оның өмірлік әрекет бағдарламасы қалыптасады. Кәсіби құзіреттілікті жетілдіру бағыттарына жалпымәдени құзіреттілігі жатады. Мұнда тәрбиешінің таным мен жалпы адамзаттық мәдениет, ұлттық 5 мәдениет аймағындағы адамның іс-әрекет тәжірибесі, адамзат қоғамы мен жеке халықтардың, адам өмірінің рухани-адамгершілік түсінігінің болуы қарастырылады. Оған адам өміріндегі ғылым мен білімнің ролі, әлеуметтік құбылыстар мен дәстүрлер, отбасы мәдениеті, олардың қоршаған әлемге әсері, балаларға оны игертуі мен мәдени тұтастықты сезінуі. Кәсіби құзіреттілікті жетілдіру бағыттарына ақпараттық құзіреттілік жатады. Бұл тәрбиешінің балаларға тәрбиелеу мен білім беру үдерісі аясында, сондай-ақ қоршаған әлем туралы ақпаратты қолдана білу дағдылары. Түрлі нысаналар (теледидар, ұнтаспа, телефон, компьютер) және ақпараттық технологиялар (бейне, таспа, электрондық почта, Интернет т.б.) көмегімен ізденімпаздық біліктері қалыптасып, ақпаратты талдау, саралау, сараптау, сақтау және оны тарата білуге үйренеді. Бұл материалды талдап қорыту әдісі арқылы жүзеге асырылады. Кәсіби құзіреттілікті жетілдіру бағыттарына коммуникативтік құзіреттілік жатады. Мұнда тәрбиешінің тілдерді білуі, айналасындағы адамдармен еркін сөйлесе алуы, топта жұмыс істей білу дағдысы, түрлі әлеуметтік рольдерді меңгеруі ескеріледі. Баланың айналасындағы адамдармен тез тіл табыса алуы, өзін таныстыра білуі, сұраққа жауап бере алуы, әңгімеге қатыса білуі, сипаттап айта алуы, сөйлеу мәдениетін қалыптастыра білуі т.б. қажет.

Қорытынды. Сонымен ойымызды қорытындылай келе, тәрбиеші өзінің кәсіби құзіреттілігін жетілдіруде мына мәселелерге: білім мазмұнын жаңарту жолдарын анықтай алуға; бағдарлама бойынша жаңартылған білім мазмұнын игертудегі тәрбиешілердің қызығушылықтарының болуына; қажеттіліктері, белсенділіктері, ізденістері мен білім берудің әдістемесін толық меңгеруге; білім, білік, дағдылардың дәрежесіне сәйкес болуын қадағалай білуге; тәрбиешінің білім мазмұнын жаңарту мәселесіне қатысты теориялық, әдістемелік дайындығының жеткілікті деңгейде болуына; мақсатқа жетуге байланысты тиімді жолдарды тандай алуға; ұсынылған жаңа білім мазмұнын игеруі және оны эмоционалдық көңіл күймен, қызығушылық пен қабылдауға; балалармен жүргізілетін ойын, еңбек, оқу іс-әрекетінің міндеттерін жүзеге асыруға, талдау жасауға, түзету жұмыстарын жүргізе білуге ықпал ете алуға; шығармашылықпен болжам жасай білуге, нәтижеге жетуге ұмтылысының болуына баса назар аударуы қажет деп ойлаймыз

Аңдатпа. Бұл мақалада жалпы мектепке дейінгі ұйымдарда жас ұрпаққа саналы тәрбие мен сапалы білім беретін педагог-тәрбиешілердің кәсіби құзіреттілігін арттыруда қандай іс-шаралар қолдануға болатыны туралы қарастырылады. Педагогтарды кәсіби құзіреттілігін жетілдіруде жаңа білім беру стандартының талаптарына сәйкес даярлау қажеттілігі. Білім беру мазмұнын жаңартуда инновациялық технологияларды пайдалану арқылы тәрбиеші педагогтардың кәсіби құзіреттіліктерін жетілдірудің басым бағыттары.

Кілт сөздер: құзіреттілік, стандарт, инновациялық технология

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Аннотация. В данной статье в целом будет рассмотрено, какие действия можно использовать для повышения профессиональной-компетентности педагогов-воспитателей, обеспечивающих сознательное воспитание и качественное образование подрастающему поколению в дошкольных организациях. Необходимость подготовки педагогов в соответствии с требованиями нового образовательного стандарта в совершенствовании профессиональных компетенций. Приоритетные направления

совершенствования профессиональной компетентности педагогов-воспитателей с использованием инновационных технологий в обновлении содержания образования.

Ключевые слова: компетентность, стандарт, инновационные технологии

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS IN PRE-SCHOOL ORGANIZATIONS

Abstract. This article will consider what actions can be used to improve the professional competence of educators, providing conscious upbringing and quality education to the younger generation in preschool organizations. The need to train teachers in accordance with the requirements of the new educational standard in improving professional competencies. Priority directions for improving the professional competence of teachers-educators using innovative technologies in updating the content of education.

Keywords: Competence, standard, innovative technology

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Вознюк Н.Ю. Системный анализ обновления педагогического процесса в дошкольном учреждении: Сочи, 2015.
2. Журавлев И.К. Общественное дошкольное воспитание на современном этапе. М., Просвещение, . – с. 143.
3. Коган Е. Я. Компетентностный подход и новое качество образования. – Самара: Профи, 2016.
4. Жұмабекова Ф.Н Мектепке дейінгі білім беру мазмұнын жаңартудың педагогикалық – әдіснамалық негіздері. Астана. Сарыарқа. - 2010. - 284 б.

БИОЛОГИЯ ПӘНІ БОЙЫНША 8 СЫНЫПҚА АРНАЛҒАН ОЛИМПИАДАЛЫҚ ТАПСЫРМА

Бергеналиева Ж.Б

Білім берудегі биология мамандығының 2 курс магистрі

Ғылыми жетекші – **Бисенов У.К.**

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан

Дарынды балалармен жұмыстың бір формасы ретінде пәндік олимпиадалар қазіргі уақытта оқушылардың тек пәнге бейімділіктері мен қабілеттерін айқындауға бағытталған емес, сонымен қатар барлық оқу процесінің мазмұны мен оқыту технологиясын жетілдіруге бағытталған сыныптан тыс жұмыстың болашағы бар түрлерінің бірі болып отыр. Зерттеушілердің тұжырымдауы бойынша олимпиада оқушының өзінің қандай екенін көрсете алатын, потенциалды мүмкіндіктерін ашатын әлеуметтік-психологиялық шарттарды жасайды.

Олимпиадаларда биологияны өте жақсы меңгерген, қызығушылықтары жоғары балалар күш сынасады. Сондай жарыстарға оқушыларды іріктеу мақсатында арнайы курс жүргізіледі, курстың материалдары олимпиада тапсырмаларының теориялық жағын қамтуы керек. Биологиялық есептерді шығару арқылы оқушылардың ойлау қабілеті оқу материалдарын терең меңгеруі артады. Теориялық алған білімдерін практикада қолдана білу де есептер шығару арқылы жүзеге асырылады. Олимпиада екі турдан тұрады. 1 – тур жазбаша (теориялық), 2 – тур ауызша (практикалық). Олимпиада оқушының мектептік биология курсын қалай меңгергенін тексеретін, экзамен емес. Оның міндеті: әртүрлі биологиялық үйірмелерге қатысатын және өз бетінше биологиямен қосымша айналысатын

қабілетті баланы табу. Олимпиада білімі терең, ізденімпаз, өздігінен шешім қабылдай алатын оқушыны қажет етеді. Олимпиада тапсырмалары және сұрақтары мектептегі биология курстарында оқылған материалдар негізінде және оқушының білімі мен білігін, дағдысын анықтау үшін мектеп бағдарламасынан тыс материалдар да алынады.

Биологиядан жүргізілетін мектептік олимпиаданың негізгі мақсаты: оқушылардың жаратылыстық ғылымдарға деген танымдық қызығушылықтарын дамыту, ғылыми – зерттеу әрекеттерінің дағдыларын қалыптастыру, экологиялық білімдерді насихаттау, табиғатқа деген аяушылық қатынасқа негізделген терең патриоттық сезімге тәрбиелеу, сонымен қатар белсенді өмір ұстанымын қалыптастыру

Биология олимпиада оқушыларға міндеттейді:

- биологиялық ойлаудың жүйелі қалыптасуын;
- биологиялық білімді оқушының терең және берік меңгеруін;
- оқушының биология пәніне деген қызығушылығының көтеріліні;
- оқушының шығармашылық ұсынысын және интеллектуалдық қабілетінің дамуын;
- табиғатқа жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді;
- оқушының патриоттық сезімінің оянуын;
- болашақта мамандықтарын саналы түрде өздері таңдауға т.б.

Биология пәні бойынша 8 сыныптарға арналған олимпиада тапсырмалары Теориялық бөлім

1. Асқорыту ферменттеріне толы мембрана көпіршіктері
 - а) лизосомалар
 - б) ЭПТ
 - с) голджи жиынтығы
 - д) рибосомалар
2. Негізгі ұлпа бөлінеді:
 - А) өң, тоз, тін
 - Б) фотосинтездеуші, қор жинаушы
 - С) су жинаушы, қоректік
 - Д) тығыз және борпылдақ
3. Мономер буындарынан тұратын молекулалардың ұзын тізбегі
 - А) көмірсулар
 - Б) нәруыздар
 - С) полимерлер
 - Д) майлар
4. Пеницилл
 - А) көк – жасыл немесе сары-жасыл түсті көпжасушалы саңырауқұлақ
 - Б) ақ немесе нанның көгеруі
 - С) Дайын органикалық затпен қоректенетіндер
 - Д) Төменгі сатыдағы өсімдіктер
5. Қосжарнақты өсімдіктердің тамыр жүйесі:
 - А) ұрық
 - Б) бұршақ
 - С) кіндік тамыр
 - Д) шашақ тамыр
6. Ауыз қуысында орналасқан бұлшықетті мүше
 - А) таңдай
 - Б) жұтқыншақ
 - С) өңеш
 - Д) тіл
7. А витаминінің авитоминозы?
 - А) ақшам соқыр
 - Б) рахит

С)бери-бери

Д)цинга

8. Тәулігіне ----- лимфа түзіледі

А) 2л

Б)4л

С)5 л

Д) 1,5л

9. Антиденелер жасау, гуморальдық және жасушалық иммунитет

А)нейтрофильдер

Б)моноциттер

С)лимфоциттер

Д)базофильдер

10. Аз қозғалу?

А)гиподинамия

С)акромегалия

Б)конъюнктивит

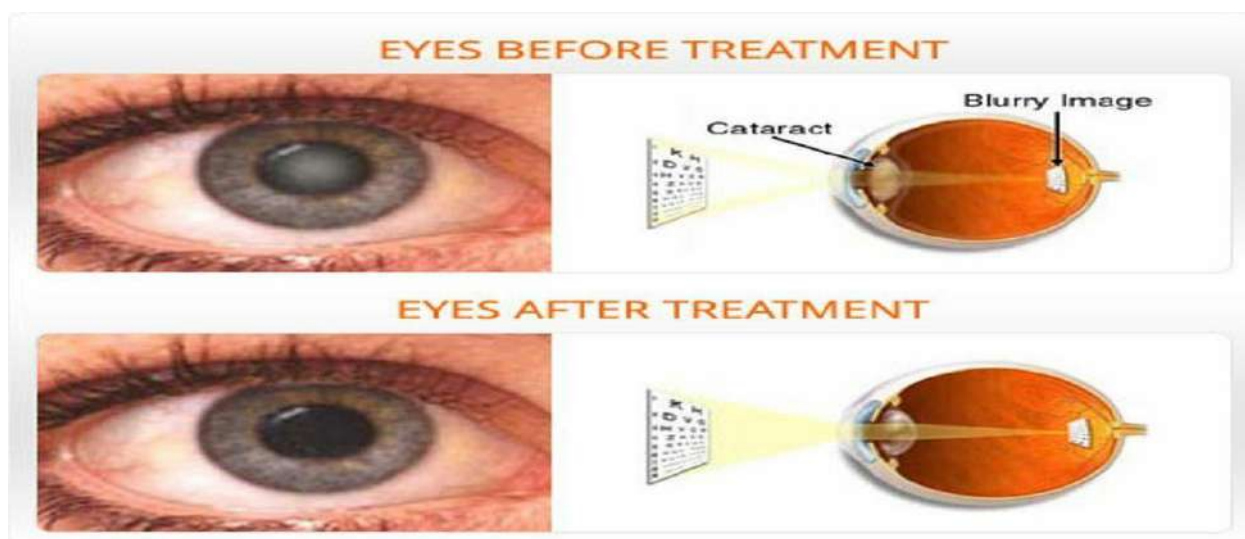
Д) дальтонизм

Практикалық бөлім

1 тапсырма: Суретте жауынкұрттың асқорыту жүйесі берілген, жауынкұрттың асқорыту мүшелерін жазыңыз?

2 тапсырма: Суретті пайдаланып көздің оптикалық жүйесін сипаттаңыз?

3 тапсырма: Мойынның бұлшықеттерін ретпен жазыңыз?

Түйіндеме. Биология пәні бойынша 8 сыныпқа арналған олимпиадалық тапсырма

Олимпиадалық тапсырмалар қазіргі білім беру саласында айрықша орынға ие білім ресурсы ретінде қарастыруға болады. Оқушының білім, білік және дағды қабілеттерін қалыптастыруға бағытталып терең біліммен ұштасқан білім бәйгесі. Олимпиадалық тапсырмалар дарынды балалардың көкжиегін кеңітуге мүмкіндік тудырады. Биология пәні бойынша олимпиадалық жұмыстардан оқушының жаратылыстану ғылымдарына зерттеушілікке деген қызығушылығы артады.

Кілт сөздер: олимпиада, тапсырмалар, дарынды оқушы, биология, 8 сынып

Резюме. Олимпиадное задание для 8 класса по предмету биология.

Олимпиадные задания можно рассматривать как образовательный ресурс, занимающий особое место в сфере современного образования. Образовательный конкурс в сочетании с углубленными знаниями, направленный на формирование знаний, умений и

навыков обучающегося. Олимпийские задания создают возможность расширить кругозор талантливых детей. Олимпиадные работы по предмету биология повышают интерес школьника к исследованиям в области естественных наук.

Ключевые слова: олимпиада, задания, одаренный ученик, биология, 8 класс.

Summary. Olympiad task for 8th grade in the subject biology.

Olympiad tasks can be considered as an educational resource that occupies a special place in the field of modern education. An educational competition combined with in-depth knowledge, aimed at developing the student's knowledge, skills and abilities. Olympic tasks create an opportunity to broaden the horizons of talented children. Olympiad works in the subject biology increase the student's interest in research in the field of natural sciences.

Key words: Olympiad, assignments, gifted student, biology, 8th grade

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Биология анықтамалығы №4(48), 2015 31-336

2. International Biology Olympiad (IBO)

Жалпы білім беретін мектептің 8 – сыныбына арналған оқулық/ А.Р.Соловьева, Б.Т.Ибраимова. – Алматы: Атамұра, 2018. -2

ҒТАМР14.07.09

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ МАҢЫЗЫ

Кожракова Дария Саташевна

7М01505-Білім берудегі биология мамандығының
2-курс магистранты

Ғылыми жетекші– б.ғ.д., профессор **Сағындыкова София Зулхарнаевна**
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

*«Маған айтып берсең – ұмытып қаламын,
көрсетсең – есте сақтаймын,
өзіме жасатсаң - үйренемін»*
Конфуций

Қазіргі кезде еліміз білім берудің жаңа жүйесін жасап, әлемдік білім беру кеңістігінде бағыт алуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекеттің ғылыми-педогогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің біріне айналған. Олай болса, барлық сабақты инновациялық технологияны пайдалану арқылы жүргізу бүгінгі күннің өзекті мәселелердің бірі болып саналады. Білім берудегі басты міндет- ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясын енгізу, білім берудегі ақпараттандыру [1].

Мектепте биологиялық білім беру ерекшеліктерінің бірі - бұл оқушыны қоршаған әлемнің ең негізділігіне, соның ішінде адамға қызығушылық таныту мүмкіндігі. Сонымен қатар, оқу проблемасын қою және шешу, оқушылардың белсенділігін арттыру, жаңа табиғи құбылыстар мен организмдердің тіршілік процестері туралы идеяларды кеңейту, бұрын алынған алғашқы идеяларды дамыту және тереңдету, қабілеті мен дағдыларын дамыту.

Білім беру жүйесінің басты міндеті- оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім берудегі ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсібін шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау қажет. Білім мазмұнын жаңаша бағытта өзгертудегі мақсат- білім алушылардың алған білімін өмірде қолдана ала білуі. Балалармен қарым-қатынас кезінде менің педагогикалық қызметімде басшылыққа алатын міндеттер: балаларды оқу процесінде шығармашылықпен айналысуға, балаларды позитивті ойлауға, білімдерін іс жүзінде қолдануға үйрету, өз қорытындылары, пікірлері, болжамдары туралы айту, өз нәтижелерін басқалардың пікірімен салыстыру болып табылады.

Оқыту мен оқудағы әдістер мен тәсілдер сабақтарды қызығалықты етіп өткізу үшін үнемі оқушылардың сабақтан жақсы әсер алуына байланысты қолдану қажет. Әдістер оқушыларға қалай оқу керектігін үйретіп, соның нәтижесінде еркін, өзіндік ой-пікірін жеткізе білетін ынталы сенімді болуды қалыптастырады. Күнделікті сабақтарда сыныпта ынтымақтастық ахуал қалыптастыру білімге құштарлықтарын, көңіл күйлерін жақсартуына оң әсерін береді. Ынтымақтаса жұмыс істей отырып, олар бір нәтижеге жету үшін топ ережелерін сақтауды үйренеді. Өз-өздерін реттеулері мен көшбасшылыққа ұмтылулары, дарындылары айқындала бастайды. [2]

Оқытудың осындай жаңа әдіс- тәсілдерді сабаққа ендіру бүгінгі таңда әрбір ұстаздың басты мақсаты болуы керек. Себебі, елімізге заман талабына сай қалыптан тыс ойлай алатын, шұғыл шешімдер қабылдай білетін, белсенді, шығармашыл азаматтар қажет. Сабақта тек білімділік мақсаттарды шешіп қоймай, балалардың жекелік қасиеттерін, қабілеттерін дамытудың жолдарын қарастыруда дәстүрлі оқыту мен дамыта оқытудың айырмашылығын салыстыру кестесі арқылы көрсетуге болады. Мұғалім бұл жүйемен жұмыс жасағанда, үнемі оқушы санасында болып жатқан өзгерістерді бақылап, оның дамуын жан-жақты зерттей отырып, өз сабақтарын соған сай өзгертіп отыруы тиіс.

Инновациялар адамның кез-келген кәсіби қызметінде заңды түрде зерттеу, анализ және іске асыру объектісіне айналады. Педагогикалық инновациялар оқыту және тәрбиелеу технологияларына өзгеріс енгізіп, оның тиімділігін арттыруға бағытталған. Осылайша, инновациялық процесс жаңа мазмұн мен ұйымдастыруды қалыптастыру және дамыту болып табылады. Жалпылама инновациялық процесс қайта құру, дамыту, пайдалану және тарату бойынша кешенді қызмет ретінде түсіндіріледі. Инновацияның жалпы мақсаты дәстүрлі жүйеде білім алушының жеке тұлғасын сапалық тұрғыда өзгерту. Іс-әрекетті ынталандыру, алынған ақпарат арқылы өздігінен бағыт - бағдар табу, шығармашылық стандартты емес ой-өрісті қалыптастыру, балалардың табиғи қабілеттерін барынша ашу арқылы дамыту, ғылым мен практиканың соңғы жетістіктерін пайдалану инновацияның негізгі міндеттері болып табылады. Сабақтардағы инновациялық технологиялар әртүрлі әдістерді қолдануды қамтиды, мысалы, оқу процесінде мәтінді, графиканы, бейнені қолдануды қамтитын мультимедиялық технологияларды пайдалану. Мультимедиа оқытудың басқа техникалық құралдарымен салыстырғанда сабақтың көрнекілік принципін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Білім мен практикалық сабақта алынған дағдылардың бекітілуіне үлкен ықпалын тигізеді [3].

Біз заманауи деп атаған жаңа оқыту әдісі іс-әрекетке көбірек бағытталған және білім алушының ақыл-ойын бір жерге шоғырландырып, оны оқу процесіне толығымен кірістіреді. Заманауи оқыту әдістерінде оқыту және оқу бағдарламасын жоспарлау білім алушыны негізгі мақсат ретінде сақталуымен жүзеге асырылады. Осылайша білім алушылар өз білімдерінің қалыптасуында және дағдыларын жетілдіру процесінде белсенді рөл атқарады.

Сабақтарымда белсенді оқыту формалары мен әдістерімен қатар мен оқушылардың шығармашылық дағдысын дамытуға бағытталған тапсырмаларды жиі қолданамын.

-«Қарама-қайшылықты шешу» әдісі – ұсынылған заттар мен құбылыстарды әр қырынан қарау;

-«Сықырлы объектілер әдісі» – балаға таныс объектінің сипаттарын екінші бір объектіге таңып айту, қолдану;

-«Салыстыру әдісі» – заттар мен объектілердің ұқсастық, ерекшеліктерін анықтау. Осы әдісті ұзақ қолданса, өнертапқыш баланың ойлау қабілетін жетілдіреді. Кейбір психологтар шығармашылықты былай деп бағалайды: ол яғни, алғырлық, білімпаздық, жүйелілік, түп нұсқалық. Ал тапқырлық тапсырмаларды шешу теориясының мақсаты – ойлау стилін жетілдіру.

Бүгінгі кезеңдегі оқу процесі-оқушылардың сыни ойлау және функционалдық сауаттылық дағдыларын қалыптастыру. Жаңа әдіс-тәсілдерді енгізудің алдында белгілі бір білім беру кеңістігін оқыту және оқыту практикасының проблемаларын анықтау бойынша зерттеу жұмыстары жүргізіледі. Зерттеудің ең өзекті заманауи құралы-Lesson study педагогикалық тәсілі. Бұл зерттеудің мақсаты-мұғалімге оқуды жүйелі түрде жақсарту және мұғалімнің оқшаулануын азайту үшін ынтымақтастықта көмектесу. Зерттеу сабағы табысты оқыту стратегиясын қарастыру үшін ынтымақтастық пен сабақтарды әзірлеу жолдарын ұсынады және мұғалімдердің жеке оқушыларға қатысты оқыту сапасы туралы ойлауын жеңілдетеді.

Сабақты зерттеу мұғалімнің кәсіби білімін жетілдірудің ынтымақтастыққа бағытталған ең тиімді педагогикалық қуатты құралы болып табылады. Сабақты зерттеудің басты мақсаты- оқушыларға білім алуға көмектесу, топ мүшелерінің кәсіби дамуына ықпал ету. [5].

Lesson Study – мұғалім тәжірибесі саласындағы білімді жетілдіруге бағытталған, сабақтағы іс-әрекеттегі зерттеудің ерекше үлгісі болып табылатын педагогикалық тәсіл. Lesson Study-ге шараны бірлесе жоспарлап, өткізетін, қадағалайтын, оқыту мен оқуды талдай отырып, өз қорытындыларын қағаз бетіне түсіретін мұғалімдер тобы қатысады. Lesson Study-ді бірлесіп жоспарлап, сабақты өткізу барысында зерттелетін үш оқушыны үнемі назарға ала отырып, оқыту әдістемесін пайдаланады және оның нәтижелерін мұқият зерттейді. [4].

Сабақты зерттеу-сыныптағы іс-әрекеттегі зерттеу жұмысының ерекше түрі. «Орындалатын бірлескен жұмысқа әрқайсымыз қалай ықпал ете аламыз? Оқушылардың білім деңгейі мен оқыту нәтижелерін жетілдіруде енді не істей аламыз? Оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттыру үшін қандай оқыту әдіс-тәсілі мен дағдыларын тандаған тиімді?». Осы орайда мектебімізде мектептің даму жоспары бойынша жаратылыстану және гуманитарлық пәндер арасында «Оқушының танымдық белсенділігін қалай арттыруға болады» тақырыбында сабақтар топтамасының «Lesson Study» кестесі жасақталып бекітілді. Мақсаты: күрделі тапсырмалар, айтылым және жазылым дағдылары арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру. Сабақты зерттеу оқушының деңгейін, олардың жеткен жетістігін, оқуда көрсеткен нәтижелері мен кездесетін қиындықтарын білу үшін маңызды. Сабақты зерттеу іс-әрекетін талдау барысында тиімді әдіс-тәсілдерді пайдалану мен білім беру мазмұны жаңаруының ұстанымдары мен ерекшеліктерін «Lesson study» тәсілі арқылы сабақты циклді жоспарлау, оқыту, қадағалау, талдау, өз қорытындыларын тұжырымдау арқылы бірлесіп жүзеге асыру мүмкіндігіне ие болады. Оқыту мен оқудың заманауи әдістері мұғалімнің күнделікті тәжірибесімен және кәсіби мәнмәтінмен өзара байланыста қарастырылады. Оқытудың қандай жолы қолданылса да, қарастырылатын екі көзқарас бар. Ол – біріншіден, оқушының жеке тұлға және әлеуметтік нысан ретіндегі келешегі, екіншіден, оқытудың оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас нәтижесі ретінде қарастырылуы.

Сабақтар топтамасына сай биология пәні бойынша 9 сыныпта зерттеу сабағы өткізілді. Алдымен сабақты зерттеу өткізуде жоспар құрылды. Сабақты зерттеу барысында мектепшілік қауымдастық жұмысын жүргізу мақсатында пән мұғалімдерінің өзара тәжірибе алмасуы, кәсіби шеберлігі мен бақылау дағдыларын дамыту жұмыстары жоспарланды. Сонымен қатар, сыныптардың білімін тексеру, бақылау. Сол себепті бастауыш, орта буын, жоғары буын мұғалімдері тартылды.

Сыныптағы зерттеу сабағының тақырыбы «Аллельді гендердің әрекеттесуі: толық және толымсыз. Доминанттылық белгілердің пайда болуы. Талдаушы шағылыстыру ұғымы мен оның практикалық маңызы». Оқу мақсаты: 9.2.4.4 - толық және толымсыз доминанттылықты салыстыру; «Терминдер банкасы» әдісі арқылы терминдерге анықтама берілді. Сыныптағы зерттеу нысанындағы «А», «В», «С» деңгейіндегі оқушылар таңдалып алынды. Сабаққа қатысқанда оқушыдан қандай нәтиже күтетіндігі және сабақ кезеңдерінде күткен нәтижеге жете алды ма, сабақта қандай әдіс-тәсілдер тиімді болды, осы мақсатта сабақ соңынан кері байланыс жүріп отырады. Пән мұғалімдері үш кезеңнен кейін оқушылардың сабаққа ынталы қатысқандығын, оларда өзгерістің пайда болғандығын анықтады. Сабақта оқушылар QR код арқылы топқа бөлінді. Жаңа сабақтың тақырыбын анықтауда «Стоп-кадр» әдісі қолданды. Бұл әдіс оқушыларға сұрақтар қою арқылы ойлау, сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға тиімді. Сабақта оқушыларды топқа бөлу тиімді әдіс болып табылады. Топтық жұмыстың негізгі мақсаты-оқушылардың ойлауын дамыту және оқушылардың рефлексиялық қабілеттерін қалыптастыру. Оқушылар бір-бірінің мүмкіндіктерін бағалайды, топтағы өзара әрекеттесу нұсқаларын өңдейді. Олар алдарына қойылған міндеттерді шешу жолдарын іздейді. Оқушылардың жеке ерекшеліктерін анықтауға, көшбасшылық қабілетінің ашылуына, бірін-бірі тыңдау, топтағы оқушылардың пікірін бағалауға, тапсырманы ортада талқылау, талдау арқылы қызығушылықтары артты. Сабақ барысында үш топқа тақырып бойынша топтық жұмыстар берілді. Топтық жұмыста сыныптағы оқушылармен жақсы байланыса отырып, "С" деңгейлі оқушының берілген тапсырмалар бойынша өз ойын ашық айта білгенін көрдік. «Жұптас-ойлан-бөліс» әдісімен генетикалық есептер шығарылды. Жеке жұмысқа «Рулетка» әдісі арқылы сұрақтарға жауап берілді. Жаңа сабақты қорытындылауда «Wordwall» платформасы арқылы бекіту сұрақтары берілді. «Padlet.com» арқылы кері байланыс болды. Нәтижесінде оқушыларым бір-біріне құрметпен қарауға; өз ойын ашық, еркін айтуға, пікір алмасуға; мұғаліммен еркін сөйлесіп, пікір алмастыруға, достарының ойын тыңдай отырып, проблеманы шешуге, қиындықты шешуге көмектесуге, белсенді шығармашылықты ойлауға негіз қаланды.

Қорыта айтқанда, Lesson Study нәтижесінде біз оқушылардың білімдерін жаңа тәсілдер арқылы кеңейтіп, оқушыларымыздың оқу үдерісіне толыққанды қатысуына ықпал ете аламыз. Заманауи педагогикалық технологияларды тиімді қолданысқа енгізсеңіз, баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Болашақта осындай әдіс- тәсілдерді қолдана отырып, оқушыларымыздың білім, білік, дағдыларын арттырамыз. Талантты және дарынды оқушыларға күрделенген тапсырмалар беруге ізденеміз. «Мұғалімдер, өз кезегінде, өзінің сабақ беруіне емес, оқушылардың оқу ептілігін дамытуға назар аударуы тиіс. Осы мақсатта мұғалім оқыту ортасын құру керек, соның арқасында оқушылар ақпаратты енжар қабылдамай, оқу үдерісіне белсенді қатысатын болады» –деген Выготскийдің сөзінің ақиқаттығына көзіміз жетті. Бүгінгі күні қазіргі заман ағымына сай жаңаша оқыту -сапалы білім берудің кепілі.

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ МАҢЫЗЫ

Түйіндеме: Мақалада биология пәнінен сабақты зерттеу іс-әрекетін талдау барысында жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану ерекшелігі, оның оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастырудағы маңызы туралы жазылған.

Кілт сөздер: биология, инновациялық технология, Lesson Study, бірлескен жұмыс.

НОВЫЕ ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ИЗУЧЕНИИ УРОКА

Резюме: В статье описаны особенности эффективного использования новых инновационных методов при анализе исследовательской деятельности урока биологии, их значении в повышении познавательной активности учащихся, самостоятельном обучении и формировании творческих способностей.

Ключевые слова: биология, инновационная технология, Lesson Study, совместная работа.

NEW INNOVATIVE METHODS AND TECHNIQUES IN BIOLOGY LESSONS THE IMPORTANCE OF APPLICATION IN LESSON RESEARCH

Summary: The article describes the features of the effective use of new innovative methods in the analysis of the research activity of the biology lesson, their importance in increasing the cognitive activity of students, independent learning and the formation of creative abilities.

Keywords: biology, innovative technology, Lesson Study, joint work

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «Биологияны оқытудағы инновациялық технологиялар» Әлмағамбетов Қ.С. Нұр-Сұлтан, 2021 ж. 4-бет
2. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы 3- деңгейі 71.
3. Исаева, Умида. Использование новых педагогических технологий на занятиях / 2018, № 5 (191). - С. 169-1қаулық).
- 4.. «Сабақты зерттеу-бірлескен оқу тәсілі» әдістемелік нұсқаулық К.С.Абраманова. Б.К.Ділманов. Астана- 2017ж.

ҒТАМР 14.35.07

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА КОНЦЕПТУАЛДЫ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кожракова Дария Саташевна

7M01505-Білім берудегі биология мамандығының 2-курс магистранты

*«Сабақ беру -үйреншікті жәй ғана шеберлік емес,
ол- жаңадан жаңаны табатын өнер».*

Жүсіпбек Аймауытов

Білім беру жүйесінің басты міндеті- оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім берудегі ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсібін шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау қажет. Білім мазмұнын жаңаша бағытта өзгертудегі мақсат- білім алушылардың алған білімін өмірде қолдана ала білуі. Балалармен қарым-қатынас кезінде менің педагогикалық қызметімде басшылыққа алатын міндеттер: балаларды оқу процесінде шығармашылықпен айналысуға, балаларды позитивті ойлауға, білімдерін іс жүзінде

қолдануға үйрету, өз қорытындылары, пікірлері, болжамдары туралы айту, өз нәтижелерін басқалардың пікірімен салыстыру болып табылады.

Мектепте биологиялық білім беру ерекшеліктерінің бірі - бұл оқушыны қоршаған әлемнің ең негізділігіне, соның ішінде адамға қызығушылық таныту мүмкіндігі. Сонымен қатар, оқу проблемасын қою және шешу, оқушылардың белсенділігін арттыру, жаңа табиғи құбылыстар мен организмдердің тіршілік процестері туралы идеяларды кеңейту, бұрын алынған алғашқы идеяларды дамыту және тереңдету, қабілеті мен дағдыларын дамыту.

Жаңа буын ойлауының эволюциясына, әлеуметтік қызмет салаларының дамуына, білім беру реформаларына байланысты туындаған сұрақтарға сүйене отырып, мектеп биология курсын оқытудың кейбір концепциялық (тұжырымдамалық) оқыту ерекшеліктерін анықтауға болады:

1. Жаратылыстану ғылымдары саласындағы заманауи жетістіктерді есепке алу, оқушыларды биологияны оқуға ынталандыру үшін ресурс ретінде соңғы деректерді пайдалану.

2. Теориялық және практикалық жұмыс процесінде күрделі құбылыстар мен олардың механизмдерінің қарапайым табиғи биологиялық объектілерді қолдану арқылы ойлау, биологияны оқытудың дәстүрлі әдістері мен құралдарымен интеграцияда білім беру процесіне заманауи техникалық құралдарды енгізу.

3. Биологиялық олимпиадаларға қатысуға дайындық процесінде ынталы оқушылардың дайындық нәтижелерін, оқушының алған білімін үнемі бақылау. Мүмкіндігінше тиісті цифрлық білім беру ресурстарын құру.

Шығармашылық танымдық процесс проблемаларды анықтауды, олардың мәнін ашуды, белгісізді және оған жету жолдарын болжауды, қолда бар ақпарат пен алынған нәтижелерді құнды мақсаттар тұрғысынан бағалауды қамтамасыз ететін іздеу-зерттеу белсенділігіне сүйенеді. Білім беру мазмұны жағдайында білім алушыларға концептуалды оқыту олардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырып, олардың кез-келген тақырыпта креативті ойлауына ықпал етеді.

Концептуалды оқыту деген не?

- Концептуалды оқыту оқушылардың алған білімін бір логикалық жүйеге келтіруге үйретеді.

- Белгілі бір қағидаттарды үйреніп білуге бағытталған.

- Дарынды оқушыларды неғұрлым жоғары деңгейде ойлауға бағыттау.

Концептуалды оқытудың артықшылықтары:

1. Проблемаға әсер ететін оқиғалар мен жағдайларды жүйелі түрде бақылауға ықпал етеді,

2. Пәнаралық байланыс арқылы оқушыға білім мен ғылым туралы біртұтас көзқарасты қалыптастырады,

3. Оқушыларды жоғары деңгейлі ойлауға баулиды, интеллектуалды сапасын арттырады

4. Оқушылар сыни ойлай алады, бұл олардың шығармашылық қабілетін дамыту үшін маңызды

5. Негізгі ұғымдар мен орталық идеяларға негізделген сапалы оқу тәжірибесімен айналысады.

Мағынаны тануда оқушыға жаңа ақпаратты түсіндіріп, оны бар біліммен байланыстырып, олармен біріктіріп, содан кейін жаңа мәселелерді шешу үшін жаңа ақпаратты қолданғанда пайда болады. Әрбір ұғым өздігінен тұрмайды, оның орнына көптеген басқа мағыналармен байланысты. Дәл осы себепті концептуалды картаны пайдалану мағыналы оқытуды жақсарту үшін пайдалануға болады.

«Концептуалды карта» - бұл әртүрлі ұғымдар арасындағы байланысты көрсететін диаграмма немесе схема. Бұл ақпаратты графикалық түрде беру тәсілі, өйткені ол ақпаратты құрылымдауға көмектеседі. Мысалы: жүйелік картаны пайдалану - концепциялар арасындағы өзара қатынастарды көрсетуге мүмкіндік беретін неғұрлым күрделі

тұжырымдамалық карталар оларда әр түрлі қатынастар мен ұғымдардың қабаттасуын көрсететін көрсеткілер көп болады.

Құбылыстарды жан-жақты зерттеуге негізделген концептуалды оқытуды қазіргі кезде көптеген дамыған елдер білім берудің ең прогрессивті тәсілдерінің бірі ретінде қарастырады. Табиғат жаратқан және ғылымды жаратқан адам мұнымен тоқтап қалғысы келмейтіндіктен, ол әлемді (ғаламды) тереңірек зерттеп, әлемді өзіне барған сайын қолайлы және жайлы еткісі келеді. Бірақ бұл үшін креативті ойлау қабілетін нығайту қажет, сондықтан білім беру сапасын арттыру қажет, нәтижесінде соңғы уақытта әртүрлі елдердің білім беру жүйелері оқушылардың қабілеттері мен таланттарын ашу үшін оқытудың қолайлы әдістерін іздеуде [1].

Соңғы жылдары зерттеушілер назарына жиі ілініп жүрген аса күрделі «концепт», «концепция» ұғымдарының мәнін ашып алайық.

Концепт- (лат. concipere) адам санасының ойлау бірліктері мен психикалық ресурстарын, білім мен тәжірибенің бейнелі көрсеткіштерін құрайтын, хабарлы құрылымдарды түсіндіруге мүмкіндік беретін когнитивті лингвистиканың негізгі ұғымдарының бірі [2].

Кең мағынасында алғанда, концепт ғалам туралы білімдер жүйесінің (ғаламның концептуалды бейнесінің) бір үзіндісі ретінде түсініледі де, индивидтің қоршаған ортадағы, ақиқат болмыстағы бар заттар мен құбылыстар, алуан түрлі объектілер туралы білетінінің, ойларының қиялындағы көріністерінің бәрін қамтиды. Концепция (лат. conceptio — түсіну, жүйе) - басты ой, жетекші идея, әлемдегі, табиғаттағы, қоғамдағы құбылыстарға қатысты көзқарастар жүйесі [5].

Пәнге концепциялық оқытуды енгізу көп зерттеулер мен уақытты қажет етеді. Қысқа мерзімді бақылаулардың нәтижелері концепциялық оқыту оқушылардың табиғи сауаттылығын дамытудың тиімді құралы болып табылатынын дәлелдейді, бұл оқушылардың бірнеше пәндер бойынша білімді синтездеу арқылы ұғымдарды пәндік деңгейден жеке, жергілікті, жаһандық, әлеуметтік деңгейлерге ауыстыра алатынын дәлелдейді [3].

Концептуалды оқыту – пәнаралық байланыстарды орнату арқылы оқушыға ғылым мен білім туралы біртұтас көзқарас қалыптастыру болып табылады. Оны жүзеге асыруда оқу үрдісіндегі сабақтармен қатар, сабақтан тыс іс-шаралар да маңызды орын алады. Концептуалды оқытудың құрамдас бөліктері: концепттің анықтамасы, таралу кеңдігі (қолдану кеңдігі), салдарлары, өзара байланысты концепттер, концепттің мысалдары.

Мысалы: пәнаралық кіріктіруде 10 сыныпта «Энергетикалық алмасу кезеңдері» тақырыбында «энергия» ұғымына қатысты физика сабағында энергияның бір түрден екінші түрге ауысуын, химия пәні бойынша энергияның жануын сипаттау және жану реакциясының өнімдерін атау, биологиядан тірі ағзалар үшін тыныс алудың маңызы сипатталады. Жалпы биологиялық білім берудің осы концепциясының мақсаты қайшылықтарды жеңу болып табылады. 8 сыныпта «Иммунитет. Екпенің (вакцина) түрлері, оның жасанды иммунитет қалыптастырудағы маңызы» тақырыбы бойынша химия пәнімен кіріктіріліп өткізілді. Бұл тақырып бойынша биология пәнінен вакцина концептісіне анықтама беру, антиденелер жасақталуы, жасанды иммунитет механизмі түсіндірілді. Химия пәні бойынша мұғалім екпе препараттары, белгілі бір штаммдағы микроағзалар, тірі, өлтірілген, химиялық, ассоциацияланған вакцина түрлерін сипаттады.

Өмір бойы білім алу үшін керек дағдылар: Оқу мақсаттарын анықтау, сұрақтарды дұрыс қоя білу, уәж бен табандылықты қалыптастыру, ақпаратты тиімді өңдеу-сұрыптау, салыстыру, оқытудың әр түрлі әдістерін сынақтан өткізу, өз жұмысына рефлексия жасау. Педагогикалық тәсілдер арқылы мұғалімдер концептуалды оқытуды жақсарту үшін белсенді әдіс-тәсілдерді қолдану және концепттер барлық пәндерге енгізілуі керек. Әр тақырыптың өзектілігін оқушылардың қажеттілігімен байланыстыру керек. Оқушылармен бірлесе оқу мақсатын жоспарлау, әр түрлі таратпа материалдар және деңгейлік тапсырмалар беріледі.

Биология сабақтарындағы концептуальды оқыту принциптері: негізгі психолого-педагогикалық ұстанымдар: өзектілігі, танымдылық, көрнекілік, қолжетімділігі. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы нақты өмірдің әртүрлі жағдайларында дұрыс шешім таба білуге үйретеміз. Ол үшін сабақ барысында белсенді оқыту әдісін тиімді қолдана білу керек. Мысалы: «ТРИЗ» әдісі оқушылардың шығармашылық қабілетін арттыру, әрі креативті көзқарас негізінде тапсырмаларды шешу әдістердің бірі. ТТШТ (ТРИЗ) әдісі-тапқырлық тапсырмаларды шешу теориясы.ТТШТ технологиясын Г.С.Альтшуллер ойлап тапқан. 1946 жылы Г.С Альтшуллер шығармашылық әдіснама бойынша жұмысын бастады. ТТШТ атауы кейінірек 70 жылы пайда болады. Шығармашылық тапсырмаларды орындау теориясы адамның шығармашылық мүмкіндіктерін дамытудың жаңа әдістемесі үшін негіз болып табылады. Шығармашылық мүмкіндіктердің көріне бастауының себебі - балалық кездегі елестету деңгейінің жоғарлығымен, балалардың ойлауын танымдық бағытының дамуымен түсіндіріледі.

Сабақтарымда белсенді оқыту формалары мен әдістерімен қатар мен оқушылардың шығармашылық дағдысын дамытуға бағытталған тапсырмаларды жиі қолданамын.

-«Қарама-қайшылықты шешу» әдісі – ұсынылған заттар мен құбылыстарды әр қырынан қарау;

-«Сықырлы объектілер әдісі» – балаға таныс объектінің сипаттарын екінші бір объектіге таңып айту, қолдану;

-«Салыстыру әдісі» – заттар мен объектілердің ұқсастық, ерекшеліктерін анықтау. Осы әдісті ұзақ қолданса, өнертапқыш баланың ойлау қабілетін жетілдіреді. Кейбір психологтар шығармашылықты былай деп бағалайды: ол яғни, алғырлық, білімпаздық, жүйелілік, түп нұсқалық. Ал тапқырлық тапсырмаларды шешу теориясының мақсаты – ойлау стилін жетілдіру.

Концептуалды оқытуда «Модельдеу» әдісі оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, өз бетімен жұмыс жасауына, практикалық сабақтар көбірек болуына маңызы зор. Модельдеу әдісінің түрлеріне «Заттық» модельдеу, мысалы: гүлдің, жасушаның, бактерияның моделін жасау, «Ойын түрінде» модельдеу сөзжұмбақ, ребус, жұмбақ түрінде, «Көрнекі» модельдеу сызба, кесте, сурет түрінде тапсырмалар беруге болады.

Мысалы: 7 сыныпта «Бактериялардың пішіні» тақырыбында оқушылар «Модельдеу» әдісімен топтық жұмыс орындады. 1-топ «Заттық моделдеу» түрімен бактерияның моделін ермексаздан, түрлі-түсті тоқыма жіптерден жасады.2-топ «Ойын түрінде» «Шындық, жалған» кестесін құрастырды. 3-топ «Көрнекі (ақпараттық)» түрі бойынша бактерияның суретін бейнелеп құрылысына сипаттама берді.

7 сыныпта өткен «Өсімдіктер мен жануарлар жасушасын салыстыру» тақырыбы бойынша өсімдік және жануар жасушасының моделін түрлі-түсті қағаздан, ермексаздан құрастырды.

8 сыныпта «Зәр шығару жүйесі мүшелерінің құрылысы мен қызметі» тақырыбында зәр шығару моделін жасауда су ішуге арналған пластик ыдыс, дәрі салуға арналған медициналық түтік, воронканы қолданып құрастырды.

7 сыныпта «Адамның тыныс алу мүшелерінің құрылысы мен газ алмасу мүшелері» тақырыбында тыныс алу моделін жасақтауға тыныс алу мүшелері бейнелеген суреттер, сусын ішуге арналған түтікшелер, шариктер қолданылды. Оқушылар тапсырмаларды қызығушылықпен орындап, өз жұмыстары бойынша кері байланыс берді.

Биология сабағында концептуалды оқыту әдістерінің мысалдарымен бөліскім келеді. Өз тәжірибемнен төмендегі сабақ жоспарын ұсынамын.

10 сыныпта «Тыныс алу» бөлімі бойынша «Аденозинүшфосфаттың (АУФ)құрылысы мен қызметі» тақырыбында «PLICERS.Com» арқылы оқушы жұмысын телефон арқылы сканерлеп, тексеру әдісімен үй тапсырмасы сұралды. Әр оқушыға QR код берілген.Тақтаға сұрақтар шыққанда QR кодты көрсетеді. Жауаптың дұрыс немесе бұрыстығын экраннан көріп отырады.Топтық жұмысқа «Модельдеу» тапсырмасы берілді. I топ: АТФ құрылысын талдап, моделдейді; II топ: АТФ қызметін талдап, моделдейді, III топ: АТФ пен ДНҚ, РНҚ

нуклеотидтерін салыстырады. Топтар берілген материалдар бойынша моделдеп, талдау жасайды. Жеке жұмысқа «Рулетка» әдісі арқылы сұрақтарға жауап берілді. «Padlet.com» арқылы кері байланыс болды.

Молекулалық биология» бөлімі бойынша 9-сыныпта өткізілген «ДНҚ молекулалық құрылысының принциптері: нуклеотидтердің комплементарлылығы. Модельдеу «ДНҚ молекуласын құру». Оқу мақсаты: 9.4.1.2 - ДНҚ молекуласының қос шиыршықты құрылымын сипаттау, 9.4.1.3 - ДНҚ-ны құрылымдық қағидалары негізінде үлгілеу. Нуклеин қышқылдары-мономері нуклеотид болып табылатын ретсіз биополимерлер. Нуклеотид әртүрлі үш зат типінен: азотты негіз, бескөміртекті қант, фосфор қышқылы қалдығынан тұрады. [4] Сабақ барысында оқушылар QR код арқылы 3 топқа бөлінді. Үй тапсырмасында «Ой қозғау» және «Кім тапқыр?» әдістері арқылы өткен сабақ қорытындыланды. Жаңа сабақтың тақырыбын ашу үшін «Стоп кадр» әдісі арқылы сурет беріліп оқушылар сол бойынша тұжырымдама келтірді. ДНҚ құрылымы туралы бейне көріністен оқушылар өз ойларын ортаға салып талқылады. «Жұптас-ойлан-бөліс» жұптық тапсырмада «Суреттер сөйлейді» әдісімен берілген суреттерге сипаттама берілді. Жеке жұмыс арқылы оқушылар ДНҚ молекуласының тізбегін құрды. ТТШТ (ТРИЗ) теориясы бойынша ДНҚ құрылымының моделін жасақтау тапсырмасында топтық жұмыс орындалды. Жаңа сабақты қорытындылауда «Wordwall» платформасы арқылы бекіту сұрақтары берілді. Сабақ соңында «Төрт терезе» әдісімен кері байланыс берілді. Оқушылар сабақтың мақсатына жеткізетін тапсырмалар орындауына қарай, өз түсінгенін, пікірін, өз ойларын айтты.

1-сурет. Биология сабақтарында шығармашылық тапсырмаларды орындау барысы.

Биологияны оқыту процесінің жоғарыда аталған концепциялық (тұжырымдамалық) ерекшеліктерін ескере отырып, оларды іске асыру шеңберінде дәстүрлі құралдарды қолдану қажеттілігін де, инновацияларды енгізуді де ескеру қажет, бұл жеке тұлғаның өз бетімен жұмыс жасауына әсер етеді.

Биология сабақтарында оқушылармен бірге тиімді нәтижеге жету үшін мұғалім төмендегідей мәселелерді есте ұстауы қажет деп санаймын:

Сабақ барысында оқушылардың жадында ұзақ сақталып қалу үшін берілген ақпараттарды қайта өңдеу, концептілер арқылы оқыту үшін, қажетті деректер, ресурстар тиімді таңдап алынуы қажет. Сонымен қатар бірлескен оқу ортасын құру маңызды. Берілген материалдарды меңгерту үшін педагогикалық әдіс-тәсілдерді қолдану.

Концептуалды оқыту арқылы білім алушылардан төмендегідей нәтиже көруге болады:

- Сабақтарда оқытудың белсенді түрлерін қолданады,
- Шығармашылық тұрғыда өмірмен байланыстырады,
- Оқушыларға өздігінен білім алуға мүмкіндік береді.

Ұсыныс:

1. Оқушылардың шығармашылық дағдыларын дамыту бағытында оқытудың озық әдіс-тәсілдерін пайдалану.

2. Концептуалды оқыту теориясын сабақтарда тиімді қолдану.

3. Биология пәніне деген оқушылардың қызығушылығын арттыру бағытында мұғалім үнемі шығармашылықпен айналысу.

4. Жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім өзіндік ой-талғамы бар адамгершілігі жоғары қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру.

Қорыта келгенде, бүгінгі күні қазіргі заман ағымына сай жаңаша оқыту - сапалы білім берудің кепілі екеніне көз жеткіздік. Сондықтан жай ғана кәсіби міндеттерді жауапкершілікпен орындағаннан гөрі көбірек күш-жігерді талап ететін сапалы әрі табысты білім беруге ерекше көңіл бөлуіміз қажет.

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА КОНЦЕПТУАЛДЫ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме: Мақалада мектепте биология курсын оқытуда концепциялық оқытудың ерекшелігі, білім беру мазмұны жағдайында концептуалды оқыту әдісі арқылы білім алушыларға функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, олардың кез-келген тақырыпта креативті ойлауына ықпалы туралы жазылған.

Кілт сөздер: биология, концепт, концептуалды оқыту, шығармашылық дағды.

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Резюме: В статье рассказывается об особенностях концептуального обучения курсу биологии в школе, сформированности функциональной грамотности обучающихся с помощью концептуального метода обучения в условиях содержания образования, их влияния на креативное мышление на любую тему.

Ключевые слова: биология, концепт, концептуальное обучение, творческие навыки.

FORMATION OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS THROUGH CONCEPTUAL TEACHING IN BIOLOGY CLASS

Summary: The article discusses the features of conceptual teaching of biology at school, the formation of functional literacy of students using the conceptual teaching method in the context of educational content, their influence on creative thinking on any topic.

Keywords: biology, concept, conceptual learning, creative skills.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Саугабеков. К.У. «Концептуалды оқытудың оқушылардың мотивациясына әсері». Жас ғалым. - 2023. - № 7 (454). - 285-287 ББ.
2. Ержанова А.С., Сыдыкова А.К., Түрбаева А.Е. Концепт ұғымының теориялық негіздері // Жас ғалым-2015.
3. Андрей Елькин. Педагогический смысл концепта. 2018. 77-б
4. Асанов Н.Г. Соловьева А.Р. Ибраимова Б.Т. Биология 9 сынып- Алматы «Атамұра» 2019 ж.
5. Интернет ресурстары.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРМЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ БАСҚАРУ НЕГІЗДЕРІ

Қадырова Сәбила Серікқызы

«Білім берудегі менеджмент» мамандығының 2 курс магистранты
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Бастауыш сынып оқушысы эмоционалды тәжірибенің қысқа мерзімділігімен сипатталады, егер, әрине, бұл терең сілкіністермен баланы үнемі қысым жасайтын тітіркендіргіштер туралы болмаса. Эмоционалды ауысу және сәйкестіктің жоғары дәрежесі бастауыш сынып оқушысының психикасының қорғалуына ықпал етеді. Алайда, осы жастағы оқушылардың жүйке тәжірибесінің қысқа болуы мұғалімге бәрі ұмытылады деген сылтаумен оған абайсыз қысым көрсетуге негіз бермейді. Оның мінез-құлқын немесе санасын бірден талап етілетін күйге келтіру үшін. Тағы бір психологиялық шындық- бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін ересектерден және ең алдымен мұғалімнен қорғау қажеттілігі тән. Кез-келген стрестік жағдайда ол көзін мұғалімге бағыттайды және одан көмек, қолдау күтеді. Егер оның үміттері орындалмаса, егер ол бір-бірінің тәжірибесімен қалдырылса, соққы соғұрлым күшті болады. Мұғалімнің көмегінің орнына бала керісінше болған кезде оданда жаман.

Бастауыш сыныптарда қарама-қайшылықтардың құрамы айтарлықтай тұрақты және оқушылармен мұғалімдер негізгі тараптар болып табылады. Бірнеше комбинация бар: қақтығыстар, бір жағынан, нашар үлгерген мектеп оқушылары мен оқу жетістіктері жоғары балалары, беделді және беделді емес, ұлдар мен қыздар топтары. Екінші жағынан, әртүрлі шеберлік деңгейлері мен шеберлік дәрежелері бар мұғалімдер. Олардың арасында өте беделді, деспоттық, оқушылар рейтингі бойынша орташа және педагогикалық істің үлкен шеберлері бар. Қарама-қайшылықтар арасында айтарлықтай артықшылықты бастауыш сынып мұғалімдері құрайды. Мұғалімдер мен олардың үлгерімі мен ұжымдағы беделі бойынша жанжалды қарым-қатынаста болатын бастауыш сынып оқушыларының саны тең пропорцияда ұсынылады. Бұдан шығатыны, жұмыс стилі мен оқушылармен қарым-қатынас тәжірибесі жанжалдармен бірге жүретін мұғалімдердің бөлігі олардың кәсібилік дәрежесінің рейтингі бойынша барлық түрлерін қамтиды.

Бастауыш сынып оқушыларын оқыту процесіндегі стресстік оқиғалар "Оқушы-мұғалім" қарым-қатынасының үш тобы басым, онда оқушылардың психо-жарақаттары пайда болады. Олар сабақта болады және өз мағынасында әдістемеге емес, мұғалімнің мінез-құлқына, яғни оның тактикасына, стиліне, оқушылардың іс-әрекеттеріне реакциясына қатысты. Оқушылардың психикасына бастауыш сынып оқушыларын тәртіпке келтіру әдістерінен туындаған жағымсыз оқиғалар қатты әсеретеді, мысалы:

- түсінбей, олар оқушыны болмаған кеңестер үшін айыптайды және сыныптан тесттен шығарылады;
- оқушыны сыныптан алып тастаңыз, сонымен бірге оның портфолиосын тастаңыз. Одан шыққан бөгде заттарды (шарлар, дөңгелектер және тағы басқалар) өздері алады;
- жаңадан келген адам абайсызда сыныпта терезені сындырды, бұл үшін бір нәрсе мұғалім оған тәртіпсіздіктің белгісін қояды;

Бастауыш сыныптардағы жанжалды жағдайлардың екінші тобын мұғалімдердің іс-әрекеттері құрайды, олар оқушыларға қатысты "кемсітушілік" терминімен біріктірілуі мүмкін. Олардың көріну формалары әртүрлі емес. Сондықтан әр балаға өзінің педагогикалық кәсібилігін қалыптастыру процесінде осы мәселеге өзіндік сенім, өзіне тыйым салу қиын емес.

Дидактикалық қақтығыстардың үшінші тобы оқушылардың үлгерімін бағалау жағдайында болатын оқиғалардан тұрады. Мұғалімнің сабақта білімі мен дағдыларын бағалаудағы ең үлкен жүйке тәжірибесінің себебі неде? Олардың кейбіреулеріне мысалдар келтірейік:

- ата-аналардың өтініші бойынша, олармен танысу бойынша бағаларды асыра бағалайды;
- практикалық тапсырмалар орындалған еңбекқорлықты ескермеу;
- диктанттағы бірдей қателіктер үшін әртүрлі бағалар қойылады. Оқушылар мұғалімнің "сүйіктілері" бар деген қорытындыға келеді.

Оқушылардың сабақтағы жетістіктерін бағалау жағдайында туындайтын түсініспеушіліктердің бірнеше себептерін атап өтуге негіз бар. Олардың бірі- әсіресе гуманитарлық пәндер бойынша білім деңгейінің қатаң бірыңғай критерийлері мен өлшегіштерінің болмауы. Бұған мұғалімнің санасында қалыптасатын бағалаудың оның күйіне, көңіл-күйіне, қабылдауға дайындығына, баланың сұрақтарға жауап беруіне, жазбаша жұмыс мәтініне және т.б. тәуелділігін қосу керек. Мұндай жағдайда олардың нәтижесі материалды көп күш жұмсамай-ақ жақсы есте сақтау қабілеті мен қабілеті бар үздік оқушының нәтижесінен төмен болып көрінуі мүмкін. Дәл осы жерде мұғалімнің бағалауының әділетсіздігі туралы әсер пайда болады. Мұғалімнің бастауыш сынып оқушыларымен дидактикалық қарым-қатынасы жағдайындағы басқа жанжалды жағдайлардың арасында мұғалімнің қызметтік тәртіпсіздігі, оның қамқоршылары байқаған, артта қалғандарға немқұрайлы қарау, ата-аналары мұғалімге қандайда бір билікке ие болған мектеп оқушыларына немқұрайлы қарау, оқушыны жаман әдеттер үшін көпшілік алдында ұятқа қалдыру және т.б.

Мұғалімнің рөлі педагогикалық процесс барысында "мұғалім-оқушы-ата-ана" қайшылықты үшбұрышы пайда болған жағдайларда үлкен. Бұл жағдайда жанжалды дамытудың әртүрлі нұсқалары болуы мүмкін:

- мұғалім ата-анасымен одақтасып, оқушыға қарсы әрекет етеді;
- оқушысы бар ата-ана мұғалімге қарсы;
- мұғалім мен оқушы-ата-аналарға қарсы;
- барлығы бәріне қарсы және әркім өзі үшін.

Егер жанжалды уақтылы шешу мүмкін болмаса, оған жаңа қатысушылар тартылуы мүмкін, мысалы, жанжалда төреші позициясын қабылдай алатын немесе тараптардың біріне қосыла алатын білім беру мекемесінің әкімшілігі, содан кейін мүмкін болатын шешімдердің саны қақтығыстардың дамуы айтарлықтай артады.

Кез-келген жағдайда жанжал дамиды, мұғалімнің міндеті – тараптардың қарама-қайшылығын өзара әрекеттесуге, деструктивті қақтығысты сындарлы қақтығысқа айналдыру.

Қақтығыстардың алдыналуға, шешуге ғана емес, болжауға да болады. Бұл жанжалдың негізгі компоненттерін талдауды және түсінуді қажет етеді:

- мәселелер;
- жанжалды жағдай;
- жанжалға қатысушылар;
- жанжал тудыратын оқиға.

Болжау жанжал жағдайының теріс дамуын болдырмауға және оны оң жағдайға айналдыруға мүмкіндік береді. Жанжалдарды басқару және шешу технологияларын жақсы меңгеру мұғалімге бағытталған жанжалдарды жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, мұғалім оқу тобында оқу үлгерімі немесе тәртіп туралы жанжал тудыруы мүмкін. Жанжалдарды шешуге өз шәкірттерін тарту арқылы ол олардың қызметін белсендіреді және қажетті нәтижелерге қол жеткізеді.

Қақтығыстарды шешуде мұғалімдер қолданатын кейбір ықпал ету құралдарын қарастырайық.

1. "Эмоцияны қайтару". Жанжалдардың алдын алу мен сәтті шешудің маңызды құралы "эмоцияны қайтару" әдісі болуы мүмкін.

Сіздің кәсіби ұстанымыңызды білу, оқушының іс-әрекетінің себептерін білу мұғалімге өз эмоцияларының тұтқынынан шығуға көмектеседі (бұл оңай және қарапайым емес) және баланың тәжірибесіне жауап береді. Мұғалім оқушылармен бірге олардың жеке басының қалыптасуының әр жас кезеңінде "өмір сүреді", олардың сәтсіздіктеріне

жанашырлық танытады, олардың жетістіктеріне қуанады, мінез-құлық пен жұмыстың бұзылуына ренжиді, жомарттықпен кешіреді-мұның бәрі оқушылардың көз алдында мұғалімнің беделін төмендетпейді, бірақ оларды эмоционалды түрде жақындастырады, эмпатия мен өзара түсіністікті қалыптастырады, стереотиптерден арылуға көмектеседі студенттермен қарым-қатынаста. Онсыз мұғалім "қабылданбаған" оқушының жақсы жақтарын көре алатын, оны түзетуге үміт білдіретін Педагогикалық ынтымақтастық мүмкін емес.

2. Жаза. Жанжалдарды шешу кезінде мұғалімдер жазаны әсер етудің негізгі құралдарының бірі ретінде қарастырады. Олар осылайша әрекеттің қайталанбауына қол жеткіземіз, бұл оқушыны қорқытады деп сенеді. Алайда, ұлттық тарихтан қорқыныштан не құруға болатынын еске түсірейік. Мәселе мынада, баланың жазасынан кейін оның жандүниесінде қандай тәжірибе ізі қалады: өкіну, ашу, ұят, қорқыныш, реніш, кінә, агрессия?

А.С. Макаренко былай деп жазды: "оқушы қаншалықты қатал жазаланса да, тағайындалған жаза әрқашан жанжалды соңына дейін, ешқандай қалдықсыз шешуі керек. Айыппұл салынғаннан кейін бір сағат ішіндесіз оқушымен қалыпты қарым-қатынаста болуыңыз керек" [3].

Жаза жаңа қақтығыстар тудырмай, жеке қақтығыстарды шешіп, жоюы керек, өйткені оларды шешу қиынырақ болады – ақыр соңында қақтығыстар ұзаққа созылады және кеңейеді. Соңғы уақытта жиі қолданылатын жазалау әдістерінің бірі-ата-аналарды шақыру және оқушының барлық теріс қылықтары үшін оларға сөгіс беру.

3. "Үшіншіні" шақыру. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас қарама-қайшылық сипатына ие болған кезде жанжалды шешу үшін кейде "үшіншіні" шақырылады. "Үшіншісін" таңдағанда, ол жағдайды қызметтік міндеттерінен тыс шешуге қатыса алуы керек екенін ескеру қажет. Ол оқушыға көмектесуге деген шынайы ниеті де, жанжалдың себептерін терең түсінуі керек. Мұндай "үшінші" ата-аналар да, мұғалімдер немесе құрдастар да болуы мүмкін. Ең бастысы, "үшінші" қайшылықты студент үшін маңызды адам. Көбінесе мектеп директоры немесе әкімшіліктің бірі жанжалды шешуге қатысуға мәжбүр болады.

Әрине, мұндай алгоритм шамамен алынған-ақыр соңында, әрбір жанжал бірегей және өз шешімін талап етеді. Бірақ бұған қарамастан, мұғалім осы абзацта келтірілген ережелерді сөзсіз ұстануы керек. Мұғалімнің оқушылар алдындағы беделі, сондай-ақ жанжал болған оқушының айналасындағы адамдарға деген көзқарасының өзгеруі жанжалдың қаншалықты сәтті шешілгеніне байланысты.

Жанжалды шешу кезінде белгілі бір алгоритм бар. Алдымен жанжал тараптары арасында өзара түсіністік орнату қисынды болар еді-өйткені қарсыластар мүлдем басқа нәрселер туралы сөйлесе алады және әркім қарсыластың сөзінде оған жеткізгісі келетін нәрсені мүлдем есті алмайды. Ауызша сөйлеуге ғана емес, сонымен қатар мимикаға, қимылдарға да назар аудару керек, өйткені бала ақпараттың жартысынан көбін ауызша емес қарым-қатынас құралдары арқылы алады. Диалог қарсыластар арасында байланыс орнату тәсілі және даулы мәселелерді талқылау құралы ретінде қызмет етеді. Сәтті шешілген жанжал ұжымдағы психологиялық атмосфераны жақсартуға ықпал етеді.

Сондай-ақ, белгілі бір жағдайларға байланысты қажет болған кезде жанжалды жағдайды үнсіз құра білу маңызды. Жанжалдарды шешу процесінде жағымды үлгі болу керек, жанжалдың екінші жағын құрметтеуге үйрету керек-өйткені балалар өздерінің үлкендерінің: ата-аналарының, мұғалімдерінің мінез-құлқын бейсаналық түрде көшіреді. Мұғалім сонымен қатар балаларға жанжалды екі жаққа да ренжітпейтіндей етіп шешуге үйретуі керек. Тек нағыз құзыретті мұғалім ғана жалпыадамзаттық құндылықтарды білетін және ол үшін шын мәнінде құндылық болатын шынайы адамды тәрбиелей алады.

Мұғалім мен оқушы арасында тиімді қарым-қарым қатынас орнатып, қақтығысты болдырмау жолдары:

- Өзара келісілген іс-әрекет ұйымдастыру;
- Эмоциялық қарым-қатынас қалыптастыру;
- Оқушының психологиялық қасиеттерін зерттеу;
- Ортақтасу барысында оқушыға сенім білдіру;
- Мұғалім өзін, оқушының өзін-өзі танытуы;
- Оқушыға қатесін түзетуге мүмкіндік беру;
- Келісілген ортақ шешім шығару.

Қақтығыстарды шешу жолдарын таба білу де тікелей ұстазға байланысты. Өз ісінің шебері, білікті мұғалім қандай қиындық туындаса да ақылмен, байыппен қарап дұрыс шешім шығарары даусыз.

Аңдатпа: Бастауыш мектеп әлеуметтік институт бола отырып, қоғамдағы қайшылықтардың шиеленісуіне тікелей әсер етеді. Онда адамдардың оқу, еңбек және отбасылық қызметі қиылысатындықтан, әртүрлі мәртебе мен жастағы қатысушылар мектеп қақтығыстарына қатысады. Жанжалға қатыспаса да, оқушылар оның жағымсыз салдарын сезініп, мінез-құлықтың жағымсыз стереотиптерін қабылдай алады. Қазіргі мұғалімнің алдында оқу-тәрбие процесінің қалыпты жұмыс істеуіне қауіп төндіретін жанжалдардың алдын алу және шешу бойынша сындарлы жұмыс міндеті тұр.

Кілт сөздер: Эмоционалды ауысу, қарама-қайшылықтар, мұғалім-оқушы-ата-ана, Педагогикалық ынтымақтастық, педагогикалық қақтығыстар (жанжал).

Аннотация: Начальная школа, являясь социальным институтом, напрямую влияет на обострение противоречий в обществе. Поскольку в нем пересекаются учебная, трудовая и семейная деятельность людей, участники разного статуса и возраста участвуют в школьных конфликтах. Даже не участвуя в конфликте, учащиеся могут почувствовать его негативные последствия и принять негативные стереотипы поведения. Перед современным учителем стоит задача конструктивной работы по предупреждению и разрешению конфликтов, угрожающих нормальному функционированию учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: эмоциональный переход, противоречия, учитель-ученик-родитель, педагогическое сотрудничество, педагогические конфликты (конфликт).

Abstract: Primary school, being a social institution, directly affects the aggravation of contradictions in society. Since educational, labor and family activities of people intersect in it, participants of different status and age participate in school conflicts. Even without participating in the conflict, students can feel its negative consequences and accept negative stereotypes of behavior. The modern teacher is faced with the task of constructive work to prevent and resolve conflicts that threaten the normal functioning of the educational process.

Keywords: emotional transition, contradictions, teacher-student-parent, pedagogical cooperation, pedagogical conflicts (conflict).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Покусаев В. Н. Мұғалімнің мектеп жанжалына қатынасының мәні [Мәтін]. / В.Н. - 1-бөлім. -Ростовн / Д: РГПУ баспасы, 2019 ж. -222 Б.
2. Ибрашев Ғ. «Мұғалім мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас психологиясы» // Мектептегі психолгия №7 (73) 2015 ж.
3. Жаппашева А. «Мұғалім мен оқушы арасында жағымды психолгиялық қарым-қатынас орнату» // Мектептегі психология №4 (46) 2015ж.

**«АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР БАСТАУЫШ
СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ
ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ»**

Абтиева Альбина

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті педагогика факультетінің
магистранты

Ғылыми жетекші: **Сейтенова С.С.** – п.ғ.к., қауымдастырылған профессор
Орал қаласы., Қазақстан

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – ақпаратты жазуды, оны өңдеуді және ақпарат алмасуды қамтамасыз ететін, яғни жіберу, тарату, ашу сияқты технологиялар жиынтығы. Мотивацияны қалыптастыру – оқушыларды белсенді оқу іс-әрекетіне және оқу мазмұны бойынша өнімді білім алуға ынталандыру екенін есте ұстайық. Мотивация мектеп оқушысының танымдық әрекеті сияқты ұғыммен байланысты.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 – бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникативтік технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған [1].

Ақпараттық технологиялар туралы көптеген тың пікірлер бар. В. Глушковтың анықтауынша, «Ақпараттық технологиялар» ақпаратты өңдеумен байланысты процестер болып табылады [2]. Ал білім беруде компьютерді және оның құралдарын пайдалана бастаған кезде оқытудың ақпараттық технологиялары ұғымы пайда болды. А. Горячевтің тұжырымдауынша, «Ақпараттық технология» – мәтіндік редактор, электрондық кесте, мәліметтер базасы, графиктік редактор, мультимедия және коммуникациялық технологиямен сипатталады [3]. Р. Әбдірәсілова болса, «Ақпараттық технологияны» оқыту құралдары жүйесінің элементі деп қарастырады [4].

Оқушылардың ақпараттық құзырлылығы мен ақпараттық мәдениетін қалыптастыру қазіргі таңда үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесіндегі ең көкейкесті мәселелердің біріне айналып отыр.

Іс-әрекет құрылымына келесі компоненттер кіреді:

1. оқу тапсырмаларын орындауға дайын болу;
2. дербес әрекетке ұмтылу;
3. тапсырманы орындайтын сана;
4. жүйелі оқыту;
5. жеке деңгейіңізді жақсартуға деген ұмтылыс.

Танымдық белсенділікті арттыру мен мотивтерді дамытудың тиімді құралы АКТ компоненті болып табылады. Ұстаздар алдындағы міндет – жеке тұлғаның дамуына жағдай жасап, шәкірттерді жан жақты даярланған азамат етіп шығару. Заманымыздың заңғар жазушысы, ғасыр ғұламасы атанған М. Әуезовтің: «Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін нәрсе-білім», - деген сөзінің маңызы ешқашан жойылмақ емес, себебі кез келген мемлекеттің мәдениеті дамуының деңгейін, рухани мазмұнын, интеллектуалдық қуатын, өркендеу әлеуетін айқындайтын бірден-бір көрсеткіш – білім берудегі жүйелілік және сапалылық [5].

Бастауыш мектептегі сабақтарда ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану қоршаған әлемнің ақпарат ағындарын бағдарлау қабілетін дамытуға, ақпаратпен жұмыс істеудің практикалық тәсілдерін меңгеруге, заманауи техникалық құралдарды пайдалана отырып ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. АКТ-ны қолдану сабақтары алған білімдерін кеңейтіп, бекітіп қана қоймайды,

сонымен қатар оқушылардың шығармашылық және интеллектуалдық әлеуетін айтарлықтай дамытады, өйткені бастауыш сыныптағы шығармашылық даму оқушының танымдық әрекетімен тығыз байланысты.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларға компьютерлер, бағдарламалық қамтамасыз ету және электрондық коммуникациялар жатады. Ақпараттық технологияларды функционалдық мақсатына қарай жіктеуге болады. А.В.Дворецкая ақпараттық технологиялардың келесі түрлерін анықтайды:

- презентациялар
- оқу ойындары және дамыту бағдарламалары
- дидактикалық материалдар
- симулятор бағдарламалары
- виртуалды эксперимент жүйелері
- электронды оқулықтар
- электронды энциклопедиялар [6].

Презентациялар – демонстрациялық материалдарды көрсетудің ең кең тараған түрі. Олар әсіресе қызықты, өйткені оларды уақытты аз жұмсай отырып, компьютерге қол жеткізе алатын кез келген мұғалім жасай алады. Олар оқушылар жобаларды ұсыну үшін де белсенді қолданылады.

Оқыту ойындары мен дамыту бағдарламалары мектеп жасына дейінгі және бастауыш сынып оқушыларына арналған. Бұл түрге ойын сценарийі бар интерактивті бағдарламалар кіреді. Ойын барысында әртүрлі тапсырмаларды орындау арқылы оқушылардың ұсақ моторикасын, кеңістіктік қиялын, логикалық ойлауын дамытады және пернетақтада жұмыс істеу кезінде қосымша дағдыларды алуы мүмкін.

Дидактикалық материалдар – бұл электронды түрде, қарапайым файлдық мәтіндер жинағы түрінде берілген тапсырмалар, диктанттар, жаттығулар жинақтары, сонымен қатар рефераттар мен эсселердің үлгілері.

Бағдарламалар дидактикалық материалдардың қызметін атқаратын тренажерлар болып табылады.

Виртуалды эксперимент жүйелері – оқушыға қауіпсіздік себептері бойынша мүмкін болмайтын эксперименттер жүргізуге мүмкіндік беретін бағдарламалық жүйелер.

Электрондық энциклопедиялар демонстрациялық және анықтамалық материалдардың функцияларын біріктіреді. Атауларына сәйкес олар кәдімгі анықтамалық-ақпараттық басылымдардың электронды аналогы болып табылады. Қағаз түріндегі аналогтарынан айырмашылығы, мұндай энциклопедиялардың қосымша қасиеттері мен мүмкіндіктері бар, мысалы: олар кілт сөздер мен ұғымдар бойынша ыңғайлы іздеу жүйесін, гиперсілтемелерге негізделген ыңғайлы навигациялық жүйені, аудио және бейне фрагменттерді қосу мүмкіндігін қолдайды.

Оқытудың техникалық құралдары кеңінен таралып, тарих бойынша тақырыптық электронды басылымдар, энциклопедиялар, альбомдар, оқулықтар, мультимедиялық презентациялар жинақтары шығарылуда. Мұндай материалдар электронды тасымалдаушыларға негізделген және мультимедиялық проектордың көмегімен экранға проекцияланады.

Ақпараттық технологиялардың спецификалық ерекшеліктері олардың бастауыш мектеп оқушыларына білім беру мақсатына жетудегі рөлін бағалауға мүмкіндік береді. Біріншіден, ақпараттық технологиялар оқу материалын оқудың мазмұны мен әдістемесін толықтырады, бұл оқушылардың сенсорлық тәжірибесін байыту және жүйелеу мүмкіндігін арттырады. Әсіресе нақты оқу жағдайында бұл қабылдау мүмкін емес немесе қиын болған жағдайда.

Екіншіден, ақпараттық технологиялар оқуда қиындықтары бар оқушылар үшін де, табысты оқушылар үшін де жеке оқу үдерісіне жағдай жасайды.

Үшіншіден, анықтық деңгейі баспа оқулықтарымен салыстырғанда әлдеқайда жоғары. Сонымен қатар, анимация, дыбыс және бейнеклиптердің көмегімен жүзеге асырылатындықтан, көріну жоғары деңгейде.

Ақпараттық технологиялар бірқатар дидактикалық функцияларды орындайды:

1. білім беруші,
2. дамушы,
3. тәрбиелік.

Білім беру қызметі кіші мектеп оқушыларының одан әрі білім алуға дайындығын қамтамасыз ететін білім, білік және дағдыларды қалыптастыруға, жаратылыстану және қоғамтану мазмұны бойынша білімдерді саналы түрде меңгеруге бағытталған.

Дамыту функциясы қоршаған әлемді зерттеу процесінде оқу әрекетінің маңызды құрамдастарын қалыптастыруға бағытталған. Мектеп оқушыларының ақпараттық технологияларды пайдалана отырып жұмыс жасауы нәтижесінде оқытудың дамытушылық әсері күшейеді: қабылдаудың, қиялдың, зейіннің, есте сақтаудың және әсіресе ойлаудың сапалық қасиеттерін қалыптастыру.

Тәрбиелік функциясы сыртқы әлеммен дұрыс қарым-қатынасты қалыптастыру мүмкіндігін анықтайды [7].

Оқу процесінде АКТ компонентін пайдалану сабақта оқушыға берілетін ақпарат көлемін арттыруға, танымдық іс-әрекетті әдеттегі сабақтарға қарағанда белсенді түрде ұйымдастыруға, қабылдау, ойлау, есте сақтау, сіңіру сияқты психологиялық процестерге әсер етуге мүмкіндік береді. Сабақта АКТ компонентін қолдану ақыл-ой әрекетінің белсендірілуіне әкеліп, оқушылардың осы әрекеттерге оң мотивациясын тудырады.

АКТ технологиялары жұмыстың әртүрлі формаларын ұйымдастыруға мүмкіндік береді: топтық, жұптық, жеке. АКТ ортасында жұмыс істей отырып, мұғалім әрбір оқушының білім алу траекториясына сәйкес дамуына мүмкіндік беретін жағдай жасауға мүмкіндік алады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар тесттермен жұмыс істеу кезінде оқушылардың білімін өзін-өзі бақылауды ұйымдастыруға көмектеседі, оларға білімді жүйелеуге, қайталауға, меңгерілген материалды бекітуге, интерактивті жаттығуларды шешуге, қиялды ойлау мен есте сақтау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Сабақта АКТ-ны қолдану оқушылардың ынтасын дамытудың тиімді факторы болып табылады. Көп жағдайда балалар компьютер сыныбында немесе интерактивті тақтада жұмыс істеуді ұнатады, өйткені сабақтар бейресми жағдайда өтеді, балаларға үлкен әрекет еркіндігі беріледі, ал кейбіреулері өз білімдерін «көрсете» алады.

АКТ қолдану оқушылардың саналы білім алуына ықпал етеді және:

- оқуға деген оң ынтасын арттыру, оқушылардың танымдық белсенділігін белсендіру.

- АКТ қолдану сабақтарды жоғары эстетикалық және эмоционалды деңгейде өткізуге мүмкіндік береді;

- дидактикалық материалдың үлкен көлемін тарта отырып, анықтықты қамтамасыз етеді.

- сыныпта орындалатын жұмыс көлемін 1,5–2 есеге арттыру; оқытудың жоғары дәрежелі дифференциациясын қамтамасыз ету

- өз бетінше әрекет ету мүмкіндігін кеңейту; зерттеу дағдыларын дамыту.

- әртүрлі анықтамалық жүйелерге, электронды кітапханаларға және басқа да ақпараттық ресурстарға қолжетімділікті қамтамасыз етеді[8].

Есте сақтау керек: АКТ білім беру процесінің негізгі емес, көмекші элементі ретінде әрекет етуі керек.

Бастауыш сынып оқушысының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, АКТ-ны қолданатын жұмыс нақты ойластырылып, мөлшерленген болуы керек. Бұл бағыттағы тәжірибе көрсеткендей, түптеп келгенде, компьютерлік технологияны қолдану оқу

материалын түсіну және есте сақтау процестерін оңтайландырады, мектеп оқушыларының ынтасына оң әсер етеді, бұл сөзсіз білім сапасын арттырады.

Мектептегі оқыту үрдісіндегі негізгі мақсаттар – оқушылардың білім игеру кезінде ойлау қабілетін қалыптастыру, сол арқылы таным әрекетін белсендіріп, шығармашылық қабілеттерін дамыту болып табылады.

Шығармашылық қабілеттерін дамытудың алғы шарттарына мына нәрселерді жатқызуға болады:

1. Шығармашылық қабілет деңгейін анықтау. (Топтау, бақылау, қалыптастыру)
2. Қызығушылық және шығармашылық пен таным белсенділігін арттыру.
3. Оқушы мүмкіншілігіне сай шығармашылық тапсырмаларды әдістемелік тұрғыда жүйелі түрде орындату.
4. Шығармашылық қабілетті тәрбиелеу барысында кездесетін қиындықтар мен қарама-қайшылықтарды есепке алып зерттеу.
5. Оқушының шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеуді кезең бойынша сатылап дамыту.
6. Шығармашылық қабілеттерді тәрбиелеу үрдісін тәжірибе негізінде жинақтау, зерттеліп отырған мәселенің өсу динамикасын бақылау.
7. Мұғалім өз ісіне ізденімпаздықпен қарап, сабақты шығармашылықпен өткізу.

Осы мәселелер өз шешімін тапса, жан-жақты дамыған, шығармашыл жеке тұлғаны тәрбиелеу ісі өз мақсатына жетеді.

Қорытындылай келе, дәстүрлі бастауыш білім беруде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану шығармашыл мұғалімге оқу ақпаратын ұсыну тәсілдерін кеңейтуге мүмкіндік береді, оқу-тәрбие процесін икемді басқаруға мүмкіндік береді, әлеуметтік маңызды және өзекті болып табылады. Заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану бастауыш сынып оқушысының интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін дамытуға оң ықпал етеді.

Аннотация: Мақалада ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту және қалыптастыру мәселелеріне талдау жасалған. Балалардың шығармашылық белсенділігін, қабілеттерін, қажеттіліктері мен қызығушылықтарын дамыту оларды қазіргі әлемде өмір сүруге дайындаудың маңызды шарты ретінде қарастырылады.

Тірек сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технология, бастауыш сынып, шығармашылық, өзін-өзі тәрбиелеу, оқу мотивациясы, оқу процесін белсендіру.

Аннотация: В статье анализируются проблемы развития и формирования творческих способностей учащихся младших классов с помощью информационно-коммуникационных технологий. Развитие творческой активности, способностей, потребностей и интересов детей считается важным условием подготовки их к жизни в современном мире.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, начальная школа, творчество, самообразование, мотивация обучения, активизация учебного процесса.

Abstract: The article analyzes the problems of development and formation of creative abilities of primary school students with the help of information and communication technologies. The development of children's creative activity, abilities, needs and interests is considered an important condition for preparing them for life in the modern world.

Key words: information and communication technologies, primary school, creativity, self-education, motivation for learning, activation of the educational process.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылы 27 шілдеде № 319-ІІІ ҚРЗ бұйрығымен бекітілген «Білім туралы» заңы
2. Академик В.М.Глушковтың теориясы және қазіргі заманғы менеджмент тәжірибесіндегі ақпараттық технологиялар
3. «Информатика және акт (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар)» бағдарламасы (төрт жылдық бастауыш мектепке) А.В. Горячев
4. Әбдірәсілова Р. «Болашақ мұғалімдерді оқушыларға тәрбие беруге кәсіби дайындау».- Алматы,2004
5. «Оқыту-тәрбиелеу технологиясы» журналы. №8, 2009
6. Дворецкая, А.В. Компьютерлік технологиялардың негізгі түрлері / А.В. Батлер // Мектеп технологиялары. – 2004. – №3 – б. 201
7. Нұрымбетовна Гүлсамал, Жаңа ақпараттық технологиямен сапалы білімге. «Информатика негіздері», №3-2009
8. Құбашева М., Жаңа ақпараттық технологиялармен оқыту. Информатика негіздері», №4-2011ж

SRNTI 14.01.11

HOW TO IMPROVE WRITING SKILLS IN SECONDARY SCHOOL: TEACHING HIGH SCHOOL STUDENTS

Yernur Yerlanyly Nurmukhambetov
M.Utemisov West Kazakhstan University

It must be admitted that in many countries where there are more than three languages are uncommonly challenging to correctly present the proper thoughts and ideas in a writing context. It is more difficult while encountering such obstacles as lack of lexical and grammar competence, and the understanding of the initial structure of basic writing tasks. At present days, there have provided a great number of opportunities that are set to enhance non-native learners to scrutinize the best techniques and methods of how to write satisfactory topics or essays in academic style. Although given materials are not sometimes enough due to some evident reason. The major issue might be because of the unawareness of students of the topic since some students do admit that this is hard to express an opinion in their mother tongues apart from writing it in other languages (Al-Mashour, 2003). Of course, any essay or topic can be perfectly written in case students possess authentic and fundamental information and some significant abilities to analyze and process materials. This also encompasses such skills as notetaking, critical thinking, scrutinizing, creativity, and brainstorming respectively. Writing styles somehow transform into essential difficulties as it requires at least the basic comprehension of the task and capacity that styles are allowed to use so that it keeps the balance between the ideas and the writer's inner thoughts.

One of the bewilderments that most of the student's claim is adopting one type of essay for all assignments of different subjects. The main duty of teacher is to showcase writing strategies in all subject areas make writing easier and release the stress associated with the skills also they can help the students build confidence in writing (Byrne D, 2020). The process of writing includes one main formula which is generating, developing, and organizing ideas. Generating ideas means to demonstrate the materials that are read beforehand and finding key information, and fascinating facts that can be developed in writing, and creating the main idea. Moreover, writers are successful only when their introductions are strong enough to be attention-seeking while reading, and to make a consistent flow of ideas that are meaningful and understandable. After doing a draft

of the essay, students can check it up solely or by peer-reviewed method. Another step that students must notice is to be grammatically and lexically literate so that it can be intelligible to comprehend for readers.

Writing has been deemed to be one of the most vital aspects of all students around the world. Additionally, it must be mentioned that this process is bumpy for many students. Because students usually don't have English language competence, they do struggle with vocabulary and basic understanding.

Providing learners with the main writing basis

Before the process of writing an essay, teachers ought to possess a determined plan of teaching and its techniques. Because English is commonly learned as a second language, students are likely to be developed their competence and topic-related knowledge in several areas such as technology, science, environment, medicine, and government. It provides a chance to study more and stimulate learning and thinking processes thus enhancing long-term memory. There are many branches of drafting such as graphic organizers, cooperative learning, and group discussions. Graphic organizers are meant to be a vital tool for hankering brand-new ideas and exploiting the previous knowledge of the students. It is crucial for students to lean on the opinion of the teacher since they will advise if it is enough information or needs to be continued (Kashinath, 2020). Furthermore, the graphic organizers technique can be used and mainstreamed with group discussion and cooperative learning. For instance, group discussion will contribute to each student while they are brainstorming ideas together in a certain time, and peer learning is more efficient for those who do not grapple with generating and producing statements. It is known that cooperative methods are more beneficial for advanced students as they can collaborate with foreign people thus evolving both extending mindset, creating ideas, and speaking skills. Another great method of strengthening writing ability is vocabulary development since vocabulary expands the meaning of a topic thus making it more precise and academic.

Scaffolding method

Scaffolding is one of the most successful methods in terms of language teaching where tutors can create strong knowledge. It means that in many cases when tutors teach writing skills for the students, they usually provide certain stages of writing the paper that can be used in the further works as a basis. Such a technique allows learners to write the main points, examples, and topic sentences as a draft and give it to check for the teacher. It is proved that students who used the scaffolding method in writing using only background knowledge depicted great results than the ones who did not use it (Zamel, V, 2018). Scaffolding can be used when students express on paper their thoughts taken from background knowledge and led by a mentor who can adjust some places. This is the technique facilitating learners to do the task on their own independently. The main difference between such teaching way is that the tutor who is responsible for students' progress does not usually interfere with the process, they just observe and are allowed to correct them. Additionally, students can work collaboratively sharing ideas and reinforcing writing coherence and cohesion that lead to the greater result.

Most students are still overwhelmed with the fact that there are so many things to consider including ideas, example, and proper words. Moreover, the main part where learners fail is writing's coherence as it is quite difficult to follow and keep the right path with idea. To ward off such an obstacle, there are certain plans of how to write well-written essay (Cole J, 2015):

1. Self-consideration is aimed to comprehend the given topic and deprive answers for such questions:

- What am I going to write?
- What kind of essay am I going to write?
- What kind of ideas am I going to use?

2. Planning and Organizing is the main part of any essay, it needs to be done before starting writing it. In this step students should carefully read the task and its sub-questions and guess the theme and authentic information and facts.

- Brainstorming allows students to create the record amount of information in several minutes.

- Look for the supplementary information in the internet sources, books, background knowledge and discussion (background knowledge encompasses facts, theories, ideas that students learned before).

3. Drafting is the draft version of your original writing, and this can include a short plan with the main ideas and examples in the correct order (Introduction, Body paragraph, Conclusion).

- Students in this part should choose the topic-related vocabulary, advanced grammar structures such as: Inversion, passive voice, conjunctions and linking words.

- Students should be careful in the order of sentences so that they could be coherent and complementing the main idea.

4. Controlled checking is to find any omission of punctuation and misunderstandings. Moreover, answer the question such as:

- Is it clear for the readers?
- Doesn't it need more information to clarify?
- Does all statement ascertain with examples and evidence?
- Are types of sentences varied?

The teaching of writing skills to secondary school students is a critical and complex endeavor that requires a comprehensive and dynamic approach. Throughout this paper, there have explored the various challenges and strategies involved in nurturing proficient writers at this stage of education. Effective writing instruction encompasses a range of elements, including *explicit instruction, scaffolding, modeling, and ample opportunities for practice and feedback*. It is essential to foster a supportive and engaging learning environment that encourages students to take risks, explore their ideas, and develop their unique voices as writers. By incorporating diverse writing genres, real-world applications, and authentic audiences, educators can enhance students' motivation and relevance in their writing tasks.

The complexities of writing

How writers turn their ideas into text depends on their cognitive resources, such as attention and working memory and the mechanics of handwriting or typing. For English language learners, working memory is particularly relevant. Writing is a very complex and effortful cognitive task. Writers have to juggle ideas, content, language norms (spelling, grammar etc.), genre, the reader, motor skills like holding the pen or navigating the keyboard, etc. while simultaneously writing a text. As working memory is limited, a strong focus on one of these aspects will result in less focus on other things. English learners, for example, may not have automatised spelling and grammar, which means that a large amount of their working memory will be occupied with those aspects, at the expense of, for example, content or adaptation to the reader. Similarly, learners who have not yet automatised the mechanics of writing, like holding the pen, forming the letters or finding their way around the keyboard, are likely to use a substantial amount of their working memory resources for the mechanics. As a consequence, they would not be able to focus as much on form or content.

Automisation of writing

One way to overcome some of the cognitive constraints of writing, in their L1 as well as in English, is to practise different aspects of writing separately in order for writers to automatise these functions, for example spelling and mechanics. Think of writing as learning an instrument: separate skills, such as scales, need to be practised in order for the player to become independent of the mechanics and allow for full expression of the music and the meaning. In the English writing classroom this can imply, for example, practice of the mechanics of writing a newspaper article so that it is automatised, in order for learners to then shift their attention to being more creative with their articles.

Focus on meaning

A way to focus more on meaning at the same time as the cognitive load is reduced, is to design a task where you put meaning in focus and ignore form and correctness. For example, use a creative writing approach: Open the window and ask students to write what they can hear, smell, see etc.

- Students write about and draw their experiences from an exhibition
- Students write some advice to someone who has lost their dog
- Students say and write their opinion about a current issue in school
- Students interview each other and spark the writing session with oral communication.

Focus on meaning

A way to focus more on meaning at the same time as the cognitive load is reduced, is to design a task where you put meaning in focus and ignore form and correctness. For example, use a creative writing approach: Open the window and ask students to write what they can hear, smell, see etc.

- Students write about and draw their experiences from an exhibition
- Students write some advice to someone who has lost their dog
- Students say and write their opinion about a current issue in school
- Students interview each other and spark the writing session with oral communication

Inspire them to create meaning using text, photos, illustrations, emojis, colour, font, etc. As a second step, you can ask them to adapt their meaning to different readers (e.g. friends, teacher or parent) and using different tools (e.g. text message, formal text etc.).

Model texts

Another way to reduce cognitive load for learners, put meaning in focus and spark their ideas, is to vary the start of the writing process. Ask students to read, compare and contrast model texts before they start writing:

- Are the texts good?
- What makes them good?
- How are they formulated?
- Who is the reader?

This approach is common when working with a genre approach to writing. You can also show them how a text is written by modelling it yourself in real-time or with something pre-prepared (Braaksma et al. 2002). You can talk about different ways to plan, formulate, and revise a text in this particular genre. Tools are available for keystroke or handwriting logging (see Lindgren & Sullivan, 2019), or screen recorders, that will allow you to pre-record a writing session and replay it to the students at the same time as you talk about the writing process and what may be important to keep in mind while writing a particular text.

You can also give them a pre-written text and ask them to analyze it and then revise it; inspire them to talk about their ideas with a peer to provide input into planning; continue peer discussions after a while to spark new planning and revision; and encourage revision of ideas and content as well as of form (spelling, punctuation and grammar) and presentation (visuals, icons etc.).

Importantly, whenever possible, see to the individual needs of your learners and design the different writing sessions according to what they need at that moment in order to develop their writing. One learner might need to automatize spelling or vocabulary, while another might need to talk to spark ideas, while a third one could use some more focused revision.

Moreover, technology plays a significant role in teaching writing skills to today's secondary school students. Integrating digital tools and resources can promote collaboration, creativity, and critical thinking, enabling students to engage with writing in innovative ways. However, it is crucial to balance technological advancements with a strong foundation in

fundamental writing skills, such as grammar, organization, and clarity, to ensure that students develop a well-rounded set of abilities. Furthermore, addressing the individual needs and differences among students is essential. Differentiated instruction allows educators to tailor their approaches to accommodate diverse learning styles, language backgrounds, and proficiency levels. By providing targeted support and interventions, teachers can help students overcome specific writing challenges and reach their full potential as writers.

In conclusion, the teaching of writing skills in secondary school is a multifaceted process that requires careful planning, ongoing assessment, and a commitment to continuous improvement. By employing research-based strategies, embracing technology, and fostering a supportive and inclusive learning environment, educators can empower students to become effective communicators, critical thinkers, and lifelong learners. The development of strong writing skills equips secondary school students with essential tools for success in academia, professional careers, and personal growth, ensuring their readiness for the challenges of the 21st century.

Annotation. The article aims to investigate all the features and peculiarities that most of students face during writing essays. The most significant aspects of enhancing students' ability of writing and creating ideas were shown and properly depicted. Students are always feeling unawareness of their skills and fear to fail writing tasks as it is quite hard to deliver thoughts, facts, and ideas correctly. Thus, the article shed light on the main aspects and the ways of how to improve skills of writing, sub-skills and generating ideas.

How to improve writing skills in secondary school: Teaching high school students.

Keywords: Writing skills, Ideas, students, methods

Андатпа. Орта мектепте жазу қабілетін жалай жеткізуге болады: Жоғары мектеп оқушыларын оқыту

Кілт сөздер: Жазу қабілеті, идеялар, оқушылар, тәсілдер

Аннотация. Как совершенствовать навыки письма в средней школе: обучение старшеклассником

Ключевые слова: Навыки письма, идеи, ученики, методы

References:

1. Al-Mashour, M.(2003). Learning Strategies and Writing Processes used by Jordanian EFL learners in an Argumentative Writing Task.
2. Byrne, D.(1982). Teaching writing skills. London: Longman.
3. Cole J. (2015). Effective Strategies for Improving Writing Skills of Elementary English Language Learners.
4. Kashinath K. (2020). Techniques and strategies for improving writing skills of high school students.
5. Zamel, V. (2018). Writing One's Way into Reading, TESOL Quarterly.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ДАМУДА ЦИФРЛІК БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ӘДІСТЕРІ

Ш.С. Набидоллина

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Б.Ж.Батрашева

педагогика және психология мамандығының 2 курс магистранты

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Елімізде коммуникативтік технологиялардың ХХІ ғ. басында жедел дамуы, Қазақстан Республикасындағы ақпарат қоғамының қалыптасуын көрсетіп қана қоймай, социологиялық мәдениет тәжірибесінің өркендеп таралуының тың әдістерін, болжамдарын қарастыруды жекелеген ғалымдар мен ғылыми ортаға міндет етіп отыр. Ғаламдық құбылыстардың бұқаралық қатынастарға тигізген ықпал әсерінің жойқындығы сондай, тез арада көпшілік көңіл-күйінің коммуникативтігін өзгертіп, қоршаған қоғамдық өмірге жеке тұлғаны барлық жағынан ілгері дамыту мәселелерін күн тәртібіне шығарып, жаңа белеске көтерді.

Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңының 8-бабында “Білім беру жүйесінің басты міндеті- оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау”-деп атап көрсеткендей, қазіргі кезеңде әрбір мұғалімнің алдына қойып отырған басты міндеттерінің бірі - оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі және жаңа педагогикалық технологияны меңгеру. Білім беру жүйесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу арқылы оқыту үрдісінің жетілдіру, оқушының танымдық қабілетін дамыту саналы деңгейге көтеру- бүгінгі күні күрделі мәселе. Білімді жеке тұлғаға бағыттау, оқушының өзін-өзі тануы, өзін-өзі тәрбиелеуі, ақыл-ойын дамытуы, яғни, жан-жақты дамыған жеке тұлға тәрбиелеу мұғалімдер алдына тың міндеттер жүктеп, жаңашыл іс-әрекетке жетелейді.

Қазіргі заман мұғалімі қоғамдық дамудың деңгейінен көрінетін, оның әлеуметтік парызына жауап беруді көздейтін, жаңалыққа сергек өз ісіне гуманистік сезіммен қарайтын, педагогикалық күрделі құбылыстардың барысын идеялық адамгершілік тұрғыдан шеше алатын және ата-аналармен, ұжыммен педагогикалық ынтымақтастық орнатуға бейімділігі бар, шығармашылық еңбек ететін маман болуы керек. Жаңашыл ұстаздардың іс-тәжірибесіндегі бәріне ортақ табыс кілті болған жағдайлар: мұғалім-зерттеуші, озық тәжірибені үйренуші өз еңбегінің нәтижесінде талдау жасаушы, тәжірибесін жинақтаушы болғандығында.

Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігінде білім беру жүйесін, білім берудің мақсатын, мазмұны мен технологияларын оның нәтижесіне қарап бағалайтын болды. Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды, іскерлікке қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке-ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам қарқынмен өзгеріп жатқан дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады. Осы тұрғыда заманауи білім беруде ақпараттық технологиялардың маңызы зор деп білемін. Ақпараттық-коммуникациялық технология оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтар

мен интерактивті құралдарды қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқу бағдарламаларына негізделеді. Сонымен қатар, ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді деп білемін. Ақпаратты-коммуникациялық технологиялар арқылы оқушы керекті мәліметті өздігінен іздеп табуға талпынады, яғни іздемпаздыққа ұмтылады. Ал, интерактивті тақта арқылы қызықты және динамикалық түрде мультимедиялық құралдар көмегімен оқушылардың оқуға деген қызығушылықтарын оята аламыз. Яғни, менің ұсынып отырған идеям- компьютерлік техниканы, электрондық оқулықтарды оқу үрдісіне тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көтеру. Электрондық оқулықтар арқылы :

Жылдам байланысқа;

Керекті анықтамалық-ақпаратты жылдам табуға қол жеткізе аламыз. Электрондық оқулықтарда қарапайым оқулықтарға қарағанда пайдалану ыңғайлы және оларға өзін-өзі тексеру жүйесі бар. Электрондық оқулықтың артықшылығы осында. Айта кетерлігі, электрондық оқулықтарды пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, жағдай жасайды. Әр сабақта интернет, электрондық оқулық, ғаламдық ақпарат жүйесі пайдаланылса, пәндік әдістеме оқушыларға сол пәнді: тереңденіп игеруге, алған білімді практика жүзінде қолдануында айқындалады.

Сандық ресурстық құбылысты динамикада көрсетуге, оқу ақпаратын белгілі бір бөліктерде беруге, белгілі бір қызметтерді орындауға көмектеседі. Сонымен қатар, оқушылардың танымдық қызығушылықтарын ынталандырады, оқу нәтижелерін жедел бақылауға және өзін-өзі бақылауға мүмкіндік береді.

Flippity Random Name Picker мүмкіндігі: сабақ барысында уақытты үнемдеу барысында бұл нұсқаулық арқылы оқушыларды автоматты түрде жұпқа, топқа бөлуге болады. Оқыту тәжірибемде осы платформаны пайдаланудың келесі артықшылықтарын атап өтсем:

1. Ойын түрінде ынталандырушы тапсырмаларды құру.
2. Оқушылардың білімін үздіксіз бақылау үшін қарапайым және жылдам қолдану.
3. Барлық пәндер үшін қолайлы.
4. Интерфейс тілін өзгерту мүмкіндігі.
5. Үлгілерді жылдам өзгертуге және осылайша жаңа тапсырмалар жасауға болады.
6. Сіз басқа платформаларда кездеспейтін бірегей үлгілерді пайдалана аласыз.
7. Тапсырмаларды тексеру үшін мұғалімнен қосымша уақыт қажет емес, өйткені жүйе баллды автоматты түрде есептейді.

Kahoot-білім беру жобаларына арналған қосымша. Оның көмегімен тест, сұрау, оқу ойынын немесе білім марафонын жасауға болады. Қолданба үстел нұсқасында да, смартфондарда да жұмыс істейді. Оқушылармен тығыз қарым — қатынас орнатуға, сонымен жаңа материалды тереңдете түсу үшін Kahoot қосымшасын кең көлемде қолдануға болады.

Сандық білім беру ресурстарын сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады:

1) мультимедиялық проектордың көмегімен көрсетілетін интерактивті иллюстрация ретінде жаңа материалды (суреттер мен фотосуреттер, слайд-шоу, бейнефрагменттер, 3D–суреттер мен модельдер, анимациялар, интерактивті модельдер) түсіндіру кезінде.

2) компьютерлік экспериментті орындау барысында сабақта оқушылардың оқу материалын өз бетінше оқуы кезінде.

3) компьютерлік және нақты экспериментпен үйлестіре отырып, зертханалық жұмыстар нысанында зерттеу қызметін ұйымдастыру кезінде. Сабақтың осы кезеңдерінде оқушылар виртуалды зертханалық жұмыстар мен тәжірибелер жүргізгенде, оқушылардың ынтасы артады — олар алған білімнің нақты өмірде қалай пайдалы болатынын көреді.

4) тану, түсіну және қолдану деңгейлерінде қайталау, бекіту (фото, видео және анимация пайдаланылатын тапсырмалар, интерактивті тапсырмалар, қосалқы материалдар) және білімді бақылау (автоматты тексерумен тест тапсырмаларының тақырыптық жинақтары, Бақылау-диагностикалық тесттер) кезінде.

5) үй эксперименттерін оқушы тиісті бейімделумен жұмыс парағы бойынша және осы курс бойынша үйде оқу дискісі болған кезде орындай алады.

Сонымен қатар мұғалімдердің сабақтары компьютерлік технологияны қолдану арқылы жеңілдейді, себебі, сабақты өткізу ақпараттандыру арқылы жүргізіледі.

Жалпы ақпараттық технологияны қолдану мұғалімге не береді?

1. Білімін қысқа уақытта бағалайды;
2. Білім сапасын арттыра алады;
3. Білімді кез-келген уақытта қорытындылайды.

Ал ақпараттық технологияларды қолдану оқушыларға не береді?

1. Оқу материалдарын жиі қайталау шығармашылық шеберлігінің артуына жағдай туғызады;

2. Оқуға деген қызығушылығын арттырады;
3. Өз білімдеріне сенушілік қалыптасып, эмоционалдық сезімдеріне әсер етеді;
4. Өздігінен ізденіп, игерген материалдарды ұзақ есте сақтауларынан білімдерін тереңдетеді.

5. Іздену, зерттеу жұмыстарымен айналысуға үйретеді;

Қорыта айтқанда, бүгінгі күні білім берудің тиімділігін арттыру үшін оқу үрдісін адамды қоршаған ортадағы болып жатқан өзгерістерді есепке ала отырып, ұйымдастыру қажет екендігі баршамызға мәлім. Әлемдегі орын алған өзгерістер ақпараттық-коммуникативтік технологиялар саласын ____ (өз сабағыңызды жазасыз) сабағына қолдану арқылы келесідей нәтижелерге жеткізеді:

- оқушыларға еркін ойлауға мүмкіндік береді;
- сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі;
- оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік береді;
- жеке тұлғаның сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауға, өзіне деген кәсіби сенімін қалыптастыруға көмектеседі;
- тіл,сөздік қор байлығын дамытады;
- өз ойын жеткізуге жан-жақты үйретеді;
- өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлғаны қалыптастырады.

Түйіндеме: мақалада бастауыш сынып оқушыларының оқу танымдық іс-әрекеттерін дамыту үшін цифрлік білім беру ресурстарды пайдалану әдістері қарастырылған.

Кілт сөздері: білім беру, оқу-танымдық іс -әрекеті, цифрлік ресурстар

Резюме: в статье рассматриваются методы применения цифровых ресурсов в развитии учебно-познавательной деятельности учащихся младших классов.

Ключевые слова: образование, учебно-познавательная деятельность, цифровые ресурсы

Resume: This article discusses the methods of using digital educational resources for the development of educational and cognitive activity of elementary school students

Keywords: education, educational and educational activities, digital resources

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлы Қазақстан» Мемлекеттік бағдарлама. 2023 ж.

2. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек. tengrinews.kz/kazakhstan_news

3. Сардарова Ж.И., Кисметова Г.Н., Турежанова Г.А., Саркулова Д.С., «Білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану даярлығын қалыптастыру».

4. Сардарова Ж.И. Білім беруді жаңарту жағдайында бастауыш мектепті ақпараттандырудың теориясы және практикасы: педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2008 жыл. – Б. 341.

5. Қадірбаева Р.І. Жаңа ақпараттық-білім технологиясын пайдаланып оқытудың ерекшеліктері //Шығармашылық іс-әрекетті дамыту арқылы бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру мәселелері: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. -Шымкент-Москва, 2009. - Т. III. - Б. 174–178.

6. Абилхасимова А.Е. Цифрлық білім беру ресурстарын білім беру үдерісінде қолдану / А. Е. Абилхасимова. - Текст : непосредственный // Молодой ученый. - 2020. - № 14 (304). - С. 292-295. - URL: <https://moluch.ru/archive/304/68503/> (дата обращения: 17.09.2023).

МЕКТЕПТЕГІ ӨЗГЕРІСТЕРДІ БАСҚАРУ

Өтепова Ақмарал Тілепбергенқызы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
«Білім берудегі менеджмент» мамандығының 2- курс магистранты

Осы заманғы мектептің қай проблемасын алсақ та, оларды шешу ең алдымен, мұғалімге, оның идеялық нанымына, мамандық білгірлігіне, ой-өрісінің молдығына, педагогикалық шеберлігіне байланысты. Ғылым мен техника ентелей дамыған бүгінгі жағдайда, педагогикалық оқу орындарында алған білім тез ескіретін болған шақта мұғалім мамандығын үздіксіз жетілдіре беру ерекше өзекті болып отыр. Сондықтан, педагогикалық кадрлардың білімін жетілдіру жұмысының негізгі мазмұны мұғалімнің идеялық-саяси, ғылыми-теориялық, әдістемелік және жалпы мәдени дәрежесін көтерудің біртұтас жұмыс екендігімен белгіленеді. Бұл міндеттер ең алдымен мектепшілік әдістемелік жұмыс процесінде тиімді де нәтижелі шешіlmек. Өйткені бүгінгі күні зерттеу, шығармашылық ойлауды жүзеге асыратын, ғылым жетістіктерін педагогикалық тәжірибеде қолдану арқылы өз қызметінің мазмұнын жаңарта алатын педагогқа деген сұраныс өсіп келеді. Мектептегі өзгерістер процесін соңғы 5 жыл ішінде мектепте болған ұйымдастырушылық өзгерістер туралы ойланудан бастау керек. Бұл өзгерістердің қайсысы мұқият жоспарлауды қажет етті? Бұл процесте қандай қадамдар маңызды болды? Бұл өзгерістердің қайсысы сіздің мектебіңізге қатты әсер етті? Бұл өзгеріс мәдениетінің қаншалықты дамығанын анықтауға мүмкіндік береді ме? Мектеп қызметкерлері өзгеріс қажеттілігін қабылдау және оның құндылықтар туралы көзқарастарға қосыла ма? Өйтпесе, мектепте Питер Друкер «Мәдениет таңғы ас стратегиясын жейді» деп атайтын жағдай туындауы мүмкін, яғни өзгерістерге қарсы тұру мәдениеті тіпті ойластырылған стратегиялық жоспарларды жүзеге асыруға кедергі келтіруі мүмкін.

Мәдениет сонымен қатар мұғалімдердің сөздері мен іс-әрекеттерін белгілі бір жағдайларда не айту және не істеу керектігі туралы тиісті нормалар мен жазылмаған ережелерді анықтай отырып бағыттайды.

Өзгерістерді жоспарлау кезінде үш факторды ескеру қажет:

Мектеп жұмысының мазмұны немесе білім беру мақсаттары мен мазмұнына және мектеп жұмысының бағыттарына әсер ететін саяси, экономикалық және әлеуметтік факторлар.

Мектептің мүмкіндіктері немесе мектептің күшті және әлсіз жақтарын, оның әлеуметтік ортасының сыртқы мүмкіндіктері мен шектеулерін талдау.

Орындалуы мектеп үшін міндетті болып табылатын білім беру міндеттемелері немесе стандарттары, мемлекеттік және өңірлік бағдарламалар.

SWOT талдауы сіздің мектептің күшті және әлсіз жақтарын, сондай-ақ ықтимал мүмкіндіктер мен қауіптерді қарастыруға мүмкіндік береді. Талдау нәтижелерімен бірге талдау процесіне қатысатын адамдардың да маңызы зор, талдау процесіне мүмкіндігінше мектебіңізден көп адамды тарту маңызды, өйткені олар осылайша ұсынылған өзгерістер үшін жауапкершілікті өз мойнына алады.

Крис Скотт (мектептегі өзгерістерді басқару бойынша американдық сарапшы) өзгерістерді басқару бойынша 4 ұсыныс береді:

Директорлар ненің өзгермейтінін анықтауы керек. Басшы қызметкерлерге өзгермейтін құндылықтарды, дәстүрлер мен қатынастарды, жұмыс әдістерін нақты анықтап, түсіндіруі керек. Мұғалімдерге тұрақтылыққа жет және олар алда не күтіп тұрғанын болжай алмаса, алаңдай бастайды. Мектепте ненің өзгермейтінін білген кезде, олар өзгерістерден үмітк үтеді.

Ұйымдастырушылық мәдениет директордың іс-әрекетіне байланысты. Көшбасшылардың әрекеттері олардың қандай екенін көрсетеді. Сіз мұғалімдеріңізден сұраған нәрсені жасап көрсетуіңіз керек, егер олар сіздің өзгеріс процесіне қатысуыңызды өз көздерімен көрсе, онда олар өзгерістерге бей-жайқарамай, оның белсенді қатысушысы болады.

Өзгерістерді қолдау құралдары (мәдениет, билік, менеджмент, көшбасшылық) жүйеге сәйкес келуі керек. Көшбасшылардың өзгерістерге ықпал ететін құралдарды дұрыс таңдауы өте маңызды.

Жалпы, құралдардың төрт тобы бар:

- мәдениет құралдары-дәстүрлер, ережелер мен нормалар;
- билік құралдары, мысалы, бедел;
- басқару құралдары, мысалы, жоспарлау және оқыту процедуралары;
- сондай-ақ, көшбасшылық құралдары, мысалы, болашаққа бағдарды модельдеу.

Мектептегі мәдениетті өзгерту үнемі директордың жеке назарында болуды және мектеп жұмысына барынша берілуді талап етеді. Өзгерістерге қызығушылық танытқан басшылар ұйымның барлық деңгейлерінде жұмыс істеуге дайын болуы керек. Олар жай ғана Хейфец айтқандай, «балконнан қарап тұрып басқара алмайды». Олар «сахнаға шығып», процестің қатысушысы болуы керек.

Өзгерістерді басқаруды жоспарлау және жүзеге асыру үшін Джон Коттердің өзгерістерді басқарудың 8 қадамдық моделі ұсынылады.

1. Жедел өзгеріс жасау керектігін түсіну. Басқаларға өзгерістің неліктен қажет екенін *«өзгерістердің артықшылықтары туралы шабыттандыра отырып, батыл жариялау»* арқылы түсінуге көмектесіңіз.

Бұл іс жүзінде мектептің қалаулы болашағы, беталысы мен қазіргі жағдай арасындағы алшақтықты жоюға арналған қадам. Өзгерісті дәл қазір, кідірмей жасау керектігін сезіндіру мұғалімдер мен мектеп қоғамдастығы арасында ынтымақтастық орната отырып, өзгеріс процесін бастау үшін өте маңызды.

Егер мұғалімдердің қалыптасқан жағдайға, өз жұмысына қанағаттанушылығы жоғары болса, өзгеріс әдетте ештеңеге бермейді, өйткені мұғалімдердің аз бөлігі ғана өзгеріске қызығушылық танытады. Жедел өзгеріс жасау керек екенін түсінбеген жағдайда сіз ұсынған өзгерістерді бастайтын жеткілікті күшке ие беделді команда құру қиын.

Қолдағы барға қанағаттанушылық туралы ойлағанда біз мұғалімдердің бұған көптеген себебі бар екенін айта аламыз, әсіресе егер олардың белсенділігін арттыратын

жағдай болмаса мұғалімдер жайбарақат жүре беруі мүмкін. Көбінесе, әсіресе көрсеткіштері жоғары мектепте мұғалімдер: «Біздің оқушыларымыз жақсы оқиды. Біздің мектеп басқа мектептерден қаншалықты алда екенін қараңыз. Бізге бірдеңені өзгертудің керегі не?» деп ойлайды. Мұғалімдерді осындай жайбарақат күйден шығару үшін ұйымда жедел өзгеріс жасау керектігін сезіндіру маңызды.

Жайбарақаттықтың себебі: талап деңгейінің төмен болуы, мақсаттардың шектеулі қойылуы, тиімділік стандарттарын дұрыс өлшемеу, нәтижесіз кері байланыс немесе кері байланыстың мүлдем болмауы, сонымен қатар, тағы бір себебі – адамның болмысына тән қасиет - өзі істігі келмейтін нәрсені жоққа шығарып, тыңдағысы келмеуі.

Сонымен, көшбасшылар өзгерістің қажеттілігін қалай түсіндіреді, қалай сезіндіреді? Өзгерісті кейінге қалдырмай шұғыл бастауға қатысты үш идея бар.

1. Өзгерістердің қажеттілігі туралы ой тудыру үшін мектептегі проблемалар туралы *ашық талқылау және сөйлесу мүмкіндіктерін беру*.

2. *Мүдделі тараптармен* - мұғалімдермен, әкімшілікпен, қауымдастықпен, ата-аналармен *қарым-қатынасты дамыту*, өйткені сырт көз мектептегі жағдайды жақсарту қажеттілігінің хабаршысы болуы мүмкін.

3. *Оқушылардың оқуы туралы деректерді қозғаушы фактор ретінде пайдалану* – оқушылардың өсу деңгейін бақылау, үлгерім көрсеткіштерін пайдалану болып табылады. Оқушылардың оқуы туралы деректер қанағаттанарлық болуы мүмкін, бірақ жедел өзгеріс енгізу қажеттілігін анықтау үшін оқушылардың білім сапасы туралы деректердің тоқсаннан тоқсанға, жылдан жылға ілгерілеуін бақылау қажет.

Бұл аспектіде мұғалімдердің білім сапасы туралы сенімді деректер беруі маңызды, сондықтан ұжымда сенім мәдениеті қажет.

2. Көшбасшылық команда құрыңыз: Сіздің идеяларыңызды қолдайтын және оларды жүзеге асыру үшін ынтымақтасуға дайын қызметкерлерді жұмысқа тартып, жұмылдырыңыз. Олардың білімдері мен дағдылары, қасиеттері туралы ойланыңыз, өзгеріс енгізуге қажетті қасиеттері мен қабілеттері бар адамдар жеткілікті ме?

Бірінші маңызды сипаттама — күмәнданған адамдар команданың алға жылжуына кедергі бола алмайтындай, олардың бойында көшбасшылық қасиеттің жеткілікті болуы және әріптестерінің арасында сыйлы болуы. Сондай-ақ, команда мүшелерінің арасында өзгерістерге қатысты әр түрлі көзқарастар бар, сондықтан да іс-әрекеттерді сыни тұрғыдан бағалап, қателерді анықтап, оларды дер кезінде түзететін тәжірибелі әріптестеріңіздің болуы маңызды.

Сондай-ақ, көшбасшылар командасының мүшелеріне әріптестер тарапынан сенімнің болуы маңызды, яғни команданың жұмысын басқа мұғалімдер қабылдау үшін команда мүшелері беделді болуы маңызды.

3. Болашаққа бағдар стратегиясын және бастамаларды тұжырымдаңыз:

Болжамдалатын өзгерістерді анықтаңыз. Кері дизайн әдісін қолдана отырып, мынаны анықтаңыз: біз неге қол жеткізгіміз келеді? (Өзгерістерді іске асыру жобасының мақсаттары мен міндеттері). Біз бұған қол жеткізгенімізді қалай білеміз? (Өзгерістерді іске асыру жобасынан күтілетін нәтижелер). Бұған қол жеткізу үшін барлық деңгейлерде не істеу керек? (Жобаның мақсатын іске асыру стратегиясын немесе іс-шаралар жоспарын әзірлеу).

Өзгеріс процесінің келесі қадамы - бұл жалпы көзқарас – болашаққа бағдар мен стратегияны құру. Болашаққа бағдар туралы ойлағанда барлық күш-жігерімізді жұмылдыратын білгілі бір нәтиже ретінде ойлау керек, ал стратегия - бұл бізді қалаған жерге апаратын нақты бағыт және соған бейімдейтін жол деп түсінеміз.

Сіз қайда баратыныңызды неғұрлым нақты елестетсеңіз, өзіңіздің көшбасшылар тобыңызды осы бағытта жұмыс істеуге ынталандыру да соғұрлым оңай болады. Айқын болашақ келбеті мұғалімдеріңізге бірлесіп жұмыс істеуге және сол мақсатқа жету үшін бірге жұмыс істеп жүргенін сезінуге көмектеседі. Ұжым мүшелерінің жауапкершілікті барлығы бірдей алып, табыстың барлығына ортақ екенін сезінуі маңызды.

Шын мәнінде стратегиялық болып табылатын мақсаттарды қойыңыз. Олар өлшенетін және нақты болуы тиіс.

Алға қойған мақсаттарға жетудегі ілгерілеуді қадағалауға мүмкіндік беретін тиімділік критерийлері мен көрсеткіштерін әзірлеңіз, өйткені бұл қойылған мақсаттарға қатысты жауапкершілік сезімін тудырады.

Ұсынылған болашаққа бағдардың тиімділігі қалай сипатталады?

Одан болашақтың қандай болатынын көруге бола ма?

Болашаққа бағдар туралы қай жерде және қалай хабарлайсыз?

Кездесулер, электрондық хаттар, әлеуметтік желілер, формальды және бейресми әңгімелер өткізу – мұның бәрі әсерлі (эмоционалды) болады. Сонымен қатар идеялар қайталанып айтылған сайын, оны адамдар бойына терең сіңдіреді.

4. Жаңа көзқарасты насихаттау және қызығушылық танытқан адамдарды тарту: процеске барлық басқа әріптестерді тартыңыз және өзгерістер енгізудің қажеттілігіне сендіріңіз.

5. Жаңа көзқарасты іске асыру үшін жағдай жасау: кедергілерді жою арқылы іс-қимылдарды жандандыру, өзгерістер іске асыруға және тиімді нәтижелерге қол жеткізуге кедергі болатын қиындықтарды анықтау және жою. Команда жұмысының тиімділігін арттыру мақсатында ұйымдастыру жұмыстарын қамтамасыз ету қажеттігін естен шығармау керек. Команда нәтижелі жұмыс жасау үшін өзара қарым-қатынас жүйесін басқару, ынталандыру құралдары мен мотивация арқылы үнемі қолдау көрсету.

6. Қысқа мерзімде қол жеткізген жетістіктерді (жеңісті) атап өту: Ілгерілеуді назарда ұстаңыз, яғни, өзгерістерді іске асыру мониторингісін жүргізе отырып, қысқа мерзімде қол жеткізген жетістіктерді анықтаңыз және оларды көппен бірге атап өтіңіздер.

7. Жетістіктерді бекіту және өзгерістер ауқымын кеңейту. Жетістіктерге қолдау көрсетіңіз. Бастапқы жетістіктерден кейін, алға қойған мақсаттарыңызға қол жеткізгенше өзгерістерге итермелеңіз.

8. Өзгерістерді дәстүрге айналдырыңыз. Жағымды мінез-құлықтың жаңа түрлерін анықтаңыз, олар өзгерістерді күшейту үшін және бұрынғы дәстүрлерге қайта оралмау үшін үнемі қолдау көрсетіп отырыңыз.

Сөз соңында айтарым, кері дизайнды жұмыс жүйесінде қолдану, осыған дейінгі дәстүрлі көз қарастарды өзгертуді басты бағыттардың бірі болмақ.

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру мекемелерінде әдістемелік жұмысты сапалы ұйымдастыру үшін «Кері дизайн» әдісін қолдану жүйесі сипатталған. Мақалада Өзгерістерді басқаруды жоспарлау және жүзеге асыру үшін Джон Коттердің өзгерістерді басқарудың 8 қадамдық моделі ұсынылған. Сондай-ақ, бұл әдісті білім беру мекемелерінің жұмысына енгізу тәжірибесі және оны әдістемелік жұмыстың сапасын арттыру үшін қолдану нәтижелері сипатталған.

Кілтті сөздер: кері дизайн, әдістемелік жұмыс, білім беру мекемелері

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бұзаубақова К.Ж. Педагогика: Оқулық / 2019.
2. «Мектеп командасы: Білім сапасы үшін тиімді басқару» бағдарламасы

ПРИМЕНЕНИЕ STEAM ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

Ишутина И.Р., Мурзашева С.Е.

Прикаспийский современный высший колледж

В настоящее время, одним из признанных трендов в области образования заслуженно являются STEAM технологии. Эта аббревиатура расшифровывается следующим образом: S – science, T – technology, E – engineering, A – art, M – mathematics, т.е. подразумевается объединение естественных наук, технологии, инженерии, искусства или творчества и математики. Синтез именно этих дисциплин является наиболее востребованным при разработке инновационных проектов в современной индустрии, в том числе, и в области IT.

Термин STEM был впервые применен в системе обучения и образования США. Его предложил Р. Колвэлл в 1990-х годах. Американский национальный научный фонд начал использовать этот термин, чтобы охарактеризовать понятие, объединяющие в себя естественные науки, технику, инженерию и математику. С тех пор многие страны, заинтересованные в технологическом развитии, такие как Канада, Япония, Австралия, Сингапур и другие стали широко применять учебные программы, ориентированные на реализацию STEM-образования студентов и школьников. Развивая и совершенствуя STEM технологии, многие педагоги и исследователи выделили ряд направлений, в которых творчество играет одну из важных ролей, для достижения обучающимися более высоких результатов. Таким образом, закономерно возник STEAM, который в настоящее время, наиболее полно раскрывает все преимущества и возможности этой технологии в развитии современной инженерной мысли. Одним из возможностей подготовки специалистов в области робототехники, также применяющие творческие подходы сейчас является использование из STREAM (наука, технологии, робототехника, инженерия, искусство и математика) [1].

Добавление в STEM ключевого термина «А» – (art) искусство ставит в основу подготовки современных специалистов в области инженерии именно творчество. Эта технология позволяет формировать не простые компетенции хорошего технического исполнителя инженерной мысли, а думающего, творящего, дающего жизнь новым креативным идеям и инженерным разработкам специалиста.

Преимущества STEAM-образования в отличие от традиционного обучения очевидно. Смешанная среда обучения показывает ученикам, как применить свои знания в повседневной жизни информационного общества, происходит их подготовка к технологическим инновациям.

Растущая популярность STEAM-подхода в отечественном образовании, объясняется тем, что сейчас в Казахстане приоритет отдается технической направленности. Во всех уголках нашей Республики создаются кабинеты IT-технологий, робототехники, STEAM-лаборатории, LEGO-центры. Меняется формат дополнительного образования детей, направленный на развитие инженерной творческой мысли нового поколения казахстанских школьников и студентов. Так, в городе Атырау, примерами организованного STEAM образования, среди учащихся, можно назвать действующий на протяжении нескольких лет FabLab. В настоящий момент в центре молодежи и школьников имени Абая работают кружки по моделированию, робототехнике, регулярно проходят конкурсы, проводятся мастер-классы, вебинары для учителей и преподавателей по внедрению STEAM технологий в практику школ, колледжей и вузов. Методические центры города ведут планомерную работу по продвижению идей STEAM образования в учебный процесс, организуются конкурсы проектов, конференции, курсы повышения квалификации для педагогов города и области.

Из опыта работы автора в качестве учителя математики и информатики в школе, колледже и Вузе можно отметить, что уроки, проводимые с использованием STEAM технологий, не только интереснее и познавательнее традиционного метода преподавания, но и позволяют более глубоко закрепить материал, предусматривая творческую межпредметную деятельность учеников. Развиваются навыки критического мышления, командной работы. Учащиеся работают над проблемой, предлагая и применяя креативные и инновационные решения.

Уроки информатики – плодотворное поле для применения методов STEM-образования, ведь технологии и программирование составляют его основу. Педагоги советуют учителям не останавливаться только на обучении детей программированию, а использовать также средства моделирования, в том числе и 3D [2].

В Прикаспийском современном высшем колледже на уроках информатики и специальных компьютерных дисциплин, нами широко применяются элементы STEAM технологий.

Например, на занятиях по компьютерной графике можно использовать такие приемы. Студенты разрабатывают прототип, например бумажной упаковки товара, начиная от проектирования на бумаге его макета, создания дизайна, печати и склеивания готовой продукции. Такая деятельность позволяет студентам отработать практические навыки разработки и создания полиграфической продукции. В качестве проектов могут выступать визитки, буклеты, брошюры, постеры, плакаты, тематические стенды и пр.

На приведенном выше примере видно, что узкое изучение предмета компьютерная графика переходит на более высокий и практико-ориентированный уровень. Если раньше, при традиционном подходе, от студента требовалось при изучении этой дисциплины только уметь создавать и сохранять изображение в среде графического редактора, то при использовании STEAM технологии его навыки будут шире. От проектирования и дизайна до печати и сборки готовой продукции. Естественно, что профессиональные компетенции такого специалиста будут на порядок выше.

Еще одним классическим примером применения STEAM в обучении является работа с 3D принтером. Для того, чтобы распечатать модель, нужно будет объединить навыки работы с графическими программами и приемами 3D печати. Рассмотрим эти этапы: смоделировать прототип объекта в цифровом виде в одном из редакторов трехмерной графики, подобрав правильные размеры и масштаб; экспортировать 3D модель в правильный формат; обработать объект специальной программой-слайсером и перевести его в управляющий G-код для 3D принтера; подготовить 3D принтер к работе (подготовив поверхность с пленкой и загрузив бобину с полимерной нитью нужного размера), и только потом распечатать модель. Далее, в некоторых случаях, нужно провести финишную обработку распечатанного на 3D принтере объекта, избавившись, при необходимости, от поддерживающих конструкций. Такие STEAM приемы используется при изучении основ 3D-моделирования и печати.

STEAM технологии, также хорошо себя зарекомендовали при изучении тем, связанных с «Компьютерным моделированием в производственных и экономических процессах». При работе над проектами широко применяются расчеты в Excel, построение графиков и диаграмм, элементы программирования, проведение экспериментов, математических расчетов, использование и обработка статистических данных и оформление результатов работы в табличных и текстовых редакторах. При построении экспериментальной компьютерной модели необходимо глубокое знание программирования, в некоторых случаях, требуются навыки применения численных методов, объектно-ориентированного или даже веб программирования. Разработка компьютерной модели трудоемкий процесс, требующий знаний и различных областей естественных наук. При изучении отдельных тем, мы предлагаем студентам выполнение различных проектов: моделирование динамики роста численности популяций животных, компьютерные модели развития эпидемии, транспортные задачи, модели транспортного

обслуживания, компьютерные модели математических и физических процессов, моделирование фрактальных узоров и пр.

STEAM технологии находят свое широкое применение не только в учебной, но и вне учебной деятельности студентов нашего колледжа, в его конкурсной и проектной деятельности. Так, например, в Прикаспийском современном высшем колледже регулярно проводятся ПСВК хакатон, конкурсы компьютерных игр, разрабатываемых студентами, конкурс компьютерных профессий IT-skillsPSVK, конкурсы проектов, причем студенты соревнуются по номинациям: веб разработка, мобильные приложения, графический дизайн, робототехника, 3D моделирование и компьютерные игры.

Проектная деятельность, как никакая другая, позволяет в полной мере продемонстрировать возможности применения знаний из разных предметных областей, что и лежит в основе STEAM. Работа в команде, в паре, в группах над совместным проектом это одна из особенностей STEAM технологий. Работа над STEAM проектом предусматривает прохождение следующих этапов:

- проблемный вопрос (постановка задачи, тема проекта);
- обсуждение (нахождение и выбор приемов и методов решения задачи- проблемы);
- проектирование, создание модели, решение задачи-проблемы
- выбор дизайна, интерфейса или внешнего вида модели или программы;
- созданиен
- создание прототипа, конструирование, практическое моделирование
- тестирование и отладка, исправление и корректировка. усовершенствование
- внедрение
- сопровождение и развитие

Работа с проектами с помощью практических занятий демонстрирует ученикам применение научно-технических знаний в реальной жизни, развивает навыки критического мышления и разрешения проблем, необходимых для преодоления трудностей. Это все хорошо демонстрируется при обучении основам робототехники.

Одним из актуальных, на сегодняшний момент, направлений STEAM обучения является STREAM. В данном случае к STEAM технологиям добавляется изучение робототехники. Сейчас робототехника широко изучается и в школьном курсе информатики и в колледжах и в вузах.

Для начального обучения основам робототехники используются всем известные образовательные решения LEGO Education – части всемирно известной группы компаний LEGO. Именно они как раз нацелены на развитие у школьников STEM-компетенций и навыков: научно-исследовательских, инженерно-технических, математических и проектных.

Для обучения студентов и старшеклассников, в настоящий момент, широко применяется изучение робототехники на основе электронных конструкторов и наборов Ардуино. Аппаратно-программные средства Arduino используются для построения простых систем автоматики и робототехники, ориентированные, как на студентов и школьников, так и на рядовых пользователей. Программная часть состоит из бесплатной программной оболочки (IDE) для написания программ, их компиляции и программирования аппаратуры.

Обучающиеся, благодаря STREAM подходу, могут развиваться сразу в нескольких предметных областях – информатике, физике, технологии, инженерии, математике и робототехнике. В связи с этим, у учеников происходит понимание, что у изучаемой, иногда кажущейся скучной, теории есть и прикладной характер.

STEAM ориентирован, в первую очередь, на смешанную среду обучения и интегрированность отдельных предметов. Ученики, применяя STEAM технологию, получают понятие и понимание того, как научный метод может быть применен в реальной жизни. Таким образом мы понимаем, что STEAM сегодня это один из важных направлений

реализации проектной и учебно-исследовательской деятельности в школах, колледжах, вузах и в системе дополнительного образования.

Обучение, с применением STEAM технологий, подразумевает помимо изучения математики, физики, программирования, робототехники применение творческих подходов в конструировании и моделировании объектов. На занятиях предусматривается использование специального лабораторного и учебного оборудования, специализированного программного обеспечения, наборов для конструирования, наличия 3D принтеров и другого оборудования, а также расходных материалов.

Учителя-практики, занимающиеся в STEAM среде, отмечают следующие основные особенности присущие ей:

1. Интегрированное обучение по областям знаний и отдельным ее темам, а не по предметам.

2. Широкое использование научно-технических и компьютерно-информационных знаний, применительно к реальной жизни, а не изучение их в отдельном, узком контексте оторванном от действительности.

3. Развитие критического мышления, навыков решения проблемных задач, конструирования и моделирования с широким применением творческого начала, лежащего в основе любого проекта.

4. У учеников повышается уверенность в собственных силах, идет развитие коммуникативных навыков, в следствие, командной работы [3].

Требуется ли переобучать педагогов учителю при STEM-подходе? Нет однозначного ответа на этот вопрос. Если у учителя есть стремление учиться, то сам по себе STEM-подход не требует каких-то специфических компетенций. STEAM подразумевает изменения ролей обучающегося и педагога. Учитель стремится к определенной цели, мотивируя ребят и контролируя процесс. Ученики получают намного больше свободы (включая свободу передвижения по классу), чем в рамках традиционного урока. Педагог должен быть готов к тому, что учащиеся начнут шумно обсуждать вопросы друг с другом, спорить, подсказывать, иногда даже и подсматривать решения. Знания передаются на уровне «ученик-ученику», и все это прямое следствие правильно настроенного STEAM-урока [4]. При этом учителю еще будет нужно привыкнуть, что речь не пойдет о классических оценках, оцениваться будет рост ученика его развитие, а не результат работы. Педагогу, желающему применять STEAM в своей работе, можно посоветовать, заниматься самообразованием, перенимать передовой опыт, и конечно же всегда можно пройти определенные курсы, которые помогут включить STEAM в вашу практику.

С внедрением STEAM технологий в обучение учащиеся теперь могут увидеть прикладную направленность полученных знаний. Приходит осознание того, что то чему они учатся сейчас может им пригодиться в современной жизни.

В европейских странах существует практика, в которой по методам STEM, обучают и музыкантов, и художников, и филологов. Это происходит вследствие того, что все более востребованными на рынке труда являются специалисты, разбирающиеся в технологиях: уже сегодня музыканты создают хиты с помощью специального программного обеспечения, а лингвисты – исследуют язык благодаря искусственному интеллекту и большим данным [5].

Современная система образования сегодня активно стремится к внедрению и более широкому распространению STEAM в обучении, потому что именно эта технология напрямую направлена на подготовку учащихся к жизни в информационном обществе. Это осознают не только учителя и ученики. Сейчас многие родители, которые стремятся развивать творческие способности своего ребенка, могут обратиться к средствам STEAM в дополнительном образовании, это всевозможные кружки, творческие студии, курсы робототехники, программирования и факультативы. Востребованность в них только возрастает, что мы и наблюдаем в последние годы.

Аннотация. В статье представлен опыт использования на уроках информатики STEAM технологий. Приведены методы работы преподавателя колледжа по формированию у студентов инженерно-технического мышления и повышение их профессиональных компетенций. Рассмотрены практические приемы реализации STEAM проектов на уроках информатики. Даны рекомендации по внедрению STEAM технологий в работу современного педагога.

Ключевые слова: STEAM технологии, STEM подход, образование, практика, обучение.

Использованные литературы:

1. Нехожина Е.П. Из опыта применения STEAM технологии для формирования инженерно-технического мышления школьников на уроках информатики: сборник трудов конференции. // Наука, образование, общество: тенденции и перспективы развития : материалы Всеросс. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 11 янв. 2023 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.] – Чебоксары: Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс», 2023. – С. 62-63.

2. Мусина Л.М. Внедрение STEM образования: зарубежные практики / Л.М Мусина, М.М. Салтуганова, Л.А. Коровникова, В.А. Полшкова // Вестник ГГНТУ. Гуманитарные и социально-экономические науки.-2020.-Т. 16 - № 3 (21). - С. 64-71.- URL:ссылка на ресурс https://www.elibrary.ru/download/elibrary_44430053_38395211.pdf

3. Мошева Е.А. STEAM-подход: обзор опыта зарубежных стран / Е.А. Мошева // Проблемы и перспективы развития индустрии гостеприимства Калининградской области глазами молодых ученых : Материалы научно-практической конференции молодых ученых, проведенной по результатам научно-практических семинаров студентов и магистров / Институт рекреации, туризма и физической культуры ФГАОУ ВО «Балтийский федеральный университет им. Иммануила Канта». – Калининград : Балтийский федеральный университет имени Иммануила Канта, 2019. – С. 113-117.

4. Анисимова Т.И. Steam в системе цифровой трансформации образования / Т. И. Анисимова, Ф. М. Сабирова, О. В. Шатунова // Развитие науки в эпоху цифровизации: проблемы, тенденции, прогнозы : монография. – Петрозаводск : Международный центр научного партнерства «Новая Наука», 2019. – С. 75-85. 71

5. Ровнякова И.В. Образование будущего: внедрение STEM - подхода / И. В. Ровнякова // Инновации в образовании (Казахстан). – 2021. – № 2(54). – С. 10-18.

КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНЕ ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Мақалада STEAM технологияларын информатика сабақтарында қолдану тәжірибесі келтірілген. Колледж оқытушысының студенттердің инженерлік-техникалық ойлауын қалыптастыру және олардың кәсіби құзыреттіліктерін арттыру бойынша жұмыс әдістері жазылған. Информатика сабақтарында STEAM жобаларын іске асырудың практикалық әдістері қарастырылды. Заманауи педагогтың жұмысына STEAM технологияларын енгізу бойынша ұсыныстар берілді.

Негізгі сөздер: STEAM технологиясы, STEM көзқарас, білім беру, тәжірибе, оқыту.

THE USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN TEACHING COMPUTER SCIENCE FOR COLLEGE STUDENTS

Annotation. The article presents the experience of using STEAM technologies in computer science lessons. The methods of work of a college teacher on the formation of engineering and technical thinking among students and the improvement of their professional competencies are given. Practical methods of implementing STEAM projects in computer science lessons are considered. Recommendations on the introduction of STEAM technologies in the work of a modern teacher are given.

Keywords: STEAM technologies, STEM method, education, practice, training.

References

1. Nekhozina E.P. From the experience of using STEAM technology for the formation of engineering and technical thinking of schoolchildren in computer science lessons: proceedings of the conference. // Science, Education, society: trends and prospects of development: materials of the All-Russian Scientific and Practical Conference (Cheboksary, January 11, 2023) / Editorial board: O.N. Shirokov [et al.] – Cheboksary: Center for Scientific Cooperation "Interactive Plus", 2023. – p. 62-63.
2. Musina, L.M. Introduction of STEM education: foreign practices / L.M. Musina, M.M. Saltuganova, L.A. Korovnikova, V.A. Polshkova // Bulletin of GGNTU. Humanities and socio-economic sciences.-2020.-Vol. 16 - No. 3 (21). - p. 64-71.
3. Mosheva, E. A. STEAM-approach: an overview of the experience of foreign countries / E. A. Mosheva // Problems and prospects of the development of the hospitality industry of the Kaliningrad region through the eyes of young scientists : Materials of the scientific and practical conference of young scientists held based on the results of scientific and practical seminars of students and masters / Institute of Recreation, Tourism and Physical Culture of the Baltic Immanuel Kant Federal University". – Kaliningrad : Immanuel Kant Baltic Federal University, 2019. – p. 113-117.
4. Anisimova, T. I. Steam in the system of digital transformation of education / T. I. Anisimova, F. M. Sabirova, O. V. Shatunova // Development of science in the era of digitalization: problems, trends, forecasts : monograph. – Petrozavodsk : International Center for Scientific Partnership "New Science", 2019. – p. 75-85. 71
5. Rovnyakova, I. V. Education of the future: introduction of the STEM approach / I. V. Rovnyakova // Innovations in education (Kazakhstan). – 2021. – № 2(54). – p. 10-18.

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАҢА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Акбисенова Жанаргуль Мусабековна

Ақтөбе облысы Темір ауданы Бабатай негізгі орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Бүгінде білім беру бағдарламасының басты мақсаты – кәсіптік дайындаудың сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту, оқытудың формалары мен әдістерінің түрлерін өзгерту, ондағы алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелері мен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде оның рөлін арттыру және қазіргі заман техникасы мен технологиясын жоғары деңгейде қолдана білу.

Қоғамымыздың қазіргі даму қарқыны елімізде барлық салаға түбегейлі өзгерістер енгізуді талап етті. Ал, бұл тұста мұғалімдерге қойылар талап-міндеттердің де жүгі екі есеге артты. Бұл міндеттердің қатарына заман талабына сай заманауи ақпараттық жүйелерді қолдана білу дағдылары да енді. Атап айтар болсақ, компьютерлік техниканы және бағдарламалық құралдарды сабақ барысында көптеп пайдалану.

Мектептерде оқылатын қоғамдық пәндердің ішінде қазақ тілі, қазақ әдебиеті елеулі орын алады. Бүгінгі күні аталмыш пәнді цифрлы оқыту технологияларын қолдану арқылы оқыту аса маңызды болып саналып жүр. Бұл үшін еліміздің білім беру саласында бірқатар реформалар жүргізіліп, аталмыш пәннің оқушылар үшін аса қызықты әрі пайдалы өткізу жолдары қарастырылып, өз кезегінде нәтижесін де беріп жүр.

Жалпы, әдебиет пен тіл халқымыздың басты қазыналарының қатарынан табылады. Бұл біздің руханиятымыздың төрінен орын алатын құндылық. Сол себепті, оның ұлтымыздың өсіп-өркендеу жолында қосар үлесі орасан зор. Әсіресе, бүгінгі жаһандану дәуірінде ақпараттық ағынға жұтылып кетпей, өзіндік даңғыл жолымыздан теріс кетпеуіміз аса маңызды.

Бұл тұрғыда оқыту процесі кезінде жүйелі-әрекеттік тәсілді пайдалану аса тиімді. Жүйелі-әрекеттік тәсіл дегеніміз – оқушының өз бетінше ізденіп, білім жинауы және осы жолда оған мұғалімнің оқудың түрлі формаларын ұсынуы. Бүгінгі күні бұл тәсіл өте кең ауқымда қолданылып жүр. Оқытудың дәстүрлі форматында мұғалім сабақ бойы өзі сөйлеп, өзі түсіндіріп шықса, бүгінгі жаңартылған білім беру жүйесінде мұғалім тек бағыт-бағдар береді. Оқушы өз бетінше ізденіп, білім мен ғылымның алтын қорын жинауға тырысады. Ал, ол өз кезегінде оқушының шығармашылық потенциалын арттырады. Егер оқушы өздігінен кітап бетін ақтарып, интернеттегі дереккөздер мен материалдарды пайдаланатын болса, онда ол бұл бағытта жетістікке жетеді. Ал, бұл жүйелі-әрекеттік тәсілдің басты ерекшелігі болып табылады.

Мектеп қабырғасында оқушыларды оқыту процесінде ең алдымен жүйелі-әрекеттік әдісі басты назарға алынуы керек. Себебі, қазіргі таңдағы оқулықтар мен оқу құралдары жүйелі-әрекеттік әдісі бойынша жазылған. Сондықтан, әрбір мұғалім аталмыш технологиядағы негізгі функцияларды өзінің сабағында жетік қолданып, оны бүгінгі күннің талабына сай икемдеп, жаңа форматты оқыту процесінің үлгісін қалыптастырғаны абзал. Жүйелі-әрекеттік әдіс бүгінгі күні өте кең ауқымда қолданылып келе жатыр. Оқушылардың сабаққа деген ынтасы мен ықыласын арттыру мақсатында қолданылып жүрген бұл технологияның беріп жатқан нәтижесі де өте үлкен.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытудың нәтижелі болуының негізгі алғышартының бірі – жанжақты баяндау, мәселен бір әңгімені я болмаса шығарманы түсініп оқудың әр түрлі әдістерін көрсету. Бұл оқушылар үшін аса маңызды. Бұл, оқушылардың шығармашылық, әдістемелік көзқарастарын оятуға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, оқушылардың білім, білік сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технология түрлері сан алуан, оларды таңдау және одан шығатын нәтиже мұғалімнің кәсіби біліктілігіне тікелей байланысты. Сондай-ақ, өзіндік жұмысты түрлі цифрлық көрнекіліктермен, практикалық жұмыстармен астастырып немесе зерттеу әдісін түсіндірмелі әдіспен үйлестіре пайдаланудың да артықшылықтары жетерлік.

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден-бір шарты – білім беру үдерісіне жаңа цифрлық технологияларды енгізу екендігі сөзсіз түсінікті. Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу біздің міндетіміз.

Оқыту үдерісін технологияландыру туралы Я.А.Коменский осыдан 400 жыл бұрын айтқан. Және оның пікірінше, оқыту «технологиялық» болуы қажет. Оның мағынасы нені үйретсе де, нені оқытса да оқу үдерісі табыссыз болмауы керек.

Өз кезегінде Ж.Аймауытов: «... Сабақ беру – үйреншікті жай шеберлік емес, ол үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер» деп оқыту үнемі ізденіспен, «жаңадан жаңаны» жасайтын іс-әрекет екенін айтқан еді.

Сондықтан қай пән барысында да тек оқулықпен шектелмей, оқушының шығармашылықпен жұмыс жасауына көңіл бөлу қажет.

Жалпы, қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселелердің бірі. Ал, ғылым мен техниканың жедел дамыған, мәліметтер ағыны күшейген ХХІ ғасырда жан-жақты дамыған шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыру мектептің басты міндеті болып саналады.

Сол себепті, сабақтарымда инновациялық технологияларды жиі қолданамын. Инновациялық технологияны пайдалану барысында оқушыларға тақырыпқа болжам жасатып, мақсат қойып, сұрақ беріп жауап алуға, мазмұнды толық түсінуге жағдай

жасаймын. Сабақ барысында жаңа технологияларды қолдану – уақыт үнемдеумен қатар, материалды кеңінен іздеуге, оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді. Бұл ретте электронды оқулықтарды пайдаланудың да маңыздылығы жоғары. Себебі, аталмыш оқулықтарды пайдалану барысында оқушылар шығармашалыққа дағдыланады.

Сондай-ақ, оқушылар электрондық ресурстарды пайдалану арқылы кез-келген тапсырманы мұғалімнің көмегінсіз-ақ, меңгереді. Бұл әрекеттер оқушылардың интеллектуалдық танымын арттыруға, іздену дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Осы технологиямен жұмыс істеу барысында оқушылар тез ойлап, жылдам шешім қабылдауға, шапшаң жауап беруге үйреніп, қызықты шешімдер құруда жетістіктерге жете бастайды.

Өткенді қайталау, қорытындылау, жаңамен байланыстыру, жадыда бекітуге арналған жаттығулар мен педагогикалық есептер жүйесін ойластыру, уақытты дұрыс пайдалану, сабақта оқушылардың жұмыс түрлерін тыңдау, талдау, жазу, жаттығу, іздену жұмысын ұйымдастыру бұның барлығы да – сабақтың жақсы өтуіне ықпал етеді.

Ахмет Байтұрсынов: «Мектепке бірінші керегі – мұғалім, екінші – оқыту ісіне керек құралдар, үшіншісі – бағдарлама және оқулықтар керек», - деп дәп басып айтқан. Оқыту ісінің сапасы расында да, осы үш қажеттілікке байланысты.

Өткенге қарап басымызды иеміз, ертеңге қарап білек сыбанамыз демекші, бүгінгі оқушы – ертеңгі жаңа әлем. Демек, бұрыннан қалыптасқан бағдарлама мен тәртіп ол үшін ескірген, тозған. Ал, қазір ол барлық тұлғасымен жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Сондықтан оған жүйелі жәрдем беріп, ынта-ықыласын дұрыс бағыттайтын, қабілет-қасиеттерін дамытатын мектеп шаңырағы қажет.

Қорыта айтқанда, оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыруда және ақыл-ой зердесін дамытуда жаңа технологияның мәні зор. Мәселен, оқушының еңбек етуге деген ұйымшылдық қабілетін оятуға ынталандырады, өзін-өзі басқару, бақылау, байқампаздыққа, ақыл-ой іскерлігінің белсенділігін дамытады. Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде жоғарыда аталған инновациялық әдіс тәсілдерді қолданудың пайдасы орасан зор. Сондықтан, жаңа технология үрдісін әр ұстаз жүйелі пайдалана білсе, ертеңгі қоғам иелерінің білімді, білікті, ынталы болары сөзсіз.

Аңдатпа. Аннотация: Мен бұл мақалада білім беру көкжиегіндегі цифрлы оқыту технологиясын жанжақты талдап, сараладым. Сондай-ақ, ғылым мен техниканың жедел дамыған ХХІ ғасырында жанжақты дамыған шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыру үшін оқушыға «нені оқытамыз?», «қалай оқытамыз?» деген сұрақтардың жауабын қарастырдым. Цифрлы технологияның бүгінгі маңызын толыққанды түсініп, оның негізгі функциясын зерделедім.

Кілт сөздер: Инновациялық технология, әдіс-тәсіл, техника, білім беру, оқушы, ақпараттық жүйе.

Аннотация: В этой статье я подробно проанализировал и проанализировал технологию цифрового обучения на образовательном горизонте. Кроме того, для формирования всесторонне развитой творческой личности в быстро развивающемся ХХІ веке науки и техники обучающемуся предлагается задать вопрос: «чему мы учим?», «как мы учим?» я рассмотрел ответы на эти вопросы. Я полностью осознал сегодняшнее значение цифровой технологии и изучил ее основные функции.

Ключевые слова: инновационная технология, метод, техника, образование, ученик, информационная система.

Annotation: In this article, I analyzed and differentiated digital learning technology on the educational horizon in detail. Also, in order to form a comprehensively developed creative personality in the ХХІ century of rapid development of Science and technology, the student is asked: «What are we going to teach?», «how do we teach?» I considered the answers to the

questions. I fully understood the importance of digital technology today and studied its main functions.

Keywords: innovative technology, method, technique, Education, Student, Information System.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жанпейісова М.М Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде, 2013.
2. Қоңыратбаев Ә., Көшімбаев «Әдебиетті оқыту методикасы», 2011.
3. Тасболатов Қ. «Оқушылардың таным белсенділіктерін арттыру».
4. Савельев А.Я. Технология обучения и их роль в реформе высшего образования. - Москва, №2, 1999
5. Вульф В.Б. Педагогика рефлексии: взгляд на профессиональную подготовку учителя. - Москва: Магистр. – 2012.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ОҚУШЫНЫ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУІНЕ ЫҚПАЛ ЕТУ ДАҒДЫСЫН ЖЕТІЛДІРУ

Қадыржанова Гүлшат Қадыржанқызы

«З.Серікқалиұлы атындағы мектеп-интернат»КММ, әлеуметтік педагог.

Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Білім - адамдардың белгілі бір жүйедегі ұғымдарының, деректері мен пайымдауларының жиынтығы. Білім адамзат мәдениетінің ең ауқымды ұғымдарының бірі болып табылады. Ол сана, таным, ақиқат, парасат, ғылыми терең ұғымдармен тығыз байланыста әрі солар арқылы анықталады. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың жолдауы: «Адами капитал-жаңғыру негізі. Білім берудің жаңа сапасы. Жаңаша білім беру мен тәрбиелеу. Білім беру ісінде өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету қажет», - делінген.Қазіргі таңда қазақстандық білім берудің мазмұны жаңа деңгейге көтерілді және алға қарай жаңа қадамдар жасап келеді деп айта аламыз.

Еліміздің алдағы ұзақ мерзімді дамудағы басым бағыттардың бірі білім мен ғылымды дамыту болмақ. Өйткені, мемлекет басшысы алға қойып отырған басты талаптардың бірі - өркениеттің шалқар көшінде бәсекелестікке қол жеткізу үшін білім мен ғылымды жаңа өрістерге шығарып, интеллектуалдық серпіліс жасау.

Білім мен ғылым саласындағы бәсекелестікті және әлеуметтік-экономикалық өсімді қамтамасыз ететін мемлекеттік саясатты қалыптастыру және жүзеге асыру - ұстаздар алдында тұрған басты міндет.

Бұл міндеттерді жүзеге асыру еліміздегі мектептерде оқыту процесінің мазмұндық болмысын жаңа әдіснамалық тұрғыдан негіздеуді талап етеді. Мұндай жаңа әдіснамалық жүйе дәстүрлі оқыту процесін түбегейлі өзгертудің қажеттігін көрсетіп, оқытудың шығармашылық қызметін дамытып, білім мазмұнының ұлттық негізде берілуін жаңа өркениеттік бағдар тұрғысынан жетілдіруді қарастырады.

Болашақ мұғалімдерді дайындаудағы негізгі мақсат тек білімді, кәсіби мамандандырылған маман дайындау ғана емес, рухани дүниесі бай және адамгершілігі зор, қоғамдық өмірдің барлық аясында ұлттық құндылықтарды бағалауға және дамытуға қабілетті тұлғаны қалыптастыру екендігіне ерекше тоқталған жөн.

Қазақстан Республикасының педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстары жаңаша бағдарламасының өзектілігі құзырлы тұлғаны дамытуды көздейді.

Қазіргі уақытта білім берудің алғашқы парақтарында «адам проблемасы» өзекті мәселелердің біріне айналып, «адам проблемасы» қазіргі ғылымда білім беру саласында толығымен зерттеуді қажет ете бастады. Білім берудің мақсатында - адамның өмір сүру ортасының мағынасы мен бейнесіне сәйкес, тұлғаны қалыптастыруға назар аударылуда. Білім беру саласының проблемаларының болжамдарында, әзірленген білім беру жүйесінің көмегімен - биосфералық, адамдағы ізгілікті, жоғары биологиялық және әлеуметтік сапаларды жасай, қазіргі заман талабына сәйкес білім беру қарастырылған.

Отандық орта білім мазмұнын жаңарту барысында қазіргі өмірде кең ауқымды дағдыларға көп көңіл бөлінеді. Бұл дағдылар жалпыадамзаттық және этномәдени құндылықтарға негізделі отырып, оқушыларға оқудағы, сондай-ақ өмірдегі проблемаларды шешуіне мүмкіндік береді. «Кең ауқымды дағдылар» келесі іс-әрекет түрлерінен тұрады: білімді шығармашылықпен қолдану; сыни тұрғыдан ойлау; зерттеу жұмыстарын орындау; АКТ қолдану; тілдік дағдылармен бірге қарым-қатынастың коммуникативтік тәсілдерін қолдану; топта және жеке жұмыс жасау біліктілігі.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі саласы жаңа тәсілдер аясында кеңейеде. Жаңартылған білім мазмұны жағдайындағы мектептің ерекшелігі - оқудағы жетістіктер нәтижелі сипатқа ие, ал оқу процесі оқушылардың әрбір сабақта білімді «табудағы» белсенді қызметімен сипатталады. Бұл жағдайларда оқушы - таным субъектісі, ал мұғалім оқушылардың танымдық әрекетінің ұйымдастырушысы қызметін атқарады.

Әрбір оқушыны жасына да, мүмкіндігіне да қарамастан тұлға ретінде қабылдауға қол жеткізуге ұмтылу қажет. Оқыту мақсаты оқушы және мұғалім үшін ортақ болады, міне, білім мазмұнын жаңартудың педагогикалық аспектісінің мәні осында.

Бұған қол жеткізуде әрбір мұғалім өзінен бастайды, ол жаңарту процесінің әлеуметтік аспектілерін көрсетеді. Мұғалім педагогикалық ойлау немқұрайлығын жеңуі және оқушымен бірге өзі де оқуы тиіс. Білім алушылардың қолайлы дамуы үшін достық қарым-қатынастағы ортаны құру өте маңызды болып табылады. Әлеуметтік бейімделу дегеніміз - жеке адамның ортаға бейімделуі, барлығымен бірге болу. Әлеуметтену - адамның әлеуметтік нормалары мен мәдени құндылықтарын игеру процесі мен нәтижесі. Біздің мақсатымыз оқушыларға әлеуметтік көмек ұйымдастыру, тек көмек күтуші емес, проблеманы шешу үшін өздігінен жол табуына көмектесу, рухани жан дүниесін танып білу, қатарға қосу жұмыстарын ұйымдастыру болады. Бұл үрдістер тәрбиелеу, білім алу, өзін-өзі тәрбиелеу арқылы жүзеге асады.

Білім мазмұнын жаңарту үшін энциклопедиялық сипаттағы фактологиялық материалды беруге бағытталған оқытудан, акцентті ақпарат алу тәсілдерін үйретуге ауыстырудың маңыздылығы артады.

Оқушылардың ақпаратты өздігінен алу, талдау және тиімді қолдану дағдысын қалыптастыру - жаңа бағдарламаның басым бағыты болып саналады. Осы орайда қалыптастырушы баға мен кері байланыстың рөлі жоғары.

Кері байланыс (ағылш. *іесіһаск*) - адамның өзі куә болған оқиғаға немесе басқалардың әрекетіне айтылған пікірі, реакциясы. Жетістікке жеткендігін көрсететін кері байланыс (оқушылар, мұғалімдер және ата-аналар үшін). Мұндай кері байланыс «әсердің» бейресми бағалануынан бастап ресми жазбаша тестілерге дейін түрленуі мүмкін, бірақ негізгі мақсат оқушылар мен мұғалімдерге жетістіктер мен даму, мысалы, білім, түсіну және дағды туралы хабарлама беру болып табылады.

Кері байланыстың түрлерін:

1. Көңіл-күй мен эмоциялық жағдайдың рефлексиясы
2. Сабақтағы іс-әрекеттің рефлексиясы (іс-әрекеттің нәтижесіне талдау).
3. Оқу материалының мазмұнына рефлексия деп үш түрге бөлуге болады.

Жазбаша кері байланысқа қарағанда ауызша кері байланыс арқылы көп жетістікке жетеміз. Ауызша кері байланыс арқылы нәтижеге қол жеткізуге болады. Уақытты ұтымды пайдалану үшін осы түрін қолданған абзал.

Кері байланысты қолданғанда мынандай жәйттерді есте ұстаған дұрыс:

- Кері байланыстың үйренудің ең тиімді әдісі екендігін ұмытпаңыз, өзіңізге қажетті екендігін де естен шығармаңыз. Бұған қоса кері байланысты жұмысымызды жақсартудың, өз олқылықтарымызды түзетудің ең тиімді нысаны деп қабылдау керек. Сол себепті кері байланысты сабырлықпен және іштей болса да ризашылықпен қабылдау керек.

Кері байланыс әрқашан да субъективті болады, өйткені ол біреудің өзіндік пікірі. Осы тұрғыдан алғанда кері байланысты ақиқат деңгейіне шығарудың қисыны жоқ шығар. Оны басқа адамның бағасы деп қабылдап, оның еш міндетті емес екендігін естен шығармаған абзал.

Мүмкін кері байланыстың ең құнды жағы бізге ұнамайтын бөлігі болатын шығар: айтылған сын мен ескертпелер, айқындалған кемшіліктеріміз бен қателеріміз. Алайда мен сіздерге кері байланыс бергенде тым қатал сыншы болмауды ұсынамын. Сондықтан да кемшіліктерді тіке бетке баспай, оларды жанамай жеткізген жөн болар? Мысалы, мынандай сұрақтар арқылы: «Неліктен Сіз бұлай жасадыңыз (айттыңыз, жаздыңыз, ұйғардыңыз, т.б.)? Мүмкін олай емес, былай болар?» немесе «Егер мына жерге мынандай өзгертулер енгізсе, не болар еді?»

Негізінен кері байланыстың үш негізгі қызметін ажыратуға болады: әрекеттерді түзету мен реттеу, тұлғааралық қатынастарды реттеу, өзін-өзі тану құралы. Сондықтан оның мазмұны жағымды, позитивті болу керек. Кері байланыстың негізгі идеясы жасалған істі бағалау емес (оның жақсы не жаман жасалынғандығын анықтау), керісінше, не жасалуы керектігін көрсету. Сонымен, кері байланыс оқу/оқыту мен үйренудің/үйретудің қалай жүріп жатқандығын, оның сапасын анықтау мүмкіндігін береді. Кері байланыс арқылы оқу мен оқушылардың жетістіктері мен кемшіліктерін анықтауға болады. Кері байланыс дұрыс жауап немесе бағытталдынып, қателерді түзету әрекеттерін іске қосады. Оқыту мен оқуды кері байланыс арқылы оқушы жетістігін бақылау құралы ретінде кері байланыс жасау арқылы мұғалім рефлексиялау дағдысы қатар дамып жатады.

Осылайша бала әлеуметтік бейімделе бастайды. Әлеуметтену үрдісінде екі мәселе шешіледі.

Әлеуметтік адаптация (бейімделу) – жеке адамның ортаға бейімделуі, барлығымен бірге болу. Балаға барлық бағытта көмектесу. Баланың әлеуметтік қалыптасуы мен дамуына жағдай тудыруға, оны әлеуметтік өмірге араластыруға және өзбетінше өмір сүре білуіне көмектесуге бағытталған.

Әлеуметтік автономизация (оқшаулану) – ортамен бірге бола отырып, өзімен-өзі болу, іс-әрекеті мен қарым-қатынастарында табанды болмай, тұлғаның өзін бағалай білмеуі. Педагог балаға барлық бағытта көмектесе алады. Баланың әлеуметтік қалыптасуы мен дамуына жағдай тудыруға, оны әлеуметтік өмірге араластыруға және өзбетінше өмір сүре білуіне көмектесуге бағытталған.

Болашақ ұстаздар жаңартылған мазмұнды игертуге бағытталған бағдарламаларды нәтижелі игеріп, кәсіби біліктілік пен озық тәжірибе танытатындығына сеніміміз мол. Өйткені, уақыт көшіне ілесу – әр ұстаздың мәртебелі міндеті. Бұл жолда жүргізіліп жатқан жұмыстар, ұйымдастырылған конференциялар мен семинарлар мектеп-жоғары оқу орны байланысын нығайтып, болашақ ұстаз қажеттіліктіліктерін қанағаттатытын "білім көзі" болатындығы анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімдердің рефлексиялық дағдыларын қалыптастыру жолдары: Астана 2021
2. Болашақ мұғалімді оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға кәсіби дайындаудың бір жолы //А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Хабаршысы. - Түркістан, 2019.-№3 (68), -Б. 107-113.
3. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2020.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҰСТАЗДЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҮЛҒАСЫН ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Есенгулова Мөлдір

**3.Сериққалиұлы атындағы мектеп- интернатының логопед маманы
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы**

Білім сапасын көтерудің негізгі тетігі - ұстаз, сондай-ақ оның теориялық білімі мен кәсіби шеберлігі, шығармашылық қызметі. Мұны Шығыстың ұлы ойшылы Әбу Насыр әл Фараби: «Ұстаз тумысынан өзіне айтылғанның бәрін жетік түсінген, көрген, естіген және аңғарған нәрселерінің бәрін жадында сақтайтын, олардың ешбірін ұмытпайтын, алғыр да зерек ақыл иесі, өте шешен, өнер-білімге құштар, аса қанағатшыл, жаны таза және әділ, жұртқа жақсылық жасап, үлгі көрсететін, қорқу мен жасқануды білмейтін батыл, ержүрек болуы керек» - деген сөздерімен дәйектеуге болады.

Яғни, осы бір қасиетті мамандық иесінің ұрпақ тәрбиесіндегі алар орны ерекше. Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты - мамандықты игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңістігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну - қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі. Мұғалімге өз ісінің маманы болумен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқарасы мен пікірін сыйлау, тыңдай білу керек. Педагогтер адамның рухани интеллектуалдық, кәсіби шығармашылықпен өзін-өзі дамытуы өмірінің әр кезеңінде әрқалай деп көрсетеді.

Қазіргі педагогтардың алдына: болашақ өркениетті, дәстүрлі демократиялық мемлекетті құратын жас ұрпақтың ең әуелі адамгершілік қасиеттерін қалыптастырып, содан кейін оның жан сапасын, тән сапасын арттырып, техникалық прогреске сәйкес жан- жақты қолданбалы білім беру міндеттері қойылады. Ол үшін мектептер қаражатпен, техникалық құралдармен, мәдени қажеттіліктермен толық қамтамасыз етілуі тиіс. Жалпы білім беретін мекемелердің іс-әрекетінің нәтижелігі, ең алдымен, педагогтер мен психологтарға байланысты. Олардың жеке тұлғалық қасиеттері, педагогикалық білігі, адамгершілік және ақыл-ой парасаты, педагогикалық мәселелерді шешуде шығармашылық ізденіске бой алдыруы, есеюі, өнегелілігі, денсаулығы мен рухани байлығы қоғамның әлеуметтік алғышарты болып табылады.

XXI ғасыр ғылым мен білімнің қарыштап дамыған ғасыры деп аталатыны мәлім. Сондықтан қазіргі ұстаз шәкіртіне ғылым негіздерінен мәліметтер беріп қана қоймай, оны дүниежүзілік білім, ақпарат, қатаң бәсеке жағдайында өмір сүріп, жаңа дәуір жаңалықтарымен суарылып отыруға тиісті. Бұл істе нәтижеге қол жеткізу үшін, мұғалім - қоғамдағы болып жатқан тез өзгеріп тұратын әлеуметтік-экономикалық, педагогикалық өзгерістерге тез төселгіш, жаңаша ойлау жүйесін меңгерген, жан-жақты білімдарлығы, тұтас дүниетанымы болуы қажет. Өз пәнінің шеңберінде қалып қойған мұғалім балаға білім, тәрбие берудегі биік мақсаттарға жете алмайтыны анық. Қазақстанның бүгіні мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде. Ал жас ұрпақты жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы - оқушыға білімді терең игертудің тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру, шығармашылыққа жетелеу. Бұл жағдайда мұғалімнің терең біліктілігі қажет.

Қазіргі таңда қоғамның қарқындап дамуы білім жүйесінің сапасын жақсарту, жаңа технологияларды кеңінен қолдана отырып, еліміздің білім жүйесін халықаралық стандарт деңгейіне жеткізу, өзгермелі өмірге бейімделген, бәсекеге қабілетті білімді де, білікті педагогтардың мектепке қажеттілігі туып отыр. Елімізде деңгейлік бағдарлама бойынша біліктілікті арттыру курстары жүріп жатыр. Деңгейлік курстарда мұғалімдер Кембридж оқыту әдісін үйрену арқылы білімдерін шыңдап, біліктерін дамытуда. Мұндай әдіс

оқушылардың ойлауын дамытады. Ол түрлі дереккөздер: «мұғалім, оқулық, достарынан алған білімдерінен өзара әрекеттесуі жағдайында жүзеге асады» [2, 85].

Білімді дайын қалпында қабылдамай, жаттамай оны өздігімен құрастыру нәтижесінде ұзақ есте сақталатындығы дәлелденіп отыр. Қайталау мен жаттауға негізделген білім тек есте сақтау дәрежесінде болса, ал сындарлы білім үйренушіден түсіну, қолдану, даму, ақпарат негізінде жаңа мазмұн құрастыру және бағалау секілді белсенді әрекеттерді талап етеді.

Мұғалім өз сабағында оқушыға Л.Выготскийдің жуық арадағы даму аймағы (ЖАДА) арқылы баланы бағыттап, Радокк бойынша «оқушы үнін» тыңдап, Маслоудың теориясы бойынша «қажеттіліктерін білу» арқылы оқытуда бала жүрегіне жол табады. Бұл бағдарламалардың мақсаты - оқыту тәжірибесінде қолданған әдіс-тәсілдерді жүргізу барысында қандай кедергілер туындады және оны болашақта қалай өзгертуге болатынын түсіндіру. Осы әдіс мұғалімнің кәсіби көзқарасын өзгертіп, жұмысына сенімділігін күшейтеді. Яғни, білім беру процесіне мұғалім мен оқушының белгілі бір білім мөлшерін толығымен дайын түрінде емес, оның ішкі мүмкіндігін пайдалану арқылы сыни тұрғыдан игерту басты мақсат. Сонда ғана білімнің сапасы артып, дамыған елдердегідей кемел ақыл, парасат, білім, ғылым пайдаға асып, адам капиталының көрсеткіштері де сапалы жаңа биікке көтерілмек. Күнделікті өмірде жаңа білім мен жаңалықтарды кездестіреміз. Бұған оқыту үдерісі де сәйкес болу керек. Осыған орай, белсенді оқыту әдістерінің маңызы ерекше. Ақпаратты белсенді түрде сіңіргенде, оқушы жадында өздері айтқанның 80% сақталса, өздері істегеннің 90% қалады. Мұндай әдістер шығармашылық тәжірибе мен әрекет қалыптастыруға мүмкіндік беріп, нәтижесінде құзіреттілікке әсер етеді. Оқушының өз еркінен тыс белсенді болуға мәжбүр болғандағы ойлау қабілетінің артуы, үйренушілердің белсенділігі, шығармашылықтың жоғары дәрежесі, үйренушілердің бір-бірімен және мұғаліммен тура және кері байланыс арқылы үнемі қарым-қатынаста болуы - белсенді оқытудың ерекшеліктері болып табылады. Шығармашыл, озық ойлы, жаңашыл ұстаз оқушы қабілетіне қарай мүмкін және міндетті деңгей көлемінде білім алуына жағдай жасайды. Бағдарламада көрсетілген тақырыптарды ашуда әр мұғалім оқушылардың білім деңгейін ескеріп, шәкірттерінің санасына жететіндей әдіс-тәсілдерді пайдалануы шарт.

Сабаққа орта мерзімді жоспар құрғанда нені үйретемін және қалай үйретемін? деген сауал төңірегінде тақырыпқа байланысты оқушы тез меңгереді -ау деген әдіс-тәсілді таңдап алынады. Көбінесе Кубизм стратегиясы, Блум таксономиясы, дамыта оқыту технологиясын қолдану қажет. Әрине, сабақты түрлендіру мақсатында проблемалық баяндау, эвристикалық, біліктер мен дағдыларды қалыптастыру, оқытудағы бақылау және өзін-өзі бақылау әдістерін жүргізіп отырамын. Сыныптағы топтық, жұптық жұмыстарда бірін-бірі жақсы зерттеп, өзара адал қызмет етуге ұмтылады, бейімделеді, дискуссия барысында тілдері дамиды, нашар оқитын оқушылардың жолдастарының алдында жауапкершілігі арта бастайды, бірте-бірте бойындағы қабілетіне қарай тиісті деңгейге көтеріліп, қатарға қосылады. Ең бастысы, әр оқушының пәнге қызығушылығы артады. Олар өзіне деген сенімділікке ие болып, тапсырылған іске деген жауапкершілігі артады.

Сондай-ақ, оқушылар мұғалімнің бағыттауымен интерактивті сабақтар барысында өз мәдениеттері туралы ойлануға, өздеріне-өздері есеп беруге, өздерін-өздері реттеуге тырысады. Мұғалім әр сабағынан кейін рефлексия барысында, нені дұрыс, нені қате жасағанын, оқушылардың білімді қалай қабылдағанын сүзгіден өткізіп, есеп береді, қайта жоспарлайды, болған кедергілерді қайта болдырмау үшін жаңа әдіс-тәсілдер құрайды, ізденіп, зерттейді. Әрбір оқушының жүрегіне жол табу мақсатында әрбір оқушысын жете тануға әрекет жасайды. Ол үшін мұғалімге оқушының рефлексиясы негіз болады. Күнделікті сабақтың соңында оқушылар өзін-өзі бағалау жұмысын жасайды. Бұл - эссе жазу немесе инсерт, «екі жұлдыз, бір тілек» болуы мүмкін. Немесе жай ғана стикерге өзінің сабаққа кері байланысын жазып қалдыруына да болады. Оқушы рефлексияларынан мұғалімнің өз рефлексиясы туындайды. Өмірдің өзі өзгермелі құбылыс екенін оқушылар да түсінуге тиіс, олар өзгермелі әлем құбылыстарына әрдайым дайын болуға, дер кезінде

шешім қабылдай алуға үйренуі маңызды. Ұстаздық қызметтік қыры мен сыры мол, сондықтан да ұстаздар өз ісінің әрбір қыр-сырын жетік меңгеру, игеру жолында кәсіптік шеберлікті толық меңгерсе ғана бүгінгі қоғамымызды байытатын, дамытатын, жаңартатын адам тәрбиелеуге мол мүмкіндік ашылатыны күмәнсіз. Мұғалімнің кәсіби білік дағдылары оның жеке кәсіби педагогикалық мәдениетін көрсететін өлшем. Олай болса жаңаша өмірге бет бұрып, жаңаша ой түзеген егемен еліміздің ұрпағын білім нәрімен сусындататын саналы тәрбие, сапалы білім беретін жеке тұлға, мәдениеті мен кәсіби шеберлігі шыңдалған мұғалім – ғасыр көшін бастаушы болып табылады.

Білімді де білікті педагог тұлғасын жетілдірудің мақсаты – өз бойында іргелі де жүйелі білім, кәсіби іскерлік пен дағды, шығармашылық белсенділік пен еркіндік, мәдени ойлай білу қабілеттерін қалыптастыру болса, білім ғасырындағы білім берудің жаңа жүйесі нені оқыту (білім мазмұны), қандай жүйеде оқыту (құрылымы), қалай оқыту (педагогикалық технология) мәселелерін шешуге бағытталуда. Жалпы бала жаны жаңалыққа құмар, білмегенін білгісі келіп, белгісіз нәрсені ашуға тырысатын болғандықтан, бастауыш сыныптан бастап мектеп мұғалімдері олардың осы талпынысын дамытуға көңіл бөлуі тиіс. Оқушылардың сүйіспеншілігін арттыру мақсатында сабақ барысында тиімді әдіс-тәсілдерді енгізіп, күнделікті өтілетін әрбір сабақты ұтымды ұйымдастыра білу – мұғалімнің басты міндеті екені белгілі. Мұндай жағдайда мұғалімнің шеберлігі, ұйымдастырушылық қабілеті үлкен рол атқарады деп түсіндіреді.

Демек, жауапкершілігі шексіз, қадірі мол мамандық иесінің ұрпаққа білім мен тәрбие берудегі алар орнын әр мұғалім бар болмысымен сезінгені абзал. Өйткені, бәсекеге қабілетті тұлға даярлауда білім сапасын көтерудің негізгі тетігі білімді ұстаз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Педагогика: Қазақша және орысша түсіндірме терминологиялық сөздік /Ғыл.жетекші жасаған және жалпы ред. Басқарған проф. Ш.К. Беркімбаева, профессор А.Қ.Құсайнов. - Алматы: «Мектеп», 2021. - 248 б.
2. Білім беру қызметкерлерінің Бірінші Республикалық Педагогикалық оқулары «Педагогтің кәсіби өсуі - білім берудің жаңа сапасын қамтамасыз етудің шарты» баяндамалар жинағы. - Алматы, 2020. - 480 б.

ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУЫН БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕСІ

Онғарбаева Шолпан

Шоқпартоғай орта мектебінің директоры,
Жылыой ауданы, Атырау облысы

Бүгінгі таңда білім берудегі ең маңызды мәселелердің бірі - білім беру сапасын арттыру. Біз қазір талқылап отырған Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы жобасында «жаңа негізгі міндеттер айқындалды: Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру» [1]. Бұл белгіленген міндеттер шешімін іздестіруде ең басты себеп, ол білім беру сапасын арттыру мәселесімен білім сапасын басқару тәжірибесінде қолданылатын технологиялар қатарының жетіспеушілігі деп тұжырымдаймыз. Мұндай жағдайда білім сапасын арттыру, оның тиімді тұстарын таңдау, жеке тұлғаны дамытуға бағытталған педагогикалық технологияларға деген қызығушылық арта түсетіні анық. Педагогтің кәсіби шеберлігі мен құзыреттілігі неғұрлым жоғары болса, жеке тұлғаны дамытуға бағытталған нәтиже көрініс алады.

Сондықтан да, ең алдымен білім беру үдерісінде жеке тұлғаны дамытуға бағытталған міндеттер атқарылуы тиіс.

Көптеген ғылыми еңбектерде А.А. Реан, Я.Л. Коломинский пікірлерінше, білім алушының жеке тұлғалық даму үдерісінң бағалануы мен берілген білім нәтижелерін қабылдауына педагогтің қолданған технологиялары мен тәжірибесіне тікелей байланысты.

Бүгінгі жаңаша талаптар аясында оқушының білім деңгейін бағалау мәселесі жеке тұлғаға бағыттап оқыту теориясында кеңінен қарастырылады.

Педагогтің оқыту үдерісінде атқаратын ең маңызды іс-әрекеттерінің бірі, ол оқушылардың білім деңгейін, олардың меңгерген дағдылары мен біліктілігін бағалау саясатын сауатты жүргізу.

Педагогтің бағалау іс-әрекетін өз кезегінде бірқатар ғалымдар қарастырған С.А. Гильманов, И.Е. Кузьмина, Н.Н. Никитина, В.Я. Пилиповский, И.Е. Пискарева, Р.Б. Сапожникова, Н.В. Селунев, Е.И. Фадеева, Т.Г. Ханова және т.б.

С.А. Гильманов пікірінше, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін бағалау барысында оқушының өз бетінше тұжырым жасау әрекетін ескеру қажет [2].

Оқушылардың білім деңгейін бағалау - ол күрделі және жүйелі үдеріс деп қарастырады кейбір ғалымдар. Олардың арасында Б.Г.Ананьев тұжырымдамасы маңызды орын алады. Ал, Д.Б.Эльконин - В.В.Давыдов дамыта оқыту теориясы да ерекше орынға ие. В.В.Давыдов дамыта оқыту теориясын тұжырымдап, оқушылардың білім мен дағдыларды меңгеру шарттарын белгілеп, логикалық ойын дамытуға бағыт-бағдар берген [3]. Бұл еңбектерде оқушылардың дамыта оқыту теориясын меңгерудегі тәжірибесі жан-жақты қарастырылғанмен, оқу үдерісі құрылымында дамыту әлеуетін бағалау мәселесі қамтылмағаны байқалады.

Ең алдымен мұғалім оқушының қабілетін ескеру, одан әрі даму *деңгейін* зерделеу қажет. Негізінен «қабілет» деп, оқушының оқу іс-әрекетінде жетістікке жетудегі жеке ерекшеліктері деген тұжырым айта аламыз. Бұл жағдайда оқушының жеке қабілетін жан-жақты қарастыру қажеттігі туындайды.

Жалпы білім беру үдерісін ұйымдастыруда мынадай қабілеттер қатарын негізге алынуы мүмкін. Олар: жалпы, арнайы, табиғи, жиынтық, нышандар.

Осыған сәйкес, оқушының білім үдерісін бейім қабілеттер мынандай болуы ықтимал:

- таным процесін дамытуда жас ерекшелігі;
- оқу іс-әрекетіне деген жоғары мотивациясы болуы;
- тәжірибеге сүйенуі;
- оңтайлы тәжірибені қабылдай алуы.

Яғни, білім беру үдерісінде оқушының жетістігі жеке тұлғалық дамуы мен сана-сезімінің жоғары болуына, әлеуметтік ортаға бейімделуіне тікелей байланысты.

Оқушының іс-әрекетінде оқу, еңбек ету, ойын элементтерін қолдану, қарым-қатынасқа түсе білуіне қатысты қоршаған орта мен қоғам талаптары да әресін тигізеді.

Бұл қойылған шарттарды орындау үшін білім беру үдерісінде бақылау әдісі кеңінен қолдануы тиіс. Міндетті түрде оқушының қабілеті мен әлеуетін толық меңгеру үшін сауалнама алу әдісі өз нәтижесін береді. Сонымен бірге, оқушының ата-анасымен әңгімелесі, пән мұғалімдерімен бірізділікте жұмыс жасау әдістері де себеп бола алады. Оқушының білім деңгейін бағалау үшін тест тапсырмалары мен шығармашылық тапсырмалар қатарын негізге алу қажет. Тест арқылы оқушының жеке тұлғалық қасиеттерін анықтау, шығармашылық қабілетін байқауға мүмкіндік береді.

Отандық ғалымдар еңбектерінде де оқушының білім деңгейін бағалау, оған қойылған мақсат-міндеттерді анықтау ретінде маңызды тұжырымдар айтылған.

Ш.Т. Таубаева еңбектерінде [4] оқыту үдерісінде білім беру мақсатына басым бағыт беруде кері байланыс орнату қажеттілігіне назар аударады. Сонымен қатар, Ш.Т.Таубаева жетістікке жетуде, ағымды нәтиже алуда оқыту нәтижелеріне сәйкес белгіленген мақсатқа бағыттау арқылы оқушының білім мен дағдысын бағалау қажет делінген.

Сондықтан да, бүгінгі мұғалім кәсіби іскерлігінде педагогикалық еңбек құралдарын негізге алуы қажет. Мұндай құралдар қатарына жатқызатын құралдар:

- *іс-әрекет, өз қызметінде ұзақ және қысқа мерзімді жоспар құру, онда қойылған мақсатқа жету үшін бағалау әдістерін таңдау;*

- *техникаларды қолдану, яғни түрлі құралдар мен әдістермен қарулануы; технологиялар, әр сабақ мазмұнында жеке тұлғаға бағытталған оқыту нәтижелерін жобалау.*

Сонымен, білім беру үдерісінде жеке тұлғаны дамытуға бағытталған оқыту нәтижелері, қойылған мақсатқа сәйкес құрылымдалуы қажет, өйткені осы құрылымдар арқылы оқушы нәтижелі көрсеткіштерге ие болуы ықтимал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарлама жобасы. 2020, қаңтар.

2. Гильманов С.А. Профессиональная специфика понятийного мышления / Образование и наука. №9, 2017.-С.32-35

3. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. М.: Педагогика, 1986.544 с.

4. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н.; Булатбаева А.А./ Дидактические прогнозирование технологий обучения. Вестник КазНМУ, №5 (5). 2013.-С.12-17

БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕПТЕГІ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Бисенова Нурсулу Катиетовна

Б.Бегалиев атындағы жалпы орта мектебінің информатика пәнінің мұғалімі,
педагог-зерттеуші, мектеп директорының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары,
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Қазақтың кемел талантты ұлы ұстазы А.Байтұрсынов: «Елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек», -дегеніндей, мемлекет болашағының кепілі- жастарға білім мен тәрбие беру бүгінгі күннің кезек күттірмейтін мәселесі. Оқушыларды болашаққа жетелеп, өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде пайдалануға, функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған жаңартылған білім - болашақтың кепілі.

Еліміздің білім жүйесін жетілдіру - мемлекеттің басты бағыттарының бірі. Соңғы жылдары Отанымыздағы білім беру жүйесінде тәрбиені дамыту министрліктің, білім беру мекемелерінің барлық түрлерінің басты бағыттарының бірі болып тұр. Осы орайда білім беру мекемелеріндегі тәрбие үрдісінің табысты болуының маңызды шарттарының бірі оның ғылыми-әдістемелік жағынан қамтамасыз етілуіне де тікелей байланысты. Қазіргі мектептегі тәрбие жұмысын ұйымдастыруда біз Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 15 сәуірдегі №145 бұйрығымен бекітілген Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясы тәрбие үдерісін жетілдіру мақсатында дайындаған “Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі Тәрбие тұжырымдамасын” басшылыққа аламыз. Сонымен қатар, “Жалпы білім беретін мектеп оқушыларын әлеуметтендіру үдерісінің ерекшеліктері”, “Бала құқықтары және Қазақстан Республикасының заңнамалары”, “Саламатты өмір салтын қалыптастыруда педагогтың рөлі”, “Қазіргі заман талабы жағдайында тәрбие жұмысын ұйымдастырудың әдістемелік жүйесі” атты, т.б. көптеген ғылыми-әдістемелік құралдарды мектептегі тәрбие үрдісін ұйымдастыруда пайдалануға болады.

Қазіргі таңда болашақ ұрпақты тәрбиелеу мен білім беру ісінде осы заманғы қоғамдық және әлемдік дамудың өмірлік таңдауында жеке тұлғаны қалыптастыру басты мақсат болып отыр.

М.Жұмабаев: «Тәрбиелеудегі мақсат-баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес, келешек өз заманына лайық қылып шығару» деген болатын. Демек, қазіргі жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында жұмыс жасап жатқан ұстаздардың міндеті: Егеменді еліміздің ұлтжанды, төзімді, биік мәдениетті, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтейтін, ұлттық тәрбиені жандандырып, салт-дәстүрімізді сақтайтын, өмірдің озығын пайдала алатын, отансүйгіш, салауатты өмір салтын ұстанатын, табиғатымызды аялайтын, әлеуметтік ортаға бейімделгіш, білімді, саналы ұрпақ тәрбиелеу.

Мен қазір қызмет атқаратын Б.Бегалиев атындағы жалпы орта мектебінде қызмет атқарамын. Жоғарыда аталған жүктелген міндетті бүгінгі күні ауылдық жерде өз мектебінде жүзеге асыру жолында шаралар жоспарлы өткізілуде.

Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев өз жолдауында: «Орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек. Мектеп түлектері қазақ, орыс және ағылшын тілдерін білуге тиіс. Оларды оқыту нәтижесі оқушылардың сындарлы ойлау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдау машығын игеру болуға тиіс», - деп алдағы уақытта жарқын өмір сүруге, дамыған, бәсекеге қабілетті елдер қатарына енуге құлшынысы бар, күрделі мәселелерді ойлай алатын және шеше білетін жаңа ұрпақ - тұлға тәрбиелеуге талап қойды. [2] Бүгінгі қоғам мектеп алдына өзін-өзі реттей алатын, еркін қарым-қатынас жасай білетін, жаңа әлеуметтік ортаға бейім тұлға қалыптастыруды міндеттейді. Осыны ескере отырып, Назарбаев мектептерінде тұлғаны тәрбиелеу мен әлеуметтендіруді, баланы дамытып, жетілдіруді түрлі жобалар арқылы іске асырылуда.

Осы орайда біздің мектебіміздің тәрбие үдерісінде «Шаңырақ» оқушылар қауымдастығының сабақтастығы оқу-тәрбие үдерісінде тәрбие әлеуетін арттыруға, оқыту мен тәрбиені кіріктіруге, тәрбие мазмұны мен құрылымын жаңғыртуға бағытталған. Өз-өзіне сенімді, ой-өрісінің тәуелсіздігімен ерекшеленетін, құндылықтарды бойына сіңіре білген, сыни тұрғыдан ойлана білетін тұлға тәрбиелеу мақсатында Назарбаев мектептерінде «Шаңырақ» оқушылар қауымдастығы құрылды.

«Шаңырақ» ұғымы қазақ үшін қашанда киелі. Шаңырақ «үй, отбасы» деген мағынаны да білдіреді. Шаңырақ - бірліктің, ынтымақ пен берекенің символы іспеттес.

Біздің де биылға оқу жылынан бастап «Шаңырақ» атауымен құру арқылы оқушыларды ауызбірлікке, біртұтастыққа бейімдеу, жоғары сынып пен төменгі сынып оқушылары арасында бауырмалдық, қамқорлық қарым-қатынас қалыптастыру. Шаңырақ қауымдастығының негізгі міндеті біртұтас команда құру, көшбасшылық қасиеттерін дамытуға ықпал ету.

Оқушылардың өзін-өзі басқару ұйымымен бірлесіп көптеген әлеуметтік жобалар мен тәжірибелерді жүзеге асырып жатырмыз. Әлеуметтік тәжірибелер мен жобалар - оқушы бойында адами қасиеттерді қалыптастыруға әсер етуші қызмет түрі. Әлеуметтік тәжірибелер мен жобалардың басты міндеті:

- Оқушылардың бойында үлкенге деген құрмет, толеранттылық, әртүрлі көзқарастағы адамдар арасындағы өзара түсінушілік сынды адами қасиеттердің қалыптасуына жағдай жасау;

- Оқушылардың айналадағы қоғаммен бірге дамуына жағдай туғызу;

- Ұжымда жұмыс жасауға, алдына мақсат қоюға, оқу мен шығармашылық жұмыстарды жоспарлауға және ұйымдастыруға тәрбиелеу;

- Оқушыларды табысты тұлға ретінде әлеуметтендіруге және қосымша мүмкіндіктерін дамыту.

2020 жылы Назарбаев Зияткерлік мектептерінде өзіндік патриоттық жоба - «Туған елге тағзым» іс-әрекетті зерттеу бағытындағы өлкетанулық экспедиция өз жұмысын бастады. Аталған жоба «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымының бастамасымен туған өлкені танып білуге, оқушылардың бойында туған елдің ерекшелігі мен оның қыр-сырын білуге, оқушы бойында патриоттық сезімді арттыруға бағытталған.

Аталмыш жобаны мектебімізге енгізуде басты мақсат – оқушыларды туған өлке табиғатымен, әдебиеті және мәдениетімен таныстыру, зерттеу жүргізу.

«Ата-ана жұмысындағы бір күн» - ата-аналар мен оқушылар арасындағы қарым-қатынасты нығайтуға, мамандық таңдауға, ата-ана еңбегімен танысып, құрметтеуге бағытталған әлеуметтік тәжірибе. Басты мақсаты - еңбекке баулу, адамдардың еңбегін құрметтеуге тәрбиелеу.

«Мейірім жүректен» жобасы аясында «Алма» бір күндік акциясы барысында оқушылар қариялар үйі, мүмкіндігі шектеулі жандар үшін көмек беріп, қолұштарын созады. Биылғы оқу жылында «Алма» акциясы мен аудандық коррекциялық мектептің бүлдіршіндеріне барып, түрлі тренингтер ұйымдастырып, мектеп оқушылары жинаған алмаларын табыс етті.

Назарбаев зияткерлік мектебінің «Өзіңнен баста», «100 кітап», «100 ән», «Қазақ әндері», әлеуметтік жобалары мен «Баланы жұмысқа ал» бір күндік іс-тәжірибе, «Мейірім жүректен» акциялары, «ТЕЮ х», «Кеад х» жобалары оқушыларды оқу-тәрбие процесімен толық қамту мақсатында мектебіміздің мүмкіндіктеріне орай жалғасын табуда.

Оқыту үдерісінің тәрбиелік әлеуетін арттыруға, оқыту мен тәрбиені кіріктіруге, тәрбие мазмұны мен құрылымын жаңғыртуға арналған оқу-тәрбие бағытында атқарылып жатырған бұл жобалық жұмыстардың тәрбие үрдісінде алатын орны зор.

Махатма Гандидің «Егер сен болашақтағы өзгерісті байқағың келсе, сол өзгерісті уақытында жаса» деген ілімін негізге ала отырып, оқушы бойындағы қабілетті жетілдіріп саналы азамат етіп тәрбиелеу әрбір педагогтың міндеті деп түсінемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлект басшысы Қ.К.Тоқаевтің Қазақстан халқына Жолдауы. 2021жылғы 17 қаңтар <http://sh8.edi.kk/>
2. Типовое Положение о социальных практиках и проектах в филиалах автономной организации образования «Назарбаев Интеллектуальные школы», АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» 2019 г.

ОРТА МЕКТЕПТЕҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ-ОҚЫТУ МЕН ОҚУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Ниязова Надежда Сабировна

Н.С.Манаев атындағы жалпы орта мектебі.

Атырау облысы, Құрманғазы ауданы.

Ұлттық жазудың реформаторы, ағартушы Ахмет Байтұрсынов: «Елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек», - деген. Мемлекет болашағының кепілі- жастарға білім мен тәрбие беру мәселесінен өткір мәселе жоқ екені белгілі. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың жолдауында еліміз дамуының барлық стратегиялық бағыттарын жүзеге асыратын міндеттер қойылды. Республика болашағына бағдар беретін бұл жолдауда «XXI ғасырдағы дамыған ел дегеніміз - белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар»- деген. Тәуелсіз елдің негізгі тірегі - білімді ұрпақ. Қазіргі таңда білімдінің алға түсіп, бәйгеден озып келетін заманы енді туды. Ы.Алтынсарин «Қазақ мектептері- қазақтарға білім берудің басты құралы... Біздің барлық үмітіміз, қазақ халқының келешегі осы мектептерде. Сондықтан мектептерде жақсы білім берілетін болсын... Ғылыммен қаруланған, әр нәрсеге дұрыс көзқарасы бар адамдар қазақ арасында көбейіп, бүкіл халыққа әсер ете алады» деген болатын. Ұлт болашағы білімді ұрпақтың қолында. XXI ғасырда бәсекеге қабілетті білімді ұрпаққа саналы білім беруде белсенді оқыту тәсілдері арқылы

оқытудың табыстылығын арттырып, оқытудың біртұтас бағалау түрлері арқылы білім алушылардың танымдық қабілеттерін арттырып, жаңартылған мазмұндағы сабақты тиімді жоспарлап оқыту жолға қойылған кезеңде мұғалімнің кәсіби өсуі танылады. Рухани жаңғыру кезеңіне аяқ бастық. Рухани жаңғыру бізден ұлттық санамызды қалыптап, бәсекеге қабілетті болып, кез-келген мәселеге прагматистік тұрғыдан келуді, жалпы алғанда ұлттық бірегейлігімізді сақтай отырып дамуымызды талап етеді. Рухани жаңғырудың ең басты шарты - «білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылу». Қазіргі ұстаздар алдындағы міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Мұндай талапқа сай қызмет істеу үшін ұстаз үздіксіз ізденісте кәсіби білікті болуы тиіс.

Білімді ұрпақ - болашақтың кепілі» дегендей, бүгінгідей ел болашағы - жас буынды заманына сай лайықты жеке тұлға ретінде қалыптастыру ісі мемлекетіміз үшін маңызды болса, мұғалімдер қауымына артылар жүк ауыр екені баршаға мәлім. Жаңартылған білім беру бағдарламасының мазмұндық ерекшеліктері - білімді тақырыптар және сыныптар бойынша күрделендіру, пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру, оқу үрдісін ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарлар түрінде жоспарлау. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы - оқушы тұлғасының үйлесімді, қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты арттыру.

Оқыту процесіндегі бағалау критериалдық бағалау жүйесіне өтті. Критикалық ойлау оқу барысында маңызды рөл атқарады. Критикалық ойлай білу дағдысы өтіп жатқан сабақ барысында қиын тақырыптарды оңайлата алмауы мүмкін, ал, бірақ, уақыт өте келе жинақталатын тәжірибе арқылы сіздің оқулығыңызда келтірілген дәлелдер мен дәйектерді түсінуді елеулі түрде арттырады. Бұл өтілген сабақтың тақырыбын жақсы түсінуге айтарлықтай ықпал етеді. Сондай-ақ, критикалық ойлау сыныпта өтіп тұратын пікір-сайыс, дебаттар кезінде сыныптастар мен ұстаздардың алдында көзқарасыңызды қорғап, пікіріңізді дәлелдеу барысында және олардың пікірін бағалауда айтарлықтай ықпалы бар. Жалпы критериалды бағалаудан бұрын «Критикалық ойлау» деген сөзді естіген кезде ең алдымен, әлдекім туралы жағымсыз ой келуі мүмкін. Өйткені, біреуді критикаға салу сынау дегенді білдіреді. Былайша айтқанда, критикалық ойлау дегеніміз - кез-келген нақты ойға аса мән бермеуге, салмақты, толық қорытылмаған ойлар кесе-көлденеңдеп, дәлелсіз небір нәрсені негізге алмауға, жаңаша әдістемелер мен бастамаларға ашық болуды меңзейді. «Критикалық ойлау» деген сөздің өзі гректің κριτικός (критікод) яғни «ойлай білетін» деген мағына беретін сөзінен алынған. Критикалық ойлау - неге сеніп, не істеу керектігі жөнінде саналы ойлай білу. Оны жадыңнан шығармай немесе оқып ала салу мүмкін емес. Критикалық ойлауды үйреніп алу мүмкін емес. Ол күнделікті тәжірибемен келетін нәрсе. Критикалық ойлай білетін адам өзіне мына тақылеттес сауалдар қоя білу керек: - Мен неге сеніп, нені білдім? - Мен қандай жаңа нәрсе үйрендім? - Менің ойлау жүйем өзгерді ме? Қалай, қай жағына өзгерді? - Бұдан маған қандай пайда бар? Осы сауалдарға жауап тауып, критикалық ойлай білетін адам өзінің ойлау жүйесін бағалай біледі. Критикалық ойлау өзгелерді жақсы түсінуге қатысты тиімді ойлай білуге дағдыландырады. Ол дағдылар мыналар: өзгелердің түйінді пікірлері мен дәлелдерін дұрыс түсіне білу; қарсы түйінді пікірлер мен дәлелдерді бағалай білу; өзіңнің түйінді пікірлерің мен дәлелдеріңді дайындап, оны түйіндей білу. Критикалық ойлау арқылы критериалды бағалау оқыту процесінде білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, айқын анықталған, ұжыммен шығарылған, білім процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі критериалармен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген процесс. Егер балаға оның белгілі бір деңгейге жеткендігін айтса, онда бұл оған үздік нәтижеге жету үшін не істеу керектігін түсінуге көмектеспейді; бұл ретте егер баламен бірге оның жұмысында мұндай бағалауға не әкелгенін және бағалау өлшемдерін түсіндіруге талдау жасаса, онда бұл балаға өзінің

нәтижесін жақсарту үшін кейін не істеу керектігін түсінуге мүмкіндік береді. «Критериалды бағалау» терминін алғаш рет Роберт Юджин Глейзер (1963) қолданған және бұл термин оқушылардың оқу жетістіктерінің қол жеткізген және потенциалды деңгейлері арасындағы сәйкестікті анықтауға мүмкіндік беретін үдерісті сипаттайды. Критериалды бағалау - оқушылардың оқу жетістіктерін білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкес, ұжым ішінде өңделген, оқушыға, ата-анаға және мұғалімге түсінікті нақты анықталған критерийлерге негізделген үдеріс. Критериалды бағалау оқушылардың жетістіктерін бір-бірімен салыстырмайды және бір-біріне тәуелді етпейді, сонымен қатар әр оқушының құзыреттілік деңгейі туралы ақпарат беруге бағытталады. Білім беру аясында білім алушылардың дайындық деңгейлеріне қойылатын талаптар, пән бойынша оқу мақсаттары, бөлім, ортақ тақырыптар, бөлімшелер, ойлау дағдыларының деңгейлері: білу, түсіну, қолдану, талдау, синтез, бағалау; сөйлеу әрекетінің түрлері: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым; бағалау критерийлері-білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын белгі; түрлі деңгейдегі тапсырмалар; критерийлерге негізделген қалыптастырушы және жиынтық бағалау-критериалды бағалау жүйесінің мазмұны болып табылады. Жаңартылған бағдарлама бойынша әлемдік білім беру жүйесі бәсекеге қабілеттілікке қарай білім алушыны баулу, қоғамнан өз орнын таба білетіндей сапалы маман болуына бағытталынған. Ал осы уақытқа дейін біздің елімізде жалпы білім беретін мектептерде білім алушылар күтілетін нәтижеге көз жеткізбей, түрлі әсер етуші факторлар ықпалымен мамандық тандап, ақыр соңында сол оқыған мамандықтары бойынша жұмысқа тартыла алмай отырғаны бәрімізге белгілі. Орта білім мазмұнын жаңарту аясында әзірленген оқу бағдарламалары оқушылардың бір сыныптан екінші сыныпқа өтуі кезінде білімі мен дағдылары қайталанып тексеріліп отыратын спиральділік қағидаты бойынша құрылған оқу бағдарламасы моделіне негізделген. Оқу үдерісінің алға ілгерілеуі айқан көрінуі үшін, оқу мақсаттары өзара тоғысқан бөліктер мен бағыттарға біріктірілген. Айталық, қарапайымнан күрделіге қарай шиыршық бойымен өрлей түскені жай эссе жазудан әңгіме тіпті повесть жаза алатындай дағдыға ие болып, тілдік құзыреттіліктері шыңдала түседі. Мұғалімдердің пайдаланатын оқыту әдісі оқушыларды оқытудың ең жоғары стандарттарын қамтамасыз ету үшін маңызды.

«Адамның көңілі шын мейірленсе, білім-ғылымның өзі де адамға мейірленіп, тезірек қолға түседі. Шала мейір шала байқалады», - дейді Абай. Ғаламдық деңгейде өркениет атаулысы - білім мен ғылымға арқа сүйей бастағанын дүйім жұртқа алғашқылар қатарында айту, жадында жаттатқызу - халқымыздың аяулы перзенттерінің бірі - ұлы Абайға бұйырғаны әрі заңдылық, әрі қажеттілік болатын. Қорыта келе, Міржақып Дулатовтың «Жалғыз сүйеніш, жалғыз үміт - оқуда. Теңдікке жетсек те, жұрттығымызды сақтасақ та, дүниедегі сыбағалы орнымызды алсақ та, бір ғана оқудың арқасында аламыз. Жақсылыққа бастайтын жарқын жұлдыз - оқу. Надан жұрттың күні - қараң, келешегі - тұман». Өркениетті дамудың өзегі білім, ғылым, тәрбие екендігіне ешкімнің таласы жоқ. Кезінде ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы: «Мұғалім қандай болса, мектеп һәм сондай болмақшы, яғни ұстаз білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі - білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін ұстаз» - деп айтқан болатын ХХІ ғасыр - ғылым ғасыры. Мақсатты білім беру - тұлға дамуын жүзеге асыратын мәселе. Ал осы жалпы еуропалық стандартқа сай жаңа білім беру - жеке тұлғаның жан-жақты дамуына әкелетін бірден-бір жол! Ұстаздардың шығармашылық қабілеті, жаңашылдық әрекеттері, біліктілігі, физиологиялық және психикалық сапасы, педагогикалық кәсіптік біліммен сәйкестенеді. Бұл педагогикалық бағытта оқытушы мен оқушының өзара ықпалы, өзара дамуда, ынтымақтастықтан теңгермешілікке, дамудың жоғарғы деңгейіне жетуде мәні зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың Жолдауы 10.012021ж
2. «Әдістеме» педагогикалық журнал 2022ж., 5-номері

3. ҚР «Білім туралы» заңы 2007

4. Блум Б.С. «Оқу мақсаттарының жіктелуі», 2020.

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

Амирова Айнагуль

М. Горький атындағы мектеп лицейінің математика пәнінің мұғалімі,
Ақтау қаласы

Қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі-әлеуметтік, экономикалық өзгермелі жағдайларда өмір сүруге дайын болып қана қоймай, сонымен қатар оны жақсартуға игі ықпал ететін жеке тұлғаны қалыптастыру. Мұндай тұлғаға қойылатын бірінші кезектегі нақты талаптар-шығармашылық, жоғары интелектілік, терең білімділік, кәсіби сауаттылық. Сол себепті, білім берудің қазіргі заман талабы - шығармашылықпен жұмыс жасайтын, бәсекеге қабілетті, құзіретті тұлға тәрбиелеу.

«Математика» пәні бойынша жаңартылған оқу бағдарламасы оқушыларға ХХІ ғасырдағы қарқынды дамып келе жатқан зияткерлік және техникалық ортада табысты болу үшін қажетті дағдыларды меңгертуге бағытталған. Олар оқушыларды сын тұрғысынан ойлау, бірлесіп жұмыс істеу, ақпаратты өңдеу, проблемаларды шешу сияқты анағұрлым жоғары деңгейдегі көптеген дағдыларды өз бетінше меңгеруге және зерделеуге дайындайды және ынталандырады. Осы дағдыларды жоғары дәрежеде меңгеру «Математика» пәні бойынша оқу бағдарламасында проблемаларды шешу, бірлескен зерттеу және ғылыми зерттеу жүргізу дағдыларына баса назар аударып, ойлау дағдыларын дамытуды көздейді [1].

Зерттеушілік қызмеп оқушыларды жаңа білімді игеруге ғана бағыттап қоймай, жаңа ақыл-ой қызметінің қалыптасуына көмектеседі. Ал, бұл оқушылардың арнайы шығармашылық қабілетінің ғана емес, жалпы алғанда теориялық ой- пікірлерінің дамуына да зор ықпал етеді. Мұның барлығы өз кезегінде оқушыларға меңгерген білімдерін сауатты қолдана алуы мен үнемі білімін жетілдіріп отыру үдерісіне, немесе функционалдық сауаттылық ұғымына алып келеді. Тіпті жаңа тақырыпты меңгерту кезінде мұғалімнің бағыттаушы сұрақтар, нұсқаулар беруі мен қолдау көрсетуге көбірек көңіл бөлуі орынды. Оқушылар белгілі бір деңгейге жеткен кезде бұлай тура нұсқау беруді азайтып, мұғалім өз рөлін біртіндеп үйлестіруші, уәждеушіге ауыстыруына болады. Оқушыларды мұғалімге және сыныптағы басқа оқушыларға өз пайымдауларын түсіндіруге ынталандыратын топтық жұмыс, зерттеуге негізделген оқуға арналған жаттығулар мен ашық сұрақтарды енгізу мұғалімге сыныптағы өз рөлін өзгертуге көмектесе алады. Алайда уақыт өте келе, оқудың барлық кезеңдерінде оқушылар сабақ барысында жеке жұмыс істеуге қарағанда, мұғалім қолдау көрсеткен жағдайда көп жетістікке жетіп жүргеніне көз жеткізуі қажет. Мұны орындаудың ең тиімді жолы жеке оқушыларға жүйелі түрде кері байланыс ұсынып, тиісті, күрделілігі жоғарырақ мақсат қою болып табылады. Осы ретте, мұғалім үшін мыналар маңызды болмақ:

- сабаққа тың ойлар мен ынталандырушы материалдарды енгізу;
- оқушылар өзінің ойлауы мен оқуы туралы ойлана алуына жағдай жасау үшін логикалық ойлау мен зерттеу дағдыларын енгізу;
- оқушыларға өздеріне қызықты салаларда сұрақ құрастыруға көмектесу;
- топтық жұмыс жүргізуді көздейтін жаттығуларды енгізу;
- оқушыларды бір-бірімен қарым-қатынас жасап, диалог құруға ынталандыру;
- оқушылардың қызығушылықтарын қанағаттандыру;
- оқушыларды өзбетінше ойлануға жетелеу;

- оқушылардың логикалық ойлау дағдыларын дамытуға көмектесетін ашық сұрақтар қою;

- оқушыларға өздерінің ойлау дағдылары мен ғылыми-зерттеу дағдыларын қолдануды ескертіп отыру;

- жекелеген оқушылармен «көзбе-көз» кездесу ұйымдастыру;

- оқушыларға өзіндік жұмыстарда жетістікке жетуге мүмкіндік беретін жобаларды жоспарлау және ұйымдастыру.

Зерттеу күнделікті қолданыста адамның танымдық әрекет түрлерінің бірі ретінде жаңа білімді игеру қабілетімен түсіндіріледі. Оқыту үрдісінде оқушыларға зерттеу іс-әрекетін игертуді - баланың қоршаған ортасын өз бетінше танып білуге деген табиғи ынтасы негізінде құрылған оқытудың негізгі тәсілі деп қарауға болады. Мұның барлығы әсіресе математиканы оқытуда өте қажетті жағдайлар. Зерттеу алдын ала жоспарланған нысанды құруды көздемейді. Ол - белгісізді іздеу, яғни жаңа білімді іздеу үрдісі. Бұл - адамның танымдық әрекеттерінің бірі. Олай болса, оқушыларға білімді жаттанды түрде игерту емес, шығармашылық түрде меңгерту негізгі жүргізілетін, көкейтесті мәселелердің бірі болып отыр.

Білім алуды жандандыратын аспектілердің бірі оқушыларды ынталандыру болып табылады, бұл оқушылардың өз қабілеті мен мүмкіндіктерін іске асыруына оң ықпал етеді. Әдетте балалар мектепте жақсы оқиды, алайда кейбіреулері оқуға деген уәжі мен қызығушылығын жоғалтып жатады. Негізінде, оқушылар оқу қажет болғаннан емес, өз еркімен оқуға ынталанып, өздігінен уәждеуі тиіс. Бұған оқуды мүмкіндігінше белсенді, күрделі, қызықты және маңызды ету арқылы қол жеткізуге болады. «Балалардың білгені, тапқан-таянғаны өмірге жанасып, жарыққа шығып отырып, барлық жұмысты балалардың белсене, құлшына өздері істеуі шарт. Өзі еңбектеніп, өзі бейнеттеніп тапқан білім берік болады. Өмірінде ұмытпайды» (Аймауытұлы, 1929). Оқушылар өздерінің жаңа білімдері мен дағдыларын іс жүзінде өз тәжірибесінде қолдануға болатынын көргенде және шынайы өмірден алынған жағдаяттарға негізделген өздерінің күнделікті тәжірибесімен байланысты болғанда, олардың оқуға деген ынтасы артады [2, 28 б.].

Мектеп қабырғасында мұғалімнің сабақты түсіндіруіне орай баланың пәнге деген қызығушылығы қалыптасады. Бүгінгі күні мектеп оқушыларын білім алуға ынталандыратын, оқуға деген қызығушылығын оятатын түрлі көрнекіліктер, ақпараттық-техникалық құралдар жетерлік. Осы мүмкіндіктерді пайдалана отырып оқушылардың оқуға деген ынтасын жоғарлатуда әр ұстаз өзіндік тәсілдері бойынша сабақты түрлендіріп өткізеді. Оқушының сабақты қызыға оқуы мектепте мұғалімнің сабақты қаншалықты деңгейде өткізетіндігіне тікелей байланысты. Сабақ процесінде оқушылардың эмоционалдық көңіл-күйін жіті бақылап, жеке оқушымен жұмысты дамыту керек. Негізгі мақсаттардың бірі- оқушылардың оқуға деген, пәнге деген қызығушылығын арттыру, дамыту. Бұл іс сабақ тақырыбының маңызы мен оның өмірге пайдасын оқушы терең түсіне білгенде, сабақ мазмұны ғылым жаңалықтары мен дәйектемелеріне бай болғанда ғана жақсы нәтиже бермек. Сондай-ақ сабақта ойындарды пайдалану, оқушылардың қабілеттерін дәл тауып, соны ары қарай дамытуға еңбек ету оқушының пәнге деген қызығушылығының артуына көмектеседі.

Дегенде де, балалардың сабаққа қызығушылығын арттыруды жүзеге асырудың алғашқы қадамдарының бірі сабақты жоспарлау кезіндегі ескеретін кейбір жағдайлар бар. Сабақ жоспарлауды бастағанда мұғалім бұл сабақтың мақсаты қандай болатынын шешеді. Сабақтың мақсаты оқу бағдарламасында қарастырылған оқу мақсатына сәйкес келуі керек, бірақ оқу мақсаттарының барлық тармақтарын қамтуы міндетті емес. Яғни, бір оқу мақсаты бірнеше сабаққа негіз болып, алайда ол сабақтардың мақсаты әртүрлі болуы мүмкін.

Мұны анықтап алғаннан соң, келесі кезекте сабақтың басында оқушылармен бірге сабақтың мақсатын ашу мәселесі орын алады. Бұл дегеніміз, әрбір оқушы қазір өтейін деп отырған сабақтың мақсатын нақты біліп қана қоймай, сонымен қатар олар үшін бұл жаңа

әрі қызықты болуы қажет. Мұндай тұжырымды, сонау 80-ші жылдары белгілі дидакт М.Н. Скаткин жасаған. Ол өз еңбегінде В.А.Сухомленский, Я.А.Коменский, Н.А.Добролюбов сияқты педагогтардың еңбектеріне сілтеме жасай отырып жасаған [3].

Мысалы, физика пәнінен Галилейдің осыдан 435 жылдай бұрын Галилейдің еркін түсу үдеуін тәжірибе арқылы анықтаған орны - Пиза мұнарасының жанында болған оқиғаға назар аударуға болады. Қандай да бір биіктікте бос тұрған дененің жерге құлайтыны бәріне белгілі. Жоғары лақтырылған дене қайтадан жерге түседі. Мұның бәрі Жердің тартуы әсерінен болады делінеді. Алайда, барлық адамдардың күнделікті бақылау нәтижелері денелердің калыпты жағдайда түрліше құлайтынын көрсетеді. Мәселен, ағаштың жемісі тез құлап түседі, ал оның жапырағы біртіндеп, күрделі траектория бойымен калықтап түседі. Сонымен барлығы бірдей «дененің құлау жылдамдығы оның салмағына байланысты» деген тұжырымның дұрыстығына толығымен келісетін. Әсіресе, мұны грекия ғалымы Аристотель растағандықтан ешқандай күман келтірілмейтін тұжырым ретінде қабылданған. Ең алғаш мұндай тұжырымның дұрыстығына күман келтірген италияндық ғалым Галилео Галилей болды. Галилей 1583 жылы Пиза қаласындағы биік көлбеу мұнара үстінен, ауыр және жеңіл (зебірек пен мылтықтың оқтары) шарларды бір мезгілде тастап, олардың мұнара табанына бірдей уақытта келіп түсетініне кез жеткізеді [3, 80 б.]. Сөйтіп, ол мұнара төңірегіне жиналған пизандықтарды таңғалдырды. Мұндай тәжірибелерді Галилей пішіндері мен өлшемдері әртүрлі денелермен, олардың түрлі орталардағы түсуін бақылай отырып, сан мәрте қайталады. Сонымен, неге олай болды? Мұны қалай түсіндіруге болады?.

Осындай кіріспеден соң осы сұрақтардың жауабын бүгінгі сабақта алатын боламыз десе оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артары сөзсіз. Сондықтан да, әрбір сабақты өтпес алдын сабақтың мақсатын дайын күйде хабарлай салмай балаларды қызықтыратын жағдайдан бастау, сабақтың мақсатын ашу тиімді.

Сондай-ақ, жалпы білім беретін мектептің 7 - сыныбына арналған геометрия оқулығының §19. Салу есептері тақырыбында «Бұл тақырыпты оқи отырып «геометриялық салу» ұғымы туралы түсінік аласыңдар; салу есептерін шығару үшін қолданылатын құралдардың қызметтерін білетін боласыңдар; *ойлау қабілетін Дамытудағы салу есептерінің маңызын білесіңдер ...*» - деп көрсетілген [4, 81 б.]. Осындағы аталған *ойлау қабілетін дамыту* мәселесі оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытумен тікелей байланысты. Себебі, оқушылардың зерттеушілік қызметі - оқушылар үшін белгісіз заңдылықтар мен қағидаларды, теориялық білімдерді ашуға бағытталған ізденушілік әрекеттер жиынтығы. Бұл әрекет ғылыми ізденушілікке ұқсағанымен айырмашылығы бар. Мұнда бұған дейінгі адамзатқа белгісіз бір жаңа нәрселер ашылмайды. Сондықтан да, зерттеушілік тапсырмаларды қолдану арқылы оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру мүмкіндігі мол. Мұнда оқушы жаңалық ашудан келетін «қуанышты» сезінуі тиіс, жаңалық ашқан ғалымның ойында болатын ойлау үдерісін «туғызу» керек.

Жалпы білім беретін мектептің оқулығынан тағы да бір тапсырма қарастырып көрейік. *Мысалы:* Берілген түзуді жанап өтетін шеңберлер центрінің геометриялық орны қандай фигура болады? Осы фигураны салыңдар.

Бұл тапсырманың дұрыс шешімін табу үшін оқушыға нақты бір ережені білудің қажеті жоқ. Оларға байқағыштық, сыншыл болу мен белсенділік, ізденімпаздық пен ұстанымдарды жүйелей және жалпылай алуы, зерттеушілік және практикалық даярлығының ұштастырылуы қажет-ақ. Соның нәтижесінде берілген түзуді жанап өтетін шеңберлер центрінің геометриялық орны бір түзудің бойында орналасатынын байқайды.

Мұғаліммен бірлесіп шығармашылықпен айналысу және серіктес, кеңесші ретінде мұғалімнің қолдауы кезінде оқушының белсенді танымдық қабілеті тұрақты сипатқа ие болады және оқушылардың логикалық ойлауы мен зерттей білу дағдылары алдыңғы қатарға шығады. Мұның барлығы ұстаздарға да үлкен жауапкершілік жүктейді. Оқушылар аталған қасиеттерді дамытып зерттеу әдістерін меңгеруіне бірден-бір себепші ұстаз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тренерлерге арналған нұсқаулық «НЗМ» ДББҰ, 2020 ж.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық, «НЗМ» ДББҰ, 2021 ж.
3. М.Н.Скаткин. Проблемы современной дидактики. М.: Педагогика, - 4г.
4. Сырлыбаева Б.Б. Физикаа есептерін шығаруға үйрету. Алматы: Мектеп, 2013ж. - 144 б.

ЖАҢА БІЛІМ МАЗМҰНЫНДА БАЛАБАҚША МЕН БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫҢ ПӘНДЕР САБАҚТАСТЫҒЫ

Қараменова Айгул

З.Серікқалиұлы атындағы мектеп интернатының бастауыш сынып мұғалімі,
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Мектепке дейінгі білім берудің жаңартылған мазмұнын іске асыру барысында балаларда мектепалды даярлық сыныбы (тобы) түлегінің моделін сомдайтын мынадай дағдылар қалыптасады: дене бітімі дамыған; білуге құмар; белсенді; эмоциялық елгезек; үлкендермен және құрдастарымен қарым-қатынас жасау құралдары мен өзара іс-қимыл тәсілдерін меңгерген; өзі, отбасы, қоғам (жақын әлеумет), мемлекет (елі), әлем және табиғат туралы алғашқы түсініктері бар; мектепте оқуға қажетті біліктер мен дағдыларды игерген [1, 4-6].

Психологиялық-педагогикалық жағдайларға қойылатын талаптар: тәрбиелік, дамытушылық және білімдік мақсаттары мен міндеттерінің бірлігін қамтамасыз етуі тиіс; білім беру процесі перспективалық жоспарлау негізінде ортақ тақырыптарға сәйкес білім беру салаларын кіріктіру принциптерін ескере отырып құрылады; балаларға шамадан тыс жүктеме жүктеуге болмайды, нақты жүктемемен қамтамасыз ету; тәрбиеленушілерде түрлі іс-әрекеттерге қатысуға деген ынта қалыптасады; Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру және балалармен түзету жұмысын жүргізу бойынша диагностика уақытында жүргізіледі.

Мектепалды даярлық сыныптарының (топтарының) педагог қызметкерлері білім беру процесін ұйымдастыру төмендегі құжаттарды басшылыққа алады: перспективалық жоспарлау; циклограмма; мониторинг. Педагог перспективалық жоспардың негізінде ортақ тақырыптарға сәйкес бір аптаға циклограмма жасайды.

Ұйымдастырылған оқу қызметтері перспективалық жоспар мен үлгілік оқу жоспарына сәйкес іске асырылады. Нұсқаулықта мектепалды даярлық сыныптарының (топтарының) педагогтеріне білім беру әрекетін жоспарлы және жүйелі түрде ұйымдастыруға мүмкіндік беретін перспективалық ортақ жоспарлау ұсынылған. Перспективалық жоспар білім беру салалары бойынша ортақ тақырыптар арқылы балалардың күтілетін нәтижелерге жететін көрсеткіштері оқу жылының әрбір айына жасалады.

Кесте 2 – Перспективалық жоспар білім беру салалары бойынша ортақ тақырыптар

№	Айлар	Ортақ тақырыптар
1	Қыркүйек	«Балабақша»
2	Қазан	«Менің отбасым»
3	Қараша	«Дені саудың жаны сау»
4	Желтоқсан	«Менің Қазақстаным»
5	Қаңтар	«Табиғат әлемі»

6	Ақпан	«Бізді қоршаған әлем»
7	Наурыз	«Салт-дәстүр мен фольклор»
8	Сәуір	«Біз – еңбекқор баламыз»
9	Мамыр	«Әрқашан күн сөнбесін»

Кіріктіру принципіне сәйкес бір саланың білім беру әрекеті барысында басқа білім беру салаларының міндеттерін бір мезгілде шешу қажет. «Денсаулық» білім беру саласының міндеттерін іске асыру кезінде бірізгіде «Әлеумет», «Таным», «Коммуникация» білім беру салаларына қатысты дағдылары қалыптасады. Білім беру салалары мазмұнын кіріктіру балалардың жасерекшеліктеріне сәйкес олардың міндеттерін біріктіру әдістерімен жүзеге асырылады. Берілген «ортақ тақырыптар» арқылы даярлық топ балаларын бастауыш мектептің білім беру бағдарламасына бейімдеуге болады. Бастауыш мектептің білім беру үдерісіне сипаттама беріп өтсек, бастауыш білім берудің мақсаты: кең ауқымды дағдылардың негіздерін меңгерген оқушы тұлғасының үйлесімді қалыптасып дамуына қолайлы білім беру ортасын құру.

Жаңартылған білім берудің бір бағыты білім өнімнің түйінді ұстанымдары оқу жоспарында «спиральді» тәсілмен берілген. Қарапайымнан күрделіге қарай, бірте-бірте білім, білік пен дағдылары кеңейтіліп қалыптасады. Оқу мақсаттары оқушылардың зерттеу дағдыларын, қарапайым бақылауға тәжірибе арқылы білімі қалыптасуына, алған білімін қайта өмірде қолдана білуіне бағытталған.

Жаңартылған оқу бағдарламаларында оқушылардың бойында қалыптастыруға қажетті құндылықтар мен дағдылар анықталған. Арнайы дағдылар: сын тұрғысынан ойлау; білімді шығармашылық тұрғыда қолдана білу қабілеті; проблемаларды шешу қабілеті; ғылыми-зерттеу дағдылары; қарым-қатынас дағдылары; жеке және топпен жұмыс істей білу қабілеті; акт саласындағы дағдылар.

Бағдарлама бойынша бастауыш сыныптың білім беру бағдарламасының құрылымы алты негізгі пәндерді қамтиды: қазақ тілі; сауат ашу; әдебиеттік оқу; математика; жаратылыстану; дүниетану. Осы пәндердің әрқайсысын оқыту бірнеше бөлімдер арқылы ұйымдастырылған. Кейбір бөлімдер әрбір пәнді зерделеу кезеңдерін көрсететін болса, ал кейбір бөлімдер тек қана 1-сыныпта, 2-сыныптан 4-сыныпқа дейін немесе 1-сыныптан 4-сыныпқа дейін оқытылады.

Кесте 2 – Тілдік дағдылар

Дағдылар тобы	Сипаттама
Тыңдалым	Оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес әртүрлі тыңдалым стратегиясының пайдалана отырып, әртүрлі тыңдалым түпнұсқасының және түрінің мазмұнын түсіну
Оқылым	Оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес оқылымның әртүрлі стратегиясын пайдалана отырып, оқу үшін әртүрлі мәтіндер түрінің мазмұнын түсіну
Жазылым	Оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес бөлшектеріне және оқиғаларына көңіл бөліп, әртүрлі жазбаша мәтіндерді жасау
Айтылым	Оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес ресми, спецификалық стилін тиімді және сауатты қолдану

Ұзақ мерзімді жоспар:

- оқу мақсаттарын ортақ тақырыптық бөлімдерге топтастырады; алдыңғы жұмыспен, оқу мақсаттарымен өзара байланыс орнатуға және оқытудың одан кейінгі

жолдарын белгілеуге мүмкіндік береді; бөлімдер арасындағы теңестірілген және басқарылатын байланысты орнатуды қамтамасыз етеді

Орта мерзімді жоспар:

- педагогқа өз сабақтарын жоспарлауға қажетті бөліктерді ұсынады сабақ беруде әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолданудағы мүмкіндік жолдарын анықтайды; оқытудың кіріспе, дамыту мен бекіту тәсілдерін және негізгі ресурстарын ұсынады; бағалаудың мүмкіндіктерін анықтайды [3,56 б.].

Қысқа мерзімді жоспар:

- оқытуды ұйымдастырудың үдерісін: жаппай оқыту, топтық, жұптық жұмыс, жеке жұмысты анықтайды; оқытудың әртүрлі тәсілдерін ұсынады – бағалауды ұйымдастыруға мүмкіндік туғызады және баланың оқу мақсатына жетуі туралы кері байланысын ұсынады.

Жаңартылған білім беру бағдарламасының тағы бір ерекшелігі - пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру мақсатында ортақ тақырыптардың берілуі. Ортақ тақырыптарды берудегі мақсат - білімденушінің функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Әр пәнді жеке оқыту маңызды болғанына қарамастан, пәндерді байланыстыра оқыту анағұрлым сапалы зерделеуге мүмкіндік береді. Білімденушілер ортақ тақырыптарды оқу арқылы пәндердің арасындағы байланыстарды түсінеді және бір пәннің аясында үйренген білімдерін екінші пәнге пайдалана алады немесе бір пәннің негізінде басқа пәнді оқытуды жақсартып алады. Тақырыптарды ықпалдастыру білімденуші үшін оқу үдерісін анағұрлым байланысқан және маңызды етуге бағытталған. Жаңа алынған білім алдыңғы басқа пәннен алынған біліммен тығыз байланыста және бұған дейін алынған ақпарат тұрғысынан қарастырылады.

Кесте 3 – Бастауыш сыныптарға арналған ортақ тақырыптар

1 -сынып	2 -сынып	3 -сынып	4 –сынып
Өзім туралы	Өзім туралы	Тірі табиғат	Менің Отаным - Қазақстан
Менің мектебім	Менің отбасым Және достарым	Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен	Адами құндылықтар
Менің отбасым және достарым	Менің мектебім	Уақыт	Мәдени мұра
Бізді қоршаған әлем	Менің туған өлкем	Сәулет	Мамандықтар әлемі
Саяхат	Дені саудың – жаны сау	Өнер	Табиғи құбылыстар
Салт-дәстүр және ауызәдебиеті	Салт-дәстүр және ауыз әдебиеті	Атақты тұлғалар	Қоршаған ортаны қорғау
Тағам және сусын	Қоршаған орта	Су – тіршілік көзі	Ғарышқа саяхат
Дені саудың – жаны сау	Саяхат	Демалыс мәдениеті, мерекелер	Болашаққа саяхат

Жаңартылған бағдарлама бойынша жасалған оқулықтарда берілген тапсырмалар мәтінді оқып, оның мазмұнын айтумен ғана шектелмей, мәтінге қатысты оқушының өзі сұрақтар құрастыруына, себебін анықтауына, болжам жасау мен өзіндік бағалауына, сұраққа жауап болатын ақпаратты дереккөздерден табу ретін білуіне, жаман мен жақсыны айыра білуіне жетелейді. Ертегіні сахналау барысында кейіпкерлердің көңіл-күйін анықтау, рөлге бөліп оқу оқушылардың қызығушылығын тудырады [4, 27 б.].

Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша бастауыш мектептің білім беру үдерісіне енген аталмыш өзгерістерді ескере отырып, балабақша мен бастауыш мектеп арасындағы сабақтастықты орнату ең маңызды міндет болып табылады. Сабақтастықты

орнатудың ең бірінші жолы – пәндердің сабақтастығы. Балабақшадағы білім беру салаларындағы білім беру бөлімдері бастауыш мектептің білім беру пәндерімен кейбір ерекшеліктері бойынша сабақтасып жатады. Төмендегі кестеде балабақша мен бастауыш сыныптың пәндерінің сабақтастығы көрсетілген

Кесте 4 - Балабақша мен бастауыш сыныптың пәндерінің сабақтастығы

Мектепке дейінгі білім		Бастауыш білім	
Білім беру салалары	Бөлімдер	Білім беру салалары	Пәндер
Денсаулық	Дене шынықтыру	Дене шынықтыру	Дене шынықтыру
	Қауіпсіз мінез-құлық негіздері		
Коммуникация	Сөйлеуді дамыту	Тіл және әдебиет	Сауат ашу
	Көркем әдебиет		Қазақ тілі
	Сауат ашу негіздері		Әдебиеттік оқу
	Қазақ, орыс, шет тілдерінің бірі;		Қазақ тілі
	Драма		Орыс тілі
Таным	Қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастыру, бөбек жасы топтарында (1 жастан 3 жасқа дейін)-сенсорика	Жаратылыстану	Жаратылыстану
	Құрастыру		
	Жаратылыстану		
	Өзін-өзі тану		
Әлеумет	Қоршаған орта ментанысу	Адам және қоғам	Өзін-өзі тану Дүниетану
	Экология негіздері		
	Сурет салу		
Шығармашылық	Мүсіндеу	Өнер	Бейнелеу өнері Еңбекке баулу Музыка
	Аппликация		
	Музыка		

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабекова Ф.Н. «Мектепке дейінгі білім мазмұнын жаңартудың педагогикалық негіздері». Арнайы курс бағдарламасы // «Мастер ПО» -Астана, 2020ж,
2. Жұмабекова Ф.Н. «Мектепке дейінгі білім мазмұнын жаңартудың педагогикалық негіздері». Арнайы курс бағдарламасы // «Мастер ПО» -Астана, 2022ж,
3. Әлмағамбетова Қ.Ж «Жаңартылған оқу бағдарламасының ерекшеліктері». //Бастауыш мектеп, 2020ж. №9.
4. Садыққызы С. Жаңартылған бағдарлама бойынша бастауыш сыныпта оқытудың ерекшеліктері //Қазақстан мектебі, 2020ж №1.

ОЗЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ЖИНАҚТАУ

Оралбекова Римма Гарифуллаевна

Б.Бегалиев атындағы жалпы орта мектебінің информатика пәнінің мұғалімі педагог-зерттеуші, мектеп директорының оқу ісі жөніндегі орынбасары,
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Мектептерде педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау ісі күрделі және шығармашылық мәселелердің бірі болып табылады. Озат педагогикалық тәжірибе сөзін түрліше түсінеміз. Кең мағынада педагогикалық тәжірибе - мұғалімнің шеберлігінің жоғары деңгейі, тұрақты педагогикалық нәтиже беретін оқыту және тәрбие тәжірибесі.

Деңгейлік бағдарлама идеяларын мектептің оқу-тәрбие үрдісіне енгізіп, мектепті заманауи талаптарына сай өзгерту мақсатында, біздің мектепте бекітілген жоспармен «Lesson study» әдісі бойынша сабақтарын жоспарлап өткізуде. Зерттеу сабағының хаттамалары, сабақ жоспары, зерттелетін кластардың мінездемелері, диагностикасы және талдаулары бар. 1-топ ашық сабақтар арқылы оқытудың жаңа озық әдістерімен бөліскен. Педагогикалық тәжірибені зерттеу әдістері - білім беру процесін ұйымдастырудың көз алдымызда қалыптасқан тәжірибесін зерттеудің жолдары. Зерттеуге озат тәжірибе, яғни танымал мұғалімдер мен қатардағы тәлімгерлер қызметтері бірдей алынады. Олардың жұмыстарында кезігетін қиындықтар педагогикалық процесс қайшылықтарымен, пайда болған не енді туындауы мүмкін проблемалармен байланысты келеді. Педагогикалық тәжірибені зерттеу барысында келесідей әдістер қолданылады: бақылау, әңгімелесу, интервью, анкеттеу, оқушылардың жазба, графикалық және шығарма жұмыстарын көзден өткеру, педагогикалық құжаттармен танысу.

1. Бақылау - зерттеу барысында дерек материал жинақтау мақсатымен қандай да педагогикалық құбылыстың назарға алынуы. Бақыланған құбылыстар міндетті түрде хатталады. Бақылау нақты нысанмен жете танысуға орай алдын ала белгіленген жоспар бойынша жүргізіледі. Бақылау жұмысы келесі кезеңдерге бөлінеді: міндеттері мен мақсаттарын айқындау; а) бақыланатын объект, оның элементтерін және ситуацияларын тандастыру; ә) бақылау және оның барысында ақпарат топтастыруға оңтайлы әрі тиімді тәсілдерді іріктеу; б) байқалғандарды хатқа түсіру формасын ойластыру; в) жинақталған ақпараттарды өңдеу және дәйектеу.

Бақылау түрлері: араласа бақылау - ізденуші зерттеу жүргізіп жатқан топтың мүшесі ретінде қатысады; сырттай бақылау - зерттеуші ізденіс жұмыстарына тікелей араласпайды; ашық және жасырын бақылау; тұтастай және таңдамалы бақылау.

Бақылау - орындалуы тұрғысынан ең оңай әдіс, бірақ өзіндік кемшілігі де жоқ емес: көп жағдайларда бақылау барысындағы не соңғы нәтижеге зерттеушінің тұлғалық-әлеуметтік жеке-дара бітістері (көзқарасы, мүддесі, жан толғанысы) ықпал жасап, оның қандай да шынайылықтан ауытқуына себепші болуы мүмкін.

Бақылау әдісін біз көбіне-көп ашық сабақтарда, ^e88оп 8иду сабақтарында және әріптестеріміздің сабақтарына кіру арқылы жүзеге асырамыз.

Сұхбат әдісі - қажетті ақпаратты алу немесе бақылау барысында түсініксіздеу болған құбылыстың мәнін аша түсу мақсатымен дербес не қосымша қолданылатын зерттеу тәсілі. Сұхбат айқындалуы тиіс нақты сұрақтар бойынша күні ілгері түзілген жоспармен орындалады. Әңгімелесу еркін жүргізіліп, сұхбаттас кісінің жауаптары хатталмайды. Сұхбат әдісі де кең қолданылады, себебі серіктес мектептер арасындағы семинарлар, дөңгелек үстелдер, конференцияларда, кездесу кезінде міндетті түрде сұхбаттасамыз, пікір алысамыз.

2. Анкеттеу ауқымды материал жинақтау үшін қолданылады. Сұрақ жауаптары жазба күйінде қабылданады. Сұхбаттасу мен интервью алу бетпе-бет әңгімелесумен жүргізіледі, ал анкеттеу сырттай орындалады. Аталған әдістердің нәтижелі болуы қойылатын сұрақтардың мазмұны мен құрылымына тәуелді.

3. Сауалнама түзуде ескерілетін жәйттер: а) алынатын ақпараттың сипатын анықтап алған жөн; ә) қойылатын сұрақтың бірнеше баламалы өрнегі болғаны қажет; б) сауалнаманың бірнеше жоспары түзіліп, ол алғашқы тексеруден өткізілуі тиіс; в) сауалнама кемшіліктері түзетіліп, пайдалануға ақырға редакциясының ұсынылуы тиіс.

Құнды материал оқушылардың шығармашылық туындыларын зерттеу әдісімен де алынады. Олар: шәкірттер орындаған жазба, графикалық, шығармашылық және бақылау жұмыстары; балалардың суреттері. Мұндай жұмыстар оқушылардың даралық қабілеттерінен дерек береді, олардың қандай да бір саладағы ептілік және дағды жетістіктерінің деңгейін көрсетеді. Мектеп құжаттарымен танысу әдісін қолдана отырып, оқушының жеке ісі, дәрігерлік карта, күнделік, жиналыс не отырыс хаттамалары және сол секілді мектеп хат - қағаздарымен танысу арқылы зерттеуші оқу-тәрбие, білім игеру процесін ұйымдастыру практикасында нақты қалыптасқан объектив жағдайлар ақпараттармен қаруланады.

Оқыту мен тәрбиенің тиімді тәсілдері мен әдістерін табуда мұғалімнің өз тәжірибесін өзі зерттеп, жинақтау ісі - әрі қиын, әрі күрделі мәселелердің бірі. Мұғалім оқыту мен тәрбие саласындағы орын алып отырған бір мәселені шешу үшін әдіс - тәсілдерді таңдап алып, олардың оқушыларға ықпалын сабақ және тәрбиелік іс-шаралар арқылы байқалады. Ал шығармашылық топ құрып, жұмыс істеген кезде осы таңдаған әдіс-тәсілдің тиімділігін топ болып бақылап, талданады және дұрыс шешім табуына оңтайлы болады. Біздің мектепте мұғалімдердің педагогикалық шеберліктерін арттыра отырып, олардың шығармашылық ізденістері арқылы білім сапасын көтеру мақсатында шығармашылық топ құрылды. Бір жылдық жұмыс барысында жаңартылған бағдарлама бойынша тиімді әдістерді қолдана отырып, топ мүшелері ҚМЖ тиімді құруға үйренді. Топ мүшелері ашық сабақтан қорықпайтын болды, ысылды. Сыныптың үлгерімі, сабаққа қызығушылығы артты. Топ болып жоспар құруды үйрендік, lesson study тобының жұмысының нәтижесі бар екенін түсіндік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сабақты зерттеу (lesson study): А-дан Я-ға дейін. Астана, 2020.
2. Методологические и теоретические проблемы изучения, обобщения и использования. Передового педагогического опыта.-М.,2021.
3. Lesson study: өзінің сабағын зерттеумен айналысқысы келетіндер үшін. Астана, 2015.
4. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Алматы.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ

Лұхпанова Сания

- 3.Серікқалиұлы атындағы мектеп-интернатының мектеп алды даярлық тобының мұғалімі педагог-модератор, Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мазмұнын іске асыру Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті мемлекеттік стандартында айқындалған міндеттерді орындауды талап етеді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың жас ерекшеліктері мен жеке мүмкіндіктеріне, қабілеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес білім, білік және дағдыларын қалыптастыру, рухани-адамгершілік құндылықтарын, «Мәңгілік ел» жалпыұлттық

идеясына сәйкес жалпыадамзаттық құндылықтарды, патриотизм мен төзімділікті тәрбиелеу басты міндет болып отыр.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті мемлекеттік стандартының (бұдан әрі - Стандарт) негізгі міндеттерінің бірі - мектепке дейінгі ұйымдар қызметінің үйлесімділігі және мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқыту процесін жүзеге асыру үшін қауіпсіз пәндік-дамытушы орта құруға ерекше көңіл бөлу.

Мектепке дейінгі білімді дамыту және жетілдіру барлық үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы сатысы болып табылады. Осы тұрғыда еліміздегі мемлекеттік саясаттың басым бағыттары ретінде мектепке дейінгі ұйымда берілетін тәрбие мен оқытудың негіздері жатады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауында балалардың үнемі өзгерістерге бейім болуы мен жаңа білімді меңгеру қабілетін дамытуды басым бағыты ретінде айқындады. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында айқындалған міндеттерді орындау мақсатында балалардың физикалық және психо-әлеуметтік саулығын нығайтумен қатар балаларды ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарға баулу мәселелері қаралды. Сонымен қатар,

- Патриоттық, толеранттық, рухани және адамгершілік негіздерін қалыптастыру («Рухани жаңғыру», «Мәңгілік ел», «Туған жер» бағдарламасы);

- Балалардың ерте дамуы үшін әлеуметтік дағдылар мен өздігінен үйрену дағдыларын дамыту;

- Балалардың дарындылығы мен жеке қабілеттерін дамыту;

- Мақсатты түрде балаларды мектепке дайындау;

Жаңа Қазақстанда елдің негізгі тірегі – білімді ұрпақ. ХХІ ғасыр бұл білімдінің алға түсіп, бәйгеден озып келетін заманы. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» деп атап өткендей, өскелең ұрпаққа саналы тәрбие мен сапалы білім беру – бүгінгі күннің басты талабы.

Ал осы негіз барысында мектепке дейінгі мекеме тәрбиешілерінің алдында буыны қатаймаған жас ұрпаққа тәрбие мен білім беруде үлкен жауапкершілік тұр. Заман талабына сай жаңартылған білім мазмұнын балаға меңгертуде тәрбиеші тың идеялармен бай болуы керек. Тәрбие мен білімнің бастауы, келешек ұрпақтың алғашқы баспалдағы – мектепке дейінгі мекемелер. «Бала жүрегі – кішкентай күй сандық. Сол сандықтың кілтін тапсаң ғана ашылады. Ұстаздың қолында үнемі сол кілт жүруі керек» деп М.Шахановағамыз айтқандай, тәрбиешілер үнемі ізденіс үстінде болуы керек. Қазіргі кезең – әлемдегі барлық елдердің жоғары әрі сапалы білім жүйесіне ұмтылатын кезеңі. Себебі, қазіргі таңда мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігі ел экономикасының дамуына қатысты болса, ал сол экономиканың дамуы мемлекет азаматтарының білімділігі мен біліктілігіне байланысты. Сол себепті де жаңартылған білім беру жүйесін болашақтың талабына сәйкес дамыту тиіс.

Мемлекетіміздің білім беру үдерісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы заман талабына сай келешек ұрпақтың сұранысын қанағаттандыртын тың бағдарлама болды. Оқытудың парадигмасы өзгерді. Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайд аболды. Міне осы негізге байланысты тәрбиешілер алдында оқытудың әдіс – тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және жаңа технологияларды меңгеру, оны тиімді қолдана білу міндеті тұр. Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруы. Ал жаңартылған білім берудің маңыздылығы – балаға үйлесімді, қолайлы білім беру ортасын құрастырып сыни тұрғыдан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, бақылау, саралау, жаңа технологияларды қолдану, баламен жеке, топтық, ұжымдық жұмыс жасай білу. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі спиралді қағидатпен берілуі. Тәрбиеші қазіргі заман көшінен қалмай өз біліктілігін арттыру мақсаты мен оқудағы жаңа әдіс-тәсілдерді меңгеру арқылы оқу қызметті қызықтыруы тиіс. Ел

үйреніп қалған дәстүрлі оқу қызметінде бала тыныш отырып, ұйымдастырылған оқу бағдарламасы аясында ғана сабақ өтіп, жаңашыл технологияларсыз тәрбиешінің түсіндірмесін қабылдап келді. Балалар бағалау жүйесіне қатыспайтын. Ал жаңартылған білім беру үдерісінегізіндебарлық осы күнге дейін жүргізілген бағдарлама мүлдем өзгермек. Жаңартылған білім беру аясында әрбір бала өзін-өзі бағалап үйренумен қатар қасындағы құрдастарында бағалауды үйреніп, оқу қызметін меңгеріп, ал меңгере алмағанын кері байланыс тұрғысындай қабылдайды.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жаңартылған мазмұны:

- Өтпелі тақырыптар негізінде құрастырылған перспективалық жоспар;
- апталық циклограмма;
- балалардың біліктері мен дағдыларының дамуын бақылау үшін индикаторлар жүйесін енгізу арқылы іске асырылады.

Перспективалық жоспар оқу жылына құрастырылады. Оның негізі Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы болып табылады. Білім беру процесінк ешендік-тақырыптық ұстаным бойынша (өтпелі тақырыптар) білім беру салаларын кіріктіруді ескеріп, құру балаларға артық жүктемені болдырмауға, жеткілікті және қажетті материалдармен білім беруге, тәрбиелеу, оқыту, дамыту бойыншабілім беру міндеттерінің бірлігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Ұйымдастырылған оқу жоспарында оқу қызметінің сағаттар саны мен көрсетілген инварианттық және вариативтік бөлімдер берілген. Вариативтік білім беру – Қазақстандағы қазіргі білім беру жүйесін дамытудың негізгі ұстанымдары мен бағыттарының бірі, сонымен бірге мектепке дейінгі ұйымдардың тақырыптық бағыты бойынша жұмысы, дарынды баламен жұмысы, педагогтың шығармашылық жұмысы, ұйымдастырылған оқу қызметтерінен тыс балалардың қызығушылығы және шет тілдерін үйрету бойынша жұмысы болып табылады. Вариативтік бағдарлама білім беру процесінің сапасын қамтамасыз етеді және мектеп жасына дейінгі балалардың дене және психикалық саулығын ескеріп, олардың әлеуметтік-тұлғалық дамуы үшін қолайлы жағдайларды жасайды. Мектепте оқуға, қоршаған әлеуметке бейімделуге психологиялық- педагогикалық дайындықты іске асыру үшін дамудың жеке шығармашылық траекториясын құрады. Мектепке дейінгі білім беру мен тәрбиелеудің үлгілік оқу жоспарының вариативтік компоненттері бұл мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының білім беру салалары бойынша балалардың жасерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық процесті ұйымдастыруды қамтамасыз етеді. Ал аталған мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпығ аминдетті стандарттарына: «Денсаулық», «Коммуникация», «Таным», «Шығармашылық», «Әлеумет» жатады.

«Сабақ беру – үйреншікті жай шеберлік емес, ол үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер», -деп Жүсіпбек Аймауытов атап өткендей, меңгерген жаңашылдық пен білімді қолдана білу ол әр ұстаздың өз еншісінде, дегенмен де сол жаңашылдық пен тың идеяларды білім беру барысында негізге алу бұл тәрбиеші мен мұғалімнің іскерлігі мен біліктілігін көрсетеді.

Қорыта келгенде, жаңартылған мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мазмұнын іске асырудың негізгі бағыттары ол жаңартылған стандарт және бағдарламадағы мектеп жасына дейінгі балалардың дайындық деңгейіне қойылған талаптарды жүзеге асыру болып табылады. Ішкі еңбек тәртібі ережелеріне сәйкес тәрбиеші белгіленген құжаттарды дер кезінде толтыруға және ұқыпты жүргізуге, тәрбиелеу - білім беру процесін нақты жоспарлауға, бақылау парағын жүргізуге және баланың жеке даму картасын толтыруға, баланың жеке басын құрметтеуге, оның жеке ерекшеліктерін зерделеуге, бейімділіктері мен ерекшеліктерін білуге, тұлға болып қалыптасуы мен дамуына көмектесуге міндетті.

Педагогикалық процесті жоспарлау педагогтен жоғары деңгейдегі кәсібилікті, жалпы мәдениетті және шығармашылық әлеуетті талап етеді. Тәрбиеші білім беру салаларын кіріктіре білуі, нақты бағдарламалық міндеттерді шешу үшін балалар әрекетін ұйымдастырудың неғұрлым нәтижелі түрлерін таңдай білуі, балалардың жас және жеке

ерекшеліктерін ескеріп, түрлі әдістер мен тәсілдерді педагогикалық негізде үйлестіре білуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы жалпыға міндетті білім беру стандарты
2. Қазақстан Республикасында ерте жастағы балалар дамуының тұжырымдамалық негіздері. Астана, 2019ж.
3. Мектепке дейінгі ұйымдарда перспективалық жоспар мен циклограмманы құрастыруға әдістемелік ұсынымдар. - Астана,-2020 ж, 53 бет.
4. ҚР Президентінің 2021жылғы 10 қаңтардағы халыққа Жолдауы
5. Аралбаева Р.Қ., Мектепке дейінгі педагогика,- Алматы. 2012,-220 б.

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ НЕГІЗІ

Шияпова Әсемгүл Сагатовна

- 3.Серікқалиұлы атындағы мектеп-интернатының бастауыш сынып мұғалімі,
педагог-зерттеуші, Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Қазіргі кезеңде Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды.

Мемлекеттік білім стандарт деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды ендіруді міндеттейді. Білім беру саласы қызметкерлерінің алдында қойылып отырған басты міндеттерінің бірі - оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру.

«Инновация» ұғымы педагогиканың сөздік қорына ежелден еніп, бірқатар ғалымдардың еңбектеріне «жаңа» «жаңалық енгізу» деп көрсетілсе, бірқатар ғалымдар оны «өзгеріс» деген терминмен анықтайды. Бұл түсініктер кең мағынадағы терминдермен білім беру жүйесіндегі кез келген өзгерісті сипаттайды.

Инновация термині қазірде білім берудің теориясы мен практикасында кеңінен қолданылуда. Бірақ, ғылымда бұл терминнің нақтылы анықтамасы белгілі бір категория ретінде берілмеген. Берілетін анықтамалардың көпшілігі бұл ұғымды кеңінен терең таныта алмайды. Инновацияны «білім беру жүйесінде жаңалық енгізу» деп айтсақ, «Введение принципиального в образовательную систему» ұғымының мағынасын тарылтқан болар едік.

Инновация ұғымы ең бірінші XIX ғасырда мәдениет танушылардың зерттеулерінен пайда болды, яғни бір мәдениет түрлерін, екінші ел мәдениетіне енгізу дегенді білдіреді және бұл ұғым этнографияда әлі күнге дейін сақталған.

Инновация (латын сөзі *in* - в, *novus* - жаңа) жаңа, жаңалық, жаңарту дегенді білдіреді екен. С.И.Ожегов сөздігі бойынша: инновацияны бірінші рет шыққан, жасалған, жуық арада пайда болған, бұрынғының орнын басатын, алғаш ашылған, бұрыннан таныс емес енгізілген жаңалық [2].

«Инновация» ұғымын әр елде әртүрлі түсінген, кейбір мемлекеттерде (АҚШ, Нидерланды) бұл термин кең тараған, ал Араб, Жапон елдерінде «инновация» ұғымын сөздіктерде кезіктіру мүмкін емес. Сондықтан әр елде бұл құбылысқа қандай көзқарас қалыптасқанын анықтау мақсатымен ғылыми-педагогикалық, техникалық, саяси

әдебиеттерді, баспа беттерін зерттей келе, Ресейде, шет елдерде, кеңес елдерінде, Қазақстан мемлекетінде «инновация» ұғымына берілген анықтамаларды қарастыралық.

Инновация деген ұғымның өзін қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әр түрлі анықтамалар берген. Мысалы, инновация ұғымының әр елдегі, әр түрлі уақытта берілген анықтамалары: «Инновация» ұғымына берілген ең ескі емес анықтама, бұл салада американдықтар мен еуропалық көлемді зерттеулер иесі Э.М. Роджерстің анықтамасы болып есептеледі. Э.М. Роджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация - нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея».

Ал, А.И. Кочетов «инновация» ұғымына төмендегідей анықтама береді: «Көрсетілген деңгейге апаруды қамтамасыз ететін теориялық, технологиялық және педагогикалық іс- әрекеттің біртұтас бағдарламасы». Алайда Р.Масырова мен Т.Линчевская мұндай анықтамамен келіспейтіндігін білдіреді. Олардың тұжырымдамасында, «Егер баратын деңгей алдын-ала көрсетілген болса, ол қандай инновация» делінген. В.Кваша мен В.Латинаның пікірлері бойынша «инновация» - бұл жаңа үлгілердің бағытындағы нақты әрекет, мөлшердің шегінен шығатын кәсіптік іс-әрекеттің жаңа сапалы деңгейге көтерілуі болып табылады [3].

Педагогикалық энциклопедияларда төмендегідей анықтамалар берілген: «инновация» сөзі латын тілінен енген - новый, яғни аударғанда «обновление - жаңарту», «новинка - жаңалық», «изменение - өзгеріс» деген мағына береді.

Инновация дегеніміз - білім беру, тәрбиелеу жұмысына жаңалықты енгізу, яғни жаңа әдіс-тәсілдерді, амалдарды, құралдарды, жаңа концепцияларды жасап, оларды қолдану деп анықталған.

Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі [4].

Педагогикалық технология оқу-тәрбие үрдісімен, мұғалім мен оқушының іс-әрекетімен тығыз байланысты.

Педагогикалық технологияның құрылымы:

1. Концептуалдық (тұжырымдық) негізі.
2. Оқу-тәрбие үрдісінің мазмұндық бөлімі:
 - Оқытудың, тәрбиелеудің нақты және жалпы мақсаты;
 - Оқу материалының, тәрбие жұмысының мазмұны.
3. Процессуалды (үрдістік, бөлігі - технологиялық процесс (үрдіс).
 - Оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру;
 - Оқушының оқу әрекеті мен тәрбиелік жұмыстардың дістері мен түрлері.
 - Оқытушының оқу-тәрбие үрдісін басқарудағы іс-әрекеті;
 - Оқу-тәрбие үрдісінің диагностикасы.

Білім бастауы – бастауыш мектепте берілетіні анық. Бастауыш мектеп – бұл оқушының тұлға мен сананың дамуы қуатты жүретін кезеңі. Сондықтан да бастауыш – білім берудің алғашқы басқышы.

Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру, тәрбиелеу, жан-жақты дамыту әрбір ұстаздың міндеті. Қазір кейбір мұғалімдер сабақтың жаңа түрін пайдаланса да, мақсат – оқулықтағы материалдық мазмұнын шәкірт бойына сіңіру деп ғана ұғынады.

Педагогикалық технологияларды төмендегідей топтарға жинақтауға болады:

1. Педагогикалық қарым-қатынасты демократиялық және ізгілік негізінде құру педагогикалық технологиясы:

- Ынтымақтастық педагогикасы;
 - Ізгілікті-тұлғалы оқыту-тәрбиелеу технологиясы;
 - Адамгершілікті қалыптастыруға негізделген оқыту-тәрбиелеу жүйесі.
2. Оқушы әрекетін жандандыру және жетілдіру негізінде оқыту технологиясы:
- Ойын-сабақ технологиясы;
 - Проблемалық оқыту;

- Коммуникативтік оқыту жүйесі;

3. Оқу процесін ұйымдастыру және басқару тиімділігіне негізделген оқыту технологиясы:

- Бағдарламалап (программалап оқыту);
- Дифференциалдап оқыту және тәрбиелеу;
- Даралап оқыту;
- Ұжымдық және топтық оқыту тәсілдері.

4. Әдістемелік жетілдіру және дидактикалық қайта өңдеу негізіне қарай құрылған оқыту, тәрбиелеу технологиясы:

- Ірілендірілген дидактикалық бірліктер (П.М. Эрдниев);
- «Мәдениет диалогы» (В.С. Библер, С.Ю. Курганов);
- Ақыл-ой әрекетін сатылап дамыту теориясын жүзеге асыру технологиясы

(М.Б. Волович).

5. Ұлттық педагогика әдістерін пайдалануға негізделген оқыту-тәрбиелеу технологиясы:

- Сауаттылыққа тәрбиелеу (кушнир технологиясы);
- М. Монтессори технологиясы.

6. Альтернативті оқыту технологиясы:

- Вальдорф педагогикасы (Р. Штейнер);
- Еркін еңбек технологиясы (С. Френе).

Қазіргі кезеңде қолданылып жүрген жаңа педагогикалық технологияның негізіне жататындар [5]:

- Әрбір оқушының жеке және дара ерекшеліктерін ескеру;
- Оқушылардың қабілеттері мен шығармашылықтары нарттыру;
- Оқушылардың өзбетінше жұмыс істеу, іздену дағдыларын қалыптастыру.

Жаңа педагогикалық технологиялар:

- Ынтымақтастық педагогикасы;
- Білім беруді ізгілендіру технологиясы;
- Проблемалы оқыту технологиясы;
- Тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы;
- Түсіндіре басқарып оза оқыту технологиясы;
- Деңгейлік саралап оқыту технологиясы;
- Міндетті нәтижелерге негізделген деңгейлеп саралап оқыту технологиясы;
- Модульдік оқыту технологиясы;
- Жобалап оқыту технологиялары.

Оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық инновациялық технологияны пайдалану мұғалімдерді жаңаша жұмыс істеуге, оқушылардың дербес және логикалық ойлау қабілетін арттыруға, оларды шығармашылық жұмысқа итермелейді.

Қорыта келгенде, педагогикалық технологияларды оқу-тәрбие үрдісінде тиімді қолданудың маңызы зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010.
2. Мұхамбетова Р.Қ. Педагогика. - Ақтөбе, 2001.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М.: Педагогика, 1989.
4. Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технология. - Тараз: ТарМУ, 2003.
5. Таубаева Ш.Т., Барсай Б.Т. Оқытудың қазіргі технологиялары //Бастауыш мектеп, №3, 4, 1999.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМІСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНАН

Мусаева Әсел

Ж.Қаражигитов атындағы мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
Атырау қаласы

Әдебиетті оқыту ғылымы және пәні уақыт идеясымен байып, өзгеріп, түлеп отырады. Әдебиетті ғылым ретінде оқыту әдістемесі оқытудың теориясы мен жалпы принциптерін негіздейтін дидактика, әдебиет тарихы, теориясы, методологиясын қарастыратын әдебиеттану, тарих, тіл, музыка, бейнелеу өнерімен тығыз байланысты. Психологиямен әдебиетті оқыту әдістемесі екі аспектіде тоғысады. Қазақ әдебиеті революцияға дейін өз алдына дербес ғылым болып қалыптаса алмады. Ол кездегі қазақ әдебиеті осы күнгі «әдебиет тарихы», «әдебиет теориясы», «әдебиет сыны» деген сияқы әдебиеттану ғылымының салаларына бөлініп зерттелмеген еді. Сондай-ақ әдебиеттану ғылымының истография, библиография, текстология сияқты жанама салаларда да зерттелмеген қалпында жатты.

Қазақтың әдебиеттану ғылымы өткен ғасырда қалыптасып дамыды. Отызыншы жылдарда қазақ халқының мәдениеті мен әдебиеті тарихының кейбір мәселелері түбегейлі және толық шешілмегенмен, жобасы көрініп қалып еді. Міне, осы кезеңнен бері қазақ әдебиеті өзіне тән тарихы, сыны, жүйесі бар дербес ғылым болып қалыптасып, орта және жоғары дәрежелі оқу орындарында ғылыми оқу пән і ретінде оқыла бастайды. Жалпы білім беретін мектепте қазақ әдебиетінің оқу жоспарына еніп, дербес оқу пәні ретінде оқыла бастауы 1930 жылдан есептеледі. Осы кезден бастап күні бүгінге дейін қазақ әдебиеті оқушыларға әдеби білім және рухани тәрбие беру жөнінен мектепте оқылатын негізгі оқу пәндерінің бірі болып келеді. Ол жасөспірімдерге идеялық- саяси, моральдық-эстетикалық тәрбие берудің нағыз айбынды құралына, өмір оқулығына айналып отыр.

Қазақ әдебиеті пәнінің әдеби білім негіздері, әдістемелік ой-санасы, XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ баспасөз беттерін де тарихи-элеуметтік қажеттілік пен қоғамдық пікірге сәйкес құрылып, осыған сәйкес «Айқап» журналы мен «Қазақ» газетінде ағартушылық идеялар көрініс тапты. Қазақ халқын тұтастай сауаттандыру ісі маңызды да мәнді жұмыстардың бірі болды. Ол үшін оқу-ағарту және тәрбие жұмыстарын жаңа өмір салтына байланысты қайта құру, қазақ жастарына өз ана тілінде оқулықтар мен оқу құралдарын жазу және оларды пайдалануға көмектесетін оқу бағдарламаларын даярлау қажет болды. Бұл істі көптеген қазақ ағартушылары жүзеге асырды. Олар: Ш.Құдайбердиев, С.Көбеев, Б.Өтетілеуов, М.Дулатов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Қ.Жұбанов және т.б.

Ол кезеңде оқулық жазу, оқу бағдарламасын құрастыру қиынның қиыны болатын. Біріншіден, ана тілімізде бүгінгідей қалыптасқан ғылыми терминдер; екіншіден, үлгі боларлық оқулық немесе әдістемелік құралдар; үшіншіден, кітап шығаратын полиграфиялық жабдықпен жасақталған баспаханалар жоқ болатын. Алайда, осындай кедергілерге қарамастан, педагог-ғалым, жазушы, журналист М.Дулатов 1910-1920 жылдар аралығында ана тілі, тарих, есеп, жаратылыстану, педагогика, психология пәндерінен алғашқы оқулықтарды жазды.

Орта мектептеріндегі әдебиеттік оқу тек Кеңес дәуірінде ғылыми курс болып қалыптаса бастады. 1938 жылға дейінгі мектеп бағдарламасындағы пәнді қыту әдістемесінде 1917-1938 жылдар арасындағы жалпы Кеңес мектептеріне тән бригадалық әдіс дегендердің әсері болмай қойған жоқ. Бірақ 1938 жылдан кейін бағдарлама, оқулық дайындалып, әдіскер ғалымдар әдебиеттік оқудың тарихи курсын жасауға кірісті. Оқулық жасауға көптеген жазушы ғалымдардың да елеулі үлес қосты. Бұл салада А.Байтұрсыновтың, С.Сейфуллиннің, М.Жұмабаевтың, Ж.Аймауытовтың М.Әуезовтің еңбектері ерекше болды.

1933 жылы Алматыда Ы.Алтынсарин атындағы ғылыми-зерттеу институтының ашылуы үлкен жаңалықтар мен өзгерістер әкелді. Алғашқы күндерден бастап, әдістемелік

сектор жанынан құрамында үш ғылыми қызметкері бар қазақ тілі мен әдебиеті секциясы құрылды. Ережеге сәйкес секцияның негізгі міндеті бастауыш және орта мектептері үшін қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінен бағдарламалар мен төл оқулықтар жасау болды. Дәл осы жылы Қазақ АССР Орталық Комитеті мен Халық комиссарлары Советінің «Бастауыш және орта мектептердің оқулықтары туралы» қаулысы шықты [1, 39]. Бұл үлкен істің жандана түсуіне игі ықпал еткен.

Қазақ әдебиеті 1927 жылға дейін қоғамтану сабағының құрамында болып, оған көрнекі материал міндетін ғана атқарды. Тек 1930 жылдардан кейін нақты пән ретінде оқытыла бастады. Сөйтіп, 1934 жылы бағдарламалар бойынша 5-7 сыныптың оқулық хрестомотиясы, 7 сыныптың әдебиет оқулығы жасалды. Ал 8-9 сыныпқа арналған бағдарламалар ол кезде әлі жасалмаған болатын. 1934 жылы қазақ әдебиетінің 5-7 класстарына арналған бағдарламалары жасалып, тбасылып шықты. Бұл бағдарламада орта буын сыныптарында әдебиетті тарихи курс етіп өткізуді нысана етіп, бағдарламаға іліккен ақын-жазушылардың өмірбаяны мен шығармашылық жолын тұтас қамтуға тырысты. 1937 жылы желтоқсанда Алматыда тіл мен әдебиет пәнінің құрылтайы болып, осы пәндердің оқытылу жайы, бағдарламасы, оларды қайта қарау, жаңадан жасау мәселесі кеңінен сөз болып, 1937-1938 оқу жылына ана тілі мен әдебиеті бағдарламалары уақытша жасалып, сол бойынша оқулық авторларының ұжымы жаңадан құрылды. 1938 жылы 14 желтоқсанда Қазақтың бастауыш және орта мектеп ғылыми-зерттеу институты Қазақ ССР оқу комиссариатының ғылыми-зерттеу институты болып құрылуына байланысты, тіл мен әдебиет секциясы тіл мен әдебиет кабинеті болып кеңейтілді. Кабинет теориялық әрі практикалық дайындығы мол Шайқы Кәрібаев сияқты белгілі педагог-ғалым методистпен толықты. Ол қызмет жолын 1938 жылы аға ғылыми қызметкер болып бастап, өмірінің соңына дейін қаламнан қол үзбей қазақ әдебиетінің пән ретінде қалыптасуына орасан зор еңбек етті. Мәселен, 1939-1940 оқу жылында Ш.Кәрібаев басқа да әдебиетшілерді, әдіскерлерді, мектеп мұғалімдерін қатыстыра отырып, әдебиет бағдарламасын жасап шықты. Бұл бағдарламада әдебиет екі курста: 5-7 класс әдебиеттік оқу, 8-9 класс тарихи әдеби курс болып оқылатындығы алғаш рет ғылыми тұжырымдалды [2, 19]. Бұл бағдарлама әдебиетті сөз өнері деп қарастырып, оның идеялық-эстетикалық, білімділік, тәрбиелік маңызын көтерді. Сол кездегі педагогикалық ғылымдар жетістігін, оқушылардың жас ерекшелігін барынша ескеріп жасалған бұл бағдарламалар қазақ әдебиетінің пән ретінде қалыптасуының бастамасы болумен қатар, бұдан кейінгі әдебиет бағдарламасына да негіз бола алды. Осы бағдарламалардың негізінде 1930 жылдың соңы мен 1940 жылдың басында Ш.Кәрібаев пен А.Көшімбаев әдебиеттің оқу кітаптарын, Т.Ақшопалов, Қ.Жұмалиев, Ә.Қоңыратбаев, Е.Ысмайылов және С.Мұқановтар жоғары класқа арналған әдебиет оқулықтарын жазды. Сонымен қатар, Қ.Жұмалиевтің 8-10 класқа арналған «Әдебиет теориясы» атты оқу құралы да жарық көрді [3, 49].

Бұл бағдарламалар 1947 жылға дейін ешқандай өзгеріссіз бірнеше рет басылып шықты. Осы жылдар аралығында кабинет жұмысының басты қызметі - бағдарламалар мен оқулықтар жасауға бағытталғанымен, м.ғалімнің іс-тәжірибесін жинақтап тарату, әдістемелік көмек көрсету ісін де назардан тыс қалдырмады. 1935-1940 жылдары ғылыми-методикалық «Ауыл мұғалімі», кейінірек «Халық мұғалімі», «Жаңа мектеп», кейінірек «Қазақстан мектебі», «Қазақ тілі мен әдебиеті журналы» беттерінде тәжірибелі әдіскерлер Ш.Кәрібаев, А.Көшімбаев, Ә.Үсенов пен Ә.Мәмбетовалардың әдебиетті оқытуды жалпы мәселелерін, жеке тақырыптарды өтудің әдіс-тәсілдерін сөз еткен мақалалары, сабақ үлгілері жарияланды. Кеңес заманы тұсында оқу-білім қатаң бақылауда болды. Кеңестік идеологияға сай жас жаңа буын тәрбиелеу үшін бірнеше қаулылар жарияланды. 1940 жылдардан бастап орыс тілінде оқу, оқыту, орыс тілде кадр дайындау, осы тілде оқулықтар, бағдарламалармен қоса маңызды құжаттарды дайындауға ерекше көңіл бөлінді. Алайда ұлт жанашырлары бұл мәселеден тысқары қалмай, еліміздегі қазақ тілінің жайы, қазақ тілінде оқыту туралы ғалым С.Аманжолов 1954 жылдың 15 және 24 тамызында екі рет жоғары жаққа хат жолдаған. Ұлт болашағына қатысты бұл мәселені қолдаушылар да [3, 49].

Қазақ тілінің мәртебесі тек 1987 жылдан бастап айтыла бастады. Арнайы қаулы шығарылып, қазақ тілін оқытудың мерзімді курстары ашылып, бағдарламалар, оқулықтар, сөздіктер, оқу құралдары басылып шыға бастады, түрлі үйірмелер мен факультативтер ұйымдастырылды. Алайда, кадр тапшылығы мәселесі бұл істің де ілгері жылжуына кері әсерін тигізді. Негізінен, Тіл туралы Заң қабылданғаннан кейін ғана, қазақ тілі мен әдебиетін оқытуды оңды жолға қойылып, өзектілігі артты.

Қорыта келгенде, жалпы білім беретін мектептегі әдебиет курсының мазмұны мен құрылысы уақыт талабына сай үнемі жаңартылып, толықтырылып отырады. Білім беруді дамытудағы негізгі мақсат - білім беру жүйесінің барлық деңгейінде қоғамның жаңа талаптарына сәйкес келетін білімді, кәсіби біліктілігі жоғары жастарды тәрбиелеуге қол жеткізетін сапалы, бәсекеге қабілетті білім ордаларын қалыптастыру. Әр жаңа дәуірде көне мазмұн мен жаңа пішін тауып, жаңғырып, жаңа дәуірге сай, сол қоғам шындығын бойына жиып, жаңа мазмұн тауып отырады. Ендеше әдебиет өзгермелі, дамып отыратын ғылым. Оның осының қасиетіне сай оны оқып үйрету де кемелденіп отырады. Қазіргі әдебиетті оқытуға қойылатын басты талап - жастарға берілетін білімнің нәтижелігі, шығармашылық тұрғыда құрылуы. Оқытушылар өздерінің тәжірибеден өткен, орныққан әдістерін жастарды ізденіске, ойландыруға, білім нәтижесін игеріп, оны шығармашылық түрде әрі қарай жетілдіруге, жастардың санасын ізгілендіруге бағыттап отырады. Осы ретте әдебиетті жастардың санасына серпін әкелетін, адамгершілік ізгі мұраттарға бастайтын рухани дүние деп қабылдауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ әдебиетін оқыту методикасы/А.Көшімбаева-Алматы: «Мектеп» баспасы, 2018 – 243 б.
2. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі./ Тілеуова А.З, Тәңірбергенова Г.К-Алматы: «Отан» баспасы, 2019. - 112б.
3. Әдебиетті оқыту әдістемесі / Жұмажанова Т.Қ-Алматы: «Білім» баспасы, 2019.- 288 б.

ОҚУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ЗЕРТТЕЙ ДАРАЛАП ОРЫНДАУ ТӘСІЛДЕРІ (МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ БОЙЫНША)

Елеусинова Раушан

Қиғаш жалпы орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
оқу ісі жөніндегі орынбасары, Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Қазіргі кезде қоғамның әлеуметтік-экономикалық өміріндегі түбегейлі өзгерістерге байланысты білім жүйесінде және мазмұны мен оқыту технологиясында да өзгерістер болып жатыр. «Білім негізі-бастауыштан» деген қанатты сөздің мәніне үңілетін болсақ, онда нағыз шындық жатыр. Бастауышта сауат ашу, тіл дамыту, өзін қоршаған ортаны ғылыми негізде тану, дүниетанымдық көзқарасты қалыптастырудың алғашқы білім негіздері қаланады. Демек, бастауыш сыныптардағы білім беру мен тәлім-тәрбиеге ерекше мән берілуі керек. Әсіресе, өз беттерінше зерттеуге, ізденуге, шығармашылық жұмыстар жасауға, өздігінен ой қорытынды жасауға үйрету.

Қазіргі кезде мектептерде зерттеушілік жұмысына көп мән беруде. Сондықтан білім мазмұнының негізгі мақсаты оқушыны білім, білік және дағдымен қаруландыру емес, оқу әрекеті арқылы жеке тұлғаны қалыптастыру, зерттеуге, ізденуге бағыттау және әрбір оқушының мүмкіндігін ескеру.

Мен, зерттеу жұмысымды жаңартылған білім беру проблемалары республикалық ғылыми-практикалық орталығының Ғылыми кеңесі ұсынған (2016), авторлары

Жексенбаева Ү.Б., п.ғ.д. Игенбаева Б.Қ., Ниязова Г.Б. «Оқушыларды зерттеушілікке оқытудың негіздері» атты әдістемелік құралды негізге ала отырып жүргіздім.

Зерттеу мақсаты: Оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындау тәсілдерін теориялық тұрғыдан негіздеп, әдістемесін дайындап, тәжірибеден өткізіп, әдістемелік ұсыныстар беру.

Зерттеу міндеттері:

- Оқу әрекеті барысында оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындау тәсілдерінің тізбегін жасау;

- 2-сынып оқушыларының математикалық жаттығуларды орындау мүмкіндіктерін, көрсеткіштерін және деңгейлерін анықтау;

- Оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындауға байланысты тәсілдерді тәжірибелік-педагогикалық экспериментке өткізіп, тиімділігін дәлелдеу;

- Оқу әрекеті барысында оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындауға байланысты ұсыныстар дайындау;

Зерттеу нысаны: 2-сынып оқушыларының оқу әрекеті

Зерттеу әдістері:

- педагогикалық-психологиялық әдебиеттер теориялық талдау-нормативтік құжаттарға талдау;

- тестер, тапсырмалар;

- эксперименттің барысында және нәтижесіне баға беру, нәтижелерін өңдеу әдісі;

Ғылыми жаңашылдығы және практикалық маңыздылығы

- оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындау теориялық жағынан негізделді;

- оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындауға үйретудің тәсілдер тізбегі дайындалды;

- оқу әрекеті барысында оқу тапсырмаларын даралап орындау тәсілдері тәжірибеде жүзеге асырылды;

- зерттеу материалдары және қорытындылары мектеп мұғалімдеріне арнайы курсты ұйымдастыруға, оқу әрекетін қалыптастыруда мұғалімдерге арналған әдістемелік құралдар дайындалуына негіз болады;

Практикалық базасы:

- Ақтөбе қаласы, Сазды орта мектебі.

Бүгінгі таңда ғылым мен техника қарқынды даму шағында мектеп бағдарламаларына мен оқулықтарына ғылымның барлық жетістіктерін енгізу мүмкін емес. Сондықтан да, мектепте білім алу негізін қалап, оқушылардың өзбетімен білім алуларына дайындық жасау қажет. Сапалы оқыту және өзбетімен білім алуларына дайындық жасау қажет. Сапалы оқыту және өзбетінше оқып білім алуға баулу негізінде ғана, оқушылардың бойынша бәсекеге қабілетті субъектіні көруге болады. Осыған орай, мектеп бітіретін әрбір оқушы ғылым негіздерін жаңалықтарының хабардар болып, кейін сол алған білімі мен іскерлігін одан әрі дамытуға тиіс. Бұл – нарықтық экономиканың талабы.

Кез-келген мұғалім сабақта оқыту нәтижесі көрсеткішнің 100% болуына ұмтылады. Алайда, оған қол жеткізу үшін оқыту әдістемесін игеру жеткілікті бола алмайды. Табысты оқытудың алғышарттарының бірі – мүмкіндігінше сабақта оқушыларға жеке-дара қарым-қатынас жасауға ұмтылу, яғни мұғалімнің міндеті бала жүрегіне жол таба отырып жұмыс істеу. Балаларға үнемі түрлі бағыттарда жұмыс жүргізіп, ізденуге мүмкіндік беру керек.

Даралап оқыту әрекеті -білім алуға бағытталған әрекет. Ол өзбетінше әрі мұғалімнің жетекшілігімен жүзеге асады. Даралап оқытудың жүйелік негізін Б.Ананьев, Л.Выготский, А.Леотьев, С.Рубенштейн ғалымдар жасаған. Ал, бастауыш мектеп кезеңдегі оқу әрекеті Ш.Аманашвилли, В.Давыдов, Л.Занков, зерттеулерінде қарастырылған. Даралап оқытуды ұйымдастыру арқылы баланың ойы абстрактіден нақтыға қарай өрлейді. Даралап оқытуды ұйымдастыру арқылы баланың ақыл-ой деңгейі мен белсенді әрекеті арқасында өнімді нәтижеге жетеді. Әрбір орындалатын тапсырма алға қойылған мақсаттарға жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді іске асыруға дайындық, оқушылардың іс-әрекетін әмбебап

тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесінде, оқу процесінің түпкілікті құзіреттерді қалыптастыруға бағдарлауы қажет. Жеке-дара тапсырмаларды іріктеп алу аса күрделі. Егер оқушыға үнемі жеңіл тапсырма ұсынылса, онда кемшіліктер мен олқылықтарды жою мүмкін емес. Содықтан, оқушыларға алдымен шама-шарқына сай жұмысқа тарту қажет, әрі қарай тапсырманы күрделендіруге болады. Оқушыға берілетін жекелей тапсырмалардың міндетті, алгоритмдік, эвристикалық деңгеймен жұмыстану керек.

Кесте 1

1-деңгейі міндетті	2-деңгейі алгоритмдік	3-деңгейі эвристикалық
Жалпыға бірдей стандартты білім негізінде тапсырма беріледі. Бұл тапсырманы барлық оқушылар орындай алуы тиіс.	Оқушы мұғалімнің түсіндірумен қабылданған ақпаратты пайдалана отырып орындайды. Өтіп кеткен материалды оқушы талдап, бұрынғы тапсырмаға сәйкес орындайды. Алған білімдерін түрлендіріп пайдалану керек.	Оқушы өзі ізденіп, өзі қосымша әдебиетті қолдана отырып, жауап береді. Талдау-жинақтау, салыстыру арқылы анықтау. Қорытындылау.

Бұл шығармашылық деңгейде оқушы құбылысты өзбетінше талдай келе, шағын ғылыми шығармашылық тұрғыдан зерттеу жұмысын жүргізуге баулу. Бұл оқушыға «кішкентай» жаңалық ашқанмен барабар [5].

В.В. Давыдовтың еңбектерінде оқу материалының тек сыртқы белгілерін ғана санамаалап оқыту бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ой даму қарқынын төмендетіп, өздігінен білім алу қабілетін қалыптастыруға кедергі келтіретін жайлы пікірі бар [7]. Дамыта оқыту теориясын жасаған В.Давыдов, Д.Б.Эльконин, Л.В.Занков бастауыш сынып оқушыларының теориялық ойлауын дамытуға мүмкіндік бар екенін анықтады. Үйрету теориясының негізін салушы, атақты ағылшын ғалымы Э.Торндайк (Thorndike, 1890; к. XIX) үйрету үрдісінің екі заңдылығын ашты: жаттықтыру мен тиімділік заңдылығы. Жаттықтыру заңдылығы бойынша индивидуум белгілі бір тосқауыл кездескен кезде мәселені шешудің қолайлы тәсілдерін қолданып, соның барысында әсері жоқ әрекеттерден бас тарта отырып, соңында мәселенің шешімін табады. Бұл заңдылық әрекеттің әсерету заңы бойынша, яғни қандай да бір әрекет тілеген нәтижеге жеткізетін болса, онда оның қайталану мүмкіндігі артатындығын дәлелдейді. «Нәтижені білмей өткізілген практика, қандай ұзақ мерзімге болмасын - қажетсіз практика» деп, Э.Торндайк нәтижелерге көп көңіл бөледі. Әрекет неғұрлым көп қайталанса, санаға соғұрлым терең сіңіріледі деп санайды. «Істеп көру мен қателесу теориясын» сынаған гештальт психология өкілдерінің бірі К.Коффка бүтінді түсінуге, бүтіннің барлық бөліктерін, олардың арақатынасын тұтас қабылдауға үйрету оқытудағы басты міндеттерінің бірі деп түсіндіреді. Гештальт психология бойынша мәнсіз қайталау нәтиже бермейтінін, алдымен әрекеттің орындалу жолын, құрылымын түсіну қажет, содан соң барып әрекетті қайталау қажеттігін ұсынады. Үйрету теориясының бихевиористік бағытын қолдайтын К.Халла көзқарасы бойынша, «...баланың қажетін қанағаттандыруды дағдыға, әдетке айналдырмайынша және әрбір алған білімді қуаттап отырмайынша үйрету мүмкін емес» деген көзқараста болды. Дағды мен қажеттілік болмайынша әрекет етуге себеп те болмайды» [8]. Әрбір алған білімін қуаттап отырмайынша үйрету мүмкін емес деген пікірге сәйкес келеді.

Мұғалім үшін негізгі нәтиже - баланың қолдан жасаған макеті немесе суреті емес, оны өзбетінше алған ең құнды шығармашылық зерттеу жұмыс, жаңа білімі мен білігі, жай орындаушы ғана емес, анық шығармашыл психикалық жаңа көзқарасы.

Оқушының зерттеушілік әрекетінің жетекшісі төмендегі ережені сақтауы тиіс:

- Оқушыларды өзбетінше әрекет етуге үйрету;
- нақты нұсқауларды өзбетінше әрекет етуге үйрету;

- талқылау кезінде баға беруге асықпау;
- білім алу барысында оқушыларға көмектесу;
- өзіндік пікірін ешбір қорқынышсыз ұсыну;
- оқушыларды өз идеяларын ұсына білуге және қате пікірінен бас тартуға, шыдамдылық танытуға үйрету;

Зерттеу процесі мынадай бірізділікте көруге болады:

- зерттеу проблемасы мен бағытын анықтау;
- зерттеу тақырыбын таңдау(зерттеу міндеттерін анықтау)
- зерттеу әдістерін таңдау;
- зерттеуді жүргізу (ақпараттыжинау өндеу, бақылау, эксперимент)
- алынған материалды талдау және тарату (алынған белгілі ережелер мен тәсілдерді қолдана отырып құру)

- қорытынды, есеп беруге дайындалу (негізгі түсініктерге анықтама беру, зерттеу нәтижелері бойынша хабарлама жасау)

- презентация жариялау (қорғау және сұрақтарға жауап беру)
- аяқталған жұмыс қорытындысын талқылау, рефлексия;

Оқу тапсырмаларын зерттей даралап оқыту барысында оқушылардың білім деңгейін анықтауға бағытталған тәжірибелік-педагогикалық эксперимент Қиғаш жалпы орта мектебінің 2 «а» 22 оқушы, 2 «ә» сыныптары, барлығы 20 оқушы, барлығы 42 оқушы. Тәжірибелік -педагогикалық эксперимент 3 кезеңнен тұрады:

- анықтаушы эксперимент
- қалыптастырушы эксперимент
- бақылау эксперимент

Зерттеу кезеңдерінің негізгі мақсаты - зерттеу жұмысын жүйелі бірізділікпен алға қою. Мақсатқа бағдарлай жетелейтін жұмыстарды нақтылы белгілеп жүргізу деп түсінген жөн.

Тәжірибелік-педагогикалық материалдары оқушылардың жасерекшеліктеріне сәйкес 2-ші сыныпқа арналған математика материалдар Жексенбаева У.Б. «Организация научно-исследовательской деятельности школьников», Савенков А.И. «Психологические основы исследовательского подхода обучению» және п.ғ.к, профессор С.Е. Қаңтарбайдың «Бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекетін қалыптастыру» еңбектері негізінде дайындалды.

Оқу әрекетінің мазмұны оқу тапсырмалары түрінде құрылады деген тұжырымға сүйене отырып, есептің құрамы, есепте неше сұрақ бар екендігін оқушылардың қаншалықты білетіндерін, білмейтіндерін анықтау мақсатында мынандай топтама тапсырма ұсынылды:

Анықтаушы эксперимент

Бірінші топтама 1. Есеп неше бөлімнен тұрады?

1. Есепте неше сұрақ бар?

Мақсаты: Есеп құрамын жаңғырту

Екінші топтама 1. Бұл жай есеппе, құрама есеппе?

2. Есептегі сұрақтарды теріп жаз.

Мақсаты: Жай және құрама есеп туралы білімдерін жаңғырту, есепте неше сұрақ бар екендігін анықтай алуы.

Үшінші топтама

1. Мына теңдеуде неше сұрақ бар? $x:2=7$

2. Есеп пен теңдеудің құрамындағы сәйкестікті анықта

Мақсаты: Есеп пен теңдеу құрамының ортақ белгілерін анықтай алуы

Кесте 2 – Анықтаушы эксперимент нәтижесі (2 «а», 2 «ә» сыныптары) %

№	сыныпт	Тапсырмалар

	ар	Есепнешебөлімнентұрады?	Есепте неше сұрақ бар?	Бұл жай есеп пе, құрама есеп пе?	Есептегі сұрақтарды теріп жаз	Мына теңдеуден неше сұрақ бар?	Есеп пен теңдеудің құрамындағы сәйкестікті анықта
1	2 «а»	42%	45%	61%	32%	58%	13%
2	2 «ә»	28%	39%	11%	22%	11%	1%
Айырмашылығы		+14%	+6%	+50%	+10%	+47%	+12%

Қалыптастырушы эксперимент

Анықтау кезеңінде байқалған кемшіліктерді болдырмау мақсатында, арнаулы бағдарлама бойынша дайындалған жаттығулардың, әдіс-тәсілдердің тиімділігін нақтылау мақсатында оқыту эксперименті жүргізілді. Бақылау сыныбы дәстүрлі оқытудағы әдіс-тәсілдер негізінде ұйымдастырылса, эксперименттік сыныбында оқыту шығармашылық әрекеті арқылы ұйымдастырылды.

Оқушылардың білім деңгейін анықтау мақсатында мынандай топтаматапсырмаұсынылды.

Бірінші топтама

1. Берілген тапсырманы есепке айналдыр.
2. Қайсысы есеп, себебін түсіндір.

Мақсаты: Есеп құрамын жаңғырту

Екінші топтама

1. Есепте неше сұрақ бар?
2. Теңдеудің неше сұрақ бар? $95-x*3=32$

Мақсаты: Есеп пен теңдеу құрамының ортақ белгілерін анықтай алу.

Үшінші топтама

1. Берілген теңдеуде қандай компонент белгісіз? $(x-12):7=2$
2. Есепті теңдеу құрып шығар

Мақсаты: Есеп пен теңдеу туралы білімдерін жаңғырту.

Кесте 3 – Қалыптастырушы эксперимент нәтижесі (2 «а», 2 «ә» сыныптары) %

№	сыныптар	Тапсырмалар					
		Берілген тапсырманы есепке айналдыр.	Қайсысы есеп, себебін түсіндір.	Есепте неше сұрақ бар?	Теңдеудің неше сұрақ бар? $95-x*3=32$	Берілген теңдеуде қандай компонент белгісіз? $(x-12):7=2$	Есепті теңдеу құрып шығар
1	2 «а»	78%	90%	87%	93%	70%	90%
2	2 «ә»	55%	72%	50%	22%	11%	27%
Айырмашылығы		+23%	+18%	+37%	+10%	+59%	+63%

Эксперимент нәтижесін анықтау мақсатында алғашқы және соңғы нәтижелері салыстырылды. Берілген тапсырмалар оқу бағдарламасына және математика оқулығына негізделген. Тапсырма көрсеткіштері кестеде берілген.

Кесте 4 – Бақылау эксперимент нәтижесі (2 «а», 2 «ә» сыныптары)

№	Эксперимент сыныбы%		айырмашылығы	Бақылау сыныбы		айырмашылығы
	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін		Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін	
1	42%	78%	+24%	28%	55%	+27%
2	45%	90%	+45%	39%	72%	+33%
3	61%%	87%	+26%	11%	50%	+39%
4	32%	93%	+61%	22%	22%	-
5	58%	70%	+12%%	11%	11%	-
6	13	90%	+77	1%	27%	+26%

Кесте бойынша берілген тапсырмаларға алынған жауаптарды салыстырғанда эксперименттік сыныпқа барлық көрсеткіштер бойынша айырмашылық бар. Осыдан шығатын қорытынды, эксперименттік сыныбында білім сапасы жоғары. Демек, мақсатты жүргізілген жұмыс өз нәтижесін беретіндігін дәлелдеді.

Тәжірибелік-педагогикалық эксперимент нәтижелері төмендегідей:

- оқушыларға берілген көмекші нұсқаулар, үлгілер, жаттығулар, тапсырмалар оқушылардың белсенді іс-әрекетін, өзбетінше жұмыс істеуін, шығармашылық ойлауын жетілдіреді;

- эксперименттік оқыту барысында эксперимент сынып оқушыларының білім сапасы бақылау сынып оқушыларының білім сапасына қарағанда нәтижелі болады. Оқушылардың есеп, теңдеу белгілерін, құрымдылық ерекшеліктерін саналы ұғынған сайын, оны өз тәжірибесінде қолдануы, яғни есеп, теңдеу құруға, өз ойын жүйелі түрде жеткізу біліктілігі жақсарады;

- оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындау жұмысы біртұтас әдістемелік жүйе ретінде қарастырылады. Бұл жүйе оқушыға математикалық жаттығулар туралы түсінікті қалыптастыра ғана қоймай, олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді;

- эксперимент нәтижелері ұсынған әдістеменің тиімділігі дәлелдеді;

Математика сабақтарында оқушылардың ерекшеліктерін ескере отырып жасалынды. Анықтаушы эксперимент материалдары үш топтамадан құрылды. Әр топтама екі тапсырмадан қамтыды. Тапсырмалардың орындау нәтижелері сандық және сапалық кестелерге түсіріліп отырды. Оқушылар өткен математикалық ұғымдардың, өткен материалдарға байланысты сұрақтардың жаңғыртылып отыру қажеттілігін сезіне бастады.

Оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындау тәсілдерінің маңыздылығы:

- сынып оқушыларын жаппай жұмыс істеуге әкеледі;
- бос отырған оқушы болмайды;
- әркім өзінің білім деңгейін біліп, оны жетілдіруге ұмтылады;
- қиындықтарды жеңе білуге дағдыланады, пәнді оқып үйренуге қызығушылығы пайда болады;

- зерттеу дағдысы қалыптасады;

Тапсырмаларды орындау үшін төмендегідей ұсыныстар беріледі:

- басшылыққа алатын құжаттарды терең меңгеру;
- әрекет, оқу әрекеті және тұлға туралы терең білу;
- жетекші 4 ұғымдарды (ізгілендіру, демократияландыру, саралап, даралап) басшылыққа алу;

- оқулықтардағы тапсырмаларды зерттеу;
- жеке оқушының мүмкіндігін ескеру, оқу тапсырмаларын соған қарай бағыттау;
- оқушыларды математикалық жаттығуларды талдауға үйрету;
- есеп құрамымен танысу, оның мәніне түсіну;

- есеп, теңдеу құрастыруға үйрету;
- есептің тақырыпқа байланысты сұрақтарды еске түсіріп орындату, игерту;
- екінші кезекте өтілген математикаға байланысты сұрақтарды еске түсіріп, оны орындату;
- жаңа және өткен материалдарға байланысты тапсырмаларды бөлек беру;
- есеп туралы білімдерін үнемі жаңғыртып отыру қажет;
- тапсырмаларды күрделендіру қажет;
- болашақта пәнаралық, пәнішілік, сынып аралық байланыстарға, зерттеушілікке көңіл аударған жөн;

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Занков Л.М. Беседы с учителем.- М.: Просвещение, 2022-52с.
3. Вергелес Г.И. Формирование учебной деятельности младших школьников Д.: ДГТТИ, 2017. - 80 с.
4. Жексенбаева Ү.Б., п.ғ.д. Игенбаев Б.К., п.ғ.к. Ниязова «Оқушыларды зерттеушілікке оқытудың негіздері» курсы оқытуға арналған әдістемелік құрал.- Астана, 2016
5. ҚР 2025 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. - 2020.- № 332-333,-3-7 б.
6. Кукарина Г.И, Кучер Т.П., Акрамова А.С. Математиканы оқыту әдістемесі. Алматы: «Атамұра», 2010.-3-10б.
7. Қаңтарбай С.Е. Ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістемесі - Алматы, 2020.-173-250 б.

ЗАМАНАУИ САБАҚТЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ҚАРАСТЫРУ

Тлеубаева Гүлсум

М.Горький атындағы мектеп лицейінің мұғалімі, Ақтау қаласы

Жаңа оқу бағдарламаларында күтілетін нәтиже оқыту мақсаттары жүйесі түрінде берілген. Күнделікті білім беру үдерісі оқу мақсатына жетуге бағытталады және меңгерген білім, білік, дағдыларды оқушылардың оқуда, өмірлік тәжірибеде шығармашылықпен қолдана алуға дайындығын қалыптастыру. Сондықтан мұғалімнің оқу/оқыту үдерісін сапалы құруда әртүрлі санаттағы оқушылар үшін оқу мақсатын нақты айқындау қажет. Әр оқушының қажеттілігі анықталып қойылған оқу мақсаты -табысты оқытудың кілті. Мақсаттар педагогикалық үдерістің бағдарламаланған соңғы нәтижесі ретінде оқушылардың назарын басты іс-әрекеттерге шоғырландыруға мүмкіндік береді, яғни оқыту нәтижесін сапалы бағалауға, бірлескен мұғалім мен оқушы жұмыстарының ашықтығы мен айқындығына мүмкіндік береді. _ Оқытушы мен оқушының іс әрекеті сабаққа шоғырланады. Оқушылардың қандай да бір оқу пәні бойынша дайындығы, сол сабақтың өту деңгейімен, оның мазмұны және әдістемелік қамтамасыз етілуі, жағымды ахуалымен айқындалады. Сондықтан осы деңгейдің жоғары болуын қамтамасыз ету үшін, мұғалім өзінің сабағын жоспарлау барысында өзінің жеке шығармашылықпен әзірлеген жұмыс көлемін белсенді қолданылуын, оның құрылымын, оқу материалының мазмұнын, технологиясын және оны ұсынуды жетік меңгере алатынын көрсете алуы қажет. Мұғалім өз білімін жан-жақты жетілдіре отырып, әр сабағын жоспарлауда баланың мүмкіншіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып, оның дамуына жағдай жасайтындай әрекеттерді жобалауы тиіс.

Сабақтың тиімділігіне қалай қол жеткіземіз? Бұл сауал әр педагогты толғандырады.

«Тиімділік» латын сөзінен аударғанда - «эфектос» әр баланы дамыту үшін пайдалы қандай да іс-әрекеттер салдары, нәтижелері, әрекеттердің орындалуын білдіреді. Демек, тиімді сабақ- барлық оқушыларды жұмысқа тарта алатын: мықты және әлсіз оқушыда сабақта өз мүмкіндігіне, қажеттілігіне орай белсенді әрекеттенетін және сабақтың соңында жақсы білімін көрсете алатын сабақ болып табылады. Осылайша, сабақтың тиімділігі - бұл оның нәтижелілігі, яғни сабақ оқушыларға не берді, жаңа материалды меңгеруде олар қаншалықты ілгеріледі. Демек, сабақтың тиімділігін бағалай отырып, келесі параметрлерді ескеруіміз қажет:

- оқушыларға теориялық материал түсінікті болды ма;
- алған білімдерін практикада қолдана алуға үйренді ме;
- сабақ тақырыбы бойынша дағдылар қалыптасты ма;
- мұғаліммен түзету жұмыстары жүргізілді ме;
- сабақтың тақырыбынан туындайтын тәрбиелік жұмыстар жүргізілді ме.

Сабақтың тиімділігі немен байланысты?

Бірінші кезеңде, ең алдымен, нақты қойылған мақсаттар мен міндеттерге. Содан кейін педагогке мақсатқа жету үшін көмектесетін құралдарды анықтау. Ал содан кейін әдісін анықтау - педагог ретінде мақсатқа қол жеткізу үшін қалай әрекет етеді.

Мақсат барлық оқуда - оқушылардың есте білім болып сақталып қалуына нені үйретесіз, олар қандай түйінді идеяларды түсініп, өздіктерінен жасай алуларына ынталандыру.

Мақсат қою - мақсатты тұжырымдау және оны ашып көрсету, белгілі бір уақыт аралығында жүзеге асатын үздіксіз үдеріс. Мақсатты қоюда оны нақтылау қажет, яғни белгілі бір нәтижеге жетуді сипаттайтын етістікті қолдану. Оқу мақсаты мұғалімнің оқушыға бағытталып жоспарланған мақсат. Ол өз кезегінде оқушының нені білуі мен нені үйренуі керек? - деген сұраққа жауап іздеумен тығыз байланысты. Оқу мақсатын айқындау үшін мұғалім өз сынып оқушыларының осы мақсатқа қатысты деңгейлерін анықтайды. Сонымен қатар, мақсат құру кезінде оқушылардың әлеуеті, ерекшелігі, мүмкіншілігі және тағы да басқа факторларды ескереді.

Мақсатты жүзеге асыру барысында мақсат ішкі ниеттен сыртқы әрекетке айналып, оның соңында түпкі нәтиже қалыптасатын үдеріс. Әрбір қойылған мақсатты үнемі талдап, қажет болса қайта қарастыру керек. Үздіксіз талдау жасау мұғалімдерге маңызды шешім қабылдауға көмектеседі. Ең маңыздысы жүзеге аспай қалған немесе мерзімі бойынша қалып отырған мақсаттарға мән беру керек.

Мұғалім мақсаты - сабақ мақсатын әдістемелік тұрғыдан дұрыс тұжырымдап, оған жету құралдары мен жолдарын жобалау.

Оқу мақсаты - қалаған оқу нәтижесі. Күтілетін нәтижелер оқу мақсатына сәйкес келеді және мақсатқа жетудің маңызды «қадамдары» болып табылады.

Мақсат қоюға байланысты 8 МАКТ талаптары дегеніміз не? «8 МАКТ» сөзі ағылшыннан аударғанда «ақылды» дегенді білдіреді. «Ақылды мақсаттарға» қойылатын негізгі талаптар төмендегідей:

8 - нақтылық, оған жету үдерісінде білім алушылар, оның неден құралатынын түсінуі тиіс.

М - өлшенушілік, оған жету үдерісіне тартылған білім алушылар, олардың мақсатқа жеткен, жетпегенін түсінуі тиіс.

А - қолжеткізушілік, оған жету үдерісіне білім алушылар, тиісті ресурстарды игеруі тиіс.

К - шынайылық, нақты нәтижеге бағытталады.

Т – уақытпен белгіленген, әрбір мақсаттар үшін оған жетудің уақытша жиегі анықталуы тиіс.

Заманауи мектептерде мұғалім мен оқушы жұмыстарын бағыттайтын құзырлылықтың тұтас жүйесі айқындалған. Осындай түйінді құзырлылықтардың бірін мақсат қою құзырлығы деп атайды.

Оқу мақсатын қолдану оқушыға оқыту нәтижесінде неге жету керектігін түсінуге көмектеседі. Дұрыс құрылған мақсат оқушыға нені меңгеретінін, не үшін жасайтынын түсіндіреді. Ол мұғалім мен оқушы арасындағы кері байланысты жақсартады, әрекет нәтижесін өзіндік бақылауға және саналы бақылаудың қажеттілігін қамтамасыз етеді.

2. а) Оқу материалын жоспарлау

ә) оқу тапсырмаларын төмендегі мақсаттарға сәйкес таңдау:

- жаңа материалды білу;
- қайта еске түсіру;
- білімді таныс емес (белгісіз) жағдайда қолдану; шығармашылық тәсілді қолдану;

б) Оқу тапсырмаларын «жеңілден күрделіге қарай» қағидасына сәйкес орналастыру.

в) Үш тапсырма топтамасын құру:

- оқушыларды материалды еске түсіруге жетелейтін тапсырмалар;
- оқушылардың материалды ұғынуына ықпал ететін тапсырмалар;
- оқушылардың материалды бекітуін ықпал ететін тапсырмалар.

3. Осы сәтті оқушылардың нақты қандай білімдерімен жұмыс жасау керектігін анықтау. Бұл жерде сабақтың әр кезеңінде қандай әмбебап оқу әрекеттері қалыптасатындығын елестету қажет. Сабақта оқушылардың іс-әрекеті дұрыс ұйымдастырылса: сабақтың тақырыбын жария ету кезеңінде - танымдық, жалпы оқу, коммуникациялық оқу, мақсат пен міндеттерді хабарлау кезеңінде - реттеу, мақсат қою, қарым-қатынасқа түсу т.б. әрекеттері қалыптасады.

Аталған кесте мұғалімге жоспарлау барысында, сабақтың қай кезеңінде қандай метапәндік нәтижелер қалыптасатындығын көруге мүмкіндік береді.

№1 кесте. Сабақтың әр кезеңінде әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру

Сабаққа қойылатын талаптар	Заманауи үлгідегі сабақ	Әмбебап оқу әрекеттері
Сабақты тақырыбын хабарлау	Оқушылардың өздері тұжырымдайды (оқытушы оқушыларды тақырыпты ұғынуға жетелейді)	Танымдық, жалпы оқу, коммуникациялық
Мақсат пен міндеттерді хабарлау	Оқушылар білу мен білмеудің шегін анықтап өздері тұжырымдайды (оқытушы оқушыларды мақсат-міндеттерді ұғынуға жетелейді)	Реттеушілік мақсат қою, коммуникациялық
Жоспарлау	Оқушылардың қойылған мақсатқа жету тәсілдерін жоспарлауы (оқытушы көмектеседі, кеңес береді)	Реттеушілік жоспарлау

Қорытындылай келе, мынадай тұжырым жасағымыз келеді. Сыныпта оқушының оқуына бағытталған оқу ортасын құруды жоспарламас бұрын, мұғалімдер жоспарлау кезінде әрқашан мынадай сұрақтар қою керек: Мен нені күтемін? Оқушыларды қызықтыратын не? Оқушылар нені үйренулері керек? Әртүрлі оқушылардан әртүрлі нәтиже күтеміз. Сондықтан мұғалім сабақтағы өзінің іс-әрекеті мен оқушының іс-әрекетін тиімді болатындай, қорытындысында оң нәтиже беретіндей жоспарлауы қажет.

Тиімді сабақ – тиімді жоспарлауға байланысты. Тиімді жоспарлау – мұғалімдердің білім алушылардың оқу әрекетіне қарым-қатынасын өзгерте аламын деген сенімінің негізінде жатыр. Бұл пікірлер мұғалімдер білім алушылардың таңдау жасауына оң әсерін тигізеді деген идеяға негізделген. Себебі, олар білім алушылардың оқуына олардың мектепте болған әрбір аспектісі түбегейлі түрде әсер ететіндігін біледі. Тиімді оқыту, білім алушылардың оқуға деген қабілеттеріне және ынтасына әсер етуі, сыныптағы жағдай мен қарым-қатынас (танымдық, эмоциялық және әлеуметтік) арасындағы байланысты түсінуі, мұғалімдердің демеу мен қолдауы арқасында жүзеге асады. (Харт, Диксон, Друммонд және Мак Интайр, 2005)

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Яковлева С.Г. Заповеди занковского урока // Практика образования. - 2022. - № 4. - С. 2-5.
2. Хуторской, А.В. Современная дидактика [Текст]: Учеб. пособие. 2-е изд. перераб./ А.В.Хуторской. - М.: Высш. шк., 2023.- 639с.: ил.
3. <http://ipc-ki.kat.eslimle.i'i> Целеполагание на уроке
4. <http://m'm'zh8choo12'100.gi/> Формирование умения целеполагания у младших школьников

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Шайхаденова Аякоз Ержановна

Ақкөл жалпы орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеушісі
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Тәуелсіздік жылдарында еліміз екі процесті - саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қатар жүргізіп, белгілі бір нәтижеге жетті, қазіргі уақытта жаңа тарихи кезеңге - Рухани жаңғыру кезеңіне аяқ басты. Рухани жаңғыру бізден ұлттық санамызды қалыптасып, бәсекеге қабілетті болып, жалпы алғанда ұлттық бірегейлігімізді сақтай отырып дамуымызды талап етеді. Рухани жаңғырудың басты шарты «білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылу» болып табылады. Өйткені Қазақстан Республикасының президенті «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында атап көрсеткендей, табысты болудың ең іргелі басты факторы білім екенін әрқайсысымыз терең түсінуіміз керек. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді. Бұл жерде әңгіме еліміздің болашағы туралы Қазақстан Республикасының болашағы жас ұрпақтың қолында. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында 8-бабында көрсетілген міндеттер бойынша «Ұлттық және жалпы адамзаттық» құндылықтарды игеріп, ғылыми және практикалық жетістіктеріне негізделген білім алулары керек. Сол себептен, біздің ұстаздарымыз қазіргі кезде оқытудың жаңа технологияларын еңгізіп, білім беруді ақпараттандырып, мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырғанда ғана қоғамымыздың дамуына елеулі үлес қоса алады. Бұл істердің барлығын жүзеге асыратын - еліміздің ұстаздары яғни, біз. Қазіргі таңда сол себептен ұстаздар қауымына қойылатын талап та жоғары болмақ. Ұстаз - жан- жақтағы, әлемдегі жаңалықтарды, үнемі шығармашылық ізденістегі, кәсіби біліктілігін жоғары

көрсететін, соңы қорғай білетін жігерлі тұлға. Күнделікті ісіне шебер қолдана білетін, өзінің оқушысын өз бетінше білім алуға баулитын кәсіби маман иесі болуы керек. Бұл - өмір талабы. Ұстазда ұйымдастырушылық, құрылымдылық бейімділік, сараптамалық қабілеттерінің бәрі де болуы тиіс. Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі - құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы - оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау. Қазіргі кезеңдегі оқытудың негізгі мақсаты - болашақ мамандығына байланысты әрбір балаға тереңірек білім беру, білімді өзгермелі өмір жағдайларына пайдалана білу дағдысын қалыптастыру. Сондықтан қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі - әлеуметтік экономикалық өзгермелі жағдайларда өмір сүруге дайын болып қана қоймай, сонымен қатар оны жақсартуға игі ықпал ететін жеке тұлғаға қойылатын бірінші кезектегі нақты талаптар: шығармашылық, белсенділік, әлеуметтік жауаптылық, жоғары интеллектілік, терең білімділік, кәсіби сауаттылық. Қоғамның өзгеруімен байланысты білім беру әдістері де білім көлемі де үнемі өзгеріп отырады. Ол білім беру заңдылықтарына байланысты өзгеріп дамып отырады. Біз, ұстаздар қауымы қандай болмасын жаңалыққа құлақ түре жүретініміз айқын. Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігін қашан да жолға қоярымыз анық.

Жаңартылған білім берудің мазмұндылығы - оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құрып, сыни тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау.

Жаңартылған білім берудің ерекшелігі - спиральді қағидатпен берілуі. Бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, критериалды бағалау жүйесіне өтеді. Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты жиынтығымен өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: Біріншісі, қалыптастырушы бағалау - тоқсан кезінде қойылатын үлгерім бағасы. Ал екіншісі, жиынтық бағалау - тоқсан яғы кезінде оқушылардың үлгерімін толықтай тексеріп, бағалау. Кеңестік заманнан қалған бес балдық бағалау жүйесі жойылды. Қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау барлық пәндер бойынша қолданылады. Критериалды бағалау жүйесі Филиппин, Сингапур, Жапония, Франция, Финляндия, елдерінде пайдаланылады. Бағдарлама оқушылық төрт тілдік дағдысын яғни, тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылымды жетілдіруге бағытталған.

Жаңартылған білім бағдарламасы бойынша әр мұғалім төмендегідей нәтижелерге қол жеткізуі тиіс:

1. Жаңартылған оқу бағдарламасының құрылымына;
2. Оқу бағдарламасының және оны іске асыруына байланысты құжаттамалардың мақсаты мен рәсімделуіне;
3. Білім беру бағдарламасын іске асыруға көмектесетін тиісті педагогикалық тәсілдерді меңгеруге.

Кезінде ұлт ұстазы А.Байтұрсынұлы «Мұғалім қандай болса, мектеп һәм сондай болмақшы, яғни ұстаз білімді болса, ол мектептен көбірек білім алып шықпақшы» деген болатын.

Математика сабағында ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылардың ақпараттық құзырлылығы мен ақпараттық мәдениетін қалыптастыру қазіргі таңда үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесіндегі негізгі көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологияның тиімділігі келешек

ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскерлігі мен шығармашылығын еркін дамытуға жол ашатын педагогикалық-психологиялық жағдай жасауында. Сондай-ақ, интерактивті тақтарқылы әртүрлі грамматикалық тапсырмаларды орындау, мәтіндермен, жаңа сөздермен түрлі жұмыстар жүргізуге, сөздерге талдау жасауға, уақытты үнемді пайдалануға, оқушылардың ынтасын арттыруға қажетті әрі пайдалы құрал. Әртүрлі тест тапсырмаларын жүргізіп, оқушылардың білім сапасын бақылауда да компьютерлік технологияның үлесі зор.

Бастауыш сыныпта математика пәнін оқытуда білім мазмұнының ерекшеліктері: Математика сабағында Блум таксаномиясы кеңінен қолданылып келеді. Блум таксаномиясы бойынша ұйымдастыру оқушылардың дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі ондағы қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына жән есалыстыруына, ой толғауына және бағалауына қолдау ететінін айта кеткен жөн. Блум таксаномиясы адамның ақыл-ой қабілеттерінің құрылымы танымдық үдерісінің ең қарапайымнан бастап күрделіге біртіндеп өту барысында белсенді әрекетке жетелейтін деңгейге сәйкес тапсырмаларды құруды қажет етеді. Блум таксаномиясының жеті модулін пайдаланып, оқушылардың не білетінін және нені жасай алатынын, сондай-ақ қызығушылықтарын түсініп, оқытудың жаңа тәсілдерін тиімді және орынды пайдаланып, оқушы бойында ішкі уәж тудырып, өз қабілеттеріне сенім арттырып, ол өз кезегінде жаңа материалды саналы түрде меңгеруіне әсер етеді деп күтіледі. Математика сабағы кезінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру үшін көптеген әдіс-тәсілдерді қолданып, қызықты есептер шығарта білу қажет. Бастауыш сыныпта математика пәнін оқытуда жаңартылған білім беру мазмұны өте ерекше орын алады. Сонымен қатар, 1-сынып пен 4-сынып аралығында осы математика пәні бойынша көптеген өзгерістер орын алып отыр. Олардың ішінде бағалау критерийлері және де сабақ айту үдерісі өзгеше жұмыста жүргізілуде. Яғни, 1-2-3- 4-сыныптарда Блум таксаномиясы, критериялды бағалау жүйесі жүзеге асып отыр. Қазіргі таңда жаңартылған білім мазмұнына сәйкес математика сабағында мұғалім теориялық ілімдерді меңгертуді, практикалық әдіс-тәсілдермен ұштастыра отырып, тез, ұтымды есептеулерге жаттықтырады. Оқушы үй тапсырмасы ретінде өткен тақырыптарды қайталамаса, үй тапсырмасын орындамаса, есеп шығармаса, белгілі нәтижеге қол жеткізе алмаймыз. Оқушы бұл пәнді тиімді меңгеру үшін, оқытылатын материалға қызығуы, есеп шығарудан рахаттануы тиіс. Математикалық есептердің тәрбиелік мәні зор. Есеп шығару кезінде төзімділік пен табандылық қалыптасады.

Жаңартылған білім мазмұны бойынша математика сабағын жүргізгенде әртүрлі әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалана білу керек. Математика пәні нәтижелі болу үшін:

- Әдіс-тәсілдердің тиімді таңдалуы;
- Сабақтан алған әсері оқуға қызығушылығын және білімге деген сұранысты арттыруы;
- Сабақ қарқынының оқушыларға қолайлылығы, мұғалім мен оқушы жұмыстарының нәтижелілігі;
- Жұмыс барысында мұғалім мен оқушы арасында тығыз байланыс орнату, әр оқушыға сенім білдіру қажет.

Математика сабағындағы білім беру сапасын арттыру мақсатында жүргізіліп жатқан жұмыстарымның негізгі бағыты осындай теориялар мен оқыту мен оқуды жақсатудың жолдарына негізделген.

Сындарлы оқытудың теориялық негіздеріне сүйене отырып, әрбір сабағымды сыни ойлана отырып, оқушылардың білімінің қалыптасуына ықпал ететін әдістерді қолданып өтуімнің нәтижесінде, оқушыларым айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді. Олар, ортақ проблеманы шешуде бірлесіп жұмыс істей алды, әдіс-тәсілдерді қолданып, ойлау дағдыларын, оны жеткізу дағдыларын қалыптасты. Бір сөзбен айтқанда математика пәнінің мұғалімдері көп әдісті білуге тырысуы керек. «Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек», - деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек деп ойлаймын. Өз пәнін сүйетін ұстаз ғана өз ісінің шебері болып қана қоймай, жоғары жетістіктерге жететініне сеніммен қараймын.

Қорыта айтқанда, аталмыш бағдарламаның мәні, баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру қажет. «Білімді болу деген сөздің мағынасы – белгісіз нәрсені ашуға қабілетті болу»-деген Әл-Фарабидің сөзіне жүгінетін болса, ел ертеңі білімді ұрпақпен ғана өлшенбек. Қазіргі заман - математика ғылымының өте кең, жан-жақты тараған кезеңі. Ал талапқа сай математикалық мәдениеттіліктің деңгейін көтеру болып табылады. Ал математиканың дамуына адамзат тіршілігінің дамуының басқа да түрлерін тарихтың дамуын, өндірістік қатынастармен өндірістік күштердің дамуы, мәденитарихпен, техника, физика, астрономия, маханика, философия тарихымен де тығыз байланысты. Демек, математиканың дамуына жетілдіріп, толықтырып, математика мен математикалық теориялардың, идеялардың дамуы емес, сол кездегі халықтың тұрмыс тіршілігінің деңгейіне сәйкес, білімнің дамуы зор ықпал етеді. Ал білімнің оқыту процесімен тығыз байланыстылығы мәлім. Сонымен қатар қоғам үшін де, математиканың рөлі ерекше, себебі әртүрлі бағыттағы математикалық әдістерді қолданбаса ғылыми прогрестің болуы мүмкін емес. Бұл жерде математикалық дайын ақпараттарды қолдану ғана емес, ғылыми мен техникалық дамуына ықпал ететін жаңа туындыларға жол ашу, мүмкіндік жасау. Бұл үшін қажет болған жағдайда жаңа идеялар айтатын, математикалық сауаты жоғары мамандар дайындау қажет. Қазіргі қоғамымызда болып жатқан түбірлі өзгерістерге байланысты әрбір мұғалім оқытудың сан қилы әдістері мен формаларын білу қажет. Сабақ барысында шәкірттің білімге құштарлығын арттыру, өздігінен ойнау қабілетін жандандыру, еңбекетуге баулу, жауапкершілік сезімін қалыптастыру – мұғалімнің басты талабы. Жаңа талаптарға сай көптеген оқыту технологиялары бар. Бұл технологиялардың біразы осы жылынақты жүйеде қалып тастырылып, енгізіліп келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жанпейісова М.М. Технология модульного обучения. Ақтобе. РИПК СО, 2019.
2. Қазақстан Республикасы “Білім мемлекеттік бағдарламасы” / Қазақстан мұғалімі. - 2020. - №33-34
3. Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы. - Алматы: Қазақстан, 2020ж.
4. Әбдіғалиев Қ. Шоғырландырып қарқынды оқыту жүйесі. // Қазақстан мектебі. - 2020.- №11-12, 24-35б.
5. Таубаева Ш.Т., Барсай Б.Т. Оқытудың қазіргі технологиялары // Бастауыш мектеп. - №3, 4, -2018.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІС –ТӘСІЛДЕРІ

Шандолова Гулмира

Б. Бегалиев атындағы жалпы орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Қазіргі әлем қарқынды өзгеріп жатырғандықтан білім беру үрдісі де бір жерде тұрмайтындығы тәжірибеде анық көрінеді. Әлемдегі өзгерістерді бейімдеу біліммен ғана жүзеге асатынын біз білеміз.

Білім әлемінде, білім беру жүйесінде күрделі өзгерістер, тың талаптар бар. Талаптың өзгеруі - қоғамға жалпы ағымға байланысты.

Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру - бүгінгі күннің басты талабы.

Жаңа ғасырдың мектебі, мұғалімі қандай болуы керек?

Білім беру әдістемесіне өзгеріс қажет пе?

В.Г.Белинский сөзімен айтқанда: «Ең ескі идеяға жаңамен байланыстырып өзгеше сипат беріп, жаңалық ашуға болады». Қазіргі жаңалық - білім беру жүйесіндегі қайта жаңғыру.[3.3]

Өскелең ұрпақтың білім алуында, Мұғалім маңызды роль атқарары сөзсіз. Заман ағымына ілесе алатын, мол ақпаратты меңгере білетін, әлеуметтік қарым-қатынасқа түсе алатын оқушыларды даярлау үшін мұғалімнің кәсіби құзіреттілігін дамыту - басты міндет болып табылады. Яғни, Ұстаз «үйретуші мен білім көзі» емес, «үйрену процесін ұйымдастырушы», «менеджер», «үйренуге жағдай жасаушы». Бұл ұстанымнан «Шәкірт өздігімен үйрену керек», - деген түсінік қалыптасады. Бұл дегеніміз - Ұстаз еңбегінің маңызын төмендетпейді. Мұнда мәселе - Ұстаз міндеттерінің түбегейлі өзгеруінде. Педагог - білім тасушыдан - Білім әлеміне жол көрсетушіге айналуы тиіс. Сонымен Жаңаша білім беру жағдайында ұстаз қандай болуы тиіс:

- Педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген;
- Тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған;
- Рухани дамыған;
- Толысқан шығармашыл тұлға құзыреті [2.25].

Ұстаздарға қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғару болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі. Осы айтылғандарды жинақтай келіп, ұстаз – рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған зерттеушілік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құзіреттіліктің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани-адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға болу керек деп тұжырымдауға болады. Бұл бағытта мектеп ұстаздарының біліктілігін арттыру – басты мақсат болып табылады.

Қаза қбаласының бойында Абай атамыз айтқандай, «Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек» болуы – өмір сүрудің басты заңдылығы болса, ол үш қасиетті шәкірт бойына сіңіру – ұстаз міндеті екені даусыз.

Алғаш мектеп есігін аттаған бүлдіршінді қарсы алып, білік, дағдыларды қалыптастыру – бастауыш сынып мұғалімдерінің еншісінде. Бұл кезекте жаңартылған білім мазмұнының бағдарламасының ерекшеліктерін жете түсініп, меңгерген бастауыш сынып мұғалімі болашақ қабағдарланған оқушыны қалыптастырады деп ойлаймын.

Жаңартылған білім бағдарламасының ең бірінші ерекшелігі пән мазмұнының спиральды берілуі. Спиральдік қағидаты бойынша құрылған білім беру бағдарламасы Джером Брунердің «Білім беру үрдісі» атты еңбегінде қарастырылған танымдық теорияға негізделеді.

Екінші ерекшелігі Блум таксономиясының оқу мақсаттарының иерархиясы. Оқу үрдісінде білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау сатыларында оқушылар іс-әрекет етеді.

Үшінші ерекшелігі ортақ тақырыптардың меңгерілуі. Бастауыш сыныптарды сегіз ортақ тақырып бар. Олар барлық пәндерде де беріліп отырады. Тақырыптар бір-біріне тығыз байланыста, сабақтастықта өтеді.

Төртінші ерекшелігі оқу мазмұнының ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарларының құрылып, құрылған жоспарлардың жүйелі іске асуы.

Бесінші ерекшелігі оқытудың тәрбиелік әлеуетін арттыру, оқушы бойында адамгершілік-рухани қасиеттерді қалыптастыруы.

Алтыншы ерекшелігі білім беру деңгейлері аралығында пән бойынша сабақтастықты ескеруге мүмкіндік беретін толық оқу курсы бойынша педагогикалық мақсат қою болып табылады.

Жетінші ерекшелігі бөлімдердің мазмұны мен ұсынылған тақырыптардың уақыт талабына сай келуі, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға назар аударуы [1.36].

Бүгінгі таңда әрбір мұғалімнің шығармашылығы оқушының қалай оқу керектігін үйрету мен қатар оның өздігінен білім алуына, өзінің жақын арадағы Даму Аймағын тиімді пайдалану, үнемі сабаққа қызығушылығын оятып, оны арттырып, отырум ақсатында, ынтымақтастық орта қалыптастыру үшін түрлі тренингтер мен сергіту сәттерін ұйымдастыруды, өз тәжірибесін зерттеуге, білімнің қай деңгейінде тұрғандығын анықтап, қолдау көрсетіп, алға жылжытуда оқыту үшін бағалау түрін енгізу міндеті маңызды мәселе деп қарастырылатындығын түсіндім. [3.6]

Жаңашылдық өзгеріс керек екені деңгейлік бағдарлама бойынша өткен курстан маған түсінікті болды десем, осы тәжірибені өзімнің мектебімде іс-тәжірибемде қолдануға толық негіз бар деп ойлаймын.

Қазір топтық жұмыс тәжірибемізден түспейтін әдіс-тәсіл болып табылады.

Бүкіл әлемдік тәжірибеде білім беру саласында білімнің де дағдының да маңыздылығы кең. Заманауи тәсілдің басты ерекшелігі – білімді алып қана қоймай, оны орынды жерде қолдану. Осы ғасырда талап етілетін дағдылардың мәні осында. Топтық жұмыс барысында оқушының бойында оқушылық кезеңіне ғана емес, кейін де пайдасын тигізетін әлеуметтік өзара әрекет ету дағдысы, қарым-қатынас дағдысы, проблемаларды шешу дағдысы қалыптасады. Қазір осы мәселе төңірегінде әріптестеріммен іс- тәжірибе алмасып, оқушылармен жұмыс жүргізіп жатырмын. Оқу үрдісінде топпен жұмыс жүргізуге оқушылар қалыптасты, дағдыланды. Тапсырма топқа беріледі. Тапсырма орындау барысында топтың әрбір мүшесінің жеке үлесі ескеріледі. Топпен жұмыста жақсы оқитын оқушы орташа оқитын оқушыға көмектеседі де, басқаларды тыңдағанда ол білімін арттыра түседі бір сөзбен айтқанда ынталанады.

Мектептегі сабақ беру әдістемесіндегі диалогтік оқытудың маңызы зор. Диалогтік оқытуды таңдаудағы себебім – баланың сөйлеу тіліне көп көңіл бөлу және баланы сыни тұрғыдан ойлауға үйретудің бірден- бір тиімді тәсілі деп ойлаймын.

Ойын - оқу мен оқытудағы оқу формасы, әрі әдісі ретінде дербес дидактикалық категория. Ол оқушылардың айту, жазу, тыңдау, оқу дағдыларын және терең оқу мен ізденуді қалыптастырушы құрал ретінде пайдаланамын.

Кез келген пәннің мазмұндық аспектісін меңгеру барысында оқушылардың алған білімдерін қалыптастыру мақсатында, бұрыннан қалыптасқан білімдерін пысықтау, қайталау, оқу пәніне деген белсенділігін арттырып, қызығушылығын ояту үшін, білімдерін арттырудың бірден-бір тиімді құралы болып табылады [3.17].

Интербелсенділік-оқушыларға білімалушы орта қалыптастыру, өзін-өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыру арқылы қалай оқу керектігін үйрету. Өзара білім мен тәжірибені бөлісу арқылы коммуникативтік қарым-қатынасқа түсу мен білім мен ғылым бәсекелестігі. Тәжірибе арқылы теориялық білімге жету. Және әр істегі әр тұлғаның көшбасшылық қабілеті, яғни табиғи қабілетін шыңдауы, өзіндік белсенділігі мен тұлғаның қабілеттілігіне мүмкіндік беру әдістері деген ойды қосқым келеді [3.8].

Кері байланыс. Көп жағдайда кері байланыста ауызша, жазбаша диалогқа түсу, сұрақ қою түрлері, сауалнама, белгілі бір стратегиялар ойластырып жатамыз. Әрине, бұл дұрыс үрдіс. Дегенмен, қандайда болмасын бір жұмысты, тапсырманы дамыту, ілгері жылжыту үшін бізге сын, пікір, ой қажет.

Кері байланыс бұл – берілген баға. Ал кері байланысты жүзеге асырушы фактор - диалог.

Кері байланыс әрбір орындалған жұмыстан кейінгі келесі қадамды анықтаушы әрекет, болашаққа жоспар, сындарлы пікір, жетілдіруші сілтеме [3.9].

Бағалау - санамызда баға қоюдың синтездік түрі оның үлгерімінің нәтижелі болуына ықпал ететін фактор болып есептеліп келеді. Мектеп тәжірибесіндегі бағалау баға қоюмен ғана шектелетін тәсіл емес, ол материалды меңгеру, меңгермеу фактісімен қатар оның себептерін анықтауға мүмкіндік беретін оқытудың маңызды құрамды бөлігі болып табылады.

Арнайы критерийлер арқылы бағалаудың оқушының білімін нақты анықтап, ілгері жылжытуға ықпал тигізетінін түсінуіміз керек. Формативті бағалау арқылы оқушының қай деңгейде тұрғанын анықтап, оқушыға болашақта нені жетілдіру керектігіне мән беру маңызды. Оқуды ілгері жылжыту үшін қолдау көрсетіп, формативті бағалау түрлерін қолдану әрбір оқушының белсенділігін арттырады [3.13].

Сөзімізді қорытындылай келе, жаңартылған бағдарламаның негізі, білімалушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде пайдалана білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның маңызы «өмір мен байланыс» ұғымына құрылған. Ұстаздарқауымынаүлкенжауапкершілік міндеттеледі. Үнді халқының тарихи тұлғасы Махатма Гандидің «Егер Сен болашақтағы өзгерісті байқағын келсе, сол өзгерісті уақытында жаса» деген қанатты сөзін басшылыққа ала отырып, жас ұрпақ бойындағықабілетті шыңдап, бәсекеге қабілетті, парасатты жеткіншек тәрбиелеу мұғалім еншісінде. Демек, жан-жақты, шығармашыл, ізденімпаз ұстаз ғана табысты болып, нәтижеге жетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. 3-басылым, 2-3 деңгей 2020.
2. ҚР орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш сынып пәндері бойынша педогог кадрларының білімін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. 2019ж
3. Әдістемелік құрал «Оқу мен оқытуды интербелсенді ұйымдастыру тапсырмалары мен стратегиялары». Е.С.Нугуманов 2020 ж

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Бахытжанова Бибинур

3.Серікқалиұлы атындағы мектеп- интернатының география пәнінің мұғалімі педагог-модератор, Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Ойын - бала әрекетінің бір түрі, адамзат мәдениетінің қазынасы. Ұлы педагогтер, ғалымдар баланы тәрбиелеудегі ойын рөлін жоғары бағалаған. Бала ойын арқылы өмірге енеді, табиғатпен, қоршаған ортамен қарым-қатынасқа түседі, атын - түсінігін арттырады, еңбек ете білу дағдысы қалыптасады. Психологтар мен педагогтер ежелден-ақ ойын мәселесіне өз назарын аударғанымен, тек XIX ғасырдың аяғында ғана арнайы зерттеу пәніне енгізілді. Ойын мазмұнын, оның дамуын логикалық және мерзімдік, уақыт тұрғысынан бейнелейтін тікелей және жаңа ережелердің болуы [1]. Ойындық әрекет бағдарламасын зерттеген ғалымдар пікірінше ойын педагогикалық мәдениет феномені ретінде төмендегідей қызметтерді атқарады:

Әлеуметтендіру қызметі.

Өйткені, ойын - баланы күшті қоғамдық қатынастар жүйесіне енгізу және оған мәдениет байлығын игерту құралы.

Ұлтаралық қатынас құралы қызметі.

Себебі, ойын - балаға жалпы адамзаттық құндылықтарды, түрлі ұлт өкілдерінің мәдениетін игеруге мүмкіндік туғызады. Өйткені ойын - әрі ұлттық әрі интернационалдық, сонымен бірге жалпы азаматтықта.

Ойында бала «адамзат тәжірибесі аясында» өзін-өзі көрсету қызметін көрсетеді. Өйткені, ойын бір жағынан баланың практикада өмірлік нақты қиындықтарды жою жобасын тексеруге және құруға мүмкіндік берсе, екінші жағынан тәжірибесінің олқы тұстарын айқындауға мүмкіндік береді.

Ойынның қатысымдық қызметін - балаға шынайы күрделі адамдық қатысым аясына енуге мүмкіндік беретін дерегі айқын көрсетеді.

Ойынның Диагностикалық қызметі- педагогқа баланың әр қырынан: интеллектуалдық, шығармашылық, эмоционалдық және т.б. көрінуін диагностикалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ойын - баланың өз күшін нақты сезінетін, өзін-өзі бағалау, еркін әрекеттегі мүмкіндіктерін танитын өзін-өзі көрсету аймағы болып табылады.

Ойынның емдік қызметі - баланың қарым-қатынаста, оқуда, мінез-құлқында туындайтын әр түрлі қиындықтарды жеңу құралы ретінде қолданылуымен түсініледі. Ойынның мұндай қызметін Д.Б. Эльконин аса жоғары бағалайды.

Ойынның түзеу қызметі деп - баланың тұлғалық құрылымының көрсеткішіне жағымды өзгерістер, толықтырулар енгізу түсініледі. Ойын әрекетінде бұл үрдіс басқа кездегіден гөрі неғұрлым жұмсақ өтеді.

Ойынның Дамытушылық қызметі, оның ең маңызды қызметтерінің бірі.

Сонымен бірге, ойын - баланың қызығушылықтан дамуға ұласатын, қызығушылығының ұйымдастырылған мәдени стратегиялық-кеңістігі [2], [3].

Мен өз сабақтарымда ойын технологиясын жиі қолданамын, және де ойын технологиясымен қатар интербелсенді әдістердің де маңызы зор.

Интербелсенді оқыту - білім беру үдерісіне қатысушылардың өзара әрекетінің диалогтық формасына негізделген таным тәсілі. Оның барысында білім алушылардың бірлескен әрекет дағдылары қалыптасады. Интербелсенді оқыту - білім беру үдерісінің соңғы мақсаты мен негізгі мақсаты мен негізгі мазмұнын сақтайды. Интербелсенді оқыту бірқатар міндеттерді шешеді: - коммуникативті біліктер мен дағдыларды дамытады, оқушылар арасында эмоционалдық дағдыларды дамытады, олардың арасында эмоционалдық байланыс орнатуға көмектеседі; - ақпараттық міндеттерді шешеді, себебі оқушыларды бірлескен әрекетті онсыз жүзеге асыруға болмайтын қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді; - жалпы оқу біліктері мен дағдыларын дамытады (талдау, жинақтау, мақсаттар қою және т.б.), яғни білім беру міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді; - командада жұмыс істеуге, басқаның пікіріне құлақ түруге үйрететін болғандықтан, тәрбиелік міндетті қамтамасыз етеді. Интербелсенді оқыту тағы бір маңызды міндетті орындайды. Ол жүйке жүйесінің жүктемесін азайтуға, зейінді басқа нәрсеге аударуға, әрекет формаларын ауыстыруға және т.б. мүмкіндік береді. Интербелсенді оқыту технологиялары мыналар:

1. Жүппен жұмыс.
2. Ауыспалы үштіктер.
3. Өткеншек.
4. Шағын топтардағы жұмыс.
5. Аквариум.
6. Аяқталмаған сөйлем.
7. Миға шабуыл.
8. Шешімдер ағашы.
9. Рольдік (іскерлік) ойындар
10. Пікірталас.
11. Дебаттар [4].

Оқытудың интербелсенді әдістерін 4 топқа бөлуге болады:

- топтық оқыту;
- фронтальдық оқыту;
- ойын барысында оқыту;
- пікірталас барысында оқыту.

Топтық оқу әрекеті – оқытуды шағын топтарда ұйымдастыру формасы. Мұндай оқыту оқушылар үшін өз құрбыларымен ынтымақтастық жасауға, әр адамның қарым-қатынасқа табиғи ұмтылысын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Топтық оқытуға жүппен жұмыс, шағын топтағы жұмыс, аквариум жатады. Фронтальдық интербелсенді әдістерге

бүкіл сыныптың бір мезгілдегі бірлескен жұмысын қамтитын әдістерді жатқызуға болады: «Микрофон», «Аяқталмаған сөйлемдер», «Миға шабуыл», «Оқи отырып, үйренемін». Ойын барысында оқыту әдістеріне рольдік ойындар, драматизациялау жатады. Пікірталасқа оқыту әдісі оқыту үдерісінде оқушылардың танымдық әрекетінің маңызды тәсілі, өйткені пікірталас – даулы мәселені көпшілік алдында кеңінен талқылау. Бұндай әдістерге «Ток-шоу», «Пресс» әдісі, «Бағытынды таңда» әдістері жатады.

Интербелсенді оқытудың әдістері мен тәсілдері қолданылған сабақ сегіз кезеңнен тұрады:

1. Мотивация. Бұл кезеңді ұйымдастыру барысында бір сабақтан екінші сабаққа өткен кезде мотивация тәсілдерін өзгерту қажет.

2. Мақсат қою. Оқушыларға мақсаттарды хабарлау әрекетті мақсатты бағытталған етуге мүмкіндік береді. Мұғалім оқушыларға сабақтың мақсатын қоюды үйретеді.

3. Жаңа ақпарат беру. Бұл кезең оқушылар нені білетінін, ненің таныс емес және түсініксіз екенін таңдап алуға мүмкіндік береді. Бұл кезеңді миға шабуылдан бастау ұсынылады: «Бұл сөз Сізде қандай ассоциация тудырады?», «Бұл сөзбен қандай ұғымдар байланысты?».

Интербелсенді жаттығулар. Интербелсенді жаттығулар ретінде шағын топтардағы жұмыс ұсынылады. Әрбір топ қысқа және неғұрлым ақпаратты түрде сөйлеуі тиіс.

1. Жаңа өнім. Оқушылар игерген ақпараттың көлемін есепке ала отырып, олардың өз қорытындылығын жасауына және көзқарасын білдіруіне мүмкіндік жасалады.

2. Рефлексия кезеңінде оқушылар жасаған әрекеттің қорытындыларын шығару көзделеді.

Бұл кезең оқушыларға жаңа игерілген білімдерді бөліп көрсетуге және қандай жағдайда қолдануға болатынын анықтауға мүмкіндік береді. Рефлексия кезінде төмендегі сұрақтарды қоюға болады: - Не қатты ұнады? – Нені үйрендіңдер? – Келешекте бұл білімдер қандай пайдаға асады? – Бүгінгі сабақ бойынша қандай қорытынды жасауға болады?

Қойылған сұрақтар оқушыларға сабақта болған нәрсенің ең бастысын, жаңасынбөліп көрсетуге, бұл білімдердің қайда, қалай және қандай мақсатта қолданылуы мүмкін екенін түсінуге көмектеседі. 3. Бағалау. Бұл интербелсенді режимде жұмыс істейтін мұғалім үшін күрделі мәселе болып табылады. Бағалау оқушылардың келесі сабақтағы жұмысын ынталандыруы тиіс. Бағалауда мынадай қатынасты қолдануға болады: топтың әрбір мүшесі әрқайсысын бағалайды, яғни әр жолдасына бағалау парағына баға қояды. Мұғалім парақтарды жинапалып, орташа баллды есептеп шығарады. Оқушылар жұмысын өзіндік бағалауды да қолдануға болады. 4. Ұй тапсырмасы. Оқытудың интербелсенді әдістерін пайдаланып, өтілген сабақтардан кейін игерілген материалды шығармашылықпен қайта-қайта қарауға мүмкіндік жасайтын тапсырмалар беріледі: шығарма жазу, қарастырылып отырған мәселе бойынша өз көзқарасын білдіру және т.б. [5].

Интербелсенді әдістермен қатар география сабақтарында жаңа технологиялардың маңызы зор. Қоғамымыздың қазіргі даму кезеңі мектептегі білім беру жүйесінің алдына оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары жасалып, білім беру мекемелерінің тәжірибесіне енуде. Заманауи технологияларды меңгерту мұғалімнің интеллектуалдық кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді.

Білім берудегі жаңа технологиялар ұғымы АҚШ-та 40-жылдары пайда болды. Алғашқы кезде ол жаңа техникалық құрал жабдықтарды (инженерлік ақыл-ойдың жетістіктерін) оқу-тәрбие үрдісінде пайдалану мағынасында қолданылып жүрді. Қазір дүниежүзінде оқытудың тиімді жолдары мен жаңа әдіс-тәсілдерін іздестіру жүріп жатыр. Солардың бірі үздіксіз географиялық білім беру болып табылады. Оның алдына қойған негізгі мақсаты: адамдардың өмірінің әртүрлі кезеңдерінде үздіксіз білім алуға жағдай жасау; адамдардың өзбетінше білім жинақтауға шығармашылықпен қызмет етіп, тез өзгергішөміргебейімделуінежағдайжасау; оқушылардыңжаңалықтарды тез қабылдауын

қалаптастыру, жаңалықтарды өмірде қолдана білуге үйрету [6]. Жалпы білім беру жүйесіне енгізілген жаңалыққа оқушылардың білімін тексеруде:

- Топпен жұмыс істеуді ұйымдастыру;
- Оқушының өзін-өзі тексеруі;
- Оқушылардың бірін-бірі тексеруі;
- Оқытудың модельді жүйесі;
- Дарынды балалармен жұмыс істеудің жаңаша әдіс-тәсілдерін қолдану жатады.

Соңғы жылдары көптеген мектептерде оқытудың жаңа формасы – блокпен сабақ беру іске асырылуда. Блок түрінде оқытқанда оқытудың арнайы міндеті, тәрбиелеу және дара тұлға тәрбиелеу бірден іске асады. Окуматериалын блокпен немесе модульмен беру көптеген географиялық, экологиялық, экономикалық проблемаларды біртұтас беруге мүмкіндік туғызады. Блок (модуль) ҚР Білім және Ғылым министрлігі бекіткен оқу бағдарламасы негізінде жүргізіледі.

География сабағына қажетті көрнекілік, жаңаны тану ретінде де, ой немесе әңгімені елестету үшін де, аңғарымдылығын дамыту үшін де, материалды еске сақтау үшін де қолданылады. Көрнекілік құралдар оқу үрдісінің барлық кезеңдерінде қолданылады: жаңа білімді хабарлаған кезде, кейде мұғалім жаңа білімді хабарлауы орнына (мысалы, кинофильмді көрсету, тәжірибе жасау); білімді орнықтыру және іскерлік пен дағдыны қалыптастыру кезінде үйге берілген тапсырмаларды орындаған кезде сызбаларды сызу, кестелерді жасау, суреттемелерді орындау және т.б.; меңгеруді бақылаған кезде (мысалы, карта, кесте бойынша айтып беру, аспаптар құрылысын түсіндіру). Көрнекілік оқушылардың жасерекшілігін ескере отырып пайдаланылады [7]. Географияны оқыту барысында тақырыпты меңгеру деңгейі мына жағдайларда жоғарылайды:

- Ойындар өткізу әдістемесінің теориялық негізін жасауда география курсының сызықтық - сатылық логикасы ескеріледі;

- Ойындар мектеп курсындағы негізгі экономикалық және экономикалық-географиялық түсініктерді ашу және қалыптастыру үшін өткізіледі;

- Ойынды өткізу процесінде оқушылардың танымдық және шығармашылық белсенділігін арттыратын әдістермен құралдар қолданылады;

- Берілген имитациялық ситуацияда шешім қабылдау ұстанымдары ашылады.

Оқушының өзбетімен білім алуының бір түрі – шығармашылық тапсырмалар орындау арқылы білім алу. География пәнінен оқушыларға өзбетімен жұмыстар орнату арқылы шығармашылықпен білім алуға қолжеткізуге болады. Өзіндік жұмыстарда:

- Оқушының пәнге деген қызығуы артады;

- Оқушының шығармашылық қабілеті дамиды;

- Ізденушілік қабілеті артады;

- жауапкершілігі жоғарылайды;

- Ақпаратты бағдарлау біліктілігі қалыптасады;

-Сыни тұрғыдан ойлау қабілеті артады.

Әрбір ұстаздың міндеті мектеп оқушыларын отансүйгіштікке, ақыл-ойын жан-жақты дамытуға, ұмтылуға тәрбиелеу. «Қыран-түлегіне қайыспас қанат сыйлайды, ұстаз-шәкіртіне талап сыйлайды» деген халқымыздың қанатты сөзі ұстаз арқылы дарыған.

Білім беру саласында озық технологиялардың енуі мұғалімнің ойлану стилін, оқыту әдістемесін өзгертеді. Менің математика пәнін оқытуда озық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – оқушыларға білім беру процесінде көмектесу. Оған: оқыту бағдарламалары, оқытуда қолдануға арналған электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары мен тестік, өзіндік жұмыстар ерекше орыналады.

Жас ұрпақтың жаңаша ойлануына, олардың біртұтас дүниетанымының қалыптасуында әлемдік сапа деңгейіндегі білім, білік негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жаңаша білім мазмұнын құру жалпы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе. Бүгінгі орта білім беру ісіне қойылар талаптар қай кездегіден де күрделі маңызды. Өйткені бізді дамудың жаңа кезеңі күтіп тұр. Сол кезеңге лайық ұлттық санасы жаңғырған жаңа ұрпақ

тәрбиелеу міндеті мойынымызда. Барлық кедергілерді жеңу табысқа талпыну өз қолымызда деп білемін. «Оқусыз – білім жоқ, білімсіз күнің жоқ» деген халық даналығы ешқашан мәнін жоғалтпайды[8].

Қазіргі оқыту үрдісіне жаңа педагогикалық технологиялар кеңінен енуде. Оқушыны пәнге қызықтырумен қатар, саналы ойлауға тәрбиелейтін, қоғамдық көзқарастарын қалыптастыра алатын, өзіндік пікірі бар, қоғамдағы болып жатқан түрлі қарама-қайшылықтарды түсіне білетін, еркін сөйлеп, өз пікірін ашық айта алатын ойлы ұрпақ тәрбиелеуде сабақтың маңызы зор. Әр мұғалім оқушыға көп қырлы сабақ беретін болған соң, қазіргі жаһандану саясатына сәйкес жаңа технологияны өз ыңғайына, пәніне лайықтап пайдалануы тиіс. Мұғалім шеберлігі – ізденіс нәтижесі. Сондықтан, орыстыңұлы педагог-ғалымы К.Д. Ушинскийдің “Мұғалім – өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімдігі де жойылады” - деген. Бұл ойға өзім толықтай қосыламын және мұғалім өз сабақтарында жоғарыда аталған ойын технологиясы және интербелсенді әдістерді тиімді қолдана білсе оқушылардың пәнге деген қызығушылықтары артып, пәннің сапасы жоғарылар деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қоянбекова С. Ойын мақсатын талдау және оның мәні //Қазақстан мектебі, 2012, №1-2.- Б. 45-49
2. Байжұманова Б. Оқушылардың танымдыққа білетін дамыту //Қазақстан мектебі, 2019, №2.-Б. 29-31
3. <http://telitde.cot/ipegbeI8epdi-edI8ieg-oiipdag-tep-olagdi-iglegi.html>
4. Бесова М.А. Познавательные игры для младших школьников от А до - Иркутск, 2014. - 272 с.
5. Загурская Е.Л. Использование активных форм и методов обучения в работе с младшими школьниками -Мозырь, 2016. - 58 с.
6. Кашлев С.С. Интерактивные методы обучения педагогике. - Минск., 2020.

БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖҮЙЕЛІ ЖАҢАРТУ ЖАҒДАЙЫНДА САПАЛЫ БІЛІММЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Бибигүл Абатовна

Әбу Сәрсенбаев атындағы жалпы орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Еліміз өркениетті елдер қатарынан орын алып, ұрпағымыз қоғам қажеттілігіне сай болып жатырса - бұл ұстаздар еңбегі. «Мұғалім - мектептің жүрегі» демекші, оқушыға білім нәрін себуші жүректің қызметі сапалы болса, жемісі де шырынды болмақ. Қазіргі заман талабына келсек, ұстаз алдында тұрған жүк ауыр десек те болады. Оның қызметін тұтастай адамтану ғылымы деп алсақ, бұл ғылым адамның күрделі де қызықты, шым - шытырығы мол рухани жан дүниесіне үңіле білу шеберлігімен көрінеді.

Ұстаздың жан-жақтылығы, үнемі ізденіс пен шығармашылық жолындағы талабының болуы шәкірт жүрегіне бірден-бір жол салады. Ондай ұстаздан шығармашыл, күзиретті және жаңа үлгідегі мұғалім күтіледі. Ал жаңаша мұғалім тәжірибенің өзгеруіне, яғни білімнің өзгерісіне талпыныстағы ұстаз. Осы үлгідегі өзгеріске бағытталған ұстаз келбеті әр ұстаздың бойынан табылу керек деп білемін.

Білім мазмұнын жаңарту - білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін қайта қарастыру болып табылады. Ұлттық

және жалпы адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, кез келген өмірлік жағдайда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсете білетін тұлғаның үйлесімді қалыптасуына және зияткерлік дамуына қолайлы білім беру ортасын тудыру - жаңартылған білім мазмұнын енгізудің нәтижесі болуы керек. Білім мазмұнын жаңарту тікелей шығармашылық ізденістегі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. «Мұғалім көп әдісті білуге тырысуы керек. Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек», -деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай, қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек. Өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді. Қазіргі таңда пәнді жақсы, терең білетін, күнделікті сабақтағы тақырыпты толық қамтитын, оны оқушыға жеткізе алатын, әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды білу іскерлігі, оқытудың дәстүрлі және ғылыми жетілдірілген әдіс-амалдарын, құралдарын еркін меңгеретін, оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыра отырып дарындылығын дамытудағы іздену-зерттеу бағытындағы тапсырмалар жүйесін ұсыну өмір талабы. Ал оның негізі бастауыш сыныптарда қаланбақ. Сондықтан да бастауыш сыныпта әр сабаққа әр түрлі тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушылардың білім сапасын арттыру ең басты мәселе.

Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты-білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді.

Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы - оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ -ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу. Жаңа білім беру бағдарламасы сыни тұрғыдан ойлауға, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары)үйретеді. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі спиральді қағидатпен берілуі. Оған оқу мақсаттарын зерделей отыра тапсырмаларды, ықшам сабақтарды құрастыру барысында көз жеткіздік. Бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, критериялық бағалау жүйесіне өтеді. Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты жиынтығымен өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау. Бұл бағалау түрлері баланың жан-жақты ізденуіне ынталандырады. Критериялық бағалау жүйесі Филиппин, Сингапур, Жапония, Франция, Финляндия сынды дамыған елдерде пайдаланылады. Бұл бағалау жүйесінің артықшылығы, баланың ойлау қабілетін дамытып, ғылыммен айналысуына ықыласын туғызады. Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойы жүйелі түрде өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүргізіле отырып, оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және балл не баға қоймастан оқу үдерісін түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Жиынтық бағалау оқу бағдарламасынның бөлімдерін (ортақ тақырыптарын және белгілі бір оқу кезеңін (тоқсан, оқу жылы, орта білім деңгейі) аяқтаған оқушының үлгерімі туралы ақпарат алу мақсатында балл және баға қою арқылы өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау барлық пәндер бойынша қолданылады.

ҚР-ның Президенті Қ.К.Тоқаевтың 2021 жылғы жолдауында елімізде білім сапасын арттыру бағытын жүзеге асыру мақсатында ұстаздардың біліктіліктерін арттыру мәселесін көтерді.[1, 1] Осы бастаманың негізінде Кембридж университетінің бағдарламасы бойынша ҚР-да «Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын» іске асыру мақсатында «Педагогикалық шеберлікті арттыру» тақырыбында үш айлық курс жұмыстары жүргізіліп келеді. Үш айлық курстың міндеті- ұстаздардың шеберлік деңгейі

мен белсенділік, табыстылық нәтижелерін шыңдап, мектептегі оқу-тәрбие жұмысын жоғары деңгейге көтеру

Кіріктірілген білім беру бағдарламасында қазақ тілі пәнінің берілу жайы да өзгеше. Бағдарлама оқушының төрт тілдік дағдысын: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым жетілдіруге бағытталған. Бұл төрт дағды оқу жоспарында «Шиыршық әдісімен» орналастырылған және бір -бірімен тығыз байланысты. Яғни, жыл бойына бірнеше рет қайталанып отырады және сынып өскен сайын тілдік мақсат та күрделене түседі[1, 4].

Бүгінгі күні барлық елдер жоғары сапалы білім жүйесімен жұмыс істеуде. Өйткені қазіргі заманда елдің бәсекеге қабілеттілігі оның азаматтарының парасаттылығымен анықталады, сондықтан білім беру жүйесі болашақтың талабына сәйкес дамуы тиіс. Оқушыларды заманауи әдіс -тәсілдермен оқытып, ой -өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр. Оның үстіне білім берудің жүйесін қарқынды дамытқан бұл үрдістің жалпы білім беретін мектептерге де енгізіле бастауы көңілді қуантады.

Осы жаңартылған білім беру мазмұнында диалогты оқыту барысында оқушылар күтілген нәтижеге жету үшін күш - жігерін жұмсайды, ынталанады, ойларын бөлісіп, пікірлеседі, білімді бірлесіп алып, өз білімін толықтырады.

Оқушылардың өзара әрекет дағдыларын дамытудың тағы бір тәсілі - оқушылардың бір-біріне сұрақ қоюы. Егер де сұрақ дұрыс қойылған болса сабақ берудің, білім берудің тиімді құралына айналып, оқушылардың білім алуына жағдай жасайды. Сұрақ қою маңызды дағдылардың бірі болып табылады, себебі сұрақ дұрыс қойылған жағдайда сабақ берудің тиімді құралына айналады және де оқушылардың білім алуына қолдау көрсетіп, оны жақсартып және кеңейте алады. Оқушының білім алуын қолдау үшін сұрақ қоюдың түрткі болу, сынақтан өткізу және қайта бағыттау сияқты әртүрлі техникаларын пайдалануға болатыны белгілі.

Менің ойымша, оқушылардың тілді меңгеруде үлкен нәтижеге жетуде электрондық оқулықтардағы дайын диалогтарды тыңдау, жаттау, аяқтау, толықтыру, мәтін мазмұны, кесте, сызбалар бойынша диалогтар құру-әдістері де көп көмегін тигізеді.

Топтық жұмыс ішіндегі тығыз қарым-қатынас оқушыларды бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығара, тығыз байланыста жұмыстануға жеткізеді. Сабақ барысында оқушылардың достығы нығайып, сабаққа деген жаңа көзқарастары қалыптасып, жаңа, тың идеялармен танысып, білімдерін жетілдіріп, жан-жақты дамуына мүмкіндік алады[1, 5].

Нәтижесінде оқушы:

Жан-жақты

Тілдік қоры бай

Өзіне сенімді

Тобының жанашыры

Өз ойын анық та, ашық айта алатын

Өз көзқарасын тұрақты ұстай алатын тұлғаға айналады.

Қорыта айтқанда, жаңа бағдарламаның мәні, баланың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде пайдалана білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Үйренгеніміз де, үйренеріміз де көп Үнді халқының тарихи тұлғасы Махатма Гандидің «Егер сен болашақтағы өзгерісті байқағың келсе, сол өзгерісті уақытында жаса» деген ілімін негізге ала отырып, оқушы бойындағы қабілетті жетілдіріп, оқушыларды болашаққа жетелеп, жақсы істі бастағалы отырмыз. Жаңартылған білім - болашақтың кепілі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қ.К.Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 20.01.2020 ж.
2. ҚР Тілдерді дамыту мен қолданудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2020.
3. ҚР Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2010.
4. «Білім технологиялары» № 3, 2020 ж.

ДҮНИЕТАНУ ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДА САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Серғазина Гүлжазира Бабатайқызы

Бабатай негізгі орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
Темір ауданы, Ақтөбе облысы

Денсаулық – бұл өте күрделі, жүйелі құбылыс. Оның физикалық, психологиялық және әлеуметтік деңгейде көріну ерекшелігі бар. Денсаулық пен салауатты өмір салты проблемасы айқын күрделі. Көптеген ғылыми пәндердің күш-жігері оны зерттеуге бағытталған.

Сыныпта оқитын балалардың денсаулығын жақсартудың қазіргі тенденциясы мектептегі бастауыш білім берудің негізгі міндеті болып табылатын денсаулықты сақтау мен нығайтудың жаңа жолдарын іздеуді ынталандырады. Бұл жағдайда балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыру маңызды орын алады. Мазмұны мыналарды қамтиды: салауатты өмір салтының жалпы тұжырымдамасы, «алдын алу» ұғымымен танысу, атап айтқанда, әртүрлі ішек инфекцияларының алдын алу, денсаулықты сақтау дағдыларын дамыту және денсаулыққа оң көзқарас, сондай-ақ адам, өзін-өзі бағалау сияқты өзіне жауапкершілікпен қарау.

Мектептің, отбасының, қоғамның бірлескен күш-жігерінің арқасында өсіп келе жатқан азамат өзінің денсаулығына жауапты және оны ең жоғары құндылық ретінде қарастыруы керек деген ойды күшейтуі керек. Өйткені оның денсаулығы - жер бетіндегі өмір кезеңінің ұзақтығы, бұл өмірлік жетістік және жеке бақыт[1].

Салауатты өмір салтының негіздерін қалыптастыру бойынша жұмыс кешенді педагогикалық міндет болып табылады, осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының өз денесі, әдеттері, гигиена ережелері туралы түсініктерін дамыту жөніндегі іс-шаралар қоршаған әлем, дене шынықтыру, өмір қауіпсіздігі негіздері, әдебиет және т.б. әртүрлі пәндер бойынша білім беру қызметі шеңберінде жүзеге асырылады. Білім беру бағдарламасына салауатты өмір салтының негіздері туралы тиісті ақпаратты енгізу баланың өз денесін тұтас қабылдауын қамтамасыз етуге, оның денсаулығына құндылық қатынасын қалыптастыруға бағытталған.

Д.Б.Эльконин атап өткендей, бастауыш мектеп жасында негізінен интеллектуалды-танымдық сала дамиды, ал мотивациялық-қажеттілік саласы өзінің дамуында біршама артта қалады [2], бұл кезеңде мұғалім жалпы адам құрылымының ерекшеліктері, оның денесінің мүмкіндіктері, әдеттері, өмір салты туралы білімдерін белсенді арттыру үшін алғышарттар жасайды.

Бастауыш сынып оқушысының дамуының биологиялық (физиологиялық) детерминанттарын атап өтіп, мұғалімдер бастауыш мектеп жасында «балалар ағзасының қарқынды биологиялық дамуы (орталық және вегетативті жүйке жүйелері, сүйек және бұлшықет жүйелері, ішкі ағзалардың қызметі)» деп атап көрсетеді [3]. Бастауыш сынып

оқушысының белсенді физиологиялық дамуы эндокриндік жүйенің ерекшеліктеріне байланысты, ішкі секрецияның «жаңа» бездері іске қосылып, «ескі» бездер жұмысын тоқтатады. Осының арқасында өзгерістер қарастырылып отырған кезең кейде екінші «физиологиялық дағдарыс» деп аталады [4].

Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру әдістеріне әңгімелесу, қызықты қосымша кітаптармен жұмыс, бақылау, тәжірибе жүргізу т.б. әдістер жатады. Сыныптан тыс жұмыстар жүйелі және жинақы дайындықты талап етеді.

Сабақтан тыс жұмыс – мұғалімнің жеке және топтық тапсырмалары бойынша тәжірибелік жұмыстар курсы игеруімен байланысты міндетті сабақтардан кейін оқушыларды ұйымдастыру формасы. Дүниетану пәні бойынша: денсаулықты сақтау және нығайту, спортпен айналысу, ішкі және сыртқы дүниемен жұмыс, белсенді өмір сүру, қосымша әдебиеттен сабаққа хабарламалар дайындау, сынып бұрышын рәсімдеу.

«Дүниетану пәнін оқыту әдістемесі» бойынша сыныптан тыс жұмыс түрлеріне тақырыптық апталар мен олимпиадалар өткізу, таңертеңгіліктерді, мерекелерді, викториналарды, турнирлерді, эстафеталар мен т. б. ұйымдастыру, жобалық іс-әрекет, табиғи оқу жолы бойынша экскурсиялар және т. б. жатқызуға болады.

Сабақтарда жүргізілетін оқу-тәрбие жұмысы мен сыныптан тыс жұмыстар арасында тығыз байланыс бар. Оқу сабақтары оқушылардың пәнге деген қызығушылығын дамыта отырып, сыныптан тыс жұмысты әрі қарай дамытуға көмек береді, керісінше, оқушылардың білімін практикада қолдануға мүмкіндік беретін, осы білімді кеңейтетін және тереңдететін сыныптан тыс сабақтар оқушылардың үлгерімін және олардың оқуға деген қызығушылығын арттырады. Алайда сыныптан тыс жұмыс оқу жұмысын қайталамауы қажет.

Сыныптан тыс жұмыс түрлері: жеке, топтық, жаппай.

- Жаппай: дәрістер, викториналар, серуендер, табиғатқа жорықтар, мұражайларға бару, шығармашылық жұмыстардың көрмелері;

- Топтық: үйірмелер, қабырға газеттерін шығару, мерекелік іс-шара ұйымдастыру;

- Жеке: өз денсаулығын қалыпта ұстау, күнтізбін, жеке гигиенаны сақтау, әдеби шолулар, мектепте өткізілетін тәжірибе жұмысы, сынып бұрышын безендіру және т. б.

Сыныптан тыс қызметтің ең танымал нысандары:

1. Әлеуметтік-гуманитарлық қызметі: дүниетану пәні бойынша апталықтар ұйымдастыру.

2. Оқу-танымдық қызметі: жалпы мектептік пәндік олимпиадалар, чемпионаттар, шығармашылық және ғылыми-зерттеу жобалары, мектепшілік байқаулар.

3. Спорттық іс-шаралар: тақырыптық кештер мен мерекелер, тақырыптық экскурсиялық сапарлар, «Мен және менің отбасым», «Жүзден жүйрік» спорттық ойындарын ұйымдастырып, өткізу.

4. Ұжымдық мерекелер: тақырыптық мерекелер, шығармашылық және спорт фестивальдары, «Біз шыныққан баламыз» жарыстары, оқушылардың интеллектуалды турнирлері, саптық әндер, көрініс қою, суреттер мен плакаттар жарыстары.

5. Мамандандырылған (тақырыптық) акциялар: пайдалы тағамдар жәрмеңкелері; ұлттық ойындар, ғылым, қызығушылықтарына байланысты үйірмелер, клубтар, денешынықтыру, салауатты өмір салты апталықтары.

6. Қоғамға пайдалы, әлеуметтік маңызы зор шаралар: сенбіліктер, тазалық рейдтері, «ерекше балаларға көмек», «балалар үйіне көмек», «қарттарға көмек» қайырымдылық акциялары.

7. Спорттық және туристік қызмет: туристік жорықтар, жарыстар, туристер сапарлары, спорттық эстафеталар (оқушылармен, ата-аналармен); «Шынықсаң шымыр боласың», «Толағай» жарыстарын ұйымдастырып, өткізу.

Кесте 1. Бастауыш сынып дүниетану пәні бойынша салауатты өмір салтына байланысты тақырыптар

Тазадық — денсаулық кепілі

Сен

- гигиена туралы білесің;
- жеке бас гигиенасын сақтауды үйренесің.

Тірек сөздер

Гигиена

Тазадық

Суреттерді салыстыр
Балалар туралы не айта аласың?
Не үшін тазадық сақтау қажет деп ойлайсың?

Денің сау әрі әдемі болғың келе ме? Өзіңді күт, жеке бас гигиенасын сақта.

Жеке бас **гигиенасы** — бұл денені және киімді **таза** ұстау. Гигиена ережелерін сақтау денсаулықтың мықты болуына көмектеседі.

82 8-тарап. Денің саудың — жаны сау

Денсаулық — табиғат сыйы. Оны күту қажет. **Дене жаттығулары** денсаулық үшін маңызды. Олар бұлшықетті нығайтады. Епті әрі шымыр болып өсуімізге көмектеседі.

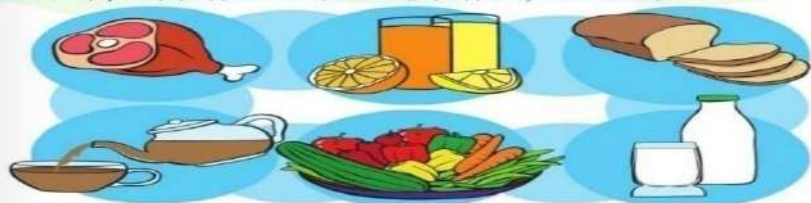

Әңгіме құрастыр
Сәуленің тамағы ауырып қалды. Ол анасымен дәрігердің қабылдауына келді.
Сауле мен дәрігер не туралы сөйлесіп отыр деп ойлайсың?

Сен білесің бе?
Жаттығу жасауға ең қолайлысы — түстен кейінгі уақыт. Олимпиадалық рекордтардың көбісі осы уақытта жасалған.

81 1-көлем

Тағам және сусын
Суреттерге қара. Тағам мен сусын түрлерін анықта.
Сен таңертең қандай тамақ жейсің, қандай сусын ішесің?

Тағам мен сусын адамның тіршілік етуі үшін өте қажет. Олар адамға күш-қуат береді және шөлін қандырады. Күнделікті тамаққа көгеріс, жеміс және ет тағамдарын пайдаланған дұрыс. Тағамның алуан түрлі болуы денсаулыққа пайдалы. Тамақтану ережесін сақтау да денсаулық үшін маңызды.

Орындап көр
Түскі ас мезірін дайында.
Дастарқан жасап, достарыңды қонаққа шақыр.

Сен білесің бе?
Бие сүтінен шипалы сусын — қымыз алынады. Қымыздың отаны — Қазақстан.

74 1-көлем

Бастауыш сыныптың дүниетану пәні бойынша оқулықтарына жүргізілген талдаулар барысында салауатты өмір салтын қалыптастыруға және салауатты өмір салтына бағытталған тақырыптар мен тапсырмалар бар екендігі айқындалады. Атап кететін болсақ 1-сыныпта «Өзім туралы» бөлімі және «Тағам және сусын» бөлімі бойынша 2 тақырып берілсе, «Дені саудың – жаны сау» бөлімі бойынша 2 тақырып бар. 2-сыныпта «Дені

саудың – жаны сау» бөлімі бойынша 1 тақырып берілсе, 3-сыныпта «Уақыт» бөлімінде 1 тақырып берілген

Ойын түріндегі қарым-қатынастың көп тараған түрлері: дөңгелек үстелдер, кештер, отырыстар, табиғат аясына бару, мұражайларға бару, қызықты адамдармен кездесулер ұйымдастыру. Мақсатты тренингтер, психологиялық ойындар, дискуссиялар, ми шабуылдары, іскерлік, сюжеттік-рөлдік ойындар жатады.

«Дүниетану» пәні бойынша сыныптан тыс жұмыстарды өткізудің маңыздылығы тек оқушылардың салауатты өмір салты жайлы ақпараттарды түсінуіне байланысты емес. «Дүниетану пәнін оқыту әдістемесі» бойынша сыныптан тыс жұмыс оқушылардың денсаулықты сақтап, нығайтуға деген қызығушылығын дамытуға, олардың білімдерін өмірде қолдануға, жаман әдеттерден аулақ болуға, дұрыс тамақтану, спортпен айналысу, жалпы өмір сапасын жақсартуға негізделген.

Сыныптан тыс жұмыстағы бірнеше жағдайлар оқушыларға салауатты өмір салты жайында нақты білімді ұғынуға, алдағы өмірде пайдалы және зиян әрекеттерді айыра білуге, денсаулықты қорғау бойынша қарапайым іскерліктерді үйренеді. «Дүниетану пәнін оқыту әдістемесі» тұрғысынан сыныптан тыс жұмыстың мақсаты кіші мектеп оқушысының өзіне тән тұлғасын жан-жақты игеруге бағытталған. Тақырып бойынша игерген мәліметтерді терең және саналы түрде түсінуге жағдай жасауы, осы пәнге қызығушылығын, өз бетінше білімдерін игеру және оларды қолданыс жүзінде пайдалана білу қабілеті мен жүйесін дамытуы тиіс.

Сыныптан тыс сабақтар кезінде оқушылар салауатты өмір салты мен оның құрамдас бөліктерін сонымен қатар олардың өзара ерекше қасиеттерін толығымен зерттейді. Қоршаған ортамен байланысты ағзаларға көз жеткізеді, адам және табиғат байланысын түсінеді.

Сыныптан тыс жұмыста адамгершілік сезімдер мен оқушылардың мінез-құлық нормалары дамиды. Сыныптан тыс жұмыс тапсырылған іс үшін нақты жауапкершілікті тәрбиелеу, талап қоя білу, өзара бір-біріне көмек көрсету және т. б. үшін кең мағына береді. Әсіресе, көпшілік шаралар тиімді: ертеңгіліктер, апталықтар, мерекелер, экскурсиялар. Оқушылар бірлесіп жұмыс жасайды, қойылған мақсаттарға жету жолында бірнеше ауыртпашылықтарды жеңеді.

«Дүниетану» пәнін – танымдық білім беруде нақты әдебиеттермен жұмыс істеу өте маңызды. Сынып оқушыларының қызығушылықтары мен бейімділігіне қарай салауатты өмір салты жайлы оқушылар салған ең керемет фотосуреттердің, жасаған бұйымдарының көрмесін жүргізуге болады. Осылайша, мұғалім сыныптан тыс жұмыстарды және дүниетану пәніне қызығушылығын арттырады, оқушыларға өз еркімен білім алуға септігін тигізеді. «Дүниетану» пәні бойынша жүйелі құрастырылған сыныптан тыс жұмыстар оқушыларға салауатты өмір салтын қалыптастыруға үлкен мүмкіндіктер береді.

Қорытындылай келе, салауатты өмір салты – бұл адамның белсенді күйі, ол ерікті күш-жігерді көрсетуді, физикалық және психикалық денсаулықты сақтауға және нығайтуға, өнімділікті қалпына келтіруге әкелетін әрекеттер мен мінез-құлықтарды түсінуді талап етеді. Салауатты өмір салты әлі бірінші орында емес. Бірақ егер біз балаларды ерте жастан бастап денсаулығын бағалауға, қорғауға және нығайтуға үйрететін болсақ, онда болашақ ұрпақ сау және дамыған болады деп үміттенеміз.

Аңдатпа: Бұл мақалада дүниетану пәні негізінде бастауыш сынып оқушыларына сыныптан тыс жұмыстарда салауатты өмір салтын қалыптастырудың мүмкіндіктері қарастырылған

Кілт сөздер: Денсаулық, салауатты өмір салты, сыныптан тыс тәрбие

Аннотация: В данной статье рассматриваются возможности формирования здорового образа жизни учащихся начальных классов во внеклассной работе на основе предмета мировоззрения

Ключевые слова: Здоровье, здоровый образ жизни, внеклассное воспитание

Annotation: This article discusses the possibilities of forming a healthy lifestyle of primary school students in extracurricular work based on the subject of worldview

Keywords: Health, healthy lifestyle, extracurricular education

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қалиев С. Салауатты өмір салтын қалыптастыру негіздері (оқу-әдістемелік құрал). – Алматы: Мектеп, 2000. – 169 б.
2. Брехман, И. И. Валеология - наука о здоровье. – Москва : Физкультура и спорт, 1990. – 206 с. – Текст: непосредственный.
3. Лисицын, Ю. П. Образ жизни и здоровье населения. – Москва : Знание, 1982. – 40 с. – URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01004266734> (дата обращения: 29.10.2019). – Текст: электронный.
4. /Қарақов А., Тайжанов С., Қарақов С.Б. Салауатты өмір салтының негіздері /әдістемелік құрал/ Алматы, 2013, 132бет. /5

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУДЕ ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Габдулова Уштап

Имашев орта мектебінің информатика пәнінің мұғалімі,
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Білім беру жүйесін дамытуға Президентіміз Қ.К.Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы - 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарында үлкен басымдық беріліп отыр. Елімізде жүргізіліп жатқан білім саясаты әлемдік білім кеңістігімен жалпы білім берудің басымдылық мақсаты-өзгермелі өмір жағдайына тез бейімделетін өз жолын дұрыс тандай білетін, оң шешім қабылдай алатын тұлға дайындау болып отыр. Қазіргі кезде білім беру жүйесіне инновациялық білім беру жүйесіне көшіруге жұмыстар жасалуда. Ол үшін педагогтың жаңашыл білім беру жүйесі мен инновациялық білім беру мекемесін дамыту қажет. Білім беру саласындағы инновацияны жасау, игеру және тарату - жаңа білім беру жүйесін қалыптастырады. Бұл икемді, ашық, жеке тұлғалық, жасампаздық білімнің, адамның бүкіл өмір бойы үздіксіз білім алуының жаһандық жүйесі [1].

Оқытудың интерактивті әдістері - оқу материалын меңгеру үрдісіндегі студенттердің танымдық іс-әрекетін арттыруға негіз болатын оқыту тәсілдері.

В.Я. Ляудистің берген анықтамасы бойынша: «оқытудың интерактивті әдістері деп бірлескен және жеке оқу іс-әрекеті жағдайында әлеуметтік құнды нәтижелер жетістіктерімен байланысқан оқытуды құнды шығармашылықпен ұйымдастыратын әдістер деп түсінуге болады» [2].

Интерактивті оқыту әдістерінің жіктелуі:

- Жартылай кәсіби іс-әрекетті модельдейтін және іскерлік, дағдыны қалыптастыруға бағытталған тәсілдер: проблемалық сұрақтар, іскерлік ойындар, кәсіптік жағдаятты талдау, тренинг;

- білім, іскерлік, дағдыларын қалыптастыруға бағытталған тәсілдер: проблемалық есептер, жағдаяттар, «дөңгелек үстел», эвристикалық әңгіме, «миға шабуыл», оқу пікірталасы, «кейс-стади», өзіндік жұмыс.

Интерактивті оқытуға келесідей әдістер жатады:

- Эвристикалық әңгіме
- Пікірталас

- «Миға шабуыл»
- «Дөңгелек үстел»
- Іскерлік ойындар
- Практикалық жұмыстар жарысы және оларды талдау [3].

Эвристикалық әңгіме – бұл ұжымдық ойлау немесе проблеманың жауабын іздеуге құрылған әңгіме. Бұл әңгіме барысында ойша іздеу – ұжымдық ойлау алмасады, себебі әңгіме барысында пікір алысады, аралық шешулердің әртүрлі нұсқалары айтылады, бұл жағдайда студенттер ақиқатты өзара әрекет және өзара көмектесу арқылы бір-бірінің ойлауын арттырып ақиқатты іздейді.

Жұптасқан дәріс әдісі – бұл өн бойына оқу материалын репродуктивтік, проблемалық интеграциялық және диалогтық баяндау элементтерін жинақтаған оқыту тәсілі.

Репродуктивтік элементі ғылыми тұрғыданд әлелденген, қосымша түсіндіруді қажет етпейтін оқу материалын баяндаудан тұрады. Проблемалық элемент проблемалық жағдаятты қою, талдау, болжаулар жасау, оны растау не теріске шығару, проблеманы шешу жолдарын іздестіруден құралады. Интеграциялық элемент бір проблема төңірегінде әртүрлі ғылыми амалдарды қарастырады. Диалогтық элемент оқытушы мен студент арасындағы пікірталас арқылы көрініс табады.

Пікірталас әдісі – оқу материалының дау тудыратын тақырыбын қарастыруға, талдауға бағытталған және білім алушылардың әртүрлі ұстанымдарын бір арнаға тоғыстыратын оқыту тәсілі. Бұл әдіс проблемалық жағдаятқа негізделген және семинар сабақтарында кеңінен қолданылады. Пікірталастың туындауына теорияны қорытулар мен ережелер, қағидалар, теорияны практикамен алмастыру, ғылым мәселелерін талқыға салу, проблеманың бүгінгі таңдағы көрінісі себеп бола алады.

Пікірталас – бұл арнайы бағдарламаланған оқу бағдарламасының теориялық сұрақтарын талдауы, әдетте бұл сұрақты қоюмен басталады және эвристикалық әңгіме түрінде өріс алады.

Пікірталас түрлері:

- Топ оқушыларының жалпылама түрде бір проблеманы шешу барысына аяқ астынан пайда болатын пікірталас;
- Әртүрлі педагогикалық құбылыстарға өзіндік ұстанымын білдіру үшін сенімін қалыптастыруға бағытталған пікірталас;
- Арнайы педагог туындатқан нақтылы ақпарат пен дәлелді дәйектерге сүйенген оқу пікірталас.

Шағын топ тарәдісі – оқу материалының жалпы сұрақтары жекелеген өзіндік сұрақтарға ажыратылатын және білімалушылар топтары арасына бөлініп берілетін, студенттер өздігінен немесе оқытушының көмегімен хабарлама әзірлейтін оқыту тәсілі. Аталған әдісті қолдану топтың ішінде жұмыс істей алу іскерліктерін дамытады, студенттердің шығармашылық қасиеттерімен қоса бастамашылықтарын, өздігінен жұмыс істей алу қабілеттерін де жетілдіре түседі.

Миға шабуыл әдісі – студенттердің ғылыми және практикалық проблемаларды шешудегі дәстүрлі емес жолдарын іздестіретін ақыл-ой іс-әрекетін ұйымдастыруға бағытталған оқыту тәсілі. Ол бірнеше кезеңдерден тұрады:

1. Проблеманы анықтай алу немесе проблемалық жағдаят туғызу.
2. Талдаусыз және дәлелсіз әртүрлі ойларды алға шығару
3. Ойларды, ұсыныстарды теориялық, эмпирикалық жағынан тексеру, талдау.
4. Үздік ойларды таңдау және бағалау.

Әдістің құрылымы екі бөліктен тұрады: біріншісі – ойларды шығару, екіншісі – ойларды дамыту және қорғау. Бұл әдісті көбінесе семинар сабақтарында кейде дидактикалық мақсатты ескре отырып, дәріс сабақтарында да қолдануға болады.

Іскерлік ойындар әдісі - оқу кәсіби міндеттердің ережелер бойынша ойын формасында шешілетін оқыту тәсілі. Білім алушылар кәсіби іс-әрекеттің үзінділерден көрініс қоя отырып, түрлі рөлдер мен кәсіби іс-әрекет түрлерін орындайды [4].

Демек, оқытудың интерактивті оқыту әдістері – бұл оқу үрдісінде субъектінің жоғары белсенділігін қамтамасыз ететін әдістер.

Интерактивті («Іпіег» - бұл өзара, «асі» - әрекет жасау) – әлде кіммен әңгімелесу, сұхбаттасу, өзара әрекет жасауды білдіреді. Интерактивті және активті әдістердің жалпы ұқсастықтары көп. Интерактивті әдістердің белсенді әдістерден ерекшелігі, оқыту үрдісінде белсенді студенттердің бір-бірімен басым болуы, оқытушылар ғана емес білім алушылардың өзара әрекеттесулеріне көбірек бағытталған. Жалпы интерактивті әдісті заманауи белсенді әдістердің біріретінде қарастыруға болады. Интерактивті әдістерге келесі түрлерін жатқызуға болады: пікірталас, эвристикалық әңгіме, «миға шабуыл», рөлдік, «іскерлік» ойындар, тренингтер, кейс-әдіс, жобалар әдісі, көрнекілік мәліметтер мен топтық жұмыс, бейнефильмдерді талқылау жәнет.б. Негізгі құзіреттіліктерін қалыптастыру көзқарасы бойынша, жаратылыстану-ғылыми пәндерді оқыту кезінде интерактивті әдіс терең маңыздысы болып табылады.

1. Жобалар әдісі. Қазіргі заманауи педагогикалық технологиялар арасында білім алушылар жобалық іс-әрекеттері негізгі құзіреттіліктерін қалыптастыруда білім алу-ең маңызды адекватты мақсат болып табылады. Жобалар әдісі жеке дамып келе жатқан дамушы технологиялар ретінде, әсіресе жеке іс-әрекеттердің нәтижелерін бағалау және жобалай алу, мәселелерді табу және шешу, өз бетінше ойлай білуге, шығармашылық бастамалары, білім алушылардың танымдық дағдыларын дамыту негізін жатқызуға болады. Жобалар әдісі білім алушылардың өзбетінше іс-әрекеттеріне, әсіресе белгілі уақыт аралығында жеке, жұптық, топтық орындайтын іс-әрекеттеріне үнемі бағытталған.

2. Кейс-әдіс. Кейс-әдіс (Сазе зінду) - экономикалық, әлеуметтік, тұрмыстық немесе басқа да күрделі жағдайлардың сипаттамаларында қолданылатын білім берудің техникасы. Білім алушылар кейспен жұмыс жасау кезінде болашақ мамандықтарына байланысты іздеу, әртүрлі білім салаларында қосымша ақпараттарды талдау жұмыстарын жүзеге асырады. Кейс әдісті басқа техникаларға қарағанда құрамына өзге күрделі емес таным әдістері кіретінін көрсетуге болады. Оған кіреді: моделдеу, жүйелік талдау, күрделі әдіс, ой тәжірибесі, сипаттау әдістері, классификациялары, пікірталас, ойын әдістері және т.б.

3. Зерттеу әдістері. Зерттеу әдісі кезінде білім алушылардан ең жоғарғы толық дербестікті талап етеді. Дегенмен, пәнді оқытудың алғашқы кезінде, оқытушының белсенді қатысуымен эвристикалық әдістерді топтағы әртүрлі деңгейдегі білім алушыларға қолданатынын ескеру қажет. Эвристикалық әдістерге білім алушылардың жаңа білімді өзбетінше іздеу мақсатында жүргізілетін әңгімелер, зертханалық жұмыс тапсырмалары жатады. Іс-әрекеттің бұл түрі ұжымдық талқылау жоспарынан кейінгі білім алушылардың өзбетімен оқытушының нұсқауынсыз тәжірибелік тапсырмаларды орындайтынын болжайды.

4. Пікірталастар. Оқу пікірталастары білім алушылардың тәртіп бойынша немесе өз пікірлерін, ойларын, оқу мәселесі бойынша жорамалдарын өзара алмастыратынын көрсетеді. Пікірталастар субъектілердің өзара әрекеттесу формасы ретінде мамандандырылған білім мекемелерінде оқытушылардың тәжірибелік қызметінде соңғы уақытта қолданысқа көп ие. Оқытушы-үйренуші, үйренуші-оқытушы, үйренуші-үйренуші.

5. Ойын әдістері. Ойын – әсіресе ересектер мен балаларға тәніс-әрекет түрі, сондықтан білім үрдісінде бұл іс-әрекет түрін пайдалану ер теректен белгілі, дегенмен жаратылыстану ғылымдарының негізін тануда еріксіз қызығушылығын арттыруы мүмкін, әсіресе іс-әрекеттің бұл түрін қолдану маңызды болып отыр. Ойынның іскерлік, еліктеушілік, рөлдік әртүрлі түрлерін пайдаланып, білім үрдісінде пәндік ағымында әртүрлілікті енгізуде оқу мәселесін шешуде берілген пәнді оқытуда жағымды мотивацияларын қалыптастырады. Ойын білім үрдісінде білімалушылардың белсенділігін жігерлендіреді және тіпті ең пассивтілерді тартады.

Қорыта айтқанда, оқытудың интерактивті оқыту әдістерін пайдаланудың тиімді жақтары көп. Сондықтан оқытудың белсенді әдістерін пайдалану арқылы оқушылар өзін-өзі ынталандыра алады және болашақта қажет болатын дағды іскерліктер, қызығушылық пайда болады.

Жалпы оқытудың интерактивті оқыту әдістері - бұл әдіс оқушының танымдық практикалық іс-әрекет белсенділігін арттыратын, негізінен оқушы мен оқытушының арасындағы белгілі бір мәселені шешуге бағытталған диалог болып табылады.

Бұл әдісті қолдану оқытушыдан оқушының жасерекшелігін, әр оқушының топта жұмыс жасай алу ерекшелігін білу сияқты психологиялық және методологиялық білімнің болуын талап етеді.

Демек, оқытудың интерактивті оқыту әдістері – бұл оқу үрдісінде субъектінің жоғары белсенділігін қамтамасыз ететін әдістер. Балалардың танымдық белсенділігін, ізденімпаздығын арттыру үшін оқу үрдісі оларды қанағаттандыратындай ұйымдастырылуы қажет. “Жүз рет естігенше, бір рет көргенге ртық” деп бекер айтылмаған. Соңғы кезде теледидардан беріліп жүрген “Не, қашан, қайда?”, “Брейн-ринг”, “Ғасыр көшбасшысы”, “Интеллектуалдық казино”, “Жұлдызды сағат”, т.б. бағдарламаларды әр пән бойынша қолдану әдістемелері баспасөз бетінен орыналып отыр. Осы озық тәжірибелерді әр тәрбиеші қолдана білсе, балаларды өз пәніне деген қызығуын тудырады және танымдық қабілеттерін дамытады.

Қорыта айтқанда, оқытудың интерактивті оқыту әдістерін пайдаланудың тиімді жақтары көп. Сондықтан оқытудың белсенді әдістерін пайдалану арқылы оқушылар өзін-өзі ынталандыра алады және болашақта қажет болатын дағды іскерліктер, қызығушылық пайда болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Еліміздің президенті Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауын және білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жөніндегі міндеттер туралы.

2. Дзуличанская Н. Н. «Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций» // Электронное научно-техническое издание «Наука и образование». - 2019.

3. Васенкова М. В. Технология интерактивного обучения русскому языку учащихся начальной ступени образования в школах международного типа: Автореф. дис... канд.пед.наук. - Алматы, 2010. - 26с.

4. Инновационные методы обучения в высшей школе: учебно-практическое пособие / Гусаков В.П., Пустовалова Н.И., Хрущев В.А., Карташова Е.Б., Исакова Е.К. - Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2017. - 92с.

БІЛІМ БЕРУДЕ ПӘН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Абсатырова Гулнафис

3.Серікқалиұлы атындағы мектеп-интернаты педагог зерттеуші,
ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Ағылшын тілі әлемдегі ең кең тараған тіл. Шамамен бұл тілде жер бетінде бір миллиардтан астам адам сөйлей алады. Әлемдегі экономикасы дамыған мемлекеттер - Ұлыбритания мен АҚШ-тың мемлекеттік тілі. Сонымен қатар, ондаған мемлекеттердің ресми тілі. Дүниедегі барлық аударма шығармалардың, ақпараттардың 33%-ы ағылшын тілінен аударылса, 15 % - француз тілінен, ал 1%-ы ғана неміс тілінен аударылады. Бұл статистикалардан-ақ, ағылшын тілін меңгерудің қаншалықты маңызды екенін, ақпарат пен

білімнің барлығы да сол тілде екенін түсінуге болады. Ағылшын тілін білетін адам, жер жүзінде бір миллиард адаммен еркін коммуникацияға түсе алады деген сөз.

Шет тілдердің арасында ағылшын тілі ешкімге шаң жұқтырмай, алғашқы орынды бермей келеді. Бизнес, туризм, ғылым, білім беру жүйесі, интернет, кинематографт.б. әлемнің түрлі саласында дәл осы ағылшын тілі қолданылып, көптеген әлемдік жобалар, саяси кездесулер мен жиындар, спорттық жарыстар мен олимпиадалар ағылшын тілінсіз өткен емес. Біздің президентіміз Қ.К. Тоқаев бостан босқа бұл тілге көңіл бөліп жатқан жоқ, әлемдік деңгейде мойындалған ағылшын тілінің қаншалықты маңыздылығын бізден әлдеқайда жақсы біледі. Сондықтан, еліміздегі білім мен ғылымды т.б. саланы дамытамын деген әрбір жас, әрбір патриот ағылшын тілін білуі міндетті. Оның пайдасы да шаш етекпен.

Ағылшын тілін білген адам, болмаса кадрдың еңбек нарығындағы бағасы өседі. Бүгінде елімізде жұмысқа қабылдағанда ағылшын тілін білетін жастарға ерекше құрметпен қарайды. Ал, кейбір шетелдік компанияларда бұл тіпті талап ретінде қарастырылып жатқаны өтірік емес. Бесаспап, яғни әмбебап маман болам десеңіз, өз ісіңіздің іскері болам десеңіз оған ағылшын тілінсіз айналып бару мүмкін емес [1].

Сол лингвистика ғылымының тілімен сөйлейтін болсақ, екі тілді білетін адамды «қостілді», ал 3 немесе одан да көптілді білетін адамды «полиглот» дейді. Дүниежүзі тарихына көз жіберсең, жаһанға атағы жайылған дара тұлғалардың, ғалымдар мен ақындардың барлығы дерлік кемінде 2 немесе 3 тілді меңгергенін байқауға болады.

Мәселен, шығыс ғұламасы, Аристотельден кейін екінші ұстаз атанған, қазақ топырағынан шыққан Әбу Насыр Әл-Фараби 70-ке жуық тілді меңгерген. Бүгінде бұл ғалым тарих парақтарынан өшпестей орыналған. Ал, орыстың классигі, ақыны А.С. Пушкин француз, ағылшын, неміс, итальян, испан, латын, грек, славян тілдерін білген. Тіпті, көне еврей тілін зерттеп үлгеріпті. Бүгінде орыс десең - Пушкин, Пушкин десең – орыс есіңе түседі. Яғни, Пушкин Ресейді жер жаһанға танытуда ақындығымен қатар, бірнеше тілді меңгергенінің көмегі де болған.

Қазақ поэзиясының атасы - Ұлы Абай орыс-қазақ тілдерімен қатар парсы, араб тілдерін меңгеріп, сол тілдерде бірнеше кітаптарды оқыған. Орыс тілін орта жастан асып барып, кеш меңгерген. Дегенмен, ештен кеш жақсы ұстанымын ұстанған ұлы данамыз, ғылым игеруде тіл білудің маңыздылығын өте жақсы ұққан. Сонымен қатар, қазақ халқының ұлы перзенті, Абылай ханның немересі Шоқан Уәлиханов араб, шағатай және түркі тілдерінің біразын білген екен. Кадет корпусында оқып жүргенде орыс тілін жетік біліп үлгерген. Сол тұстарда қазақтан шыққан жалғыз зерттеуші ғалым Шоқан болғанына ешкім күмән келтіре алмас. Оның ғылымға, зерттеушілікке деген қызығушылығы көптілді меңгергенінен кейін пайда болғаны да жасырын емес. Көптілді адам білім мен ғылымға құштар болатыны бүгінгі күнде де талай дәлелденіп отыр.

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісі негізінде сабақта берілетін тапсырмалар мен жұмыстар тілді дамыту бағытында жүреді. Яғни, тілдік емес пән оқытушылары тек пәннің мазмұнына ғана емес, сонымен қатар сол пән арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын дамытады. Бұл әдіс арқылы бірден екі мақсатқа жетуге болады: ағылшын тілі арқылы сабақ мазмұнын түсіндіру және пәндерді меңгеру арқылы ғылыми тіл дағдыларын дамыту.

Бала оқытып, тәрбиелеумен айналысатын барша педагог қауымының басты міндеті – әр оқушының қабілетін ашуға жағдай жасау, жеке тұлға қалыптастыру. Ал оқушы жеке тұлға ретінде қалыптасу үшін міндетті түрде білім негіздерін өз еркімен үйреніп, іс-әрекеттің мақсатын, міндетін, түрін, тәсілін, жағдайын өзінше түсініп, алған білімін өмірде қолдана алатындай жағдайға жетуі тиіс. Ол үшін, менің ойымша, әрбір шәкірт төмендегідей психологиялық талаптарға ұмтылуы керек.

1. "Мен істеймін" деу арқылы өзінің көңілі ауған адамдарға ұқсауға тырысып, еліктеу, яғни, өз ортасында жақсы қасиеттерімен көрінуге тырысу, осылайша, жіберген қателіктер мен жетістіктеріне талдау жасау, атқаратын жұмысының тетігін табу.
2. "Мен үшін керек" деп талаптану арқылы өз іс-әрекетін бағалай білу, ізденсе, оқыса өзі

қойған мақсатына жете алатынына көзін жеткізу, өзіндік түйсігін ояту.

3. "Мен істей аламын" деу арқылы өз іс-әрекетіне сенімділікпен қарау, қоғам талабына бағыну керектігін сезіну, өзін және өзгені сыйлау қажеттігін ұғыну. Алға қойған мақсатына жету үшін өзін төзімділікке тәрбиелеу.

Ұсынылып отырған тұжырым үлгісін басшылыққа алған жағдайда, оқытушының басты педагогикалық міндеті орындалып, оқушылардың дарындылыққа еліктеу, жіберілген кемшіліктің себебін табу, қоғамдық тәртіпті сыйлау және оған бағыну, жан-жақты даму мақсатында талаптану және төзімді болу сияқты тұлғалық қасиеттері қалыптасады деп ойлаймын.

Жалпы қабілеттілікті дамыту үшін көп жағдайлар керек. Мен олардың бастыларына мыналарды жатқызамын:

- туа біткен қасиетін дамыту;
- отбасының жағдайы, ата-анасының қолдауы;
- оқушы мен оқытушы арасындағы қарым-қатынас;
- ұстаз біліктілігі;
- оқу ордасындағы оқыту мен тәрбиелеу деңгейі.

Міне, осы айтылғандар ұштасқан кезде ғана қабілетті, дарынды, талантты оқушылар жетіле түседі, күш-қуатын толық жұмсап, тынымсыз еңбек етеді [2].

Үш тілде оқытудың тиімділігі Халықаралық зерттеулері бойынша үш тілде жүргізетін оқу бағдарламалары бойынша білім алатын оқушылар:

- жұмысқа ұқыпты, мотивациялары жоғары, бірнеше тіл білудің артықшылықтарын түсінеді;
- бір тілде ғана білім алатын оқушыларға қарағанда, үш тілді қосқанда барлық пәндерден үлгерімі жақсарады;

Зерттеу жүргізген мұғалімдердің пікірінше, аталмыш бағдарлама оқушылардың білім алу дағдылары мен үлгеріміне кері әсерін тигізбейді.

Сонымен қатар, оқушылардың бойында мынадай дағдылар дамиды:

- Оқушылардың коммуникативтік дағдылары дамиды;
- Оқушылардың сын тұрғысынан ойлаудағысы дамиды;
- Оқушыларды өмір бойы білім алып үйретуге ықпал етеді;
- Оқушылардың бойында функцияналдық сауаттылықты дамытуға бағыт бағдар береді;
- Мұғалімдерге әртүрлі оқыту ресурстарын қолдануға мүмкіндік береді;

Пән мен тілдік іріктіріп оқыту – сабақта берілетін тапсырмалар мен жұмыстарда тілді дамыту қамтылады, яғни тілдік емес пән мұғалімі тек пәннің мазмұнына ғана жауап бермейді, сонымен қатар сол пән арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын дамытады. Пән мен тілдік іріктіріп оқыту әдісі арқылы 2 мақсатқа бірдей жетуге болады: **пән екінші немесе үшінші тіл** арқылы оқытылады және де пәндерді меңгеру арқылы **ғылыми тіл** дамиды.

Қорытындылай келе, Қазақстанның азаматы, атақты қазақстандық аудармашы, публицист, әдебиеттанушы, қазақ тілінің дамуына өлшеусіз үлес қосып жүргені неміс ұлтының өкілі Г. Бельгер: «Неміс тілі, қазақ тілі, орыс тілі – шабытымның үш қайнар бұлағы» - деген екен. Қазақ халқының «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген мақалы - Елбасымыздың «Үш тұғырлы тіл» саясатын жүргізудің негізі бола алады.

Ал, А.П. Чеховтың «Шет тілін білмеген адам өзін паспортсыз жандай сезінеді» деген қанатты сөзі, бір тіл меншектелген адам өзін еркін, бостандықта жүргенін сезіне алмайтынын нұсқап отыр. Ендеше, «Үш тұғырлы тілді» меңгеру - еркіндіктің, бостандықтың, бүкіл әлем бойынша жүріп-тұрудың кепілі.

Үш тұғырлы тіл өмірдің қажеттілігі. Бұл бүгінгі елдің тыныс-тіршілігін айқындайды және жалпыға ортақ қалыпты норма болып саналады. Үш тілді қатар меңгеру бәсекеге қабілетті ел азаматының міндеті. Қазақстанның білікті, білімді әр азаматын ғаламдық ақпараттар мен инновациялық ағынына ілесу ағылшын тілін үйренуге жетелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аязбеков Д. «Үш тұғырлы тілді» меңгеру – еркіндіктің, бүкіл әлем бойынша жүріп-тұрудың кепілі, 2013ж.
2. Сарсенбаева А.С. Шымкент қаласы физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебі биология пәнінің магистрі

БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ҮЙ ТАПСЫРМАСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Кенжегалиева Болған

Тарих пәнінің мұғалімі, Атырау қаласы

Орта білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында үй тапсырмасын ұйымдастыру мәселесі әлі де өзекті болып табылады. Оқушыларға жүктемені азайтатын және олардың құзыреттіліктерін қалыптастыруға әсер ететін үй тапсырмасының жаңа түрлерін іздестіру маңызды.

Үй тапсырмасы - сыныптағы сабақтардан кейін мұғалімнің тапсырмасы бойынша оқу және тәжірибелік жұмысты оқушының өздігінен орындайтын оқу процесінің құрамдас бөлігі.

Жаңартылған білім беру мазмұны аясында оқушылар арасында үй тапсырмасын орындамаушылық белең алуда. Осы проблемаларды шешу жолында ата - ана, бала, мұғалім арасындағы ынтымақ берік болғаны абзал. Кері байланыс уақытылы, жүйелі, жоспарлы болуы керек. Ата - ана мен мұғалімдер тарапынан оқушыға деген қолдау, сенім, жағдай - ең жақсы ынталандырушы құрал.

Екіншіден мұғалімдер тарапынан бекітілген үй тапсырмасының орындалу нормалары мен талаптары қатаң сақталса, тапсырмалар заман ағымына байланысты түрленіп, өміршең, жеке тұлғаға бағытталған, ұжымдық көзқарасты биік қоятын тапсырмалар желісімен толығып отырса, алынбайтын қамал жоқ.

Мәселенің түп тамырын түсіну жағдайды жақсартуға көмектеседі. Сіз оқушымен басқа жолмен байланысып, ата-анамен байланыс орнатқыңыз немесе қосымша қолдау ұсынғыңыз келуі мүмкін. Оқушылардың үй тапсырмасын аяқтамауының немесе орындамауының негізгі бірқатар себептері:

- Тапсырманың орындалу шартын немесе нұсқауын түсінбеуі;
- Оң көзқарастың болмауы;
- Ата – аналарының арқауының жеткіліксіздігі немесе қолжетімсіздігі;
- Сыныптан тыс жұмыстар немесе спорт шаралары
- Теледидар қарауға немесе әлеуметтік желіде уақытты тым көп бөлуі;
- Үй тапсырмасын орындауға арналған тыныш ортаның болмауы;
- Бірізділік немесе жүйелілік пен өзбетінше оқудың жеткіліксіздігі;
- Отбасындағы түрлі қиыншылықтар.

Жоғары да айтылған себептер оқушылар мен олардың ата-аналарымен сұхбаттасу кезінде анықталып, жинақталды. Дегенменде, әр белгіленген себептердің астарында оқушылардың білім алу құқығына тікелей жауапты тұлғалар ретінде ата-аналар мен мұғалімдер қауымының тарапынан кетіп жатқан олқылықтардың бары анық. Мысалы, тапсырманың орындалу шартын немесе нұсқауын түсінбеуі - мұғалімнің жеткілікті деңгейде нұсқаулықты бере алмауы немесе тапсырманы беруді тиімді ұйымдастырмауы болса, оң көзқарастың болмауы – тапсырма мазмұнының қызық болмауы. Ал отбасындағы түрлі қиыншылықтар, ата – аналарының арқауының жеткіліксіздігі немесе қолжетімсіздігі,

үй тапсырмасын орындауға арналған тыныш ортаның болмауы, ата- ана тарапынан жасалып жатқан жағдайдың дұрыс болмауы.

Мұндай себептердің орыналмауы үшін мұғалім ретінде білім деңгейіне қарамастан, оқушыларды үй тапсырмаларын жақсы орындауға шақырыңыз. Осы стратегияларды топтық немесе жеке-жеке оқушыларға үйретіңіз. Оқушыларды:

- Оқу күнінде берілген тапсырманы жазып алуға,
- Жоспарлағышты пайдалануға;
- Оқу үшін үйде тыныш орын таңдауға;
- Үй тапсырмаларын орындауға арналған құралдарды, мысалы, қарындаштар, өшіргіштер, калькуляторлар, қағаздар және т.б. ұйымдастыруға;
- Отбасылық кестемен жұмыс жасап, сабақ оқитын уақытты таңдауға.
- Үй тапсырмасы кезінде ұялы телефондарды, теледидарды немесе кез келген басқа алаңдаушылықтарды өшіруге дағдыландыру керек [5].

Оқушылардың қызығушылығын ояту – бұл олардың ынта-ықыласын сақтап қалумен қатар, олардың жұмысынан ләззат алатын керемет мотиваторлар:

- Қысқалық және тәттілік (нұсқалық)

Үй тапсырмасының мақсаты – үйренген тұжырымдаманы қолдану немесе жаңа білгендерін кеңейту. Ұзақтығы мен жиілігі үй тапсырмасын тағайындау мақсатына байланысты. Ұлттық РТА 1-ші сыныптан бастап 10-20 минуттық үй тапсырмасын ұсынады, содан кейін әр сыныпқа 10 минут қосылады, 11-ші сыныптағы оқушыға 110 минуттан беріледі. Жоғары сыныпта 120 минуттық үй тапсырмаларын ұнату өте қиын болады. Тиісті проекттік жобалар үй тапсырмалары ретінде қысқа және жиі беру тиімді болады деп болжайды. Оқушылар бұл тапсырмаларды көбірек орындай алады, бұл өз кезегінде оларды жағымды етеді.

- **Ұжымдық жұмыс (Vigilant Club)**

Ұжымдық жұмыс деген ұғым жаңа емес, ол бұрыннан бері бар. Топтық тапсырмалардың тиімділігі жоғары екендігін дәлелдейтін көптеген зерттеулер бар. Түскі ас үстінде немесе дәлізде барлығы бірге жиналған бір топ баланы көрдіңіз бе? Оқушылар құрдастарымен бірге болғанды ұнатады, олар бірге болуға мүмкіндік алған кезде гүлденеді. Егер сіз оқушыларыңыздың үй тапсырмасын орындауды жақсы көруін қаласаңыз, үй тапсырмаларын бірге орындау үшін оларды достарымен байланыстырыңыз.

- **Технологияларды пайдалану**

Оқушыларға үйде онлайн режимінде үй тапсырмаларын орындауға мүмкіндік бере отырып, жаңа технологияларды қолдануға баулу. Зерттеулер оқушылардың компьютерлік сауаттылығы үйге берілген тапсырмаларын орындау кезінде өсетінін көрсетеді. Kiddleod.org,- Бұл оқушылардың құрдастарының қолдауын тауып, сұрақтар қойып, жауап бере алатын желі.

- **Тапсырмаларды түрлендіру**

Егер үй тапсырмаларын бір күнде және бірде орындау керек болса, оқушылар қатты қиналады. Барлық оқушылардың қызығушылықтарына сәйкес келетін үй тапсырмасын беру қиын, сондықтан сіздің үй тапсырмаларын оқушылардың шынымен ұнату мүмкіндігін арттыру үшін оны әртүрлі тапсырмалармен араластырып көріңіз. Оқушылардың қызығушылығын арттыру және жаңа тапсырмаларды сақтау үшін үй тапсырмасының әдеттегі стилін өзгертуге тырысыңыз. Мысалы, егер оқушылар жаңа сөздердің анықтамаларын жазуға дағдыланған болса, оның орнына сөздің символдық бейнесін жасау арқылы араластырыңыз.

- **Жеке танымдық**

Үй тапсырмасын оқушының жеке танымдық қасиеттеріне бейімдеу. Егер оқушылар өздерінің қоғамдастығы туралы немесе басқа мәдениеттер туралы білетін болса, олардың өз өмірлерін олар оқып жатқан нәрселермен байланыстыруға мүмкіндік жасаңыз. Тапсырмалардың бұл түрлері оқушыларға білгендерін бағалай білуге көмектеседі.

Сонымен қатар, үй тапсырмасын беруді ұйымдастыруға төмендегідей жаднама ұсынамын:

1. ҚР Білім және ғылым министрлігі бекіткен үй тапсырмасын нормаларын қатаң сақтау;
2. Жаңа оқу жылы басталуының бірінші аптасында оқушыларға үй тапсырмасын бермеу;
3. Үй тапсырмасын орындауда оқушылардан талап етілетін жағдаяттарды оқу жылының басынан нақты түсіндіру;
4. Қоңырау соғылмастан бұрын үй тапсырмасының орындалу тәсілі мен оның жүзеге асуына нұсқаулық жасау.
5. Жалпы оқушыларға үй тапсырмасын беруде сыныптың деңгейіне байланысты үш топқа алып қарастыру.
6. Ұжымдық жұмысты жиі ұйымдастыру;
7. Тапсырманы түрлендіру, яғни қысқалық пен нұсқалық, технологияларды пайдалану және өміршең ету принциптерін ұстану;
8. Оқушылардың жеке танымдық ойымен санасып, сенім білдіру;
9. Үйтапсырмасынуақытылытексеріп, кері байланысты жазбаша түрде немесе көрнекі құралдар арқылы беру;
10. Ата-анамен тығыз байланыс.

Осы 10 алтын ереже сақталса, сәттілік кілті өз қолымызда.

Өз ойымды Елбасының «Егер біз адамгершілігі жоғары қоғам болғымыз келсе, балалардың алдында жауапкершілігімізді күшейтуіміз керек» деген сөзімен аяқтағым келіп отыр. Ендеше ойлы ұрпақты бірігіп тәрбиелейік, ұстаздар!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / О 74 Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын - Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ. 2019. – 482 б.
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы: 2020-2025 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында ғылым негіздерін оқытудың ерекшеліктері туралы. Әдістемелік нұсқау хат. - Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2020. - 226 б.
3. Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары, оқу-әдістемелік құрал
4. ЦЫТУЕК8ITY OF САМВКШОЕ Ғасиіу оғ ЕдисаііопСепіег оғ ЕхсеііепсеХахаҒауеоІпіеііесіаіаі 8choolз Мұғалімге арналған нұсқаулық (Үшінші негізгі деңгей)
5. <http://8иссе88Буде8Ідп.сот> >Ыод> 2018/05/09 > деі-8ііБепі8-һоте^огк6.1і11р8:/Дл\л'.8СІіо1а81іс.соіі >іеасһіпд-сопіеіп

ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ТИІМДІ ЖОЛДАР

Хисамеденова Гулден

Б.Бегалиев атындағы жалпы орта мектебінің ағылшын тілі пәнінің мұғалімі,
педагог-зерттеуші, Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Білім беруді жаңғырту қажеттілігі, жалпы еуропалық білім беру кеңістігіне кірігу, отандық мектептің үздік дәстүрлерін сақтау және дамыту білім жүйесіне елеулі түзетулер енгізеді. Қазіргі қоғамға басқа елдер мен халықтардың мәдениетін, ғылыми жетістіктерін, дәстүрлерін білетін, өз Отанының шынайы патриоттары, ұтқыр, динамизм, конструктивтілігімен ерекшеленетін білімді, білікті мамандар қажет. Осыған байланысты қоғамдық-экономикалық қатынастарды ізгілендіру тұжырымдамасы қабылданды, онда

отандық білім беруді жаңғыртуға басты рөл бөлінеді. Гуманистік идеалдарға бағдарлау жеке тұлғаның мүдделерінің басымдығын, оқытуда шығармашылық ортаны құруды және оқушылардың жалпы мәдени дамуын қамтамасыз етуді көздейді. Білім беру үрдісінің маңызды бөлігі негізгі үрдістерді өзгертуді, білім беру технологияларын жетілдіруді талап ететін мұғалімнің оқушымен жеке бағдарлы өзара іс-қимылы. Ақпараттық қоғам жағдайында білім мен біліктілік адам өмірінде бірінші кезектегі мәнге ие болады. Әлемдік ғылымның даму ағымында болу үшін авторлар тіліндегі алғашқы көздерді зерттеу қажет. Сондықтан, шет тілінің маңыздылығын арттыру, оның қажеттілігі оқытудың мазмұнына, міндеттеріне және динамикасына әсер етті. 21 ғасырда білім беруді қарқындату мен жаңғырту тұлғаны интеллектуалдық және эмоциялық өлшемде шығармашылық тәрбиелеудің мақсатын көздейтін инновациялық технологияларды енгізуді талап етеді. Мұндай инновациялық технологиялар: дамытушы оқыту, жобалау, проблемалық оқыту, деңгейлік саралау, тест жүйесі, ойын оқыту, өзге тілді мәдениетке ендіру, ынтымақтастықта оқыту, өзін-өзі тәрбиелеу және автономия, интеграция, сондай-ақ денсаулық сақтау, зерттеу, ақпараттық-коммуникативтік және жеке тұлғаға бағытталған технологиялар болып табылады. Осындай мақсатты орнату кезінде танымдық әмбебап әрекеттер білім беру стандартының жетекші компоненттерінің бірі болып табылады. Бұл баланың психикалық дамуының құрамдас бөліктерінің бірі - әлемнің ғылыми бейнесінің қалыптасуын, өзінің зияткерлік қызметін басқару қабілетін, оқытудың әдіснамасын, стратегияларын және тәсілдерін меңгеруді, репрезентативті, символдық, логикалық, шығармашылық ойлауды, өнімді қиялды, жадыны, зейінді, рефлексияны дамытуды білдіретін таным болып табылады. Осыған байланысты танымдық әмбебап іс - әрекеттер келесілерді қамтиды: ақпарат алу бойынша іс-әрекеттер; білім жүйесінде бағдарлану және жаңа білімнің қажеттілігін сезіну қабілеті; жаңа білімді іздеу үшін ақпарат көздерін алдын ала іріктеу қабілеті. Проблемалық оқыту технологиясы білім мен іскерлікті сын тұрғысынан қайта ойластыру және көбейту арқылы танымдық және шығармашылық міндеттерді өз бетінше шешуді көздейді және оқушылардың танымдық әмбебап әрекеттерін қалыптастыру шарттарын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, мысалы қарым-қатынас жасау ортасын құру, баланың эмоционалдық сезімін ескеру, оқушының жеке қызығушылығы, шындықты бірлесіп іздеу, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі түзету, өзін-өзі қамтамасыз ету. Шет тілдерін оқыту барысында оқушылардың белсенділігін арттыру тәсілдерінің бірі жобалау (жоба әдісі) болып табылады, ол кезде оқушы өз жобасын өз бетінше жоспарлайды, жасайды, қорғайды, яғни коммуникативтік іс-әрекет үрдісіне белсенді қосылады. Оқу жобасы - бұл маңызды проблеманы практикалық немесе теориялық шешу мақсатында оқушылардың өз бетінше орындайтын іздестіру, зерттеу, есептеу, графикалық және басқа да жұмыс түрлерінің кешені. Жобалық әдістеменің негізгі мақсаттары:

- Оқушылардың өзін-өзі тануы және өзін-өзі жетілдіру, оқыту уәждемесін арттыру, танымдық қызығушылықты қалыптастыру;

- Практикада алған дағдыларды іске асыру, сөйлеуді дамыту, зерттелетін материалды сауатты және дәлелді жеткізе білу, пікірталас алаңын жүргізу;

- мәдениет, білім, әлеуметтік жетілу деңгейін көрсету.

Жобалар түрлері:

- рөлдік ойындар, драматургиялар, инсценировкалар (ертегілер, телешоу, мерекелер, музыкалық қойылымдар және т.б.)

- зерттеу (елтану, ғылыми білімді жинақтау, тарихи, экологиялық т. б.)

- шығармашылық (шығармалар, аударма, сценарийлер, қабырға газеттері)

- мультимедиялық презентациялар.

Жобаны дайындау кезінде әдетте кітаптар, мерзімді баспа, ғаламтор (интернет) сияқты ақпарат көздері пайдаланылады. Жобалық әдістілдік және зияткерлік қабілеттерін, тілді үйренуге тұрақты қызығушылықты, өзін-өзі білім алуға қажеттілікті дамытуға көмектеседі [3,65]. Нәтижесінде коммуникативтік құзыреттілікке, яғни, өзге тілді қарым-қатынасты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін тілдік, елтану, әлеуметтік- мәдени білімнің

белгілі бір деңгейіне, коммуникативтік шеберлікке және сөйлеу дағдыларына қол жеткізу көзделеді. Жобалық және зерттеу әдістерін іске асыру практикада мұғалімнің орнын өзгертуге әкеледі. Дайын білімді тасымалдаушыдан ол сызбада көрсетілгендей танымдық іс-әрекетті ұйымдастырушыға айналады. Беделді ақпарат көзінен оқытушы зерттеу, шығармашылық танымдық процестің қатысушысы, тәлімгер, кеңесші, оқушылардың өзіндік қызметін ұйымдастырушы болады. Қазіргі мектепте жобалар әдісін қолдануды талдасақ, бұл шетел тілдерін үйренуді ынталандырудың ең қуатты әдісінің бірі, себебі жоба жұмысына қабілеттері мен тілдік дайындық деңгейіне қарамастан барлық оқушылар қатысады. Олар іс жүзінде алған білімдерін және қалыптасқан сөйлеу дағдылары мен іскерліктерін, шығармашылықпен ойлау және көбейту арқылы қолданады. Сонымен қатар, осы технологияның түрлері мен мәселелерінің пәнаралық байланыстардың болуын болжайды, бұл оқушыға өзі тұратын әлем туралы, құбылыстар мен заттардың өзара байланысы туралы, өзара көмек туралы, материалдық және көркем мәдениеттің алуан түрлілігі туралы жарқын түсінік беруге мүмкіндік береді. Негізгі екпін бейнелі ойлауды дамытуға, себеп-салдарлық байланыстар мен оқиғалардың логикасын түсінуге, оқушылардың ғана емес, мұғалімнің де өзін-өзі танытуы мен өзін-өзі танытуына бағытталады. Жобалау әдістемесі мұғалімнен мұқият дайындықты, кәсіби шеберлікті, эрудицияны талап етеді. Оқу іс-әрекеті тиімділігінің басты шарттарының бірі – өзара түсіністік, сенім, шығармашылық атмосферасы, оқушылардың танымдық белсенділігін көтермелеу. Қазіргі түсінікте оқу жобасы – бұл дамудың, оқыту мен тәрбиелеудің кіріктірілген дидактикалық құралы, ол: проблематизация, жоспарлау, өзін-өзі талдау және рефлексия, презентациялар, зерттеу жұмыстарынан тұрады [1].

Жобалық әдістемені пайдалану білім беру үдерісін ізгілендірудің құрамдас бөлігі болып табылады, өйткені тілдік дайындық деңгейіне сәйкес әртүрлі оқушылар өз мүмкіндіктеріне сәйкес жұмысқа қатысады. Менің ойымша, топтық жобалармен қатар жеке тапсырмаларды қолдану қажет, әсіресе қорытынды сабақтарды дайындау кезінде – бұлшын мәнінде шет тілін коммуникативтік оқыту үшін бірегей мүмкіндік. Мұндай сабақтар оқушылардың шаршағандығын жояды, танымдық қызығушылығын арттырады, оқушылардың қиялын, ойлауын, сөйлеуін, жадысын дамытады. Аталған бағдарламалық материал шеңберінде кез келген тақырып бойынша іс жүзінде өткізілуі мүмкін. Жобалық әдістеменің көмегімен келесі міндеттер шешіледі: оқушылардың ой-өрісінің кеңеюі, лексика-грамматикалық материал бекітіледі. Мұғалім әртүрлі тақырыптар бойынша презентациялар мен бейнепроекттермен әдістемелік жинақ жасайды. Осылайша, жобалар әдісі тек білім беру міндеттерін ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени, тәрбие, білім беру үрдісін гуманизациялау міндеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді [4,86]. Бұл әдістеме тақырыпты тереңірек зерттеуге, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, қарым-қатынас жасауға, грамматикалық құрылымдарды қолдана білуге үйретуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жобалау технологиясы мұғалімдер үшін тиімді және қызықты, өйткені зерттеу жұмысына өз оқушыларымен қатар қатысатын шығармашылық тұлға ретінде болуға көмектеседі. Әрине, жоба барлық мәселелердің шешімі емес, бірақ бұл шет тілін оқытудағы қадам. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар оқу процесін оқытудың, бақылаудың және басқарудың маңызды құралы болып табылады, өйткені бұл заманауи әлеуметтік-мәдени жүйенің маңызды параметрі. Интернет-көздер басқа елдер мен халықтардың мәдениетімен танысудың, қарым-қатынастың, ақпарат алудың үйреншікті және ыңғайлы құралы, білім беру үрдісінің сарқылмас көзі. Шетел тілін жаңа технологиялар бойынша оқытудың міндеттері: сөйлеу дағдыларын шығармашылық игеру үшін жағдайларды қамтамасыз ету; білім алушылардың жеке және топтық жұмысы процесінде өзіндік танымдық оқу қызметін дамытуға бағытталған әртүрлі формалар мен стратегияларды интеграциялау; оқу процесінің мотивациялық қанығуын арттыру; шет тілін оқитын желілік қоғамдастық мүшелерімен танымдық коммуникациялық қызметті ұйымдастыру; компьютерлік және телекоммуникациялық ортада жұмыс істеуге мүмкіндік беретін қазіргі ақпараттық мәдениетті тілдік білім негізінде қалыптастыру. Осы

инновациялық технология негізінде оқытылатын пәннің ерекшелігін және оқыту ортасының өзін көрсететін қағидаттар жатыр: ашықтық, интегративтілік, жүйелілік және дәйектілік, интерактивтілік, материалды ұсыну көрнекілігі, ортаның барлық компоненттерінің көпаспектілігі және артық болуы. Орта тұрақты дамуда, ол шет тілін оқытудың жаңа нысандары мен педагогикалық технологияларын енгізу динамикасына, сондай-ақ үрдіске қатысушылардың өздерінің дамуына байланысты. Ақпараттық-коммуникациялық педагогикалық қызметке қатысу коммуникативтік құзыреттіліктің барлық аспектілерін кешенді қалыптастыруға ықпал етеді: тілдік, әлеуметтік-мәдени, танымдық, сондай-ақ оқушылардың аралас коммуникативтік-когнитивтік іскерліктерін (релевантты ақпаратты іздеу және іріктеу, оны талдау, қорыту және жіктеу) [5, 68]. Ғаламтор көздері арқылы нақты дәлме-дәл ортаны модельдеуге тілді табысты меңгеруге ғана емес, сонымен қатар мәдениеттің бірлігі мен алуан түрлілігінің терең заңын түсінуге мүмкіндік береді. Осылайша, инновациялық технологиялар шет тілдерін оқытуды айтарлықтай байытады және сан алуан етеді. Біркелкі жұмыстың орнына зияткерлік шығармашылық ізденіс келеді, оның барысында жаңа түрдегі белсенді және мақсатты, үнемі өзін-өзі жетілдіруге және дамытуға бағытталған тұлға қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Левина М.М. Технологии профессионального педагогического образования. Москва. 2021.-272 с., [\lib1.tecl.ru](http://lib1.tecl.ru).
2. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2020 ж.
3. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования.- М.: Академия, 2019. - 272 б.
4. Копылова В.В. Метод проектов на уроках английского языка. М: Глобус, 2017. - 170 с.
5. Цатурова И.А. Компьютерные технологии в обучении иностранным языкам. Учебное пособие для вузов. М.: Высшая школа, 2020. - 200 с.

ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІС ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Нұрғалиев Есенгелді

3.Серікқалиұлы атындағы мектеп-интернатының математика пәнінің мұғалімі,
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Әлемдік бәсекелестік заманында әрбір адамның білім сапасын, қабілеттік деңгейін, іскерлік мүмкіндігін анықтайтын адам ресурстарын дамыту мәселесі күн тәртібіне өткір қойылып, адамның білімі мен біліктілігі қазіргі кезеңде мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігінің ең маңызды көрсеткішіне айналып отыр. Бәсекеге қабілетті, интеллектуалдық күші жетік маман кадрлар болмай, әлемдік бәсекеге төтеп бере алатындай экономика дамымайды. Қай заманда да өркениеттің өрлеуі интеллектуалдық шығармашылық қабілеттің негізінде іске аспақ [1].

Бүгінгі таңда жеке тұлғаны емес, оның даму үрдісін басқару қажеттігі айқындалып отыр. Білім алушының түрлі ақпараттың толассыз ағынында бағытталуы қиынға түсіп отыр, ол үшін оның талдау, құрылымдау, жүйелеу, мәселені шешу дағдылары жетік дамытылуы тиіс. Ал бұл, педагог жұмысындағы тікелей жасалатын әдістерден, бас

тартылып, артық дидактизмнен, ғибаратты сарыннан тежелуді; оның есесіне бірінші орынға қарым-қатынас жасаудың сұхбаттық әдістерін, шындықты бірлесіп іздеуді, сан алуан шығармашылық әрекетті тәрбиелеуші шарттарды жасау арқылы дамытуды білдіреді.

Инновациялық әдістердің негізгісінің бірі-«интерактивті оқыту әдісі». Бұл әдістің негізгі қағидасы - педагогикалық қарым-қатынас пен қарым-қатынас диалогі арқылы жеке тұлғаны қалыптастырып дамыту. Бұл әдіс - “бірлесе үйрену немесе бірлескен әрекеттер” идеясын басты назарда ұстайды. Яғни: *топтық жұмыс және жұптық жұмыс арқылы іске асады* [2].

Интерактивті әдістерде басты назарды «процеске», яғни үйрену процесінің өзіне, білім алушылардың “қалай” және “қандай әдіс-тәсілдер арқылы үйренетіндігіне” аударады. Яғни, интербелсенді сөзі - өзара әрекет ету бейімділігін білдіреді немесе әңгімелесу, әлде кіммен (адаммен) не болмаса әлде немен (мысалы, компьютермен) сұхбаттасу режимінде болады. Осы жерде білім алушылардың жауаптарынан гөрі мәселенің шешімін табуға талпынғаны маңызды. Себебі, интербелсенді оқытудың басты мақсаты - білім алушыларды өз бетінше ой қорытып, жауап табуға үйрету. Интерактивті әдіс білім алушылардың танымдық қызығушылығы мен танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған. Негізгі қағидасы педагогикалық қарым- қатынаспен диалогі арқылы жеке-тұлғаны қалыптастырып дамыту. Интерактивті әдістер оқушының қызығушылығы мен белсенділігін арттырып, алынған мәліметтерді шығармашылық тұрғыдан қайта өңдеу болып табылады [1].

Білім берудегі интерактивті технология сабақ барысында оқушылардың сабаққа қатысуын ұйымдастыратын оқыту барысы. Интерактивті әдістің керемет мүмкіндіктері оқушыларды шабыттандырады. Оқушылар ойнап отырмыз деп ойлап, шындығында олар қызығып, таңғалып, шабыттанып отырып білім алады.

Интерактивті оқытудың мәні мынада, оқу процесі іс жүзінде барлық оқушы таным үрдісіне тартылатындай болып ұйымдастырылуы тиіс, олардың осыған байланысты не біледі, нені ойлайды түсінуге және рефлекстеуге мүмкіндігі болуы тиіс. Таным процесінде білім алушылардың біріккен іс-әрекеті, әркім өзінің жеке-дара үлесін қосатын, оқу материалдарын меңгеруді білдіреді, білімдерін, идеяларын, іс-әрекет тәсілдерін алмасу жүргізіледі. Және де бұл мейірімділік пен өзара бір-біріне қолдау көрсету аясында болады, ол тек қана жаңа білім алуға мүмкіндік беріп қоймайды, таным әрекетінің өзін де дамытады [3].

Интерактивті әдістердің мәндік ерекшелігі, сипаттамасы - бұл субъектілердің өзара әрекеттестігінің бір бағыттағы белсенділігінің жоғарылығы, қатысушылардың өзара әрекеттестігі, эмоционалдық, рухани бірігуі. Қытайдың бір нақыл сөзінде: "Маған айтшы - мен ұмытып қаламын; маған көрсетші - менің есімде қалады; өзіме істетші - мен сонда түсінемін" делінген. Осы сөздерден интерактивті оқытудың мәні өз көрінісін табады. Интерактивті әдістерді пайдалану кезінде оқушылар түсіну процесіне толыққанды қатысушылар болады, оның тәжірибесі оқу танымының негізгі қайнар көзі қызметін атқарады. Оқытушы дайын білімді бермейді, бірақ білім алушыларды өз бетімен ізденуге үйретеді. Білім берудің дәстүрлі нысандарымен салыстырғанда, интербелсенді оқытуда оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттестігі ауысады: педагогтың белсенділігі білім алушылардың белсенділігіне орын береді, ал педагогтың тапсырмалары олардың бастамасы үшін жағдай жасаушы болады.

Интерактивті әдіс қолдану кезінде мыналар ескерілуі керек:

- тұлғаның еркіндігі мен құқықтары сақталуы;
- тұлғаның өзін көрсете алуына жағдай жасау;
- педагогикалық қолдау көрсету.

Интерактивті әдіс-тәсілдерді қолдану нәтижесінде оқу үрдісінің барысында оқушылар мыналармен қарым-қатынасқа түседі:

1. Мұғаліммен (оқушылар мұғалімнің сұрағына жауап берген кезде);
2. Оқушылармен (жұптасып жұмыс істеу барысында)
3. Шағын топтармен (3-4 оқушымен);

4. Оқушылардың үлкен тобымен (көбіне пікірталас/дебат сынып болып әлдебір мәселені талқылау барысында);

5. Техника түрлерімен (мысалға, компьютермен, интербелсенді тақтада жұмыс істеуде).

Интерактивті оқыту әдістері дәстүрлі оқыту әдістерінен оқу үрдісінде оқушылардың өзінің өмірлік тәжірибелерін пайдалану арқылы есте берік сақтаумен, мәліметтерді талдап, жинақтау арқылы жеке және кәсіптік қабілеттері нашар алуымен ерекшеленеді. Интерактивті әдістің тағы бір ерекшелігі оқушылардың белсенділігі мұғалімнің белсенділігімен сәйкестігінде сонымен қатар оқушы мен мұғалімнің тұрақты өзара іс-әрекетінде. Интерактивті әдістерді қолдануда оқушыларды сапалы дайындықпен қамтамасыз ету оқу процесінің нәтижелігіне тікелей байланысты. Басты тапсырма оқушыларға берілген білімнің бағасында емес ол тапсырманы орындаудағы іс - әрекетінде. Интерактивті әдістерге мыналар жатады: проблемалық шығарма әдістері, презентациялар, пікірталастар, топпен жұмыс, «миға шабуыл» әдісі, зерттеулер, іскерлік ойындар, рөлдік ойындар, «инсерт» әдісі, сахналау, тест сынағы әдісі, дебат, т.б. [3].

Интерактивті әдіске сондай-ақ әртүрлі көмекші құралдарды яғни ақпараттық қорларды пайдалану: интербелсенді тақта, бейнематериалдар, слайдтар, флипчарттар, компьютерлер бейнефильмдер мен бейнесюжеттерді қарап шығып талқылау, әртүрлі науқандар мен акцияларды пайдалана отырып, таныстырулар жатады. Оқудың интерактивті әдістерінің артықшылығы:

- * оқушылардың қызығушылығын туғызады;
- * Әрқайсысының оқу үрдісіне қатысу белсенділігін кеңейтеді;
- * Әрбір оқушының сезіміне назар аударады;
- * Оқу материалдарын тиімді меңгеруге бейімдейді;
- * Оқушыларға көп жоспарлы әрекететуге әсер етеді;
- * Кері байланысты (аудиторияның жауап беру реакциясын) жүзеге асырады;
- * Оқушылардың пікірлері мен қарым-қатынастарын қалыптастырады;
- * Өмірлік машықтарды қалыптастырады;
- * мінез-құлықтың өзгеруіне көмектеседі.

Интерактивті оқыту бұл таным іс-әрекетін ұйымдастырудың арнайы нысаны. Ол толық нақтылықты және болжамды мақсаттарды айтып отыр. Осындай мақсаттың бірі оқушылар өзінің сәттіліктерін, интеллектуалдық жағдайларын, оқу процесінің өзінде қандай өнімді істеу керектігін сезінетін, оқудың қолайлы жағдайын жасаудан тұрады. Оқушылардың танымдық көзқарасын байыту, ақыл ой қабілетін жетілдіру, өзіндік ойлау және өмірлік ұстанымын қалыптастыру мұғалімнің шеберлігіне, шығармашылық қабілетіне байланысты. Теориялық білімді игерту мен жаңғырту және жаңа жағдайға іс жүзінде лайықтап қолдануға үйреткенде ғана оқушылардың алған білімі мен біліктілігін шынайы да нақтылы қалыптасады. Осындай жолмен қалыптасқан білім мен біліктіліктің танымдық маңызы да зор болады.

Интербелсенді әдіске сондай-ақ әртүрлі көмекші құралдарды яғни ақпараттық қорларды пайдалану: интербелсенді тақта, бейне материалдар, слайдтар, флипчарттар, компьютерлер бейнефильмдер мен бейнесюжеттерді қарап шығып талқылау, әртүрлі науқандар мен акцияларды пайдалана отырып, таныстырулар жатады.

Интербелсенді әдіс қолдану кезінде мыналар ескерілуі керек:

- тұлғаның еркіндігі мен құқықтары сақталуы;
- тұлғаның өзін көрсете алуына жағдай жасау;
- педагогикалық қолдау көрсету.

«Егер біз бүгін балаларымызды кешегідегідей оқытатын болсақ, онда біз оның ертеңін ұрлаймыз» Джон Дьюид айтқандай, қазіргі уақытта оқу сабақтары барысында оқытудың интербелсенді әдістерін және интербелсенді құралдардың көмегімен мұғалімнің, оқушының шығармашылықпен жұмыс істеуіне жол ашылып отыр. Сондықтан оқу тәрбие

үдерісінде үнемі жаңа оқыту құралдарының мүмкіндіктерін ұтымды пайдаланып, оған білім алушыларымызды үйрету - әр педагогтың басты міндеті.

Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты рөл атқарады.

Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмек көрсетеді.

Қазіргі уақытта оқу сабақтары барысында оқытудың интерактивті әдістерін және интерактивті құралдардың көмегімен мұғалімнің, оқушының шығармашылықпен жұмыс істеуіне жол ашылып отыр. Сондықтан оқу тәрбие үдерісінде үнемі жаңа оқыту құралдарының мүмкіндіктерін ұтымды пайдаланып, оған білім алушыларымызды үйрету - әр педагогтың басты міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нағымжанова Қ.М. Білім берудегі жаңа технологиялар: Оқу құралы - Өскемен, 2021
2. Сарбасова Қ. Инновациялық педагогикалық технологиялар - Алматы, 2020.
3. Мұхаметжанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Интерактивті жабдықтар мен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. Алматы, 2018

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУҒА ҮЙРЕТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АУЫЗЕКІ ТІЛІН ДАМУ

Рахматуллина Замзагул Жансейтовна

Д.Қонаев атындағы №44 мектеп-гимназия, БҚО, Орал қаласы

Қазіргі кезеңде білім берудің сапасын жақсарту, әдістемелік негізін өзгерту заман талабына сәйкес туындап отырған қажеттілік. Өйткені, мектептің әр күні көптеген ғылыми жаңалықтарға, терең әлеуметтік өзгерістерге толы. Бұрын оқу үрдісінде мұғалім басты роль атқарған болса, қазір оқушының белсенділік көрсететін кезі туды. Сабақ мұғалімнің емес, оқушының іс-әрекетімен бағаланады. Қазіргі заманда нені оқыту емес, қалай оқыту маңыздырақ болып отыр. Сабақ барысында оқушының ізденуі мен зерттеу дағдыларын қалыптастыра отырып, пәнге деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында қолданылатын технологиялар баршылық. Қоғамымыздың қазіргі даму кезеңі мектептегі білім беру жүйесінің алдына оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Осындай технологиялардың бірі Сыни тұрғыдан ойлау – бақылаудың, тәжірибенің, ойлау мен талқылаудың нәтижесінде алынған ақпаратты ойлауға, бағалауға, талдауға және синтездеуге бағытталған пәндік шешім. Ол болашақта әрекет жасауға негіз бола алады. Сыни тұрғыдан ойлау көбінесе қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекетімізге жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерді енгізуге дайын болуға, ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге және басқаларды сыни тұрғыдан ойлауға баулуды білдіреді.

Оқушыларды сыни ойлауға үйрету оқушылардың сыни және шығармашылықты ойлауын дамытуға, сыныпта еркін ахуал тудыруға, мұғалім тек ақпарат беру көзі болуды тоқтатып, оқушыларға сұрақ қоя білуге бағытталған пікірлесуге, қатысуға мүмкіндік беруші тәсіл. Оқушы жаңа ұғымдарды, түсініктерді өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырады, кеңейте түседі. Қазіргі заман талабына сай оқушыда өзіндік көзқарасы, сенімі, ішкі уәжі қалыптасуы керек. Сондықтан да сабақты жоспарлаған кезде

оқушылардың сыни ойлауын тудыратын сұрақтар немесе деңгейлік, кеңейтілген, құзырлылық тапсырмалары болуы шарт. Сыни тұрғысынан ойлау жобасының әдіс-тәсілдері оқушыларды тынымсыз ізденімпаздыққа баулиды. Баланың еркін де терең ойлауына, үздіксіз жұмыс жасауына жол ашады. Оқушының ізденісі жеміссіз болмақ емес. Дәстүрлі білім беру кезіндегі оқушыны сыни тұрғысынан ойлайтын оқушымен салыстырғанда нәтижесі жақсы болды.

Сыни тұрғысынан ойлау – оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Оқушыны мұғаліммен, сыныптастарымен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама. Сыни тұрғысынан ойлауды үйрету үшін мына төменгі шаралар орындалуы шарт:

- 1) сын тұрғысынан ойлауды тудыру үшін уақыт керек;
- 2) оқушыларға ойланып-толғануға, ойын ашық айтуға рұқсат беру;
- 3) әртүрлі идеялар мен пікірлерді қабылдау;
- 4) үйрену барысындағы оқушылардың белсенді іс-әрекетін қолдау;
- 5) кейбір оқушылар түсіп қалған қолайсыз жағдайларды әжуаға айнал-дырмау;
- 6) оқушылардың бір-бірінің жауабына жасаған сынының дәлелді, дәйекті болуын талап ету;

- 7) сын тұрғысынан ойлауды бағалау.

Ал оқушылардан осыған байланысты: сенімділікпен жұмыс жасау; бар ынтасымен оқуға берілу; пікірлерді тыңдау, құрметтеу; өз пікірін ашық білдіруді талап ету қажет.

Тек сонда ғана олар: мен осы мәселе туралы не ойлаймын? осы мазмұннан алған ақпарат менің бұрынғы осы мәселе туралы білетініме сәйкес пе? осы ақпаратты үйрене отырып мен бірдеңе жасай аламын ба? маған бұл жаңа ойлар, идеялар қаншалықты әсер етті? деген сауалдар төңірегінде ойлауға үйренеді.

Сыни ойлаудың мақсаты: Барлық жастағы оқушыларға кез – келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға, саналы шешім қабылдауға сабақтарға үйрету. Бұл бағдарлама жаңа буын оқулықтарының талаптарын жүзеге асыруда, оқушылардың білім деңгейін көтеруде, балаларды шығармашылыққа баулуға, ойларын еркін айтуға, тез арада дұрыс шешім қабылдауға көмектесетін бірден – бір тиімді технология. СТО технологиясын пайдаланатын әр ұстаз өз педагогикалық қызметінде, оқушы мен мұғалім арасындағы қарым – қатынасқа деген де көзқарасының мүлдем өзгергенін байқайды.

Сыни ойлау сабағының құрылымдық формуласы 3 кезеңнен (ERR) тұрады:

I. Қызығушылығын ояту («көпір жасау», ой қозғау) – Эвокация – қызу оқу жұмысымен шұғылдануға қызығушылықтың оянуы. Бұл кезеңде мұғалім бұрынғы білетін білімдерін жаңа материалмен ұштастыруға жағдай жасайды. Сабақтың мазмұнына сай алынған стратегиялар арқылы оқушылардың ойы шындалып, аршылады. Сабаққа белсенділігі, ынта – жігері артады. Бұл кезеңде мұғалім жаңа ақпаратты таныстырады. Тақырып бойынша жұмыс жасауға итермелейді. Таңдап алынған стратегияларға байланысты өз бетімен білім алуға көмектеседі.

II. Мағынаны таныту (мағынаны ажырату) – Реализация – оқып жатқан тақырыптардың қажетін түсіну. Мағынаны тану кезеңі негізгі кезең сондықтан оқылып жатқан материалдың қажеттілігін түсіндіреді.

III. Ой-толғаныс (рефлексия, жаңа білім құрастырылады) - Рефлексия – тұжырымға келу, қорытындылау, жаңа білімді бекіту. Бұл бағдарламаның қорытынды үшінші кезеңінде үйренгенін саралап, салмақтап ой елегінен өткізеді, білімді бекітеді. Оқушылар осы кезеңде өз шығармашылықтарын көрсете алады. Өзіне және сыныптастарына сын көзбен қарайды. Өздерін бағалайды. Оқып, білгендерін таразылайды. Оқушы мұғалім білімсыни тұрғыдан ойлау сабағында оқушы білімге өзі жетеді, мұғалім тек бағыт беруші.

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясын қолдануымен жүргізілген сабақтың жоғары деңгейде өтуінің алғы шарты оның қағидаларында, яғни, стратегияларында. Стратегия

дегеніміз – философия, әдістемелік ұстаным. Мұғалім мен оқушы кез келген стратегияның әдіс-тәсілін, қыр-сырын жетік түсіне білуі қажет. Сонда ғана жұмыс нәтижелі болмақ. Стратегиялар оқушыларды шығармашылықпен әрекет етуге, ізденімпаздыққа баулиды, еркін, терең, жан-жақты ойлауына, үздіксіз жұмыс жасауына жол ашады, стратегияның 80-нен аса түрі бар. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, жазу мен оқу арқылы сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін арттыру мақсатында қолданып жүрген стратегиялары; РАФТ, Жуан-жіңішке сұрақтар, Қосжазба күнделігі, Миға шабуыл стратегиясы, ДЖИК СО стратегиясы, INSERT немесе түртіп алу стратегиясы, Куббизм, Sinkuein немесе бес жолды өлең стратегиясы, RAFT стратегиясы, т.б

«Балаға күштеп білім беруден гөрі, баланың білімге деген құштарлығын ояту – ең маңызды мақсат» деп К.Д. Ушинский айтқандай, баланың білім алуға деген құштарлығын ояту үшін мұғалім көп ізденіп, сабақтың тиімді өтуіне жұмыс жасап, сабақ барысында оқудың белсенді әдістері, диалогтік оқыту және оқу әдісін қолдануда білім сапасын арттыруға көп көмегін тигізеді деп ойлаймын. Оқушылар диалог әдісін қолдана отырып, білімді бірлесіп құру, талқылау, түсіну мен дағдыларды қалыптастыру арқылы білім алады. Әр сабағымда оқушыларға сұрақтар қою арқылы, тақырып бойынша өз ойларын ашық, еркін айтуға мүмкіндік беремін. Өзара талқылау арқылы түрлі ойлардың болатындығын, бір-бірінің түсінуіне көмектесетінін көрсетсе, сұхбаттасу арқылы өз ойларын дәлелдеуге тырысты. Бұл оқушылардың қандай деңгейде екенін түсінуге көмектеседі. Біз көбінесе диалогтық оқытуды сұрақ-жауап ретінде қолданамыз. Яғни, бала теорияны меңгерумен қатар тәжірибе жүзінде де қалай жасау қажеттігін ұғынуы керек. Тәжірибелік жұмыс жасау барысында көптеген сұрақтар туындайды. Оқушылар өзара пікірлер мен болжамдар айта отырып, бірлесе жұмыс жасайды. Жұмыс жасау барысында оқушыларға көптеген сұрақтарды қоюға болады. Мысалы, кез келген сабақтың басталуы сұрақ-жауаптан тұрады. Сұрақтардың берілуіне байланысты оқушының пәнге деген қызығушылығын арттыруға болады. Оқушы мен мұғалім арасында жақсы қарым-қатынас орнайды. Осы арқылы оқушы сабақ барысында:

- еркін ойлауына мүмкіндік беріледі;
- ақыл-ойын дамытылады;
- шығармашылық белсенділігі артады;
- ұжымдық іс-әрекетке тәрбиеленеді;
- тіл байлығы жетіледі;
- жан-жақты ізденеді;
- өз ойын жеткізеді.

Қорыта келгенде, ағылшын тілі сабағында жүргізілетін басты жұмыстар – балалардың ағылшынша сөйлетіп үйрету, сұраққа жауап бергізу, өздерін бір-бірімен сөйлестіру, оқығандарын ауызша айтқызу, өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландыру. Міне, осыған орай оқулықтағы мәтіндер, жаттығулар, өлең, жұмбақтар оқу, ауызша әңгімелеу, тіл дамыту және грамматикалық тұлғаларды меңгертіп, қазақ тілінде дұрыс сөйлеу үшін пайдаланылады және соған лайықтап беріледі. Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлануына қазіргі таңда сабақтың басында «Brainstorming» жұмыс түрін кеңінен қолдануда. Берілген мәтінді оқу, түсінгендері бойынша постер қорғау, кез келген тақырыпқа өз ойын білдіру ағылшын тілінде сөйлеу әрекетін қалыптастыра отырып, өзіне қажетті материалды іріктеп алу, өз-өзіне және өз ісіне баға беру сияқты міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Dewey J. (1916). Education and Democracy. - New York: Macmillan-How we think: Restatement of the relation of reflective thinking to the educative process. - Boston: D.C.Heath, 1933. - P. 530.
2. Paul R.W. Critical Thinking. - Sohoma State University, 1990.

3. Шакирова Д.М., Сигбатуллина И.Ф., Сулейманов Д.Ш. Мышление, интеллект, одаренность: вопросы теории и технологии / Под ред. М.И.Махмутова. - Казань: Центр инновационных технологий,

4. Выготский Л.С. Динамика и структура личности подростка: Хрест. по возрастной и педагогической психологии. - М.: Педагогика, 1982. - С. 138-142.

5. Педагогика және психология: Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі / Жалпы ред. басқ. А.Құ- сайынов. - Алматы: Мектеп, 2002. - 256-б.

6. Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена. - 2001. - № 4. - С. 36–40.

7. ЕфEROва А.Р. Педагогические условия формирования критического мышления студентов в образовательном процессе технического вуза: дисс.../ А.Р. ЕфEROва,- Астрахань, 2010.-211с.

8. Загашев И.О. Критическое мышление: технология развития / И.О. Загашев С.И. Заир-Бек.-Спб.: Издательство «Альянс», 2003,-184с.

9. Ильясов И.И. Критическое мышление: организация процесса обучения / И.И.Ильясов// директор школы, - 1999, №2 - с.50-55

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ИНТЕРАКТИВТІ РЕСУРСТАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ТИІМДІЛІГІ

Докина Жансая Зинуллаевна

Бабатай негізгі орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
Темір ауданы, Ақтөбе облысы

Қазақстан Республикасының мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2023 жылдың бірінші қыркүйегінде өзінің «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Жолдауын жариялаған болатын. Бұл ретте мемлекет басшысы «Цифрландыру – бұл сән трендіне ілесу емес, ұлттық бәсекеге қабілеттілікке жетудің негізгі құралы. Ең алдымен, цифрлық теңсіздікті жою, барлық азаматтардың ғаламторға барынша қолжетімділігін және жоғары сапалы байланысты қамтамасыз ету қажет. Бүгінде бұл жол мен электр қуаты сияқты негізгі қажеттілік», -деп цифрландыруды барлық реформалардың негізгі элементі деп атап көрсетті.

Цифрлық сауаттылық - цифрлық технологияларды және интернет ресурстарын қауіпсіз және тиімді пайдалану үшін қажетті білім мен дағдылардың жиынтығы. Цифрлық технология қоғам өміріне әсерін молынан тигізуде. Соның нәтижесінде денсаулық сақтау мен білім беру, қала тіршілігі, жалпы адамның күнделікті өмірі айтарлықтай өзгеріп, жаңа сипатқа ие болуда.

XXI ғасыр-жаңа технология ғасыры. Қазақстанның өскелең ұрпағын білім бұлағынан, тәрбиенің қайнар көзінен сусындату мақсатында барша ұстаздар қауымы заманауи білім беру барысындағы инновациялық технологиялар мен әдістерді тиімді пайдаланып келеді. Білім беру барысында жаңа технологияның әдіс-тәсілдері оқушы үшін де мұғалім үшін де тиімді болып отыр. Біздер бүгінгі күні білім беру адамзаттың ортақ мүлкіне айналған дәуірде өмір сүрудеміз. Бір елде жаңалық ашылса, басқа жерде оны дер кезінде тез үйреніп үлгеруде. Біздің міндетіміз дүниежүзіндегі білім бағытында болып жатқан жаңалықтар мен дамуларды назарға ала отырып, тиімдісін пайдалану. Заман талабына сай оқытуды тиімді ұйымдастыру арқылы білім сапасын арттыру үшін мұғалім ең алдымен:

- жаңа технология әдісін көздеу керек;

- әдісті назарда ұстау керек; -әдісті ұйымдастырудың жолдарын ойластыра білу керек.

Сондай-ақ, білім сапасын арттырудың мынадай жолдары бар:

- дәстүрлі оқытудың табысты жақтарын ұстану;
- жаңаша әдіс-тәсілдерді қолдану;
- жаңа формациядағы мұғалім еншісін ұғындыру.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа инновациялық әдістер мен оқыту технологияларын қолдану арқылы, дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарлатуды көздейді. Бүгінгі күннің талабына сай білім саласында инновациялық технологиялар мен әдістерді қолданудың маңызы зор. Инновациялық технологиялардың дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін де уақытылы өзгертіп отыруды талап етеді.

Сабақты қалай пайдалы, қызықты етіп өткізуге болады? Мектептен шыққан оқушы бүгін алған білімнің пайдасы, жаңалығы туралы айта алатын дәрежеде оқыту үрдісін қалай ұйымдастыруға болады? Оқушы болашақ маман ретінде бүгінгі күн талабына сәйкес болып, жаңа кәсіби міндеттерді шешуге дайын болу үшін не істеу керек?

Осы сұрақтарды шешудің бір жолы – оқытуда инновацияны қолдану, яғни мұғалімнің жаңа қаруы ретінде инновациялық әдіс-тәсілдерді кеңінен пайдалану. Инновация дегеніміздің өзі жаңалықты енгізу, жаңалық әкелу, жаңа әдістеме мен жаңа технология.

Қытай даналығына сүйенсек: «Ауызша айтылғанды ұмытамын. Көрсетсең, мүмкін есімде сақтармын. Қатысушы болсам, мен түсінемін» делінген.

Осы сөздерден инновациялық оқытудың мәні өз көрінісін табады. Жаңа инновациялық әдістерді пайдаланудың әдістері неде?

1) қазіргі уақыт жаңалық пен инновация уақыты. Күнделікті өмірде жаңа білім мен жаңалықтармен кездесеміз. Бұған оқыту үрдісі де сәйкес болу керек.

2) жаңалықты пайдалану оқушының ойлау қабілетін жаңалыққа икемдеп, алдын ала болжам жасауға үйретеді.

3) инновациялық әдістер бұл белсенді оқыту әдістері. Ақпаратты белсенді түрде сіңірген оқушы жадында өздері айтқанның 80% сақталса, өздері істегеннің 90% қалады

Мұғалімнің сабақты мазмұнды, жүйелі мақсатты түрде ұйымдастыруына, өткізуіне байланысты дарынды, қабілетті, ерекше білімді шәкірт қалыптасып, нәтижесінде білім сапасы артады. Әр педагог осы орайда қазіргі заманауи сабақ алгоритмін ұмытпау қажет. Сабақтың негізгі алгоритмдері: заманауи сабақ, тәжірибелік іс-әрекеттегі пәндік сабақ. Оқытуды тиімді ұйымдастыру арқылы білім сапасын арттырып, жақсы нәтижеге қол жеткізуге болады. «Сабақ беру-үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер» деген Жүсіпбек Аймауытов. Бүгінгі білім беру жүйесіндегі негізгі талап – сабақта білім берудің жаңа әдістерін қолдана отырып, оқушыларды өздігінен шығармашылықпен жұмыс істей алатын деңгейге жеткізу. Виртуальды тақталарды сабақтарда тиімді қолдануға болады. Бұл виртуалды тақта интернет арқылы жасалып, оқушылардың смартфонды тиімді қолдану негізінде жүзеге асады. Жазбаларға, суреттерге, фотосуреттерге, файлдарға және сыртқы ресурстарға сілтемелерге, мысалы, youtube сайтындағы бейнеге қосуға болады. Жасалған элементтерді өзгерту оңай, алып 200 тастауға да болады. Сіз өзіңіздің фондық суретті өзіңіз таңдап алсаңыз, өзіңіздің фоныңызды жүктеп алғыңыз келсе, өзгерте аласыз.

Сабақта қолданатын онлайн тақталардың бірі Padlet тақтасы. Padlet – бұл оқушыға өз жұмысын тақтаға шығаруға, ал мұғалімге -оған көп уақыт жұмсамай және ауыр дәптерлерді жинамай-ақ, әр мұғалімге түсініктеме беруге және бағалауға мүмкіндік беретін қызмет. Padlet тақтасын пайдаланудың ерекшеліктері: Белгілі бір тақырып бойынша материалдарды ортақ жинау; Барлық ресурстар бір жерде жиналады және жоғалып кетпейді; Әр оқушының жұмысын көрсету; Оқушылар топта жұмыс істей алады; Әр оқушының жұмысын мұғалім

бағалай алады; Оқушылармен тиімді кері байланыс жасау; Сілтеме арқылы тақтамен оңай бөлісу мүмкіндігі; Қолданушыларға қосымшаны жүктемей-ақ, сілтеме арқылы тақтаны шектеусіз пайдалану мүмкіндігі; Әртүрлі құрылымдағы тақталар құру мүмкіндігі; Интерактивті тақталар оқушыларға топтық пікірталастарға қатысуға мүмкіндік береді, бұл пікірталастарды одан да қызықты етеді; Интерактивті тақталар оқушыларға бірлесіп жұмыс істеуге, мұғалім қойған жалпы тапсырманы шешуге мүмкіндік береді. Кез-келген тәсілмен жазуға мүмкіндік береді (арнайы пластикалық "қарындаш", саусақ, көрсеткіш) немесе әзірленген гаджетті қолдану арқылы Кемшілігі: Құрылатын тақталар саны шектеулі, бірақ ақылы пайдаланып, тақталар санын көбейтуге болады; Оқушы тапсырма жүктегенде басқа оқушылардың көшіріп алуы; Интернет болмаса, сілтеме ашылмайды;

Padlet тақтасында құруға болатын тақталар. Мұғалімдерге арнап құрылған онлайн тақта Оқушылармен кері байланыс орнату тақтасы Сабақта пайдаланатын тағы бір онлайн тақтаның түрі - Jamboard онлайн тақтасы. Google Jamboard - нақты уақыт режимінде көптеген қатысушыларға жұмыс жасауға қашықтан мүмкіндік беретін интерактивті онлайн-тақта. Бұл тақтада басқа қолданушылармен немесе оқушылармен бірге мәтіндерді жазуға және түзетуге, сурет салуға, суреттерді жүктеп, осы суреттермен жұмыс істеуге болады. Google Jamboard онлайн тақтасымен жұмыс істеу үшін, қолданушыда міндетті түрде Google аккаунты болуы керек. Егер аккаунт болмаса, онда міндетті түрде тіркелу керек. Jamboard онлайн тақтасында оқушылармен кері байланыс орнату Jamboard онлайн тақтасының ерекшеліктері: Тақтада стикер, сурет, мәтін, фигура орналастыру мүмкіндігі; Оқушылар жауаптарын тақтада көрсете алуы; Кері байланыс жасауға тиімді; Күнделікті сабақты көрнекті түрде көрсету; Интерактивті тақталар оқушыларға топтық пікірталастарға қатысуға мүмкіндік береді, бұл пікірталастарды одан да қызықты етеді; Онлайн тақталар оқушыларға бірлесіп жұмыс істеуге, мұғалім қойған жалпы тапсырманы шешуге мүмкіндік береді. Jamboard онлайн тақтасының кемшіліктері: Телефоннан сілтеме арқылы кіру үшін, программа орнатылуы керек; Интернетсіз жұмыс істемейді. Сонымен қоса, басқа да онлайн тақталар баршылық: Idroo, widdla, Sketchboard, Scribblar, sBoard.online, Miro, Idroo. Осы онлайн тақталардың барлығы да мұғалімнің сабағына қажетті көрнекі құрал болып табылады.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Жас ұрпақты оқытуда, оқушының тұлғалық деңгейін қалыптастыруда, түрлі инновациялық әдістәсілдерді кең қолдануды қажет етеді. Тәуелсіз елеміздің ертеңі -жас ұрпақтың рухани байлығы, мәдениеті, саналы ойлау қабілеті мен біліміне байланысты болады. Жаңа заман талабына сай білім беру – өзекті мәселе, шығармашылық қабілеті мол, жанжақты дамыған азамат тәрбиелеуде жаңа педагогикалық әдістәсілдер қажет.

Аңдатпа. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының пәнге деген қызығушылығы мен құзыреттілігін арттыруға ықпал ететін интерактивті ресурстардың тиімділігі зерттеледі.

Түйінді сөздер: интерактивті ресурстар, цифрлық сауаттылық, Padlet тақтасы

Аннотация. В данной статье исследуется эффективность интерактивных ресурсов, способствующих повышению интереса и компетентности младших школьников к предмету.

Ключевые слова: интерактивные ресурсы, цифровые технологии, Padlet доска

Annotation. This article examines the effectiveness of interactive resources that contribute to increasing the interest and competence of Primary School students in the subject.

Keywords: interactive resources, digital technology, genially.ly platform.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «Әдіскер мұғалім» Республикалық ғылыми -әдістемелік журналы, №1-2, 2021.

2. «Әдіскер мұғалім» Республикалық ғылыми -әдістемелік журналы, №3-4, 2021.
3. «Әдіскер мұғалім» Республикалық ғылыми -әдістемелік журналы, №5-6, 2020.
4. «Ізденіс» газеті, №1, 2022
5. «Ізденіс» газеті, №2, 2021.
6. «Ізденіс» газеті, №3, 2021.

7. Интернет сілтемелер: Бандалетова Е.С., Ливинец Н.П

<https://www.sites.google.com/site/vseobinteraktivnyhdoskab/z>

<https://mel.fm/blog/irinakamenkina/8167-7-onlayn-dosok-dlya-uchiteley-i-repetitorov-splyusami-i-minusami>

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДЫҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫН ҚОЛДАНУ

Забихолла Бекжан Бекболұлы

Шұбаршы мектеп-бөбекжай балабақшасының дене шынықтыру пәні мұғалімі,
Темір ауданы, Ақтөбе облысы

«Дене шынықтыру» бағдарламасының мақсаты оқушыларды дене шынықтырудың негіздерімен таныстыру болып табылады, нақты айтқанда, олардың спорттық спецификалық қозғалу дағдылары мен дене шынықтыру (физикалық) қабілеттерін меңгеруімен қатар, салауатты денені шынықтырудың дамуына ықпал етеді.

«Дене шынықтыру» пәні бойынша бағдарлама кезең-кезеңімен жүзеге асырылатын оқу жоспарын ұсынады, бұл жоспар оқушылардың физикалық іс-әрекеттің түрлері бойынша білімдерін, түсініктерін және дағдыларын дамытуға ықпал етіп, сол уақытта олардың жеке гигиена, психикалық денсаулық және салауатты өмір салтының қағидалары сияқты аспектілер тұрғысында жалпы дамуын жақсартады.

Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін бастауыш мектеп оқушыларын оқытуға арналған оқу бағдарламасы келесі міндеттерді іске асыруы тиіс:

- дене денсаулығының және рухани денсаулықтың негізін қалайды, бұл әлеуметтік дағдыларды дамытуға, тұлғалық дамуға оң әсер етеді;

- оқушыларды өздерінің физикалық және психологиялық денсаулықтарын түсінуге және нығайтуға ынталандырады;

- дене шынықтыру және спорт саласындағы теориялық білімдері мен тәжірибелік дағдыларын дамытуға жағдай жасайды;

- оқушылардың қозғалыс дағдыларын дамытады, атап айтқанда, олардың төзімділігін, ширақтығын, күшін, ептіліктерін және икемділігін дамытуға әсер етеді;

- оқушылардың Отанға деген патриоттық сезімін ұялатуға, бір-бірін құрметтеуге, командалық жұмыс дағдыларына, жауапкершілік пен өзара түсіністікке тәрбиелейді;

- оқушылардың өз өмірлерінде салауатты өмір салтын ұстануға және үйренген дене қимыл дағдыларын алдағы уақытта қолдануға ынталандырады;

- оқушылардың жалпы адамзат мәдениетінің бір бөлігі ретінде дене шынықтыру пәні туралы өз көзқарастарын қалыптастырып, осы саладағы білімдерін дамытуға мүмкіндік береді [1].

Қазіргі кездегі білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі оқушыға терең білім мен тәрбие беруде оның денсаулығын сақтай отырып, дені сау, қабілетті тұлға қалыптастыру болып отыр. Мектепте оқушы өзінің 11 жылын өткізеді. Ал мектепке келген оқушының денсаулығы жақсы, дене бітімінің мықты болуы шарт. Өйткені мектептегі жетістіктері дене дамуының, денсаулығының мықтылығына тікелей байланысты.

Дене тәрбиесін, жаңа технология мен озат тәжірибені ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қағидаларымен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған

педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Дене тәрбиесінің мәнін бүгінгі жаңа заман талабына сәйкес қарастыру – бұл адамды өзі өмір сүрген ортаның жемісі ғана емес, сол ортадағы дене мәдениеті, адамгершілік қарым-қатынасы әрекетімен көрінетін субъект деп танылуымен айқындалады. Қоғамның елеулі өзгерістерге түсуі, адамның мақсат-мұраттарына, тұрмыс-тіршілігі мен мінез-құлқына, сондай-ақ өзінің жеке басына да субъект ретінде өзгеріс енгізуде. Оның үстіне қоғамдағы салауаттылық, дене мәдениеті мен рухани құндылықтардың табиғаты, мәні, шығу тегі және атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеу, оқушылардың дене тәрбиесін салауаттылық дене мәдениеті мәселесімен байланыста қарастыру қажеттігі біздің тақырыбымыздың өзектілігін айқындай түседі.

Бастауыш сынып оқушыларының жасы және биологиялық дамуы өзінің жасына лайық дамиды. Жасөспірімнің ең тез дамитын кезеңін біз сатыға бөліп қараймыз, бірінші кезеңі 1 – 5 жас аралығы, екінші кезеңі 4 – 6 жас аралығы, және үшінші кезеңі 7 – 12 жас аралығы. Баланың өсуі мен дамуы жасқа байланысты болады.

Балалар үшін қозғалыс әрекеті үлкен мұқтаждық болып табылады. Қозғалыс бала үшін үлкен бір қуаныш көзі, сондықтанда қимыл күші оның денесін қатайтумен қатар психикалық дамуына үлкен әсерін тигізеді. Сондықтан мектеп жасынадағы балалардың мұндай қозғалыстарын дұрыс жоспарлап оны іске асыру балалардың қимыл дағдыларын дұрыс қалыптастыруға, саналы қозғалыстарды көбейтуге, ағзаның бейімделу қабілетіне әсер етеді.

Бұл қимыл қозғалыс ойындары баланың денесін, бұлшық еттерін жатықтырып қана қоймайды, сонымен бірге ойын үстінде баланың өзін-өзі жаттықтыруға үйретеді. Соның нәтижесінде баланың нақтылы мақсатқа, яғни ойынға қатысқан әр баланың алдына жеңіске деген ұмтылысы пайда болады.

Балардың белсенділігі артып, алдына қойған мақсатына жетуге деген ерік қайраты арттады. Олай болса, бастауыш сынып оқушыларына оқыту процесінде барлық дене тәрбиесі жаттығуларын, соның ішінде ұлттық ойындарды тиімді ұйымдастыруды бала денсаулығын нығайтудың зор мүмкіндігі ретінде қарастыруға болады. Қазақтың ұлттық ойындары адам ағзасы үшін өте маңызды бағасы жоқ сауықтыру, денсаулықты нығайту, салауатты өмір салтын қалыптастырудың бірі. Адамның морфологиялық-физиологиялық дамуында, тұлғаның жалпы салауатты дамуына тигізер маңызы мол.

Ұлт тағдыры – ұрпақ қолында екенін жақсы түсінген ата-бабамыз жас жеткіншектерді

еңбекке баули отырып, рухани-адамгершілік ізгі қасиеттерге тәрбиелеу мәселесін алғашқы орынға қойған. Сондықтан, біз болашақ педагогтар өз кезегімізде алдымызға келген әрбір оқушының денінің сау болуы үшін осы бағытта да тәрбие бере білуге тиіспіз. Білім алушыны сауықтыруда дене шынықтыру пәні жетекші орынға ие болатын болса, басқа пәндердің өз үлесі болуы керек екені сөзсіз. Мектептегі әрбір мұғалім өзіне бекітілген бағдарламаны оқытумен қатар, оқушының тәрбиесіне, оның ішінде салауатты өмір сүруді қалыптастыруына да көңіл бөлуі қажет.

Балдырғандардың негізгі іс-әрекеті ойын болып табылады. Менің тақырыбым «Бастауыш сыныптарда дене шынықтыру сабақтарында қимыл-қозғалыс ойындарын қолдану» болғандықтан, негізгі мақсатым: ойын арқылы және көңіл – күй арқылы балалардың тілін дамыту, ақыл-ой белсенділіктерін қалыптастыру; оларды сергіте, қуанта отырып, белсенді әрекетке жұмылдыру, ойын таңдаудағы, ойлағанын жүзеге асырудағы дербестігін жетілдіру, сабырлы әрі ынталы ойнауға тәрбиелеу, әртүрлі ойын түрін қолдану арқылы баланың жеке басының қасиеттерін қалыптастыру, көңіл – күйлерін көтеру, жолдастарына деген қайырымдылыққа тәрбиелеу. Бұл жерде белгілі ғалым психолог Д.Б.Элкониннің айтқан ойы оралады: «Ойын – баланы ешкім, ешқашан үйрете алмайтын нәрсеге үйретеді. Бұл нақты өмірге, кеңістікке, құбылыстарға, адамның іс - әрекетіне бағдар беретін зерттеу тәсілі. Ойын үрдісі кезінде балалар зерттеу, сараптама жасау, оқу арқылы өмірге, әлемді танып – білуге бағалауға үйренеді»[2,12].

1-сыныпта оқушылар дене тәрбиесі пәнін оқып, онда әрбір адам өз денесін жан-жақты жетілдіру үшін қажетті қимыл-қозғалыс жатығуларын жасауға тиіс екенін аңғартады. 2-сыныпта оқушылар жеңіл атлетика, жалпы дамыту, акробатика мен көркем гимнастика жатығулары туралы түсінік алады. Сонымен бірге шаңғы, коньки т.б. спорт түрлерін біліп, олармен өздері де шұғылдана бастарды. 3-4-сыныптарда қимыл-қозғалыстар жасаудың қажеттілігі мен пайдасы туралы түсініктері кеңейе түседі. Мәселен, жыл мезгілдерінің, күн мен түннің ауысып отыруы адамның жүйке жүйесіне, тыныс алу, қан айналу, ас қорыту органдарында, ден бұлшық еттеріне әсерін тигізетінін оқып білетін болады. Жылдамдық, ептілік, тепе-теңдік, иілгіштік, өмірге денеге құштарлық, мықты денсаулық тәрізді запалы қасиеттер дене тәрбиесі мен спорт арқылы орнығып, қалыптасады. Спортшы болу балалардың барлығына бірдей мақсат болмас, бірақ дені сау, қоғамымызға пайдалы азамат болып өсу – бәрінің де парызы. Мектептің материалдық жағдайына және еліміздің қай аймағында тұруларына байланысты оқулықтағы талаптардың орындалуы да түрліше болуы мүмкін. Дене тәрбиесі сабақтарының пайдалы, тиімді болуы үшін сабақта да, сабақтан тыс кезде де үзбей, ұдайы шұғылдануы керек. Өскелең ұрпақ пен жалпы жұртшылықтың дене даярлығының деңгейі дене тәрбие жүйесінің тиімді көрсеткіші болып табылады»[3,12]..

Қорытындылай келе, қимыл-қозғалыс ойындары — бұл баланың тапқырлық, ептілік және жігерлі қасиеттерін дамытудың таптырмас құралы болып табылады. Ойын барысында бар дағдыларды дамыту, оларды шоғырландыру, жетілдіру ғана емес, сонымен бірге баланың тұлға ретіндегі жаңа қасиеттерін қалыптастыруға да септігін тигізеді. Балалармен әр түрлі ойын түрлерін ұйымдастыру – қимыл-қозғалыс түрлерін дамытады. Жоғарыда аталғандардың барлығы балалардың дене шынықтыруы жөнінен жан-жақты дамуын, еңбекке дайындығын қалыптастырады. Мұғалімнің міндеті - оқушылардың жүйелі және белсенді түрде дене жаттығуымен айналысуын қамтамасыз ету.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дене шынықтыру Оқу бағдарламасы (орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында) Бастауыш білім беру (1-4 сыныптар) 2016 жыл
2. Педагогика: жалпы негіздері мен тәрбие теориясы. //Оқу құралы. - Алматы, 2008. (Авторлық бірлестікте: Бабаев С, Бабаева Қ.) -124 б.
3. А.Ж.Едігенова «Ойната отырып тәрбиелеу» 2010ж.-40-50 б.

ҒТАМР 14.23.17

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ЗАТТЫҚ-ДАМЫТУШЫ ОРТАНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Минажева Айман Сейтжановна

МКҚК «Асылай» бөбекжай балабақшасының әдіскері

Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Мектепке дейінгі ұйымда заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру мектеп жасына дейінгі балаларды жан-жақты, үйлесімді тәрбиелеуге мүмкіндік береді және ол ақпараттық қызметті атқарады, яғни әр зат қоршаған орта жөнінде нақты мәлімет береді, әлеуметтік тәжірибе жеткізу құралы болып табылады.

Мектепке дейінгі баланың жеке басын және танымдық процестерін дамыту, қарым-қатынас дағдыларын және тұтастай алғанда айналадағы әлеммен әлеуметтік өзара іс-қимылын қалыптастыру баланың даму ортасын ұйымдастыру мен тығыз байланысты [1].

Кез келген мектепке дейінгі ұйымның заттық-дамытушы ортасы оның материалдық базасының ақпараттық көрінісі болып табылады. Әр топтағы балалардың жасерекшелігіне сәйкес құрылған орта біртұтас күн реттелімінде білім беру, дамытушы, тәрбиелеуші, ынталандырушы ұйымдастырушы, коммуникативтік функцияларды атқарады. Балабақшада заттық-кеңістіктік дамытушы ортаны ұйымдастыру барысында мектепке дейінгі ұйым педагогтарының барлығының креативті идеялары қажет. Себебі ойыншықтардың алуандығы бала дамуының негізгі шарты болып табылмайды. Педагогтар орта құру барысында ең алдымен оның дамытушы сипатына мән беру керек.

Осы талаптарға орай балабақша тәрбиешілеріне топта заттық-дамытушы орта құру үшін әдістемелік көмек, бағыт беріледі. Өйткені әр тәрбиеші өз тобының ерекшелігін айқындап, балалардың жасерекшелігін ескеріп және білім салаларының мазмұнына сәйкес келетін ойындармен құралдарды жинақтап білуі тиіс.

Заттық-дамытушы орта баланың құрдастармен және педагогтармен эмоционалдық-тәжірибелік өзара әрекеттестік тәжірибесін байытуға, белсенді танымдық әрекеттерге топтағы барлық балаларды тартуға мүмкіндік береді. Орта дербестікті, бастамалықты дамытуды ынталандырады, онда балалар өз қабілеттерін жүзеге асырады [2].

Балаларды қоршаған ортаның ыңғайлы әрі эстетикалық тұрғыдан әсем болуы топтық дамытушы ортаны құруда өте маңызды. Әдемілік баланы қалыптастырады. Сондықтан, бұрыштардың эстетикасына назар аударған жөн. Оның безендірілуі балалар үшін тартымды болып және оларды дербес әрекет жасауға ынтаны туғызуы керек. Сондай-ақ, балаларды бұрышта тазалықты сақтауға және ойыншықтарға ұқыпты қарауға үйрету керек.

Баланың дамуы – тәрбиелеумен оқыту үрдісі барысында, ересектермен және құрдастармен алуан түрлі формадағы педагогтар ұйымдастыратын белсенді қарым-қатынаста, мазмұндық әрекеттерде іске асырылады. Баланың айналасында, ол өмір сүретін және білім алатын арнайы заттық дамытушы ортасы құрылады. Бұл ортада мектепке дейінгі жастағы бала өз физикалық қызметтерін дамытады, сезімталдық қабілеттерін қалыптастырады, өмірлік тәжірибе жинайды, түрлі заттар мен құбылыстарды реттеуге және салыстыруға үйренеді, өзі тәжірибеде үйренеді.

Заттық-кеңістік әлемі әлеуметтік шынайылықтың алуан түрлі объектілерінен тұрады. Осы әлемде бала – жасшамасына қарай объектілердің қасиетін, олардың кеңістік арақашықтығын меңгеретін әрекеттетуші тұлға.

Заттық-кеңістік орта балаларға қажет-ақ, өйткені ол ең алдымен ақпараттық қызметті атқарады – әр зат қоршаған орта жөнінде нақты мәлімет береді, әлеуметтік тәжірибе жеткізу құралы болып табылады. Осылайша, ойын компьютерлері, электронды, механикалық ойыншықтар қазіргі заманға лайықты ғылым мен техникаға жақындастырады, техникалық ой-өрісін кеңейтеді; эстетикалық талқылау негізіне айналатын репродукциялар, этюдтер, мүсіндер көркем қабылдауды қамтамасыз етеді; театрлық және музыкалық іс-әрекет заттары музыкаға, сахнаға жол ашады.

Сонымен қатар, заттық-кеңістік ортасы балалардың эмоциясына әсер етеді, олардың іс-әрекетке деген ынтасын оятады. Мәселен, спорттық құралдар дене, сауықтыру іс-әрекетіне баулиды, осы іс-әрекеттер барысында баланың өз денсаулығына, гигиенасына, қозғалыс септіліктері мен дағдыларына деген ұстанымы қалыптасады; алуан түрлі құралдар – бояулар, қылқаламдар, қарындаштар, мата т.б.

– өнімді іс-әрекетте әлемді танудағы өзіндік көркем қабылдауын көрсете білуге мүмкіндік береді.

Сонымен, заттық дамытушы орта – бұл бала қызметінің материалдық объектілерінің жүйесі, оның рухани және физикалық дамуының функционалдық үлгідегі мазмұны. Бұл мектеп жасына дейінгі балалардың алуан түрлі іс-әрекетін қамтамасыз ететін әлеуметтік және заттық құралдар бірлігін көздейтін жүйе.

Заттық ортаның негізгі элементтері – ойын және спорт алаңдары, олардың жабдықтары; баланың өсу барысына байланысты ірі ауқымдағы конструкторлармен (модульдермен), ойыншықтардың тақырыптық жинақтамаларымен, ойын

материалдарымен, ойын жабдықтарымен жарақтандырылған ойын кеңістіктері. Заттық ортаға қойылатын бастапқы талап – оның дамытушылық сипаты. Ол балабақша бөлмелерін, сондай-ақ учаскені заттық кеңістікте ұйымдастыру арқылы баланың мүдделері мен қажеттіліктеріне, ал олардың элементтері (құрал-жабдықтар, ойыншықтар, дидактикалық материалдар, т.б.) баланың дамуына қызмет етуге тиіс [3].

Сондай-ақ дамытушы заттық орта мынадай психологиялық-педагогикалық өлшемдерге жауап беруге тиісті:

- баланың психикалық даму деңгейіне сәйкестігі;
- жүйелілігі;
- көп функциялылығы;
- баланың шамасына сай болуы;
- трансформациялануы;
- мазмұны бойынша және функционалдық міндеттері бойынша вариативтілігі.

Жабдықтарды орналастыру жөнінде сөз қозғасақ, кеңістікті ұйымдастыру балалардың регламенттелмеген қимыл белсенділігінің мүмкіндіктерін, яғни ойыншықтар мен ойындарға, сурет, мүсіндеу, құрастыру материалдары мен құралдарына, т.б. еркін қолжетімділікті көздеуі тиіс. Бөлменің жабдыкталуы баланың құрбыларымен бірлесіп қызмет істеуіне, сондай-ақ оңаша қалуына ыңғайлы болуы керек. Кешенді және оқшау аймақтар (зоналар) принципі, яғни түрлі кеңістікте орналасқан функционалды «орындарды» құру ең ұтымды шешім болып табылады.

Балабақшада төмендегідей орталарды ұйымдастыру қажет:

- білім беру аймағы - оқу-іс-әрекетіне (сенсорика, айналамен таныстыру, сөйлеуді дамыту т.б.) қажетті материалдар орналастырылған бұрыш;
- құрастыру, музыка аймақтары;
- театр (көркем әдебиет және сөйлеуді дамыту) бұрышы;
- ойын бұрыштары;
- оңашалау бұрыштары;
- кішкене стадион;
- табиғат бұрышы;
- компьютерлік сынып.

Бұл аймақтардың экспозициясы мен тақырыптамасы ұдайы жаңартылып тұруы қажет. Дербес іс-әрекеттер аймағын топтық бөлмелерде, шешіну бөлмелерінде құрған дұрыс. Балалардың, олардың отбасы мүшелерінің фотосуреттерін, балалардың суреттерін қоюға болады [4].

Әр бала өзінің дамуында отбасының, оның тұрмысының, мәдени таңдаулардың ықпалын сезеді. Балабақшада барлық бөлмелердің жағдайы баланың ұжымда тәрбиеленуі мен дамуы үшін бір мақсатқа бағытталған. Мұндай жағымды жағдай құру – өз ішіне саналы және кеңістік пен оның элементтерін әсем ұйымдастырылуын қамтитын үлкен өнер. Баланы қоршаған дамытушы ортада бала да өзінің заттық әлемінде шығармашыл бола алатындай мүмкіндік туғызу керек, сонда ғана ересектермен, құрдастармен өзара әрекеттестік үдерісінде өзінің жеке басының тұлғалық-дамытушы шығармашылығы қалыптасады.

Осылайша, жоғарыда баяндалған жұмысты түйіндер болсақ, балабақшада заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру барысында мектепке дейінгі ұйым педагогтарының күрделі, көп жоспарлы және жоғары шығармашылық қызметі қажет. Мақсатқа бағытталып ұйымдастырылған заттық-дамытушы орта баланың үйлесімді дамуы мен тәрбиеленуінде маңызды рөл атқарады.

Құрылған эстетикалық орта мектеп жасына дейінгі балаларда қуаныш сезімін оятып, балабақшаға деген жағымды эмоционалдық қатынасты, оған бару ниетін тудырады, жаңа

әсерлері мен білімдерін байытады, белсенді шығармашылық қызметке шақырады, балалардың зияткерлік дамуына көмектеседі.

Заттық-дамытушы ортаны құруда шығармашылық идеяларда шек жоқ, дегенмен ең бастысы баланың жасерекшелігі, қызығушылығы және осы ортадаөзінеркінсезініп, орта материалдарын қолдана алуына мүмкіндік берілуі маңызды шарт.

Аңдатпа. Мақала мектепке дейінгі ұйымда мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес заттық-дамытушы ортасын ұйымдастыру мәселесіне арналған. Дұрыс ұйымдастырылған заттық-дамытушы орта баланың және оның қабілеттерінің дамуы үшін маңызы зор ықпал болып табылады.

Кілтсөз: Мектепке дейінгі жас, бала дамуы, оқыту, қалыптастыру, заттық-дамытушы орта, өлшемшарт.

Аннотация. Статья посвящена вопросам организации предметно-развивающей среды в ДОУ в соответствии с государственным образовательным стандартом дошкольного образования. Правильно организованная предметно-пространственная среда, обладает большим потенциалом для развития ребенка и его способностей.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, развитие ребёнка, обучение, формирование, предметно-развивающая среда, критерий.

Annotation. The article is devoted to the organization of the subject-developing environment in the preschool educational institution in accordance with the state educational standard of preschool education. A properly organized subject-spatial environment has great potential for the development of the child and his abilities.

Keywords: Preschool age, child development, education, formation, subject-developing environment, criterion.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Волохова Н. Развивающая предметно-пространственная среда детского сада на основе ФГОС ДО. М., Учитель-2016
2. Балаларды ерте жастан дамытуға арналған заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2015. – 15 бет.
3. Короткова Н.А. . Материалы и оборудование для детского сада: пособие для заведующих и воспитателей :-Москва, ЗАО «Элти-Кудиц» 2003г.
4. Новоселова С. Развивающая предметная среда [Текст] : Методические рекомендации по проектированию вариативных дизайн - проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебно-воспитательных комплексах / С.Новоселова. – М.: Просвещение, 2001. – 89 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІГІ

Наурызбекова Райгул Максұтовна

№27 орта мектеп-лицейінің бастауыш сынып мұғалімі, Ақтөбе қаласы

Бүгінгі таңда білім алушыға тиянақты білім беру бастауыш сынып оқытушысының алдында тұрған жауапты міндеттің бірі. Оқыту үрдісінде білім алушылардың өзіндік сенім арттыру мен білімге деген ынтасын көтерудің маңызы зор. Блум таксономиясы негізінде құрылған тапсырмалардан бүгінгі қоғам талабына сәйкес әлеуметтік бейімделуі жоғары, ұлттық құндылықтар бойына дарыған, білім мен біліктіліктерін өмірде қолдана алатын,

мәдениеттілігі жоғары сатыдағы, жан – жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру күтілетін нәтижеміз болып табылады.

Әлемде ілімнің әлеуметтік орны өсуде, ал адамның келешегі оның білім деңгейіне, сонымен қоса ойлау дәрежесіне байланысты. Мұғалімнің міндеті - білімді арттыру емес, бұл білімді өздігінен алуға және жеке тұлғаны дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге және қоршаған әлемді жақсартуға инновациялық қажеттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін құралдармен қамтамасыз ету[2].

Оқу процесінде жаңа технологияларды әзірлеу және оқыту білім беру процесінің сапасын арттыруға бағытталған. Осыған орай, қазіргі кезде мұғалімнің басты міндеті - жас ұрпақты жаңа технологияның тиімді әдістерін қабылдауға үйрету. Сондықтан сапалы білім беру үшін әр мұғалім сабақтарды белгіленген формада үнемі өткізгеннен гөрі оқытудың жаңа технологияларын, оқытудың жаңа әдістері мен дәстүрлі емес сабақ түрлерін қолданғаны дұрыс.

Бенджамин Блум – америкалық оқыту әдістемесінің психологі, Блум таксономиясының авторы. Пенсильванияда Ленсфорд қаласында туылған, 1935 жылы Пенсильван университетін бакалавр және магистр деңгейлерімен бітірген, 1942 жылы Чикаго университетінде докторлық деңгейін қорғады. «Блум таксономиясы» атты кітабында өз теориясын дамытқан: адами мінездеменің өзгеруі мен бірқалыптылығы және білім беру мақсаттарын жүйелеу.

Блум таксономиясы мектеп уақытын тиімді пайдалануға және шәкірттердің нәтижелі өзін-өзі бағалауды қамтамасыз етуге үміт береді. Блум таксономиясы ойлаудың 6 деңгейімен ұсынылған.

Таксономия - белгілі бір критериялар мен ұстанымдар бойынша объектіні жүйелеу, топтастыру немесе жіктеуді айтады.

Блум таксономиясы бойынша ұйымдастыру оқушылардың дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі, ондағы қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой толғауына және бағалауына қолдау ететінін айта кеткен жөн. Блум таксономиясы адамның ақыл-ой қабілеттерінің құрылымы танымдық үдерісінің ең қарапайымнан бастап күрделіге біртіндеп өту барысында белсенді әрекетке жетелейтін 6 деңгейге сәйкес тапсырмаларды құруды қажет етеді. Тапсырмалар құруда оқытудың белсенді әдістердің мәні - оқушыларды кәсіби іс-әрекетті меңгеруге бағытталады. Сабақ жоспарын Блум таксономиясына салып, бағдарламада белгіленген жеті модульді ықпалдастырудың арқасында оқушылардың не білетінін және нені жасай алатынын, сондай-ақ қызығушылықтарын түсініп, оқытудың жаңа тәсілдерін тиімді және орынды пайдаланып, оқушы бойында ішкі уәж тудырып, өз қабілеттеріне сенім арттырып, ол өз кезегінде жаңа материалды саналы түрде меңгеруіне әсер етеді деп күтілді.

Ол сабақ құрылымын алты деңгейге бөліп қарастырады. **Олар: білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау.** Сабақтың жалпы мақсатынан басқа әр деңгейге мақсат пен күтілетін нәтиже, сондай-ақ, әр деңгейдің тапсырмасына критерийлер мен дескрипторлар қойылады. Бұл оқушының әр деңгейде белгілі бір нәтижеге қол жеткізіп, білім деңгейін бақылап отыру үшін қажет. Мысалы, сабағын жоспарлағанда білу деңгейінде тақырыпты оқушылардың өзі анықтау мақсатында түрткі болатындай тапсырмалар, сұрақтар немесе 5 минуттық бейнероликтер көрсетуге болады.

Мысалы 2-сынып жаратылыстану сабағынан тыныс алу мүшелері тақырыбын «блум таксономия» технологиясын қолдануда оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға болады [2].

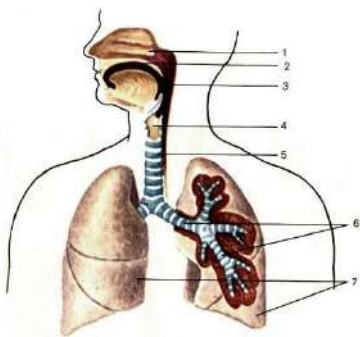
Сабақтың тақырыбы: «Тыныс алу мүшелері»

Бірінші деңгей – БІЛІМ

- Тыныс алу жүйесінің мүшелерін атаңдар.

Екінші деңгей – ТҮСІНУ

Суреттен ауаның адам ағзасына түсу ретін дұрыс түсіндіріңіз
а) өкпе

- б) трахея
- в) мұрын қуысы
- г) көмей
- д) мұрын-жұтқыншақ
- д) бронхтар

Үшінші деңгей – қолдану

Сурет.20 Тыныс алу мүшесі

- Алған білімдерін пайдаланып, мәтінді жетіспейтін сөздермен толықтыру:

Тыныс алу жүйесі тыныс алу жолдарынан және ... тұрады. Дұрыс тыныс алғанда ауа алдымен ... ішіне енеді. Мұрын қуысы шырышты қабықпен қапталған Мұрын қуысынан ауа мұрын-жұтқыншақ және ауыз-жұтқыншақ арқылы ... ішіне енеді.

Төртінші деңгей – талдау

- Мұрынның, бронхтың, өкпенің адамның тыныс алуындағы маңызын дәлелдеу.

Бесінші деңгей – синтез

- Тыныс алу гигиенасы және таза ауаның адам денсаулығы үшін маңызы туралы еске түсіру.

Алтыншы деңгей – бағалау

- Ойланайық: Жердің ауа қабығын қорғауға адамзаттың қатысуының маңызы қандай.

Қорытындылай келе, Блум таксономиясы негізіндегі тапсырмалар білім алушылардың зерттеу, іздену, қорытынды жасау іс-әрекеттеріне түрткі жасай отырып, олардың дарындық қабілеттерінің жетілуіне септігін тигізіп, таным белсенділіктерін жетілдіреді[2].

Блум таксономиясы бойынша сабақты ұйымдастыру оқушылардың сабақта дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі, ондағы қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой толғауына және бағалауына қолдау ететінін айта кеткен және. Блум таксономиясы адамның ақыл-ой қабілеттерінің құрылымы танымдық үдерісінің ең қарапайымнан бастап күрделіге біртіндеп өту барысында белсенді әрекетке жетелейтін білім игеруге бағытталған алты қадамға сәйкес тапсырмаларды құруды қажет етеді. Блум таксономиясының деңгейлері: жинақтау, білу, түсіну, қолдану, талдау, бағалау

Блум таксономиясы бойынша сабақты өту нәтижесінде оқушылардың сабақта дайын ақпаратты қабылдамай, өздері ізденуді, қойылған мақсатқа жету үшін зерттеулер жүргізуді, табылған материалдарды талдап және салыстыруыды, ой толғап және өздерін және бір-бірін бағалауды үйренді.

Аңдатпа. Бұл мақалада Жаратылыстану пәнінде сабақ жоспарын Блум таксономиясына салып, бағдарламада белгіленген жеті модульді ықпалдастырудың арқасында оқушылардың не білетінін және нені жасай алатынын, сондай-ақ қызығушылықтарын түсініп, оқытудың жаңа тәсілдерін тиімді пайдалану баяндалған.

Түйінді сөздер: Таксономия, сабақ жоспары, тыныс алу, технология

Аннотация: В этой статье описывается, как понять, что учащиеся знают и что они могут делать, а также их интересы, и эффективно использовать новые методы обучения, основанные на таксономии Блума, план урока по предмету науки и руководство семью стандартными моделями. в программе.

Ключевые слова: Таксономия, план урока, дыхание, технология

Abstract: This article describes how to understand what students know and what they can do, as well as their interests, and effectively use new teaching methods based on Bloom's taxonomy, a lesson plan for the subject of science and the guidance of seven standard models. in the program.

Key words: Taxonomy, lesson plan, breathing, technology

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құсайынов Ғ.М. Оқытудың жаңа технологиясы: теориялық және практикалық негіздері: Әдістемелік құрал. – Астана: РҒПО «Оқулық», 2012.
2. Шаяхметова М.Н. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын арттыру жолдары// ПМУ Хабаршысы «Педагогическая серия». - 2015. №1.

ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ – ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫҢ НЕГІЗІ

Мусағалиева Райля Куанышевна

7М01701-Қазақ тілі мен әдебиеті, БҚИТУ магистранты

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Ғылыми жетекшісі: **Раманова А.А.** - қауымдастырылған профессор, ф.ғ.к.

Парламент Мәжілісінің отырысында Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев: «Сөзсіз басымдық - сапалы білімге қолжетімділікті қамтамасыз ету болып табылады. Бұл бүкіл қоғам дамуының ең маңызды факторы»[1;5] -деп атап өтті. Осыған байланысты елдегі білім беру саласы соңғы бірнеше жылда түбегейлі өзгерістерге ұшырады. Мектептегі оқушылар біртіндеп жаңартылған білім беру мазмұнына ауысып, ал жалпы орта білім беру курстарын бітірген түлектер функционалдық сауаттылықты анықтауға бағытталған кешенді емтихан тапсыруда.

PISA, TIMSS және PIRL сияқты халықаралық зерттеулер көрсеткендей, оқушылар мектепте алған білімдерін нақты өмірде қолдана алмай, алынған ақпаратты дұрыс әрі тиімді өңдеп және нақты пайымдаулар жасай алмайды [2;17]. Мұның бәрі оқушылардың функционалдық сауаттылықтарының төмендігін көрсетіп отыр. Ал функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөліктерінің ішіндегі бастапқы әрі негіз салушы дағды оқу сауаттылығы болып табылады. Қазіргі уақытта ақпаратпен жұмыс істей алу табысқа апарудың бірден-бір жолы, іргетасы болып саналады.

Осы уақытқа дейінгі мектепте оқушылардың берілген мәтінді дұрыс дыбыстап оқып, оны мазмұндап, ол бойынша жоспар әзірлеп, негізгі сұрақтарға жауап беріп, кейіпкерлерге мінездеме беру сияқты түрлі тапсырмалармен шектеліп келген оқу әрекеті олардың функционалды сауаттылықтарын қалыптастырып, оны арттыруға тиісті ықпал ете алмайды.

Функционалдық сауаттылықты жүзеге асырудың *екінші тетігі (механизмі)* – *оқыту нысандары мен әдістері*. Тәуелсіз қазақ елі- нің оқулықтарының мазмұны ұлттық құндылықтарды басшылыққа ала отырып жазылып, оны оқыту мен жүзеге асырудың жаңа әдістері, яғни интербелсенді әдістер арқылы жүргізілуі тиіс. Осы негізде білім алған мектеп оқушылары теориялық білімдерін практикалық тұрғыда қолданумен қатар ана тілінің келешегіне үлкен жауапкершілікпен қарауға тәрбиеленеді.

Осы орайда, кешенді білім беру қызметінің үш негізгі кезеңі бар:

1. Мәтінде ұсынылған сөзді қабылдау. Оқи білу-бұл сөздердің мағынасын әріптер жиынтығынан түсіне білу. Білім беру қызметі адамның әріптерді көруінен және сол әріптердің қосындысынан пайда болған сөздерді айтудан немесе есте сақтаудан басталады.

2. Оқыған әрбір сөз оны қалай түсінетінімізге байланысты санамызда әртүрлі өзгерістер мен құбылыстарды тудыруы мүмкін.

3. Оқылған мәтінді бағалау. Кітаптарды оқып қана қоймай, олардың мазмұнына сыни көзқараспен қарау қабілеті көбінесе байқалмайды. Оқу дағдылары бар бала, ең алдымен, оқуды үйренуі керек. Оқушы қарапайым оқуды (сауаттылықты) игере отырып,

оқуға деген ынтасын өзгертеді: енді ол оқылған сөздердің терең мағынасын табуға қызығушылық танытады [3; 28].

Функционалдық сауаттылық адамның қоғаммен диалог процесінде осы оқу және жазу қабілеттерін пайдалану қабілетінде көрінеді. Мәселен, банк бөлімшелерінде шарттарды дұрыс толтыру, жұмысқа қабылдау кезінде өтініштер мен түйіндемелерді дайындау, дәрі-дәрмектер мен емдеу құралдарына арналған нұсқаулықтарды түсіне білу, сауалнамаларды толтыру, газеттерде жарнаманы дұрыс рәсімдеу - мұның бәрі адамның функционалдық сауаттылығын айқын көрсетеді. Сауаттылықтың бұл деңгейі адамға сыртқы ортамен байланыста болуға және мүмкіндігінше тез және тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді. Осы орайда, оқу сауаттылығын арттырудың тиімді жолы саналатын мәтінмен жұмыс жүргізуде тақырыпты меңгеріп, ақпаратты алған соң, оны іс жүзінде бекіту маңызды. Функционалдық сауатсыздық адамның нақты сызбаны түсінбеуі, нұсқаулықта сипатталған ережелер бола тұра жабдықты іске қоса алмауы, іс-қағазды арнайы үлгісіз толтыра алмау жағдайларынан, адамның жаңа технологиялармен, құбылыстармен бетпе-бет келуінен байқалып жатады. Мұның өзі - функционалдық сауатсыздықтың айқын көрсеткіші. Функционалдық сауаттылық оқу мен жазу дағдыларын қоғаммен өзара әрекеті барысында қолдана алуында көрініс табады. Мәтін түріндегі ақпаратты қабылдап, оны дұрыс әрі толық түсіну, талдау, керегінше пайдалану дағдылары осы сауаттылықты қалыптастыруда бірден-бір маңызды қызмет атқарады. Ал функционалдық сауаттылығы қалыптасқан адамға сыртқы қоршаған ортамен байланысқа түсіп, онда мейлінше тез әрі жақсы бейімделіп әрекет етуге мүмкіндік береді. Функционалдық оқу сауаттылығының дағдылары қалыптасқан оқушы «мәтіннен қажеті ақпаратты алу, оны түсіну, кішірейту, түрлендіру үшін оқу және жазу дағдыларын емін-еркін қолдана алады» [3; 46].

Осыған байланысты оқудың бірнеше түріне назар аудару қажет:

- негізгі ақпаратты алуға немесе мәтіннің негізгі мазмұнын анықтауға бағытталған кіріспе оқу;

- ақпаратты толық және дәл игеруге негізделген зерттеу оқылымы;

- мәтін мазмұнын одан әрі түсінуге және талдауға, мәтіннің қосалқы дыбыс-тық нормаларына сәйкес мәнерлеп оқу;

- оқушылардың жазбаша мәтінді түсіну қабілетіне, олардың дамуына, мазмұнын өз мақсаттарына жету үшін пайдалануға бағытталған рефлексивті оқу.

Оқуды түсінудің ең басты талабы - мәтінді толық түсіну. Оқушылардың мәтінді толық түсінуін мәтін мазмұнын бағдарлай білу, оның мағынасын тұтастай түсіну, қажет ақпаратты табу, мәтінді түсіндіру, мәтін мазмұны туралы идеяларды тұжырымдау және талдау жасай алуынан анықтауға болады.

Оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуға байланысты мәселелерді шешу қарапайым әрі тиімді тәсіл болып табылады. Сұрақтар оқушылардың мәтінді қаншалықты жақсы түсінгенін, ондағы логикалық байланыстарды және одан қандай қорытынды жасағанын анықтауға көмектеседі. Егер оқушылар мәтіннің күрделілігін өзгертетін сұрақтарды өз бетімен дайындаса, мәтінді түсіну деңгейі айтарлықтай артады.

Мәтінмен жұмыс барысында қолданылатын сұрақтарды бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады:

1. «Мәтінді жалпы түсіну» және «ақпаратты іздеу» - мәтіндегі қажетті ақпаратты табу. «Кім?», «Не?», «Қайда?», «Қашан?», «Сен не істедің?» деген сұрақтар туындайды.

2. «Мәтінді түсіну және түсіндіру» - мәтіннің мазмұнын өзінше жалпылау және түсіну. Мәтіннен ақпаратты, қажетті деректерді табады, мәтіннің негізгі ойын анықтайды, автордың айтқысы келген ойын табады, тұжырым, қорытынды түйін жасайды.

3. «Мәтіндегі рефлексия» - мәтіннің мазмұнын мен формасын бағалау, оны түсіну. Мұнда оқушылар мәтіннің мазмұнын өз ойларымен салыстырады. Кейіпкердің кейінгі мінез-құлқын болжайды, оның себептерін көрсетеді, т.б. [4; 46].

Осындай тапсырмаларды орындай отырып, оқушылар мәтінді түсінуге, оның мазмұнын ұғынуға және одан алынған ақпаратты өмірмен байланыстыруға үйренеді. Сонымен қатар ұлттық бірыңғай тестілеу емтиханындағы оқу сауаттылығына арналған тапсырмаларды орындауға бейімделіп, машықтанады. Осылайша, оқушылардың функционалдық сауаттылығының маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын оқу сауаттылығы қалыптасады.

Оқушылар оқу сауаттылығы мәтіндерімен танысып қана қоймайды, мәтінді түсініп оқи отырып, жоғары адамгершілік құндылықтармен, рухани, мәдени тәрбиемен сусындайды. Оқу сауаттылығын дамыту – табысты адамды қалыптастырудың өз бетінше жаңа білімді игерудің және оларды тәжірибедегі, өмірдегі іс-әрекетке қолданудың, өз халқы жасаған мәдени және адамгершілік үлгілерді игерудің нәтижелі қадамы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Білімді ел» республикалық қоғамдық-саяси газет, №1, - 2022 ж.
2. Международное исследование PISA: методическое пособие. – Астана: Национальный центр статистики и оценивания, 2012, - 77 с.
3. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда ата-аналар ықпалынбағалау. 22 б. Астана - 2015.
4. Оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруға арналған әдістемелік нұсқаулық. Нұр-Сұлтан: «Зияткерлік мектептер» ДББҰ, «Білім беру бағдарламалары орталығы» филиалы, 2020.

ГТАМР 811.111

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ – БІЛІМ САПАСЫН ЖАҚСARTУДЫҢ КЕПІЛІ

Оңғарбаева А.Е.

Қаратал орта мектебі бастауыш сынып мұғалімі, магистр,
Ескелді ауданы, Жетісу облысы

Елбасымыз «Жастарға сапалы білім берумен қатар, сол білімін қоғамдық- әлеуметтік ортада пайдалануға икемдеу, олардың функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы еліміздегі білім мен ғылымды дамыту мәселелеріне баса көңіл аудару керек» деген [1].

Білім беру жүйесі жыл сайын әр түрлі өзгерістерге ұшырап отыруы өсіп келе жатқан жас ұрпақтың жан-жақты, құзіреттілігі жоғары тұлға болып қалыптасу мақсатына жету үшін функционалдық сауаттылығының дамуы көмегін тигізеді. Жаңартылған білім мазмұнына сай оқыту мен оқу үдерісінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үшін түрлі жаңашыл әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалана отырып, алған білімдерін өмірде қолдана білуге, сыни көзқарасы қалыптасқан, сауатты, бәсекеге қабілетті білім алуға талпынған тұлға қалыптастыру басты мақсат болып табылады [2].

Әлеуметтік ортада қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ететін дағдылар жиынтығы білім беру тәжірибесінде «функционалдық сауаттылық» термині негізінде қолданылуда. Бұл термин адам сыртқы қоршаған ортамен қарым-қатынас орната алуы мен ортаға бейімделуі дегенді білдіреді. Алған білімдерін өмірде қолдана білу, сауаттылық, есептеу қабілеті, өз ойын ауызша айту, жағдаяттардан шыға білуі, жеке қабілеттерін дамыту, қоғамды дамыту, өзінің өмір сүру деңгейін жақсарту, кездескен қиындықтарды жеңе отырып, білім алуды жалғастыру болмақ [3].

Функционалдық сауаттылық дегеніміз—адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, жаһандану дәуіріндегі адамның

мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы, өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың бірі. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру, терең білім беру үшін мұғалім әдістердің тақырыпқа сай, оқу материалын тиімді меңгертуге ықпал тигізетіндей түрін таңдау керек және осы әдісті қолдану жолын өзі де жақсы білуі керек. Оқушыларға жаңартылған білім беру мазмұны мағлұматтар мен идеяларды өз беттерімен, тәуелсіз меңгеріп, алған мәліметтері пайдалы болатындай ойлануына мүмкіндік туғызады. Бастауыш сынып оқушылары жаңа идеяларды әр түрлі көзқараспен зерттеп, шынайылығы мен пайдасын талқылап, идеяның жалпы құндылығын анықтай алады [4].

Қазақ халқының аса көрнекті ғалымы, ұлы педагог А.Байтұрсынов «Әрбір мұғалімнің негізгі мақсаты – сабақ сапасын көтеру, түрін жетілдіру» деген. Жаңартылған білім беру мазмұны қазіргі таңда өте тиімді дер едім. Оқушылар өз бетімен білім алып оны өмірде пайдалана біледі. Жаңартылған білім беру аясы кең, болашаққа сеніммен қарай алатын жастардың білім алуына жол ашады. Жаңартылған білім беру мазмұнында қолданылатын жаңа технологиялар өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың біріне айналуға [5].

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда жаңартылған білім мазмұнының тиімді әдіс – тәсілдерін оқу мен оқыту үрдісінде тиімді қолдану арқылы оқушыларды ең озық әдістерді дер кезінде игеру, іздену арқылы бала бойына дарыту, одан өнімді нәтиже шығара білу – әрбір ұстаздың басты міндеті. Оқыту мен оқу үрдісінде мақсаттың дұрыс болмауы оқушы мен мұғалім арасындағы арақатынасты бұзады, қиындық туғызады. Дұрыс мақсат қойылмаған жұмыс тиімсіз, нәтижесі жоқ, теріс көрсеткіш көрсетіп, оқушы біліміне, қызығушылығына кері әсер етеді. Оқушыға жаңа білімді қалыптастыру кезінде белгілі тақырып бойынша нақты мақсат қоя отырып, күтілетін нәтижесін анықтап алу керек. Сабақта оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру мақсатында Plikersке құрылған тестті орындау: Оқушыларға штрих коды бар карточка беру.

А, В, С нұсқаларын сканерден өткізіп тест жауабын көрсетеді.

Шығармашылық, топтық жұмыс: Әріптердің орнына сандарды қою арқылы орындау.

АПА	СЛОВО	СПОРТ	АА	X
АТА	СЛОВО	СПОРТ	АА	
ППП	ПЕСНЯ	КРОСС	АВА	
484+404=888	14565+14565=29130	43972+43972=87944	11*11=121	

Plikers, Kahoot! Арқылы тест орындау. QR код цифрлық сауаттылығы арқылы, білім сапасына тамаша әсерін тигізді. Оқушылар шығармашылық тапсырма, тесттерді қызығушылықпен орындайды. Иә, жоқ сұрақтарын өткен тақырыпты қорытындылау мақсатында, үй тапсырмасын сұрау кезінде қолданған өте тиімді. Сұрақ қою кезінде әрбір детальға көңілін аудару керек.

Логикалық тапсырмалар:

1. Партаның 1 бұрышын кессе неше бұрыш қалады? Жауабы: 5 бұрыш болады.
2. Айгүлдің мысығы далаға шығып кетті. Мысығын іздеген Айгүл далаға шықты. Анасы далаға жуған көрпелерін жайып жатыр екен. Жайылған көрпелерден мысықтардың аяқтары ғана көрінеді. Айгүл аяқтарды санай бастады. Барлығы 20 мысықтың аяғы болды. Сонда жаюлы тұрған көрпенің ар жағында неше мысық тұр? Жауабы: 5 мысық
3. Бес қойдың аяғы нешеу? Жауабы: 20 аяқ.
4. 15 қол неше адамның қолы болып табылады? Жауабы: үш адамның қолы.
5. Жанып тұрған бес майшамның үшеуін үрлеп сөндірді, сонда неше майшам қалды? Жауабы: екі майшам.
6. Қолымда бес алма, табақта үш алма, барлығын қосқанда болады неше алма, екеуін берген ем апам. Айтшы сен қолымда, қалады неше алма? Жауабы: алты алма қалады.

7. Ағаш басында 10 балық отыр еді, олардың ішінен 2 балық ұшып кетті. Барлығы неше балық қалды? Жауабы: Балықтар ағашта отырмайды және ұшпайды.

8. Алма ағашында 12 алма, үйеңкі ағашында одан 2 алма аз өсіп тұр. Үйеңкі ағашында неше алма өсіп тұр? Жауабы: Үйеңкі ағашында алма өспейді.

9. Маратта 10 дәптер, Жанатта 10 дәптер бар. Жанатта неше дәптер кем? Жауабы: 0 дәптер кем, екеуі тең.

10. Қызыл телпек әжесіне 5 тәтті нан, және 4 самса әкелді. Қызыл телпектің тәтті наны нешеге артық? Жауабы: 1 тәтті нанға артық [6].

Сапалы білім болу үшін оқушының функционалдық сауаттылық деңгейін көтеру, оқу мен жазу сауаттылығына басымдық беру керек. Оқушыларды кітап оқуға баулу ең негізгі проблемалардың бірі. Әдеби кітаптарды жиі оқыту арқылы әр пәннен берілген мәтінді тапсырмалардың мазмұнын түсінуіне ықпал ету, қазақ халқының ақын-жазушыларының туындыларын толық оқи отырып, оқу сауаттылығы мен жазу сауаттылығы дұрыс қалыптасады, өз ойын еркін түрде ауызша айтуға дағдыланып, сөздік қоры байып, қиындықтар туындаса жағдаяттардан шыға біледі, логикалық ойлау қабілеті дамиды, алған білімін өмірде тиімді пайдалана білуге үйренеді. Әдеби шығармаларды оқу барысында мәтіннің жазылу үлгісі есінде сақталады. Жалпы оқушылардың мектепте алған білімдерін, іскерліктерін өмірде дұрыс қолдана білу, оқуға деген құштарлығын, арттыратын инновациялық жаңа білім беру технологияларын қолдану арқылы жүзеге асырады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үдерісі оқу қызметінің барлық түрлерін игеру, мәтінді оқу, жаратылыстану, математика, ғылымдары бойынша сауаттылықтар салаларындағы құзіреттіліктері қалыптасады.

Жалпы оқушы берілген тапсырманы оқу мен жазу арқылы ой елегінен өткізіп, оған рефлексия жүргізу, өз мақсаттарына қолдана білу. Оқушы — ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші. Мұғалім - әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Оқушылардың кітапқа құштарлығын арттырудың бір жолы отбасылық оқуды қолға алу. Ата-аналар балаларымен бірлесе отырып, кітапты оқиды, талқылайды, бала өз ойын айтып, белсенділік танытады. Біріншіден ата-ана өз баласының сабаққа деген білімін бақыласа, екінші жағынан мектеп өміріне, мұғаліммен байланыста болып, баланың оқуына, дамуына ат салысады [7].

Қорыта айтқанда, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы білім сапасын көтеру үшін, жаңартылған білім мазмұнына сай тәсілдерді сабақта тиімді қолданысқа енгізсеңіз, баланың функционалдық сауаттылығын, танымдық белсенділігін арттырамыз. Өз бетінше білім алуға, шеберлігін дамытуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Жан-жақты дамыған, болашағы айқын, бағдары анық, бәсекеге қабілетті, рухани бай тұлға қалыптастыра алатынымызға сеніміміз мол.

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ – БІЛІМ САПАСЫН ЖАҚСАРТУДЫҢ КЕПІЛІ

Түйіндеме: Мақалада білім сапасын жақсартуда функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы еліміздегі білім мен ғылымды дамыту мәселесінің жүзеге асатындығы туралы баяндалған.

Білім беру жүйесі жыл сайын әр түрлі өзгерістерге ұшырап отыруы өсіп келе жатқан жас ұрпақтың жан-жақты, құзіреттілігі жоғары тұлға болып қалыптасу мақсатына жету үшін функционалдық сауаттылығының дамуы көмегін тигізеді. Әлеуметтік ортада қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ететін дағдылар жиынтығы білім беру тәжірибесінде «функционалдық сауаттылық» термині негізінде қолданылып, бұл термин адам сыртқы қоршаған ортамен қарым-қатынас орната алуы мен ортаға бейімделуі дегенді білдіреді. Алған білімдерін өмірде қолдана білу, сауаттылық, есептеу қабілеті, өз ойын ауызша айту, жағдаяттардан шыға білуі, жеке қабілеттерін дамыту, қоғамды дамыту, өзінің өмір сүру деңгейін жақсарту, кездескен қиындықтарды жеңе отырып, білім алуды жалғастыру болып табылады.

Кілттік сөздер: білім сапасын жақсарту, функционалдық сауаттылық, білім мен ғылымды дамыту, жас ұрпақ, құзіреттілігі жоғары тұлға қалыптастыру

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ – ГАРАНТИЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В статье описана реализация проблемы развития образования и науки в стране путем повышения функциональной грамотности в повышении качества образования. Система образования, которая ежегодно претерпевает различные изменения, способствует развитию функциональной грамотности подрастающего молодого поколения для достижения цели стать разносторонне развитой, высококомпетентной личностью.

Совокупность умений, обеспечивающих нормальную жизнь в социальной среде, используется в образовательной практике на основе термина «функциональная грамотность», под которым понимается способность человека устанавливать отношения с внешней средой и адаптироваться к ней. Умение применять полученные знания в жизни, грамотность, умение рассчитывать, устно выражать свои мысли, выходить из ситуаций, развивать личные способности, развивать общество, повышать свой уровень жизни, продолжать обучение, преодолевая трудности. возникшие трудности.

Ключевые слова: повышение качества образования, функциональная грамотность, развитие знаний и науки, молодое поколение, формирование высококомпетентной личности.

FUNCTIONAL LITERACY IS A GUARANTEE OF IMPROVED QUALITY OF EDUCATION

Annotation. The article describes the implementation of the problem of developing education and science in the country by increasing functional literacy in improving the quality of education. The education system, which undergoes various changes every year, contributes to the development of functional literacy of the younger generation to achieve the goal of becoming a well-rounded, highly competent person.

A set of skills that ensure normal life in a social environment is used in educational practice on the basis of the term “functional literacy,” which refers to a person’s ability to establish relationships with the external environment and adapt to it. The ability to apply acquired knowledge in life, literacy, the ability to count, verbally express one’s thoughts, get out of situations, develop personal abilities, develop society, improve one’s standard of living, continue learning while overcoming difficulties. difficulties encountered.

Keywords: improving the quality of education, functional literacy, development of knowledge and science, the younger generation, the formation of a highly competent personality.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары
2. Функционалдық сауаттылықты білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
3. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытуда 12 жылдық Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты
4. Мирсеитова С.С. Оқыту ізденіс ретінде Ізденіс оқыту ретінде оқушылардың сыни тұрғысынан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері. Қарағанды 2014 жыл
5. Кульбаева З.К. Ана тілі сабағында «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясын қолданудың тиімділігі. Бастауыш сынып №7. 2013, 2 бет
6. Тағаева Т.Д. «Сын тұрғысынан ойлау технологиясы әдістерін сабақтарда қолданудың тиімділігі», Бастауыш сынып №10. 2014, 7 бет
7. Отарбай А. «Оқытудың жаңа әдістерімен», Бастауыш мектеп №3. 2014, 27 бет

«LESSON STUDY» - КӘСІБИ ӨСУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛЫ

Бекболат Аругүл Бекболатқызы

№42 Н.Балғымбаев атындағы жалпы білім беретін орта мектебінің ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-сарапшы, магистр, «Мектеп тәжірибесіндегі зерттеу (Lesson Study)» мектеп тренері

Ойлау оңай, әрекет қиын, ал ойды әрекетке айналдыру ең қиын нәрсе.
И. Гете

Lesson Study – бұл сыныптағы іс-әрекеттегі зерттеу жұмысының ерекше түрі, ол мұғалімдер топтарының Lesson Study–ді бірлесіп жоспарлауын, оқуын, қадағалауын және талдауын көздейді. Сабақты зерттеу (Lesson Study) әдісі мұғалімдерді тұрақты түрде, толассыз кәсіби шеберлігін дамытуға ынталандырып, ұжымдағы ынтымақтастықты дамыта түседі [1].

Осы орайда 2022- 2023 оқу жылының желтоқсан- наурыз аралығында 3"Г" сыныбында білім сапасын көтеру, сыныптың тәртібін жақсарту, сонымен қатар пән мұғалімдерінің өзара тәжірибе алмасуын, кәсіби шеберлігін, бақылау дағдыларын дамыту мақсатында "Шабыт" фокус тобы құрылып, фокус топ мүшелері және сынып жетекшісі Миуа Султановнамен бірлескен түрде Lesson Study өткізілді. Мен фокус топ модераторы ретінде зерттеушілер мен сарапшылардан топ құрып, фокус топ тақырыбы, мақсаты, күтілетін нәтиже шығарылып, атқарылатын қызметтері беріліп, әрекет түрлері анықталды. Неге осы сынып таңдалып алынды? Ол сыныптың тәртібі, сынып үлгерімі, сабақтағы өздерін ұстауы төмен болды. Және маған LS зерттеуді жүргізуге бастауыш бірлестігін берген болатын. Зерттеу жүргізу үшін мұғалімдерінің бірлесуімен математика, қазақ тілі, ағылшын сабақтарына Lesson Study–ді өткізу жоспары құрылды.

Біз фокус топтағы 6 қатысушы үш А, В, С деңгейіндегі оқушыларды таңдап алдық. А деңгейіндегі оқушы «Үлгерімі өте жақсы» С. есімді оқушы, В деңгейінде «Үлгерімі жақсы» А. есімді оқушы, С деңгейінде «Үлгерімі орташа» Н. есімді оқушыны таңдап алып, талдау жұмыстарын жүргіздік. Психологпен де бірге жұмыс жасап, сыныпқа сауалнама, тренингтер жүргізілді. Әрбіреуіне мінездеме беріліп, жан-жақты қарастырдық. Зерттеуге қатысушы мұғалімдер бөлінген қызмет бойынша оқушыларды бақылап отырды.

№	ЗЕРТТЕУШІЛЕР	АТҚАРАТЫН ҚЫЗМЕТІ
1	Шаяхметова Алма	«А» оқушысын зерттеуші
2	Тулекешова Гульзинат	«В» оқушысын зерттеуші
3	Қажиева Қымбат	«С» оқушысын зерттеуші
4	Аругүл Бекболатқызы	Байланыс картасы

5	Камелова Эльмира	Уақыт белдеуі
6	Горькина Салтанат	Транскрипт

Нәтижесінде Lesson Study өткізу үшін «Жаңаша әдіс- тәсілдерді қолдана отырып, білім сапасын арттыру» тақырыбы таңдалып, келесідей күтілетін нәтиже анықталды:

- Пәнге деген қызығушылықтары, топта, жұпта жұмыс жасау белсенділіктері артады;
- Білім сапасы ілгерілейді;
- Берілген мәтіннен негізгі ойды сұрыптай алады;
- Өтілген мәтін бойынша сұрақтар құрастыра алады.

Lesson Study 3 цикл бойынша өткізілді. 1-циклде алғашқы зерттеу сабағы бірлесіп жоспарланып, өткізілді, сабақ соңынан оқушылармен сұхбат жүргізіліп, олардың пікірлері ескеріле отырып, зерттеу жүргізуші мұғалімдер бірлесе талдау жасап, келесі зерттеу сабағы бірлесе жоспарланып отырды. Осындай іс-әрекет әрбір зерттеу сабағынан кейін қайталанып отырды.

Алғашқы зерттеу сабағын талдау барысында оқушыларға өз бетімен орындау үшін деңгейлік тапсырмалар дайындау ұсынылды. Екінші зерттеу сабағы алғашқы сабақтың қорытындысындағы ұсыныс ескеріле отырып құрылды және өткізілді. Сабақта оқушылар деңгейлік тапсырмалармен жұмыс атқарды, сабақты талдау нәтижесінде үшінші зерттеу сабағына шығармашылық тапсырмаларды күрделендіріп беруге ұсыныс жасалды. Алдыңғы сабақтан соңғы ұсыныс, оқушымен сұхбат нәтижесі ескеріле отырып, мұғалімдердің бірлесуімен үшінші зерттеу сабағының жоспары құрылып, өткізілді.

3 цикл аяқталған соң мұғалімдердің бірлесуімен Lesson Study қорытындыланды. Нәтижесінде жалпы сыныптағы әр түрлі деңгейдегі оқушылар бойынша өзгерістерді анықтап, төмендегідей қорытынды жасалды:

С деңгейіндегі оқушы:

- Қызығушылығы артты;
- Жеңіл сұрақтарға жауап беріп, өздіктерінен жұмыс жасауға ынталанды.

В деңгейіндегі оқушы:

- Алған білімдерін қолдана алды;
- өздіктерінен білім алуына ынталанды.

А деңгейіндегі оқушы:

- Проблемалық сұрақтарды анықтап, жауап табуға ізденді. Өз білімдерін шығармашылық тапсырмаларды орындай алды.

Зерттеу сабақтарының нәтижесінде біз мынаны білдік. А деңгейіндегі оқушы берілген тапсырманы орындап тастап, қасындағы оқушыларға көмектесе бастағаны, В деңгейіндегі оқушы да топпен жұмыс кезінде оқулықтағы мәтінмен жұмыс жасап, не болғанда да қатарынан асуға тырысты. Ал С деңгейіндегі оқушы басқа оқушыдан көшіріп алуға тырысып, бірақ та ойын сабақтарын өткізген кезде, суреттер салу болған кезде қызығушылық танытып, сабаққа араласқандығын байқадық.

Бұл зерттеу жұмысы тек оқушылардың білім сапасын көтеруге ғана бағытталып қойған жоқ, сонымен қатар, сабақта өздерін ұстап, бір- бірін тыңдап, топтық, жұптық жұмысқа дағдыланып, қызығушылықтарын жетілдіруді мақсат етті. Осыған байланысты, пән мұғалімдеріне төмендегідей ұсыныстар жасалды:

- Тапсырма бар ынтасын салып жұмыс істейтіндей, қызықты етіп әзірленуі керек;
- Тапсырмалар жеңілден күрделіге қарай бағытталуы керек;
- Тапсырмаларды дайындау барысында көп алмау;
- Мұғалімге уақытты үнемдей алу, көп сөйлемей, нақты түсіндіру;
- Оқушылардың берген жауабын мұқият тыңдап, қатесін түзетіп отыру;
- Өткізілген зерттеу бойынша педагогикалық кеңесте мектеп ұжымымен бөлісу.[2]

3 "Г" сыныбында жүргізілген Lesson Study-ді қорытындылай отырып, сабақтағы өз бетімен жұмысты жетілдіруде оқушылардың деңгейін міндетті түрде ескерілу керек, қалыптастырушы бағалауды түрлендіре отыра, әр сабақта мұғалімге оқушылардың кері байланыс алу міндетті түрде керек деген түйін жасалды. Жеке жұмысты берер алдында, оқушылар тақырыпты топта талдаса жақсы нәтижеге жетуге болады. Сабақта бағалау парағын ұсыну, өздері қол жеткізе алатын нәтиже ғана емес, олардың өз-өздерін реттеп үйренуге, өз бетімен жұмыс жасай білуге дағдыландырады деген қорытынды жасалды. Ең бастысы, осы зерттеу нәтижесінде 3 "Г" сыныбындағы білім сапасында оң өзгеріс болды, оқушылардың сабақта отыру тәртібі, мұғалімді тыңдау, топпен, жұппен жұмыс жасау дағдылары қалыптасты. Сонымен қатар пән мұғалімдерде кәсіби өсу байқалды, тәжірибе алмасу, сыншы дос болу жақсы жолға қойылды. [3]

Қорытындылай келсек, бұлтәсілдің нәтижесінде біз оқушылардың білімдерін жаңашыл әдіс- тәсілдер арқылы кеңейте алдық. Бағдарламаның жеті модулін ықпалдастыра отырып, оқушылардың сұрақтарға толық жауап беруіне, ойларын ашық айтуға үйреттік. Топтық жұмыс арқылы ойларын ортаға салып талқылау, талдау, өз пікірін ашық айтуға дағдыландыра отырып, бір-бірін, өз- өздерін, жұптарын, топтарын бағалауға үйретіп, оқуға деген қызығушылығын арттырдық. Болашақта осындай әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, үлгерімі "С" дәрежесіндегі оқушылармен әлі де жұмыстар жасап "В" дәрежесіне жеткізуге, "В" дәрежесіндегі оқушыларды "А" дәрежесіне жеткізуге тырысамыз.

Сонымен қатар мамыр айында келесі оқу жылында барлық ұстаздарға «Lesson study» зерттеумен жасау ұсынылып, «Сабақты зерттеу әдісін мектептерде қолданудың тиімділігі» атты мектепшілік семинар өткізілді. Семинарда «Достық» фокус тобының зерттеу объектісі 4 «ә» сыныбы, сынып жетекшісі Горькина Салтанат әдебиеттік оқу тақырыбына зерттеу сабағын берді, барлық ұстаздар сабаққа қатысып, мұғалімнің рефлексиясы, оқушылармен сұхбат, фокус топ мүшелерінің сабақтан кейінгі талдауын, келесі сабақты жоспарлауға ұсыныстарын тсс. Өз көздерімен көріп, қызығушылық танытты. Сонымен қатар сабаққа дейін де осы сабақтың қысқа мерзімді жоспарын беріп, нені түзетуге, нені алып тастар едіңіз немесе нені қосар едіңіз деп топтық талқылау жасалды. Соңынан сабақтан кейін осы талқылау жасалып, зерттеу сабағын көрсетіп, басталар оқу жылына, жоспарлар жасалып, әр пән бірлестік жетекшілеріне міндеттер жүктелді.

Жүргізген сабақты зерттеу үдерісінің бізге, яғни *мұғалімдер үшін де берері көп болды:*

1. Зерттеу сабағын қадағалаудан мұғалімдер көп тәжірибе алды. Бұл мұғалімдердің қадағалау дағдыларын шыңдаумен қатар, оларға оқу үдерісін ішінен тануға, оқушылардың санасында жүріп жататын ойлау үдерісін танып білуге мүмкіндік берді.

2. Оқушылардың ненің тиімді болғаны, нені үйренгенін, меңгергенін сезгені туралы пікірін біліп, сонымен қатар оның тиімділігін одан да арттыру үшін сабаққа қандай өзгеріс енгізуге болатынын біліп, өзгертуге мүмкіндік туды.

3. Зерттеу сабағын өткізетін мұғалімнің тәжірибелі мұғалімдерден, әріптестерінен өз тәжірибесін қалай дамытуға болатыны туралы кері байланыс алуға мүмкіндік туды.

4. Сабақты зерттеу (Lesson Study) әдісі мұғалімдерді тұрақты түрде, толассыз кәсіби шеберлігін дамытуға ынталандырып, ұжымдағы ынтымақтастықты дамыта түсті.

5. Жаңашыл әдіс- тәсілдерді үйреніп, тиімді сабақ жоспарын бірлесіп құрып, сәтті, сәтсіз тұстарды саралап, рефлексия жасап, Lesson Study-оқушыларға саналы білім берудің көздеген бір мақсатқа жұмсалған ұстаздар шеберханасы, кәсіби дамудың негізі екеніне көзіміз жетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абдраманова Ж.Б., Биярова С.Б., Зейнолдина Г.Т. Lesson Study: өз сабағын зерттегісі келетіндер үшін: әдістемелік ұсыным. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 52 б.

2. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану. – Алматы, 2015. – 180 б.

3. «LessonStudy» нұсқаулығы, 2019.

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНІН ОҚЫТУДА САРАЛАУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚҰРАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Суиеубаева Жемис Жумабековна

№27 орта мектеп-лицейінің бастауыш сынып мұғалімі, Ақтөбе қаласы

XXI ғасырдың адамы - жаратылыстану мен гуманитарлық ғылымдар бойынша ой-өрісі кең, жан-дүниесі бай, ұлттық менталитеті жоғары, адамдармен, қоршаған ортамен дұрыс қарым-қатынас жасай алатын, басқаның пікірімен санасатын, кез келген қиын жағдайдан шығудың жолын таба білетін, жауапкершілік сезімі жоғары, қоғамда белгілі бір рөл атқаратын, қайталанбайтын дара тұлға болуы тиіс. Мұндай жеке тұлға болып қалыптасуына мектеп қабырғасынан алатын тәрбиесі мен білімі басты орында тұрады. Балаға мектептен берілетін ұлттық білім үлгісінің басты бағыты – адамды қоғамның ең

негізгі құндылығы ретінде тану, сол арқылы оның рухани жан дүниесінің баюына, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігінің қалыптасуына жағдай жасау, мүмкіндік беру. Осы бағытта білім беру үшін мектептегі пәндерді оқушының танымдық белсенділігін қалыптастыруға бағыттаудың бүгінгі күннің басты талаптарының бірі екендігі баршаға аян. Баланың танымдық белсенділігін, дүниетанымын қалыптастыру әр сабақтың мазмұнында болуы керек. Балаға әр пән бойынша берілетін білім мазмұнында осы нәрселер басты орында тұруы керек. Ол үшін мұғалім өз міндетін шығармашылықпен атқарып, әр сабақта оқытудың түрлі тәсілдерін орнымен қолдана білуі керек. Осындай мақсатқа бағытталған тәсілдердің бірі- саралау тапсырмалары арқылы оқыту.

Ең біріншіден, жалпы саралау тапсырмалары дегеніміз не, оның қолданылатын орны қайда, мақсаты қандай, нәтижесі қалай болмақ деген сұрақтарға жауап іздеп көрелік.

XX ғасырдың 20-жылдары кеңестік, шетелдік, яғни әлемдік педагогикада саралап оқыту туралы зерттеулер қарастырыла бастады.

Біздің алаш зиялыларының педагогикалық ой-тұжырымдарын қарап отырсақ, бұл мәселе назардан тыс қалмаған. Алаш зиялыларының еңбектерінде баланың жас ерекшеліктері, олардың қажеттіліктері туралы тұжырымдарын көруге болады. Мысалы, Мағжан Жұмабаевтің «Педагогика» атты еңбегінде: «Баланың әсерленуі, суреттеу, ойлау һәм сезінуі ержеткен адамнан әжептәуір басқа. Баланың бұл жан көріністерінің әрқайсысының жеке-жеке алғанда басқалығы болған сықылды, бұлардың бәрін тұтас алғанда да басқалық бар» - делінген [1]. Осы оймен пікірлес Ахмет Байтұрсынұлында: «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі оның біліміне шеберлігінің керек орны, өздігінен алатын тәжірибелі білімнің ұзақ жолын қысқарту үшін, сол жолдан балалар қиналмай өту үшін, балаға жұмысты әліне шағындап беруі мен бетін белгілеген мақсатқа түзеп отыру керек» [2, 336 б.], – дейді. Алаш зиялыларының еңбектерінде дәл қазіргідей «саралап оқыту, саралау тапсырмалары» деген термин қолданылмағанымен, пікірлері осы қазіргі зерттеулердегі «саралап оқыту», «тапсырмаларды саралап беру» деген ұғымдармен сабақтасып жатыр.

Сонымен, саралап оқыту дегеніміз – пән бойынша берілетін білім мазмұнын мұғалімнің сыныптағы оқушылармен жекелеп, жұптап, топтап меңгертудегі оқу үдерісін ұйымдастыру түрі. Ол қалай жүзеге асады? Әрине, білім алушымен жұмыс жасау арқылы жүзеге асады. Сонда білім алушымен жүргізілетін жұмыс – бұл баланың ерекшелігіне сай (жас ерекшелігі, есте сақтау қабілеті, ойлау ерекшеліктері, темперамент, білім мазмұнын қабылдау деңгейі, баяулығы, шапшаңдығы, зейіні, көшбасшылық қабілеті, шығармашылығы, қызығушылығы т.б.) пән мазмұнына құрылған саралап берілетін тапсырмалар жүйесі.

Саралау тапсырмаларының тиімділігі неде? Саралау тапсырмаларын қолданудың тиімділігі – өз бетімен дами алатын, әртүрлі өмірдің қиындықтарына төзе білетін, белсенді, білімді жеке тұлға тәрбиелеуге бағытталған білім беру. Сыныптағы оқушылардың білім деңгейі, білімді меңгеру дағдысы барлығында бірдей болуы мүмкін емес. Бұл мұғалімнен әр оқушыға жекелей қарауды қажет етеді. Саралап оқыту оқушының да, мұғалімнің де белсенді шығармашылық қызметін дамытуға бағыттайтын тиімді тәсілдердің бірі. Әрине, саралап оқыту саралау тапсырмалары арқылы жүзеге асады[3].

Тапсырмаларды пәнге қарай кеңейтілген түрде беруде оқушылардың таңдауына мүмкіндік болады. Тапсырмаларды кеңейтіп бере отыра, оқушылардың алаңдауын, мазасыздануын алдын-алып, қызығушылықтарын арттыруға болады және де нәтижесінде жұмыс сапасы да артады. Мұғалім оқушылардың зер салып тыңдауын сақтап қалу мақсатында сыныпта орындалатын жұмыстың барынша күрделі және әртүрлі болуын қадағалайды. Бұл ретте оқушылардың бойында тапсырмаларды орындау үшін қажетті дағдыларды қалыптастырып, білім береді. Мысалы, Әдебиеттік оқу пәнінен 3-сыныпқа арналған саралау тапсырмаларының жүйесін беруге болады.

№1 Оқуға шақыру (А. Байтұрсынұлы)

1. Саралау тәсілі:

Барлық оқушылар: «Оқуға шақыру» шығармасындағы негізгі ой қандай?

Көптеген оқушылар: өлеңнің құрылымдық бөліктерін ажыратып, бөліктеріне тақырып қой.

2. Саралау тәсілі: «Қарқын» арқылы жүзеге асады

Қарқыны жоғары оқушыға:

-А.Байтұрсынұлының тағы қандай шығармаларын білесің?

3. Саралау тәсілі: «Үй тапсырмасы» арқылы жүзеге асады. Берілген тұлға туралы қосымша мағлұмат жаз.

№2 Құмырсқаның қанағаты

1. Саралау тәсілі:

Барлық оқушылар: Мәтінде құмырсқаның қандай қасиеттері сипатталған?

Көптеген оқушылар: Құмырсқаның орнында болсаң, сен не істер едің?

2. Саралау тәсілі: Қарым-қатынас формалары бойынша орындалады:

Сахналық көрініс: Құмырсқаның қимылдарын көрсет.

3. Саралау тәсілі: Нәтиже

Сенің бойыңда мәтінде аталған қандай сипаттар бар деп ойлайсың?

4. Саралау тәсілі: Ресурс

Суретке қарап, ертегіні әңгімеле.

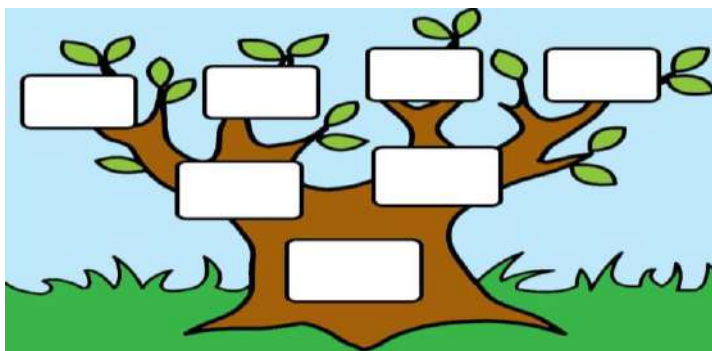
№3 Туған өлке гүлдері

1. Саралау тәсілі:

Барлық оқушылар: Өлеңнен теңеу сөздерді теріп жаз.

Көптеген оқушылар: Өлеңнен гүлдерге қатысты көркем-бейнелі сөздерді тап. Оларды қолдана отырып, өлеңнің қысқаша мазмұнын айт.

«Пікірлер ағашы» стратегиясымен Тұманбай Молдағалиев туралы не білетінін ағашқа жаз.

1. Ол кім?
2. Қайда туған
3. Қандай қызмет атқарған?
4. Қандай шығармаларын білесің?

Қорыта келе, жоспарлау мен оқыту үдерісінде саралаудың тәсілдерін қолдану балаларға оқу тапсырмаларын өз деңгейі бойынша, қолдау немесе көмек көрсету арқылы орындауына мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың оқуға деген сенімділігі мен ынтасын арттырады.

Нақты мақсат қойып сараланған тапсырмалар арқылы оқыту барысында мұғалімдерге оқушылардың мүмкіндіктерін анықтауға, ерекшеліктерін ескеруге, қызығушылықтарын арттыруға, қажеттіліктерін қанағаттандыруға және оқушыларға өз мүмкіндіктері мен қабілеттерін анықтап жетілдірулеріне, тапсырмаларды жеңілден күрделіге қарай және де таңдап орындауларына жол ашады.

Аңдатпа. Бұл мақалада әдебиеттік оқу пәнін оқытуда саралау тапсырмаларын құрастырудың тиімділігі баяндалған

Түйінді сөздер: саралап оқыту, тапсырмалар, ресурстар, жеке тұлға.

Аннотация: Вданной статье изложена эффективность составления дифференцированных заданий при изучении дисциплины литературного чтения.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, задания, ресурсы, личность.

Abstract: This article describes the effectiveness of the compilation of differentiated tasks in the study of the discipline of literary reading.

Key words: differentiated training, tasks, resources, personality.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика. 1922 жыл, 15 сентябрь, Қызылжар. https://qamba.info/site/book/online/maghzhan-zhumabaev_pedaggika/content/content_1.xhtml/
2. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. Алматы. Ана тілі. 1992. 442 б.
3. Аймауытов Ж. Бес томдық шығармалар жинағы. Бесінші том. Алматы. Ғылым. 1999. 304 б.
4. Әбиев Ж., Бабаев С., Құдиярова А. Педагогика. Оқу құралы. Алматы. Дарын. 2004. 448 бет.

ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Туймебаева Кулшат Куанышкалиевна

Бабатай негізгі орта мектебінің математика және информатика пәнінің мұғалімі,
Темір ауданы, Ақтөбе облысы

Әдіс – гректің «metodos» деген сөзінен алынған, ол зерттеу немесе таным жолы, табиғат құбылысын және әлеуметтік өмірдің жағдайын, құбылыстарды оқып білу жолдарын, әдістемелік-теориялық танымы мен шындықты бекітуді зерттейтін тәсіл.

Әдіс – оқу-тәрбие жұмыстарының алдында тұрған міндеттерді дұрыс орындау үшін мұғалім мен оқушылардың бірлесіп жұмыс істеу үшін қолданатын тәсілдері. Әдіс арқылы мақсатқа жету үшін істелетін жұмыстар ретке келтіріледі. Оқыту әдістері танымға қызығушылық туғызып, оқушының ақыл-ойын дамытады, ізденуге, жаңа білімді түсінуге ықпал етеді. Оқытудағы ең басты нәрсе – оқушылардың танымдық жұмыстары.

Оқыту әдістері ең анық фактілерді білуді қамтамасыз етеді, теория мен тәжірибенің арасын жақындатады [1,65].

Оқыту мен оқу өзара тығыз байланысты үдеріс. Мұғалімдер оқушылардың қалай оқитынын неғұрлым жақсы түсініп, өздерінің оқыту тәжірибесін жақсартқан сайын, олардың балаларды тиімді оқуға жетелеу қабілеті соғұрлым арта түспек. Ауқымды зерттеу жүргізу арқылы оқушылардың үлгеріміне ықпалы зор әдіс-тәсіл ретінде төмендегі стратегиялар анықталды:

- белсенді оқу;
- кері байланыс;
- сенімін нығайту (мысалы, оқушының өзіне деген, өз мүмкіндігіне деген сенімін нығайту үшін мадақтауды пайдалану, қолдау көрсету);
- оқыту сапасы (мысалы, көптеген саралау жаттығуларын жоспарлау және іске асыру).

Информатика сабақтарының ерекшеліктеріне сабақтың басым бөлігінде компьютердің қолданылуын жатқызуға болады. Осыған байланысты оқу үдерісінде көрсету, зертханалық жұмыс және тәжірибелік сабақ (практикум) түріндегі сабақтар кеңінен қолданылады. Сондай-ақ, өндірістердің есептеу және жаңа ақпараттық технологиялар орталықтарына экскурсия ұйымдастырылуы да мүмкін.

Көрсету. Мұғалім компьютер көмегімен сабақ тақырыбына сәйкес әртүрлі оқу материалдарын (интерфейс элементтері, бағдарлама үзінділері, сызбалар, т.с.с.) экраннан (тақтадан) көрсетіп, таныстырады. Мұндай сабақтың негізгі мақсаты – оқушыларға жаңа ақпарат беру.

Зертханалық жұмыс сабақтарында оқушылар оқу мақсаттарына байланысты тапсырмаларды компьютерде жеке орындайды. Зертханалық жұмыстарды орындау барысында компьютерде бағдарламалық құралдармен жұмыс жасау дағдыларын дамыту басты назарда болады. Мұндай сабақтар оқушыларға жаңа материалдарды меңгеру немесе өткен тақырыптар бойынша білгенін бекіту, алған білім, дағдыларын бағамдауға бағытталған болуы мүмкін. Мұғалім сабақта барлық оқушыны түсінікті жазылған нұсқаулықпен қамтамасыз етіп, жұмысты әрбір оқушының жеке орындауын бақылап, қажетінше бағытбағдар беріп отыруы маңызды. Сондай-ақ, тапсырманы жылдам орындайтын оқушылар үшін күрделі тапсырмалар дайындап, деңгейіне сәйкес тапсырмалар беру арқылы олардың өзіндік танымдық үдерісін дамытуды ескеру қажет.

Тәжірибелік сабақтардың мазмұны ілгеріде игерген білімді бекіту, меңгерген білімін тәжірибеде қолдану дағдыларын дамытуды қамтиды. Мұндай сабақтарда оқушылар әртүрлі есептер шығарады, блок-схемалар, алгоритмдер құрып, бағдарламалар жазады, компьютерде орындайды. Мұғалім сабақты жоспарлау барысында оқушылардың танымдық мүмкіндіктері мен талаптарына сәйкес тапсырмаларды іріктеуді ойластыру керек.

Оқушылар оқуда жоғары жетістіктерге жетуі үшін мұғалімдер сабақта белсенді оқуды қолдайтын тиімді әдіс-тәсілдерді қолданады

Диалог. Қазіргі сабақта қолданылатын белсенді оқыту – бұл, ең алдымен, диалог арқылы оқыту (сұхбаттасу), мұнда мұғалім мен оқушылардың өзара бірігіп әрекет етуі жүзеге асырылады.

Бұл әрекеттестіктің ерекшелігі:

- оқу үдерісіне қатысты тұлғалардың (мұғалім, оқушы) бір мағыналық кеңістікте болуы;

- күрделі мәселелер өрісінде шешілетін тапсырмаларды бірігіп көтеру, яғни бірыңғай шығармашылық кеңістікке қосылуы;

- тапсырмаларды орындауға қажетті әдіс-тәсілдерді таңдауда өзара келісімнің болуы.

Танымдық үдерісте оқушылардың біріккен іс-әрекеттері әрбір оқушының өз үлесін қосу арқылы бірігіп жаңа білімді игеруін білдіреді. Мұнда олар бір-біріне қолдау көрсету арқылы өзінің білгенімен, жаңа идеяларымен, тәжірибелерімен бөліседі, осылайша өзінің танымдық әрекетін де дамытады.

Эвристикалық әңгіме. Оқушылардың логикалық ойлау дағдыларын дамыту үшін оларға өздері талдау, салыстыру, синтез жасайтындай жағдай жасау керек. Мұны сабақта эвристикалық әңгіме әдісін қолдану арқылы жүзеге асыруға болады. Эвристикалық әңгіме – мұғалім дайын білімді өзі хабарлаудың орнына сұрақ қою арқылы оқушыларды жаңа түсініктер мен қорытындылар жасауға итермелейтін сұрақ-жауап түріндегі оқыту тәсілі. Бұл дұрыс қойылған сұрақтардың көмегімен оқушыларды өздерінің білімі және бақылауының негізінде жоғары деңгейде ойлауға тарту арқылы орындалады. Эвристикалық әңгіме әдісін қолдану мұғалімнің сабаққа тыңғылықты дайындалуын талап етеді. Мұндай сабақтың ерекше белгісі – оқушылардың алдына шешуді қажет ететін проблеманың қойылуы. Ол үшін мұғалім оқушыларға бір-бірімен байланысты тізбектелген сұрақ қояды. Әрбір сұрақ кіші-гірім проблеманы білдіреді және барлығы бірігіп, негізгі мәселені шешуге әкеледі [2, 23].

Проблемалық жағдаят туындату. Оқушыларды оқу үдерісіне тарту және олардың шығармашылық ойлау деңгейін жетілдірудің тиімді тәсілдерінің бірі – сабақта проблемалық жағдай туындату, оның мүмкін шешімдерін іздеу және оңтайлы жауабын табу болып табылады. Оқушылар салыстыру, талдау, сәйкестендіру, жіктеу, бағалау, жалпылама жасау сияқты ойлау сатыларынан өтіп, білімді жаттанды немесе қайталау арқылы емес, шығармашылық жолмен игеруге мүмкіндік алады. Қарапайым жағдайда, мысалы, ақпаратты ұсыну және өлшеу бірліктерін үйреніп білген соң оқушыларға келесі сұрақтарды қоюға болады:

«Ақпараттың мөлшері бір биттен (bit, binary digit) кем болуы мүмкін бе?» - «Егер бір әріп немесе цифрды кодтау үшін бір байт (byte) мөлшер жады қажет болса, бір бит арқылы нені кодтауға болады?»

Мұғалім оқушылармен пікір алмасу арқылы талқылау ұйымдастырып, мәселенің шешімін табуға жетелейді. Бұл – оқушылардың ойлау дағдысын дамытатын тиімді тәсілдердің бірі. Сабақта қарама-қайшы келетін пікірлер арқылы қақтығыс туындатып, оны кішкене бөліктерге жіктеп шешу арқылы нәтижеге қол жеткізу оқу үдерісін тиімді болуына әсерін тигізеді. Себебі оқушының дұрыс жауапты білмеуінің өзі оны белсенділік танытуға итермелеп, жаңа білімге ұмтылысын арттырады, танымдық үдерісті күшейтеді.

Жоба әдісі. Информатика сабағында оқу үдерісін ұйымдастырудың жолдарының бірі – жоба әдісі. Бұл әдіс оқушылардың қандай да бір мәселені өздігінен зерделеп, зерттеу нәтижесін көпшілікке таныстырып жариялаудан тұратын оқу-танымдық іс-әрекеттерінің жиынтығын қамтиды. Жоба жұмысы барысында оқушылардың коммуникативтік, күрделі мәселелерді шешу жолындағы ізденушілік дағдылары және өз іс-әрекетіне рефлексия жасай білу қабілеттері дами түседі. Сонымен қатар бұл тәсіл пәнаралық байланысты нығайтып, екі немесе одан да көп сабақтар бойынша кіріктірілген сабақтар ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Жоба әдісін қолдану сабақта мұғалімнің қызметінің өзгеруіне де әкеп тірейді:

мұғалім дайын білімді берушіден өз оқушыларының ізденістік, зерттеушілік, шығармашылық қабілеттерін дамыту арқылы танымдық әрекеттерін ұйымдастырушыға айналады. Сабақ барысында немесе сабақтан тыс орындалатын жоба жұмысын орындау барысында оқушылардың компьютерлік сауаттылығы жетіліп, ішкі уәжі арта түседі. Оқушылар білімді өздігінен ізденіп, оларды талдап, дамыту арқылы қорытынды жасап, жаңа нәтиже алуды және оны жариялауды жүзеге асырады. Жоба әдісі оқушылардың өз бетінше ізденуіне бағытталған; жоба жұмысын оқушылар белгіленген уақыт аралығында жеке, жұппен немесе топпен орындауы мүмкін, сондықтан ол бірлескен оқу тәсілімен толық үндестік табады. Нәтижесінде нақты программалық өнім ұсынатын Информатика сабағындағы жоба әдісі әртүрлі қолданабалы салаларда оқушылардың программалық жабдықтарды қолдану дағдыларын дамытуына және күрделі мәселелерді шешудің тиімді жолдарын табуда зерттеушілік, шығармашылық қабілеттерінің артуына мүмкіндік береді. Осылайша, жоба әдісін қолдану информатика пәні бойынша оқу сапасының көтерілуіне әсерін тигізіп қана қоймай, пәнаралық байланысты да орнатады және пәнді оқыту тиімділігін жоғарылатады. Жоба тақырыптарын анықтауда мұғалім мен оқушылардың біліктілігі, шығармашылығы көрініс табады, мұғалім өз қалауы бойынша жобалық іс-әрекеттерге өткен тараулар бойынша тақырыптарды алуы да мүмкін.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Бұзаубақова К.Ж. Педагогика: Оқулық /К.Ж.Бұзаубақова. -Тараз: ИП «Бейсенбекова А.Ж.», 2019. -329 б.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016.

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ж.Т.Тапаева - оқытушы, магистр
Г.Р.Серікбаева- студент

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы мен қазіргі әрекет етуші білім беру тұжырымдамасы оқытуды ізгілендіру, яғни оқу-тәрбие процесіндегі мұғалім мен оқушылардың рөлін түбегейлі қайта ойлау міндетін қояды. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттерін дамыту мәселесі қарым-қатынастың психологиялық теориясын, педагогиканы және балалардың тиімді даму мәселесіне қоғамның назарын айтарлықтай күшейткен жағдайда мектеп пәндерін оқыту әдістемелерін зерттеудің және оқытудың ерекше пәні болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы білім беру саясатының басты міндеті-білім берудің жаңа, заманауи сапасына, оның тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің өзекті және перспективалық қажеттіліктеріне сәйкестігіне қол жеткізу. Оқушының жеке тұлғасы, оның даралығы - білім беру үдерісінің барлық басқа буындары жобаланатын басты құндылық.

Коммуникативтік мәселелері баяғыдан көтерілуде. Бүгінгі таңда бұл мәселе Қазақстан көптілділік жағдайында дамығандықтан да өзекті болып отыр. Коммуникациялық қызмет әлеуметтік себептер мен мақсаттарға негізделеді және оның мазмұны мінез-құлық міндеттерін шешу болып табылады. Басқалармен сөйлесуден тыс адамның ешқандай зияткерлік қызметі жүзеге асырылмайды. Осыдан өсіп келе жатқан ұрпақты толыққанды қарым-қатынас жасауға үйретудің аса қажеттілігі туындайды.

Коммуникативтік қабілеттер-бұл қарым-қатынас саласында көрініс табатын және адамның әр түрлі қызмет салаларында табыстылығына ықпал ететін қабілеттердің түрі, бұл

тұлғаның басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға қатысуын немесе оның ынтымақтастыққа, бірлескен қызметке, сонымен бірге адами қауымдастыққа кіруін анықтайтын немесе қамтамасыз ететін әлеуметтік-психологиялық қасиеттерінің жүйесі.

Бала ерте жастан бастап екі коммуникация жүйесіне енгізілген: ересектермен қарым-қатынас және балалармен қарым-қатынас (құрдастарымен, үлкендермен немесе кіші балалармен). Мектепте бұл қатынастар жүйесі сақталады, бірақ олардың өзгеруі орын алады. Мұғалім мен баланың қарым-қатынас стилі, әсіресе оқытудың бастапқы кезеңінде баланың ата-анасына, балаларға деген қарым-қатынасын анықтайды, сондықтан оқушы мен мұғалімнің нақты ынтымақтастығы мен серіктестігі оқушылардың бір-бірімен әріптестік қарым-қатынасын қалыптастыру үшін ажырамас шарт болып табылады.

Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың жеке психологиялық ерекшеліктері мен қабілеттері оның өзіне тән қарым-қатынас іс-әрекетіндегі қасиеттері бір-бірімен іштей байланысты. Б.М. Теплов пен В.Д. Небылицынның еңбектеріндегі тұжырымдамалар бойынша, «адамның қабілеттері жүйке жүйесінің қасиеттеріне байланысты емес, өзгеше психологиялық заңдылықтар бойынша қалыптасады, ал коммуникативтік қабілет жүйке жүйесінің сезімталдығы жоғары немесе төмен адамдарда басқаша қалыптасады» [3]. Бұл тұрғыда кіші мектеп жасындағы оқушылардың бойындағы коммуникативтік қабілетті жетілдіруде оқыту процесінің маңызды рол атқаратындығы сипатталған. Адам бойындағы бар қабілет оятқанда ғана оған белгілі бір деңгейде түрткі болғанда ғана дамып қалыптасатындығы анықталған. Кіші мектеп жасындағы оқушылардың даралық-типологиялық айырмашылықтары тұрғысынан (Н.Е. Малков) ақыл-ой қабілеттерінің табиғатын зерттеулерде, жүйке процестерінің типологиялық қасиеттері сөзсіз, ақыл-ой іс-әрекетінің өту динамикасын анықтайтыны көрсетілген: білімдерді өзектендіру жылдамдығын, зейінді шоғырландыру күшін, сырттық тітіркендіргіштерге қатынастардың ұстамдылығын, ақыл-ой қабілетін дамытуда коммуникативтік қабілеттің алатын орны өзгеше. Қазіргі кезде, оқушылар бойында қабілеттер және оның даму көрнісін Н.В. Кузьмина және оның мектебі дамытып педагогикалық қабілеттер ретінде берген анықтама тұжырымдамасы толық жүйелік түсініктеме болып табылады. Біріншіден, бұл тұжырымдамада барлық педагогикалық қабілеттер педагогикалық жүйенің негізгі жақтарымен байланыстырылған. Екіншіден, алдыңғы анықтамаларға қарағанда, олар «педагогикалық іс-әрекеттің объектіне, процесіне және нәтижесіне деген ерекше сезімталдылық» ретінде адамды дамытатын құрлым деп анықталған. Үшіншіден, осы сезімталдықтың қандай да бір құрылымдық ұйымдасуымен көрсетілген, тек олардың жинағымен шектелмеген. Төртіншіден, педагогикалық қабілеттердің деңгейлігі бөлінген. Бесіншіден, осы түсініктемеде, бір жағынан жалпы және арнайы педагогикалық қабілеттер байланысы, келесі жағынан, арнайы педагогикалық пен басқа арнайы қабілеттер байланысы анықталған[4]. Осы тәсілде, басқаларындағы сияқты, коммуникативтілік іс-әрекет субъектісінің қабілеттері, педагогикалық іс-әрекетте қалыптаса және дами отырып (бірақ олар педагогикалық іс-әрекетпен басылып тасталынуы да мүмкін), елеулі мөлшерде оның табыстылығын анықтайтыны атап көрсетілген. Бұл олардың кіші мектеп оқушысы үшін арнайы талдануының маңыздылығын анықтайды.

Н.В. Кузьминаның дәлелдемесінде педагогикалық жүйе бес құрылымдық элементтерді (мақсаттар, оқу ақпараты, коммуникация құралдары, шәкірттер мен педагогтар), және бес функционалды элементтерді (зерттеушілік, жобалаушы, конструктивті, коммуникативті, ұйымдастырушылық) қамтиды. Осы элементтер коммуникативті іс-әрекеттің де функционалды элементтері болып табылады (зерттеушілік, жобалаушы, конструктивті, коммуникативтік, ұйымдастырушылық), мұның өзі олардың негізінде жатқан қабілеттердің бес үлкен тобы жайлы айтуға мүмкіндік береді. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттері деп біз төмендегідей кешенді түсінеміз:

- - әлеуметтік бағыттағы кіші оқушы тұлғасының жеке-психологиялық қасиеттері (байланыс, эмпатия, тілектестік);

* - әлеуметтік-коммуникативтік қызметтің білім, білік және дағды деңгейі (қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау заңдарын білу);

* - мінез-құлық мәдениетінің дағдылары, таныс және бейтаныс жағдайларда тез бағдар ала білу және т. б.);

• - әлеуметтік-коммуникативтік қызметке кіру ниеті мен қажеттілігі;

* - әлеуметтік-коммуникативтік жағдайларды талдай білу, бағалай білу және қоршаған ортамен іскерлік және жеке қарым-қатынаста өз жағдайын бақылау.

Зерттеу деректерін талдау негізінде кіші мектеп жасындағы балалардың коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыру, әлеуметтік мінез-құлыққа, түрлі жыныстағы балалар арасындағы қарым-қатынас өнеріне белсенді үйрету, коммуникативтік, сөйлеу іскерліктерін, әлеуметтік жағдайларды ажырату тәсілдерін меңгеру үшін оңтайлы кезең ретінде анықталуы мүмкін себептерді атап өтуге болады. Л.С. Славин бастауыш сынып оқушыларының 70% -ы өз жолдастарының белгілерін жақсы білмейтіндігін және егер мұғалім мұны баса айтпаса, оларға онша қызығушылық танытпайтындығын анықтады. Сондықтан төменгі сынып оқушыларының бір-біріне деген қарым-қатынасы мектептегі оқу үлгерімі мен мінез-құлқына байланысты емес, мұғалімнің көзқарасымен анықталады [5].

Бірінші сынып оқушыларының зерттеулері көрсеткендей, алғашқы кезде балалар тіпті бір-бірімен тікелей байланыста болудан аулақ болып көрінеді, олардың әрқайсысы әлі де өзімен өзі. Олардың арасындағы қарым-қатынас мұғалімнің көмегімен жүзеге асырылады. Болашақта олар қарым-қатынас дағдыларын белсенді игереді. Өз тобымен өзара әрекеттесу және достасу – бұл осы жас кезеңіндегі маңызды міндеттердің бірі Бірінші сынып оқушылары өздерін бір ұжымның бір бөлігі ретінде сезінбейді, олар оқшауланған және бір-біріне тәуелсіз. Олар мектептегі жеке міндеттерін жақсы орындауға тырысады. Бұл жаста оқушылардың өзара бірін-бірі бағалауы және құрдастарымен қарым-қатынасы көбінесе сыныптастарының мінез-құлқының оқушы рөліне қаншалықты сәйкес келетіндігіне байланысты, ал академиялық үлгерім мен тәртіп басты өлшем болып табылады. Іс жүзінде сыныптастарды бағалаудың жеке критерийлері (эксперименттік мәліметтер көрсеткендей) бұл жаста орта деңгейге ие болады, дегенмен олар бастапқы білім беру кезеңінің соңында маңызды рөл атқара бастайды.

Л.И. Божовичтің зерттеулері бірінші сынып оқушылары мен екінші сынып оқушылары үшін түсініктемені мұғаліммен бірге немесе сыныптастарының қатысуымен қабылдағаны маңызды емес екенін көрсетті. Алайда, қазірдің өзінде үшінші сыныпта олар жолдастарының пікірлеріне үлкен мән береді, осылайша эмоционалды қобалжудың нәтижесі ересектердің пікіріне ғана емес, сонымен қатар сыныптастарының пікіріне, олардың қарым-қатынасына да байланысты болады [8, с. 43].

Бастауыш сынып жасындағы балалардың көпшілігі үшін сыныптастарымен қарым-қатынас мектеппен шектеледі және өмірде үлкен орын алмайды. Олардың тек аз ғана бөлігінде құрдастарымен қарым-қатынас кезінде мектепке қатысы жоқ қызығушылықтарынан көрінеді. Бастауыш мектеп жасында пайда болған тұлғааралық қатынастардың көп бөлігі жасөспірім кезеңіне өту кезеңінде бұзылатындығы атап өткен жөн. Бастауыш сынып оқушыларының мінез-құлқы импульсивті, өзін-өзі бақылау барлығынан дамымайды, және ол осы жастағы жоғары эмоционалдылықты үнемі тежей алмайды [2, 38 б.].

Бастауыш сынып оқушысының тұлғасы қарым-қатынаста көрінеді және қалыптасады. Қарым-қатынас қажеттілігі ең алдымен жетекші оқу іс-әрекетінде қанағаттандырылады, бұл оның өзара қарым-қатынасын анықтайды. Оқыту өзінің мәні бойынша жеке жүргізілетіндіктен, оқытудың бірінші кезеңінде ұжымдық байланыстар мен өзара қарым-қатынастың қалыптасуын қиындатады. Мектепке дейінгі балалармен салыстырғанда бастауыш сынып оқушысының қарым-қатынас аясы тарылады. Жоғарыда атап өткендей, бірінші кезекте ол үшін баланы оқу қызметіне енгізетін мұғалімнің орны маңызды. Ол үшін педагог-басты және сөзсіз беделді адам. Бірінші оқу кезінде ол сыныптастарын мұғалімдер арқылы қабылдайды және сабақ кезінде оқытушы оларды

бағалағанда, жетістігін немесе сәтсіздігін көрсеткенде оларға назар аударады. Қабілет. Күнделікті ауызекі сөзде “қабілет” деген атауды біз жиі қолданамыз. Мәселен, мұғалім оқушысына мінездеме бере отырып, осы баланың математика пәніне қабілеті күшті екенін айтады.

Мектепте оқушыларға түрлі қоғамдық жұмыстар жүктелгенде де олардың кейбіреулерінің ұйымдастырғыштық, екіншісінің музыкалық, үшіншісінің суретшілік қабілеті еске алынып, бұған ерекше мән беріліп отырылады. Бұл мысалдар әр адамның әрекеттің бір түріне жарамдылығын көрсететін дара ерекшелігі болатынын байқатады. Мұндай ерекшеліктер іс- әрекетті орындау үстінде, әсіресе оның нәтижесінен жақсы көрініп отырады. Мәселен, біреу қолға алған ісін бұрқыратып тез бітіріп тастайды ал екіншісі оны өте баяу қимылдап, әрі істі сапасыз етіп орындайды. Бұл мысалда да бірінші адамның іске қабілеттілігі екіншіге қарағанда әлдеқайда жоғары екендігі көрініп тұр.

Қандай да болмасын біреу нәрсеге қабілеті жоқ адам болмайды. Қабілет, ол біреуде күшті, біреуде шамалы болып келуі мүмкін. Тәжірибе мен парасат адамдардың тең емес екенін дәлелдейді – дегенде теңдік деп адамдардың қабілеттерінің теңдігі немесе дене күштері мен рухани қабілеттерінің бірдейлігін түсіндіреді. Бұдан біз адамдардың тең емес екенін білеміз. Қабілеттіктік өлшем – белгілі бір істің нәтижелі болып орындалуында. Қабілет адамның іс-әрекетінің белгілі бір түріне, өнер саласының біріне жарамдылығын жақсы көрсете алады. Қабілеттің ойдағыдай дамуы адамда тиісті білім жүйесінің, икемділік пен дағдының болуына байланысты болады. Мәселен, кейбір мұғалімдер өз оқушыларының үлгеріміне көңілі онша тән қоймайды. Ол өз оқушысының бар мүмкіндігімен жұмыс істемейтіндігін айта келіп, егер ол сабаққа бар ынтасымен кірісетін болса, бұдан гөрі жақсы оқи алар еді-ау деп қынжылады. Бұл жерде мұғалім қолынан істесе, іс келетінін, дағдыға тез машықтанғыш баланың, қажырлы әрекетке бойын жөнде ұсына алмағандықтан, қабілетін жөнді көрсете алмай отырғанын айтып отыр.

Қабілет негізінен екіге бөлінеді. Адамның ақыл-ой өзгешеліктерінің жеке қасиеттерін көрсететін кез келген адамнан табылатын қабілет жалпы қабілет деп аталады. Ақылдың орамдылығы мен сыншылдығы, материалды еске тез қалдыра алу, зейінділік пен бақылағыштық, зеректік пен тапқырлық т.б. осы секілді ақыл-ой әрекетінде көрінетін өзгешеліктер жалпы қабілет болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының өзара қарым-қатынасы туралы ақпарат алу үшін біз әдіс-тәсілдерді қолдандық:

1) бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттерін дамыту деңгейін анықтау:

- Ойды қабылдау қабілеті;
- Өз ойын айта білу;
- Эмоционалдық және мінез-құлық шеберлігі;
- Өзін бағалай білуі;
- Теріс нәтиже таба білу.

2) ұжымның даму деңгейі (ұжымның әлеуметтік-психологиялық өзін-өзі аттестаттау әдістемесі);

3) оқушылардың қанағаттанушылығы (сынып ұжымының тартымдылығын бағалау); сыныптағы өзара қарым-қатынас деңгейі. (Р. Желя социометриялық әдістемесінің модификацияланған нұсқасы).

Диалог жүргізу қабілетін бағалай отырып, психолог оқушының қандай да бір кестедегі қабілеттерін, онда іскерліктің қалай дамығанын, қандай іскерлікті дамыту керектігін, не үшін көңіл аудару керектігін көрнекі түрде көрсетуге болатынын көрсетеді.

Бірнеше критерий бойынша өлшеуді жүргізе отырып, психолог оқушының іскерлігінің толық дамуын көреді. Іскерлікті дамыту үшін психолог әрбір оқушы үшін сол немесе басқа да тұлғалық мәндерді мақсатты түрде тандайды, осы жағдайда ең тиімді жұмыс түрлерін тандайды және қолданады. Әр тоқсан немесе жарты жылдықта деректер жаңартылып, соның салдарынан психологтың және мұғалімнің іс-әрекеттері өзгертіледі

немесе түзетіледі. Осындай өлшеуіштерді пайдалану білім беруде жеке тұлғаға бағытталған көзқарасты мақсатты түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Эксперименттің бақылау кезеңінде бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттерін дамытуда ұсынылған зерттеу жүйелілігі мен тәсілдерінің тиімділігін негіздеу үшін біз екі сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттері мен өзара қарым-қатынасының жай-күйіне диагностика жүргіздік.

Эксперименттің қорытынды кезеңінде екі сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттерінің жағдайын зерттеу нәтижелері (орташа көрсеткіштер)

Диагностикалық қабілеттер. Эксперименталды сынып. Бақылау сыныбы.

қабылдау қабілеті 91,85

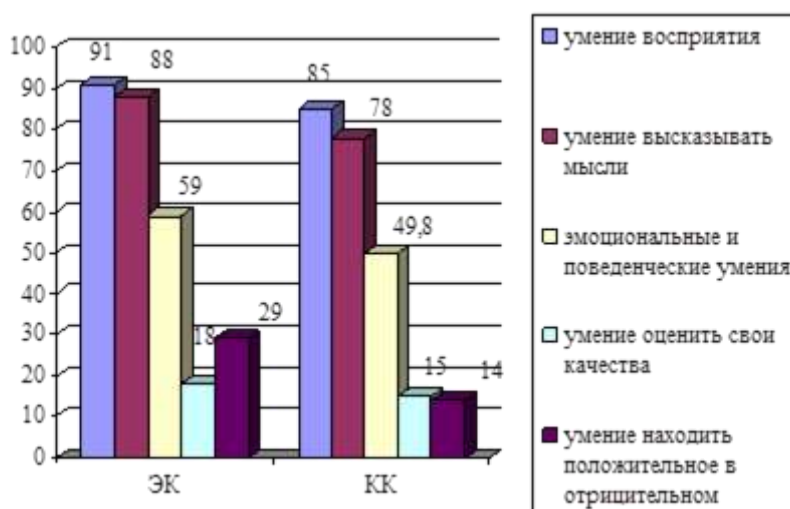
ойлау қабілеті 88,78

эмоционалдық және мінез-құлық білімдері 59;49,8

өз қасиеттерін бағалай білу 18,15

теріс позициядан дұрысын табу 29,14

Зерттеу нәтижелері суретте көрсетілген.

5-сурет. Эксперименттің бақылау кезеңіндегі екі сыныптағы коммуникативтік қабілеттерінің даму көрсеткіштері

Осылайша, екі сыныпта да өзгерістер ұлғаю жағына қарай белгіленеді, бірақ эксперименталды сыныпта олар көбірек болды.

- Эксперименттің бақылау кезеңіндегі бақылау және эксперименталды сыныптардағы бастауыш сынып оқушыларының оң қарым-қатынас белгілерінің салыстырмалы мәліметтері

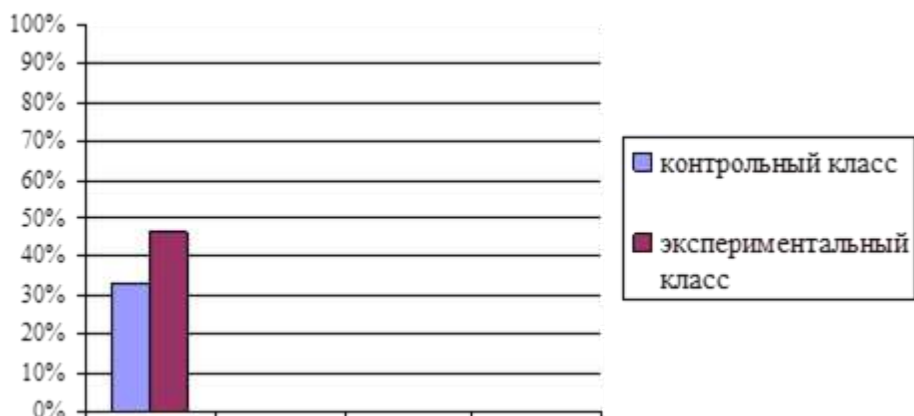
9-кестеТоп топтағы адам саны. Белгілері: жауапкершілік, ұйымшылдық, ашықтық, ұйымшылдық.

Бастауыш сынып оқушыларының жағымды қарым-қатынас белгілерінің орташа көрсеткіші сыныптар бойынша құрады:

БС-бағалау - 3,9 және 33% ЭС-бағалау - 4,4 және 46,4%

Сурет 6-кіші оқушылардың оң қарым-қатынасы белгілерінің орташа көрсеткіші

10-кесте. Эксперименттің бақылау кезеңінің нәтижелері бойынша социоваленттік

деңгейі

Сурет 2 - Бастауыш оқушылардың оң қарым-қатынасы белгілерінің орташа көрсеткіші

10-кесте. Эксперименттің бақылау кезеңінің нәтижелері бойынша социоваленттік деңгейі

ЭС7 (41,2%)9 (53%)1 (6%)

БС 5 (29,4%)8 (47%)4 (23,5%)

Сонымен, бастауыш сынып оқушыларының жағымды қарым-қатынасы белгілерінің орташа көрсеткіштері екі сыныпта да өзгергенін көріп отырмыз, алайда эксперименталды сыныптағы осы өзгерістердің динамикасы айтарлықтай жоғары.

Осылайша, біз оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамыту тәсілдерін оқу жұмысына енгізу балалардың қызығушылығын тудыратынын, танымдық іс-әрекетін белсендіретінін, бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретінін, қарым-қатынас жасай білуге ықпал ететінін, яғни тұлғаның коммуникативтік қасиеттерін дамытудың тиімді құралы болып табылатынын көрсетті.

Тұлғаның коммуникативтік қабілеті-бұл жеке аралық өзара іс-қимылдың маңызды факторы, коммуникативтік іс-әрекеттер теориясының негізгі элементтерінің бірі.

Жүргізілген жұмыстың нәтижесінде жеке тұлғаның коммуникативтік қабілеттерін зерттеудің әртүрлі тәсілдері талданып, қорытылды; коммуникативтік қабілеттерінің негізгі функцияларын анықтауға мүмкіндік беретін жеке тұлғаның коммуникативтік қабілеттерін категориялық жүйелеу жүзеге асырылды; коммуникативтік қызметті басқару және реттеу тұлғааралық коммуникативтік үдерістің тиімділігін анықталды; жүйелік және динамикалық талдау негізінде бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттерінің функционалдық құрылымы анықталды.; бастауыш мектеп жағдайында коммуникативтік қабілеттілікті қалыптастыру және дамыту тетіктері қарастырылды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

2. Қазақстан Республикасы жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты // <https://adilet.zan.kz> 14.01.2021.

3. Теплов Б.М. Новые данные по изучению свойств нервной системы и их психологических проявлениях /Отв. Ред. Э.А. Голубева, Е.П. Гусева.-М.: Наука, 2004.

4. Исследования гуманитарных систем. Вып. 1. Теория педагогической системы Н.В. Кузьминой: генезис и следствия / Под ред. В.П. Бедерхановой, сост. А.А. Остапенко. Краснодар: Парабеллум, 2013. 90 с.

5. Трудные дети : избр. психологические тр. / Л. С. Славина ; под ред. В. Э. Чудновского. - Москва ; Воронеж : изд-во Московского психолого-социального ин-та, 2006 (Воронеж : ИПФ Воронеж). - 492 с.
6. Айдарова Л.И. Психологические проблемы обучения младших школьников родному языку / Л.И. Айдарова. М. : Высшая школа, 1978. - 125 с.
7. Аникеева Н.К. Учителю о психическом климате в коллективе / Н.К. Аникеева // Обучение школьников средствам общения. М. : 1999г. - С. 62-77.
8. Битянова М.Р. Адаптация к школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка / М.Р. Битянова - М.: Владос, 1997. 120 с.
9. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. М., 1968. - 236 с.
10. Брагуца А.В. Формирование у младших школьников умения общаться в процессе внеклассной деятельности / А.В. Брагуца // Начальное образование. - 2007.- № 2. - С. 31-34.
11. Брудный А.Н. Понимание и общение / А.Н. Брудный. - М.: Педагогика, 1989. 250 с.

ЖАҢА МАЗМҮНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ ЖҮЙЕСІ

Сырымбекқызы Динара

А. Иманов атындағы негізгі орта мектебі физика пәнінің мұғалімі.

Құрманғазы ауданы

Дүние жүзінде білімнің ролі артып, әр елдің өзіндік білім беру жүйесі тағайындалған. Бірақ, ол әлем халықтарының білім берудегі тәжірибесімен, бағыт-бағдарымен деңгейлес болуы қажет. Қазақстан Республикасындағы үлкен өзгерістердің білім беру саласында қамтылуы маңызды іс-шара болып табылады.

Қазіргі таңда қоғамның қарқындап дамуы білім жүйесінің сапасын жақсарту, жаңа технологияларды кеңінен қолдана отырып, еліміздің білім жүйесін халықаралық стандарт деңгейіне жеткізу, өзгермелі өмірге бейімделген, бәсекеге қабілетті білімді де білікті тұлға дайындау қажеттілігі туып отыр.

Демек білім беру мазмұнының түбегейлі тамырлы өзгерісінде шығамашылық іс әрекет тәжірибесімен қаруланған бүгінгі өзгермелі жағдайларда білім алуға дайын тұлғаны бағыттауға білім жүйесі сай болуы қажет. Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Қай елдің болмысын өсіп-өркендеуі өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне даму бағытына байланысты. ХХІ ғасыр өркениеттің алға басуымен сипатталатын болса, ол әр адамның жаратушылық болмысы нәтижесі.

Бәрімізді бүгінгі таңда алаңдататын мәселе - сол ұрпақтың сапалы білімді игеруі. Халқымыздың тағдыры – жас ұрпақтың қолында. Оларды жігерлендіру, жаңа бағыт, үлкен серпін әкелу – ұстаздардың жауапкершілігі. «Сен бұл өмірге мақсатты тіршіліктерді тындыруға келдің және алдағы міндетің де сол. Егер осыны орындамасаң, онда ештеңе істемегенің» - деген екен ұлы ойшыл Жалал-ад-дин Рулш. Осы сөз әрбір ұстазға арнап айтылғандай. Ұстаз-бұл тек тәрбиеші ғана емес, сонымен бірге дос, біздің қоғамымыздағы білікті тұлғаны биікке көтеретін адам. Озық ойлы білімдар адам заманның, қоғамның дамуына, өзгеруіне өз үлесін қосады. Соңғы жылдары жеке тұлғаны қалыптастыруды дамыту және оған жан-жақты терең білім беру мақсатында жүйелі жұмыстар атқарылып, мемлекеттік стандарт талаптарына сай бақылау тәсілдерін қолдануымыз көңілге қуаныш ұялатады. Өйткені қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің ең басты мәселесі – шәкірттің білім сапасының деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Осыған орай мемлекеттік білім беру

саясатының бағытында мектеп баланың дамуын жүзеге асырып, жеке тұлғаның қабілеттілігін ескеріп, бір қалыпта қалыптасуын қамтамасыз етуі керек.

Адам баласына шын мәнінде білімді болуы үшін үш қасиет: жан-жақты білім, ойлауға дағдыланғандығы және сезім дарқандығы қажет. Әрбір оқушының өң бойына осы қасиеттерді сіңіріп, жаңашыл үрдіспен еңбек ететін болсақ, бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруда өз шешімін табады. Қарапайымдылықтан күрделілікке ұмтылатын болсақ, онда жеке тұлғаның талпынысын оятып, ұстаз бен шәкірт арасындағы байланысты нығайтуға болады.

Білім беру барысында оқушының жеке тұлға ретіндегі ерекшеліктерін ескеру-баланың өзін-өзі дамыту мәселесін оңтайлы шешуге мүмкіндік береді. В.А.Сухомлинский: «Мектептің басты міндеті- әрбір адамның дарындылығын ашу, оны толыққанды шығармашылық, еңбек жолына бағдарлау. Әрбір оқушының қайталанбас дарынын дәл басып табу, аша түсу, қастерлеу, бұл- тұлғаны адамзат қадір-қасиетінің өркендеуінің жоғарғы деңгейіне дейін көтеру деген сөз», - деп атап көрсетеді [3].

Қазіргі таңдағы оқыту мақсаты-оқушының танымдық тәжірибесін ескере отырып, жеке тұлға ретінде дамуына оң ықпал, көмек көрсету.

Бұл жағдайда қоғамның білім деңгейі мен интеллектуалдық әлеуеті ұлттық байлықтың маңызды құрамы ретіндегі сипатқа ие болды, ал адамның білімділігі, кәсіби икемділігі, шығармашылыққа талпынысы және қалыптан тыс жағдайларда әрекет ете білуі Қазақстан Республикасының өрлеуіне негіз, ол қоғамның тұрақты дамуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге шарт бола алады. Білім берудің қазіргі кезеңінде оқытудың жаңа интенсивті педагогикалық технологиясына өту, оны модернизациялаудың белсенді процестерін жүзеге асыру, дүниежүзілік білім кеңістігіне ену мүмкіндіктерін анықтау өзекті проблемаға айналып отыр. Әлемдік білім кеңістігіндегі озық тәжірибеге негізделген білім беруге көшудегі негізгі нысана – адамзат тарихында уақыт озған сайын өзектілігі арта түсетін білімді де білікті, тәжірибелі де текті ұрпақ қалыптастыру. Ұлтымызды дәріптейтін, рухымызды биіктетіп, ұлттық сенімімізді жігерлендіретін ұрпақтың болашағы- бізге, яғни ұстаздарға үлкен міндет. Ол үшін мұғалім кәсіби біліктілігін жаңа бағытта арттырып, білім мазмұнын жаңартып, тиісті әдіс-тәсілдерді қолданып, әдістемелік негіздерді қалыптастыруы керек. Өйткені білім әр адамға өмір бойы қажет екенін өмір тәжірибесі дәлелдеп отыр.

Сондықтан, әр педагог әрбір баланың ойынан шығып, қажеттілігін қанағаттандыра білуге дайын болуы тиіс. Оқушының рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға даяр, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын ұстаз ғана бүгінгі қоғамның мүддесінен шыға алады. Ойы жүйрік, саналы, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты педагог қалыптастыра алады. Өйткені жақсы мұғалім жақсы оқушыларды жасайды.

Еліміздің білім беру жүйесін жетілдіруде көзделіп отырған мақсаттардың ең негізгісі – әрбір жеке тұлғаға білім алудың өмірлік жолын еркін таңдауына мүмкіндік туғызу.

Сындарлы ойлайтын, өз мүмкіндіктеріне сенімді, әр түрлі әлеуметтік және өндірістік проблемаларды өз бетінше шешуге қабілетті тұлғаны дайындау үшін оқытудың сапасын жетілдіру аса маңызды мәселе болып табылады. Осы мақсатта білім негіздерін өз еркімен үйренетін, іс-әрекет мақсатын, міндетін, түрін, тәсілін, жағдайын өзінше түсініп, алған білімін өмірде қолдана алатындай жағдайға оқушыны жеткізуіміз керек. Оқытудың ұтымды технологиясын пайдалану арқылы шәкірттің тұлғалық болмысын дамытуға мүмкіндік туады.

Бүгінгі күні білім сапасы үлкен мәселе болып тұрғаны шындық. Білім сапасы-мұғалімдер жұмысының көрсеткіші және мұның бәрі пәндік олимпиададан, ғылыми жоба жарыстарынан көрініс табады. Осы жерде ұлтымыздың ұлы ұстазы Ахмет Байтұрсыновтың «Ең әуелі мектепке керегі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, оқыта білетін мұғалім. Екінші, керек құралдар, құралсыз іс істелмейді» [4] деген сөзі ойға оралады. Бұл өткен ғасырдың басында айтылғанымен, жүз жыл өтсе де бағыт-бағдар беріп мәнін жоймай тұр.

Жеке тұлғаны қалыптастыруда әрбір ұстаз шәкіртпен ынтымақтастықты орнатып, шығармашылық негізде әрекет ету керек және мына мәселелерге назар аударған жөн:

1.Тұлғаның қалыптасып, өз бейнесін табуы, даралық, руханилық болмысын танытуы;

2.Оқушы тұлғасына қолдау көрсету және өзін-өзі қорғауға ұмтылдыру,

3.Тұлғаны түсіну, салауатты өмір мен өзіндік қатынастың негізін қалау;

4.Жаңа ақпаратты талдай отырып, терең меңгеруге, маңызын анықтай алуға мүмкіндік жасау;

5.Өзіне қарама-қарсы идеяларды жоққа шығаруға емес, түсінуге ұмтылуды нұсқау.

Осы жайттарды ескере отырып, оқушының тұлға ретінде дербес өзіндік әлеміне бойлату арқылы өзін-өзі дамытуға, өз мүмкіндіктерін таныттырып, оны жүзеге асыруға, өз жан дүниесінің мәнділігін сезіндіруге бағыттайтын әрбір ұстаз өз қызметін үлкен сеніммен атқарғаны жөн. Себебі мұғалім ең жауапты міндетті орындайды- ол адамды қалыптастырады. Мұғалімі қандай болса, шәкірті де сондай сенім жүгін көтереді.

Жас ұрпақтың үміт- арманын, болашағын көтеруді алдына мақсат етіп қоя білген ұстаз білімді, ізденімпаз және жаны таза болуы қажет. Ұлы жазушы Мұхтар Әуезовтың «Алдыңғы жақсы артқы жасқа тәлім айтпаса, ел болғаның қайсы»- дегендей, әрбір ұстаздың мақсаты- ерік-жігері мықты, адамгершілік деңгейі жоғары, сапалы білім беру арқылы Қазақстанның болашағына сай келетін ұрпақты тәрбиелеу көзделеді.

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп Елбасымыз атап өткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде қолдану мен оның тиімділігін арттырудың маңызы орасан зор. Себебі ақпараттық технология ғана жаңа педагогикалық технологиялардың мүмкіндіктерін іске асыра алады. Оқушы-оқу үрдісінің басты субъектісі, сондықтан баланың дамуына, оның ойлау қабілетін дамытуға оқушы мен оқытушының өзара іс-әрекетін қамтитын оқыту әдістерінің үйлесімдігі нәтижесінде жүзеге асырылады.

Ақпараттық технологияны пайдаланып оқыту төмендегідей мақсатты көздейді:

Оқушылардың ақпаратпен жұмыс жасау іскерлігін қалыптастыру арқылы коммуникативтік қабілеттерін, ақыл-ойын, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту, алған білімдерін практикалық іс-әрекетте қолдануға үйрету.

- Егер ақпараттық технологияны тиімді пайдаланса, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы, танымдық белсенділігі, зерттеушілік іскерлігі, шығармашылығы артады.

Еліміздің өркениетті елдер қатарына ұмтылуына байланысты қазіргі кезеңде білім ең басты мәселе болып отырғаны баршамызға аян. Бұл білім берудің әлемдік деңгейіне сай болуды білдіреді Олардың ең бастылары:

➤ білімнің әрбір адам тағдырындағы мәнділігін күшейту үшін оның дара тұлғаға бағытталуы;

➤ қоғамдағы рухани құлдыраудан арылу үшін білімді ізгілендіру;

➤ әр баланың білім алуғағы өз қабілеті мен ынтасына сай, қасиеттерінің құрылымына тәуелділігін, қасиеттері белгілі туындаған сұранысын қанағаттандыру үшін білім беруді саралауды күшейту-көп нұсқалы білім алуға жағдай жасау.

Яғни бүгінгі өмір талабына сәйкес білім берудің жаңа мазмұнын, оқытудың басым бағыттарын нысанаға ала отырып, барынша дамыған, алдыңғы қатарлы 50 мемлекеттің қатарына қосылуды және әлемдік білім беру кеңістігіне енуді жүзеге асыру қажеттігі туындайды. Өркениетті ел қатарына қосылудың кілті- білімде болса, білімнің көзі- мектепте екенін ұмытпайық. Мемлекеттің болашағы, үміті мен сенімі- жас ұрпақ тәрбиесіне үлкен жауапкершілікпен қарау, заман талабына лайықты мұғалімнің қызмет етуі қоғам дамуын алға бастайды.

Жаңа мазмұндағы білім жүйесін мектеп өміріне енгізуде мұғалім педагогикалық, психологиялық, философиялық және т.б. ғылым салаларының тиімді зерттеу нәтижелері

мен әлемдік озық тәжірибелердің алдыңғы қатарлы идеяларымен танысып басшылыққа алады.

Сондықтан да тұлғаны дамытудағы басты рөл атқаратын адам ол ұстаз. Ұстазға қойылатын талап – орта мектепті бітіруші түлектің бәсекелесу мүмкінділігін тудыра алуын қадағалау. Оның басты мақсаты-бала бойындағы табиғи қабілеттерін дамытудың сапасын арттыра отырып, жеке тұлға мен қоғамның қажеттілігін қанағаттандыру. Жаңа инновациялық үрдісті кеңінен қолдану, ғылымның соңғы жаңалықтарын тиімді пайдалану.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сухомлинский В.А. Балаға жүрек жылуы. - Алматы: Мектеп, 2011
2. Байтұрсынов А. Шығармалар жинағы. 2020. -320 б.

СЕКЦИЯ III.

ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ: ОТБАСЫ, МЕКТЕП ЖӘНЕ ҚОҒАМ СЕРІКТЕСТІГІ

ҒТАМР 14.39.05

ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛА ТӘРБИЕСІНІҢ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Токбасова Айжан Серикбаевна

Адамның үлесінің дамыту Ұлттық институты, Аға оқытушы

Қазіргі заманғы отбасында бала тәрбиесінің этнопедагогикалық аспектілері гуманистік бағытқа байланысты туындап отыр. Отбасы иесін қазақ қоғамында «отағасы» деп атайды. Ал соңғы кездері отанасы деп те айтылып жүргенін байқап жүрміз. Бұл дұрыс емес. Себебі қазақ халқында «отағасы» сөзі отбасы иесіне ерекше құрмет ретінде айтылады. Ал әйел адамды «ошақ иесі» деп сипаттайды. Оның үлкен философиялық мәні бар. Яғни үйдің ішкі тыныс-тіршілігі әйел адамға байланысты болып келеді. Сондықтан біз ата-бабаларымыздың салты бойыншы отбасы құндылықтарын дұрыс қолдануымыз қажет. Анықтамалық сөздікте: «Отбасы – туысқандық байланыста болатын (күйеуі, әйелі, ата-анасы, әжесі т.б.) бірлесіп, әлеуметтік-тұрмыстық өмір сүретін адамдар. Мынадай функциялар жүзеге асырылады: репродуктивтік, яғни балалардың тууы; шаруашылық-экономикалық; тәрбиелеушілік; адамгершілік-психологиялық ахуалды қамтамасыз ету; отбасы ішілік қарым-қатынасты ұйымдастыру; бос уақытты өткізуді ұйымдастыру», - деп келтірілген [1, 183-184].

Олай болса, отбасы құрылымы – отбасының құрамы мен санынан, сонымен қатар оның мүшелері арасындағы өзара қарым-қатынастарының жиынтығынан тұрады. Отбасы құрылымын талдау барысында отбасында кім басшылық етеді және кім орындаушы, отбасы мүшелерінің арасындағы құқықтары мен міндеттері қалай бөлінген деген сияқты.

Отбасы құрылымының бұзылуы – бұл оның қызметінің отбасымен орындалуына қиындық тудыратын және кедергі келтіретін құрылымдарының ерекшеліктері болып табылады. Мысалы, ері мен зайыбының арасындағы шаруашылық-тұрмыстық міндеттерінің тең бөлінбеуі, өзара қарым-қатынас құрылымының бұзылу негізінде ілгері басады, яғни маңызды міндеткерлікті алған сол ерлі-зайыптылардың қажеттілік қатарының қанағаттануына кедергі жасайды: жеке күшті бұрынғы қалпына келтіру, рухани қажеттілікпен қанағаттандыру. Осы себептен, отбасындағы қарым-қатынас құрылымының бұзылуы оның түрлі қызметінің отбасымен орындалуына кедергі келтіретін отбасылық қақтығыстар екенін мойындау керек.

Қазіргі таңдағы жас отбасылардың ажырасу деректерінің өскеніне байланысты жас отбасыларға олардың дәстүрлі отбасылық құндылықтары туралы теледидардан, ғаламтордан көруге болады. Әр отбасында бұл құндылықтар әртүрлі болып келеді. Бірақ олардың ұқсас жақтары да бар. Мысалы, «кез-келген отбасында дінді сақтау, некені бұзбау, ұрпақ жалғастыру, балаларды тәрбиелеу деген дәстүрлі құндылықтар ортақ болады» [2, 83].

Қоғамда отбасылардың бұрынғы салт-дәстүрді ұстануына бірнеше факторлар әсер етеді. Бірақ сол ұстанымның өзгеруіне байланысты олар әр отбасыда әртүрлі болып табылады. Ол ұстанымның өзгеру себептері заманның өзгеруіне байланысты қалыптасады. Мысалы, бұрынғы замандағы отбасы құндылықтарымен қазір өмір сүру мүмкін емес. Бұрын адамдар әйелдеріне орамалды сыйға тартса, қазіргі жас отбасылар бір-біріне гүл немесе т.б. құнды заттар сыйлайды.

Отбасына этнопедагогикалық ықпал ету – ондағы тәрбиелік және білім беру мәселелерін шешуге бағытталған. Оны біз отбасының материалдық және рухани игілікпен

камтамасыз ету, баланы сүндетке отырғызу, ұлды үйлендіріп отауын тігіп, еншісін беру, қызды орнықты жерге ұзату, сондай-ақ, балаларын сауаттандыру, оқытып, білім беруге мүмкіндік жасау т.б. мәдени-әлеуметтік маңызды міндеттер ата-ананың мойнындағы жауапты іс. Осымен байланысты ата-ананы сыйлау, құрметтеу, оған қарсы келмеу отбасылық этиканың, қарым-қатынастың императивті әлеуметтік нормалары қатарына жатады.

Әке – өзінен туған немесе асырап алған баласы бар ер адам, туыстық қатынасты білдіретін ұғымның атауы. Ғылыми еңбектерде: «Әке туыстық терминдер жүйесіндегі түпқазық ұғым, өйткені қазақ шежіресінде жеті атаға дейін санау дәстүрінде санақ әкеден басталады... Әке – отбасының асыраушысы, отбасы мүшелерінің тірегі, қамқоршысы. Әкенің мінез-құлқы, өзгелермен қарым-қатынасы, өнері мен білімі баланың көз алдындағы үлгі, өнеге алатын, оған қарап өсетін нысанасы», - деп сипатталады [4, 97].

Отбасының пейілі, береке, ынтымағы үшін отағасының әділ, ұстамды болуы орасан маңызға ие. Оның тәрбиелік рөлі де зор. Ер бала әкесімен сырлас, жолдас, дос. Ол әрқашан бір әрекет жасау үшін әуелі әкесімен сырласады. Ер баланың өсіп, жетіліп, өз алдына жеке тұлға болып қалыптасуына, қоғамдағы өз орнын дұрыс табуына әкенің атқарар еңбегі ерекше. Отбасының ұйытқысы, берекесі, мейір-шапағат көзі – әке. Әкенің бұл рөлі бала-шағаның әкеге, анаға деген сүйіспеншілігімен, қамқорлығымен, ана жанын қас-қабағынан жанарынан танығыштықпен нығая биіктей береді және сырт көзге отағасының беделімен сипатталады.

Түсіндірмелік сөздікте «*Отағасы* – әлеуметтік зерттеулер терминдеріне әсер ететін отбасындағы үлкен ер азамат (яғни XIX ғасырдың ұғымындағы «*асыраушы*»), үкіметтік шолуларда отағасы фирманың иегері немесе арендаторы немесе фирманың иегері немесе арендаторы әйелмен тұратын ер адам ретінде» анықталады [3, 344].

Баланың туған әкесі емес, асырап алған немесе ерлі-зайыптылардың ажырасып, екінші мәрте үйленуімен немесе тұрмыс құруымен отбасыға ие болған адамды өгей әке деп атаған. Дүниеге келген баланың кіндік шешесі болған әйелдің күйеуі *өкіл әке* деп аталады. Сондай-ақ, өкіл әкені баланың өз әке-шешесі тағайындайтын жағдай да кездеседі, алайда өкіл әке болған адам балаға өз әкесіндей ақылшы, қамқоршы болады.

Ата –көне түркі дәуірлерінде әрі қолбасы, әрі елбасы болған кісілер есіміне жанама қосылатын атау. «Ата» сөзі тіркескен қасиетті орындардың бәрі де сондай адамдардың аттарымен байланысты болып келеді. Ата – осындай жерді, мекенді киелі рухқа теңеуден шыққан. Демек, ол – ұран тектес сөз. Бұл әсіресе, ежелден аталар рухына – аруаққа сыйынған түркі қауымдарына тән нәрсе. Ата – көне замандарда ру, тайпа иелігіндегі белгілі-бір аймақ, өңір болса, бертін келе туған жер, Отан ұғымдарының баламасына айналған. Ол еліміздің, мемлекеттілігіміздің негізі. Аумалы-төкпелі заманда империялық отаршыл және кеңестік қызыл саясат салдарынан шетке ауып кеткен қандас бауырлар Қазақстанның егемендік алуына орай өз Атамекеніне қайтып оралуда.

Сонымен қатар туыстық атауларда: «Аға – орта ғасырдағы түркі мемлекеттеріндегі әскери атақ. ХҮ-ХҮІІ ғасырларда Түркияда янычарлар корпусының қолбасшылары аға деп аталған. Ауыз әдебиетінің деректері мұндай қолбасылық дәреже осы кезде қалыптасқан Ноғайлы Ордасында, Қырым хандығында, Қазақ хандығында да болғанын көрсетеді. Қазақ тілінде «қол ағалық» сөз тіркесі аға сөзінің әскербасы мағынасын көрсетеді. Биік әскери дәрежені көрсететін аға сөзі шығыста хан сарайларындағы «есік ағасы», «есік ағасыбасы», «шора ағасы» дәрежелерінде де сақталған. Өзінің толғауында айтылғандай Доспамбет жырау да аға дәрежесіндегі әскербасы болған. Аға дәрежесі әмір, бек дәрежесімен тең болған», - деп сипаттайды [5, 138].

Кейін аға сөзі жалпы басшы, жетекші, ақылшы мағынасында қолданыла бастады. Мысалы, «ел ағасы», «отағасы» деген сөздерде кездеседі:

- адамның жас жағынан үлкен бауыры, ер адам. Кез келген жасы үлкен ақылшы, жетекші ер адамдарды да аға деп атай береді.

- қызмет, шен, лауазым дәрежесін көрсететін ұғым (аға лейтенант, аға ғылыми қызметкер, аға сұлтан т. б.).

- аға – бірге туған, туысқан, ағайынды, аталас, рулас ер адамдардың патрулиния (әке) жағынан жасы үлкені.

Сонымен қатар, ана жағынан туысса, бұл атауға *нағашы* сөзі қосылып, *нағашы аға* деп айтылады. Аға ұғымы жалпылама мәнде жұмсалғанмен, оны айтушы «эго» бірге туған аға, туысқан аға, аталас аға, рулас аға дегендерді ретімен қандық жағынан алыс-жақындығына қарай ажыратады. Сондай-ақ дәстүрлі ортада туыстық байланысы болмаса да өзінен жасы үлкен ер адамдардың барлығын да аға ретінде құрмет тұту моральдық-этикалық нормалардың қатарынан орын алған.

Дәстүрлі қазақ қоғамында елеулі орын алатын аға мен іні сыйластығы – этностың қорғаныс механизмінің қалыпты, әрі ырғақты қызмет атқаруын қамтамасыз ететін әдеп нормалары және моральдық құндылықтар қатарында ағаның жөні де, жолы да үлкен деп есептеледі. Қазақ тәрбиесінде інінің қашан да өзінен жасы үлкен ағасын сыйлап, ақылын тыңдап, әдепті ілтипатты, ізетті болуы талап етіледі. Ағасы болса інісіне көмектесіп, қамқорлық көрсетіп жүреді. Ағалы-інілі адамдардың арасындағы қатынастың мұндай әлеуметтік ерекше мәні «ағасы бардың жағасы бар»; «Үлкен тұрып кіші сөйлегеннен без, аға тұрып, іні сөйлегеннен без»; «Ағаға қарап іні өсер»; «Ағаның үйі ақжайлау»; «Жеңім жаман болса да, жағам жақсы, өзім жаман болсам да, ағам жақсы»; «Көп ақымақтың ағасы болғанша, бір ақылдың інісі бол» т.б. мақал-мәтелдерден де аңғарылады. Бұл мақалдар туысқандар арасындағы өнегелі қарым-қатынас, үлкенді-кішілі адамдардың өзара сыйластығы, қайырымдылық пен адалдығының нормалары тәрізді. Аға – жасы кішілер үшін айбар, қорған, сүйеніш әрі мақтаныш. Қазақта өзінен үлкен деп сыйлап, құрметтеуге байланысты аға тұтты деп айту қалыптасқан. Әдеп (этикет) бойынша өзінің туған ағасына немесе ағасымен тұстас, жақсы көретін адамын құрметтеу мәнінде *аға*, *ағажан*, *ағажай*, *ағатай* сияқты атауыш қаратпалар қолданылады. Сондай-ақ, әпкелерінің, тіпті шешесінің де отбасылық үрдісте қалыптасқан ахуал бойынша аға атап кететін жайт, және ағаны *тәте* деп те атайтын жергілікті ерекшеліктер ұшырасады.

Ана – отбасы ұғымында балалы әйел, туған шеше; туыстық байланыста – әже, апа, қарындас, жеңге, балдыз, құдағи, құдаша т.б. Ана бейнесі ежелден жыр, аңыз желісі болып келе жатыр. Хауа Ана есімі қасиетті кітаптарға түскен. Хәууа көне түркі, араб тілінде «өмір бастауы», «әнам» – парсыша (кітаби) адамдар, адамзат, қарапайым жандар деген ұғымды білдіреді. Тарихи деректерде: «Ананың көшпелілер қоғамында алатын орнын, бітім-болмысын жан-жақты ашып көрсететін мұрағаттарды қадым замандардан көптеп табуға болады. Зерттеушілер Қазақстан жеріндегі археологиялық қазбалардан табылған заттарға, кісіні жерлеу ерекшеліктеріне сүйеніп, ежелгі дәуір адамдарының ұғым-нанымында ру басшысы және ошақ иесі ретінде Анаға табынғандығын жазады. Бұған Қазақ даласынан табылған сүйектен ойып, тастан қашап жасалған әйел мүсіндері куә», - деп келтіреді [6, 87].

Қазақстан жеріндегі Аналар атымен аталған жер-су, кешендер, күмбездер, қалалар, тайпа-ру атаулары бұған айқын айғақ бола алады. Мысалы, Қозы Көрпеш – Баян сұлу күмбезі (Аягөз өзені бойында), Бикен-мұнара (Сырдария бойында), Белең-Ана, Жұбан-Ана күмбездері (Сарысу өзенінің бойында) сақталған. Жеке ескерткіштерді былай қойғанның өзінде, ортағасырлық талғам-түсінікпен тұтас бір қаланың әйел атымен аталғаны дүние жүзінде сирек кездесетін құбылыс. Бұл ретте қазақ даласында Қатын қала, Баршынкент т.б. болғанын атап айту керек.

Тарихи-дерекнамалық еңбектерде қазақ ішіндегі қасиетті Аналардың ел басқару ісіне араласып, кейде олардың есімімен тұтас ру-тайпалардың аталу деректері көп кездеседі. Мысалы Енең (шын аты Бөкей), Домалақ-енең (Албан-Суан, Дулат руларын кейде осылай атайды), Қызай (Найман), Дәулетбике, Алтын, Мәукеш, Айбике, Нұрбике, Ұлдай, Жезбике, Нәнжіл т.б. Аналар есімдері ру атына айналған. Тіпті, кейбір қазақ руларының елдігін танытатын ұрандары да Ана есімімен аталған. Мысалы, Арғыннан

тарайтын Сүйіндік руының ұраны да – Қызай т.б. Халық болмысының айнасы іспеттес фольклорымыздан (ертек, аңыз, әңгіме, жыр, шешендік сөз, қисса-эпостарымыздан) қиял-ғажайып мыстан кемпірден басқа жағымсыз әйел бейнесін кездестіру қиын. Оның орнына Құртқа, Гүлбаршын, Қаракөз, Қарлыға, Назым, Ақжүніс, Қыз Жібек, Баян сұлу, Айман, Шолпан, Қарашаштың бірі ақылымен, бірі көркеммен, енді бірі өжеттік-ерлігімен елге қорған, ұрпаққа Ана болғанын көреміз.

Қазақ қоғамында ұрпақ тәрбиесі, дәстүр жалғастығы, әдет-ғұрыптардың қалтқысыз орындалуын қадағалап отыруда Ананың қызметі айрықша. Аналар әуелі үй-ішімен, отбасы береке-бірлігінің ұйытқысы болып, одан асса, ауыл-ел ынтымағының жарасуына ықпал жасаған. Адуын би, азулы хандардың өзі ел Аналарының айтқан ақылына құлақ асып отырған. Аналар бейнесі қазақ жазушыларының тарихи-көркем шығармаларында да жан-жақты сомдалған. М.Әуезовтің «Абай жолындағы» Зере, Ұлжан, Ғ.Мүсіреповтің Ұлпаны т.б. көркем бейнелерде бүкіл қазақ әйелдерінің бітім-болмысы жинақталып, шеберлікпен көрсетілген. Халқымыз қара жерді – Жер-Ана деп құрметтеп, туған тілін – Ана тілі деп әспеттеген.

Кіндік шеше – әйел босанғанда көмек көрсетіп, нәрестенің кіндігін кесетін әйел. Қазақ салтындағы үлкен бір сыйлы ана, мол кәделі әйел «кіндік шеше» болып табылады. Туу үстінде баланың кіндігін кескен әйелді «кіндік шеше» деп атайды. Кіндік шеше баланың екінші анасы болып саналады. Қазақтар екінші бірі, егіздің сыңарына баланың кіндігін кестіре бермейді, қол-аяғы жеңіл, ауылда, ел ішінде беделі бар, мінезі жайраң қаққан, ақ еділ аналарға ғана кестіреді. Өйткені, бала кіндік кескен адамға тартады, кіндік апасы қандай болса, балада дәл сондай болады деп ырымдайды. Кіндік жолын алған әйел балаға ит көйлек әкеп кигізеді. Бала қырқынан шыққанша қарап, тамақ жасап беріп көмектеседі. Әуелі үлкен азамат болғанда, азамат боп толғанда да кіндік шешесін құрметтеп, кәдесін өтеп жүреді. Оған кіндік кескені үшін мал атап, қымбат бұйым сыйға тартылады. Баланың мінез-құлқы, жүріс-тұрысы, ақылы, адамгершілігі, еңбекқорлығы Кіндік шешеге тартады деген түсінік бар.

Қарындас – туыстық атаулар. Дәстүрлі қазақ қоғамында ер адамдардан жасы кіші қыздар *қарындас* аталады. Қыздар ағаларына туыстық жақындығына қарай немере, шөбере, аталас қарындас деп те бөлінеді. Сондай-ақ, руластық, елдестік, тіпті тайпаластық бірлікті ескере отырып, жасы кіші әйелдерді, қыздарды қарындас дей береді. Қазақтар қарындасты ерекше құрметтеп, оған әрдайым қамқорлық жасап отырған.

Бауыр – туыстық атау. Дәстүрлі ортада бір әке-шешеден туған, жақын немере, туысқан адамдар бауыр деп аталады. Бір әкеден, бір анадан туған ағайынды адамдарды бірге туған бауыр, бірінен кейін бірі туған бір әкенің балаларын төте бауыр, бір әкеден туған, жастары үлкенді-кішілі адамдарды туған бауыр дейді. Бауырдың кішісі өзінен үлкенге арқа сүйеп еркелесе, үлкені жақсысына сүйініп, жаманына күйінеді, тілегін тілеп, ақыл-кеңес береді. Кейде немере, шөберелер, тіпті рулас адамдар да бірін-бірі бауыр дейді. Қазақтар жақыны қайтқанда «Ой, бауырымдап» дауыс салып келеді. Бұл дәстүрлі қазақ қоғамында бауырдың өте үлкен мәнге ие екендігін білдірсе керек. Құдалық барысында жақын туыс болғандығын білдіретін «құйрық-бауыр жеу» дәстүрі көне наным-сенімнен туған. Этнотілдік ұжымның сөз қолданысындағы бауыры езілу, жер бауырлап қалу, жерден бауырын көтере алмай қалу сынды тіркестер қайғыға душар болған адамға қатысты айтылатын сөз орамдары. Мұның негізінде ең жақын, етжақын туыс дегенді білдіретін ұғым жатыр. Дәстүрлі ортада бауыр қимас жан, орны ерекше туыс сипатында түсініледі.

Ел аузындағы аңыздарда бауырдың жақындығын көрсететін үлгілер көптеп кездеседі. Солардың бірінің мазмұны мынадай: «Ертеде Төлек атты батыр болыпты. Қазақ пен қалмақтың арасындағы бір қақтығыста қазақ жағы жеңіліске ұшырап, Төлек батыр ұлын артына мінгестіріп қашып келе жатса, «ағатай, бізді қалдырма!» деп Есенбай, Құлтан деген інілері алдынан шығыпты. Соңынан дұшпаны өкшелеп, алдынан екі інісі шырқырағанда Төлек батыр: «Көзімнен аққан қанды жас, Атанды күнде жау қумас. Әйелдің ұлы аттан түс, құдайым ұлсыз қалдырмас. Емшектес болған қос бауыр, Төлекке

қайтып табылмас!» - деп баласын жауға қалдырып, екі інісін құтқарып қалған деседі. Осы тектес бір нұсқада әйел адамның бауыры үшін баласы мен күйеуін өлімге қиғаны туралы айтылады.

Сөзімізді жинақтай келе, отбасының тағылымдық өнегелері ұлттық құндылықтармен байланысып жатқан халық санасындағы ғасырлар бойғы қалыптасқан архетиптер, сана түкпірінен тамыр тартатын қалыптасып қалған ішкі дүниеден хабар беретін жадыдағы мәліметтер екенін атап өтеміз. Сондықтан мұндай салттардың қалыптастырушылық, реттеушілік, тәрбиелік, өнегелілік функцияларының маңызы айрықша зор. Ұрпақ тәрбиелеудің негізгі, басты ықпал етуші құралы да осы деп білуіміз қажет.

Аңдатпа. Мақалада отбасындағы бала тәрбиесінің этнопедагогикалық проблемалары қарастырылып, жан-жақты ғылыми-педагогикалық талдау беріледі.

Түйін сөздер. Отбасы, отағасы, әке, ана, бауыр.

Аннотация. В статье рассматриваются этнопедагогические проблемы воспитания детей в семье и дается всесторонний научно-педагогический анализ.

Ключевые слова. Семья, глава семьи, отец, мать, родственник.

Annotation. The article examines the ethnopedagogic problems of raising children in the family and provides a comprehensive scientific and pedagogical analysis.

Keywords. Family, the head of the family, father, mother, cousin.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дүйсенбаев А.Қ. Педагогика және психологиядан анықтамалық сөздік. – Алматы: «Отан», 2015. – 285 б.
2. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. – Алматы: «Сөздік-Словарь», 2007. – 344 б.
3. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Әлеуметтану және саясаттану бойынша / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын – [Павлодар](#): «ЭКО» ҒӨФ, [2006](#). – 569 б.
4. Кульсариева С.П. Традиции и формирование этнического менталитета у казахских детей//Қазақтың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері: өткендегісі және бүгіні. – Алматы: «Ғылым», 2011. – 211 с.
5. Айбын. Энциклопедия /Бас ред. Б.Ө. Жақып. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. – 880 бет.
6. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. – Алматы: «DPS», 2011. – 344 б.

БАЛАЛАРДЫҢ ОЙ-ӨРІСІ МЕН КӨРКЕМДІК ҚИЯЛЫН ДАМУДА ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Маржан Ершу

ҚР Ұлттық академиялық кітапханасының «Баспа ісі, ақпарат» бөлімінің
жетекші маманы, филология ғылымдарының кандидаты

Ертегі терапия - педагогика, психология, психотерапия, мәдениеттану мен философия, фольклордың жинақталған синтезі. Ертегі терапия - халық ауыз әдебиеті үлгілерімен үндесіп, фантазиялармен байытылған шығармашылық әдіс. Ертегі терапия жан-жақты білім беру мен тәрбиелеу үрдісінің озық үлгісі болып табылады. Бүгінде ертегітерапия Батыс елдерінде, Ресей мектептерінің іс- тәжірибелерінде методикалық әрі

шығармашылық әдіс ретінде кеңінен қолданылуда. Бізде де ертегілердің мәні мен маңызын салмақтап, ертегі терапия әдісін дамытушы ұстаздар аз болса да бар.

Ертегі терапия – адамның ақыл-ойы рухани байлығының ғажайыбын жүзеге асырудың тәсілі болып табылады. Тәрбие құралы саналар ертегі терапияның қамтитын аудиториясы үлкен болғандықтан, оны тек балаларға арналған жоба деп қарастырмаған жөн. Ертегілерді көптеген атақты психологтар мен педагогтар, психотерапевттер өз зерттеу еңбектерінде қолданып, ертегілердің адам дамуы және қоғамды ізгілендіру үшін пайдалы тұстары көп екендігін айтады. Ертегі жанры халқымыздың өте көне замандарынан бері жалғасып келеді. Ең алғаш қазақ ертегілерін жинап, жинақтап Радлов, Потанин, Шоқан Уәлиханов, Әубәкір Диваев және даланың философтары атанған жырауларымыз екенін білеміз. Баланың ой-өрісін, қиялын дамытуда ертегілердің рөлі зор. Бала естіген немесе оқыған ертегісінің мазмұнына мән береді, оны өз ойымен қабылдап, жеткізуге тырысады. Кейіпкерлердің қилы іс-әрекеттері, таңғажайып көріністер, теңеу, оқиғалардың әдемі тілмен бейнеленуі баланы қызықтырып қана қоймай, ойлау жүйесіне ықпал етеді. Мәселен, ертегімен жұмыс жасаудың формалары көптеп саналады, ертегі терапияның мынандай мақсаттары бар.

- Ертегідегі қиял мен өмірдегі қиялды ұштастыру,
- Қоршаған орта мен адам арасындағы қарым-қатынасты ұғындыру,
- Өткен заман мен бүгінгі заман арасында жалғасқан ұлттық таным мен құндылықтарды зерделеу,
- Адам болмысын тану,
- Ертегі арқылы білім беру, тәрбиелеу.

Ертегі-сиқырлы сөз. Сиқырлы сөз бұл өзгерістің басы. Ертегітерапияның мақсаты адамның табиғаты мен қоршаған ортаны тану және ізгілендіру, имандылыққа үндеу. Ертегітерапия дамуының бірінші сатысы – халық ауыз әдебиетінен басталады. Ғасырлар қойнауынан сыр шертетін, біздің заманымызға өлең-жыр, толғау арқылы жеткен асыл рухани әдеби мұрамыз бүгінге дейін жалғасып, рухани кеңістігімізді толтыруда.

Екінші сатыда мифтер мен ертегілерді жинақтау, топтау және зерттеу бағыты. Бұл орайда ертегі, мифтерді психологиялық тұрғыдан зерттеген батыс ғалымдары К.Ю.Юнг, Б.Беттельхейм, В.Пропп сияқты ғалымдардың еңбегі зор.

Үшінші саты - психотехникалық бағыт. Қазіргі уақытта «Ойлан. Ертегі құрастыр» технологиясын қолдану педагогикалық, психологиялық бағытта кеңінен өріс алып келеді. Бұл бағыттағы тәжірибелер ертегіні техника ретінде, адам миын психодиагностикалау, дамыту үшін пайдаланылуда.

Төртінші саты- интегративті бағыт. Ертегі терапияны халықтық педагогиканың аясында тәрбие жүйесіне сай пайдалану.

Ертегітерапиялық үрдісте Т.Д.Зинкевич-Евстигнееваның классификациясы бойынша ертегілердің бес түрі қолданылып жүр:

- Көркем
- Дидактикалық
- Медитативті
- Психотерапевтік
- Психокоррекциялық.

Ертегілердің психокоррекциялық түрінде талдау, сурет салу, қуыршақ терапия, сахналау түрі басты назарда болады. И.Вачков көркемдік тәсілдеріне орай ертегілерді екі түрге бөледі: фольклорлық және авторлық ертегілер. Бұл екі түрде де ертегілердің Көркем, Дидактикалық, Медитативті, Психотерапевтік, Психокоррекциялық, психологиялық тәсілдерінің тәрбиелік маңызы бар.

«Ертегілердің жаңа түрі психоертегі жас өркеннің жан әлемін байытып, оның сана-сезімін дамытуға, оның адамдық болмысының қалыптасуына ықпалы зор» дейді И.В.Вачков. Ертегі терапиялық сабақтар барысында балалар уақыт пен кеңістік жайлы, табиғат пен адам байланысы туралы алғашқы түсініктері қалыптасады. Ертегідегі оқиғалар

бала санасына көшеді. Қиял-ғажайып оқиғалар немесе мейірімділік пен қатыгездік, жақсылық пен жамандық туралы сөз болғанда, ең алдымен баланың жүрегінен өтеді. Бала айналаны ақылымен емес, жүрегімен таниды. Жақсы мен жаман кейіпкердің арақатынасы арқылы баланың өзіндік көзқарасы қалыптасады. Ертегілер балаға батылдық пен күш береді. Эмоциясын да шығара алады. Жақсылық, мейірімділік туралы ертегілер баланың жүрегіне жылулық сыйласа, қаталдық пен жауыздық қаһармандары баланы суық жандылыққа, әлсіздікке, қорқақтыққа тәрбиелейді. Баланың ең сезімтал мүшесі жүрек болғандықтан оқыта отырып, тәрбиелеу емес, тәрбиелей отырып білім берудің құндылығын дамыту міндеті бүгінде зор міндетке айналып отыр. Дәстүрлі білім беру әдісінде тәрбие білім беруге қосалқы міндет дәрежесінде, көбінесе көрнекті іс-шаралар түрінде жүргізіліп келді.

Тәрбие - ақпарат емес, тәрбие - рухани құндылық. Тәрбие білім ақпараттары сияқты ми арқылы берілмейді, ол адамға жан-жүйке, жүрек, генетикалық код арқылы келеді. Ұлы Абай: «Адамды махаббат арқылы тәрбиелеу керек. Махаббат әуелі адамның адамдығы. Ғақыл, ғылым деген нәрселермен бірге талап, ұғым, білім махаббаттан шығады. Қашан бала ғылымды махаббатпен көксерлік болса, сонда ғана оның аты адам болады» деген. Ыбырай Алтынсарин «ықыласпен көңілге тоқу» деп бала жанының ең бірінші жүрегімен сезінер сезімі екенін айтқан.

«Жүрек- адам тәрбиесінің темірқазығы. Амалдың тілін алса, яғни арды ойламай, тек пайда ойласақ, жүрек ұмыт қалады. Адам ақылының аздығынан азбайды, ақылдының сөзін алатын жүрегінде жігер мен қайраттың байлауының жоқтығынан азады». Абай адамның бар асылы жүрегінде екенін, жүректің тазалығын ойлау қажеттігін басты назарда ұстады. Абайдың жүрек туралы фәлсафасы бүгінде жаратылыстану ғылымдарының жаңалықтарымен дәлелденуде. Адамның миы ғарышпен байланыс –бірлікте жұмыс атқарғанда ғана жер бетінде адамзат баласы жақсы тірлік кешетінін немесе ғарыш заңдылықтарына қарама-қайшы әрекет ететін болса, онда түбі жақсылыққа соқпайтынын нейрофизиология, нейролингвистика, нейропсихология, кванттық психология, интегративтік психологияның ғылымдары саласындағы соңғы жетістіктер дәлелдеп отыр.

Жиырма бірінші ғасыр өркениеттің жаңа сатысы, жаңа ғасыр. Бұл ғасырда адамзат тіршілігі өзгеріп, технология мен энергетиканың және қарым- қатынастың жаңа түрлері пайда болуда. Бұл ғасыр адам мінезі мен ішкі мәдениетінің өзгеруін, қоршаған ортаға көзқарасының жаңаруын, жаңаша ойлауды талап етеді. «Адам санасы өзі үшін емес, адам санасы коэволюциялық даму үшін» қызмет атқаруы керек болады. Ғылыми-техникалық прогресс нәтижесінде адамзат баласы бұрын-соңды болмаған ғаламат техникалық күш пен материалдық байлыққа ие болып, жер шары ғана емес, ғарыш биігіне қол созардай дәрежеге жетті. Адамдардың осы тұста материалдық байлыққа құштар болуы себебінен, адамның рухы, жан дүниесі, ішкі табиғи әлемі сенімдері әлсіреуіне әкеліп соғуда. Дүниеқұмарлық пен қатыгездік, эгоизм мен іштарлық ауруы күшейіп рухы әлсізді жазылмастай халге жеткізеді. Мұның соңы экологиялық апаттарға әкеліп соғуы бек мүмкін. Өркениеттің бұл дағдарысынан шығу үшін адамзат қоғамы табиғатқа қамқор боларлық гуманистік ноосфералық ой -сана қалыптастыру керек. Ол үшін ұлттың өзіне тән тарихи-мәдени мұралары мен рухани қазынасын жаңғырту екендігі белгілі. Цивилизацияның күшті дамыған тұсында адамдардың табиғи сезімдері сусыз қалған гүлдей құрай береді. Балалар тұрмақ, үлкендердің өзі кітаптан алыстай береді. «Кітап-білім бұлағы» десек, ертегі терапияның бүгінгі күнде қажеттігі сөзсіз. Ұлттың рухани иммунитеті –рухани байлықтың аса маңызды ажырамас бір бөлігі болса, рухани иммунитет жанға азық болар жақсы кітаптан дариды.

Адамға денсаулық өте қажет. Денсаулықты сақтайтын қорғаушы күш иммунитет деп аталады. Егер баланың сана-сезімі, дүние танымы дұрыс бағытта дамысын десек, оның ішкі жан дүниесінің иммунитетін яғни рухани иммунитетін күшейтуге тура келеді. Ертегілер, соның ішінде өз халқының төл ертегілері баланың бойында рухани иммунитетті қалыптастырудың алғашқы сатысы болып табылады. Ертегілер –біздің рухани,

мәдени, әдеби мұрамыз. Ертегі жанры әлем халықтарының ауыз әдебиетінің барлығында кеңінен таралған. Ертегі оқиғаны ғажайыпты етіп әсірелеп, әсерлі етіп баяндап, тыңдаушысына эстетикалық тәрбие береді. Жалпы ертегінің танымдық-тәрбиелік ролі өте зор. Ғасырлар сынынан өтіп, сұрыпталып жеткен халық туындылары болып есептелетін ертегілерден басқа әдеби ертегілер, яғни, белгілі бір сюжетке негізделген әңгіме түрінде шығармалар да бар. Бұның табиғаты халық ертегілерінен бөлектену және авторлары болады. Мысалы: Ш. Перро, К. Андерсен, Э.Т.А. Гофман, А.С. Пушкин, Л.Н.Толстой, С.Я. Маршак сияқты белгілі ақын-жазушылардың ертегілері әлемге аян. Қазақ әдебиетінде Ы.Алтынсарин, С.Бегалин, Ө.Тұрманжанов, М. Әлімбаев, Қ.Мырза Әли т.б. ақын – жазушылардың ертегілері бар. Сондай-ақ, ертегі жанрына қалам тартып жүрген жас қаламгерлер де бар.

Мағжан Жұмабаев «Педагогика» атты еңбегінде ертегілер туралы былайша ой қорытады: «Жан тұрмысы өркендеу үшін яғни, ойы, ақылы кеңейіп, құлқы түзеліп, тілі баю үшін жас балаға ертегі – тым қымбат нәрсе. Бала ертегіні жан-тәнімен тыңдайды. Ертегіге шын көңілмен нанады. Бала құрғақ ақылды ұқпайды, жандандырып, суреттеп алып келсең, ұғады. Мысалы: балаға өтірік айтпа деген сөзін желге айтқанмен бірдей. Егер сен балаға өтірікші туралы ертегі айтсаң, сол ертегіде өтірікшінің өтірігінен қор болғанын, зиян көргенін суреттеп алып келсең, міне бала өтірік айтпау керек екенін сонда ұғады. Қысқасы, балаға ертегі қымбат нәрсе. Ертегінің де ертегісі бар, кейбір ертегілер баланы бұзудан басқаға жарамайды. Мысалы: дию, пері, жалмауыз кемпір, аруақ, көрден кебінін жамылып шығатын жын-шайтан сияқты ертегілерді балаға айту тіпті дұрыс емес. Мұндай ертегілер баланы бұзады, қорқақ, жасық қылады. Қазақтың баланы «бөкей келеді», «қызыл көз келді» қорқытулары да жарамайтын іс».

Ертегі терапия – психотерапияның құрамдас бөлігі. Батыс елдерінің дәрігерлері ертегітерапияның бала денсаулығына пайдалы әсері барын жазуда. Бұл біздің халық үшін жаңалық емес. Қазақ баласының дүниетанымы ертегімен жетіледі. Бұл ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан халықтық үрдіс, халықтық дәстүр. «Ертегі айта алмаған ата мен әжеден қорқамын», - деген екен Бауыржан Момышұлы. Өр баланың да ең алғашқы досы - ертегі. Бесік жырынан бастап ауыз әдебиетінің құнарымен әжесі мен анасы ауызынан естілетін әуезді әнмен, әсерлі ертегі әңгімемен өскен баланың көркемдік әлемі ерекше болып қалыптасатыны ғасырлар бойғы қазақ тарихында дәлелденген жарқын мысал. Бауыржан Момышұлының да уайым қылып қылғаны осы жайт. Ертегінің мағынасын түсінген балаға болашақта сөз қадірін түсіну, әдемі шешен сөйлей білу, көркем ойлай білу қасиеті даритыны сөзсіз. Сондықтан тәрбие ісінде ертегітерапияның алатын ролі зор.

Балалардың ертегінің тақырыбы мен баяндалуына қызығуы, әсерленуі, ертегідегі сан түрлі кейіпкерлермен танысып, олардың басынан өткен оқиғаларға көңіл бөліп, қуануы, жақсы көруі немесе кейіпкерлердің түрлі қиындыққа тап болып, ақырында жеңіп шығуы бала санасында өмірдің кедергілерін жеңуге деген сенімін туғызады. Ертегі оқиғасы бала санасында өмір сүреді. Қиял – ғажайып оқиғаларды, фантастикалық сюжеттерді тыңдаған кезде, баланың қызығушылығы артады, қуанады, қиялдайды, жүрегімен қабылдайды. Бала санасында аспан мен жер туралы, ай мен күн туралы, ұшқыр кілем мен жүйрік ат туралы, батыр жігіт пен сұлу ару туралы, әдемілік пен батырлық туралы алғашқы ұғымдары қалыптасады. Табиғат пен адамның байланысы туралы алғашқы түсініктері ертегі арқылы дамып жетіледі. Тек баспен емес, ертегі оқиғаларын жүрегімен беріле тыңдауы баланың өмірге дұрыс көзқарасын қалыптастырады. Ертегітерапия бағыты – баланың жақсы мен жаманды айыра білуіне, түрлі мінез-құлықтық стереотиптерді тануына ықпал етіп, өзіндік пікір- көзқарасы дамуына әсер етеді. Ертегі- ізгілік пен адамгершілік идеясын насихаттайды. Бала санасында туған жер, Отан, ата-анасын және адамдарды, қоршаған ортаны танып-түсінуге, қадірлеуге ертегінің қосар үлесі мол. Сондай-ақ, бала бойында батылдық пен жігерлі мінезді де дарытатын ертегілер.

Батыс пен Еуропаның атақты психолог-психотерапевттері, педагогтары бүгінгі заманғы бала тәрбиелеу мәселесінде құр айғаймен ақыл айтудың, жазалау мен дауыс

көтерудің тиімсіз екендігін айтады. Қатал тәрбие мен дөрекілік, жеку жаһандану заманында көнерген, ескірген әдістер болып отыр. Ертегі терапиясының маңыздылығы баланың санасын дамыту мен ой-өрісін биіктету, көркемдік қиялы мен сезімін тәрбиелеуде жатыр. Ертегілерді атақты психолог-психотерапевттер А.Менегетти, Э.Фромм, Э. Берн, Р.Гарднер, Б. Беттельхейм өз еңбектерінде кеңінен қолданған. Поляк педагогы Януш Корчак өз еңбегінде: Баланың рухани дүниесіне көтерілу қажеттігі туралы айтады. Бұл баланың дүниені тануы, қоршаған ортаны ақыл-ойы мен жүрегімен тануы, сезінуі, қабылдауы емес пе?! Жасыратыны жоқ, көптеген мұғалімдер мен тәрбиешілер баланың рухани дүниесін бағалар мен баллдармен есептеп, бағалауға құштар. Бұл тәрбие емес, тәрбие-ең алдымен баланы тану, баланың жан дүниесін тану. Педагогикалық-психологиялық мәдениетті айқындаушы фактор—балаларға деген бауырмалдық жылы сезім.

Балалық - адам өмірінің тәтті кезеңі, қайталанбайтын шақ. Балалықтың қалай өткені, оның қандай ортада тәрбиеленгені, жылылық пен суықтықты қалай сезінгені оның болашақта қандай адам болып шығатына әсер етпей қоймайды. Айналасындағы ортаға байланысты баланың мінез-құлқы қалыптасады. Баланың ақылы мен жүрегіне кітап арқылы ғана, соның ішінде ертегілерді тыңдау арқылы ғана жарық сәуле енеді. Бала жаны ертегіге құмар болатыны содан. Ертегі —бала жанын қозғаушы кілт тәрізді. Мәселен, фантастикалық образға толы көрініс қиялының дамуына әсер етсе, мәнерлі айтылған метафора ойлауы мен әдемі сөйлеуіне ықпалын тигізеді. Ертегі оқиғаларына елтіген бала образдармен ойлай бастайды. Найзайдың жарқылын, аттың шабысын, бұлақтың сыңғырын, таулардың биіктігін өз қиялында сурет қылып сала бастайды. Жанды образдар миды жетілдіреді. Балаға үнемі ертегі оқи беріп, құлағын шаршатпау да керек. Сөзге сөзді көбейтіп, балаға көп нәрсе айта беруге да болмайды. Арасында балаға көру, сезіну, ойлау мүмкіндігін беру де керек. Бала іштей ойланғанда, ми талшықтарындағы сигналдар арқылы ертегіде естіген оқиғаларды, көріністерді қабылдап, өңдейді. Бұл нерв энергиясының ой деген құбылысының іске қосылуы. Баланың дүниетамымы осылайша қалыптасады. Бала көркем суретті сөзді емес, тек құр сөзді ғана қабылдаса, ми клеткалары тез шаршайды, оның болашақта кітап оқуына ынтасы болмайды. Баланың ойлау қабілетін дамытуда ертегілер ежелден көмекші құрал болған. Мәселен «Ер Төстік» ертегісінде арамдық пен адамдық сынға түскенде достық пен жолдастықтың биіктігі көрінеді. Қиын шақта Ер Төстікке көмекке келген Көлтауысар мен Желаяқ секілді мықтылар нағыз достықтың үлгісін танытса, екінші жағынан өздерінің ерекше қабілеттері арқылы баланың қиялына канат бітіреді. Эмоциялық, поэзиялық леп балаға күшті әсер береді. Ер Төстік жер бетінде көптеген патшалықтарды көрсе, жерастында да көптеген патшалықтарды көріп, олардың құрметті қонағы болады, «көре-көре көсем болып» ақыр аяғында еліне қайтады. Бұл оқиғалар бала санасына туған жер,туған ел ұғымды ұялатып, бір ерлік жасауға ұмтылдырады. Табиғат аясында серуендеу, ұлттық аспаптан музыка тыңдау, ертегіге әсерлену- баланың рухани күшін дамытудың қайнар көзі. Бұл қайнар көздері толыққанды болмаса балаға кітап оқыту, кітапқа жақындату қиынға түседі. Табиғат аясындағы таза ауада серуендеу баланың денсаулығына пайдасы зор. Жаздың ыстық күнінде жалаңаяқ жер басу да балаға пайдалы. Толқыған өзен мен жайқалған жапырақтар, мұнартқан тауларды көруге құмартқан баланың әсемдік әлемін қабылдауы өзгеше болып қалыптасады. Егер адам бала кезінде қандай музыка тыңдаса, өсе келе сол музыканың тыңдаушысына айналады. Балаға домбырадан немесе қобыздан күй тыңдатса, әрине қызыға тыңдар еді. Музыкалық тәрбиенің де бала тәрбиесіне игі әсері бар. Балаларға халық ауыз ертегілерін таныстырып оқығанда, күйлерді де араластырып тыңдауға тәрбиелесе, қазақтың күйлері ізгілік әлеміне жетелеп қана қоймай, табиғаттың сырын ұғуға, қиялын дамытуға үйретеді. Даланың үлі, теңіздің шуылы, қаздың қаңқылы т.б табиғат үніне құлақ тосу, тыңдау білу баланың көркемдік қиялын дамытумен қатар, айналасына сергек қарауына, байқампаз болып өсуіне септігін тигізеді.

К.Д. Ушинский бала тәрбиелеуде ауыз әдебиетінің рөлі зор екенін айта келе, былай деген: «Ертегілер халықтық педагогиканың алғашқы және тамаша үлгілері.

Ертегілердегідей халықтың асқан даналық тәрбиесімен тепе-тең келетін бірде-бір тәрбие құралы жоқ». Арман бар жерде сенім болады. Қиялдан арман тумай ма? Баланың ой-өрісі қиялы арқылы дамиды, жетіледі.

«Жан тұрмысы өркендеу үшін, яғни ойы, ақылы кеңейіп, құлқы түзеліп, тілі баю үшін жас балаға ертегі тым қымбат нәрсе», - деп М.Жұмабаев айтқандай, ертегінің бала тәрбиесінде алар орны ерекше. Бүгін де, ертең де. Өйткені, бала қай ғасырда да бала.

Көптеген адамдар ертегітерапиясын балалармен ғана жүргізетін жұмыс деп ойлауы мүмкін. Бірақ психолог мамандар психологиялық қызмет барысында ертегітерапиясын қолданғанда адамның жасы мүлдем шектелмейтінін айтып, ертегіге балалар түгілі, үлкендерді де қызықтырып қояды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бабалар сөзі. 2013. Астана, Фолиант.
2. Абай Құнанбаев. Шығармалары . Алматы. 1997
3. Ы.Алтынсарин. Қазақ хрестоматиясы, Алматы. 2007
4. Жұмабаев.М. Педагогика . Алматы. 1992
5. Әлемдік педагогикалық ой-сана . Он томдық. Алматы: 2001
6. Момышұлы Б. Ұшқан ұя. Алматы : 1983
7. Ушинский К.Д. Шығармалары. Алматы .1985
8. Қалиев. С, Молдабеков .Ж, Иманбекова Б . Этнопедагогика: Алматы 2003
9. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. 2003. Москва
10. Қожахметова К.Ж. Этнопедагогика: әдіснама, теория, тәжірибе: оқу құралы. Алматы. 2001
11. Жақыпов С.М. Жалпы психология негіздері. – Алматы: 2012

ҒТАМР 14.25.05

АУТИЗМ СПЕКТРІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДАҒЫ ЕРТЕ БАЛАЛЫҚ ШАҚ ОНТОГЕНЕЗИНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Иргалиев А.С., Биназарова А.Ж.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Балалық аутизм (БА) коммуникативті функциялардың ең айқын бұзылысы ретінде балаларда өте кең таралған нейрорпсихиатриялық патология болып табылады және оның әлемдегі жиілігі барлық елдерде үнемі өсіп келеді, бұл диагностиканың жақсаруымен, сондай-ақ сәйкестендірумен байланысты. жағдайлардың ерекше тобы - аутизм спектрінің бұзылуы (ASD) деп аталады, олар, атап айтқанда, өте кең таралған зейін тапшылығы гиперактивтілігінің бұзылуын (АДГ) қамтиды.

Жақында аутизмнің «Ақыл-ой теориясы» деп аталатын тағы бір теориясы ерекше танымалдыққа ие болды. Оны жасаушылар У. Фрит, А, Лесли, С. Барон-Коэн аутизмдегі мінез-құлық бұзылыстарының триадасы адамның басқа адамдардың ниетін түсінудегі іргелі қабілетінің бұзылуынан («ақыл-ойды оқу») туындайды деп тұжырымдайды [1].

4 жас шамасында дені сау балалар адамдардың сенімдері бар екенін («психикалық күйлер») және мінез-құлықты осылар анықтайтынын түсіне бастайды. Авторлардың пікірінше, аутизммен ауыратын балаларда бұл қабілет жетіспейді, бұл қиялдың дамуы мен коммуникативті және әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына әкеледі. Ақыл-ой теориясына ие болу дегеніміз - өзіне және басқаларға тәуелсіз психикалық күйлерді жатқыза білу. Міне, осы қабілет бізге мінез-құлықты түсіндіруге және болжауға мүмкіндік береді. Бейнелеудің ерекше түрін, атап айтқанда психикалық күйлердің көріністерін қалыптастыруды

қамтамасыз ететін қандай да бір туа біткен когнитивтік механизм бар деп болжанады. Тұжырымдаманың авторлары тесттердің тұтас батареясын әзірледі, олардың көмегімен олар аутизммен ауыратын науқастардың көпшілігі тілектерін, ниеттерін, білімін және т.б. түсінуге қабілетсіз екенін көрсете алды [1].

Қазіргі заманғы зерттеушілердің көпшілігі аутизммен ауыратын балаларды бастапқы когнитивті тапшылықты көрсетеді. Аутизм теориясын жасау үлкен қиындықтар туғызатыны сөзсіз. Бұл, ең алдымен, бұл жағдай осы пациенттердің тапшылығын да, ерекше қабілеттерін де көрсететін симптомдар спектрін қамтитындығына байланысты. Толық концепция міндетті түрде екеуін де дәйекті түрде түсіндіруі керек, сондай-ақ дамудың бірегейлігінің негізінде жатқан негізгі себепті көрсетуі керек. Сонымен қатар, аутизмді зерттеушілердің барлығы дерлік аурудың орталық жүйке жүйесінің бұзылуына негізделгенін мойындайтындықтан, бұл науқастарда белгілі бір нейропсихикалық синдром табылуы мүмкін деп болжауға болады, бұл өз кезегінде олармен салыстырылуы керек психологиялық модель.

Бұл жұмыстың бірінші бөлімі аутизмнің жаңа психологиялық моделін құру әрекеті болып табылады. Екіншісі әртүрлі жас кезеңдеріндегі даму асинхрониясы бар балалардың нейропсихикалық жағдайын сипаттауға арналған, бұл дизонтогенездің осы түріне тән ми механизмдерін іздеуге арналған. Аутизмнің психологиялық моделі. Аутизммен ауыратын баланың дамуы, әдетте, онтогенездің ең ерте кезеңдерінде қалыпты емес. Қалыпты және бұзылған дамуды салыстыру аутизмдегі психикалық функциялардың қалыптасуының келесі заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Қарым-қатынас үшін дауысты дыбыстарды қолдану бала сөздерді шығара алмас бұрын басталады. Әдетте тілге дейінгі дамудың келесі кезеңдері бөлінеді [2]:

1) 0-1 ай. Бөлінбеген жылау. Қоршаған ортаға алғашқы реакция, жалпы дене реакциясының нәтижесі;

2) 1-5,6 ай. Сараланған жылау. Аш жылау, іштің ауырсынуымен байланысты жылау және т.б.;

3) 3-6,7 ай. Күрделі. Вокалды ойнау кезеңі. Бала айналасындағы дыбыстарды тыңдайды және оларды өзі шығарады. Дегенмен, бұл дыбыстарды спектрографиялық талдау олардың ересектердің сөйлеу дыбыстарынан объективті түрде ерекшеленетінін көрсетті, тіпті анасы нәрестенің гуіліне еліктеуге тырысады;

4) 6-12 ай. Дабылдау, естілетін дыбыстарды, буындарды қайталау;

5) 9-10 ай. Эхолалия. Бала еститін дыбыстарды қайталау. Бақылаудан айырмашылығы бала басқа адамнан тікелей естігенін қайталайды.

Аутизмнің ерте дамуы тілге дейінгі дамудың келесі ерекшеліктерімен сипатталады: жылауды түсіндіру қиын, ызылдау шектеулі немесе әдеттен тыс (сықырлау немесе айғайлау сияқты), дыбыстарға еліктеу болмайды [2].

Сөйлеу бұзылыстары 3 жылдан кейін айқын көрінеді. Кейбір балалар өмір бойы үнсіз болып қалады, бірақ сөйлеу дамыған жағдайда да ол көп жағдайда қалыпты емес болып қалады. Дені сау балалардан айырмашылығы, қайталану үрдісі бар бастапқы айтылымдарды құрастырудан гөрі сол сөз тіркестері. Кідіріс немесе бірден эхолалия тән. Қатаң стереотиптер мен эхолалияға бейімділік белгілі бір грамматикалық құбылыстарға әкеледі. Жеке есімдіктер қалай естілсе, сол қалпында қайталанатын, көпке дейін айтылмайды. «иә» немесе «жоқ» сияқты жауаптар. Мұндай балалардың сөйлеуінде дыбыстардың қайта реттелуі, көсемшелердің дұрыс қолданылмауы жиі кездеседі [3].

Аутизмнің ерте дамуы тілге дейінгі дамудың келесі ерекшеліктерімен сипатталады: жылауды түсіндіру қиын, ызылдау шектеулі немесе әдеттен тыс (сықырлау немесе айғайлау сияқты), дыбыстарға еліктеу болмайды.

Балалық шақтағы аутизм мидағы, мишықтағы, кортекстегі және басқа ми құрылымдарындағы, соның ішінде молекулалық және жасушалық деңгейде, сондай-ақ жүйелі диснейронтогенездегі белгілі бір өзгерістермен байланысты екені белгілі болды. Сондықтан, аутизм қазіргі уақытта неврологиялық сияқты психиатриялық проблема емес.

Балалық шақтағы аутизмнің неврологиясы кешенді клиникалық, неврологиялық және арнайы зерттеулерді, терапия мен науқас балаларды нейрореабилитациялаудың жаңа тәсілдерін қамтиды.

Бүгінгі таңда генетикалық даму бағдарламасы өсіп келе жатқан организмнің қарапайым рефлекстері мен реакцияларын ұйымдастырып, бақылап қана қоймайды, сонымен қатар әртүрлі мінез-құлық автоматизмдерінің профилін дайындайды және анықтайды, олар барлық дерлік мүмкін болатын өзгерістерге сәйкес келеді. сыртқы орта.

Генетикалық бағдарлама жүйке жүйесінің дамуының жалпы жоспарын қамтамасыз етумен қатар, бала ағзасының даму жолында кездесетін ықтимал қоршаған орта әсерлерін болжайтын және болжайтын сияқты және алдын ала адекватты мінез-құлық реакцияларын «біледі». Сонымен бірге генетикалық даму бағдарламасы өзінің барлық нақтылануымен және көрегендігімен тек сыртқы ортамен өзара әрекеттесу арқылы жүзеге асады. Мұның жарқын мысалы ретінде ерте босанғаннан кейінгі із қалдыру құбылысы немесе босанғаннан кейінгі алғашқы оқиғалардың ізі деп аталады. Осылайша, жатырда генетикалық бағдарламаға сәйкес дамыған сору автоматизмі (болашақ сору мінез-құлқының негізі ретінде) ананың емшегін немесе оның толыққанды аналогын уақтылы (туғаннан кейін бірден) көрсету арқылы ғана нақты соруға айналады. Уақытында сыртқы күшейту болмаған жағдайда, сору мінез-құлқы қалыптаспайды, бала емшек ұшына тимей, тек жалған немесе автоматты сороды сақтайды, ал кейінірек, анасының кеудесіне тиген кезде бала емшек ұшын ұстай алмайды, еме алмайды. сүтті шығарып, оны жұтыңыз.

Импринтинг орын алған жоқ және бұл тек сору мінез-құлқының бұзылуы тұрғысынан ғана емес, көбінесе баланың психоневрологиялық дамуының барлық одан әрі бағдарламасы бұзылады. Қоршаған орта факторлары белгілі бір сигнал ретінде ғана маңызды емес, сонымен бірге генетикалық бағдарламаға сәйкес дамудың жаңа кезеңін бастайтын триггер түрі болып табылады. Сонымен қатар, жүйке жүйесінің дамуының жаңа кезеңін бастау арқылы қоршаған орта факторлары бір мезгілде ескі дағдылар мен автоматизмдердің төмендеуіне («өшіп қалуына») сигнал береді - нөлдік құбылыстың бір түрі: дамудың жаңа кезеңі басталуы керек. Жаңа туған нәресте туылғаннан кейін бірнеше сағат ішінде 9 ай ішінде құрсақшілік өмірде қол жеткізген салыстырмалы түрде жоғары даму деңгейінің көріністерін сақтайды. Жаңа постнатальды өмірде олар дамуға кедергі келтіреді және олардан бас тарту керек.

Пренатальды бағдарламаны функционалдық нөлге келтіру және құрсақшілік дағдылардан бас тарту сигналы жаңа туылған нәрестелер үшін жаңа туылғаннан кейін сыртқы және ішкі орта жағдайлары үшін күшті және жаңа болып табылады: гравитация (құрсақшілік «салмақсыздықтан» кейін); қарқынды сенсорлық әсерлер – көру, есту, тактильді және т.б.; сыртқы тыныс алу және ас қорыту; жүрек-тамыр жүйесінің белсенділігінің өзгеруі. Сонымен бірге қысқартылған (онтогенездің белгілі бір кезеңінде ескірген) автоматизмдер мен дағдылар мәңгілікке жойылмайды, бірақ мидың жадының тереңдігінде тежеліп қалады және өте жағымсыз әсерлер кезінде қайтадан пайда болуы мүмкін - «еріту» деп аталатын құбылысы. Бір-бірінен алшақ орналасқан ми құрылымдары белгілі бір уақыт аралығында дамиды.

Уақыт мидың осы бөліктерін біріктіріп, олардың жетілуінің өзара байланысты реттілігі мен синхрондылығын анықтайды. Бір-бірінен қашықтықта орналасқан ми құрылымдарындағы оқиғалардың дамуының синхрондылығы қоршаған ортаның нақты факторларының уақтылы әсеріне байланысты онтогенездің белгілі бір кезеңінде олардың құрылымдық және функционалдық интеграциялану мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Осылайша, құрсақшілік өмірдің алғашқы апталарында бір-бірінен кеңістіктік қашықтықта орналасқан және бір-бірімен синаптикалық байланыстарға арналған нейрондар синхронды түрде дамиды. Сол сияқты, туғаннан кейінгі 2-ші айда бұрын бөлек (бірақ синхронды) дамыған көру, есту және басқа анализаторлардың шеткі және орталық бөліктері біріктірілуі керек. Егер бұл бөлімдер қандай да бір қолайсыз факторлардың әсерінен асинхронды түрде дамиды болса, онда генетикалық бағдарламамен осы біріктіру үшін анықталған кезеңде

олардың бір анализаторды (көру, есту және т.б.) жасауымен функционалдық интеграциялануы мүмкін емес: ретінде. нәтижесінде балада қалыпты соқырлыққа және есту қабілетінің ауыр жоғалуына дейін қалыпты емес көру және есту қабылдауы қалыптасады.

Нейрондық желілер нақты неврологиялық функциялардың жетілуіне және орындалуына жауапты функционалдық жүйелерді құрайды. Функционалдық жүйелердің дамуы бірнеше дәйекті кезеңдерден өтеді: жүйе ішінде де, оған сыртқы ақпарат ағындары да нейрондар мен нейронаралық байланыстардың шамадан тыс қатысуы; ең тиімді нейрондар мен нейронаралық контактілерді бірте-бірте іріктеу, жүйедегі энергия шығындарын азайту және тиімділігі аз жүйке жасушаларын резервке шығару; функционалдық жүйенің сыртқы байланыстарын біртіндеп шектеу, минимизациялау. Нәтижесінде қайта құрылымдау аяқталды, функционалдық жүйе «жабық» болады және онтогенездің осы кезеңінде салыстырмалы түрде тұрақтанады. Осылайша, даму процесінде әрбір функционалды жүйе тұрақтандыруға, «жабық» болуға ұмтылады. Қайта даярлаудың сыни кезеңінде жабық функционалды жүйе қайта құрылымдау мүмкіндігін қалпына келтіре отырып, сыртқы байланыстарға «ашылады», ал аяқталғаннан кейін ол «жабылады» және жаңа деңгейде тұрақтанады. Бұл үлгі әмбебап болып табылады, нормативті даму үшін де, әдеттен тыс, ауыратын даму үшін де ортақ. Жабық қалыптан тыс функционалдық жүйенің тұрақтылығы патологиялық жағдайдың тұрақтылығын және оның жиі қолданылатын оңалту терапиясына төзімділігін анықтайды. [4]

Аутизммен ауыратын балалардың тілді түсінуі де шектеулі. Шамамен 1 жаста, дені сау балалар адамдардың олармен сөйлескенін жақсы көретін кезде, аутист балалар басқа шуға қарағанда сөйлеуге көп көңіл бөлмейді. Ұзақ уақыт бойы бала қарапайым нұсқауларды орындай алмайды және оның атына жауап бермейді.

Сонымен қатар аутизммен ауыратын кейбір балалар ерте және жылдам сөйлеуді көрсетеді. Олар оқылғанда ықыласпен тыңдайды, мәтіннің ұзын бөліктерін сөзбе-сөз дерлік есте сақтайды, үлкендердің сөзіне тән өрнектердің көптігінен олардың сөйлеуі балаға тән емес әсер қалдырады. Дегенмен, өнімді диалог үшін мүмкіндіктер шектеулі болып қала береді. Сөйлеуді түсіну көбінесе астарлы мағынаны, астарлы мәтінді және метафораларды түсінудегі қиындықтарға байланысты қиын. Сөйлеуді дамытудың мұндай ерекшеліктері

Вербалды емес коммуникация. Дені сау нәрестелерді бақылау нақты қол қимылдары, көзқарас бағыты, дауыс шығару және мимика арасындағы байланысты анықтайды. Көптеген ерте жастағы зерттеушілер қол әрекетінің «ағымында» дискретті бірліктерді ажыратуға болатынын атап өтеді, мысалы, бұлғау, саусақтарды тарату, ұстау, сондай-ақ меңзеу қимылына ұқсас қолдың орналасуы және т.б.. Мұндай қол әрекеті пайда болады. Ұқсас қозғалыстарды бала қарым-қатынас мақсатында пайдаланғанға дейін көп уақыт бұрын. Дегенмен, қазірдің өзінде 9-15 апталық жаста қолдың белсенділігі белгілі бір ретпен басқа мінез-құлық үлгілерімен байланысты. Мысалы: анамен бетпе-бет әрекеттесу кезінде дауысқа дейін немесе одан кейінгі меңзеу позасы, дауыс беру кезінде қолды қысу, саусақтарды тарату - нәресте оның бетінен басқа жаққа қарайтын сәттерде. Бір қызығы, кейбір қолмен орындалатын әрекеттер оң және сол жақ айырмашылықтарымен сипатталады. Мұндай қимыл-қозғалыс әрекеттерінің дамуының ерте кезеңдерінде пайда болуы кейінгі жаста сол заңдылықтарды қайта ұйымдастыруға және аспаптық және экспрессивтік функцияларды орындау үшін қолдануға болатындай қажет. Шынында да, сау балалардың эксперименттік зерттеулерінің нәтижелері ым-ишараның дамуы мен сөйлеудің даму деңгейі арасындағы байланысты көрсетеді [5].

Аутизмге тән ызылдау болмаған және көзбен байланысу мүмкіндігі шектеулі жағдайларда бұл дайындық кезеңі қалыптан тыс дамитыны анық және бұл бірқатар психикалық функциялардың дамуына әсер етпеуі мүмкін емес. Шынында да, егде жаста вербалды емес қарым-қатынаста айқын қиындықтар анықталады, атап айтқанда: ым-ишара, мимика және дене қозғалысы. Көбінесе меңзеу қимылы болмайды. Бала ата-анасының қолынан ұстап, оны объектіге апарады, оның әдеттегі орнына жақындайды және оған зат

берілгенше күтеді. Осылайша, аутизмі бар балалар дамудың ерте кезеңдерінде қалыпты балаларға тән ерекше туа біткен мінез-құлық үлгілерінің бұрмалану белгілерін көрсетеді.

Дені сау жаңа туған нәрестелер дөрекі дыбысты локализациялауға қабілетті. Сондай-ақ, кішкентай балалардың сөйлеу стимулдарына таңдаулылығы тән екені белгілі. Бұл селективтілік эволюциялық жолмен дайындалған деп саналады. Аутист балалар жиі тіпті қатты дыбыстарға да ешқандай реакция жасамайды, бұл саңырау сияқты әсер қалдырады. Сонымен бірге олар кейбір дыбыстарға жоғары сезімталдықты көрсетеді, мысалы, иттің үргенін естігенде құлақтарын жауып тастайды. Есту-қозғалыс координациясы дені сау балалардағыдан өзгеше түрде қалыптасатыны анық. Сөйлеу дыбыстарына селективті назар аудармау өте жиі байқалады [6].

Көрнекі қабылдау ерекшеліктері аутизммен ауыратын балаларда ерте жастан бастап байқалады. Адамның беті мен көзі сияқты этологиялық маңызды ынталандырулар дені сау балаларға тән реакцияны тудырмайды.

Көптеген тәжірибелер мен бақылаулар нәрестелердің бетінің ең маңызды бөлігі көз екенін көрсетті. Өмірдің алғашқы айларындағы балаларда көздің стационарлық схемалық бейнесін ұсыну күлімсіреуді тудырады. Көздер ерте нәресте кезінде күлімсіреудің туа біткен триггері ретінде қызмет етеді деген болжам бар. Бірдей элементтерден тұратын, бірақ бір-біріне қатысты әр түрлі орналасқан бет пен фигура бейнелерімен тітіркендіргіштер ретінде ұсынылғанда, жас балалар бет бейнесіне қарауды жөн көреді. Бұл түрдегі артықшылықтар кейінгі әлеуметтік сезімталдықтың маңызды алғышарттары ретінде қарастырылады. Туа біткен тұлғаның артықшылығы қоршаған ортаның әлеуметтік аспектілері үшін селективтіліктің болуын көрсетеді [6].

Осыған байланысты өте кішкентай балалардың мимиканы ажырату және еліктеу қабілеті кем емес маңызды. Жаңа туылған нәрестелер туғаннан кейін 36 сағат өткеннен кейін мұнды, қуанышты және қуанышты көріністерді ажырата алады және оларға белгілі бір жолмен еліктейді. Бұл қабілет, ең алдымен, туа біткен және кейінгі өмірдегі мінез-құлықтың әлеуметтік-эмоционалды реттелуінің дамуында маңызды рөл атқарады. Бір қызығы, қарқындылығы өзгертін жағымсыз эмоцияларды ажырата білу ертерек қалыптасады, ал кейінгі жаста - оң.

Қандай да бір себептермен перцептивті әрекет қабылдау деңгейінде аяқталмай, қозғалтқыш тізбектерінде қайталана бастайды. Бұл жағдайда біз қандай да бір компенсаторлық механизммен айналысуымыз әбден мүмкін, бұл болжамды схемалар болмаған кезде, кем дегенде, жеңілдетуге мүмкіндік береді. Қабылдау процесі. А. Баллонның пікірінше, эхолалия идеялардың әлсіздігін көрсетеді. «Әсер өзінің психикалық рефлексиясынан ажырап, сенсорлық сферада оқшауланған кезде оның қозғалтқыш эквиваленті пайда болады. Эхолалия сенсорлық сферадан асып кетпейді» [6].

Эмоциялық көріністі ажырата білу қабілетінің дамуы қоршаған ортаға және бала мен ересек адамның өзара әрекеттестігіне байланысты екені сөзсіз. Бірақ бұл дамудың қажетті шарты қоршаған ортадан нақты анықталған тітіркендіргіштерді және олардың қасиеттерін оқшаулаудың туа біткен қабілеті болып табылады. Бұл ынталандыруларға жауап ретінде мінез-құлық үлгілерінің көптеген нәрестелер үшін ұқсас болуы өте маңызды. Осыған ұқсас заңдылық вербальды коммуникацияның дамуы үшін де орын алады. Жоғарыда айтылғандай, тілге дейінгі даму кезеңдерінің бірі - ызылдау, ол естімейтін балаларда да байқалады. Оның үстіне соңғысында бұл кезеңде табиғи өзгерістерге ұшырамайды, ал есту балаларында анасымен қарым-қатынас ерекшеліктеріне байланысты өзгереді.

Аңдатпа. Мақалада балалардың онтогенетикалық даму процесінде ерте балалық аутизмнің психикалық аймағын дамытудың негізгі бағыттары келтірілген. Аутизмнің психикалық саласының дамуымен ерте балалық шақта қалыптасу балалардың онтогенетикалық дамуы барысында психологиялық жасқа сәйкес жүреді. әр түрлі жас кезеңдерінде дамудың асинхрондылығы бар балалардың жүйке-психикалық жағдайын сипаттауға арналған, ол дизонтогенездің осы түріне тән ми механизмдерін табуға арналған.

Аутизмнің психологиялық моделі талданады. Қалыпты және бұзылған дамуды салыстыру аутизмдегі психикалық функциялардың қалыптасу заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: онтогенез, ерте балалық шақ, аутизм синдромы, сенсорлық интеграция, тактильді бұзылыс.

Аннотация. В статье приведены основные направления развития психической зоны раннего детского аутизма в процессе онтогенетического развития детей. С развитием психической сферы аутизма формирование в раннем детстве происходит в соответствии с психологическим возрастом в ходе онтогенетического развития детей. предназначен для описания нервно-психического состояния детей с асинхронностью развития на разных возрастных этапах, он предназначен для нахождения механизмов мозга, характерных для этого типа дизонтогенеза. Анализируется психологическая модель аутизма. Сравнение нормального и нарушенного развития позволяет выявить закономерности формирования психических функций при аутизме.

Ключевые слова: онтогенез, раннее детство, аутистический синдром, сенсорная интеграция, тактильное расстройство.

Annotation. The article presents the main directions of the development of the mental zone of early childhood autism in the process of ontogenetic development of children. With the development of the mental sphere of autism, the formation in early childhood occurs in accordance with the psychological age during the ontogenetic development of children. designed to describe the neuropsychiatric state of children with developmental asynchrony at different age stages, it is designed to find brain mechanisms characteristic of this type of dysontogenesis. The psychological model of autism is analyzed. Comparison of normal and impaired development makes it possible to identify patterns of formation of mental functions in autism.

Keywords: ontogenesis, early childhood, autistic syndrome, sensory integration, tactile disorder.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Морозов С.А. Основы диагностики и коррекции расстройств аутистического спектра. - М., 2014. - 448 с.
2. Мамайчук И.И. Помощь психолога детям с аутизмом. - СПб.: Речь, 2007. - 288 с.
3. Баенская Е.Р. Возрастные особенности психического развитие при аутизме // Аутизм: возрастные особенности психологической помощи. - М.: Полиграфсервис, 2003. - С. 37-62.
4. Веденина М.Ю. Использование поведенческой терапии аутичных детей для формирования навыков бытовой адаптации // Дефектология. - 1997. - № 2. - С. 31-40.
5. Жуков Д.Е. Особенности картины мира детей с аутизмом. Психосоциальные проблемы психотерапии, коррекционной педагогики, спец. психологии: материалы III съезда РПА и научно-практической конференции - Курск, 2003. - 271 с.
6. Лебединская К.С. Ранний детский аутизм. - М., 2003.

ТҰЛҒАНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ

Джанзакова Шолпан Исағалиқызы

п.ғ.д., профессор, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., Қазақстан

Қожрақова Ақтолқын Саташқызы, Арыстанғалиева Гүлжанат Ғиззатқызы

педагогика ғылымының магистрлері,
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан

Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында тәрбиенің басты бағыты – оның көзқарас негіздеріне бағытталуы, тұлға құндылығына қайта оралуы. Педагогика мен практиканың адамға, оны дамытуға, ізгіліктік дәстүрді қайта жаңғыртуға бағытталуы - өмірлік мақсат ретінде танылады. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін педагогиканың әдіснамасы болып табылатын білім берудің ізгіліктік философиясы қайта жандандырылуда. Осы талапқа сәйкес, педагогиканың әдіснамасы – бұл білім беру философиясының ізгіліктік мәнін белгілейтін педагогикалық таным мен ақиқат шындықты өзгерту жайындағы теориялық қағидалардың жиынтығы.

Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында рухани-адамгершілік тәрбиесі өзіндік сананы дамытуға жағдай жасауды, жеке тұлғаның әдеп ұстанымын, оның қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлерімен келістірілетін моральдік қасиеттерін және бағдарларын қалыптастыруды болжайды. Рухани адамгершілік құндылықтар мен білім жүйесін дамытып қалыптастыру; Кәсіптік және адамгершілік әдептерге байланысты білімдерді оқу, өндірістік және қоғамдық іс әрекеттерде іске асыру [1].

Тұжырымдамада әлеуметтік-мәнді және жеке қасиеттерін қалыптастыру, коммуникативті мәдениетті қалыптастыру, экологиялық тәрбие, эстетикалық тәрбие, дене тәрбиесі мен салауатты өмір салтын және денсаулық қорғаушы орта қалыптастыру жан жақты қарастырады [2].

Тұлға – бұл әлеуметтік байланыстардағы және әлеуметтік қатынасқа түсетін адам, қоғам мүшесі, оған қоршаған орта әсер етеді, ол саналы түрде адамдармен және әлеуметтік құбылыстармен қарым-қатынас орнатады. Қабылдау қабілеті әр адамда әр түрлі, бірақ жеке тұлға әлеуметтік ортада өзін дара ұстайды және өз қарым-қатынастары үшін есеп бере алады.

Оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беру – қазіргі мектептердің ең маңызды міндеттерінің бірі. Бұл заңды да, өйткені біздің қоғам өмірінде адамгершілік бастамаларының ролі барған сайын артып, моральдық фактордың ықпал аясы кеңейіп келеді. Ұлттық мәдениет тарихының қайта жаңғырып өркендеуі, халықтың рухани мұрасы мен дәстүрлерін қастерлеу – оның дүниежүзілік өркениеттер арасындағы өзіндік дербестігінің көрсеткіші. Осы өркениетті өзгертіп, оны дәріптеп, дамытатын адам болып табылады.

Монографиялық зерттеулерді, философиялық, психологиялық, ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді зерделеп, ой елегінен өткізіп талдаулар жасау арқылы “құндылық”, “адамгершілік құндылық”, “жалпы адамзаттық құндылық” ұғымының мәні жайлы оларға әртүрлі анықтамалар берілгендігін байқауға болады.

Рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда маңызды тәрбиелік міндеттер: біріншіден, рухани-адамгершілік, руханилық, әсемдік, ақиқат, ізгілік, еркіндік, рахымшылдық, кешірімділік, тәуелсіздік сияқты жалпы азаматтық құндылықтардың

өмірге еркін ене бастауы; екіншіден, жалпы адамзаттық құндылықтармен қатар, ұлттың өз мәдениетін меңгере отырып, әлемдік рухани ынтымақтастық рухта басқа ұлттармен бейбітшілікті сақтау; үшіншіден, оқушылардың белсенді өмірлік позициясын, жан дүниесін адами құндылықтар арқылы рухани-адамгершілік пен руханилықты берік орнықтыру.

Адам әрдайым болып жатқан құбылыстарды (саяси, рухани-адамгершілік, эстетикалық және т.б.) бағалауға, міндет қоюға, шешімін іздеп, табуға, оны жүзеге асыруға мәжбүр. Адамның қоршаған ортаға (қоғамға, табиғатқа, өзіне) көзқарасы екі жақты белгіленеді: практикалық және теориялық. Практикалық және теориялық көзқарастардың байланысын аксиологиялық (грек. *Axia* – құндылық және *logos* – ғылым), немесе құндылықты тұрғы жүзеге асырады. Ол, бір жағынан құбылыстарды зерттесе, екінші жағынан қоғамды ізгілендіру міндетін атқарады. Аксиология адам құндылығының өзегін құрайды. Аксиология философиялық зерттеу, талдауы бойынша болмыс ұғымының екі элементке ыдырауынан туындап: құндылық және нақтылық, талап пен ұмтылыс нысаны ретінде қарастырылады. Аксиология ғылымының мақсаты – болмыстың, жалпы құрылымындағы құндылық мүмкіндігін және оның нақтылық ойының айғақтарына деген түсінігін, қатынасын, байланыстарын көрсету болып есептеледі.

Сократ үшін құндылық «адамның өмірді бағалауы» екен. Ал Аристотель «жақсылық», «игілік» ұғымдарын жағымды мінез-құлықты, рухани құндылықты бейнелеуде қолданылды. Құбылысты, затты жағымды бағалау адам үшін құнды игілікті түсінуге негізделген. «Ізгілік» сөзі салыстырмалы мағынада белгілі бір жағдайдағы адам үшін жақсылық, пайдалы нәрсе деп түсіндіреді. Рухани-адамгершілікке тәрбиелейтін ғылым ретінде этиканы белгілеген. Аристотельдің пайымдауында «этиканың мақсаты – таным емес, ізгілікке үйрету. Этикалық зерттеулер рухани-адамгершілік дегеннің не екендігін білу үшін емес, осы рухани-адамгершілікке жетудің жолдарын үйрету үшін қажет, олай болмағанда бұл ғылымның пайдасы болмас еді» - дейді.

Ұрпақ бойына адамгершіліктің ізгі қасиеттерін үйрете білу, бала жүрегінің бағбаны – ұстаздың қолынан келеді. Тәрбие процесінде жеке тұлғаның, адамгершілік қасиет сапаларын тәрбиелеуде пән мұғалімі мен сынып жетекшілерінің рөлі зор. Түрлі өмір жағдаяттарын әр қилы пайдалана отырып, тәрбиеші оқушының адамгершілік еркін жаттықтырады, оның ой-өрісін кеңейтеді және мінез-құлықтарын байытады. Мұғалім оқушыны күрделі қажеттіліктерге тәрбиелейді: бастаған ісін аяғына жеткізу, оның орындалуына жауапкершілікпен қарауды, тәртіптілікке және ұйымшылдыққа әдеттендіреді. Мұғалім – бала үшін, бала – мұғалім үшін қарым-қатынаста болу адамгершіліктің көзі.

Адамгершілікке негізделген тәрбие қарым-қатынастың қарапайым түрі – ұжымдық өмірдің талаптарымен, ерекшеліктерімен танысу арқылы жүзеге асырылады. Балаларды бағалау көрсеткіші әрбіреуінің оқудағы табыстары және оның мінез-құлқының негізгі қырларынан көрінеді. Оқушыларды адамгершілік құндылыққа тәрбиелеуде қарым-қатынастың да ролі зор. Олардың қарым-қатынастарында бірте-бірте өзара көмек, бүкіл топқа тапсырылған қоғамдық жұмыстың орындалуына бірдей жауапкершілік сезімі, бүкіл топтың жұмысын басқару кімге тапсырылса, соған бағына білу, топқа жетекшілік міндетін мойнына алып, жалпыға тән ережелер мен тәртіпке қатаң мойын ұсына отырып, атқара білуі қалыптасты. Бірлескен іс-әрекеттің барысында балалар бір-бірін жақынырақ, тереңірек таниды. Ал, оқушылардың белсенді іс-әрекетінде білімді, ізденімпаз педагог балалар жігерінің көзін ашып, әрбір оқушының шығармашылық күшін, қабілеттерін шешуге бағыттайтын мүмкіндік табады.

Адамгершіліктің ең жоғары рухани қажеттілігінің бастау көзі – өзін-өзі көрсету, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі дамыту, қарым-қатынаста, дүниетанымда өзінің шығармашылық қабілетін таныту болып табылады. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеудің шарттарының бірі – мектеп жасында жеке тұлғаның өздігінен даму заңдылықтарын білу болып табылады. Адамның өзіндік сана-сезімінің көрінісі туралы басқа адамға үңіліп көз тоқтатып, өзін өзгелермен салыстырғанда ғана ол өзін-өзі таниды. Осы орайда адамгершілік

тәрбиесінің ойдағыдай табысты болуы жеке тұлғаның өзін рухани дамыту мақсатында үздіксіз өзін-өзі жетілдіруіне байланысты.

Рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда маңызды тәрбиелік міндеттер: біріншіден, рухани-адамгершілік, руханилық, әсемдік, ақиқат, ізгілік, еркіндік, рахымшылдық, кешірімділік, тәуелсіздік сияқты жалпы азаматтық құндылықтардың өмірге еркін ене бастауы; екіншіден, жалпы адамзаттық құндылықтармен қатар, ұлттың өз мәдениетін меңгере отырып, әлемдік рухани ынтымақтастық рухта басқа ұлттармен бейбітшілікті сақтау; үшіншіден, оқушылардың белсенді өмірлік позициясын, жан дүниесін адами құндылықтар арқылы рухани-адамгершілік пен руханилықты берік орнықтыру.

Адам әрдайым болып жатқан құбылыстарды (саяси, рухани-адамгершілік, эстетикалық және т.б.) бағалауға, міндет қоюға, шешімін іздеп, табуға, оны жүзеге асыруға мәжбүр. Адамның қоршаған ортаға (қоғамға, табиғатқа, өзіне) көзқарасы екі жақты белгіленеді: практикалық және теориялық.

Егемен еліміздің жастарын тәрбиелеуде әл-Фараби мұраларының да тәрбиелік маңызы аса зор. әл -Фараби артына үлкен педагогикалық мұра қалдырып отыр. Оның педагогикалық мұрасын зерттеуші А.Көбесов 5-ке бөліп қарастырады: педагогика ғылымының мәні мен мақсаттары туралы; жалпы педагогикалық идеялары; дидактика проблемалары; педагогикалық идеяларының жаратылыстану ғылымдарында пайдалануы;

- педагогикалық идеяларының кейінгі ғасырлардағы Шығыс, Батыс педагогикасын тигізген әсер-ықпалы.

әл-Фарабидің тармақтауы бойынша, педагогика ғылымы азаматтық немесе саяси философия құрамына кіреді.

“Азаматтық философия екі түрге бөлінеді: оның біреуі арқылы жақсы әрекеттерді тудыратын және осы әрекеттердің себептерін анықтау қабілетін тудыратын жақсы әрекеттер мен мінез-құлықтарды танимыз. Осының арқасында тамаша нәрселер өзіміздің қасиетімізге айналады. Бұл түр этикалық өнер деп аталады[3].

Екінші түрі қағидаларды, сол арқылы тамаша көркемдікке ие болу, оны сақтай білу қабілетіне жететін қағидаларды біліп алуды қамтиды. Бұл түр саяси философия деп аталады” [4]. Ізгілікті адамға тән рухани-адамгершіліктің, парасаттылықтың және ойшабыттың ерекше жиынтығы ретінде қарастырып, адамды еркін ойлаудың, әділдік пен теңдік принциптерін құрметтейтін адамшылықтың шынайы иесі деп анықтауымызға болады.

Руханитәрбиеадамныңізгілік, имандылықұстанымдарынтәрбиелейді, адамныңақыл-ойыәрекеттерінжүрекарқылыізгілікмұраттарғабағыттап, өмірдіңкүрделілігінтүсінугеруханикөзқарасқалыптастырады. Әр адам өзін-өзіруханидамытуүшінөзін-өзітәрбиелеуге, өздігінен білім алуға, өздігіненоқуғаұмтылуытиіс.

Тұлғаның қалыптасуын философия ғылым тұрғысынан қарастыратын болсақ “адам-адам” “адам-қоғам” “адам-қоғам-табиғат” өзара бірлікте қарастыра отырып, тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда ата-ана, әулет және қоғамдық - әлеуметтік ортаны негізгі деп қабылдайды. Қоғамдық ортада тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарының жиынтығы мен бірлігі, олардың өзара бір-бірімен байланысы оның әлеуметтік құрылымын құрайды, тұлғаның әлеуметтік құрылымының негізін қоғамдық, әлеуметтік қатынастар қалыптастырады.

Түйіндеме. Тұлғаның бойындағы рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың негізі екеніне тоқталады. Оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беру – қазіргі мектептердің ең маңызды міндеттерінің бірі екеніне тоқтала отырып, “өзін-өзі бағалау”, “өзін-өзі жетілдіру”, “өзіне-өзі сену”, “өзін-өзі дамыту” сынды қасиеттерді меңгерту, бойына сіңіруге баса назар аударылған.

Түйінді сөздер. Тұлға, құндылық, рухани- адамгершілік құндылықтар, өзін - өзі тану.

Резюме. Самопознание личности является основой формирования духовно-нравственных ценностей личности. Подчеркивая, что духовно-нравственное воспитание учащихся является одной из важнейших задач современной школы, необходимо приобретать такие качества, как «самоуважение», «самосовершенствование», «уверенность в себе», «саморазвитие».

Ключевые слова: Личность, ценность, духовно - нравственные ценности, самопознания.

Summary. Self-knowledge is the basis of identity formation of spiritual and moral values of the individual. Currently, special attention is paid to the spiritual - moral education of the person. Emphasizing that the spiritual and moral education of students is one of the most important tasks of a modern school, it is necessary to acquire such qualities as “self-esteem”, “self-improvement”, “self-confidence”, “self-development”.

Keywords: personality, values, spiritual - moral values, self-knowledge.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы. Білім және ғылым Министрінің 2009 жылғы 16 қарашадағы № 521 бұйрық. Астана. -2009. – 29 б.
2. әл-Фарабидің философиялық трактаттары. – Алматы, 1973. – 318 б.
3. Нұрмұратов С.Е. Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік философиялық талдау. - Алматы, 2000. 28 б.
4. Иманбаева С.Т., Джанзакова Ш.И., Мустафина Б.К. Бастауыш мектеп оқушыларының рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру (Өзін - өзі тану пәні бойынша). Оқу құралы. ЖК «Сагаутдинова М.Ш.» баспаханасы, Алматы. 2015. -85 бет.

УДК 37.015.31

ДЕТИ СОВРЕМЕННОСТИ – ПОКОЛЕНИЕ «АЛЬФА» (ALPHA)

Муталиева Дареже Рашидовна

Атырауский университет имени Халела Досмухамедова

Поколение – это совокупность людей, рожденных в разные годы жизни от детства до старости. Обычно принято выделять три основных поколения: молодое, среднее и старшее.

В эпоху научно-технического прогресса, при его непосредственном влиянии на общество, происходит смена одного поколения другим. Несмотря на актуальность рассматриваемой исследователями теории поколений, проблемы, важность которых возросла в последние годы, еще не исчерпаны.

Теории поколений получили широкое распространение в различных науках. В 1991 году вышла книга американских ученых Уильяма Штрауса и Нила Хоу «Поколения», раскрывающая отличительные особенности поколений людей в США. В их теории поколение определяется не только приоритетом возраста, но и ценностями, формирующимися у людей под влиянием движущих факторов и источников образовательной среды. Следовательно, каждому поколению дают альтернативные названия в зависимости от влияния на людей важных и исторических событий. К ним относятся поколение G.I. (1900-1923 гг.), молчаливое поколение (1923-1943 гг.), поколение бэйби-бумеров (1943-1963 гг.), поколение X-икс (1963-1983 гг.), поколение Y–игрек или миллениалы (1983-2003 гг.) и поколение Z-зет или зумеры (2003 г.)- таблица 1 [1; 2].

Таблица 1 – Классификация поколений по возрасту в соответствии с вариациями наименований (согласно теории Н.Хоу - У.Штрауса)

Поколение	Альтернативные названия	Годы рождения
G.I.	«Величайшее поколение», «поколение Победителей», «поколение Героев»	1900-1923
Молчаливое поколение	«Разбитое поколение», «Потерянное поколение»	1923-1943
Бэйби-Бумеры	«Бумеры», «поколение демографического взрыва»	1943-1963
X	«Неизвестное поколение», «13-е поколение», «поколение с ключом на шею»	1963-1983
Y	«поколение Сети», «поколение Миллениум», «Нулевые», «поколение Next», «Эхо Бумеры»	1983-2003
Z	«Цифровое поколение», «поколение XD»	2003+

О.А.Миронова рассматривает исторические события, определяющие процесс формирования ценностных ориентаций людей на основе тенденций развития современного общества в мире и в России [3].

Поколение Z называют зумерами, центениалами, хоумлендерами, плюралистами, айдженерами, новыми молчаливыми людьми. Дети, особенно подростки, увлечены цифровыми технологиями, искусственным интеллектом и такими устройствами, как мобильные телефоны, планшеты и компьютеры. Поэтому они лучше информированы и образованы, чем предыдущие поколения [4]. Однако на смену поколению Z приходит и поколение «альфа».

Понятие «альфа-поколение» относится к детям с особенностями психического развития, отличающимися от популяционных уровней предыдущего поколения. Такое поколение существует с 2010 года, и было предложено австралийским ученым Марком Маккриндлом. На сегодняшний день оно существует уже более 12 лет. «Альфа-дети» - это учащиеся общеобразовательных учреждений, находящиеся на этапе развития и формирования личности.

Теории об «альфа-детях» были представлены американскими психологами в периоды с 2005 по 2010 годы.

Значительное внимание было уделено проблемам поколения «альфа». Название «альфа» исходит от английского слова «alpha», обозначающего «первый, главный, ведущий». «Альфа-дети» - это дети с особыми лидерскими, творческими и интеллектуальными способностями. Анализ материалов, полученного в ходе исследования, позволяет сделать вывод о том, что новое поколение современных детей имеет отличия от предыдущего особенностями интеллектуального поведения. Этому способствует применение в повседневной жизни ИКТ (информационно-коммуникационных технологий), благодаря которым дети лучше адаптируются к окружающей действительности.

Поколение «альфа» (дети миллениалов) – активные пользователи Интернета. Это поколение детей, увлеченных компьютерными играми, обученных и владеющих искусством обращения с электронными ресурсами. Они легко общаются в социальных сетях и вносят значительный вклад в развитие своей личности.

Дети живут в виртуальной и реальной действительности одновременно и не осознают различий между этими двумя мирами. Они легко манипулируют цифровыми технологиями. Эти дети комбинируют реальные и компьютерные изображения, фотографии и рисунки, свободно выбирают нужную информацию и предлагают свои изобретения в сетевых аккаунтах [5].

Восприятие детьми окружающего мира происходит через образное представление. Дети воспринимают любую информацию отдельными яркими образами, поэтому им сложно целиком изучать весь текст, концентрировать внимание на ключевых моментах, произвести отбор информации, ее систематизацию и последовательное изложение. Мышление фрагментарно и несвязно. Восприятие не характеризуется такими свойствами, как полнота, целостность, наличие ряда связей и отношений. Дети пользуются отсканированными текстами из Интернета, что затрудняет и отнимает время на структурирование текстов и их вдумчивое чтение.

Эти дети обладают лидерскими качествами, уверены в себе и хорошо взаимодействуют с другими людьми. Они владеют технологической и цифровой грамотностью, социально компетентны и мотивированы.

Автоматизация домашнего труда повысила уровень жизни семей. Частое общение и взаимодействие с детьми в семье – залог успешной воспитательной деятельности. Родители теперь уделяют больше внимания совместным занятиям и досугу с детьми. Они читают им книги, играют с ними, помогают выполнять домашние задания. Удовольствие от общения с родителями приносит детям положительные эмоции.

Медиапотребление играет важную роль в формировании социокультурных ценностей у учащихся, что делает их одним из ключевых социальных факторов в современном образовательном процессе.

В свете новых задач, стоящих перед школой в наше время, особенно важным становится разработка эффективных методов воспитания и обучения для нового поколения детей. Педагогика активно работает над этим вопросом, проводит многочисленные исследования в рамках различных научных направлений, чтобы найти оптимальное решение для образовательного процесса. Решение проблемы формирования творческого поколения в школах и других учебных заведениях требует иного, инновационного педагогического подхода к системе обучения и воспитания для обеспечения конкурентоспособности на мировом рынке труда.

Что необходимо для работы с детьми "альфа"?

Для успешной работы с такими детьми нужны навыки в умении находиться в их мире, понимание того, что они чувствуют и думают, а также способность быть гибким и нестандартным в подходе к ним. При работе с детьми поколения «альфа», первого поколения искусственного интеллекта, важно помнить, что каждый ребенок уникален и требует индивидуального подхода. При комплексном подходе в работе с детьми необходимо поддерживать позитивное поведение, демонстрировать доброжелательное отношение и устанавливать различные формы взаимодействия в деятельности.

Особое внимание уделяется обучению в школе и семье. При работе с детьми «альфа» учителя должны постоянно общаться с ними и обеспечивать обратную связь в процессе преподавания и обучения. Задача каждого учителя – максимально увеличить вероятность того, что на вопросы детей учитель ответит в ходе урока. Каждый урок должен быть по-своему ярким и неповторимым, производить на детей массу впечатлений и переживаний. Особенные и удачные уроки дарят детям душевное спокойствие. На таких уроках дети проявляют себя с лучшей стороны. Они свободно высказывают свое мнение,

стараятся активно участвовать в уроке, ищут наиболее эффективные способы решения вопросов.

Использованные литературы

1. Ожиганова Е.М. Теория поколений Н.Хоува и В.Штрауса. Возможности практического применения / <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-pokoleniy-n-houva-i-v-shtrausa-vozmozhnosti-prakticheskogo-primeneniya/viewer>. Дата обращения: 19.07.2023

2. Интернет-ресурсы / <https://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/%>. Дата обращения: 19.07.2023

3. Миронова О.А. Поколенческий аспект формирования постиндустриального общества / <https://cyberleninka.ru/article/n/pokolencheskii-aspekt-formirovaniya-postindustrialnogo-obschestva/viewer>. Дата обращения: 10.09.2023

4. Интернет-ресурсы / <https://ru.wikipedia.org/wiki/%>. Дата обращения: 05.02.2023

5. Поколение Альфа. Материал из Википедии — свободной энциклопедии / <https://ru.wikipedia.org/wiki/%>. Дата обращения: 16.08.2023

МРНТИ 14.07.09

ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЗЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ПЕДАГОГ-АССИСТЕНТ ҚОЛДАУЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУ КЕЗЕҢДЕРІ

Кинжибаева Ф.Б., Имангалиева Н.Т.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Бүкіл әлемде мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамның нақты өміріне қосу мәселесі ерекше назар аударуды қажет етеді. Қазіргі кезде республикамызда барлық адамдар оның ұлтына, кемтарлығына қарамастан білім алуға құқығы бар екені, тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын дамытуға үлкен мән беріліп отырғандығы Қазақстан Республикасы Конституциясында [1], Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында [2], Қазақстан Республикасы мүмкіндіктері шектеулі балаларға әлеуметтік және медициналық педагогикалық түзету қолдауын көтеру туралы Заңында [3], қазақ мектептері мен мектепке дейінгі балалар мекемелеріне имандылық-эстетикалық тәрбие берудің кешенді бағдарламасында [4] және үкіметтің құжаттарында, ғылыми- зерттеу жұмыстары мен күнделікті басылым беттерінде айқын аңғарылады.

Жеке қолдаудың негізгі кезеңдері :

- бала туралы ақпарат жинау;
- алынған ақпаратты және өз бақылауларын талдау;
- ұсыныстар әзірлеу үшін басқа мамандармен жұмыс істеу
- баламен жұмыс істеудің жеке тәрбие жоспарын құру;
- тапсырмаларды шешу;
- баланың даму жағдайын талдау, стратегияны түзету.

Белгіленген кезеңдер білім беру мекемесіне түскен барлық балаларға жарамды; баланың дамуындағы проблемалар немесе ерекшеліктер анықталған жағдайда одан әрі жұмыс жүргізіледі.

Инклюзивті тәжірибе аясында жалпы білім беру мекемесінде мүгедек баланы сүйемелдеудің әр кезеңіне толығырақ тоқталайық. психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның (ПМПК) қорытындысы бала туралы ақпарат жинаудың негізі болады. ПМПК мамандарымен жақсы байланысы емес педагог-ассистенттің жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді, сонымен бірге мүмкіндігі шектеулі баланы жаңа әрекеті- оқу саласына қосу процесін тиімді етеді.

Алдын ала дайындық кезеңінде педагог-ассистент мамандар жүргізген бала диагностикасының нәтижелерімен, білім беру бағдарымен бекітілген баланың медициналық картасымен танысады; жеке білім беру жоспары (ЖБЖ) бойынша ұсынымдар алу үшін ПМПК мамандарымен және өкілдерімен кездеседі.

Танысу және байланыс орнату. Әрі қарай, тікелей танысудың маңызды сәті және баламен біртіндеп байланыс орнату жүзеге аса бастайды. Жалпы мәліметтерді алғаннан кейін тьютор баланың өзімен және оның отбасымен танысады, өз қамқорлығындағы баланың ерекшеліктері, мүдделері, күшті және әлсіз жақтары туралы біледі. Бұл диагностикалық кезеңнің маңызды элементі пед. ассистенттің баланы, оның ортасын тікелей бақылауы болып табылады. Мұнда баланың мінез-құлқына қатысты егжей-тегжейлерді түсіндіру, оның әлеуметтік және күнделікті тұрмыстық мағлұматтарының даму деңгейі туралы білу маңызды. Педагог-ассистент ата-анасына баласымен жұмыс істеуге мүдделі екенін және шын жүректен оң нәтижеге алғысы келетінін сездіру керек.

Ата-аналарды, олардың білім беру мекемесімен арасындағы жалпы келісім аясында тараптардың жауапкершілігі мен міндеттері нақты анықталған педагог-ассистент лауазымдық міндеттерімен таныстыру қажет. Бұл кезеңде баланы өзі айналысатын үй-жайлармен, оның жұмыс орнымен, сыныптар мен кабинеттердің, спортзалдың, асхананың, дәретханалардың орналасуымен алдын-ала таныстыру қажет. Тьюторға ДМШ (денсауылық мүмкіндігі шектелген) баланы ақпараттандыру және білім беру мекемесіне келуге дайындау үшін, сондай-ақ барлық қатысушылардың инклюзивті білімге әлеуметтік қызығушылығын қалыптастыру үшін ата-аналармен, оқушылармен, педагогикалық ұжыммен алдын ала кездесулер өткізген жөн. Бұл ата-аналар жиналысында әңгімелесу, мүмкіндігі шектеулі балалар туралы және инклюзивті білім туралы фильмдер көрсету болуы мүмкін.

Бейімделу кезеңі. Бейімделу кезеңінде тьютор мен оқушының білім беру процесі мен әлеуметтік өмірге кіруі, баланы әртүрлі оқу және оқудан тыс жағдайларға біртіндеп енгізу бойынша күнделікті, дәйекті жұмысы жүреді. Бейімделу деп мектеп іші жайларын, күн тәртібін, оқу бағдарламалары мен әдістемелік құралдарды мүгедек баланың қажеттіліктеріне бейімдеу түсініледі. Балалардың мектепке бейімделу мерзімі өте әртүрлі және белгілі бір баланың жеке ерекшеліктеріне байланысты. Олар бірнеше айға дейін өзгереді, кейбір балаларда бір жылға дейін созылуы мүмкін. Мектепке дейінгі білім беру мекемелеріне, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына, психокоррекциялық қолдау орталықтарына және т.б. барған балаларда бейімделу кезеңі едәуір қысқарады, осы кезеңде тәрбиеші мүгедек баланың алдында тұрған міндеттердің құрамдас бөліктері мен ерекшеліктерін және оларды шешудің ықтимал мүмкіндіктерін түсінеді, жағдайға әсер ететін оң және теріс факторларды анықтайды. Баламен оқуға деген жеке ынтаны қалыптастыру бойынша жеке жұмыс жүргізіледі. Бұл кезеңдегі маңызды сәт баланың мүгедектігі бар мектеп ұжымына сәтті кіруіне бағытталған педагог-ассистенттің жұмысы болуы керек.

Мүмкіндігі шектеулі балаларда тұлғааралық қарым-қатынас пен қарым-қатынас дағдыларының жетілмегендігі жиі байқалады; егер тьютор өз қамқорлығындағы басқа балалармен (үзілістерде, серуендерде, асханада, мерекелерде, сынып сағаттарында және т.б.) қарым-қатынастың кез келген мүмкіндігін пайдаланса жақсы. Бұл жерде "ерекше" баланы қабылдамайтын құрдастар қоғамы сәтті инклюзияның жетекші факторларының бірі екенін атап өткен жөн.

Негізгі кезең. Жаңа ортада бейімделіп, оң эмоционалды қолдауды үнемі ала отырып, мүгедек бала мазасыздық пен шиеленісті төмендетумен сипатталатын жаңа кезеңге өтеді. Бұл баламен өзара қарым-қатынас кезеңі және оқу барысында, алғашқы нәтижелерді бағалау кезеңі.

Енді тьюторлықтың акценті әлеуметтенуді тереңдету және түзете-дамыта оқыту саласына ауысады. Баланың мотивациясын сақтау, оның жетістіктерін сезінуге мүмкіндік беру маңызды. Белгілі бір әрекетті орындау кезінде баланың тәуелсіздігінің, өз бетімен әрекетке ұмтылуының үлесі біртіндеп артып келеді, сонымен қатар оның басқа

ересектермен, ең алдымен мұғаліммен және басқа балалармен қарым-қатынас жасау қабілеті біртіндеп қамтамасыз етіледі. Мен тағы бір рет атап өткім келеді, көмек ақылға қонымды мөлшерде болуы керек, бағыттаушы сипатта болуы керек және баланы өз бетімен әрекетке ұмтылуға, тәуелсіздікке шақырады.

Бұл кезеңде диагностика сыныптан тыс жұмыстар кезінде оқыту және бақылау процесінде жүзеге асырылады, алғашқы нәтижелерді талдау және бағалау, баланың зияткерлік, коммуникативті және басқа салаларындағы ресурстар мен тапшылықтарды бағалау, қажет болған жағдайда жеке оқу бағдарламасына түзетулер енгізіледі, дербестікке қолжетуі бағаланады. Тьюторлық сүйемелдеу баланың жетістіктерін (қазіргі және өткен жетістіктерін) қызығушылықтары мен ұмтылыстарымен (болашақ жетістіктерін) үнемі рефлексивті байланыстыруға негізделген баланың білім беру қозғалысын ұйымдастыру болып табылады.

Әр кезеңде тьютор ата-аналарды және білім беру процесінің барлық қатысушыларын баланы оқыту мен әлеуметтендірудегі жетістіктер мен сәтсіздіктер туралы хабардар етеді, оқыту мазмұнын меңгеруге мониторинг жүргізеді, сүйемелдеу нәтижелерін талдайды. Қажет болған жағдайда тьютор жетекші мамандардан: логопедтерден, дефектологтардан, психологтардан балаға кеңес беруді ұйымдастырады.

Соңғы кезең, егер бұл мүмкіндігі шектеулі баланың белгілі бір мәртебесінде мүмкін болса, сүйемелдеушінің тьютордың делдалдық рөлінен біртіндеп шығуы, балаға кейіннен кейінге қалдырылған бағалаумен оқуда барынша дербестік беру болуы тиіс. Тьютордың жүйеден шығуы немесе оның ықпалының азаюы оның тиімділігінің өлшемі болып табылады[5].

Мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы білім беру қызметтері қажет. Олар ақпаратты қабылдауда, өңдеуде және қолдануда қиындықтарға тап болады. Бұл олардың көп жағдайда қоғамға бейімделуіне кедергі келтіретін нәрсе. Мүмкіндігі шектеулі баланы инклюзивті білім берудегі басты мақсаты - құрдастарымен бірге әлеуметтік және білім беру тәжірибесін алу болып саналады. Сондықтан, инклюзивті білім беру идеясын қазір кез-келген баланың жасына, қабілетіне, денсаулығының шектеулі болуына қарамастан, осы қоғамның өміріне толықтай қатысуға және өз үлесін қосуға мүмкіндік беретін осындай қоғам құру жолындағы кезең ретінде қазіргі білім беру процесін жаңғыртудың құрамдас бөліктерінің бірі ретінде қарастырған жөн.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы: Қазақстан. 1995.-47 б.
2. Қазақстан Республикасындағы "Білім туралы" Заң. - Алматы: Юрист, 2003. - 22 б.
3. Қазақстан Республикасы мүмкіндіктері шектеулі балаларға әлеуметтік және медициналық педагогикалық түзету қолдауын көтеру туралы Заңы.
4. Қазақ мектептері мен мектепке дейінгі балалар мекемелеріне имандылық-эстетикалық тәрбие берудің кешенді бағдарламасы.
5. Қожрақова А.С. Инклюзивті білім беруде әлеуметтік ортаға бейімделудің мағызы. Монография – Атырау: Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің баспасы, 2020.- 106 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ИНКЛЮЗИВТІ СЫНЫПТАРДА ЖАЙЛЫ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Оспанова Бибигуль Канатовна

«Alikhan Bokeikhan University» ББМ,

«Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а., PhD доктор

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру.

Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз - барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат [1].

Жас ұрпаққа жан-жақты білім, тәлім-тәрбие беру – әрбір оқытушының басты міндеті. ХХІ ғасыр – ақпараттық қоғам дәуірі. Инклюзивті білім беру – оқытудың тиісті білім беретін оқу бағдарламаларына, білім алушылардың өзгеде санаттарымен тең қолжетімді, арнайы жағдайларды қамтамасыз ету арқылы дамытуға түзету-педагогикалық және әлеуметтік қолдауды көздейтін, мүмкіндігі шектеулі адамдарды бірлесіп оқыту және тәрбиелеу.

Қазақстанда «Бәріне бірдей мүмкіндік» деген статусты қолданатын инклюзивті білім беру бағдарламасының енгізілгеніне де көп бола қойған жоқ. Бұл термин көбінесе «Сапалы білім барлығы үшін» түсінігімен бірдей болып келеді. Яғни, жалпы білім беретін мектептерде мүмкіндіктері шектеулі баламен басқа да, әлеуметтік қорғалатын топтарға жататын оқушыларға өзгелермен теңдей білім беру және соған жағдай жасау. Мүмкіндігі шектеулі балалар қоғамдық өмірге аса бейім емес. Мәселенің бұлай қалыптасуына бүгінгі қоғамның кінәсі бар. Өйткені біз мүмкіндігі шектеулі жандарға мүсіркей қараудан арыла алмай келеміз. Жалпы білім беретін орта мектептерде олардың оқып, білім алуына жағдай жасау енді-енді қолға алына бастады. Қазіргі кезде Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалар көбінде арнайы мектеп-интернаттарда білім алады [2].

Білім беру ортасын түсіну үшін, біз бұл феноменнің мағынасын ашуымыз керек. Кеңінен пайдаланылуына қарамастан «орта» түсінігінің ғылым әлемінде нақты анықтамасы жоқ. Жалпы мағынада «орта» түсінігі «қоршаған орта» деп қабылданады [3].

Педагогика мен психологияда «орта» термині алғаш рет 20 ғасырдың 20 жылдары пайда болды, ол кезде жиі «орта педагогикасы» (С.Т. Шацкий), «баланың қоғамдық ортасы» (П.П. Блонский), «қоршаған орта» (А.С. Макаренко) терминдері қолданылды.

Д.Ж. Маркович ортаны адамның өмірлік іс-әрекеттері орындалатын табиғи және жасанды жағдайлардың бірігуі деп анықтады.

Адамның ортасын анықтауда Л.В. Максимова ортаны табиғи және әлеуметтік мінезді өзара байланыстағы бірқатар компоненттерден тұратын күрделі құрылым деп белгіледі.

Н.Б. Крылова «орта» деп әлеуметтік-мәдени кеңістіктің бөлігін, білім беру жүйелерінің өзара байланыстар аймақтарын, процестердің субъектілерін белгіледі. Мұнда ортаның негізгі көрсеткіштері болып қарым-қатынастар, құндылықтар, белгілер, заттар және пәндер табылады.

Сөздіктерде «орта» деп адамды қоршаған әлеуметтік (тұрмыстық жағдайлар, заттық орта, сонымен бірге бұл жағдайлармен байланыстырылған адамдар қауымы белгіленеді.

Л.И.Божович ортаны «даму жылдамдығын, жаңа сапалы құрылымдардың пайда болуын қамтитын, дамудың ішкі және сырттай жағдайларының ерекше бірігуі» деп анықтады. Автордың ойынша, ортаға қосылған баланың уайымдарының, ортаға деген

қатынасының мінезін түсіну өте маңызды. Ғалым баланың ортаға ғана қатынасын қамтымай, сонымен бірге сол ортада оның белсенділігін арттыратын, рухани (кеңестік және заттық) кеңістік бағыттарды дамытуды қажет дейді.

«Білім беру ортасы» түсінігін бірқатар таяу және алыс шетел ғалымдары зерттеуде (В.И. Слободчиков, В.А. Петровский, Н.Б. Крылова, М.М. Князева және т.б.).

Олар «білім беру ортасы» түсінігінің философиялық аспектілеріне, оны жобалау тәсілдерімен технологияларына назар аударған. Оқытумен тәрбиелеу тәжірбиесінде білім беру ортасын құру мәселелері О.С. Газманның, М.В. Клариннің, И.Д. Фруминнің дамыта оқыту жүйесінің негізін қалаушылардың жұмыстарында қарастырылған (В.В. Давыдов және т.б.).

Кез-келген әлеуметтік-мәдени кеңістік шеңберінде жеке тұлғаның ретсіз немесе түрлі деңгейде ұйымдастырылған даму процесінің іске асырылуы білім беру ортасы болып табылады.

Психологиялық тұрғыдан Л.С. Выготский, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, Л.В. Занков, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин және т.б. пікірінше, білім беру ортасы- дамыта оқыту іске асырылатын, нақты түрде реттелген білім беру кеңістігі. Бала егер әлеуметтік-заттық ортада өзінің әрекеттерін үнемі жетілдіруге мүмкіндігі болса қабілет тірек болады.

Н.Е. Щуркова ортаны зерттеуде пәндік-кеңістік, іс-әрекеттік, жағдаяттық және мәліметтік-мәдени кеңістік атты компоненттерді бөліп қарастырады.

Л.Н. Седова жеке тұлғаның қалыптасу процесі үшін дамыта білім беру ортасы маңыздылығының негізгі үш параметрін қарастырады: мақсат қою; дамыту білім беру ортасын педагогикалық құбылыс ретінде түсіну; педагогикалық ғылым тұрғысынан дамыта білім беру ортасын қарастыруда танымдық белсенділікті қалыптастырудан аңғиғжелі әдістер мен тәсілдерді іздеу.

С.Л. Новоселова ортаны, баланың рухани және физикалық бейнесінің мазмұнын модельдейтін, іс-әрекетінің материалдық нысаналарының жүйесі ретінде анықтайды.

Білім беру ортасының өзіндік құрылымы бар, бірақ оның компоненттерін қарастыруда ғалымдар бір ғана бағытқа сүйенбейді.

Г.А. Ковалевтың пікірінше, білім беру ортасының келесідей бірліктері бар: физикалық орта, адамдар факторы және оқыту бағдарламасы.

1) Физикалық орта: мектеп ғимаратының архитектуралық құрылымы, көлемі және мектеп интерьерінің кеңістік құрылымы; оқушылардың кеңістікте қозғалу мүмкіндіктері.

2) Адамдар факторы: оқушылардың үлгерімімен жеке тұлғаның ерекшеліктері; әлеуметтік іс-әрекетіне адамдардың әсері; статустар мен ролдердің бөлінуі; оқушылар мен ата-аналардың ұлттық және жасерекшелік, жыныстық ерекшеліктері.

3) Оқыту бағдарламасы: оқушылардың іс-әрекетінің құрылымы; оқыту бағдарламаларының мазмұны; оқыту түрлерімен бақылаудың мінездемесі.

Е.В. Коротаева бойынша, «ортаның әрбір компонентінің эмоционалды-дамытушы әсері болуы керек». Ол компоненттердің эмоционалды-дамытушылық мінезділігін қамтитын шарттарды бөліп көрсетті:

- біріккен іс-әрекетке қатысушылар арасындағы байланыс;
- күн тәртібінің сәттері;
- бөлменің, кеңістіктің сырт көрінісі;
- сабақтарға эвиристикалық жаттығуларды қосу.

Жиі білім беру ортасы екі көрсеткіштермен мінезделінеді:

- ресурстық мүмкіндіктермен;
- ұйымдастыру тәсілдерімен.

Сонымен, ғалымдардың ойынша, білім беру ортасы дегеніміз, білім алу субъекттері өзара байланысқа түсу процесінде нақтылайтын білім беру процесінің және тұлғааралық қатынастардың материалдық факторларының жиынтығы. Бірақ, өзгерудегі жағдайларға адекватты, жаңа педагогикалық технологиялар негізінде инновациялық инклюзивті тәртіпбойынша жұмыс істейтін заманауи жалпыға білім беру мектебінде, әр оқушының

білім алудағы ерекше қажеттіліктеріне сәйкес келетін, білім беру ортасы қажет. Әр балаға жынысына, ұлтына және діни ұстанымдарына, денсаулық жағдайына, даму деңгейіне, ата-анасының әлеуметтік-экономикалық статусына және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, білім алу кеңістігіне қосылуға жағдай жасалуы керек. Инклюзияның басты шарты–мектептің балаға бейімделуі, керісінше емес, бұл жағдай қалыпты балалардан тұратын оқушылардың негізгі контингентіне жағымды әсер етеді: балалар білім алуда ерекше қажеттіліктері бар сыныптастарын сыйлау мен бағалауға үйренеді; көмек беру арқылы өмірдің түрлілігін қабылдап, «біз әртүрліміз, бірақ тең құқылымыз» атты толерантты кеңістікте қалыптасады.

Инклюзивті мектепте білім беру ортасын заман талаптарына сай модельдеу мәселесі бүгінгі күнде аса маңызды мәселелердің бірі.

Инклюзивті кеңістікке қосылған балалар контингентіне байланысты дамытатын заттық орта өзіндік ерекшеліктерге ие болып, барлық іс-әрекет түрлерін терең дамытуға жағдай жасайды. Яғни, инклюзивті сыныпта кіші топтармен немесе белсенділік орталықтарында балалармен жүргізілетін жұмыстарды білім беру ортасын түрлендіру қажет:

- бала сипап сезу арқылы ажырататын белгілері бар оқу орталықтарымен басқада сыныптағы аймақтарды жабдықтау;
- баланы сабаққа дейін сынып бөлмесімен таныстыру;
- ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдауға басқа балаларды тару;
- баланы қоршаған орта тұрақты болуы тиіс;
- төтенше жағдайдың пайда болу жағдайына әрекеттер жоспарын құру; оқу жағдайында көмек дер кезінде көрсетілуін қамту;
- мүгедектер арбасымен еркін қозғалу үшін жиһазды ыңғайлы етіп орналастыру;
- топтық сабақтармен ұжымды қойындарға арналған кеңістікпен қамту;
- ғимаратта мүгедек арбасымен кіруі мүмкін емес әжетхананы баланың пайдалануына байланысты жабдықтау;
- бұрыштың ішінде болып жатқанды мұғалімнің қадағалауы, ал балалар сыныптағыларды көрмеуі үшін ол бұрыш ширмамен бөліну ітііс;
- іс-әрекет орталықтарын, физикалық тосқауыл ретінде тақтайшалармен бөлу керек;
- зақым келтірмейтіндей етіп, жиһаздардың үшкір бұрыштарын жұмсақ заттармен қаптау;
- балаға, демалу керек болған сәтте, қимыл-қозғалыс жасауға жағдай жасау;
- танымал ортамен қамту [4].

В.А. Ясвиннің ойынша, мұндай білім беру ортасын ұйымдастырудың негізгі мақсаты әр оқушы үшін дамуына жағымды жағдай жасау арқылы оқу процесін модельдеу. Білім беру ортасы балаға дамуындағы түрлі бағыттар бойынша (физикалық, интеллектуалдық, адамгершілік және т.б.) жоғары нәтижелерге жетуге жағдай жасауы тиіс.

Ортаның әрбір компоненттері жалпы мақсаттарға сәйкес болуы керек. Ерекше балаға дамытатын заттық ортаның қолжетімді болуы–материалдар, кітаптар, көрнекіліктердің қолсозымды деңгейден жоғары болмауы [5].

Инклюзивті сыныпта ерекше қажеттілігі бар балаларға арналған ортаны ұйымдастыруда міндетті түрде:

- балаларды ыңғайлы орындарға отырғызу керек;
- балаларды жақсы оқитын баламен отырғызу;
- сыныпта жағымды ролді атқаратын баламен отырғызу керек;
- назарды аударатын заттардың жанына отырғызбау;
- жеке жұмысқа арналған орындарды немесе сыныптағы тыныш аймақтарды пайдалану;
- сынып тақтасын қажет емес материалдармен толтырмау;
- қауіпсіз, кедергілермен асулардан бос, қолжетімді орта қажет;
- сыныпта қозғалуы адекватты кеңістікпен қамту;

- оқушылардың бір-бірімен араласып, жұмыс істеуіне арналған оқу орындарын ұйымдастыру [6].

Бастауыш сынып оқушыларына инклюзивті сыныптарда жайлы білім беру ортасын ұйымдастыру мәселесі қарастырылып, «орта» түсінігінің мәні жан-жақты әдебиеттерден талқыланды. Сонымен, инклюзивті сыныптарда оқитын бастауыш сынып оқушыларының ортасының өзіндік ерекшеліктері бар екенін ескеріп, инклюзивті сыныпта бастауыш сынып оқушыларына арналған жайлы ортаны ұйымдастыру міндетті түрде қажет деген қорытындыға келеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР, 2002, №343 Заңы
2. «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы.
3. Адырбаева М.Ж. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі психологиялық-медициналық педагогикалық консультацияның жұмыс барысы. - Алматы, 2011. – Б.30-35.
4. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования.-Париж, ЮНЕСКО, 2009.
5. Жусупбекова З.Д., Мұқан А.Т. Инклюзивті білім беру жүйесінің негізі. //Республикалық педагогикалық-әдістемелік журнал. Әлеуметтік педагог.-2010.- №4.
6. Байтұрсынова А.А. Арнайы педагогика: проблемалары мен даму болашағы.-Алматы, 2008.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ОБРАЗОВАНИИ

Ризуанова Анар Катимуллаевна

к.п.н., ст.преп. кафедры психологии и педагогики,
НАО «Атырауский университет им. Х. Досмухамедова»

«Каждый человек, независимо от состояния здоровья, наличия физического или умственного недостатка, имеет право на получение образования, качество которого не отличается от качества образования, получаемого здоровыми людьми».

Проблемы специального образования сегодня являются одними из самых актуальных в работе всех подразделений Министерства науки и высшего РК. Это связано, в первую очередь с тем, что за последние десятилетия в Казахстане по разным причинам растет число детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ). Причины болезненности детей сложны и серьезны: это и экологическая обстановка, и заболевания детей, и социальные условия жизни, и психологический климат в семье. Статистика свидетельствует: здоровье детей от рождения до поступления в школу не улучшается, а ухудшается, что отрицательно влияет на процесс усвоения школьной программы. Образование таких детей предусматривает создание для них специальной коррекционно-развивающей среды, обеспечивающей адекватные условия и равные с обычными детьми возможности для получения образования в пределах специальных образовательных стандартов, лечение и оздоровление, воспитание и обучение, коррекцию нарушений развития, социальную адаптацию.

Поэтому в последние годы происходит обновление системы образования, сближения специальных и общеобразовательных учебных заведений, изменение отношения общества к детям с ограниченными возможностями здоровья и закономерно встают вопросы условий

организации их обучения и воспитания на перспективу. Центром внимания педагогической общественности стал вопрос об интеграции, т.е. совместном обучении нормально развивающихся детей и детей с ограниченными возможностями здоровья.

К детям с ограниченными возможностями здоровья относятся дети:

☐ ☐ с нарушением слуха (не слышащие и слабослышащие);

☐ ☐ с нарушением зрения (незрячие и слабовидящие);

☐ ☐ с тяжелыми нарушениями речи;

☐ ☐ с нарушениями опорно-двигательного аппарата, в том числе с детским церебральным параличом;

☐ ☐ с задержкой психического развития;

☐ ☐ с нарушением интеллекта,

☐ ☐ иные ограничения в здоровье (выраженные расстройства эмоционально-волевой сферы, ранний детский аутизм, комплексные нарушения).

Данные дефекты могут иметь разное качество и степень выраженности.

Одна из наиболее актуальных проблем образования в настоящее время-организация совместного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья и их нормально развивающихся сверстников в условиях массовых образовательных учреждений. Как считает большинство российских и зарубежных коррекционных педагогов и психологов, все дети с особыми образовательными потребностями нуждаются в обогащении опыта социального и учебного взаимодействия со своими нормально развивающимися сверстниками. Проблема интегрированного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) получила достаточно широкое освещение в работах ряда ведущих российских дефектологов, как А.А.Дмитриев, И.В.Евтушенко, Н.М.Назарова, М.И.Никитина, Л.П.Уфимцева, Н.Д.Шматко, др.

Обобщенная модель системы специального образования и психолого-медико-социальной помощи лицам с ограниченными возможностями развития включает следующие основные компоненты:

☐ ☐ лечебно-профилактическое направление,

☐ ☐ диагностическое,

☐ ☐ коррекционно-развивающее,

☐ ☐ воспитательно-образовательное,

☐ ☐ социально-реабилитационное, интеграционное (реализуется как различные варианты совместного обучения и воспитания детей и подростков с отклонениями в развитии и их нормально развивающихся сверстников).

В настоящее время существуют различные определения понятия интеграция (от лат. *интеграцио*– восстановление, восполнение), которые раскрывают его в полной мере. В широком смысле, данное понятие означает состояние связанности отдельных дифференцированных частей и функций системы в целое, а также процесс, ведущий к такому состоянию.

Концепция интегрированного обучения строится на трех основополагающих принципах:

☐ ☐ принцип ранней диагностики и коррекции нарушений в развитии;

☐ ☐ принцип обязательной коррекционной помощи каждому ребенку, интегрированному в общеобразовательное пространство вне зависимости от формы (варианта) интеграции;

☐ ☐ продуманный и обоснованный отбор детей для интегрированного обучения.

Интегрированное обучение должно носить воспитывающий и развивающий характер. Важное значение имеет систематичность и последовательность решения коррекционно-образовательных задач, соблюдение принципа индивидуального и дифференцированного подхода в обучении и воспитании детей с разными образовательными возможностями, тесная связь обучения и воспитания с реальными

условиями жизнедеятельности обучающихся, принцип сознательности и активности учащихся в обучении, др.

Основными вариантами интегрированного обучения детей с отклонениями в развитии в образовательных учреждениях общего типа являются:

1-полная интеграция–совместное обучение детей с ОВР в одном классе (учебной группе) с обычными детьми и обязательными дополнительными занятиями специалиста (логопеда, сурдопедагога, тифлопедагога) в общеобразовательном учреждении.

Эта форма интегрированного обучения практикуется в варианте, когда один-два ребенка с отклонениями в развитии вливаются в обычные группы детского сада или классы массовой общеобразовательной школы (дети с нарушениями речи, слабовидящие, слабослышащие с легкой и умеренной степенью тугоухости, дети с кохлеарным имплантантом). Эти дети по уровню психофизического речевого развития более-менее соответствуют возрастной норме и психологически готовы к совместному обучению со здоровыми сверстниками; коррекционную помощь они получают по месту обучения или ее оказывают родители под контролем специалистов;

2-комбинированная интеграция–совместное обучение со здоровыми сверстниками при постоянной специальной коррекционной помощи специалистов из коррекционного учреждения (если уровень психофизического и речевого развития ребенка с ограниченными возможностями здоровья приближен к возрастной норме);

□□частичная интеграция–для детей, находящихся на индивидуальном обучении–посещение отдельных уроков, внеклассных мероприятий (дети с сохранными потенциальными возможностями, но еще неспособные овладеть знаниями, умениями и навыками в соответствии с образовательным стандартом), вливаются в «массовый» детский коллектив лишь на часть дня;

4-временная интеграция, когда дети, обучающиеся в коррекционных классах (специальных группах ДОУ), и учащиеся обычных классов (воспитательских групп) объединяются не реже двух раз в месяц для совместных прогулок, участия в праздниках, соревнованиях, досуговых мероприятиях воспитательного значения и др.

Н.Н.Малофеева и Н.Д.Шматко выделяют следующие модели образовательной интеграции: постоянная полная, постоянная неполная, постоянная частичная, временная частичная и эпизодическая.

Дадим их краткую характеристику.

Постоянная полная интеграция предполагает обучение ребенка с тем или иным нарушением в развитии на равных с нормально развивающимися детьми в одном классе или дошкольной группе. Данная модель может быть эффективна для тех детей, чей уровень психофизического и речевого развития соответствует или приближается к возрастной норме, и кто психологически готов к совместному со здоровыми сверстниками обучению.

Постоянная неполная интеграция может быть эффективна для тех детей школьного возраста, чей уровень психического развития несколько ниже возрастной нормы, кто нуждается в систематической и значительной коррекционной помощи, но при этом способен в целом ряде предметных областей обучаться совместно и наравне с нормально развивающимися сверстниками, а также проводить с ними большую часть внеклассного времени. Постоянная, но неполная интеграция может быть полезна дошкольникам с различным уровнем психического развития, но не имеющим сочетанных нарушений. Целью такой интеграции является максимальное использование всего потенциала уже имеющихся у ребенка и довольно значительных возможностей общения, взаимодействия и обучения с нормально развивающимися детьми.

Постоянная частичная интеграция рекомендуется для тех детей с ОВЗ, которые способны наравне со своими нормально развивающимися сверстниками овладевать лишь небольшой частью необходимых умений и навыков, проводить с ними только часть учебного и внеклассного времени. Целью данного вида интеграции является расширение

общения и взаимодействия детей с ограниченными возможностями с их нормально развивающимися сверстниками.

Характеризуя организационные основы реализации образовательной интеграции Н.Н.Малофеев и Н.Д.Шматко отмечают следующее: при *временной и частичной интеграции* все воспитанники коррекционной группы или класса вне зависимости от достигнутого уровня развития объединяются со своими нормально развивающимися сверстниками не реже 2-х раз в месяц для проведения совместных мероприятий, в основном воспитательного характера. Назначением временной интеграции является создание условий для приобретения начального опыта общения с нормально развивающимися сверстниками. Временная интеграция является, таким образом, этапом подготовки к возможной в дальнейшем более полной форме интегрированного обучения. Данная модель интеграции может быть реализована в дошкольных учреждениях комбинированного вида, имеющих как группы для нормально развивающихся детей, так и специальные группы, а также в массовых школах, где открыты коррекционные классы.

Следующая модель интеграции, *«эпизодическая»*, ориентирована на специальные дошкольные и школьные учреждения, которые ограничены в возможностях проведения целенаправленной работы по совместному с нормально развивающимися детьми воспитанию и обучению своих воспитанников с ОВЗ. Функцией эпизодической интеграции является целенаправленная организация хотя бы частичного социального взаимодействия детей с выраженными нарушениями развития со сверстниками, преодоление тех объективных ограничений в социальном общении, которые создаются в условиях специальных (коррекционных) учреждений, где обучаются только дети с ограниченными возможностями здоровья.

Социальные условия реализации различных вариантов (форм) интегрированного обучения в системе государственного образования.

Полная интеграция может быть эффективна для детей, которые по уровню психофизического и речевого развития соответствуют возрастной норме и психологически готовы к совместному со здоровыми сверстниками обучению. Такие дети (по 1-2 ребенка) включаются в обычные группы детского сада или классы школы, при этом они обязательно должны получать коррекционную помощь, либо по месту обучения (например, дети с нарушениями речи в логопункте детского учреждения), либо в группе кратковременного пребывания специального детского сада или школы, либо в разнообразных реабилитационных центрах (например, дети с нарушенным слухом в сурдологических кабинетах системы здравоохранения).

Для городов и других населенных пунктов, в которых нет специальных (коррекционных) образовательных учреждений, может быть эффективной такая **форма комбинированной интеграции**, при которой дети с ОВЗ, несмотря на наличие нарушения в развитии, имеют достаточно высокий уровень общего психофизического и речевого развития, и направляются в группы (классы) одного массового детского сада (школы); при этом данному детскому учреждению выделяется ставка учителя-дефектолога, который проводит с проблемными детьми систематические коррекционные занятия (индивидуальные или малыми группами), посещает занятия в массовых группах (классах), помогая организовать обучение и воспитание проблемного ребенка в коллективе здоровых детей.

Важно подчеркнуть, что, если полная и комбинированная модели интеграции могут быть эффективны лишь для части детей с достаточно высоким уровнем психофизического и речевого развития, то частичная и особенно временная формы интеграции целесообразны для большинства детей-инвалидов и детей с отклонениями в развитии, в том числе и для детей с интеллектуальной недостаточностью. Такое объединение способствует социализации детей с отклонениями в развитии, а для нормально развивающихся детей создает среду, в которой они начинают осознавать, что мир представляет собой единое сообщество людей, включающее людей с проблемами в развитии.

Реализация всех этих моделей предполагает обязательное руководство процессом интеграции со стороны учителя-дефектолога, который помогает педагогам общего профиля и психологу в организации воспитания и обучения ребенка с отклонениями в развитии в коллективе здоровых сверстников.

Именно в этих учреждениях есть возможность создавать и обычные, и коррекционные, и смешанные группы детей, что позволяет осуществлять все формы интеграции, подбирая каждому ребенку необходимую квалифицированную психолого-педагогическую помощь, налаживать подлинное взаимодействие педагогов и психологов общеобразовательных школ со специалистами-дефектологами. При этом в **комбинированном** учреждении можно обеспечить и специальное образование детям с выраженными нарушениями развития, и качественное образование нормально развивающимся детям, обогатив их социально-эмоциональное развитие уникальным и необходимым в будущей взрослой жизни опытом взаимодействия с теми людьми, которые в силу не зависящих от них обстоятельств оказались менее способными к обучению, испытывают большие проблемы в общении со взрослыми и сверстниками, с детьми, у которых затруднено усвоение умений и навыков, необходимых для самостоятельной жизни

При этом за каждым ребенком, имеющим отклонения в развитии, сохраняется необходимая ему специализированная психолого-педагогическая помощь и поддержка, которые реализуются в зависимости от структуры дефекта, психофизических, психологических особенностей лечения в условиях определенных моделей интегрированного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья и нормально развивающихся детей. Необходим адекватный выбор доступной и полезной модели интеграции для каждого ребенка с ограниченными возможностями здоровья при вовлечении его в общеобразовательную среду. Опыт организации интегрированного обучения показывает, что при решении вопроса об интеграции ребенка с отклонением в развитии в образовательную среду нормально развивающихся детей следует учитывать ряд показателей, которые условно можно разделить на «внутренние» и «внешние». К внешним показателям относится система условий, в которых должно происходить обучение и развитие ребенка, к внутренним – уровень его психофизического и речевого развития.

К **внешним условиям**, которые обеспечивают эффективную интеграцию детей с особыми образовательными потребностями, относятся:

1-раннее выявление нарушений (на первом году жизни) и проведение коррекционной работы с первых месяцев жизни, так как в этом случае можно достичь максимально возможных результатов в развитии ребенка, которые позволят ему обучаться в массовом учреждении; 2-желание родителей обучать ребенка вместе со здоровыми детьми, их стремление и готовность реально помогать своему ребенку в процессе его обучения; 3-наличие возможности оказывать «интегрированному ребенку» эффективную квалифицированную коррекционную помощь; 4-создание условий для реализации вариативных моделей интегрированного обучения.

К **«внутренним»** показателям относятся:

1-уровень психофизического и речевого развития; 2-возможность овладения общим образовательным стандартом в предусмотренные для нормально развивающихся детей сроки; 3-психологическая готовность к интегрированному обучению.

Главными условиями успешной реализации интегрированного обучения в системе образования являются:

1-реализация индивидуальной образовательной программы;

2-адаптация технологий обучения и воспитания к познавательным возможностям ребенка с особыми образовательными потребностями, в том числе методического арсенала педагога (учебно-методические комплекты, наглядные пособия, дидактические материалы, другие средства обучения);

3-обеспечение психолого-педагогического сопровождения и поддержки детей и подростков, обучающихся в режиме интеграции.

Ключевые слова: дети, интеграция, коррекция, образование, др.

Использованные литературы:

1. Бушпакбаева А.Б. К вопросу об актуальных проблемах коррекционно-развивающей работы в специальной школе / А. Б. Бушпакбаева, Б. Ж. Культаева, А. Е. Садыханова. - Текст: непосредственный // Проблемы и перспективы развития образования: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2016 г.). - Краснодар : Новация, 2016. - С. 205-207. - URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/187/9616/> (дата обращения: 19.09.2023).
2. Борщанская А.К. “К созданию специальной коррекционно-развивающей среды в школе VIII вида”. Дефектология №2, 2002г.
3. Дементьева Е.Г. Модель работы с семьей умственно-отсталого дошкольника. “Практическая психология и логопедия”, № 3, 2006г.
4. Аналитический научно-методический центр “Развитие и коррекция”. “Коррекционно-развивающая система развития и обучения детей-инвалидов в условиях специальных учреждений” (методическое пособие для учителя). М., 2001г.

ҒТАМР 15.41.21

ҚОҒАМДЫҚ (ӘЛЕУМЕТТІК) ПСИХОЛОГИЯНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ НЕМЕСЕ АЛАМАНДЫҚ МІНЕЗ ДЕГЕН НЕ?

Имангалиева Н.Т., Кинжибаева Ф.Б.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Х.Досмұхамедовтің аталмыш ғылым саласында ерекше көңіл аударғаны қазіргі әлеуметтік, сондай-ақ этнопсихология ғылымдарына қатысты кейбір ой-түйіндері. 1925 жылы автор қаламынан туындаған «Аламан» атты еңбегінен жақсы байқалады. «Көптің пайдасын ойлап тұрса да,-деп жазды автор- бүтін жұрттың қамын жей тұрса да, өзінің мен-мендігін көп үшін құрбан қыла алмайтын, өз дегенін күшпен орындайтын: өз басын артыққа санап, сөзін сөйлеп, соңына ермегендерді, қарсы тұрғандарды түсінбегендігімен, ақылсыздығынан қылды деп білетін, көңіліне жақпаса өзі қойған бастығының бұйрығына, өзі қалаған тәртіптің жолына бас ұрмайтын; Отан сезімі, мемлекет сезімі кем, мен-мендік сезімі өте күшті құлықты аламандық дейміз...». Міне, бұл Х.Досмұхамедовтің бұдан 90 жыл бұрынғы ойлары. Осы аламандық қазақ халқының мінез-құлқында әлі де бар ма, бар болса оның қазіргі көріністері қандай? Бұл сұраққа жауап бермес бұрын қазақ халқының ұлттық психологиясының қалыптасу факторларының (тарихи, шаруашылық, мәдени, тіл, дәстүр-салт, табиғи, идеологиялық және діни, әлеуметтік, демографиялық) қазіргі заманғы өмір салтындағы ықпалын қарастыра кетпесе болмайды. Қазақтың тарихи санасында сонау түркі тілдес ата-бабаларымыздан мирас болған жауынгерлік пен намысқойлық сияқты қасиеттер осыншама үлкен аумақты шет жұртқа таптатпай, қырағылықпен қорғай білуге мүмкіндіктер берді. Қазақ халқының ұлттық психологиясына елеулі із қалдырған оқиғалар оның ұлт ретінде қалыптаса бастаған (қазақ хандықтары құрылған уақыт, яғни ХҮ ғасыр шамасы) кезеңдерден басталады. Жеке хандықтар болғанымен, орталықтандырылған тұтас мемлекеттің құрылмауы, орталық өкіметке бағындыру шараларының жүргізілмеуі, ірі діни және мәдени орталықтардың-қалалардың жетілмеуі (қазақ халқының дінге көзқарасы өз

алдына үлкен әңгіме арқауы), оның бергі жағында елімізде белгілі себептермен капиталистік қатынастардың дамымай қалуы, соның салдарынан қазақ тілінің экономикалық айналыс тіліне айнала алмауы міне мұның бәрі жоғарыдағы айтылған ұлттық психологияның қалыптасуына із қалдырған тарихи факторлар. Бұған қазақтардың ұлт ретінде қалыптасу процесі өте ауыр жағдайда – патшалық самодержавиенің отарлау саясатының үстемдік жағдайында жүргенін тағы қосып қойыңыз

Қазақ халқының қанына қорқақтық пен жалтақтық сияқты құлықтарды сіңіруде 1929-1932 жылдар зобалаңы да, 1937-1938 жылдардағы қанды репрессияны іске асыру «жығылған үстіне жұдырық» болды да шықты.

Х.Досмұхамедовтің түсінігінде қазақ елінде жиі кездесетін «аламандық» ұғымы басқаға бағынбайтын бәсекешіл топтың психологиясын білдіреді. Қазіргі әлеуметтік психологияның тілімен айтсақ, бұл биресми, яғни бірімен бірі үнемі бәсекеге түсіп тұратын, шекіспей бекіспейтін ұйымдасып қылмыс жасайтын топтар мен корпорациялар, мафиоздық бірлестіктер. Автор аламандықты рушылдық психологиямен байланыстырады. Ол ру менмендігінің бір сипаты аламандықта жатыр деп түсінеді. Ғалым «аламандық қазақ мінезінің бадырайып (психологияда мұны «мінездің акцентуациясы» дейді) бесенеден белгілі болып, көрініп тұратын мінез бітісі», – дейді. Мінез акцентуациясы жеке адамға, сонымен қатар әртүрлі әлеуметтік топтарға да тән құбылыс. Аламандыққа байланысты автор түйіндерінде қазақ халқында бұрынғы кезде атамекенді қорғау сезімдерінің кемдігі байқалады деген пікір бар. Әрине, осы түйінмен келісе қою қиын. Өйткені, екі жүз елу жылға созылған жоңғар шапқыншылығы кезінде кейде жойқын жеңілістерге ұшырағанмен қазақ халқы өз арасынан Қабанбай, Бөгенбай, Наурызбай, салқам Жәнібек т.б. осы сияқты дарабоз батырларын тудырып, Отан қорғау сезімінің небір асқаралы үлгілерін көрсетті. Отандық, жауынгерлік қасиеті төмен болған жағдайда қазақ халқы осыншама ұлан-ғайыр аумақты ұзақ жылдар бойына ұстап тұра да алмас еді. Ал осынау тамаша ұлттық сезіміміз қазіргі кезде нашарлап кетті десе, онымен келісуге болады. Мәселен, егемен, тәуелсіз мемлекет құрып жатқан кезде кейбір қазақ жастарының әскерге бармай, Отан қорғау борышынан қашқалақтап жүргені жақсылық емес. Егер жастарымызға «қазақта Отан қорғау сезімі аздау» деген ғалымның «ашынғаннан айтып, халықты қайрамақ болған» пікірін тіпті емеурінімізбен байқатсақ – ғалымның ойын теріс түсінуге жол беруіміз де, сөйтіп тәуелсіз мемлекетіміздің қорғаныс қабілетіне нұқсан келтіруіміз де ғажап емес. Осы мәселеге байланысты тағы бір деректі ұмытпайық. Ол – қазақтың отаншылдығы, ерекше намысқойлығы жайлы Қ. Тауасарұлының 1993 жылы «Жалын» баспасынан шыққан «Түп-тұқианнан өзіме шейін» деген кітабында жеріне жеткізе айтқан пікірлері. Қазақтың жауынгерлік мінезі туралы Қ. Жүкештің «Ұлттық психологияның сипаты» (Алматы, 1993) кітабында да жақсы айтылған. Оның келтірген деректері де нанымды: «Қазақтың осынау мінезі – оның ерте заманнан, тіпті сонау түркілік дәуірдегі ата-бабасынан мирас еткен қасиеті. Біздің арғы ата-бабаларымыз қазақ жерін мекендеген сақ, үйсін, ғұн, қаңлы тайпаларының бәрінің де жаужүрек жауынгер болып, жылқы малын ерекше баптағаны, сайланған бес қаруы болғаны тарихтан белгілі». Х.Досмұхамедовтің аламандық туралы тағы бір түйініне тоқтала кетейік: «Өткен ғасырдағы қазақтың әлеумет қимылдарының көбінде-ақ аламандық бар. Шетелмен жауласса да, ру ара таласса да, хандарына, билеріне көнбсе де қазақтың ісінің көбінен-ақ аламандық ісі шығып тұр...».

Бұл жолдарды оқи отырып екі ұдай ойға қаласыз. Автор әр түрлі аламандықты айта отырып, олардың кейбірінің көріну жағдайына байланысты оларды әртүрлі атауға болатынын ажыратпаған сияқты. Мысалы, шет елмен жауласудағы аламандық дегеніміз – жауынгерлік, Отан қорғаушылық, қала берді батырлық десе жараспай ма? Өз тарихындағы түрлі қанды қырғындарда қырылып кетуден қазақты сақтап қалған да осы қасиет емес пе еді?

Ал ханы мен биіне көнбейтін аламандықтың жөні әрине, басқаша. Бұл жағдай қазақ ішінде жаппай орын алған деп айтуға әсте болмайды. Ал кездесе қалған жағдайда «халық қандай ханға, қай биге қарсы шыққан?» – деген сұрақтарды бөліп қарастыруымыз қажет.

Біздіңше, Х.Досмұхамедовтің аламандық ру психологиясының ерекшелігінен туындайды деуі өте орынды. Енді ру, рушылдық, олардың психологиялық астарлары туралы бірер сөз қозғайық. Ғылымда ру (род), тайпа (племя), халық (народ), ұлт (нация) ұғымдарының психологиялық ерекшеліктері бар екені көптен айтылып жүрген мәселе. Бұл жөнінде психологтар мен философтардың этнографтар мен антропологтардың да көзқарастары бір-біріне тоқайласып жатады. Ру – адамдарды гендік ерекшеліктеріне, туыстық қарым-қатынастарына қарай топтастыратын, қазақша айтсақ – аталас-ауылдас, қандас адамдардың тобы. Қазақ жағдайында бір рулы ел жекелеген аумақты, бір ауылды мекендейді. Оның басында сол ауылға, елге беделді, сөзін жұртқа тыңдата алатын ақсақалдар болады. Кей жағдайда рубасылық билікке беделді аналар да араласқан. Бұл жөнінде нақты деректер де аз емес. Ру – бұл тарих-этнографиялық ұғым. Қазақ тарихындағы (шежіре) рулық болмысты ғылым жоққа шығармайды. Қазақ халқы өзінің саяси-экономикалық, тарихи-географиялық жағдайына байланысты ХҮ ғасырдан бермен қарай үш жүзге бөлінетін болған, бұларда екі жүзден астам ірі-ірі ру-тайпалар тағы бар. Олардың әрқайсысының көсемдері (ру басы) мен таңбалары (рәміздері) болғандығы да тарихтан мәлім. Бұл жөнінде қазақ шежіресінде, ғылыми-тарихи еңбектерде сындарлы, тиянақты тұжырымдар айтылып жүр. Мәселен, Қазақ Совет Энциклопедиясында тарихшы ғалымдардың еңбектерінде қазақ руларының мекен-жәйі, оның рәміздері (таңбасы, туы, ұраны) туралы нақты деректер келтірілген. Ал осынау этностық этнографиялық топ – «ру» ұғымымен қатар «рушылдық» деген тағы бір ұғым бар. Соңғысының табиғаты басқаша. Ру ұғымы мен рушылдық ұғымының мән-мағынасы жер мен көктей десе де болады. Егер ру белгілі жүздің аймақтық жағынан отандасқан, қауымдастықтың бірлігі болса, рушылдық – бұл объективті жағдайларды ескермей субъективтік, интуициялық факторларды есепке алып отыратын феномен. Ұлттық психология жайлы салмақты ой айтқан Қ. Жүкештің пікірі бойынша рушылдықтың ұлттық психологиямен үш қайнаса сорпасы қосылмайды. Бұл дұрыс айтылған пікір. Біз де бұған толығымен қосыламыз. Қ. Жүкештің пікірінше, Еуропа елдеріне қарағанда, Азияда рушылдық құбылыстың өзгешелеу болғаны байқалады. Мәселен, Азия елдерінде (Қазақстан негізінен осы құрлықтың Азия бөлімінде орналасқан), соның ішінде қазақ даласында орталықтандырылған мемлекеттің кешірек құрылуы, кейбір қоғамдық мәні бар факторлардың кенже дамуы, былайша айтқанда, феодализмнің бытыраңқылық зардаптары (бұл жағдаят ХҮ ғасырға дейін орыс мемлекетінің княздықтарға бөлінуінен де байқалған) рулық құрылыстың қалдықтарының күні бүгінге дейін сақталып қалуына жағдай жасады. Қазақ төңкерісіне дейінгі кезеңде рушылдықпен жіктелу қазақ елінде ерекше орын алып келді. Бұл жайт Х.Досмұхамедовтің аламандық туралы пікірлерінен жақсы байқалады. Ғалымның «аламандық» ұғымына берген анықтамасынан Қазақ төңкерісіне дейінгі қазақ елінде отандық, мемлекеттік сезімнің кемдеу болғанын, яғни рулық топтардың психологиясы өрістегенін байқау қиын емес. Жоғарыда айтқандай, автордың аламандық психологиясы туралы пікірлері әлеуметтік психологиямен астарлас этникалық психологияда кеңірек пайымдалатын этностық мінез-құлық жәйлі түсінікке келіп саяды. Рушылдық элементтері, тіпті оның небір сойқан көріністері кейде, өкінішке орай, қазіргі қазақ елінде де әр жерден бой көрсетіп жүр. Мәдениеті мен әдебиеті, ғылымы мен техникасы, мемлекет аппараты біршама қалыптасқан елде рушылдық психологиясының бой көрсетуі өте қолайсыз, мұны біз жұртты кері қарай регреске сүйрейтін құбылыс десек қателеспейміз. Біздің заманымызда «рушылдық сананың беріктігі» жекелеген ру өкілдерінің оны жасанды түрде қайта қоздырып, белгілі бір мақсатқа пайдаланып отырғандығында. Қазақтардың кез-келген адамнан туған жерін, руын сұрау әдеті күні бүгінге дейін салтқа айналған. Бұл бұрыннан келе жатқан ұлттық дәстүр-салттың бір компоненті. Мұнда тұрған оғаш ештеңе жоқ. Рушылдық психологиясының осы кезге дейін өмір сүру себебін бүкіл халықтан, қарапайым жұртшылықтан көрудің еш негізі жоқ. Халық бұқарасы қай уақытта да біртұтас қазақ халқын жікке бөлушілікке қарсы болып келді. Мұны мақал-мәтелдеріміз де жақсы дәлелдейді. Бұл орайда басқаны былай қойғанда

заңғар жазушымыз Ғ. Мүсіреповтың нақылға айналған «Жүзге бөлінгеннің жүзі күйсін, руға бөлінген у ішсін», – деген аталы сөзін еске алсақ та жеткілікті.

Біздің заманымыздың осынау негативтік психологиялық қасиетті жандандырып жүрген (рушылдық феноменін кезінде патша шенеуніктері де өте шебер пайдалана білген) біздің әкімшіл-әміршілдік аппараттың басы-қасында жүрген кейбір кадрларымыз, немесе өздерін мәдениеттің жоғары өкілдері санайтын жекелеген қазақ «зиялылары»да жеке басының мүддесіне пайдалануда.

Біздің халықта «бір қазақ таққа қонса, он қазақ атқа қонады», – деген сөздің мағынасын екінші бірі біледі. Осы нақыл рушылдық психологияның сипатын жақсы байқатады. Отарлау саясаты тұсында кең жазира даламызда қазақ атқамінерлері, яғни ауылнай мен болыстар бір-бірімен рушылдық психологиясымен уланып, билік үшін қырқысса, қазіргі кездегі қазақтың дипломды кадрлары әкімдік орын үшін кейде олардан қалыспай тартысқа түсетін кездері де болады. Ұлы Абай осындай жікшілдік психологиямен ауызданған, орыс отаршылдарының алдында құрша жорғалаған небір жағымпаздарды «бас басына би болған өңкей қиқым» деп, олардың елдің сиқын кетіретінін халқына жаны аши, қинала жазып еді. Оның барша қазаққа белгілі «Мәз болады болысың, арқадан ұлық қаққанға, шелтірейтіп орысың шенді шекпен жапқанға», – деп өз заманындағы ел арасынан шыққан жандайшап, пысықай ұлықтардың рушылдық психологиясын сынап көрсеткені де көпшілікке мәлім.

Осы «аламандық» қазақ халқының мінез құлқында әлі де бар ма, бар болса оның қазіргі көрініс беруі қандай деген мәселе әлеуметтанушылар мен психологтардың зерттеуін әлі де қажет етеді деп есетейміз.

Х.Досмұхамедов «Аламандық сүйекке сіңген көптің мінезі, мұны қазақ кемшілік деп санамайды», – деген пікір айтады. Осы жерде ғалымның бұл бүкіл қазақтың бойына сіңген мінез және оны қазақ кемшілікке санамайды деуі қазіргі кездегі жағдайымызға дәл келіңкіремейді. Сондай-ақ автордың аламандықты түркі халықтарының көпшілігінде кездесетін халықтық қасиеті деуі, оның түпкі негізін түрікмен мен қазақтардың жеке қақтығыстарынан іздестіруі де ғылыми тұрғыдан дәлелдей түсуді қажет ететін мәселе. Ол аламандықты қазақ байларының психологиясына тән ерекше қасиет деп түсінеді. Мұны да зерделеп, зерттей түсу қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жарықбаев Қ.Б. Қазақ психологиясының тарихы Алматы, 1996. 589-б.
2. Досмұхамедов Х. Адамның тән тірлігі Қызылорда-Мәскеу, 1927 308-б.
3. Досмұхамедов Х. Аламан Алматы: Ана тілі, 1998.
4. Тұрсынова А. Педагогическое наследие Х. Досмұхамедова. Автореф.канд.дис. Алматы, 1997. 21с.
5. Әлмұханова Р.Т. Х. Досмұхамедұлы әдебиет зерттеушісі. Автореф. канд. дис. Алматы, 1998

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

**Муканова Айгуль Даулеткалиевна,
Тлепбергенова Гаухар Елемесовна,
Есқақова Фариза Ерболатовна**

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қаласы

Қазақстан Республикасы бүкіләлемдік білім кеңістігіне енуді мақсат етуіне орай, мектептегі білім беру саласының түбегейлі өзгеріске түсуі оқушылардың тәрбиелік, мәдени деңгейін әлемдік жетістіктер деңгейіне көтеруді қажетсінеді. Осыған орай қазіргі заман оқушыларын тәрбиелеу мақсаты ізгілікті, білікті, мәдениетті, өзіндік өмірлік ұстанымы бар, қарым- қатынас мәдениеті жетілген, өз өмірін құруға, кез-келген жағдайда дұрыс шешім қабылдауға бейім жас ұрпақты тәрбиелеу болып табылады.

Тәрбие туралы түсінікке баланың жеке басының қалыптасуы мен дербес ерекшеліктерін ескерумен іске асырылатын толыққанды және толық құқылы тұлға тәрбиелеуге болады деп тануды талап ететін және педагогикалық процестің субъектісі ретінде тұлғаның қоғамдағы жаңа ұстанымы орнығады. Жан-жақты дамыған тұлғаға, оның қабілеттіліктері мен дарындылығына, тұлғалық қасиеттерін тәрбиелеу мен жетілдіруге қамқорлық мемлекет дамуының міндетті шарты болып табылады [1].

Өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеудің міндеттері білім беру мекемелерінде тәрбиелік жүйенің жаңа моделін дайындаудан және стратегиялық басымдылықтарын анықтаудан, жеке тұлғаның ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде қалыптасуы мен дамуы және оның кәсіби жетілуі үшін қажетті жағдайлар жасаудан көрінеді.

Тәрбие – қоғамның тарихи әлеуметтік-экономикалық жағдайларынан туатын объективтік процесс. Тәрбие процесінде бала өзінің дамуына қажетті жағдайларды пайдалануға тиіс. Табиғи және әлеуметтік орта оның көзқарасын дамытады.

Әрбір мемлекетте балаларға білім беру мен тәрбиені ұйымдастырудың нақтылы мәселелері мен әдістері қарастырылады. Мұғалім қандай адамды қалыптастыратынын дәл білуі керек. К.Д.Ушинский өз қызметінің айқын мақсатын көрмейтін тәрбиешіні құрылыс материалдарын бір жерге үйіп тастап, одан не алғысы келетінін білмейтін архитектормен салыстырады. Тәрбиеші жас ұрпаққа берілетін білім, іскерлік, дағдыны, тәрбиелейтін сезімді біліп, жоспарлы, мақсатты тәрбие жұмысын жүргізеді.

Я.А. Коменский "Тәрбие мақсаты және міндеттері, маңызы, жүзеге асыру жолдары адамның қоғамда алатын орнымен анықталу керек", "Келесі ғасырдың қандай болатындығы сол ғасыр үшін тәрбиеленген азаматтарға байланысты. Дүние - даналардың көптігімен бақытты" - деген ойлар айтты. Осы ойларын "Ана мектебінің" кіріспесінде қарастырады [2].

И.Г. Песталоцци тәрбиенің мақсаты балаға бастауыш білім, еңбек, ақыл-ой, дене тәрбиесін беріп, жан-жақты және үйлесімді дамыту деген. Неміс педагогы А.Дистервег педагогикалық мәселелерді шешудегі сословиелік және шовинистік саясатқа қарсы күресіп, "Мектептің міндеті - адамзатты және өз халқын сүйетін саналы азаматтарды тәрбиелеу" - деген.

К.Д. Ушинский тәрбиенің мақсаты қоғамға пайдалы, адамшылығы бар адамды тәрбиелеу деген. Ол адамгершілік тәрбиесін ақыл-ой, еңбек тәрбиесімен тығыз байланысты қарастырады.

П.П.Блонский тәрбие мақсаты балаға жалпы адамзаттың және ұлттың мәдениетті меңгеруге көмектесу, жеке тұлғаның жалпы адамзаттық идеалдарын қалыптастыру деген.

1941-1990 жылдардағы педагогикалық әдебиеттерде "жан-жақты даму" ұғымына ақыл-ой, политехникалық оқу және өндірістік еңбек, адамгершілік тәрбиесі, дене және эстетикалық тәрбие салалары енгізілді.

А.С.Макаренко тәрбиенің мемлекеттік міндеті негізінде педагогикалық міндет қойып, педагогтардың жұмысын бақылауға алуға болатындығын атап көрсетті. Ол "Тәрбиенің негізгі мақсаты баланы жан-жақты дамыту" - деген ұсынысты қолдады, В.А.Сухомлинский оны жүзеге асырды.

Тәрбие мақсаты қазақ тәлім-тәрбие тағылымына да қойылды. Ұлы ұстаз Әбу Насыр әл-Фараби "Адамға ең әуелі білім емес, тәрбие берілуі керек. Онсыз берілген білім - адамзаттың қас жауы. Ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі" - деді.

Ы.Алтынсарин "өмірдің негізгі мәні — еңбек, ол адамның адамгершілік қасиетін мәртебелендіреді, өмірдің шын қадірін тек еңбексүйгіш адам ғана түсіне алады. Мәнсіз еңбек, мағынасыз бейнетқорлық адамның жігерін мұқалтады, өз еңбегінің қызығын, рақат-ләззатын көре білу - кісіліктің басты белгісі" - деген.

Абай Құнанбаев талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым сынды жеке тұлғалық жақсы сапаларды қалыптастыру мақсатын қойып, өсек, өтірік, мақтаншақтық, еріншектік, бекер мал шашпақ сияқты зиянды әдеттерді жоюға шақырады.

М.Жұмабаев "Көркем денелі, түзу ойлайтын, дәл пішетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы үн, әдемі түрден ляззат алып, жаны толқынарлық болса, баланың дұрыс тәрбие алып шын адам болғандығы" - деп жазды.

Мәтжан Мақсымұлы Тілеужанов өзінің "Қазақ тағылымы" атты монографиясында (1994) қазақ тағылымының негізгі бағыттарын атап көрсетті. Олар: ар-ождан тазалығын сақтау; ақыл-ойлы, парасатты болу; барлық әрекетінен, сөйлеген сөзінен, қарым-қатысынан, көзқарасынан ғибрат иісі аңқып тұру; ерте тұрып, кеш жату; аз сөйлеп, көп тыңдау; иманды, инабатты, қайырымды болу; жас ұрпаққа тәрбие беруден жалықпау; халық дәстүріне берікболу; оны жаңарту; әдет-ғұрыпта жоқ нәрселерден аулақ болу; сегіз қырлы, бір сырлы болу; халқының рухына кір салмау; ел берекесін сақтап, оның баюына үлес қосу.

Сонымен дәстүрлі педагогикада жас ұрпақты тәрбиелеудің негізгі мақсаты "жан-жақты үйлесімді дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру" - деп жазылды. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы "Мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балалардың тәрбие тұжырымдамасы" халықаралық адам құқығы туралы нормаларға сәйкес жазылған.

Қазақстан Республикасында халыққа білім, тәрбие берудің негізгі мақсаты-Қазақстанның егемендігін қамтамасыз ететін, оны бүкіл дүние жүзіне мойындататын, онымен тең қарым-қатынас жасап, Қазақстандық патриотизмді, саяси бостандықты қамтамасыз ететін нарықтың іргетасын қалап, экономикалық бостандыққа қол жеткізетін, жан-жақты дамыған адамдарды тәрбиелеу.

Оқушы тұлғасының дамуы мен қалыптасуында тәрбие ортадан дамуына қажетті материалды іріктейді; жағымсыз ықпалдардан шығу жолдарын іздестіреді; оқушының мүмкіншілігін анықтайды, ашады, табиғи нышандарының дамуына жағдай жасайды.

Тұлғаның дамуы мен тәрбиесі көптеген идеяларға негізделеді: адамды қабілетіне және дарындылығына сүйеніп, жан-жақты дамыту; ересек адамдар мен балалардың бірлесу ісәрекеттерінің ынтымақтастығы, мұғалім мен балалар еңбегінің бірлестігі, мұғалімнің балаға ерекше көңіл аударуы, ата-аналармен мен мұғаліммен ынтымақтастық, өзін-өзі құрметтеу идеясы, өзін өзі тәрбиелеу т.б. Қалыптасу түсінігіне келетін болсақ, ол жеке адам дамуының нәтижесі ретінде оның кемелденуін және тұрақты сапалар мен қасиеттерді иемденуін білдіреді. Жеке адамның қалыптасуында өзін-өзі тәрбиелеудің маңызы зор, ол — адамның саналы түрде, белгілі бір мақсат көздеп өзінің бойына қалыптастыратын қасиет, мінез-құлық, дағдысына бағытталған жұмыс [3].

Тұлғаны әлеуметтендіруде әлеуметтік тұрғыда отбасына әлеуметтік-экономикалық, құқықтық, психологиялық және педагогикалық, баланы отбасына тәрбиеге алған отбасына

қолдау көрсету, көп балалы және мүгедек балалы отбасы балаларының денсаулығын нығайтуға көмектесу негізгі орын алады.

ҮІІІ-ІХ ғ.ғ. Орта Азия, Қазақстан елдерінде ұлттық мәдениет, тәрбиенің бастаулары Әбу Насыр әл-Фараби “Бақытқа жетудің жолы”, “Қайырымды қала тұрғындарының көзқарасы”, “Азаматтық саясат” т.б., Жүсіп Баласағұнидің “Құдатғу білік” (“Құтты білік”), Махмұт Қашқари (ХІ ғ.) “Диуани лұғат ат-түрк” (“Түркі сөздерінің жинағы”), Ахмет Йүгінеки (ХІІ ғ.). “Ақиқат сыйы” атты дастаны, Ибн Синаның “Медицина ғылымының заңдары” (“Каноны”), “Саулық сақтау кітабы”, Мұхаммед Хайдар Дулатидің “Тарих-и Рашиди”, Қадырғали Жалаиридің “Жаримат-ат тауарығы” т.б. ғұламалардың еңбектерінде негізгі орын алады.

Ойшыл-философ, социолог, математик, физик, астроном, лингвист, психолог, педагог, музыка зерттеушісі Әбу Насыр әл-Фарабиді (870-950) Отырарда туып, білім алып, кейін Бұқара, Мерве, Хоране, Александрия, Бағдат, Каир, Дамаск, Шам, Халеб сияқты мұсылмандық шығыстың көптеген қалаларында өмір сүріп, түркі, араб, парсы, грек, латын, санскрит және т.б. тілдерін жетік меңгереді. әл-Фараби “Бақытқа жетудің жолы”, “Қайырымды қала тұрғындарының көзқарасы”, “Азаматтық саясат” трактаттарында “Жан қуаты” “бақыт” дегеннің не екендігін, оған жетудің жолдарын, өмірде ізгілік пен зұлымдықты ажырата білу, игілікті орнықтыру, зұлымдықтан арылу қарастырады. Бақыт - қайырымды адамдардың мәртебесі, кемелденушінің жаны мен тән қуатының жетістігі, тұтас дүниемен үйлесімділікте өмір сүру қабілеті», - дегенді айтады.

Түркістан өлкесінде дүниеге келген түрік әлемінің ойшылы Қожа Ахмет Иасауи (1094-1167) болды. Оның “Дүнияуи Хикмет” атты дастанында дүниені танып білу - өзінді-өзің тану, бағалау, жетілдіру дегенді білдіреді. Ақиқатқа жету, шынайы өмір. Адам өзін-өзі тану бұл өзіндік жетілу. Осы тарихат жолында адам өзін ұстамдылыққа, жетілдіруге шақырады. Сол шынайы қасиеттері арқылы сүйіспеншілік пен махаббат идеясын ұсынады. “Өзін білгені - хақты (жаратушыны) білгені, құдайдан қорқып ынсапқа келгені”.

Қазақ хандығы жаңа мемлекет болып қалыптасу барысында (1470-1731 жж.) тәуелсіз ел болып, дербес өмір сүрді. Бірнеше ауыр қасіреттерді, жойқын соғыстарды бастан кешіріп, тіпті жер бетінен жойылып кете де жаздады. Жәнібек, Керей, Қасым хан мен Есім, Хақназар, Тәуке, Абылай хандардың дипломатиялық ел билеу саясаттары мен жарғылары ерекшеленіп көзге түсті. Хандар халықтың бірлігі үшін ел ішіндегі сөзі куәлі, аузы дуалы билер мен ақын-жырауларды хан сарайы маңына топтастырды. Олар хандардың ел билеу саясатын қара халыққа түсіндіріп бақты.

Ақын-жыраулар мен билер хан қасында отырып, оларға ақылшы бола білді. Өздерінің өлең-жыр, толғауларымен халықты хан айналасына топтастырып, ел мүддесін қорғауға, береке-бірлікке ұйытқы болды. Яғни олар ханға да, қара халыққа да тәлімгер тәрбиеші, ақылгөй ұстаздық рөлді атқарып келді. Солардың ішінде әр ғасырдың көрнекті өкілдері: Майқы, Асан қайғы, Қазтуған, Мұхаммед Хайдар Дулати, Қадырғали Жалаири, Өтейбойдақ Тілеуқабылұлы, Әнет баба, Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би, Жиымбет, Ақтамберді, Доспамбет, Үмбетей, Бұқар т.б. жыраулар мұралары негізгі орын алады. Хандық дәуірдегі мәдени мұраның аса мол және бай түрібилердің шешендік сөздері мен ақын-жыраулардың терме, толғаулары өзі сүрген ғасырда да, қазіргі таңда да тәриелік маңызы өте жоғары [4].

Қазақ халқының тарихы, рухани - мәдени құндылықтарының даму тарихы Бартольд В.В., Потанин Г.Н., Радлов В.В., Ә.Диваев, Абай, Ы.Алтынсарин, Ш.Уәлиханов, М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, Н.Құлжанова, Ш.Алжанов, С.Қожахметов, Х.Досмұхамедов, С.Торайғыров, Н.Төрекұлов т.б. еңбектерінде ақиқат тұрғысынан ғылыми негізделеді.

Тәрбиедегі басты бағыт: “Әрбір адам ең алдымен өз халқының президенті, өз отанының азаматы болу керек екенін, ұлттың болашағы тек өзіне байланысты болатынын есте ұстауға тиіс”. Оның осындай тұжырымға тоқталуына ұлттық әдет – ғұрыптар мен дәстүрлер көптеп көмектеседі. Солар арқылы ол жалпы адамзаттық әлемге аяқ басып, өз

халқының игілігін басқа халықтарға жақын да түсінікті ете алады. Сондықтан әрбір, ұрпақ өз кезі мен өткеннің талаптары, объективті факторлар негізінде жеткіншек ұрпақты өмірге даярлап, оны жинақталған тәжірибе арқылы тәрбиелей отырып, өзінің ата бабаларының рухани мұрасын игере түсуі керек.

Бұл болса, кәсіби шеберлікпен ұйымдастырылатын мектептің тәрбие жүйесі арқылы жүзеге асады. Сыныптан және мектептен тыс тәрбие жүйесі сол мектептің өзіндік ерекшелігі негізінде жасалған тәрбие тұжырымдамасы бойынша айқындалады.

Жеке тұлғаның қалыптастып дамуы үздіксіз сипатта болатыны бізге мәлім. Оның жүзеге асуы тек сабақ жүйесінде ғана емес, сабақтан тыс жүргізілетін әртүрлі тәрбиелік әрекеттермен ұштасады. Ол әдетте сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыс болып бөлінеді.

Сыныптан және мектептен тыс тәрбие жұмысын – тұлғаның әлеуметтік қалыптасуын қамтамасыз етуде оған жағдай туғызатын мұғалімдердің басшылығымен ұйымдастырылған сабақтың мақсатымен өзара байланысты болып келетін тәрбие жұмысының дербес түрі. Ол әртүрлі тәрбие әрекеттерінің жиынтығы ретінде балаға кең көлемде тәрбиелік ықпал ете алады.

Біріншіден, оқудан тыс әр тарапты әрекет баланың сабақта мүмкін болмайтын жан-жақты дара қабілетін ашуға ықпал етеді.

Екіншіден, сыныптан тыс әр түрлі тәрбие жұмысының түрімен айналысу баланың жеке әлеуметтік тәжірибесін жандандырып, жетілдіреді, оның адамзат құндылықтарына негізделген білімдерін байытып, қажетті практикалық іскерлігі мен дағдысын қалыптастырады.

Үшіншіден, сыныптан тыс түрлі тәрбие жұмысы оқушыларда әрекеттің әртүріне қатысты қызығушылығының дамуына, оған белсенді қатысуға деген құлшынысын тәрбиелеуге нәтижелі ықпал етеді. Егерде балада еңбекке деген тұрақты қызығушылық және белгілі бір практикалық дағды қалыптасқан болса, онда ол өз бетінше тапсырманы нәтижелі орындауды қамтамасыз ете алады. Бүгінде бала өзінің бос уақытын қандай іске арнауы білмей жатса, соның негізінде жастар арасында қылмыстың көбеюіне әкеледі. Сондықтан бұл өте өзекті мәселеге айналуға.

Төртіншіден, сыныптан тыс әртүрлі тәрбие жұмысының формасы тек қана баланың өзіндік дара қабілетін ашуға ықпал етпейді, сонымен бірге оқушылар ұжымында өмір сүруге үйретеді. Яғни, оқу, еңбек әрекеттерінде және қоғамдық пайдалы істерді атқаруда өзара ынтымақтастыққа, бір-біріне қамқор болуға, өзін басқа жолдастарының орнына қоя білуге тәрбиелейді. Тіпті оқудан тыс әрекеттің қандай да бір түрі болмасын, танымдық, спорттық, еңбек, қоғамдық пайдалы, оқушылардың өзара ынтымақтастық тәжірибесін белгілі бір салада байытады, қорытындысында үлкен тәрбиелік нәтижеге қол жеткізуге ықпал етеді. Мысалы, балалар бірігіп спектакль қойды делік, онда өзара қарым-қатынас тәжірибесін меңгереді. Сыныптың тазалығын ұжым болып атқарса, онда өзара міндеттерін бөлісу тәжірибесін меңгереді. Спорттық әрекетте балалар "бірі бәрі үшін, бәрі бірі үшін" деген қағиданың маңызын жете түсінеді т.с.с.

Бесіншіден, сыныптан тыс тәрбие жұмысын ұйымдастыру мен өткізуде уақытқа қатысты қатаң шектеу болмайды. Сынып жетекшісі оның формалары мен әдістерін, құралдары мен мазмұнын және бағытын тандауда ерікті болады. Бұл, бір жағдайда оған өзінің көзқарасы және сенімі тұрғысында әрекет етуге мүмкіндік берсе, екінші жағдайда, оның жауапкершілігін арттырады. Бұған қосымша, оған шығармашылық белсенділікті талап етеді.

Алтыншыдан, сыныптан тыс тәрбие жұмысының нәтижесіне күнделікті бақылау мүмкіндігінің болмауы. Себебі, онда тек жалпы жетістік пен оқушылардың жеке дара даму деңгейін бақылауға ғана мүмкіндік береді. Соған сәйкес қандай да бір форма немесе әдістің нәтижесін бірден анықтау өте қиындықты туғызады. Мұндай ерекшелік сынып жетекшісінен табиғи жағдайда жұмыс жасауды, балалармен қарым-қатынаста

немқұрайлылыққа жол бермеуді және оның нәтижесін бағалауда оларда шиеленіскен жағдайды болмауын қажет етеді.

Жетіншіден, сыныптан тыс тәрбие жұмысы оқушылардың мүмкіндіктеріне сай қолдары бос уақытта (үзілісте, сабақтан кейін, мейрам немесе сенбі және жексенбі күндері, демалыстарында) ұйымдастырылады. Сонымен қатар оған кең көлемде ата-аналар мен жұртшылықтың өкілдері қатыстырылады. Сыныптан тыс тәрбие жұмысының мақсат және міндеттері тұтас педагогикалық процестің қызметіне ерекше сипат береді - білімділік, тәрбиелік және дамытушылық.

Сабақтан тыс тәрбие жұмысының дамытушылық қызметінің маңызы ерекше. Ол белгілі бір әрекетке байланысты оқушылардың психикалық процестерін, оқушыларды жеке-дара қабілеттерін дамытуды көздейді. Соған орай баланың жасырын қабілетін анықтау, бейімін, қызығушылығын дамытуды мақсат тұтады. Егерде оқушы бір нәрсеге қызығушылығы болса, онда мұғалім сол сұраққа қатысты қосымша қызықты мағлұмат беріп, оқуға қосымша әдебиет ұсынып, оған жағдай туғызып, сонымен бірге оны қызығушылығын арттырады.

Сабақтан тыс тәрбие жұмысының ерекшелігі төмендегі аталған міндеттердекөрсетілген:

1. Балада өзіне қатысты жағымды қатынасты қалыптастыру және ондағы өзін-өзі бағалаудың әділдігін қамтамасыз ету. Бұл баланың одан әрі дара дамуының негізі болады. Себебі, тәжірибе көрсеткендей "қиын балада" өзі туралы жағымсыз көзқарас қалыптасқан. Тәрбие жұмысы барысында мұғалімдер оны не күшейтеді, болмаса өзіне деген жағымды әсерлі өзгертеді. Соған орай дұрыс ұйымдастырылған сабақтан тыс тәрбие жұмысы оқу процесіндегі шектеуді жоюға мүмкіндік береді және баланың өзі жөнінде жағымды көзқарастың қалыптасуына, өзінің күш-қайратына сенімінің орнауына жағдай туғызады.

2. Балада ынтымақтастық, ұжымдық өзара әрекет ету дағдысын қалыптастыру. Егерде балада өзіне қатысты жағымды көзқарасы бар жағдайда жолдастарымен тіл табысу, олардың пікірін тыңдау, өзара міндеттерін бөлісу, басқа адамдардың мүддесін ескеру, көмектесу біліктілігі қалыптасқан жағдайда, онда толығымен ұжымдық өзара жағынан әрекеттесу дағдысы қалыптасады.

3. Балада әртүрлі көркемөнер әрекеттерінің түрімен тікелей танысу арқылы ондағы қажеттілікті қалыптастыру. Оған қызығушылықты баланың дара ерекшеліктерін және қажетті біліктілік пен дағды дәрежесін ескеру негізінде қалыптастыру. Басқа сөзбен айтқанда, сабақтан тыс жұмыста бала өзіне пайдалы әрекетпен шұғылдануы тиіс және оны өздік тұрғыдан ұйымдастыра алуы қажет.

4. Баланың дүниетанымының компоненттері: адамгершілік, эмоциональдық, ерік-жігерін қалыптастыру. Сабақтан тыс жұмыстарында бала адамгершілік түсінік арқылы қоғамдық мораль және мінез-құлық нормаларын меңгереді. Эмоциялық сала шығармашылық әрекетте эстетикалық көзқарас арқылы қалыптасады.

5. Баланың таным қызығушылығын дамыту. Мұндай міндетте сабақтан тыс жұмыс сабақта және сабақтан, тыс әрекеттің сабақтастығын қамтамасыз етеді. Өйткені сабақтан тыс жұмыс сабақтағы тәрбиемен байланысты, мұндай көзқараста ол оқу процесінің нәтижесін арттыруға бағытталған. Баланың таным қызығушылығын дамыту бір жағдайда, ол оқыту процесіне жұмыс істесе, екінші жағдайда, балаға тәрбиелік ықпалын күшейтеді.

Жоғарыда аталған міндеттер сабақтан тыс жұмыстардың негізгі бағыттарын анықтайды. Нақтылы іске, сыныпқа мұғалімнің жағдайының ерекшелігіне байланысты олар нақтыланып, өзгертілуі мүмкін.

Орта білім беру ұйымдарында сынып жетекшілігі туралы ережеге сәйкес Қазақстан Республикасында сынып жетекшісі - сабақтан тыс тәрбие жұмысын ұйымдастырып, үйлестіріп, келістіріп, өткізетін педагог. Бастауыш сыныптарда жетекшілік қызметті сынып мұғалімі атқарады.

Сынып жетекшілерінің, мұғалімдердің ата-аналармен жеке кездесуі мектеп өміріне дәстүрге айналған. Оқушылардың отбасына бару, ата-аналарды мектепке шақыру арқылы сынып жетекшілері олармен кездеседі. Ата-аналармен әңгімелесудің барысында баланың мінез-құлқы, ынтасы мен қабілеті, қызығушылығы мен бейімділігі, отбасы мүшелерімен, жолдастарымен қарым-қатынасы жайлы түсінік алады. Сонымен бірге, сынып жетекшілері ата-аналарды балаларының үлгерімі, қоғамдық жұмысқа белсенділігі, кейбір қылықтары туралы мәліметтермен таныстырады. Оқушылардың күн режимі, оларды еңбекке баулу, үйге берілген тапсырмаларды орындау жайлы ата-аналарға педагогикалық кеңес береді [5].

Тәрбие әдісі - оқушылардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің өзара байланысты педагогикалық жұмыс тәсілдері.

Әдістерді мұғалім тәрбиенің мақсатына, мазмұнына балалардың жас және дербес ерекшеліктеріне, тәрбиелік деңгейіне қарай іріктейді. Әдістер тәрбие мақсатына жетуге, оқушыларды қоғамдағы тәртіп ережелерін үйретуге, адамдармен қарым-қатынас жасауға, олардың жақсы тәжірибесін алуға көмектеседі.

Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық; өзгерістерге байланысты тәрбие мақсаты мен мазмұнының өзгеруі әдістер жүйесін жаңартады. Қазіргі кезде әдістер жүйесінің ондаған жіктелісі бар, олардың біреулерінің тәжірибелік, ал екіншілерінің теориялық маңызы басымырақ.

Сипатына қарай топтастырылған тәрбие әдістері: сендіру, жаттықтыру, мадақтау және жазалау, іс-әрекетті ұйымдастыру, оқушының тәртібіне ықпал ету әдістері. Тәрбие жұмысының нәтижелерін оқушылардың мінез-құлқы мен іс-әрекетін, өзін-өзі тәрбиелеуін педагогикалық бақылау жүргізу арқылы білуге болады. Педагогикалық бақылау әдісі тәрбиелілікті анықтауға арналған. Ауызша және жазбаша сауалнама, тестілер, тәрбиелік мақсат көзделген шығармалар, оқушыларды өзін-өзі сендіруге үйрету, оқушылардың барлық іс-әрекетіне талдау жасау қорытынды шығару әдістері - баланың өзіндік педагогикалық психологиялық ерекшеліктерін тану-дамыту мақсатында кеңінен қолданылуда.

Тәрбие әдістерін дұрыс таңдау және оларды тиімді пайдалану, тәрбие жұмысында әдістерді таңдап алу оқушылардың жас және дербес ерекшеліктеріне, өмір тәжірибесіне, педагогикалық жағдаяттарға тәуелді.

Қорыта айтқанда, тұлғаның жан-жақты дамуына арқау болатын М.Жұмабаевтың айтқан «Тәрбиедегі мақсат - адам деген атты құр жала қылып жапсырмай, шын мағынасымен адам қылып шығару» деген пікіріне қосыла отырып, ол үшін әрбір тұлғаның өзіне тән адами қасиеттерін қалыптастырып, дербес ерекшеліктерін жан-жақты әрі үйлесімді дамыту қажет.

Аңдатпа. Мақалада тәрбие мәселелері, тәрбие жұмысының мақсаты, мектептегі тәрбие жұмысының әдістері, тұжырым жасаған ғалымдар қарастырылады. Сыныптан тыс бастауыш сынып оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру мәселесі жазылған. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайға лайықты оқушының ғылыми дүниетанымын, айналамен қарым-қатынасын, іс-әрекетін, шығармашылық қабілетін қалыптастыру арқылы мәдени деңгейін арттырудың теориясы мен әдістемесі беріледі. Тәрбие саласындағы ой-тұжырымдамалары берілген.

Кілт сөздер: тәрбие, сыныптан тыс жұмыс, мектеп, отбасы, әдіс, орта

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы воспитания, цели воспитательной работы, методы воспитательной работы в школе и ученые, сделавшие выводы. Написана проблема формирования творческих способностей учащихся младших классов вне урока. Представлены теория и методика повышения культурного уровня студента путем формирования научного мировоззрения, взаимоотношений с окружающей средой, деятельности и творческих способностей, соответствующих современной социально-экономической ситуации. Даны понятия в области образования.

Ключевые слова: образование, внеклассная работа, школа, семья, метод, среда.

Annotation. The article discusses issues of education, the goals of educational work, methods of educational work in school and the scientists who made the conclusions. The problem of developing the creative abilities of primary school students outside the lesson has been written. The theory and methodology for increasing the cultural level of a student through the formation of a scientific worldview, relationships with the environment, activities and creative abilities that correspond to the modern socio-economic situation are presented. Concepts in the field of education are given.

Key words: education, extracurricular activities, school, family, method, environment.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Ж.Қоянбаев, Р.Қоянбаев. Педагогика.- Алматы, 1998, 2000. - 60 б.
2. Губашева С.Г., Отарбай А.Ж. Тәрбие жұмысының әдістемесі, 2007.- 59 б
3. Тасимова А.А. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі, 2019.- 25 б
4. Ж.Қоянбаев, Р.Қоянбаев. Педагогика.- Алматы, 1998, 2000. – 85 б.
5. С.Қалиев, Ш.Майғаранова, Г.Нысанбаева, А.Бейсенбаева. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері. - Алматы, 2001. – 102 б.

ГРНТИ 14.23.05

КОМПЕТЕНТНОСТЬ РОДИТЕЛЕЙ ДЕТЕЙ И ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕЖЕНИЯ

Г.У.Демешева, А.М.Утешкалиева

Атырауский университет им.Х.Досмухамедова

Первым уровнем системы непрерывного образования Республики Казахстан, создающим условия для формирования и развития личности ребенка с учетом возрастных и индивидуальных особенностей является дошкольное воспитание и обучение. Дошкольный возраст является чрезвычайно важным для формирования интеллекта, личности, социального и эмоционального развития человека. Вовремя полученное дошкольное образование имеет жизненно важное значение как для каждого ребенка, так и для благополучия страны.

В XXI веке обращенность к проблемам здоровья, формирования у молодого поколения ценностного отношения к здоровью и готовности к здоровьесберегающему поведению и формированию, на личность, главной чертой которой становится переход от концепции приобретения знаний, умений и навыков, необходимых для деятельности в стандартных условиях, к образованию, развивающую личность; к поиску новых образовательных технологий, в которых есть место инициативе ребенка и его подчинения требованиям взрослого, сочетанию свободы познания и деятельности и рамок культуры, принятой в обществе является одной из приоритетных задач государства. Именно поэтому в последнее время в педагогике наибольшую популярность приобретает компетентностный подход, акцентирующий внимание на результате образования, причем в качестве результата рассматривается не сумма усвоенной информации, а способность человека действовать в различных нестандартных ситуациях [1, с. 34].

В Государственной программе развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы цель образования состоит в: «обеспечении равного доступа всех участников образовательного процесса к лучшим образовательным ресурсам и технологиям;

обеспечении полного охвата детей качественным дошкольным воспитанием и обучением, равного доступа детей к различным программам дошкольного воспитания и обучения для их подготовки к школе; формировании в дошкольных учреждениях интеллектуального, физического и духовно развитого гражданина Республики Казахстан, удовлетворение его потребности в получении образования, обеспечивающего успех в быстро меняющемся мире, развитие конкурентоспособного человеческого капитала для экономического благополучия страны» [2].

Дошкольное детство – период овладения ребенком собственным телом и сознанием, время познавательного и социального развития, половой идентификации и, наконец, становления детской личности. Результатом признания этого мировой общественностью стали документы международного права – Конвенция о «Правах ребенка», а также законы РК (Конституция РК, Кодекс о браке и семье РК, Законы РК «Об образовании», и «О правах ребенка в Республике Казахстан»).

В настоящее время в системе образования Республики Казахстан идет процесс модернизации, переход от знаниевого подхода к компетентностному, в контексте которого образование должно быть ориентировано на результат. С позиции компетентностного подхода здоровье есть способность к самосохранению, саморазвитию и самосовершенствованию. Ценность такого подхода, прежде всего, в том, что здоровье выступает не как результат влияния внешних условий и сопротивления им, а как проявление внутренней созидательной активности, творчества в процессе жизнедеятельности.

Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения РК предполагает формирование у детей старшего дошкольного возраста ключевых компетентностей (здоровьесберегающей; коммуникативно-языковой; познавательной; творческой), базирующихся на общечеловеческих и национальных ценностях, воспитание творческой личности, способной к позитивным отношениям в социуме. В том числе отмечено, что здоровьесберегающая компетентность позволяет: заботиться о своем физическом здоровье и соблюдать правила безопасности жизнедеятельности; владеть двигательными навыками; выражать свое эмоциональное состояние по поводу различных событий; владеть навыками личной гигиены и основами здоровьесбережения.

В образовательной деятельности по формированию навыков ЗОЖ у воспитанника в силу возрастных особенностей активными субъектами становятся родители и педагоги, без тесного взаимодействия с которыми невозможно осуществлять поставленную задачу. В современной педагогической литературе представлены разнообразные направления и формы работы с семьей, однако механизм педагогического взаимодействия взрослых участников образовательного процесса практически не затрагивается. При реализации системы взаимодействия педагогов и родителей возникают проблемы, связанные с тем, что большая часть родителей оказывается не готовой к новым формам сотрудничества с педагогами в решении вопросов социального и личностного становления дошкольника. Это вызвано отсутствием мотивации, то есть внутреннего родительского интереса и потребности в формировании у детей знаний, умений, навыков в определенных видах и областях деятельности, в том числе и в ведении здорового образа жизни. Помочь семье ориентироваться на психологию ребенка и создать полноценные условия для его развития, осознать проблемы в межличностных отношениях ребенка со взрослыми и детьми дома, найти пути их решения – одна из важнейших проблем современности.

Целью воспитания родителей является не передача им научных педагогических знаний, а формирование у них педагогической компетенции и педагогической рефлексии или коррекция их педагогической позиции, позволяющих понимать своего ребенка, строить правильно общение с ним и совместную деятельность. Педагогическая компетентность – это способность понять потребности детей и обеспечить возможность удовлетворять их, сделать ребенка счастливым, умение видеть какие-то вещи с точки зрения перспективы развития ребенка [3].

Характеризуя компетентность родителей в области здоровьесбережения у детей старшего дошкольного возраста ученые выделяют восемь основных позиций, отражающих наиболее благоприятные воздействия:

1. Полноценный отдых.
2. Сбалансированное питание.
3. Активная жизненная позиция.
4. Высокая медицинская активность.
5. Удовлетворенность работой, физический и духовный комфорт.
6. Экономическая и материальная независимость.
7. Регулярная физическая активность.
8. Психософизиологическая удовлетворенность в семье.

Здоровый образ жизни дошкольника – это целенаправленная, сознательно-волевая деятельность ребенка, направленная на сохранение и укрепление здоровья (совокупность привычек компонентов здорового образа жизни). Для того, чтобы выработалась привычка вести здоровый образ жизни необходимо: сформировать знания и основы о здоровье, способах ведения здорового образа жизни; развивать потребность получать удовлетворение от имеющихся в этой области умений. Поэтому в детстве ребенок лишь приобщается к такому образу жизни, а помогает и организует здоровый образ жизни дошкольника взрослый. В связи с этим актуальным становится формирование у педагогов и родителей здоровьесберегающей компетенции, направленной на выработку личностно-ценностных и деятельностно-практических ориентиров сохранения и укрепления здоровья своих воспитанников.

Общая характеристика видов и компонентного состава компетентности представлена в работах И.А. Зимней. Она указывает, что компетенции это потенциальные, сокрытые психологические новообразования: знания, алгоритмы действий, системы ценностей и отношений, которые выявляются в деятельностных проявлениях. Согласно И.А. Зимней, компетенция здоровьесбережения включает знание и соблюдение норм здорового образа жизни, гигиеническую и физическую культуру, свободу и ответственность выбора образа жизни. Таким образом, компетенция здоровьесбережения есть личностная характеристика, которая выражается в здоровьесберегающем поведении индивидуума [4].

На основании всего вышеизложенного дадим определение понятия *«здоровьесберегающая компетентность родителей детей дошкольного возраста»*, что это совокупность мотивационных, когнитивных и деятельностных характеристик личности, которые проявляются в готовности и способности принимать здоровье как ценность, овладевать базовыми знаниями об основах здорового образа жизни и использовать разнообразные способы сотрудничества с детьми в деятельности здоровьесберегающего характера.

О сформированности основ здоровьесберегающей компетентности можно говорить тогда, когда родитель не только владеет знаниями о здоровье, здоровом образе жизни, здоровьесберегающих технологиях, осознает ценность здоровья, мотивирован к здоровьесберегающей деятельности, но и готов реализовать знания на практике. Семья для ребенка – важная среда, формирующая его образ жизни. Углубление валеологических знаний детей только в образовательной организации без повышения уровня культуры здоровья в семьях будет носить однобокий характер.

Практика показывает, что далеко не каждый педагог дошкольной системы образования на современном этапе готов быть примером в ведении здорового образа жизни для своих воспитанников. Чем ниже уровень грамотности педагога в вопросах сохранения и укрепления здоровья, тем менее эффективно педагогическое воздействие на детей.

Педагог должен обладать важными *профессиональными качествами*, такими как:

– высокий уровень профессионально-этической, коммуникативной, рефлексивной культуры;

- способность к формированию и развитию личностных креативных качеств;
- знание формирования и функционирования психических процессов, состояний и свойств личности, процессов обучения и воспитания, творческого совершенствования человека, познание других людей и самопознание;
- грамотность в вопросах здоровьесбережения;
- владение основами проектирования и моделирования здоровьесберегающих технологий в ДОУ;
- умение прогнозировать результаты собственной деятельности, а также способность к выработке индивидуального стиля педагогической деятельности.

Педагог дошкольного образовательного учреждения должен:

1. уметь анализировать педагогическую ситуацию в условиях педагогики оздоровления;
2. владеть основами здорового образа жизни;
3. устанавливать контакт с коллективом детей и их родителей;
4. наблюдать и интерпретировать вербальное и невербальное поведение;
5. прогнозировать развитие своих воспитанников;
6. моделировать систему взаимоотношений в условиях педагогики оздоровления;
7. личным примером учить детей заботиться о своем здоровье и здоровье окружающих людей.

Все эти умения, тесно связанные между собой, оказывают влияние на эффективность использования педагогом средств, методов и приемов здоровьесберегающих методик в воспитательно-образовательном процессе при работе с детьми.

Охрана жизни и укрепление здоровья детей, приобщение их к ценностям здорового образа жизни являются основными целями дошкольного воспитания и обучения.

На основе компетентного подхода определены теоретические основы формирования основ здоровьесберегающей компетентности у детей старшего дошкольного возраста как интегративного качества личности ребенка. Формирование основ здоровьесберегающей компетентности у детей старшего дошкольного возраста, как важная составляющая часть учебно-воспитательной работы, выражается в осознании его ценности как необходимой предпосылки для полноценной жизни человека и сопровождается активно-позитивным стремлением к его сохранению и укреплению. Прежде всего, педагог должен быть примером для своих воспитанников в вопросах здоровьесбережения. Здоровый образ жизни должен стать нормой для каждого педагога дошкольного образовательного учреждения, тогда можно говорить об эффективном использовании здоровьесберегающей педагогики в дошкольном образовательном учреждении.

Аннотация. В данной статье рассматривается компетентный подход в области здоровьесбережения у детей старшего дошкольного возраста, раскрывается содержание понятий здоровый образ жизни детей дошкольного возраста, здоровьесберегающая компетентность родителей детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: здоровьесберегающая компетентность, дошкольный возраст, здоровый образ жизни.

Андатпа. Бұл мақалада жоғары мектеп жасына дейінгі балалардың денсаулығын сақтау саласындағы құзыреттілікке негізделген көзқарас қарастырылады, мектеп жасына дейінгі балалардың салауатты өмір салты ұғымдарының мазмұны ашылады, мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналарының денсаулығын сақтау құзыреттілігі ашылады.

Түйінді сөздер: денсаулықты сақтау құзыреттілігі, мектепке дейінгі жас, салауатты өмір салты.

Annotation. This article examines the competency-based approach in the field of health conservation in children of senior preschool age, reveals the content of the concepts of a healthy lifestyle for preschool children, and the health-preserving competence of parents of preschool children.

Key words: health-preserving competence, preschool age, healthy lifestyle.

Использованные литературы:

1.Исмаилова Е.В. Основные принципы внедрения и реализация оздоровительных технологий в деятельность дошкольных образовательных организаций. URL: <https://nsportal.ru/>

2.Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы // Индустриальная Караганда. – 2010. – С. 5-10.

3.Касьянова Л.Г. Формирование представлений о здоровом образе жизни у детей старшего дошкольного возраста: автореф. дисс. .. канд. пед. наук / Л.Г. Касьянова. – Шадринск, 2004. – 58

4.Зимняя. И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34-42.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ-ЗАМАН ТАЛАБЫ

Бекжанова Жанар Серікқалиқызы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті,
Психология және педагогика кафедрасының аға оқытушысы, магистр, Атырау қаласы

Елбасымыз Н.Назарбаевтың 2014 жылғы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты халыққа Жолдауында даму мүмкіндігі шектеулі адамдарға қолдау мен көмек көрсету мәселесіне арнайы тоқталғаны белгілі. Атап көрсетсек, «...мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Бізде аз емес, ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуге тиіс – бұл өзіміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз. Бүкіл әлем осымен айналысады» - деген болатын. Бүгінгі бала – ертеңгі азамат. Сол азаматты балабақшадан бастап болашақ өмірге бейімдеу, дені сау адамдардың арасында өздерін жәйлі сезіну үшін қолайлы атмосфера қалыптастыру – білім беру ұйымдарының міндеті болып табылады.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Ресейлік, Қазақстандық зерттеушілердің: Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, А.М.Ерсарина, И.Г.Елисеева, т.б еңбектерінде жеке тұлға дамуындағы қарым-қатынастың орны мен ролін, адамның өзін тануы мен өзін бағалауындағы жетекші әрекет түрлерінің: оқу — танымдық, ойын, қарым-қатынастың мәні мен маңызы, әрбір жанның тұлғалық қалыптасуындағы физиологиялық, психикалық, дене-тұлғалық - білім беру мақсаты, міндеті,мазмұны,инклюзивті білім беру,жалпы білім беру,арнайы коррекциялық білім беру,қоғамдық тапсырыс,әлеуметтік сұраныс,мемлекет саясаты,физикалық жетілудің ерекшеліктері, баланың жалпы дамуын қамтамасыз етуші әлеуметтік белсенділіктің түрі қарастырылады.

Дегенмен арнайы мектеп оқушыларын оқытудың ерекшелігін айқындауға, мүмкіндігі шектеулі оқушылардың дамуына, оқу-тәрбие процесінің мүмкіндіктерін пайдалану жолдарына, әсіресе инклюзивтік оқыту мәселелеріне арналған зерттеулер соңғы жылдары ғана көптеп туындауда, арнайы орталықтар құрылуда. Сондықтан ғалымдар

зерттеулері мен тәжірибелер барысында алынған нәтижелер мен әдістемелерді жүйелі түрде қолданудың тиімділігін анықтауға ерекше назар аударылуда [3].

Л.С.Выготский бала бойындағы кемістігін толықтырудың екі түрлі ерекшелігін:

- бірі – бала психикасының даму шамасына орай тәрбие талаптары;
- екіншісі – кемістікті қалпына келтірудегі өз бойындағы ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін қарастырады, ғалым бала бойындағы кемістікті әлеуметтік жолмен толықтыруға болады, ол үшін кемтар балаларға үнемі қамқорлық көрсетіп, оқыту мен тәрбиелеу істерін жүйелі түрде жүргізу керектігіне мән береді.

В.С.Выготский адам ағзасындағы кемтарлықты зерттей келе: «Адам бойындағы кемістігін сезініп, өзінің қоғамда алатын орнын белгілеуге ұмтылады. Бұл оның психикалық дамуындағы қозғаушы күшін жандандырып, бойындағы кемістігін жеңуге итермелейді. Оның бойында жасырын жатқан қабілеттері жанданып, бойындағы кемістіктерін мүмкіндігінше жетілдіруге ұмтылады. Сөйтіп, кемістік есесін толықтырып, мүгедектік деңгейін төмендетуге бағытталады», - дейді [1].

Инклюзивті білім берудің негізгі ұғым түсініктерін қарастырушы ғалымдар Н.В Борисова, С.А Прушинский, М.Перфильеваның редакциялауымен жарық көрген «Инклюзивное образование: ключевые понятие» оқу құралында ең негізгі ғылыми аппаратқа тоқтала отырып, ұғым түсініктердің мәнін ашады.

Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: *инклюзивтік білім беру дегеніміз* - барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат [2].

Ал, инклюзивті білім беру негізін қарастырушы Қазақстандық ғалымдар Искакова А.Т., Мовкебаева З.А., Закаева Г., Айтбаева А.Б., Байтурсынова А.А оқу құралында, алдымен ізгілікшілік - философиялық сипатына, құқықтық- нормативтік негізіне, көппәнділік жүйесіне сай жайлы орта құруға, білім беру процесіне бейімдеу мен өзгерістер енгізуге, отбасымен жұмыс істеуге, білім нәтежесін бағалауға мән бере отырып арнайы педагогиканың мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін жан-жақты ашады.

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады.

Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның Конвенциясына 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізді.

Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдан бастау алады, ал 90 жылға қарай АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына осы бағдарламаны толық енгізді. Ал, біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы ресми дерек Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрсетілді. Инклюзивті білім жүйесін дамыту: 2015 жылға қарай мүмкіндігі шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортада біріктіріп оқыту ережесі әзірленеді, түрлі кемістігі бар балалар үшін бірігу нысандары анықталады.; 2020 жылға қарай мектептерде мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар., санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен арнайы парталар, арнайы үстелдер және басқа да компенсаторлық құралдармен жаратқандыру арқылы «кедергісіз аймақтар» құрылады

делінген. Сондай-ақ аталмыш бағдарламада мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып-тәрбиелеуге тең қол жеткізу үшін жағдайлар жасалмақ.

Біздің елімізде инклюзивті білім идеясына қоғамның қатынасы әлі де болса төмендігі байқалады. Бұқаралық ақпарат құралдары (газет, журнал, теледидар, радио) арқылы инклюзив идеясын халыққа жеткізу жеткілікті дамымаған десе де болады. Көп жағдайда бұқаралық ақпарат құралдары мүмкіндігі шектеулі балалар кейпін «кемтар», «мүгедек», «әрдайым материалдық жәрдемді қажет ететін» қоғам мүшесі ретінде көрсетеді. Инклюзивті білім беру проблемасын жүйелі түрде шешу қажет, яғни тікелей немесе жанама қатысты барлық ішкі жүйені (білім беру, әлеуметтік, нормативті-құқықтық, экономикалық) мемлекеттік, аумақтық деңгейде келтіріп шешім қабылдау. Жалпы білім беретін орта мектептерде олардың оқып, білім алуына жағдай жасау енді-енді қолға алына бастады.

Елімізде инклюзивті білімнің нашар дамуы «ҚР-да білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік білім бағдарламасында» сипатталып, оның жоспарлы дамуына әсер ететін қауіп-қатер ретінде елімізде мүмкіндігі шектеулі балалар мен мүгедек балалардың көбеюі атап көрсетілді және 2 кезеңге белгіленген инклюзивті білімді жүзеге асыруға мақсаттар мен міндеттер айқындалды. Республиканың мектепке дейінгі және бастауыш білім беру жүйесінде ерекше қажеттілікті балаларды оқыту мен тәрбиелеу қазіргі заманғы қазақстандық әлеуметтік экономикалық жағдайларды, ұлттық білім беру жүйесінің ерекшеліктерін ескеруі тиіс. Оның үстіне, инклюзивті оқыту мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде сезімтал бағдарлама мен кадрлық базамен қамтамасыз етілген жағдайда жүзеге асуы қажет, ал әдістемелер баланың ерекше мүмкіндіктері мен қабілетіне, сонымен қатар оның дамуындағы ерекше қиындықтар сипатына сәйкес болғаны жөн.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі заңында даму мүмкіндігі шектелген барлық балалар психологиялық-медицина-педагогикалық кеңестің қортындысына сәйкес арнайы түзету мекемелерінде және мемлекеттік білім жалпы беретін мектептерде тегін оқуға құқылы делінген [4].

Ал Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2005-2010 жылға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Білім берудегі тиімді қызмет атқаратын жаңа жүйе қалыптасып, тұлғаның сапалық жағынан қалыптасуына мол мүмкіндіктің деңгейі артуда, яғни «жаңа» қоғамға «жаңа» сапалы адам керегі», - айтылады. Мұндай жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыру – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің алдында тұрған басты мақсат. Бүгінгі білім беру саласының басты міндеті – ойлау қабілетімен ерекшеленетін, өзіндік пікірі мен пайымдауы бар жеке тұлға қалыптастыру. Жеке тұлғаның осындай субъект дәрежесіне көтерілуі мұғалімге оның тұлғалық қасиеттері мен еңбегінің нәтижесіне тікелей байланысты. Мұғалімнің басты қызметі – оқыту үрдісін шығармашылықпен ұйымдастыру, тірек – қимыл аппараты бұзылған оқушыларды оқыту, дамыту мен қалыптастыру жолдары іздестіре отырып, сабаққа ынталандыру, қызықтыру.

Атап айтсақ, мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортаға кіріктіру мақсатында 2009 жылғы ҚР инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасының жобасы әзірленген, сонымен қатар 2010 жылдың 1 ақпанында бекітілген ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын атауға болады. Бұл бағдарламаның басты міндеттерінің бірі – еліміздің инклюзивті оқытуды дамыту болып саналады [4].

Соңғы уақытта елімізде атқарылып жатқан істер инклюзивті білім беру жүйесінің қалануына негіз болары анық. Атырау қаласы бойынша №6, №15, №19 атындағы мектептерде инклюзивті білім беру бағдарламасы қолға алынып, соның ішінде Ғ.Мүсірепов атындағы, №4 жалпы білім беретін мектептерде психикалық дамуы тежелген балаларға арналған сыныптар ашылған болатын. Сондай - ақ Х.Досмұхамедов Атырау мемлекеттік университетінде оқытушыларды жыл сайынғы өткізілетін республикалық «Инклюзивті білім беру және тәржірибеден теорияға» атты онлайн - конференция, вебинар, курстарды

оқыту барысында педагогикалық шеберліктерін шыңдау мақсатында және мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге оқыту кезінде қиыншылықтарға ұшырамас үшін алдын - ала жоспарлар құрылып, жұмыстар жүргізіліп келеді. Соның бір айқын көрінісі қаламыздағы №15 мектептің 4 - сыныбының үздік оқушысы Сатпанова Әсем және №19 мектептің 3 - сыныбында білім алушы Махапар Елдос осы инклюзивті білім беру бағдарламасы бойынша білім нәрімен сусындап, қазіргі таңда қалыпты оқушылардың қатарында. Жыл сайынғы өткізілетін еліміздегі Республикалық пәндік олимпиаданың «Қазақ тілі» және «Математика» пәндерінен Дамир 3 - орын иегері атанып, озат оқушылардың алдыңғы сабынан көрініп келеді. Міне, балалардың жалпы білім беретін мектептерде білім алуы, осындай жетістіктерге жетуі, қаламыздағы инклюзивті оқыту жүйесінің бірте - бірте жүзеге асып келе жатқаны бізді қуантуда.

Сонымен қорыта айтқанда, инклюзивті оқыту- оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады. Мұндай оқыту түрі арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды, қайта жақындатады. Осы инклюзивті білім беру жүйесін енгізу арқылы оқушыларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа тәрбиелей аламыз. Неміс педогог-дефектологы П.Шуман: «Бала кемістігінің даму деңгейі неғұрлым төмен болса, соғырлым мұғалімнің білім деңгейі жоғары болу керек», - деген. Сондықтан да, еліміздегі инклюзивті білім беру жүйесін дамытуға өз үлесімізді қосып, мүмкіндігі шектеулі болса да таланты тас жаратын талай баланың жарқын өмір сүруіне, сапалы білім, саналы тәрбие алуына қол ұшын береміз.

Андатпа: Мақалада мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы білім беретін мектептерде білім алуы, жетістіктерге жетуі, Атырау қаласындағы инклюзивті оқыту жүйесінің бірте-бірте жүзеге асып келе жатқаны қаралған.

Резюме: В статье рассматриваются обучение детей с ограниченными возможностями в общеобразовательной школе, их успехи, а также постепенное регулирование процесса инклюзивного образования в городе Атырау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынова А.А. «Арнайы педагогика: проблемалары мен даму болашағы» Алматы, 2008 ж
2. Жарықбаев Қ. Жалпы психология, 2000
3. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2002ж №343 заңы
4. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы.-Астана, 2010.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ІС – ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕСІ

Туленова Улдай Талкашовна
П.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Елшібекова Айнұр Серікқызы
Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
«Білім берудегі менеджмент» мамандығының магистранты

Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі даму стратегиясында «...экономиканың барлық салалары үшін жоғары білікті және бәсекеге қабілетті кадрларды даярлаудың сапасын арттыру...» және «...кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті, кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маман қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатын болады...» деп атап көрсетілген [1].

Осыған орай, жоғары педагогикалық оқу орындарындағы маман даярлаудың басты мақсаты да студенттің бойында күрделі практикалық педагогикалық міндеттерді шеше алатын кәсіби біліктілікті қалыптастыру ғана емес, сондай-ақ қазіргі кезеңде әлемдік бәсекеге қабілетті, жан-жақты даярланған, шығармашыл тұлға қалыптастыру болып табылады. Еліміздегі білім беруді реформалау жағдайында туындап жатқан әлеуметтік-педагогикалық үдерістерді түсінетін жаңа тұжырымдамалық ойлау жүйесі бар педагогтерді дайындау қажеттілігін жоғары оқу орындарыда дер кезінде түсініп, туындаған мәселені шешуге жан-жақты кірісіп жатқаны белгілі. Қазақстанның білім беру жүйесіне ендігі ретте тек дені сау балаларға ғана емес, сонымен қатар әртүрлі әлеуметтік факторларды, әлеуметтену ерекшеліктерін есепке ала отырып, дамуында түрлі ауытқулары бар балаларға да білім беріп, тәрбиелейтін жоғары білікті мектеп мұғалімдері ауадай қажет. Бұл мәселенің маңыздылығы сонша, бұл туралы халықаралық және отандық құқықтық құжаттарда ашық та айқын анықталған. «Дүниежүзілік мүгедектік туралы баяндамада» инклюзивті білім беруді дамытуда жалпы білім беретін педагогтің арнайы даярлығы шешуші мәнге ие екендігі айтылған [2]. Аталған құжатта: «Мемлекеттік жалпы мектеп мұғалімдерінің арнайы оқытылуы олардың сенімділігін нығайтып, мүгедек балаларды оқыту дағдыларын жақсартуы мүмкін. Инклюзия қағидалары мұғалімдерді дайындау бағдарламаларына ендірілуі және мұғалімдерге инклюзивті білім беру саласында кәсіби білім мен тәжірибе алмасуға мүмкіндік беретін басқада бастамалармен қосылуы керек», – деп көрсетілген.

Біздің еліміздегі білім беру саясатының өзекті мәселелеріне: кәсіптік даярлаудың сапасын жақсарту мен жетілдіру, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту, оқытудың формалары мен әдістерінің түрлерін өзгерту, ондағы алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелерімен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде оның маңыздылығын арттыру және қазіргі заман техникасымен технологиясын жоғары деңгейде қолдана білу тағы басқа мәселелер енеді [3].

Мүмкіндігі шектеулі адамдарға қолдау көрсетуге арналған нормативтік-құқықтық құжаттарды талдау барысында олардың инклюзивті білім беруді дамытудың негізін қалаған құқықтық реформалар болып табылатыны анықталды. Дүниежүзіне белгілі арнайы мекемелерде әлемге танымал инклюзивті білім беру формалары қолданылып келеді. Ондай білім беру формалары әрбір жекелеген баланың өзінің тұрғылықты мекен-жайында білім алуына мүмкіндік туғызады.

«Инклюзивті білім беру» ұғымының мәні ағылшын термині «inclusion», яғни «кіріктірілу, ендіру» дегенді білдірсе, француз тілінен аударғанда «inclusif» «өзіне ендіру», латын тілінен аударғанда «include» - «ену» дегенді білдіреді.

Сөздіктерде инклюзивті білім беру дегеніміз – жалпы білім берудің даму үдерісіндегі барлық адамдарды оқыту, сонымен қатар әртүрлі қажеттіліктерге ие балаларға қарай бейімдеу арқылы ерекше мұқтаждықтары бар балалардың білім алуына қол жеткізу екендігі көрсетілген.

Қабылданған халықаралық құқықтық актілер адамның жынысы, нәсілі, діни, мәдени-этникалық немесе тілдік белгілері, денсаулық жағдайы, әлеуметтік шығу тегі, қашқын мәртебесі болуы, тағы басқалай белгілері бойынша еш кемсітушілікті болдырмайтын білім алу құқықтарын белгілейді. Осы ретте зерттеу нысанымызға байланысты біріншіден «инклюзивті білім беру» ұғымына берілген анықтама туралы тоқталайық.

«Инклюзивті білім беру» ұғымы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ашып көрсетілген [6]. Бұл ұғым ерекше білім алу қажеттіліктерімен жеке-дара мүмкіндіктері ескеріле отырып, барлық білім алушылардың білім алуға тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін үдеріс ретіндетүсіндіріледі. Бұл жағдайда қосымша білім беретін білім беру бағдарламаларын қажет ететін тұлғалар (ҚР «Білім беру туралы» Заңының 1 бабы). Яғни, мәселе, ең алдымен, оқушылардың шектеулі отыр («денсаулығына байланысты білім алуда тұрақты немесе уақытша қиындыққа тап болуда»). Бұл жағдайда дарынды балаларды емес, пайдаланылады. Яғни, мұнда да ерекше білім алу қажеттіліктері түсінігі ауқымды емес.

ЮНЕСКО-ның әдістемелік материалдарында көрсетілген инклюзивті білім беру туралы ұғымға мынадай анықтама берген: «Инклюзивті білім беру дегеніміз – барлық балалар дене, психикалық, зерде, мәдени-этникалық және басқада ерекшеліктеріне қарамастан, жалпы білім беру жүйесіне қосылып, тұрғылықты көздейтін білім беру үдерісін ұйымдастыру. Бұл жағдайда мектептер білім алудағы ерекше қажеттіліктерді ескеріп, өз оқушыларына қажетті арнайы қолдауды жүзеге асырады».

Инклюзивті оқыту мәселесімен бірге дербес оқу мүмкіндіктері бар балалар туралы мәселеде бір қатарда қарастырылады. Дербес оқу мүмкіндіктері бар балалар жөнінде анықтамасы заңда келтірілмеген. Оксфорд психологиялық сөздігінде оқушының дербес мүмкіндіктері дегеніміз – бұл нақты бір адамды басқалардан құрылымдық (конституционалдық) ерекшеліктері, миының нейродинамикалық өзгешеліктері, мидың үлкен жарты шарының функционалдық асимметриясының ерекшеліктері және тағы басқа белгілері бойынша ажырататын психофизиологиялық сипаттама екені көрсетілген. Оқушының психофизиологиялық сипаттамасының өзгешелігі - оның дербес мүмкіндіктері деп танылған.

Зерттеу жұмысының мақсатына байланысты, ерекше білім беру қажеттіліктері және дербес мүмкіндіктер анықтамасын «даму ерекшеліктері» ұғымына біріктіруді ұсынамыз.

Ресей ғалымдары инклюзивті білім беруді анықтауда инклюзия мен интеграцияның мағыналарының шектері түйісуіне мән береді. А.А.Нестеровамен Ж.А.Максименко инклюзивті білім беруді интегративті оқытудың құраушы бөлігі болып табылады деп есептейді [4].

О.Н. Ертанова «инклюзия» термині «интеграцияның» синонимі болып табылады деген тұжырым жасайды. Ғалым бұл екі ұғымның мағынасы ұқсас деп санайды [5].

Н.М. Назарова екі ұғымның арасындағы тығыз байланысты негізге алып, «инклюзия»мен «интеграция» бір үдерісті сипаттайды деп анықтайды [6].

Е.А. Екжанованың пікірінше, «интеграция» - «инклюзияның» бастапқы кезеңі болып табылады [7].

Философиялық тұрғыдан қарағанда, интеграция – бұл негізгі мақсаты біріктіру, қалпына келтіру, қосу, яғни тұтастық болып табылатын үдеріс немесе іс-шаралар кешені. Әрі бұлтұтастық физикалық кеңістіктеде, моральдық түп негіздеде көрініс беруі мүмкін [8].

Елімізде ортақ тегін білім беру жүйесі пайда болған сәттен мемлекеттің әрбір мүшесінің білім алуға қатысу құқығы туындады. Я.А.Коменскийдің «Ұлы дидактикасынан» бастау алатын ізгілікті педагогикадан басталатын идеяға сүйенсек, елдің барлық азаматтары, соның ішінде денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалар да білім алу құқығына ие [9].

Арнайы білім берудегі интеграциялық үдерістер тек XX ғасырдың 90-шы жылдарында, ал біздің елімізде 20 жылдай кеш басталды. С.Н. Маслиева арнайы білім беруден бастап мамандандырылған білім беруге дейінгі жолды еш дайындықсыз келген жол деп атады. Оның айтуынша, кеңестік дәуірден кейін пайда болған елдердің білім беру үдерісіне интеграцияны енгізу әлеуметтік-экономикалық құрылыстағы өзгерістерден туынған [10].

Инклюзияға, білім берудің тиімділігін арттырудың құраушысы ретінде, табыстылықтың әртүрлі өлшемдері тән. Мысалы, Н.М. Латыпова мұндай факторлар ретінде мемлекеттің демократиялық құрылысын құру, жалпыға қолжетімді мектептерде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлар қалыптастыру (кабинеттерді, баспалдақтарды және т.б. жабдықтау), мектеп базасында түзету қызметтерін таңдау мүмкіндігінің пайда болуы, педагогикалық құрамның біліктілігін арттыру және тағы басқаларын бөліп көрсетеді [11].

Т.Л.Лещинская атап өткендей, инклюзивті үдерістер тек демократиялық қоғамда ғана табысты болуы мүмкін. Дәл осы қоғамда орташа статистикалық адамдар мен мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың арасындағы барлық кедергілер жойылып кетеді [12].

М.И. Никитина заманауи қоғамда тез бейімделудің негізгі шарты ретінде мүгедек балаларды қалыпты дамып жатқан қатарластары мен бірге бірыңғай мектеп кеңістігінде оқытуды атайды. Ол инклюзияны мынадай қырларында қарастырады:

- барлық балаларды білім беретін оқу орындарында оқытуға бағытталған білім беру үдерісін ретінде;

- ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеу мен оқытудың белгілі бір әдістемесінен тұратын психологиялық-педагогикалық жүйе ретінде [13].

Т.А. Силантьева білім беру мекемелерінің денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалармен жұмысының төмендегідей бес белгісін бөліп көрсеткен. Олар:

- мүгедек балаларға білікті түзетушілік көмек көрсету;
- ерекше бейімделу қажеттіліктері бар баланың мәртебесін бөліп қарастыру;
- педагогтерді мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу үшін қайта даярлау;
- білім беру мекемелерін арнайы техникамен жарақтау;
- қоғамдағы денсаулығында ақауы бар тұлғаларға деген төзімділікті насихаттау

[14].

Инклюзивті білім беру саласындағы зерттеулерді шолу және талдау барысында Қазақстанда инклюзивті білім беру кеңістігін құрудың ең жиі аталатын және белгілі бір мөлшерде тұрақты болып келе жатқан қиындықтарын анықтауға мүмкіндік болды. Оларға мыналар жатады:

- мектептердің материалдық-техникалық жарақталуының жеткіліксіздігі (кітаптар мен әдістемелік әдебиет, арнайы жабдықтар, техника);

- сыныптардағы оқушылар санының көптігі (инклюзияны қиындатады, денсаулығында ақауы бар балаларға ерекше көңіл бөлуге мүмкіндік жоқ);

- педагогтің күн тәртібінің тиімсіздігі (өзбетінше дайындалуға уақыты жоқ);

- мүмкіндігі шектеулі оқушылардың бойында өзіне деген сенімсіздіктің қалыптасуы.

З.А.Мовкебаеваның тиімді инклюзивті білім берудің жолындағы басты кедергі - білім беру мекемелері педагогтерінің осы үдеріске білікті дайындығының төмендігі деген ұстанымы маңызды болып табылады [15].

Аталған кедергілерді жою арқылы ғана тиімді білім беру үдерісін қалыптастыруға мүмкіндік туады. Сол кедергілерді жойғанда ғана инклюзия жалпы және арнайы білім беру жүйелерінің біртіндеп тұтас бір жүйеге бірігуіне алып келеді.

Бастауыш мектепте инклюзивті білім беруді енгізуде үлкен қиындықтар ұшырасып

жатсада, оның дамуында ерекшеліктері бар тұлғалардың толыққанды өмірін қалыптастыру үшін маңыздылығын кемімейтіні белгілі. Түптеп келгенде, инклюзивті білім беру - қоғамдағы әлеуметтендіру құралы ретінде қарастырылуы керек.

В.В. Коркунов мүмкіндігі шектеулі балалар мамандандырылған мектептегіге қарағанда, инклюзивті мектепте сырт адамдар тарапынан көбірек ынталандырылып отырады. Мұның өзі инклюзивті білім берудің қажеттілігін тереңдете түседі. Автор жалпы мектептегі оқыту денсаулығында ерекшелігі бар балалардың қажетті білім мен дағдыларды табиғи ортада игеруіне мүмкіндік береді деп есептейді [16].

Н.А. Першина инклюзивті білім берудің басты артықшылығы деп қарым-қатынас жасау және тұлғааралық өзара әрекеттестікті қалыптастыру мүмкіндігін ерекше атайды. Оның пікірінше, оқытудың бұл үлгісі коммуникациялық дағдыларды игеретін мүмкіндіктері шектеулі балаларға да, қалыпты дамып жатқан балаларға да оң ықпал етеді. Қалыпты дамып келе жатқан балалар мүгедектерді қоғамның толыққанды қатысушылары ретінде қабылдауды үйренеді. Инклюзивті оқытуда бейімделу қажеттіліктері бар балалар отбасылық тәрбие үдерісінен ажырмайды, өйткені олар тұрғылықты мекен-жайы орналасқан жерінде білім алады [17].

С.В.Алехинаның айтуынша, инклюзивті білім беру қоғамның толыққанды мүшесін қалыптастырудың өмірлік маңызды үдерісі [18]. Инклюзивті білім беруді тек кедергілер ғана тежемейді, әсіресе, әлеуметтік сипаттағы мәселелерде (ата-аналардың білім беру жүйесіне сенбеушілігі, білім беру мекемелерінің басқарушы қызметкерлерінің жаңалықтарды енгізуге құлықсыздығы) баяулатады.

Инклюзивті оқытуды бастауыш мектептерге енгізу ісі осы жүйенің тетіктерін анықтау үшін нақты және жан-жақты тәсілдеме қолдану керектігін дәлелдеп келеді. Нақты және айқын ашып айтатын болсақ, инклюзияның күрделілігі ерекше қажеттіліктері бар балалардың табиғи мектеп кеңістігіне бейімделуінен емес, білім беру мекемелерінің өздерінің осындай оқушыларға «икемделуінің» қиындықпен өтуінде болып отыр.

Дамуында ерекшеліктері бар балаға жаңа білім беру жүйесінде табиғи үдерістерге бейімделуге тура келсе, қалыпты дамып келе жатқан оқушылар мен мұғалімдерге де «ерекше» оқушы оқитынына түсіністікпен қарауға қалыптасып, соған тәрбиеленуі керек болады.

Инклюзивті білім беруге сәйкес енгізілетін өзгерістер мектептің ішкі үдерісіне тұтастай әсер ететіні белгілі. Нақтырақ айтқанда, білім беру мекемесіндегі барлық оқушылар мен мұғалімдер, мектептің басқада қызметкерлері өзара қарым-қатынас жасауда ендігі ретте жаңа формаларын құруы тиіс болады. Түпкі нәтижесінде ондай өзгерістер оқыту үдерісінің барлық салаларына, соның ішінде оқушылардың өзара тұлғааралық байланысына да әсер етеді.

«Ерекше» балаларға арналған білім беру жүйесінің пәндік-дамытушы, материалдық-техникалық және білім берушілік деп аталатын құраушы компоненттері және олардың өзара байланысы назарда ұсталынып қалыптасуы тиіс екендігін Е.А.Екжанова атап көрсетеді [19].

Әрбір мектепте әр оқушының зияткерлік, әлеуметтік және рухани дамуын қамтамасыз ететін бірыңғай білім беру кеңістігі құрылуы қажеттігіне М.В.Кларин маңыздылықпен назар аударады. Ғалым мектеп-мүмкіндігі шектеулі балалар үшін ең маңызды әлеуметтік жүйенің құрамдас бөлігі екенін атап көрсетіп, сол ортада балалардың тұлғааралық қарым-қатынастарын құруға мүмкіндік беретін еш кедергісіз ынтымақ кеңістігін құру қажет деп ұсынады [20].

Әлеуметтік орта мүмкіндігі шектеулі балалар үшін маңызды орын алады. Осыны ескере отырып, мектепте балалардың тұлғааралық өзара әрекеттесе отырып байланыс құруына арналған кедергісіз орта қалыптастыру керек. А.В.Жигайло мұндай орта баланың тұлғалық қалыптасуының негізі болып табылады деп атап көрсетеді.

Жоғарыда айтылған ойлар мен пікірлерді жинақтай келгенде, шын мәнінде, инклюзияны ендірудегі кедергілерді жеңудің түп негізінде саралап оқыту жатқанын, яғни

еге рбілім беруде әр оқушының дербес қажеттіліктері ескерілетін болса, инклюзия кез-келген кедергілерді жеңе алатынына сенімді болу керек.

Қазақстандық мамандардың көпшілігі инклюзивті білім беру елімізде жаңа аяғына тұрып келе жатыр деп түсіндіреді. Атап кету керек, ол мамандардың барлығы дерлік инклюзивтік жүйені оқу үдерісіне белсенді енгізу керектігі жөнінде ортақ пікірге келген. Себебі білім берудің мұндай үлгісі мүмкіндігі шектеулі балалардың тұлғалық дамуы үшін тең жағдайларға ие болу мүмкіндігін беретініне сенім мол. Мектептерде тиімді инклюзивті білім беруді қалыптастырудағы түзетуші-дамытушы кеңістіктің маңызды рөлін А.К.Жалмұхамедова өз еңбегінде айқын талдап көрсеткен [21]. Ортаның дамытушы және кедергісіз болып қалыптасуы үшін оған орта ресурстарының әсері тиеді деген түйін жасауға болады. Баланың жеке басының психофизиологиялық ерекшеліктері ортаның мазмұндық құрамына да біршама әсер ететінін жоққа шығаруға болмайды. А.Т.Баймұратованың пікірінше, білім беру үдерісіндегі инклюзиясының табысқа қолжеткізуі ортаның пәндік құраушы бөлшектеріне, атап айтқанда, оқу сыныптарының санитарлық талаптар мен қауіпсіздік нормаларына сәйкестігіне, дербес түзету құралдарының, компьютерлік бағдарламалардың, әдебиеттің, көру мүмкіндігін жақсартатын жабдықтардың және тағы басқа қажетті құралдардың толық болуына байланысты [22].

Инклюзивті білім беруге арналған кеңістік ресурстарына мынадай маңызды құраушылар жатады: турникеттер, шектеуші сызықтар, жедел сатылардың болуы, оқу сыныптарының жарықтандырылу деңгейі, сыныптардағы және жалпы мектеп бойынша дыбыстық белгі беру тіректері. Инклюзивті білім беруде тұлғаны тәрбиелеумен дамытуға арналған дидактикалық және түзетуші жабдықтарға айрықша маңыз беріледі. Оқушыларға берілетін сыныптағы деген түйін жасауға болады. Баланың жеке басының психофизиологиялық ерекшеліктері ортаның мазмұндық құрамына да біршама әсер ететінін жоққа шығаруға және сыныптан тыс жүктемені дұрыс есептеу аса маңызды. Өйткені оқудан бөлек, толыққанды тұлға қалыптастыру үшін және олардың қабілеттерін ашу үшін оқушыларды денсаулық жағдайы мен дамуына қарамастан, сабақтан тыс іс-әрекеттерге де қатыстыру керек.

Инклюзивті білім беру үдерісінің әлеуметтік-психологиялық ресурстары әр оқушының бойында мынадай маңызды қасиеттердің қалыптасуына тірек болады:

- ынтымақтастықта жұмыс жасауға қабілетті болуы;
- білім беру үдерісіне және сабақтан тыс іс-шараларға белсенді қатысуы;
- жетекшілік етуге және жетекшіге еруге ынтылы болуы;
- сыртқы келбетінің қанағаттанарлық болуы;
- қолайлы әлеуметтік мәртебеге ие болуы;
- дене белсенділігі өсуі т.б.

Мектептерде бірыңғай білім беру кеңістігін құру үшін әлеуметтік-психологиялық ресурстар пайдаланылады. Мектепте дамуында ерекшелігі бар балалардың әлеуетін ашуға басты назар аударылуы тиіс. Мұндай бағыт жан -жақты дамуға ұмтылған үйлесімді тұлғаны қалыптастыру мақсатында оның әлі де ашылмай, жасырын қалған ішкі қабілеттерін ашу үшін жеке тұлғаның болмысын белсенділікке негіздеп қайта құруға арналады.

Инклюзивті оқыту – барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеретін, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды дене кемсітігіне немесе ақыл-ойының баяу дамуына қарамастан, оларда қандай да бір өнерге деген табиғи дарындылық, бейімділік болатыны заңды құбылыс. Сондықтан да инклюзивті оқыту арқылы бала бойындағы қабілетті дер кезінде байқауға, ақыл-ойын дамыта отырып, дарындылығын ұштауға болады. Бұндай мүмкіндікке қол жеткізе білсек, бала болашағына жол ашқанымыз деп білеміз.

Инклюзивті оқытудың негізгі принциптері:

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.
2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. Барлық адамдар құрбы-құрдастырының қолдауы мен достығын қажет етеді.
7. Әрбір оқушы үшін жетістікке жетуөзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асырады.
8. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Сонымен, біздің қоғамымызға инклюзивті білім беру жүйесі арқылы бала бойындағы қабілетті дер кезінде байқауға, ақыл-ойын дамыта отырып, дарындылығын ұштауға болады. Бұндай мүмкіндікке қол жеткізе білсек, бала болашағына жол ашқанымыз деп білеміз. Демек, мүмкіндігі шектелген балалар, денсаулығына байланысты тұрақты немесе уақытша білім беру ұйымдарына баруға мүмкіндігі жоқтар, үйден жеке бағдарлама немесе толық жалпы білім беру бойынша білім алуына қажетті жағдай жасауға міндетті. Орнын келтіретін қозғалыс және басқа реті бұзылған (мысалы, есту, көру қабілеті бұзылған), арнайы техникалық жабдықтың пайда болуына байланысты олардың сәтті әлеуметтік интеграция, мүгедектерге сапалы білім алуына мүмкін болады. Үйден оқыту – бұл білім беру формасы, яғни бала үй жағдайында алатын, ал оқыту үрдісі жекеше оқыту жоспары бойынша іске асады. Бұл медициналық көрсеткіштері бойынша білім беру ұйымдарында тікелей оқи алмайтын балаларға ұсынады.

Электрондық білім беру ресурстары, мамандандырылған компьютерлік құрал-жабдықтарды білім беру үрдісінде қолданатын интерактивтік элементтерді қолдану, көрнекілік құралдарды арттыру есебінде дидактикалық мүмкіншілікті кеңейтуіне оқу материалдық жолымен мүгедек балалардың жақсы қабылдауына бағытталған.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға инклюзивті білім беруде:

- арнайы білім беру бағдарламаларын, әдістерді және оқытуға қажетті техникалық құралдарды қолдану;
- арнайы дайындаған педагогтар, психологтар, дефектологтар және басқа мамандардың жұмыстары;
- оқытуды қажетті медициналық және профилактикалық, емдеу шараларымен қатар жүргізу;
- арнайы білім беру мекемелерінің материалды – техникалық базасын құру және оларды ғылыми - әдістемелік қамтамасыз ету.

Түйіндеме. Бұл мақалада ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларға инклюзивті білім беру мәселелері, инклюзивті оқытудың негізгі принциптері және ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеудің жолдары мен білім беру үдерісінің әдіс-тәсілдері қарастырылған.

Тірек сөздер: инклюзив, білім беру, оқыту, ерекше, қабілеттілік, интеграция.

Резюме. Данная статья содержит инклюзивное беззнание образовательного мероприятия с особыми образовательными потребностями, Основной принцип симпозиума инклюзивного обучения и развития высокого уровня образования детей с особыми образовательными потребностями обеспечивается справедливым практиком образовательного процесса.

Ключевые слова: инклюзия, образование, обучение, специальный, способность, интеграция.

Resume. This article contains inclusive ignorance of educational activities with special educational needs, the basic principle of the symposium of inclusive learning and the development of a high level of education for children with special educational needs is provided by a fair practice of the educational process.

Key words: inclusion, education, training, special, ability, integration.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы, Астана.17 қаңтар. "ҚазАқпарат"
2. Дүниежүзілік мүгедектер туралы баяндама. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы, 2011гhttp://www.who.int/disabilities/world_report/2011/summary_ru.pdf?ua
3. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби күзіреттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар.— Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. —32б.
4. Нестерова А. А., Максименко Ж.А. Российский подход к инклюзии: междисциплинарность, комплексность, партнерство // Сборник материалов III Международной научно-практической конференции. - М.: МГППУ, 2015.- С.69-74.
5. Ертанова О. Н. «Интеграция» и «инклюзия» в аспекте семантики //Инклюзивное образование: методология, практика, технологии: сборник материалов Международной научно-практической конференции. - М.: МГППУ, 2011.-С.17-18.
6. Назарова Н. М. Интегрированное (инклюзивное) образование: генезис и проблемы внедрения// Социальная педагогика.-2010.-№1.-С.77-87.
7. Екжанова Е.А. Двухкомпонентная инклюзивная модель обеспечения прав на образование детей с различным уровнем психофизического развития //Сборник материалов Международной научно-практической конференции. - М.:МГППУ, 2012.- С.23-25.
8. Радлов Э. Л. Философский словарь логики, психологии, этики, эстетики и истории философии.-М.:Книгапо Требованию, 2016.- 284 с.
9. Коменский Я. А. Великая дидактика. 1939 г. Репринт. - М.: Наследие,2000.-321с.
10. Маслиева С.Н. Интеграция и инклюзия: парадигмальная характеристика Историческая и социально-образовательная мысль. - 2014. - №2 (24). - С. 159 –165
11. Лещинская Т.Л. Адаптивное образовательное пространство для лицограниченными возможностями.-М.:Инфра-М,2013.-201 с.
12. Никитина М. И. Дифференцированное и инклюзивное обучение //Специальная педагогика.-2015.-№6.-С.84-90.
13. Силантьева Т.А. Инклюзивное образование как способ изменения общества // Сборник материалов III Международной научно-практической конференции.-М.:МГППУ, 2015. -С.96-99.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ЖАСТАРДЫ ӘСКЕРИ-ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ

Джумагельдиев Эдуард

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,

Дене шынықтыру және бастапқы әскери дайындық кафедрасының аға оқытушысы

Мектеп оқушыларын әскери-патриоттық тәрбиелеу мен әскери қызметке дайындау - бүгінгі мектептің басым бағыттарының бірі. Қазіргі таңда жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеу ең өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Оған дәлел соңғы кездері жастардың бойында қайсарлықтың, жігерліліктің, өжеттіліктің, төзімділіктің, тектіліктің азаюы,

батыс елдері мәдениетіне орынсыз еліктеуі, олардың түрлі теріс қалықтардың болмысына ене бастағаны байқалады. Көп ғасырлық тарихы бар қазақ қалқының басынан небір қиын кезеңдер өткесе де, рухани құндылықтардың негізінде ол өзін ұлт ретінде сақтап қалды. Хандары әділ, батырлары қайсар, ұрпағы текті халық екенімізді ұмытып бара жатқан сияқтымыз.

Оқушыларды әскери-патриоттық тәрбиелеу мен оларды әскери қызметке дайындау процестерінің бірлігі оқу орындары қызметінің негізі қағидасын құрайды. Бұл жұмыста «Тәрбиелеп оқыту» қағидасын жүзеге асыру аса маңызды, яғни білім беруде тәрбиеге басымдылық берген жөн. Жастарда Қазақстан Республикасы Қарулы Күштеріне деген құрметті, әскери қызметке деген қызығушылықты тәрбиелеу, олардың қорғанысқа тұрақты дайындығын қалыптастыру «Алғашқы әскери және технологиялық дайындық» пәнінің аясында жүргізіледі. Болашақ Отан қорғаушысы білімпаз, денсаулығы мықты, психикасы тұрақты, дене бітімі шымыр, рухани-адамгершілік қасиеттері дамыған тұлға болуы керек. Осыған орай мақалада жастарды әскери- патриоттық тәрбиелеу мен әскери қызметке дайындауды «рух-жан-тән» бірлігі мен үйлесімділігінде қарастыру көзделген.

Қазақстандық қоғамның рухани жаңғыруы жағдайында [1] рухани- адамгершілік, патриоттық тәрбие жағдайын сын көзбен ой елегінен өткізіп, әлеуметтік саладағы тұжырымдамалар мен бағдарламаларға және оқу-тәрбие жоспарлары мен мазмұнына қажетті өзгерістер енгізуді талап етуде. Басым мақсатқа қол жеткізу үшін білім мазмұны мен тәрбие үрдісін қайта құру, оларды интеграциялау керек. 4.0 - өндірістік революцияны рухани бай адамдар ғана жүзеге асыра алады. Болашақ әскерилердің жалпы руханилығын, жауынгерлік рухын тірбиелеу күн тәртібінен ешқашан түскен емес.

Рухани саулық және тән саулығы мен жан саулығының арасында тығыз байланыс бар. Әскерге шақырылатындар физикалық тұрғыдан ширақ болумен қатар, өмірдің қандай да бір қиындығы мен ауыртпалығына төзімді болулары тиіс. Алайда, жасөспірімдердің қазіргі өмірінің жоғары стрессогендігі психикалық бұзылулардың өсуіне әкеледі, олардың саны әр он жыл сайын 15% - ға артып отыр. Әскерге шақырылу жасындағы 40% жасөспірімдердің дене және психикалық даму деңгейі оларға әскери қызмет жүктемелеріне тез бейімделуге мүмкіндік бермейді екен [2].

Жастарды әскери қызметке лайындауда тек оқу орындарының күш- жігері жеткіліксіз. Олардың мемлекеттік органдармен, қоғамдық бірлестіктермен, ұйымдармен, әскери бөлімдермен, мекемелермен өзара іс- қимыл жасауы арқылы өскелең ұрпақтың бойында жоғары патриоттық сананы, өз Отанына адалдық, азаматтық борышын өтеуге дайындығы мен қабілеттілігін қалыптастыру қажет. Өзінің депутаттық сауалын жеткізген сенатор Д.Нұржігіт ел жастарын әскери-патриоттық тәрбиелеу мәселесіне алаңдаушылық білдірді [3]. «Заңнамалық деңгейде патриоттық тәрбиенің әлеуметтік-құқықтық мәртебесі, патриоттық тәрбие берудің біртұтас жүйесінің құрамдас элементтері ретінде әрбір мемлекеттік органның, ведомствоның, ұйымның рөлі, орны, міндеттері, функциялары олардың ерекшеліктеріне сәйкес анықталмаған», - деді депутат. Сенат депутатының айтуынша, қазір патриотизмді қалыптастыру жұмыстарын тек Қорғаныс министрлігі жүргізеді, ал бұл бүкіл үкіметтің ортақ міндеті. Кешіксе де, дұрыс көтерілген мәселе, құптайтын жағдай.

Бәрімізге белгілі, 2017 жылға дейін азаматтарды әскери қызметке дайындау ҚР Үкіметінің қаулысымен реттеліп келді. 2017 жылдан бастап алғашқы әскери дайындық ҚР Қорғаныс министрлігінің өкілеттілігіне берілді. Өзінің тарапында Қорғаныс министрлігі аталған қаулының орнына төрт бұйрық шығарды [4-7]. Бұл бұйрықтар сәйкесінше алғашқы әскери дайындықты төрт түрлі оқу орнында жүргізуге арналған: 1) орта мектеп пен колледжде; 2) Қорғаныс министрлігінің республикалық «Жас ұлан» мектеп-интернаттарында; 3) Қорғаныс министрлігінің әскери-техникалық мектептерінде және 4) жоғары оқу орындары жанындағы әскери кафедраларда. Өкініштісі, осы бұйрықтарда әскери-патриоттық тәрбие мәселелері көтерілмеген.

Осыған орай, Үкімет қаулысын Қорғаныс министрлігінің бұйрығымен алмастыру дұрыс болмады деп есептейміз. Себебі әскери-патриоттық тәрбие және алғашқы әскери дайындық мемлекеттік маңызды шараларға жатады, сондықтан бұл жұмысқа көптеген министрліктер мен жергілікті атқару органдары тартылады, соның ішінде Білім және ғылым министрлігі де бар. Осындай жағдайда Қорғаныс министрлігінің басқа министрліктерге өкім беретін құзіреті жоқ. Осыған орай, жалпы патриоттық, соның ішінде әскери- патриоттық, тәрбиенің қоғамдағы және мемлекеттегі маңыздылығын ескере отырып, оны заңмен реттеген дұрыс болар еді. Сенатор Д. Нұржігіттің ұсынысы көпшіліктен қолдау табатынына сенімдіміз.

Ұлттық құндылықтар - ұлттық идеяның негізгі өзегі, ұлт қалыптасуының басты факторларының бірі. Ұлттық идея - туған жер, өскен орта әсерлерінен қалыптасып, халықтың тілі, ауыз әдебиеті, салт-санасы, әдет- ғұрпы, ырымдары мен тыйымдарын қамтитын ұғым. Ол - ұлттың болмысы, психологиялық өзіндік ерекшелігі. Ал, осы ұлттық идеология барлық салаға өзінің ықпалын тигізетіні шүбәсіз [8]. Ұлттық идеяның негізін ұлттық мәдени код құрайды. Мәдени код - халықтарға ата-бабаларынан қалған ерекше мәдени ерекшеліктер; бұл мәдениетті анықтауға мүмкіндік беретін қандай да бір түрде кодталған ақпарат. Мәдени код - бұл нақты бір мәдениеттің түрін түсінудің кілті [9]. Мәдени код санадағы стереотиптер кешенімен байланысты бейнелердің жиынтығын құрайды. Ұлттың мәдени коды оның мінез-құлық реакцияларын түсінуге көмектеседі, халықтың психологиясын анықтайды. Әрбір мәдениетте жаңа, екінші деңгейлі мәдени кодтардың өзгеруіне және өзін-өзі қалыптастыруға жол ашатын негізгі мәдени код бар [10].

Ұлттық құндылықтар әскери-патриоттық тәрбие құралдары болып саналады: ұлттық тіл, ұлттық-әдеп ғұрыптар мен салт-дәстүрлер, ауызекі халық шығармашылығы, ұлт тарихы, ұлттық сәндік-қолданбалы өнер, ұлттық ойындар, тағы басқалар. Ұлттық құндылықтардың жастар бойында қалыптасуы қоғам игілігі үшін маңызды. Жастарға әскери-патриоттық тәрбие беру кең көлемде жүргізілуі тиіс. Жастар ұлттық құндылықтармен сусындасын десек, мәдени кодтың негізінде тәрбие беруіміз керек. Әскери- патриоттық тәрбиенің іргетасын құрайтын бірнеше ұлттық негізгі мәдени кодтарға тоқталайық.

1. Ниетім түзу болса, амалым түзу. Адамның ісі үш кезеңнен, яғни білу, қалау, күш-қуаттан тұрады. Адам баласы өзі білмеген істі ниет етпейді, ал ниетсіз іске қол ұрмайды. Ниет - адам әрекетінің нақтылы мақсатын, мазмұнын бейнелейтін қозғаушы күш. Ниетсіз, себепсіз мақсат қойылмайды. Адамды нысанаға бағыттайтын да, істің мән-мәнісін белгілейтін де ниет. Оның мазмұны адамның қылығы мен пиғылында. Ниет субстанция болса, қылық - оның акциденциясы. Ниет теріс болса, амал да теріс, ниет түзу болса, амал да түзу әрі дұрыс болмақ. Ниет адамның әрекетке деген, пейілі, ықыласы, ынтасын көрсетеді. Адамды бір іске бағыттайтын да, істің мән-мәнісін белгілейтін де осы ниет.

2. Малым-жанымның садағасы, жаным - арымның садағасы. Арлылық - адам бойындағы ең асыл қасиеттің бірі. Арлы-намысты болу - барша көркем мінез-құлықтардың күре тамыры. Абырой, тұлғалық, құрмет секілді қасиеттер дәл осы арлы болумен байланысты. Арлы кісі - ұят, иба, намыс, қанағат, әдеп, шүкіршілік секілді бірқатар игі қасиеттерді бойына жинақтай білген мол парасат егесі. Қазақ халқы талайлы тағдырында сан түрлі қиындықтарды бастан кешсе де, арына дақ түсірмеген текті халық. Артық күлкі, артық ұйқы, артық тамақтың өзін арсыздыққа балаған ата-бабаларымыз ар тазалығына өткір сынмен қараған. Ел ішінде кең тараған «Мал сақтама, ар сақта», «Ердің құны бір ділдә, абыройы мың ділдә», «Ар иманның жолдасы», «Ақылың болса, арыңды сақта, ар-ұят керек әр уақытта» деген нақыл сөздер соның белгісі. Ары таза адам - әділетті адам.

3. Ана тілім - алтын тұмарым. Тіл - ұлт айнасы. Тіл - ұлттың жаны. Әр ұлттың тілі - оның бақыты мен тірегі. Тілдің күші мен құдіреті ерекше құбылыс. Сөз өнерін халқымыз бар өнердің басы деп санаған. Мысалы: «Өнер алды - қызыл тіл», «Тіл тас жарады, тас жармаса бас жарады», «Таяқ еттен өтеді, сөз сүйектен өтеді», «Тоқсан ауыз

сөздің, тобықтай түйіні бар» сияқты нақыл сөздер халқымыздың сөзге қандай мән бергенін көрсетеді. Ана тілі - жүректің терең сырларын, басынан кешкен дәуірлерін, қысқасы, жанның барлық толқындарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп сақтап отыратын қазына. Сондықтан да, Ж.Аймауытов айтқандай, ана тіліміз - халық болып қалыптасқаннан бері жасап келе жатқан жан дүниеміздің айнасы, өсіп өніп, түрлене беретін мәңгі құрымайтын бәйтерек. Әр адам өз ана тілін көзінің қарашығындай қорғауға тиіс. Тіл тағдыры - ел тағдыры екенін ешуақытта ұмытпау керек. Анамыздың ақ сүтімен бойымызға дарыған тілімізді ұмыту - бүкіл ата-бабамызды ұмыту деген екен Бауыржан Момышұлы. Бұдан артық айту мүмкін емес!

4. Сұлулығым бетімде емес, жүрегімде. Сұлулық - адам баласына берілген нығметтердің бірі. Ал көріксіз адамдарға бұл нығмет берілмеген деген сөз емес. Сұлулық тек бетіңіздің тегістігімен, көзіңіздің әдемілігімен, тісіңіздің түзулігімен өлшенбейді. Сұлу адам деп нағыз көркем мінез иесін айтады. Міне, осыдан жүзі жалтырағанның бәрі әдемі деп саналмайды. Сұлулықтың бетте емес, жүректе екенін естен шығармаған абзал. Адамның иманы төмен, мінезі нашар болса, ол қанша жерден сұлу болса да пайда жоқ. Адам жаны әрқашан сұлулыққа құштар, ол әдемілікті аңсайды. Жаратылыстың сұлулығы адам жанында керемет сезімдерді оятады. Сұлулық сезімдері адамның көріксіз нәрседен жиренуіне, жақсылыққа ұмтылып, жауыздықтан тыйылуына көп көмек көрсетеді. Сұлулық - адам жанын марқайтатын, көзін қуантатын, таңырқатып, сүйсіндіретін көрініс. А.П. Чехов айтқандай, адам бойындағының бәрі де - бет пішіні де, киім-киісі де, жан дүниесі де, ақыл-ойы да сұлу болуға тиіс.

5. Білімім -мәңгілік азығым. «Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін - білімі», - деп жазушы М. Әуезов айтқандай, елімізді өркениетке бастар жол - білім. Дана халқымыз қашан да «Бір жылдығын ойлаған егін егеді, он жылдығын ойлаған ағаш егеді, мың жылдығын ойлаған - ұрпағына білім нәрін егеді» - деген болса, «Оқу - білім азығы, білім - ырыс қазығы» сияқты талай ұлағатты ой қорытқан. Расында да елдің ертеңі білімді жастардың қолында десек, сол жастар бүгінгі таңда сапалы білім алып, білікті мамандар қатарын толықтыруы қажет. Білім - ешуақытта сөнбейтін шырақ. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында белгілеп берген жаңғырудың VI бағытының бірі - білімнің салтанат құруы. Ол: «Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады», - деп айтты [1]. Сондықтан ел билігі білім саласына ерекше назар аударып отыр.

6. Салт-дәстүрім - асыл қазынам. Әр ұлттың, халықтың, діні мен сеніміне, тұрмыс тіршілігіне, ұлттық құрылым ерекшелігіне сәйкес ғасырлар бойы жинақталып, өмірдің өзі туғызған ғұрыптар тұғырының негізгі салт ретінде қалыптасқан. Қазақ халқы салт-дәстүрге өте бай халық. Ұлттық дәстүр, ата-бабадан келе жатқан салт-дәстүр, жүрегің мен жадыға тоқылған өнеге адамның өмір жолын айқындайды. Біздің дәстүрімізде ұлттың тарихы, мәдениеті мен өнері, діні мен тілі, адамгершілік қасиеттердің ең озық үлгілері жинақталған. «Мейірімділікті анадан үйрен, әдептілікті данадан үйрен» дегендей, көп әдепті де, тәртіпті де, тәрбиені де қазақтың салтынан үйренуге болады. Себебі, салт-дәстүр тұнып тұрған тәрбие. Дәстүр - халықтың атадан балаға көшіп, жалғасып және дамып отыратын тарихи-әлеуметтік, мәдени- тұрмыстық, кәсіптік салт-сана, мінез-құлық, тәлім-тәрбие және рухани іс- әрекетінің көрінісі. Салт-дәстүр байлығы- мәдениеттің байлығы.

7. Адалдығым - адамдығымның белгісі. Адалдық - адам бойындағы асыл қасиеттердің бірі. Адам бағасының бір өлшемі де іспетті. «Адалдық» деген сөз шыншылдық, айнымастық, шын берілгендік сияқты игі қасиеттерді еске салады. Қазақ пайымында адам бойында адалдық - пәктік, ар-ұждан, жан тазалығы тәрізді т.б. асыл қасиеттердің жиынтығынан тұрады. Көшпелі қазақтардың адамгершілік, адалдық қасиеттері тұрғысынан кіршіксіз таза, мәрт болатындығы туралы шетелдік саяхатшылардың қолжазбалары мен күнделіктерінен де кездестіруге болады. Ардың тазалығы адамның Отанына, отбасына, қоғамға, өзіне, өзгеге, болашаққа деген сенімін

арттыра түседі. Адалдық бар жерде адам өзіне де, өзгеге де шындықты айтады, оны айту ауыр болғанда да ол тартынбайды. Адал болу тек қана өтірік айтпау емес, ақиқатқа ешбір қалтықсыз сену. Адалдық біздің жан дүниемізден басталады. Ол адами қарым-қатынастан және іс-әрекетімізден көрінеді. Адал адамға сенім артуға болады, оған қандай жағдайда да күмән келтіруге болмайды. Адалдығы бар адамның рақымы мол болады.

8. Қазақтың ұлттық ойындары. Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» - деп айтқандай баланың өмірінде ойын ерекше орын алады. Халқымыз ойындарды тек ойнату әдісі деп қарамай, балалардың мінез-құлқының қалыптасу құралы деп ерекше бағалаған. Демек, қазақтың ұлттық ойындары сауықтық жағынан ғана емес, ол - спорт, ол - өнер, ол - тәжірибелік маңызы бар тәрбие құралы [11]. Ойындар атадан балаға, үлкеннен кішіге мұра болып жалғасып, халықтың дәстүрлі шаруашылық, мәдени, өнер тіршілігінің жиынтық бейнесі әрі көрінісі болған. Қазақтың ұлттық ойындары жүгіру, секіру элементтеріне бай. Ойындарды көп ойнап, жүгіріп, далада, таза ауада жүру - жас ағзаның дұрыс та сергек өсуінің көзі болған және де балалар ойын ойнаған кезде ерлікті, өжеттікті, батылдықты, шапшаңдықты сонымен қатар, мінез-құлық ерекшеліктерін, білек-күшін, дененің сомданып шынығуын қалыптастырады. Ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызы туралы М.Жұмабаев ойындарды халық мәдениетінен бастау алар қайнар көзі, ойлау қабілетінің өсу қажеттілігі, тілдің, дене тәрбиесінің негізгі элементі деп тұжырымдайды [12].

Жоғарыда айтылғандарды қорыта отырып, ұлттық код - халықтық әлем қауымдастығы алдында басқаларға ұқсамайтын таным-түсінігі мен бітім-болмысына айқындап тұратын сипаты. Бұл сипаттың ерекшелігі - ғасырлар бойы келе жатқан дәстүр-салты, мінез-құлық, арман-мұраты, тілі мен ділі, этностың тұтастығын сақтап тұрған кілті. Абай атамыз өзінің 19-қара сөзінде жастарды адамгершілікке баулып, оларды «ақ» пен «қараны» ажырата білуге шақырады: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады. Әрбір естілік жеке өзі іске жарамайды. Сол естілерден естіп білген жақсы нәрселерін ескерсе, жаман дегеннен сақтанса, сонда іске жарайды, соны адам десе болады...», - деп жазады [13, 53-б.].

Отаншылдық міндетті түрде тұлғаның жоғары әлеуметтік белсенділігін көрсетеді, өйткені, ол еңбекте табыстарға жету үшін, қоғамға, ел жұртқа, халыққа қызмет ету үшін биік серпін болып табылады. Ол Отан алдындағы парызын саналы түрде ұғынатын тұлғаның руханилығы, азаматтығы және саяси-әлеуметтік белсенділігінің бірлігі болып табылады. Ал, бұл кез-келген оқу орнының тәрбиелік міндеті екендігі белгілі [14]. Күнделікті тіршілікте ол жастардың білімдегі, ғылымдағы, шаруашылықтағы, өнердегі, спорттағы, әскери қызметтегі жасампаз еңбегінен көрінеді.

Мектептегі Қазақстан тарихы пәнінің аясын кеңейтіп, сабақтарында ерлікке, жауынгерлікке тәрбиелеу мақсатында әскери тарих сұрақтарын кеңінен қарастырған жөн. Осы жерде ержүрек батырлар мен қолбасшылардың қаһармандығын, ерлігін көрсеткен шайқастары туралы толық нақтыланған материалдар болуы тиіс. Халық батыры Бауыржан Момышұлы былай деген екен: «Біздің тарихымыз батырға бай тарих, халқымыз батырлықты биік дәріптеп, азаматтық пен кісіліктің символы, үлгісі санаған. Батырлық деген, ерлік деген ұрпақтан ұрпаққа ата дәстүр болып қала бермек. Өткенін білмеген, тәлім-тәрбие, ғибрат алмаған халықтың ұрпағы - тұл, келешегі тұрлаусыз. Біздің қазақ халқы - батыр халық». Қазақ халқын құрып кету қаупінен сақтап қалған, жерін жауға бермей, ұлан байтақ өлкесін қазақ еліне мәңгі қоныс ету мақсатында жарғақ құлағы жастыққа тимей, елім деп еңіреп өткен хас батырлар қаншама десеңізші! Бұлардың ерлігі жастарға қашан да болса өнеге болмақ. Сондықтан, жоғары сынып оқушылары үшін әділдіктің, ерлік пен батырлықтың символы болған Бауыржан атамыздың мұрасын игеру үшін «Бауыржантану» пәнін енгізу қажеттілігі бар.

Оқу-тәрбие процесінің қазіргі жаңа парадигмасында тәрбиелеп оқыту идеясы көрініс тапқандықтан, жастардың әскери-патриоттық тәрбиесіне және олардың тұлғасын жан-жақты дамыту мәселесіне басым көңіл бөлу керек. Мақсатқа қол жеткізу үшін әскери-патриоттық тәрбиелеуде тұлғаның Отансүйгіштігіне әсер ететін факторлардың бәріне айрықша мән беріп, оны күшейту мен нығайту қажет. Бірінші кезекте, ұлттық құндылықтарға негізделген білім мазмұнын, тәрбиелеу мен оқыту әдістемелерін құру кезек күттірмейтін шара болып табылады.

Әскери-патриоттық тәрбие саласындағы өзекті мәселе – ұлт мәдениетінің рухани құндылықтарын сақтап, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін жоғары деңгейде меңгерген, ұлттық сана-сезімнің стереотиптерін еңсеріп, өзге мәдениет өкілдерімен тең түсетін әлеуметтік белсенді қоғам мүшелерін, әскери қызметшілердің жаңа буынын тәрбиелеу. Болашақ сарбаздарға әскери-патриоттық тәрбие беру бала бақшадан жоғары оқу орнына дейін жастардың ұлттық сана-сезімін жаңғыртумен қоса, олардың зияткерлік, рухани-шығармашылық деңгейін барынша арттыруға деген постиндустриялық қоғам сұранысына негізделуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кузьмин С.А., Смирнов С.В. Анализ состояния здоровья призывников, проживающих в сельской местности Оренбургской области // Медицинский вестник Башкортостана. - Том 10, № 1, - 2015. - С.80-83.
2. Сенатор предложила принять закон о патриотическом воспитании в Казахстане. [Электронды ресурс]: Ыйр§://ш.8ри1:шк.кх/8ociely/20211104/18574687/
3. Бастапқы әскери дайындық қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2017 жылғы 12 шілдедегі № 347 бұйрығы.
4. Қосымша білім беру бағдарламалары бойынша әскери дайындық қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2017 жылғы 29 шілдедегі № 398 бұйрығы.
5. Әскери-техникалық және өзге де мамандықтар бойынша дайындық қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2017 жылғы 12 шілдедегі № 350 бұйрығы.
6. Запастағы офицерлер бағдарламасы бойынша әскери дайындық қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2017 жылғы 24 шілдедегі № 375 бұйрығы.
7. Несіпбаев Б.К. Ұлт мәдениеті мен өнері. - Алматы: Білім, 2003.
8. Кононенко Б.И. Большой толковый словарь по культурологии. - М: Вече, 2003. - 512 с.
9. Рапай К. Культурный код. Как мы живем, что покупаем и почему. Пер с англ. - М: Альпина Бизнес Букс, 2008. -167 с.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТІН ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Махашова П.М.

педагогика ғылымдарының магистрі

М.Х. Дулати Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Мирзалиева Э.Б.

PhD философия докторы

Жамбыл облысы бойынша «Өрлеу» БАҰО ФАО ОНР біліктілікті арттыру институты,
Тараз қ., Қазақстан

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауында «Дарынды ауыл жастарын іріктеп, отандық және шетелдік жоғары оқу орындарына дайындау керек» деп [1] –деп атап өтті.

Қазіргі кезде зерттеу ісі бүгінгі заман адамының өмір сүру тәсіліне енген кәсіби шеберлігін танытуда өзіндік көзқарасына сәйкес қызмет болып табылады. Білім беру саласының маңызды міндеті – баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін үйрету. Әр оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін оның қабілетін түрлі әрекетке көсету үшін зерттеуге дайындау қажет етеді. Қоғамдық - әлеуметтік өмірдің барлық саласында түбегейлі өзгерістердің болуына байланысты білім жүйесінде де, ойын мазмұны мен оқыту әдістемесінде де біршама жаңарулар болып жатыр. Инновациялық үрдістер ғалымдар мен тәжірибелі ұстаздар арасында кең өріс алып келеді.

Білім беру жүйесі - әр елдің даму болашағын айқындайтын, әлемдік өркениетке жетуге негізгі бағыттарын көрсететін біртұтас құрылым болып табылады. Еліміз өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде біздің қоғам дарынды, қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді.

Сондықтан еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесін өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Бүгінгі таңдағы негізгі мақсат-ұлттық құндылықты әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті, өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Ол үшін оқушылардың белсенділігін арттыру, ізденімпаздыққа үйрету және білімді өз бетінше алуы мен қолдана білетін дарын иесін тәрбиелеуіміз керек.

Білім беруді дамыту тұжырымдамасының басты мақсаты- оқушылардың талдау, синтездеу әрі логикалық ойлау қабілетін дамыту. Бұл қиын күрделі міндетті жүзеге асырудың бірден-бір формасы-сабақ. Сондықтан да, сабақ өткізудің тиімді жоспары мен әдістерін қарастыру мұғалім білімділігін талап етеді.

Орыстың ұлы педагогы В.А.Сухомлинский мектептің басты міндеті-әрбір адамның дарындылығын ашу, оны толыққанды шығармашылық, интеллектуалдық еңбек жолына бағдарлау. Әрбір оқушының қайталанбас дарынын табу, аша түсу, қастерлеу бұл - тұлғаны адамзат қадір-қасиетінің өркендеуінің жоғары деңгейіне дейін көтеру деген сөз деп атап көрсетті.

Дарындылықтың қалыптасу дәрежелері критерийі бойынша дарынды бала ұғымына, дарынды балалармен жұмыстың ерекшеліктеріне, олардың психологиялық мәселелеріне (Л.А. Венгер, Ю.З. Гильбух, Н.С. Лейтес, Г.В. Бурменская) көптеген еңбектері арналды.

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда кәсіби жетістікке қабілеттілік, білімділік, шығармашылық арқылы ғана жетуге болады. Сондықтан ата-аналардың, мұғалімдердің алдына жаңа міндеттер жүктеледі: балалардың жеке қабілеттілігін, білімділігін анықтау және оны дамыту, соның негізінде олардың болашағына бағыт беру.

Қабілеттілік – белгілі бір іс-әрекетте жоғары нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін адамның жеке дара психологиялық ерекшеліктері болып табылады. Ғылыми зерттеулер бойынша қабілет негізінен екіге бөлінеді:

Жалпы қабілет – адамның ақыл-ой ерекшеліктерінің жеке қасиеттерін көрсететін кез - келген адамнан табылатын қабілет. Жалпы қабілетте ойлағыштық, дербестік, сыншылдық, икемділік т.б. қасиеттерінен көрінеді және өзін ой әрекеттері мен еңбек әрекеттерінің түрлі салаларынан көрсете білуге мүмкіндік жасайды.

Арнайы қабілет – іс-әрекеттің жеке салаларында ғана көрініп, оның нәтижелі орындалуына мүмкіндік беретін қабілет. Мұндай адамдар қатарына спортшылар, музыканттар, суретшілер, ғалымдар жатады.

Психологтардың зерттеуінде қабілеттілік әрекет үстінде, білім алу, тәрбиелеу негізінде қалыптасып дамиды [2].

Шетел психологиясында қабілеттерді анықтауға бағытталған тесттерде «aptitude» деген термин жиі қолданылады.

Бұл термин жалпы немесе арнайы білімдер мен іскерліктерді меңгеру табиғи қабілеті деп анықталады. Ендеше, дарындылықтың түрлерін критерий бойынша қарастырайық.

Бірінші критерий бойынша, негізгі іс-әрекет түрлеріне практикалық, теориялық оқушыларда оқу-танымдық, көркемдік-эстетикалық, ойындық, спорттық-сауықтыру, коммуникативті, рухани-бағалық жатады.

Іс-әрекетке сәйкес дарындылықтың мынадай түрлерін бөлуге болады:

- практикалық іс-әрекет – кәсіптік дарындылық, танымдық іс-әрекетте түрлі деңгейдегі интеллектуалды дарындылық;

- көркемдік іс-әрекет – эстетикалық, хореографиялық, сценалық, әдеби-ақындық, сурет салу өнері мен музыкалық;

- коммуникативті іс-әрекетте лидерлік дарындылық;

- рухани бағалық іс-әрекетте – адамдарға қызмет және т.б.

Дарындылықтың әр түрі барлық психикалық мүмкіндіктерді нақты іс-әрекет түрінде ерекше, маңызды болып табылатын сапалардың басым болуы мен біруақытта қосылуын болжайды.

Іс-әрекеттің басым ететін түрі бойынша дарындылықтың қай түрін анықтасақ та, әр дарындылықта іс-әрекеттің бөтен түрлері де көрінетінін байқауымыз керек. Мысалы: суретші немесе музыкант іс-әрекеттінің сипаттамасы бойынша көркемдік – эстетикалық болып табылады. Бірақ сонымен қатар, онымен танымдық, практикалық, коммуникативті және рухани-бағалық іс-әрекет түрлері қолданылады.

Екінші критерий – «дарындылықтың қалыптасу деңгейі» бойынша потенциалды және көкейтесті дарындылықты бөледі:

Көкейтесті дарындылық – бұл жас ерекшелігі шамасына сай, нақты бір пән аумағында іс-әрекеттің жоғары деңгейде орындалуында байқалатын, баланың қол жеткізген көрсеткіштерімен байланысты. Көкейтесті дарынды балалардың ерекше категориясын талантты балалар құрайды. Талантты бала объективті көкейкестілікті және әлеуметтік маңызды талаптарға жауап беретін іс-әрекеттерді орындауда нәтиже береді.

Потенциалды дарындылық – бұл қандай да бір іс-әрекет түрінде жоғары жетістікке жету үшін, белгілі психикалық алғышарттары потенциалды болатын баланың психологиялық ерекшелігі.

Үшінші критерий – дарындылықтың көрініс беру формасы бойынша, айқын және жасырынды дарындылықты бөледі». Айқын дарындылық бала әрекеттерінде анық және нақты көрінеді. Бала жетістігі өте айқын оның дарындылығы күмән келтірмейді. Жасырын дарындылық бала әрекеттерінде шамалы байқалып, жасырын формада білінеді.

Төртінші критерий – дарындылықтың әр түрі іс-әрекет көрініс берудің ауқымдылығы бойынша, жалпы немесе ақыл-ой дарындылығы және арнайы дарындылықты бөледі. Жалпы дарындылық – іс-әрекеттің әр түрлері мен формаларында

жалпы кезеңдер болуына байланысты. Ақыл-ой қабілеті кез-келген істі табысты орындау үшін қажет.

Бесінші критерий – «дамудың жас ерекшелігі» бойынша ерте және кешеуілдеген дарындылықты бөлуге болады. Өмірлік практикада дарындылықтың ерте көрінуі байқалып жүр. Бұл – психикалық даму жылдамдығымен байланысты. Ерте дарындылық мысалы ретінде «вундеркиндртер» («таңқаларлық бала» мағынасында) деп аталатын балалар бола алады. Дарындылық жоғары деңгейдегі қабілеттілік кешенінің барын, сонымен қатар баланың мотивациясын, оның іспен айналысудағы қызығушылығын да болжайды. Адам өз жұмысын шын ниетпен орындаса, ол сол іс-әрекет процесінде туылатын жаңа ой-пікірлерді іске асырады. Іс-әрекеттің бала инициативасы бойынша дамуының өзі шығармашылық. Мұндай теориялық түсініктің практикалық маңызды мәні бар, өйткені дарынды балалармен жұмыс жасауда іс-әрекеттің ішкі мотивациясын қалыптастыру, жеке тұлға бағыттылығы мен бағалық жүйесі үшін жағдай құру қажет. Бұл жеке тұлғаның рухани қалыптасуына негіз болады [4].

Дарынды балалар психологиясын анықтауда жаңа ақпараттық технологиялар, әдістемелер өмірдегі болған жағдайларды және мәселелерді бірлесіп шешу, рөлдік ойындарды үлгі етуді көздейді және интерактивті әдістемелер дағды мен шеберлікті және құндылықтарды қалыптастырып, сонымен қатар болашақ маманның нағыз көшбасшы болуына жол ашады.

Шығармашылыққа зерттеу мінез-құлқына бейім емес адамдар нақты шешім алгоритмдері және бір ғана дұрыс жауабы бар тапсырмаларды қалайды. Дивергентті мәселелерді шешу қабілеті шығармашылық қызметтегі сәттіліктің маңызды шарты болып табылады: ғылыми ізденіс, өнер туындыларын жасау, көшбасшылық жұмыс, кәсіпкерлік.

Дарынды балалар құрдастарынан ашық дивергентті тапсырмаларға деген қызығушылықтың жоғарылауымен ерекшеленеді, олардың конвергентті типтегі тапсырмаларын артық көреді.

Қызығушылық-дарынды баланың ең маңызды қасиеті. Қызығушылықтың көрінісі оң эмоциялар орталығының әрекетімен тығыз байланысты.

Балалық шақтағы дарындылықтың ерте көзге түсуі ата-аналардың, педагогтардың қамқоршылығын талап етеді.

1-Сурет. Дарынды оқушылардың ерекшеліктері көрсетілген.

Дарынды оқушылардың ерекшеліктері:
- шапшаң ойлау, тез нәтижеге жету, тез ілгерілеуі;
- әдеттен тыс қызығушылық, сауалды көп қойып, жауап іздеудегі үлкен талабы;
- кең көлемді білімді меңгеру, есте сақтау қабілетінің жоғары болуы;
-интеллектуалдық дамуда ерекше бір ілгерілеу шапшаңдығы (ойлауы, байқағыштығы, білімге, жаңалыққа құмарлығы);
- жан дүниесінің тереңдігі;
- шығармашылық жұмыстарда мәселені өз бетімен шеше алады, көбінесе өзі тың нәрсе жасайды, көркемдік-қолданбалы еңбекте заттарды өзі жасап аяқтайды.

Шығармашылық жүйе - оқу бағдарламасы шеңберінен шығуды талап ететін тапсырмалардың болуын көздейтін ашық жүйе болып табылады. Бұл интеллектінің шығармашылық жағынан соқтығысу жолы, өнертапқыштық және зерттеу талантының даму жолы. Дарынды балаларға арналған жаттығулар, жұмысты ұйымдастырудағы педагогтың кәсіптік қабілетіне қойылатын талаптар, балалардың қабілетін анықтау нәтижесі, интеллектуалдық, көркем, шығармашылық және әлеуметтік дарындылығын дамытуға негізделген [3].

Заманауи инновациялық технологиялары қолдана отырып, жобаларға қатысуда шығармашылық, тәжірибелік бағыттарды былай жіктеуге болады.

Зерттеушілік. Бұндай жобалардың құрылымы нағыз ғылыми зерттеуге ұқсас. Олар толығымен зерттеу логикасына бағынады. Жобалар мақсаттардың анықталған болуын және жақсы ойластырылған құрылымды, әлеуметтік маңыздылығын, ойластырылған әдістерді, сонымен қатар нәтижелерді өңдеу әдістерді талап етеді.

Шығармашылық. Кез келген жоба шығармашылық тұрғыдан қарауды қажет ететінін айтып кету жөн, сондықтан бұл мағынада кез келген жобаны шығармашылық деп айтуға болады. Жобаның типін анықтағанда басымды аспект ерекшеленеді. Шығармашылық жобалардың нәтижелері сәйкесінше безендірілуі тиіс. Бұндай жобалардың әдеттегідей, алдын ала ойластырылған құрылымы болмайды, ол тек белгіленеді және әрі қарай жоба қатысушыларының қызығушылықтары мен логикасына орай дамиды. Жоспарланатын, қажет нәтижелер туралы келісуге де болады (бірлескен газет, шығарма, бейнефильм, спорттық ойын, экспедиция т.б.).

Рөлдік, ойындық. Бұндай жобаларда құрылым тек белгіленеді де жұмыстың аяғына дейін ашық болып қала береді. Қатысушылар жоба мазмұнымен анықталатын белгілі бір рөлдерді алады. Бұлар әдеби кейіпкерлер немесе ойдан шығарылған әлеуметтік қарым-қатынастардағы кейіпкерлер болуы мүмкін. Шығармашылық дәрежесі өте жоғары, бірақ жұмыстың басымды түрі рөлдік-ойындық, қызық оқиғалы болып табылады.

Ақпараттық жобалар. Жобалардың бұл түрі берілген объект бойынша ақпарат жинауға, жоба қатысушыларына бұл ақпаратты жеткізуге бағытталған. Бұл жобалар да зерттеушілік жобалар секілді жақсы ойластырылған құрылымды, жұмыс барысында жүйелік түзету мүмкіндіктерінің бар болуын талап етеді.

Шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру эмоциялық және практикалық тәжірибені байытады, психиканы дамытады, интеллектуалдық әлеуетті қалыптастырады, эстетикалық және ақыл-ой қабілеттерін тәрбиелеуге ықпал етеді [4].

Дарынды балаларға арналған жаттығулар, жұмысты ұйымдастырудағы педагог-психологтың кәсіптік қабілетіне қойылатын талаптар, балалардың қабілетін анықтау нәтижесі, интеллектуалдық, көркем, шығармашылық және әлеуметтік дарындылығын дамытуға негізделген. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа бағыттау, дарынды балалардың қабілеттерін дамуға қолайлы жағдай туғызу әр ұстаздың міндеті.

Аңдатпа. Бұл мақалада дарынды балалардың қабілетін дамытуды ұйымдастыруда тұлғаның жеке дара психологиялық ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған. Дарынды балалардың қабілетін анықтауда мәселелерді бірлесіп шешу, интерактивті әдістемелер, іскерлік ойындар барысындағы іс-әрекеттерінен коммуникативтік қасиеттері қалыптасады.

Сонымен қоса, дарынды балаларға арналған жаттығулар, балалардың қабілетін анықтау нәтижесі, интеллектуалдық, көркем, шығармашылық және әлеуметтік дарындылығын дамытуға негізделген. Интеллектуалдық қабілеттер мен білім сапасын анықтау, шығармашылық жұмыстарың тиімділігін арттырады.

Кілт сөздер: Потенциалды дарындылық, интерактивті, әдістер, критерий, интеллект, мотивация.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется изучению индивидуально-психологических особенностей одаренных детей. На занятиях одаренные дети вместе решают задачи, в процессе деловых игр формируются навыки взаимодействия и коммуникативные качества. Кроме того, упражнения для одаренных детей, помогают выявлять способности и развивать интеллектуальные, художественные, творческие и социальные таланты.

Определение интеллектуальных способностей и качества образования повышает эффективность творческой деятельности.

Ключевые слова: Потенциальная одаренность, интерактивность, методы, критерий, интеллект, мотивация.

Annotation. This article focuses on the study of the individual psychological characteristics of gifted children. In the classroom, gifted children solve problems together, in the process of business games, interaction skills and communicative qualities are formed.

In addition, exercises for gifted children help to identify abilities and develop intellectual, artistic, creative and social talents. The definition of intellectual abilities and the quality of education increases the effectiveness of creative activity.

Key words: Potential giftedness, interactivity, methods, criteria, intelligence, motivation.

Пайдаланған деректер тізімі:

1. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев Парламент палаталарының бірлескен отырысында «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» [Мәтін] атты Қазақстан халқына өз Жолдауы – Астана, 2 қыркүйек 2019 жыл.
2. Мұқашева, А.Б., Жұмабекова, Қ.Б. Дарынды балалар педагогикасы : оқу құралы [Мәтін]/ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. - Алматы: Қазақ университеті, 2019.
3. Бұлақбаева М. Қ. Дарындылық әлеуметтік маңызы мен диагностикасы. Монография – Алматы, 2016. – 132 б.
4. Ушаков, Д. В. Психология интеллекта и одаренности / Д. В. Ушаков. – 2-е изд. – Москва : Издательство «Институт психологии РАН», 2019. - 464с.

КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бргалиева К.К

«7М01109» Педагогика және психология БББ II курс магистранты,
Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қаласы, Қазақстан

Оқу процесінде ақпараттың көп бөлігі көру арқылы қабылданады. Көру сапасы оқу үлгеріміне айтарлықтай әсер етеді.

Нашар көретін немесе мүлдем көрмейтін мектеп оқушысы, кез-келген бала сияқты, дамиды, өмірлік тәжірибе жинақтайды, өз мүмкіндіктеріне сәйкес өмірге бейімделеді, оған дайындалады. Ата-аналар мен мұғалімдер оның өз мүмкіндіктерін қаншалықты дамытатындығына және қоғамға қаншалықты белсенді және шығармашылық қатыса алатындығына байланысты.

Көбінесе көру органдарының патологиясы бар балалардың дамуы сәл баяулайды, бұл біршама сөздік қоры нашар болуынан, қозғалтқыш сферасының жеткіліксіз жаттығуларынан, кеңістікті игерудің шектеулерінен және ең бастысы қоршаған әлемді танудағы белсенділіктің төмендеуінен туындайды.

Қай балалардың осы санатқа жататынын түсіну үшін көру жүйесінің анатомиясындағы немесе функцияларындағы нормадан ауытқуды көру бұзылысы ретінде анықтау қажет емес екенін білу керек.

Көру қабілеті бұзылған балаларды диагностикалау және зерттеу оларды әртүрлі мамандардың: офтальмологтардың, психологтардың, мұғалімдердің жан-жақты зерттеуін қамтиды.

Көру қабілеті бұзылған балалар көру күйінің сипаттамалары бойынша да, аурулардың шығу тегі мен әлеуметтік даму жағдайлары бойынша да үлкен және өте алуан түрлі топты ұсынады. Көру қабілетінің бұзылуының халықаралық жіктелуі екі визуалды сенсорлық функцияны бағалауға негізделген: көру өткірлігі және көру өрісі.

Көру қабілетінің бұзылуы-бұл көру өткірлігі 0,3-тен аз жақсы түзетілген көз және көру өрісі 15-тен аз бұрыш. Көрнекі бұзылыстың не екенін анықтай отырып, біз сонымен бірге арнайы білімге мұқтаж адамдардың шеңберін анықтаймыз.

Көрнекі бұзылулар балаларда қоршаған шындықты білуде айтарлықтай қиындықтар туғызады, қоғамдық байланыстарды тарылтады, олардың бағдарын шектейді, көптеген іс-шаралармен айналысуға мүмкіндік береді.

Көру қабілетінің жоғалуының әртүрлі дәрежелері бар: екі көзге де абсолютті (жалпы) мүлдем көрмеушілік, онда жарық сезімі мен түс айырмашылығы толығымен жоғалады; практикалық көрмеушілік, онда жарық сезімі немесе қалдық көру сақталады, бұл белгілі бір дәрежеде заттардың жарығын, түстерін, контурлары мен силуэттерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Белгіленген жіктеме бойынша көру өткірлігі 0% - дан 0,04% - ға дейін болатын адамдар зағиптарға жатады. Осылайша, көру қабілеті зақымдалған контингентіне көру қабілеті мүлдем жоқ (мүлдем көрмейтіндер) және қалдық көру қабілеті бар (көру өткірлігі жарық сезімінен 0,04% дейін) адамдар кіреді.

Көру қабілеті төмен (немесе көру қабілеті нашар және қалыпты арасындағы шекаралық көру қабілеті бар) білім алушылар-көру өткірлігі 0,5-тен (50 %) 0,8-ге дейін (80 %) .

Көру қабілеті зақымдалғандардың білім беру процесінде негізгі ерекшелігі визуалды қабылдаудың болмауы (немесе айтарлықтай шектеу) жағдайында ақпарат алмасуды жүзеге асыру ерекшеліктерімен анықталады.

Көру қабілеті зақымдалған жағдайында психоэмоционалды шиеленіс күшейеді, адамның өмірлік қиын жағдайларды қабылдауы күшейеді, оларды жеңудің тиісті құралдарын таңдау қиындайды, ішкі психикалық жанжал, әлеуметтік бейімделу, мінез-құлық бұзылыстары және т.б. Көру қабілеті бұзылған адамдардың өмірлік қиындықтарының қатарына мыналар жатады:

- кеңістіктік бағдарлаудағы қиындықтар (көру қабілетінсіз жүрудің тәуелсіз әдістерін қолдана алмау, таяқтарды қолдануға кедергі келтіретін психологиялық кедергілер және т. б.);

- қоғамдық интеграциядағы қиындықтар: жоғары әлеуметтік наразылық, қалыпты көрушілермен қарым-қатынас проблемалары (теріс коммуникативті көзқарастар мен кешендердің қалыптасуы);

- күнделікті өмірдегі және өзіне-өзі қызмет етудегі қиындықтар-көру қабілетінсіз туылғандарға тән қарапайым тұрмыстық дағдылар мен дағдылардың қалыптаспауы;

- гиперопека жағдайында, сондай-ақ көру қабілетін жоғалтқан және нәтижесінде өзгерген өмір сүру жағдайларына бейімделетін адамдар үшін тәрбиеленеді;

- көру қабілеті бұзылған адамдарға қатысты жағымсыз әлеуметтік стереотиптер мен көзқарастармен анықталатын кәсіби және жеке өзін-өзі жүзеге асырудағы қиындықтар; психофизиологиялық ерекшеліктер мен мүмкіндіктерге сәйкес келмейтін еңбекті ұйымдастыру; жалақының төмен деңгейі, еңбектің монотондылығы және т. б. Қарым-қатынасқа байланысты қажеттіліктерді қанағаттандыру (тану, өзін-өзі растау, өзін-өзі жүзеге асыру, орнату достық және т.б.).

Туа біткен және жүре пайда болған көру бұзылыстары бастапқы соматикалық ақауларға жатады. Бұл ауытқулар бірқатар психикалық процестердің дамуына теріс әсер ететін екіншілік функционалдық ауытқуларды (көру өрісінің тарылуы, көру өткірлігінің тарылуы және т. б.) тудырады: сезім, қабылдау, ұсыну және т. б. Яғни, екіншілік ақаулар бір функционалдық ақау екіншісіне әкелетін ауытқулар тізбегі болып табылады, бұл психикалық бұзылуларға әкелетін процестер. Сондықтан соматикалық ақау мен

психиканың дамуындағы ауытқулар арасында күрделі құрылымдық және функционалдық байланыстар бар.

Бұзылыстары бар балалардың барлық санаттарының дамуына тән жалпы заңдылықтар аномалия түріне байланысты әр түрлі формада көрінетін сөйлеу қарым-қатынасы мен қозғалыс бұзылыстарының ерекшеліктерінде де көрінеді. В. И. Лубовский мен Ж. И. Шиф бастапқы және екіншілік ақаулардың болуы балалардың сыртқы әлемнен алатын ақпаратын айтарлықтай төмендететінін көрсетті.

Сөйлеудің компенсаторлық функциясы көру қабілеті зақымдалған балалардың психикалық белсенділігінің барлық түрлерінде әрекет етеді: қабылдау процесінде (сөз оны бағыттады және нақтылайды), қиялдың идеялары мен бейнелерін қалыптастыруда, ұғымдарды игеру барысында және т. б. Сенсорлық таным саласындағы көрнекі сезімдердің, қабылдаулардың, идеялардың айтарлықтай төмендеуі немесе толық болмауы қиял, есте сақтау бейнелерін, сондай-ақ психологиялық жүйелерді, олардың құрылымдарын, байланыстарын, функциялары мен қатынастарын қалыптастыру мүмкіндіктерін шектейді. Анализаторлардың қарым-қатынас жүйесінде сапалы өзгерістер орын алады, бейнелерді, ұғымдарды, сөйлеуді қалыптастыруда, ойлау қызметіндегі бейнелі және тұжырымдамалық қатынастарда, кеңістіктегі бағдар мен ұтқырлықта және т. б. Физикалық дамуда айтарлықтай өзгерістер орын алады-қозғалыстардың дәлдігі, олардың қарқындылығы бұзылады, жүріс және басқа қозғалыс әрекеттері ерекше болады.

Жалпы көру қабілеті бұзылған адамды тұлға ретінде қалыптастыру үшін сөйлеу тілі үлкен маңызға ие. Сөйлеу арқылы көру қабілеті зақымдалған адамдар айналасындағылармен байланыста болады, қоғамда бағдарланады. Айтылымның кемшіліктері көру патологиясы бар адамдардың қарым-қатынас шеңберін шектейді, бұл бірқатар жеке қасиеттердің қалыптасуын тежейді немесе жағымсыз қасиеттердің пайда болуына әкеледі (оқшаулану, аутизм, негативизм және т.б.). Ата-аналар мен мұғалімдердің дұрыс қалыптастырушы әсерімен көру қабілеті зақымдалған балалардың сөйлеуі қалыпты деңгейге дейін дамиды және барлық қызмет түрлерінде көру қабілеті зақымдалған балалардың мүмкіндіктерін едәуір кеңейте отырып, күшті өтемақы құралы ретінде қызмет етеді.

Сондықтан көру қабілеті бұзылған балалардың психологиялық жүйесінің қалыптасуы мен дамуы олармен жүргізілетін түзету жұмыстарымен және олардың ерте балалық шағынан бастап компенсаторлық процестердің қалыптасуымен тікелей байланысты.

Демек, баланың өзіндік, өте ерекше психологиялық жүйесі қалыптасады, ол қалыпты дамып келе жатқан баланың кез-келген жүйесіне сапалы және құрылымдық жағынан ұқсас емес, өйткені ол дамудың әртүрлі деңгейлеріндегі процестерді қамтиды, өйткені оларға бастапқы ақау әсер етеді, сонымен қатар дамудың жаңа компенсаторлық жолдарын құру негізінде оны түзетеді. Бұл көру қабілеті бұзылған балалардағы функционалды байланыстар да басқаша, ерекше түрде жүзеге асырылатындығын көрсетеді.

Бұзылыс қалыпты дамудан ауытқуларға әкелетін физикалық немесе психологиялық кемшілік болып табылады. Туа біткен және жүре пайда болған ақаулар екіншілік функционалдық бұзылуларды тудыратын бастапқы соматикалық ақауларды білдіреді, бұл өз кезегінде бірқатар психологиялық процестердің дамуына теріс әсер етеді.

Демек, соматикалық ақау мен психиканың дамуындағы ауытқулар арасындағы күрделі құрылымдық және функционалдық байланыстардың болуы туралы қорытынды жасауға болады. Нәтижесінде қалыпты дамудың бұзылуы болған кез-келген ақау дененің компенсаторлық функцияларын автоматты түрде қосуға әкеледі. Мүлдем көрмеушілік пен нашар көру жағдайында өтемақы биоәлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылуы керек, яғни, биологиялық және әлеуметтік факторлардың әсерінің синтезі. Көрнекі функциялардың ақауы әсіресе адамның рефлексиялық функциясының негізгі қасиетіне - белсенділікке әсер етеді, бұл ішінара көру қабілеті нашар немесе зағип адамға бағдарлау әрекетінің мотивін дамытуға ықпал ететін сыртқы әсерлер санының төмендеуімен

түсіндіріледі. Алайда, ғылыми зерттеулерді талдау арқылы Л. С. Выготский, сондай-ақ басқа мамандардың тифлопедагогикалық тәжірибесі, біз көру қабілеті зақымдалған баланың мәдени дамуының, оның ішінде сақталған анализаторлық жүйелердің айналма жолдарын жүзеге асыра отырып, осындай баланың психикасының дамуына қолайсыз факторлардың әсерін азайтуға болады деген қорытындыға келеміз.

Осылайша, визуалды жеткіліксіздіктің орнын толтыру, мәні бойынша, кейбір функцияларды басқалармен алмастыру ғана емес, баланың дамуының әр кезеңінде сенсорлық, моторлық, логикалық құрылымдардың жаңа күрделі байланыстары мен қатынастарының жүйелерін құру болып табылады, бұл сыртқы әлемнен ақпаратты қабылдауға және зерттеуге мүмкіндік береді. өмір сүру және қызмет жағдайларына сәйкес оның көрінісі мен мінез-құлқы үшін, әлеуметтік және моральдық талаптар.

Оқушылардың миопияны дамытпауы үшін мектепте және үйде жұмыс орындарын жарықтандырудың гигиеналық жағдайларын жақсарту қажет. Сыныптардағы қабырғалар мен үстелдердің бетін ашық түстермен бояу керек. Терезе әйнектерін жиі жуып, сұрту керек, терезеге жарыққа қол жеткізуді жабатын заттарды, мысалы, биік гүлдерді қоюға болмайды. Терезенің алдыңғы қатарында жарықтандыру әдетте жақсы, ал үшінші қатарда бұлтты ауа-райында жеткіліксіз болуы мүмкін екенін ескеру қажет. Барлық балалар тең жағдайда болуы үшін оларды мезгіл-мезгіл тақтадан бірдей қашықтықта қалдырып, басқа парталарға ауыстыру қажет.

Мұғалімдер ата-аналарға үйде сабақ ұйымдастыруды үнемі ескертіп отыруы керек. Сіз мектептен келген кезде үй тапсырмасын бірден орындай алмайсыз. Бұл мектепте көру функциясының төмендеуін күшейтеді. Ал 1 сағаттық демалыс оқушылардың жалпы шаршауын айтарлықтай азайтады, бұл көру функциясының жақсаруымен бірге жүреді. Сондықтан, үйде, мектептегідей, көру кернеуін қажет ететін әрекеттерді көру органы аз болған кезде ауыстырып отыру керек. Екі сағаттық үздіксіз сабақтардан кейін 10-20 минуттық үзілістер жасау ұсынылады.

Осылайша, нашар көретін немесе мүлдем көрмейтін мектеп оқушысы, кез-келген бала сияқты, дамиды, өмірлік тәжірибе жинақтайды, оның мүмкіндіктеріне сәйкес ол өмірге бейімделеді, оған дайындалады деген қорытынды жасау керек. Ата-аналар мен мұғалімдер оның өз мүмкіндіктерін қаншалықты дамытатындығына және қоғамға қаншалықты белсенді және шығармашылық қатыса алатындығына байланысты.

Көптеген эксперименттер көру органдарының ақауы бар баланың миы мен қалыпты көретін баланың миы арасындағы функционалдық айырмашылықтардың болуы туралы пікірді жоққа шығарды.

Дегенмен, мүлдем көрмейтін және нашар көретін балалардың дамуы қалыпты көру қабілеті бар баланың дамуынан біршама ерекшеленеді.

Көбінесе көру органдарының патологиясы бар балалардың дамуы сәл баяулайды, бұл идеялардың аз және біршама нашар қорынан, қозғалтқыш сферасының жеткіліксіз жаттығуларынан, кеңістікті игерудің шектеулерінен және ең бастысы қоршаған әлемді танудағы белсенділіктің төмендеуінен туындайды.

Мүлдем көрмейтін және нашар көретін балалардың даму кезеңдері көру қабілетінің даму кезеңдерімен сәйкес келмейді, олар уақыт бойынша ұзағырақ. Көру қабілеті бұзылған балалардың дамуының бұл ерекшелігі, олар көбінесе қалыпты оқушыларға тән емес әлемді танудың өзіндік тәсілдерін дамытуы керек.

Көру қабілеті бұзылған балалардың осы ерекшеліктерін және олардың себептерін біле отырып, мүмкін болатын екіншілік ауытқулардың алдын алу үшін мектепте де, мектептен тыс уақытта да олардың дұрыс дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау туралы айту керек, өйткені тәрбие мен оқытуды дұрыс ұйымдастырмаған кезде баланың танымдық процестері (қабылдау, қиял сияқты зардап шегетіні белгілі, есте сақтау, көрнекі-бейнелі ойлау), эмоционалды және интеллектуалды дамуда, сөйлеу мен

моториканың дамуында ауытқулар бар, бұл өз кезегінде оқу процесінің тиімділігінің төмендеуіне әкеледі.

Осылайша, мектепте де, отбасында да оқыту мен тәрбиелеу процесін дұрыс құру, ұтымды тандалған әдістер мен әдістерді қолдану, баланы толыққанды қарым-қатынасқа қосу, мұғалімдер мен ата-аналардың осы бағыттағы бірлескен қызметі мен өзара көмегі мұндай ауытқуларды болдырмайды және оқушылардың мектеп білімін игеру деңгейін едәуір арттырады.

Түйін: Бұл мақалада көру қабілеті бұзылған балалардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері қарастырылады. Сондай-ақ, мақалада көру қабілеті бұзылған балалар мен жоғары психикалық функцияларды дамыту процесінде кездесетін негізгі проблемалар көрсетіледі және ашылады.

Кілт сөздер: көру қабілетінің бұзылуы, көру қабілетінің нашарлауы, сөйлеудің компенсаторлық қызметі, әлеуметтік интеграция.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психолого-педагогические особенности детей с нарушениями зрения. Также в статье будут отражены и раскрыты основные проблемы, с которыми сталкиваются дети с нарушениями зрения и в процессе развития высших психических функций.

Ключевые слова: нарушение зрения, слабовидение, компенсаторная функция речи, общественная интеграция.

Annotation: This article discusses the psychological and pedagogical features of children with visual impairments. The article will also reflect and disclose the main problems faced by children with visual impairments and in the process of developing higher mental functions.

Keywords: visual impairment, low vision, compensatory function of speech, social integration.

Пайдаланған деректер тізімі:

1. Вопросы обучения и воспитания слепых и слабовидящих: Сб. Под ред. А.Г. Литвака. - Л., 1981. - 122 с.
2. Воспитание слепых детей дошкольного возраста в семье. Научный редактор доц. В. А. Феоктистова. - М.: Логос, 1993. - 78 б.
3. Григорьева Г. В. Особенности владения невербальными средствами общения дошкольниками с нарушениями зрения. Дефектология. - 1998.
4. Григорьева Л. П. Психофизиологические исследования зрительных функций нормальнозрящих и слабовидящих школьников. - М.: Педагогика, 1983.
5. Ермаков В. П., Якунин Г. А. Развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения. - М.: Просвещение, 1990. - 222 б.
6. Земцова М. И. Учителю о детях с нарушениями зрения. - М.: Просвещение, 1973. - 159 б.
7. Литвак А. Г. Пути коррекции и интеграции инвалидов по зрению: коррекция или профилактика. Дефектология. - 1991. - № 6. - С.9-11.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ОҚУШЫЛАРДЫ МЕКТЕП ҰЖЫМЫНА БЕЙІМДЕУ ЖОЛДАРЫ

Бекбулатова Гаухар Бекбулатқызы

«3.Серікқалиұлы атындағы мектеп интернаты» КММ, Педагог-модератор,
Педагог-дефектолог, Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Көптеген ғасырлар бойы «адамзат» әр түрлі ғылым салаларының басты объектісі болып келеді, себебі ғылым мен адамзат бір бірімен тығыз байланыста келеді. Өз тарихын,

мәдениетін, табиғи болмысын танып білуге деген адамзат құштарлығының шегі болған емес. Осы таным жолында психология ғылымының орны аса зор әрі ерекше. Адам болмысының табиғаты, оның саналы қоғам шеңберінде өркендеуі мен қалыптасуы, айналасындағы басқа адамдармен қарым-қатынасының ерекшеліктері психология ғылымының негізінде жатыр [1].

Ал, психология ғылымы педагогика саласымен тығыз байланыста болғандықтан, біз барлық санаттағы оқушылар мен тұлғаларға қызмет көрсете аламыз. Соның ішінде мүмкіндігі шектеулі оқушылар. Мүмкіндігі шектеулі баланың басты проблемасы – қоршаған ортамен байланысының болмауы, құрдастарымен қарым-қатынас жасауының жиілігімен, табиғатпен қарым-қатынасының шектеулілігі, мәдени құндылықтарының қолжетімді болмауы, кейбір уақытта білім алуға мүмкіндіктерінің болмауы болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі баланың қоршаған ортамен қарым-қатынас жасаудың жеткіліксіздігі оңашалауға және толыққанды дамымауына әкеп соғады. А.Р.Малер бұл қиындықтардың туындаудың себебі әлеуметтік ортамен өзара қарым-қатынас жасау үрдісі баланың талаптарына сәйкес келмеуімен және қарым-қатынас жасауға дайындығының болмауымен түсіндіріледі. Нәтижесінде қалыпты деңгейдегі әлеуметтік қатынастан тысқары қалады, сол себептен әлеуметтік көмек көрсетуді мұқтаж етеді. Мүмкіндігі шектеулі баланың әлеуметтік тәжірибені меңгеру, қоғамдық қатынастың жүйесіне енгізу қоғамнан қосымша шаралар, құралдар мен күштерді талап етеді: (олар арнайы бағдарламалар, оңалту бойынша арнайы орталықтар болуы мүмкін). Әлеуметтік жұмысты баланы әлеуметтік ортаға бейімдеуге бағыттау қажет, егер де баланы қоғамға бейімдеуде кедергілер мен әлеуметтік маңызы бар байланыстар қалыптаспаса, онда мұндай жағдай да әлеуметтік оңалту - әлеумет пен баланың жоғалтқан байланысын қалпына келтіруге бағытталған арнайы шараларды ұйымдастыруға міндетті [2].

Педагог – психологтар ерекше күтімді қажет етіп туған балалардың ата-аналарының психологиялық жағдайының төрт фазасын бөліп қарастырып отыр.

Фазалар	Ата-аналардың психологиялық ахуалы
1-ші фаза	есенгіреу, абыржу, шарасыздық, қорқыныш, өзіндік олқылықты сезінудің туындауы
2-ші фаза	Баланың кемшілігіне қойылған диагнозды жоққа шығару және жағымсыз сипаттағы ақылға қонымсыз қатынаспен қарау, бұл өзіндік қорғаныс реакциясы болып табылады
3-ші фаза	«баланың өз кемшілігін ішінара сезінуі», оның «ұзақ қайғыру» сезімімен қоса жүруі, күйзелістегі жай-күй, бұл ата-аналардың баланың қажеттілігіне үнемі байланыстылығының, оның дамуында оң өзгерістердің болмауының салдары болып табылады.
4-ші фаза	Отбасының барлық мүшелерінің туындаған кемшілікті қабылдауға әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің, мамандармен адекватты қарым-қатынас орнатып, олардың ұсыныстарына ден қоюдың басталуы

Кесте 1. – *Ерекше күтімді қажет етіп туған балалардың ата-аналарының психологиялық жағдайының төрт фазасы*

Бұл фазаларды белгілеу арқылы әлеуметтік педагог мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарымен жұмыс жасаудағы бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді. Яғни, әрбір ата-ана баласының дені сау болып туылғанын қалайды, сол себепті кейбір отбасында мүмкіндігі шектеулі бала туылатын болса, балаға қойылған диагнозды жоққа шығарып,

балаға мейірімсіздікпен қарап, өздерін баладан алыстата бастайды. Бұл тұрғыда ата-аналарға әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету арқылы, балаға қарай бейімделуіне ықпал жасау қажеттігі туындайды. Бұл мәселе Қазақстан Республикасының 2022 жылы 11 шілдеде «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» №343 Заңында біздің зерттеп отырған мәселемізді айғақтайды.

Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Балалардың мектепке дейінгі сапалы тәрбие және оқыту мен толық қамтылуын, олардың мектепке дейінгі тәрбие және оқыту бағдарламаларына теңдей қол жеткізуін және «инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіруін» қамтамасыз ету көзделген. Қазіргі уақытта дамуында ақаулары бар балалар саны артып отыр. Оларды оқыту кеңейіп, түзетіп қолдау технологиялары жетілдірілуде. Білім беру жүйесінде даму мүмкіндігі шектеулі балаларға айрықша орын бөлінген. Бұл балаларға қатысты біздің алдымызда тұрған негізгі міндет – олардың әлеуметтік тұрғыда бейімделуіне, қоғамдағы толыққанды өмірге дайындалуына жағдай жасау және көмек көрсету.

Аталған заңнамалық құжаттарға сай елімізде мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан басталды. Сол жылы Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғаш рет «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медицина-педагогикалық тұрғыдан қолдау» туралы заңы қабылдады. Осы заң аясында жарымжан балаларға ерте бастан білім беру мәселесіне мән берілген. Осы жұмыстардың барлығы да Қазақстан Республикасының «Білім туралы» «Бала құқықтары туралы», «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық -педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы» Заңдарын және Ережелерді басшылыққа алады.

Бүгінгі күні шетелдің және отандық ғалымдар жалпы мектепте оқытылатын мүмкіндігі шектеулі оқушыларды мектеп ұжымына бейімдеу мәселелерін қарастырып, тың зерттеулер жүргізген. Атап айтқанда, Р. Соловейдің «Инклюзивное образование: методологический гид для учреждений общего начального и среднего образования», Шипицина Л. М. «Психологические проблемы интеграции детей с ограниченными возможностями здоровья», Астоянц М. С., Россихина И. Г. «Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия». Сондай-ақ отандық ғалымдардың қатарында Т.К. Шилденованың «Инклюзивті білім беру деп сихологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ортасы» еңбегі біздің қарастырып отырған тақырыбымыздың өзектілігін негіздейді және тәжірибелік әдістемелік қорын қамтиды.

Қазақстандағы әлеуметтік – экономикалық жаңарудың соңғы он жылдығында мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қатысты оң беталыс тұрақты қалыптасты. Қазіргі таңда жекелеген мектептердің тәжірибесіне белсенді түрде кіріктіріліп, инклюзивті білім беру үдерісі барған сайын кеңінен таралып келеді. Соның бірі дәлелі «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрсетілгендей: 2020 жылға қарай инклюзивті білім үшін жағдай жасайтын мектептердің үлесі мектептердің жалпы санынан 70%-ға ұлғаяды, ал орта мектептердің негізгі міндеттерінің бірі инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіру болып табылады. Инклюзивті білім берудің негізгі мақсаты – барлық балалардың психикалық және физикалық мүмкіндіктеріне, ата-аналарының әлеуметтік және экономикалық мәртебесіне, мәдениетіне, ана-тіліне, бұрынғы оқудағы жетістіктеріне, жеке ерекшеліктеріне қарамай білім алуы мен нәтижелі табысқа жету үшін қажет жағдайлар жасау және білім берудің баршаға қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады [3].

Осы тұрғыда әлеуметтік процестерді зерттейтін әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінің бағыттарын анықтап көрейік. Әлеуметтік педагог – әртүрлі әлеуметтік-мәдени ортада балалармен тәрбие жұмысын ұйымдастырушы маман. Әлеуметтік педагог жеке тұлғаның психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері мен оның қызығушылықтары мен қажеттіліктерін, мінез-құлығындағы ауытқуды анықтай отырып, оны қоршаған микро ортаны зерттейді және балаға уақытында әлеуметтік көмек пен қолдау көрсетеді [4].

Әлеуметтік педагог шешетін мәселелер:

- баланың қоғам өмірінің өзгерген жағдайларына бейімсіздігі;
- бала мен қоғам қарым – қатынасының үйлесімсіздігі;
- ата – аналардың белгілі бір бөлігінің тәрбиелік дәрменсіздігі ;
- этника-аралық шиеленіс, ұлтаралық негіздегі қақтығыстар;
- мәдениеттің, білімділіктің, адам тәрбиесінің төмен деңгейі;
- қоғамдық өмірдің азғындауы;
- өндірістің, әлеуметтік саланың түрлі салаларындағы сабақтастықты жоғалту;
- жастардың инфантилизмін еңсеру;
- отбасылық қарым-қатынастың бұзылуы [5].

Аталған мәселелерді ескере келе мүмкіндігі шектеулі оқушыларды мектеп ұжымына бейімдеу мен олардың жеке бас ерекшеліктерін ескере отырып, бойындағы шығармашылық және қоғамдық белсенділігін арттыру мақсатында жұмыс жасауы керек. Мүмкіндігі шектеулі баланың – өзін қоғамның бір мүшесі ретінде сезініп, өз орнын табуға бағыт бере отырып, елінің дамуына үлес қосуына оның да айтарлық рөлі бар екенін түсіндіру керек. Осы орайда, мүмкіндігі шектеулі балалар - «ата-анаға қайғы, мемлекет үшін масыл» деген стереотиптен арылуымыз керек. Қазіргі таңдағы елімізде басты мәселе осыған келіп тіреледі. Кейбір ата-аналар балаларынан бас тартып, мемлекет қарауына беріп жатады. Ол дегеніміз – өзіне берілген ата-ана деген аттан арылып қана қоймай, өзінің жауапкершілігіне мойын ұсынбауы болып табылады. Әр баланы – қоғамның жарқын болашағы ретінде алатын болсақ, ата-аналардың осы орайда бала құқықтарын білуі маңызды. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтары белгіленген:

Баланың ата-анасымен бірге тұру құқығы (25-бап)

1. Баланың өз ата-анасымен немесе басқа да заңды өкілдерімен бірге тұруға құқығы бар.
2. Баланың, ата-анасының немесе заңды өкілдерінің ықтиярынсыз баланы ата-анасынан немесе заңды өкілдерінен айыруға тыйым салынады. Оларды айыру туралы шешімді ерекше жағдайларда және баланы қорғау мақсатында қандай дәрежеде қажет болуына қарай сот қана қабылдайды.
3. Ата-анасы бір-бірінен бөлек тұрған жағдайда баланың тұратын жері ата-анасының келісімімен, ал ол болмаған жағдайда, ата-аналар арасындағы дау сот арқылы шешіледі. Бұл орайда сот бала ата-анасының жеке қасиеттері мен жағдайларын, сондай-ақ баланың мүдделері мен пікірін ескереді [6].

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу мен тәрбиеленуі барысында елімізде көптеген мәселелер көтерілген еді. Басты мәселе қатарына оларды оқытатын педагогтардың тапшылығы болса, бүгінде бұл мәселе оңтайлы шешімін табуда. Сонымен қатар, Қазақстанда инклюзивті білім беру жобасы қарқынды дамып келе жатыр десек те болады, атапайтқанда, мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуымен айналысатын «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ-ның қолдауымен ашылған «Дара қайырымдылық қоры», Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беруді дамыту мақсатында көптеген іс-шаралар ұйымдастырылып келеді. Соның ішінде мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арнайы түзету орталықтары қарқынды жұмыс жасап келеді. Бұл орталықтарда әлеуметтік - педагогикалық, психологиялық тұрғыда арнайы қиындықтары мен қажеттіліктері бар балалармен мектеп жасына дейін түзету жұмыстары жүргізіледі. Сол себепті әлеуметтік педагог мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беру де психологиялық – педагогикалық сүйемелдеу қажет екені ескеріледі. Осы орайда, Р.М. Битянова психологиялық- педагогикалық сүйемелдеудің үш компонентін ұсынады:

1. Баланың психологиялық педагогикалық статусын үнемі қадағалау **педагогикалық сүйемелдеудің үш компоненті**

2. Баланың жақсы оқуына және дамуына әлеуметтік-психологиялық жағдайлар тудыру, жасөспірімдермен жұмыс (арнайы дамытушы ортасын ұйымдастыру сабақтары, кеңестер), педагогтарға әдістемелік көмек көрсету;

3. Жасөспірімдердің оқу, қарым-қатынас және психологиялық проблемаларын шешуде арнайы әлеуметтік-психологиялық жағдай құру

Р.М. Битянова ұсынған оқушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің үш компоненті негізінде әлеуметтік педагогтің мүмкіндігі шектеулі балаларды ортаға бейімдеуде бірқатар жұмыс бағытын жоспарлауға болады.

Әдістемелік қор қатарына:

- педагогикалық-психологиялық тренингтер;
- әлеуметтік-психологиялық жағдайы ноңалту шаралары;
- қарым-қатынас және психологиялық проблемаларын шешуге бағдарланған

тиімді ресурстар.

Жалпы білім беру жүйесіндегі мұғалімдерді қайта даярлау кезінде инклюзивті білім берудің әлеуметтік-психологиялық аспектісіне ерекше көңіл бөлу қажет, өйткені дамуында ауытқуы бар баланың білім беру жүйесіне кіріктіруде сыныптың, топтың әлеуметтік және психологиялық қалпы өзгереді. Бұл оқыту барысында қарама-қайшылық пен конфликтінің, күйзелістің және психотравмалық жағдаяттардың туындауына жол бермеу үшін мұғалім алдын алу шараларын ұйымдастыру немесе дұрыс шешім қабылдай алуы қажет. Дегенмен, әр мұғалім дамуында ауытқуы бар баламен қандай қарым-қатынаста болуын дербес анықтап шешуі керек: адамгершілік таныту, яғни барлығына теңдей қарау немесе ақылсыз және санасыз ретінде қабылдап, қалыпты деңгейдегі баладан төмендету; баланың өз күшіне сенуге сендіру, әр баланың даму деңгейі бар екеніне және одан асып түсуге қажет еместігіне сендіру немесе ішкі сезімінің потенциалын жоғарылату.

Қазақстандық зерттеушілер де инклюзивті білім беру жүйесінде мұғалімнің дайындық деңгейі маңызды рөл атқаратынын көрсеткен. А.А.Айдарбекова жалпы білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі баланың жемісті оқыту мен тәрбиеленуі көбінесе мекеме басшыларының құзыреттілігіне, жалпы білім беру мекемедегі педагогикалық кадрлардың дайындық деңгейіне тәуелді деп санайды. Ол үшін білім алуында ерекше қажеттілігі бар баланың білім алып жатқан жалпы білім беру жүйесіне қосымша штаттық мұғалімдердің - арнайы психолог, арнайы педагог (олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог, логопед), әлеуметтік педагог кіріктірілуі керек екенін айтқан. Бұл пікірмен толықтай келісе отырып, жалпы білім беретін мектептерге қосымша штаттық педагогтар кіріктірілуі керек деп есептейміз.

Әлеуметтік педагогтің тікелей жұмысының құраушысы, қағидасы жеке тұлғаның әлеуметтік өзіндік танымға қабілеттілігі және оның бағытталуы, қызығушылығының қалыптасуы мен дамуы, оқыту іс-әрекетіндегі негізгі білімділік және біліктілік дағдыларын үйрену үшін жағдай жасау. Атап айтқанда: сәйкес келетін деңгейіне психофизиологиялық мүмкіндігін дамыту; мектеп жағдайына тез бейімделуге қажет әлеуметтік-адамгершілік жағымды мінез-құлық қалыптастыру, оқуға қызығушылығын дамыту; жеке тұлғалық ерекшеліктерін және жалпы интеллектуалдық жасерекшелігіне қарай дамыту, жалпы даму деңгейін көтеру және жеке дамуындағы ауыртпашылықты түзетумен айналысатын әлеуметтік педагогтің рөлі бүгінгі күні айшықталған деп білеміз.

Әлеуметтік педагог мұндай келелі істерді жүзеге асыруда, оның ішінде оқушыларды мектепке бейімдеу жұмысының аясында келесі нәтижеге қол жеткізеді:

- психофизиологиялық мүмкіндігі дамиды.
- оқу-тәрбие үдерісінде негізгі қиындықтары жойылады.
- мектеп ұжымына, сынып пен оқытушылармен тіл табысу, бейімделудің оңтайлылығы қалыптасады.
- әлеуметтік-адамгершілік қасиеттері дамиды, жағымды мінез-құлық қалыптасады.

Қорыта келгенде, мүмкіндігі шектеулі балалардың мектеп ұжымына бейімделу барысында әлеуметтік педагогтың атқаратын қызметінің күрделілігі мен арнайы жеке

тұлғаға бағытталған тиімді әдістемелік қорының ізгілендіріліп отыруы қажет екендігін атаймыз. Сонымен қатар, ұжымының мұндай балаларға деген қоғамның көзқарасын, пікірін өзгерту керек, олар үшін кедергісіз орта қалыптастыру қажет және мүмкіндігі шектеулі баламен бір сыныпта отырған балаларды да мүмкіндігі шектеулі балалармен қарым-қатынасын нығайту мақсатында бейімдеу қажет деп есептейміз. Жалпы білім беретін мектептерде барлық балалардың базалық білім алуы үшін мұғалім білім алуында ерекше қажеттілігі балаларға қажетті көмек көрсетудің білігі мен дағдысын меңгеруі керек. Сол себепті, қазіргі таңда тек арнайы мекемелерде ғана жұмыс істейтін арнайы педагогтарды дайындап қана қоймай, білім беру мекемелерінде де жұмыс жасау мүмкіншілігі мен біліктілігін арттыру маңызды. Осыған байланысты отандық зерттеушілердің нәтижелеріне көз жүгіртер болсақ, ҚР-ның жоғарғы оқу орнын бітірген, өзіндік базалық білімі бар арнайы әлеуметтік педагогтармен қамтамасыз етілуі жеткіліксіз екенін алға тартқан болатын. Жалпы білім берудің негізгі шартында мүмкіндігі шектеулі балаларға көмек көрсетудің қадамы-мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасау тәжірибесі бар және арнайы білімі жоқ болса да, бірақ өз еркімен жұмыс жасауға ұсыныс қалдырған педагогтарды қайта даярлау болып есептеледі. Бұл жоғары да айтып кеткен тұжырымдамаларымызға дәлел бола түседі.

Пайдаланылған әдебиеттертің тізімі:

1. Шеримова А.С. Қоғамдағы мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-психологиялық бейімдеудің маңызы / А.С. Шеримова, А.Н. Елюбаева. - Текст : непосредственный // Молодой ученый. - 2015. - № 8.1 (88.1). - С. 41-44. - ЦКБ: <http://to1sch.gi/agchi^e/88/17594/> (дата обращения: 08.11.2021).
2. <http://telitde.cot/1-тткіпдіді-8hekіeіі-Balalaғға-oғatпі-кохаға8Іпісіaінш.ііііі>
3. Инклюзивті білім беруде психологиялық – педагогикалық сүйемелдеу ортасы /Әдістемелік құрал, Т.К. Шилденнова.- Атырау, 2014.-25 б.
4. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / О 74 Жалпы редакциясын басқарған экономика ғылымдарының докторы, профессор Е. Арын - Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ. 2006. - 482 б. ISBN 9965-808-85-6
5. Касымова Р.С. Әлеуметтік педагогтың жұмыс технологиясы: Оқу құралы. Алматы: ҚазҰУ, 2020. - 200 б.
6. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы/ http://adilei.kap.kk/kak/dos8/2020000345_

БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІНДЕГІ КЕМШІЛІКТЕРДІ АНЫҚТАУДЫҢ ТӘСІЛДЕРІ МЕН ЖОЛДАРЫ

Есенгулова Мөлдір

3.Сериққалиұлы атындағы мектеп- интернатының логопед маманы,
Құрманғазы ауданы, Атырау облысы

Сөйлеу тіліндегі ақаулықтарды дұрыс түсініп және тиімді ықпал жасау үшін оны жоюдың ең ұтымды және үнемді жолын таңдау керек. Сөйлеу тіліндегі мүкістіктің ішкі сырының ерекшелігін және оның ауқымдылығын анықтай білу қажет. Сөйлеу тіл жүйелерінің қайсы бөлігінің ақауланғанын талдай білу қажет. Сөйлеу тілнің мүкістерінің ерекшелігі мен оның күрделілігіне байланысты әрбір нақтылы жағдайға сәйкес тапсырмаларды пайдаланып тексеру ішінара жекеленген болу керек. Бірақ қандай жағдай болмасын кейбір негізгі талаптарды естен шығармау қажет.

Мүкістіктер сөйлеу тілінің фонематикалық, лексикалық және грамматикалық жақтарын да қамтитыны белгілі. Бұл сөйлеу тілінің фонематикалық барысын, сөздік қорын, грамматикалық құрылысын жан- жақты тексеру деген сөз. Сонымен бірге мектеп оқушыларының оқуы мен жазуын да тексеру қажет.

Сөйлеу тілінің мүкістерін талдауға жүйелі тәсілді қолданудың, сөйлеу тілінің қайсы бөлігінің бұзылғанын анықтап қана қоймай, сонымен бірге оның басқа бөлімдерімен де қандай байланысының бар екенін шамалауға мүмкіншілік беретін ерекшелігімен маңызды. Мысалы, сөйлеу тіліндегі дыбыстардың бұзылуы өз бетімен дербес болып келуі белгілі, бірақ ол көп жағдайларда сөйлеу тілінің фонетикалық жағын, ал кейде, тіпті фонетика-фонематикалық және лексика-грамматикалық жақтары сияқты жалпы дамуын да қамтитын бұзылудың күрделі нышанын білдіретін ақаулықтарға сай келуі мүмкін. Осының барлығы тексеру барысында ашылуы керек.

Бірақ, логопедиялық жұмыста бұл әрдайым ескеріле бермейді, осы уақытқа дейін ақаулыққа қолданылатын әрекеттер оның ең жиі көрінетін сыртқы белгісіне қарап белгіленеді, оның басқа бөлімдерімен байланысы ашылмайды, нәтижесінің қандай болатыны, қандай зардапқа әкеліп соғуы мүмкін екені ескерілмейді. Мысалы, сөйлеу тілі дыбыстарын естіп қабылдауының, ажыратуының жеткіліксіз дамуы жекелеген дыбыстардың айтылуындағы бұзылуына және баланың фонематикалық түсінігінің кешеуілдеп қалуына себепші болуы мүмкін. Сондай-ақ ол сөйлеу тіліндегі дыбыстардың талдауының қалыптаспауына, демек оқуы мен жазуын меңгеруіне де әсер етуі мүмкін. Жоғарыда көрсетілгендей, сөйлеу тілі бұзылуының әрбір көрінісі бір мезгілде басқа да бұзылулардың шығуына себепші болуы мүмкін. Бұл жағдай сөйлеу тілі мүшелерінің қайсы бөлігінің бұзылғанын анықтағаннан кейін, соған қатысты басқа мүшелері қандай жағдайда екенін байқап көріп, тексерген кезде назарда болуы қажет.

Сөйлеу тілі құрамын, дыбыстардың айтылуын, сөздік қорын, грамматикалық құрылысын, жазуы мен оқуын тексерген кезде қолданылатын тәсілдерге және нақтылы әдістерге тоқталамыз. Тәсілдің немесе әдістің қайсысын болмасын әйтеуір біреуін қолданғанымен сөйлеу тілі бұзылуының ерекшелігі туралы бірден қорытынды жасауға болмайды. Тек тексерудің нәтижесін салыстыру және талдау арқылы сөйлеу тілінің ақаулығы туралы анық айтуға болады.

Сөйлеу тілін тексермес бұрын ата-аналармен әңгіме өткізу қажет. Әңгімелесу барысында баланың қандай аурумен ауырғаны, жара- қаттанғандығы және сөйлеу тілінің дұрыс қалыптасуына зиянын тигізетін тәрбие жағдайы анықталады (анамнез жинақтау). Ата-аналардың берген мәлімдемелері баланың сөйлеу тілі бұзылуының көрінісін түсінуге жәрдемін тигізеді.

Сөйлеу тілі ақаулықтарының шығу себептерін дұрыс анықтау үшін, логопед баланың сөйлеу тілінің қалай дамығандығын көз алдына келтіру керек. Сондықтан, баланың тілі қай жасынан бастап шыққаны, бірінші сөзді қашан айтқаны және сөздің басын құрап сөйлеуді қашан бастағаны, одан ары қарай сөйлеу тілінің қалай дамығандығы, мектепке барардың алдында оның сөздік қорының және грамматикалық құрылысының шамасы қалай қалыптасқандығы туралы мәліметтерді ата-аналардан сұрай отырып жинау қажет.

Ата-аналармен әңгімелесу кезінде баламен күнделікті қатысып, араласып жүрген адамдардың тілдерінің дамуындағы деңгей шамалары туралы, олардың арасында сақаулары және бірнеше ұлттың тілдерін араластырып сөйлейтіндерінің бар-жоқтығын, сонымен бірге, баланың сөйлеу тілінің дұрыс дамып қалыптасуына ортаның қандай ықпал тигізгендігін анықтайды. Ең маңыздысы, бала өзінің сөйлеу тілінің ақаулығын түсіне ме және оған баланың көзқарасы қандай, яғни уайымдайма соны білу керек. Сонымен бірге ата-ананың логопедтен бұрын кеңес алғанын және қандай нәтиже бергенін анықтау керек. Егер бала бұған дейін балалар мекемелерінің қайсы біреуінде тәрбиеленген болса, онда ата-ананың берген мәліметтері педагогикалық мінездемемен толықтырылады.

Сөйлеу тілінің бұзылуы есту қабілетінің нашарлауына көп байланысты. Бұл екі келеңсіздіктің бірімен-бірі тығыз байланысты екеніне ата-аналар көңіл аудармайды, сондықтан да логопедтің алдына өтінішпен барған кезде баланың нашар еститінін көбінесе ескертпейді. Сондықтан сөйлеу тілін тексермес бұрын оның есту қабілетінің дұрыстығына көз жеткізіп алу керек. Егер баланың есту қабілеті жөнінде отоларингологтан анықтама болмаса, онда оны логопед өзі тексереді. Есту қабілетін сыбырлап сөйлегенді ұғынуын талдау арқылы тексереді. Жеке сөзді немесе қысқа сөйлемді бала-ның құлағының түбінен бастап бірде қатты, бірде ақырын, бірде сыбыр дауыспен кезек-кезек біртіндеп алыстатып айта отырып есту қабілетінің шамасын әр түрлі қашықтықтан тексереді.

Тексеруге кірісерде логопед ең алдымен баланың сөйлеу тілінің толықтығы, анықтылығы, ырғақтығы, жатықтығын толығымен түсініп алуы керек.

Мектеп жасына дейінгі немесе мектеп жастағы балалардың сөйлеу тілінің жалпы жағдайынан түсінік алу үшін қарапайым жеңіл әңгімесу өткізіледі. Атың кім? Әкеңнің аты кім? Анаңның аты кім? Қайда тұрасың? Әпкең, қарындасың, сіңлің, інің, ағаң бар ма? Олар туралы айтып бер. Мектепте кіммен достасып жүрсің? Бұл жерге немен келдің? Тағы қандай көлікті білесің? Сен хайуанаттар паркінде болдың ба? Қандай аңдарды көрдің? Солардың ішінде саған көбірек ұнағаны қандай аң болды? және т.б.

Әңгімені тек қана сұрақ-жауаппен шектеп жүргізуге болмайды. Балаға бейнелі сурет бойынша қысқа әңгімені ауызекі айтып беруді ұсынады. Берілетін тапсырманың түрі мынандай болуы керек. «Мына бейнедегі суреттелген көріністерді айтып бер». Бала оқиға желісін еркін әңгімелей алатындай етіп сюжетті суреттер баланың жас ерекшелігіне сай арнайы іріктеліп алынады.

Тексеру құралдарына сонымен бірге нақты бір оқиғаның желісіне құрылған жалғасқан бірнеше сюжетті сурет болуы керек. Әрбір сюжетті сурет оқиға желісінің үзіндісін көрсетеді. Ілеспелі сюжетті суреттер баланың алдына рет-ретімен жайып салынады немесе қалай болса солай ретсіз тасталынады. Бала оларды оқиға желісіне лайықтап реттейді де тізіп жаяды, сосын оларға қарап отырып өз сөзімен қиыстырып, бүтін бір әңгіме құрастырып айтып шығады. Жалғасқан бейнелі суреттерді оқиға желісінен реттеп тізіп жаюына қарап, олардан салихалы әңгіме құрап, жатық тілмен айтып беруіне қарап, баланың ақыл-ойының деңгейін шамалауға болады.

Сюжетті сурет бойынша әңгімелеумен бірге, ертегі немесе бала өзі күнделікті естіп жүрген қарапайымдылығымен ерекшеленетін жеңіл әңгімені айтқызу тәсілін қолдану қажет.

Сұраққа жауап беру, бейнелі сурет бойынша әңгімелеу, ойға тоқыған әңгімесін еркін сөйлеп беру кездерінде логопед баланың сөйлеу тіліндегі дыбыстардың айтылуында ақаулықтың бар-жоқтығын және сөйлеу тілінің жалпы анықтылығын, оның шапшандығын, жатықтығын, естіген әңгімесін өз сөзімен қайталап айтып бере алатындығын, әңгімелеу кезінде сөйлемнің қандай түрлерін пайдаланатындығын, сөйлем құрастыруда, сөз тандауда оларды орнымен қалай дұрыс пайдаланатындығын, сөйлемнің грамматикалық құрылысында сараланбаушылықтың (аграмматизм) бар жоғын, сонымен қатар баланың ой-өрісінің дамуы туралы да, мағлұмат алынып, болжау жасалады.

Баламен алдын-ала әңгімелесу кезінде оның дыбыстарды айтуын қаншалықты меңгергенін және қандай ақаулықтардың бар екенін алдын ала білуге мүмкіндік береді. Бірақ сөйлеу тіліндегі дыбыстардың айтылуындағы ақаулар ерекшеліктерін дәл анықтау үшін оларды арнайы және егжей-тегжейлі тексеру қажет.

Дыбыстардың айтылуын зерттемес бұрын баланың сөйлеу тілі мүшелерінің жағдайын тексеріп алу керек. Сөйлеу тілі мүшелерінің құрылысындағы немесе козғалту қызметіндегі болмашы ақаулықтардың өзі сөйлеу тілінің дұрыс қалыптасуын тежеуі мүмкін. Кейде бұл бұзылулар басқа жағдайларда онша білінбейді, олар негізінде сөйлеу мүшелерінің құрылысын және қимылдарын мұқият тексергенде анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нуркежанова А. Балалардағы сөйлеу тіл бұзылымдарының себептері /А. Нуркежанова // 2020
1. Дефектология . - 2014 . . - № 10
2. Өмірбекова Қ. Логопедия: оқу құралы /Қ. Өмірбекова, Қ. Серкебаев . - Алматы: 2022
3. Шогельбаева Г. Логопедтің жеке түзету жұмысының технологиялық картасы /
4. Г.Шогельбаева // Дефектология. - 2013 . - № 3

ЕРТЕ БАЛАЛЫҚ ШАҚТАҒЫ ПСИХО-СЕНСОРЛЫ АЙМАҒЫНДА КЕШЕУІЛДЕУІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ДИАГНОСТИКАСЫ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Биназарова Асыл Жаксылыковна

Батыс Қазақстан инновациялық технологиялық университеті.
7М0101 «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының
2 курс магистранты

Ғылыми жетекші: **Джонисова Гульжиян Кабдолғалиевна**

Батыс Қазақстан инновациялық технологиялық университеті.
Педагогика және психология кафедрасының қауымдастырылған профессоры, п.ғ.к.

Психикалық дамуында кешеуілдеуі бар мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу және оқыту проблемасы түзету педагогикасының маңызды және өзекті мәселелерінің бірі.

Білім беру жүйесін дамытудың осы кезеңінде әр баланың жеке басының ерекшеліктеріне сәйкес қалыптасуы үшін жағдайлар психикалық және физикалық даму, мүмкіндіктер мен қабілеттеріне қарай жұмыс бағыттарын құру бірінші орынға қойылады. Негізінде әр бала үшін оңтайлы педагогикалық жағдайлар жасау әр түрлі типтегі барлық әртүрлілікті қамтитын әлеуметтік-білім беру ортасы білім беру мекемелері тұлғаға бағытталған тәсіл бейімделгіш тәсілді қалыптастыруды қамтиды. Түзету-педагогикалық әдістердің ғылыми негізделген әдістері мен мазмұнын әзірлеу психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыстың педагогикалық басым бағыттарының бірі. Әлбетте, аномальды психиканың дамуын анықтайтын негізгі фактор баланың әлеуметтік оңалтуы мен бейімделуі болып табылады [1].

Педагогикада бірқатар зерттеулер бар ПДТ бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін зерттеулерде қарастырған:

* жад (мен . Поддубная Қ., 1975; Н. Г. Лутонян, 1977; В. Л. Подобед, 1981);

* сөйлеу тілі (в. и. Лубовский, 1978; Е. С. Слепович, 1978; Р. Д. Триггер, 1981; Н. Ю. Борякова, 1983);

* ой (Т. В. Егорова, 1975; С. А. Домишкевич, 1987; и. А. Коробейников, 1980; Т. А. Стрекалова, 1982);

* ойын қызметі (Л. в. Кузнецова, 1984; Е. С. Слепович, 1990);

* оқу қызметі (Г. и. Грилкова, 1975; с. Г. Шевченко, 1994);

* тұлғалық даму (Е. Е. Дмитриева, 1990; е. н. Васильева, 1994; г. н. Ефремова, 1997).

Түзету-педагогикалық және педагогикалық жұмыстарды ұйымдастыру бойынша белгілі бір жұмыс тәжірибесі жинақталған. Арнайы жағдайларда психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балаларға көмек көрсетуді балабақша жүзеге асырады деген (У. в. Ульенкова, 1990, 1994). [2]

Ерте балалық шақтағы психология әрбір психикалық функцияның белгілі белгілі бір уақытта уақтылы және толыққанды дамудан өтуі керек психиканың одан әрі жетілуін

қамтамасыз етеді. Баланың психосенсорлық дамуы көптеген психикалық процестер (есте сақтау, зейін, ойлау және т.б.) жұмыс істеуінің негізі болып табылады.

Дамуды қамтиды:

- соматогнозды анықтау (денені қабылдау);
- тактильді, визуалды және есту қабілеттерін қабылдау;
- иіс, жанасу және дәм сезу.[3]

Бала үшін (анасы жағынан) байытылған сенсорлық ортаның қажеттілігі жатыршылық кезеңде оның сезім мүшелерінің ерте дамуымен дәлелденеді:

- 9 аптада ұрықтың тілінде дәм бүршіктері пайда болады, ол амниотикалық сұйықтықтың дәмін ажырата алады, тіпті оған жауап береді;
- 10 – да-терінің бүкіл бетінің сезімталдығы пайда болады;
- 10-11 аптада аралығындағы бала жанасу мен ауырсынуды, жылу мен суықты сезініп қана қоймайды, сонымен қатар және оларға мимикамен жауап береді;
- 16 аптада есту пайда болады, бала ананың дыбыстарын ести бастайды дене (жүрек соғысы, қан шуы, перистальтикалық дыбыстар) және сыртқы дыбыстар (дауыстар, интонациялар, жеке сөздер) ;
- жатыршылық дамудың алтыншы айына дейін ол дәмді сезіне алады, есту, көру және жанасу;
- тоғызыншы айда ұрық иіс сезімін дамытады.

Туылғаннан кейін баланың анасымен дене байланысының жеткіліксіздігі, сенсорлық ынталандырудың болмауы, көру және есту стимуляциясының жетіспеушілігі мидың жетілуінің кешеуілдеуіне әкеледі, бұл психикалық дамудың кешеуілдеуіне әкелуі мүмкін.[4]

Госпитализм сияқты балалық шақ ауруы баланың анасынан ерте бөлінуінен туындайды. Госпитализм интеллектуалды, эмоционалды және баланың физикалық дамуы. Бұндай жағдайларда ол ауыр психикалық бұзылуларға, созылмалы инфекцияға және тіпті өлімге әкелуі мүмкін.

Э. Голдберг мысал келтіреді: маймылдың күшігінде сенсорлық айыру тиісті митінің нақты атрофиясын тудырады. Осындай жағдайдағы балаларда да осындай салдарлар болуы мүмкін.

В. Г. Каменская атап өткендей: төрт айға қарай сары және сары түстерді қабылдау қалыптасады көк, төрт-бес айға дейін-қызыл және жасыл, яғни төрт айдан бастап проекциялық визуалды байланыстар мен кортекстің жетілу дәрежесі бар толыққанды визуалды функцияларды, оның ішінде түсті көруді жүзеге асады.[5]

Балалармен түзету жұмысының бағдарламасын әзірлеу кезінде педагог жұмыстың келесі бағыттарына назар аударуы керек :

1 білім, білік, дағды, танымдық қорды кешенді зерттеу іс-әрекет, эмоционалды-ерікті сала, сөйлеу, нейро-психологиялық зерттеу, түзету жұмыстары жағдайында психикалық даму динамикасын бақылау, психологиялық-педагогикалық болжам құру.

2 танымдық белсенділікті дамыту, тұрақты позитивті қамтамасыз ету әр түрлі қызмет түрлеріндегі мотивациялар. Білім, білік және жеке типологиялық мүмкіндіктерді ескере отырып дағдыларды қалыптастыру.

3 толыққанды психикалық денсаулықты қамтамасыз етуге бағытталған педагогикалық жұмыс баланың дамуы келесі міндеттерді шешуді қамтиды:

Жоғары психикалық дамудың психологиялық негізін қалыптастыру функциялары:

Ø толық физикалық дамуды қамтамасыз ету, денені сауықтыру;

Ø қозғалтқыш саласындағы кемшіліктерді түзету;

Ø жалпы және ұсақ моториканы дамыту;

Ø тұлғалық сезімін қалыптастыру;

Ø арнайы ойындар мен жаттығулар жүйесі арқылы толыққанды анализатораралық өзара әрекеттесу үшін жағдай жасау.

Жоғары психикалық функциялардың мақсатты қалыптасуы:

Ø сенсорлық-перцептивті қызметті дамыту және кезеңдік қызметті қалыптастыру;

Ø сөйлеудің дамуымен байланысты ақыл ой әрекетін қалыптастыру (ақыл-ой белсенділігі, ойлаудың көрнекі формалары, ойлау операциялары, нақты тұжырымдамалық және қарапайым қорытынды ой);

Ø ауыстыру әрекеттерін игеру арқылы ақыл-ой қабілеттерін дамыту және әр түрлі қызмет түрлерінде көрнекі модельдеу;

Ø шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Мектепке дейінгі түзету топтарының қызмет құрылымында мыналарды ажыратуға болады: 1 диагностикалық; 2 түзету-дамыту; 3 білім беру; 4 тәрбиелік; 5 емдік-профилактикалық.

Әрбір құрылымдық бірліктің өз мақсаттары, міндеттері, әдістері бар.[6]

Алдымызда керемет болашақ иесі кіп-кішкене балалар өсіп келеді. Әр отбасының баласы және бір отбасындағы әр бала әртүрлі деңгейдегі дамуға ие. Бала тұлғалық даму негізінде әртүрлі түрге түсіп құбылмалы болуы мүмкін. Кейде өте қырсық болса, сол мезетте өзгеріп өте сабырлы болуы да мүмкін. Сөздік қоры жас ерекшелігіне сай болғанымен балалармен қарым-қатынасқа түсе алмауы немесе өте тынымсыз, жалқау және өте ерке болуы мүмкін. Кейде, ойын жеткізе алмасада, іс – әрекет мәнісін немесе өзіне бағытталған мәселелерде еш кедергісіз (жыламай, агрессиямен эстерика және тынымсыздық) түсініп, орындайды.[7]

Жоғарыда көрсетілгендей балалық шақтағы еркелікпен жасерекшелігіне сай дамымауы немесе сөйлей алмауын анықтап алу үшін, психолог мамандарға арналған баланың психикасының жасерекшелігіне сай даму деңгейін анықтауға арналған диагностикалық құрал. Бұл, көмекші диагностика арқылы баланың жасерекшелігіне сай дамуын анықтаумен қатар, түзету – дамыту жұмыстарын жоспарлауға болады. [8]

Баланың психикалық деңгейін анықтау диагностикасы.

Психикалық жасерекшелігін анықтау диагностикасына кіру үшін QR кодқа кіріңіз.

Диагностиканың мақсаты:

- ✓ баланың жасерекшелігіне сай даму деңгейін бақылау;
- ✓ баланың жасерекшелігіне сай психикалық даму деңгейін анықтау;
- ✓ баланың жасерекшелігіне сай психикалық даму деңгейінің дамыту

жұмыстарын анықтап, түзету-дамыту жүйесін жоспарлау.

- Тест бланкасында танымдық аймағының деңгейі бөліп көрсетілген. Зейін,ес,ой,қарым-қатынас деңгейлерін нақты анықтап, соған сәйкестендіріп, жоспарлы дамыту бағдарламасын жасақтаңыз.

Баланың жасерекшелік психикалық аймағын анықтау диагностикасының қорытындысы.

Жауап беру парағы

Бала бақша:

«Балдырған» арнайы балабақшасы

Баланың аты -жөні:

Қ.А.Е. нысанға алынған бала

Сыныбы:

Балапан

Жасы:

2

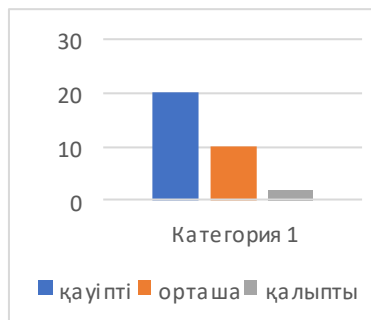
Диагнозы:

ПДТ, ОНР III деңгей

Өткізілген уақыты:

10.04.2023 жыл.

Диагностика қорытындысында анықталған деңгей:

Қорытынды: Қ.А.Е. нысанға алынған баланың психикалық аймағы және сөйлеу деңгейі 1 (бір) жасты қамтиды.

Жоспар: Психикалық аймағын дамыта отырып, физиологиялық жасерекшелігіне жеткізу.

ПДТ баланың психикалық аймағын және сөйлеу тілін дамыта отырып жасерекшелігіне жеткізудің жеке дамыту жоспары

Нысанға алынған балаға Қ.А.Е. арналған

Жеке дамыту жоспары

Күнтізбелік тақырыптық жоспар

аптасына -1 сағаттан 36 сағат.

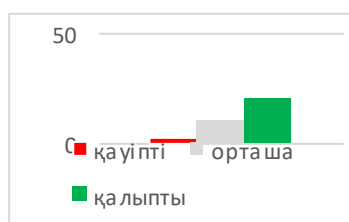
Басталған уақыты: 11.04.2023жыл

Арнайы жасақталған жеке дамыту жоспарына кіру үшін QR кодқа кіріңіз

Нәтижені анықтау қайта диагностикалау өткен уақыты: 08.09.2023жыл

Қайталап өткізу диагностика қорытындысында анықталған деңгей:

Қорытынды: Қ.А.Е. нысанға алынған баланың психикалық аймағы және сөйлеу деңгейі 2 (екі) жасты қамтиды.

Нәтиже: Психикалық аймағы физиологиялық жасымен теңесті

Тұжырым

Қазіргі кезеңде арнайы білім беру саласындағы әлемдік білім кеңістігіне ұмтылуға байланысты жасалынып жатқан талпыныстар жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Сондықтан балалардың дербестігін және танымдық қабілеттерін ерте балалықшақтан бақылап және дамытып, өмірдің жаңа жағдайларында пайдалана білуге үйретудің қажеттілігі туындайды.

Нысанға алған баланың психикалық аймағының кешеуілдеуін жойып, физиологиялық жасына жетті. Соныменқатар, балабақшаға үйреніп әлеуметтік ортасына бейімделуіне де оң әсерін берді.

Түйіндеме: Мақалада ерте балалық шақтағы психикалық тежелуі бар балалардың психо-сенсорикалық аймағын дамыту жолдарының негізгі бағыттары көрсетілген. Ерте балалық шақта психикалық аймақтың дамуымен қалыптасуы талданды. Психикалық аймағында кешеуілдеуі бар балалардың диагностика жүргізу арқылы психикалық жасын анықтап, соған сәйкес жеке дамыту жоспарын құрып оны жүргізіп баланы дамытуға болатындығы анықталды. Диагностиканы қайта жүргізу арқылы баланың нәтижесін анықтауға болатындығы яғни, баланың психикалық жасы физиологиялық жасына жеткендігін салыстыруға болады. Мектепке дейінгі ұйымдардағы мамандардың жұмысының бағытын түсінуге талдау келтірілген.

Тірек сөздер: ерте балалық шақ, психикалық кешеуілдеу, сенсорикалық даму, диагностикалық анықтау, жеке дамыту жоспары.

Аннотация: В статье рассматриваются основные направления развития психосенсорной зоны у детей с задержкой психического развития в раннем детстве. Проанализировано формирование психической зоны в раннем детстве с развитием. Установлено, что путем диагностики детей с задержкой в психической зоне можно определить психический возраст и соответственно, составить индивидуальный план развития, проведя его. При повторном проведении диагностики можно определить исход ребенка т. е. сравнить, достиг ли психический возраст ребенка физиологического возраста. Приведен анализ понимания направления работы специалистов в дошкольных организациях.

Ключевые слова: раннее детство, задержка психического развитие, сенсорное развитие, диагностическое определение, индивидуальный план развития.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Каменская В. Г. психофизиология элементтері бар балалар психологиясы. М.: Форум, 2005.
2. Бапаева М.К. «Даму психологиясы.» – Алматы, 2014. – 440 б.
3. Нагымаш, Г. С. Ерте балалық кезеңдегі психикалық даму / Г. С. Нагымаш. - Текст : непосредственный // Молодой ученый. - 2019. - № 18.1 (256.1). - С. 11-12. - URL: <https://moluch.ru/archive/256/58662/> (дата обращения: 17.09.2023).
4. Мещеряков Б.Г., Зинченко в. п. үлкен психологиялық сөздік. М.: Олмапресс, 2007.
5. Сатиева Ш. Даму психологиясы (теориялық және практикалық курс). – Астана: Фолиант, 2012. – 232 б.
6. «Байланыстың бұзылуы». Бүгінгі психология. 2013 жылғы 18 сәуір, бастап <http://www.psychologytoday.com/conditions/communication-disorders>
7. «Дамудың кең таралған бұзылыстары (ПДП) белгілері». MedicineNet.com. 2013 жылғы 17 сәуір, бастап http://www.medicinenet.com/pervasive_development_disorders/article.htm
8. Жетім А. Л., Жетім А. С. Росток. Баланың даму шарттары мен әдістемесі. М.: Сфера, 2016.

ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАНЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДІҢ АЛҒАШҚЫ ҚАДАМЫ

Абдинагиева Улбосын Аскаровна

№27 орта мектеп-лицейінің бастауыш сынып мұғалімі, Ақтөбе қаласы

Инклюзивті ортаның негізгі дискриминациясын жою, барлық тұлғаларға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге тәрбиелеу мен оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру, психологиялық педагогикалық қолдау көрсету мақсаты жатыр. Қазіргі таңда еліміздің бірқатар жағдайында қойылатын талаптар:

- ерекше балаларды оқыту мен тәрбиелеу үшін жағдай жасау;
- мектептің физикалық тұрғыдан қол жетімділігін қамтамасыз ету (лифтілер, пандустар, арнаулы жиһаз, тьютер, мұғалім ассистенті);
- арнайы мамандармен қамтамасыз ету;
- жалпы білім беру үдерісіне ендірілген ерекше балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау жасау;
- арнаулы техникалық құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету (есту, көру, сөйлеу мүшелерінің ақаулықтары бар балалар үшін);
- педагогтарға, мүмкіндігі шектеулі және сау балаларға, оқушылар ата-аналарына, сонымен қатар мектептің техникалық қызметкерлеріне кеңестер беру.

Инклюзивті ортада ерекше баланы әлеуметтендіруге қолдау көрсету – оларды жалпы білім беру үрдісіне толықтай қосу үшін балаларды бір-бірінен ажыратып, кедергілерге ұшырамауға бағытталған және олардың жасына, жынысына, этикасына, дініне қарамастан әлеуметтік бейімдеуге бағытталған мемлекеттік саясат.

Сонымен қатар, тұлғалық дамудағы қалыс қалу немесе экономикалық мәртебесіне, отбасына белсенді қатысуы, коррекциялық-педагогикалық және балалардың жеке мұқтаждарын әлеуметтік адресті қолдаудағы бейімдеудің баланы емес, ортаны жеке ерекшеліктерімен білімдік қажеттіліктерін білім беру жағдайларын тиімді жолмен құру.

Ерекше білімді қажет ететін балаларға білім беру назарсыз қалмауы үшін әр педагог әдіс-тәсілдерін нақты ойластыру қажет. Тек қана балаға бейімделген тәрбие оның ішкі потенциялын ашуға мүмкіндік туғызады, әр адамға қарап, сабырлылыққа тәрбиелейді, отбасыларымен қарым-қатынастықты нығайтып, оқу барысына кірістіреді. Инклюзивті тәрбиенің ұтымдылығы қанша және кім пайдасын көреді?

Әр ерекше бала ата-анасының жылы алақанында, отбасы құшағында болғанымен, қоғамдық ортамен, өзінің қатарластарымен толыққанды байланыс болмағандықтан, өзінің бойындағы ерекшеліктің мүмкіндігінің шектеулі екенін сезе отырып, жеке қалған уақыттарында өзінің жалғыздығын, ешкімге керек еместігін, ортадан шеттетілгенін сезініп, оның бойында күйзеліс пайда болады. Ерекше қажеттілігі бар жандар мүмкіндігі шектелгенімен, жан дүниесі кеңістігі аясының тарылып, күйзеліске ұшырауына жол бермеу – белгілі бір ұйымдардың міндеті ғана емес, қоршаған ортаның, қалың бұқараның басты міндеті.

Инклюзивті білім беру қазіргі кезде білім беру саласына етек жайып келе жатыр, бұл дегеніміз сапалы білім алудың барлығы үшін тең болуымен ескеріледі. Яғни, жалпы білім беретін мектептерде, колледждер, ЖОО және т.б. мүмкіндіктері шектеулі тұлға мен басқа да әлеуметтік қорғалатын топтарға жататындарға өзгелермен теңдей білім беру, соған жағдай жасау. Инклюзивті білім беру - негізгі білім беру ұйымдарындағы барлық тұлғаға олардың ерекшеліктерінен тыс сапалы білім беру болып табылады.

Мемлекетіміз барлық балаларға және ерекше қажеттіліктері бар балалардың сапалы білім алу құқығын қамтамасыз етеді. Соның ішінде:

- денсаулығында ақаулығы бар балалар (психофизикалық бұзылыстар);

- қоғамдық ортада әлеуметтік бейімделуінде қиындықтары бар балалар (отбасының төмен әлеуметтік жағдайы немесе психологиялық ахуалы).

Инклюзивті білім берудің басты мақсаты ерекше білімді қажет ететін балалардың жалпы білім беретін мектептерде оқыту, балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын туғызады.

Инклюзивті білім беру жағдайында сынып жетекшілерінің рөлі де артып күрделене түседі. Мүмкіндігі шектеулі оқушыларға арнаулы қолдау көрсетілуін:

шәкірттердің оқу процесі аясында жұмысты ұйымдастыруына көмектесу; оңды қарым-қатынастар негізінде балалар ұжымын қалыптастырып, дамыту; ата-аналармен тығыз ынтымақтастық орнату мәселелерінің реттелуін нақ солар қамтамасыз етуі тиіс.

Инклюзивті мектепте білім беру ортасын заман талаптарына сай модельдеу мәселесі бүгінгі күнде аса маңызды мәселелердің бірі.

В.А.Ясвиннің ойынша, жеке тұлғаның психологиялық мінездемесі (А.Маслоу бойынша), «педагогтар қолынан шығарылатын», «сапалы затты» модельдеу мен жобалаудың нақты нысанасы болуы мүмкін:

- қоршаған ортаны белсенді қабылдау және онда жақсы бағдарлай алу;
- өзін және басқа адамдарды ерекшеліктеріне сай қабылдау;
- өз ой-пікірлерін және сезімдерін ашық білдіріп, іс-әрекеттерінде еркін болу;
- өзінің ішкі өміріне (сезімдері, уайымдары) ғана емес, «сыртта» болып жатқан

жағдайларға назар аудару;

- көңілді, әзілкеш болу;
- дамыған шығармашылық қабілеттер;
- ережелерді қабылдай алу;
- тек өзімен ғана айналыспау, басқаларды да уайымдау;
- өмірді түсінуге ұмтылу;
- қоршаған адамдармен (барлығымен болмаса да) жақсы қарым-қатынаста болу;
- өмір сүруде жаңа, қызықты жолдар іздеуге ұмтылу.

В.А.Ясвиннің ойынша, мұндай білім беру ортасын ұйымдастырудың негізгі мақсаты – әр оқушы үшін дамуына жағымды жағдай жасау арқылы оқу процесін модельдеу. Білім беру ортасы балаға дамуындағы түрлі бағыттар бойынша (физикалық, интеллектуалдық, адамгершілік және т.б.) жоғары нәтижелерге жетуге жағдай жасауы тиіс.

Инклюзивті білім беру әр балаға оның мектепте оқу көрсеткіштеріне сәйкес немесе сәйкес еместігіне қарамастан, білім алуға құқық береді. Балалар ұжымда өзара байланысқа түсіп, қарым-қатынас ережелерін шығармашылық тұрғыдан білім алу мәселелерін шешуге үйренеді. Сенімділікпен айтуға болатыны, инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін кеңейтеді, адамгершілік, толеранттылық, көмекке келу қасиеттерін қалыптастыруға, дамытуға жағдай жасайды.

Аңдатпа. Бұл мақалада ерекше білімді қажет ететін балаларға білім берудің психологиялық педагогикалық қолдау көрсету баяндалған

Түйінді сөздер: Инклюзив, тәрбие, дискриминация, этика.

Аннотация: В данной статье изложена психолого-педагогическая поддержка образования детей, нуждающихся в особых знаниях

Ключевые слова: Инклюзивность, воспитание, дискриминация, этика.

Abstract: This article describes the psychological and pedagogical support for the education of children in need of special knowledge

Key words: Inclusivity, education, discrimination, ethics.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Айдарбекова А.А. Обоснование необходимости разноуровневых требований к учебным достижениям учащихся с ограниченными возможностями //Вестн. КазНПУ им Абая. Серия «Специальная педагогика». – 2005, №2.
2. Аксенова Л.В. Специальная педагогика. - М., 2009
3. Жалмухамедова А.К., Халыкова Б.С. Раннее развитие детей с ограниченными возможностями. Алматы 2012

ҒТАМР 18.41.07

БАЛАЛАРДЫҢ ДОМБЫРАҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУ

Султанова Н.Б.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
7М01101-Педагогика және психология мамандығының магистранты

Музыка - адам өмірінің серігі, эстетикалық тәрбие негізі болып табылады. Музыкаға деген сүйіспеншілік, баланың музыкаға жетік болу қабілеттері туа бітпейді, ол өсу, даму процесінде қалыптасады. «Туғанда дүние есігін ашады өлең»-деп Абай атамыз жырлағандай шыр етіп дүние есігін ашқан нәрестеге өмірінің алғашқы күндерінен бастап-ақ музыка әсер етеді. Ең алғашқы анасының әлдіі, бесікке таянып айтқан ананың бесік жыры бөбектің жанын тынышталдырып тәтті ұйқыға кетуіне әсеретеді.

Нәрестенің дүниеге келуімен байланысты ырымдар «Шілдехана», «Бесікке салу», «Қырқынан шығару» т.б. бәрі де әнсіз, өлеңсіз, жырсыз өтпеген. Бала өмір бойы ән ырғағына бөленіп жүреді. Міне, осындай сыртқы ортаның әсерінен бала бойында әдемілікке, әсемдікке деген сезім күй қалыптасып, эмоциялық әсер нәрестені ерте бастан музыкаға баулуға, эстетикалық тәрбиенің белсенді көмекшісі етуге мүмкіндік туғызады.

Ана әлдіін бойына сіңіріп өскен сәби тәй-тәй қадам басқаннан-ақ балабақша есігін ашады. Сол балаға музыкалық эстетикалық тәрбие бере отырып, жан-жақты жеке тұлғаны дамытудың алғашқы баспалдағы балабақшада жалғасады. Тұлғаны қалыптастыру, оның шығармашылдық даралығын дамыту, баланың бар мүмкіншілігін ашып, оны жүзеге асыру білім беру жүйесінің басты бағыттары. Оны біз Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы жобасынан көре аламыз: Қазіргі білім беретін орталықтарда оқытудың мазмұны мен құрылымы өзгеріп отырған кезеңде тұлғаларға бағдарланған ойын технологиясының алар орны ерекше.

«Баланың ынтасын тарту үшін оқылатын нәрседе бір жаңалық болу керек!»-деп жазады Ж.Аймауытов. Шағын орталықта музыка сабағында ойын технологиясын қолдана отырып, материалды тез меңгеруге, музыкалық шығармаларды қабылдауға, әуенді ести білуге үйретуге болады. Оқытылатын барлық пәндер сияқты музыка пәнінде де ойынның маңызы зор. Ойынды әдетте жетекші оқу іс-әрекетті ұйымдастыру алдында не қорытындылар сәтте пайдаланады.

«Балалардың ойын әрекетін ұйымдастыруды қалай жақсартуға болады? Бұл мәселе педагогикалық үрдісте қандай орын алады?» деген сұрақтарына жауап іздеп көрелік. Ойын әрекеті балалардың бағалы өмірінің алғашқы күнінен бастап-ақ маңызды орын алады. Алайда жақсы, дұрыс, әрі нақты ұйымдастырылған ойын ғана тиісті, қалағанындай нәтиже бере алады. Ойын мектепке дейінгі тәрбиешілердің бірден-бір көмекшісі болуы керек деген.

Домбыра үйрету сабағында мен балаларға музыкалық дыбыстың ұзақтықтарын қаншалықты меңгергенін білу мақсатында, «Сана-ойна» ойынын ұйымдастырамын.

Ойынның шарты бойынша, бала жеребе суырып өзіне түскен нотаны, домбырада санап және ойнап көрсетуі керек.

Дидактика- термині гректің «дидактос», яғни үйрететін деген сөзден шыққан. Дидактикалық құралдар оқу міндеттеріне сай арнайы әзірленеді. Музыка сабағында әрбір баланың жеке тұлғалық (психологиялық, мінез-құлық, қабілет, мүмкіндік т.б) ерекшеліктерін ескере отырып, белгілі музыкалық-дидактикалық ойындар қатарын тандап алған жөн. Бұл ойындар баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуында негіз болатын оның өзін-өзі сезінуі, психикалық процестерінің дамуына бағытталып, оқу іс-әрекетті ұйымдастыру үстінде, сергіту сәттерінде және сабақтан тыс кездерде жүргізіледі.

Дидактикалық ойындар музыка жетекшілерінің оқу іс-әрекетін түрлендіріп, мазмұнын байыта, көркемдей түседі. Ойындар балалардың бойындағы музыкаға деген қызығушылығы мен құмарлығын оятады, балалық қиялдарын қозғап, түсініктерін кеңейте түседі. Балалардың шығармашылық қабілетерін дамытып, оларды әдемілікке, музыкалық үндестікке баулиды.

Ойынның мақсаты: балалардың еске түсіру және есте сақтау қабілетін дамыта отырып, өздерін еркін сезіне білуін қалыптастырады. Суретте бейнеленген аспаптардың атауын, түрін, түсін айыра білуге дағдыланады. Ойынның шарты: балалар дидактикалық карточкаларда бейнеленген музыкалық аспаптардың суреттерін қарап, қандай аспап екенін табуы керек.

«Шығармашылық» саласында музыка оқу әрекетінің басты мақсаттары - балалардың эстетикалық талғамын қалаптастыру, музыкалық шығармашылық іс-әрекеттер арқылы эмоциялық қатынасын білдіруге баулу, әдемілік пен сұлулыққа тәрбиелеу.

Мәселен: Қыз балалардың сұлулығын, нәзіктігін дәріптейтін күйлердің қатарында: Ә.Желдібаевтың «Ерке сылқым» күйі, Е.Үсеновтың «Кербез сұлу» және Құлшардың күйі «Кербез керік». Осындай күйлерді үйреткенде шәкірттеріме күйдің табиғатын түсінуге, сезінуге бауылып отырамын.

Балаларға қоршаған ортаның кейбір құбылыстарын бейнелейтін музыкалық шығармаларды таныстыру, олардың түрлері мен мәнерлілігі туралы түсініктерінің қалыптасуына әсер ету, музыканың дыбысын естіп, түсінуге, адамгершілік-эстетикалық сезімдерге тәрбиелеу - осы саланың негізгі міндеттері болып табылады.

Жас ерекшеліктеріне, қабілеттеріне байланысты әрбір бала музыканы қызығушылықпен қабылдайды. Баланың есту қабілеті музыканың дыбыс биіктігін, сипатын, ырғағын, тембрін ажыратып, түсінуге әсер етеді.

Домбыра - өзіндік музыкалық сипаты бар, қазақ өмірінде маңызды орын алатын аспап. Алғаш эпикалық дәстүр шеңберінде жыр, толғау, термелерді сүйемелдеуге қолданылған домбыра кейін аспаптық шығарма-күй жанрының қалыптасуына ықпал еткен. 6000 жылдық тарихы бар домбыра бүгінде жеке әнді сүйемелдеуге, күй тартуға, халықтық-фольклорлық музыкада, классикалық шығармаларды орындауға қолданылатын, мүмкіндігі кең музыкалық аспап. Ендеше назарларыңызға домбыраның шығу тарихы мен түрлері жайында кеңінен ақпарат ұсынамыз. Өртүрлі ескерткіштерге, сондай-ақ этнографтардың жазып қалдырған еңбектеріне жүгінсек, домбыра және өзге халықтардың осы тектес аспаптары тіпті сонау орта ғасырларда белгілі болған екен. Мысалы, Әбу Насыр әл-Фарабидің еңбектерінен тамбур аспабы жайында оқимыз. Өзбектердің домбыраға өте ұқсас екі ішекті дутары алғаш рет әл-Хусейнидің «Музыкалық канон» деген трактатында ауызға алынды. Қазақтың халық аспабы домбыра XIV ғасыр жазбаларында кездеседі. Оның бастағы түрі мен құрылысы қазақтың домбырасынан аумады. Осындай аспап аттарының ұқсастығы да олардың түпкі шығу тегі бір екенін көрсетсе керек.

Өткен жүз жылдықта ұлы халық композиторы Құрманғазымен бірге Дәулеткерей, Тәттімбет, Сейтек, Байсерке, Қазанғап секілді саңлақ күйшілер дүйім жұртты аузына қаратқан. Бармағынан бал тамған майталман домбырашы болуымен бірге нелер бір ғажап күй де шығарған шын мәніндегі өнер иелері болды. Олардың арқасында домбырада тартылатын күйлердің музыкалық формасы үздіксіз жетілдіріле түсті. Домбыраның

техникалық мүмкіндіктері артқан сайын домбыра тарту өнері де едәуір өрге басып, байи түсті.

Қазақстанның батыс аудандарында домбыра тартудың өзгелерге ұқсамайтын бөлек дәстүрі қалыптасқанын айту керек. Батыс аудандардағы домбыраның негізгі өзгешелігі, көлемі үлкен болып келеді, сонымен қатар шанағы сопақ, мойны жіңішке, перне саны көбірек. Сондықтан мұндай домбыраны тартқанда қолданылатын техникалық тәсілдерді шанағы жалпақ домбыраға қолдану қиын, өйткені бұл соңғы домбыраның мойны едәуір енді және ондағы перне де аз. Шанағы жалпақ домбыраның бірнеше нұсқасы кең тараған. Егер батыс аудандардағы домбыраларға 12-14 перне тағылса, ал шанағы жалпақ домбыраға не бары 7-8 ғана перне байланған. Перне санын арттыру процесі өте баяу жүрді және оның өзі орындалатын репертуарға тікелей байланысты еді. Әдетте, жаңа перне онымен алғаш орындалатын күйдің атымен аталынды. Пернелердің бірі домбырада «Түрікпен күйін» орындағанда байланды да, «Түрікпен пернесі» деп аталды. Бейтарап терция интервалын беретін басқа бір перне Қазақстанның батыс аудандарында «Сарыарқа пернесі» деп аталады.

Аңыз-ертегілердің бірінде аспаптағы жоғарғы тиектің қалай пайда болғаны жайында айтылады. Жаумен шайқасып, одан соң алыс сапар шегіп әбден қалжырап келе жатқан батыр жолшыбай демалуға аялдайды. Сайдың ішіндегі саялы жерде жайғасып отырған соң талдан бір шыбық кесіп алады, оған жылқының қылын керіп байлайды да, дыбыс шығармақ болып көреді. Бірақ қолдан жасаған тым жұпыны аспаптан ешқандай үн шығатын емес, тым-тырыс, меңіреу күйінде қала береді. Батыр оны жанына тастай салады да, өзі қисайып жатып ұйықтап кетеді. Ол жанындағы өзі жасаған аспаптан шығып жатқан дауыстан оянады. Қолына алып қараған батыр аспаптың мойын тұсынан титтей ағаш тиекті көреді, оны әлдебіреу ішектің астынан келтіріп орнатып қойған екен. Батыр: «Е, бұл шайтанның ісі болды ғой», - деп ойлайды. Бәлкім содан бері қалған сөз болса керек, халық арасында жоғарғы тиекті «шайтан тиек» деп атайды.

Ішекті жылқының қылынан тағу, жоғарғы тиектің болмауы көне аспаптарға тән сипат. Ән, жыр айтуға арналған домбыраның пернелері 8 -9, әрі кеткенде 14 - 15-ке жетсе, күй домбырасына 20-дан астам перне тағылады. Олардың құлақ бұрауы да қажетіне қарай (кварта, квинта) өзгертіледі. Домбыра, негізінен, екі ішекті және кейде үш ішекті болып келеді. Домбыра тартуда қағыстардың түрлері өте көп. Мысалы, «сермеп ойнау», «іліп қағу», «шертіп ойнау», т.б.

Балалардың домбыраға деген қызығушылығын дамытуды келесі жолдармен жүзеге асыруға болады:

1. Домбыраның мәдени маңызы туралы мағлұмат беру: Балаларға қазақ мәдениетіндегі домбыраның маңызын, оның халық үшін маңызын айту керек. Бұл олардың домбыра тарту ұлттық мұраларының бір бөлігі екенін түсінуге көмектеседі.

2. Көрмелер мен концерттер ұйымдастыру: Балалардың домбыраны қимылда көріп, ести алатын көрмелер мен концерттер өткізу оларды осы аспапты үйренуге шабыттандырады. Сондай-ақ балаларға домбыраның қалай ойнайтынын көруге және оларға сұрақ қоюға мүмкіндік беру үшін кәсіби музыканттарды шақырған жөн.

3. Мектептегі музыкалық бағдарламалар: Мектептегі музыкалық бағдарламаларға домбыраны қосу балалардың осы аспапқа деген қызығушылығын оята алады. Балалардың домбыра тартуға тырысып, шығармашылық қабілеттерін көрсете алатын арнайы сабақтар өткізу ұсынылады.

4. Шеберлік сабақтары: Домбырада ойнау бойынша шеберлік сыныптары мен сабақтарын ұйымдастыру балалардың осы аспапқа деген қабілеттерін және құмарлығын дамытуға көмектеседі. Балаларға домбыра тартудың қыр-сырын үйрететін кәсіби музыканттарды шақыру ұсынылады.

5. Ансамбльдерді құру: Балаларды домбыра немесе скрипка сияқты басқа аспаптармен бірге домбырада ойнай алатын топтар құруға ынталандыру. Бұл олардың ұжымдық ойын дамытып, домбыраға деген қызығушылықтарын күшейтеді.

6. Заманауи технологияларды пайдалану: Бейне оқулықтар мен онлайн оқыту сияқты заманауи технологияларды пайдалану балалардың домбыраға деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Балаларға домбырада ойнаудың негіздерін меңгеруге көмектесетін интерактивті сабақтар мен ойындарды құру ұсынылады.

Жалпы, балалардың домбыраға деген қызығушылығын дамыту үшін үлкендердің ақпараты, практикалық тәжірибесі мен қолдауының жиынтығы қажет. Балалардың осы аспапты үйренуге толықтай енуі үшін жағымды атмосфера мен мотивация жасау маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жайымов А. Домбыра үйрену мектебі.- Алматы, 2002- 240б.
2. Әбуғазы М. Домбыра аспабының шығу тегі жайында – Астана: Фолиант, 2014.- 384 б.
3. <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D1%8B%D1%80%D0%B0>

ҒТАМР 14.31.07

ОҚУШЫЛАРҒА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Ахметова А. Ж.

№7 жалпы білім беретін мектеп КММ

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық қарым-қатынастарға сай жастарға кәсіптік бағдар беру жұмысы қоғамдағы өзекті мәселер қатарына жатады. Қоғам өмірін демократияландыру мен ізгілендіру бағытында болып жатқан түбегейлі жаңаруларға байланысты республикамыздың білім беру мекемелеріндегі шәкірттің кәсіп таңдау проблемасына жаңа талаптар қойылуда.

ТМД ғалымдары Е.А.Климов, А.П.Меньшиков К.К.Платонов, В.Н.Шубкин, И.С.Кон, және қазақстандық ғалымдар, психолог-педагогтар Жарықбаев Қ.Б., Қоянбаев Р.М., Иманбекова К., Өстеміров К., Шәметов Н. және т.б. өз еңбектерінде жас ұрпаққа кәсіби бағдар беру және мамандық таңдау проблемасын қарастырған [1,2,3].

Жас ұрпаққа кәсіптік бағдар беру проблемасы бұрыннан қарастырылып келе жатқан мәселелердің бірі. 1908 жылы профессор Ф.Барсонс Гарвард университетінде (АҚШ) жеткіншектерге болашақ өмір жолын дұрыс таңдау үшін «Кәсіптік бағдар бюросын» құрған. Соңынан 1910 жылы Нью-Йоркте аналогиялық бюро құрылды. Олардың міндеті адамдарға, әсіресе оқушыларға терең түрде, әр түрлі кәсіптің талаптарын үйретіп, білім беру болды. Бюро өз жұмысында анкеталармен, тесті пайдалана отырып, оқытушылармен тығыз қарым-қатынаста болды. Бұл бюроның тәжірибелері АҚШ, Испания, Финляндия, Швейцария, Чехословакия және т.б. елдерге кең таралды. Ал, Англияда кәсіптік бағдар беру мекемелерін дамытуды заңды түрде ұйымдастырды. Ресейде бірінші кәсіптік кеңес беру бюросы 1927 жылы, Ленинград еңбек биржасында құрылды [3].

Кәсіптік бағдар – бұл өзара байланыста компоненттерден тұратын тұтас жүйе. Оқушылардың әр түрлі қызметке икемділігін – ойын, танымдық еңбек (кәсіптік белсендендіру) арқылы қызығушылығын дамыту; кәсіптік психодигностика, кәсіптік кеңес, кәсіптік іріктеу, кәсіптік бейімделу және кәсіптік тәрбие қарастырады.

Кәсіпті саналы таңдау адамның алдағы өмірін, өзін-өзі тарату, әлеуметтену, маман және кәсіптік өсуде жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді. Жасөспірім үшін кәсіп таңдау белгісі бір дәрежедегі моральдық проблема. Таңдау диапазоны кең болса, соғұрлым ол психологиялық күрделі болады.

И.С.Кон жас ерекшеліктер психологиясында кәсіптік анықтауды бірнеше кезеңдерге бөлген [2].

1-ші кезең – балалар ойыны, ойын барысында бала өзінің мінез-құлқына байланысты жекелеген элементтерді, әр түрлі кәсіптік рольдерді ойнап көрсетеді.

2-ші кезең – жеткіншектің фантазия, жеткіншек өзіне ұнайтын кәсіпті армандап, өзін сол мамандық өкілі ретінде сезінеді.

3-ші кезең – жасөспірімдердің мамандық таңдауы. Әртүрлі қызметтің түрлерін сұрыптайды. Әуелгі олар қызығушылығы тұрғысынан бағалайды, сосын өзінің қабілетіне қарай, соңынан бағалау жүйесі тұрғысынан қарайды.

4-ші кезең – өзіне ұнаған кәсіпті таңдауға практикалық шешім қабылдау, өзіне ең басты 2 компонентті кіргізеді; болашақ еңбектің біліктілік деңгейін, көлемін және оған дайындалу ұзақтығын және нақты мамандық таңдауды анықтайды.

Кәсіптік бағдар – бұл жастардың еркін және өз бетімен мамандық таңдауға ғылыми-практикалық дайындық жасау жүйесі.

Іс-әрекеттің түрлері таңдалынып ең алдымен жасөспірімнің көзқарас бағаланады (мен тарихты жақсы көремін, тарихшы болайыншы) сонан кейін қабілеттілік көзқарасы (менде математика пәні жақсы келе жатыр, сонымен айналысайын ба?) ең соңғы көзқарасы бағалы мамандық (мен ауырған жандарға көмектескім келеді, дәрігер боламын т.б.).

Мамандық, ізденіс бұл әлеуметтік қана емес, сонымен бірге психологиялық проблема осыған байланысты психологияда 3 негізгі теориялық жақындау бар.

1.Адам ойының тұрақтылығы мен жеке қабілетінің практикалық өзгеріссіздігі осыларға байланысты, яғни адамның іс-әрекетіндегі, қызметіндегі мүмкіндігі мен жетістігі. Бір жағынан кейбір жұмысқа сәйкес келетін адамдарды таңдап алу, ал екінші жағынан адамның жеке қабілетіне сәйкес келетін жұмыс таңдап алу.

2.Әрбір адамның керекті қабілетін қалай болса да бөліп алуға болады деген ойдан туындайды. Бұл екі жақындау да әр түрлі болып жіктелуі мүмкін, бірақ олардың ортақ методологиялары жетіспеушілігі сонда, яғни жеке қабілеттілік пен еңбектік іс-әрекет. Егеменді және бір-біріне қарама-қарсы алыптар деп қарастырылады. Сонда да оның бірі екіншісіне бағындырылады.

3.Бұл іс-әрекеттің жеке стиліндегі жіктелу ізденісі, яғни іс-әрекетпен естің жалғыздығы.

Бұл концепция Е.А.Климовтың келесі жіктелген алғы шарттарында негізделген:

–іс-әрекеттің жетістігі үшін тұрақты тәрбиеленбейтін жеке психологиялық қасиеттер профессионалды іс-әрекет талаптарына тәсілдену нұсқасы;

–кейбір нашар дамыған жеке қабілеттерді жаттығулар арқылы басқа қабілеттің араласуымен немесе тәсілдерімен орнын толтыру;

–қабілеттің жіктелуін тұлғаның жеке өзіндік қасиетімен бірге жүргізу қажет, яғни дамудың ішкі талаптарын, сыртқы талаптарымен есептестіру [2].

Мамандық таңдауда профессионалды түрде кәсіби кеңес өткізу керек. Бұл арнайы дайындықты қажет ететін қиын іс. Кеңес беретін орталықтар еліміздің көп қалаларында болса да, олардың аздығы сезіледі. Жоғарғы сыныптағылардың көбі мамандықты бірлесіп таңдайды. А.П.Чернявская зерттеулерінде ерекше бөлім «болжаушылар бағасы» болған [5]. Мұның мәні мынада: көктемде мектеп бітірушілердің алдында, әрбір оқушыдан олар ертеңгі болашағында не көреді, қандай мамандықты таңдайды, қандай жұмыс іздейді немесе қайда оқуға барасың деген сұрақтар қойған. Сондай сұрақтарды өздері сыныптастарына (әрбір оқушы басқа оқушы жайында өз ойын айтқан), сонымен қатар бұл сұрақты ата-аналарына және мұғалімдерге де қойған. Жарты жыл өткен соң өткен соң күзде әлеуметтанушылардың зерттеулері бойынша шығарған қорытындылары мынадай: бітірушілердің болжамы қалай болған, көбінесе сыныптастарының айтқаны көбірек орындалған, ал ата-анасының немесе сынып жетекшісінің айтқан болжаулары орындалмаған.

Кәсіпке бейімделу элементтері мектептегі оқу-тәрбие процесінде де жүргізілсе құба-құп. Мәселен, сабақ үстінде, әр түрлі үйірме жұмыстары кезінде шәкірттерді практикалық

мәні бар қызметпен жәй таныстырып қоймай, оларды бұл іске тікелей араластырған абзал. Мамандық таңдауға ерекше көңіл бөлетін әрбір жас өскін мектепте оқып жүрген кездерінің өзінде-ақ, бұл жөнінде жазылған әдебиеттермен танысып отыруды ойластырады. Бұл жерде оған мамандық таңдау жайлы жазылған психологиялық кітаптар көп көмек көрсетеді. Мұндай басылымдарда – жастарды кәсіптік бағдар, оларды жеке икемділіктеріне қарай іріктеу, тиісті кеңестер беру, әртүрлі мамандықтарды психологиялық жағынан сипаттау, бұлардың профессиограммасын жасау, әр жастағы адамдардың еңбектің түр - түріне қабілеттілігі ажырату, еңбек экспертизасының мәселелері қарастырылады. Мұнда сондай-ақ әртүрлі мамандыққа қажетті білім жүйесі мен дағды, икемділіктердің қалыптасу жолы, жұмыс үстінде түрлі бақытсыз жағдайға душар болудың профилактикасы, адамның еңбек үстіндегі қолайлы көңіл күйінің бірқалыпты болуын қамтамасыз ету мәселелері, еңбек ұжымдарындағы жарасты моральдық – психологиялық ахуалдың қалыптасу факторлары жұмыс үстіндегі шаршау мен болдыруға қарсы күрес, техникалық құралдарды гуманизациялау (өндірістік эстетика), мастерлер мен ұстаздардың, инженер-техниктердің психологиялық білімдерін жетілдіру, т.б. мәселелері жайлы сөз қазғалады.

Мәселен, оның психологиялық профессиография дейтін бөлімінде адамның мамандыққа қажетті ерекшеліктері профессиограммаға (түрлі мамандыққа қажетті, талаптардың сипаттамасы) түсіріледі. Психологиялық профессиограмма (психограмма) – мамандықтың бір түрінің адам психикасына қоятын талап-тілегінің жинақ мәліметі. Ис-эрекеттің әр саласына тән өзіндік профессиограммалары болады. Оларға техника (мамандықтың технологиялық аспектілерін сипаттау), экономика (экономикалық мәнін сипаттау), психология, педагогика, медицина, т.б. профессиограммаларын жатқызуға болады. Профессиологияның айналысатын мәселелерінің келесі бір саласы – кәсіби бағдарлау. Бұл мамандықты дұрыс таңдап алмау жағдайынан туатын қателіктердің алдын алып, болдырмау жағына бағытталған еңбек экспертизасы.

Кәсіби бағдардың мынадай түрлері бар: а) кәсіби сауат ашу; ә) кәсіби насихат; б) кәсіби бейімделу; в) кәсіби ақыл-кеңес беру, кәсіби іріктеу [2].

«Кәсіби кеңес» - түрлі мамандықтың өзіндік ерекшелігі жайлы түсінігі кем, жастарға практикалық ақыл-кеңес беріп, жөн-жосық көрсету. Кәсіби бағдардың бұл түрінде адам тәнінің, сондай-ақ жан дүниесінің өзіндік ерекшеліктері (көргіштік, естігіштік, заттарды бір-бірінен тез айыра алу секілді арнаулы психикалық қабілеттер, т.б.), яғни тиісті мамандыққа қажетті медициналық, психологиялық талаптар туралы ақыл-кеңес беріліп, осы мамандыққа қоғамның зәрулігі, кейіннен жұмысқа орналасу мәселелері сөз болады.

Мұндай кеңесті арнаулы мекемелер, сондай-ақ мектептегі мұғалімдер мен психолог мамандар жүргізіп отырады.

«Кәсіби жарамдылық» дегеніміз адамның еңбектің белгілі бір түріне жарамдылығын көрсететін психологиялық, физиологиялық ерекшеліктерінің, оған қажетті тиісті білім, дағды, икемділіктердің жиынтығы. Кәсіби жарамдылықты ажыратуда диагностикалық тест әдісімен адамдардың мамандық таңдауда қандай мотивтері болатындығы, олардың мән-мәнісі зерттеледі.

«Кәсіби іріктеуде» жас өскіннің белгілі мамандыққа жарамды-жарамсыздығы арнаулы шаралар арқылы тексеріледі. Мұнда адам медициналық, физиологиялық, психологиялық кешенді тексеруден өтеді.

«Кәсіби бейімделу» бұл жұмысқа жаңа түскен адамның өз ортасына біртіндеп төселіп, бейімделуі. Төселудің алғашқы кезеңі өндірістік практика кезінде, негізгі жағы нақты жұмыс үстінде жүзеге асады.

Қазіргі жоғары сынып оқушылары 70-80 жылдардағы құрдастарымен салыстырғанда жалпы мәдени деңгейінің, интеллектілік мүдделерінің кеңдігі мен жан-жақтылығын аңғармауға мүмкін емес. Радио, теледидар, кино, көпшілікке арналған ғылыми басылымдардың арқасында олар ғылым мен техниканың ең жаңа жетістіктерін біліп отырады. Бос уақытын өткізуі де аға ұрпақтардан гөрі мазмұндырақ. Ғылымға, елдің саяси өміріне, халықаралық қатынастарға, спортқа, өнерге ынта қоятын. Физикалық –

математикалық, химиялық және басқа олимпиадаларға қатысушылардың барған сайын көбеюі жастарда ғылымға деген ынтаның белсенді, шығармашылық сипатта екендігін көрсетеді. Оқушылар ғылыми дүниетанымды қалыптастыру үшін айрықша мыңызы бар әлеуметтік проблемаларға, қоғамтануға, философияға ден қояды.

Мектепте психологтың кәсіптік кеңес беру жұмысының мәні, мақсаты мен міндеті, оқушылардың жас ерекшеліктеріне, педагогикалық ұжым мен психологтың тығыз байланысының өзіндік шарттарына қарай анықталады. Дәстүр бойынша кәсіптік кеңес беруші жұмысында, жеткіншектер мен ересектерге және жұмыссыз тұрғындарға зейінін аударады.

Жасөспірім кәсіптің қиындығын, оның болашақта даму тенденциясымен, медициналық қарсы көрсеткіштері туралы объективті түсінік берілуі қажет. Әр түрлі мамандықтағы оқушылармен кәсіптік кездесулер өткізген дұрыс. Ол оқушылардың кәсіптік қызығушылығына, дұрыс ойластырылып және ұймдастырылған оқушылардың кәсіптік қызығушылығына тікелей әсер етеді. Мұндай кездесудің мақсаты – мамандық түрлерінен дұрыс таныстыру болып табылады.

Мамандық иелерімен кездесуді дайындау процесін сынып жетекшісіне, ата-аналар, оқушылар және басқа да мамандар кіргізіледі [5].

Оқушыларға қажетті ақпараттарды жинау тапсырылады:

- кәсіп жөнінде жалпы мағлұмат;
- еңбектің санитарлық-гигиеналық жағдайы;
- мамандыққа деген психо-физиологиялық талап;
- кәсіптік қызметтің экономикалық және құқықтық арнайы дайындығы туралы.

Кәсіптік кеңестің ең маңызды компоненттерінің бірі алдын-ала *кәсіптік диагностика* жасау болып табылады. Алдын-ала диагностикалау жұмысының мазмұны оқушылардың тұлғалық және жан-жақты ерекшеліктерін, олардың қызығушылығын, қабілетін, икемділігін, кәсіптік өлшемін, нерв жүйесінің жеке ерекшеліктерін оқып үйрену.

Кәсіптік диагностикалауда кәсіптік кеңесшінің жұмысының тиімділігі оқушының өз өмірін бағыттарын анықтау белсенділігіне байланысты. Мектептегі алдын-ала кәсіптік диагностикалаудың ең басты міндет – оқушылардың белгілі бір мамандыққа тұлғалық психофизиологиялық қасиеттің сай келуі мен жарамдылығын анықтау болып табылады. Адамның психофизикалық ерекшеліктері – бұл оның психикасының, дамуы, организмнің құрылысын, денсаулық жағдайының ерекшеліктері жатады.

Әрбір адамның өзіндік психофизикалық ерекшеліктері болады. Ол адамдарды белгілі бір кәсіпке дайындығы мен жарамдылығын айтамыз. Тұлғаның ең маңызды ерекшелік, диагностикалауға кіретін құндылық бағдары қызығушылығы, қажеттілігі, икемділігі, кәсіптік өлшемі, кәсіптік бағыттылығы, кәсіп таңдаудағы мотиві, мінез сипаты, темпераменті, денсаулық жағдайы т.б.

Кәсіптік диагностикада кәсіптік бағдар беру мақсатына байланысты әр бір оқушыны зерттейді. Осының нәтижесінде мамандықты таңдауды оған баланың дайындығын, ынтасын және қабілетін анықтайды. Ол үшін мынадай әдістерді қолдануға болады: оқушылардың құжаттарын, іс-әрекетінің жемісін (жеке іс, сынып журналы, шығармашылық жазбалар, қолөнер бұйымдары т.б.) талдау; практикалық іс-әрекетін, жүріс-тұрысын (мектепте, қоғамдық орындарда, үйелменде, еңбекте) зерттеу, анкета мәліметін зерттеу; әңгіме-сұхбат; психологиялық эксперимент; тәуелсіз мінездемені жинақтау әдісі.

Профессиограмма жинау. Профессиограмма – белгілі бір кәсіпті меңгерген және кәсіптік өсуі үшін қажетті әр түрлі деңгейдегі қызметкерлердің мінездемелерінің жиынтығын сипаттау. Профессиограммада кәсіпті меңгеру қабілеті мен уақыты, кәсіптің негізгі талаптары туралы ақпараттар болады. Әр түрлі кәсіп профессиограммалары жинақталған арнаулы жинақтарда болады.

Кәсіптік бағдар беретін тестілер мен сауалнамалар.

Кез келген тест пен сауалнаманы қолдану, оқушыларды, өзін-өзі тану мақсатында арайы дайындықты қажет етеді. Тақырып бойынша ресурс каталог (кортотека, электрондық

католог айдары). Жалпы католог рамкасы бөлек болғаны дұрыс, сонда ғана кәсіптік бағдар орталығының құрылымы жөнінде, айта аламыз. Мектеп кітапханасындағы кәсіптік бағдар орталығының қорын мүмкіндігінше тақырыптық бөлімі ретінде бөлек сақтаған дұрыс. Осы тақырып бойынша жаңа түсірілімдерді, мақалаларды көрме ретінде кәсіптік бағдар беру қорының жанында орналастырған жөн.

Мектептегі әлеуметтік психологиялық қызмет.

Әлеуметтік психологиялық қызмет оқушылар ата-аналар педагогтар қатысатын барлық оқу-тәрбие процесін қамтиды. Әлеуметтік психологиялық қызмет үш негізгі бағытта қызмет етеді. Оқушылар, ата-аналар, педагогикалық ұжым. Қызметтің ең басты міндеті сыныпта-кәсіп таңдау процесін белсендендіру.

Кәсіптік бағдар беру мақсатындағы әңгімелесу

Кәсіптік бағдар беру әдетегідей психологтың әңгімелесуімен басталады. Әңгімелесу барысында жасөспірімнің білім деңгейі (қандай сыныпта оқитындығы) қандай үйірме, секцияға қатысатындығы, кәсіп таңдаудағы проблемасы (ештеңе ұнамайды немесе керісінше бірнеше нұсқалық қайсысы таңдауды білмеуі т.б.).

Сонымен, жастарға кәсіби бағдар беруге ата аналар, педагог, психолог мамандардың біріккен жұмысының нәтижесінде жетуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кон И.С., Психология юношеского возраста, М., Просвещение, 2009, 32с.
2. Өстеміров К., Шәметов Н. Р., Васильев И. Б. Кәсіптік педагогика: оқулық /- Алматы, 2006. -23-286.
3. Климов Е.К. «Как выбрать профессию» М.; 2007.65-68с.
4. Павлютенков Е.М. Формирование мотивов выбора профессии. -Киев, 2013. 156с.
5. Самашова Г.Е., Нұрмағанбетова М.С., «Кәсіптік бағдарлау теориясы мен әдістемесі» пәні бойынша оқу-әдістемелік кешен – Қарағанды: ҚарМТУ баспасы, 2016. 40б.

АНАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЭМОЦИЯ КҮЙЛЕРІНІҢ ЖАТЫРДАҒЫ БАЛАҒА ӘСЕРІ

Улықбек Диана Ерболатқызы, Серікқызы Алуа

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің магистранттары

Ғылыми жетекшісі: Бисенов У.К - а.ш.ғ.д., қауымдастырылған профессор

Бала тәрбиесінің маңызды кезеңінің бірі – жүктілік кезең. Себебі баланың алғашқы психологиялық мінез-құлқының қалыптасу барысы осы кезеңде басталады. Жатырда жатқан сәбидің іс-әрекеті мен қимылы анасының эмоциялық көңіл-күйіне, оның қуанғаны мен қайғырғанына тікелей байланысты. Анасының көңіл-күйі жоқ болып, мұнайса жатырдағы сәби қимылсыз жатады, ал анасы қуанған кезде бала жыбырлап, белсенді түрде қозғала бастайды. Осылайша сәби анасының жатырында жатқан кезден бастап ақ, анасының психологиялық эмоциялық күйлеріне қарай көңілді немесе мұңды, томаға-тұйық мінезді бойына сіңіреді.

Қазіргі медицинада ананың психологиялық көңіл-күйінің жатырдағы балаға әсерін жатырішілік дамудың психофизиологиясы немесе перинаталды психология ғылымы зерттейді. Бұл зерттеу саласы перинатология ғылымының бір саласы ретінде дамуда. Перинатологияның даму барысында психологияның көмегінсіз шешілмейтін мәселелер пайда болды. Сондықтанда бұл сала қолданысқа ене бастады. Бұл салаға тоқталмас бұрын, перинаталогияның ғылым ретіндегі ерекшеліктеріне тоқталу қажет.

1982 жылы басылып шыққан медициналық энциклопедияда перинатология (грекше «peri» – маңы, айналасы (около, вокруг) (латынша «natus» - туу, logos –ғылым, ілім) перинаталды кезеңде ұрықтың және нәрестенің денсаулығын қорғауды және дамуын зерттейтін акушерлік пен педиатрияның бөлімі деген анықтаманы алады. Бірақ, бұл энциклопедияда перинатологияны психологиялық тұрғыда қарастырмаған.

Кез-келген ғылым секілді перинаталды психологияның төңірегінде теориялық ойлар түрлі пікірлерге жарылады. Н.П. Коваленко перинатальды психологияны түрлі ғылымдар аралығында пайда болған жаңа ғылым саласы, адам ағзасының физиологиялық және психоэмоциялық құрылымдарын бөліп-жармай қарайтын білімдер жүйесі деп қарастырады. Ғалым жүктілік пен туу процесін отбасылық контексте қарастырады. Өзінің еңбегінде «Пренейи-жүкті әйел», «ана-бала» диадасы және «ана-бала-әке» триадасы ұғымдарына тоқталады. Осы айтылғандарды есепке ала отырып, ғалым перинаталды психологияда төмендегі жағдаятты есепке алуы ұсынады:

- Ана болуға (әке болуға) дайындық диагностикасын жүргізу, аналық сфераның мазмұны мен онтогенезін отбасылық қатынастар контекстінде қарастыру;

- Перинатальды кезең барысындағы әйелдің психикалық жай-күйін аналық сфера мен баланың жай-күйімен өзара байланыста қарастыру, психикалық және физикалық бұзылыстар көбінесе отбасылық жағдайларға байланысты болады;

- Отбасына жоспарлау, күту, туу және ерте даму кезеңдерінде психологиялық қолдау және көмек көрсету әдістемелерін жасау қажет [1, 189].

Қазіргі уақытта перинаталды психология қарқынды дамып келеді. 1971

жылы Вена қаласында психоаналитика Густав Ханс Граберонның басшылық етуімен Халықаралық перинаталды психологтардың ұйымы құрылды. 1986 жылы болған жиында профессор Петер Федор – Фрайберг бұл ұйымды халықаралық перинаталды психология және медицина ұйымы етіп өзгертті. Қазіргі кезде бұл ұйым Австралия, Австрия, Англия, Венгрия, Германия, Греция, Израиль, Испания, Нидерландия, Польша, Сербия, Словакия, Хорватия, Швейцария және т.б. елдерді өздерінің жиындары мен конференцияларын өткізіп тұрады.

Қазіргі әдебиеттерде «педопсихатрия», «сәбилер психиатриясы», «бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынасты реттейтін психиатрия», «микрорпсихатрия», сонымен қатар «перинаталды психиатрия» деген терминдер кездесе бастады. Бұл кезге дейін баланы психиатрға 3 жасқа толғанда ғана көрсету керек деген түсінік болды немесе егер балада 3 жасқа дейін өзгеріс болса, оны педиатр мен невропатолог қана қарайтын. Ресейлік микрорпсихиатрияның негізін қалаған ғалым А.С. Батуев бұл мәселенің дұрыс еместігін, перинаталды психологияны пайдалана отырып, жатыр кезінен баланың психологиясына көңіл бөлініп және оның анасының көңіл күйімен де жұмыс жасалу керектігін айтқан [2, 56].

Р.А. Шпицердің зерттеуіне сүйенсек акушер-гинекологтарға тексеруге келген 3000 әйелдің 20% жүйке жүйесі зақымданғаны анықталған. Гинекологиялық орталықтарда перинаталды психологтың болуы жүйке жүйесі зақымданған әйелдерге үлкен көмек болады. Жалпы перинаталды психотерапияның дамуы қоғам үшін маңызды, себебі, жүкті әйелдің бойында соматикалық және жүйке жүйесінің бұзылуы болады.

Перинаталды психотерапия - әйел ағзасына әсер ететін психикалық жағдайлармен қатар, іштегі баланың антенаталды, интернаталды және постнаталды кезеңдегі кездесетін өзгерістердің әйел бойында байқалуын бақылап, психикалық тұрғыдан ем жүргізеді. Р.Ж. Мухамедрахимовтың айтуы бойынша ұрық жасуша кезінде-ақ ақпаратты қабылдайды [3]. Адам өмір сүру барысында пренаталды кезеңмен салыстырғанда қарқынды дамымайды, жасушадан тірі организмге айналған кезден-ақ балада білімге деген құштарлық қатты байқалады.

Баланы іштен тәрбиелеп, оқыту туралы көзқарастар ертеден-ақ қалыптасқан. XX ғасырда көптеген зерттеу жұмыстары баланың іштен оқи алатынын дәлелдей бастады. Осы кезден бастап-ақ түрлі әдіс, тәсілдер пайда болған. Соның бірі гаптономия – ол шын

жүректен өзінің сезімді өзге адамға жеткізу, психотерапияның бір түрі. Гаптономияны адам өмірінің кез-келген кезеңінде қолдануға болады, соның ішінде жүктілік кезінде жиі қолданады. Ол ана мен бала арасында байланыс жасауға көмектесетін және кең тараған терапияның бірі болып табылады. Бұл терапияның негізін Ф.Дольто, Ж.Лакана және Ф.Вельдман салған. Қазір бұл терапияны Ф.Дольтоның қызы – К.Дольто-Толич жалғастырып, тәжірибелер жасау үстінде. Алайда перинаталды педагогика бұндай әдіспен шектеліп қана қоймайды. И.В. Добряков көзқарасынша музыка, эстетикалық әсер, жағымды эмоция арқылы перинаталды педагогика жүкті әйелге кешенді әсер етеді [4].

Перинаталдық психологияны акушерлік-гинекологиялық, перинаталдық көмек көрсетудің психологиялық міндеттерін шешуге қатысатын клиникалық психологияның бөлімі ретінде қарастыруға болады. Оның мәнін көрсететін «перинаталдық психология» атауының өзі жалпы қабылданған акушерлік терминологияға қайшы келеді. "Перинаталды" сөзі аралас грек-латын тілінен шыққан: *peri* - - айналасында (грек.); *natus* — туу (лат.). 1973 жылы Figo (халықаралық акушер-гинекологтар Федерациясы) VII дүниежүзілік конгресінде 10-шы қайта қараудың халықаралық классификациясына (ICD–10) «перинаталдық кезең» анықтамасы қабылданды және енгізілді, оған сәйкес ол жүктіліктің 22 толық аптасынан (154 күн) басталып, туылғаннан кейін 7 толық күннен кейін аяқталады. Акушерлікте адамның жатыршілік өмірінің 28-ші аптасынан бастап туылғаннан кейінгі өмірінің 7-ші күніне дейінгі кезең жиі перинаталдық болып саналады [5; 247]. Перинаталдық психологтардың көзқарасы бойынша перинаталдық кезең бүкіл пренатальды кезеңді, босанудың өзін және туылғаннан кейінгі алғашқы айларды қамтиды. Тұжырымдаманың этимологиялық мағынасына көбірек сәйкес келеді, баланың туылуын уақыт осіндегі нүктемен бейнеленген жеке оқиға ретінде емес, тұжырымдамадан басталатын және бүкіл пренатальды кезеңді қамтитын ұзақ процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Перинаталдық кезеңнің белгілері:

- *ана мен баланың симбиотикалық байланысының болуы;

- *баланың өзін-өзі тануының болмауы, яғни өзін қоршаған әлемнен ажырата алмауы, нақты дене шекаралары мен психиканың шекараларын құра алмауы;

- *баланың психикасының тәуелсіздігі, оның аналық психикалық функциялардың ерекшеліктеріне тәуелділігі [6, 15].

Ғалымдар жаңа туған нәресте туған кезде үлкен әсерде қалғаны күмән тудырмайды. Ол адамның бес сезіміне ие: иіс, көру, жанасу, дәм және есту. Зерттеудің заманауи әдістері баланың жатыршілік даму кезеңдерін жақсы зерттеуге мүмкіндік берді. Үшінші аптаның соңында нәресте жүрегін қалыптаса бастайды, тоғыз аптада ол амниотикалық сұйықтықтың дәмін ажыратады, он аптада анасының асқазанына тиіп, импульстарға қалай жауап беру керектігін біледі, ал он алты аптада ол сырттан келетін дыбыстарды ести бастайды. Бес айда құрсақтағы нәресте анасының айтқан жеке сөздерін есте сақтайтыны және оның дауысын ажырататыны анықталды. Шамамен осы уақытта жүкті әйел қозғалысты сезіне бастайды және нәресте мен ананың арасында тығыз дене байланысы орнатылады. Алты айлық бала іштің қабырғасы арқылы барлық жанасуды естиді және сезінеді. Дәл осы жастан бастап, қолын асқазанына қойып, болашақ ана баласын әлеуметтенуге шақыра алады. Ананың жан дүниесінде болып жатқанның бәрі осы сәттен бастап нәрестеге беріледі. Ол анасымен бірге қуанады және уайымдайды. Әрине, нәресте ананы не ренжіткенін немесе қуантқанын әлі түсіне алмайды, бірақ жүкті әйелдің психоэмоционалды күйі өзгерген кезде гормондар оның қанына шығарылады, бұл баланың әл-ауқатына әсер етеді.

Өйткені, жүкті әйелде және балада қанайналым жүйесі бір. Ана бақытқа еріген кезде, бақыт гормондары рахат пен нәресте әлеміне енеді. Кез-келген бұзылулар стресс гормондарының бөлінуін жоғарылатады, бұл қандағы оттегінің төмендеуіне ықпал етеді. Оттегінің жетіспеушілігінен бала өзін қауіпті сезінеді. Сондықтан жүкті әйел өзінің эмоцияларын бақылап, сезімдерін тыңдауы керек. Эмоционалды күйін тұрақтандыру үшін ғалымдар әйелдерге жүктіліктің алғашқы күндерінен бастап би, ән айту, сурет салу, оқу

және классикалық музыка тыңдауға кеңес береді. Диссонанстық және өткір дыбыстар балаға ұнамайды, оларды тыңдай отырып, ол үнемі құлап, аяқтарын анасының асқазанына тигізеді. Нәресте анасына қымбат барлық әндерді ұнатады, бірақ ғалымдардың пікірінше, іштегі бала балалардың дауыстары мен тыныш музыканы тыңдағанды ұнатады. Ең дұрысы, қолыңызды ішіңізге қойып, оған бала кезінен сүйікті әніңізді ақырын айтыңыз. Бала міндетті түрде анасының оған ән айтқанын біледі және ризашылықпен жауап береді, әннің ырғағымен қолдары мен аяқтарын қозғайды. Кім біледі, мүмкін осылайша ол анасының алақанын сипағысы келеді. Көбінесе жүкті әйелдер анасы төсекке бара жатқанда нәресте асқазанда белсенді қозғала бастайды деп шағымданады. Түнде сөйлесу және ұйықтар алдында дауыстап оқу екеуіне де пайдалы болады. Балаңызды таныстыруға тырысыңыз және оған балалық шағыңыз туралы, сіз ойнағанды ұнататын нәрселер туралы айтыңыз. Егер көрінбейтін баламен сөйлесу сізге қалыпты болып көрінбесе, онда кітаптарды дауыстап оқыңыз. Нәресте анасының дауысын естіп, ұйықтау үшін тынышталуы керек.

Баланың құрсағында естігені - оның осы әлемге келудегі алтын қоры. Тіпті ананың кішігірім бұзылыстары баланың психикасында із қалдырады. Сондықтан педиатрлар жүкті әйелдерді мазасыздық пен толқудан қорғауға кеңес береді. Сіздің ішіңізде бәрін көретін, еститін және сезінетін нәресте бар екенін ұмытпаңыз. Ол ата-анасының ұрысып жатқанын естігісі келмейді. Ананың ашуы, қорқынышы мен ашуы баланың жағдайы мен әл-ауқатын нашарлатады. Қытайлықтар баланың жасын туған күнінен емес, жатырдан бастап қарастырады. Олар нәрестені құрсағында толыққанды адам ретінде қабылдайды және жүкті әйелдің денесінде ана мен баланың жүрегі арасындағы байланыс арнасы ашық екенін сенімді түрде айтады. Осы арна арқылы нәрестеге барлық уайымдар мен толқуларды жеткізбеу үшін қытайлықтар жүкті әйелге терең демалуға және позитивті ойлауға үйренуге кеңес береді. Болашақ ана көп демалып, стресстік жағдайлардан аулақ болу керек. Оған әсіресе экшн мен қорқынышты көру зиянды. Жүктілік кезінде күнделікті жұмыс пен жағымсыз ойлардан аулақ болуды үйрену өте маңызды. Балаңызды негативтен қорғау үшін өзіңізді тітіркендіретін барлық нәрселерден қорғаңыз. Баланың кішкентай жүрегі жиі соғып кетпеуі керек, өйткені ананы жағымсыз ойлар мазалайды. Егер сіз өзіңіздің эмоцияларыңызды басқара алмасаңыз және тыныштала алмасаңыз, онда өзіңізге ұнайтын нәрсені жасауға тырысыңыз. Көптеген әйелдер жүктілік кезінде жаңа таланттарды ашады. Дәмді пирогтар мен салаттарға арналған рецепттерді игеріп көріңіз, тоқылған инелерді алыңыз және болашақ балаға жейде тоқыңыз. Іс арасында тыныс алу жаттығуларын жасауды және саябақта серуендеуді ұмытпаңыз. Мұның бәрі ананың физикалық жағдайын ғана емес, сонымен қатар сіздің балаңыздың жүйкесі мен денсаулығын жақсартады. Бұл оның осы дүниеге бақытты және стресске төзімді болып туылуы үшін қажет нәрсе.

Кішкентай сәбидің бұл өмірдегі саяхаты жатырға түскен сәтінен бастау алады. Себебі анасының психологиялық көңіл-күйі қан арқылы бала бойына тарап, тікелей оның дамуына әсер етеді. Егер ананың көңілі түсіп, ренжісе немесе бір нәрседен қорқып, секем алса, ішкі бездерден сөл бөлініп қанға араласады, артынша балада да сондай психологиялық көңіл-күй қалыптасады. Ана шаршаған уақытта сәбидің қимылы ширақтала түссе, баспалдақпен көтерілгенде немесе темекі тартқанда, жатырдағы сәбидің жүрек соғысы жиілей түседі екен. Жатырдағы сәбидің 5 айлық кезінде есту мүшесі жетіліп, сырттан естілген дыбыстарды ажырата бастайды және осы кезеңде сәбиде өмір бойы қолданыста болатын ми жасушаларының көбі пайда болады. Ал жүктіліктің 28 аптасынан бастап сәбидің қабылдау қабілеті дамып, анасының жеген тәтті тамағына дейін қуанады екен. Осы жүктілік кезеңінде ананың қабылдаған тамағы, сезінген көңіл-күйі мен эмоциялары, өмір сүріп жатқан ортасына дейін бәрі сәбидің қалыптасуындағы мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Сондықтан психологиялық эмоциялық көңіл-күйі қалыпты, бақытты анадан дені сау ұрпақ дүниеге келеді.

Түйіндеме. Мақалада ананың психологиялық жай күйінің жатырдағы балаға әсері мәселесі жан-жақты талданды. Жатырдағы бала мен ананың психологиясын зерттейтін перинаталды психология ғылымы туралы сөз болды. Ғылымның қалыптасу тарихы, қарастыратын мәселелері талқыланды. Мақаланың қорытынды бөлімінде жүкті әйелдердің психологиялық күйіне байланысты кеңестер берілді.

Кілт сөздер: жүктілік кезең, перинаталды психология, эмоция, психология.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Коваленко Н.П. Основы перинатальной психологии (теория, методология, опыт) / Санкт-Петербург, 2001 -484 стр.
2. Батуев А.С. Соколова Л.В. Учение о доминанте как теоретическая основа формирования системы «мать-дитя» // Вестн. С.Петербур. ун-та. Сер. 3. Вып. 2. СПб. С. 85-102.
3. Мухамедрахимов Р.Ж. Мать и младенец психологические взаимодействие. - СПб.:СПбГУ, 1999
4. Добряков И.В. Перинатальная семейная психотерапия // Системная семейная психотерапия / Под ред. Э.Г. Эйдемиллера. -СПб.: Питер, 2002.
5. Шабалов Н.П. Неонатология, Т. 1. – СПб: **Специальная** литература, 1995. – 495 с.
6. Добряков И.В. Биопсихосоциальный подход в перинатальной психологии // Вестник Кыргызско-Российского университета: научный журнал. – КРСУ, том 7, № 5, 2007. – С. 36–38.

ГТАМР 14.23.17

СЮЖЕТТИ-РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНЕ ЫҚПАЛЫ

Нығмашева Мөлдір Мұратқызы

«Балбөбек» бөбекжай балабақшасы, Атырау қаласы

Мектепке дейінгі балалық шақ - баланың тұлғасы мен санасының дамуы қарқынды жүретін, мүлде айрықша кезең болып табылады. Дәл осы жаста ішкі психикалық өмір және жүріс-тұрысты іштей реттеу пайда болады. Бұл ішкі өмір жалпы түсініктер бойынша әрекет ету қабілетінде, баланың қиялында, ерікті жүріс-тұрыста, ересектер және құрдастар арасындағы мазмұнды қарым-қатынаста танылады.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында педагог қызметкерлер жас ұрпақтың мемлекеттік білім беру стандартында көздеген деңгейден төмен емес білім алуын қамтамасыз етуге жеке тұлға ретінде дамуы үшін жағдай жасауға міндетті делінген. Сондай-ақ "жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру" білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі ретінде көрсетілген [1]. Олай болса, мектепке дейінгі кезеңнен баланы тәрбиелеуде ойынның орны ерекше екендігін баса айтуға болады. Өйткені мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші іс-әрекеті – ойын.

Ойынның саналуан түрлерінің ішінде сюжетті-рөлдік ойын тәрбие берудің таптырмас құралы болып табылады. Өйткені осы ойын барысында балалар шынайы өмірден алған жағдаяттарды негізге ала отырып, өз әрекетін, қарым-қатынасын көрсетеді, адамгершілік құндылықтары қалыптасады. Адамгершілік құндылықтар баланың қоршаған ортаны, айналасындағы адамдардың қарым-қатынасын тану арқылы көрініс табады [2].

Ойын – мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі іс-әрекеті. С.Торайғыров «Балалықтың қанына ойын азық» деп бекер айтпаған. Өйткені, ойын үстінде баланың бір затқа бейімділігі, мүмкіндігі және қызығуы анық байқалады. Сондықтан да педагогикада

бала ойынына ерекше мән беріледі, өйткені ойын үстінде қалыптасатын балалық шақтың түйсігі мен әсері адамның көңіліне өмірбақи өшпестей із қалдырады. Бала ойын арқылы өзін толқытқан қуанышын немесе ренішін, асқақ арманын, мұрат-мүддесін бейнелесе, күні ертең сол арман қиялын өмірде жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Сөйтіп бүгінгі ойын, бейнелі әрекет ертеңгі шындық ақиқатқа айналатын кезі аз емес.

Сюжетті-рөлдік ойындардың бір ерекшелігі баланың шынайы өмірден көрген жағдаяттарды, адами қасиеттерді өз бетінше орындауға әрекеттенуіне мүмкіндік береді.

Баланың өзін және қоршаған ортаны бағалап, рухани құндылықтарды түсіне білуге бағыттау адамгершілікке тәрбиелеудің басты жолы. М. Жұмабаев «Ойын – бала үшін өмірлік тәжірибе» - деп атап көрсетсе, ойын әрекетінің маңызды құрал болып табылатындығын атап көрсеткен [3].

Ойын дегеніміз - ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты. Ойын - тынысы кең, алысқа меңзейтін, ойдан ойға жетелейтін, адамға қиял мен қанат бітіретін, ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір өзегі.

Балалар ойынының ерекшелігі сондай-ақ бейненің, ойын әрекеті мен сөздің ұштасуымен өзара байланыстылығында. Бұл оның сыртқы белгісі емес, шын мәні. Ойында бала өзі бейнелеген қаһарманның іс-әрекетімен, сезімімен тыныстайды. Кейде бейненің баланы баурап әкететіні соншалық, ол тіпті өзін әдеттегідей шақырғанға жауап та қатпайды.

Балалар үн-түнсіз ойнамайды. Тіпті бала жалғыз болғанның өзінде ойыншықтармен сөйлесіп жүреді. Ойынға қиялдағы қатысушылармен әңгімелеседі, өзі мен мамасы үшін, науқас кісі мен дәрігер үшін сөйлеседі және т.б. Сөз нақ бір ойын әрекетін сүйемелдеуші болып табылады, бейнені, оған баланың өз қатынасын толығырақ ашады.

Ойын процесінде сөйлесу қарым-қатынасы үлкен рөл атқарады. Сөйлесе жүріп балалар пікірлесіп, әсер алысып, ойынның түпкі ниеті мен мазмұнын анықтайды. Ойында сөзбен уәделесу ұйымдастырушылық қызмет атқарады, балалар арасында өзара түсінісу мен достықтың, қоршаған өмірдің қайсыбір фактілері мен құбылыстарына бірдей көзқарастың пайда болуына және дамуына көмектеседі. Осылайша мазмұнды рөлдік ойын арқылы балаларды адамгершілікке тәрбиелеу мүмкіндігі зор екеніне көз жеткіземіз.

Сюжетті-рөлдік ойын бала тарапынан шынайы, сезінетін өнімді талап етпейді, бұл ойында барлығы шартты, барлығы «әзіл сияқты». Бала елестеткен шегені ойыншық балғамен соға алады, бірақ шын мәнінде шегені соға алмайды, «дәрігер» болып, ауру қуыршақтарды «емдей» алады, ал шын мәнінде бұл «ересектердің» мамандығы бала үшін алшақ жатыр; шын өмірде ешқашан болмаған толғандыратын оқиғаларға енеді; өзін өзі ойдағыдай таныта алмай қалған жағдайларды қайтадан «бастан кешіп» жатады.

Сюжетті-рөлдік ойынның осындай «мүмкіншіліктердің» барлығы мектеп жасына дейінгі баланың тәжірибелік әлемін кеңейтіп, оған ішкі эмоционалдық жайлылықты қамтамасыз етеді.

Қазіргі заманның психологиялық-педагогикалық зерттеулерде сюжетті ойын - адамның кез келген іс-әрекеті сияқты — балада өз бетімен пайда болмайды, оны меңгерген, «ойнай алатын» өзге адамдар арқылы қалыптасатыны туралы көрсетілген.

Сюжетті-рөлдік ойын тақырыбынан тыс өзінің ең қарапайым түрінде заттармен шартты әрекеттер тізбегі ретінде құрылуы мүмкін, күрделі түрінде - спецификалық рөлдік ара-қатынастардың тізбегі ретінде, аса күрделі түрінде - әртүрлі оқиғалардың бірізділігі ретінде құрылуы мүмкін.

Еркін мазмұнды-рөлді ойын - мектепке дейінгі жастағы балалар үшін ең қызықты іс-әрекет. Оның тартымдылығы - ойнай отырып, бала субъективті еркіндікті сезінеді, тәжірибелік туынды іс-әрекеттегі қарсылықтарға тап болып, қиынға түсетіндердің барлығы - заттардың, әрекеттер және қарым-қатынастардың оған тәуелді екенін сезінеді. Сонымен қатар, педагогикалық әдебиетте балабақшадағы балалардың ойын іс-әрекеті тиісті деңгейіне жете алмайтыны туралы мәселе бірнеше рет көтерілген болатын.

Мектепке дейінгі балалық шақта бала өседі және дамиды, жаңа білім жинақтайды, мазмұнды-рөлдік ойын олардың жетекші іс-әрекетінің өзіндік ерекшелігі бар түрі болып

кала береді [4]. Мазмұнды-ролдік ойындардың ерекшелігі бірқатар психологтар (Л.С. Выготского, Д.Б. Элькони́на, А.В. Запорожц) мен педагогтардың (Р.И. Жуковской, Д.В. Менджерицкой, А.П. Усовой, Н.Я. Михайленко) еңбектерінде қарастырылған.

Сюжетті-ролдік ойындардың негізі шынайы өмірмен байланысқан қиялдан туындаған ситуация, онда бала өзіне ересек адамның ролін алады және сол образды өздері құрған ойын барысында орындайды. Мысалы, мектеп ойынын ойнау барысында сабақ беріп тұрған мұғалімді бейнелейді, яғни сомдайды.

Сюжетті-ролдік ойындардағы балалардың дербестігі – осы ойынға тән қасиеттердің бірі. Балалар ойын тақырыбын өздері тандайды, оның даму барысын анықтайды, ойынды қалай қыздыратынын, ролдерін қалай аша түсетіндерін және т.б. әрекеттерін шешіп алады. Әр бала ойындағы образға кіру құралдарын таңдауға ерікті. Ең бастысы – ойын барысында бала өз ойын, өзінің түсінігін, өзі ойнайтын оқиғаға деген өзіндік көзқарасын көрсетеді, сол ойынға дәл өмірдегідей елестетіп тұтас енеді.

Сюжетті-ролдік ойындар - баланың тұлғалық, интеллектуалдық, жалпы психологиялық дамуында ерекше орын алатын жетекші іс-әрекет болып табылады. Бұл кезең баланың тілге, оның дыбысталуы мен мағынасына ерекше қызығушылығымен, сезімталдығымен ерекшеленетіндіктен, баланың тілін дамытуға өте қолайлы.

Мазмұнды-ролдік ойын – бұл мектеп жасына дейінгі балалар ойынының негізгі түрі. Оның ерекшелігі неде? Сюжетті-ролдік ойынды сипаттай отырып, С.Л.Рубинштейн: «бұл ойын баланың кенеттен ашылуының көрінісі, сонымен қоса осы ойын баланың ересектермен өзара әрекетестігі негізінде құрылады» деп атап өткен болатын. Оған ойынның негізгі белгілері тән: эмоционалды қанықтығы және балалардың қызығушылығы немесе еліктеуі, дербестігі, белсенділігі, шығармашылығы.

Баланың мазмұнды-ролдік ойынын толықтыра түсетін негізгі қайнар көз – бұл оны қоршаған орта, ересектер мен құрбыластарының өмірі мен іс-әрекеті.

Мазмұнды-ролдік ойынның негізгі ерекшелігі қиялдаған ситуацияның орын алуы болып табылады. Қиялдаған ситуация сюжет пен рөлдерден құралады.

Ойын сюжеті – бұл өмірлік мотивтелген байланыстармен біріктірілген оқиғалар қатары. Сюжетте ойын мазмұны – оқиғаға қатысушыларды байланыстыратын әрекеттер мен қарым-қатынастар сипаты ашылады [5].

Рөл сюжетті-ролдік ойындардың басты тетігі болып табылады. Көбінесе бала өзіне ересектердің ролін алады.

Балаларды көбінесе мазмұнды-рольді ойындар қызықтырады. Мазмұнды-ролдік ойындар мектепке дейінгі балаларға тән ең сипатты ойындар болып табылады. Сюжетті – рольді ойындар арқылы балаларды жағымды сезімдер мен сүйкімді қылықтарға баулу. Бұл шығармашылық ойындарды балалар өздері ойдан шығарады. Ойында қоршаған өмір, дүние жайлы баланың түсініктері білімдері, алған әсерлері көрініс табады. Әрбір ойын үшін тақырып, ойдан шығаратын ойын мазмұны, сюжеті және рольдер болуы тән. Шығармашылық ойлауын дамыту, өз қиялын жолдастарымен бөлісе, олардың ойымен келісе отырып, өзара көмек көрсету, туындаған келіспеушілікті әділ шешу, жолдасының пікірімен санаса білу, оны кез-келген жағдайда құтқаруға дайын болу сияқты қайырымдылық қасиеттерге тәрбиелеу. Балалар дүкенші, дәрігер, шаштараз деген сөздерді естігенде олар әр мамандық иелерінің қарекетін өздерінше көз алдарына елестетіп ойларына қозғау салып қиялдарын еркіне жіберіп, түсініктерін жайып салады. Олардың ойын түрін таңдағаннан, әрі соны ұйымдастырудан қаншалықты ебі барын, ынтасын оны қайтып түсінетінің байқап қана қоймай, оған бала мінезі, ісі қаншалықты сәйкес келетінін аңғарамыз. Жеке психологиялық ерекшеліктерін бағамдаймыз. Ойын кезінде балалар рөлдерді өз қалаулары бойынша таңдай білуге, оны өздігінше дамытып, жүзеге асыруға, бір – біріне деген достық қарым – қатынас адамгершілік дағдыларын қалыптастыруға үйренеді. Өзара сойлесу барысында тілдері дамиды.

Сюжетті ойын бала тарапынан шынайы, сезінетін өнімді талап етпейді, бұл ойында барлығы шартты, барлығы «әзіл сияқты». Бала елестеткен шегені ойыншық балғамен соға

алады, бірақ шын мәнінде шегені соға алмайды, «дәрігер» болып, ауру қуыршақтарды «емдей» алады, ал шын мәнінде бұл «ересектердің» мамандығы бала үшін алшақ жатыр; шын өмірде ешқашан болмаған толғандыратын оқиғаларға енеді; өзін өзі ойдағыдай таныта алмай қалған жағдайларды қайтадан «бастан кешіп» жатады. Сюжетті ойынның осындай «мүмкіншіліктердің» барлығы мектеп жасына дейінгі баланың тәжірибелік әлемін кеңейтіп, оған ішкі эмоционалдық жайлылықты қамтамасыз етеді.

Ересек адамның ойын процесінде балалардың ұсыныстарын қабылдап, баланың ойластырған ойын әрекетін жалғастыра алу, жаңа кейіпкерді (сондай-ақ, ойын рөлін) енгізе алу, құрастырғанды аяқтау, бала ұсынған оқиғаны өрістету шеберлігінен балалар үшін ересекпен бірлескен іс-әрекеттің тартымды және қалыптастыратын әсердің табысты болуы байланысты. Тәрбиеші ойын сюжет-оқиғалардың элементтеріне, кейіпкерлеріне (рөлдерге), олардың әрекеттеріне сүйеніп, еркін пайдалану тиіс, әр жастағы балалармен сюжеттерді өрістете алу тиіс.

Балалармен бірлесіп ойнағанда да, өзіндік іс-әрекеттері үшін жағдай жасаған кезде де, ересек тарапынан мәжбүрлеу, тақырыптарды, ойын рөлдерін, ойын түрін (өздік немесе бірлескен) міндеттеу мүлде жарамайды.

Балалардың бойында балабақшада «өз еркінше емес, бұйрық бойынша ойнау керек» деген сезім тудырмау тиіс. Жалпы, педагогикалық процесте ойынға қатысты бір бірімен тығыз байланысы бар екі құрамдас бөлікті ажырату қажет: ойын процесінде жаңа біліктері қалыптасатын балалар мен тәрбиешінің біріккен ойыны, және балалардың өздік ойыны, оған тәрбиеші тікелей қатыспайды, тек ойын белсенді болу үшін және балалар меңгерген ойын біліктер арсеналындағы ойын дағдыларын қолдану үшін жағдай туғызады.

Балалар өздерінің рольді ойындарында айналасындағы шындықтың көп жақтылығын көрсетеді. Олар үй тұрмысынан, үлкендердің еңбектегі іс-әрекеті мен олардың еңбектегі қарым-қатынастарынан көріністер көрсетіп, замана оқиғаларын (космостық ұшулар, арктикалық экспедициялар) және басқаларды бейнелейді. Балалар ойындарында көрсетілетін шындық рольді ойындардың сюжеті болады. Балалар араласатын өмір ауқымы неғұрлым кең болса, ойын сюжеті де соғұрлым кең де сан алуан келеді. Сондықтан да, мектепке дейінгі кішкентайлардың ойын сюжеттері шағын, ал мектепке дейінгі ересектердің ойын сюжеттері өте сан алуан. Бес-алты жастағы балалар қонақтар, қызы мен анасы, балабақша ойындарын ғана емес, колхоз әмірі, көпір салу, космос кораблін ұшыру сияқты ойындарды да ойнайды.

Ойын сюжетінің әр алуандылығы артқан сайын ойын уақытының ұзақтығы да артады. Мәселен, үш-төрт жастағы балалар ойынының ұзақтығы бар болғаны 10-15 минут болса, төрт-бес жаста балалар ойынының ұзақтығы 40-45 минутқа, мектепке дейінгі ересектерінің ойыны бірнеше сағатқа, кейде тіпті бірнеше күнге созыла береді [6].

Балалар ойынының кейбір сюжеттері мектепке дейінгі кішкентайларда да, ересектерінде де қызы мен анасы, балабақша ойындары кездеседі. Бірақ ойын сюжеттері мектепке дейінгі жастағы балалардың бәріне ортақ болғанымен ойындардың айналу сипаты түрліше: бір тақырып төңірегінің өзінде мектепке дейінгі ересектер ойыны кішкентайлар ойынына қарағанда анағұрлым алуан түрлі. Әрбір жасқа ортақ сюжет төңірегінде болмысты түрлі жақтарынан көрсете білу тән. Мәселен, челюскиншілер болып ойнауда балалар дамуының түрлі сатыларын байқауға болады. Сәбилер үшін бұл ойынның ең түйінді жері—мұзжарғышпен жүзу. Жас сатысы жоғары болғанда бірінші орынға полярлық эпопеяға қатысушылардың сыртқы әлеуметтік қарым-қатынастары мен әлеуметтік сатысы (кімнің жолы үлкен), капитанның, машинистің, радистің тағы басқаларының мінез-құлық ережелері шығады. Ақырында, моральдық, асқақ сезім түріндегі ішкі әлеуметтік қарым-қатынастардың бәрі өзекті мәселеге айналады. Ұқсас ойындарды балалар кез келген жаста ойнай береді, бірақ түрліше ойнайды.

Сонымен, сюжетке нұсқау ойынды толықтай сипаттамайды. Сюжетпен қатар рольді ойынның мазмұнын да ажырату қажет. Ересектер іс-әрекетінен бала нені негізгі сәт деп бөліп көрсетсе, ойынның мазмұны, сол болып табылады. Әр түрлі жастағы балалар тобы

ортақ сюжетті ойынға түрліше мазмұн береді. Айталық, кішкентайлар ересектердің қандай да бір істерін еске түсіре отырып, тек белгілі бір заттармен белгілі бір қимылды әлденеше рет қайталайды. Заттар арқылы үлкен адамдардың шынайы істерін қайталап көрсету мектепке дейінгі кішкентайлар ойынының негізгі мазмұны болып табылады. Мысалы, сәбилер түскі тамақ ішу ойынын ойнағанда қандай да бір қимылды бірнеше рет қайталай отырып, нан тіледі, ботқа пісіреді, ыдыс-аяқ жуады. Әйтсе де балалар тілінген нанды үстел басындағы қуыршақтардың алдына қоймайды, пісірілген ботқаны тәрелкеге салмайды, таза тұрған ыдыстар жуылады. Мұнда ойын мазмұны тек қана заттар арқылы жүргізілетін қимылдармен көрсетіледі.

Сюжетті-рөлдік ойынның ерекшелігі: оны балалардың өздері жасауында, ал ойын қызметі айқын өнерпаздық және шығармашылық сипатта болады. Бұл ойындар қысқа да, ұзақ та болуы мүмкін.

Ойынның тағы бір ерекшелігі ол балалардың қоршаған өмірді - адамдардың қимылын, іс-әрекеттерін бейнелеу болып табылады. Ойында бөлме теңіз, аспан кеңістігі де, темір жол вагоны да болуы мүмкін. Балалар жағдайға ойынның өздері ойлаған түпкі ниеті мен мазмұнына лайықты маңыз береді.

Сонымен, балабақшада ұйымдастырылатын ойындардың бірі – сюжетті-рөлдік ойындар десек, бұл ойынның ерекшелігі оның әлеуметтік сипатта болуы, яғни өмірдегі нақты кейіпкер іс-әрекеті сипатталады. Мектеп жасына дейінгі балалар айналасындағы адамдарға еліктеу және солардың әрекетін қайталау арқылы сюжетті-рөлдік ойындарға өз образын қосуға тырысады. Демек, сюжетті-рөлдік ойындардың бала тәрбиесіне ықпалы зор. Мектеп жасына дейінгі балалардың сюжетті-рөлдік ойындарын ұйымдастыруда тәрбиеші тарапынан педагогикалық тұрғыда жетекшілік және психологиялық бағыт-бағдар беру қажет.

Аңдатпа. Мақалада сюжетті-рөлдік ойындардың бала тәрбиесіне ықпалы қарастырылған. Сюжетті-рөлдік ойындар баланың тұлғалық, интеллектуалдық, жалпы психологиялық дамуында ерекше орын алатын жетекші іс-әрекет ретінде сипатталады.

Кілт сөз: Мектепке дейінгі балалық шақ, тұлға, бала тәрбиесі, сюжетті-рөлдік ойын.

Аннотация. В статье рассматривается влияние сюжетно-ролевых игр на воспитание детей. Сюжетно-ролевые игры характеризуются как ведущая деятельность, занимающая особое место в личностном, интеллектуальном, общем психологическом развитии ребенка.

Ключевое слово: дошкольное детство, личность, воспитание детей, сюжетно-ролевая игра.

Annotation. The article examines the influence of plot-role-playing games on the upbringing of children. Plot-role-playing games are characterized as a leading activity that occupies a special place in the personal, intellectual, and general psychological development of the child.

Keyword: preschool childhood, personality, parenting, story-role-playing game.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. Астана. 2007.
2. Богуславская З.М. Развивающие игры для детей младшего дошкольного возраста. – М.: Просвещение, 1991-207с.
3. Меңжанова Б. Мектепке дейінгі педагогика. Алматы: Рауан, 1991 ж
4. Венгер Л.А. Сюжетно-ролевая игра и психическое развитие ребенка // Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста: Сб. научных трудов. – М., 1978-127с.
5. Әлімбаев М., Баянбаев Қ. «Шынашак», Алматы «Балауса» 1992 ж.

6. Иванкова Р.А. Планирование педагогической работы по формированию сюжетно-ролевой игры у детей раннего и дошкольного возраста // Дошкольное воспитание: Традиции и современность. – М., 2002 – №4-53-56.

ПЕДАГОГА В ФОРМИРОВАНИИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Тайманова Бибигуль Махамбетовна

Магистрант 2 курса АРУ имени К.Жубанова, Актобе, Казахстан

Научный руководитель: Рамазанова Д.Ж. -

Старший преподаватель, доктор философии (PhD)

Семейная среда играет долгосрочную и ключевую роль в формировании личности ребенка, но ее воздействие и значение изменяются на различных этапах развития. В сравнении с другими средами социализации, семейное воспитание обладает своей уникальной спецификой. Важно отметить, что отношения между родителями и подростком имеют свою собственную историю, отражая предыдущий опыт взаимодействия, воздействия со стороны родителей, а также иногда ошибки и уроки, извлеченные из предыдущих этапов воспитания.

Первым воспитательным институтом для человека является семья, связь с которой человек ощущает на протяжении всей своей жизни. Семья - это основанная на браке или кровном родстве малая группа, члены которой объединены совместным проживанием и ведением домашнего хозяйства, эмоциональной связью, взаимными обязанностями по отношению друг к другу [1].

Семейное воспитание - это управляемая система взаимоотношений родителей с детьми, ведущая роль принадлежит родителям. Они способствуют формированию у детей нравственности, норм поведения и их индивидуальных качеств.

Отношения между родителями и детьми играют первостепенную роль в формировании социального, эмоционального и когнитивного развития детей. Эти отношения многогранны и динамичны, на них влияют многочисленные факторы, включая биологию, психологию, культуру и социальную среду.

Значительный вклад в изучение вопросов, связанных с семьей и семейным воспитанием, внесли рассматривающие эту проблему с позиции общей теории отношений, такие как Б. Г. Ананьев, А. А. Бодалев, Л. С. Выготский, П. Я. Гальперин, А. Н. Леонтьев, В. Н. Мясищев, С. Л. Рубинштейн, Д. Б. Эльконин.

Ранние исследования в области родительско-детских отношений проводили А. Адлер, Э. Берн, Д. Винникот, А. Б. Запорожец, М. И. Лисина, А. Фрейд, З. Фрейд, К. Хорни, Э. Фромм и многие другие.

Общение между родителями и детьми играет решающую роль в установлении здоровых отношений и обеспечении благополучия детей. Баумринд выделил три основных стиля воспитания: авторитарный, авторитарный и снисходительный. Каждый стиль включает в себя различные подходы к общению и стратегии дисциплины, которые сильно влияют на эмоциональную регуляцию и адаптивные навыки детей. Исследования неизменно показывают, что авторитарное воспитание, характеризующееся теплотой, поддержкой и четкими ожиданиями, приводит к наиболее положительным результатам [2].

Характер складывающихся отношений и степень их воздействия на ребенка зависят от множества факторов. Это, во-первых, сложившиеся к этому времени индивидуальные личностные свойства подростка, представляющие собой результат сложного взаимодействия генетических (унаследованных от родителей и прародителей) и средовых

факторов. Во-вторых, "семейные" факторы, в частности психологическая атмосфера в семье в целом, включающая эмоциональные, ролевые и коммуникативные аспекты взаимоотношений, а также психосоциальные качества родителей, стиль семейного воспитания, характер взаимоотношений с братьями и сестрами, материальное и социальное положение семьи, уровень образования родителей и многое другое.

Одним из важнейших аспектов роли учителя в укреплении отношений между родителями и детьми является содействие общению между школой и домом [3]. Учителя, которые устанавливают открытые отношения сотрудничества с семьями, поощряют родителей более активно участвовать в обучении своих детей и поддерживают участие семьи. Содействуя эффективному общению, учителя могут способствовать развитию отношений между родителями и детьми, которые характеризуются доверием, совместными усилиями и общей приверженностью успеху ребенка.

Педагоги играют жизненно важную роль в формировании академической и общественной жизни своих учащихся. Выходя за пределы образовательного учреждения, влияние педагога может проникать в отношения между родителями и детьми, влияя на благополучие учащихся и их взаимодействие с членами семьи. Для студентов магистратуры, изучающих образование, понимание важности роли учителя в контексте отношений между родителями и детьми углубляет их понимание своей будущей профессии и дает ценную информацию для оказания значимого влияния.

Для развития ребенка образовательное учреждение так же играет ключевую роль, предоставляя ему первичные знания, учебные социальные навыки и способность самостоятельно действовать. Однако, эффективность этого процесса сильно зависит от отношения семьи к педагогам и организации в целом. Чтобы достичь гармоничного развития ребенка, необходимо вовлечение родителей в образовательный процесс. Поэтому целесообразно совместно с родителями организовывать воспитательную работу и решать возникающие проблемы и задачи, сотрудничая, чтобы достичь наилучших результатов, сохраняя интересы друг друга.

Создание среды, в которой учащиеся чувствуют себя в безопасности, их ценят и уважают, создает основу для здоровых отношений между родителями и детьми. Согласно социокультурной теории Вygотского, социальное взаимодействие и эффективное общение имеют центральное значение для когнитивного развития. Педагоги играют решающую роль в создании благоприятной среды, которая побуждает учащихся раскрывать свой академический, социальный и эмоциональный потенциал, сохраняя при этом открытое общение с родителями, способствуя развитию позитивных отношений между родителями и детьми.

Исследования показывают, что участие родителей в школьных программах оказывает значительное влияние на успехи детей в учебе, повышает их мотивацию и самоуважение, улучшает поведение и уменьшает число их исключений из школы. Например, М. Бриджленд и его коллеги, проводившие опрос среди молодых людей, бросивших среднюю школу и не окончивших ее, сообщили, что участие родителей в образовательном процессе может иметь жизненно важный и продуктивный характер [4].

Признавая и принимая культурные, этнические и религиозные корни каждой семьи, педагоги могут способствовать развитию позитивных отношений между родителями и детьми. Понимание и уважение ценностей и убеждений, привносимых в класс учащимися и их семьями, позволяет преподавателям создавать более инклюзивную среду обучения. Такое выравнивание демонстрирует уважение к семейным системам и может существенно повлиять на формирование и поддержание связей между родителями и детьми

Педагоги могут активно способствовать развитию отношений между родителями и детьми, поощряя чувство принадлежности. Когда дети чувствуют поддержку как со стороны учителей, так и со стороны родителей, у них больше шансов добиться успеха в учебе, социальном и эмоциональном плане [5]. Создавая прочное партнерство между школой и домом, педагоги могут способствовать созданию атмосферы, в которой дети и

родители доверяют и понимают друг друга, что приводит к более тесному общению, усилению чувства принадлежности и, в конечном итоге, к более крепким отношениям между родителями и детьми.

Роль педагога в формировании отношений между родителями и детьми многогранна, включая создание благоприятной среды, содействие общению между школой и домом и развитие чувства принадлежности. Понимая теории и практические подходы, упомянутые в этой статье, магистранты могут лучше подготовиться к карьере в сфере образования, что положительно влияет не только на академические успехи студентов, но и на их отношения с родителями. Поступая таким образом, педагоги выступают в качестве важнейших проводников перемен, сокращая разрыв между школой и домом и способствуя общему благополучию будущих поколений.

Аннотация. Роль педагога в жизни учащихся выходит за рамки образовательного учреждения и часто влияет на отношения между родителями и детьми. В данной статье мы рассмотрим разнообразные методы, которые учителя могут использовать для поощрения развития и поддержания этих отношений. Они будут создавать подходящую атмосферу для детей, способствовать взаимодействию между школой и семьей, а также укреплять чувство принадлежности. Опираясь на образовательные теории, исследования и практические подходы, эта статья подчеркивает важность и значение роли педагога в формировании здоровых отношений между родителями и детьми.

Ключевые слова: детско-родительские отношения, роль педагога, семья, родители, воспитание.

Түйіндеме. Оқушылардың өміріндегі мұғалімнің рөлі сыныптан тыс және ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынасқа жиі әсер етеді. Бұл мақалада біз мұғалімдердің балалар үшін жағымды орта жасау, мектеп пен үй арасындағы қарым-қатынасты жеңілдету және тиесілілік сезімін ілгерілету арқылы осы қарым-қатынастарды қалыптастыруға және сақтауға көмектесетін әртүрлі әдістерді қарастырамыз. Білім беру теорияларына, зерттеулер мен тәжірибелік тәсілдерге сүйене отырып, бұл мақала ата-ана мен бала арасындағы салауатты қарым-қатынасты қалыптастырудағы мұғалім рөлінің мен маңыздылығын көрсетеді.

Түйінді сөздер: бала мен ата-ана қарым-қатынасы, мұғалімнің рөлі, отбасы, ата-ана, тәрбие.

Abstract. A teacher's role in students' lives extends beyond the classroom and often affects parent-child relationships. In this article, we look at the different ways teachers can help build and maintain these relationships by creating positive environments for children, facilitating school-home relationships, and promoting a sense of belonging. Based on educational theories, research and practical approaches, this article highlights the importance and importance of the teacher's role in building a healthy parent-child relationship.

Key words: child-parent relationships, the role of the teacher, family, parents, education

Использованные литературы:

1. Васильева Л. Л., Кашеева А. В., Петрова Л. Ю., Преображенская Е. В., Черняева Т. Н. Понятийный аппарат социальной педагогики. - С.: Научная книга, 2009
2. Баумринд, Д. (1967). Практика ухода за детьми, предшествующая трем моделям дошкольного поведения. Монография по генетической психологии, 75, 43-88
3. Эпштейн Дж. и Л. Салинас К.: Партнерство школы и семьи. Энциклопедия исследований в области образования, 6-е издание, Нью-Йорк: Макмиллан, 1992
4. Методическое пособие «Профилактика выбывания детей из школы: Партнерские отношения с родителями», Высшая школа образования Назарбаев Университета, АОО

«Назарбаев Интеллектуальные школы», при содействии Представительства Детского Фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Казахстане,

5. Фан, Х., и Чен, М. (2001). Участие родителей и академическая успеваемость учащихся: метаанализ. Педагогическая психология Re, 13, 1-22. doi:10.1023/A:1009048817385

ҒТАМР 14.09.25

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІСІ РЕТІНДЕ.

Ағабек Айсара Сенбіқызы

Х. Досмұхамедоватындағы Атырау университетінің
Педагогика және психология магистранты.

Тұлғаның өз болмысын тануға көмектесіп, тереңде жатқан талап-тілегін дамытып толыққанды өмір сүру үшін рухани күш-жігер беру оқу орындарының басты міндетіне айналды. Осы орайда оқушылардың бойына жаңа сана, жаңа көзқарас қалыптастыруда имандылық пен адамгершілік жағынан құлдыраған нашақорлық, маскүнемдік сияқты жаман әдеттерден сақтанарлықтай таным түсінік қалыптастыру басты проблема болып саналады. Салауатты өмір салтын қалыптастырудағы негізгі құралдардың бірі – түрлі іс-әрекет барысында оқушылардың өзара қарым-қатынасы, пікірлесуі және мұғалімнің, ата-ананың және ересек адамдардың үлгі өнегесі деп білген жөн. Сонымен қатар оқушыға дене тәрбиесін бергенде олардың жасерекшеліктері, денсаулығы, спортпен қаншалықты шұғылданғандығы, дене шынықтыр ужаттығуына қатысуы т.б. ескерілуі керек. «Салауатты өмір салты» деген ұғым тек көпшіліктің көзқарасы бойынша жай дүние болып көрінуі мүмкін. Ондай көзқарас иелері: «тамақты шамалап жесең, барынша еңбектенсең, уақытында демалсаң болғаны» деген ұстанымда болады. Бірақ істеген ісіңнің, еңбек тәртібін сақтаудың мейлінше пайдалы болуы үшін әркімнің психологиялық ерекшеліктерінің әсері зор екенін ескерген жөн. Тек психологиясы сау адам ауруды болдырмауды, ауырған күнде қайтседе одан арылуды мақсат етеді. Адамның ақыл-ойы, оның істеген ісіне әсер ететіні, керісінше бір жері қатты ауыратын болса, ол адам тынышсызданатыны, мінез-құлқының өзгеретініде белгілі. Тіпті біреулер аурушаң келетін болса, екіншілері ауруы болмасада ауруының барлығына өзін-өзі сендіріп, дәрігердің абайламай айтқан сөзіне сеніп, өзінше жобалап, мазасызданып жоқ ауруды өзіне бар дейтіндерде аз емес. Мұндай ауруларды медицинада ятрогендік (сендіруден болатын) ауру деп атайды. Кейде ауру күйзеліс жағдайды басынан кешірген немесе қатты ренжіген адамның ауыратыныдақ ездеседі. Осы айтылғанның бәрі тән саулығын және әлеуметтік саулықты сақтау үшін психикалық саулықтың қажет екенін көрсетеді. Ауруды жұбату, оның жүрегінде сауығамын деген сенім тудырады, кейде бұл дәрі-дәрмек қабылдағаннанда әсері күшті болады. Психика аурудың үдеуіне, сондай-ақ аурудан жазылуына рухани жағдай жасайды, яғни психика күйзелістің туындау себебі немесе оған қарсы төтеп беретін күш те бола алады. Бүкіл Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мағлұматтары бойынша барлық аурулардың 45% күйзеліспен байланысты болмақ. Сондықтан күйзелістің нормасын білу, оның мүмкіндіктерін және күйзеліс қақтығыстарының алдын алу, оның кеселді салдарынан сақ болу қажет.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДСҰ) анықтамасы бойынша, денсаулық дегеніміз- организмде аурудың не болмаса физикалық кемістіктің жоқтығы ғана емес, ол табиғи (физикалық), рухани және әлеуметтік толық аман-есендік. Академик В.П.Казначевтің жеке бас денсаулығы анықтамасы бұданда толығырақ: «денсаулық

дегеніміз, организмнің ұзақ өмір сүру барысында биологиялық және психологиялық әрекеттерімен тиімді жұмыскерлігінің әлеуметтік белсенділігінің, сондай-ақ жасерекшеліктеріне сәйкес дені сау ұрпақ жалғастыру қабілетінің сақталуы мен дамуы». Денсаулық-физикалық, рухани және әлеуметтік болып бөлінеді. Физикалық денсаулық дегеніміз - адам организмінен функциялардың өздігінен реттелуі, функциялық үрдістердің келісімді өтуі, сыртқы орта әсерлеріне бейімделу қасиеттерінің жоғарғы дәрежелі жағдайда болуы. Психикалық саулық дегеніміз - ауруды болдырмау, қайтсе де одан арылу «адам өмірінің мақсаты» болуын болжайды. Әлеуметтік саулық дегеніміз- адамның әлеуметтік белсенділігінің, яғни жеке адамның айналадағы өмірмен біте қайнау дәрежесі.

Денсаулық, қалып (норма) деген ұғымдар бір-біріне ұқсас. Қалып – дені сау адам баласының бәріне бірдей тұрақты стандарт мақсат ететін үлгі болатындай денсаулықтың көрсеткіштері. Денсаулық жағдайын бағалау үшін жасқа байланысты жеке адамдардың қалып көрсеткіштері пайдаланылады. Жасқа байланысты қалып көрсеткішін анықтау үшін белгілі көрсеткіштің әрбір жастағы адам топтарының орташа көрсеткіші есептеліп шығарылады. Әрбір топта табылған орташа көрсеткішті қалып стандарт етіп алынады. Бірақта бір топқа кірген адамдардың көрсеткіштерінің бір-бірінен айтарлықтай айырмашылығы болуы мүмкін. Өйткені олардың жыныстық, кәсіптік, тұрған жерінің, өмір салтының т.б. айырмашылықтары болады. Орташа көрсеткіштерді анықтағанда, айтылған айырмашылықтарды да еске алған жөн. Осыған орай «қалып» деген ұғым «денсаулық» деген ұғым тәрізді әр адамның жеке басына ғана тән көрсеткіштері болмақ.

Тәрбие кешенді әрі ұзақ мерзімді жүретін аса жауапты әрі өзіндік орны бөлек үдеріс. Сондықтан, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру дұрыс тамақтанудан бастау алып, зияндық әдеттерден бойды алыс ұстауға тәрбиелеуге дейінгі мәселелерді қамтылды. Рухани денсаулық – қоршаған әлемді және өзін-өзі тану, болып жатқан оқиғалармен құбылыстарды талдау, сапалы өмір сүруге әсер ететін жағдайлардың дамуын болжау, туындаған мәселелерді шешуге, олардың мүдделерін, өмірі мен денсаулығын қорғауға бағытталған мінез-құлық моделін қалыптастыру мүмкіндігі. Осы аталған денсаулық түрлері бір-бірімен тығыз байланыста бола отырып, адамның жалпы денсаулығын құрайды. Денсаулық – адамға өзімен және қоршаған ортамен үйлесімді, сапалы, толыққанды өмір сүруге мүмкіндік беретін негізгі құндылық. Олай болса, денсаулықты күту ерте жастан көңіл бөлуді қажет етеді. Денсаулықты күтумен нығайтудың негізгі шарты – салауатты өмір салты. Күнделікті салауатты өмір қағидаларын жеті маңызды бөліктер құрайды:

- Қимыл-қозғалыс (дене шынықтыру, серуендеу, дене еңбегі, таңертеңгілік гимнастика, өздігінен орындай алатын дене жаттығулары);
- Тиімді және теңгерімді тамақтану;
- Еңбек және демалыс гигиенасы;
- Ұйқы және түнгі ұйқы тыныштығы;
- Жеке және қоғамдық гигиена;
- Отбасындағы және ұжымдағы психоэмоционалды қарым-қатынастардың үйлесімділігі;
- Әлеуметтік-экономикалық жағдай.

Денсаулықты сақтау үшін салауатты өмір салтын ұстану - ата-бабамыздан дәстүр болып жалғасып келе жатқан құнды мұралардың бір саласы. Денсаулық - бізге берілген аманат, ал, аманатқа қиянат жасамау қазақтың басты қағидасы. Осы орайда, этнопедагогикалық негіздерді де дамыта отырып, салауатты өмірді насихаттау және оқушыға үйретуді түрлі форматтарда жүргізуге болады. Олар танымдық, машықтану, тәлімдік және тәжірибелік бөлімдермен қамтылса тіпті ұтымды болады. Салауатты өмір мәнін үйретуде ұлттық өнеге мен тәмсілдік ақпараттарды қазіргі ғылыми дәлелдеген ақпараттармен ұштастыра ұсыну, оқу-тәрбиені мазмұнды етеді. Берілер білім мен тәжірибелік машықтар бала жасы мен түсінігіне сай мөлшерде болса, оны орындау бала үшін оңтайлы болады.

Ұлтымыздың поэтикалық жанрларының бірі мақал-мәтелдер арқылы мысалы «Ауырып ем іздегенше, ауырмайтын жол ізде» деген ойдан салауатты өмір салтын ұстану, теңгерімді тамақтану, тамақтану рационын қажет ті мөлшерден асырмау, жеткілікті су ішу немесе сусындарды мөлшеріне қарай ішу ағзаның корғаныс күшін көтеру, қимыл-қозғалыс жаттығуларын орын дау және т.б. талаптарды қамтып тұрғанын түсінеміз. Дәстүрлерді білу оқушыны салауатты өмірге баулитын таным құралы арқылы көз жеткізуге болады. Кәсіби мамандардың (дәрігер, диетолог, тренер және т.б.) кеңесіне құлақ асып, пайдалы ақпараттарды қабылдап, күнделікті тамақтану дәстүріне айналдыру керек. Оқушыларға өзінің ағзасындағы өзгерістерді жақсы сезініп, оған не пайдалы не зиян екенін ажырата алуды үйреткен жөн. Мұнда, ағзаны тану бойынша «Ауру астан» екенін түсіндіру қажет.

Ұзтаздар үлгі танымдық дәріс ретінде «Менің ағзам» тақырыбында әр ағза туралы ерекше жағдайларды айту, роликтер мен танымдық роликтер ұсыну, оқушыға айтылуы қажет ақпараттарды түйіндей берудің бір тәсілі. Мысалы танымдық дәрісте оқушыларға білу деңгейінде: мөлшерден тыс, мезгілсіз, желінген астың зияны туралы айтқанда, аурудың 90% тоқішектің ластануынан болатынын білген жөн. Тоқішек - ол ағзаның температурасын реттеуші жылу жүйесі, егер ол қатты ластанса ағзадағы қан қалыпты жылу мөлшерін төмендетеді, нәтижесінде ағзадағы зат алмасу тұтастай бұзылысқа түседі. Тоқішектің ластануы: іштің кебуіне, кекіру, іш қату, ауыздан шығатын жағымсыз иіс, шаршау, бас ауру, терідегі бөртпелер, экзема, имунитеттің әлсіреуі, тәбеттің төмендеуі, түнгі ұйқының бұзылуы, күйзеліс, шаштың түсуі және т.б. жағымсыз жағдайлар орын алып, денсаулықтың бұзылуына әкелетінін айту керек.

Салдары: үнемі артық тамақ жеген кезде және тамақтың құрамында жануар майлары, қарапайым көмірсулардың көптігі, қуырылған немесе бір-бірінің қорытылуына кедергі жасайтын тағамдарды араластырып жеу, тамақтану кезінде сұйықтық ішу, ішектегі табиғи талшықтардың және судың жеткіліксіздік зияны туралы оқушы білуі қажет.

Зияндылығы: артық желінген көмірсулар, әсіресе қарапайым көмірсулар қандағы қантты көтеріп, екінші типті қант диабеті мен жүрек-қантaмыр ауруларының қаупін арттырады, тістерге зиян келтіреді және калория көбейіп, денеде артық майлардың жиналуына әсер етеді. Қант (фруктоза) көмірсу түрінде жеміс-жидектердің, көкөністердің және дәнді дақылдардың (қарақұмық, күріш, бұршақтар, бидай, жүгері, тары және т.б.) құрамында кездеседі. Демек, мөлшерден артық тамақ жеудің кері зияны болатынын естен шығармаған жөн.

«Ас адамның арқауы» тақырыбында тұтастай тараулық ақпараттар жүйесін оқушыға ұсынуға болады. Ас - адамның дене және зияткерлік дамуына, жалпы өмір сүруіне күш беретін, қажетті заттармен қамтамасыз етітін қуат көзі. Күнделікті тамақтану мәзірі ақуыз, майлар, көмірсулар мен макро-микро элементтерден жеткілікті құралуын схемалық, модулдік және ал горитімдік тәсілдермен дәрістерде ұсынар болсаңыз, оқушы үшін қызықты әрі түсінікті бола түсері сөзсіз. Дәрумендердің ағзадағы биологиялық рөлі маңызды және әртүрлі. Ең маңызды функциялардың ішінде төмендегілерді атап өтуге болады: зат алмасу (метаболизм) жұмысын жақсартады; барлық химиялық реакцияларды жеделдетеді; бос радикалдар мен канцерогендерді залалсыздандырады. Демек, тамақтануда ағзаға күш беретін барлық дәрумендердің жеткілікті деңгейде болуына көңіл бөліп отыру қажет.

Қазіргі таңда адамның физикалық, соматикалық, психикалық, рухани денсаулығына сияпаттама беріліп, оларды күту және нығайту мәселелері туралы молынан айтылып жүр.

1. Физикалық денсаулық - адамның физиологиялық, морфологиялық, биохимиялық өзгеруі, өсіп, жетілуі.

2. Соматикалық денсаулық - дене мүшелері мен нерв жүйелерінің қазіргі жағдайын көрсететін адамның физикалық денсаулығы. Биология мен медицина тұрғысынан ағзаның энергетикалық әлеуеті. Бұл жағдайда аурудың физиологиялық себептері байқалмайды бірақ ағзада ауру белсенді болады.

3. Психикалық денсаулық - жайлылық сезімін, мағыналы және мақсатты әрекет ету, әлеуметтік функцияларды оңтайлы орындау, жалпы адамзаттық және мәдени ерекшеліктерге сәйкес келетін адамның қалыпты жағдайы.

Денсаулық - қоршаған әлемді және өзін-өзі тану, болып жатқан оқиғалар мен құбылыстарды талдау, сапалы өмір сүруге әсер ететін жағдайлардың дамуын болжау, туындаған мәселелерді шешуге, олардың мүдделерін, өмірі мен денсаулығын қорғауға бағытталған мінез-құлық моделін қалыптастыру мүмкіндігі. Осы аталған денсаулық түрлері бір бірімен тығыз байланыста бола отырып, адамның жалпы денсаулығын құрайды. Денсаулық - адамға өзімен және қоршаған ортамен үйлесімді, сапалы, толыққанды өмір сүруге мүмкіндік беретін негізгі құндылық. Олай болса, денсаулықты күту ерте жастан көңіл бөлуді қажет етеді. Денсаулықты күту мен нығайтудың негізгі шарты - салауатты өмір салты. Ал оны оқушы бойында қалыптасытуда ұстаздардың өзіндік артқаратн рөлі ерекше.

Оқушыларға денсаулық үшін маңызды қажеттіліктерді саралату және ол қажеттіліктерді толық ала алу жолдары туралы дәрістер беру арқылы салауатты өмір сүруге үйрету маңызды. Қажеттіліктер биологиялық және әлеуметтік болып бөлінетіндігін айта отырып, олардың өмірдегі маңызын талдату, өзара сұхбаттық орта құруға тарту қажет. Кіші жаста әр қажеттілікке жеке тоқталып, оны қабылдау тәсілдеріне үйретсек, орта буында қажеттіліктердің өзара байланысы мен бұзылыс салдарының ағзадағы көріністері туралы айтуға болады. Ал, жоғары сыныптарда физиологиялық қажеттіліктің әлеуметтік қажеттілікке әсері және қажеттіліктердің бұзылыс нәтижесінің салдары туралы терең танымдарын жетілдірсек, әр оқушы өз өміріне жауапкершілікті сезіне түсері анық. Физиологиялық қажеттіліктерге: таза ауа, ұйқы, су, тамақ, дәрет, жыныстық қатынас және т.б. жатады.

Қажеттіліктер және олардың мөлшерлік жүйесін оқушыға үйрету.

Адам өмірінің негізі - таза ауа. Біз күніне шамамен 3-4 рет тамақ пен су ішеміз, ал ауаны минутына 15-тен 25 рет, яғни орташа есеппен сағатына 1200 рет жұтады екенбіз. Таза ауа үшін табиғатқа, саябақтарға, судың бойына, аулада серуендеуге мақсатты түрде шығу керек. Адам оттегімен толтырылған ауаны жұтып, көмірқышқыл газын шығарады. Оттексіз зат алмасу және метаболизм үдерісі жүрмейді. Оттекті ең бірінші қажет ететін ағза - ми, ол басқалардан бұрын оның жетіспеушілігін сезеді. Таза ауа ағзаға кешенді әсер етеді: есте сақтау қабілетін нығайту; дене жүйелерінің жұмысын жақсарту; мазасыздық пен күйзелістен құтылу; қан тамырларының, асқазан-ішек жолдарының, өкпе мен жүректің жұмысын қалыпқа келтіру; тыныс алу жолдарының ауруларын емдеу; өмір сүру ұзақтығын арттырады. Әлемді жайлаған коронавирус Covid-19 қандағы оттекті жойып жіберу арқылы өкпенің, мидың, жүректің қызметінің тоқтауына әкелуде. Коронавирустың асқынуынан сақтанып, дәрігерлердің көмегіне дер кезінде жүгінудің бір жолы қанның сатурациясын өлшеу. Сау адам үшін сатурация нормасы гемоглобиннің 95% немесе одан көп бөлігі оттеппен байланысты болады. Covid-19 вирустық инфекциясымен ауырған жағдайда сатурация 94%-ке дейін төмендегенде дәрігер көмегіне жүгіну, сатурация 92% және одан төмендесе, қауіпті болып саналады.

Серуендеу барысында күн сәулесінің денсаулыққа пайдасын ескеру маңызды. Күн көңілкүйді жақсартады, күн сәулелері ағзада бақыт гормоны болып саналатын серотонин мен эндорфиннің өндірілуіне ықпал етеді. Күн өмірді ұзартады: Күн сәулесі адам ағзасында көз бен тері арқылы еніп, маңызды D дәрумені өндірілуіне ықпал етеді. D дәрумені жетіспеген жағдайда сүйектерге кальций қажетті деңгейде сіңбей, оның деформациясына әкеледі. Күннің әсерінен D дәрумені (кальциферол) шығарылады, ол сүйектің нығаюына, денеден ауыр металдардың шығуына және иммунитеттің күшеюіне көмектеседі. АҚШ-тағы А.Эйнштейн атындағы Медицина колледжінің ғалымдарының бағалауы бойынша 26% жоғары D витамин тапшылығы гипертонияның дамуын тудырады және артық салмаққа бейімділікті арттырады. Күн тыныс алу жолдарына пайдалы. Тыныс алу жолдары үшін шуақты күн сәулесі жағымды әсер етеді. Күн тері ауруларын емдейді: Ультракүлгін

сәулелер бактерицидтік әсерге ие болғандықтан, бактерияларды, вирустар мен саңырауқұлақтарды жояды. Әдетте, күн сәулесінің денсаулыққа мол пайдасын ескере отырып, қабылдамаған жағдайда қауіп әкелетін зиянды жақтарын да ескерген дұрыс.

Ұйқы - адам өміріндегі маңызды компонент. Ұйқының тыныштығы дем алудың негізгі түрі. Ұйықтау кезінде тыныс алу баяулайды, бұлшықеттер босайды, сезім мүшелері ажыратылады, ағзада барлық зат алмасу қалыпқа келеді және тұрақтандырылады. Күні бойы жұмсалған энергия қалпына келтіріліп, ми жасушаларынан улы заттар шығарылады. Зақымдалған жасушалар мен тіндер қалпына келтіріледі. Ұйықтау уақытында жаралар мен жарақаттар, ағза белсенді жазылу үдерісіне түседі. Ұйқының бұзылуы ағзаның жұмысының бұзылуына әкеледі. Ғалымдар ұйқының бұзылуы адамның өмір сүру ұзақтығын қысқартатынын анықтап, ересек адамдардың ұйқысыз шамамен бір апта ғана өмір сүре алатындығын дәлелдеген. Бір күн ұйықтамаған адамда тітіркену мен шаршау байқалса; екінші күні адам психикасы өзгерістерге ұшырайды, ол алынған ақпараттың жартысына жуығын игере алмайды; үшінші күні ағзаның гормоналды жүйесінде өзгерістер пайда болады; төртінші және бесінші күндері паранойя (есі суысуы) мен галлюцинация (елес) пайда болады. Осыдан кейін адам өлуі мүмкін немесе қайтымсыз үдерістер басталады. Атап айтқанда есте сақтау қабілетінің жоғалуы, сөйлеу қабілетінің бұзылуы және конвульсияның (селкілдеудің) болуы. Ұйқы - адам санасының ерекше жағдайы, оның ішінде түнде табиғи түрде қайталанатын бірқатар кезеңдер бар. Бұл сатылардың пайда болуы мидың әртүрлі құрылымдарының белсенділігіне байланысты. Ұйқы екі кезеңге бөлінеді: баяу және жылдам. Баяу ұйқы фазасында дене физикалық қалпына келеді. Ересек адамдарда баяу ұйқы 75% құрайды. Бұл кезде бүкіл ағза демалады. Терең баяу ұйқы фазасында ми ұйқы гормоны мелатонинді көп бөледі. Біраз уақыттан кейін жылдам ұйқы кезеңіне көшеді. Жылдам ұйқы кезеңінде көз алмалары қозғалады, ми белсенді жұмыс істейді, бірақ адам әлі де терең ұйқыда болады. Ұйықтау режимін сақтау. Денсаулық пен ұйқы - адамның қалыпты өмірінің ажырамас бөлігі. Сонымен қатар, біздің жалпы жағдайымыз ғана емес, сонымен қатар көптеген ішкі процестер де қалыпты ұйқыға байланысты. Ұйықтау режиміне байланысты ресми ұсыныстар:

- жаңа туған нәрестелер (0-3 ай): 14-17 сағат;
- сәбилер (1-2 жас): 11-14 сағат;
- сәбилер (4-11 ай): 12-15 сағат;
- мектеп жасына дейінгі балалар (3-5 жас): 10-13 сағат;
- мектеп оқушылары (6-13 жас): 9-11 сағат;
- мектеп оқушылары (14-17 жас): 8-10 сағат;
- ересектер (18-64 жас): 7-9 сағат;
- егде жас (65+): 7-8 сағат.

7 жасар балалардың арасында түскі астан кейін ұйықтау әдеті тек 1 пайызында байқалады. Жасөспірімдердің ұйықтау мәселесіне келгенде пубертатты (жасөспірім) кезеңді ескеру маңызды. Ұйқының дұрыс болуы, жасөспірімнің ағзасын толыққанды демалысы үшін өте маңызды болып есептеледі. Қазіргі жасөспірімдердің ұйқысы электронды құралдарды мезгілсіз пайдалану, сабаққа ерте тұру себептерінен толыққанды болмай, күндіз сабақта, көлікте ұйықтауға мәжбүр болады. Мектеп жасындағы балалар үшін ұйқы маңызды өмірлік факторлардың бірі болып табылады. Ұйқы барысында меңгерілген барлық ақпараттың санадан астарлы санаға өтуі және мида сақталу үдерісі жүреді, білім өңделеді. Оқушылардың физиологиялық дамуы кезеңінде дұрыс ұйқының ерекше маңызын ескеру қажет. Ұйқысының қанбауы жасөспірімдердің ағзасына кері әсер беріп, мінез-құлқында психоэмоционалды өзгерістерді: ашушандық, озбырлық, салғырттық, зейіннің нашарлауы және артық салмақтылықты туындатады.

Ұйқының дұрыс болуы үшін:

- жақсы ұйықтау үшін ұйықтайтын орынның ыңғайлы болуы;
- жатын бөлменің тым жарық және шулы болмауы;

- ұйықтар алдында бөлмені желдету;
- төсекте кітап оқу, теледидар көру, ұялы телефон қолдану, әлеуметтік желілерге кіру
- және гаджеттерді пайдалануға тыйым салу;
- көңіл-күйді бұзатын, ренжітетін, қобалжытатын, қорқытатын немесе керісінше
- қуантатын әңгімелер мен ақпараттарды мүмкіндігінше келесі күнге қалдыруға
- тырысу маңызды.

Түнгі ұйқының сапалы болуы үшін сағат 23.00-де ұйықтап қалғаныңыз абзал. Түнде ұйықтар алдында жарық қоссаңыз немесе электронды құрылғылардың экранына қарасаңыз, миыңызда мелатонин (ұйқы гормоны) өндірісі бірден тоқтап қалу қаупі жоғары болады, нәтижесінде сіз ұзақ ұйықтай алмайсыз. Мелатонин - эпифиздің негізгі гормоны, барлық тірі организмдердің циркадиялық ырғағын реттеуші. Мелатониннің басқа маңызды функциялары оның жануарлар ағзасындағы антиоксиданттық белсенділігін қамтиды. Мелатониннің антиоксидантты әсері өсімдіктерде де кездеседі. Мелатонин негізінен ұйқы кезінде түнгі уақытта шығарылатындықтан, ол «ұйқы гормоны» деп аталды.

Ұстаздарға әдістемелік ұсыныс:

- Оқушыларға ұсынылатын ақпараттардың жинақы форматы беруге тырсыңыз;
- Ақпараттық негіздемелер 3-5 минуттық негізде түйінделген форматта болуы, оқушының білсем деген ынтасын арттырады. Ұзақ түсіндірулер мен мысалдар баланың

тыңдап қабылдауын төмендетеді. Сондықтан визуалды ақпараттар аудиалды ақпарат-

тарды толықтыратын түсініктермен болғаны дұрыс

- Оқушыға ой тастау, өз пайымы мен шешімін шығаруына ықпал ететін пікірлермен жеке ізденіс немесе өз өмірін салауаттылыққа бағыттау идеяларын жасауына ықпал

ететін тапсырмаларды жиі қолданыңыз;

- Кей ақпаратты айтқанан гөрі қысқа роликтер мен фильмдерді талқылату жеткілікті болады.

Салауатты өмір салтының маңызды элементі репродуктивті жүйенің ауруларының болмауымен сипатталатын репродуктивті денсаулықты қорғау болып табылады. Репродуктивті денсаулық жағдайы жыныстық өмірге деген жауапкершілікпен анықталады. Жасөспірімдердің репродуктивті денсаулық жағдайына теріс әсер ететін факторлардың бірі ерте жыныстық қатынасқа түсу, қыз балалардағы қажетсіз жүктілік, босану, жасанды түсік жасату екендігін айтпай кету мүмкін емес. Соңғы жылдары түрлі ресми бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілерден жасөспірім қыз балаларда ерте жыныстық қатынасқа түсулері, босану және түсік жасауы, кейбір ер адамдардың арам, адамгершілікке жат іс-әрекеттерін жүзеге асыруда қыздардың алданып қалуы мәселелері жиі айтылып жүр. Бұның себебі жасөспірім ер және қыз балаларға ата-анасының отбасында және сынып жетекшілері мен әлеуметтік педагог, психолог, гинеколог тағы басқа жыныстық тәрбие беру саласындағы мамандар тарапынан берілетін сауатты және кәсіби ақпараттың жетіспеушілігі деп айтуға болады. Жасөспірімдердің соның ішінде ерекше қыз балаларға қатысты жоғарыда айтылып өткен келеңсіз оқиғаларды болдырмау мақсатында алдын алу жұмыстарын жандандыру кезек күттірмейтін мәселеге айналып отыр. Осыған орай, жыныстық тәрбиеге байланысты сауатты ақпарат беретін сала - сексология туралы айта кетсек, сексология - адамның жыныстық қатынасының барлық аспектілерін зерттейтін ғылыми пән. Қазіргі сексологияға педагогика, әлеуметтану, психология, статистика, биология, медицина және тіпті криминалистика сияқты түрлі салалардағы жинақталған білім, мен зерттеулер мен әдістер кіреді. Сондықтан қазіргі мектептерде жасөспірімдермен жыныстық тәрбие беруде сауатты ақпарат алу мақсатында сексопатолог мамандардың кеңесіне де сүйенудің артықшылығы жоқ деп айтуға болады. Отбасында балаларына жыныстық тәрбиенің дұрыс берілуін қамтамасыз ету мақсатында психолог, гинеколог,

уролог, сияқты мамандармен кездесуді ата-аналардың ақпаратты еркін игеру ерекшеліктерін ескере отырып «Аналар мен қыздары»; «Әке мен ұлдары» деген сияқты кездесулерді жеке ұйымдастырған тиімді болады. Мектепте ерте жыныстық қатынас, ерте жүктілік зияндары мен зардаптары сияқты мәселелерге арналған сынып сағаттары оқушылардың физиологиялық жетілуінде жыныстық мәселелерді дұрыс түсінуіне бағытталуы тиіс. Сынып жетекшілері ондай жұмыстарды шағын ролик, жаңалық беттерінен, теледидар бағдарламалардағы берілген ақпараттардан мысал келтіру немесе бірге көру, талдау, ой қорту, кеңес беру арқылы тиімді жүзеге асыруына болады. Сонымен қатар сыныпта «Өз денемді танымын»; «Мен бой жеттім»; «Мен жігіт болдым»; «Қыз болашақ - АНА»; «Ұл болашақ - «ӘКЕ»; «Ұл-қыз арасында қандай сыртқы және ішкі айырмашылықтар», «Ұл-қыздың мінез-құлықтық айырмашылығы», «Ұл мен қыз бала арасындағы достық пен сезімнің аражігі», «Жыныстық мәдениет және ар-ұят», «Жыныстық жетілу, ерте қатынастың зияны» және т.б. осындай тақырыптардағы жыныстық тәрбие бағытындағы дөңгелек үстел, тәрбие сағаты, семинар-конференция, дебат форматында өтетін іс-шаралардың берері мол. Мектепте сынып жетекшілері мысалы «Балалар мен жасөспірімдердің жыныстық тәрбиесі»; «Қыздардың жыныстық тәрбиесі»; «Ер балалардың жыныстық тәрбиесі»; «Жұқпалы ауырулар» деген сияқты тақырыптарда кезекпен (гинеколог, әлеуметтік педагог, психолог, уролог, және т.б.) кәсіби мамандардың қатысуымен жасөспірім ұлдар мен қыздардың арасында жас ерекшеліктерін және берілетін ақпаратты ескере отырып, жыныстық сауаттылық пен салауаттылыққа бағытталған дәрістерді сыныппен немесе жекеленген топтар арқылы жоспарлы түрде өткізіп отыру қажет.

Сауаттылық пен салауаттылық үшін оқуға қажет 4-11 жас аралығына арналған әдебиеттер:

1. «Мен қалай дүниеге келдім» авторлары Екатерина Януш пен Линдман Мерви. Кітапта кішкентай бала үшін қарапайым және түсінікті тілмен жазылған жыныстық қатынасты, бала көтеру және жүктілікті сипаттайды.

2. 3-7 жас «Мен және менің денем». Сабақ бағдарламасы, жаттығулар, дидактикалық ойындар», авторлары Шукшина С.Е., Селиванов А.А. «Менің денем. Жақсы әдеттер туралы басты кітап»;

3. «Балаларға жыныстық қарым-қатынас туралы», авторлары Венди Дарилл мен Келси Пауэлл. Бұл американдық оқытушылардың еңбегінде, оқушылардың ең жиі қойылатын сұрақтары келтіріледі, сондай-ақ дұрыс жауап беру үшін кеңестер берілген.

4. «Бұл туралы сөйлесейік», авторы Роби Харрис. Кітапта балаға жыныс мүшелерінің анатомиясы мен жынысы туралы егжей-тегжейлі және қолжетімді айтылған. Онда педофилдің құрбаны болмау туралы балаларға пайдалы кеңестер таба аласыз.

5. «Ұлдар мен қыздар туралы бәрін баяндайтын кітап», авторы Француз Баучер. Мәтін әзілмен жазылған, оңай оқылады, баланың түсінуі үшін қол жетімді. Сонымен қатар, басылымда балаларға кесіп алуға және бояуға арналған көптеген суреттер бар.

11-16 жастағы балаларға арналған әдебиеттер:

1. «Балалардың қайдан келетіні туралы сөйлесейік», авторы Роби Харрис. Басылым жыныстық жетілу, жыныстық зорлық-зомбылық, СПИД, қалаусыз жүктілік тақырыптарын көтереді. Өсіп-жетіліп келе жатқан жасөспірімге білуге қажетті ақпараттар берілген.

2. «Менің денем өзгеруде. Жасөспірімдер білгісі келетін барлық нәрсе және ата-аналар айтуға ұялатын нәрселер туралы», авторы Джерри Байли. Кітап өзінің сыртқы келбеті туралы алаңдайтын, нақты немесе қиялдағы кемшіліктерімен (безеу, арықтық, толықтық және т.б.) алаңдайтын балаларға пайдалы болады.

3. «Бұл туралы ашық әңгіме», авторы Евгений Кашенко. Кітапта ғылыми тілде жазылған, оқулыққа ұқсайды.

Қорыта айтқанда, салауатты өмір салты - мықты дене және психологиялық денсаулықтың кепілі ретінде мінез-құлық нормаларының тұтас кешенін ұстануды талап

ететін: теңгерімді тамақтану, қозғалыс белсенділігі, зиянды әдеттерден бас тарту, эмоцияларды бақылау, медициналық білім деңгейін арттыру, гигиена ережелерін сақтау, салауатты жыныстық мінез-құлық, күнделікті ырғақтарға сәйкес өмір сүру, табиғатпен үйлесімділік, оң ойлау және т.б. Балаға салауатты өмір салтын ұстану мәдениетін қалыптастыруда отбасының рөлі ерекше. Отбасы баланың дене, психикалық, рухани, әлеуметтік саулығының көрсеткіші. Статистикалық мәліметтерге жүгінсек, дене белсенділігі дамыған, шыныққан адамдар сирек ауырады және ұзақ өмір сүреді, сонымен бірге спорт адамның психикалық күйін жақсартады және амандық-саулық сезімін арттырады. Дене мәдениетінің танымал теоретигі Г.С. Туманян, дене шынықтыру және адамның салауатты өмір сүру салтының берік дағдыларын қалыптастыру міндеттерін беске бөліп қарастырды:

1. Тұлғаның рухани сферасын қалыптастыру;
2. Денсаулықты нығайту, салауатты өмір салтының нормалары мен ережелерін меңгеру, гомеостаздың (ішкі орта тұрақтылығы) тетіктерін толық сақтау есебінен ағзаның ішкі және сыртқы ортаның қолайсыз факторларына қарсы тұру қабілетін арттыру;
3. Дене мәдениеті саласындағы арнайы білімді қалыптастыруды; кеңістіктің үш жазықтығында және тіректің әртүрлі жағдайларында координациялық қабілеттерді жетілдіруді және қозғалыс тәжірибесін кеңейтуді қамтитын оқушылардың дене мәдениеті саласындағы білімі (дене шынықтыру білімі);
4. Қозғалыс іс-әрекетінің табысты болуын анықтайтын функционалды қасиеттерді немесе кондициялық кемел мүмкіндіктерді жетілдіру;
5. Дене дамуы, дененің негізгі өлшемдерін, салмағын, пропорцияларын, дене бітімін, дұрыс дене мүсінін қалыптастыру, жалпақ табандылықтың алдын алу және т.б.

Дәл осы бес бағытта мектеп мұғалімдері дене мәдениетін қалыптастыру бойынша жылдық бағдарламаларында тарау негізі ретінде алып жеке бөлімдерін қамтып отыратын болса, оқушылар салауатты өмір мәнін толық меңгеретін болады. Бұрынғы кездерде адам дене еңбегімен шұғылдануында тағамның құналығиының жоғары болуы, физикалық күштерге байланысты биобалансқа келіп отырғаны белгілі. Қазіргі таңдағы ой еңбегінің артуы адамның физикалық қуаттылығынан да жоғары энергияны жұмсауын талап етеді. Сондықтанда ағза тез сіңімді әрі қуатты тамақ өнімін қажет етеді. Бұл өз кезегінде, тағам тану мен қабылдау мәдениетін қажет етеді. Қазіргі уақытта сандық технология қоғамдық өмірдің ажырамас бөлігі болып тұр. Ал дене еңбегі, физикалық шаршау мен ағзаның шыңдалуы психиканың қорғанышы бола алады.

Жаман әдеттер мен тәуелділік факторлары.

«Баланы бұзуға, түзеуге себеп болатын бір шарт – жас күнде көрген өнеге, ал өнеге - әкешешенің тәрбиесі болуы керек. Ата-ананың берген тәрбиесі баланың мінезіне салған ірге.» - Жүсіпбек Аймауытов.

Зиянды тағамдарға құмарлықтан арылу. Қоршаған ортаның табиғи жағдайлары адам денсаулығына қатты әсер етеді. Физиологиялық және психологиялық қажеттіліктер өз деңгейінде болғанда ғана ағза қалыпты дамиды және үйлесімді деңгейде тұлғалық даму үдерісінде болады. Өскелең ұрпақтың зияткерлік пен руханилық мәдениетін толық қамту үшін қоғамдық індетке айналған зиянды әдеттердің алдын алу салауатты өмірді қалыптастырудың күрделі саласы.

Денсаулыққа кері әсер ететін зиянды факторлар:

- Темек және алкогольді қолдану;
- Сана экологиясының тоқырауы;
- Дұрыс тамақтану мәдениетінің төмендігі;
- Есірткі және құмаройын зардабы;
- Дәрі-дәрмектерге әуестік;
- Денсаулыққа зиянды еңбек жағдайлары;
- Психосоматикалық, күйзелістік жағдайлар;
- Материалдық тұрмыстық жағдайлардың қолайсыздығы мен нашарлауы.

Бұл факторлардың бәрі дерлік адамның өзіндік құндылықтары мен құзыреттілігін арттыруға кедергі келтіреді. Егер біз өз болашақ ұрпағымыздың тоқырауы мен тозуына тосқауылы болғымыз келсе, ең алдымен, сана экологиясын, содан кейін салауатты өмір экологиясын жақсарту үшін маңызды бағдарламалар мен жастар үшін тиімді іс-шаралар негіздерін отбасында, мектепте тартымды, мәнді, мағыналы жүйеде беруіміз қажет. Мысалы, генетикалық модификацияланған организм (ГМО) көптеген тағам құрамынан табылады. ГМО зияны ашық айтылуда, алайда одан саналы бас тарту болғанымен де, ағзаның бейімділігі, адамнан оған бөген өз ерікі пен саналығын арттыруды қажет етеді. Осы орайда оқушыларға төмендегі ақпараттар тобын тәрбиелік дәрістерде жүйелі түрде ұсыну арқылы сауаттылықты арттырамыз. Ағзаға ГМО тағамды көп тұтыну оның табиғи даму ырғағын бұзады. Мектеп, балабақша, қоғамдық оқыту орталықтарындағы асханаларда диетолог мамандар бала жасына сай тағамдарды ұсынылуын қатаң қарауы шарт. Қазақстанда балалардағы семіздіктің себептері: теңгерімсіз тамақтану, жартылай фабрикат өнімдерді, фастфудты шамадан тыс тұтыну, қимыл-қозғалыстың аздығы, салауатты өмір салтын ұстанбаудың ықпалы күшті болып отыр. Балалар семіздігі жүрек-қантамыр жүйесі ауруларына, қант диабетіне және ақыл-ойдың дамуына теріс әсер етеді. Балаларды дұрыс тамақтану әдеттеріне тәрбиелеу, балалардың күнделікті режимін ұйымдастыру, теңгерімді тамақтануға отбасымен көшу, баланың табиғатта серуендеуге, далада ойнап, дене қозғалысының белсенділігінің жоғары болуын қамтамасыз етуді қолға алу қажет. Ата-аналарының балаларымен салауатты өмір салтын ұстануға көшуін насихаттау жұмыстарын жүргізу. Мектеп пен денсаулық сақтау органдары балалар мен жасөспірімдер арасында семіздік пен оның асқынуын анықтау үшін скринингтік бағдарламаларды әзірлеу ата-аналардың балаларының артық салмақ қосуына, семіздікті болдырмауын алдын алу болып табылады. Қорыта айтқанда отбасында, дастарханда үнемі жоғары қуатты, майлы және зиянды тағам болса, балалар дұрыс тамақтану әдетін қалыптастыра алмайды. Ата-аналар үлгі көрсетіп, дұрыс тамақтанып, салауатты өмір салтын ұстануы, баланың болашақ өмірінде денсаулықтарының жақсы және өмірлерінің сапалы болуына ықпал етеді.

Оқушылар арасында темекі шегуді алдын алу жұмыстары.

Қоғам дертіне айналған шылым түрлері, электронды шылым, (вейп) т.б. зиянды заттар мектеп жасындағы балалар арасында өршіп тұр. Қазіргі өскелең ұрпақтың денсаулығы, болашақтағы бүкіл ұлттың денсаулығын анықтайды. Жасөспірімдерде темекі шегудің алдын алу жүрек және қантамырлары, өкпе, бронхы ауруларының пайда болуына жол бермей, олардың денсаулықтарының мықты болуына, өмір сүру ұзақтығын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл бағыттағы профилактикалық жұмыстарды «бастапқы» және «қайталама» деп бөлуге болады. Бастапқы профилактика – алдын алу шаралары темекі шегуді бастауға деген ұмтылысты болдырмауға бағытталған. Олар ерте жаста, ойлау стереотиптері мен мінез-құлық факторлары енді қалыптаса бастаған кезде жүргізілуі керек. Балаға негізгі оң әсер етуші факторлар отбасы және мектеп. Бұл жерлерде салауатты өмір салтының негіздері, зиянды тәуелділіктердің барлық түрлеріне (соның ішінде темекі ішеуге) балада теріс көзқарас қалыптастыруға бағытталуы керек. Қайталама профилактика жұмыстары жасөспірімдер арасында темекі шегуді тоқтатуға бағытталған. Жас және дербес ерекшеліктерін ескере отырып, темекі шегудің себептері анықталып, ықпал етуші факторлардың әсерін жоюға бағытталады. Мысалы, темекі шегуге мәжбүрлейтін немесе мотивация беретін беделді құрдастардың қысымынан қорғауға негізделген топтық тренингтер өткізіледі. Психологпен темекі шегудің зияны туралы әңгімені жүйелі жүргізу, сонымен қатар әлеуметтік желілер арқылы таралып отыратын темекіге деген тәуелділіктен арылу туралы танымал жұлдыздардың жеке пікірі мен тәжірибесі де тиімді әсер беруі ықтимал.

Қорытынды.

Қорыта айтар болсақ, өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау және нығайту мәселесінің бүгінгі күні өзектілігі арта түсуде. Себебі, дені сау балалардың саны жыл сайын азайып

келеді. Дәрігерлер, педагогтар мен психологтар балалар мен жасөспірімдердің арасында әртүрлі функционалды ауытқулар мен созылмалы аурулар санының өсуіне алаңдауда. Бұл жаста олар өзі денсаулығын күтуге саналы түрде қарап, маңыздылығы туралы ойламайтыны анық. Сондықтан мектепте және отбасында салауатты өмір салтын насихаттау бойынша белсенді әлеуметтік жұмыс жүргізу өте маңызды. Елдегі саяси, экономикалық және әлеуметтік-психологиялық жағдайларға қарамастан балалар мен жасөспірімдердің денсаулықтарын сақтауға барынша жағдай жасалуы тиіс. Соңғы жылдары денсаулығына бей жай қарамайтын әрбір адамда сапалы өмір сүруінің базалық шарты болып табылатыны, салауатты өмір салтын ұстану туралы пікір берік қалыптасып келеді, өз кезегінде бұл жақсы хал-жағдайдың және сергек көңіл-күйдің негізі ғана емес, сонымен бірге, ұлтты сауықтыру. Адам үшін ең қымбат - өмір. Өмірдің басты негізі - денсаулық. Адам денсаулығы көптеген себептерге байланысты: тұқымқуалайтын факторларға, медициналық көмекке, қоршаған орта жағдайына және өмірсалтына байланысты. Салауатты өмір салтына жеке гигиена ережелерін сақтау, дене шынықтыру, шынығу, дұрыстамақтану және теңгерімді тамақтану, алкогольді, темекіні, есірткіні пайдаланудан бас тарту кіреді. Пайдалы әдеттерден саулықты сақтауға және нығайтуға ықпал етеді. Өз денсаулығына құндылық қатынасын тәрбиелеу – салауатты өмір салтын қалыптастырудың мақсаты.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, келесідей қорытынды жасауға болады:

- жасөспірімдерді салауатты өмір салтын қалыптастыру туралы алдын-ала ақпараттандыру, соның негізінде олардың өзекті мәселелерге деген көзқарасын қалыптастыру;
- теріс құбылыстардың алдын алуға бағытталған іс-шараларға тек мұғалімдер ғана емес, сонымен қатар профилактикалық жұмыстың бірыңғай жүйесін құру үшін мемлекеттік мекемелердің, қоғамдық бірлестіктердің басқа да мамандары мен ата-аналарды тарту;
- мұғалімдер оқу-тәрбие жұмысында әртүрлі интерактивті әдіс-тәсілдерді: рөлдік ойындар, ми шабуылы, пікірталастар, жағдайларды модельдеу, баспасөз конференциялары, іскерлік ойындар, пікірталастар, кездесулер, бейнероликтер және деректі фильмдер және т.б. пайдалану, ұрпақ тәрбиесінің тірегі ретінде салауатты өмір салтын ұстану.

Аңдатпа. Бұл мақалада оқушылардың жеке тұлғасын салауатты өмір салты қағидаттары негізінде тәрбиелеу қазіргі білім берудегі аса өзекті тақырып болып табылады. Оқушылардың дұрыс тамақтану және дене шынықтыру жаттығулары олардың денсаулығын сақтауға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар олардың көңіл-күйін жақсартады, мектептегі зейінін арттырады, өзін-өзі бағалауды арттырады. Салауатты өмір салты қағидаттары негізінде оқушылардың жеке тұлғасын тәрбиелеудің балалар мен жасөспірімдердің денсаулығы үшін өте маңызды. Бұл мақалада салауатты өмір салты қағидалары негізінде оқушылардың жеке тұлғасын тәрбиелеуде ұстаз бен ата-аналардың ықпалы мәселесі қарастырылған. Жеке тұлға тәрбиесі кешенді әрі ұзақ мерзімді жүретін өте жауапты әрі өзіндік орны бөлек процесс. Сондықтан салауатты өмір салты қағидаларын қалыптастыру дұрыс тамақтанудан бастау алып, зиянды әдеттерден бойды алыс ұстауға тәрбиелеуге дейінгі мәселелерді қамтиды. Ал бұл мәселені шешуде ұстаздар ерекше роль атқарады. Оқушылардың жеке тұлғасын салауатты өмір салты қағидалары негізінде тәрбиелеудің мақсаты – олардың бойында салауатты ойлау, мінез-құлық қалыптастыру, сонымен қатар денсаулықты сақтау дағдыларын дамыту. Бұл оларға ұзақ өмір сүруге ғана емес, сонымен қатар өздерін жақсырақ, жігерлі және табысты сезінуге мүмкіндік береді. Бұл мақсатқа жету үшін оқушылардың дұрыс тамақтануы, дене шынықтырумен айналысуы, зиянды әдеттерден бас тартуы, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарын саналы түрде пайдалану сияқты жағымды әдеттер мен дағдыларды қалыптастыруға қолайлы жағдай жасау қажет. Үшін мұғалімдердің, ата-аналардың және жұртшылықтың бірлескен жұмысы қажет, ол сабақтар, тренингтер, семинарлар өткізу, спорттық шараларды ұйымдастыру және т.б. Оқушылардың салауатты өмір салты мен оның қағидалары туралы жеткілікті ақпарат

беру, олардың саналы түрде таңдау жасауы және өмірінде дұрыс шешім қабылдауы үшін маңызды.

Кілт сөздер: Салауатты өмір салты, тәрбие, тұлға, денсаулық, педагогикалық әдістер, этнопедагогикалық негіздер.

Аннотация: Важной частью современного образования является воспитание школьников на основе здорового образа жизни на основе данной статьи. Здоровое питание и физическая подготовка студентов не только помогают сохранить здоровье, но и улучшают настроение, повышают концентрацию внимания в учебе, повышают самооценку. Воспитание личности школьников на основе здорового образа жизни имеет большое значение для здоровья детей и подростков. В данной статье рассматривается влияние учителей и родителей на воспитание личности учащихся на основе здорового образа жизни. Личностное воспитание – сложный и длительный, очень ответственный и уникальный процесс. Поэтому формирование принципов здорового образа жизни включает в себя вопросы начиная от правильного питания и заканчивая тренировками по отказу от вредных привычек. Особая роль в решении этой проблемы принадлежит педагогам и родителям. Целью воспитания личности студентов на принципах здорового образа жизни является формирование у них здорового мышления и поведения, а также формирование навыков охраны здоровья. Это не только позволяет им жить дольше, но и заставляет их чувствовать себя лучше, энергичнее и успешнее. Для достижения этой цели необходимо создать благоприятные условия для формирования положительных привычек и навыков, таких как здоровое питание, физическое воспитание, отказ от вредных привычек, а также осознанное использование средств массовой информации. требует совместной работы педагогов, родителей и общественности, включающей проведение занятий, тренингов, семинаров, организацию спортивных мероприятий и т.д. Важно предоставить учащимся достаточную информацию о здоровом образе жизни и его принципах, чтобы они могли сделать осознанный выбор и принимать правильные решения в своей жизни.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, личность, здоровье, этнопедагогические основы, принципы здорового образа жизни.

Abstract: An important part of modern education is the education of schoolchildren on the basis of a healthy lifestyle based on this article. Healthy nutrition and physical training of students not only help to maintain their health, but also improve their mood, increase concentration in studies, and increase self-esteem. Education of the personality of schoolchildren on the basis of a healthy lifestyle is very important for the health of children and adolescents. This article discusses the influence of teachers and parents on the education of the personality of students based on a healthy lifestyle. Personal education is a complex and lengthy, very responsible and unique process. Therefore, the formation of the principles of a healthy lifestyle includes issues ranging from proper nutrition to training to give up bad habits. Teachers and parents play a special role in solving this problem. The purpose of educating the personality of students on the principles of a healthy lifestyle is to form healthy thinking and behavior in them, as well as the formation of health care skills. This not only allows them to live longer, but also makes them feel better, more energetic and more successful. To achieve this goal, it is necessary to create favorable conditions for the formation of positive habits and skills, such as healthy eating, physical education, the rejection of bad habits, as well as the conscious use of the media. requires joint work of teachers, parents and the public, which includes conducting classes, trainings, seminars, organizing sports events, etc. It is important to provide students with sufficient information about a healthy lifestyle and its principles so that they can make informed choices and make the right decisions in their lives.

Keywords: healthy lifestyle, personality, health, ethno-pedagogical foundations, principles of a healthy lifestyle.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Бретт Блюменталь. «Год, прожитый правильно» 52 шага к здоровому образу жизни. Жанр: Здоровье, Саморазвитие/личностный рост. - Лит-Рес, 2021.- с.-430
2. Эльрода Х. Часовня Рассвета // <https://www.fip.kz/descript?cat-publish> 2020.
3. Дэвид Перлмуттер. «Еда и мозг». Что углеводы делают со здоровьем, мышлением и памятью. – ЛитРес, 2019. – С.-460.
4. Келли МакГонигал. Сила воли. Как развиваться и укрепляться. - МИФ, 2021- с. 320.
5. Эрик Шлоссер. Russian Fast Food Nation / Перевод на русский язык, издание на русском языке, оформление. ООО «Манн, Иванов и Фербер». - Москва, 2016.
6. Лаврентий Губин. Личный путь к свободе. Алкоголизм. ЛитРес: Самиздат, 2020. – С.-200.
7. Векс Р. будь таким (будь собой). - Манн 2020г. - 306 р.
8. Тасболат К. «Балаңызды қалай қорғайсыз?» <https://aikyn.kz/62378/balangyzdy-qalaj-saqtajsyz/> «ясно» - информация, №4 август 2020 г.
9. Гребенюк, О. С. Педагогика индивидуальности: метод обучения. «Не знаю», Калининград: Просвещение, . - 126 с.
10. Виноградов П.А., Душанин А.П. Основы физической культуры и здорового образа жизни. - Москва: Инфра-М, 2020.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛАССОВ КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩЕГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Тлекова Б.Б.

КГУ «Общеобразовательная школа №13» отдела образования города Уральск.

В массовой школе учатся значительное число детей, которые уже в начальных классах не справляются с программой обучения и имеют трудности в общении. Особенно остро названная проблема стоит перед детьми с задержкой психического развития (далее ЗПР). Проблема трудностей обучения этих детей выступает как одна из наиболее актуальных психолого-педагогических проблем.

Аномалия развития, определяемая как ЗПР, встречается значительно чаще других, более грубых нарушений психического развития. По разным данным до 30% детей имеют в той или иной степени ЗПР, и их количество возрастает. Есть также основания полагать, что этот процент выше, особенно в последнее время [1, с.8].

Задержка психического развития (ЗПР) - понятие, которое говорит не о стойком и необратимом психическом недоразвитии, а о замедлении его темпа, которое чаще обнаруживается при поступлении в школу и выражается в недостаточности общего запаса знаний, ограниченности представлений, незрелости мышления, малой интеллектуальной целенаправленности, преобладании игровых интересов, быстрой пересыщаемости в интеллектуальной деятельности. При этом в одних случаях на первый план будет выступать задержка развития эмоциональной сферы (различные виды инфантилизма), а нарушения в интеллектуальной сфере будут выражены не резко. В других случаях, наоборот, будет преобладать замедление развития интеллектуальной сферы.

Задержка психического развития (сокр. ЗПР) - нарушение нормального темпа психического развития, когда отдельные психические функции (память, внимание, мышление, эмоционально-волевая сфера) отстают в своём развитии от принятых психологических норм для данного возраста. ЗПР, как психолого-педагогический диагноз ставится только в дошкольном и младшем школьном возрасте, если к окончанию этого

периода остаются признаки недоразвития психических функций, то речь идёт уже о конституциональном инфантилизме или об умственной отсталости [2, с. 23].

В этой связи одной из задач психологического обследования является разграничение ЗПР с педагогической запущенностью и интеллектуальной недостаточностью (умственной отсталостью).

Педагогическая запущенность - это состояние в развитии ребёнка, которое характеризуется дефицитом знаний, умений вследствие недостатка интеллектуальной информации. Педагогическая запущенность не является патологическим явлением. Она связана не с недостаточностью нервной системы, а с дефектами воспитания.

Умственная отсталость - это качественные изменения всей психики, всей личности в целом, явившиеся результатом перенесённых органических повреждений ЦНС. Страдают не только интеллект, но и эмоции, воля, поведение, физическое развитие.

При ЗПР психическое развитие ребенка отличается неравномерностью нарушений различных психических функций. При этом логическое мышление может быть более сохранным по сравнению с памятью, вниманием, умственной работоспособностью. Кроме того, в отличие от умственной отсталости, у детей с ЗПР отсутствует та инертность психических процессов, которая наблюдается при умственной отсталости. Дети с ЗПР способны не только принимать и использовать помощь, но и переносить усвоенные навыки умственной деятельности в другие ситуации. С помощью взрослого они могут выполнять предлагаемые им интеллектуальные задания на близком к норме уровне.

Отклонения в психическом развитии детей младшего школьного возраста обычно соотносят с понятием «школьная неуспеваемость». Для определения отклонений психического развития неуспевающих школьников, которые не имеют умственной отсталости, глубоких нарушений сенсорных систем, поражений нервной системы, но при этом отстают в обучении от своих сверстников, чаще всего используем термин «задержка психического развития».

Несмотря на различие в этиологии задержек, дети с ЗПР имеют типичные психические особенности:

- несоответствие интеллектуальных способностей ребенка календарному возрасту. Диагностика готовности ребенка к школе позволяет выявление целого ряда показателей готовности: интеллектуальную, мотивационную. Ребенок с ЗПР не соответствует этим показателям по всем или абсолютному большинству параметров;

- особое состояние нервной системы: утомляемость, головные боли от напряженной деятельности;

- слабая устойчивость внимания, легкая отвлекаемость, низкая работоспособность.

- недостаточный уровень развития восприятия: трудности в узнавании предметов, типизация окружающего (дети не понимают функции предметов непривычной формы, неспособность к абстракции);

- слабая продуктивность произвольной памяти: трудность запоминания и маленький объем.

- низкая познавательная активность;

- несформированность основных мыслительных операций: синтеза, анализа, сравнения, обобщения;

- нарушение и недоразвитие речи, включая дислалию;

- характерные особенности поведения:

- добродушие, податливость, послушность;

- медлительность в новых действиях;

- старательность в исполнении обязанностей (например, полить цветы);

- аккуратность в обращении с вещами;

- способность длительное время слушать, но оставаться пассивными [3, с. 37-38].

Причинами задержки психического развития могут быть тяжелые инфекционные заболевания матери во время беременности, токсикозы беременности, хроническая

гипоксия плода вследствие плацентарной недостаточности, травмы во время беременности и при родах, генетические факторы, асфиксия, нейроинфекции, тяжелые заболевания, особенно в раннем возрасте недостатки питания и хронические соматические заболевания, а также травмы мозга в ранний период жизни ребенка, исходный низкий уровень функциональных возможностей как индивидуальная особенность развития ребенка («церебрастенический инфантилизм» по В.В.Ковалеву), тяжелые эмоциональные расстройства невротического характера, связанные, как правило, с крайне неблагоприятными условиями раннего развития. Очень большое значение имеют недостатки социальной среды. Здесь на первом месте стоят дефицит материнской ласки, человеческого внимания, недостаток ухода за малышом. В таком же тяжелом положении оказываются и предоставленные сами себе дети, воспитывающиеся в семьях, где родители злоупотребляют алкоголем, ведут беспорядочный образ жизни [4, с 55].

Самой стойкой является ЗПР церебрально-органического происхождения, в основе которой поражения ЦНС. Статистика показывает наибольшую распространенность именно этого типа ЗПР вследствие родовых травм или осложненной беременности. По данным Американской ассоциации по изучению повреждений мозга, среди детей с трудностями в обучении до 50 % составляют дети, которые получили травму головы в период от рождения до 3-4 лет [5].

Известно, как часто падают маленькие дети; нередко это бывает, когда нет взрослых поблизости, а иногда и присутствующие взрослые не придают особого значения таким падениям. Но, как показали исследования, недавно проводившиеся Американской ассоциацией по изучению повреждений мозга, такое, казалось бы, небольшое травматическое повреждение мозга в раннем детстве может привести даже к необратимым последствиям. Это бывает в случаях, когда возникает сжатие ствола мозга или растяжение нервных волокон, которое может проявляться в более выраженных случаях на протяжении всей жизни.

Остановимся на классификации детей с задержкой психического развития. По классификации К.С.Лебединской выделяются 4 группы.

Первая группа - задержка психического развития конституционального происхождения. Это гармонический психический и психофизический инфантилизм. Такие дети отличаются уже внешне. Они более субтильны, часто рост у них меньше среднего и личико сохраняет черты более раннего возраста, даже когда они уже становятся школьниками. У этих детей особенно сильно выражено отставание в развитии эмоциональной сферы. Они находятся как бы на более ранней стадии развития по сравнению с хронологическим возрастом. У них наблюдается большая выраженность эмоциональных проявлений, яркость эмоций и вместе с тем их неустойчивость и лабильность, для них очень характерны легкие переходы от смеха к слезам и наоборот. У детей этой группы очень выражены игровые интересы, которые преобладают даже в школьном возрасте.

Гармонический инфантилизм - это равномерное проявление инфантилизма во всех сферах. Эмоции отстают в развитии, задержано и речевое развитие, и развитие интеллектуальной и волевой сферы. В некоторых случаях может быть не выражено отставание физическое - наблюдается только психическое, а иногда имеется и психофизическое отставание в целом. Психофизический инфантилизм иногда имеет наследственную природу. В некоторых семьях отмечается, что и родители в детстве имели соответствующие черты.

Вторая группа - задержка психического развития соматогенного происхождения, которая связана с длительными тяжелыми соматическими заболеваниями в раннем возрасте. Это могут быть тяжелые аллергические заболевания (бронхиальная астма, например), заболевания пищеварительной системы. Длительная диспепсия на протяжении первого года жизни неизбежно приводит к отставанию в развитии. Сердечно-сосудистая недостаточность, хроническое воспаление легких, заболевания почек часто встречаются в

анамнезе детей с задержкой психического развития соматогенного происхождения. Такие дети месяцами находятся в больницах, что, естественно, создает условия сенсорной депривации и не способствует их развитию.

Третья группа - задержка психического развития психогенного происхождения. Надо сказать, что такие случаи фиксируются довольно редко, так же как и задержка психического развития соматогенного происхождения. Должны быть уж очень неблагоприятные условия соматические или микросоциальные, чтобы возникла задержка психического развития этих двух форм. Значительно чаще мы наблюдаем сочетание органической недостаточности центральной нервной системы с соматической ослабленностью или с влиянием неблагоприятных условий семейного воспитания.

Задержка психического развития психогенного происхождения связана с неблагоприятными условиями воспитания, вызывающими нарушение формирования личности ребенка. Эти условия - безнадзорность, часто сочетающаяся с жестокостью со стороны родителей, либо гиперопека, что тоже является крайне неблагоприятной ситуацией воспитания в раннем детстве.

Безнадзорность приводит к психической неустойчивости, импульсивности, взрывчатости и, конечно, безынициативности, к отставанию в интеллектуальном развитии.

Гиперопека ведет к формированию искаженной, ослабленной личности, у таких детей обычно проявляется эгоцентризм, отсутствие самостоятельности в деятельности, недостаточная целенаправленность, неспособность к волевому усилию, эгоизм.

При отсутствии органической или выраженной функциональной недостаточности центральной нервной системы отставание в развитии детей, относящихся к перечисленным трем формам, во многих случаях может быть преодолено в условиях обычной школы (особенно если педагог осуществляет индивидуальный подход к таким детям и оказывает им дифференцированную помощь в соответствии с их особенностями и потребностями).

Последняя, четвертая, группа - самая многочисленная - это задержка психического развития церебрально-органического генеза. Причины - различные патологические ситуации беременности и родов: родовые травмы, асфиксии, инфекции во время беременности, интоксикации, а также травмы и заболевания центральной нервной системы в первые месяцы и годы жизни. Особенно опасен период до 2 лет. Травмы и заболевания центральной нервной системы могут привести к тому, что называется органическим инфантилизмом, в отличие от гармонического и психофизического инфантилизма, причины которого не всегда ясны [6, с. 15-17].

Для детей с ЗПР существуют специальные коррекционные школы седьмого вида, классы компенсирующего обучения в массовых школах, где происходит обучение по специальным программам. Деятельность данных классов регламентируется «Положение о классах коррекционно-развивающего обучения в общеобразовательных школах Республики Казахстан». Также классы коррекционно-развивающего обучения в своей деятельности руководствуются Законами РК «Об образовании» от 7 июня 1999 г., «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» от 11 июля 2002 г., Правилами о порядке организации деятельности специальных (коррекционных) организаций образования РК от 10 июля 2000 г. № 708, Примечаниями к государственному стандарту образования в отношении детей с задержкой психического развития.

Классы коррекционно-развивающего обучения являются формой дифференциации образования, позволяющей организовывать адекватную помощь детям с трудностями в обучении и адаптации к школе. При этом сохраняется непрерывность реабилитационного процесса на основе преемственности дошкольных, школьных, внешкольных учреждений, ПТЛ и т.д.

Коррекционно-развивающее обучение в данных классах строится на основе принципов гуманизации, развития индивидуальности, адаптивности и вариативности системы образования. В классах КРО определяются и логически взаимодействуют

диагностико-консультативное, коррекционно-развивающее, лечебно-профилактическое, социально-трудовое направления деятельности.

Все дети с ЗПР нуждаются в особых условиях обучения:

- осуществление индивидуального подхода как на уроках, так и во внеурочное время;
- профилактика утомления путем чередования различных видов деятельности;
- использование общеразвивающих методов и приемов;
- обогащение знаний детей об окружающем мире;
- специальные коррекционные и подготовительные занятия;
- замедленный темп изучения учебного материала;
- многократное повторение важных положений и понятий;
- порционность нового учебного материала;
- активная работа по развитию и коррекции речи.

Значительное своеобразие отмечается в развитии мыслительной деятельности. Отставание отмечается уже на уровне наглядных форм мышления, возникают трудности в формировании сферы образов-представлений. Отмечается подражательный характер деятельности детей с ЗПР, несформированность способности к творческому созданию новых образов, замедлен процесс формирования мыслительных операций.

Так, к старшему дошкольному возрасту у детей с ЗПР еще не сформирован соответствующий возрастным возможностям уровень словесно-логического мышления - дети не выделяют существенных признаков при обобщении, а обобщают либо по ситуативным, либо по функциональным признакам. Затрудняются при сравнении предметов, производя их сравнение по случайным признакам, при этом затрудняются даже в выделении признаков различия. Однако, младшие школьники с ЗПР, после получения помощи, выполняют предложенные задания на более высоком, близком к норме уровне.

Дети с задержкой психического развития проявляют недостаточную сформированность мотивационно-целевой основы деятельности, сферы образов представлений, недоразвитие знаково-символической деятельности. У детей с ЗПР ролевое поведение отличается импульсивностью: дети мало общаются между собой, их часто возникают конфликты, коллективная деятельность не складывается.

Незрелость эмоционально-волевой сферы детей с ЗПР обуславливает своеобразие формирования их поведения и личностных качеств. Отмечаются проблемы в формировании нравственно-этической сферы - страдает сфера социальных эмоций, дети не готовы к «эмоционально теплым» отношениями со сверстниками, могут быть нарушены эмоциональные контакты с близкими взрослыми, дети слабо ориентируются в нравственно-этических нормах поведения. Его эмоции недостаточно яркие, он не умеет выразить свое эмоциональное состояние, затрудняется в понимании состояний других людей. Ребенок не может регулировать свое поведение на основе усвоенных норм и правил, не готов к волевой регуляции поведения [6, с. 18].

У детей с задержкой психического развития наблюдается отставание в развитии внимания, восприятия, мышления, памяти, речи, произвольной регуляции деятельности и других функций. Причем по ряду показателей актуального уровня развития дети с задержкой психического развития оказываются часто близкими к умственной отсталости. Но вместе с тем у них обнаруживаются значительно большие потенциальные возможности. Специальная психология для детей с задержкой психического развития заключается в том, чтобы вовремя заметить данный факт и приложить всевозможные усилия для того, чтобы ребенок не чувствовал себя неполноценным человеком.

На этапе начальной школы очень важно вселить в детей веру в собственные силы, поощряя малейшие успехи детей в познавательной деятельности. Преодолеть задержку психического развития можно только при постоянных коррекционных воздействиях и в урочное и во внеурочное время. Доверить психолого-педагогическое и коррекционное сопровождение детей с ЗПР нужно только специалистам: психологам и дефектологам.

В работе с детьми с ЗПР в школах созданы психологические службы. Психологическая служба в школе призвана оказывать психологическую помощь и поддержку детям с отставанием в развитии, в том числе с детьми с ЗПР. Задачей психолога в рамках психологической службы является установление уровня развития ребёнка, определение его соответствия или несоответствия возрастным нормам, а также выявление патологических особенностей развития. Психолог, с одной стороны, непосредственно осуществляет психологическую диагностику, коррекцию, а с другой стороны, может оказывать просветительскую и консультативную помощь учителям и родителям в подборе методов коррекции, может дать рекомендации в отношении ребёнка.

Для классов коррекционно-развивающего обучения (далее КРО) отдельно разрабатывается мероприятия психологической службы. Так, обязательными можно назвать систематическую диагностику уровня развития познавательных процессов ребенка с ЗПР на основе специальных методик, разработка и проведение индивидуальной и групповой форм коррекционно-развивающих работ.

Диагностическая работа в классах КРО имеет целью систематическую диагностику каждого ребенка. На каждого ученика с ЗПР заполняются диагностические бланки со всеми показателями развития когнитивно-познавательной сферы (восприятие, внимание, память, мышление, интеллект, сфера общения и коммуникации). Данные диагностические срезы проводятся как минимум 1 раз в четверть. При этом на каждого ребенка заводится отдельная карта развития, где указывается динамика роста и социальный эффект развития.

Коррекционно-развивающая работа в классах КРО - это основное ядро психологической работы. На основе показателей диагностики разрабатываются программы коррекционно-развивающей работы, ориентированные как на индивидуальную, так и на групповую формы работы. Цели и задачи коррекционно-развивающей работы ориентированы на зону ближайшего развития, внутренний потенциал и воспитательную среду ребенка (потенциал семьи и педагогического коллектива). При подборе форм проведения коррекционно-развивающей работе предпочтение отдается наиболее эффективным, апробированным методикам и техникам. В качестве отдельных методов и приемов могут быть использованы различные развивающие упражнения, основанные на игровой технике, тренинги, ориентированные на социальный рост ребенка.

В данном случае актуальными становятся техники арт-терапии. Назначение арт-терапии в условиях, к примеру, нашей СОШ № 13 г.Уральска- это развитие моторики, снятие напряжения, снижение тревожности и агрессии, повышение самооценки, формирование уверенности в собственных действиях, формирование навыков самоконтроля и самооценки. Здесь хорошо зарекомендовали себя такие арт-техники, как изотерапия (рисуночная техника), игровая терапия, музыкальная терапия и сказкотерапия.

Данные техники просты в проведении, не требуют особых материалов и средств, при этом дают высокий эмоциональный эффект. Что самое главное, дети с ЗПР легко включаются в арт-терапевтический процесс, быстро адаптируются к арт-методикам, начинают проявлять свое творчество, раскрепощаются, и, наверное, впервые по-настоящему, полноценно переживают ситуацию успеха» в стенах школы.

Аннотация. В статье рассматривается сущность феномена задержки психического развития детей младшего школьного возраста, задачи психолога в работе с детьми с задержкой психического развития, анализируются причины появления задержки психического развития, виды и группы задержки психического развития, особенности организации коррекционно-развивающего обучения детей с задержкой психического развития в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: задержка психического развития, педагогическая запущенность, умственная отсталость, психическое развитие ребенка, типичные психические особенности детей с задержкой психического развития, классификации детей с задержкой психического развития, коррекционно-развивающее обучение.

Аңдатпа: Мақалада кіші мектеп жасындағы балалардың психикалық дамуында тежелу феноменінің туралы түсінік, психикалық дамуында тежелуі бар балалармен психологтың міндеттері, психикалық дамуында тежелудің пайда болу себептері талданады, психикалық дамудың тежелу түрлері мен топтары, жалпы білім беру мектептеріндегі психикалық дамуында тежелуі бар балалармен түзету-дамыту оқытуды ұйымдастырудың ерекшеліктері қарастырылады.

Кілт сөздер: психикалық дамудың тежелуі, педагогикалық қараусыз қалу, ақыл-ой тежелуі, баланың психикалық дамуы, психикалық дамуында тежелуі бар балалардың типтілік психикалық ерекшеліктері, психикалық дамуында тежелуі бар балалардың классификациясы, түзету-дамыту оқыту.

Annotation: The article considers the essence of the phenomenon of mental retardation of children of primary school age, the task of the psychologist in working with children, analyzes the causes of mental retardation, types and group work areas, features of the organization of developmental education of children with mental retardation in secondary school.

Key words: mental retardation, educational neglect, mental retardation, mental development of the child typical of the mental characteristics of children with mental retardation, the classification of children with mental retardation, remedial and developmental education.

Использованные литературы

1. Лубовский В.И., Розанова Т.В., Солнцева Л.И. Специальная психология: Учеб. пособие для студ. - М., 2005. - 464 с.
2. Костенкова Ю.А. Дети с задержкой психического развития: особенности речи, письма, чтения. - М., 2004.- 322 с.
3. Марковская И.Ф. Задержка психического развития. - СПб., 1993.- 198 с.
4. Обучение детей с ЗПР (пособие для учителей) / Под ред. В.И. Лубовского. - Смоленск: Педагогика, 1994. - 110 с.
5. Скороходова И.Е. Задержка психического развития. / <http://www.kdcenter.ru/kd/diseases/zpr.html>.
6. Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития.// Дефектология. - 2006. - № 3. - С.15-27

ТӘРБИЕ БЕРУ ЖҮЙЕЛЕРІН ДАМУ ТҮЗЕТУ КЕЗІНДЕ ЖОБАЛАР ӘДІСІН ПАЙДАЛАНУ

Жулкашева Сауле Талапкалиевна

педагогикалық факультет, 2-курс магистранты

Бахишева Светлана Мендигалиевна-п.ғ.д., қауымдастырылған профессор

Батыс Қазақстан технологиялық-инновациялық университет

Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасында, Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарындағы тәрбиенің кешенді бағдарламасында, Қазақстан Республикасы азаматтарын патриотизмге тәрбиелеу бағдарламасында атап көрсетілген. Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі Тәрбие тұжырымдамасы (бұдан былай Тұжырымдама) тәрбие саласындағы мемлекеттік жалпы стратегиялық саясаттың мақсаты мен міндетін, тәрбие мазмұнының негізгі бағыттарын және оларды іске асыру шарттарын айқындайтын құжат болып табылады. [1].

Осы мақсаттарға жету үшін интерактивті технологияларды тиімді пайдалану білім беру өзара әрекеттесу арқылы жүзеге асады.

Қазіргі қоғамда білім беру тұлғаның жеке дамуын басқарудың кәсіби ұйымдастырылған процесі ретінде жан-жақты, көп қырлы және жаңашыл болып келеді. Оқу-тәрбие процесін мақсатты түрде ұйымдастыратын оқу орындарында заманауи білім беру технологияларын дамыту қажеттілігі жаңартылып, бұл технологияларды күнделікті білім беру тәжірибесіне енгізуге белсенді әрекеттер жасалуда.

Білім беру технологияларын әзірлеу мен енгізудің өзекті мәселелері әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, белгісіздік және күтулер дәуірінде білім беру тәжірибесін жетілдірудің заманауи қажеттілігімен анықталады.

Қазіргі білім беру технологиялары тұлғаның тұлға, белсенді және өзара әрекеттесуші субъект ретіндегі ұғымын ашатын, тұлға мен іс-әрекеттің, сана мен белсенділіктің, іс-әрекет пен қоғамның бірлігін айқындайтын іргелі ғылыми қағидалар негізінде әзірленген (Қ.А.Әбілханова, Б.Г. Ананьев, А.Г.Асмолов, Л.И.Божович, А.А.Бодалев, Л.С.Выготский, И.С.Кон, А.Н.Леонтьев, Б.Ф.Ломов, А.Маслоу, В.Н.Мясищев, Л.Н.И.Новикова, А.В.Петровский, С.Л.Б.Руинтеков, Д.Л. Э.Фромм, В.А.Ядов).

Қазіргі білім беру ұйымдарында оқушы мен мұғалімнің, тәрбиеші мен тәрбиеленуші тұлғасының субъективті өзара әрекеттесу технологиялары барған сайын дамып, енгізілуде, бұл оқушылардың өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігін дамытуға мүмкіндік береді [4]. Қазіргі уақытта адамдар арасындағы жағымды қарым-қатынас процесі неғұрлым қарқынды және кең ауқымда дамып келеді, онда білім беру әлдеқайда табысты болып отыр.

Оқушылардың ынтымақтастығына, шығармашылық ізденістеріне, өзара әрекеттестігіне, олардың эмоционалды қарым-қатынасына, инициативасының көрінісіне жағдай жасау – мұғалімнің бұл міндеттері оқыту мен тәрбиелеудің интерактивті технологияларын қолдану арқылы шешіледі [3, 6 б.].

Осы технологиялардың бірі – жобалық әдіс, онымен қатар оқыту мен тәрбиелеудің басқа әдістерін қолдануға болады: зерттеушілік, топтық. Жобалық әдісті қолдану мектептің білім беру жүйесін және білім беру кеңістігін құрудың көптеген мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Интерактивті білім беру технологиясы ретінде жоба әдісінің дидактикалық мәнін ашып көрейік. Жобаны аяқтаған кезде балада ұжым алдындағы жауапкершілік сезімін қалыптастыратын, ынтымақтастық пен іскерлік қарым-қатынасқа түсуге үйрететін еңбек бөлінісі пайда болады. Жобаны таңдау, мақсаттарды нақтылау; жұмысты жоспарлау; жобаны жүзеге асыру; аяқталған жобаны талқылау дәстүрлі түрде жоба бойынша жұмыстың негізгі кезеңдері болып табылады.

Жобаны таңдауда және оны жоспарлауда басты рөл оқушыларға тиесілі, яғни, жоба балалардың нақты өмірде қойған мақсаттарынан құралады. Мұғалім олардың іс-әрекетін үйлестіреді, жобаның сәтті жүзеге асу мүмкіндігін анықтайды, мақсат оқушылардың көпшілігін қызықтырады ма, жоба жүзеге асыру барысында басқа да әртүрлі міндеттерге жете ме, әр түрлі іс-әрекет түрлеріне мүмкіндік береді ме? . Яғни, мұғалімнің міндеті – оқушыларға шығармашылыққа барынша еркіндік беру, мәселе туындаған жағдайда балалардың жұмысын түзету, қалай әрекет ету керектігін тікелей нұсқаумен емес, жетекші сұрақтар арқылы оқушыларға дұрыс шешімді өз бетінше табуға көмектесу.

Жұмыстың маңызды бөлігі: материал жинау, алынған нәтижелерді практикада қолдану, яғни балалардың өмірді зерттеуге, оған алған білімдерін қолдануға үйренетін маңызды сәттері оқу орнының қабырғасынан тыс болуы мүмкін, яғни Бұл интерактивті технологияның зертханасы – қоршаған барлық тіршілік, ал оқу құралдары – тапсырмаға байланысты зерттелетін қоршаған заттар мен құбылыстар.

Сонымен бірге педагогикалық қолдауға қойылатын талаптар да артып келеді. Мұғалім – жоба жоспарын тексеріп, оның соңғы нәтижесін сынай білетін, дүниетанымы кең адам болып табылады.

Педагогикалық әдебиеттерде әдістің бір немесе басқа жағына назар аударатын «жоба әдісі» терминімен синонимдік атауларды кездестіруге болады: «мақсатты әрекет әдісі», «белсенді әдіс», «өмірлік әдіс», «мақсатты жоба», «мақсатты акт», «жобалау жүйесі», «мақсатты тапсырмалар әдісі». Олардың барлығы жобаның мақсат қоюға негізделгенін баса айтады. Ең жан-жақты анықтамалардың бірі: «жоба – белгілі бір мақсат пен оны жүзеге асыру үшін таңдалған өмірлік міндет» (П. Руднев) [4, б. 43].

Оқытудың интерактивті технологиясы ретінде жобалық әдіске қызығушылық кездейсоқ емес. Әдістеме аясында қазіргі білім беру парадигмасының мәселелері шешіледі: демократияландыру, ізгілендіру; Оқытудың ұжымдық формаларын іздеуге болады, оған қызығушылық бүгінде теорияда да, практикада да айтарлықтай өсті.

Жобалық әдістің әлеуеті зор, оқу процесінде пайдаланылуы тиіс жеткілікті педагогикалық мүмкіндіктер бар, бұл әдіс американдық немесе ресейлік педагогикалық мектеп тәжірибесі ғана емес, сонымен қатар педагогикалық идеялардың синтезі, ұзақ халықаралық рухани алмасудың нәтижесі болып табылады. .

Бұл интерактивті әдісті қолдану педагогикалық процесті жүзеге асырудың жаңа мүмкіндіктерін тудырады:

1.Оқыту мен білімді меңгеруге белсенді негіз құру, оқуға деген қызығушылықты арттыру:

Балалардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне негізделген оқыту бағдарламасын құру; сабақ барысында мұғалім мен оқушы арасында достық атмосфера құру; әр түрлі әрекет түрлеріне (көркемдік, шығармашылық, ойын, еңбек, қарым-қатынас) негізделген оқу мазмұнын құру; балаларды өз бетінше оқуға үйрету (жоспарлау, ұйымдастыру, олардың жұмысын есепке алу, уақыт пен күш-қуатты бөлу); оқу процесін шынайы өмірге енгізу; оқушылардың қоғамдық процестерге, қоғам игілігіне, басқа адамдардың игілігіне қызмет етуге саналы қатысуын қалыптастыру; жұмысты орындауға жауапкершілік.

2.Оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту: балалардың дарындылығын және бастамасын көрсету мүмкіндігі; балалардың зерттеу еркіндігінің көрінісі; балалардың өз қалауы мен қызығушылықтары бойынша әрекетті табу және таңдау мүмкіндігі, олардың күшті жақтарына сәйкес келетін, пайдалы білім мен дағдыларды қамтамасыз ететін және кейінгі әрекеттер үшін жаңа импульстардың пайда болуына ықпал ететін әрекет.

3. Оқытудың максималды жекеленуі: балаға ынтымақтық танытуға жағдай жасау; тапсырма бойынша өз қарқынымен жұмыс істеу және өз әдістерін қолдану; оқытудың топтық формаларын пайдалану мүмкіндігі; жобалық әдіспен қатар оқытудың басқа әдістерін (мысалы, зерттеу әдісі) қолдану мүмкіндігі [4, б. 47].

Жоба әдісінің интерактивті технологиясын пайдалана отырып, оқушылардың жеке позициясын көрсету қажеттілігін оқытуда өзекті ететін жағдайларды жасауға болады, яғни. Оқушылардың жеке қасиеттерін дамытуға және өзін-өзі дамытуға бағытталған білім беру процесін құруға мүмкіндік береді: әлемге белсенді, шығармашылық қатынасы, белсенділік, даралық, жауапкершілік және ынтымақтастық қабілеті. Жобалық әдісті кеңінен қолдану арқылы мектеп өмірі біртұтас және өзін-өзі қамтамасыз етеді және бала терең табиғи және жеке маңызды нәрсе ретінде қабылдай бастайды. Педагогикалық процестің маңызды ерекшеліктері рөлдік қарым-қатынасты тұлғалық қарым-қатынаспен алмастыру, қолайлы психологиялық климат, балаларда оқудың ішкі мотивтерінің басым болуы. Ал бұл мектеп өз дамуында білім беру жүйесінің негізгі параметрлеріне жетеді деген сөз.[2]

Білім беру жүйесіндегі өзара әрекеттестік субъектілері ретінде бала мен мұғалімнің теңдігі ересек адамның рөлін төмендетуді білдірмейді. Керісінше, дәстүрлі оқу үрдісіндегі рөлге қарағанда мұғалімнің жетекшілік ұстанымының маңыздылығы мен бала үшін жауапкершілігі арта түседі.

Жобалық әдістің әлеуетті мүмкіндіктерін дамыту, тәрбиелеу, оқыту, білім беру жүйесінде, білім беру тәжірибесінде бар басқа әдістермен және әдістермен үйлесімде жүзеге асырылуы мүмкін.

Білім беру ұйымдарында оқушыларға заманауи білім беру технологияларының мәні - оқушылардың өмірдің әртүрлі салаларында - таным, қарым-қатынас, белсенділікте өзін белсенді және жағымды көрсету қажеттілігін дамыту және жүзеге асыру. Сонымен қатар, мектеп оқушыларының пікірлерін зерделеу шындықтың білім беру ұйымдарында мектеп оқушыларының өзін-өзі көрсету аймақтары көбінесе объективті және субъективті себептермен шектелетінін көрсетеді, оқушылар оларды сипаттайды: «сұраныстың жоқтығы»; «қалаусыздық»; «қабілетсіздік»; «Пікірлес адамдардың болмауы»; «түсінбеу». Тәрбие қазіргі білім беру ортасында жеке тұлғаның субъективті өзара әрекеттесуінің жүйелі ұйымдастырылған процесі ретінде қазіргі білім беру мекемелерінің нақты практикалық қызметінде көрінеді. Бұл тұрғыда білім беруді баланың жеке басын қалыптастыру және дамыту процесін басқару деп түсіну маңызды, бұл үшін қолайлы жағдайлар жасауға міндеттіміз.

Сонымен, жобалық әдіс интерактивті технология ретінде білім беру үдерісін дамып келе жатқан тұлғаға бағыттайды және оның педагогикалық мүмкіндіктері қазіргі білім беру жүйесін құру және дамыту құралдарының негізі бола алады.

Аңдатпа. Мақалада жобалар әдісі білім берудегі интерактивті технологиялардың бірі ретінде қарастырылады. Әдістеменің дидактикалық аспектілері, интерактивті оқыту мен тәрбиелеудегі мұғалімнің қызметі мен рөлі қарастырылады. Жобалау әдісін қолдану педагогикалық процесті жүзеге асыруға жаңа жағдайлар туғызатыны көрсетілген.

Түйін сөздер: интерактивті білім беру технологиялары, жобалық әдіс, оқыту мен тәрбие ортасы, оқу-тәрбие процесі.

Аннотация. В статье рассматривается метод проектов как одна из интерактивных технологий в воспитании. Рассмотрены дидактические аспекты метода, функции и роль педагога в интерактивном обучении и воспитании. Показано, что применение метода проектов создает новые условия для осуществления педагогического процесса.

Ключевые слова: интерактивные технологии воспитания, метод проектов, обучающая и воспитывающая среда, воспитательный процесс.

Annotation. The article considers the project method as one of the interactive educational technologies. Didactic aspects of the method, functions and role of the teacher in interactive education and upbringing are considered. It is shown that the application of the project method creates new conditions for the educational process implementation.

Key words: interactive educational technologies, project method, teaching and educating environment, educational process.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 16 қарашадағы № 521 бұйрығы
2. Гаврилин А.В. Развитие теории и практики отечественных гуманистических воспитательных систем// Автореф. На соиск. уч.степ. доктора педнаук. М.-1997.
3. Плаксина И. В. Интерактивные технологии в обучении и воспитании : метод. пособие / И. В. Плаксина ; Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых.- Владимир : Изд-во ВлГУ, 2014. - 163 с.
4. Хмельницкая Е.В. Формирование личностно ориентированной модели обучения школьников по методу проектов с применением компьютерных технологий: дис. ... канд. пед. наук [Текст]. - Владимир, 2003. - 150 с.

БАЛАБАҚШАДА ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НАСИХАТТАУ

Уралова Айзада Илиясқызы

№11 «Таңшолпан» бөбекжай-бақшасының Дене шынықтыру нұсқаушысы,
Атырау қаласы

Балалардың денсаулығы – қоғамның маңызды көрсеткіштерінің бірі. Денсаулық мәдениеттілігінің төменділігі, денсаулыққа мән бермеушілік балалардың салауатты өмір салтының қарапайым ережелерін білмейтіндігіне байланысты. Демек, қазіргі кезде балалардың салауатты өмір салтын тәрбиелеу қажеттілігі, оны арнайы денсаулық сақтау технологиясын қолдана отырып қалыптастыру қажеттілігі туындап отыр.

Қазіргі кездегі білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі балаға терең білім мен тәрбие беруде оның денсаулығын сақтай отырып, дені сау, қабілетті тұлға қалыптастыру болып отыр.

Балалардың денсаулығын сақтау және нығайту - кез келген балабақшаның негізгі міндеттерінің бірі. Жыл сайын балабақша ұжымы тәрбиеленушілердің денсаулығын нығайтуға және дене дамуына ерекше көңіл бөледі, осыған орай тәрбиелеу білім беру жұмысының міндеттері шешімін табады.

Ендеше баланың денсаулығын сақтай отырып, жұмысқа деген ынтасын арттыруда, денсаулық сақтау технологиясының алатын орны ерекше.

Балалардың денсаулық жағдайына оқыту үрдісі тікелей әсер ететіні анық. Денсаулықты сақтау білім беру ұйымдарындағы оқу үрдісінің бір нышаны болып келеді. Ол денсаулық сақтау технологияларында, денсаулық сақтау ортасын құруда, педагогтардың баланың денсаулық мәдениетін қалыптастыру мақсатында медицина қызметкерлерімен, әлеуметтік педагог, психологтармен бірлескен әрекеттерінде көрініс беруде. Десек те, педагогтар денсаулық сақтау технологияларын үнемі қолданбайды. Балалар өз денсаулығына деген аса қамқорлық қалыптаспаған, көпшілігінің денсаулықты сақтау туралы білімдері төмен, өз денсаулығын сақтаудың қарапайым біліктері мен дағдылары қалыптаспаған [1].

Соңғы кезде денсаулықты қалыптастыру факторының ең негізгісі салауатты өмір салты екендігін көптеген педагогикалық, психофизиологиялық, медициналық зерттеулерде атап көрсетіледі.

Денсаулықтың жоқтығы адамның өмір сүру әдебіне байланысты, денсаулықтың құнын санат түрде қабылдамайды, сондықтан да сәтсіздікке ұшырайды. Денсаулықты бұл тұрғыда талқылау ашық ақпараттық – профилактикалық мәселеден санитарлық – гигиеналық, әлеуметтік – медициналық, психофизиологиялық факторлары ескерілген оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыруды қарастыратын педагогикалық мәселеге айналады [2].

Денсаулық ұғымының педагогтар мен балалардың денсаулығына байланысты қатынасының маңызы зор, себебі білім беру мекемелері баланы әлеуметтендіру бойынша маңызды буын, ол жерде өзге де құндылықтармен бірге, денсаулықтың құндылығын игереді, өз денсаулығы мен өзге қоршаған адамдар денсаулығын сақтау мотивін қалыптастырады.

Ғылыми мәліметтерге сүйенсек, қазіргі балалардың денсаулық жағдайына орай, білім берудің денсаулық сақтауын парадигмасын жүзеге асыру қажеттігін көрсетеді. Денсаулық сақтаушы білім беру жүйесі білім беру мекемелерінде баланың денсаулығын сақтау мен дамытуды қамтамасыз ететін қолайлы денсаулық сақтау ортасын құруды талап етеді.

Баланың оқу мен тәрбиесін денсаулық сақтау тұрғысынан ұйымдастыру дегеніміз - баланың рухани және физикалық сәтті жағдайын қорғауға бағытталған психо-педагогикалық және санитарлық-гигиеналық негіздеріне сүйенген салауатты өмір салтының принциптерін жүзеге асыру.

Оқу үрдісін денсаулық сақтау тұрғысынан ұйымдастыру балада денсаулықты сақтау мен нығайтуға тұрақты сұранысты тудырады.

Денсаулық сақтай отырып білім беру принципі – баланың дене және психологиялық денсаулығын дамытып, нығайтуға жағдай жасайды [3].

Оны келесі құралдар арқылы жүзеге асыруға болады:

- денсаулықты сақтап оқыту;
- дененің дамуын арттыру;
- санитарлық- гигиеналық ережелер мен нормаларды сақтау;
- салауатты өмір салтын насихаттау және т.б [4].

Балалардың денсаулығын сақтау, салауатты өмір салтын қалыптастыру ең алдымен, оқыту процесінде жүзеге асырылады. Заманауи педагогикада оқыту процесі баланы білмегеннен білуге және педагогпен бірлесе отырып, сәйкес ептілік пен дағдыға үйрету, оқыту ретінде қарастырылады.

Салауатты өмір салтын дәріптеу туралы сөз болғанда ең алдымен денсаулық сақтау технологиясы туралы айтылуы керек.

«Денсаулық сақтау» ұғымы кез келген педагогикалық технологияның сапалық сипаттамасына жатады, яғни осы технологияны жүзеге асыру барысында баланың денсаулығын сақтау міндеті қаншылықты шешілетінін көрсетеді.

Денсаулық сақтау технологиясы денсаулықты қорғауға, өз денсаулығына деген құнды қарым-қатынасын қалыптастыруға бағытталған педагогикалық, психологиялық және медициналық ықпалдардың бірлігін көздейді.

Денсаулық сақтау технологиясы – балалардың денсаулығын сақтауды және нығайтуды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ететін, оқу-танымдық және практикалық іс-әрекетін басқарудың ұйымдастырушылық тәсілдерінің функционалды жүйесі [5].

«Денсаулық сақтау білім беру технологиясы» (ДБТ) ұғымы педагогикалық лексиконда соңғы бірнеше жылда пайда болды және бүгінгі күнге дейін көптеген педагогтар санитарлық-гигиеналық шаралар аналогы ретінде қабылдайды. Оған балалардың денсаулығын сақтау және нығайту – білім беру ұйымдарының маңызды міндеті ретінде жүзеге асырылатын жұмыс мазмұны туралы түсініктерге тән, «денсаулық сақтау білім беру технологиясы» терминін тар мағынада түсіну дәлел болып отыр.

Денсаулық сақтау технологияларының мақсаты - баланың балабақшада, мектепте жүрген кезінде денсаулығын сақтау, оның денсаулығын сақтау туралы білім, білігі мен дағдыларын қалыптастыру, алған білімдерін қолдана білуге үйрету. Барлық денсаулық сақтау технологияларының негізгі ерекшеліктері - балалар денсаулығын үнемі экспресс - диагностикадан өткізіп, бақылап отыру және ағзаның қалыпты дамуын бақылап, бала денсаулығы туралы қажетті қорытындылар (оқу жылының басы мен аяғында) жасап отырады.

Демек, біздің көздейтініміз денсаулық сақтау технологиялары негізінде баланы салауатты өмір сүруге дайындау [6].

Білім беру ұйымына қабылданған баланың денсаулығы жақсы, дене бітімінің мықты болуы шарт. Өйткені оның жетістіктері дене дамуының, денсаулығының мықтылығына тікелей байланысты.

Осы міндеттерді жүзеге асыруда дене шынықтыру пәні маманының ролі ерекше. Сондықтан өзімнің педагогикалық қызметімде дене шынықтыру-сауықтыру жұмысында денсаулық сақтау технологиясының жаңашыл әдістерін қарастыруды көздеймін.

Дене шынықтыру-сауықтыру жұмысының жаңашыл әдістері денсаулық сақтау ортасын құрудан, тәрбиешілердің құзыреттілігін арттырудан, балабақшада және отбасында денсаулық сақтау технологиясын қолданудан тұрады.

Балабақшада келесі денсаулық сақтау технологияларының жаңа әдістерін қолдануға болады:

- дене шынықтыру-сауықтыру технологиясы: ауамен шынықтыру, өзіндік массаж, алтықырлы қарындаштармен массаж, тыныс алу жаттығулары, көзге арналған жаттығулар,

дәрументерапиясы, күндізгі ұйқыдан кейінгі гимнастика, бұдырлы жолдармен жүру, түймелі кілемше үстінде жүгіру, спорттық мерекелер мен ертеңгіліктер өткізу;

- әлеуметтік-психологиялық денсаулықты қамтамасыз ететін технологиялар: психогимнастика, ертегітерапиясы, музыкатерапиясы, ритмопластика, арттерапия, саусақ гимнастикасы, логоритмика, көңілді тренинг;

- білім беру технологиялары – бұл «Денсаулық» саласы бойынша білім беру іс-әрекеті;

- медициналық-профилактикалық технологиялар - бұл мектеп жасына дейінгі балалардың күн реттелімін және дұрыс тамақтануын бақылау, СанПиН талаптарын қамтамасыз етуге және денсаулық ортасын құруға көмек көрсету;

- ата-аналарға валеологиялық насихат жүргізу – бұл ата-аналармен жүргізілетін жұмыстардың саналуан формалары.

Дені сау баланы тәрбиелеудің маңызды шарты ретінде Дене тәрбиесі бойынша ҰОІӨ-не ерекше көңіл бөлінеді. Мен дене шынықтыру маманы болғандықтан, жоғарыда аталған инновациялық әдістерді басшылыққа аламын.

Дене сауықтыру жұмыстарында қолданылатын инновациялық әдістер:

Тыныс алу жаттығулары

Жалпақтабандылықтың алдын-алу жаттығулары

Сымбатты түзету жаттығулары

Стретчинг (созылу жаттығалары)

Йога жаттығулары

Көзге арналған жаттығулар

Таңертеңгі жаттығудан кейін тыныс алу немесе тұзды жолмен жүру өте тиімді. Сонымен қатар дене тәрбие ҰІӨ-де дәстүрден тыс құрал-жабдықтарды қолданған жөн.

Балабақшада баланың денсаулығын сақтау мен нығайту мәселелері басқа да мамандардың бірлескен жұмысы негізінде нәтижелі болады. Осындай мәселені шешу барысында біздің анықтағанымыз, баланың денсаулығын нығайтуда және аурудың алдын-алуда тек қана баланың қимыл белсенділіктерін көтеру өте аз, сонымен қатар шынықтыру шараларын жүйелі өткізу керек. Ол үшін педагог дәстүрлі жұмыстарға дәстүрден тыс жұмыс түрлерінің жүйесін тудыруы жөн.

Мысалы, жалаң аяқ жүру табан мен буындарды бекіту әдісі болып табылғандықтан барлық жаттығуларды жалаң аяқ ұйымдастырған өте ұтымды болады.

Баланың дені сау, салмақты, дене дамуы мықты, тәбеті жақсы, ұйқысы толыққанды болып өсуі үшін күн тәртібін қатаң сақтау қажет. Бұл балаға балалық шақтан бастап ағзасын кез-келген ауруға қарсы тұруына маңызды.

Дені сау баланы тәрбиелеудің маңызды шарты ретінде Дене тәрбиесі бойынша ҰІӨ-ке ерекше көңіл бөлінеді. Мен дене шынықтыру маманы болғандықтан, жоғарыда аталған инновациялық дәстүрден тыс жұмыстарды және дәстүрден тыс құрал-жабдықтарды өз тәжірибемде қолданамын.

Алдымен балабақшадағы дәстүрлі ҰІӨ бойынша жас ерекшелік топтарына дене шынықтыру және сауықтыру жұмысының жылдық жоспарын құрдым. Жоспарға сәйкес ҰІӨ ұйымастырылады, онда дене шынықтыру құрылымы жүзеге асады. Ертеңгілік жаттығулар күн сайын ұйымдастырылады.

Балабақша педагогтарымен бірлесе отырып, дене шынықтыру-сауықтыру жұмысы жүйелі жүргізіледі. Тәрбиешілер серуен кезінде және күннің екінші жартысында балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігіне ерекше назар аударады. Жас ерекшелігіне сай құрылған қимылды ойындар ұйымдастырады, ұйқыдан кейін шынықтыру шараларын өткізеді.

Балабақшада дене шынықтыру-музыка залында және таза ауада, табиғат аясында спорттық мерекелер, сауықтыру кештері, Денсаулық Күні мен апталықтар, күзгі және қысқы олимпиадалар үнемі өткізіледі.

Дене шынықтыру-сауықтыру инновациялық жұмыстары ата-аналармен өзараәрекеттестік болмай жүзеге асуы мүмкін емес. Ата-аналармен жұмысты белсендендіру үшін түрлі жұмыс формалары қолданылады: сауалнама қолдану арқылы әлеуметтік сауал жүргізіледі, ашық шараларға, ертеңгіліктерге қатыстырылады, спорттық кештерге атсалысуға шақырылады.

Жаңашыл бағытта жұмыстарды ұйымдастырудың арқасында білім сапасын едәуір арттыруға мүмкіндік туады: балалардың денсаулығын сақтау мен нығайту және тәрбиеленушілердің білім беру бағдарламасын меңгеру мәселесінде оң жетістіктер байқалады, педагогикалық, денсаулықсақтау технологияларын өз тәжірибесінде қолданатын педагогтар саны өсіп отыр.

Аталған шаралар балабақша қызметкерлерінің – медбике, тәрбиешілер және ата-аналардың ынтымақтаса әрекет етуі нәтижесінде балалардың денсаулығын сақтауға және нығайтуға мүмкіндік береді.

Сонымен, бала денсаулығы – ең жоғары әлеуметтік құндылық. Бүгін бүлдіршін балалар, ертеңгі күні елдің әл-ауқат деңгейі мен экономикалық потенциалын, мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Балабақшамызда құрылған денсаулық сақтау ортасы баланың әлеуметтік ортаға бейімделуіне және балалардың қозғалыс белсенділігіне деген қажеттілігін жүзеге асыруға ықпал етеді.

Аңдатпа. Осы мақалада балабақшадағы салауатты өмір салтын насихаттау жұмыстары қарастырылған. Дене шынықтыру нұсқаушысының іс-тәжірибесіндегі денсаулық сақтау технологиясының құралдары мен әдістері сипатталған.

Кілт сөздер: бала, денсаулық, технология, денсаулық сақтау технологиясы, салауатты өмір салты

Аннотация. В данной статье рассматривается работа по пропаганде здорового образа жизни в детском саду. Описаны средства и методы здоровьесберегающих технологий из опыта инструктора по физической культуре.

Ключевые слова: ребенок, здоровье, технология, здоровьесберегающие технологии, здоровый образ жизни.

Abstract. This article discusses the work on promoting a healthy lifestyle in kindergarten. The means and methods of health-saving technologies from the experience of a physical education instructor are described.

Keywords: child, health, technology, health-saving technologies, healthy lifestyle.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Аканов А.А. Формирование здорового образа жизни в Республике Казахстан // Валеология. Физвоспитание. Спорт-2004-№1
2. Ахаев А.В. Управление здоровьесберегающим процессом.- Усть-Каменогорск, 2004.-70с
3. Демешева Г.У. Педагогические условия формирования основ здоровьесберегающей компетентности у детей дошкольного возраста., Білім, ғылыми – педагогикалық журнал-2010. - №5
4. Абылкасымова А.Е., Даниярова К.А., Тулеубаева Х.Т. Здоровьесберегающие образовательные технологии в учебно-воспитательном процессе.-Астана, 2005.-65с
5. Игенбаева Б.Қ., Шабажанова С.Қ. Сабактың дұрыс ұйымдастырылуы – бала денсаулығының кепілі.//12 жылдық білім, -2005.-N7, -72-74 б.
6. Утешкалиева А. Методика применения здоровьесберегающей технологии. Атырау, 2008.

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІПТІ ТАҢДАУ КЕЗІНДЕГІ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Манкишева Айымжан Мендыхановна

Ғылыми жетекшісі – **Қазиев Қ.О.**

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан

Оқушылардың кәсіби таңдау кезіндегі өзін-өзі анықтау мәселесі қазіргі жағдайда өте өзекті болып отыр, өйткені, біріншіден, соңғы онжылдықта адамның жеке бейімділігі мен қабілеттерін іске асыруға мүмкіндік беретін мамандықтар жиынтығы айтарлықтай ұлғайды. Екіншіден, жеке тұлғаның еңбек қызметіне қойылатын талаптар артты. Жұмыс берушілер техника мен технологиядағы өзгерістерге жедел ден қоюға, еңбекті ұйымдастырудағы түрлі жаңалықтарға сәтті бейімделуге қабілетті мамандарды қабылдауға мүдделі. Мұндай ұтқырлық сән, бедел, жоғары табыс және т.б. әсерінен емес, табиғи бейімділікке сәйкес мамандық таңдаған жағдайда ғана мүмкін болады.

Кәсіби өзін-өзі анықтау бір жағынан әлеуметтік талаптарға, екінші жағынан жеке қажеттіліктер мен мүдделерге толық сәйкес келетін қызмет түрлерін, қатынастар жүйесін жеке тұлғаның іздестіруінің жалпы процесінің бір бөлігі болып табылады. Британдық тарихшы және философ А.Тойнби өркениеттің гүлденуі бірінші кезекте жеке тұлғаның ішкі күштерінің дамуымен, жеке адамның өзін-өзі айқындау үдерісімен анықталады деп санады және дәл осы сияқты техникалық және шаруашылық прогресс емес, өзінің ерекше жолымен жүретін тұлғаның әлеуметтік-мәдени өзін-өзі анықтауы өркениеттің өсуінің негізгі айғағы болып табылады [1, 271].

Кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымы «өзін-өзі анықтау» түсінігінен туындап отыр. Өзін-өзі анықтау – бұл өз мүмкіндіктерін саналы ұғыну, өзін-өзі тану, өзінің даралық тарихын құру; адамның өзінің даму болашағын саналы және өз бетінше жүзеге асыруға дайындығы [2; 23].

«Өзін-өзі анықтау» термині әдебиетте әртүрлі мағынада қолданылады. Мәселен, жеке адамның өзін-өзі анықтауы, әлеуметтік, өмірлік, кәсіби, адамгершілік, отбасылық өзін-өзі анықтау туралы айтылады. Бұдан басқа, бұл феномен көптеген пәндер аясында зерттеледі. Бұл тұжырымдаманың құқықтық, философиялық, психологиялық, педагогикалық және социологиялық түсіндірмелерін ажыратуға болады. Осыған байланысты өзін-өзі анықтау пәнаралық категория мәртебесіне ие болды.

Тәртіптік тәсілдердің әрқайсысы жеке өзін-өзі анықтау құбылысы туралы белгілі бір түсінік қалыптастыруға және белгілі бір тұжырымдамалық схеманы жасауға мүмкіндік береді. Өзін-өзі анықтаудың философиялық түсіндірмесі адамның өмірде өз орнын табуы, өзінің ішкі дүниесінің тұлғалық күйзелісі (экзистенциализм философиясы), өз табиғатын тануы және оны қабылдауымен (Э. Фромм) байланысты ақиқатты түсінуінен туындайды. Өзін-өзі анықтаудың мәні адамның өзінің кім екендігі, оның не білетіндігі және мүмкін екендігі туралы (Жаңа заман философиясы) өзінен-өзі үнемі сұратып отыруына әкеледі. Өзін-өзі анықтау адамның өмірлік әлемімен, өмірдің мағынасын іздеумен байланысады, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі білу, өзін-өзі бекіту, өзін-өзі іске асыру және өзін-өзі ақтау арқылы өзін-өзі жасау қандай да бір шығармашылық процесс ретінде көрінеді [3, 29-36]. Бұл процестерде ішкі және сыртқы өзін-өзі анықтау өзара байланысты.

Философиялық тәсіл өзін-өзі анықтау процесінде адамның ішкі күші, интроспекция және сезу қабілеті (өзін-өзі рефлексия), сондай-ақ қоршаған әлем маңызды рөл атқаратынын түсіндіреді. Тұлғаның сыртқы өзін-өзі анықтауы (әлеуметтік өзін-өзі анықтау) бостандық пен өзін-өзі бақылау, даралық және өзін-өзі бағалау ұғымдарымен байланысты. Мамандықтағы өзін-өзі анықтау осы тұрғыда жеке өзін-өзі анықтауда, мысалы, белгілі бір іс-әрекетке қабілетті адамның өзін-өзі тануы, осы іс-әрекеттің мағынасын түсіну, өзінің кәсіби дағдыларын дамытуда бекітілген.

Өзін-өзі анықтаудың психологиялық түсінігі осы әлеуметтік-мәдени құбылыстың басқа аспектілеріне бағытталған. Экстремалды детерминизм теориясына сәйкес (мысалы, фрейдизм, необихевиоризм) адам өзін-өзі анықтай алмайды. Адамның барлық мінез-құлқы оның бейсаналығымен немесе өткен тәжірибесімен анықталады [4, 6]. Қалыпты детерминизм теорияларында өзін-өзі анықтау бірегейлікпен байланысады (Э. Эриксон).

Сәйкестілік өзін-өзі анықтауды адамның өзіне де, қоршаған әлемге де қатынасын сипаттайтын белгілі бір бейнемен сәйкестендіру ретінде ашады. Психологиялық тәсілде өзін-өзі анықтаудың белгілі бір шекаралары бар екендігіне баса назар аударылады. Олар адамның өзін-өзі дамытудағы мақсаттары мен қажеттіліктерін оның табиғатына сәйкес анықтайды (физикалық және психикалық, туғаннан берілетін), басқаша айтқанда, сыртқы себептер ішкі жағдайларды сындыру арқылы әрекет етеді [5, 359]. Нәтижесінде, көптеген психологтар адам өмірінің белгілі бір саласында бұл процестің өзіндік ерекшеліктері бар деп санайды, мысалы, бір жағынан, жоғары мектеп жасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктерімен (уақыттың ерекше сезінуі, дербестіктің, еріктің, мақсатқа ұмтылудың қалыптасуы), ал екінші жағынан - әлеуметтік ортаның әсерімен (жасөспірім ата-анасына тәуелді, бірақ қазірдің өзінде дербес болуға, құрдастарымен қарым-қатынас жасауға ұмтылады) сипатталатын бірқатар ерекшеліктерге ие, сондай-ақ мектепті аяқтау сәтінің, өмірлік стратегияны таңдау қажеттілігінің объективті факторы рөлін атқарады.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын психологиялық-педагогикалық қолдаудың теориялық және практикалық аспектілері көптеген ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың анықтамасын Д.А.Леонтьев тұжырымдады, ол оны жеке тұлғаның кәсіби еңбек ортасына деген іргелі қатынастар жүйесін қалыптастырудың, рухани и физикалық мүмкіндіктерді дамыту мен өзін-өзі жүзеге асырудың, оның барабар қалыптасуының күрделі динамикалық процесі ретінде қарастырады [6]. Н.С.Пряжников кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесін қарастыра отырып, былай деп жазады: "Кәсіби өзін-өзі анықтаудың мәні - орындалатын жұмыстың және бүкіл өмірдің мағыналарын тәуелсіз және саналы түрде табу (сонымен қатар-өзін-өзі анықтау процесінде мағынаны табу) нақты мәдени-тарихи (әлеуметтік-экономикалық) жағдайда" [7]. Е.А.Климов кәсіби өзін-өзі анықтауды түсінеді "...психикалық дамудың маңызды көрінісі ретінде, даму мүмкіндіктерін белсенді іздеу ретінде, өзін пайдалы нәрсенің "жасаушылар" қауымдастығының, кәсіпқойлар қауымдастығының толыққанды қатысушысы ретінде қалыптастыру" [8]. Ол кәсіби өзін-өзі анықтау мамандық таңдаудың бір сәттік актісіне дейін азаймайтынын және таңдалған мамандық бойынша кәсіби дайындықтың аяқталуымен аяқталмайтынын, ол кәсіби өмір бойы жалғасатынын атап көрсетеді.

Өзін-өзі анықтау психологтардың адам әрекетін анықтайтын жүйеге сәйкес келеді және адамның мотивациясымен, мақсаттарымен, қажеттіліктерімен, мүдделерімен және құндылықтарымен байланысты. Адам өзін-өзі танумен шектеліп қана қоймай, сыртқы әлемді зерттеуі керек. Психологиялық процесс ретінде мамандық таңдауда өзін-өзі анықтау - бұл адамның кәсіби бейімділігін білу ғана емес, сонымен қатар мектеп түлегі болашақта жұмыс істеуге ниетті қызмет саласын, оның жеке тұлғаға қоятын талаптарын зерделеу. Педагогика әртүрлі процестер мен құбылыстарды зерттеу дағдыларын қалыптастыру теориясы мен әдістемесін қарастырады. Бұл ғылым тұрғысынан өзін-өзі анықтау адамға бала кезінен бастап арнайы дайындықты қажет ететін белгілі бір дағды ретінде түсініледі [9, 10, 11]. Өзін-өзі анықтау қабілеті адамның "мен" жалпы бейнесі қалыптасқан кезде жеке дамудың осы деңгейінде пайда болады. Өзін-өзі анықтаудың бір түрі ретінде кәсіби таңдау адамның қабілеттеріне, бейімділіктеріне және мүдделеріне сәйкес келуі керек. Тек осы жағдайда ғана жеке адамның да, жеке адамның да кәсіби өзін-өзі іске асыруы мүмкін болады. Сондықтан өзінің физикалық, психикалық мүмкіндіктерін, әлеуметтік қызметтің қандай да бір түрлеріне бейімділігін білуден бастап, өзін-өзі анықтауды үйрену қажет. Кәсіптік бағдарлаудың педагогикалық әдістемелері психологиялық тестілерді (өзін-өзі тану), өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын (өз уақытына билік ете білу, істерді жоспарлау,

мақсат қою), өзін-өзі дамытуды, өзін-өзі бекітуді қамтиды. Бұл үшін қалыптасқан тұлғаның (педагогтың) көмегі, сондай-ақ өзінің белсенділігі мен ішкі энергиясы қажет.

Осылайша, психологиялық-педагогикалық тәсіл өзін-өзі анықтаудың өте маңызды аспектілерінің бірін ашады. Бұл - адамның өсу процесінде басынан бастап дамитын дағды. Ол өзіне дұрыс нұсқаны таңдау мүмкіндігін ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеу сияқты маңызды тәжірибелер жүйесінде қамтиды. Бұл ұғымдар дербестікті білдірмейді, ең алдымен адамның бейімділігі мен қабілеттерін анықтауға және жүзеге асыруға саналы бағдарын білдіреді.

Жоғарыда атап өтілгендей, кез келген өзін-өзі анықтау, әсіресе кәсіби, нақты өмірлік жағдайдан, адам тұратын әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайлардан оқшауланып жүзеге асырылмайды. Жеке тұлғаның өзін-өзі анықтау ұғымының мәні мен мазмұнын түсінуге әлеуметтік көзқарастың ерекшелігі осымен байланысты. Бұл құбылыс жеке адамның (оның бейімділігінің, мүдделерінің, қажеттіліктерінің) және қоғамның (қоғамдық қажеттіліктердің, нормалардың, мәдениет құндылықтарының, әлеуметтік жағдайларды, тетіктерді есепке алудың) жеке басының барынша өзін-өзі іске асыруына бағытталған ерекше өзара іс-қимылы ретінде қарастырылады. Өзін-өзі анықтауда сыртқы факторлар да, атап айтқанда қоғамдық қажеттіліктер, нормалар, құндылықтар және тиісінше олардың трансляторлары, білдірушілері және т.б. маңызды. Өзін-өзі анықтаудың арқасында тұлға белгілі бір шағын немесе үлкен қоғамдастықтың бір бөлігі бола отырып, әлеуметтік құрылымда белгілі бір орын алады [12, 341].

Осылайша, өзін-өзі анықтау өзін-өзі анықтау ғана емес (нақты мағынада), сонымен қатар әлеуметтік өзара іс-қимылдың ерекше тәсілі, ол бір мезгілде бірнеше деңгейде болады:

1) өзімен-өзі (бұл жерде өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту дағдыларын дамыту және өзінің жеке бейімділігін түсіну маңызды);

2) сыртқы жағдайлармен (бұл әлеуметтік мәртебе, материалдық мүмкіндіктер, қандай да бір оқиғалар, мысалы, мектепті бітіру және өзін-өзі анықтау дағдыларын қалыптастыруға көмек көрсететін ата-аналардың, құрдастардың, педагогтардың қоршаған ортаның әсері сияқты «мән-жайлар»);

3) жалпы қоғаммен (жеке қажеттіліктердің қоғамдық қажеттіліктермен арақатынасы негізінде әлеуметтік жүйеге енгізу тәсілдерінің жүйесі)

Кәсіптегі өзін-өзі анықтау - белгілі бір кәсіби қоғамдастыққа кіру процесі. Бұл жерде нақты еңбек қызметімен айналысу қабілетінің есебі ғана емес, сондай-ақ қандай да бір кәсіби саланың құндылықтары, нормалары, талаптары мен мүмкіндіктері туралы барабар түсінік қажет. Сондықтан әлеуметтанушылық тәсілде кәсіби өзін-өзі анықтау белсенді тұлғаға ғана жатпайды, сондай-ақ қандай да бір кәсіпті таңдауды ынталандыратын әсерлердің тұтас жүйесін білдіретін сыртқы факторлардың рөлі маңызды.

Социологиялық зерттеулердің деректері елдің және экономиканың жағдайы жастардың кәсіби жоспарлауына тікелей әсеретіндігін көрсетеді. Сондықтан белгілі бір сәтте ел еңбек нарығында дағдарысқа ұшырады. Мәселе жастардың кәсіби таңдауы болашаққа бағдарлануы тиіс, ал іс жүзінде ол нақты жағдайдан айтарлықтай артта қалып отыр.

Жастар әлі күнге дейін отбасынан да, мектептен де, мемлекеттен де қолдау мен көмек сезінбестен өздерінің кәсіби таңдауымен жалғыз қалады. Бұл жағдайда таңдау қате болады деген қауіп бар. Болашақ маманды оқытуға мемлекеттің қаражаты ысырап болады, өйткені мұндай "кәсіпқой" мамандық бойынша жұмыс істеуі екіталай, ал егер солай болса, сұрақ туындайды: ол өзінің кәсіби міндеттерін қаншалықты тиімді орындай алады?

Зерттеулерге сәйкес, еңбекке қабілетті халықтың 60%-ы мамандық бойынша жұмыс істемейді. Бұл жағдайдың себебі екі жақты. Бір жағынан, жастар өздерінің әлеуетін дұрыс түсінбейді немесе толық түсінбейді. Олар өздерінің бейімділігін, белгілі бір қызмет түрлеріне бейімділігін сирек біледі. Жастардың өз таланттары, қызығушылықтары мен

мүмкіндіктері туралы хабардар болу деңгейі төмен. Екінші жағынан, бұл адамның еңбек нарығы, сұранысқа ие кәсіптер туралы толық ақпаратқа ие болмауының нәтижесінде кәсіптердің бейсаналық таңдауы. Қазақстанда халықтың кәсіп таңдауында белгілі бір ерекшеліктер қалыптасты. Мамандық пен мамандықты таңдау көбінесе отбасылық дәстүрге, әлеуметтік тенденцияларға (гранттардың болуы, ҰБТ-ның өту деңгейі) немесе ата-аналардың, туыстардың, достардың кеңестеріне негізделген, олар да нақты жағдайды объективті түсінбейді.

Міне, зерттеулерден алынған кейбір сандар. Оқушылардың 87%-ы ата-аналар мен мектеп мұғалімдерінің әсерінен мамандық таңдайды. Бұл ретте ата-аналардың 75%-ы балаларының қандай мамандық таңдағысы келетіні туралы түсініктері жоқ екенін мойындайды. Мектеп оқушылары мен олардың ата-аналарының 90% нарықта ең көп сұранысқа ие мамандықтар туралы түсінік жоқ. Респонденттердің барлығы дерлік кәсіби бағдар туралы ақпаратты мақсатты түрде іздемеген. Сонымен қатар, ақпараттың болмауы немесе қолданыстағы кәсіптік бағдарлау әдістері мен құралдарының тиімсіздігі әсер етеді [13].

Оқушыларға кәсіби бағдар беруде кәсіби өзін-өзі анықтаудың маңызы жоғары. Оқушылардың болашақ мамандықты таңдауда жіберетін қателіктеріне мыналар жатады:

- мамандықтар әлемімен, олардың ерекшеліктерімен толық таныс болмауы (түрлі еңбек жағдайлары, мамандық тұлғасына қойылатын талаптар және т.б.);
- беделді мамандықты табыс көзі ретінде қарастыру;
- белгілі бір мамандық өкіліне деген біржақты көзқарас қалыптасу;
- достарының ыңғайымен серіктестік мамандық таңдау;
- ата-аналарының қалауымен мамандық таңдауы;
- өз қабілеттері мен мүдделерін ескермей, ҰБТ-ның нәтижесі бойынша мамандық таңдау;
- аймақтық еңбек нарығында сұранысқа ие емес, бірақ «беделді» кәсіптердің ішінен мамандық таңдау (құқықтану, кеден ісі, экономика салалары бойынша);
- олар өздерінің өмірлік мақсаттарын болашақ мамандықтарымен дұрыс болжауды және құруды жасауды білмейді.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, В.Б.Успенскийдің "оқушылардың мамандық таңдауға дайындығын анықтауға арналған сауалнама" әдістемесі жүргізілді. 11 сыныптың 28 оқушысы қатысты. Әдістеменің нәтижелері келесідей: оқушылардың 38% - кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындықтың жоғары деңгейі анықталды; кәсіптік өзін-өзі анықтауға дайындықтың төмен деңгейі оқушылардың 19% анықталды және орта деңгей сәйкесінше оқушылардың 43% көрсетті.

Мамандық таңдауға дайындықтың жоғары деңгейі диагнозы қойылған субъектілер кәсіби таңдау жасауға дайын, олардың мамандық таңдау мотивтері тұрақты және негізделген. Дайындықтың орташа деңгейін көрсеткен субъектілер өздерінің болашақ мамандықтары туралы ойлайды, бірақ олардың себептері тұрақсыз. Мамандық таңдауға дайындығы төмен субъектілер өздерінің болашақ мамандықтары туралы ойламайды немесе олардың мамандықтар туралы үстірт және жеткіліксіз хабардар болуы. Нәтижелер алдын ала және одан әрі зерттеу жоспарға сәйкес жүргізілетінін атап өткім келеді.

Осылайша, мектеп түлектерінің елдің (аймақтың) даму тенденцияларын және қазіргі еңбек нарығының сұраныстарын ескере отырып, болашақ кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруда тәуелсіз және жауапты таңдау жасауға дайындығын қалыптастыру үшін кәсіби өзін-өзі анықтау процесін психологиялық-педагогикалық қолдау қажеттілігі туындайды.

Кәсіби өзін-өзі анықтауды психологиялық-педагогикалық қолдау - бұл оқушылардың қабілеттерін, таланттары мен әлеуетін ашуға, сондай-ақ оқу процесінде мұғалімдерге көмек пен қолдау көрсетуге бағытталған шаралар кешені деп айтуға болады. Біз өзін-өзі анықтауды адам дамуының күрделі, көп сатылы және көп қырлы процесі ретінде анықтадық. Оқушылардың өзін-өзі анықтауы - ең алдымен өз қабілеттеріне сай

таңдау екенін ұмытуға болмайды. Сондықтан жастарға бүгінгі таңда қоғамда қалыптасып отырған еңбек нарығына қатысты жағдайды түсіндіріп қана қоймай, олардың жеке бейімділігін ескере отырып, лайықты мамандық таңдауға көмектесу керек. Жаңа негізде қайта жаңғырту және кәсіпорындардың өкілдерімен кездесулер, психологиялық тестілеу, оқушыларды жеке адамның психофизикалық және әлеуметтік-мәдени сипаттамаларына қойылатын нақты кәсіптің талаптарымен таныстыруды қамтитын мектептегі бұрынғы кәсіби бағдарлау жүйесін айтарлықтай жетілдіру қажет. Сондай-ақ мемлекеттің, мектептің, бизнестің, отбасының күш-жігерін оқушыларда өзінің бейімділігі мен әлеуметтік қажеттіліктерін әр түрлі қызметкерлерге ұдайы зерделеу негізінде кәсіби өзін-өзі анықтау дағдыларын қалыптастырудың тиімді жүйесін ұйымдастыруда біріктірген жөн.

Кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісін жүргізудің бірнеше салада жүзеге асуы мүмкін. Олар:

1) әлеуметтік – оқушылардың оқу-өндірістік еңбектерін ұйымдастырумен кәсіби бағдар беру жұмысын дамытуға бағытталған мемлекеттік ұйымдастыру жүйелері. Өкінішке орай бұл бағыттағы жұмыстар өте баяу жүруде.

2) педагогикалық – оқушылардың мамандықты саналы таңдауға даярлау мақсатында оқушының жеке басына және сынып ұжымына педагогикалық әсер ету. Қазіргі таңда бұл жұмысты мектеп ұжымы өз шамаларынша жүргізуде, егер жоғары оқу орындарымен жоспарлы түрде бірігіп жүргізілсе, біраз нәтижеге қол жеткізері анық.

3) Психологиялық – ерте жасөспірім кезеңінде оқушыны іс-әрекетті өзіндік саналы басқару субъектісі мен басқару және өзін-өзі басқару механизмдері ретінде зерттеу. Бұл бағытта мектеп психологтарының үлкен жауапкершілікпен көптеген жұмыстар атқаруына тура келеді.

Қалыптасқан жағдайды талдау барысында кәсіби бағдар беру жұмысын тиімді жүргізу үшін: кәсіби бағдар беру жұмысын жүргізуде педагогтардың құзыреттілігін жетілдіру; кәсіби бағдар беру қызметінде мектептің әлеуметтік серіктестермен өзара іс-қимылын ұйымдастыру; жастардың кәсіби өзін-өзі анықтауын нормативтік және ұйымдастыру-әдістемелік қамтамасыз ету сапасын жақсарту; мектеп психологтары мен сынып жетекшілерге кәсіби бағдар беруге байланысты біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру; мамандық таңдау туралы қолжетімді ғаламтор сайттарын жасау туралы ұсыныстарды айтқымыз келеді.

Сонымен қорытындылай келегенде, оқушылардың дұрыс кәсіби өзін-өзі анықтай алу оның келешек өмірімен тығыз байланысты болмақ. Кәсіби бағдар беру жұмыстарына тек мектепті ғана жауапты қылмай, қоғам болып үлкен жауапкершілікпен мойынымызға алсақ, жастардың адаспай өз қалаған мамандық иелері болып, қоғамға пайдалы игі істер атқаратыны сөзсіз болар еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Радаев В.В. Экономикалық әлеуметтану: дәрістер курсы: оқу құралы. М., 1998.
2. Шавир П.А. (1981) Психология профессионального самоопределения в юности. М.: Педагогика.
3. Едалина Н.А. Самоопределение личности как путь к себе. Екатеринбург, 2003.
4. Морозова И.С., Белогай К.Н., Будич Н.Ю. Практические аспекты личностного самоопределения: учеб. пособие. Кемерово, 2007.
5. Рубинштейн С.Л. Жалпы психология проблемалары. М., 1973.
6. Леонтьев Д.А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего/Д. Леонтьев, Е. Шалобанова // Психология мәселелері. 2001. - № 1.- С. 57-66
7. Пряхников Н.С. Кәсіби өзін-өзі анықтау: теория и практика / Н.С. Пряхников - М.: "Академия" баспа орталығы, 2007. -192 б.

8. Климов Е.А. Кәсіби өзін-өзі анықтау психологиясы: жоғары пед. оқу. мекемелер. студенттеріге арналған оқу. нұсқаулық. / Е.А. Климов. - М.: "Академия" баспа орталығы, 2005. - 304 б.
9. Кульневич С.В. Менеджмент профессионального самоопределения : учеб.-метод. пособие для студентов и педагогов, пытающихся думать. Воронеж, 1998.
10. Меренков А.В. Методика формирования у школьников навыков самоопределения. Екатеринбург, 2006.
11. Меренков А.В., Ковалева И.Ю. Самоопределение в учебе, труде и отдыхе: учеб. пособие для учащихся V-VII классов. М., 2007.
12. Руткевич М.Н. Социология образования и молодежи. Избранное (1965-2002). М., 2003.
13. Enbek.kz/atlas/proforient

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ.

Джонисова Гүлжиян Қабдолғалиқызы
П.ғ.к, қауымдастырылған профессор

Ғабдрахимова Нұрлы Нұрланқызы
«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 2курс магистранты
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан

Құндылық бағдарлары мінез-құлықты реттейтін тұлғаның мотивациялық саласының бөлігі болып табылады. Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің басты міндеті оқушыларда құндылық бағдарларын тәрбиелеу болып табылады. Мұнда ең алдымен рухани және адамгершілік тәрбиеге баса назар аударылады.

Мамандардың еңбектерін талдау құндылық бағдарлар адамның материалдық және рухани игіліктер мен идеалдар жиынтығына салыстырмалы түрде тұрақты, әлеуметтік шартты, таңдамалы қатынасы екенін түсінуге әкелді. Қоғам дамуының қай кезеңінде болмасын құндылық бағдарларды қалыптастыру тәрбиенің ең маңызды міндеті болып табылады.

Құндылық бағдарлары білім беру барысында қалыптасқан белгілі бір құндылықтар жүйесіне негізделген. Құндылықтар өмірдің құндылықтарына (өмір, денсаулық, өмір қуаныштары, қарым-қатынас), мәдени құндылықтарға (материалдық және рухани) және әлеуметтік-саяси құндылықтарға (қоғамдық тәртіп, бейбітшілік, қауіпсіздік, бостандық, әділеттілік, адамгершілік және теңдік) бөлінеді.

Адам баласына әлемді құндылық ретінде қабылдау тән. Ол қоршаған дүниедегі кез келген құбылысқа өз пікіріне сүйене отырып қарайды. Сондықтан құндылық бағдарларды жасөспірім кезінен бастап қалыптастыру маңызды. Адамның өмірінің мәні мен жолы соларға байланысты болады.

Қазіргі білім беру процесінде құндылық бағдарлары мұғалім мен оқушылардың іс-әрекетінің объектісі болып табылады. Әлемнің дамыған елдерінде әлеуметтік және экономикалық прогресс бар. Білім берудің жаңа тәсілдері пайда болуда. Технологияның жаңаруына қоғамның, адамның дамуы, адамның әлемдегі рөліне жаңа көзқарас, білім беру рөлінің өзгеруі әсер етеді. Мектеп тәрбиесінің жаңа құрылымы оқушының адамгершілік тәрбиесі саласындағы өзгерістерге әкеледі.

Қазір әлемнің бейнесі өзгеруде, адамның ондағы орны басқаша қарастырылады, жастар үйреншікті стереотиптерден бас тартып, құндылықтар қайта бағалануда. Жастар нарық жағдайында өздеріне пайдалы қасиеттерді игеруге құлшыныс танытады. Орта

мектеп жасында кәсіби және өмірлік өзін-өзі анықтау басталады, болашақта өз орнын сезіну пайда болады. Жоғары сынып оқушылары мамандық таңдай бастайды және оған жету жолдарын іздейді. Олардың кәсіптік бағдарымен айқындалған оқу қызметі болашаққа бағытталған. Бұл жерде жеке тұлғаның жан-жақты дамуы үшін бүгінге қанағаттану мен болашаққа ұмтылудың үйлесуі маңызды екенін түсіну маңызды [1,2].

Өз бетінше моральдық таңдауға көшу кезінде жоғары сынып оқушылары «бұл болады немесе болмайды», «мен қалаймын немесе керек» арасындағы көптеген қарама-қайшылықтарды шешуге тап болады. Бұл таңдауды жасау кезінде кейбіреулерінде ұялшақтық пен жалқаулықты, басқаларында жеңілдік пен цинизмді сезінеді. Ересек өмірге өту үшін көп күш салу керек.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық жағдайы соңғы жылдары күрт өзгеріп, жасөспірім кіретін әлем өзгерді. Құндылықтар мен нормалар өзгеруде, мінез-құлық үлгілері басқаша болды. Осыған байланысты жастарды әлеуметтендіру және олардың құндылық бағдарларын қалыптастыру мәселесі ерекше өзекті болып отыр.

Заманауи педагогикалық және әлеуметтанулық зерттеулердің арқасында жасөспірімдердің өмірлік ниеті әлі нақты анықталмаған, мектеп бітірушілердің көпшілігі өз бетінше мамандық таңдауға дайын емес екені белгілі болды. Олар тек жоғары білім алғысы келіп, мамандығының мәнін жете түсінбейді. Жоғары сынып оқушылары тұлғалық өсу мақсатында өзін-өзі тәрбиелеумен және өзін-өзі танумен айналысуды қажет деп санамайды. Олардың көпшілігі адамдар өмірдің мақсатын өзін-өзі жетілдіру емес, өмірге жақсы анықтама беру, жақсы мамандық, табыс, белгілі бір нәрселерге ие болу және т.б. деп түсінеді. Қазіргі әлемде ешкім жеке қасиеттерді дамытқысы келмейді. Сіз бұл тұрғыда жасөспірімдерді толығымен кінәлай алмайсыз. Өйткені, мектепте әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындық тәжірибесі жоқ.

Мұғалімдердің күш-жігері әлі де болсын оқушылардың бойында құндылықтарды қалыптастыруға нашар бағытталған. Сондықтан олар үшін ересек өмірдің пайда болған проблемаларымен күресу қиын. Жоғары сынып оқушыларының басты міндеті – білім алып, мамандықты меңгеру ғана емес, сонымен бірге өзі үшін және қоршаған әлем үшін жауапкершілікті сезіну.

Жоғары сынып оқушыларының құндылық бағдарларын қалыптастыру мәселесімен көптеген ғалымдар айналысқанымен, бұл мәселе әлі де толық зерттелмеген. Қазір барлық жасөспірімдер салауатты өмір салтын ұстана бермейді. Оларда валеология туралы денсаулық ғылымы туралы түсінік жоқ. Жастар махаббат пен некенің моральдық-психологиялық негіздері туралы нақты түсінікке ие емес. Соның салдарынан ажырасулар саны өте көп. Қазіргі жастар арасында эгоцентризм басым. Олар азаматтық, отансүйгіштіктің не екенін ұмытқан. Жоғары сынып оқушылары дүниені білім емес, ақша билейді деп есептейді. Мұнымен күресу қиын, өйткені әлеуметтік ықпал өте күшті. Жасөспірімдер ескі моральдық құндылықтарды жоққа шығарады, ал әлем туралы жаңа идеялар оларға әлі таныс емес. Біздің жоғары технология ғасырында жоғары сынып оқушыларының заманауи жағдайларға бейімделуі қиынырақ. Жоғары сынып оқушыларының тезірек және жақсы оқуы үшін олар өздерінің жеке өмірінің құндылықтарын түсінуі керек. Яғни, олар «қоғам», «денсаулық», «отбасы», «кәсіп»... сияқты ұғымдарды меңгеруі керек.

Орта мектеп жасында жасөспірімдер өздерінің өмірлік жоспарларын орындауға ұмтылады (ішкі позицияны таңдау, әлемде өз орнын табу, өзін-өзі анықтау). Осы психофизиологиялық және педагогикалық ерекшеліктердің барлығына сәйкес болса, мақсатқа жетуге көмектеседі [3].

Көбінесе жасөспірімдер өмірлік құндылықтарды жасанды құндылықтардан қалай ажыратуға болатынын білмейді. Бұл олардың теріс мінез-құлқын күшейтеді. Жасөспірімдік шақта тұрақты қызығушылық шеңбері қалыптаса бастайды, бұл жасөспірімдердің құндылық бағдарларының психологиялық негізі болып табылады. Мүдделердің жеке және нақтыдан дерексіз және жалпыға ауысуы, дүниетаным, дін, мораль, этика мәселесіне

қызығушылықтың артуы байқалады. Өзінің психологиялық тәжірибесіне және басқа адамдардың тәжірибесіне қызығушылық дамиды. Көбінесе жасөспірімдік кезеңнен ересектік кезеңге ауысу кезеңі орта мектепте болады, сондықтан балалық шақтан ересектікке өту және онымен байланысты өзін-өзі анықтау және оқуды аяқтағаннан кейін өмір жолын таңдау қажеттілігі жоғары сынып оқушылары үшін қиын болады. Өзін-өзі тануды қалыптастыру мәселесі (жасөспірімдік шақтың орталық ісігі) өзекті болып қала береді).

Құндылықтар адамның конструктивті мінез-құлқын бағыттай алатын Мен концепциясын анықтайды. Жоғарыда айтылғандар тіпті дарынды жоғары сынып оқушыларына да толық қатысты (Долгова В.И., Ордина И.П.). Өйткені дарынды жоғары сынып оқушыларының Мен концепциясының ерекшеліктері айналадағы адамдармен сындарлы өзара іс-қимылға, дарындылық әлеуетін дамытуға, тұлғаның өзін-өзі тануына кедергі келтіретін теріс когнитивті, эмоционалды-бағалау және конативті көзқарастар болып табылады. Сондықтан барлық оқушылардың жағымды Мен концепциясын қалыптастыру қажет-яғни жеке тұлғаның жеке және кәсіби өзін-өзі анықтауын, интеллектуалды және шығармашылық әлеуетін іске асыруға ықпал ететін жеке тұлғаның өзі туралы когнитивті, эмоционалды-бағалау және бірлескен пайымдау жүйесін қалыптастыру қажет. Оқушының біліміне оның мектепте оқу арқылы алған білімдері кіреді; өзін-өзі тәрбиелеу нәтижесінде алынған білім, білік және дағдылар және қоршаған өмірдің әртүрлі көздерінен алынған білім. Бұқаралық ақпарат құралдары білім алу мүмкіндігін айтарлықтай арттырады, бірақ сонымен бірге бұл процеске теріс әсер етеді. Олардың көмегімен қыздар дөрекі және агрессивті, ал ұлдар шешімсіз және әлсіз болады.

Сонымен, құндылық бағдарлар – өзіне, әлемге және қоғамға саналы қатынасты білдіретін орталық тұлғалық жаңа формация. Олар жасөспірім мінез-құлқының мотивациясын анықтайды. Қазіргі уақытта қоғамдық құндылықтар бұлыңғыр. Құндылықтар өзгереді. Оқу мен тәрбие процесінің өзара әрекеттесуі маңызды. Ата-аналар мен мұғалімдер тәрбие, білім беру және дамыту міндеттерінің бірлігінде білім беру процесін жүзеге асыруы керек. Тек осы жағдайда ғана жастар әлеуметтік жауапкершілікті қабылдауға белгілі бір психологиялық дайындықты сезінеді, дұрыс шешім қабылдай алады, қиын жағдайларда дұрыс моральдық таңдау жасай алады.

Құндылық бағдарлар жүйесі кемелденген тұлғаның психологиялық сипаттамасы және орталық тұлғалық формациялардың бірі ретінде адамның әлеуметтік шындыққа мәнді қатынасын білдіреді. Дәл осы жағдайда құндылық бағдарлар жүйесі адамның мінез-құлқының мотивациясын анықтайды және оның қызметінің барлық аспектілеріне айтарлықтай әсер етеді. Құндылық бағдарлары қажеттіліктер мен қызығушылықтарды қанағаттандыру үшін белгілі бір әрекеттерді орындауға ішкі дайындықты сипаттайды және оның мінез-құлқының бағытын көрсетеді.

Жеке тұлғаның жеке құндылық құрылымын қалыптастыру әлеуметтену процесінің маңызды факторы болып табылады, оның көмегімен адам әлеуметтік қатынастардың толық көлемінде қоғамның толыққанды мүшесі болады. Әдетте, жеке құндылықтар жоғары саналылықпен сипатталады, олар санада құндылық бағдарлар түрінде көрінеді және адамдар мен жеке мінез-құлық арасындағы қатынастарды әлеуметтік реттеудің маңызды факторы ретінде қызмет етеді[4].

Осылайша, жеке тұлғаның құндылық бағдарлары жүйесін қалыптастыру әр түрлі зерттеушілер үшін мұқият назар аударудың және әр түрлі зерттеудің тақырыбы болып табылады. Мұндай мәселелерді зерттеу жасөспірім кезінде ерекше маңызға ие, өйткені онтогенездің осы кезеңімен құндылық бағдарларының даму деңгейі байланысты, бұл олардың жеке тұлғаның бағытына, оның белсенді әлеуметтік позициясына анықтаушы әсер ететін арнайы жүйе ретінде жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

Аңдатпа: Мақала жоғары сынып оқушыларында құндылықтар мен құндылық бағдарларын қалыптастырудың қазіргі өзекті мәселесіне тоқталған. Мақалада қазіргі жастардың басымдықтары, олардың құндылықтары туралы айтылады.

Тірек сөздер: құндылық, құндылық бағдарлары, жоғары сынып оқушылары.

Аннотация: Статья посвящена актуальной проблеме формирования ценностей и ценностных ориентаций у старшеклассников. В статье рассказывается о приоритетах современной молодежи, их ценностях.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, старшеклассники.

Abstract: The article is devoted to the actual problem of the formation of values and value orientations among high school students. The article tells about the priorities of modern youth, their values.

Keywords: values, value orientations, high school students.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Долгова В.И., Аркаева Н.И. Смыслжизненные ориентации: формирование и развитие (монография) - Челябинск: Искра, 2012 - 229 с.
2. Долгова В.И., Ордина И.П. Формирование позитивной Я-концепции старших школьников [Текст] / В.И. Долгова, И.П. Ордина // Вестник Орловского государственного университета. Научный журнал. -2012. - № 4. - С. 63-65 (0,5п.л./0,25п.л.).
3. Бабина А.А. Психолого-педагогические условия формирования учебно-профессиональных ценностных ориентаций старшеклассников [Текст] / А.А. Бабина // Образование и наука: Изв. УрО РАО. - 2008. - № 1 (13). - С. 59–65.
4. Бабина А.А. Ценностно-ориентационный подход в образовании как фактор социализации и самореализации личности [Текст] / А.А. Бабина// Теория и практика продуктивного образования в культуросообразной школе: материалы 6-й регион. науч.-практ. конф. - Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2007.

ФОРМИРОВАНИЕ СУБЪЕКТНЫХ КАЧЕСТВ В СТРУКТУРЕ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Жапарова Динара Мараткызы

Магистрант 1 курса 7М01101 «Психология и Педагогика»

Атырауский государственный университет им.Халела Досмұхамедова,
г.Атырау., Казахстан

Научный руководитель: **Койшыгулова Л.Е.** – ассоц. профессор, к.п.н.

В быстро меняющемся мире явление субъектности выступает ключевым результатом познавательной деятельности. Под этим определением понимается набор качеств человека, которые характеризуют сферу его деятельностных способностей, его способность к самоопределению, творческой активности. Для современного общества значимой является тенденция к сохранению уникальности индивида, его способности выбрать свой жизненный и профессиональный путь и усилению ориентаций на субъектный опыт. Особое значение имеет наличие в структуре личности побуждений профессионального самосовершенствования, отношения к себе как к субъекту профессиональной деятельности. Речь идет о проблеме субъекта и становлении субъектности медицинских работников в сфере лечебного дела.

Необходимость внимания к субъекту в разных аспектах его взаимодействий с окружающим миром находили отражение в трудах А.В. Брушлинского, Л.С. Выготского,

А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна и других исследователей. Во всех концепциях речь идет о «самопроцессах», которые отражают активную субъектно-деятельностную позицию человека в мире: самоактуализация, самообразование, самоутверждение, самореализация, самоосмысление самооценка, саморегуляция, самодетерминация и субъектная активность в личностно-профессиональном плане.

С.Л. Рубинштейн большое внимание придавал деятельности человека: «В деятельности человека, в его делах - практических и теоретических - психическое, духовное развитие человека не только проявляется, но и совершается... «Ячейкой», или «клеточкой», в этом смысле является любой акт жизнедеятельности у животного, деятельности у человека» («Основы психологии» с. 163). Под субъектностью работника медицинских организации, интегративную характеристику личности, в основе которой лежит его познавательная активность, рефлексивность, высокая мотивация достижений и ценностное отношение к выбранной профессии, деятельности и ее результатам. Субъектность, раскрывающаяся в продуктивности самообразовательной деятельности, отражает индивидуальность, позволяет выйти за пределы заданной функциональной деятельности и выработать перспективы дальнейшего саморазвития.

Среда медицинской деятельности является источником возможностей и условий для удовлетворения потребностей медицинского работника как субъекта профессиональной области. Его путь становления, формирования и совершенствования личностных и профессиональных качеств происходит в данной сфере. Вместе с тем главной целью врачебной деятельности является оказание медицинской помощи пациентам, которые также являются субъектами среды лечебного учреждения. Таким образом, с психологической точки зрения отношения, складывающиеся между пациентом, врачом и другими медицинскими работниками предстают как коммуникативные и технологичные взаимодействия, тип которых зависит от позиции занимаемой медицинским работником; активной-ролевой или пассивной. Важным вопросом является общение медработника и пациента, так и медработников между собой в процессе трудовой деятельности. Многим из нас приходилось бывать в больнице, поликлинике или в каком-либо лечебном учреждении, где каждый из нас общался с врачом или медсестрой. Анализируем ли мы, насколько это общение влияет на нас, на состояние нашего недуга, и каким образом медработник может способствовать скорейшему выздоровлению? Возможно, результат лечения будет зависеть от лекарств, предписанных врачом или мед.сестрой, но не исключается и благоприятная обстановка в коллективе, отношение медицинского работника к пациенту. Также немаловажную роль в эффективности организации лечебного процесса играет построение рационального межличностного взаимодействия, в которых основными аспектами выступают психологический и моральный.

Врачебная этика и деонтология - это учение о юридических, профессиональных и моральных обязанностях и правилах поведения медицинского работника по отношению к пациенту и коллегам. Отдавая должное практической стороне деятельности медицинских работников, т. е. непосредственно методам диагностики и лечения, необходимо отметить человеческую, гуманную сущность медицинской профессии. В понятие деонтологии мы привносим принципы взаимоотношений между медицинским персоналом и больными, принципы поведения персонала, обеспечивающие максимальное повышение пользы лечения, исключение факторов, отрицательно влияющих на медицинскую деятельность. Профессия медицинского работника предъявляет требования, связанные с эмоциональными перегрузками, частыми стрессовыми ситуациями, с дефицитом времени, необходимостью принимать решения при ограниченном объеме информации, с высокой частотой и интенсивностью межличностного взаимодействия. У медицинских работников сильнее мотивационная направленность на соответствие нормативным критериям в социальном окружении. В межличностных отношениях они чаще проявляют высокую нравственную требовательность как к себе, так и к другим, скупость эмоциональных проявлений, осторожность. Одной из важнейших составляющей в формировании субъектности

медицинского работника его способность анализировать содержание собственного внутреннего мира, но и собственной деятельности, в частности, механизмов восприятия, принятия решений и эмоционального реагирования. Рефлексия является механизмом, связывающим смыслы личности субъекта и операционально-предметную сторону его мышления. В сфере личности она охватывает процессы коммуникации, самосознания и самоосмысления, играя ведущую роль в формировании позитивных межличностных контактов и определяя партнерские качества личности, такие как проницательность, отзывчивость, терпимость, принятие без оценок и понимание других людей.

В заключение, необходимо отметить для субъектов врачебной деятельности развитие рефлексивных процессов является неотъемлемой составляющей, ибо профессиональная рефлексия врача обладает симультанной направленностью на три объекта: на практическую деятельность врача, играя значимую роль в реализации медицинской деятельности, на физическое и эмоциональное состояние пациента, позволяя их анализировать и с учетом этого применять лечебные и диагностические мероприятия. Совместное влияние этих факторов на медицинскую деятельность обеспечивает выполнение главного постулата современной медицины – лечить не болезнь, а больного.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос определения и формирования субъектных качеств личности в частности медицинских работников в процессе межличностного взаимодействия. В основе рассматриваемой проблемы были исследованы труды А.Н. Леонтьева и С.Л. Рубинштейна о деятельностном подходе в психологии, которая выражается в формулировке «субъект в своих деяниях не только обнаруживается и проявляется; он в них создается и определяется». Большая часть жизни медицинского работника, становление и совершенствование его личностных качеств, индивидуализация и социальный опыт проходит в организациях лечебного и профилактического профиля. Врачебная деятельность как профессиональная область оказывает значительное влияние на преобразовательную природу личности, предъявляет высокие требования к индивиду, способствуют формированию таких качеств как постоянное стремление к развитию и автономность.

Ключевые слова: субъектность личности, теория деятельности межличностные коммуникации, врачебная этика и деонтология, рефлексия.

Использованные литературы

1. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Смысл; Изд. центр Академия, 2004. – 352 с.
2. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
3. Романовский, А.В. Социальная психология: учебно-методическое пособие для студентов медико-психологического факультета / А.В. Романовский, Т.И. Спасюк. – Гродно: ГрГМУ, 2011. – 196 с.
4. Мотивация и рефлексия личности: теория и практика: сборник научных трудов / под ред. Е. Н. Ткач. – Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2018. – 224 с.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Джонисова Гулжиян Қабдолғалиқызы
П.ғ.к, қауымдастырылған профессор

Дуйсенғалиева Асемгул Кадыржановна
«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 2курс магистранты
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан

Қазіргі уақытта адамның ақпараттық қауіпсіздігі мәселесінің қаншалықты өзекті екені барған сайын айқын болуда. Мұның себептерінің бірі – цифрлық медианың ықпалының артуы. Олар көптеген ақпараттық шу тудыратын және жалған ақпарат мазмұнының шексіз дерлік ағынын таратады. Күн сайын бұл ағымды түсіну жалған және жартылай шындық арасындағы айырманы табу қиынға соғады. Бұл сыни ойлауды дамытудың шұғыл қажеттілігін тудырады, бұл қабілеттің болуын жеке өмір сүру мәселесіне айналдырады. Сонымен, сыни тұрғыдан ойлауға үйрету бүгінгі таңда қосымша қызмет емес, қазіргі әлемде міндетті түрде қажет. Балаңыздың табысты және тәуелсіз тұлға болғанын қаласаңыз, сыни тұрғыдан ойлауды ерте балалық шақтан бастау керек.

«Сыни тұрғыдан ойлау» түсінігінің анықтамасына қатысты көптеген пікірлер мен бағалаулар бар екенін айту керек. Бір жағынан, бұл пікірталас, дау және қақтығыс, жанжал түсініктерін болжайды. Екінші жағынан, ол ішінара «сыни тұрғыдан ойлау», «аналитикалық ойлау», «логикалық ойлау», «креативті ойлау» т.б ұғымдарды біріктіреді.

«Сын тұрғысынан ойлау» терминінің өзін қарастыратын болсақ, оның бастауы философ Дж.Дьюидің еңбектерінен бастау алады. Айта кету керек, ол оны «рефлексиялық ойлау» термині ретінде көбірек қолданып, оны кез келген сенім немесе білімнің болжамды формасын белсенді, дәйекті және мұқият қарастыру ретінде сипаттады. Джон Дьюидің көзқарасы бойынша, сыни тұрғыдан ойлау ақпарат іздеу процесіне негізделген, сондықтан ол көптеген ойлау дағдыларымен байланысты және адамның шешім қабылдауында бағалауды, пайымдауды және сенім қалыптастыруды басқаратын психикалық әрекеттерді қамтиды.

Бұл құбылыс ХХІ ғасырда қарқынды дамуға ие болды, бірақ сын тұрғысынан ойлау пәні бойынша алғашқы эксперименталды зерттеулерді ХІХ ғасырдың аяғында психологтар А.Бине, Д.Дьюи, Р.Пол жүргізді. Мысалы, А. Бине абсурдтық фразалардан тұратын тесттер арқылы балалардың сыни емес ойлауын анықтады. ХХ ғасырдағы кеңестік педагогика мен психологияда «сыни ойлау», «сыни ақыл» сияқты терминдер кеңінен қолданылды. Тұлға құрылымындағы сынның орны мен рөлі туралы мәселені теориялық тұрғыдан шешу қажеттілігі туындады. Мұны әртүрлі отандық және ресейлік авторлар өз еңбектерінде атап өтті, соның ішінде С.Л. Рубинштейн, Б.А. Шәкімова, А.А. Смирнов, Ю.И. Бейсенбаева, Л.С. Выготский, Б.М. Теплов және т.б.

Сыни қабілеттерді дамыта отырып, адам өзінің деректерін немесе білімін тәжірибемен байланыстыра алады, оны басқа көздерден келген ақпараттармен салыстыра алады. Мәселелер күн сайын туындайды, сондықтан оларды шешудің әртүрлі мүмкіндіктерін қарастыру қажет.

Адамның сыни тұрғыдан ойлауы бағалау және ұтымды шешім қабылдау, яғни дұрыс шешім қабылдау қабілетімен тікелей байланысты. Сыни тұрғыдан ойлайтын адамдар ақпаратты шындық деп қабылдамайды, идеялар мен мәлімдемелерге күмән келтіреді, фактілер мен пікірлермен бөліседі, сұрақтар қояды.

Сыни тұрғыдан ойлау алты маңызды дағдыларды қамтиды: бақылау, талдау, қорытынды (интерпретация), байланыс, мәселелерді шешу, өзін-өзі реттеу (бағалау және пайымдау) [1], және айрықша дағдылар: өз бетінше ойлау; талдау мен салыстырудың негізгі ретінде ақпаратпен жұмыс істеу; негізделген дәлелдерді, мәлімдемелерді қолдана отырып,

проблемалық және дәлелді ойлау және дәлелдемелер; сыни ойлауды әлеуметтік аспектіде, яғни проблемалық сөйлеулерде, пікірталастар мен жарияланымдарда, нәтижелі пікір алмасу үшін қолдану.

Сыни ойлаудың негізінде екі ұғым жатыр – сын және өзін-өзі сынау.

«Сын» термині бірқатар нақты ұғымдарды қамтиды: сыни көзқарас, сыни талдау, сыни бағалау, сыни мәлімдеме, сынның тиімділігі және т.б., олардың әрқайсысы іс жүзінде тәуелсіз ұғым болып табылады, бірақ сонымен бірге олар «сынның» жалпы категориясымен біріктіріледі [2].

«Өзін-өзі сынау» термині адамның өзіне деген рефлексиялық қатынасын, қателіктерді өз бетінше іздеу, оның мінез-құлқы мен ойлау нәтижелерін бағалау қабілетін білдіреді. «Өзін-өзі сынау» ұғымы «интроспекция», «өзін-өзі бағалау», «сыни өзін-өзі бағалау» сияқты ұғымдармен байланысты.

Сыни тұрғыдан ойлаудың негізі – ойлау процесіне ортақ психикалық операциялар – талдау, синтез, жалпылау, нақтылау, салыстыру, жүйелеу. Олар ойларда, ұғымдарда, идеяларда көрсетілген құндылық пайымдаулары мен ойлау нәтижесіне әкеледі. Бұдан шығатыны, ойлау күрделі рефлексиялық ойлау процесі, ол қабылдау, талдау, синтез, бағалау және өзін-өзі реттеу сияқты компоненттерден тұрады.

Сыни ойлауға адамның ойлау процесі мен сезімдеріне жауап беретін тұлғаның танымдық және мотивациялық салалары қатысады. Олар бір-бірін толықтырады, адамның ақпарат ағынымен жеке байланыста болуы, өзін-өзі түсіну және іс жүзінде қолдану арқылы алынған дұрыс тұжырымға әкеледі.

Сыни ойлаудың негізгі сипаттамаларын Дэвид Клустер былай атап өтті [3]:

- сыни тұрғыдан ойлау-бұл тәуелсіз ойлау. Бұл жеке сипатта болады, өйткені әр адам өз идеяларын, бағалары мен сенімдерін басқалардан тәуелсіз тұжырымдайды. Сыни тұрғыдан ойлау мүлдем түпнұсқа болуы міндетті емес. Адам басқа адамның идеясын немесе сенімін өз идеясы ретінде қабылдауға құқылы, бұл оның дұрыстығын растайды;

- ақпарат сыни тұрғыдан ойлаудың соңғы нүктесі емес, бастапқы нүктесі болып табылады. Білім мотивацияны тудырады, онсыз адам сыни тұрғыдан ойлай алмайды; - сыни ойлау сұрақтар қоюдан және шешілетін мәселелерді түсінуден басталады, ол проблемалық ойлаудан кейін жүреді және онымен байланысты;

- сыни тұрғыдан ойлау дәлелді. Дәлелдеу үш негізгі элементтен тұрады: мәлімдеме (тезис, негізгі идея, ереже), дәлел және дәлелдеме. Басқа көзқарастардың (қарсы дәлелдердің) болуы дәлелді күшейтеді.

- сыни тұрғыдан ойлау-бұл әлеуметтік ойлау. Кез-келген ой басқалармен бөліскен кезде тексеріледі және жетілдіріледі.

Сыни тұрғыдан ойлау - бұл жақсы ақпараттандырылған және негізделген пайымдауды қалыптастыру мақсатында ақпаратты, дәлелдерді немесе мәлімдемелерді объективті талдау және бағалау процесі. Бұл дәлелдердің күшті және әлсіз жақтарын анықтау және фактілерді, пікірлерді және алдын ала пікірлерді ажырату үшін логика мен пайымдауды қолдануды қамтиды. Сыни тұрғыдан ойлаудың мақсаты – қолда бар дәлелдерге сүйене отырып, ең негізделген және қорғалатын қорытындыға келу. Батыс университеттерінде бұл құбылыстың маңыздылығын түсіне отырып, «Сыни тұрғыдан ойлау» пәні арнайы енгізілді.

Сыни көзқарасы бар адам өз мәлімдемесін мүлдем дұрыс және жан-жақты деп бағаламайды. Жаңа деректер мен дәлелдер ала отырып, ол өз пайымдауларының шындыққа сәйкес келмейтінін түсінуге ұмтылады және жаңа шешімдерді іздейді. Ол ақпаратты түсіндіру мен бағалаудың сан алуан тәсілдерін, мәтіндегі қарама-қайшылықтарды бөліп көрсету қабілетін, логикаға ғана емес, әңгімелесушінің пікіріне де сүйене отырып, өз көзқарасын қорғау үшін дәлелдер келтіреді. Мұндай адамдар кез келген ақпаратпен жұмыс істегенде өзін сенімді сезінеді, әртүрлі ресурстарды тиімді пайдалана алады, қоршаған әлемнің көпполярлығын, әртүрлі көзқарастардың болу мүмкіндігін қабылдай отырып, ақпараттық кеңістіктермен тиімді қарым-қатынас жасай алады.

Сыни ойлау дағдыларын дамыту-оқытушылар мен ата-аналардың (занды өкілдердің) мақсатты көп қырлы жұмысы. Сыни ойлауды дамыту оқыту мен тәрбиелеудің тұрақты құрамдас бөлігі болып табылады.

Сыни тұрғыдан ойлау әртүрлі түсіну мен танымдық қабілеттерді қажет етеді. Олардың кейбіреулері жасөспірімдік шақта дамып келеді және оларды анықтау жасөспірімнің ойлауы туралы түсініктерді қалыптастыруға көмектеседі және олардың білім беру саласында одан әрі дамуы үшін кейбір ұсыныстар береді. Жасөспірімдік шақ тұлғаның дамуындағы шешуші кезең болып табылады, өйткені бұл адамдардың сенімдері, құндылықтары мен көзқарастары қалыптасатын кезең. Сондықтан осы кезеңде сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамыту олардың өмірлерін бағдарлауға және саналы шешім қабылдауға көмектесу үшін өте маңызды [4].

Зерттеулер көрсеткендей, сыни тұрғыдан ойлау жасөспірімдердің шынайы емес стандарттарды қабылдау ықтималдығын азайту арқылы олардың медиа сауаттылығын дамытуға ықпал етеді. Ақпарат оңай қол жетімді жылдам қарқынмен дамыған әлемде сыни ойлау бұрынғыдан да маңызды. Жасөспірімдер ақпарат көздерінің сенімділігін бағалай білуі және ненің шындық, ненің бұрыс екендігі туралы негізделген пайымдаулар жасауы керек. Бұл оларға негізделген шешімдер қабылдауға және жалған ақпараттың немесе үгіт-насихаттың ықпалына түсуден аулақ болуға көмектеседі.

Сыни тұрғыдан ойлау психикалық денсаулық пен әл-ауқаттың жақсаруымен де байланысты. Денсаулықты сақтау бойынша білім беру зерттеулері жасөспірімдердің денсаулыққа деген қажеттіліктерін өздігінен бағалауға, дұрыс шешім қабылдауға, оң дене имиджін дамытуға және тамақтану бұзылыстарының қаупін азайтуға мүмкіндік беретін сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын жетілдірудің маңыздылығына баса назар аударады [5].

Сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамытатын жасөспірімдер стрессті жеңуге, эмоцияларын басқаруға және салауатты өзін-өзі көрсетуге жақсы дайындалған. Олар төзімді және бейімделгіш, сонымен қатар өмірдегі қиындықтарды жеңуге жақсы дайындалған.

Сонымен қатар зерттеулер көрсеткендей, сыни тұрғыдан ойлаудың оқушы жетістіктерімен айтарлықтай байланысы бар [6]. Сыни тұрғыдан ойлай алатын жасөспірімдер мектепте жетістікке жетіп, оқу мақсаттарына жетеді. Олар күрделі ақпаратты түсініп, талдай алады, заңдылықтарды анықтап, мағыналы қорытынды жасай алады.

Сыни тұрғыдан ойлау болашаққа дайындалу және дамушы әлемдегі қазіргі мәселелерді шешу үшін өте маңызды. Білім беруде бұл өзін-өзі реттейтін оқытудың негізгі аспектісі, оқу нәтижелеріне қол жеткізуге әсер етеді және ақпаратты терең өңдеуге ықпал етеді. Мұның бәрі сыни тұрғыдан ойлауды дамудың күшті жақтарымен көрсетеді. Осы ойлау дағдылары бар жасөспірімдер жақсы білім алуға, өзін жақсы сезінуге және позитивті дамуға бейім.

Қазіргі жасөспірімдердің сыни тұрғыдан ойлауының даму деңгейі әр түрлі және бірқатар факторларға, соның ішінде білімге, тәрбиеге және жеке тәжірибеге байланысты. Кейбір жасөспірімдерде сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері жақсы дамыған және ақпаратты талдап, бағалай алады, заңдылықтарды анықтай алады және мағыналы қорытынды жасай алады. Олар саясат, медиа және әлеуметтік мәселелерді қоса алғанда, көптеген тақырыптар бойынша сыни тұрғыдан ойлай алады. Дегенмен, басқа жасөспірімдер сыни тұрғыдан ойлауда қиындықтарға тап болуы мүмкін және дағдылар мен сенімділік деңгейі бірдей болмауы мүмкін. Бұл сыни тұрғыдан ойлау мүмкіндігінің жоқтығынан болуы мүмкін.

Жалпы қазіргі жасөспірімдердің сыни тұрғыдан ойлау деңгейін жалпылау қиын, өйткені ол дараланған. Дегенмен, тәрбиешілерге, ата-аналарға және басқа да ересектерге жасөспірімдердің сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытуға қолдау көрсету маңызды. Жасөспірімдік шақта сыни ойлауды дамыту жеке өсу мен дамудың маңызды аспектісі болып табылады. Бұл жасөспірімдерге өмірлік қиындықтарға төтеп бере алатын және

өмірінің барлық салаларында табысқа жете алатын білімді, жауапты және төзімді тұлға болып қалыптасуына көмектеседі.

Аңдатпа: Қазіргі уақытта қоғамның өзекті мәселелерінің бірі адамның ақпараттық қауіпсіздігі. Ол әртүрлі ақпарат көздерінен, бұқаралық ақпарат құралдарынан және әлеуметтік желілерден көптеген ақпарат алу. Оның әсері шындықты табу қиынға соғатын және ақпараттық шу тудыратын жалған ақпараттандыратын мазмұнды шексіз ағындардан тұрады. Бұл аралықта алынған ақпаратты бағалауды және оны сүзгіден өткізуді үйренудің шұғыл қажеттілігін тудырады. Бұл дағды үшін сыни ойлау жауап береді. Сыни тұрғыдан ойлау ерекше түсіністік пен танымдық қабілетті қажет етеді. Олардың кейбіреулері жасөспірім кезінде дамиды. Сондықтан бұл сезімтал кезеңді жіберіп алмау және жасөспірімге оның кейінгі өміріне қажетті құралдарды беретін сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын үйрету өте маңызды. Осыған орай мақаламызда біз сыни тұрғыдан ойлауды қолданыстағы және келіп түскен ақпаратты тексеру және бағалау процесін жүзеге асыратын, сондай-ақ болып жатқан ойлау процесінің рефлексиясын жүзеге асыратын ойлаудың ерекше түрі деп қарап, оны жасөспірімдерде қалыптастырудың теориялық маңызыдылығына тоқталамыз.

Тірек сөздер: сыни тұрғыдан ойлау, сыни ойлау, жасөспірімдер, тұлғалық өсу, дамыту.

Аннотация: В настоящее время одной из актуальных проблем общества является информационная безопасность человека. Это получение большого количества информации из различных источников, средств массовой информации и социальных сетей. Его влияние состоит из бесконечных потоков ложно информативного контента, который трудно найти в реальности и вызывает информационный шум. Это создает острую необходимость научиться оценивать информацию, полученную за этот промежуток времени, и фильтровать ее. Критическое мышление отвечает за этот навык. Критическое мышление требует особого понимания и когнитивных способностей. Некоторые из них развиваются в подростковом возрасте. Вот почему так важно не пропустить этот чувствительный период и научить подростка навыкам критического мышления, которые дадут ему инструменты, необходимые для его дальнейшей жизни. В этой связи в нашей статье мы рассматриваем критическое мышление как особый вид мышления, осуществляющий процесс проверки и оценки существующей и поступающей информации, а также рефлексии происходящего мыслительного процесса и подчеркиваем теоретическую значимость его формирования у подростков.

Ключевые слова: критическое мышление, критическое мышление, подростки, личностный рост, развитие.

Abstract: Currently, one of the urgent problems of society is human information security. This is obtaining a large amount of information from various sources, mass media and social networks. Its influence consists of endless streams of falsely informative content that is difficult to find in reality and causes information noise. This creates an urgent need to learn how to evaluate the information received during this period of time and filter it. Critical thinking is responsible for this skill. Critical thinking requires special understanding and cognitive abilities. Some of them develop in adolescence. That is why it is so important not to miss this sensitive period and teach the teenager critical thinking skills that will give him the tools necessary for his future life. In this regard, in our article we consider critical thinking as a special kind of thinking that carries out the process of checking and evaluating existing and incoming information, as well as reflection on the ongoing thought process and emphasize the theoretical significance of its formation in adolescents.

Keywords: critical thinking, critical thinking, adolescents, personal growth, development.

Пайдаланган әдебиеттер тізімі

1. Шесть важных навыков критического мышления [Электронный ресурс]. URL: <https://hr-portal.ru/story/6-vazhnyh-navykov-kriticheskogo-myshleniya>.
2. Шакирова, Д. М. Критическое мышление / Д. М. Шакирова. – Казань: ГАОУ ДПО ИРО РТ, 2019. – Вып. 3. – 146 с.
3. Клустер Дэвид. Что такое критическое мышление? [Электронный ресурс]. URL: <http://testolog.narod.ru/Other15.html>.
4. Костова И., Колев В. Влияние развития навыков критического мышления на когнитивное развитие подростков. / Европейский журнал образования и психологии. -2018.– 11(2), с.120-126.
5. Мантенья А., Цукки А. Критическое мышление и метапознание у подростков: обзор литературы. Европейский журнал психологии развития. -2022.– 19(1), с.1-14.
6. Хара Л., Макгиннесс С. Измерение критического мышления, интеллекта и академической успеваемости студентов-психологов //The Irish Journal of Psychology. – 2009. – Т. 30. – №. 3-4. – С. 123-131.

ҒТАМР 14.01.14

САЛАУАТТЫ ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ

Бахтиярова Н.К.

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
7М01101-Педагогика және психология мамандығының магистранты
Ғылыми жетекшісі: **Сабинова Ж.Н.** – пс.ғ.к., доцент

Мемлекеттік міндеттерді шешу аясында жалпы адамзаттың өмір сүру ұзақтығын арттыру жөніндегі мәселеде салауатты өмір салтын қалыптастыру ең өзекті болып табылады. Адам жыл сайын зейнеткерлік жасқа дейін өмір сүрместен көптеген адамның өмірін қиатын аурулардан дүниеден өтеді. Денсаулыққа ең үлкен қауіп-жоғары холестерин, темекі шегу, алкоголь және басқа да зиянды заттар. Дәрі-дәрмектерді қолдану арқылы осы "аурулардың қауіп факторларын" жою мүмкін емес, бұл салауатты өмір салтын қолдана отырып, адамның өзі ғана алдын алады.

Педагогикалық зерттеулерде "салауатты өмір салты", "денсаулықты нығайтатын өмір салты", "денсаулықты қалыптастыратын өмір салты" ұғымдары адамның кәсіби, әлеуметтік, тұрмыстық және басқа да өмірлік функцияларын орындауға ықпал ететін барлық нәрсені біріктіреді. Өмір салты әртүрлі категорияларды, яғни деңгейін, сапасы және өмір салтын қамтиды. Өмір сүру деңгейі адамның материалдық, рухани және мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесін білдіретін экономикалық категория ретінде анықталады. Өмір сапасы деп осы қажеттіліктерді қанағаттандырудағы жайлылық дәрежесі түсініледі, ал өмір салты адам өмірінің мінез-құлық ерекшеліктерін сипаттайды.

Өмір салтының алғашқы екі компоненті - өмір сүру деңгейі мен сапасы – көп қырлы сипатқа ие және қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейімен анықталатындығын ескере отырып, біздің зерттеуімізде біз "салауатты өмір салты" ұғымын қарастырамыз.

Педагогикалық зерттеулерге жүгінейік В. А. Ядова, "жеке тұлғаның өмір салты" ұғымы, автор "қызметтің әлеуметтік типтік құрылымдарындағы даралықтың көрінісі, яғни қарқындылықтың, өнімділіктің, стихиялылықтың, мақсат қоюдың өзгеруі" деп анықтайды [1].

Бұл анықтамада адам денсаулығының проблемаларын зерттеу бойынша білімнің әртүрлі салаларында кешенді, интегративті тәсілдерді қажет ететін күрделі инновациялық ғылыми бағыттар байқалады.

Салауатты өмір салты, Д.Л. Беленовтың, А.Ф. Родионовтың, Е.А. Уваровтың пікірінше, адамның айналасындағы байланыс топтарында денсаулығын нығайту және оңтайлы әлеуметтену үшін өмірлік дағдылар мен мінез-құлық әдістерін белсенді жүзеге асыру болып табылады [2].

Ю. И. Евсеев салауатты өмір салтын табиғи ортаға, әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, жынысына, жасына, біліміне, интеллектуалды және физикалық даму деңгейіне, салауатты өмір салтын ұстанатын адамның жеке қасиеттеріне байланысты мінез-құлықты дәлелді немесе бейсаналық таңдау ретінде қарастырады [3].

А. Адлер өмір салтын жеке адамға өмірге бейімделудің ерекше тәсілі деп атады, әсіресе жеке адамның өзі қойған мақсаттар мен оларға жету жолдары тұрғысынан. Автордың пікірінше, өмір салты жеке тұлғаның жеке қасиеттерін анықтайтын көріністерге негізделген белгілі бір өмір салтын мазмұнды сипаттайтын интегралды даралықтың қасиеттерін табуда жеке тұлғаның өмір сүруінің ерекше көрінісін анықтайтын қасиеттердің, мінез-құлық тәсілдері мен әдеттерінің ерекше үйлесімін қамтиды. Мұндай жеке қасиеттерді тапқан жағдайда, оларға сәйкес өмір салты оның интегралды даралығын тікелей көрсетеді деп тұжырымдайды [4].

Осылайша, "өмір салты" ұғымының мәні мен мазмұнын анықтай отырып, ғалымдар Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, В.С. Мерлин, Е.А. Романин ұсынған өмір салтының негізгі компоненттері ретінде "даралық", "тұлға" ұғымдарының ерекше маңыздылығын атап өткен жөн.

Зерттелетін "өмір салты" ұғымының негізгі мақсаты денсаулықты нығайту қызметі екенін ескере отырып, жеке тұлға адамның денсаулығын қамтамасыз ететін организмнің жас-жыныстық, типологиялық және психофизиологиялық функцияларының ерекшеліктерін түсінеді, өмір салтын қалыптастырудың негізі тұқым қуалаушылықпен анықталатын және нейрофизиологиялық мәртебені құрайтын адамның әр түрлі функционалды қасиеттері болуы керек.

Салауатты өмір салтының негізгі компоненттері ретінде қозғалыс пен тамақтанудың биологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін адам өмірін оңтайлы ұйымдастыру көптеген ғылыми зерттеулер үшін маңызды мәселе болып табылады.

Көптеген жұмыстар салауатты тұлғаны тәрбиелеу мәселесін шешуді өмір салтымен бірегей құндылықтар, басымдықтар мен мінез-құлық үлгілерінің жиынтығы ретінде байланыстырады.

Қазіргі уақытта ең көп сұранысқа ие тұжырымдамалар:

- жүйелік-әлеуметтік жобалау идеяларына негізделген әлеуметтік тәрбие;
- жалпыадамзаттық құндылықтарға, ұжымдық шығармашылық тәрбие идеяларына, білім беру жүйелерін қоғамға бағытталған жобалау мен нығайтуға негізделген;
- әлемнің адамға бағытталған бейнесіне, жеке мәдени көзқарастарға, мәдениет контекстіндегі тәрбиені дамыту идеяларына, ұлттық-мәдени сәйкестендіруге және тәрбиені ізгілендіруге негізделген тұлғаға бағытталған;
- синергетикалық тәсіл идеяларына негізделген өзін-өзі ұйымдастыратын тәрбие.

Қазіргі педагогиканың тұжырымдамаларына сүйене отырып, Е. В. Бондаревская тәрбие жеке тұлғаның дамуын басқару ретінде тәрбиелік іс-әрекеттің мақсаты мен негізгі пәні болуы керек деген қорытынды жасайды. Осыны ескере отырып, автор тәрбиенің келесі анықтамасын береді: «тәрбие-бұл баланы мәдени құндылықтармен таныстыруға, оның әлеуметтік тәжірибесін игеруге, оның санасының құндылық-семантикалық саласын дамытуға, тұлға мен даралықты қалыптастыруға бағытталған мәдени, әлеуметтік бағдарланған педагогикалық процесс».

Е.В. Бондаревскаяның пікірінше, тәрбие қызметін жобалау үш принцип негізінде тиімді жүзеге асырылады:

- рефлексивтілік (оқушының өз тәжірибесін түсіну, жеке мағыналарын анықтау);
- интерактивтілік (өз мағыналарының арақатынасы, хабардарлық, құндылық бағдарларын қалыптастыру);

- адамның болмысының үш деңгейін көрсететін проективтілік (өзін-өзі тануды дамыту, қызметтегі өз ұстанымын бекіту) - мағыналық, семантикалық және экзистенциалды [5].

Бұл принциптер тәрбиелік өзара әрекеттесудің үш фазасының логикасында жүзеге асырылады:

1) жүйелі талдаумен сипатталатын рефлексивті фазаның мақсаты-өз қызметінің мағынасына жүгіну, өзін позиция ретінде түсіну, ішкі келісімге қол жеткізу;

2) құндылық кезеңі жүйелік модельдеу процесінде іс-әрекеттің мағыналарын жеке құндылықтарға айналдыруға және әлемді, басқа өзін-өзі түсіну құралы ретінде позицияны қолдануға арналған;

3) құндылық-семантикалық бағдарлар жүйесі ретіндегі субъективті ұстаным оның қызметі мен тәрбие мінез-құлқын гуманитаризациялаудың тұжырымдамалық негізіне айналатын проективті кезең.

Сонымен бірге, автордың пікірінше, бүкіл тәрбие жүйесі адамның субъективті өзін – өзі дамытуына көмек көрсету жүйесіне айналуы керек-тек осы жағдайда ол трансформациялық әлеуметтік өзара әрекеттесудің белсенді қатысушысы болады, оның барысында ол өзінің бостандығын жүзеге асыра алады, оның мазмұнын белгілі бір әлеуметтік-мәдени құндылықтармен байланыстыра отырып, өзінің адамдық қадір-қасиетін бекітеді.

Осыған ұқсас тұжырымдар И.А. Колесникованың зерттеулерінде келтірілген, онда белгілі бір білім беру тәсілінің орталығында белгілі бір құндылықтар жүйесіне (мемлекеттік, қоғамдық, діни, корпоративтік, ұжымдық, топтық, жеке) сәйкес тұтастай алғанда адамның мінез-құлқы мен өмірінде қарастырылатын құндылық негізі әрдайым табылатындығы баса айтылған.

Автордың осы тұжырымына байланысты тәрбиешінің жұмысы тәрбие іс-әрекетінің субъектісі ретінде адамның мағыналарымен, құндылықтарымен, көзқарастарымен, қарым-қатынас жүйесімен, эмоционалды-ерікті және рефлексиялық салаларымен кәсіби қарым-қатынас жасау қабілетімен ерекшеленеді.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру процесінде Т.И. Власованың еңбектерінде қарастырылатын рухани бағдарланған парадигмалар үлкен маңызға ие, онда автор: "бұқаралық мәдениетке тез тола бастаған рухани вакуум ересек өмірге құндылықтардың эклектикалық жүйесі бар жас ұрпақтың енуіне әкелді, ал рухани бағдарланған тәсіл сол болуы мүмкін", - деп атап өтті белгілі бір ғылыми парадигма шеңберінде әлемге және адамға сенімсіздікпен көрінетін гуманитарлық дағдарысты түсінуге және түсіндіруге мүмкіндік беретін әдістемелік негіз.

Жұмыста қазіргі жағдайдағы гуманитарлық дағдарыстың белгілері ерекшеленеді: қоғамның көпмәдениеттілігі мен поликонфессионалдылығы; қазіргі ғылымның полипарадигмалығы; адам руханиятының жоғалуы, қоғам үшін тереңдігі бір аксиосферадан екіншісіне ауысқан кезде анықталатын семантикалық көзқарастардың сенімділігі.

Қазіргі заманғы отандық ғылымның тенденцияларын талдай отырып, автор рухани бағдарланған тәрбие парадигмасы олардың бағыныштылығына негізделген ұсынылған компоненттерді қамтитынын, бірақ үстемдік етпейтінін атап өтеді, өйткені көп функционалды даму жағдайында гуманитарлық дағдарыс жағдайында мәдениеттің өзін-өзі ұйымдастыруын анықтайтын адамның руханилығы болып табылады.

Адамның денсаулығы мен руханилығы ажырамас және көбінесе оның өмірдегі қалыптасуын анықтайды, оған көптеген факторлар әсер етеді, олардың бастысы, М.И. Рожковтың пікірінше, тәрбиенің негізгі стратегиялары:

- әлеуметтендіру стратегиясы, мұнда тәрбие әлеуметтену процесінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады, ол адамның қоғамға интеграциялануына, оның әлеуметтік рөлдер кешенін игеруіне бағытталған мақсатты іс-шараларды қамтиды;

- акмеологиялық стратегия, онда процесс адамның дамуына, оған әлеуметтік мүмкіндіктерді іске асыруда, өз шыңына жетуде барынша көмек көрсетуге бағытталуы тиіс;

- білімге емес, мәдениет элементтерін игеруге бағытталған мәдениеттану стратегиясы;

- экзистенциалды стратегия, Мұнда негізгі идея идеалды мақсат ретінде өз өмірін өзі жасаған экзистенциалды таңдау негізінде өмір сүре алатын, оның мағынасын білетін және осы таңдау бойынша өзін-өзі жүзеге асыратын адамды қалыптастыру болып табылады.

Автор атап өткендей, стратегиялар тек психологиялық және педагогикалық ғылымның қазіргі жағдайын көрсетеді және нақты практикалық қызметте көрініс тапқан қалыптасқан теориялар болып табылады. Шындығында, мұғалімдерді шығармашылыққа бағыттау, оларға тек осы оқу орнының ұжымына ғана тән жүйені әзірлеуді ұсынатын осындай білім беру жүйелері қажет.

Қазіргі заманғы білім беру теориясы мен практикасын құру, автордың пікірінше, жеке тұлғаны дамытатын білім беру парадигмасын дәйекті іске асыру жолдарында ғана мүмкін болады, оған сәйкес тәрбие тәрбиеленушілердің жеке саласын дамыту үшін жағдайлар жүйесін құру, өмірлік-адамгершілік мағыналар мен құндылық бағдарларының құрылымы ретінде түсініледі.

С.Г. Сериков тәрбиенің негізгі белгілеріне мыналарды жатқызады:

- тәрбиеленушіні өзінің "жеткіліксіздігін" жеңу, "өзіне күш салу", "өзін-өзі жеңу" субъектісінің позициясына қою, бұл жағдайда мұғалімнің басым назарының мәні сыртқы атрибуттар мен оның қызметін реттеу емес, бала жасаған іс-әрекеттердің құндылықтары мен мағыналары саласына айналады;

- оқушыны басқа адамға өзін-өзі бағалау ретінде қарауға шақыру;

- оның адалдық қабілетіне, еркін таңдалатын адамгершілік әрекетіне жаттығу;

- тәрбиеленушіні шығармашылық жасампаз өмірге оның мақсаттары мен мағыналарының тұрақты рефлексиясымен қосу;

- сәйкестендіру, оқушының өзін кейбір анықтамалық топпен сәйкестендіру, өзін белгілі бір өмір салтын ұстанатын адамдардың қандай да бір түріне жатқызу;

- тәрбиеленушіні шиеленісті, "өз жоспары бойынша" өмір сүруге деген ұмтылысты, оның жеңіл ойын-сауық жолына түсуіне жол бермейтін рухани-адамгершілік күш-жігерді, "жеңіл" жауапсыз өмір салтын көрсетуге шақыру;

- тәрбиешілердің назарын іс-әрекеттің процесі мен нәтижесіне емес, оқушының санасы мен мінез-құлқындағы өзгерістерге немесе кем дегенде олардың мүмкіндіктеріне бағыттау;

- тәрбиеленушілердің кейбір әлеуметтік жобалардағы белсенді ұстанымы, соның салдарынан олардың қызметінде әлеуметтік, еріктілік, өзін-өзі ұйымдастыру, адамгершілік мотивация белгілері жүзеге асырылады;

- қайшылықты жағдайдың болуы-селективтілікті, рефлексияны, мағынаны анықтауды, ерік-жігерді, жауапкершілікті, ерікті өзін-өзі реттеуді, шығармашылықты, жеке бас бостандығын көрсету қажеттілігін тудыратын оқиға [6].

Осылайша, тәрбиенің қарастырылған ережелері мен белгілері, мысалы, өзін белгілі бір өмір салтын ұстанатын адамдардың қандай да бір түріне жатқызу; оқушыны шиеленісті көрсетуге шақыру, "өз жоспары бойынша" өмір сүруге деген ұмтылыс, оның жеңіл ойын-сауық жолына түсуіне жол бермейтін рухани-адамгершілік күш-жігер, қазіргі заманғы білім беру жүйелерінде тән және жастардың денсаулығы мен салауатты өмір салтына құндылық қатынасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программы, методы. [Текст] / В.А. Ядов. Издательство «Самарский университет», 1995.– 332с.
2. Беленов Д.Л. Индивидуальный подход к формированию здорового стиля жизни. [Текст]/Д.Л. Беленов, А.Ф. Родионов, Е.А. Уваров//Теория и практика физической культуры. 2006. №1. С.50-52.
3. Евсеев Ю.И. Физическая культура.[Текст]/ Ю.И. Евсеев; серия «Учебники, учебные пособия». Ростов-на-Дону: Феникс, 2007.– 387 с.
4. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии.[Текст] /А. Адлер-М., 1995. – 435 с.
5. Бондаревская Е.В. Воспитание как встреча с личностью.[Текст]/Е.В. Бондаревская– Ростов-на-Дону, 2006.– 480с.
6. Сериков С.Г. Здоровьесберегающая роль физической культуры в образовательном процессе вуза[Текст] /С.Г. Сериков, Г.Н. Сериков// Теория и практика физической культуры. №5. 2016. С.6-8.

ҚҰҚЫҚТЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙЛАРДЫҢ БІЛІМ ЖҮЙЕСІН ДАМЫТУДАҒЫ ОРНЫ

Маусымжан Лесқалиқызы Бердіғожина

Атырау қаласы, Каспий өңірінің қазіргі заманғы жоғары колледжі, «Құқықтану»
мамандығының арнайы пән оқытушысы

***«Өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс»
Н.Ә.Назарбаев***

Тәуелсіздік алған жылдар ішінде егемен еліміздің, қоғамымыздың әлеуметтік-саяси және басқа да салаларында түбегейлі өзгерістер болып жатыр. Соның бірі - білім беру саласы. Қай кезеңде болмасын жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру қоғам алдындағы ең маңызды, жауапты, іс болып қала береді. Сондықтан мемлекетіміздің даму, жаңару жолындағы жаңалықтары мен түрлі өзгерістері еліміздің білім беру саласына өз әсерін тигізуде. Бүкіл әлемдік білім беру кеңістігіне ұмтылыстар, қоғам дамуындағы қалыптасып отырған жаңа жағдайлар, тыңнан туындаған мәселелер, өзгеріп жатқан өмірге бейімделу қажеттігін туындатып отыр.

Құқықтық білім беру аясында бүгінгі мамандарды құқық жөніндегі білімді тасымалдаушы ғана емес, сонымен қатар құқықтық және педагогикалық мәдениетті алып жүруші тұлға ретінде қалыптастыру маңызды болып табылады. Студенттер меңгерген білімдері мен әрекет ету тәсілдерін қайта жасаушы емес, оларды жаңа жағдайда өзбетінше пайдалана біліп, меңгергендерін жаңа оқу және практикалық міндеттерді шешуде пайдалана білулері қажет, бұл дегеніміз қайталау қажет дегенді білдірмейді, керісінше қайта жасаушы әрекетті орындауға әзір болуы керек дегенді білдіреді.

Оқытудың жаңа технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудырады [1].

Құқықтық – педагогикалық ойлардың байланысы негізінде білім беру жүйесін дамытуда, қоғамдағы процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруға ықпал етеді.

Құқықтық ойлардың қазіргі проблемалары – өте күрделі, көпқырлы құбылыстар болып келеді. Оларды зерттеу кезінде ғылымда түрлі бағыттар қолданылады. Осыған орай

құқықтық ойлар теориясында көптеген дискуссиялық проблемалар бар, олар бойынша түрлі пікірлер айтылады[2].

Мен осы мақаланы жазу арқылы, жоғары білікті заңгер ғылыми дауларды туғызатын сұрақтармен қатар практикалық маңызы бар мәселелерді біліп, олар бойынша өзіндік пікірін қалыптастыра алуы тиіс деп есептеймін. Себебі, жоғары білікті заңгер құқықтық-педагогикалық мәдениетке сай ойлай білген кезде ғана, өзіндік пікірін қалыптастырады.

Заңгерлердің көзқарастарымен кәсіби қасиеттерінің қалыптасуы мен дамуына және де азаматтардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің өсуіне құқықтық ойлар да ықпал етеді. Құқыққа деген қазіргі көзқарастардың қалыптасуына және дамуына құқықтың нормативтік мектебінің, құқық туралы әлеуметтік ілімінің, құқықтың табиғи, психологиялық, тарихи, позитивтік теорияларының және басқа да юридикалық ойлар ағымдарының ықпалы әсер етеді. Қазіргі құқық түсінушілік – саяси-құқықтық ойлардың маңызды жетістігінің көрінісі. Құқықтың түп тамыры (генезис) және құқық түсінігін анықтау барысында оның ерекшелігін есепке алу керек. Құқықтың мазмұндық және мәндік сипаттамасына мән беру қажет болып есептеледі.

Құқықты бағалау әлемдік өркениеттің ең көрнекті жетістігі ретінде және қоғам алдында тұрған міндетті шешу тиімді құралы ретінде қарауымыз қажет. Құқықты қолдану және пайдалану үдерісінде құқықтың жетістіктері мен кемшіліктерін есепке алу тиіспіз[3].

Тәрбиелеу мен оқыту мәселелерін зерделеумен айналысатын қазіргі педагогикадағы жаңа бағыт педагогикалық ойды тудырады. Жеке адамды тәрбиелеп, қалыптастыру үшін белгілі мақсатқа бағытталған жүйелі тәрбие мен білім беру, ол – педагогика. Ал, біз осы құқықтық және педагогикалық ойды байланыстыра отырып, қазіргі заманғы білім беру жүйесіндегі мәселелерге көңіл аударамыз.

Құқықтық оқу тәжірибесін ұйымдастыру мен өткізу – оның дамуы мен қызметінің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін барлық құрама бөліктерінің өзара байланысымен ерекшеленетін үрдіс. Құқықтық оқу тәжірибесінің мазмұны әртүрлі деңгейдегі зерттеу тапсырмаларының жүйесін бейнелейді. Сонымен қатар, құқықтық ой оқу тәжірибесі жағдайында жаңа құқықтық білім іздеуде белсенділіктерін және дербестіктерінің дамуына көмектеседі[4].

Сонымен қатар қазіргі жаңа оқыту технологияларына мәселелік оқыту технологиясы, тірек белгілері арқылы оқыту технологиясы, жобалап оқыту технологиясы, саралап оқыту технологиясы, білім беруді ізгілендіру технологиясы, озат оқыту технологиясы, модульдік оқыту технологиясы жатады.

Қазақ елінің даму тарихы заңдылықтарымен байланыстыра отырып, Қазақстандағы педагогикалық ойлар дамуын шартты түрде үш кезеңге бөліп қарастыруға болады: I кезең — VI-XV ғасырлар аралығы, педагогикалық ойлар дамуының бастапқы кезеңі;

II кезең — XV ғасырдың алғашқы жартысынан XX ғасырдың басына дейін;

III кезең — XX ғасырдың басынан (1917 жылдарынан) бүгінгі күнге (егеменді ел болғанға) дейінгі аралық.

Алғашқы кезеңнің ерекшелігі халықтың бала тәрбиесіне, адамның жетіліп, қалыптасуына қатысты ойлары өсиет, пікір, тұжырымдар ретінде ескерткіштерде, таңбалы тастарда ойылып қалдырылып отырған. Бұл үлгілер Орхон-Енисей немесе ежелгі түрік рун жазбаларын қолдану арқылы сақталып отырған[5].

Мұндай құндылықтардың біріне Күлтегіннің жорықшыл ағасы Білге қағанға қойылған ескерткіші жатады. Бұл ескерткіштегі жазулар мәні жалпы алғанда иісі түрік баласына өз қағанынан, өз бектерінен, өз отанынан ажырамау қажеттігін, «бөлінгенді бөрі алады, егер бірігіп, біртұтас, тату болсаң өз отаныңда, үйіңде камсыз, қайғысыз, бақытты өмір сүресің» деген ойды береді.

Осы кезеңдегі мағыналы ескерткіштердің тағы біреуінің иесі — дала ойшылы қобызшы Қорқыт ата болып табылады. Сондай-ақ екінші бір данышпан тұлға — IX-X ғасырларда бірқатар психологиялық-педагогикалық көзқарастар жүйесімен белгілі болған

Әбу Насыр әл-Фараби бабамыз. Оның көзқарастары «Мемлекеттік қайраткерлердің афоризмдері», «Бақытқа барар жолды көрсету», «Азаматтық саясат», «Риторика», «Поэзия өнері туралы», «Музыка туралы үлкен кітап» атты трактаттарында қалдырылған.

Педагогикалық ойлардың қалыптасуының II кезеңі XV ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ хандығының пайда болуымен байланыстырылады. Бұл кезеңнің (XX ғасырдың басына дейінгі) бір ерекшелігі — адам тәрбиесіне, өмір сүру жағдайларын ұйымдастыруға қатысты ойлар көбінесе ойшылдар, ағартушылар және ақын-жырау, жыршылар шығармаларында жинақталып беріліп отырған. Ақпамбет, Шалкиіз, Сүйінбай жыраулар шығармаларымен қатар, Шоқан Уалиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Жамбыл Жабаев еңбектерінде адам тәрбиесінің барлық аспектілеріне қатысты ойлар айтылған. Қазақ халқының педагогикалық ойларының жаңа бір белең алған кезі — III кезең, ол 1917 жылдан бастап еліміздің егемендік алған уақытына дейінгі аралықты қамтиды. Бұл кезеңде қазақтың халықтық педагогикасында ерекше маңызды құбылыстар байқалды[6].

Қазақ халқын оқуға, білімге, өнерге, бостандыққа, теңдікке шақырған Ахмет Байтұрсынов бұл істердің барлығы да ана тілінде жүргізілу қажеттілігін баса айтып, тіл ерекшеліктерін зерттеуге ерекше мән берген.

Сондықтан бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр.

Француз қайраткері «Адамға оқып – үйрену өмірде болу, өмір сүру үшін қажет» дегендей оқыту процесін технологияландыру, осыған сәйкес оқу бағдармаларын жасау, ғалымдар мен жаңашыл педагогтардың еңбектерімен танысу жұмыстары мұғалімдердің үздіксіз ізденісін айқындайды. Жаңа педагогикалық технологиялардың негізгі мәні пассивті оқыту түрінен активті оқытуға көшу оқу танымын ұйымдастырудағы бастамашылдығына жағдай туғызу, субъективтік позицияны қалыптастыру[7].

Қорытындылай келе, заман талабына сай жас ұрпаққа сапалы білім беруде құқықтық және педагогикалық ойлар негізінде оқытудың бір түрі ретінде қарастыруға болады. Ой өрісі дамыған, шетелдік білім жүйесінен қалыспайтын жас ұрпаққа білім беру жолындағы ортақ міндетті өз мәнінде жүргізу үшін, бір-бірімізден тәжірибе алмасып, кемшілік-жетістіктерді айтып отырсақ, жұмысымыз өнімді болады деп есептеймін.

Аннотация. Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық – коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық - дамытушылық функцияны атқарады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек « кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін « үнемі оқып – үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алады.

Түйіндеме сөздер: Білім, құқық, педагогика, технология, психология, модуль, теория, дискуссия. практика, генезис.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Істеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2007. – с.120.
2. Ошанова Н.Т. Білім беру жүйесінде коммуникациялық технологиялардың көмегімен оқушылардың дүниетанымдық көзқарастарын қалыптастыру. –Алматы.-с.86.
3. Дәстүрлі және электрондық оқытуды кіріктіру. Қазақстан мектебі, №7,8 – 2006 ж.
4. Қазақ тілі мен әдебиеті журналы, 2007 ж. №2 Алматы.
5. Назарбаев Н. Әлеуметтік-экономикалық жаңару — Қазақстанның дамуының басты бағыты: Қазақстан халқына жолдауы. – Астана, 2012.
6. Бержель Ж.Л. Общая теория права. — М., 2000. — С. 293.
7. Ж.Қоянбаев, Р.Қоянбаев «Педагогика», 2-басылым, Алматы, 2002ж, 192- бет

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТИСІН ДАМУ

Қажымова М.Ж.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
7М01101-Педагогика және психология мамандығының магистранты

Қазіргі психологиялық - педагогикалық теорияда мектеп жасына дейінгі баланың жағымды эмоцияларын дамыту тек кәсіби мамандыққа ғана байланысты емес ол, тәрбиешінің жеке дербес қасиеттеріне де байланысты деп тұжырымдаған. Мектепке дейінгі ерте жас шамасындағы балаларға ерекше қарым-қатынастар талап етіледі. Олар өте мейірімді, нәзік, өте сенгіш келеді. Сондықтан бұл жас шамасындағы балдырғандарды қамқорлыққа алу, жараламай тәрбиелеу өте маңызды деп ойлаймыз. Топта балаларға жақсы және жайлы болу қажет. Ерте жас шамасындағы сәбиді тәрбиелеуде ешкім де анасын алмастыра алмайтыны туралы ұмытпау керек. Сондықтан, тәрбиеші – психолог олармен аналық қамқорлықпен жұмыс істей білу керек. Мысалы, шығармашылық жұмыстарды баламен бірге анасына көрсету үшін істеу керек деп, балаларға айтып отырған жөн. Ата-анасының балаға деген сенімділігі арта түсіп, сүйіспеншіліктер оянады. Баланың эмоционалды көңіл-күйі саласының психологиялық диагностика әдістері өте көп. Психологтың көмегімен психологиялық диагностика қолданылуы керек. Бірақ бұл әдістердің барлығын пайдалану мүмкіншілігі бола бермейді. Эмоционалды көңіл-күй пайда болуын бағалауда Г.Степанова баланың іс-әрекет реакцияларын ескере отырып бес балдық шкала жасаған. Бұл шкала бойынша баланың эмоциялық күйін бағалауға болады. Мектепке дейінгі балалық шақ – денсаулықты қалыптастыру және жеке тұлғаның дамуындағы адамның өміріндегі ең маңызды кезеңі. Сондықтан – бұл кезде баланың айналасындағы ересектер, яғни ата-аналары мен тәрбиешілер, басқа да педагогтер маңызды роль атқарады. Келеңсіз жағдайлар, жүріс-тұрыс, әлеуметтік және эмоционалды мәселелер зардаптылары баланың болашағына тікелей әсерін тигізеді. Баланың іс – әрекетін сипаттайтын ең маңызды салалардың бірі – негізінде нормалар және ережелердің меңгеруі оның әлеуметтік дамуы болып табылады: бір жағынан, баланың заттық әлемнің қағидаларын түсінуі қажет. Екінші жағынан – адамдарға деген қарым – қатынастың ережесі. Бұл процессте баланың мінез-құлқының эмоционалды күйзеліске ұшырауы ата-аналары мен айналасындағылардың кері әсерінен тууы мүмкін. Мінез-құлық эмоционалды күйзеліске ұшырайды. Баламен ананың қатынастардың бұзушылығы, қолайсыз психологиялық ахуал тағы басқалар патологиялық факторлар негативті факторлардың бір қатарының әсерімен балада әлеуметтік – эмоционалды сәтсіздіктің белгілері қалыптасады. Орынсыз теріс эмоциалар болады, жеке организмнің дамуының процессіне кері әсер етеді. Демек, тәрбиешілер мен психологтардың алдында осыған байланысты балаларды өмірге деген сүйіспеншілігін арттырып, қоғамға және басқа адамдардың сезімін қабылдай білуге үйрету міндеті көздеген. Өз эмоцияларын басқара білу – мектепке дейінгі жастағы балалардың ең басты жетістігі. Сондықтан эмоционалды функция ол мектеп жасына дейінгі баланың орталық психикалық функциясымен тікелей байланысты. Л.С. Выготскийдің айтуынша «Мектепке барғанша баланың эмоционалды – реакциялары, баланың мінез – құлығына тікелей үстемшілдік етуін жоғалтады. Бала өз эмоцияларымен басқаруды үйренеді.» Бұл, алайда, мектеп жасына дейінгі мерзімнің соңғы кезінде қызу өмірдің жеткілікті тәжірибесімен ғана ие болатындай жағдай болуы мүмкін.

Ұлы педагогтардың пікірінше, мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды көңілінің дамуы оның тәрбиесінің ең маңызды шарттарының бірі болып табылады. Мектепке дейінгі баланың эмоционалды күйзелуі болашақта жеке тұлға болып қалыптасуы үшін қауіп – қатер тудырады. Баланың ішкі эмоция көңіл – күйінің қатынасы әлеуметтік жағдайы даму үшін ықпал етеді. Міне осыған орай мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды, әлеуметтік және адамгершілік жағынан дамуы тығыз байланысты деген ұғым қалыптасады. Қазіргі заман педагогика ғылым тұрғысынан қарасақ баланың әлеуметтік – эмоционалды дамуы ол мектеп

жасына дейінгі баланың өте күрделі социализациялық мәселесі. «Социализация – әлеуметтік ортаға баланың бейімделуінің күрделі, көп жоспарлы процессі. Бұл мәдениеттану, адамгершілік құндылықтардың жүйелері. Мынадай негізгі мақсаттар ерекшеленеді:

1. Мектепке дейінгі ересек жас балаларының әлеуметтік және эмоцияналды салаларының жұмыс мазмұнын анықтау.

2. Балалармен жалпы дәстүрлер, адамгершілік қағидалары туралы шаралар ойластыру және өткізу.

3. Бала-бақшада баланың бейімделуін қадағалау. Баланың бақшаға алғаш келуі ол бала организмі мен психикасы үшін өте күрделі процесс. Ол шынымен жаңа кезеңге өтеді, организмнің дамытуы үшін жаңа шарттар енгізіледі.

Мамандар баланың балабақшаға бейімделуінің (адаптация) 3 негізгі түрлерін ерекшелейді: жеңіл, орташа және ауыр. Жеңіл бейімделуі - балабақшаға келудің алғашқы күнінен бастап баланың тәбеті төмендеп, балалармен ойнауға ниеті жоғалады, бірақ бұл бастапқы 10-20 күндей болады. Ата-аналар баласының бірінші айда кенеттен ауыратынын есте сақтауы керек, бірақ ауру зардапсыз 7-10 күннен аспайтын түрде өтеді. Орташа ауырлау бейімделуі - балалардың эмоционалдық көңіл-күйі нормада (20-40 күндерден кейін) ұзақ мерзімнен астам келеді. Алғашқы екі ай бойы балада тілдік немесе физикалық белсенділіктің нақтылы өзгерістері байқала алады. Бұдан басқа, балаларда 30-40 күндерде салмақты жоғалтуы байқалады. Баланың ауыр бейімделуі – баланың ата-анасынан мүлде ажырай алмауы, аурушаңдықпен және агрессиялы түрде байқалады. Егер баланың күйі 60 күннен астам бір ыңғайланбаса ата-аналар шара қолдану керек. Психологтар баланың бейімделуін жеңілдету үшін баланы алдын ала әзірлеу, және үйрету, баланы психологиялық тұрғыда дайындауды ұсынады. Сәбидің ата-аналарымен бірге алдын ала мектепке дейінгі мекемеге кіріп-шығуы, топ бөлмесімен және тәрбиешілермен, бақшаның тәртібімен танысуы керек. Балабақшаға баласын беретін, ата-аналардың алдында бақша туралы тек қана жағымды сәттерді балаға айтуы, сонымен бірге баланың жанында аз уақыт қалуға мүмкіндік беруі керек. Ата-анасы баласын бақшаның ауласында серуенге шығарып балаларды бақылатады. Балабақшада баланың машықтануы 1-2 сағаттан бастауы керек, бір жұмадан кейін түскі тамақ және ұйқыға қалдыруға талаптануға болады. Ата-аналар қашан бала күні бойы қалдыруға мүмкін болатынына көз жеткізгенде қалдырады. Сәбидің жеке басының дамуы ерте кезеңнен басталады. Баланың дамуында ықпал етуші ол бала өмірінде кездесетін жағдайлардың түгелдей дерлік бола алады! Баланың даму процессінде ересектер үлкен ықпал етеді. Бірақ баланың дамыту ортасына беру өз ерекшелігімен көрінеді. Баланың эмоцияналды көңіл-күйін дамытуы, баланың тілін дамытуы, баланың психикалық және психологиялық дамытуы – баланың жан жақты дамытуы жанашыр адамдардың қатысуысыз өте қиын болар еді.

Медия - деген үлкен «әлем терезесі» деуге болады, мұнда ең бастысы кішкентай балалардың осы «терезеге» дұрыс қарай білуге ықпал ету деп санаймыз. Сондықтан баланың аналитикалық қабілеттілігі мен ойлау жүйесін дамыту қажет. 1ден 3 жасқа дейінгі баланың эмоционалды көңіл-күйінің дұрыс дамыту үшін оның жетістігін дәлелдеп, үнемі мадақтау маңызды. 3-тен 6 жастағы баланың эмоционалды көңіл - күйінің дұрыс дамуы әлеуметтік белсенділікпен де байланысты. Бұл жас шамасында балалар әдетте сюжетті - рөлді ойындар қызықтырады. Ойын кезінде әртүрлі жағдайларда адамдардың қарым - қатынасын түсінуге көмектеседі. Баланың дамуы мектеп жасындағы балаларға да жалғасады. Балаларды дамытудың орталары (спорт орталықтары, арт-студия) мамандандырылған орта білім болады. Баланы дамыту үшін орталықтардың әсері көп. Баланың өз таңдауы, балабақшадан кейінгі эмоция жағдайын байқауға болады. Баланың психикасының дамуына ықпал ететін ол биологиялық және әлеуметтік факторлар. Биологиялық фактор: адам психиканың ортақ ерекшеліктері, сонымен бірге тұқым қуалаушы жеке ерекшеліктерді бұл жерде есепке алынады. Әлеуметтік фактор: баланы қоршаған жақындары және дұрыс тәрбие беру. Басқа балалармен ойын кезінде баланың эмоционалды портреті айқындалады. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін оқу іс – әрекетін ұйымдастыруда баланың эмоционалды көңілінің ықпалы зор. Мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды компоненттерін есепке алу қажет

деп санаймын. Білім беру жолдары және әртүрлі іс-әрекет кезінде баланың эмоционалды көңіл-күйіне ойын ықпал етеді. Ойындарды әр ұйымдастыру оқу іс-әрекетінде қолдану қажет. Эмоционалды компоненттің функциялары адамның бағалы құндылықтарының ең маңызды шарттары. Психологтар эмоция парасатының 5 тармағын ерекшелейді:

1. Сезім, яғни ол пайда болатында сезімді ажырату. (өзін-өзі тану).
2. Олар лайықты шеңберлерден шықпау үшін сезіммен қарап анықтайтын эмоциялармен басқару.
3. Эмоцияларды бақылау - бұл қабілеттілікті арттыру, тыныштық күйіне өзін келтіру.
4. Өзара арақатынастардың сүйемелдеу.
5. Жас ерекшелікке байланыстысы мінездемелер.

Мектеп жасына дейінгі кіші балалар ертегілердің кейіпкерлеріне еліктейді және қиыншылықтарына болысуға ниет қылады. Негізгі эмоциялар: ренжу, қуану, тынышталу, қорқу. 3 – 5 жаста құрдастарына құштарлық сезімі дамиды. Жаңа әзілдесу сезімі оянады, әзілдерді түсінеді және әзілдеуді жақсы көреді, өз эмоцияларын баяулатып, кез келген ым-ишара арқылы және ымдап сөйлесу эмоциялардың сыртқы белгілерін білдіреді. Негізгі эмоциялары: қайғы, ашу, қорқыныш, таңдану, қызығушылық, тыныштық, қуаныш. 5-6 жаста – мектепке баратын уақыттың жақындауын сезінеді: біреулерде үрей сезімдері, ал, екіншісінде қуаныш сезімдері пайда болады. Негізгі эмоциялар: қорқыныш, ашу, ыза, қайғы, таңдану, мүдде, тыныштық, ар, жазалау, қуаныш, күндеушілік, жеркелушілік. Эмоционалды көңіл-күйдің дамытуы осындай бөлімдерден тұрады. Мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды дамуында (театр) сахналаудың әсері маңызды болады. Өздеріне көптеген жақсы әсер алады. Эмоциялар, бір жағынан, бала күйінің индикаторлары болып табылады, екіншіден оның танымдық процесстері және мінез-құлық, логикаларына оның ықыласы, қоршаған ортаны қабылдауды ерекшеліктің бағытталғандығын анықтауда ықпал етеді. Қоғамның дамуындағы жеке адамның эмоциясы тұрақты нормада болуының қоғамға әсері, экономикалық техниканың жетістіктеріне жетуге итермелеуі бүгінгі таңда өзекті мәселе.

Сондықтан мектеп жасына дейінгі балаларға көбірек психологиялық көмек көрсетіп, ойындар ұйымдастыру арқылы олардың сеніміне кіріп кері әсерден арылуға көп мүмкіншілік жасау қажет.

Түйіндеме: Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамытудың психологиялық-педагогикалық мәселелері қарастырылады.

Кілт сөздер: мектеп жасына дейінгі бала, эмоция, көңіл-күй, эмоционалды интеллект, медиа.

Резюме: В статье рассматриваются психолого-педагогические проблемы развития эмоционального интеллекта дошкольников.

Ключевые слова: дошкольник, эмоции, настроение, эмоциональный интеллект, медиа.

Resume: The article deals with the psychological and pedagogical problems of the development of emotional intelligence of preschoolers.

Keywords: preschooler, emotions, mood, emotional intelligence, media.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кравцова Г.Г. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. - М. 2009.
2. Жарықбаев Қ. Жантану негіздері. - Алматы. - 2008. - 95-99 б.
3. Шерьяданова Х.Т., Суркова Т.И. Педагогу о стиле общения с детьми. – Алматы, 2006. – С.145

ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРТІП – ҚҰҚЫҚТЫҚ БІЛІМНІҢ БАСТАУЫ

Шайдоллаева Айсулу Нургабыловна

Каспий өңірінің қазіргі заманғы жоғары колледжі

Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары [1].

Қазақстан Республикасы – демократиялық мемлекет

«Демократия» - сөзі гректің «демос» - халық және «кратос» - билік деген сөздерінен шыққан, яғни «халық билігі» деген мағынаны білдіреді. Демократия деп халықтың билігі, теңдік, құқық, әділдік, еркіндік принциптеріне негізделген мемлекеттік құрылысты айтамыз. Демократиялық мемлекеттің белгілері:

- ❖ Меншік түрлерінің болуы;
- ❖ Саяси пікірдің әралуандылығы;
- ❖ Демократиялық сайлау жүйесінің болуы;
- ❖ Саяси өмірге қатынасу мүмкіндігінің болуы;
- ❖ Заң жүзіндегі сөз, ұждан, шығармашылық, т.б. бостандықтар жүйесінің болуы.

Қазақстан Республикасы – зайырлы мемлекет

Зайырлы дегеніміз – озық, толерантты, ашық қоғам. Әр адамның сеніміне, ар-ожданына ешқандай шектеу қойылмайды. Яғни, әр адам дүниетанымдық еркіндігін ұстана отырып, ар-ождан бостандығын еркін пайдаланып, өз сенімін ұстана алады. Демек, бұл дегеніміз азаматтардың дін ұстану еркіндігі өз құқында болады.

Қазақстан Республикасы – әлеуметтік мемлекет

Әлеуметтік мемлекет азаматтың ең төменгі күнкөріс қажеті мен өмір сүрудің лайықты жағдайларын жасауды талап ету құқығын мойындайды. Мемлекеттің әлеуметтік сипатын Республика Конституциясында баяндалғандай, білім беру, денсаулық сақтау, ғылым, мәдениет, халықты жұмыспен қамтамасыз ету, еңбекті қорғау, әлеуметтік қамсыздандыру және жағдайы төмен отбасыларына көмектесу сияқты шаралардан көруге болады.

Қазақстан Республикасы – құқықтық мемлекет

Қазақстан Республикасының Конституциясы – құқықтық мемлекеттің бастауы әрі шарты. Оның негізгі принциптері: азаматтар үшін – «заңды тыйым салынбағанның бәріне рұқсат етіледі», мемлекеттік органдар мен лауазым иелері үшін – «заңда нақты не көрсетілсе, соған ғана рұқсат» болып табылады.

Құқықтық мемлекеттің негізі құқықтық мәдениетті арттыру, барлық заң жүйесін жақсартып, әділеттілікті жоғары дәрежеде көтеру болып табылады.

Қазақстан Республикасында қолданылатын құқық Конституцияның, соған сәйкес заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің, халықаралық шарттары мен Республиканың басқа да міндеттемелерінің, сондай-ақ Республика Конституциялық Сотының және Жоғарғы Соты нормативтік қаулыларының нормалары болып табылады.

Құқықтық мемлекеттің негізгі атқаратын қызметі қоғамдық өмірдің барлық салаларын заң, әділетті құқық нормасымен ретке келтіру, басқару, қызмет көрсету салаларында заң талаптарын басты басшылыққа ала отырып, адам, қоғам, мемлекет мүддесіне адал қызмет атқару болып табылады. Өйткені құқықтық норма – әділет жолы, адам, қоғам, мемлекет мүддесінің үйлестірушісі, заңдылық пен демократияның даму негізі.

Құқық жалпы ұғым болып табылса, құқықтық нормалар құқықты қалыптастыратын, дара ұғымдарының көп сандағы жиынтығы. Құқықтық нормалар құқықтың формалық болмысы, өмір сүруінің тыныс-тіршілігі, объективтендірілген түрі және сипаты. Құқық тек

құқықтық нормалар арқылы өмір сүреді, қоғамдық қатынастарды әлеуметтік нормалар арқылы реттейді және қорғайды. Әлеуметтік нормалар мораль және құқық нормаларының тұрады. Мораль мен құқық бір-бірімен тығыз байланысты. Себебі екеуі де адамның әрекетінен туындайды, қағидалары негізінде қалыптасқан әлеуметтік нормалардың түрлері болып табылады. Сондықтан құқықтық нормалар құқықтың ең негізгі әрі кішкентай элементі болып табылады.

Норма сөзі латын тілінен аударғанда «үлгі», «ереже» деген мағынаны білдіреді.

Педагог ғалым В.В. Берманның теориясы бойынша: «Құқықтық тәрбие ғылымда адамдардың санасы мен әрекетіне белгілі бір мақсатпен ықпал ету бойынша шара қолдану жүйесі ретінде ұғындырылатын тәрбиелеудің ерекше түрі».[2]

Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие әрбір азаматтың қалыптасуының, өсіп-жетілуінің басты қағидасына айналуы тиіс.

Құқықтық сана дегеніміз – тұлғаның қолданыстағы немесе қабылданатын құқық нормаларына деген көзқарастары мен сезімдерінің, оларға тиісінше баға беру мүмкіндіктерінің жиынтығы болып табылады.

Құқықтық сана – бұл адамдардың құқыққа деген қатынасын көрсететін түсініктер мен сезімдердің, көзқарастар мен эмоциялардың, бағалаулардың жиынтығы түріндегі қоғамдық сананың ерекше нысаны.

Құқықтық сана – бұл адамдардың жаңадан қабылданған заңдарға, нормативтік құқықтық актілердің нақты жобаларына және т.б. деген оң немесе теріс көзқарасы.

Құқықтық сана мынаны білдіреді:

- құқықтың қажетігін түсіну және сезіну;
- құқықты бағалау;
- заңнаманың дамыған жүйесін құру қажеттігін түсіну;
- қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге өзгертулер мен толықтырулар енгізудің қажеттігін түсіну;
- құқықты жүзеге асырудың нәтижелері мен процесін қабылдау.

Құқықтық сананың ерекшеліктері мыналардан көрінеді:

- а) ол өмірдің шындықтарын әділеттілік, құқықтық, еркіндік түрі ысынан қабылдайды;
- ә) жалпыға міндетті жүріс-тұрыс ережелерін орнықтыруды талап етеді;
- б) құқықтық пен құқықтық еместіктің, құқыққа сәйкестік пен құқыққа сәйкессіздіктің шектерін көрсетеді;
- в) құқықты қамтамасыз ету үшін заңды шараларды талап етеді.

Бұдан құқықтық сананың негізінен құқықтық психология және идея жиынтығынан құралатынын көреміз. Өйткені құқықтық психология қолданыстағы құқық нормаларын жетілдіруге, жаңа құқықтық нормаларды қабылдау қажеттілігінің деңгейін, сезімін білдірсе, құқықтық идея құқықтық сананың өз дәрежесіне көтерілуінің нәтижесінде адам, қоғам, мемлекет мүддесі үшін қажетті құқық нормаларының қабылдану қажеттілігін білдіреді.

Құқықтық сана-сезімнің басты мақсаты – адам, азамат, қоғам мүддесіне сәйкес келетін, олардың мүдделерін қанағаттандыратын құқықтық нормалар болып табылады.

Құқықтық мәдениет – құқық нормаларын білу негізінде құқықтық білімді игеру, толыққанды түсіну, оларды басшылыққа ала отырып, адамзаттың ортақ мүддесіне қызмет істеуді білдіреді. Яғни құқықтық коммуникацияны қамтамасыз ету болып табылады.

Құқықтық мәдениет құқықтық сана-сезіммен тығыз байланысты және содан негіз алып дамиды, жетіледі. Субъектінің өзінің іс-әрекетінде құқық нормаларын басшылыққа алуы оның құқықтық мәдениетінің ерекшелігін, дәрежесін білдіреді.[3]

Тұлғаны жан-жақты үйлесімді тәрбиелеу саласының бірі–құқықтық тәрбие. Ол қоғамның әрбір азаматының мемлекеттік заңдарды аса жауапкершілікпен орындап отыруымен тығыз байланысты.

Құқықтық тәрбие – қоғам мүшелерінің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың іс-әрекетінің көрінісі

болып табылады. Мемлекет неғұрлым құқықтық тәрбиеге ерекше мән берсе – құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқықтық білім биік дәрежеден көрініс табады. Өйткені құқықтық сана, мәдениет, құқықтық ғылым – тәртіптің қайнар көзі, бастауы.

Құқықтың тәрбие беру баланың жеке тұлғасын қалыптастырып, олардың бойына жоғары интеллектуалдық және қоғамдық меншікке қатысты көзқарасты дамытудың асыл міндеттерін атқарады. Мемлекетіміз жастарға құқықтың тәрбие беру ісіне үнемі көңіл бөліп келеді. Қазақстан Республикасының заңдарына терең құрмет сезімін қалыптастыру, оларды сөзсіз сақтау және орындау ұзақ уақыт тәрбие жұмысын жүргізудің жемісі. Көбіне құқықтық сананың төмендігі, материалдық және рухани игіліктердің не екенін жөнді түсінбеушілік қоғамға жат қылықтарды туғызады. Сондықтан да әр білім алушының санасына құқықтық нормаларды жеткізу, жеткізіп қана қоймай оның күнделікті мінез-құлық нормасына айналдыру үшін күресу құқықтық тәрбиенің міндеті болып табылады.

Қазақстанның өркендеуі, гүлденуі, дүниежүзінде алдыңғы қатарлы мемлекет санатында көрінуі үшін құқықтық сауаттылықты, тәрбиені, сананы жетілдіру қажеттілігіне басты назар аударғанымыз абзал. Өйткені еліміздің әрбір азаматы өз құқығын, бостандықтарын, міндеттерін білуі тиіс. Әрбір азамат құқық нормаларын, заңдылық талаптарын берік ұстануы керек. Сонда ғана мемлекетіміз саяси, экономикалық, әлеуметтік, құқықтық тұрғыдан дамып, тәртіп нығаяды.

Тәртіп — барлық жетістіктердің қайнар көзі, негізі. Әрбір отбасы бала тәрбиесінде дәстүрлі әдет-ғұрып заңдарының тиімді жақтарын ұрпақтар санасына сіңіріп, оларды заңды құрметтеуге, әділеттілікке, турашылдық жолға түсетіндей етіп тәрбиелеуі керек.

Құқықтық тәртіп — бұл субъектілердің құқықтық мінез-құлығымен сипатталатын қоғамдық қатынастар жүйесі, әлеуметтік байланыстардың реттелу жағдайы, заңдылықтың шынайы қоғамдық қатынастарға айналуының нәтижесі.

Құқықтық, тәртіптің ерекшеліктері:

- а) ол құқық нормаларында жоспарланған;
- ә) осы нормаларды жүзеге асырудың нәтижесінде туындайды;
- б) мемлекетпен қамтамасыз етіледі;
- в) қоғамдық қатынастардың ұйымдастырылуына жағдай жасайды;
- г) заңдылықтың нәтижесі болып табылады.

Құқықтық білім беру – адамның құқықтық санасын қалыптастыру мақсатында орындалатын құқықтық тәрбиенің негізгі ықпал етуші әдісі.

Құқықтық тәрбие беру арқылы жастарды өз құқықтарын пайдаланып, азаматтық міндеттерін орындай отырып қоғамда өмір сүруге, заңдар мен ережелерді тәжірибеде белсенді қолдана білуге үйретуге болады.

А.С.Макаренконың: «анағұрлым қиын тиетін қайта тәрбиелеу жұмысына оралмау үшін, әуелден дұрыс тәрбие беруге тырысу керек» деген пікірін ұмытпаған жөн.

Азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің қалыптасуының басты алғышарттарының бірі – азаматтардың құқықтық білімін жетілдіру, құқықтық мәдениетін қалыптастыру, әсіресе оның құрамды бөлігі – адам құқығының мәдениеті. Адам құқықтары туралы ақпаратпен жүйелі қамтамасыз етудің қажеттілігі маңызды екенін ескерсек, онда бұл салада адам құқығы мәдениетін қалыптастыруда маңызды құралдың бірі – білім беру ұжымдары десек қателеспейміз.

«Адам құқығы туралы айтқан кезде бүгін біз адам мен мемлекеттің арасындағы өзара қатынасын айтамыз», — дейді М.Новицкий. Заңгер ғалымдарымыз: «Адам құқығы – адам мүдделерін қанағаттандыруға бағытталған, өзі заң арқылы қорғалатын болуы мүмкін іс-әрекеттің (мінез-құлықтың) өлшемі (шамасы)» — деп анықтама берген. Адамның құқықтары мен бостандықтары табиғи және оған тумысынан берілген, ажырамайтын, табиғи ретінде танылады және ең жоғары әлеуміттік құндылық болып табылады. Адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау мемлекет функцияларының бірі.

А.С.Макаренко сөзімен айтқанда: «Тәлім-тәрбие, кең түрде алғанда әлеуметтік процесс. Адамдар да, заттар да тәрбиеленеді. Дегенмен, адамдардың үлес салмағы басым. Солардың ішінде ата-аналар мен педагогтар бірінші орынға шығады» деген екен.

Олай болса, құқықтық тәрбиені нәтижелі ұйымдастыру үшін отбасы жағдайын жан-жақты танып білу қажет. Кейіннен балабақшадан бастап барлық білім ордаларында құқықтық білімнің теориялық негізімен қоса тәжірибелік бағыттарына да баса назар аударуды толыққанды және жан-жақты қамтамасыз ету керек. Қарапайым ғана балабақшадан жол ережесі негізін үйретуден бастап есейе келе нормативтік құқықтық актілерін сауатты негізде түсіндіре алу қабілетін шындай отырып, барлық мамандық иелерін құқықтық сауаттылыққа жұмылдыру қажет. Жалпы сауаттылықпен қатар құқықтық сауаттылық барлық тұлға үшін міндетті. Себебі адам өмірге келгеннен бастап, өмір сүру процесінде, тіпті өмірден өткен күннің өзінде үнемі құқықтық қатынастармен тығыз байланыста болады.

Қоғам тәртіпке негізделіп, қалыптасып, өмір сүреді. Қоғамдағы тәртіп түрлі әлеуметтік нормалардың, адамдардың мінез-құлқын реттейтін қағидалардың әсерімен, яғни күшімен орнатылады.

Құқықтық нормаларды қолдану нәтижесінде құқықтық тәртіп орнығады, ал құқықтық нормалар негізінен заңнан нәр алып белгілі құқықтар мен міндеттер жүктейтіні белгілі. Еліміздің заңдарын сақтау, оған мойынсыну – жауапкершілікті, түсінікті, заңдарды білуді және соған сәйкес мінез-құлық пен іс-әрекеттерді үйлестіруді талап етеді.

Қоғамда тәртіп орнамаса, ол құлдырайды, яғни келешегі болмайды. Бұл бәрімізге белгілі және оны жақсы түсінеміз.

Әлеуметтік нормалардың негізгі маңызды түрі болып табылатын әдептік нормалардың құқықтық сипаты болмағанымен, оның ережелеріне сусындап өскен бала әрине қоғамға зиян келтірмейді, керісінше, өмірдегі өзінің орнын тауып, ұлтжанды, саналы азамат болып қалыптасады. Әдептік нормалар құқықтық нормаларға негіз, арқау болып, белгілі бір дәрежеде адамның ар-ұятын, намысын қалыптастыруға, қоғамдық тәптіпті сақтауға ұйытқы болады.

«Құқықтық нормалардың басым көпшілігі әдептік нормалардан нәр алады, соларға арқа сүйейді. Неғұрлым құқықтық нормаларға әдептік нормалар арқау болса, соғұрлым заңдардың әділеттік, адамгершілік мәні жоғары болады».

Жалпы заман талабына сай келетін құқықтық сауаттылық, құқықтық білім мен құқықтық сана-сезім мемлекетіміздің өркендеуінің, құқықтық мемлекетті орнықтырудың алғы шарты екендігін әрбір азамат білуі тиіс.

Түйіндеме. Құқықтық тәртіпке жету үшін нормативтік-құқықтық актілер қабылданады, заңнаманы жетілдіру жүзеге асырылады, заңдылықты нығайтуға байланысты шаралар қолданылады. Құқықтық реттеуді жетілдіру мен заңдылықты қамтамасыз етуден басқа тәсілдермен құқықтық тәртіпке жету мүмкін емес. Заңдылықты нығайту құқықтық тәртіпті нығайтуға алып келеді. Құқықтық тәртіптің нақты мазмұны заңдылықтың мазмұнына байланысты болады.

Сондықтан құқықтық тәртіп, құқықтық норма, құқықтық мәдениет, құқықтық сана – құқықтық білімнің бастаулары болып табылады.

Кілт сөздер. Құқық, құқықтық тәртіп, құқықтық мәдениет, құқықтық сана, құқықтық білім.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (Конституция 1995 жылы 30 тамыздареспубликалық референдумда қабылданды) (01.01.2023 ж.күні жаңартылған)// Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 1996 жылғы N 4, 217-құжат (ҚазақстанРеспубликасы Парламентінің басылымы) /1-бап

2.Газизова Н.С. Құқықтық білім: Қазіргі жағдайы және болашағы [электронды ресурс] /Н.С.Газизова//Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті КеАҚ - <https://bilimdine.kz/?p=144067>

3.Булгакова Д.Л. Мемлекет және құқық теориясы/ Д.Л. Булгакова-Алматы: Заң әдебиеті, 2013.-95 бет

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҰЖЫМДЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС - ӘРЕКЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Туленова Улдай Талкашовна
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Тукешова Айзара Болатқызы
Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
«Білім берудегі менеджмент» мамандығының магистранты

Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі даму стратегиясында «...экономиканың барлық салалары үшін жоғары білікті және бәсекеге қабілетті кадрларды даярлаудың сапасын арттыру...» және «...кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті, кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маман қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатын болады...» деп атап көрсетілген [1].

Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесінің басты міндеті ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде алынған білімді нақты жағдайда пайдалану шеберлігін меңгерген, өз бетінше дұрыс, тиімді шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады [2]. Ізгіліктік идеяларға негізделген бұл міндетті жаңа талаптарға сәйкес бастауыш сатыда жүзеге асыру оқушыны субъект ретінде қарастыратын тұлғалық-бағдарлы тұрғыдан келу және оқу үрдісіне құрылымдық, мазмұндық тұрғыдан өзгерістер енгізу арқылы мүмкін болады.

Нәтижеге бағдарланған білім беруде бастауыш сынып оқушыларын тұлға ретінде қалыптастырып, шығармашылығын дамыту көзделеді. Қоғамдағы болып жатқан өзгерістерге шығармашылық тұрғыдан қарай алатын, қойылған мәселені дәстүрлі емес түрде және сапалы шеше білетін тұлғаларды талап етуі қоғамның даму жылдамдығына және тез өзгеріс жағдайында адамдарды өмірге дайындай білу керектігіне байланысты. Жеке тұлға әртүрлі іс-әрекет арқылы дамып қалыптасады.

Шығармашылық қабілеттер адам табиғатында әуел бастан-ақ бар деп айтуға болады. Ол туралы көптеген ғылыми зерттеулерде дәлелденген. Мәселен, философия, әлеуметтану, физиология, психология, педагогика ғылымдарындағы зерттеулерді саралап көрейік.

Философиялық энциклопедияда: «Шығармашылық – бұрын еш уақытта болмаған жаңа бір нәрсе тудырушы әрекет» деп жазылған.

Шығармашылық деген сөздің сырына үңілсек, «шығармашылық» сөзінің төркіні – «шығару», «іздену», «ойлап табу» дегенге келіп саяды. Демек, жаңа нәрсе ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. Ол тарихи-қоғамдық мәні бар, жаңалық ашатын адамның әрекеті.

Шығармашылық – адамның мақсатты ісіне жету жолындағы талаптануы мен талпынысынан, жігері мен сабырынан, сұранысы мен ізденісінен құралып, ақыл-ой мен сезімнің, қиялдың ерекше бітімінен көрінеді.

Шығармашылық – бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер

қабылдай білуге үйренуі керек. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу адамның рухани күшін нығайтып, өзін-өзі тануына көмектеседі. Өйткені, адам туынды ғана емес, тудырушы, жасаушы да. Адамның өз болмысын тануына көмектесіп, тереңде жатқан талап-тілегін, қабілеттерін дамыту, сол арқылы оған толыққанды өмір сүру үшін жаңа рухани күш беру – білімнің ең маңызды мақсаты. Оқушы жастардың білім, біліктілігін дамытуда шығармашылықтың алатын орны туралы ғылымның әр түрлі салаларында зерттеулер жасалған: Тұлғаның шығармашылық қабілетінің психологиялық негіздері:

- ресей психологтары Ш.А.Амонашвили[3], Б.Г.Ананьев[4], Л.С.Выготский [5], Д.Б.Элькониннің [6] еңбектерінде;

- еліміздегі психологтар Ж.Аймауытов, М.С.Мұханов[7], Қ.Жарықбаев, Р.Б.Каримова, Ж.И.Намазбаева, Х.Т.Шерьязданова[8], т.б. еңбектерінде айқындалған.

Педагогика саласында шығармашылық іс-әрекетті қалыптастыру мәселесі бойынша біршама еңбектер қоры жинақталған:

- бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту отандық ғалымдар Б.А.Тұрғынбаева [9], Б.Н.Қадірова, Г.Е.Нұрмұханова, Д.Ж.Кішібаеваның [9] еңбектерінде;

Шығармашылық іс-әрекеттің негізгі белгілері адамның жемісті тіршілігін қамтамасыз ете отырып, оның қабілеттіліктеріне негізделеді. Тұлғаның белгілі бір әрекетке қабілеттілігі қаншалықты жоғары болса, оның бойында сол іс-әрекетке қызығушылығы соншалықты артады [14].

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылығына оқулықтағы мәтінді оқу, түсіну, есте сақтау, оқыған мәтінді қысқаша жазу; қандай да бір жетекші оқу әрекетін табу; білімді таныс жағдайларда қолдану; қажетті ақпаратты, объектіні табу және онымен өзара әсер тәсілдерін дұрыс бағалау; іс-әрекетті жоспарлау; орындалатын әрекеттің нәтижесін алдын-ала болжау; жоспарды іске асыру; жоспар бойынша алынған аралық, соңғы нәтижелерді салыстыру; күтілетін нәтиженің дұрыстығын дәлелдеу; жіберілген қатені анықтау; орындалған әрекеттің нәтижесін бағалау мен технологиялық жағынан алғанда, ақпаратты файл аты, адресі бойынша іздеу, мәтіндік редакторда мәтін енгізу, оны өңдеу, сақтау; графикалық редакторда сурет салу, сақтау, оған өзгерістер енгізу; мультимедиялық бағдарламаларды пайдалану жатады. Бастауыш сынып оқушылары үшін мынадай оқу шығармашылықтарын меңгеру маңызды:

- жасына сәйкес келетін көркем әдеби, ғылыми-көпшілік мәтіндерді түсініп оқу, мәтіндегі негізгі ойды анықтау, мәтінді өз сөзімен баяндау,

- оқу әдебиеттерінен, сөздіктер мен анықтамалықтардан, компьютердің деректер қорынан ақпарат іздеу,

- жұмысты компьютерде орындау, жаңа есептің мазмұнын оқу, есептің шартына сәйкес әрекеттер тізбегін анықтау, оны аяғына дейін жеткізу,

- өзіндік іс-әрекет нәтижесін үлгімен сәйкестендіру, өзінің және басқаның оқу жұмысындағы қатені табу мен жою, өзіндік және басқаның әрекетін ұсынылған өлшемдер бойынша бағалау, есеп шығарудағы қиындықтан құтылу мақсатында үлкендерден кеңес сұрау, жетіспейтін тәсілдерді іздеу,

- ынтымақтастықта жұмыс жасау, пікірталастарға қатысу, сыныптастарының көзқарасын түсіну, кикілжіңді тудырмауға тырысу, ұжымдық оқу іс-әрекеттерінің жетістігі мен кемшілігін мазмұнды бағалау, жалпы нәтижеге жету жолын табу .

Бастауыш сыныптағы білім мен пәндік шығармашылықтың меншікті салмағы әр түрлі оқу пәндерінде бірдей емес. Математиканы оқытқанда білімді есеп шығару практикасында қолдану икемділігіне баса назар аударылады. Әрекетті автоматтандыру керек, өйткені, есеп шығарудың барлық жағдайларында ойлау, талдау орын алады. Сонымен қатар, оқушы көбейту кестесі, теңдеу шешу алгоритмдерін автоматты түрде орындайды. Шет тілдерін оқып-үйренгенде білімді меңгеру мен оның негізінде

қалыптасқан шығармашылықты автоматтандырылған дағдыға айналдырудың мәні зор, себебі дағдысыз шет тілде сөйлеу мүмкін емес. Информатикада компьютерді іске қосу мен өшіру, сурет салу, объектіні көшіру, өңдеу, сақтау, мәтін жазу, қаріп пен мәтінді форматтау, алгоритм құру және оны орындау, адресі бойынша іздеу, табылған файлды іске қосу, гипермәтінді пайдалану, т.с.с. шығармашылықты қалыптастыруға көңіл бөлінеді.

Шығармашылығын қалыптастыруды К.К.Платонов 1) бастапқы, 2) толық емес, 3) жекелеген, 4) дамыған, 5) шеберлік деп бес сатыға бөледі. Шығармашылығының қалыптасу кезеңдеріне байланысты қарапайым шығармашылықтың қалыптасуы, қарапайым шығармашылық көлемінің ұлғаюы (күрделі шығармашылық) деп анықталады (Н.А.Лошкарева). Ал, Л.А.Лебедева шығармашылық ізденісі мен дағдыны қалыптастыру үрдісін дайындық, таныстыру, шығармашылық қалыптастыру, дағды қалыптастыру, қолдану кезеңдеріне бөледі.

Шығармашылығын дамытуға танымдық іс-әрекет, өзіндік жоспарлау, өзіндік бақылау, өзіндік бағалау, ақыл-ойды күшейтетін тапсырмалар, қиялдау мен сөйлеу мол септігін тигізеді. Өзіндік бақылау мен өзіндік бағалау оқушының өз жетістіктері мен бойындағы өзгерістерін қадағалап, түзетуіне мүмкіндіктер береді. Баланың бойында мұндай шығармашылықты қалыптастырып, дамыту мұғалімнен асқан ұқыптылықты қажет етеді, өйткені, бастауыш сынып оқушылары өз іс-әрекетінің нәтижесін бірден дұрыс бағалай алмайды, сондықтан сабақта өзін-өзі, сыныптағы оқушылардың бір-бірін бағалауына және ол бағалардың мұғалімнің бағасымен сәйкес келуіне зейіндерін аударып, соған икемдеу қажет, кері жағдайда баланың оқуға ынтасы жойылады. Бұған сонымен қатар мұғалімнің немесе ақпараттық - коммуникациялық технология арқылы хабарланатын “Жарайсың!”, “Сенің мүмкіндігің жоғары, әлі де білімді толықтырғаның жөн”, т.с.с. мадақтау сөздері мен көңіліне жылылық ұялататын лебіздердің ықпалы зор. Егер оқушы өздігінен әрекеттенуге үйренбесе, оның оқуы жемісті болмайды, оқушының оқуға ынтасы төмендейді. Тәжірибеде шығармашылығының өзіндік білім алу іс-әрекетіне және керісінше, өзіндік білім алу икемділігінің оқу іс-әрекетіне ауысуы кездеседі, өйткені, өзіндік оқу іс-әрекеті өзіндік білім алуға бағытталады. Өзіндік білім алу кітап оқу, кітаптағы сұрақтарға жауап іздеу, негізгіні қосымшадан айыру, оқыған материал бойынша жоспар құру, аннотация жазу, реферат жазу, тыңдау және оған сәйкес тезис жазу, байқау және оның нәтижелерін жинақтау, ойлау, өзіндік ұйымдастыру шығармашылықтарын қалыптастыруды көздейді. Өзіндік білім алу икемділігін дамыту: 1) іс-әрекет тәсілдерін таңдау; 2) жекелеген өзіндік білім алу әрекеттерін жүзеге асыру; 3) шығармашылықпен іздену сияқты сатылармен жүреді. Өзіндік білім алу икемділігін компьютер арқылы ұйымдастыру оқушының қиналса сүйенетін “тірегі” бар екеніне көзін жеткізеді, өз-өзіне сенімділік ұялатады, сонымен қатар, ұялу, қателесуден қорқу қаупін сейілдіреді.

Білімді меңгеру - оқу іс-әрекетінің негізгі мазмұны, шығармашылық - білім беру үрдісінің нәтижесі болып табылады. Шығармашылықты бұлай қарастыру білім беру нәтижелерін нақты болжау мен білім мазмұнында жоспарланған жетістіктерді алдын-ала көре білуге мүмкіндік туғызады [14]. Білімді меңгеру шығармашылықпен өте тығыз байланысты, өйткені ол өмірде нақты қолдану үшін қажет. Меңгерілген білімді әрбір оқушы түрліше қолданады, соған сәйкес олардың өзіндік білім алу икемділігі қалыптасады. Пәрменді ойлау арқылы баланың өзіндік білім алу икемділігінің шығармашылыққа айналуы мүмкін. Шығармашылықты дамыту оқушының жеке тұлғалық ерекшелігін бағалай білуге мүмкіндік береді. Сонымен, біз жоғарыда берілген ғылыми еңбектерді талдай отырып, мынадай тұжырым жасаймыз: бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ізденісі дегеніміз - білім мазмұнын меңгеру үрдісінде қалыптасатын тұлғалық-бағдарлы оқу іс-әрекеті.

Іс-әрекет-адамның айнала қоршаған ортаға қарым-қатынасын белсенді түрде білдіретін ең маңызды форма. Іс-әрекетті дұрыс ұйымдастыру, оның өмірге көзқарасының дұрыс қалыптасуына әсер етеді.

Оқушылардың ұжымдық іс-әрекеті - бұл нағыз өмір мектебі. Ұжымдық іс – әрекет арқылы оқушылардың қоғамдық өмірге қажетті білім, іскерлік дағдысы қалыптасады. Ұжымдық танымдық іс - әрекеттер әлеуметтік тәжірбиені игерудегі, өз мүмкіндіктерін жүзеге асырудағы, өзіндік танымдық қажеттіліктерін іске асырудағы қиындықтарды жеңе отырып тәжірбие жинақтау, бірлесе еңбек ету, қарым – қатынас жасау біліктеріне ие болу сияқты субъект позицияларын қалыптастыру мүмкіндігімен әрбір оқушыны қамтамасыз ететіндей мұғалім ұйымдастырған білімдік диалогтың барысындағы оқушылардың біріккен іс - әрекеті. Оқушылардың ұжымдық танымдық іс - әрекеттерінің оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытуға жетелейтін оқу процесінің қарама – қайшылықтарын шешу үшін мүмкіндіктері мол. Бұл жөнінде Т.Е. Конникованың және оның шәкірттерінің мектептерде жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижелерінде көрініс тапқан. Бұл зерттеулер сабақ барысында оқушылардың танымдық іс - әрекеттердің мол мүмкіндіктерін көрсетіп берді. Ұжымдық танымдық іс - әрекеттер барысында оқушыларда меңгерілетін материалдардың көлемі артып, оларды терең түсінулеріне мүмкіндік жасалады. Сапалы ұйымдастырылған ұжымдық оқу іс — әрекеті өж бетінше ойлауды дамыту үшін барынша қолайлы жағдай жасайды. Мұндай тұжырымды Л.А.Ростовецкая өзі жүргізген эксперименттік жұмыстарының нәтижесінде жасаған. Зерттеушілер ұжымдық оқу іс - әрекеттерін ұйымдастырудың мүмкіндіктерін іске асырудың жоғары сатысы бірін - бірі оқыту екендігін айқындады, бөйткені ол оқушыларға оқу барысында белсенділік және ізденімпаздық танытуға мүмкіндік туғызады. Ұжымдық танымдық іс - әрекеттер белгілі бір дәрежеде оқу материалдарын меңгеруі, оқу барысындағы «осал жерлер» жөнінде оқушыдан кері ақпараттарды жедел алу сияқты өзектік дидактикалық проблемаларды шешуге мүмкіндік жасайды: Оқушының тұлғалық қасиеттерін өз мәнінде дамыту үшін маңызды шарт болып табылатын қарым–қатынастың жетіспеушілігін азайтады. Ұжымдық танымдық іс-әрекеттер оқытудың тәрбиелеу жағына тиімділігін арттырады, тұлға аралық қатынастарды қалыптастыруға оң әсер етеді, сыныпта қолайлы жағдай орнатуға және ұжымдық психологияның қалыптасуына көмектеседі. Оқушыларда ұжымдық жұмыстар барысында жолдастық, достық және ұжымдық сезімдер қалыптасады. Сабақтарда ұжыммен орындалатын жұмыстарды жүргізу адамгершілікті оңды қатынастар бойынша тәжірибе жинақтауға мүмкіндік жасап қоғамдық бағыттылық пен шығармашылық даралаудың бірлігінде оларды қалыптастыруға мүмкіндік жасайды. Ұжымдық танымдық іс - әрекет тұлғаны дамыту барысында пайда болатын қарама-қайшылықтарды шешудің барысында пара – пар құралы болып табылады, яғни іс-әрекетте өз бетімен реттеу механизмі және кері байланыс табысты қалыптасады, ұтымды қарым-қатынаспен өзін-өзі бағалаумен сәйкес келетін қолайлы социометриялық статус қалыптастыру үшін жағдай жасалады. Ұжымдық шығармашылық іс-әрекет кезеңдері деп оқу танымдық іс-әрекеттердің ерекшеліктерін ескере отырып, төмендегідей ұжымдық танымдық іс - әрекеттің, өзіндік және біріккен іс-әрекеттердің төмендегідей белгі кезеңдерін көрсетуге болады.

- Біріңғай мақсаттың, жалпы мотивтік болуы, оқушының қоғамдық маңызды мақсатқа жету үшін ұжым мүшелерінің барлығының күшінің біріктірілуінің қажеттігін түсінуі.
- Ұжымның әрбір мүшесінің білімді, білікті және дағдыларды меңгеруін қамтамасыз ететін жұмыстар мен қызметтерді оқушыларға тиімді бөліп беру.
- Іс-әрекеттер барысында оқушылар арасында өзара жауапкершіліктің және тәуелділіктің пайда болуы.
- Жалпы нәтижелердің болуы.

1. Ұжымдық жұмыстарды ұйымдастыруда берілетін тапсырмалардың түріне проблемалық жағдайларды, талқылауды, теоремаларды бірігіп отырып дәлелдеуді, орындалатын жұмыстың жоспарын бірігіп талдауды, бірігіп отырып әңгіме құрастыруды, картина бойынша бірігіп жұмыстар жасауды, және т.б. жатқызуға болады.

2. Ұйымшылдық принципі бойынша ұйымдастырылған топтық жұмыс, оның түрлері: жұптық жұмыс, топтық сауалдар, кеңесші тарапынан қойылатын суалдар, топпен

оқу тапсырмаларын орындау жоспары мен тәсілдерін талқылау, сабаққа дайындалу барысында топтық тапсырмаларды орындау, мұғалімнің қойған сұрағына жауап беру мақсатында қажетті тәжірибені жасау тілдік сабақтарда диалог жүргізу т.б.

3. Топ жұмыстарының бейнесі ретінде топтардың өзара тексеруі: орындалған жұмыс бойынша толық немесе жекелей түсінік беру, өзара пікір айту өзара өз бетінше орындалатын жазбаша, практикалық жұмыстарды тексеру т.б.

Ұжымдық танымдық іс - әрекет сабақта және сабақтан тыс уақытта қолданылатын жұмыс түрлерінің жүйесі болуы мүмкін. Ұжымдық оқу әрекетінің тұлғаға сол тұлғаның өзінің белсенділігіне қарай әсер етуі мүмкін, яғни ұжымдық танымдық іс - әрекет оқушының белсенділігін талап етеді. Оқушылардың басым көпшілігі белсенділік танытуы үшін танымдық іс -әрекет барысында қалыптасатын белсенді оқу әрекеттеріне сүйену қажет. Мектепте оқу белсенді топтарының мүшелерінің санының артуы кабинеттердің жұмыстарын қайта қарауды талап етеді. Мұғалім жетекшілігімен кабинет кеңесі мүшелерінің қалыптасуымен көрнекі құралдар, сабақтарда берілетін тапсырмалар, бақылау карточкалары, таратылатын дидактикалық материалдар, тақырыптар бойынша папкалар мен альбомдардың көрнекі құралдардың картотекасы дайындалады. Оқу белсенді тобының мүшелерінің ішінде оқушылардың ішінен таңдалатын ассисент, кеңесші, лаборант, кітапханашы, безендіруші шаруашылықты жүргізуші маңызды роль атқарады. Олардың әрқайсысының атқаратын белгілі бір қызметі бар. Оқушылардың біріккен оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда ассисенттер мен кеңесшілер маңызды роль атқарады. Ассисенттер көрнекі құралдар, дидактикалық материалдар дайындайды. Мұғалім мен оқушылардың жұмыс орындарының дайындығын тексереді. Нақты бір тақырып бойынша да кеңесшінің жұмысын ұйымдастыруға болады. Бір сабақта белгілі бір тақырыпты жақсы меңгерген бірнеше кеңесші болуы мүмкін. Әр түрлі мектептерде белсенді оқу топтарының қозғалысы, құрылымы ұйымдастырушылық қызметінің танымдық іс - әрекеттерінің барысында, сыныптық, мектептік ұжымдардың жұмыс істеу белсенділігіне қарай көптеген варианттары бар.

Ұжымдық шығармашылық іс - әрекетті жүзеге асырудың динамикасы деп ұжымдық танымдық іс - әрекеттердің әртүрлі формалары мен түрлері жүйесінде топтық жұмыс және оның әртүрлілігі маңызды орын алады. Топтық жұмыс өзінің барлық белгілері көрініс табатын оқу ынтымақтастығының идеалды моделі болып табылады. Топтық жұмыстардың пайдасы мен оның тиімділігі бойынша зерттеулер әртүрлі бағытта жүргізілуде. Психологтар тұлғаның жетілуі үшін топтық жұмыстар қолайлы жағдай туғызатын ашып көрсетеді. Педагогтар оқытуда топтық жұмыстардың атқаратын рөлін қарастырады. Топтық жұмыс оқыту процесін байыта түседі, оқу жұмыстарын даралауға жол ашады, өйткені әрбір оқушының әлеуметтік мүмкіндіктері мен қабілеттерін шығармашылықты түрде көрсетуіне жағдай жасайды проблемалы оқытуда, тұлғаны когнитивті дамытуда бағалы, дидактикалық және тәрбиелік міндеттерді шешуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2014.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы.
3. Амонашвили Ш.А. Личностно гуманная основа педагогического процесса. – Минск, 1990. -169 с.
4. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 томах. - М., 1980.- Т.2. – 320 с.
5. Леонтьев А.Н. Умственное развитие ребенка: Из цикла лекций по педагогике для родителей. М.: Правда, 1950, -С. 32.
6. Эльконин Д.П. Психология младшего школьника. М.: Знание, 1974, -С. 6
7. Мұқанов М.М. Педагогикалық психология очерктері. –Алматы, 1962. – 211 б.

8. Жарықбаев Қ.Б. Психология. –Алматы, 1993. – 205 б.

9. Тұрғынбаева Б.А. Оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамыту: пед.ғыл.канд. ... автореф.-Алматы, 1998.- 26 б.

10. Әмірова Ә.С. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылығын қалыптастырудың теориясы мен практикасы: пед.ғыл.док. автореф. – Алматы, 2009. – 45 б.

ҒТАМР 14.29.23

БАЛАБАҚША ЖАҒДАЙЫНДА ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРМЕН ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Абилова Орынгуль Асылбековна

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Тасибекова Индира Сайлауовна

"Балапан"бөбекжай-бақшасының педагог-психологы

Жамбыл облысы, Қазақстан

Бүгінгі қоғамда психолог қызметіне сұраныс артып, лауазымдық міндет шеңбері кеңейіп отыр. Оның бірден бірі себебі инклюзивті білім беру тәжірибесінің енгізілуі. Мектепке дейінгі ұйымда инклюзивті орта құру, мүмкіндігі шектеулі балаларға психологиялық қолдау көрсету өзекті мәселе. Инклюзивті санатқа жататын тұлғалардың бірі - психикалық дамуы тежелген балалар.

Психикалық дамуы тежелген балаларға инклюзивті білім беру туралы сөз қозғамас бұрын, ең алдымен «психикалық дамудың тежелуі» ұғымының өзін нақтылап анықтаған жөн. Психикалық даму тежелуі терминін 1959 жылы Г.Е. Сухарев енгізген. Психикалық даму тежелуі дегеніміз жастық нормаларға байланысты психикалық даму қарқынының тежелуі. «Психикалық дамудың тежелуі» (ПДТ) ұғымы орталық жүйке жүйесінің органикалық бұзылысы бар немесе функционалды жеткіліксіздігі байқалған балаларға қатысты қолданылады. Оларға эмоционалды-ерік саласының жетілмеуі, танымдық әрекетінің дамымауы тән, олардың сапалық ерекшелігі уақытша, емдік және педагогикалық факторлар ықпалымен толығыады.

М.С.Певзнердің пікірінше, эмоционалды-ерікті саланың дамуының тежелуі уақытша болуы мүмкін, баланың жеке ерекшеліктерімен сай келетін дамыту бағдарламалары дұрыс жүзеге асырылса, бұл кемшіліктер толық жойылады. Сондықтан, психикалық дамудың тежелуін, сапалық ерекшелігіне қарай уақытша құбылыс деп санауға болады. Демек, психикалық даму тежелісі бар балалармен коррекциялық-дамыту жұмыстарын жүйелі жүргізу оң нәтиже береді. Осыған орай коррекциялық-дамыту жұмыстарын ұйымдастыру әдістемесіне, заңдылықтары мен қағидаттарына көңіл бөлу қажет.

Психикалық даму тежелісі бар балаларды оқыту-коррекциялық және коррекциялық - тәрбиелеу жұмыстарының қағидаттары:

- жалпы білім беруде, сондай-ақ арнайы оқыту кезінде де әр баламен жеке жұмыс жүргізу;

- сантүрл әдіс-тәсілдермен қажудың алдын алу, яғни профилактикасы, мысалы, ақыл-ой мен тәжірибелік іскерлікті алмастыру, қызықты және әсемделген дидактикалық заттарды, көрнекіліктің түрліше тәсілдерін т.б. қолдану;

- баланың білім алу іскерлігін барыншы белсендендіретін, олардың сөздік қорын дамытатын және оқу іскерлігіне қажетті дағдыны қалыптастыру әдістерін қолдану;

- дайындық (оқу бағдарламаның сол немесе басқа бөлігін меңгеруге) жұмыстарын жүргізу және қоршаған өмір жайлы білімдерін кеңейтуді қамтамасыз ету;
- баламен жұмыс кезінде ерекше педагогикалық ықпал көрсету.

Психикалық даму тежелісі бар балалармен жүргізілетін коррекциялық-дамыту жұмыстарын жүргізу барысында келесі мәселелерге назар аудару қажет:

- баланың қоршаған ортаға бейімделуі;
- қоршаған ортаға деген сенімсіздігі;
- мінез-құлық ерекшеліктері;
- өзіне деген сенімсіздігі;
- өз-өзін төмен бағалауы;
- белсенділігінің төмендігі.

Әрине, коррекциялық түзету жұмысының заманауи тиімді әдістемесін қолдану кезінде ПДТ балалардың бойында дағдылар мен икемдерді меңгерудің оң қарқыны байқалады, десек те олардың болашақ мектепте оқуға қабілетінің нашарлығы мен өмір сүру тынысы төмен күйінде сақталып қалатыны да байқалып жүр.

Инклюзивті оқыту, жалпы білім беретін ортада ПДТ бар әр бала үшін оңтайлы жағдай құрылса, онда мақсатты нәтижелерге жетудің ең тиімді құралы болып табылады:

1. ПДТ балаларға жеке білім беру маршрутын жүзеге асыратын *жалпы дамытушы топтардағы педагогтарды дайындау*.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға практикалық көмек көрсету тиімділігін арттыруға кедергі болатын мәселенің бірі жалпы білім беретін мекемелердегі педагогтардың осы тектес балалармен жұмыс жүргізуге дайын болмауы болып табылады: инклюзивті топ санатына жататын балалармен жүргізілетін жұмыстарды ұйымдастыруға қатысты арнайы білім мен ықпалды тәжірибенің болмауы, инклюзивті ортада жұмыс жасауға қажетті кәсіби құзыретінің жеткіліксіздігі, психологиялық кедергілер мен кәсіби стереотиптердің, жағымсыз бағдар мен сенімсіздіктің болуы [1, 19].

Осыған орай педагог-тәрбиешілер меңгеруі тиіс қосымша біліктер мен дағдылар:

- білім берудің дәстүрлі формасынан инклюзивті білім беру ерекшеленетіні туралы ұғым мен түсініктің болуы;
- инклюзивті білім беру жағдайында балалардың жас және тұлғалық дамуының психологиялық заңдылықтары мен ерекшеліктерін білуі;
- мүмкіндігі шектеулі балаларды дамыту және оқыту ерекшелігін білуі;
- білім беру үрдісін психологиялық және педагогикалық жобалау әдістерін білуі;
- білім беру ортасындағы барлық субъектілер (жеке және топ бойынша тәрбиеленушілер, ата-аналар, әріптестер, мамандар) арасындағы педагогикалық өзараәрекеттестіктің саналуан тәсілдерін игеруі [4, 27].

Инклюзивті білім беру құрылымы мен мазмұнын анықтайтын осы шарттарды сақтау ПДТ балалар үшін жан-жақты педагогикалық және психологиялық қолдау болып табылады.

2. *Психикалық дамуы тежелген балаларды медициналық-психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді қамтамасыз ету*. Тіпті баланың психофизиологиялық және тілдік дамуы айтарлықтай жоғары деңгейді көрсетіп, жалпы дамытушы топта оқуға мүмкіндік болса да, оның дамуындағы бұзылыстарға байланысты ерекше білім алу қажеттілігі сақталады.

ПДТ тәрбиеленушілерді сүйемелдеу бірнеше модуль бойынша жүзеге асады:

Диагностикалық модуль жалпы дамытушы топтағы кешенді бағдарлама шеңберіндегі барлық диагностикалардан, сондай-ақ ПДТ балаларға арналған коррекциялық бағдарлама шеңберіндегі қосымша диагностикалардан құралады.

Коррекциялық-дамытушы модуль балабақша мамандарының (педагог-психолог, логопед, дефектолог) профилактикалық және дамытушы сабақтарының жүйесінен тұрады.

Білім беру модулі жеке-бағдарланған бағдарлама құрудан тұрады, оны жүзеге асыруға топ тәрбиешілері де, балабақша мамандары да (психолог, дефектолог, логопед т.б.)

қосылады. Осы модуль шеңберінде негізгі қажетті шарт білім беру үрдісін ұйымдастыру барысында ПДТ бар балалардың ерекшелігі мен даму деңгейін есепке алу болып табылады.

Тәрбиелік модуль дамуы қалыпты балалардың ПДТ балаларға деген толеранттылықтылығын қалыптасыруға қатысты жүргізілетін жұмыстар қарастырылады. Бұл модульдегі жұмыс барысы даму бұзылыстары бар балаларға қалыпты дамып отырған балалармен бірге ортақ шаралар (үйірмелер, секциялар, мерекелер) ұйымдастыру арқылы құрылады.

Сауықтыру модулі ПДТ бар балаларды медициналық сүйемелдеудің барлық аспектілерін қамтиды: тұрақты (жылына кемінде 2 рет дәрігерлер қабылдауында болу, стационарлық медициналық мекемеде курстық ем алу, балабақша жағдайында емдік шаралар тағайындау).

Балабақшада ПДТ бар балалардың даму динамикасын бақылау қызметі психологиялық-медициналық-педагогикалық консилиумға (ПМПк) жүктеледі. Осыған орай ПМПк-ның инклюзивті практика тәжірибесіне тікелей байланысты жаңа міндеттері айқындалады:

- МДҰ-ғы инклюзивті ортаға қосылу мүмкіндігін (баланың денсаулық жағдайына қарай) бағалау;

- инклюзивті білім берудің оңтайлы деңгейін таңдау, ПДТ бар баланың қалыпты дамыған құрдастарының ортасына қосылу жағдайы мен мерзімін анықтау;

- білім беру мекемесінде инклюзия үрдісіне әлеуметтік бейімделу және оның даму динамикасын бағалау [2, 36].

3. *Жалпы дамытушы топтардағы мен ПДТ бар тәрбиеленушілердің ата-аналарымен өзараәрекеттестікті жүзеге асыру.*

Балабақша жағдайында ПДТ бар балалармен инклюзивті білім беру тиімділігінің негізгі шарттарының бірі баланың ата-анасымен педагогтардың өзара тығыз байланыс орната білуі болып табылады. Ата-аналарды оқыту және тәрбиелеу үрдісіне тарта білу керек, яғни олар білім беру қызметіне тапсырыс беруші емес, баланы жеке коррекциялық-дамытып сүйемелдеу қызметінде белсенді қатысушы болғаны жөн. Балалардың ата-аналары балабақша педагогтарымен (топ тәрбиешілерімен, психологпен және басқа да мамандармен) үнемі өзара байланыста болуын қамтамасыз ету қажет. Ата-аналардың өз баласы туралы өздерін қызықтырған ақпараттарды алуға (жеке даму бағдарламасымен танысуға, балабақшадағы іс-әрекетін бақылауға) құқығы бар. Ата-аналарды (заңды өкілдерді) өз баласымен ынтымақтасудың педагогикалық технологияларына, коррекциялық оқыту мен тәрбие әдіс-тәсілдеріне, сондай-ақ оларға психологиялық қолдау білдіруге үйрету қажет. Ата-аналар баланың жеке даму бағдарламасын жүзеге асыруға (мамандар ұсынған үй тапсырмасын орындауға, коррекциялық жаттығуларды қайталауға) белсенді қатысуы тиіс.

ПДТ балалардың ата-аналарымен жүргізілетін жұмыс бірнеше бағыттан тұрады:

1. Педагогтар ПДТ балалардың отбасылық тәрбие жағдайымен және ата-аналардың балаға деген қарым-қатынасымен танысуы. Күнделікті тәжірибеден байқағанымыздай кейбір ата-аналар өз баласынан ешқандай проблеманы көрмейді немесе мойындамайды, оның психикалық даму жағдайын дұрыс бағалай алмайды.

2. Ата-аналарға диагностика нәтижелері, жеке даму маршруты және олардың балаларының даму динамикасы туралы деректер ұсыну.

3. Ата-аналарға ПДТ балалармен тәрбиелік және коррекциялық-дамытушы жұмыстар туралы педагогикалық ағарту жұмысын жүргізу [3].

4. *Жалпыдамытушы бағыттағы топтарда заттық-дамытушы ортаны коррекциялық-дамытушы материалдармен толықтыру.* Жалпы дамытушы топтарда ПДТ балаға ықпал ету арнайы ұйымдастырылған коррекциялық-дамытушы жұмыспен шектелмейді. Меңгертілетін білім мен біліктер балалар іс-әрекетінің барлық түрлеріне енгізілуі тиіс, балаларды игерген білік пен дағдыларын ұқсас немесе жаңа жағдаяттарда, өзінің дербес іс-әрекетінде қолдануға үйрету маңызды. Сондықтан жалпы дамытушы топ

жағдайында инклюзивті білім беру тиімділігінің маңызды шарты ПДТ бар баланың дамуына ықпал ететін заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру болып табылады [2, 37].

Осылайша, жоғарыда сипатталған шарттарды есепке алғанда ғана мектепке дейінгі жалпы дамытушы топ жағдайында инклюзивті оқыту мүмкіндігі туралы сөз қозғауға болады. Психикалық даму тежелісі бар балалармен инклюзивті білім беруді ұйымдастыру үшін педагог мамандар дайын болы тиіс, олар осы балалармен және олардың ата-аналарымен ынтымақтаса жұмыс жүргізу жолдарын таба білгенде ғана оі нәтижеге жетеді.

Аннотация. Мақалада психикалық даму тежелісі бар балалардың балабақша жағдайында нәтижелі интеграциясына қажетті психологиялық-педагогикалық шарттар мен тұжырымдамалық ықпалдар ұсынылған.

Кілт сөздер: инклюзия, балабақша, психикалық даму тежелісі, психолого-педагогические условия.

Аннотация. В статье представлены концептуальные подходы и психолого-педагогические условия необходимые для успешной интеграции детей с задержкой психического развития в условиях детского сада.

Ключевые слова: инклюзия, детский сад, задержка психического развития, психолого-педагогические условия.

Abstract. The article presents conceptual approaches and psycho-pedagogical conditions necessary for the successful integration of children with mental retardation in kindergarten.

Key words: inclusion, kindergarten, mental retardation, psychological and pedagogical conditions.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дианова В.И. Проблемы интегрированного обучения и предпосылки их решения (из опыта работы пилотных площадок интегрированного образования детей с ограниченными возможностями здоровья) / В.И. Дианова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2010. - №4. – С. 19-24.
2. Екжанова Е.А. От интеграции к инклюзии / Е.А. Екжанова // Школьный психолог. – 2010. - №16. – С. 34-37.
3. Кушербаев А. Психикалық дамуы тежелген балалармен жүргізілетін түзете дамыту жұмыстарының ерекшеліктері //Дефектология. 2011. №3. 17 б.
4. Стребелева Е.А. Организационные модели дошкольного образования детей с нарушением интеллекта / Е.А. Стребелева // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2009. - № 3. – С. 26-33.

ҒТАМР 372.126

КІШІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІ МЕН ҚИЯЛЫН ДАМУДА НИТКОГРАФИЯ ӘДІСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Адиетова Рауангуль Мизамғалиевна

№27 И.Тайманов атындағы орта мектебінің мектепалды топ тәрбиешісі, магистр,
Атырау қаласы

Қазіргі кезеңде білім, ғылым саласында инновациялық педагогикалық технологиялар қаншалықты маңызды болса, кіші жастағы балаларды оқыту мен тәрбиелеуде де педагогикалық технологияларды кеңінен қолдануда. Оның бірден-бір мақсаты: Баланы жеке тұлға етіп қалыптастыру. Қоғамда болып жатқан әлеуметтік-

экономикалық өзгерістер мен еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістер енгізуді талап етіп отыр. Педагогикалық технологияның ең маңызды жағы білім беру мен тәрбие жүйесінде ересектер мен балалардың қарым-қатынасы болып табылады. Біздің қазіргі заман жаңа технологиялық жаңалықтарға толы. Кейде ең қарапайым нәрседе, тіпті қарапайым ойында ерекше және өзінді

еліктіретінді табуға болады. Мен ниткография деп аталатын әдісті естідім. Мені бұл әдіс мені қатты қызықтырды. Осы әдіс туралы мүмкіндігінше көбірек білгім келді. Бұл әдісті қолданыстағы тарихын егжей-тегжейлі зерттеп, оның мүмкіндіктерін, оны ойын түрінде кіші жастағы балаларға қалай қолдануға болатынын іздестірдім. Әрқайсымыз бала кезімізден ойынның не екенін білеміз. Кейде қарапайым ойында сіз ерекше және қызықты нәрсе таба аласыз. Ойында біз нәтижеге ұмтыламыз.

Балаларды шын жүректен жақсы көретін, өз мамандығына жаны құмар тәрбиешілер әрқашан дәстүрлі бейнелеу өнері бағдарламасының шеңберінен шығуға тырысып, мектеп жасына дейінгі балаларға дәстүрлі емес әдістемелерді жасауды мезгіл-мезгіл ұсынып отырады. Балаларға мұндай іс-әрекеттер өте ұнайды, өйткені олар өзін-өзі көрсетуге және қиялдың көрінісіне үлкен мүмкіндіктер береді. Сурет салудың түпнұсқа және қол жетімді әдісі - жіппен басып шығару және жіппен жазу.

Ниткография және филаментті жазу дегеніміз не?

Ниткография - қалың жіп немесе шнур арқылы әртүрлі заттардың суреттерін салу.

Жіп негізге желімделген. Нәтиже қарапайым кескіндер тандалған болса да, әдеттен тыс текстуралы сурет болып табылады. Кескінді сызуға болады немесе нысандар иірілген жіппен толығымен «көлеңкеленеді».

Бұл әдіс Мексикада пайда болды. Жергілікті шеберлер қалың жүн жіптен этникалық бояумен картиналар жасаған. Негіз қарағай шайыры мен балауыздан тұратын арнайы қоспамен сіңдірілген және түрлі-түсті жіптер әртүрлі өрнектерді құрады.

Орындалудың қарапайымдылығы мен арзан құнының арқасында ниткография біздің заманымызда танымал болды.

Мектеп жасына дейінгі балаларға жіп басу және жіп жазу тәсілдерін қолдану тапсырмалары

Жіптермен сурет салу мектеп жасына дейінгі балалардың дамуы үшін үлкен маңызға ие, ол бірқатар маңызды тәрбиелік, дамытушылық және тәрбиелік міндеттерді шешеді:

Жаңа сурет салу әдістерімен таныстыру.

Балалар жаңа бейнелеу әдістерін меңгереді.

Көрнекі қабылдауды жақсарту.

Кішкентай балалар қабылдаудың тұтастығын сақтай отырып, объектілерге мұқият қарап, олардың конструктивті бөліктерін ерекшелейді. Сонымен қатар, көз үйренеді: әр элемент үшін ұзындығы қандай жіп алу керектігін анықтау керек.

Ұсақ моториканы дамыту.

Бұл өте маңызды, өйткені қазіргі заманғы мектеп жасына дейінгі көптеген балалардың осы салада проблемалары бар: ата-аналар үйде балаларымен жеткілікті айналыспайды, олар шілтерлі емес, құлыптары бар және Velcro бар аяқ киім сатып алуға тырысады, киімдегі түймелер түймелерге ауыстырылады және т.б. Жақсы дамыған ұсақ моторика - бұл мектепте дұрыс және әдемі жазудың кепілі.

Шығармашылық пен қиялды дамыту.

«Таза тақтадан» қорқатын, қабілетіне сенімсіз балалар бар. Ерекше техника оларды босатады, оларды кішкентай сиқыршыларға айналдырады.

Зейінін, табандылығын арттыру.

Иілгіш жұмсақ жіппен сабақтар мектеп жасына дейінгі балаларды тыныштандырады, олар дәлірек жұмыс істейді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың 4-5 жасынан бастап жіппен сурет салуға жаттыға аласыз. Алдымен бұл өте қарапайым суреттер болады, мысалы, ойын түріндегі «Доптары бар себет» ұжымдық композициясы. Тәрбиеші ең үлкен элементті - себетті орналастырады, ал балалар оны түрлі-түсті шарлармен (жіп спиральдары) толықтырады.

Ұйымдастырылған іс-әрекетке қажетті материалдар

Жіптермен сурет салу жұмыс үшін материалдар мен құралдардың әдеттен тыс комбинацияларын қамтиды.

Сонымен, ниткография үшін сізге келесі заттар қажет:

Негізі ақ немесе басқа түсті кез келген өрескел беті: қалың қағаз, картон, барқыт қағаз, фланель матаның бір бөлігі, қарапайым кілем. Дайындаманың өлшемдері А5 пішімінен аспауы керек. Сонымен қатар, сіз нысанды бейнелейтін үлгілерді пайдалана аласыз: балалар оны жіптермен безендіреді.

Жеткілікті қалың (кем дегенде 2 мм) жүн, акрил немесе мақта жіп. Ортаңғы топта сіз тіпті 3-4 мм диаметрі бар шілтерді бере аласыз, бірақ синтетикалық емес (ол сырғып кетпеуі керек). Жіпті алдын-ала кесуге болады, үлкенірек мектеп жасына дейінгі балалар мұны топта өздігінен жасайды. Тұтас жіптің ұзындығы үлгінің нақты объектілеріне байланысты.

Жіптің тығыздығы мен бағыты кез келген болуы мүмкін. Мысалы, дөңгелек заттарды спираль түрінде, төртбұрышты және төртбұрышты заттарды параллель сызықтарға толтыру ыңғайлы. Ең бастысы - жіптер арасындағы бос орындарды болдырмау.

Мектеп жасына дейінгі балалар әртүрлі іс-әрекеттер барысында: тікелей ұйымдастырылған іс-әрекетте, бос уақытында, үйірме құрамында жіп басу және жіп жазу техникасында жасай алады.

Ниткография немесе ниткопис тәрбиешінің өзін-өзі тәрбиелеу тақырыбына айналуы мүмкін: бұл шығармашылық пен кәсіби дамуға арналған идеялар массасы.

Егер тәрбиеші ниткография техникасы бойынша үйірме жүргізсе, онда ол өз жұмысының бір жылға арналған перспективалық жоспарын алдын ала жасайды. Мысал ретінде ортаңғы топқа арналған «Сиқырлы жіп» шеңберінің бір бөлігі ретінде тәрбиешілер С.В.Шевчук, Т.А.Ефремованың (Бердск, 2016) жоспарлауын қарастыруға болады.

Жіп жазудың нақты техникасына келетін болсақ, ол әдетте жұмыстың жеке бағыты бойынша шығарылмайды. Оқу іс-әрекеттер ниткография бойынша үйірме немесе дәстүрлі емес визуалды техника бойынша үйірме шеңберінде өткізіледі (олар жыл бойы кезектесіп отырады).

Қорыта келе жіптермен сурет салу техникасы мектеп жасына дейінгі балаларға қызықты және қолжетімді. Тәрбиеші ұйымдастырылған іс-әрекетте қызықты тақырыптарды ойын ретінде ұсынса, жұмыс әрқашан жарқын және ерекше болып шығады. Көптеген балалардың шығармашылық шабыт алатыны сонша, олар үйде түпнұсқа бейнелерді жасауды қызығушылықпен жалғастырады.

Аңдатпа. Қазіргі уақытта сапалы білімді қамтамасыз ету мақсатында кіші жастағы балаларды оқыту мен тәрбиелеуле инновациялық технологиялар кеңінен қолданылуда. Мақалада ниткография әдісінің маңызына тоқталып, кіші жастағы балаларға қолдану тәжірибесі зерттелді.

Кілт сөздер: кіші жастағы бала, шығармашылық қабілет, ниткография әдісі, филаментті жазу.

Аннотация. В настоящее время в целях обеспечения качественного образования широко применяются инновационные технологии в обучении и воспитании детей младшего возраста. В статье был рассмотрен опыт применения метода ниткографии для детей младшего возраста.

Ключевые слова: ребенок младшего возраста, творческие способности, метод ниткографии, филаментное письмо.

Annotation. At present, in order to ensure quality education, innovative technologies are introduced in training and education of children of the younger generation. In the article, the experience of the introduction of the method of nitography for children of the younger generation was considered.

Keywords: younger child, creative ability, nitcography method, writing filament.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бекетова Г. «Ниткография для детей» 2016г.
2. Ленгина Ю. «Ниткография.Рисуем картины нитками» 2015г.
3. Некрасова А. «Волшебный клубочек» 2018г.

ҒТАМР 372.126

**МЕКТЕПАЛДЫ ДАЯРЛЫҚ БАЛАЛАРЫНА ТАНГРАМ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ
АРҚЫЛЫ ТАНЫМДЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ**

Халелова Ғалия Забиховна

№27 И.Тайманов атындағы орта мектебінің мектепалды сынып жетекшісі,
Атырау қаласы

Қазіргі таңда мектепалды даярлық балаларымен жұмыс жасау кезінде инновациялық технологияны ендіруге көптеп күш жұмсалады. Сол себепті мектепалды даярлық педагогтарының негізгі міндеті: түрлі әді-тәсілдерді дұрыс таңдау, ойын элементтерін тиімді пайдалану, жаңаша педагогикалық технологияларды дұрыс қолдана білу, жеке тұлғаның дұрыс дамып қалыптасуы үшін ыңғайлы жағдай жасау.

Мектепалды даярлық балаларымен жүргізілетін жұмыстарды дамыту мәселесі білім берудің ажырамас бөлігі болып отыр. Сондықтан оларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі мақсаты—баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуы болып отыр.

Жаңа заман баласы ертеңгі еліміздің болашағы. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін, тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуында педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығына да байланысты. Яғни, педагогикалық технологияны қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау қазіргі таңдағы әрбір педагогтың міндеті.

Қоғамдағы қазіргі даму кезеңінде білім беру жүйесінде оқыту, тәрбие беру үрдісін технологияландыру - басты мәселенің бірі. Осыған орай мектепалды даярлық сынып тәжірибесіне оқыту мен тәрбиелеудің әр түрлі технологиялары жасалып енгізілуде.

Ендеше танграм ұғымына тоқталайық. Бұл «геометриялық конструкторлар» сериясының ең танымал ойыны. Танграм сөзі қытай тілінен аударғанда, сөзбе-сөз «шеберліктің жеті тақтайшасы»- ойжұмбақ дегенді білдіреді. **Танграм әдісі шамамен 4000 жыл бұрын шыққан қытай ойыны. Жеті бөліктен тұратын ойын әдісі қытай тілінде «шю чао тю» деп аталады. «Танграмның кереметтілігі пішіндердің қажетсіз болып көрінетін материалдардан қарапайымдылығы және оның эстетикалық тартымдылығы» дейді М.Гарднер. Олай болса кез-келген материалдан қартоннан, матадан, ағаштан танграм бөліктерін жасауға болады.**

Ол жеті жазық пішіннен тұрады, оны белгілі бір әдіс бойынша бүктеу арқылы әлдеқайда күрделі пішін (адам, жануар кейпін бейнелейтін, үй тұрмысы заты, әріп немесе сан және т.с.с.) алу үшін қолданады.

Танграм- екі үлкен үшбұрыш, екі кіші үшбұрыш, кіші шаршы және төртбұрыш жеті саннан тұратын геометриялық басқатырғыш.

«Танграм» ойнап, бала әртүрлі бейнелерді тануға, талдауға, геометриялық пішіндерді тануға, барлық объектіні жекелеген бөліктерге бөлуге және керісінше - элементтерден үлгі жасайды және ең бастысы, логикалық тұрғыдан ойлауды үйренеді.

Танграмды өмірде қолдану.

Танграмды барлық тұрғыда киім дизайннан бастап сәулет пен ландшафт дизайнында кездестіруге болады. Ең сәтті танграм қолдану жиһаз жасауда. Танграм үстелдер де бар. Жұмсақ жиһаздар өзгертіледі және Lago фирмасының белгілі қабырға тақталары бар. Дизайнерлерде интерьер бойынша танграм стилінде жиһаз топтамасының ең танымалдысы әрине Lago. Қаншама мүмкін болатын нұсқалар мен әрекеттердер ұнамды тақтайларды құрастыруға болады. Өндірісшілердің өздері нұсқаулықпен бірге жинақтау бойынша кітапхана, қонақ бөлме, жатын бөлме және балаларға арналған бөлме үшін бірнеше бет ойлар шығарған. Танграм түріндегі тәтті ауқат бұл да мүмкін. Шоколадты плитка танграм формасын қайталайды. Ең сәтті танграм қолдану жиһаз жасауда. Өзіміздің қазақ халқының ұлттық сан ғасыр бойы сақталып келген құрақ көрпесі де осы танграмма пішіндерінен алынған.

Танграм әдісінің мақсаты: Жобалық іс-әрекет процесінде балалардың логикалық ойлауын, танымдық, зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасау, олардың геометриялық фигуралар туралы білімдерін бекіту, мектепалды даярлық балаларын «Танграм» басқатырғыш ойынымен таныстыру.

Тапсырмалар:

➤ балалардың геометриялық фигуралар және олардың қасиеттері туралы білімдерін бекіту.

➤ ересек адамның көмегімен, содан кейін өздігінен мәселені шешудің мүмкін әдістерін анықтау дағдыларын дамыту.

➤ әр түрлі нұсқаларды қолдана отырып, тапсырманы шешуге ықпал ететін осы әдістерді қолдану қабілетін қалыптастыру.

➤ балалардың сындарлы және шығармашылық қабілеттерін, қиялын, шығармашылық және танымдық, зияткерлік дағдыларын дамытуға негізделген

Міндеті:

- Берілген параметрлер бойынша ең қарапайым фигураларды құрастыру (шаршы, үшбұрыш, тіктөртбұрыш);

- Ұсақ моториканы, есте сақтауды, зейінді, көрнекі бейнелі ойлауға танымдық қызығушылықты дамыту;

- Жеке және бірлескен іс-әрекетте ұқыптылыққа, әдептілікке тәрбиелеу.

Танграм әдісі мектепалды даярлық балаларына не үшін қажет?

Мектепалды даярлық балаларына арналған танграм төмендегідей қабілеттердің дамуына ықпал етеді:

- кеңістікті елестетуге;
- шығармашылығын шыңдауға;

- сенсорлық қабілеттерін арттыруға;
- қолдарының моторикасын дамытуға;
- логикалық ойлауға;
- геометриялық пішіндерді тануға және ажырата білуге;
- танымдық және зияткерлік дағдыларының дамуына

Танграм әдісі - бұл жұмбақ, ол белгілі бір жолмен 7 бөлікке кесілген. Мектепалды даярлық балалары үшін танграм - мектепке дайындалудың алғашқы баспалдағы. 5-6 жасында балалар ойнағанды жақсы көреді. Олар суретті жұмбақтарға қызығушылық танытады.

Танграм ойынының ережелері:

- Ішінде құрастырылған фигура барлық жеті бөлікті қосу керек.
- Бөліктер бір-біріне сәйкес келмеуі керек.
- Бөлшектер бір-біріне жақын орналасуы керек.

Танграммен бала логикалық ойлауды, суреттерді талдауды, бөлектеуді үйренеді геометриялық фигуралар, визуалды түрде бүкіл объектіні бөліктерге бөліңіз және керісінше. Бұл ойын қиялды, комбинаторлық қабілеттерді, зейінді, көрнекі - бейнелі ойлауды, нұсқауларға сәйкес жұмыс істеуді, тапқырлықты, тапқырлықты, сондай -ақ табандылық пен ұсақ моториканы дамытады. Бұл ескі басқатырғыш математиканы, өнерді, сөйлеуді біріктіреді!

Танграмды қалай жасауға болады?

Танграмды материалдан шаблон басып шығару және сызық бойымен кесу арқылы жасауға болады. Танграм квадратының диаграммасын суретті шертіп, «басып шығару» немесе «суретті басқаша сақтау ...» таңдау арқылы жүктеуге және басып шығаруға болады.

Бұл шаблонсыз мүмкін. Біз шаршыға диагональ саламыз - 2 үшбұрыш шығады. Олардың біреуін екі кішкене үшбұрышқа бөліңіз. Екінші үлкен үшбұрыштың әр жағындағы ортаны белгілеңіз. Осы белгілер бойынша ортаңғы үшбұрышты және қалған фигураларды кесіңіз. Танграмды қалай салудың басқа нұсқалары бар, бірақ оны бөліктерге бөлгенде, олар дәл солай болады.

Неғұрлым практикалық және берік танграмды кеңсе қалтасынан немесе пластикалық DVD қорабынан кесуге болады. Танграмды әр түрлі киізден кесу, шетінен, тіпті фанерадан немесе ағаштан сүрту арқылы тапсырманы сәл қиындата аласыз.

Танграмды қалай ойнауға болады?

Ойынның әр бөлігі жеті танграмнан тұруы керек және олар бір-біріне сәйкес келмеуі керек.

4-5 жастағы мектеп дейінгі ұйымдағы балаларға арналған ең оңай нұсқа-мозаика сияқты элементтермен қапталған диаграммалар (жауаптар) бойынша фигураларды жинау. Кішкене жаттығулармен бала контур үлгісі бойынша пішін жасауды үйренеді, тіпті сол принцип бойынша өзінің фигураларын ойлап табады.

Бірінші деңгей - түсті танграмды жүктеңіз және басып шығарыңыз, сондықтан схемада жылжу оңай болады.

Танграм-бұл баланы математика әлеміне және оның заңдарына тарту тәсілі. Ойын балаларға төртбұрыштың жеті бөлігінен тұратын пішіні мүлдем басқа фигуралардың бастапқы төртбұрышпен бірдей болатындығын білуге көмектеседі.

Баланың сөйлеуіне қабілетті суреттер-бұл танграм фигураларынан жасалған суреттер. Фигуралардың көмегімен танграм театрын да ұйымдастыруға болады, ертегі кейіпкерлерін жинап, әңгімелер айтуға болады.

Сөзімді қорытындылай келе, танграм әдісі мектепке дейінгі ұйым балаларының танымдық және зияткерлік дағдыларын дамытып, қызығушылықтарын арттырады. Ойын барысында балалар өзін еркін сезінеді, ізденімпаздық, тапқырлық әрекет байқатады. Сезіну, қабылдау, ойлау, қиялдау, зейін қою, ерік арқылы түрлі психикалық түйсік пен сезім әлеміне сүңгиді. Балалар ойын арқылы тез тіл табысып жақсы ұғысады, бірінен-бірі ептілікті үйренеді. Оның үстінде дене қимылы арқылы өзінің денсаулығын нығайтады.

Сонымен қатар, көрнекі- бейнелі болжауды, елестетуді, назар салуды, түсті, өлшемді және пішінді, түйсікті, комбинаторлық қабілеттілікті түсінуге үйретеді.

Аңдатпа. Мектепалды даярлық балаларымен жүргізілетін жұмыстарды дамыту мәселесі білім берудің ажырамас бөлігі. Осыған орай мектепалды даярлық сынып тәжірибесіне оқыту мен тәрбиелеудің әр түрлі технологиялары жасалып енгізілуде. Мақалада танграм әдісінің маңызына тоқталып, кіші жастағы балаларға қолдану тәжірибесі зерттелді.

Кілт сөздер: кіші жастағы бала, шығармашылық қабілет, танграм әдісі.

Аннотация. Проблема развития работы с детьми дошкольной подготовки является неотъемлемой частью образования. В этой связи в практику дошкольной подготовки класса разрабатываются и внедряются различные технологии обучения и воспитания. В статье был рассмотрен опыт применения метода танграма для детей младшего возраста.

Ключевые слова: ребенок младшего возраста, творческие способности, метод танграма.

Annotation. The problem of developing work with pre-school children is an integral part of education. In this regard, various technologies of education and upbringing are being developed and implemented in the practice of pre-school classroom training. The article reviewed the experience of using the tangram method for young children.

Keywords: younger child, creative ability, Tangram method.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Карпюк Г.А. Реализация права ребенка на игру//Старший воспитатель. – 2007 – №6.
2. Пенькова Л.А., Коннова З.П. Развитие игровой активности дошкольников.
3. Кац Е. Танграм. Сказка с задаями. МЦНМО-2018
4. Платонова Ю.Н. Математическая игра Танграм. Журнал Дошкольник -2021-№1

ГТАМР 14.23.01

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЫҚПАЛ

Альмуханова Сезім Жұматқызы
психолог, «Ботақан» бөбекжай-бақшасы,
Индер ауданы, Атырау облысы

Инклюзивті тәрбие мен оқытуды жүзеге асыру үшін мектеп жасына дейінгі балаларда ынтымақтастық пен өзара түсіністік негізінде өзараәрекеттестікті қалыптастыру қажет. Қоғамның басты өмірлік ұстанымы толеранттылық болуы тиіс. Инклюзия дені сау балаларда мүмкіндігі шектеулі балаларды қабылдай білу, олардың әрекеттеріне шыдамдылық және өзара көмек беру сезімін қалыптастыруға және ынтымақтастыққа деген ұмтылысын дамытуға көмектеседі.

Қазақстан Республикасында арнайы білім беру үшін басты және тарихи маңызды болып 2002 жылдың 11 шілдедегі «Мүмкіндігі шектеулі балаларға әлеуметтік дәрігерлік-педагогикалық және түзету көмегін көрсету туралы» [1] заңын қабылдауы болып табылады.

Бұл заң актісінің қабылдануы мемлекет пен қоғамның дамуында бұзылысы бар балаларға оң көзімен қарай бастағанын көрсетеді.

Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы білім беретін ортада тең жағдайда бірдей білім алуына қолжетімділігін ұйымдастыру.

Инклюзивті білім беру – бұл жалпы білім беруді дамыту процесі, ол барлық балалардың түрлі мұқтаждықтарына бейімделу тұрғысынан барлық үшін білімге қол жетімділікті білдіреді, бұл ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін білімге қол жеткізуді қамтамасыз етеді [2].

Инклюзивті білім ерекше қажеттіліктері бар балаларда құрдастарына оң көзқарас пен тиісті әлеуметтік мінез-құлықтың қалыптасуына, сонымен қатар оқыту мен тәрбиелеудегі даму әлеуетін толығымен іске асыруға ықпал етеді. Инклюзивті білім беру белгілі бір білімге тең қол жетімділікті қамтамасыз етеді және барлық балалардың білім алуына қажетті жағдайларды жасайды.

Инклюзивті білім жалпы қабылданған сегіз қағидаттарға негізделеді: адам құндылығы оның қабілеттері мен жетістіктеріне байланысты емес, әр адам сезінуге және ойлауға қабілетті, әр адам қатынасуға және танымды болуға құқылы, барлық адамдар бір-біріне мұқтаж, нағыз білім шынайы өзара қатынас аясында іске асырылуы мүмкін, барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығына мұқтаж [3].

Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру кеңістігінде тәрбиелеу және оқыту мәселесі ерекше назар аударуды қажет етеді, өйткені дамуында ауытқуы бар балалардың барлығы бірдей дені сау балалардың ортасына бейімделіп кете алмайды.

Жеке білім беру маршруты осындай балаларды ересектердің көмегімен құрбыластары ұжымына біртіндеп тартуды көздейді. Бұл педагогтан мүмкіндігі шектеулі балалардың біртұтас балалар ұжымында өзара әрекеттесе білуіне жаңа психологиялық жағдай жасауды талап етеді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасау үшін арнайы жағдай қамтамасыз етіледі, дамытушы орта толықтырылады, ең маңыздысы балабақша қызметкерлері инклюзивті қызмет жасауға психологиялық тұрғыдан дайындалады. Балабақшада инклюзивті тәрбие мен оқытуға қатысты бірқатар жұмыстар жоспарланады. Осы орайда мекеме психологына ерекше тапсырмалар белгіленеді. Психолог мүмкіндігі шектеулі балаларға психологиялық көмек көрсету, қолдау көрсету мақсатында балабақша қызметкерлерімен, ата-аналармен және балалармен түрлі ауқымдағы жұмыстарды қарастырады. Бірақ бұл инклюзивті білімді қажет ететін балалармен тек психолог жұмыс жасауы тиіс дегенді білдірмейді. Балабақшаның барлық қызметкерлері жұмыла отырып, ата-аналармен ынтымақтасу арқылы жұмыс нәтижесін шығарады.

Мектепке дейінгі ұйымның білім беру қызметінде жеке және топтық жұмысты оңтайлы үйлестіру маңызды, бұл барлық балалардың ұжым өміріне араласуына ықпал етеді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу мен оқытуды оңтайландыру үшін олардың мүмкіндіктерін дұрыс бағалап, ерекше білім беру қажеттіліктерін айқындау қажет. Осыған орай психологиялық-педагогикалық диагностикаға ерекше мән беріледі. Диагностика мүмкіндігі шектеулі балаларды дер кезінде анықтауды, олардың психикалық дамуындағы ауытқушылықтарына орай ерекше білім беру қажеттіліктерін айқындауды, оңтайлы педагогикалық маршрутын анықтауды, балалардың психофизиологиялық даму ерекшелігі мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оларға жеке бағдарланған психологиялық-медициналық-педагогикалық көмекті жүзеге асыруды, даму динамикасы мен түзету жұмыстарының тиімділігін бағалауды, баланың ата-анасына кеңес беруді қамтамасыз етуді көздейді.

Диагностика үш кезеңмен жүреді:

Бірінші кезеңнің нәтижесі баланың дамуындағы ерекшеліктері туралы педагог-психолог ұсынымы болып табылады.

Осы ұсынымды нақтылау және бекіту үшін екінші (нақтылау) кезең жүргізіледі, онда әңгімелесу, іс-әрекетін талдау, тест жүргізу, педагогтардан сауалнама алу әдістеріне сүйенеді.

Үшінші кезең (қорытынды) диагноз нәтижесінде алынған деректерді ғана емес, сонымен қоса, жүргізілген жұмыс нәтижесіндегі өзгерістерді сәйкестендіруден тұрады.

Алынған деректерді талдау және олардан нақты қорытынды жасау процесі интерпретация деп аталады. Диагностика нәтижесі интерпретацияланады және талап еткен тиісті тұлғаларға ғана танысуға беріледі.

Бала дамуы мониторингі баланың психикалық дамуын бағалаудан, оның денсаулық жағдайынан, жалпы танымдық, коммуникативтік қабілеттерінің дамуынан тұрады.

Мониторинг жылына екі рет жүргізіледі: бағдарлама бойынша жұмыстың бастапқы және аяқталу сәті. Алынған мәліметтер ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеу мен оқыту процесін ұйымдастыруда одан әрі мақсатты түрде түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Шетелдік мамандар тәжірибесі көрсеткендей, сауатты ұйымдастырылған ерте диагностикалау, кешенді түзету және оңалту жұмыстары балалардың едәуір бөлігіне жалпы білім беру ағынына қосылуға мүмкіндік береді.

Коррекциялық-дамытушы жұмыстардың мақсаты—ерекше білім беру қажеттілігі бар баланың жан-жақты дамуына, әлеуметтік тәжірибесін кеңейтіп, құрбыластарының ұжымына үйлесімді енуіне жағдай құру.

Ерекше балаларды оқыту мен тәрбиелеу және әлеуметтендіру күрделі мәселе. Психофизиологиялық ауытқушылықтары бар балалармен психологиялық-педагогикалық оқытудың тәрбиелік сипаты, көрнекілік, жеке ықпал ету сияқты жалпы дидактика принциптерімен қатар арнаулы педагогикадағы түзете-дамыта оқыту және практикалық бағытта оқыту принциптерін басшылыққа алады. Күнделікті оңалту, түзету, дамыту жұмыстарының барысында балалардың болашақта әлеуметтік ортаға бейімделуі, қоршаған ортаға деген қызығушылығы, танымдық қабілеттері артып, ортада көпшілікпен бірлесе жұмыс істеу, еңбек етуге деген икемі, жауапкершілік сияқты адамгершілік қасиеттері қалыптасады.

Келесі маңызды жұмыстардың бірі дені сау және мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарымен насихат жұмысын жүргізу. Мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбие мен оқыту тәжірибесіне инклюзивті балаларды біртіндеп енгізу үшін тек балалармен ғана емес, ересектермен де тың жұмыс жүргізу қажет. Дені сау балалардың ата-аналарына мүмкіндігі шектеулі балалардың ерекшелігі және оларды қабылдау әдебін түсіндіру қажет. Ал мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарына қоғамдық ортада түрлі пікірлерге төзімділік, мамандармен ынтымақтаса жұмыс жасау үшін психологиялық қолдау жасау қажет. Осыған орай педагог-психолог педагогтармен және ата-аналармен бірлескен шаралар, тренингтер, кездесулер, кеңестер ұйымдастырылады. Кез келген шара мүмкіндігі шектеулі баланың мүддесін қорғауды және қолдауды көздейді.

Инклюзивті оқыту балалардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады. Мұндай оқыту түрі арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды, қайта жақындатады. Инклюзивті бағыт арқылы мүмкіндігі шектеулі балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізу арқылы оқушыларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа тәрбиелей аламыз. Сонымен қоса, инклюзивті оқыту үрдісі балаларды толеранттылыққа тәрбиелеудің бастауы болмақ.

Қорыта келе, дамуында ауытқулары бар балалар үшін арнайы жағдайлар жасалуы керек. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалардың ақыл есінің кемдігін, көзінің

көрмейтінін, құлағының естімейтінін емдей алмағанмен, оларға бар мүмкіндігімізді пайдаланып әлеуметтік-психологиялық көмек беріп, деңгейлеріне қарай тәрбиелеу мен оқытуға бірігіп жаңа жолдарын іздестіруіміз және көмек беруіміз қажет. Ол үшін білікті мамандар, педагог-психолог пен тәрбиешілер қажет болады. Оның үстіне педагогтер осы балалардың ата-анасымен ынтымақтаса білуі, оларға білікті көмек бере білуі тиіс. Ата-аналарда өздерінің құқығын біліп, кеңес алып, балаларын қорғай және қамқорлай білгені жөн.

Аннотация. Осы мақалада мектепке дейінгі ұйымда инклюзивті білім беру мүмкіндігі мен қажеттілігі баяндалған. Мектепке дейінгі инклюзивті білім беруде педагогикалық-психологиялық ықпал жасау, мүмкіндігі шектеулі балалардың тең құқығын қамтамасыз ету жолдары қарастырылған.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі ұйым, балалар, инклюзивті білім беру, педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу.

Аннотация. В данной статье изложены возможности и потребности инклюзивного образования в дошкольном учреждении. Рассмотрены пути педагогического и психологического воздействия в инклюзивном дошкольном образовании, обеспечения равных прав детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: дошкольное учреждение, дети, инклюзивное образование, педагогико-психологическое сопровождение.

Abstract. This article describes the possibility and need for inclusive education in a preschool organization. Ways of creating pedagogical and psychological influence in preschool inclusive education, ensuring equal rights for children with disabilities are considered.

Keywords: preschool kindergarten, children's, inclusive education, pedagogical and psychological support.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау» туралы Қазақстан Республикасының Заңы. 2002 жыл 11 шілде
2. Национальный отчет по развитию образования в Республике Казахстан МОН РК, 2008.
3. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. Париж, ЮНЕСКО, 2009г.

ҒТАМР 14.23.01

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚОЛДАУ

Мамбетова Айгүл Рамазанқызы

«Өркен» бөбекжай-бақшасы

Аққыстау селосы, Исатай ауданы, Атырау облысы

Қазақстандық білім беру ұйымдарында инклюзия мәселесін жетілдіру уақыт талабы, қоғамның даму көрсеткіші ғана емес, бұл ерекше балалардың дене, ақыл-ой қабілеттері мен әлеуметтік мәртебесіне қарамастан олардың оңтайлы әлеуметтену және қолжетімді, толыққанды білім алу құқығын жүзеге асыру мүмкіндігін қарастырады. Инклюзивті білім беру жалпы білім беруде өзгеріс енгізуге, барлық балалардың жеке, даралық білім беру

қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып оқыту үшін жағдай құруға бағдарланған [1].

Қазіргі таңда дамуында, денсаулығында ақаулары бар балалар саны артып отыр. Оларды оқыту кеңейіп, түзетіп қолдау технологиялары жетілдірілуде. Білім беру жүйесінде даму мүмкіндігі шектеулі балаларға айырықша орын бөлінген. Бұл балаларға қатысты біздің алдымызда тұрған негізгі міндет-олардың әлеуметтік бейімделуіне, қоғамдағы толыққанды өмірге дайындалуына жағдай жасау және көмек көрсету.

Қ.Р Президентінің 07.12.2010 жылғы №1118 Жарлығымен бекітілген білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіруді қарастырады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан басталды. Сол жылы Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғаш рет «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық тұрғыдан қолдау» туралы заңы қабылдады [2]. Осы заң аясында ерекше балаларға ерте бастан білім беру, әлеуметтік, медициналық тұрғыда қамтамасыз ету мәселесіне мән берілген.

Мүмкіндігі шектеулі ерекше балаларды дамуы қалыпты құрбыластарымен бірге оқыту білім алушылардың барлық санаты үшін маңызды, әрі құнды: ерекше балаларға қоғамға әлеуметтік-психологиялық бейімделуі және білім алуы үшін басқа да балалармен белсенді өзара әрекеттесу; дамуында еш ақауы жоқ, қалыпты дамыған балалар үшін ерекше балалармен қарым-қатынас толеранттылыққа, түсіністік пен төзімділікке тәрбиелеу, «ерекше» балалардың мінез-құлқына деген оң қарым қатынасты қалыптастырады. Осындай әлеуметтік жағдай педагогикалық сүйемелдеуге, әдістемелік қолдауға негізделеді [3].

Бүгінгі таңда инклюзивті білім беруде әлі де бірқатар психологиялық-педагогикалық мәселелер бар: мүмкіндігі шектеулі балаларға тосырқай қарау; инклюзивті білім беру идеологиясын қабылдамау; ерекше балаларды оқытуға деген көзқарастарды түсіну мен жүзеге асырудағы қиындықтар; көптеген ата-аналардың өзінің қалыпты дамыған балаларын ерекше балалармен бірге оқыту мен тәрбиелеуге қарсылығы; қалыпты дамыған балалардың ерекше балаларды дұрыс қабылдай алмауы; ерекше балалардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуіндегі қиындықтар; мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға қатысты практикалық, әдістемелік бағдарламалар мен технологиялардың жеткіліксіздігі; инклюзивті білім беру кеңістігінде педагогтардың, басқа да мамандардың әдістемелік жұмыс жүргізуге деген жаңашыл ықпалдарының болмауы [4].

Мүмкіндігі шектеулі балалар санының артқанына қарамастан жалпы білім беру ұйымдарында оларға білім беру мен кешенді сүйемелдеу үшін арнайы жағдай (қажетті нормативтік-құқықтық, материалдық-техникалық база және оқу-әдістемелік қамсыздандыру) әлі де құрылмаған. Балабақшалар мен мектептерде ерекше балаларға білім беруді ұйымдастырудағы өткір мәселелердің бірі осындай білім алушыларды оқыту, тәрбиелеу және дамуын коррекциялау әдістемесін меңгерген мамандардың жеткіліксіздігі, тапшылығы болып табылады. Бұл мәселе педагог-психологтарға да қатысты, әрбір білім беру мекемесінде осы мамандар бар десек те, олардың мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жүргізу барысында диагностикалық және психологиялық-педагогикалық әдістерді таңдауда құзыреті жетпей жатады [1, 146]. Инклюзивті білім беру тәжірибесін жүзеге асыру ғылыми, әдіснамалық, әдістемелік және әкімшілік ресурстарды қарастыратын күрделі, көпқырлы процесс.

Ерекше баланы білім беру ортасына енгізуді жүзеге асыру арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау жасалған жағдайда, біртұтас инклюзивті процеске, пәнаралық принцип негізінде оның жекелеген бөліктеріне, яғни кешенді ықпалмен қолдау негізінде нәтижелі болады.

Инклюзивті білім беруді әдістемелік тұрғыда қолдау өзекті және осы мәселенің басты шарты болып табылады. Осыған орай балабақшада инклюзивті білім беру кеңістігін құру үшін ең алдымен педагог қызметкерлерге инклюзивті білім беруге қатысты ақпараттар беріліп, теориялық және практикалық тәжірибелермен таныстырылады. Әдістемелік

жұмысты жетілдіру үшін педагогтардың ерекше балалар әлеміне деген толерантты көзқарасын қалыптастыру қажет. Инклюзивті білім беру мәселесіне қатысты нормативтік-құқықтық құжаттармен танысып, талдау жүргізіледі, қажетті материалдық-техникалық база қарастырылады.

Бүгінгі таңда ерекше балалармен жұмыс жүргізу үшін әдістемелік жұмыстарды жаңа қырынан қарауға тура келеді. Ол үшін балабақшаның педагог қызметкерлерін – педагог-психолог, дефектолог, логопед және тәрбиешілерді біріктіріп, ортақ жоспар құру қажет. Бұл жоспардың ерекшелігі балабақшаға қабылданған әрбір ерекше баланың диагнозы ескеріліп, олармен жеке жұмыс жүргізу бағытына баса назар аударылады.

Инклюзивті білім беруде ерекше балаларды оқытудың түрлі технологияларын қарастыру қажет және осы балалардың қалыпты дамыған балалармен үнемі қарым-қатынаста болуын қамтамасыз еткен жөн.

Инклюзивті білім беру кеңістігінде барлық қатысушылардың педагогтар, балалар және ата-аналардың өзара тиімді байланысын орнату көзделеді. Педагогтардың инклюзивті білім беруге қатысты кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру жұмысы жүргізілгеннен кейін балабақшадағы балалардың ата-аналарымен түрлі түсіндірме жұмыстары, ақпараттық кеңестер, тренингтер ұйымдастырылады. Аталған жұмыстарды әдістемелік тұрғыда сауатты ұйымдастыру нәтижесінде ерекше балалармен жұмыс жүйесін оңтайлы жүргізуге мүмкіндік туады.

Инклюзивті білім беруде әдістемелік қолдау көрсетудегі мақсатымыз мүмкіндігі шектеулі балалардың оңтайлы дамуын қамтамасыз ету, жалпы білім беретін мекемелерде балаларға сапалы, қолжетімді білім алуға мүмкіндік жасау.

Осылайша, білім берудегі инклюзивті процесс педагогтардың педагогикалық шеберлігі мен кәсіби құзыреттіліктерін арттыру есебінен ерекше балалардың өмірін қалыптандыруға әсер етеді, оларды әлеуметтік ортаға бейімдейді және қалыпты балалардың да жетістігіне ықпал етеді.

Қорыта келгенде, инклюзивті білім беру тәжірибесін әдістемелік тұрғыда жетілдіру үшін педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттырып, осы процеске қатысушылардың ерекше балаларға деген толерантты қарым-қатынасын қалыптастыру мәселесі әлі де психологиялық-педагогикалық, әдістемелік қолдауды талап етеді. Ең бастысы ерекше балаларға деген қоғамның көзқарасын, пікірін өзгерту керек, ол үшін білім беру мекемелерінде әдістемелік қолдау жұмыстары жетілдіріліп, кедергісіз орта қалыптастырылуы тиіс.

Аңдатпа. Мақалада мектепке дейінгі ұйымда инклюзивті білім беруді әдістемелік қолдау мәселесі қарастырылған. Онда инклюзивті білім беру кеңістігін құру үшін нормативтік-құқықтық, материалдық-техникалық база құру және әдістемелік қолдау көрсету қажеттілігі атап өтілген.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, мүмкіндігі шектеулі бала, ерекше бала, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, әдістемелік қолдау, педагог-мамандар ынтымақтастығы.

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос методической поддержки инклюзивного образования в дошкольной организации. В нем подчеркивается необходимость создания нормативно-правовой, материально-технической базы и оказания методической поддержки для создания инклюзивного образовательного пространства.

Ключевые слова: инклюзивное образование, ребенок с ограниченными возможностями, особенный ребенок, психолого-педагогическое сопровождение, методическая поддержка, сотрудничество педагогов-специалистов.

Annotation. The article discusses the issue of methodological support for inclusive education in a preschool organization. It notes the need to create a regulatory, material and

technical base and provide methodological support for the creation of an inclusive educational space.

Keywords: inclusive education, child with disabilities, special child, psychologic and pedagogical support, methodological support, teacher-specialist cooperation.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Лошакова, И. И. Интеграция в условиях дифференциации: проблемы инклюзивного обучения детей-инвалидов [Текст] /И.И. Лошакова, Е. Р. Ярская-Смирнова. – Социально-психологические проблемы образования нетипичных детей. – Саратов: Изд-во Педагогического института СГУ, 2002. – С.15–21.
2. «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медицина-педагогикалық тұрғыдан қолдау» ҚР Заңы, №343-ІІ, 2002ж.
3. Бобкова, Т. С. Направления деятельности психологической службы с замещающей семьей в условиях Центра помощи детям, оставшимся без попечения родителей [Текст] /Т.С. Бобкова, С.А. Кожевникова. – Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Самара : СНЦ РАН, 2015. – Том 17. Вып. 1 (5). – С.1102–1107.
4. Современные образовательные технологии в работе с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья [Текст] : монография /Н.В. Новикова, Л.А. Казакова, С.В. Алехина. – Красноярск, 2013. – С. 71–95.

ҒТАМР 14.23.01

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шұғаепова Сағия Каһарманқызы

Атырау облысы білім беру басқармасы, Исатай ауданы білім бөлімі
КМҚК "Айжұлдыз" бөбекжай-бақшасы
Атырау облысы, Исатай ауданы, Хамит Ерғалиев ауылы

Қазіргі таңда қазақстандық білім беру жүйесінде түбегейлі өзгерістер орын алып, инклюзивті білім беруді дамыту өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Бұл мәселе өзіне назар аударуды талап етеді, өйткені туа біткен және жүре пайда болған даму кемістіктері бар балалар саны жыл сайын өсіп келеді. Мемлекет балалардың дамуындағы ауытқуларды ерте диагностикалау және ағзаның компенсаторлық қызметі есебінен осы ауытқуларды ерте түзету міндеттерін қояды [1]. Білім беру жүйесі, өз кезегінде, мүмкіндігінше осы санаттағы балаларды жаппай мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептерде, кәсіптік лицейлерде және жоғары оқу орындарында оқыту үдерісіне енгізуге тиіс.

«Мектепке дейінгі ұйымда инклюзивтік білім беру» атты әдістемелік ұсынымда, «инклюзивті білім беру – бұл жалпы білім беруді дамыту процесі, ол барлық балалардың түрлі мұқтаждықтарына бейімделу тұрғысынан барлық үшін білімге қол жетімділікті білдіреді, бұл ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін білімге қол жеткізуді қамтамасыз етеді», – деген анықтама береді [2].

Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан басталды. Сол жылы Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғаш рет «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медицина-педагогикалық тұрғыдан қолдау» туралы заңы қабылдады. Осы заң аясында ерекше балаларға ерте бастан білім беру, әлеуметтік, медициналық тұрғыда қамтамасыз ету мәселесіне мән берілген.

Бүгінгі таңда инклюзивті білім беруде әлі де бірқатар психологиялық-педагогикалық мәселелер бар: мүмкіндігі шектеулі балаларға тосырқай қарау; инклюзивті білім беру

идеологиясын қабылдамау; ерекше балаларды оқытуға деген көзқарастарды түсіну мен жүзеге асырудағы қиындықтар; көптеген ата-аналардың өзінің қалыпты дамыған балаларын ерекше балалармен бірге оқыту мен тәрбиелеуге қарсылығы; қалыпты дамыған балалардың ерекше балаларды дұрыс қабылдай алмауы; ерекше балалардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуіндегі қиындықтар; мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға қатысты практикалық, әдістемелік бағдарламалар мен технологиялардың жеткіліксіздігі; инклюзивті білім беру кеңістігінде педагогтардың, басқа да мамандардың әдістемелік жұмыс жүргізуге деген жаңашыл ықпалдарының болмауы [3].

Мүмкіндігі шектеулі ерекше балаларды дамуы қалыпты құрбыластарымен бірге оқыту білім алушылардың барлық санаты үшін маңызды, әрі құнды: ерекше балаларға қоғамға әлеуметтік-психологиялық бейімделуі және білім алуы үшін басқа да балалармен белсенді өзараәрекеттесу; дамуында еш ақауы жоқ, қалыпты дамыған балалар үшін ерекше балалармен қарым-қатынас толеранттылыққа, түсіністік пен төзімділікке тәрбиелеу, «ерекше» балалардың мінез-құлқына деген оң қарым қатынасты қалыптастырады. Осындай әлеуметтік жағдай педагогикалық сүйемелдеуге, әдістемелік қолдауға негізделеді [4].

Мектепке дейінгі ұйымдарда білім беру үдерісіне даму ауытқулары бар балаларды енгізу кезінде бірнеше қиындықтар туындауы мүмкін.

Біріншіден, бүгінгі таңда инклюзивті білім беруге қатысты бір топтағы ерекшеліктері бар балалардың санын, олардың болу уақытын, инклюзивті топ қызметкерлерін қаржыландыру мөлшері мен тәртібін, мамандар құрамын, баланың мүмкіндіктері мен денсаулық жағдайына байланысты медициналық қызмет көрсету ережесін анықтайтын нормативтік-құқықтық база жоқ.

Мектепке дейінгі мекемеде инклюзивті практиканы дамыту туралы шешім қабылдау жолындағы қиындықтар педагогикалық құрамның денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамды қабылдауға психологиялық дайын еместігі болып табылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға төзімді қарым-қатынасты тәрбиелеу қажеттілігі, сондай-ақ инклюзивті практиканы ұйымдастырудың негізгі құндылықтарымен, мақсаттары мен әдістемелерімен танысу және олармен келісу мәселе болып отыр.

Мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивтік модельді іске асыру кезінде біз ересектердің «ерекше балаларға» орнатылуының өзгеруін атап өтеміз, өйткені әрқайсымызда ерекшеліктер бар. Ақпараттың жеткіліксіздігі қоғамның едәуір бөлігінде мүмкіндіктері шектеулі адамдардың мүмкіндіктеріне деген немқұрайлы көзқарасты туындататыны ешкімге құпия емес. Бұл, өз кезегінде мүгедектердің өздерін пассивті, өзінің қоғамдық жағдайына немқұрайды етеді, тұрғын үй жағдайларына бейімделу жолдарын іздеуге мәжбүр етеді. Өзара түсіністікке жетудің ең тиімді жолы – ересектерде мүгедектерге жұмыс жүйесі арқылы оң қарым-қатынасты тәрбиелеу, оны шартты түрде «мүгедектікті түсіну сабақтары» деп атауға болады, оның мақсаты адамды мүгедектердің қалай өмір сүретіні және не сезінетіні, оларға назар аудармаған кезде ойлануға мәжбүр ету.

Қазіргі уақытта денсаулығында мүмкіндігі шектеулі бар балаларға деген қарым-қатынас айтарлықтай өзгерді: білім беру барлық балалар үшін қолжетімді болуы тиіс деп қарсылықтары аз, негізгі мәселе денсаулығында мүмкіндігі шектеулі бар бала бай әлеуметтік тәжірибе ғана емес, баланың қатысуы басқа балалардың жалпы білім деңгейін төмендетпеу үшін оның білім беру қажеттіліктерін толық көлемде іске асыратындай етіп жасау. Осылайша, мәселелер ұйымдастыру, ғылыми-әдістемелік және зерттеу салаларына ауыстырылды.

Инклюзивті білім беру үшін кадрларды даярлау инклюзияның өзі жүзеге асыру шарттарының бірі болып табылады. Қазіргі уақытта бұл мәселені шешу ұйымдастырушылық және әдістемелік жағынан аз қамтамасыз етілген болып табылады.

Инклюзивті топтағы балаларды әртүрлі деңгейлік оқытуды іске асыруға мүмкіндік беретін оқу-әдістемелік және дидактикалық құралдардың практикалық болмауын атап өтуге болады. Педагог инклюзивті оқытудың міндеттеріне сәйкес келетін әдістемелік және дидактикалық әзірлемелері, педагогикалық технологиялары жоқ қарусыз болып табылады.

Балалардың жеке ерекшеліктерінің әртүрлілігін есепке алу кезінде әсіресе балалар арасындағы қарым-қатынас, топ ішінде қарым-қатынас "құру" проблемасы өткір туындайды. Инклюзивті топта балалардың бірлескен өмір сүруін ұйымдастыру топтағы барлық балалардың даму мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескереді және балалардың гуманистік негіздегі әлеуметтік өзара іс-қимыл міндеттерін шешеді.

Инклюзивті топтың өмір бойы енуінің негізі-қабылдау мен қолдаудың оң жағдайы. Жеке ерекшеліктерін ескере отырып, бірлесіп тәрбиелеу кезінде балалар өз мүдделерін басқалардың мүддесімен келісу тәжірибесін алады [5].

Мектепке дейінгі мекеменің инклюзивті тобында балалардың тіршілік әрекетін ұйымдастыру келесі міндеттерді шешуге сүйенеді:

1) топтың әрбір мүшесінің жеке ерекшеліктеріне деген құрмет пен қызығушылығына негізделген балалар мен ересектердің ортақтығын құру (біз бірге топмыз);

2) әр түрлі адамдармен (кіші, құрдастарымен, үлкендермен, ересектермен) қарым-қатынас орнату және қолдау іскерлігін қалыптастыру);

3) бір-бірін қолдай білуді қалыптастыру;

4) коммуникативтік дағдылар мен қарым-қатынас мәдениетін дамыту, жағымды эмоционалдық көңіл-күй жасау;

5) өз қызметін таңдау, жоспарлау, басқалармен бірлескен қызмет туралы келісу, рөлдер мен міндеттерді бөлу қабілетін жандандыру;

6) ойын, танымдық, зерттеу іс-әрекетінің дағдылары мен дағдыларын дамыту;

7) өзін-өзі реттеу және өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыру.

Білім беру процесіне ерекше білім беру қажеттілігі бар баланы енгізу кезінде туындайтын келесі қиындық – білім беру ортасының өзгеруі, бұл баланың ерекшеліктері қарастырылған жеке білім беру бағытын құруды білдіреді. Әлбетте, бұл шарт материалдық салымдарды талап етеді, бұл кейбір балабақшаларда әрдайым мүмкін бола бермейді.

Осылайша, мектепке дейінгі жалпы білім беретін мекемеде инклюзивті білім беру бүгінгі күні күрделі проблемаларға тап болады: нормативтік-құқықтық базаның болмауы, педагог кадрлардың денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамды қабылдауға психологиялық дайын еместігі, қаржыландырудың болмауы – бұл жеткілікті шығынды процесс.

1-кесте. Мектепке дейінгі ұйымдарда кездесетін инклюзия түрлері

Инклюзия түрлері	Сипаттамасы
Уақытша инклюзия	бала құрдастарының ұжымына тек мерекелерде, ойындарда немесе серуендерде ғана қосылады
Ішінара инклюзия	баланы күннің жартысы немесе толық емес апта тәртібінде қосу, мысалы, бала құрдастары тобында болғанда, жеке жұмыс барысында оқу материалын меңгере отырып, бірақ басқа балалармен бірге бейнелеу қызметі, дене шынықтыру, музыка және т. б. бойынша сабақтарға қатысады
Толық инклюзия	денсаулығында мүмкіндігі шектеулі баланың толық күн тәртібінде өз бетінше немесе сүйемелдеумен жас тобында болуы. Бала барлық сабақтарда құрдастарымен бірге айналысады. Сонымен қатар күрделілігі әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар, қосымша ойындар мен жаттығулар таңдалады.

Инклюзивті практиканы іске асыру кезінде мектепке дейінгі білім беру мекемесінің негізгі мақсаты – әртүрлі бастапқы мүмкіндіктері бар балаларды бірлесіп тәрбиелеу мен білім беру үшін жағдайларды қамтамасыз ету, сондықтан мектепке дейінгі мекемеде

инклюзивті практиканы дамыту туралы шешім қабылдау кезінде мынадай шарттар ескерілуі тиіс [6]:

1) денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаларда балабақшаға әкелуге ата-аналардың дайын болуы;

2) инклюзивтік практиканы ұйымдастырудың негізгі құндылықтарымен, мақсаттары мен әдістемелерімен танысуды және олармен келісуді қамтитын инклюзияға басшы мен ұжымның психологиялық дайындығы;

3) қажетті мамандардың (дефектологтардың, психологтардың, логопедтердің) болуы;

4) денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің, оның ішінде қажет болған жағдайда, тосқауыл ортасыз арнайы жағдайларының болуы;

5) осы аспектіде педагогтардың біліктілігін арттыру мүмкіндігі.

Сонымен, мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім берудің өзіндік ерекшелігі мен қиындықтары бар екендігін ескеру қажет. Инклюзивті тәсілдер қолданылатын білім беру мекемесі білім беру жүйесінің қазіргі даму деңгейінің нормасы, белгісі болуы тиіс. Инклюзивтік білім беру мекемелері қоғамның барлық мүшелері бір-бірін жақсы түсініп қана қоймай, олардың айырмашылығы немесе ұқсас екеніне қарамастан, айналасындағылармен жақсы қарым-қатынас жасау үшін құндылықтар мен көзқарастың жаңа жүйесіне араласуы үшін тамаша жағдай жасайды.

Аннотация. Мақалада мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына инклюзивті білім беруді енгізудің негізгі мәселелері мен ерекшеліктері, сондай-ақ Қазақстанда инклюзияны дамыту перспективалары қарастырылған.

Кілт сөздер: инклюзивті білім, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі, мәселелер және перспективалар.

Аннотация. В статье раскрыты основные проблемы и особенности внедрения инклюзивного образования в ДОУ, а также перспективы развития инклюзии в Казахстане.

Ключевые слова: инклюзивное образование, ограниченные возможности здоровья, проблемы и перспективы.

Abstract

The article reveals the main problems and features of the introduction of inclusive education in preschool institutions, as well as the prospects for the development of inclusion in Kazakhstan.

Key words: inclusive education, limited health opportunities, problems and prospects

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Артюх Е.В., Кудеринова Г.Т. К вопросу о тьюторстве в инклюзивном образовании. Инклюзивное образование: теория и практика. Сборник материалов международной научно-практической конференции. Орехово -Зуево – 2016. -140стр

2. Мектепке дейінгі ұйымда инклюзивтік білім беру: әдістемелік ұсыным.–Астана: «Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығы, 2014. –25б.

3. Бобкова, Т. С. Направления деятельности психологической службы с замещающей семьей в условиях Центра помощи детям, оставшимся без попечения родителей [Текст] /Т.С. Бобкова, С.А. Кожевникова. – Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Самара: СНИЦ РАН, 2015. – Том 17. Вып. 1 (5). – С.1102–1107.

4. Современные образовательные технологии в работе с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья [Текст]: монография /Н.В. Новикова, Л.А. Казакова, С.В. Алехина. – Красноярск, 2013. – С. 71–95.

5. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби құзіреттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар.–

Астана: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 32 б.

6. Мовкебаева З.А., Денисова З. А., Оралканова И. А., Жакупова Д. С. Методические рекомендации по подготовке педагогов к внедрению инклюзивного образования. – Алматы: Дайкпресс, 2013. – 165 с.

ҒТАМР 14.23.17

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ВОСКОБОВИЧТІҢ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІГІ

Лукпанова Елизавета Куанышевна

«Айналайын» бөбекжай- бақшасы

Талдықөл ауылы, Махамбет ауданы, Атырау облысы

Бүгінгі жас ұрпақ жаңа дәуірде – ақпараттық технологиялар дәуірінде өмір сүріп, дамып келеді. Қазіргі қоғам мектеп жасына дейінгі балаларды дамытуға деген жаңа көзқарасты – дамыта оқыту ықпалын талап етеді. Дамыта оқыту барысында баланың белсенділігін, дербестігін, шығармашылық ойлауын дамытуға арналған жағдай құрылады. Ал жоғары интеллектуальды деңгейдегі балалар әлеуметке тез бейімделеді. Балабақшада дамыта оқыту идеясын жүзеге асыру үшін Воскобовичтің құрастырған дамытушы ойындар идеясын қолдануға мүмкіндік бар.

Вячеслав Вадимович Воскобович Санкт-Петербург қаласының инженер-физигі. Ол 40-тан астам дамытушы ойындар құрастырған. Жаңа ойындарды құрастыруына өзінің екі баласы және қайта құру кезеңіндегі «босаған» ойыншықтар дүкені себепші болған. Воскобович әдеттегі ойыншықтардың баламалы, яғни альтернативті жолдарын табуға тырыса отырып, Никитин және Зайцев тәжірибесімен танысты. Бірақ өз жолымен ойындар құрастыруды ұйғарды. Осылайша 1990 жылдары оның «Геоконт», «Ойын шаршысы» секілді алғашқы шығармашылық ойындары пайда болды. Біртіндеп ойындар жыл өткен сайын көбейе берді [1].

Воскобовичтің ойындарында балалардың іздену іс-әрекетіне, өз бетінше ойлауын дамытуға жағдай жасалады.

Бүгінгі күні мектепке дейінгі ұйымдардың ойындарды сатып алу мүмкіндігі жоқ, оның себебі мынада: біріншіден, сапалы, мағыналы ойындар қымбат, екіншіден, ойынның барлығы бірдей тәрбиешінің мақсатын аша алмайды, үшіншіден, ойынның идеясы балалардың жас ерекшелігіне сай келе бермейді.

Балабақша тәжірибесінде Воскобовичтің интеллектуальдық дамытушы ойындары негізіндегі геометриялық пішіндермен ойналатын танымдық ойындарды қолдану бастау алды.

Воскобовичтің интеллектуальдық дамытушы ойындары негізінде келесі міндеттер шешіледі:

1. Барлық психикалық процестерді тиімді дамыту

а) ойынды үнемі және біртіндеп күрделендіру;

б) өнімді іс-әрекет – әр ойында бала қандай да бір нәтижеге жетеді.

2. Мектеп жасына дейінгі балалардың ерте шығармашылық дамуы.

3. Ойын арқылы оқыту. Дамытушы дидактикалық ойындар бала үшін қызықты бола түседі.

В.Воскобовичтің дамытушы ойындарының бірқатар артықшылығы бар:

Ойынға қатысушылардың жас ерекшелік диапозондарының кеңдігі.

Бұл ойындарды 3 жастағы және 7 жастағы, тіпті мектеп оқушылары да ойнай алады, өйткені ойынды күрделендіруге болады.

Ойынның көпфункциональдылығы.

Ойын арқылы бірқатар міндеттерді шешуге болады, бала өзі де байқамай түстер мен формаларды, цифрлар мен әріптерді меңгереді, санап үйренеді, кеңістікті бағдарлайды, ұсақ қол моторикасын жаттықтырады, тіл, зейін, ес, қиялы дамиды.

Ойын тапсырмалары мен жаттығулардың вариативтілігі

Әр ойынға саналуан ойын тапсырмалары мен жаттығулар дайындалған.

Әр ойынның шығармашылық әлеуеті не потенциалы.

Дамытушы ойындар балаларға да , ересектерге де жаңаны ойлауға және ойлағанын іске асыруға мүмкіндік береді.

В. Воскобовичтің ойын технологиясы соңғы уақытта қазақстандық балабақша тәжірибесінде қолданыс тауып келеді. Осы тұрғыда бұл инновациялық технология болып саналады.

Осы технология бойынша білім беру міндеттерін тиімді шешу үшін мен ойын құралдарын дайындап, қолдандым. Бұл ойындардың мақсаты ойлау операцияларын дамыту болып табылады.

Воскобовичтің дамытушы ойындары көп, саналуан және қызықты. Мәселен, «Воскобовичтің ойын шаршысы» атты ойынын дайындау жолын түсіндіріп өтейін.

Шаршы, екі жағында 32 қатты түрлі түсті үшбұрыш желімделген мата негізінде дайындалады. Шаршы оңай трансформацияланады, өйткені үшбұрыштар арасында бүгілетін мата жолақшалары қалады.

Күлгін орман (фиолетовый лес) атты ертегі желісі бойынша оны үйшікке, тышқанға, кірпіге, мысыққа айналдаруға болады. Шаршымен жаттығу геометриялық пішіндерді ажырата білуге үйретеді, ойлауын дамытады, қол моторикасын, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

В.Воскобовичтің ойындарын меңгеру кезеңдері.

Бірінші кезеңде танымдық ойын іс-әрекетін ұйымдастыру ересектерге жүктеледі. Ол балаларды ойын кейіпкерлерімен не материалдарымен таныстырады, балалардың мүмкіндігі мен қызығушылығына қарай ойын тапсырмаларын іріктейді, балалармен бірге ойнайды.

Екінші кезеңде мектеп жасына дейінгі балалар негізгі ойын тәсілдерін меңгереді, содан соң интеллектуальдық күшті талап ететін тапсырмаларды орындайды.

Үшінші кезеңде балалардың шығармашылығы мен дербестігін дамытуға көңіл бөлінеді. Балалар ересектердің көмегінен ойын тапсырмаларын орындай алады, ұсынылған тапсырманың жаңа жолдарын ұсынады, сызбалар құрастырады. Шығармашылық атмосфера құрылып, балалардың бастамасы мадақталады және қолдау көрсетіледі [2].

Бұл ойындар балаларға ұнаса, онда ол барлық кезеңде де ойнай береді. Бір кезеңнен екінші кезеңге біртіндеп өту қажет.

Олай болса, Воскобовичтің технологиясына көңіл бөлейік.

Ойынның ертегілік лабиринттері

Ерте дамытудың әдетте екі жолы бар: біреуі – теориялық ережелерден практикалық негіздеуге, екіншісі- керісінше – практикалық тәжірибеден, оны жалпылаудан теориялық негіздеуге бағытталған. Воскобович технологиясы – практикадан теорияға қарай жүретін жол.

Ойын қосу ертегі (Игра плюс сказка)

«Ойынның ертегілік лабиринттері» технологиясының бірінші принципі болып мектепке дейінгі жастағы балаларды ойын арқылы оқыту. Балаларды ойын арқылы дамыту ойы жаңа емес. Бұның жаңалығы, мектепке дейінгі жастағы балаларды оқыту үрдісі толығымен ойын арқылы шешіледі. «Ойынның ертегілік лабиринттері» технологиясы- анықталған сюжетті (ойын және ертегіні) іске асыру барысындағы ересектер мен балалардың ойын түрі арқылы әрекеттесуі. Бұл жерде білім беру міндеттері мазмұнға кірітірілген. Дамытушы ойындар сәбилерге білім алуды қызықты қойылым ретінде береді, мотивациялық сипаттағы мәселелерді шешеді, үйреніп жатқан білім, білік, дағдыларына

қызықушылық туғызады. Педагогикалық үрдісте дамытушы ойындарды қолдану білім беру әрекеттерін қайта құруға мүмкіндік береді: ересектер немесе өздері ұйымдастырған дәстүрлі жұмыс түрлерінен танымдық ойын әрекеттеріне көшу. Ойын барысында ересектермен қарым-қатынас жасау жайлы эмоциялармен қабаттасады, қызықты ойын тапсырмаларын орындау, ойын құралдарының жақсы безендірілуі баланың мектепке дейінгі білім беру мекемесінде болуын көңілді етеді. Ойын әдетінде балаларды да, ересектерді де бей-жай қалдыра алмайды және оларға шығармашылықтарын қосуға серпіліс береді.

Қосымша ойын мотивациясын әдістемелік ертегілер де құрайды. Олардың сюжетіне сұрақтар, тапсырмалар, жаттығулар, міндеттер жүйесі кіріктіріледі. Өте ыңғайлы – ертегіні оқисың, бала оны тыңдайды және сюжет барысында сұрақтарға жауап береді, міндеттерді шешеді, тапсырмаларды орындайды. «Ойынның ертегілік лабиринттері» технологиясының ертегілері – авторлық болып саналады.

«Ойынның ертегілік лабиринттері» таза ойын технологиясы болып саналады (авторлық ертегілер; заттық ойындардың көптігі – бала дамуының әр түрлі аспектілеріне бағытталған — математика, құрастыру, сауаттылыққа дайындық; балалар мен ересектердің бірлескен ойындары), оның тиімді ерекшелігі болып саналады.

Дамытушы орта – «ойынның ертегілік лабиринттері» технологиясының екінші принципі нәтижесінде зейін, есте сақтау, қабылдау, ойлау, тіл секілді психикалық үрдістер дамытатын балалардың ойын әрекеттерін құрастыру болып саналады. Әрдайым және сатылай ойындарды қиындату (спираль бойынша) тиімді қиындық аймағында бала әрекеттерін ұстап тұруға мүмкіндік береді. «Жақын даму аймағындағы » интенсивті түрде дамытуға өнімділік әрекеттері де көмек береді. Әр ойында бала қандай да бір «заттық» нәтижеге қол жеткізеді.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың интеллектін дамытуға көп көңіл бөлінетіні кездейсоқ емес. Вербалды интеллект дамытады, оны «пайда болған» деп те атайды. Анасы балаға кітап оқиды, онымен энциклопедияларды қарайды, мұражайларға апарады. Нәтижесінде бала көп біледі, көптеген нәрселер туралы естиді. Мұндай балаларды мектеп мұғалімдері «көп білетіндер» деп атайды. Бірақ, бұл әрі қарай бұл бала жақсы оқиды деген кепілдеме емес. Олардың вербальды емес интеллекті нашар дамуы мүмкін, оны немесе «туа біткен» деп атайды. Туа біткен интеллект дегеніміз не? Бұл зейін, анализге, синтезге, себеп-салдар байланыстар, ұсақ моторика, есте сақтау психикалық үрдістерінен тұрады. Психологтар туа біткен интеллектіні әрі қарай дамыту қиын деп айтады. Воскобович ойындары бірінші кезекте оларды дамытуға бағытталған және оның бір концептуальдық жағдайының бірі «Ойынның ертегілік лабиринттері» арқылы негізінен, вербалды емес интеллектіні дамыту болып саналады.

«Ойынның ертегілік лабиринттері» технологиясының авторлары балалардың ерте жастан дамытудың жақтастары емес. Технологияның барлық материалы сензитивтік болып табылады, мектепке дейінгі жастағы балалардың жайлы психологиялық ерекшеліктеріне, сондықтан балалар мен ересектерде стресстік жағдайларды туғызбайды.

«Ойынның ертегілік лабиринттері» технологиясының тағы бір принципі мектепке дейінгі жастағы балалардың ерте шығармашылығын дамыту болып табылады. Ойын шығармашылықтарын анықтау шарттарын құрады, балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ынталандырады. Ересек адамға балаларды қиын және ойын белсенділіктерінің шығармашылық түрлеріне сатылай кіріктіруге табиғи қажеттілік ретінде пайдалануға болады.

Технологияны іске асыру тәсілдері

«Ойынның ертегілік лабиринттері» ерекшеліктері мынадай, мекеменің жұмысын қайта құрастырып қажет емес немесе үйдің қалыпты өмірін бұзуға болмайды. Технология орналасқан тәртіптерге жақсы кіріктіріледі. «Ересек-бала» қатынастарында ересек адамның баланың үстіне қарау қарастырылмаған, мұнда тек қана серіктестік қатынастар. Бала жайлы, көңілді, интеллектуалды-шығармашылық атмосферамен қоршалған. Бала өзінің

танытқан шығармашылығы үшін ересек тарапынан нашар баға алмайтынын, сыртқы қауіпсіздік сезімімен астарланады, өзінің шығармашылық бастамаларын қолдау есебінен сыртқы сезімдері ашылады.

Воскобович шаршысы (Ойын шаршысы)

Осы ойынның «халықтық» атаулары көп – «Үйеңкі жапырағы», «Жаулық», «Мәңгі оригами». Бұлардың барлығы да негізінен алғанда шындыққа жанасады. » Ойын шаршысы» иілемелі негізге бекітілген бір-бірінен біршама қашықтықта орналасқан 32 қатты үшбұрыштан тұрады. Осындай құрылымына қарай шаршы жақсы трансформацияланады. Шаршы тығыз матадан(дублирин тәрізді) жасалған, екі жағынан контрасты түсті жеңіл пластиктен жасалған үшбұрыш жапсырылған (қатты картоннан).

Шаршылар екі түсті және төрт түсті болуы мүмкін.

Балалардың кіші моторикасын, кеңістікті қабылдау, қиялдау, логика және есептеу дағдыларын дамытуға бағытталған. «Ұлы шаршының шегі болмайды» деп осы шаршы туралы айтылған. Баланың қолында қызықты материал, ол әр түрлі қалыптағы геометриялық пішіндерге, «оригами» принципі бойынша ойыншыққа, көлемді пішіндерге трансформацияланады. Бұл шаршы тек қана ойнауға ғана емес, сонымен қатар, кеңістікті қабылдау, жеңіл моториканы да дамытуға да, геометрия, кеңістік координациясымен, көлем негіздерімен, есептеу материалы, модельдеу негізі үшін, жастарына қарамай шығармашылықты дамытуға да көмек береді.

Автомобильдер паркі, көйлек гардеробы, жануарлар зообағы, көбелектер тобырын «Фигуралар альбомынан» табуға болады.

Воскобовичтің үйшіктері

Бұл балаларды ерте оқуға дайындау үшін арналған керемет оқу моделі. Бірегей құрылым, әріптер жиынтығы, көрнекілік, бейнелілік, буындар мен сөздерді «құрастыру» жеңілділігі бұл ойынды «ұзақ ойналатын шаттыққа» айналдырады.

Воскобовичтің үйшіктері-базалық құрылым. Кубик бар, үйшік бар. Кубик теремокқа салынады – буын шығады. Осындай құрастыру балаларға дыбыстардық буынға айналу принципін түсінуіне көмектеседі. үйшіктер кубиктермен байланысады және сол арқылы сөздер құрастырылады. Кешенде барлығы 12 кубик, 12 үйшік бар – өте жинақы, ыңғайлы конструкция.

Сонымен, мектеп жасына дейінгі балаларды дамытуда ойын әдістерін қолданудың маңызы зор, өйткені баланың негізгі іс-әрекеті ойын болып табылады. Егер мектеп жасына дейінгі балалардың осы іс-әрекетін ескермесек, дәстүрлі білім мазмұны құрылымымен жалаң қайталау нәтиже бермейді [3].

Бұл баланың мектептегі оқу кезінде де оқуға деген керітартпа, қорқу, өзіне сенімсіздік секілді жағымсыз әсерін қалдыратыны сөзсіз. Сондықтан баланы шаршатпай, оның танымдық қызығушылығын оятатын ойындар жүйесін құрып, ойын технологиясын енгізу қажеттігі дәлелденді.

Аңдатпа. Мақалада В.Воскобовичтің балалардың интелектуальды-шығармашылығын дамытуға арналған ойын әдістемесі сипатталып қарастырылды. Ойын технологиясы мектеп жасына дейінгі балалардың дамуына әсер ететін фактор ретінде баяндалды.

Түйін сөздер: дамытушы ойын, ойын технологиясы, мектеп жасына дейінгі балалар, балабақша.

Аннотация. В статье рассмотрена игровая методика В. Воскобовича для развития интеллектуально-творческого развития детей. Игровая технология представлена как фактор, влияющий на развитие дошкольников.

Ключевые слова: развивающая игра, игровая технология, дошкольники, детский сад.

Abstract. The article describes the game methodology of V. Voskobovich for the development of intellectual creativity of children. Game technology has been reported as a factor influencing the development of preschool children.

Key words: developing game, game technology, preschool children, kindergarten.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Хорько Т.Г., Воскобович В.В. «Сказочные лабиринты игры» (Игровая технология интеллектуально-творческого развития детей 3-7). Санкт Петербург, 2007
2. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка// Вопросы психологии. – 1966.– №6 Гинзбург Я. С., Коряк Н. М. Социально-психологическое сопровождение деловых игр // Игровое моделирование: Методология и практика. – Новосибирск: Наука, 1997.
3. Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Технология игры в обучении и развитии. Москва 1996 г

ҒТАМР 14.23.07

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК
ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ**

Жаксиева Элмира Ершкенқызы

КМҚК "Нұр-шуақ" бөбекжай-бала бақшасы,
Миялы ауылы, Қызылқоға ауданы, Атырау облысы

Қарым-қатынас – қоғамдағы «адам мен адам», «адам мен техника» арасында өзара байланысты құрайтын маңызды құбылыс. Адамның өзіне таныс және басқа да әлеуметтік топтардағы адамдармен қарым-қатынас орната білуі коммуникативтік дағды де аталады. Осы дағды адам шыр етіп дүниеге келгеннен бастап көрініс табады, адам өз қажеттілігін жеткізу амалын көрсетеді. Демек, коммуникативтік дағды ерте балалық шақтан бастау алады.

Қазіргі таңда еліміздегі білім беру жүйесінің барлық саласы адамның жеке тұлғасын дамытуды көздейді. Жеке тұлғаны тәрбиелеуде ана тілін жетік меңгерудің маңызы зор. Біздің ана тіліміз-қазақ тілінің келешегі балалардың сөйлеу мәдениетінің деңгейімен байланысты. Осы тұрғыда әр баланың тілін жетілдіру, олардың сөйлеу мәдениеті қоғамдық қажеттілік болып табылады.

Оқыту жолдарының көптүрлілігі, олардың бірте-бірте жетілуі педагогтар алдына тиімді жолдарды анықтап, қолдану керектігі туралы күрделі мәселе қояды. Сондықтан әр педагогқа сапалы білім беру үшін көп ізденуге, жаңаша ізденуге тура келеді.

Жаңа стандарт негізінде дайындалған бағдарламада сөйлеуді дамыту мен қазақ тілін ойын арқылы оқытудың басты мақсаттарының бірі балалардың ана тілінің ережелері мен нормаларын меңгеруі негізінде коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Коммуникативтік дағдыларын ұғымын түсіну үшін жаңа бағдарламаға назар аударамыз. Бағдарлама түрлі өмір жағдайларында жинақталған тәжірибені қолданудың басты көрсеткіші ретінде балалардың негізгі дағдыларын қалыптастыру міндеттерін шешуге бағытталған.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында тәрбиелеу-білім беру процесінде тәрбиеленушілердің құзыреттіліктерін, олардың жасына сәйкес біліктері мен дағдыларын қалыптастыру міндеттері қойылған. Соның ішінде коммуникативтік дағдыларын дамыту балалардың жас ерекшеліктері мен қажеттіліктерін

ескере отырып, ауызекі сөйлеуді, сөздік қорды қалыптастыруды, өмірде әртүрлі жағдайлардағы қарым-қатынас дағдыларын меңгертуді, қолдың ұсақ моторикасын және командада жұмыс істеу дағдыларын дамытуды қарастырады [1].

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасында барлық жас ерекшелік топтары бойынша коммуникативтік дағдыларды дамыту мақсаты мен міндеттері және күтілетін нәтижелері айқын көрсетілген [2].

Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту жолдары қандай?

Осы тұрғыдан біз сөйлеуді дамыту әдістемесін жетілдіруге үлес қосып жүрген отандық әдістемші-ғалымдардың мектеп жасына дейінгі балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесіне көңіл бөлеміз. Әдістемеші мектеп жасына дейінгі балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру жолдарын тілдік жаттығулардан бастаған. Тілдік жаттығуларға тыныс алу жаттығуларын, артикуляциялық жаттығуларды, фонетикалық жаттығулар мен дикциялық жаттығуларды жатқызған екен [3].

Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту жолдарын анықтау үшін артикуляциялық аппараттарын дамыту және сөздер мен барлық дыбыстарды дұрыс айтуға даярлау міндетін қарастырады [4].

Тіл дамытудың негізгі бөлімдерінің бірі - тілдің дыбысталу мәдениетіне тәрбиелеу. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру жолдарын осы бөлімнің мазмұнымен байланыстырамыз.

Бағдарламада тілдің дыбысталу мәдениетіне тәрбиелеу мазмұнында сөздегі дауысты, дауыссыз дыбыстарды таза, анық айту дағдыларын бекіту, артикуляциялық және дауыс аппаратының, сөйлеу кезінде тыныс алу, есту қабілетінің дамуына ықпал ету көзделген [2,30]. Осыған орай сөйлеу кезінде пайда болатын тілдік тыныс алудың маңызына ерекше көңіл бөліп отырмыз. Өйткені айтылған сөз **дәлдігі, тазалығы және әсерлілігі тілдік тыныс алуға** байланысты].

Сондықтан да тілдік тыныс алуды басқара білуге үйрету қажет. Осы орайда тыныс алу гимнастикасы бойынша арнайы жаттығуларды ұсынуға болады.

Тыныс алу жаттығуларының мақсаты баланың тілдік тыныс алуын дамыту. Алғашқы жаттығулар дене бітімін дұрыс қалыптастыруға бағытталады: тілдік тыныс алу өз жолында бұлшықет кедергілеріне, қыспаққа түспеуі тиіс. Егер біз иық және мойын бұлшықеттеріне қысым түсірмей, басымызды тік және еркін ұстап, дұрыс тұрсақ, онда еркін тыныс алып, сөйлей аламыз. Сондықтан да *ең алдымен сымбаттылық әліппесіне көңіл бөліңіз* [3].

«Денеңді тік ұста» - тыныс алу бұлшықеттерінің жұмысын жеңіл сезіну үшін дене қалпын дұрыс ұстай білуі қажет.

Орнымыздан тұрамыз, жауырын, иық бұлшықеттерін босаңсытамыз. Енді өз денемізді (иық, кеуде) көтеріп, оны артқа итеріміз. Жауырынымыз мықты, тік, ал қолымыз, мойынымыз бен иығымызды жеңіл, бос жібереміз.

«Арашылар» - Біз қазір бөрене ағашты (бір, екі, бір, екі - 2 рет қайталанады) арамен кесеміз. Қыстық отын дайындаймыз. (Отындық ағашты арамен қалай кесетінімізді қол қимылымен көрсетеміз. Алға сәл еңкейіп тұрамыз).

«Ұшақ» - қолымызды екі жанымызға созып, ұшақтарды ұшырамыз. Оң қанатпен алға, сол қанатпен алға. Бір, екі, үш – ұшағымыз ұш. (Б.қ. – аяқты алшақ қою, қолдарын екі жанына созу, 1 – оңға бұрылу, 2 – б.қ., 3 – солға бұрылу, 4 – б.қ. және т.б.)

Балалар тілдік тыныс алу барысында дем алудың қысқа, дем шығарудың ұзағырақ болатын түсінуі тиіс. Бірқатар жаттығулар **тілдік тыныс алуды ретке келтіруге** көмектеседі: сөзді, сөйлемді дұрыс айту үшін ауаны үнемді «шығындауға», үзіліс кезінде жұмсақ, естіртпей ауа «жинауға», жеңіл, әрі шынайы тыныс алуға үйретеді.

Осы жаттығулардың негізі – тыныс алуды реттеу, яғни дем жұтып, дем шығаруды дұрыс кезектестіре білу, ерікті түрде ақырын дем шығара білу.

Алдымен дұрыс дем алу және дем шығаруға үйретеміз:

- мұрынмен дем не ауа жұту – ауыз арқылы дем шығару,
- қысқа терең дем алу – ақырындап дем шығару,
- ақырын терең дем алу – қысқа шұғыл дем шығару.

Тыныс алу жаттығуларын жақсылап желдетілген бөлмеде және сабақтың бастапқы сәтінде өткізген жөн. Балалар тұрып, қымсынбай-қысылмай денесін тік ұстайды. Жаттығуларды орындау үшін ауаны мұрын арқылы жинап, ал шығарғанда алдымен беске дейін (хормен) санаймыз, кейін біртіндеп (сабақтан сабаққа, жаттығудан жаттығуға көшкенде) санауды онға дейін ұлғайтамыз. Кері санауға да болады. Ендеше бірқатар тыныс алу жаттығуларына тоқталайық.

Гүлдерді иіскейік. Балалар біз өзімізді гүлдер бағында жүрміз деп елестетейік. Гүлдер әдемі және хош иісті болады. Кәне, гүлдерді иіскеп көрейікші. Тамаша! Жаттығу 2-3 рет қайталанады.

Ғарышкерлер. Тәрбиеші: Сендер өздерінді ұшқыш ғарышкерлерміз деп есептеңдер. Зымыран әуе кемесін ұшыруға аз қалды. 10-нан 1-ге дейін санап үлгеруге жетерлік тыныстап дем жинаймыз, қаттырақ, әрі анық «Жібер» деген сөзді айтамыз да, дем шығарамыз.

Егер кімде-кімге ауа жетпесе, ол өз орнына отырады. Сонымен, мұрын арқылы ауа жинаймыз не жұтамыз Уақытты санауды бастаймыз: 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1. Жібер! Жаттығу 3-4 рет орындалады.

Егер тыныс алу жаттығулары ойын элементінен тұратын болса (яғни, жеңімпаз анықталса), онда жаттығу жүргізушінің (тәрбиеші ғана емес, жаттығудың орындалуын дұрыс түсінген бала да жүргізуші болады) белгісімен орындалады. Тәрбиеші балалармен бірге жаттығуды бір мезетте бастауы үшін қолданылатын белгілерді (жаттығудың басталуы – жүрісі - аяқталуы) алдын-ала келісіп алады.

Артикуляциялық жаттығулар. Біздің міндетімізге дикция ақауларын түзету емес, дыбыстардың анық, дұрыс айтылуын қадағалау жатады. Бұл жаттығуларды орындағанда әр бала өзінің сөйлеу мүшесінің жұмысын бақылай алуы үшін міндетті түрде айнаны қолданады. Гигиеналық талаптарға сай, кезекті жаттығуларды орындаған соң қолданатын, балаларда қол орамал болуы тиіс. Ең алдымен тіл бұлшықеттеріне, кейін ерінге арналған жаттығулар жүргізіледі. Артикуляциялық жаттығулардың басым бөлігі тіл бұлшықетін созуға есептелген, өйткені баланың дикциясының анықтығы тіл ұзындығымен байланысты.

Тіл бұлшықетіне арналған жаттығулар

Тәтті тосап. Біз анамыз дайындаған тәтті тосапты жақсы көреміз. Тосап тіл үйіреді. Тосап ерінімізге жұғып қалыпты.

Тілді ерінге қойып, ерінге жұққан тосапты жалап алғандай айналдыра қимылдатады. Бұл жаттығу 2-3 рет орындалады.

Саңырауқұлақ. Саңырауқұлақты елестетейік те, тілімізді таңдайымызға тигізіп, тақылдатпай тіреп тұрайық. Жаттығу 3-4 рет орындалады.

Мысық сүт ішеді. Мысықтың сүтті тілімен жалап ішетінін көрсетіңдер. Бастапқы қалып.

Ерін бұлшықетіне арналған жаттығулар(Әр жаттығу 4-6 рет орындалады)

Әдемі күлімде. Әдемі баланың күлкісі де әдемі. Қатты дауыс шығарып күлмеген жөн. Сондықтан әдемі, жымып қана күлейік.

Ерінімізбен жымып езу тартамыз, сосын бастапқы қалыпқа келеміз.

Балапанның тұмсығы. Ерінімізді жұмылдырып, алға сүйірлеп шығарамыз, бастапқы қалып.

Аталған жаттығулар сөздің дыбыстық құрамын анықтауға және анық айтуға көмектеседі, ұйқас пен ырғақ сезімін дамытады, анық дикцияны қалыптастырады, сөздің, сөйлемнің түрлі интонациялық сипаттамасын беру ептілігін жетілдіреді. Осы күрделі тілдік дағдыларды қалыптастыру үшін фонетикалық жаттығуларды жүйелі өткізу қажет.

Фонетикалық жаттығуды орындау барысындағы басты міндетіміз баланың нақты дыбыстарды дыбыстауы барысында дұрыс тыныс алуын және артикуляциясын қадағалау болып табылады.

Әженің алдii. Әжеміз кішкентай бөбекті ұйқтатарда «Ә...ә...ә...әлди-әлди ақ бөпем...» деп әндетеді. Кәне, бізде әндетейік.

Аюдың ақыруы. Аюдың тісі сарнап ауырды. Ол «А-А-А» деп аңырап жүр. Кәне, аю қалай дыбыстады?

Баудағы кім? Ара болсаң, ызыңда

З-з-з, ж-ж-ж, з-з-з, ж-ж-ж

Жұмыс істе, тығылма.

- Ара қалай дыбыстайды? (з- з-з) - қатты\жай

Жыланның ысылы. Жылан қалай дыбыстайды? Ыс-с—ыс-сссс....

Дикциялық жаттығу барлық жоғарыда аталған міндеттерді кешенді шешеді. Балалар қандай да бір сөйлемді, жаттамақты, жаңылтпашты айтқанда, дұрыс тыныс, дем ала білуі, дәл артикуляция жасауы және жеке дыбысты, сондай-ақ буынды, сөзді анық айтуы қажет.

Халық ауыз әдебиетінде жаңылтпаштар топтамасы молынан жинақталған. Халқымыз баланың тілін ширату үшін, оған сөз үйретіп, дүниетанымын дамыту мақсатында *жаңылтпаштар* ойлап шығарған.

Жаңылтпаш арқылы бала жылдам ойлауға, жаңылмай тез қайталап айтуға, сонымен қатар кекештенбей, қысылмай, анық сөйлеуге үйренеді.

Мәселен, бірқатар жаңылтпашты айтып көрелік.

Ақ тайлақ ақ па?

Суда сең келеді,

Қара тайлақ ақ па?

Сегіз серке тең келеді.

Есет атам ет асатар,

Үміт түбіт түтті,

Ет асатса, бес асатар.

Түбітті түтіп бітті.

Тілағыш Бек*

Торта қойдым,

- Тіл алғыш, - деп

Орта қойдым,

Мақтасақ біз

Орта қойдым

Біл алғыс деп.

Жорта қойдым.

Осы жаңылтпаштарды баланың жас шамасына, тіл үйрену деңгейіне қарай іріктеп алуға болады.

Барлық жаттығу түрін бір сабақ барысында өткізу міндетті емес және де қажет емес. Олардың біреуін не екеуін қолданса да жетіп жатыр. Жаттығуларды өткізу уақыты 3-5 минут, оны қай жерде қолдану қажеттігін тәрбиеші анықтайды. Барлық жаттығулар топпен, кейін таңдаулы түрде жеке орындалады [3].

Педагог баланың жас және жеке ерекшеліктерін ескеріп, өзінің ұстанған әдістері мен құралдарын жүйелейді. Қандай жолды таңдаса да, ол шеберлігі арқылы сол жолдың тиімділігін, әсерлілігін арттыра түседі.

Сонымен, мектепке жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту және қазақ тілі әдістемесінің негізі ертеден қаланды. Бүгінде Қазақ тілін оқыту міндетті болып отыр. Балабақшада ойын арқылы оқыту қағидатымен іс-тәжірибелер насихатталып, әдістемелер толықтырыла түсуде. Осыған орай жаңа бағдарламаны жүзеге асырудың оңтайлы жолдарын қарастыру мақсатында балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту жолдарын жетілдіру орынды.

Аннотация. Ұсынылған мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру жолдары қарастырылған. Бағдарламаның «Коммуникативтік дағдыларды дамыту» мазмұны бойынша тілдің дыбысталу мәдениетіне тәрбиелеу тәжірибесі баяндалған.

Кілт сөздер: Коммуникативтік дағды, стандарт, бағдарлама қарым-қатынас, тілдік жаттығулар.

Аннотация. В представленной статье рассмотрены пути формирования коммуникативных навыков дошкольников. Изложен опыт работы по воспитанию культуры произношения языка по содержанию программы «Развития коммуникативных навыков».

Ключевые слова: коммуникативные навыки, стандарт, программа, коммуникация, языковые упражнения.

Abstract. The presented article discusses the ways of forming communication skills of preschool children. The content of the program "development of communication skills" describes the experience of educating the culture of language pronunciation.

Keywords: communication skills, standard, program, communication, language exercises.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Астана 2022ж
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. Астана 2022ж
3. Абилова О.А. Сөйлеу техникасына арналған тілдік жаттығу. «Отбасы және балабақша» журналы №6. 2010
4. Максаков А.И. Правильно ли говорит ваш ребенок. Москва 1982

ҒТАМР 14.23.17

БАЛАБАҚШАДА ҚАЗАҚ ЭТНОМӘДЕНИЕТІ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мухангалиева Бакыт Еркиновна

«Нұр-шуақ» бөбекжай-бала бақшасы

Миялы ауылы, Қызылқоға ауданы, Атырау облысы

Қай ұлт болса да оның ұлттық үрдісі, өзіндік әуені, білікті қасиеті, ұлттық санасы арқылы болашақ ұрпағының төл келбетін қалыптастырады. Қазіргі таңда ғасырлар қойнауында жатқан ұлттық тәрбиені, адамгершілік асыл қасиеттерді қалыптастыру маңызды міндеттердің біріне айналып отыр. Әр ұлт өз ұрпағына ұлттық тәлім – тәрбие беру арқылы ғана ұлттық болмысын, бейнесін сақтап, дамыта алатыны белгілі.

Еліміздегі «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасының өзі елімізді жаңа қырынан көрсетуді мақсат етеді [1]. Ал рухани мәдениеттің қайнар көзі біздің ұлттық мәдениетіміз.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдар ұлттық құндылықтарды қалыптастыру мәселесін басты назарға алып отыр. «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбиеленуі тиіс» деп Мағжан Жұмабаев ұлт тәрбиесінің бағытын көрсетіп берген. Қай кезде де ұлт өмірін өркендетуші саналы да, салауатты, ұлтжанды рухы биік, ақыл парасаты мол, мәдени – ғылыми өрісі кең ұрпақ тәрбиелеу – қоғам алдындағы басты міндет және де қоғамдық қажеттілік [2]. Ата-бабамыздан мирас болған ұлттық мәдени мұраларымызды тәрбиенің қуатты құралына айналдыру өзектілігін жойған жоқ. Сол себепті балабақшаның педагогикалық қызметінде қазақ этномәдениетін насихаттауды мақсат етеміз.

Рухани жаңғыру бағдарламасында ұлттық сананы сақтау айрықша аталған мәселе. Олай болса бүлдіршіндерге ұлттық құндылықтарды үйрету біздің басты міндетіміз. Халқымыздың мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін ұрпақ санасына жеткізуді мақсат ете

отырып, «қазақ халық педагогикасы материалдары негізінде ұлттық мәдениетті насихаттау» біздің педагогикалық ұжымымыздың басты бағдарларының бірі болып табылады.

Ұлттық тәрбиенің басты құралы халық ауыз әдебиеті және дала даналарының тәлімдік өнегелері - қазақ этномәдениетінің негізі. Бала тәрбиесін заттың атын атап, сан үйретуден бастаған қазақтың ұлттық тәліміндегі ерекшеліктер сол ұлттың тұрмыс-тіршілігіне, тарихи және табиғи жағдайларына байланысты. Балаға сан үйретуді, тіл ширатуды, мақал-мәтел үйретуді, тақпақ жаттауды игі әдетке, одан әдепке, әдептен дәстүрге айналдырған. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негізі - ұлттық әдебиет және тәлімдік өнегелер. Қазақ халқының тілі, ділі, болмысы, салт-дәстүрі, жалпы тұрмыс-тіршілігі оның этномәдениет негіздері болып табылады [3].

Біздің балабақшамызда мектеп жасына дейінгі балалардың бойында ең алдымен ұлттық құндылықтарды қалыптасыру маңызды міндет деп қаралады. Өйткені жаңа стандарт пен үлгілік бағдарламаның өзі баланың даралық ерекшелігін ескеруді міндеттеді. Баланың даралық ерекшелігі оның тегі және болмысымен анықталады. Тегіміз бен болмысымыз – қазақ, туған өлкеміз – Қазақстан. Олай болса қазақ ұлтының түпкі мәдениетін ұмытпай, әрдайым жаңғыртып, насихаттап отыру басты мақсатым. Сол себепті осы жұмысымда ұлттың мәдениетке, ұлттық тәрбиеге жете көңіл бөлеміз.

Ұлттық құндылықты қалыптастыру жобалары аясында біздің ұжымымыз жоспарлы түрде ашық іс-шараларды жүзеге асырып келеді. Оған «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша атқарылған жұмыстар дәлел болады.

Еліміздегі атаулы ұлттық шаралар балабақшаның педагогикалық қызметінде де кеңінен көрініс тауып отыр. Рухани жаңғыру бағдарламасы аясында саналуан ұлттық сипаттағы шаралар жүзеге асырылды. Алға қойылған міндеттерді түбегейлі шешу мақсатында мектеп жасына дейінгі балаларға ұлттық тәрбие беру бойынша тәжірибелік жұмыс жүйесі жүргізілді. Мәселен, этномәдениетті насихаттау мақсатында танымал қазақ ертегілері, мақал-мәтелдері, жұмбақ-жаңылтпаштары балабақша тәрбиешілерінің іс-тәжірибесіне ұсынылды. Қанша заман өтсе де, маңызын жоймаған этнопедагогиканы, яғни халықтық педагогиканы тәлім - тәрбиенің түп қазығына айналдыру ата - ананың да, қоғамның да басты борышы.

Мектеп жасына дейінгі балалардың ұлттық тұлғасын қалыптастыру мен дамыту үшін ең алдымен оның жас және дербес ерекшеліктерінің психологиялық-педагогикалық негіздерін есепке ала отырып, ұлттық тәрбие беруді ұлттық психологияның негізгі ұстанымдарына сәйкес жүзеге асыру қажет [4].

Рухани жаңғыру бағдарламасын балабақшада, яғни өз қызметімізде жүзеге асыру үшін өзіндік жоспарымызды құрамыз. Ұйымдастырылған іс-әрекет пен тәрбие шарасына негізделген жоспарда ұлттық құндылықтарымызды, мәдени мұрамызды насихаттауды басты назарға аламыз. Осы аталған мақсаттарымыз мектепке дейінгі ұйымдағы білім берудің бес саласы бойынша және тәрбие шаралары, ертеңгіліктер арқылы жүзеге асады.

Бағдарлама барысында айтылған ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, дәстүрлерімізді, ұлттық рухтарымыз ұрпақтарымыздың бойымызда мәңгі қалуға тиіс деп санаймыз.

Тәрбиенің қайнар көзі ретінде халықтық педагогиканың аумағы кеңейе түседі. Олар: ертегілер, "жырлар, жаңылтпаштар, жұмбақтар, санамақтар, мазақтамалар, мақал - мәтелдік сөздер, ұлттық салттар мен дәстүрлері, халықтық ойындар мен ойыншықтар. Осы аталаған ұлттық мұраларды балабақшаның оқу-тәрбие ісінде кеңінен қолданып келеміз,

Ертегілер баланы қызықтырады, сөзді тыңдай білуге үйретеді, оның қиялын дамытып, жан - дүниесін, мінез - құлқын қалыптастырады, дарын нышандарын өрнектейді.

Жаңылтпаштар баланың тілін ширатады. Жаңылтпаштың дүниетанымдық түрлері мен тәрбиелік нұсқалары әрі баланың тілін ширатып, әрі ой - өрісін кеңейтеді. Ал жұмбақтар мен жұмбақ айтыстар баланың ойын, қиялын шарыктатып, қисындық пайымдау қабілетін дамытады, оны тапқырлыққа баулиды.

Санамақтар баланың ойлау жүйесін жетілдіріп, оның сюжеті нұсқаларға тапқырлық танытуға құштар етеді, дүниетанымдық мәнде құрылған санамақтар балғын жастың тапқырлық қабілетін дамытуға септігін тигізеді. Мазактамалық, әзіл уытымен баланың басындағы кемшіліктерді көрсетіп, сергектікке тәрбиелейді, дегенмен, ертеде құрылған мазактамалардың анайы түрлері де болған, халықтың мәдениеті өскен сайын, ауыз әдебиетінің бұл түрі сыпайы сын, әдемі әзіл түрінде құрылып жүр.

Мақал - мәтелдер халықтың жиі қолданатын тәрбие құралы. Қазақ халқының мысалдап, мәтелдеп, мақалдап сөйлейтін ұлттық, ерекшелігіне сәйкес оның мақал - мәтелдері де мол. Ауыздан - ауызға тарайтын бұл жанрды халық күн сайын толықтырып отырады.

Халықтық ойындар мен ойыншықтар бала тәрбиесінде елеулі орын алады. "Ақсерек пен көксерек", "Алтыбақан" сияқты ойындармен бірге "Көкпар", "Аударыспақ" тәрізді спорттық сайыстар дене тәрбиесінің асыл арқауы. Жас қыздар қуыршақ ойынын кейде күрделендіріп "қуыршақ театры" сияқты сюжетте құрып ойнайтын. Әсіресе қыз баланың үй ішінің тіршілігіне үйренуі осы қуыршақ ойындарынан басталады. Ертеде ойыншықтарды, көбінесе балалардың өздері жасап, өз талғамы, өз еңбеп, өз өнері арқылы іске бейімділігін, ойын дамытып отырған [5].

Ұлттық мерекелер мен тойлардың да тәрбиелік мәні зор. "Шілдехана тойы", "Тұсау кесер", "Атқа мінгізу", "Наурыз тойы" тағы басқа тойлар мен мерекелер баланы шаттыққа бөлейді. Тойдың болғанынан боладысы қызық деп, халық тойға дайындық кезінде баларды өнерге ынталандырып, еңбекке баулиды, салтанатты салттарды қайта өткізу жолдарын үйретеді. Әулеттік тағылымдар мен тәжірибелер бір атадан тараған әулеттік тұрмыстық әулеттік, әдептік өзгешеліктері болып табылады.

Халықтық педагогика тәлім - тәрбиелік ой - пікірің бастауы, халықтың рухани мұрасы. Сондықтан қазіргі таңда этнопедагогиканы оқу - тәрбие жұмысына мақсатты түрде енгізіп отыр.

Қорыта келгенде, мектеп жасына дейінгі балаларға этномәдениет құралдары арқылы ұлттық тәрбие беру балабақшада оқу-тәрбие процесін ұйымдастырылған іс-әрекет пен тәрбие жұмыстарының мазмұнын жан-жақты ұйымдастыруға мүмкіндік зор. Балаларға ұлттық тәрбие беруде қазақ этномәдениеті құралдарын тәрбие берудің басқа құралдарымен өзара сабақтастықта және өзара бірлікте тиімді пайдалану қажет.

Жақсы тәрбие алған бала, ұлттық құндылықты бойына сіңірген жас ұрпақ қайырымдылық, достық қарым-қатынасты қалыптастырады, үлкенді сыйлауға, сыпайы, ілтипатты болуға, ұлтын сүюге, туған жерін қорғауға, ана-тілін қастерлеуге тәрбиеленеді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру шараларының ауқымы кең және әлі де балабақшамыздың тәжірибесінде жетілдіріліп, озық тәжірибеге айналады деп сенеміз.

Аңдатпа. Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың бойында қазақ этнопедагогикасын насихаттау арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Іс-тәжірибеде қолданыс тапқан ұлттық мұралар баяндалған.

Кілт сөз: Мектепке дейінгі жас, бала дамуы, оқыту, қалыптастыру, қазақ, этномәдениет, ұлттық құндылық

Аннотация. В статье рассматривается проблема формирования у дошкольников национальных ценностей посредством пропаганды казахской этнопедагогике. Изложено национальное наследие, которое находит применение в практике.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, развитие ребёнка, обучение, формирование, казах, этнокультура, национальная ценность.

Annotation. The article deals with the formation of national values in preschool children through the promotion of Kazakh ethnopedagogy. The national heritage, which has found application in practice, is outlined.

Keywords: Preschool age, child development, education, formation, kazakh, ethno-culture, national value.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру//Егемен Қазақстан.2017. 12 сәуір.
2. Әбдіқадырова Г. Халықтық педагогиканың мәні зор.//Қазақстан мектебі. 2003ж., №8.
3. Әбілова З., Қалиева Қ. "Этнопедагогика". Алматы, 1999ж.
4. Табылдиев Ә. "Халық тағылымы".-Алматы: Қазақ университеті, 1992ж. '
5. Төлебекова Р. "Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика". - Алматы, 1994ж.

ГТАМР 14.23.07

**МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ
ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІГІ**

Оразова Лаззат Кабыловна

«Гүлдәурен» бөбекжай-бақшасының әдіскері
Жылыой ауданы, Құлсары қаласы, Атырау облысы

Заманауи дамыған қоғам ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқындылығымен сипатталады, сондықтан білім беру жүйесінде, оның ішінде мектепке дейінгі ұйымда педагог мамандардың ақпараттар ағынына бағдарлануы, қажетті ақпараттарды іздеп, іріктей білуі талап етіледі. Ақпараттық қоғамды құру, әлемдік өркениет пен мәдениетті сақтау контекстінде білім беру мақсаттары мәдениет субъектісі ретінде біртұтас тұлғаны қалыптастыруға, оның әлеуетті мүмкіндіктерін барынша толық іске асыру үшін жағдай жасауға ие. Демек, педагогикалық қызметкерлер, оның ішінде мектепке дейінгі ұйым педагогі жоғары ақпараттық мәдениетке ие болуы өте өзекті болып отыр [1]. Мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілерінің ақпараттық мәдениеті ІТ не ақпараттық технологияларды сауатты, орынды пайдалана білуімен көрініс табады, ол үшін әр тәрбиеші ақпараттық құзыреттілікке ие болуы тиіс.

Қазір барлық білім беру ұйымдарында саналуан ақпараттық технологиялар кеңінен қолданылады, бұл білім беру үрдісінде ІТ қолдану ыңғайлылығымен және мультимедиялық көркемдеумен ғана емес, сондай-ақ балаларды заманауи технологияларды қолдану мәдениетіне баулуға болатындығымен түсіндіріледі. Балалар осы технологиялармен ойын ойнап қана қоймай, оның іс жүзінде пайдалы тұстарында көреді.

Мектепке дейінгі ұйымда компьютерлік технологияларды қолдану тарихы терең емес, компьютерді құрал ретінде қолдану онжылдықта белең алса, ақпараттық технологияларды іріктеп қолдану соңғы жылдары ғана қарқын алып отыр. Бұл мектепке дейінгі білім беру жүйесін өзгертуді, МҰ-дағы ғылыми, әдістемелік және материалдық базаны жаңартуды талап етеді.

Ақпараттық технологияның күнделікті техникалық оқыту құралдарынан айырмашылығы сол, ол бағдарлама мазмұнына сәйкес келетін дайын, талаппен іріктелеген, нақты, қажетті ақпараттарды жеткізуге, балалардың интеллектуалды, шығармашылық қабілеттерді дамытуға мүмкіндік береді, өз бетінше жаңа білім алу дағдыларын қалыптастырады, бұл ерте балалық шақта өте маңызды болып табылады.

Компьютердің көмегімен тәрбиешілер балаларға арналған саналуан ойын-тапсырмалар мен жаттығуларды қанық, әдемі етіп құра алады, ең бастысы танымдық және дамытушылық сипатын ескереді. Әрине, ұсақ моториканы және коммуникативтік

дағдыларды дамытатын күнделікті ойындарды да ұмытуға болмайды. Тәрбиеші мектепке дейінгі жастағы балаларды дәстүрлі оқыту мен тәрбиелеу әдістерімен қатар ІТ қолдану мүмкіндіктерін де бала денсаулығына зиян келтірмейтіндей қарастыра білгені жөн [2].

Мектепке дейінгі жастағы балалармен ұйымдастырылған іс-әрекет қатарында компьютерді қолданудың ұсақ қол моторикасын дамытуға әсері бар, өйткені компьютерлік тапсырмаларды орындау барысында балалар пернетақталарды саусағымен басып үйренеді, «тышқанды» қолданады. Тағы бір маңызды тұсы қойылған міндеттерге сәйкес көру және моторлы анализаторлардың біріккен әрекетін қалыптастырады және дамытады, яғни компьютер құралдарын қолдану арқылы балаларды жазу дағдыларына дайындайды [3].

Мектепке дейінгі ұйымда ақпараттық технологияларды қолданудың саналуан саласы бар. Мәселен, Интернет ақпараттық ресурс ретінде тәрбиешіге қажетті материалдарды, құжаттарды, суреттерді, аудио және бейнежазбаларды табуға мүмкіндік береді, тәрбиеші онлайн семинарларға, конференцияларға, байқауларға қатыса алады, электронды почта арқылы немесе басқа да әлеуметтік желілер арқылы әріптестерімен, ата-аналармен тікелей байланыс жасай алады, әдістемелік құралдарды тауып, өзінің педагогикалық іс-тәжірибесімен бөлісе алады. Интернет ресурстарды пайдалану мектепке дейінгі жастағы балаларға білім беру үрдісін көлемді, жайлы, көзтартарлық, түсінікті етіп ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Электронды ресурстарды тәрбиешілер күнделікті іс-әрекеттерді ұйымдастыруға дайындық барысында, жаңа әдістемені үйретуде, көрнекі құралдарды іріктеуде, яғни ақпараттық-әдістемелік қолдау қызметінде қолдануына болады.

Тәрбиешілер компьютерді құжаттар толтыруға тиімді қолдана алады, бұл құжаттарды қолмен жазу мүмкіндігін алмастырады және уақытты үнемдейді, тәрбиешіде мультимедиялық проектор көмегімен түрлі ақпараттарды аудио-, видео- және анимациялық әсермен бөлісу, оларды бір презентацияға біріктіру мүмкіндігі пайда болады. Бұл мектеп жасына дейінгі балаларға бағдарлама мазмұнын меңгертуде ақпарат көлемін іріктеуге, жинақтауға, өзгертуге және оны үлестірмелі материал ретінде басып шығаруға да оңтайлы болып табылады. Осының барлығы педагог-тәрбиешілердің креативті сапаларын дамытуға, кәсіби және тұлғалық құзыреттіліктерінің деңгейін арттыруға ықпал етеді.

Компьютерді ойын үшін қолдануға болады, бірақ ол кең таралған жай ойындар емес, баланың өз білім, білік, дағдыларын, тәжірибесі мен әсерін бөлісе алатындай дамытушы ойындар болуы тиіс. Компьютерлік дамытушы ойындар ақпараттарды қанық, әрі әдемі жеткізе алады, ондағы дыбыс, қимыл және мультипликация, осының барлығы баланың көңілін өзіне аударады. Ойындар мектеп жасына дейінгі балаларға түсінікті, қолжетімді ақпараттарды ұсынады, жеке оқыту мүмкіндігін ашады, өйткені бала жұмыс қарқынын өзі реттейді, күнделікті өмірде көру не байқау мүмкін болмаған өмірлік жағдаяттарды моделдейді, ол жерде оған ешкім ұрыспайды, асықтырмайды, балалар қателіктерін өздері тапқанға дейін ақырын күтеді. Тәрбиешілер мен ата-аналар ойындарды іріктеуде аса мұқият болуы тиіс, баланың жас ерекшелігі және жас ерекшелік топтарына сәйкес бағдарламаның мазмұнын ескеру қажет.

Мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке дайындау барысындағы маңызды сәт іс-әрекет нәтижесін болжау, ең алдымен нені қалай жасайтынын ойлай білу қабілетін дамыту, мәселен, бала компьютерлік ойындарды ойнай отырып, іс-әрекетін жоспарлауға, нақты оқиғаның, түсініктердің логикасын құруға үйренеді, осының барлығы теориялық ойлаудың негізін меңгерудің бастамасы екендігін білдіреді.

Компьютерлік ойындардың маңызды сипаттамаларының бірі білім беру функциясы болып табылады, сондықтан олар баланың барлық заттар мен құбылыстар туралы жалпылама түсінік алуы үшін құрылған, осылайша балада заттарды жалпылау және қасиетіне қарай жіктеу секілді маңызды ойлау операциялары қалыптасады.

ІТ не ақпараттық технологиялар білім беру үрдісінің маңызды компоненті екенін мойындасақ та, мектеп жасына дейінгі балаларға жас және даралық ерекшеліктеріне қарай ақпараттық технологияларды қолдану нақты талаптарға сәйкес шектулі уақытпен ұсынылатынын ұмытпаған жөн. 5-6 жастағы балалар үшін ақпараттық технология көзін

қолдану 10 минуттан аспауы тиіс, ал ІТ қолдану арқылы ұйымдастырылған қызмет аптасына 2 рет қойылса болады.

Білім беруді ақпараттандыру жағдайында кәсіби қызметтің табыстылығы үшін қажетті кәсіби-маңызды қасиеттердің жалпы кешені мектепке дейінгі ұйым педагогтарының ақпараттық мәдениетінің деңгейін сипаттайтын ерекше қасиеттермен толықтырылады.

Сонымен, ақпараттық технологиялар біздің өмірімізге нықтап енді және білім беру үрдісінің ажырамас бөлігі болып табылады, бірақ мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшелігін ескере отырып, олардың денсаулығына зиян келтірмей және дәстүрлі оқыту әдістерін де ұмытпай, бағдарлама мазмұнына сәйкес материалдарды дұрыс іріктеп, құра білу қажет.

Аннотация. Мақалада мектепке дейінгі білім беру жағдайында ақпараттық технологияларды қолдану мүмкіндігі қарастырылған. Педагог-тәрбиешілердің жаңа технологияларды қолдану тәжірибесіне бағдар жасау жолдары баяндалған.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі білім, педагог, технология, ақпараттық технология

Аннотация. В статье рассмотрена возможность применения информационных технологий в условиях дошкольного образования. Изложены способы применения новых технологий в практике педагогов-воспитателей.

Ключевые слова: дошкольное образование, педагог, технология, информационные технологии.

Abstract. The article discusses the possibility of using information technologies in the context of preschool education. The ways of orientation of teachers to the practice of using new technologies are outlined.

Keywords: preschool education, teacher, technology, information technology.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Абилова О.А. Мектепке дейінгі ұйым педагогының логикалық-ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі. «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми журнал, 6-2,2020, - 1456
2. Информационные технологии в образовании: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений [Текст]/ И.Г. Захарова. — 6-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2010. — 192с
3. Юденкова И.В., Хохлова В.А. Применение информационных технологий в дошкольном образовании. «Формирование профессиональной компетентности педагога дошкольного профиля в условиях непрерывного образования». Материалы международной научно-практической заочной конференции, Ярославль 2016.

ҒТАМР 14.23.17

ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТАНЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ажибаева Нурлыгул

«Ақбота» бөбекжай-бақшасы

Зинеден ауылы, Исатай ауданы, Атырау облысы

Мектепке дейінгі білім берудің басты мақсаты балалардың түйінді дағдылары мен құзыреттіліктерін дамыту болып табылады. Осыған орай әр дағдыны дамыту мен

калыптастырудың оңтайлы әдіс-тәсілдерін қарастыруға болады. Бұл педагог-тәрбиешілердің педагогикалық ізденісі мен шеберлігіне тікелей байланысты. Ақпаратты табу, жүйелей білу бұл педагогтың ақпараттық мәдениетінің деңгейін көрсетеді.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында тәрбиелеу-білім беру процесінде тәрбиеленушілердің құзыреттіліктерін, олардың жасына сәйкес біліктері мен дағдыларын қалыптастыру міндеттері қойылған. Соның ішінде танымдық және зияткерлік дағдыларын дамыту балалардың қоршаған әлеммен өзара қарым-қатынас жасауына қажетті танымдық және зерттеушілік әрекеттің қарапайым дағдыларын меңгеруді қарастырады [1].

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасында барлық жас ерекшелік топтары бойынша танымдық және зияткерлік дағдыларды дамыту мақсаты мен міндеттері және күтілетін нәтижелері айқын көрсетілген [2].

Осы мақсат-міндеттерді іске асыру үшін көптеген заманауи технологияларды қолдану арқылы табысты ұйымдастырылған іс-әрекеттер құруға болады. Сол әдістердің бірі – интеллект-карта (mind map) әдісі. Интеллект-карта (mind map) – бұл радиантты ойлау процесінің графикалық көрінісі, сондықтан адам миы қызметінің табиғи өнімі болып табылады. Бұл миға жасырын әлеуетті босатудың әмбебап кілтін беретін қуатты графикалық әдіс. Интеллект-карталар әдісі кез-келген өмір саласында қолдануға болады, қай жерде тұлғаның зияткерлік әлеуетін жетілдіруді талап етеді, оған оқу арқылы қол жеткізіледі немесе әртүрлі зияткерлік міндеттерді шеше алады.

Интеллект-карталар ақпаратты ұсынудың ыңғайлы графикалық тәсілі болып табылады. Картаның ортасында негізгі объект (термин, ұғым немесе идея) орналасқан, одан әр жаққа онымен өзара байланысты объектілерді білдіретін тармақтар кетеді. Мұндай объектілердің әрқайсысының өз кезегінде онымен байланысты тармақтары және иерархия бойынша тиісті деңгейдегі объектілері болуы мүмкін. Өзара байланысты адам бейнеленген объектілерді тудыратын қауымдастықтар негізінде анықтайды. Осылайша, орталық объектіні қабылдау кезінде адамның ойлау барысын бейнелейтін ағаш тәріздес құрылым құрылады.

Интеллект-карталарды пайдалану әдісі психолог Тони Бьюзенмен жасалған, ол өз оқыту кезінде ақпаратты тиімді есте сақтау және жүйелеу тәсілін іздеген. Тони Бьюзен өзін-өзі дамыту, есте сақтау және ойлау саласының маманы болып табылады. Қандай да бір нұсқаларда немесе басқа атауларда ақпаратпен жұмыс істеудің осы тәсілі Тони Бьюзенге дейін де болған. Десек те, Тони Бьюзен ақпаратпен жұмыс жасаудың тиімді тәсілі ретінде интеллект-карта идеяларын танымал етті. Өткен ғасырдың 70-ші жылдарының басында ағылшындық Тони Бьюзен Леонадро да Винчи, Альберт Эйнштейн, Томас Эдисон, Джеймс Джойс және т.б. сияқты адамзаттың ең жақсы ақыл-ойының ойлау тәжірибесін мұқият зерттей отырып, бұл данышпандар мидың барлық ментальды қабілеттерін барынша пайдаланды деген қорытындыға келді. Бьюзен есте сақтау және ойлау саласындағы заманауи психологияның жетістіктерімен адамзаттың ең үздік ойларымен жинақталған тәжірибені біріктіре отырып, ойлау және ақпаратты есте сақтау технологиясын әзірледі, оны ол «интеллект-карта» («mindmap») деп атады. «Интеллект-карта» әдісі бұрын аталған барлық ментальды қабілеттер қатысатын ойлаудың табиғи процестерінің графикалық көрінісі болып табылады.

Тони Бьюзеннің «Супермышление» кітабында жазғанындай, ғаламшар халқының 95%-ы (оның және әріптестерінің жүргізген зерттеулеріне сәйкес) конспектілеу кезінде баяндау стилін пайдаланады, яғни тармақтар мен тармақшалардан тұратын байланысты әңгіме түрінде баяндалады. Олар жазудың сызықтық нысанын және иерархиялық тізбекті (тармақтар/тармақшалар) пайдаланады. Конспект жазу үшін әріптер мен сандар қолданылады. Түстер іс жүзінде пайдаланылмайды, бәрі бір түспен жазылған. Конспект құрылымының осыған ұқсас линиялығы сұрақ мәнін баяндауға емес, қисындылыққа баса назар аударады [3].

Интеллект-картаны құрудағы әрекет алгоритмі:

1. Орталық сурет (негізгі идея) парақтың ортасында орналастыру керек. Орталық сурет сіз үшін ең жарқын нысан болуы керек, себебі ол сіздің назарыңыздың орталығы, интеллект-картаны құрудың негізгі мақсаты болып табылады. Ол үшін тапсырманы барынша нақты қойып, орталық бейнені жасау кезінде сізді қазіргі сәтте түстер мен суреттерді шабыттандыратын тізбекті пайдаланыңыз. Басты ойдан бастаңыз және сізде оны толықтырудан гөрі жаңа идеялар пайда болады.

2. Негізгі тақырыптар (1-ші деңгейдің тармақтары) назар аудару объектісімен тікелей байланысты орталық бейнеден бірқалыпты сызықтар (бұтақтар) түрінде бейнеленеді, орталық идеяны ашатын негізгі ұғымдармен байланысты негізгі сөздерді немесе бейнелерді белгілейміз және түсіндіреміз. Оң жақ жоғарғы бұрышынан бастап, сағат тілі бойынша жасау керек. Ақпарат картаның ортасынан бастап, оң жақ жоғарғы бұрышынан және одан әрі сағат тілі бойынша шеңбер бойынша есептеледі. Бұл ереже барлық интеллект-карталарды оқуға арналған. Егер сіз басқа тізбекті орнатсаңыз, сіз оқу кезектілігін нөмірлеуіңіз қажет.

3. Екінші идеяларды, сондай-ақ жоғары тәртіптегі тармақтардан шығатын бұтақтар түрінде бейнелейміз. Ойларды байлаңыз! Байланыстырғыш тармақтарды пайдалану біздің миымызға барынша жылдамдықпен ақпаратты құрылымдауға және тұтас бейнені жасауға көмектеседі. Әрбір объектіден 7 ± 2 тармақтан артық емес, ал жақсы 5-7 артық емес қолданыңыз, өйткені мұндай картаны тіпті шаршаған адамның өзі оңай қабылдай алады.

4. Картаны көптеген түстерді пайдалану арқылы тиімді және тартымды жасаймыз. Біз таңдаған түстерде әрқашан көбірек мән бар. Түс бірден қабылданады, ал мәтінді қабылдау үшін уақыт қажет. Түрлі түстер әртүрлі мәдениеттерде және адамдарда әртүрлі қабылданады және түрлі мағынаға ие.

5. Суреттер, таңбалар, және басқа кестелерді қосыңыз. Әр адамның ойы бірегей болғандықтан, карта да ойлау нәтижесі ретінде бірегей және қайталанбас болуы керек. Сіз үшін ең қолайлы ақпаратты ұсынудың ең жақсы тәсілдерін тәжірибе жасауға, іздеуге және табуға қорықпаңыз. Кілт сөздерді пайдаланыңыз! Олар аяқталған сөйлемге қоймауы үшін аз болуы керек. Барлық сөздерді көлденең орналастыруға тырысыңыз. Қағидатты ұстаңыз: әрбір желіге бір кілт сөз. Баспа әріптерін пайдаланыңыз. Кілт сөздерді тиісті сызықтардың үстіне орналастырыңыз. Бір-бірімен көрнекі байланысты негізгі сөздер түрінде берілген ақпарат мидың барынша тез жұмыс істеуге мәжбүр етеді.

6. Қажет болған жағдайда қосымша бағыттағыштардың көмегімен түрлі тармақтардағы ұғымдарды қосуға болады. Көрсеткілер түрлі түсті, қалыңдық, сызба болуы мүмкін. Барлығы осы интеллект-картада олардың маңыздылығына байланысты. Түзу сызықтарды жасамаңыз!

7. Көп түсінік үшін фондық түстермен әр түрлі мағыналық блоктарды ресімдеуге, нөмірлеуді белгілеуге болады. Бір кәсіби топтарды белгілеу үшін топтарды пайдаланыңыз. Бұл түрлі-түсті фондар, тек контурлар немесе басқа нәрсе болуы мүмкін. Егер сіз интеллект картасында шеңбер бойынша оқу ережесін пайдаланбасаңыз (оң жақ жоғарғы бұрышынан бастап сағат тілі бойынша), мағыналық блоктарды нөмірлеу керек. Әдетте, кейіннен интеллект-картадан ақпаратты қабылдау үшін сіз тіпті жазылған нәрсені оқып шығудың қажеті жоқ, суреттер бойынша жүгіруге жеткілікті, және сіздің басыңызда қажетті ақпарат бар [4].

Интеллект-карта әдісінің педагогтың логикалық-ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда беретін мүмкіндіктері:

- 1) топтық іс-әрекет барысында коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға;
- 2) ақпаратты қабылдауға, өндеуге және алмасуға байланысты біліктерді қалыптастыруға (конспектілеу, аннотация, талдамалық шолуларға қатысу және т. б.) мүмкіндік береді;
- 3) педагогтардың жадының барлық түрлерін (қысқа мерзімді, ұзақ мерзімді, семантикалық, бейнелі және т. б.) жақсарту;
- 4) оқу процесін жеделдету.

Қорытындылай келе, мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық дағдыларын қалыптастыруда «интеллект-карта» әдісін қолдану мүмкіндіктері зерделенді. Әдіс балалардың көрнекі, жарқын, құрылымдалған материалды есте сақтау оңай болған жағдайда оқылатын материалға саналы көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқылатын объектіні кешенді сипаттауға және осы іс-әрекетте ұзақ жаттықтыру баланың бойында қоршаған ортаны жүйелі түрде көруге деген танымдық қажеттілігін және оның қасиеттерін интеллект-карталардың көмегімен көрсете білуін қалыптастырады. Интеллект-карталарды қолданып жұмыс жасау бойынша алынған ақпарат ұзақ сақталады, бірақ ол жаңа проблемаларды шешу үшін әлдеқайда табысты пайдаланылуы мүмкін.

Аңдатпа. Осы мақалада бағдарламаға сәйкес балалардың танымдық дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін интеллект-карта оңтайлы әдіс-тәсіл ретінде сипатталаған. интеллект-картаны құру алгоритмі ұсынылған.

Кілт сөздер: стандарт, бағдарлама, балалар, танымдық дағды, интеллект-карта

Аннотация. В данной статье описывается интеллект-карта, способствующая формированию познавательных навыков у детей в соответствии с программой, как оптимальный метод. Представлен алгоритм построения интеллект-карты.

Ключевые слова: стандарт, программа, дети, познавательные навыки, интеллект-карта.

Abstract. In this article, according to the program, an intelligence map that contributes to the formation of cognitive skills in children is described as an optimal method and method. an algorithm for creating an intelligence map is proposed.

Keywords: standard, program, children, cognitive skills, intelligence-map.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Астана 2022ж
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. Астана 2022ж
3. Бьюзен Т. Супермышление / Тони и Барри Бьюзен; пер. с англ. П. А. Самсонов. – 2-е изд. – Минск: Попурри, 2019. – 272 с.
4. Воробьева В.М., Чурикова Л.В., Будунова Л.Г. Эффективное использование метода интеллект-карт на уроках: методическое пособие. – М.:ГБОУ «ТемоЦентр», 2013. – 46 с.

МАЗМҰНЫ

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбектің құттықтау сөзі.....	6
Атырау облысының әкімі С.Шәпкеновтің құттықтау сөзі.....	7

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

Нұрғалиева Г.Қ. Научно-практический вклад профессора Иманғалиева А.С. в процесс цифровой трансформации образования.....	8
Құрманалина Ш.Х. Білім беруді цифрландырудың болашақ ұрпақ үшін маңызы.....	14
Қадыр Ж. Парасат биігінде.....	21
Нагимов Ш.Н. Асхат Сәлімұлы Иманғалиев – көрнекті педагог-ғалым, ҚР жоғары мектебінің шебер ұйымдастырушы.....	27

СЕКЦИЯ І

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ПЕДАГОГТІҢ ҮЗДІКСІЗ КӘСІБИ ДАМУЫ

Шамғонов А.Ш. Профессор А.С.Иманғалиев «Ата мекен» ғылыми-өлкетану бірлестігінің жанашыры, қолдаушысы.....	31
Джанзакова Ш.И. Батыс Қазақстанда педагогика саласының ғалымдарын дайындаудағы профессор А.С. Иманғалиевтің үлесі.....	33
Сабыров А.Р., Ермекова Э.Ш. Университет және ауыл мектебі.....	36
Дүйсенбаев А.Қ. Профессор А.С.Иманғалиев – копоративті басқарушы, білікті ғалым.....	39
Базарғалиев Ғ.Б. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор А.С.Иманғалиевтың өмірі мен педагогикалық шығармашылығы.....	42
Утешкалиева А.М. Болашаққа қарымды қадам жасаған ұлағатты ғалым – ұстаз.....	45
Қарабаева А.С. А.С. Иманғалиевтің педагогикалық мұралары.....	46
Мендекенова Б. Асхат Иманғалиевтің педагогикалық мұрасы.....	49
Буров А.Э. коррекционное влияние профессионально ориентированной физической культуры на профессиональное развитие личности студентов.....	54
Жакыпова З.Ж., Сыдыкова Ч.Ж. Обучение в сотрудничестве на занятиях английского языка.....	64
Каражигитова Т.А. Актуальность развития функциональной грамотности в контексте развития искусственного интеллекта.....	70
Барсай Б.Т. Болашақ математика пәні мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары.....	75
Джанзакова Ш.И. Әлеуметтік педагогтың мәдени ортаны құрудағы ролі.....	79
Абильдина С.К. Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтерді кәсіби даярлау - инклюзивті қоғам құрудың алғышарты.....	83
Сагындыкова С.З., Сагындыков У.З. Антагонистические свойства микроорганизмов для приготовления напитка из верблюжьего молока.....	86
Бердіғожин Л.Б., Алипова Д.Ж., Бердіғожина М.Л. Халық қозғалысына қатысушыларды қудалау (1937-38 жылдар).....	91
Сапанов С.Ж., Джамбаулова Г.А. Білім беру үрдісіне жаңа технологияларды белсенді енгізу – сапалы білім кепілі.....	94

Сабыров А.Р., Қожрақова А.С. Ойшыл һәм ағартушы.....	98
Казиев К.О., Жангазиева Б.С. Педагогтердің кәсіби эмоционалдық қажуының динамикасы мен салдарлары.....	103
Жусупкалиева Г., Салтанова Г., Куанбаева Б., Тумышева А. Роль STEM образования в формировании познавательных-исследовательских навыков у обучающихся.....	108
Шұғаева Г.Қ. Болашақ мамандарды даярлаудың инновациялық-педагогикалық технологиялары.....	113
Қойшығұлова Л., Аташ Б., Қабекенов Ғ., Омарова Г. Футурологиялық зерттеулердің теориясы мен әдіснамасын жүйелеудің кейбір мәселелері.....	116
Аймұратов С. Білім беруді жаңарту - заман талабы.....	123
Ризуанова А.К. Адаптация студента к учебному процессу в высшей школе, её виды и условия эффективности.....	126
Иргалиев А.С., Оразғали Ә.Ә. Әлеуметтік педагогтың дарынды балалармен қызметке кәсіби - тұлғалық дайындығын қалыптастыру.....	132
Кәрімова Г.К. Түркі тіліндегі сан есім категориясы.....	138
Жамбылова Г.Ж. Қазақстан Республикасы аграрлық секторының кадрларды даярлау әлеуеті: қазіргі жағдайын бағалау.....	143
Чандыбаева Г.Д., Қазиев Қ.О. Болашақ педагогті кәсіби дайындауда педагогикалық рефлексияның маңызы.....	148
Калжан Ә.А. Білім сапасын бақылау проблемалары.....	152
Кургамбеков М.С. Жаңа білім саясатында болашақ педагогтерді даярлау жолдары.....	155
Шолпанқұлова Г.К., Ермекова М. Болашақ педагог-психологтардың цифрлық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзыреттілігі.....	157
Умбетова Г.М. Педагогтардың кәсіби өшу ситуациясының дамуының психологиялық ерекшеліктері.....	160
Демешева Г.У. Понятие процесса формирования готовности студента к педагогической деятельности.....	164
Орынғалиева Ш.О. Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтің кәсіби қызметін жетілдірудегі психологиялық құзіреттіліктің ролі.....	168
Алимбаева Г.Б., Кенжеғалиева А.Ж. Қазіргі музыкалық білім берудегі дәстүрлер мен инновациялар.....	173
Бөгетбаева А.Т. Педагогикалық инновацияның білім сапасына әсері.....	177
Алипова Д.Ж. Бәсекеге қабілетті маман даярлауда инновациялық педагогикалық технологияларды пайдалану жолдары.....	181
Қанатбаева Р.А. Студенттердің кәсіби құзіреттілігінің қалыптасу ерекшеліктері.....	183
Мурзағалиева С.А. Болашақ педагог маман тұлғасын ақпараттық құралдар көмегімен дамыту.....	187
Жұбанғалиева Г.Ғ. Жаңартылған білім берудегі интерактивті әдістерді мектепте және ЖОО оқу үдерісінде қолдану.....	190
Бисенова Ш.Н. Профилактика эмоционального выгорания педагога.....	192
Турегалиева В.С. Путешествие в концепции трех функциональных блоков мозга по теории А.Р. Лурия.....	195
Карабаева Н.Б. Цифрландыру- дамудың озық үлгісі.....	200
Хамзина Р. Болашақ мұғалімнің гуманистік позициясын қалыптастыру мәселесі.....	202
Наурызғалиева В.С. Білім беруде пән мен тілді кіріктіріп оқытудың тиімділігі.....	206
Темиргалиева Г. Педагогтың білім беру мазмұнын жаңарту жағдайындағы кәсіби дамуы.....	208
Карпекова Г.С. Болашақ мамандардың инновациялық іс-әрекетін қалыптастыру.....	212
Изтелеуов Б. Білім беру жүйесіндегі интеграциялану үдерісінің педагогикалық	

аспектілері.....	214
Ризуанова Г.К. Минералогия и ее связь с другими науками о Земле.....	217
Ризуанова Г.К. Краткая история развития нефтяной геологии.....	223
Сабитқызы С. ЖОО студенттерінің сөйлеу қарым-қатынасы мәдениетіндегі педагогикалық және психологиялық мәселелер.....	228
Әділханова А.Е. Арт-терапия психолог қызметіндегі тиімді әдіс.....	232
Нурпеисова Э.С. Техникалық және кәсіптік білім беру орындарындағы білім алушылардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудағы жобалап оқыту технологиясының маңызы.....	235
Иманалиева С.Т. ТЖКБ жүйесінде Worldskills стандарттары бойынша демонстрациялық емтихан аспектілері.....	238
Бисенов У.К., Сәлімжанқызы А. STEM білім беру: ғылыми дискурс және білім беру тәжірибесі.....	242
Койшиева А.У. Педагогтерді инновациялық әдістермен даярлау – білімді ұрпаққа қол жеткізу.....	249
Нұржанова Р.Қ. Ахмет Байтұрсынұлы - рухани ұлт көсемі.....	254
Турегалиева Г.С. Использование интерактивных инновационных методов обучения при преподавании юридических дисциплин.....	257
Молдашева Р.Ж. Инновационные методы обучения в преподавании экономики.....	261
Ибат Ә.Қ., Испулова Р.Н. Үстел теннис спортшыларының сараланған әдістері ОЖТ.....	264
Бакытова А. Педагогикалық трансформация мәселесіне әдістемелік көзқарас.....	266
Ергалиева Ж.А., Сабирова Ж.Н. Икемді дағдыларды дамытудың психологиялық-педагогикалық мәселелері.....	270
Әбіш А.О. Болашақ спортшылардың кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығын қалыптастыру.....	272
Көсемова Р.К., Қазиев Қ.О. Инклюзивті білім берудің ғылыми-әдістемелік негіздері.....	274
Мұқатова Ж.С. Познавательные способности в процессе развития умственной деятельности обучающегося.....	279

СЕКЦИЯ II

ЖАҒАНДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ МЕКТЕП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІ

Иргалиев А.С., Оразғали Ә.Ә. Әлеуметтік педагогтың жалпы дарындылығы бар бастауыш мектеп жасындағы балалармен қызмет бағыттары.....	282
Khassanova A., Abitova G. Ways Of Early Vocational Education In Preschool Organizations.....	287
Дауымов Н.Г. Басқару мәдениетінің білім беру жүйесіндегі орны және педагогикалық ұжымды басқару.....	291
Мұханбетжанова А.У., Қабдиева Ә.Б. Бастауыш мектепте инклюзивті білім беруді педагогикалық-психологиялық сүйемелдеудің әдістері мен жолдары.....	295
Нургасова С.Г., Ерментаева А.Р. Оқушылардың оқу мотивациясын зерттеу мәселелері.....	300
Туленова Ұ.Т. Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігін қалыптастыру.....	303
Қаженбаева А.Е. Инклюзивті сыныптарда жұмыс жасайтын ұстаздардың	

эмоционалды күйзелістерінің алдын алу.....	309
Мугауина Г.О. Бастауыш сыныптағы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау.....	312
Гапуова Б.Б., Колесова Л.Г. Как директор школы может способствовать развитию рефлексивных навыков учителя в процессе наблюдения урока.....	316
Абилова О.А., Уразова Г.Т. мектепке дейінгі білім беруде steam технологиясын қолданудың маңыздылығы мектепке дейінгі білім беруде steam технологиясын қолданудың маңыздылығы.....	322
Оспанбаева М.П., Тилеубаева М.С., Жумадилова А.С. Оқушылардың телефонға тәуелділік себептерін зерттеу және оны еңсерудің психологиялық стратегиялары.....	325
Максотова Т.Т. Мұғалімдердің инклюзивті дайындығын қалыптастыру.....	331
Аскарова А.К. Замана көшін бастаған көшбасшы мұғалімнің құндылықтары.....	335
Мухамбеталиева А.К. Жаңартылған білім беру мазмұны аясында шетел тілін оқытудың ерекшеліктері.....	337
Жумашева Н.С., Ермаш Ә.Қ. Мектепке дейінгі ұйымдарда педагог-тәрбиешілердің кәсіби құзіреттілігін арттыру.....	341
Бергеналиева Ж.Б., Бисенов У.К. Биология пәні бойынша 8 сыныпқа арналған олимпиадалық тапсырма.....	344
Кожракова Д.С. Биология сабағында жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді қолданудың сабақты зерттеудегі маңызы.....	347
Кожракова Д.С. Биология сабақтарында концептуалды оқыту арқылы оқушылардың шығармашылық дағдыларын қалыптастыру.....	351
Кадирова С.С. Бастауыш сынып оқушылармен педагогикалық қарым-қатынас және педагогикалық қатығыстарды басқару негіздері.....	357
Абтиева А., Сейтенова С.С. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту құралы ретінде.....	361
Nurmukhambetov Y.Y. How to improve writing skills in secondary school: teaching high school students.....	365
Набидоллина Ш.С., Батрашева Б.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының оқу танымдық іс-әрекеттерін дамытуда цифрлық білім беру ресурстарды пайдалану әдістері.....	370
Өтепова А.К. Мектептегі өзгерістерді басқару.....	373
Ишутина И.Р., Мурзашева С.Е. Применение STEAM технологий при обучении информатике студентов колледжа.....	377
Акбисенова Ж.М. Білім беру үдерісінде жаңа цифрлық технологияларды қолданудың тиімділігі.....	382
Қадыржанова Г.Қ. Болашақ мұғалімдердің оқушыны әлеуметтік ортаға бейімделуіне ықпал ету дағдысын жетілдіру.....	385
Есенгулова М. Білім беру жүйесінде ұстаздың бәсекеге қабілетті тұлғасын дамытудың педагогикалық аспектілері.....	388
Онгарбаева Ш. Оқыту үдерісінде оқушылардың жеке тұлғалық дамуын бағалау мәселесі.....	390
Бисенова Н.К. Білім беру жағдайында мектептегі тәрбие жұмысын ұйымдастыру.....	392
Ниязова Н.С. Орта мектепте қалыптастырушы бағалау-оқыту мен оқудың жолдары.....	394

Амирова А. Математиканы оқытудың кейбір мәселелері туралы.....	397
Караменова А. Жаңа білім мазмұнында балабақша мен бастауыш сыныптың пәндер сабақтастығы.....	400
Оралбекова Р.Г. Озық педагогикалық тәжірибені зерттеу және жинақтау.....	404
Лукпанова С. Мектепке дейінгі ұйымда жаңа білім беру мазмұны.....	405
Шияпова Ә.С. Бастауыш білім беру жүйесінде педагогикалық технологияларды пайдаланудың негізі.....	408
Мусаева Ә. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемісінің қалыптасу тарихынан.....	411
Елеусинова Р. Оқу тапсырмаларын зерттей даралап орындау тәсілдері (математиканы оқыту әдістемесі бойынша).....	413
Тлеубаева Г. Заманауи сабақты жаңартылған білім беру мазмұны аясында қарастыру.....	419
Шайхаденова А.Е. Бастауыш сыныпта математика пәнін оқытуда білім мазмұнының ерекшелігі.....	423
Шандолова Г. Жаңартылған білім мазмұны бойынша оқытудың тиімді әдіс – тәсілдері.....	426
Бахытжанова Б. География сабағында интербелсенді әдістерді қолдану жолдары..	429
Абатовна Б. Білім беру мазмұнын жүйелі жаңарту жағдайында сапалы біліммен қамтамасыз ету.....	433
Серғазина Г.Б. Дүниетану пәні негізінде бастауыш сынып оқушыларына сыныптан тыс жұмыстарда салауатты өмір салтын қалыптастыру.....	436
Габдулова У. Жаңартылған білім беруде интерактивті оқыту әдістерін қолданудың ерекшеліктері.....	440
Абсатырова Г. Білім беруде пән мен тілді кіріктіріп оқытудың тиімділігі.....	443
Кенжегалиева Б. Білім беру мазмұны аясында үй тапсырмасын ұйымдастыру жолдары.....	446
Хисамеденова Г. Тіл үйретудегі тиімді жолдар.....	448
Нұрғалиев Е. Интерактивті әдіс тәсілдерді қолдану арқылы білім берудің тиімділігін арттыру.....	451
Рахматуллина Э.Ж. Ағылшын тілі сабағында сыни тұрғыдан ойлауға үйрету арқылы оқушылардың ауызекі тілін дамыту.....	454
Докина Ж.З. Бастауыш мектепте интерактивті ресурстармен жұмыс жасау тиімділігі.....	457
Забихолла Б.Б. Бастауыш сыныптардың дене шынықтыру сабақтарында қимыл-қозғалыс ойындарын қолдану.....	460
Минажева А.С. Мектепке дейінгі ұйымда заттық-дамытушы ортаны ұйымдастырудың маңызы.....	462
Наурызбекова Р.М. Бастауыш сыныпта оқушылардың танымдық белсенділігін БЛУМ таксономиясын қолданудың мүмкіндігі.....	465
Мусажалиева Р.К., Раманова А.А. Оқу сауаттылығын арттыру – функционалдық сауаттылықтың негізі.....	468
Оңғарбаева А.Е. Функционалдық сауаттылық – білім сапасын жақсартудың кепілі.....	470
Бекболат А.Б. «LESSON STUDY» - кәсіби өсу арқылы білім сапасын арттырудың тиімді жолы.....	474
Сунеубаева Ж.Ж. Әдебиеттік оқу пәнін оқытуда саралау тапсырмаларын құрастырудың тиімділігі.....	477
Туймебаева К.К. Информатика пәнін оқытуда педагогикалық әдістерді қолдану мүмкіндіктері.....	481
Тапаева Ж.Т., Серікбаева Г.Р. Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың коммуникативтік қабілетін қалыптастыру.....	483
Сырымбекқызы Д. Жаңа мазмұндағы ұлттық білім жүйесі.....	489

СЕКЦИЯ III

ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ: ОТБАСЫ, МЕКТЕП ЖӘНЕ ҚОҒАМ СЕРІКТЕСТІГІ

Токбасова А.С. Отбасындағы бала тәрбиесінің этнопедагогикалық аспектілері.....	493
Ершу М. Балалардың ой-өрісі мен көркемдік қиялын дамытуда ертегі терапияның маңызы мен педагогикалық қырлары.....	497
Иргалиев А.С., Биназарова А.Ж. Аутизм спектрі бұзылған балалардағы ерте балалық шақ онтогенезінің ерекшеліктері.....	502
Джанзакова Ш.И., Қожрақова А.С., Арыстанғалиева Г.Ғ. Тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру негіздері.....	508
Муталиева Д.Р. Дети современности – поколение «Альфа» (Alpha).....	511
Кинжибаева Ф.Б., Иманғалиева Н.Т. Ерекше білімді қажет ететін балаларды педагог-ассистент қолдауының ұйымдастыру кезеңдері.....	514
Оспанова Б.К. Бастауыш сынып оқушыларына инклюзивті сыныптарда жайлы білім беру ортасын ұйымдастыру мәселесі.....	517
Ризуанова А.К. Некоторые проблемы коррекционно-развивающей среды в образовании.....	520
Иманғалиева Н.Т., Кинжибаева Ф.Б. Қоғамдық (әлеуметтік) психологияның кейбір аспектілері немесе аламандық мінез деген не?.....	525
Муканова А.Д., Тлепбергенова Ғ.Е., Есқақова Ф.Е. Бастауыш сынып оқушыларының тәрбиесі және оны қалыптастыру жолдары.....	529
Демешева Г.У., Утешкалиева А.М. Компетентность родителей детей и педагогов дошкольного образования в области здоровьесбережения.....	535
Бекжанова Ж.С. Инклюзивті білім беру - заман талабы.....	539
Туленова У.Т., Елшібекова А.С. Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби іс – әрекетке даярлау мәселесі.....	543
Джумагельдиев Э. Ұлттық құндылықтар негізінде жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеу.....	549
Махашова П.М., Мирзалиева Э.Б. Дарынды балалардың қабілетін дамытудың педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері.....	555
Бргалиева К.К. Көру қабілеті бұзылған балалардың психологиялық-педагогикалық сипаттамасы және олардың ерекшеліктері.....	559
Бекбулатова Г.Б. Мүмкіндігі шектеулі оқушыларды мектеп ұжымына бейімдеу жолдары.....	563
Есенгулова М. Балалардың сөйлеу тіліндегі кемшіліктерді анықтаудың тәсілдері мен жолдары.....	568
Биназарова А.Ж., Джонисова Г.К. Ерте балалық шақтағы психо-сенсорлы аймағында кешеуілдеуі бар балалардың диагностикасы және дамыту жолдары.....	571
Абдинагиева У.А. Ерекше білімді қажет ететін баланы әлеуметтендірудің алғашқы қадамы.....	576
Султанова Н.Б. Балалардың домбыраға деген қызығушылығын дамыту.....	578
Ахметова А.Ж. Оқушыларға кәсіби бағдар беру жұмыстарын ұйымдастыру.....	581
Улықбек Д.Е., Серікқызы А., Бисенов У.К. Ананың психологиялық эмоция күйлерінің жатырдағы балаға әсері.....	585
Нығмашева М.М. Сюжетті-рөлдік ойындардың бала тәрбиесіне	

ықпалы.....	589
Тайманова Б.М. Роль педагога в формировании детско-родительских отношений.....	594
Ағабек А.С. Салауатты өмір салты оқушылардың жеке тұлғасын қалыптастырудың негізгі аспектісі ретінде.....	597
Тлекова Б.Б. Особенности организации психологической службы в деятельности классов коррекционно-развивающего обучения для детей с задержкой психического развития.....	608
Жулкашева С.Т., Бахишева С.М. Тәрбие беру жүйелерін дамыту кезінде жобалар әдісін пайдалану.....	614
Уралова А.И. Балабақшада денсаулық сақтау технологиясын қолдана отырып салауатты өмір салтын насихаттау.....	618
Манкишева А.М., Қазиев Қ.О. Жоғары сынып оқушыларының кәсіпті тандау кезіндегі өзін-өзі анықтау мәселелері.....	622
Джонисова Г.К., Ғабдрахимова Н.Н. Жоғары сынып оқушыларында құндылық бағдарларын қалыптастыру мәселесі.....	627
Джонисова Г.К., Дуйсенғалиева А.К. Жасөспірімдерде сын тұрғысынан ойлауды қалыптастырудың теориялық маңыздылығы.....	630
Жапарова Д.М., Койшыгулова Л.Е. Формирование субъектных качеств в структуре межличностных отношений в организациях здравоохранения.....	633
Бахтиярова Н.К., Сабирова Ж.Н. Салауатты тұлғаны тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық тұжырымдамалары.....	637
Маусымжан Л.Б. Құқықтық-педагогикалық ойлардың білім жүйесін дамытудағы орны.....	641
Қажымова М.Ж. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамыту.....	644
Шайдоллаева А.Н. Құқықтық тәртіп – құқықтық білімнің бастауы.....	647
Туленова Ұ.Т., Тукешова А.Б. Оқушылардың ұжымдық шығармашылық іс - әрекетін ұйымдастыру жолдары.....	651
Абилова А.С., Тасибекова И.С. Балабақша жағдайында психикалық дамуы тежелген балалармен инклюзивті білім беруді ұйымдастыру.....	656
Адиетова Р.М. Кіші жастағы балалардың шығармашылық қабілеті мен қиялын дамытуда ниткография әдісінің маңызы.....	659
Халелова Ғ.З. Мектепалды даярлық балаларына танграм әдісін қолдану арқылы танымдық дағдыларын дамыту.....	662
Альмуханова С.Ж. Мектепке дейінгі инклюзивті білім берудегі педагогикалық-психологиялық ықпал.....	665
Мамбетова А.Р. Мектепке дейінгі ұйымда инклюзивті білім беруді әдістемелік қолдау.....	668
Шұғаепова С.К. Мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім берудің ерекшеліктері.....	671
Лукпанова Е.К. Мектепке дейінгі ұйымда Воскобовичтің ойын технологиясын қолдану мүмкіндігі.....	675
Жаксиева Э.Е. Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру жолдары.....	679
Муханғалиева Б.Е. Балабақшада қазақ этномәдениеті арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру.....	683
Оразова Л.К. Мектепке дейінгі ұйымда ақпараттық технологияларды қолдану мүмкіндігі.....	686
Ажибаева А.Н. Интеллект-картаны тиімді қолдану арқылы балалардың танымдық дағдыларын қалыптастыру.....	688

ҰСТАЗ, ҒАЛЫМ, ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ, ПЕДАГОГИКА
ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР
АСХАТ СӘЛІМҰЛЫ ИМАНҒАЛИЕВТІҢ 70 ЖАСЫНА АРНАЛҒАН
**«БІЛІМДІ ҰРПАҚ: ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ
ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ»** АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ–ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛДАР
ЖИНАҒЫ

“Sveto Copy” қағазы. Пішімі А4. Көлемі 62,5 б.т.

Таралымы 500 дана

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
баспа орталығында басып шығарылды.

Техникалық редакторы: Батыргалиева Салтанат
Мұхабасын жасағандар: Батыров Галымжан
Түптеген: Жамбылов Маркс